

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ

ΘΩΜΑ ΓΟΥΜΕΝΟ

ΘΕΜΑ

Η ΕΘΝΟΤΙΚΗ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2011

Επιβλέπων τη διατριβή

Αλέξης Ηρακλείδης

Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Ανάλυσης Συγκρούσεων, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής

Αστέρης Χουλιάρης

Καθηγητής Συγκριτικής Πολιτικής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σεραφείμ Σεφεριάδης

Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Στέφανος Πεσμαζόγλου

Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης

Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Οργανισμών, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Δημήτρης Χριστόπουλος

Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ιωάννης Αρμακόλας

Λέκτορας, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.....	12
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	14
A. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΣΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ.....	14
Σύντομη παρουσίαση των περιπτώσεων της εργασίας.....	25
B. ΠΩΣ ΕΚΔΗΛΩΝΕΤΑΙ Η ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ;.....	27
Εξηγήσεις της εθνικιστικής, εθνοτικής και αποσχιστικής κινητοποίησης.....	27
Ο ρόλος των ελίτ και το ερώτημα της χειραγώγησης.....	31
<i>Ποιες είναι οι ελίτ;</i>	32
<i>Τι κάνουν οι ελίτ;</i>	36
<i>Γιατί οι «μάζες» ακολουθούν τις ελίτ;</i>	38
<i>«Χειραγώγηση από τις ελίτ» και κριτική</i>	41
Εθνικιστική/εθνοτική κινητοποίηση ως συλλογική κινηματική δράση.....	48
Η ερευνητική πρόταση του <i>DOC</i> και οι μηχανισμοί κινητοποίησης.....	51
<i>Από την «κλασική ατζέντα» στη «συγκρουσιακή πολιτική»</i>	52
<i>Σχεσιακή οντολογία και δρώντες</i>	65
<i>Δρώντες, ελίτ και «μάζες»</i>	68
<i>Η ερευνητική ατζέντα του DOC: μηχανισμοί, διαδικασίες, επεισόδια</i>	73
<i>Έννοια, χαρακτηριστικά και χρήση των «μηχανισμών»</i>	73
<i>Συγκριτική ανάλυση συγκρουσιακών επεισοδίων: μηχανισμοί και διαδικασίες</i>	76
<i>Προσδιορισμός των πέντε μηχανισμών αποσχιστικής κινητοποίησης</i>	80
<i>Τα ζητήματα της επιλογής και «μέτρησης» των μηχανισμών</i>	80
<i>Ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων</i>	86
<i>Συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών</i>	90
<i>Κοινωνική ιδιοποίηση</i>	95
<i>Γεφύρωση πλαισίων</i>	99
<i>Μεσιτεία</i>	105
Γ. ΣΥΝΟΨΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΖΗΤΟΥΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ.....	109

2. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ.....	113
A. ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΝΣΤΡΟΥΚΤΙΒΙΣΜΟΥ.....	113
Ερευνητικά Παραδείγματα.....	114
<i>Το θετικιστικό Παράδειγμα.....</i>	116
<i>Το ερμηνευτικό Παράδειγμα.....</i>	118
<i>Το Παράδειγμα του Κονστρουκτιβισμού.....</i>	120
B. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	135
Μια ξεχωριστή συγκριτική μέθοδος;.....	136
Τύποι συγκριτικής έρευνας.....	141
Συγκριτική ανάλυση και περιπτώσιολογικές μελέτες.....	146
Μεθοδολογικές διαστάσεις της συγκριτικής ανάλυσης.....	148
<i>Πολλές μεταβλητές με μικρό N.....</i>	149
<i>Το ζήτημα της διαπολιτισμικής συγκρισιμότητας.....</i>	152
<i>Τα ζητήματα της επιλογής περιπτώσεων και της γενικευσιμότητας.....</i>	154
Γ. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	164
 3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ.....	166
Αποσχιστικό κίνημα.....	166
Κοινωνικό κίνημα.....	167
Εθνοτική Κινητοποίηση.....	170
Εθνικισμός.....	172
Εθνοτικότητα.....	177
Εθνοτική ομάδα.....	180
Έθνος.....	182
Έθνος και εθνοτική ομάδα.....	186
 4. ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ.....	196
A. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ.....	196
Ιστορικές όψεις.....	196
Ιδεολογικές όψεις.....	200
Κράτος και μειονότητες.....	204
Τύποι εθνικισμού.....	209
B. ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ.....	213
Αρχεγονισμός.....	214
Μοντερνισμός.....	217
<i>Οικονομικές προσεγγίσεις</i>	219
<i>Πολιτικές προσεγγίσεις (Breuilly, Hobsbawm).....</i>	220
<i>Κοινωνικο-πολιτισμικές προσεγγίσεις (Gellner, Anderson, Hroch).....</i>	222
Εθνοσυμβολισμός και διαχρονισμός.....	230
<i>Διαχρονισμός.....</i>	230
<i>Εθνοσυμβολισμός (A. D. Smith).....</i>	231

5. ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	247
A. ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	253
Αναπτυξιακές θεωρίες.....	253
Θεωρίες συγκρούσεων.....	256
<i>Θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας.....</i>	<i>257</i>
<i>Μοντέλο αντιδραστικής εθνοτικότητας.....</i>	<i>258</i>
<i>Μοντέλο διαιρεμένης αγοράς εργασίας.....</i>	<i>266</i>
<i>Θεωρία εθνοτικού ανταγωνισμού.....</i>	<i>268</i>
<i>Προσέγγιση εθνοτικού υποεθνικισμού.....</i>	<i>272</i>
B. ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	274
Ορθολογιστικές/ ατομικιστικές προσεγγίσεις.....	274
<i>Προσεγγίσεις ορθολογικής επιλογής.....</i>	<i>274</i>
<i>Προσεγγίσεις κρίσιμης μάζας και νικηφόρου συνασπισμού</i>	<i>275</i>
<i>Εθνικισμός σε στεγανοποιημένες κοινωνίες.....</i>	<i>277</i>
<i>Επιτευξιμότητα και «απληστία».....</i>	<i>277</i>
<i>Κοινωνιοβιολογικές θεωρίες.....</i>	<i>280</i>
Κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις.....	281
<i>Θεωρία συναισθημάτων και εθνοτικής βίας.....</i>	<i>282</i>
Προσεγγίσεις κρατικής κατάρρευσης και διλήμματος ασφαλείας.....	287
Προσεγγίσεις εθνοτικής κυριαρχίας και ελέγχου.....	289
<i>Προσέγγιση άνισης πολιτικής συμμετοχής.....</i>	<i>289</i>
<i>Προσέγγιση πλουραλιστικής κοινωνίας.....</i>	<i>290</i>
<i>Θεωρίες ελέγχου.....</i>	<i>291</i>
Προσεγγίσεις πολιτισμικών και δομικών μεταβλητών.....	292
<i>Μελέτες πολιτισμικών διαιρετικών τομών.....</i>	<i>292</i>
<i>Μελέτες εθνοτικών συγκρούσεων μεγάλου Ν.....</i>	<i>293</i>
Πλουραλιστικές προσεγγίσεις.....	295
<i>Προσέγγιση αλτρουιστικών προτιμήσεων.....</i>	<i>295</i>
<i>Προσεγγίσεις προαπαιτούμενων κινητοποίησης.....</i>	<i>296</i>
<i>Θεωρία διαφορικής μεταχείρισης.....</i>	<i>297</i>
<i>Θεωρία παρατεταμένης κοινωνικής σύγκρουσης.....</i>	<i>299</i>
Γ. ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ.....	301
Θεωρία σχετικής στέρησης.....	301
<i>Στερήσεις, ανισότητες και εθνοτική κινητοποίηση</i>	<i>303</i>
Θεωρία κινητοποίησης πόρων.....	305
Κινητοποίηση χωρίς πόρους.....	311
 6. ΕΘΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΤΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ.....	319
Κονστρουκτιβισμός και ουσιοκρατισμός.....	320
Κονστρουκτιβιστικές θέσεις.....	321
<i>Τύποι κονστρουκτιβισμού και σχεσιακή θέαση.....</i>	<i>323</i>

<i>Ταυτότητα: διαφορά και ομοιότητα.....</i>	329
<i>Υπάρχει συλλογική ταυτότητα;.....</i>	331
7. ΑΠΟΣΧΙΣΗ.....	337
A. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ.....	337
<i>Η έννοια της απόσχισης.....</i>	337
<i>Αρχή της αυτοδιάθεσης, απόσχιση και διεθνής κοινωνία.....</i>	339
<i>Ενδοκρατικές, «εθνοτικές» και αποσχιστικές συγκρούσεις.....</i>	350
<i>Τακτικές και ρεπερτόρια αποσχιστικής δράσης.....</i>	361
B. ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΧΙΣΗΣ.....	363
<i>Κανονιστικές θεωρίες.....</i>	363
<i>Εξηγήσεις της απόσχισης.....</i>	364
<i>Άμεσες αιτιολογικές θεωρίες και προσεγγίσεις της απόσχισης.....</i>	365
<i>Εθνοτικές ομάδες, περιφέρειες και επίπεδο ανάπτυξης.....</i>	366
<i>Ταυτότητα, έδαφος και μειονεκτική θέση.....</i>	367
<i>Προσπατούμενα αποσχιστικών στάσεων σε δημοκρατίες.....</i>	368
<i>Ταυτότητα και υπολογισμοί κόστους/οφέλους.....</i>	369
<i>Έρευνες μεγάλου N: συνθήκες εκδήλωσης αποσχιστικής δράσης.....</i>	370
<i>Κατακλείδα.....</i>	373
8. ΤΟ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΠΑΠΟΥΑ.....	377
A. ΙΝΔΟΝΗΣΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	377
<i>Κρατική συγκρότηση και πολιτειακά χαρακτηριστικά της Ινδονησίας.....</i>	378
<i>Αποικιοκρατία, εθνικιστικό κίνημα και ανεξαρτησία.....</i>	379
<i>Η περίοδος Σουκάρνο.....</i>	385
<i>Η περίοδος Σουχάρτο.....</i>	386
<i>Η περίοδος του εκδημοκρατισμού.....</i>	392
<i>Εθνικιστική ιδεολογία και συγκρούσεις στην Ινδονησία.....</i>	394
<i>Εθνοτικός πλουραλισμός και σχέση Ιάβας-περιφέρειας.....</i>	394
<i>Ιδεολογία και χαρακτηριστικά του ινδονησιακού εθνικισμού.....</i>	396
<i>Εθνοτικές, περιφερειακές και αποσχιστικές συγκρούσεις.....</i>	399
B. Η ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΠΑΠΟΥΑ.....	410
<i>Γενικά στοιχεία για την περιοχή και τον πληθυσμό.....</i>	414
<i>Η συγκρότηση του εθνικισμού των Παπούα.....</i>	418
<i>Αποικιακή περίοδος (1945-1962).....</i>	419

<i>Η αποικιακή διείσδυση ως το 1945.....</i>	420
<i>Ολλανδικές αποικιοκρατικές πολιτικές 1945-1962.....</i>	423
<i>Γηγενείς ελίτ και εν δυνάμει εθνικό ακροατήριο.....</i>	428
<i>Η στάση της Ινδονησίας και η ολλανδο-ινδονησιακή διένεξη.....</i>	434
<i>Πολιτικοποίηση και απαρχές της εθνικής συγκρότησης.....</i>	439
<i>Η μεταβατική περίοδος (1962-1969).....</i>	454
<i>Η περίοδος της Νέας Τάξης (1968-1999).....</i>	462
<i>Κρατική καταστολή και πολιτική κυριαρχία.....</i>	463
<i>Οικονομική ανάπτυξη και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες.....</i>	467
<i>Πολιτικές αφομοίωσης και πολιτισμική κυριαρχία.....</i>	477
<i>Μετανάστευση και εθνοτικές σχέσεις.....</i>	482
<i>Η «Άνοιξη των Παπούα» και η περίοδος εκδημοκρατισμού.....</i>	489
<i>Άνοιγμα και κλείσιμο πολιτικών ευκαιριών.....</i>	490
<i>Το καθεστώς Ειδικής Αυτονομίας στη Δ. Παπούα....</i>	500
<i>Χαρακτηριστικά του εθνικισμού και της ταυτότητας των Παπούα: από τις φυλές στη φυλή.....</i>	509
<i>Αποσχιστική δράση και μηχανισμοί κινητοποίησης.....</i>	547
<i>1^η φάση: η οργάνωση OPM, ένοπλη αποσχιστική δράση και συμβολική κινητοποίηση.....</i>	550
<i>Ιστορική διαδρομή της OPM.....</i>	551
<i>Δράσεις και ρεπερτόρια.....</i>	555
<i>Οργανωτική δομή.....</i>	558
<i>Ηγεσία.....</i>	565
<i>Ιδεολογία.....</i>	568
<i>Πόροι.....</i>	571
<i>Οι πέντε μηχανισμοί κινητοποίησης.....</i>	584
<i>2^η φάση: ειρηνικό κίνημα αυτοδιάθεσης και συλλογική κινητοποίηση.....</i>	612
<i>Δράσεις και ρεπερτόρια.....</i>	617
<i>Οργανώσεις και οργανωτικές δομές.....</i>	622
<i>Ιδεολογία.....</i>	635
<i>Ηγεσία και ελίτ.....</i>	636
<i>Πόροι.....</i>	644
<i>Οι πέντε μηχανισμοί κινητοποίησης.....</i>	660
<i>Γ. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....</i>	701
<i>Συγκριτική εξέταση των πέντε μηχανισμών.....</i>	704
<i>Αιτιολογικές θεωρίες της απόσχισης και εθνοτικής κινητοποίησης.....</i>	713

9. ΤΟ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΟΡΟΜΟ	720
Α. ΑΙΘΙΟΠΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.....	722
Τα όρια της αιθιοπικής ιδιαιτερότητας.....	722
Κρατική υπόσταση και οργάνωση στον αιθιοπικό χώρο.....	729
<i>Διαμόρφωση του σύγχρονου αιθιοπικού κράτους</i>	732
<i>Περίοδος Σελασσιέ: ο ανολοκλήρωτος εκσυγχρονισμός</i>	737
Αγροτικό ζήτημα: παραγωγικές σχέσεις και κοινωνικοοικονομική τάξη.....	747
<i>Αγροτικές σχέσεις στον Βορρά</i>	750
<i>Αγροτικές και κοινωνικές διευθετήσεις στον Νότο</i>	752
<i>Εθνο-πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας και αποσχιστική κινητοποίηση των Ορόμο</i>	756
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	761

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Ο μηχανισμός της ενεργοποίησης/ απενεργοποίησης ορίων	90
Πίνακας 2. Ο μηχανισμός της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/ απειλών.....	95
Πίνακας 3. Ο μηχανισμός της κοινωνικής ιδιοποίησης.....	99
Πίνακας 4. Ο μηχανισμός της γεφύρωσης πλαισίων.....	104
Πίνακας 5. Ο μηχανισμός της μεσιτείας.....	108
Πίνακας 6. Τύποι και χαρακτηριστικά συγκριτικής ανάλυσης.....	146
Πίνακας 7. Ο σχεδιασμός της μέγιστης διαφοράς.....	158
Πίνακας 8. Ο σχεδιασμός της μέγιστης ομοιότητας.....	158
Πίνακας 9. Γνωρίσματα εθνοτικών ομάδων και εθνών.....	187
Πίνακας 10. Θεωρίες εθνικισμού.....	245
Πίνακας 11. Ταξινόμηση θεωριών προσεγγίσεων εθνοτικής κινητοποίησης.....	252
Πίνακας 12. Θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης.....	317
Πίνακας 13. Ενδοκρατικές και αποσχιστικές συγκρούσεις.....	354
Πίνακας 14. Γεωγραφική κατανομή αποσχιστικών συγκρούσεων, 1955-2004.....	359
Πίνακας 15. Τακτικές και ρεπερτόρια αποσχιστικής δράσης.....	363
Πίνακας 16. Συνθήκες εκδήλωσης αποσχιστικής δράσης.....	370
Πίνακας 17. Εξηγήσεις της απόσχισης.....	375
Πίνακας 18. Ανισορροπία μεταξύ οικονομικής και ανθρώπινης ανάπτυξης (1996).....	469
Πίνακας 19. Ένοπλες αποσχιστικές ενέργειες στη Δυτική Παπούα (1965-1998).....	556
Πίνακας 20. Ένοπλες αποσχιστικές ενέργειες στη Δυτική Παπούα (05/1998-04/2009).....	621
Πίνακας 21. Αποτελεσματικότητα μηχανισμών κατά τη δεύτερη φάση	

του αποσχιστικού κινήματος.....	700
Πίνακας 22. Αποτελεσματικότητα μηχανισμών στις δύο φάσεις του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα.....	704

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 1. Ένοπλες συγκρούσεις κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1946-2009).....	352
Γράφημα 2. Έκβαση ένοπλων αποσχιστικών συγκρούσεων (1945- 1996).....	360
Γράφημα 3. Ένοπλες εθνοτικές αποσχιστικές συγκρούσεις (1956-2004)	360
Γράφημα 4. Γεωγραφική κατανομή γηγενών και εσωτερικών μεταναστών στη Δ. Παπούα.....	484

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1. Ινδονησία.....	379
Χάρτης 2. Νέα Γουινέα.....	413
Χάρτης 3. Δυτική Παπούα.....	413
Χάρτης 4. Αιθιοπία.....	721

Ευχαριστίες

Η παρούσα διατριβή είναι αποτέλεσμα μακράς ερευνητικής προσπάθειας στα πλαίσια της εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Στην προσπάθεια αυτή υπήρξαν διάφοροι αρωγοί και συμπαραστάτες, τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω.

Θα ήθελα, κατ' αρχάς, να εκφράσω τις βαθύτερες ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αλέξη Ηρακλείδη για την ακαδημαϊκή καθοδήγησή του, τις συμβουλές του, καθώς και την υπομονή του απέναντί μου καθ' όλο αυτό το διάστημα. Οφείλω επίσης να ευχαριστήσω τον κ. Σεραφείμ Σεφεριάδη και τον κ. Αστέρη Χουλιάρα, μέλη της Τριμελούς Επιτροπής, για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους, τη βοήθειά τους και για την εν γένει συνεργασία μας.

Η αποπεράτωση αυτής της εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς την οικονομική στήριξη που μου παρείχε επί τριάμισι χρόνια το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ). Επίσης, σημαντική, τόσο από άποψη οικονομική όσο και ερευνητική, ήταν η υποτροφία του προγράμματος διδακτορικών υποτροφιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης Marie Curie (Marie Curie Pre-doctoral Fellowships)· η υποτροφία διήρκεσε εννιά μήνες (Σεπτέμβριος 2004 - Μάιος 2005) και η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο «Κέντρο Διεθνούς Δικαίου της Ειρήνης και των Ενόπλων Συγκρούσεων» (IFHV) του Πανεπιστημίου του Μπόχουμ (Ruhr Universität Bochum) στη Γερμανία.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους φίλους και συναδέλφους Emilian Kavaliski, Τάσο Καραφουλίδη, Νίκο Βογιατζή και Σοφοκλή Στρατάκη για το ενδιαφέρον τους και τα σχόλιά τους σχετικά με τη δουλειά μου, καθώς και για τις συζητήσεις που κάναμε.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω για την αδιάκοπη – και, ίσως, ανεπίγνωστη – συμπαράστασή τους στην πολυετή προσπάθειά μου τα αδέρφια μου Κώστα και Ορέστη, καθώς και τη Δάφνη Καφετζή. Ιδιαίτερα ευγνώμων είμαι απέναντι στους γονείς μου, Λάμπρο και Νίτσα, όχι μόνο για τη φιλολογική επιμέλεια της παρούσας εργασίας αλλά πρωτίστως για το ενδιαφέρον τους, την αμέριστη ενθάρρυνσή τους και τη συνεχή στήριξή τους κατά τη συγγραφή της διατριβής και καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Κεφάλαιο 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΣΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια μελέτη της αποσχιστικής κινητοποίησης και συλλογικής δράσης. Η εμπειρική διερεύνηση της διαδικασίας της αποσχιστικής κινητοποίησης βασίζεται στη συγκριτική ανάλυση των αποσχιστικών κινημάτων δύο εθνοτικών ομάδων: των Παπούα της Ινδονησίας και των Ορόμο της Αιθιοπίας. Η ανάλυση του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα χωρίζεται σε δύο φάσεις: κατά την πρώτη φάση η αποσχιστική κινητοποίηση είναι ένοπλη και κατά τη δεύτερη ειρηνική. Το αποσχιστικό κίνημα των Ορόμο παραμένει κατά βάση ένοπλο καθ' όλη τη διάρκειά του. Έτσι, αν και οι περιπτώσεις είναι δύο, οι «παρατηρήσεις» (*observations*) ή «περιστάσεις» αποσχιστικής κινητοποίησης που προκύπτουν είναι τρεις. Ως προς το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας δύο είναι οι βασικές επιλογές που γίνονται: Πρώτον, η ανάλυση του ζητήματος της απόσχισης μέσω της σύνδεσής του με τις βιβλιογραφίες της εθνοτικής κινητοποίησης και του εθνικισμού. Δεύτερον, η υιοθέτηση ερμηνευτικών οπτικών και αναλυτικών εργαλείων από τη βιβλιογραφία των κοινωνικών κινημάτων και της συγκρουσιακής πολιτικής. Οι «κοινωνικοί μηχανισμοί» είναι το κύριο εργαλείο που χρησιμοποιούμε από το ερευνητικό πεδίο της συγκρουσιακής πολιτικής για τη μελέτη των δύο κινημάτων. Άρα, το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βασιζόμαστε για τη συγκριτική εξέταση των αποσχιστικών κινημάτων αποτελεί συγκερασμό τεσσάρων επιμέρους βιβλιογραφιών: της απόσχισης, της εθνοτικής κινητοποίησης, του εθνικισμού και της συγκρουσιακής πολιτικής.

Το κεντρικό ερώτημα της εργασίας είναι *πώς οι «μάζες» συνδέονται με τις ελίτ σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων*. Το αρχικό ερευνητικό ενδιαφέρον, το οποίο εν συνεχεία εξειδικεύσαμε με τον τρόπο που αποτυπώνεται στο κεντρικό ερώτημα, είναι το πώς γίνεται η μετάβαση στη *συλλογική* αποσχιστική δράση, στο *πώς με άλλα λόγια εκδηλώνεται - αλλά και διατηρείται (sustained) - η συλλογική δράση με αίτημα την απόσχιση*. Το ενδιαφέρον αυτό προέκυψε μέσα από την - ολοένα και συχνότερη στη σχετική βιβλιογραφία κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες - παρατήρηση πως το βασικό ζήτημα το οποίο επιχειρούσαν να αναλύσουν και να εξηγήσουν οι περισσότερες θεωρίες ήταν η *αιτιολογία* της εκδήλωσης αποσχιστικών επιδιώξεων. Πράγματι, όπως θα δούμε αναλυτικότερα σε επόμενα κεφάλαια, το μεγαλύτερο τμήμα των

θεωριών και προσεγγίσεων του *εθνικισμού* και της *εθνοτικής κινητοποίησης* – *υποφαινόμενο των οποίων θεωρούνται τα αποσχιστικά κινήματα* – καταλήγει στον εντοπισμό *αναγκαίων δομικών συνθηκών* της απόσχισης, στην ανάδειξη δηλαδή εκείνων των μακρο-ιστορικών διαδικασιών ή/και δομικών διευθετήσεων, που *ευνοούν* την εκδήλωση αποσχιστικών επιδιώξεων. Σε μικρότερο βαθμό έχουν εμφανιστεί προσεγγίσεις που δεν εστιάζουν στο μακρο-επίπεδο αλλά στο ατομικό επίπεδο· αυτές οι αναλύσεις τείνουν να εξηγούν την απόσχισή είτε στη βάση εθνοτικών/εθνικών ταυτίσεων (και των συναισθημάτων που αυτές τροφοδοτούν) είτε στη βάση ορθολογικών υπολογισμών. Και οι δύο αυτές εναλλακτικές εξηγήσεις, όμως, ουσιαστικά εντοπίζουν ατομικές προδιαθέσεις και συμπεριφορές που ευνοούν την υποστήριξη στον αποσχιστικό στόχο ή τη συμμετοχή στην αποσχιστική κινητοποίηση. Συμπερασματικά, μεγάλο μέρος των θεωριών εστιάζει στον εντοπισμό διαφορετικών τύπων αναγκαίων συνθηκών της αποσχιστικής κινητοποίησης· όμως, παρέμεναν σχετικά ανεξερεύνητο πεδίο οι διεργασίες που συντελούνταν στο ενδιάμεσο επίπεδο, μεταξύ δομών και ατόμων, στο επίπεδο δηλαδή της *συλλογικής δράσης*: *πώς ακριβώς εκδηλώνεται αποσχιστική κινητοποίηση*, δηλαδή ποιοι παράγοντες ή/και διεργασίες συνέδραμαν κοινωνικούς μετασχηματισμούς/δομές/κουλτούρες, απ' τη μία, και ταυτότητες/συμφέροντα, απ' την άλλη, με τρόπο που να οδηγούν στην εκδήλωση πολιτικού αγώνα με στόχο την απόσχισή και πώς ακριβώς αυτός διεξάγεται;

Σε τέτοια και παρεμφερή ερωτήματα – τα οποία προσανατολίζουν σε περισσότερο αλληλεπιδραστικές κατανοήσεις του ζητήματος δομής-δράσης και τα οποία κατά κανόνα υποβάθμιζαν οι περισσότερες «γενικές» θεωρίες του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης – έχουν δοθεί κάποιες απαντήσεις, τις οποίες αναφέρουμε παρακάτω στο παρόν εισαγωγικό κεφάλαιο. Οι «απαντήσεις» αυτές δεν έχουν συνήθως τον χαρακτήρα ολικών εξηγήσεων της αποσχιστικής, εθνικιστικής και εθνοτικής δράσης, αλλά αναδεικνύουν παράγοντες ή συνδυασμό παραγόντων που κρίνονται ως οι πλέον σημαντικοί· τέτοιοι παράγοντες είναι οι εθνικιστικές ιδεολογίες και τα ερμηνευτικά πλαίσια ή οι θεσμοί. Οι πλέον γόνιμες αναλύσεις θεωρούμε πως είναι αυτές που αναδεικνύουν την ανάδυση των εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων, συμπεριλαμβανομένων των αποσχιστικών, μέσα από διεργασίες της συλλογικής δράσης, ήτοι μέσα από τις στοχεύσεις, διεκδικήσεις και αλληλεπιδράσεις των κοινωνικών δρώντων, οι οποίοι μπορούν σχηματικά να κατηγοριοποιηθούν σε «ελίτ» και «μάζες». Η ανάλυση που επιχειρεί η παρούσα εργασία εμπίπτει σε αυτή την ευρύτερη οικογένεια αναλύσεων.

Ρητή ή σιωπηρή παραδοχή των προσεγγίσεων και αναλύσεων που αναδεικνύουν την προτεραιότητα των διεργασιών μεταξύ συλλογικών δρώντων είναι πως η εκδήλωση της εθνικιστικής, εθνοτικής και αποσχιστικής συλλογικής κινητοποίησης απαραίτητα περιλαμβάνει

τη σύνδεση και τη συντονισμένη δράση μεταξύ κάποιων τμημάτων των ελίτ και των «μαζών» (Fearon και Laitin, 2000α, σ.868). Με άλλα λόγια, η σύνδεση ελίτ-«μαζών» σε συντονισμένη δράση αποτελεί την κεντρική διαδικασία τέτοιων μορφών κινητοποίησης (αν και προφανώς δεν εξηγεί όλες τις διαστάσεις του φαινομένου). Εξειδικεύοντας αυτή την παρατήρηση/παραδοχή στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, θεωρούμε πως ο συλλογικός χαρακτήρας των αποσχιστικών κινημάτων αναφέρεται ακριβώς στην πολυδιάστατη σύνδεση της δράσης των ελίτ με αυτή των μαζών· πιο απλά, η «μαζικοποίηση» των κινημάτων, το ότι η αποσχιστική δράση γίνεται *συλλογική*, ισοδυναμεί στα πλαίσια της εργασίας με τη δημιουργία *σχετικά ισχυρών και σταθερών δεσμών μεταξύ τμημάτων των ελίτ και μαζών*. Ο υποδηλωτικός ορισμός δηλαδή που δίνουμε στη *συλλογική* δράση ή κινητοποίηση είναι η *παρατεταμένη σύνδεση ελίτ και μαζών και ο συντονισμός τους σε από κοινού διεκδικητική δράση*.

Το ερώτημα, λοιπόν, που ανακύπτει λογικά με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει παραπάνω – και το οποίο αποτελεί, όπως είπαμε, το κεντρικό ερώτημα της εργασίας – είναι το εξής: πώς προκύπτει αυτή η σύνδεση ελίτ και μαζών και η διατήρηση της συλλογικής δράσης τους; Μπορούμε εδώ να ομαδοποιήσουμε τις απαντήσεις που έχουν δοθεί σε τρία ρεύματα: Το πρώτο – και ίσως λιγότερο σημαντικό σε σχέση με τα άλλα δύο – ρεύμα εξηγεί την εκδήλωση εθνικιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης ως αποτέλεσμα της δράσης (συχνά βίαιης) των «μαζών» την οποία ακολουθούν οι ελίτ. Αυτές οι αναλύσεις, πάντως, εστιάζονται κυρίως σε περιπτώσεις μαζικής, «οριζόντιας» εθνοτικής βίας (βίας μεταξύ μελών διαφορετικών εθνικών ομάδων) και σπανιότερα σε περιπτώσεις «κάθετων» εθνικών συγκρούσεων (συγκρούσεων μεταξύ μελών μιας μειονοτικής εθνικής ομάδας και της κεντρικής κυβέρνησης, η οποία ελέγχεται από την κυρίαρχη/τις κυρίαρχες εθνικές ομάδες)· τα αποσχιστικά κινήματα αποτελούν (στη μεγάλη τους πλειονότητα) υποκατηγορία των κάθετων εθνικών συγκρούσεων. Το δεύτερο ρεύμα, στο οποίο συγκεντρώνεται μάλλον μεγαλύτερος αριθμός μελετών σε σχέση με τα άλλα δύο, αναδεικνύει τον *κομβικό ρόλο των ελίτ*, επισημαίνοντας συγκεκριμένα πως οι επιδιώξεις των διαφόρων ελίτ για ισχύ και οικονομικά συμφέροντα εκβάλλουν στην εκδήλωση ανταγωνισμών μεταξύ τους (εν προκειμένω μεταξύ των ελίτ της «αποσχιστικής» ομάδας και, κυρίως, μεταξύ των ελίτ της «αποσχιστικής» ομάδας και των κεντρικών ελίτ), οι οποίοι με τη σειρά τους οδηγούν στην αποσχιστική κινητοποίηση. Το επιχείρημα αυτών των αναλύσεων είναι πως οι ελίτ, λόγω της εξ ορισμού υπέρτερης ισχύος ή/και της οικονομικής τους δύναμης και εν γένει λόγω της επιρροής που διαθέτουν, καταφέρνουν να ενεργοποιήσουν τις «μάζες» σε κινητοποίηση (εθνικιστική, εθνική ή αποσχιστική) με σκοπό την εξυπηρέτηση των στοχεύσεων και συμφερόντων τους· *οι «μάζες», δηλαδή, ακολουθούν τις ελίτ*, μέσω διαφόρων τρόπων που θα περιγράψουμε παρακάτω. Οι

αναλύσεις αυτές αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των «εργαλειακών» προσεγγίσεων των εθνοτικών ταυτοτήτων και των εθνοτικών συγκρούσεων (σε διάκριση από τις «αρχεγονικές» και τις «κονστρουκτιβιστικές» προσεγγίσεις) και πολύ συχνά αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως προσεγγίσεις «χειραγώγησης από τις ελίτ» (*elite manipulation*), αν και ο όρος δεν περιγράφει ακριβώς ορισμένες εκ των προσεγγίσεων των ελίτ και σε κάθε περίπτωση έχουν υποδειχθεί διαφορετικοί τύποι χειραγώγησης (ως προς τη μορφή και την ένταση). Το τρίτο ρεύμα περιλαμβάνει αναλύσεις που έχουν επηρεαστεί από προσεγγίσεις και ερμηνευτικά εργαλεία της μελέτης των *κοινωνικών κινημάτων*: έτσι, έμφαση δίνεται σε παράγοντες όπως η δομή πολιτικών ευκαιριών, οι οργανωτικές δομές και τα δίκτυα, τα ερμηνευτικά πλαίσια που αναπτύσσουν οι δρώντες και τα «ρεπερτόρια» δράσης που ακολουθούν, το είδος και ο όγκος των πόρων που μπορούν να χρησιμοποιήσουν στις συλλογικές διεκδικητικές δράσεις τους κλπ. Οι «αναλύσεις κοινωνικών κινημάτων» αποδίδουν σε τέτοιου είδους παράγοντες την εκδήλωση των εθνικιστικών, εθνοτικών και αποσχιστικών κινημάτων και με βάση αυτούς ερμηνεύουν το πώς εκτυλίσσεται η κινηματική δράση. Φυσικά, αυτοί οι παράγοντες δεν ενεργοποιούνται αφ' εαυτών αλλά ως παράγωγα στοχεύσεων, σχέσεων και αλληλεπιδράσεων των δρώντων. Οι τελευταίοι δεν ανάγονται αποκλειστικά σε τμήματα των ελίτ (όπως εν πολλοίς συμβαίνει στις αναλύσεις του πρώτου ρεύματος), αλλά περιλαμβάνουν τους «ακτιβιστές» και τη «μαζική βάση» - κατηγορίες που συνυπάρχουν με τις ελίτ εντός των κινηματικών οργανώσεων - τους «υποστηρικτές» και τα «ακροατήρια».

Η ανάλυση των αποσχιστικών κινημάτων που επιχειρείται στην παρούσα εργασία εντάσσεται στο ευρύτερο σύνολο των μελετών αυτού του τρίτου ρεύματος, το οποίο ακολουθεί τις αναλυτικές κατευθύνσεις και το εννοιολογικό πλαίσιο της βιβλιογραφίας των κοινωνικών κινημάτων. Πιο συγκεκριμένα, όμως, ακολουθούμε την αναλυτική πρόταση του έργου *Dynamics of Contention* (DOC) των McAdam, Tarrow και Tilly (2001), έργου το οποίο αποτελεί τομή στη μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής. Το εγχείρημά τους συνίσταται ουσιαστικά στον «επαναπροσδιορισμό ενός ερευνητικού πεδίου» (Johnston, 2006, σ.196). Την πρόταση των συγγραφέων του DOC την παρουσιάζουμε αναλυτικότερα παρακάτω στο παρόν κεφάλαιο, μπορούμε όμως εδώ να σημειώσουμε κάποια βασικά χαρακτηριστικά της. Καταρχήν, αν και συμμερίζονται τις αναλυτικές εστιάσεις του ερευνητικού πεδίου των κοινωνικών κινημάτων (του οποίου άλλωστε υπήρξαν σημαντικοί συντελεστές), εισηγούνται έναν διαφορετικό τρόπο αναλυτικής πρόσληψης και αποτύπωσής τους. Η βασική κριτική του DOC είναι πως η «κλασική ατζέντα» της μελέτης των κοινωνικών κινημάτων (διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής, πολιτικές ευκαιρίες, οργανωτικές δομές, πλαισιώσεις, ρεπερτόρια δράσης) οδηγούσε σε «στατικές» αναλύσεις της κινηματικής δράσης (McAdam *et al*, 2001, σ.41-2). Οι συγγραφείς του DOC

εισηγούνται α) την εγκατάλειψη της αυτόνομης μελέτης των κοινωνικών κινημάτων και την ενσωμάτωσή τους στο ευρύτερο γνωστικό πεδίο της «συγκρουσιακής πολιτικής» (*contentious politics*), το οποίο ουσιαστικά περιλαμβάνει κάθε συλλογική διεκδικητική δράση στην οποία εμπλέκονται κυβερνήσεις (συνηθέστερα ως αποδέκτες της διεκδίκησης) (McAdam *et al*, 2001, σ.5, 42). Εν συνεχεία, β) εισηγούνται την υιοθέτηση της «*σχεσιακής οντολογίας*» στη μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής, η οποία τονίζει τη σημασία της *κοινωνικής κατασκευής* και τον κεντρικό, θεμελιώδη ρόλο των *κοινωνικών αλληλεπιδράσεων* για την ανάπτυξη της συγκρουσιακής διαδικασίας. Είναι σημαντική η πρόταση του *DOC* για μια αναλυτική πρόσληψη της διαδικασίας της *κινητοποίησης* – κεντρικής σε κάθε τύπο συγκρουσιακής δράσης – ως μιας δυναμικής (και, άρα, ενδεχομενικής) διεργασίας, που περιλαμβάνει ένα μεταβαλλόμενο πλέγμα αλληλεπιδράσεων, η οποία *εκτυλίσσεται καθ' όλη την έκταση ενός «συγκρουσιακού επεισοδίου»* και στα πλαίσια της οποίας παράγονται και αναδιαμορφώνονται ταυτότητες, δρώντες, πόροι και ιδεολογίες· μια τέτοια κατανόηση αντίκειται στην κυρίαρχη πρόσληψη της κινητοποίησης ως εξαρτώμενης αυστηρά (και ντετερμινιστικά) από μια σειρά προαπαιτούμενων (π.χ. ήδη συγκροτημένων ταυτοτήτων, στοχεύσεων, οργανωσιακών δομών και πόρων) και ως μιας οριοθετημένης, απομονωμένης από συναφείς διαδικασίες (π.χ. «συγκρότηση δρώντων») και γραμμικής φάσης. Αυτή η δυναμική κατανόηση της διαδικασίας της κινητοποίησης αντίκειται στην περισσότερο «στατική» πρόσληψή της από πολλές μελέτες εθνικιστικών, εθνοτικών και αποσχιστικών κινημάτων· σε τέτοιες μελέτες η κινητοποίηση απεικονίζεται είτε ως *διακριτή και οριοθετημένη φάση* των εθνοτικών συγκρούσεων, η οποία συνήθως έπεται της συγκρότησης ταυτότητας, του καθορισμού των στόχων και της συγκρότησης οργανώσεων (Drury, 1994, σ.15, Lecours, 2000, σ.105-8, Rönquist, 1999, σ.150-1, Vayrynen, 1999, σ.150-57)¹, είτε (συναφώς) ως υποκείμενη σε μια σειρά από προαπαιτούμενα (Barany, 2002, σ.281-8, Ellingsen, 2000, σ.229-30, Wood, 1981, σ.109). Προφανώς, η ύπαρξη μιας κάποιας αίσθησης ταυτότητας και παραπόνων ή η διαθεσιμότητα κάποιων πόρων είναι απαραίτητες για την εκδήλωση κινητοποίησης· όμως η θέση που υιοθετούμε εδώ κατανοεί και επιχειρεί να μελετήσει την κινητοποίηση ως μια δυναμική διαδικασία, προϊόν αλληλεπιδράσεων, δύναμη παραγωγής και μετασχηματισμού ταυτοτήτων, πόρων και ιδεολογιών. Αυτή η δυναμική, σχεσιακή πρόσληψη της κινητοποίησης στο *DOC* συνδέεται με την έμφαση που δίνουν οι συγγραφείς του όχι τόσο στις «αφετηρίες» (*origins*) και «αρχικές συνθήκες» της συγκρουσιακής δράσης, με άλλα λόγια σε δομικές συνθήκες ή άλλες διευθετήσεις που ευνοούν την εκδήλωσή της, όσο στην «τροχιά»

¹ Για μια περισσότερο «δυναμική» και σχεσιακή θέαση της κινητοποίησης βλέπε Kasfir (1979, .373-4). Ο Shehadi (1993, σ.41) αναλύει επίσης την κινητοποίηση ως φάση, διαφοροποιούμενος όμως από τις άλλες μελέτες την τοποθετεί στην αρχή των συγκρούσεων εθνικής αυτοδιάθεσης που μελετάει.

(*trajectory*) της (McAdam *et al*, 2001, σ.13, 34, 44-5, 51). Η σχεσιακή οντολογία, όπως προτείνεται στο *DOC*, συμβαδίζει με το «*κονστρουκτιβιστικό Παράδειγμα*», το οποίο παρουσιάζουμε στο κεφάλαιο περί μεθοδολογίας. Επιπροσθέτως, γ) η ερευνητική πρόταση του *DOC* προτείνει τη χρήση συγκεκριμένων εννοιών και αναλυτικών εργαλείων δια μέσου των οποίων θα μπορούν να κατανοηθούν, να αποτυπωθούν και να μελετηθούν οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις που εμπλέκονται στη συγκρουσιακή δράση· η πλέον θεμελιώδης έννοια εξ αυτών είναι εκείνη των αιτιωδών «*μηχανισμών*».

Οι McAdam, Tarrow και Tilly προτείνουν στο *DOC* μια (εκτενή) σειρά από μηχανισμούς, ο καθένας εκ των οποίων όχι απλά φωτίζει, αλλά εξηγεί *αιτιωδώς* συγκεκριμένες πτυχές της διεκδικητικής, συγκρουσιακής δράσης. Οι μηχανισμοί στο *DOC* δεν κατανοούνται ως απρόσωπες, λειτουργιστικής υφής διεργασίες, αλλά ως συγκεκριμένες, επαναλαμβανόμενες (*recurrent*) μορφές σχέσεων και *αλληλεπιδράσεων* μεταξύ πολιτικών *δρώντων*, οι οποίες παράγουν παρόμοια *άμεσα* αποτελέσματα (McAdam *et al*, 2001, σ.12-13, 24, 26). Όπως συνάγεται και από τα παραπάνω, οι αιτιώδεις, σχεσιακοί μηχανισμοί του *DOC* δε λειτουργούν πρωτίστως στο ατομικό επίπεδο ούτε στο επίπεδο των δομών και των μακρο-ιστορικών διαδικασιών αλλά στο «*μεσαίο επίπεδο*», αυτό της κοινωνικής δράσης. Η κατανόηση και εξήγηση του *πώς* εκδηλώνεται και διεξάγεται η συλλογική αποσχιστική δράση θεωρούμε πως οφείλει να εστιάσει σε αυτό το επίπεδο, όπου ομάδες και συλλογικοί δρώντες αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους όσο και με τα κοινωνικά συγκείμενα. Ειδικά όσον αφορά το εθνικιστικό και το εθνотικό φαινόμενο η δράση κινημάτων όπως αυτά που εξετάζει η εργασία αναφέρεται στο μεσαίο επίπεδο (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.101). Υιοθετώντας, όπως έχουμε πει, την πρόταση του *DOC* για μια σχεσιακή ανάλυση της διεκδικητικής, συγκρουσιακής δράσης μέσα από το πρίσμα αιτιωδών μηχανισμών, επιλέγουμε *πέντε μηχανισμούς* - τρεις εκ των οποίων προσδιορίζονται στο *DOC* ως σημαντικοί για κάθε διαδικασία συγκρουσιακής κινητοποίησης (McAdam *et al*, 2001, σ.123) - οι οποίοι θεωρούμε πως είναι συνδυαστικά ικανοί να εξηγήσουν την εκδήλωση, αλλά εξίσου τη διατήρηση και την τροχιά της συλλογικής αποσχιστικής κινητοποίησης· δηλαδή, με βάση τον ορισμό που έχουμε δώσει στη συλλογική κινητοποίηση, *θεωρούμε πως οι πέντε μηχανισμοί μπορούν συνδυαστικά να εξηγήσουν την επίτευξη παρατεταμένης σύνδεσης ελίτ και μαζών σε από κοινού διεκδικητική αποσχιστική δράση*. Οι μηχανισμοί που επιλέξαμε θεωρούμε πως αποτυπώνουν συνδυαστικά το σημαντικότερο κομμάτι του φάσματος σχέσεων και συνδέσεων μεταξύ ελίτ και μαζών σε περιπτώσεις αποσχιστικής κινητοποίησης. Οι πέντε επιλεγθέντες μηχανισμοί - των οποίων την επιλογή και το περιεχόμενο εξηγούμε εκτενέστερα λίγο παρακάτω - είναι: 1) η «*συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών*» (μηχανισμός που αναφέρεται σε κοινές ερμηνείες της πολιτικής συγκυρίας που

ευνοούν την εκδήλωση συλλογικής δράσης), 2) η «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» (αναφέρεται στην υπογράμμιση συγκεκριμένων διαιρετικών τομών και την ταυτόχρονη αποδυνάμωση άλλων που καταλήγουν στην ενίσχυση της κοινής ταυτότητας των διεκδικητών), 3) η «γεφύρωση πλαισίων» (αναφέρεται στην επίτευξη συνάρθρωσης υφιστάμενων ιδεολογιών, αφηγήσεων κλπ απ' τη μία και των κινηματικών – εν προκειμένω αποσχιστικών – στοχεύσεων απ' την άλλη), 4) η «κοινωνική ιδιοποίηση» (αναφέρεται στην «ιδιοποίηση» προϋπαρχουσών οργανώσεων, δικτύων και κοινωνικών χώρων από τους κινηματικούς δρώντες και την ανακατεύθυνσή τους προς τη διεκδικητική δράση), και 5) η «μεσιτεία» (αναφέρεται στην πολιτική σύνδεση και συμμαχία μεταξύ συλλογικών δρώντων ως τότε αποκομμένων ή αυτόνομων).

Ανακεφαλαιώνοντας, στο ερώτημα του πώς οι μάζες συνδέονται με τις ελίτ σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων, η υπόθεση που διερευνά η εργασία είναι πως αυτή η διαδικασία σύνδεσης κατά κύριο λόγο αποτελείται – και άρα εξηγείται – από πέντε μηχανισμούς: συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών, ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων, γεφύρωση πλαισίων, κοινωνική ιδιοποίηση δομών και μεσιτεία. Θεωρούμε πως η ανάλυση της αποσχιστικής κινητοποίησης μέσα από τους αιτιώδεις μηχανισμούς που προτείνει το *DOC* αποτελεί μια γόνιμη εναλλακτική των σημαντικότερων από τις υπάρχουσες προσεγγίσεις, καθώς α) αναδεικνύει τη σημασία των αλληλεπιδράσεων και του «λαϊκού» (*popular*) στοιχείου για τον ίδιο τον χαρακτήρα που προσλαμβάνει η κινητοποίηση (αντιτιθέμενη έτσι στην τάση για αναγωγή της κινητοποίησης σε συμφέροντα και στρατηγικούς σχεδιασμούς των ελίτ), και β) θέτει στο αναλυτικό επίκεντρο τον σχεσιακό και δυναμικό χαρακτήρα της κινητοποίησης (διαφοροποιούμενη έτσι από τη στατική απεικόνιση της συλλογικής δράσης που κάνουν οι «αναλύσεις κοινωνικών κινημάτων»).

Δύο ζητήματα που χρήζουν κάποιων περαιτέρω διευκρινίσεων αφορούν στο πώς εντάσσεται στη μελέτη των πέντε μηχανισμών, πρώτον, η συγκριτική μελέτη των δύο περιπτώσεων της εργασίας, και δεύτερον, η υπάρχουσα βιβλιογραφία του εθνικισμού, της εθνοτικής κινητοποίησης και των αποσχιστικών κινημάτων.

Ως προς το πρώτο ζήτημα, η εργασία εντάσσεται (όπως αναλύουμε και στο κεφάλαιο περί μεθοδολογίας) στις κατά Ragin (1987, 1994) «συγκριτικές έρευνες περιπτώσεων». Θεωρούμε πως με βάση το αναλυτικό πλαίσιο που έχουμε θέσει η εργασία μπορεί να υπηρετήσει ταυτόχρονα δύο από τους ευρύτερους ερευνητικούς σκοπούς που συνάδουν με τέτοιου τύπου συγκριτικές έρευνες: 1) την εξερεύνηση της ποικιλομορφίας (*diversity*) ενός φαινομένου και 2) την προαγωγή μιας θεωρίας (Ragin, 1994, σ.). Αν και εδώ δεν προτείνουμε μια «θεωρία» αλλά ένα αναλυτικό πλαίσιο με βάση το *DOC*, θεωρούμε πως η συγκριτική εξέταση των τριών

παρατηρήσεων αποσχιστικής κινητοποίησης συνιστά έναν έλεγχο της ερμηνευτικής και επεξηγηματικής καταλληλότητας αυτού του πλαισίου. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Ragin (1987, σ.77), οι συγκριτικές έρευνες περιπτώσεων, δίνοντας έμφαση στους τρόπους με τους οποίους πολλαπλοί αιτιακοί παράγοντες *συνδυάζονται*, ευνοούν τον εντοπισμό και ανάδειξη μηχανισμών. Επιπλέον, ως προς τη διερεύνηση ποικιλομορφίας – νοούμενης ως μελέτης «υποδειγμάτων [*patterns*] ομοιότητας και διαφοράς» (Ragin, 1994, σ.106) - η συγκριτική ανάλυσή τους μπορεί να αποτιμήσει σε έναν βαθμό πώς *συγκεκριμένοι* μηχανισμοί λειτουργούν σε *διαφορετικά* πλαίσια παράγοντας *διαφορετικά* αποτελέσματα· λέγοντας «αποτέλεσμα», στα πλαίσια της εργασίας, δεν εννοούμε την έκβαση αυτή καθαυτή (αφού με δεδομένη την επιλογή θετικών περιπτώσεων το αποσχιστικό κίνημα εκδηλώνεται και στις τρεις παρατηρήσεις), αλλά τους τρόπους σύνδεσης ελίτ-«μαζών» και τις απορρέουσες μορφές και δυναμικές που η αποσχιστική κινητοποίηση προσλαμβάνει σε κάθε περίπτωση. Μπορούμε λοιπόν να διερευνήσουμε την ποικιλομορφία των τρόπων με τους οποίους ελίτ και «μάζες» συνδέονται σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινήσεων δύο διαφορετικών χωρών. Ο προσδιορισμός των πέντε μηχανισμών δε θεωρούμε πως αποκλείει αυτή τη διερεύνηση ποικιλομορφίας. Ένας λόγος είναι πως γενικώς η ίδια η έννοια των κοινωνικών μηχανισμών δεν παραπέμπει σε ένα χαρακτηριστικό ή ιδιότητα, όπως οι μεταβλητές οι οποίες διαφοροποιούνται από περίπτωση σε περίπτωση μόνο ως προς την παρουσία/απουσία τους ή τον βαθμό της έντασής τους. Αν και αποτιμούμε τους μηχανισμούς με βάση και αυτά τα κριτήρια κατά την ανάλυση των περιπτώσεων, θεωρούμε πως οι μηχανισμοί αποτελούν ουσιαστικά κωδικοποιήσεις συγκεκριμένων μεν, αλλά πυκνών και πολυδιάστατων σχεσιακών πλεγμάτων (και όχι ενός μοναδικού χαρακτηριστικού). Αυτό το στοιχείο θεωρούμε ότι συνεπάγεται πως κάθε μηχανισμός περιλαμβάνει ως πιθανότητα πολλαπλές μορφές ή εκδοχές μιας παρόμοιας έκβασης (κάτι που θα γίνει περισσότερο κατανοητό, όταν εξετάσουμε την έννοια των μηχανισμών γενικά και το περιεχόμενο των συγκεκριμένων που έχουμε επιλέξει). Επιπλέον, η ποικιλομορφία ενισχύεται από το διαφορετικό *περιεχόμενο* που προσλαμβάνει ο κάθε μηχανισμός ανάλογα με την περίπτωση και την ιστορική περίοδο, καθώς και από τους διαφορετικούς *συνδυασμούς* και αλληλεπιδράσεις που μπορεί να προκύψουν *μεταξύ* των πέντε μηχανισμών.

Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι, ενώ την εργασία ενδιαφέρει κυρίως η μορφή διενέργειας και η δυναμική της συγκρουσιακής δράσης, δεν πρέπει να αγνοήσουμε τον ρόλο των συγκεκριμένων πλαισίων στα οποία αυτή εντάσσεται, ιδιαίτερα από τη στιγμή που διεξάγουμε συγκριτική έρευνα (μικρού αριθμού) περιπτώσεων. Οι συγγραφείς του *DOC* τονίζουν πως «εντάσσοντας παρόμοιους μηχανισμούς [...] στα ιστορικά συμφραζόμενά τους μπορεί να μας βοηθήσει να εξηγήσουμε» τη διαφορετική έκβαση των συγκεκριμένων επεισοδίων (McAdam *et*

al, 2001, σ.186). Η μελέτη της λειτουργίας των μηχανισμών άλλωστε αποτελεί και έναν τρόπο διασύνδεσης των ιστορικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων με ευρύτερες και επανεμφανιζόμενες σε διαφορετικά πλαίσια διαδικασίες, κάνοντας έτσι δυνατό και γόνιμο το συγκριτικό εγχείρημα (McAdam *et al*, 2001, σ.347). Συναφής με την έννοια του ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου είναι και αυτή της «αφετηρίας» της συγκρουσιακής δράσης: οι συγγραφείς του *DOC* υποβιβάζουν, όπως είπαμε, τη σημασία της προς όφελος της (λιγότερο ερευνημένης στη βιβλιογραφία) συγκρουσιακής τροχιάς. Άλλωστε, λένε, η συγκρουσιακή δράση δεν περιορίζεται στην προέλευση ή τα γενεσιουργά αίτια της ούτε «αρχίζει και τελειώνει με την κινητοποίηση και αποκινητοποίηση» (McAdam *et al*, 2001, σ.314, 195). Η εργασία αυτή συμμαρύνει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το *γιατί* στο *πώς* της κινητοποίησης, στις δυναμικές που αναπτύσσονται κατά τη διεκδικητική δράση, όπως συμμαρύνει και την υποκείμενη υπόθεση πως αυτές οι δυναμικές δεν αποτελούν απλώς ενδιάμεσα στάδια μεταξύ αιτίων και αιτιατών, ούτε οι μηχανισμοί που χρησιμοποιούμε για να τις κατανοήσουμε, αποκλειστικά περιγραφικές έννοιες· οι δυναμικές έχουν μετασχηματιστική και άρα αιτιώδη επίδραση. Όμως αυτό δε σημαίνει πως θα αγνοήσουμε τον ρόλο των ιδιαίτερων πλαισίων και το πώς αυτά οδηγούν στη συγκρουσιακή αποσχιστική δράση. Άλλωστε, η εξέταση «των δομών των κοινωνικών σχέσεων αποτελεί προϋπόθεση για την κατανόηση της πιθανότητας [...] για δράση τόσο των ελίτ όσο και των 'λαϊκών στρωμάτων'», καθώς και των συνεπειών αυτής της δράσης (Lachmann και Richardo, 1994, σ.498). Επιπλέον, όπως θα δούμε και παρακάτω, οι συγκριτικές έρευνες περιπτώσεων μπορεί να μην επικεντρώνουν στη λεπτομερή και εις βάθος κατανόηση του ειδικού πλαισίου, όμως αντιλαμβάνονται τις περιπτώσεις ως ολότητα, ως «συναρθρώσεις μερών» (Ragin, 1989, σ.69), οπότε οι δυναμικές της κινητοποίησης μαζί με τους μηχανισμούς που τις συγκροτούν δεν μπορούν να μελετηθούν αποκομμένες. Στο επιστημολογικό επίπεδο, αυτό σημαίνει ότι οι εξηγήσεις που θα διατυπωθούν δεν μπορούν να επαφίενται αποκλειστικά σε έννοιες μηχανισμών, αλλά θα πρέπει να συμπληρωθούν και από «συμβατική» αφήγηση και εξιστόρηση, ακριβώς (και) για να αποτυπωθούν τα χαρακτηριστικά του ευρύτερου πλαισίου (Demetriou, 2009, σ.450). Θέτοντάς το με την ορολογία του *DOC*, μας ενδιαφέρει να δούμε πώς τα «βέλη» (οι συγκεκριμένοι μηχανισμοί), ξεκινώντας από διαφορετικά ανά περίπτωση «κουτιά» (το ειδικό πλαίσιο, τις συγκεκριμένες αιτίες και δομικές συνθήκες), παράγουν διαφορετικά αποτελέσματα.

Η ποικιλομορφία, για να επανέλθουμε, οι διαφορετικοί δηλαδή τρόποι σύνδεσης ελίτ και μαζών σε περιπτώσεις αποσχιστικής κινητοποίησης, αναμένουμε ότι εξαρτάται από τη συνδυαστική δράση μιας σειράς παραγόντων: 1) τις συγκεκριμένες *αρχικές συνθήκες*, τα *ιδιαίτερα πλαισιακά και δομικά χαρακτηριστικά* της κάθε περίπτωσης, 2) το *περιεχόμενο* και τη

λειτουργία των μηχανισμών σε κάθε περίπτωση (για παράδειγμα, μεταξύ ποιων δρώντων παρατηρείται ο μηχανισμός της μεσιτείας στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα και ποιων στην περίπτωση των Ορόμο; Ποια συγκεκριμένα ιδεολογικά πλαίσια «γεφυρώνονται» και ποιες οργανωτικές δομές «ιδιοποιούνται» σε κάθε περίπτωση;), και 3) τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι μηχανισμοί *συνδυάζονται* σε κάθε περίπτωση, και τη συγκεκριμένη τροχιά της συγκρουσιακής δράσης. Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε πως η εργασία εντάσσεται ειδικότερα στην κατηγορία μελετών των εθνοτικών και εθνικιστικών συγκρούσεων που οι Brubaker και Laitin (1998, σ.435) κατατάσσουν ως «συγκρίσεις 'μικρού Ν'», οι οποίες εστιάζουν αναλυτικά στη διερεύνηση «συγκεκριμένων διαδικασιών σε διαφορετικές συνθήκες».

Το δεύτερο ζήτημα αφορά στο πώς εντάσσεται η μελέτη των πέντε μηχανισμών στη βιβλιογραφία του εθνικισμού, των αποσχιστικών κινήματων και της εθνοτικής κινητοποίησης. Η μελέτη αυτής της βιβλιογραφίας είναι χρήσιμη για τους σκοπούς αυτής της εργασίας για μια σειρά από λόγους: Πρώτον, έχει από μόνο του αξία να προβούμε σε μια επισκόπηση του ερευνητικού σώματος για μια πρώτη κατανόηση του αποσχιστικού φαινομένου και του ευρύτερου πραγματολογικού πεδίου στο οποίο εντάσσεται. Θα δούμε πως το αποσχιστικό φαινόμενο σχετίζεται στενά τόσο με τον εθνικισμό όσο και την εθνοτικότητα, καταλαμβάνοντας μεγάλο μέρος του χώρου τομής των δύο συγγενικών φαινομένων. Απ' τη μία αποτελεί μια από τις ευάριθμες εκδηλώσεις του εθνικιστικού φαινομένου, άρρηκτα δεμένο με τις εθνικιστικές αρχές, την ιδέα και την πρακτική του έθνους (-κράτους) και την εθνική ταυτότητα· οι αποσχιστικές διεκδικήσεις – τουλάχιστον με τη μορφή που έχουν τη μοντέρνα εποχή – είναι δυνατές μόνο σε έναν κόσμο εθνών και εθνικισμού. Απ' την άλλη, η μεγάλη πλειοψηφία των αποσχιστικών κινήματων δρα στο όνομα εθνοτικών ομάδων· επιπλέον, η οργανωμένη αποσχιστική δράση – πόσω μάλλον η επιτυχής απόσχιση – θεωρείται κριτήριο μετάβασης από την κατηγορία της εθνοτικής ομάδας σε αυτή του έθνους. Οι κύριες θεωρίες, όπως έχουμε θίξει, ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με την εξήγηση της ανάδυσης του εθνικισμού, της εθνοτικής κινητοποίησης και των αποσχιστικών κινήματων, και με τον εντοπισμό των δομικών συνθηκών και μακρο-διαδικασιών που τα προκαλούν. Άρα παρέχουν θεωρητικά εργαλεία για την κατανόηση και τον προσδιορισμό αυτών που ονομάσαμε «αρχικές συνθήκες» ή «δομικά αίτια» της γένεσης της αποσχιστικής διεκδικητικής δράσης. Δεύτερον, παρά την ετεροβαρή έμφαση στην αιτιολογία και τη μακροαιτιώδη ανάλυση από την πλευρά των περισσότερων «κλασικών» ή «γενικών» θεωριών, υπάρχει, όπως είπαμε, ένα σύνολο μελετών που επιχειρούν να αναλύσουν περισσότερο εντατικά και συστηματικά την εθνικιστική, εθνοτική και αποσχιστική κινητοποίηση και κινηματική δράση, συχνά εισηγούμενες τον εμπλουτισμό της βιβλιογραφίας με οπτικές από το πεδίο των κοινωνικών κινήματων. Τρίτο, θεωρούμε πως η βιβλιογραφία του εθνικισμού, της

εθνοτικής κινητοποίησης και της απόσχισης μπορεί να συμβάλει σε αυτό που στο *DOC* διαγράφεται ως «μελλοντικό» εγχείρημα του «επιχειρησιακού προσδιορισμού» των μηχανισμών. Οι συγγραφείς εύστοχα παρατηρούν ότι το ερευνητικό πρόγραμμα που εισηγούνται χωρίς «ξεκάθαρους και αποδεκτούς εμπειρικούς δείκτες για κάθε μηχανισμό κινδυνεύει να εκπέσει σε μια [...] ευλογοφανή *εκ των υστέρων αφήγηση*», πρακτική που, όπως λένε, έχει «ταλανίσει» την ανάλυση της συγκρουσιακής δράσης (McAdam *et al*, 2001, σ.310-11, έμφαση δική μου). Προφανώς μια ικανοποιητική έκβαση αυτού του εγχειρήματος δεν μπορεί να επέλθει μέσα από μια εργασία ή μονογραφία αλλά συσσωρευτικά. Η βιβλιογραφία στην οποία αναφερόμαστε μπορεί να αποτελέσει μια «πρώτη ύλη» για τον «επιχειρησιακό προσδιορισμό» των πέντε μηχανισμών κινητοποίησης που χρησιμοποιούμε, τόσο μέσω των εμπειρικών αναλύσεων όσο και μέσω των περισσότερο θεωρητικά προσανατολισμένων μελετών. Μια «ανάγνωση» αυτής της βιβλιογραφίας, που θα είναι συντονισμένη στις εννοιολογικές κατηγορίες και τις αναλυτικές προτεραιότητες του ευρύτερου πεδίου της συγκρουσιακής πολιτικής, μπορεί να προσφέρει διαφορετικής εστίασης οπτικές των φαινομένων, περισσότερο κατάλληλες για την εξέταση των δυναμικών της συλλογικής δράσης.

Έχοντας ολοκληρώσει την περιγραφή του κεντρικού ερωτήματος της εργασίας και της υπόθεσης που διερευνά, καθώς και έχοντας εντάξει την εργασία σε συγκεκριμένα μεθοδολογικά, ερευνητικά και θεωρητικά πλαίσια, μπορούμε να σημειώσουμε ότι το ερώτημα του «*πώς*» (συνδέονται ελίτ και «μάζες» σε από κοινού, συντονισμένη αποσχιστική δράση) εμπεριέχει ή συνδέεται με μια σειρά από δευτερεύοντα ερωτήματα. Για να απαντηθεί το κεντρικό ερώτημα, πρέπει καταρχάς να αποτιμηθεί το «*κατά πόσον*» ελίτ και «μάζες» όντως συντονίζονται σε κοινή, συλλογική δράση. Αυτό είναι κάτι που θα εκτιμηθεί μέσα από την εξέταση των αποσχιστικών κινήματων της εργασίας και τη μελέτη των πέντε μηχανισμών. Ένα δεύτερο διασυνδεδεμένο ερώτημα είναι το «*πότε*» αυτή η σύνδεση σε από κοινού δράση εκδηλώνεται· η απάντηση σε αυτό το ερώτημα προκύπτει μέσα από την ανάλυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των μηχανισμών και του κοινωνικού πλαισίου. Άρα, η γνώση των ιστορικά διαμορφωμένων δομικών διευθετήσεων (πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών), των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και μετασχηματισμών και των πολιτικών συγκυριών – με άλλα λόγια των «*αρχικών συνθηκών*» – είναι αναγκαία προϋπόθεση για την απάντηση αυτού του ερωτήματος. Τέλος, η απάντηση στα ερωτήματα, «*κατά πόσον*», «*πότε*» και εν τέλει «*πώς*», θα μας βοηθήσει να διατυπώσουμε μια *διερευνητική και ανιχνευτική* απάντηση στο «*γιατί*» ελίτ και «μάζες» συνδέονται σε από κοινού αποσχιστική δράση.

Σύντομη παρουσίαση των περιπτώσεων της εργασίας

Θα παρουσιάσουμε εδώ συνοπτικά τα δύο αποσχιστικά κινήματα τα οποία μελετάει η παρούσα εργασία. Οι Παπούα κατοικούν στο δυτικό ήμισυ του νησιού της Νέας Γουινέας. Η περιοχή αποτελούσε το ανατολικό άκρο των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών, αποικίας της Ολλανδίας. Αν και η αποικία κέρδισε την ανεξαρτησία της μετά το 1945 ως Ινδονησία, η Δυτική Παπούα εξαιρέθηκε από τη διαδικασία απο-αποικιοποίησης και παρέμεινε ολλανδικό έδαφος· το γεγονός αυτό αποτέλεσε την ιστορική βάση της δημιουργίας μιας χωριστής συλλογικής ταυτότητας. Οι αποικιακές ολλανδικές πολιτικές στόχευσαν στη συνένωση των πολυάριθμων φυλών της Δυτικής Παπούα σε ένα ενιαίο συλλογικό υποκείμενο, υποσχόμενες την παραχώρηση χωριστής ανεξαρτησίας. Εντέλει, μετά την κλιμακούμενη ολλανδο-ινδονησιακή διένεξη για την πολιτική τύχη της Δ. Παπούα και τη διενέργεια ενός νόθου δημοψηφίσματος, η περιοχή εντάχθηκε στο ινδονησιακό κράτος τη δεκαετία του 1960. Ο τρόπος της ενσωμάτωσής τους στην Ινδονησία και οι καταπιεστικές – συχνά εγκληματικές – πολιτικές του αυταρχικού καθεστώτος Σουχάρτο μαζικοποίησαν σταδιακά τα αντι-ινδονησιακά και εθνικιστικά αισθήματα – ως τότε περιορισμένα σε μια γηγενή ελίτ, που είχε συγκροτηθεί μέσα από τις αποικιακές ολλανδικές πολιτικές – των κατοίκων της Δ. Παπούα. Κύριο όχημα των αποσχιστικών στοχεύσεων τους ήταν η οργάνωση OPM («Οργάνωση για την Ελεύθερη Παπούα»), η οποία διεξήγαγε με τα πενιχρά μέσα της αντίσταση μέσα από τις αχανείς ζούγκλες της περιοχής· παρά την οργανωτική και στρατιωτική αδυναμία της η OPM απολάμβανε ευρείας νομιμοποίησης μεταξύ του γηγενούς πληθυσμού. Η κατάρρευση του συγκεντρωτικού καθεστώτος Σουχάρτο το 1998 και η δημοκρατική μετάβαση της χώρας σηματοδότησαν μια ποιοτική αλλαγή στο αποσχιστικό κίνημα: αν και η OPM δεν έπαυσε εντελώς τη δράση της, κύρια έκφρασή του είναι πλέον ένα μαζικό κίνημα αυτοδιάθεσης, εντός του οποίου έχουν δημιουργηθεί πολλαπλές οργανώσεις. Η αλλαγή αυτή δικαιολογεί και τη χωριστή μελέτη της δεύτερης φάσης του αποσχιστικού κινήματος, κάτι που συνεπάγεται και χωριστή αποτίμηση των πέντε μηχανισμών που χρησιμοποιούμε. Η σχετική χαλάρωση της καταστολής στη Δ. Παπούα, καθώς και η παραχώρηση καθεστώτος «ειδικής αυτονομίας» δημιούργησαν ελπίδες για μια ειρηνική διευθέτηση της σύγκρουσης. Όμως, η πλειοψηφία των γηγενών, οι οποίοι παραμένουν από τις πλέον φτωχές και αποκλεισμένες ομάδες του πολυ-εθνοτικού ινδονησιακού κράτους, συνεχίζει να απορρίπτει την παραμονή της Δ. Παπούα στην Ινδονησία, επικαλούμενη μεταξύ άλλων και την ομολογουμένως πλημμελή (και συχνά προσηχηματική) εφαρμογή της αυτονομίας. Η λειτουργία στην περιοχή ενός από τα μεγαλύτερα ορυχεία χρυσού και χαλκού στον κόσμο,

καθώς και η ραγδαία είσοδος εσωτερικών μεταναστών από άλλες περιοχές της Ινδονησίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες (οι οποίοι είναι πλέον πληθυσμιακά ισοδύναμοι με τους γηγενείς) αποτελούν δύο επιπλέον κρίσιμες παραμέτρους της σύγκρουσης στη Δ. Παπούα.

Σε αντίθεση με τους μόλις 1,5 εκ. Παπούα, οι Ορόμο αποτελούν σήμερα έναν πληθυσμό περίπου 30 εκ., συγκροτώντας έτσι τη μεγαλύτερη ομάδα (περίπου το 40%) του πολυ-εθνοτικού αιθιοπικού κράτους. Οι Ορόμο είναι διασκορπισμένοι κυρίως στον νότο και τις κεντρικές περιοχές του σύγχρονου αιθιοπικού κράτους. Οι περιοχές αυτές ενσωματώθηκαν στην Αιθιοπία κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα μέσω της στρατιωτικής επέκτασης του αβησσυνιακού αυτοκρατορικού κράτους, του μόνου (μαζί με τη Λιβερία) αφρικανικού κράτους που δεν αποτέλεσε ευρωπαϊκή αποικία. Παρά τον μεγάλο πληθυσμό τους, οι Ορόμο παραμένουν πολιτικά αδύναμοι εν πολλοίς ως σήμερα. Οι απαρχές του εθνικιστικού κινήματος των Ορόμο – κατά τα άλλα αποτελούμενων από πλείστες τοπικές και θρησκευτικές ομάδες – τοποθετούνται στη δεκαετία του 1960, κατά τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του αυτοκράτορα Χαϊλέ Σελασιέ. Κύριος – αλλά όχι μοναδικός – φορέας του κινήματος για μια ανεξάρτητη «Ορομία» υπήρξε από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 η οργάνωση OLF («Απελευθερωτικό Μέτωπο των Ορόμο»). Η ένοπλη δράση της εκδηλώθηκε μετά το 1974, όταν ο Σελασιέ ανατράπηκε και αναδύθηκε το αυταρχικό, σοσιαλιστικό καθεστώς Derg· το Derg διατήρησε τη συγκεντρωτική διακυβέρνηση του κράτους (από την οποία επωφελούνταν κυρίως η εθνοτική ομάδα των Αμχάρα), γεγονός που αποτέλεσε μια από τις αιτίες της εκδήλωσης πολλαπλών εθνοτικών/περιφερειακών ένοπλων κινήματων στην Αιθιοπία την περίοδο 1974-1991. Το OLF αποτέλεσε ένα από αυτά τα κινήματα, που με τη δράση τους ανέτρεψαν τελικά το Derg το 1991· αν και αρχικά αποτέλεσε εταίρο της μεταβατικής κυβέρνησης, το OLF σύντομα αποστασιοποιήθηκε από το νέο καθεστώς, θεωρώντας το κυριαρχούμενο από την εθνοτική ομάδα των Τιγκράι και την ισχυρή οργάνωσή τους TPLF. Ο μετασχηματισμός της Αιθιοπίας σε μια εθνοτική ομοσπονδία, στα πλαίσια της οποίας η Ορομία αποτελεί ομόσπονδο κράτος, καθώς και ο (μάλλον βραδύς) εκδημοκρατισμός του καθεστώτος, δεν αποτέλεσαν ικανούς παράγοντες κάμψης της ένοπλης δράσης του OLF, δράσης η οποία συνεχίζεται σποραδικά ως σήμερα. Παρ' όλα αυτά, οι παραπάνω εξελίξεις έχουν σημάνει την αποστασιοποίηση σημαντικού μέρους των Ορόμο από τις πρακτικές – αν όχι και τις αποσχιστικές στοχεύσεις – της οργάνωσης.

B. ΠΩΣ ΕΚΔΗΛΩΝΕΤΑΙ Η ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ;

Στο δεύτερο μέρος του εισαγωγικού κεφαλαίου θα εξετάσουμε, καταρχήν, λίγο εκτενέστερα τις αναλύσεις και προσεγγίσεις που έχουν δώσει κάποιες απαντήσεις στο *πώς* εκδηλώνεται η εθνικιστική, εθνοτική και αποσχιστική κινητοποίηση, δίνοντας περισσότερο έμφαση στις «προσεγγίσεις των ελίτ». Εν συνεχεία, θα παρουσιάσουμε πιο ολοκληρωμένα την ερευνητική πρόταση του DOC και θα αναλύσουμε το περιεχόμενο των πέντε μηχανισμών που επιλέξαμε (καθώς και τους λόγους αυτής της επιλογής).

Εξηγήσεις της εθνικιστικής, εθνοτικής και αποσχιστικής κινητοποίησης

Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου αναφέραμε πως οι «κλασικές», «γενικές» θεωρίες του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης (πολλές εκ των οποίων βρίσκουν εφαρμογή και στο αποσχιστικό φαινόμενο), τις οποίες μελετάμε στα κεφάλαια 4 και 5, εστιάζουν κατά βάση σε αναγκαίες συνθήκες των ανωτέρω φαινομένων, κυρίως δομικού και μακρο-ιστορικού χαρακτήρα. Εδώ θα παρουσιάσουμε τις αναλύσεις και προσεγγίσεις που, όπως αναφέραμε συνοπτικά, προβληματοποίησαν ή εμμέσως απάντησαν στο *πώς* ακριβώς γίνεται η μετάβαση από «ευνοϊκές» (*conducive*) συνθήκες σε συλλογική δράση, στο πότε με άλλα λόγια η πιθανότητα εκδήλωσης εθνικιστικών ή εθνοτικών κινημάτων (με αποσχιστικές ή άλλες στοχεύσεις), που ενυπάρχει σε συγκεκριμένες νεωτερικές διαδικασίες και νεωτερικές κρατικές και οικονομικές διευθετήσεις, πράγματι μετουσιώνεται σε συλλογική δράση τέτοιου χαρακτήρα. Το σημαντικό άρθρο των Fearon και Laitin (2000α), αν και εστιάζει σε περιπτώσεις συλλογικής εθνοτικής βίας, μας παρέχει μια βάση για την απαρίθμηση των διαφορετικών απαντήσεων που έχουν δοθεί, την οποία εμπλουτίζουμε με κάποιες άλλες.

Καταρχήν, μπορούμε να αναφερθούμε σε απαντήσεις οι οποίες εντάσσονται στις προσεγγίσεις «*αρχεγονισμού*» περί εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων, τις διάφορες εκδοχές των οποίων αναλύουμε στο κεφ.4 περί εθνικισμού. Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε πως οι προσεγγίσεις αυτές θεωρούν τις ταυτότητες αυτές φυσικές, έμφυτες και αντικειμενικές· στην ηπιότερη εκδοχή τους θεωρούν πως οι εθνικοί και - πρωτίστως - οι εθνοτικοί δεσμοί έχουν καταλυτική ισχύ, εν πολλοίς συναισθηματική, μη ορθολογική και άφατη, που επηρεάζει τα άτομα, ικανή να τους επιβάλλει προκαθορισμένες συμπεριφορές. Η εθνοτική κινητοποίηση ή οι

εθνοτικές συγκρούσεις εξηγούνται από τέτοιες προσεγγίσεις, μπορεί να συναγάγει κανείς, στη βάση της δυσαρέσκειας που προκαλείται από την εξωτερική (π.χ. κρατική) πίεση σε έναν αρχεγονικό δεσμό, ή στη βάση των έντονων πολιτισμικών διαφορών μεταξύ εθνοτικών ομάδων. Σε κάθε περίπτωση, είναι οι ταυτότητες, οι δεσμοί και τα χαρακτηριστικά τους που οδηγούν σε συγκρούσεις, χωρίς τη διαμεσολάβηση δομών, ιδεολογιών και κυρίως κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Fearon και Laitin, 2000α, σ.858-60). Όπως θα δούμε στο κεφ. 4 και επισημαίνουν οι Fearon και Laitin, οι αρχεγονικές προσεγγίσεις είναι πλέον απαξιωμένες από την ερευνητική κοινότητα, τόσο λόγω της ίδιας της οργανικιστικής και ουσιοκρατικής πρόσληψης της εθνοτικής ταυτότητας όσο και λόγω όχι μόνο μιας α-πολιτικής, αλλά και α-κοινωνικής αποτύπωσης των συλλογικών δράσεων και συγκρούσεων. Πάντως, ορισμένες θεάσεις της (βίαιης) εθνοτικής, εθνικιστικής και αποσχιστικής κινητοποίησης συνεχίζουν να υποκρύπτουν αρχεγονικές παραδοχές· για παράδειγμα, ο Brubaker (1998, σ.281) επισημαίνει την «οριενταλιστική» πρόσληψη της Αν. Ευρώπης ως ενός «καζανιού που βράζει» από εθνικιστικά πάθη, που ανά πάσα στιγμή μπορεί να οδηγήσουν στη βία.

Μια δεύτερη, περισσότερο βάσιμη απάντηση, αν και όχι πλήρως απρόσβλητη από ουσιοκρατικές και αρχεγονικές συνδηλώσεις, είναι αυτή που υπογραμμίζει τον ρόλο «ιδεολογικών κατασκευών» (*discursive formations*), καθώς και πολιτισμικών και συμβολικών συστημάτων. Φυσικά, η σημασία του εθνικιστικού λόγου ή της κουλτούρας και των συμβόλων για την εθνικιστική και εθνοτική κινητοποίηση έχει επισημανθεί ευρέως (όπως θα δούμε και παρακάτω)· εδώ οι Fearon και Laitin αναφέρονται σε αναλύσεις όπου αυτοί οι παράγοντες παρουσιάζονται να έχουν αυτόνομη ισχύ (ακόμα και πραγματική υπόσταση), ανεξάρτητη από τους κοινωνικούς δρώντες, η οποία υπό κατάλληλες συνθήκες μπορεί να προσδιορίσει τη συμπεριφορά τους και να οδηγήσει ακόμα και στην εθνοτική βία. Αυτή η ικανότητα των εθνικιστικών λόγων, μύθων, αφηγήσεων – ή ακόμα και του νεωτερικού εθνικιστικού ιδιώματος εν γένει – εξηγείται στη βάση των ίδιων των συστατικών τους, τα οποία προδιαθέτουν τα άτομα να συμμετάσχουν σε εθνοτική βία έναντι εθνοτικά Άλλων(ή ευρύτερα κινητοποίηση, θα προσθέταμε)· εναλλακτικά, ο εθνικιστικός λόγος και η εθνοτική κουλτούρα αποτελούν είδη ενός πολιτισμικού «σεναρίου» (*script*), με βάση το οποίο τα άτομα παίζουν ανεπεξέργαστα τους ρόλους τους (Fearon και Laitin, 2000α, σ.851-3). Οι Fearon και Laitin σωστά επισημαίνουν την αδυναμία τέτοιων αναλύσεων, καθώς α) δεν εξηγούν πώς σε κάποιες περιόδους ένας δεδομένος εθνικιστικός λόγος ή μια κουλτούρα τροφοδοτεί την κινητοποίηση και σύγκρουση και σε κάποιες άλλες περιόδους όχι, και β) δεν λαμβάνουν υπόψη την εγγενή πολυπλοκότητα ενός λόγου ή μιας κουλτούρας, συνθετότητα που συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να προσδιορίζει σε κάθε δεδομένη στιγμή έναν συγκεκριμένο τρόπο συλλογικής, ομοιόμορφης δράσης, και γ)

εμμέσως περιγράφουν ως εγγενή και περίπου αναπόφευκτη τη βία σε συγκεκριμένες εθνοτικές κουλτούρες (Fearon και Laitin, 2000α, σ.853, 862-3). Η αυτόνομη κοινωνική δράση, λοιπόν, λείπει και από αυτή τη δεύτερη κατηγορία αναλύσεων.

Μια τρίτη απάντηση που μπορούμε να προσθέσουμε είναι η ανάδειξη των εθνικών και εθνοτικών *συναισθημάτων* (ως απόρροια των αντίστοιχων ταυτοτήτων) σε βασικούς πυροκροτητές συλλογικής δράσης. Εδώ αναφερόμαστε συγκεκριμένα στην ανάλυση του Roger Petersen, την οποία παρουσιάζουμε αναλυτικότερα στο κεφ. 5 στα πλαίσια των «κοινωνιοψυχολογικών» προσεγγίσεων εθνοτικής κινητοποίησης. Ο Petersen αναφέρεται στην εθνοτική βία· προτείνει την εξήγησή της στη βάση μηχανισμών που λειτουργούν στο μικρό και μεσαίο επίπεδο και διαμεσολαβούν μεταξύ δομικών και πολιτικών μεταβολών απ' τη μία και ατομικών επιθυμιών/αναγκών απ' την άλλη. Οι μηχανισμοί του Petersen αναφέρονται στην ενεργοποίηση συναισθημάτων. Ο Petersen δεν θεωρεί τα συναισθήματα συλλήβδην ανορθολογικά, όπως πολλές αναλύσεις των εθνοτικών συγκρούσεων, αλλά τα διακρίνει σε «μη εργαλειακά» και «εργαλειακά»· τα τελευταία τα θεωρεί μάλλον τα συνηθέστερα, και τα σημαντικότερα που διακρίνει είναι η «δυσaráσκεια», ο «φόβος» και το «μίσος». Αυτά ενεργοποιούνται δια μέσου γνωστικών διαδικασιών (δεν είναι δηλαδή ανεπεξέργαστες θυμικές αντιδράσεις) και οδηγούν σε συγκεκριμένους εθνοτικούς στόχους (και όχι σε διάχυτη, τυχαία βία) (Petersen, 2002, σ.20-22, 36-7, 67), Μεταφέροντας την πρόταση του Petersen από το πεδίο των οριζόντιων εθνοτικών βίαιων συγκρούσεων στο ευρύτερο της εθνοτικής κινητοποίησης, μπορούμε να πούμε πως περιέχει κάποιες χρήσιμες παρατηρήσεις για το πώς αυτή μπορεί να εκδηλωθεί και το πώς τα άτομα συμμετέχουν. Επιπλέον, συμμεριζόμαστε την κριτική που ασκεί σε εξηγήσεις ορθολογικής επιλογής, καθώς και σε αυτές που τονίζουν τον χειραγωγικό ρόλο των ελίτ. Η ανάλυσή του αποτελεί μια εναλλακτική σε αυτές τις τελευταίες εξηγήσεις, εστιάζοντας στον κεντρικό ρόλο των «μαζών»· όμως θεωρούμε πως είναι εντέλει μερική και περιοριστική η εστίαση σε «γνωστικούς» μηχανισμούς και πως απαιτείται η συμπερίληψη ευρύτερων αλληλεπιδράσεων (επίσης με όρους μηχανισμών) στην εξήγηση της εθνοτικής κινητοποίησης.

Μια τέταρτη απάντηση που μπορεί να συμπεριληφθεί στις εξηγήσεις του πώς αναδύεται η εθνικιστική και εθνοτική κινητοποίηση είναι αυτή που επισημαίνει τον ρόλο των *θεσμών*. Οι περισσότερες από τις αναλύσεις που έχουμε υπόψη μας δεν αποδίδουν αποκλειστικό αιτιώδη ρόλο στους θεσμούς, αλλά τους εξετάζουν σε συνδυασμό με τη δράση των ελίτ ή τις δυναμικές των κοινωνικών κινημάτων (όπως θα δούμε λίγο παρακάτω)· όμως μπορούμε εδώ να αναφερθούμε στους θεσμούς ως έναν διακριτό παράγοντα που μπορεί να εξηγήσει τη μετάβαση από δομικές αναγκαίες συνθήκες στη συλλογική δράση. Οι αναλύσεις στις οποίες αναφερόμαστε

εντάσσονται κατά βάση στις «νεο-θεσμικές» προσεγγίσεις, οι οποίες δεν κατανοούν στενά τον ρόλο των θεσμών ως πλαισίων που διευκολύνουν ή/και επιβάλλουν περιορισμούς στους δρώντες² (Brubaker, 1996, σ.24)· αντιθέτως τονίζουν ότι οι θεσμοί συντελούν αποφασιστικά στη συγκρότηση δρώντων, ταυτοτήτων και συμφερόντων. Ο τρόπος με τον οποίο θεσμοποιούνται οι εθνικές και εθνοτικές ταυτότητες και πιο ειδικά ο χαρακτήρας των εθνικών και εθνοτικών θεσμών (π.χ. ομοσπονδιακές διευθετήσεις, καθεστώτα αυτονομίας και μειονοτικά καθεστώτα), σε συνδυασμό με χαρακτηριστικά του ευρύτερου θεσμικού πλαισίου (π.χ. χαρακτήρας καθεστώτος, εκλογικό σύστημα) διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό: το ποιες συλλογικές ταυτότητες καθίστανται πολιτικά σημαντικές (π.χ. εθνοτικές ή ταξικές), πολλές φορές τα ίδια τα όρια των εθνοτικών ταυτοτήτων, τους πόρους που είναι διαθέσιμοι σε εθνοτικές ομάδες, τις ευκαιρίες για συγκρότηση συλλογικών οργανώσεων και δικτύων, το πότε εκδηλώνεται η εθνικιστική ή εθνοτική κινητοποίηση και τον συγκεκριμένο χαρακτήρα των αιτημάτων της (π.χ. ανεξαρτησία, αυτονομία, πολιτισμική κατοχύρωση, οικονομικά οφέλη) καθώς και την ίδια τη μορφή της (π.χ. συγκρότηση εθνοτικών κομμάτων, μαζική διαμαρτυρία, βία και ένοπλη διεκδίκηση), κλπ. Συμπερασματικά, οι αναλύσεις αυτές αποδίδουν έναν σχετικά υψηλό βαθμό αυτονομίας στους θεσμούς και, ως εκ τούτου, θεωρούν ότι ο ρόλος τους είναι σημαντικός στην εξήγηση της διακύμανσης, του χρονικού σημείου εμφάνισης και του ίδιου του χαρακτήρα της εθνικιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης (Beissinger, 1998, σ.401, Gorenburg, 2003, σ.4-15, Lecours, 2000, σ.115-7, 2005, σ.177)³. Στον βαθμό που οι αναλύσεις αυτές δεν επικεντρώνουν μονοδιάστατα στον ρόλο των θεσμών – και όπως είπαμε οι περισσότερες δεν το κάνουν – προσφέρουν γόνιμες οπτικές για την εξήγηση της εκδήλωσης και της μορφής της εθνικιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης. Κάποιες από τις προτάσεις των νεο-θεσμικών αυτών αναλύσεων ενσωματώνουμε στη μελέτη του μηχανισμού της *συλλογικής απόδοσης ευκαιριών και απειλών* και πιο συγκεκριμένα στον προσδιορισμό της «δομής πολιτικών ευκαιριών».

Η πέμπτη απάντηση, η πλέον πλουραλιστική και γόνιμη, θεωρούμε, είναι αυτή που τονίζει τον ρόλο της «κοινωνικής δράσης» (*social agency*) στην εκδήλωση των εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων. Όπως είπαμε, το ευρύ αυτό σύνολο αναλύσεων δίνει έμφαση στα συμφέροντα, τις αξίες, τις διεκδικήσεις, τις στοχεύσεις των δρώντων και στις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις και σχέσεις· τους δρώντες τους διακρίναμε σε δύο ευρείες - και οπωσδήποτε εσωτερικά διαφοροποιημένες - κατηγορίες, τις «ελίτ» και τις «μάζες». Οι αναλύσεις που

² Για μια τέτοια άποψη, βλέπε π.χ. Rex, 1994, σ.21.

³ Ίσως δεν είναι τυχαίο πως αρκετές από τις μελέτες που αναφέρουμε εδώ εξετάζουν τον ρόλο των θεσμών σε περιπτώσεις εθνικιστικής κινητοποίησης σε περιοχές όπως η πρώην ΕΣΣΔ και οι χώρες της Αν. Ευρώπης (Beissinger, Brubaker, Gorenburg) και ο Καναδάς (Lecours), σε χώρες δηλαδή με υψηλό βαθμό θεσμοποίησης των εθνικών ή εθνοτικών ταυτοτήτων.

εξετάζουμε εδώ υποθέτουν, όπως σημειώσαμε, έναν ελάχιστο βαθμό αλληλεπίδρασης μεταξύ ελίτ και «μαζών».

Ως προς το πρώτο ρεύμα αυτών των αναλύσεων, αυτό που επισημαίνει διεργασίες και δράσεις στο επίπεδο των «μαζών» (της κοινωνικής βάσης, των μη ελίτ), δεν θα προσθέσουμε πολλά σε αυτά που αναφέραμε στο πρώτο μέρος: οι αναλύσεις αυτές τείνουν να εξηγούν την εθνοτική κινητοποίηση – και πρωτίστως την οριζόντια εθνοτική βία – ως παράγωγο του «καθημερινού αρχεγονισμού» και της πολιτικής διαμφισβήτησης που αναπτύσσεται σε συνθήκες ασαφών ή ρευστών εθνοτικών και γεωγραφικών ορίων. Σύμφωνα με μία εκδοχή, οι προσπάθειες επέκτασης ή άλλης αλλαγής των εθνοτικών ορίων από ορισμένους δρώντες μπορεί να προκαλέσουν τη βίαιη αντίδραση των πιο σκληροπυρηνικών «φυλάκων της ταυτότητας». Η βία δηλαδή, ακόμα και σε ορισμένες περιπτώσεις αποσχιστικών κινήματων, αποτελεί αντίδραση ορισμένων ελίτ σε συντελούμενες διεργασίες από «τα κάτω» και αποσκοπεί μεταξύ άλλων στην ενδυνάμωση και σκλήρυνση του εθνοτικού ορίου ως μέσου συσπείρωσης και αποφυγής της «αλλοίωσης». Κατά μία άλλη εκδοχή, η βία είναι αποτέλεσμα «περιθωριακών» στρωμάτων μιας εθνοτικής ομάδας, τα οποία στην προσπάθειά τους να κερδίσουν την αποδοχή του εθνοτικού πυρήνα, μπορεί να εμπλακούν σε βία με μέλη άλλων, ανταγωνιστικών ομάδων. Οι ελίτ, σε κάθε περίπτωση, δε διαδραματίζουν πρωτεύοντα και ενορχηστρωτικό ρόλο, αλλά ακολουθούν σε ορισμένες περιπτώσεις την πορεία των εξελίξεων (Fearon και Laitin, 2000α, σ.855-7, 872-3). Αυτές οι αναλύσεις που περιγράφουν οι Fearon και Laitin δεν πρέπει να συγχέονται με περιγραφές της εθνοτικής βίας ως ανορθολογικών, παροξυσμικών αντιδράσεων αχαλίνωτων όχλων, καθώς περιγράφουν τη βία ως αποτέλεσμα κλιμάκωσης αλλά και στρατηγικών επιλογών σε συνθήκες ρευστότητας. Επιπλέον, δεν θα πρέπει να συγχέονται με τις εθνικιστικές αφηγήσεις των δρώντων που παρουσιάζουν (για παράδειγμα) ένα αποσχιστικό κίνημα ως περίπου αυθόρμητη, αδιαμεσολάβητη και *en bloc* δράση ολόκληρου του «λαού».

Το δεύτερο και το τρίτο ρεύμα των αναλύσεων «κοινωνικής δράσης», δηλαδή αυτών που εστιάζουν στον ρόλο των ελίτ και σε κινηματικές διεργασίες, τα εξετάζουμε ξεχωριστά και σε μεγαλύτερη έκταση, τόσο λόγω της μεγαλύτερης επιρροής τους όσο και γιατί είναι πιο σημαντικά για το αναλυτικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Ο ρόλος των ελίτ και το ερώτημα της χειραγώγησης

Είδαμε πως η βασική εξήγηση των αναλύσεων και προσεγγίσεων που υπογραμμίζουν τον ρόλο των ελίτ είναι πως η εθνικιστική και εθνοτική κινητοποίηση αποτελεί ηθελημένο ή αθέλητο παράγωγο των ανταγωνισμών μεταξύ ελίτ για απόκτηση ή διατήρηση ισχύος και οικονομικής

δύναμης. Δηλαδή η βασική παρατήρηση που κάνουν είναι πως στα πλαίσια της σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ διαφόρων τμημάτων των ελίτ καθίσταται συχνά αναγκαίο γι' αυτές να προσεταιριστούν τμήματα των ευρύτερων στρωμάτων (κερδίζοντας έτσι πολιτική στήριξη και νομιμοποίηση), ώστε να αποκτήσουν συγκριτικό πλεονέκτημα· οι εθνοτικές ταυτότητες και εθνικές ιδεολογίες, τις οποίες οι ελίτ οξύνουν καλλιεργώντας ή ενισχύοντας τον ανταγωνισμό ή την αντιπαλότητα με άλλες ομάδες, αποτελούν ίσως το πλέον πρόσφορο και ισχυρό μέσο για να εξασφαλίσουν μαζική υποστήριξη, υπό την προϋπόθεση φυσικά πως η ευόδωση των στόχων της κινητοποίησης (ή η ίδια η μαζική κινητοποίηση ως τέτοια, ανεξαρτήτως επιτυχούς έκβασης) θα εξυπηρετούν τις στοχεύσεις τους (Brass, 1991, σ.293, Fearon και Laitin, 2000α, σ.853, Gagnon, 1996, Lecours, 2000, σ.119, Motyl, 1992, σ.321). Μπορεί κανείς να εντοπίσει διάφορες εφαρμογές του επιχειρήματος αυτού, όπως για παράδειγμα η υπόθεση ότι μια κυβέρνηση οξύνει τη στάση της απέναντι σε άλλα κράτη ή προβαίνει σε επιθετικές πράξεις, για να πετύχει την εθνική συσπείρωση αποτρέποντας ή ανατρέποντας έτσι την πολιτική αμφισβήτησή της. Σε περιπτώσεις ομάδων χωρίς κράτος, που μας ενδιαφέρει εδώ, οι ανταγωνισμοί των ελίτ που οδηγούν στην εθνοτική και εθνοτική κινητοποίηση λαμβάνουν δύο μορφές: Στην πρώτη, οι ανταγωνισμοί διαφορετικών ελίτ στο εσωτερικό μιας ομάδας (τη στιγμή που υφίσταται ένα επίπεδο ανταγωνισμού με μια άλλη εθνοτική ομάδα) μπορεί να οδηγήσει σε κλιμακούμενη εθνοτική/εθνικιστική «πλειοδοσία» (*ethnic outbidding*), η οποία απομονώνει τους «μετριοπαθείς» και οδηγεί στη συλλογική κινητοποίηση (Gagnon, 1996). Στη δεύτερη μορφή, οι ανταγωνισμοί μεταξύ «τοπικών» και κεντρικών ελίτ και η δυσaráσκεια των πρώτων μπορεί να τις οδηγήσουν στη διατύπωση αποσχιστικών (μεταξύ άλλων επιλογών) αιτημάτων.

Η παρουσίαση των αναλύσεων του δεύτερου ρεύματος μας δίνει την ευκαιρία να διερευνήσουμε το *ποιες είναι* και *τι κάνουν ακριβώς* οι ελίτ, ώστε να μπορέσουμε να απαντήσουμε και στο πώς συνδέονται με τις μάζες (σύμφωνα με αυτές τις αναλύσεις). Επιπλέον, θα μπορέσουμε να διακρίνουμε μεταξύ των διαφόρων προσεγγίσεων περί ελίτ εκείνες που εξηγούν την εθνικιστική, εθνοτική και αποσχιστική κινητοποίηση στη βάση της χειραγώγησης των «μαζών». Αυτή η θέση, ή υπόρρητη παραδοχή, δέχεται ολοένα και περισσότερες επικρίσεις (που αφορούν τόσο την επεξηγηματική της ισχύ όσο και τις «οντολογικές» παραδοχές της)· θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις κριτικές αυτές, τις οποίες υιοθετούμε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Ποιες είναι οι ελίτ; Οι διάφορες «θεωρίες ελίτ» και άλλες μελέτες στο πεδίο της πολιτικής επιστήμης έχουν καταγράψει διάφορους τύπους ελίτ· χωρίς να υπεισέλθουμε στις

επιμέρους ταξινομήσεις και στις ανταγωνιστικές θεάσεις των δομών των ελίτ ως «μονοδιάστατων» ή «πλουραλιστικών» (Dogan, 2003, σ.3-4), μπορούμε να απαριθμήσουμε εδώ τις διάφορες κατηγορίες ελίτ που έχουν καταγραφεί: πολιτικές, κυβερνητικές, επιχειρηματικές, στρατιωτικές, θρησκευτικές, συνδικαλιστικές, πνευματικές (διανοούμενοι) (Burton και Highley, 1987, σ.296). Κατά τον Pareto, οι ελίτ αποτελούνται από όλα τα άτομα που βρίσκονται στα ανώτερα κλιμάκια ή θεωρούνται τα πιο επιφανή και επιτυχημένα εντός ενός πεδίου (πολιτικού, οικονομικού, κλπ) (Lecours, 2000, σ.124, *υποσημ.*58). Η πρόσληψη αυτή εκφράζει τη μία από τις δύο βασικές απόψεις για το πού οφείλεται η επίδραση των ελίτ, προβάλλοντας ως κριτήριο την «κοινωνική θέση» (Lecours, 2000, σ.124, *υποσημ.*58). Η άλλη άποψη, σύμφωνα με τον Lecours, τονίζει τη σημασία «ελέγχου επίσημων οργανισμών» ως πηγής ισχύος των ελίτ⁴.

Αυτές οι «κλασικές» κατανοήσεις των ελίτ, πάντως, δεν συνάδουν απόλυτα με το είδος των ελίτ που περιγράφουν πολλές μελέτες του εθνικισμού και των εθνοτικών συγκρούσεων. Ειδικότερα όσον αφορά τα εθνικιστικά και εθνοτικά κινήματα, η έννοια των ελίτ σπάνια παραπέμπει σε μια ιθύνουσα τάξη, από τη στιγμή που η μεγάλη τους πλειοψηφία εκδηλώνεται από μειοψηφικές και υπεξούσιες ομάδες. Βεβαίως, σε κάποιες περιπτώσεις η ελίτ μιας μειονότητας μπορεί πράγματι να συμμετέχει στα ανώτερα κρατικά και οικονομικά κλιμάκια, ενώ σε περιπτώσεις ομοσπονδιών και καθεστώτων αυτονομίας οι ελίτ μπορεί να ελέγχουν περιφερειακούς θεσμούς. Σε γενικές γραμμές, πάντως, βρίσκονται σε πιο αδύναμη θέση από αυτή των «κεντρικών» ελίτ ή των ελίτ της κυρίαρχης εθνοτικής ομάδας. Η διάκριση, λοιπόν, σε *κρατικές* και *μη-κρατικές* ελίτ, που αναφέρει ο Coakley (2004, σ.535) – και η οποία σχετίζεται με τη διάκριση σε άρχουσα και μη άρχουσα ελίτ του Pareto (Lecours, 2000, σ.124, *υποσημ.*58) – είναι χρήσιμη σε περιπτώσεις εθνικιστικών και εθνοτικών κινήματων· ο Coakley, διευκρινίζουμε, προσδιορίζει ως «κρατικές» τις ελίτ που ελέγχουν την κρατική εξουσία. Είναι δε ιδιαίτερα σημαντική αυτή η διάκριση για την κατανόηση τέτοιων κινήματων, όπου η ελίτ των μειονοτικών ομάδων εντάσσεται σχεδόν αποκλειστικά στις μη-κρατικές ελίτ, κάτι που ισχύει τόσο στην περίπτωση των Παπούα όσο και των Ορόμο.

Πέρα από τις παραπάνω παρατηρήσεις μπορούμε να αναφερθούμε σε επιμέρους κατηγορίες «ελίτ» που καταγράφονται σε περιπτώσεις εθνικιστικών, εθνοτικών και αποσχιστικών κινήματων. Ο Miroslav Hroch προτείνει την εξέταση των ελίτ και των ηγεσιών, σε τέτοιες περιπτώσεις, με βάση τη θέση τους στη διανομή αγαθών και, ειδικότερα, λαμβάνοντας

⁴ Ένας ορισμός των ελίτ που απηχεί αυτή την άποψη είναι των Burton και Highley (1987, σ. 296): «οι ελίτ είναι απλώς οι άνθρωποι που είναι ικανοί, μέσω της θέσης τους σε ισχυρούς οργανισμούς, να επηρεάσουν [...] πολιτικές εκβάσεις ατομικά, συστηματικά και σημαντικά». Για έναν ορισμό που ενσωματώνει στοιχεία και των δύο απόψεων, βλέπε Whitmeyer, 2002, σ.322.

υπόψη τις διαστάσεις της *ιδιοκτησίας*, της *σχέσης με το κράτος* και τον *τρόπο ζωής (life-styles)*, πρόταση που υιοθετούμε κατά την εξέταση των περιπτώσεων της εργασίας· θεωρεί με άλλα λόγια σημαντικό τον προσδιορισμό της «κοινωνικής σύνθεσης» των ελίτ (Hroch, 1996, σ.92). Επιπλέον, εντοπίζει ως βασικά (ηγετικά) στρώματα που εμπλέκονται σε μαζικά εθνικιστικά κινήματα τους διανοούμενους, τα επαγγελματικά στρώματα (εννοώντας τα μορφωμένα και δυνάμει «κινητικά» στρώματα της γραφειοκρατίας και της ευρύτερης μεσαίας τάξης) και την επιχειρηματική τάξη. Η τελευταία είναι απαραίτητη για τη συγκρότηση μιας ολοκληρωμένης εθνικής κοινωνικής δομής, όμως το έργο α) της σύλληψης και προπαγάνδησης του εθνικού στόχου και β) της πολιτικής καθοδήγησης του εθνικού κινήματος αναλαμβάνουν αντιστοίχως οι δύο πρώτες κατηγορίες ελίτ (ως επί το πλείστον) (Hroch, 1996, σ.24, 32-3, 37-8, 102). Πράγματι στη βιβλιογραφία του εθνικισμού οι δύο αυτές κατηγορίες ελίτ θεωρούνται κρίσιμοι δρώντες, αν και έχουν υποδειχθεί και άλλες κατηγορίες ελίτ ανάλογα με τον γεωγραφικό χώρο και την ιστορική περίοδο, όπως οι «τοπικές»/περιφερειακές ελίτ (Hechter, 2000α, σ.30) ή σπανιότερα οι διαφόρων τύπων «παραδοσιακές» ελίτ/ηγεσίες. Οι *διανοούμενοι*, «πολιτισμική ιντελιγκέντσια» (Hechter, 2000α, σ.30) ή «πολιτισμική ελίτ» (Gorenburg, 2003, σ.2) ήταν αυτό το μορφωμένο στρώμα (ερευνητών, καλλιτεχνών, διανοητών) οι οποίοι καλλιέργησαν τις ιδέες και τα σύμβολα του εθνικισμού, συναιρώντας την αναβιωθείσα (από τους ίδιους) πολιτισμική παράδοση με τις νεωτερικές ιδέες περί λαϊκής κυριαρχίας· στο ευρωπαϊκό, κυρίως, πλαίσιο θεωρούνται ως προπομποί του πολιτικού εθνικισμού και των εθνικιστικών κινήματων, ενώ σε εθνικισμούς όπως των πρώην αποικιών (αλλά και των εθνικιστικών κινήματων που εμφανίστηκαν σε αυτές τις χώρες, όπως των Παπούα και των Ορόμο) η πολιτισμική καλλιέργεια συνήθως ακολούθησε τον πολιτικό εθνικισμό (Brown, 1999, σ.298, Hutchinson, 2005, Nairn, 1998, σ.130, Smith, 2000, σ.138-43, 190, 198, Tilly, 1994, σ.140, 142, Worsley, 1975, σ.61). Επιπροσθέτως, η *μεσαία τάξη* – ή «ιντελιγκέντσια», όπως ονομάζει αυτό το στρώμα των επαγγελματιών ο Smith (2000, σ.174) – εμπόρων, δικηγόρων, δασκάλων, κρατικών λειτουργών έχει καταγραφεί από πολλούς ως η κατεξοχήν εθνικιστική τάξη· το εθνικιστικό μήνυμα βρήκε σημαντική απήχηση σε αυτά τα στρώματα όχι μόνο (ή όχι πρωτίστως) για «πολιτισμικούς» λόγους, αλλά και επειδή εξυπηρετούσε τα οικονομικά, επαγγελματικά και οικονομικά τους συμφέροντα· έτσι, έγιναν κύριοι πολιτικοί εκφραστές του και στελέχωσαν τα εθνικιστικά κινήματα (Άντερσον, 1997, σ.116-24, Brown, 1999, σ.294-5, Gellner, 1992, σ.113-8, Hobsbawm, 1983β, σ.302, 1992, σ.116, Smith, 1982, 29-31, Özkirimli, 2000, σ.42, Wallerstein και Hechter, 1970, σ.368-70).

Παράλληλα, στη βιβλιογραφία του εθνικισμού μπορεί να βρει κανείς αρκετές αναφορές που περιγράφουν έναν ειδικό τύπο τόσο διανοουμένων όσο και μελών της μεσαίας τάξης. Τα

βασικά χαρακτηριστικά του είναι ένας *συνδυασμός σχετικά υψηλής μόρφωσης και δυσανάλογα χαμηλής επαγγελματικής και κοινωνικής θέσης ή/και πολιτικής ισχύος*, συνθήκη που τείνει να παράγει αισθήματα δυσaréσκειας. Δεν είναι βέβαιο ότι τέτοια άτομα μπορούν πάντοτε να θεωρηθούν ελίτ, εκτός ίσως με την έννοια μιας *εγγράμματης, μορφωμένης ελίτ*. Η ροπή τέτοιων στρωμάτων σε διαφόρων ειδών ριζοσπαστική πολιτική δράση, πολύ συχνά από ηγετικές θέσεις, έχει επισημανθεί από διάφορους μελετητές. Ο Huntington (1965, σ. 406) θεωρεί ότι, όταν το κράτος δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις προσδοκίες ατόμων με υψηλή μόρφωση, τότε αυτά οδηγούνται σε πολιτική κινητοποίηση στη βάση μιας «επανάστασης αυξημένης ματαίωσης»⁵. Η Skocpol παρατηρεί ότι οι ηγεσίες διαφόρων κοινωνικών επαναστάσεων αλλά και ριζοσπαστικών εθνικιστικών κινημάτων αποτελούνταν από τις «περιθωριακές ελίτ» ατόμων με πανεπιστημιακή μόρφωση και ειδικές δεξιότητες, οι οποίοι προσανατολίζονταν για εργασία σε σχετιζόμενες με το κράτος δραστηριότητες, αλλά παρέμεναν ανικανοποίητοι από την οικονομική και επαγγελματική τους εξέλιξη. Η δυσaréσκεια και οι διεκδικήσεις, πάντως, αυτής της «αποξενωμένης ιντελιγκέντσας» δεν περιορίζονταν σε ζητήματα ίσων ευκαιριών, αλλά επεκτείνονταν σε ζητήματα δημοκρατίας, ελευθεριών και κρατικής-εθνικής ανασυγκρότησης (Skocpol, 1976, 202-4). Περνάμε τώρα σε μελέτες που αφορούν πιο στενά το εθνικιστικό φαινόμενο (αλλά και αυτό της εθνοτικής κινητοποίησης). Ο Anthony Smith (1994, σ.116-21) αναφέρεται στην «κρίση διπλής νομιμοποίησης» που βιώνουν οι διανοούμενοι κοινωνιών που εισέρχονται στη νεωτερικότητα και η οποία τους οδηγεί στον εθνοτικό εθνικισμό⁶. Ο Hroch (1996, σ.31-4) αναφέρει ως βασική παράμετρο της εκδήλωσης εθνικισμού (στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη) τη δυσaréσκεια νεαρών αποφοίτων πανεπιστημίου με υψηλό επίπεδο «κοινωνικής κινητικότητας και επικοινωνίας», οι οποίοι προέρχονταν από μη-κυρίαρχες πολιτισμικές ομάδες, δυσaréσκεια που προκλήθηκε από την παρεμπόδιση της ανέλιξης τους από την «κλειστή ελίτ του κυρίαρχου έθνους». Ομοίως, ο Μπένεντικτ Άντερσον (1997, σ.88-91, 96-101, σ.175-82) αναφέρεται στη δυσaréσκεια των «κρεολών λειτουργών» των αποικιών της Ν. Αμερικής λόγω του αποκλεισμού τους από τα ανώτερα κλιμάκια της αποικιακής διοίκησης ως βασική αιτία της εκδήλωσης εθνικισμού, ενώ αντίστοιχα αισθήματα διάψευσης των προσδοκιών για ισότιμη μεταχείριση οδήγησαν τις μορφωμένες ελίτ των αφρικανικών και ασιατικών αποικιών να πρωτοστατήσουν στα αντι-αποικιακά/εθνικιστικά κινήματα. Τον δυναμικό και

⁵ Η θέση του Huntington, η οποία απηχεί τη λογική προσεγγίσεων της «δεύτερης γενιάς» θεωριών της επανάστασης κατά Goldstone (1980, σ.427-8), και πιο συγκεκριμένα των «ψυχολογικών» μοντέλων, έχει αρκετά κοινά με τη θέση του Gurr (1970) περί «σχετικής στέρησης», που προκαλείται από την αύξηση των προσδοκιών ενώ οι «δυνατότητες» παραμένουν καθηλωμένες ή βαίνουν μειούμενες (τη θεωρία του Gurr την εξετάζουμε στα πλαίσια των θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης).

⁶ Ο Smith αναφέρεται συγκεκριμένα σε «εθνοτικό ιστορικισμό»· βλέπε στο κεφ. 4 για αναλυτική παρουσίαση των θέσεων του Smith.

συχνά ηγετικό ρόλο μορφωμένων αλλά οικονομικά ή/και πολιτικά αποστερημένων στρωμάτων σε εθνικιστικά ή εθνοτικά κινήματα έχουν υποδείξει και διάφορες άλλες μελέτες (Brass, 1991, σ.33, Kolstø, 2008, σ.156, Medrano, 1988, σ.876-7, Özkirimli, 2000, σ.53, Whitmeyer, 2002, σ.329).

Τέλος, συχνά στη βιβλιογραφία (των εθνοτικών συγκρούσεων κυρίως) αποδίδεται κρίσιμος ή ηγετικός ρόλος στους πολιτικούς ή εθνοτικούς «*entrepreneurs*» (ίσως μπορεί να μεταφραστεί ως «εργολάβους»). Αυτή η κατηγορία, πάντως, δεν πρέπει να νοείται ως ένας ειδικός τύπος ελίτ· αποτελούνται από μέλη των διαφόρων ελίτ που έχουμε αναφέρει, όπως των νεαρών μορφωμένων, των διανοουμένων, των επαγγελματιών, των θρησκευτικών ελίτ κλπ. Σε ορισμένες μελέτες περιγράφονται γενικώς ως οι «κοινοτικοί ηγέτες» ή άτομα με επιρροή εντός μιας εθνοτικής ομάδας. Οι ρόλοι που τους έχουν αποδοθεί καλύπτουν όλο το φάσμα της εθνοτικής κινητοποίησης, από την οριοθέτηση, νοηματοδότηση και ενδυνάμωση των εθνοτικών ταυτοτήτων ως τη διατύπωση παραπόνων, την καθοδήγηση εθνοτικών κινημάτων και την ενορχήστρωση ή διευκόλυνση της εθνοτικής βίας (Bhavnani, 2006, σ.665, Brown, 1988, σ.53, Crawford, 1998, σ.24-9, Di Lellio και Schwander-Sievers, 2006, σ.526, Fox και Swamy, 2008, σ.4, Kemp, 2004, σ.45, Ting, 2008, σ.474-5, Van Morgan, 2006, σ.455, Yavuz, 2001, σ.2-3).

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως σε περιπτώσεις εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων οι ελίτ δεν πρέπει να κατανοούνται (αποκλειστικά ή πρωτίστως) ως οι «άρχουσες τάξεις» ή ως υψηλά ιστάμενοι σε επίσημους (κρατικούς) οργανισμούς και θεσμοποιημένες ιεραρχίες. Επιπλέον, και σε συνάρτηση με αυτό, παρατηρούμε πως η έννοια των «ελίτ» σε τέτοιες περιπτώσεις παραπέμπει συχνά σε εκείνη της «ηγεσίας»: οι ηγεσίες των εθνικιστικών, εθνοτικών και αποσχιστικών κινημάτων προέρχονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από τις διάφορες κατηγορίες ελίτ και ταυτόχρονα οι ηγεσίες αυτές, ιδιαίτερα όταν είναι νομιμοποιημένες, αποτελούν τη (νέα) ελίτ των εθνικών ή εθνοτικών ομάδων. Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις μπορούμε να υιοθετήσουμε τον ορισμό του Brass ως τον πλέον πρόσφορο - αν και κάπως «εργαλειικό» - για την περίπτωση της εθνικιστικής, εθνοτικής και αποσχιστικής κινητοποίησης. Σύμφωνα με τον Brass (1991, σ.258-9)

οι ελίτ ορίζονται ως τμήματα της ηγεσίας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και *status*, οι ενέργειες των οποίων είναι κρίσιμες για τον καθορισμό του αν κατηγορικές ομάδες όπως οι τάξεις και οι εθνοτικές κοινότητες θα κινητοποιηθούν για πολιτικούς σκοπούς ή όχι.

Τι κάνουν ο ελίτ; Ο ορισμός που μόλις παραθέσαμε - αλλά εμμέσως και η παραπάνω συζήτηση για το ποιες είναι οι ελίτ - περιγράφει ποιος γενικά θεωρείται ο κεντρικός ρόλος των ελίτ σε περιπτώσεις εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων: η κινητοποίηση λαϊκής/μαζικής

υποστήριξης (Breuilly, 1996, σ.153). Εδώ θα παραθέσουμε διάφορες παρατηρήσεις – όχι μόνο από αναλύσεις που πριμοδοτούν στις εξηγήσεις τους τη δράση των ελίτ - σχετικά με επιμέρους διαστάσεις του ρόλου των ελίτ, ώστε να αποκτήσουμε μια πληρέστερη κατανόησή του.

Μπορούμε να υιοθετήσουμε τη διάκριση που κάνει ο Whitmeyer (2002, σ.333) μεταξύ έμμεσης και άμεσης επίδρασης των ελίτ στην εκδήλωση μαζικών εθνικιστικών κινημάτων. Η *έμμεση* επίδραση αναφέρεται κυρίως στον ρόλο των ελίτ στην κατασκευή ή αναδιαμόρφωση εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων. Οι ελίτ λόγω της επιρροής τους μπορούν να επηρεάσουν τον προσδιορισμό, ενίσχυση ή αποδυνάμωση εθνικών και εθνοτικών ορίων και να προβάλουν επίσημες ή ανεπίσημες ταξινομήσεις των εθνοτικών ομάδων, ιδιαίτερα δε αν έχουν πρόσβαση σε θεσμικούς πόρους (Whitmeyer, 2002, σ.335-6). Επίσης, οι ελίτ κατά κανόνα εμπλέκονται στην απόδοση συγκεκριμένου νοήματος σε «πολιτισμικούς δείκτες» και την επιλογή, ερμηνεία ή ακόμα και την ίδια την κατασκευή συμβόλων (Lecours, 2000, σ.118-9). Μια άλλη διάσταση του ρόλου των ελίτ αναφορικά με τις ταυτότητες είναι η χρήση ιστορικών μύθων και μνημών (Anderson Paul, 2000, σ.43), ή, θέτοντάς το λίγο ευρύτερα, ο έλεγχος – μέσω της δημιουργίας και διάχυσης - και η «συσκευασία» (το συγκεκριμένο περιεχόμενο) αφηγήσεων του παρελθόντος (Coakley, 2004, σ.534-553). Ως προς την *άμεση* επίδραση των ελίτ, ένα πρώτο σκέλος της είναι ο προσδιορισμός «εθνικών» ή «εθνοτικών» συμφερόντων, διαδικασία που μπορεί να θεωρηθεί και ως πολιτικοποίηση των αντίστοιχων ταυτοτήτων (Lecours, 2000, σ.118-9). Σε αυτή την κατεύθυνση οι ελίτ παρέχουν ερμηνευτικά και ιδεολογικά πλαίσια στα ευρύτερα στρώματα, χρησιμοποιώντας επιλεκτικά διάφορες πληροφορίες (αληθείς και ψευδείς). Με βάση αυτά τα πλαίσια αναδεικνύουν τα «μείζονα» ζητήματα για την ομάδα, υποδεικνύουν συγκεκριμένες απειλές και προσδιορίζουν συλλογικούς στόχους⁷ (Brown, 1999, σ.295, 298, Grove, 2001, σ.28-9, Whitmeyer, 2002, σ.333). Ένα δεύτερο σκέλος της άμεσης επίδρασης των ελίτ είναι ότι δημιουργούν τις ευκαιρίες για τη μαζική εκδήλωση του εθνικισμού, για παράδειγμα σηματοδοτώντας με τη δράση τους ή τις αποφάσεις τους (όταν διαθέτουν κάποιον επίσημο θεσμικό ρόλο) την απόσυρση των αρνητικών συνεπειών (τιμωριών) που μια τέτοια εκδήλωση μπορεί να ενέχει (Whitmeyer, 2002, σ.333-5). Το τρίτο σκέλος της άμεσης επίδρασης αφορά τον οργανωτικό και πολιτικό πυρήνα της συλλογικής δράσης: οι ελίτ παρέχουν (ή ενισχύουν ήδη υφιστάμενα) οργανωτικά οχήματα για τη διενέργεια της συλλογικής δράσης

⁷ Μια δευτερογενής, αν και σημαντική, λειτουργία που επιτελούν οι ελίτ είναι ότι καθορίζουν τον «χαρακτήρα» του εθνικισμού («εθνοτικός» ή «πολιτικο-εδαφικός», «φιλελεύθερος» ή «ρομαντικός», «δημοκρατικός» ή «αυταρχικός») ή των εθνοτικών ταυτοτήτων, μέσω του είδους των συμβόλων και αφηγήσεων που επιλέγουν ή του είδους των στόχων και απειλών που προσδιορίζουν. Με τη σειρά τους αυτές οι επιλογές εξαρτώνται σημαντικά από την κοινωνική σύνθεση των «εθνικών» ελίτ (π.χ. μια γνωστή υπόθεση είναι πως, όταν η εθνική ελίτ προέρχεται κυρίως από την ανερχόμενη μεσαία τάξη, τότε ο χαρακτήρας του εθνικισμού είναι «φιλελεύθερος» ή εξωστρεφής) (Brown, 1999, σ. 294-5, Hutchinson, 2005, σ.299, Özkirimli, 2000, σ.42).

(Whitmeyer, 2002, σ.333), ενώ, όπως όλοι οι πολιτικοί «εργολάβοι» (*entrepreneurs*), σε περιπτώσεις συγκρουσιακής δράσης (McAdam *et al*, 2001, σ.142, Tilly, 2003α, σ.34, 110) επιχειρούν να συμπήξουν συμμαχίες, να συντονίσουν τη δράση και να κατοχυρώσουν το δικαίωμα να μιλούν εξ ονόματος της ομάδας. Με άλλα λόγια, όπως είπαμε και παραπάνω, οι ελίτ επιχειρούν να ελέγξουν και να ηγηθούν των εθνικιστικών, εθνοτικών και αποσχιστικών (εν προκειμένω) κινηματικών οργανώσεων.

Γιατί οι «μάζες ακολουθούν τις ελίτ»; Οι αναλύσεις που υπογραμμίζουν τη σημασία των ελίτ εντάσσουν τους ρόλους που οι τελευταίες επιτελούν στα πλαίσια των ευρύτερων διαδικασιών, τις οποίες οι αναλύσεις αυτές θεωρούν ως τις κύριες αιτίες της εκδήλωσης εθνικιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης· οι διαδικασίες αυτές είναι οι επιδιώξεις ισχύος των ελίτ ή/και οι πολιτικοί ανταγωνισμοί μεταξύ τους. Βεβαίως, αποτελεί κοινό τόπο πως, για να διεκδικηθεί αξιόπιστα ο στόχος της κινητοποίησης, είναι απαραίτητος ο μαζικός χαρακτήρας της, η ενεργή συμμετοχή δηλαδή σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού, ή έστω η ευρεία υποστήριξη στον στόχο που θέτει (Ragin, 1986, σ.204)· αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα εθνικιστικά κινήματα, συμπεριλαμβανομένων των αποσχιστικών, τα οποία, θέτοντας τον στόχο της αυτοκυβέρνησης, έρχονται σε ευθεία σύγκρουση με την εκάστοτε κυβέρνηση. Το ερώτημα που ανακύπτει, λοιπόν, είναι *γιατί* οι μάζες να *ακολουθήσουν* τις ελίτ, όπως προκύπτει από τις αναλύσεις αυτές. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που η εθνοτική κινητοποίηση είναι βίαιη ή ο κίνδυνος βίαιης καταστολής της υψηλός (μεταξύ των άλλων πιθανών κυρώσεων για τους συμμετέχοντες), πρέπει να εξηγηθεί γιατί οι «μάζες» «πληρώνουν υπερβολικό κόστος για να ικανοποιήσουν τα συμφέροντα ισχύος των ελίτ» (Fearon και Laitin, 2000α, σ.868). Με άξονα το άρθρο των Fearon και Laitin θα αναφέρουμε τις κυριότερες απαντήσεις που έχουν δοθεί σε αυτό το ερώτημα, προσθέτοντας ορισμένες επιπλέον. Κάποιες από τις απαντήσεις που καταγράφουν οι Fearon και Laitin τονίζουν τον ρόλο των ελίτ σε συνδυασμό με κάποιον από τους παράγοντες που έχουν υποδειχθεί ως αιτίες της εκδήλωσης εθνικιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης και έχουμε αναφέρει λίγο παραπάνω.

Μια πρώτη εξήγηση τονίζει τον ρόλο της *ιδεολογίας και των συμβόλων του εθνικισμού*. Τέτοιες αναλύσεις θεωρούν ότι οι ελίτ κατορθώνουν να κινητοποιήσουν τμήματα του ευρύτερου πληθυσμού χρησιμοποιώντας το εθνικό ή εθνοτικό ιδίωμα, ενσωματώνοντας στον λόγο τους μύθους, μνήμες και σύμβολα (συχνά επινοώντας τα), κατασκευάζοντας εθνοκεντρικά ερμηνευτικά πλαίσια, που υπογραμμίζουν αφενός τις αδικίες που υφίσταται η ομάδα και αφετέρου την αναγκαιότητα για συλλογική δράση, ώστε αυτές να αποκατασταθούν (Anderson Paul, 2000, σ.43, Coakley, 2004, σ.531-4, Fearon και Laitin, 2000α, σ.855, 863, 868). Ο

εθνικιστικός λόγος, λοιπόν, δεδομένης της ικανότητάς του να ενεργοποιεί πολιτισμικούς δεσμούς και έντονα συναισθήματα μέσω (και) της ιδεολογικής χρήσης του παρελθόντος, χρησιμοποιείται για να αποσιωπηθούν - ή έστω να νομιμοποιηθούν - τα στενά συμφέροντα των ηγετικών ελίτ (σύμφωνα με τις προσεγγίσεις που δίνουν έμφαση στον ρόλο τους).

Η δεύτερη εξήγηση που καταγράφουν οι Fearon και Laitin είναι αρκετά συναφής με την πρώτη, καθώς εστιάζει στη «χειραγώγηση λογικών φόβων» μέσα από τον (εθνοκεντρικό) λόγο και τις πλαισιώσεις των ελίτ. Σύμφωνα με αυτή τη γραμμή ανάλυσης, οι ελίτ μπορεί να μην κατασκευάζουν μια νέα απειλή εκ του μηδενός, αλλά διογκώνουν τεχνηέντως μια προϋπάρχουσα, ενισχύοντας τα συναισθήματα φόβου και οδηγώντας έτσι πολλούς να στοιχηθούν μαζί τους σε συλλογική δράση (συχνά με τη μορφή βίας έναντι μιας άλλης ομάδας). Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία αυτής της στρατηγικής - εκτός από μια «φυσική» ή «επίκτητη» τάση των ατόμων να υποστηρίζουν ή να εμπιστεύονται περισσότερο μέλη της ίδιας ομάδας (*ingroups*), ιδιαίτερα σε συνθήκες σύγκρουσης και συλλογικής βίας - είναι η παροχή επιλεκτικών (συχνά ψευδών) πληροφοριών ή/και ο έλεγχος μέσων ενημέρωσης (Fearon και Laitin, 2000α, σ.854-5, 868, Kaufman, 1996, σ.109, Petersen, 2002, σ.74, van Dijk, 2006, σ.362, 364). Η δεύτερη αυτή εξήγηση μπορεί να θεωρηθεί ως μια παραλλαγή των προσεγγίσεων «διλήμματος ασφαλείας» που εξετάζουμε στα πλαίσια των «αιτιολογικών», γενικών θεωριών εθνικής κινητοποίησης (*κεφάλαιο 5*).

Μια τρίτη εξήγηση αποδίδει την επιτυχία των ελίτ να κινητοποιήσουν ευρύτερα στρώματα σε εθνικιστική ή εθνотική συλλογική δράση, που εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους, στην εκμετάλλευση από την πλευρά τους των δυνατοτήτων που τους παρέχουν οι διάφοροι ειδών θεσμοί. Οι Fearon και Laitin (2000α, σ.855) αναφέρονται σε περιπτώσεις όπου οι ελίτ συσσωρεύουν παρατύπως θεσμική ή κυβερνητική ισχύ και χρησιμοποιούν τη βία προς άλλες ομάδες ως μέσο νομιμοποίησης των «πραξικοπηματικών» ενεργειών τους (αναφέρονται συγκεκριμένα στο παράδειγμα της Σερβίας κατά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και των Χούτου στην περίπτωση της Ρουάντας). Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, αναλύσεις που ενσωματώνουν επιχειρήματα από τις προαναφερθείσες νεο-θεσμικές προσεγγίσεις εξηγούν την εθνικιστική, εθνотική και αποσχιστική κινητοποίηση ως αποτέλεσμα των αλληλεπιδράσεων θεσμών και ελίτ. Θεωρούν πως οι ανταγωνισμοί των ελίτ δεν μπορούν να λειτουργούν σε θεσμικό κενό και πως οι συγκεκριμένες διευθετήσεις και ο χαρακτήρας των θεσμών είναι που εξηγούν γιατί σε κάποιες περιπτώσεις οι ανταγωνισμοί των ελίτ οδηγούν σε εθνотική κινητοποίηση και σε άλλες όχι (ή το γιατί η κινητοποίηση μπορεί να προσλάβει αποσχιστικό χαρακτήρα έναντι άλλων πιθανών εναλλακτικών). Συγκεκριμένα θεωρούν πως τα θεσμικά πλαίσια διαμορφώνουν τους όρους και τον κεντρικό χαρακτήρα των ανταγωνισμών μεταξύ ελίτ· σε κάποιες περιπτώσεις

ευνοούν την «εθνοτικοποίηση» των πολιτικών ανταγωνισμών. Αυτό σημαίνει ότι οι ελίτ έχουν στη διάθεσή τους θεσμικούς πόρους (δομές, όργανα, σύμβολα) που τους βοηθούν όχι μόνο να συγκροτήσουν ή να ενισχύσουν τις εθνοτικές ταυτότητες, αλλά και να κινητοποιήσουν πολιτικά ευρύτερα στρώματα. Επιπλέον, η ανταπόκριση στις εθνικιστικές, εθνοκεντρικές και αποσχιστικές εκκλήσεις των ελίτ από τα λαϊκά στρώματα εξαρτάται σημαντικά και από το κατά πόσον οι εκάστοτε «θεσμικές κληρονομίες» πριμοδοτούν τις εθνοτικές ταυτότητες/διαίρετικές τομές έναντι άλλων (Crawford, 1008, σ. 24-7, Lecours, 2000, σ.114-20, 2005, σ.181-2, Roeder, 1991, σ.197-9, Whitmeyer, 2002, σ.327-8). Ένα μειονέκτημα αυτών των - κατά τα άλλα λιγότερο «εργαλειακών» αναλύσεων - είναι πως η χρησιμότητά τους περιορίζεται σε περιπτώσεις που υπάρχουν εθνοτικοί θεσμοί ή θεσμοί «εδαφικής κατανομής» της κρατικής εξουσίας (αυτονομία, ομοσπονδία).

Μια άλλη εξήγηση που καταγράφουν οι Fearon και Laitin (2000α, σ.868-72) συνεχίζει να εστιάζει στον ρόλο των ελίτ, όμως δεν υποθέτει πως η εθνικιστική και εθνοτική κινητοποίηση προκύπτει επειδή οι «μάζες» ακολουθούν τα κελεύσματα και τα συμφέροντα των ελίτ· εναλλακτικά, οι αναλύσεις αυτές εύστοχα παρατηρούν πως οι πολιτικές ή άλλου χαρακτήρα συγκρούσεις κωδικοποιούνται και ερμηνεύονται από τις ελίτ ως εθνικές/εθνοτικές. Η εκ των υστέρων πλαισίωση ετερόκλητων συγκρούσεων με εθνοτικούς όρους και εθνοκεντρικές αφηγήσεις έχει ως αποτέλεσμα, σε ορισμένες περιπτώσεις, την κλιμάκωσή τους και εντέλει τη μετεξέλιξή τους σε «πραγματικές» εθνοτικές συγκρούσεις⁸. Αυτή η διαδικασία της «εθνοτικοποίησης» των πολιτικών ανταγωνισμών ή, αλλιώς, «ο περιορισμός του πολιτικού πεδίου μέσω της [...] πλαισίωσης των ζητημάτων με εθνοτικούς όρους» (Lecours, 2000, σ.119), έχει υποδειχθεί από διάφορους μελετητές ως εντεινόμενη κατά τη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο, στα πλαίσια της κρατικής αποδυνάμωσης και της εξασθένησης του ιδεολογικού δίπολου δεξιά-αριστερά (Brubaker και Laitin, 1998, σ.424, 443-4, Fenton, 2004, σ.180-82, Guibernau, 1996, σ.127)· αυτή η διαδικασία σηματοδοτεί μια «μετα-σύγκρουση» σχετικά με τον «αληθινό» χαρακτήρα της σύγκρουσης (Brubaker και Laitin, 1998, σ.444). Η εξήγηση περί «εθνοτικοποιημένων» (από τις ελίτ και τους πολιτικούς «εργολάβους») συγκρούσεων αποτελεί μια γόνιμη θέαση (και) της αποσχιστικής κινητοποίησης, καθόσον α) προβληματοποιεί τον

⁸ Οι Fearon και Laitin (2000α, σ.855) αναφέρονται σε μια παραλλαγή αυτής της εξήγησης, σύμφωνα με την οποία ελίτ και «μάζες» ακολουθούν διαφορετικές επιδιώξεις σε περιπτώσεις συλλογικής βίας, την οποία όμως οι ελίτ ερμηνεύουν αδιαφοροποίητα ως εθνοτική. Όπως και οι ίδιοι οι Fearon και Laitin επισημαίνουν, μια παρόμοια θέση έχει διατυπώσει ο Στάθης Καλύβας σχετικά με περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων· υποθέτει πως οι τοπικοί δρώντες (μάζες) και οι κεντρικοί δρώντες (ελίτ) ακολουθούν διαφορετικές «ατζέντες» (σε περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων) και συνδέονται μέσω του αμοιβαία επωφελούς μηχανισμού της «συμμαχίας». Οι ελίτ μπορεί να προβάλλουν τη δράση τους ως σχετιζόμενη με μια ιδεολογία ή κεντρική πολιτική επιδίωξη, όμως συχνά η βία «στη βάση» έχει ιδιωτικά ή τοπικά κίνητρα (Kalyvas, 2003, σ. 475-6, 485-6, 2006, σ.382-3).

αυτονόητα εθνотικό χαρακτήρα που συχνά της αποδίδεται, υποδεικνύοντας εμμέσως ότι αυτός μπορεί να προκύπτει κατά τη διάρκεια της συγκρουσιακής διαδικασίας μέσα από τις ερμηνείες και στρατηγικές πλαισιώσεις των ίδιων των δρώντων (κύρια των ελίτ), και β) αποφεύγει να υποθέσει πως η κινητοποίηση ή σύγκρουση είναι εξ ορισμού με κάποιον τρόπο ενορχηστρωμένες και σχεδιασμένες από κάποιες ελίτ.

Κάποιες άλλες πιθανές εξηγήσεις του γιατί οι μάζες ακολουθούν τις ελίτ είναι τα κοινά συμφέροντα ή προτιμήσεις (Kalyvas, 2003, σ.486, Motyl, 1992, σ.321), η ύπαρξη ισχυρών, συγκεντρωτικών οργανώσεων (Kalyvas, 2003, σ.486) ή η διαθεσιμότητα συνεκτικών και πυκνών δικτύων (Gorenburg, 2003, σ.15-6), η δυνατότητα παροχής από την πλευρά των ελίτ «επιλεκτικών κινήτρων» ή ανταμοιβών, υλικών και μη (Gorenburg, 2003, σ.15). Ο Μαραντζίδης (2001, σ.30-31) αναφέρεται παρομοίως στον βαθμό συνοχής και οργάνωσης της ομάδας, αλλά και στις ιστορικά διαμορφωμένες σχέσεις ελίτ και μαζών, τη σοβαρότητα ή κρισιμότητα ενός ζητήματος, την ύπαρξη σχέσεων εμπιστοσύνης και τις σχέσεις πατρωνίας ως πιθανούς παράγοντες που μπορούν να εξηγήσουν γιατί κάποιες ελίτ (και όχι όλες) μπορούν να εκπροσωπήσουν και να κινητοποιήσουν ευρύτερα στρώματα.

«Χειραγώγηση από τις ελίτ» και κριτική Όπως έχουμε πει, οι αναλύσεις που αναδεικνύουν τις επιδιώξεις ισχύος και τα συμφέροντα των ελίτ ομαδοποιούνται συχνά ως προσεγγίσεις «χειραγώγησης από τις ελίτ» (*elite manipulation*). Φυσικά, οι περισσότερες από αυτές της αναλύσεις - π.χ. Brass, 1991, Gagnon, 1996, Glenny, 2001, Motyl, 1992, Oberschall, 2000 - δεν μετέρχονται αυτόν τον όρο και μάλλον θα αρνούνταν να υπαχθούν σε μια τέτοια κατηγορία προσεγγίσεων· πράγματι, δε θα πρέπει να θεωρήσουμε πως κάθε μελέτη που δίνει προτεραιότητα στις ελίτ περιγράφει και πρακτικές χειραγώγησης από την πλευρά τους. Για να προσδιορίσουμε ποιες αναλύσεις περί ελίτ μπορούν να καταταχθούν στις προσεγγίσεις χειραγώγησης και ποιες όχι, θα αναφερθούμε συνοπτικά στην έννοια της «χειραγώγησης».

Ο van Dijk επισημαίνει ότι στο «κοινωνικό» επίπεδο η «χειραγώγηση» παραπέμπει όχι στην «απλή» άσκηση εξουσίας και σε σχέσεις ιεραρχίας αλλά στην *κατάχρηση* ισχύος και σε *παράνομη* κυριαρχία. Η χειραγώγηση, υπό αυτή την έννοια, κατά κανόνα προϋποθέτει σχέσεις ανισότητας και σίγουρα παράγει ή αναπαράγει ανισότητες, ανεξάρτητα από τη συνειδητοποίηση αυτών που την υφίστανται ή και τις ίδιες τις προθέσεις αυτών που χειραγωγούν (van Dijk, 2006, σ.360-64). Επιπλέον, στο γνωστικό (*cognitive*) επίπεδο, η χειραγώγηση αναφέρεται στον «έλεγχο της σκέψης» (*mind control*) όχι μέσω της πειθούς ή της πληροφόρησης αλλά της «στρεβλής» συγκρότησης ή αλλαγής «κοινωνικών αναπαραστάσεων» όπως η γνώση, οι

ιδεολογίες και οι αξίες· το αποτέλεσμα είναι πως οι «αποδέκτες» της χειραγώγησης υιοθετούν ως δικές τους τις αξίες και τις ερμηνείες των κυρίαρχων (van Dijk, 2006, σ.365, 372, 380). Και στα δύο επίπεδα η χειραγώγηση παράγεται σε πλαίσια που ελέγχονται από τις κυρίαρχες ελίτ (van Dijk, 2006, σ.374). Η κατανόηση της «χειραγώγησης» από τον van Dijk παραπέμπει στην «τρίτη διάσταση» του Lukes· ο Bauman αποδίδει στην έννοια ένα κάπως διαφορετικό περιεχόμενο: την περιγράφει ως έμμεση μορφή ισχύος (σε αντίστιξη με τον άμεσο χαρακτήρα του «καταναγκασμού»), η οποία δεν βασίζεται στη διάβρωση των γνωστικών υποδομών των υποκειμένων αλλά στη χρησιμοποίηση των αξιών τους προς το συμφέρον αυτού που χειραγωγεί. Η χειραγώγηση υφίσταται, όταν τα άτομα πετυχαίνουν τις επιδιώξεις τους «μόνο αν ακολουθούν τους κανόνες που έχουν θέσει οι κυρίαρχοι» (Bauman, 1990, σ.115-6).

Με βάση τις παρατηρήσεις των O'Leary και Moore μπορούμε να διακρίνουμε σε δύο εκδοχές προσεγγίσεων «χειραγώγησης» αναφορικά με το εθνικιστικό και εθνотικό φαινόμενο, οι οποίες αντιστοιχούν, θα λέγαμε, στον διαφορετικό τρόπο κατανόησης της έννοιας από τους van Dijk και Bauman. Στην πρώτη, «ήπια» εκδοχή, οι ελίτ «χρώνται και καταχρώνται» τις εθνικές/εθνотικές ταυτότητες και τις απορρέουσες αντιλήψεις των «μαζών» με τρόπο που εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους (Moore, 2001, σ.12, O'Leary, 2001, σ.40). Στη δεύτερη, πιο «σκληρή» εκδοχή, οι ελίτ δεν εκμεταλλεύονται απλά τις διαμορφωμένες εθνικές και εθνотικές ταυτότητες προς όφελός τους, αλλά τις κατασκευάζουν επί τούτο· η εκδοχή αυτή παραπέμπει στην κατανόηση των εθνотικών ταυτοτήτων ως εκφάνσεων «ψευδούς συνείδησης» (O'Leary, 2001, σ.40)⁹. Άρα, το στοιχείο της ενσυνείδητης «σχεδίασης» συλλογικών ταυτοτήτων (που ο van Dijk θεωρεί δευτερεύουσας σημασίας) είναι που διαφοροποιεί τις δύο εκδοχές.

Έχει ασκηθεί εκτεταμένη κριτική στις αναλύσεις «χειραγώγησης από τις ελίτ», αναφορικά με τις εξηγήσεις της εθνικιστικής κινητοποίησης και των εθνотικών συγκρούσεων που διατυπώνουν. Η κριτική αυτή δεν είναι, πάντως, μόνον αρνητική: καταρχήν, οι αναλύσεις αυτές, όπως και το ευρύτερο σύνολο των αναλύσεων που προτάσσουν τον ρόλο των ελίτ, ήταν μεταξύ των πρώτων που υπέδειξαν τις αδυναμίες των αρχεγονικών και των στενά δομιστικών και μακρο-κοινωνικών «γενικών» θεωριών του εθνικισμού και της εθνотικής κινητοποίησης, τονίζοντας τον κομβικό ρόλο της κοινωνικής δράσης. Οι αναλύσεις αυτές, όπως έχουμε πει, μετέθεσαν την αναλυτική εστίαση από τον εντοπισμό αναγκαίων συνθηκών στη διερεύνηση του πώς εκδηλώνεται η εθνικιστική και εθνотική συλλογική δράση, αλλά ακόμα και το πώς

⁹ Η Moore (2001, σ.12) καταγράφει και μια πιο «εκλεπτυσμένη» εκδοχή προσεγγίσεων «χειραγώγησης», η οποία αναφέρεται στην προαναφερθείσα διαδικασία της κωδικοποίησης κοινωνικών ανταγωνισμών και συγκρούσεων ως εθνотικών. Θεωρούμε, πάντως, βασιζόμενοι στην προαναφερθείσα διάκριση του van Dijk, πως τέτοιες πρακτικές συνιστούν πρακτικές κυριαρχίας - καθότι λόγω της ισχυρότερης θέσης των ελίτ οι δικές τους κωδικοποιήσεις είναι πιθανότερο να επικρατήσουν - όμως όχι και «χειραγώγησης», τουλάχιστον όχι αφ' εαυτών και εξ' ορισμού.

παράγονται και αναπαράγονται οι εθνοτικές ταυτότητες και οι εθνικιστικές ιδεολογίες. Επιπλέον, όπως παρατηρεί ο Lecours, οι αναλύσεις αυτές ήταν μεταξύ αυτών που προέκριναν την πρόσληψη του εθνικισμού πρωτίστως ως πολιτικού φαινομένου· «αν ο εθνικισμός είναι μια μορφή πολιτικής, τότε δεν είναι παράλογο να το εξετάσει κανείς με όρους ηγετών και υποστηρικτών» (Lecours, 2000, σ.181). Επιπλέον, η εστίαση στον ρόλο των ελίτ ως ισχυρών πολιτικών δρώντων προσφέρει μια εξήγηση στο γιατί κάποιες φορές το πολιτισμικό περιεχόμενο του εθνικισμού πολιτικοποιείται και οι εθνοτικές ταυτότητες καθίστανται πολιτικά σημαντικές· με άλλα λόγια, μια τέτοια εστίαση μπορεί να αποτιμήσει τη διακύμανση της ποικιλόμορφης εθνο-πολιτικής δράσης (Lecours, 2000, σ.181).

Από την άλλη, η εξήγηση με βάση τη χειραγωγή από τις ελίτ μπορεί να επικριθεί για διάφορες όψεις της. Μια πρώτη όψη της αφορά τις οντολογικές παραδοχές που εμπεριέχει αυτή η εξήγηση, ειδικά αυτές που αφορούν τη γνωστική διάσταση, που επισημαίνει ο van Dijk, και παραπέμπει σε λογικές «ψευδούς συνείδησης». Θα προβούμε σε μια κριτική ανάλυση αυτών των όψεων στο κεφάλαιο περί μεθοδολογίας που ακολουθεί. Εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε: Πρώτον, πως η ανάγκη για διερεύνηση και αναγνώριση των εξουσιαστικών διευθετήσεων και της άνισης κατανομής ισχύος, αναγνώριση που συνεπάγεται την αποδοχή των αυξημένων δυνατοτήτων των ελίτ για προώθηση των συμφερόντων τους, δεν θα πρέπει να διολισθαίνει σε μια ρητή ή σιωπηρή διάκριση των συμφερόντων σε «πραγματικά» και «ψευδή». Δεύτερον, η θέαση της κοινωνίας «ως διαιρεμένης μεταξύ εξουσιαστικών ελίτ και υποτελών μαζών», τα συμφέροντα των οποίων συστηματικά αγνοούνται, είναι υπερβολικά απλοϊκή (Hossay, 2001, σ.177).

Εν συνεχεία, θα αναφερθούμε σε επικρίσεις που αφορούν πιο άμεσα την επεξηγηματική ισχύ και τις αναλυτικές προεκτάσεις των μελετών που απηχούν κάποια εκδοχή της χειραγωγής (και δευτερευόντως των μελετών που εν γένει εστιάζουν υπέρμετρα στις ελίτ). Οι βασικές ενστάσεις που έχουν διατυπωθεί αφορούν την *έκταση*, τα *όρια* και την *επιτυχία* της χειραγωγής που ασκούν οι ελίτ. Διάφοροι μελετητές έχουν υποδείξει ότι η επιτυχία της απόπειρας των ελίτ να πυροδοτήσουν εθνικιστικά «πάθη» και εθνοτικές συγκρούσεις δεν είναι αυτονόητη· ότι με άλλα λόγια υπάρχουν πολλές αποτυχημένες περιπτώσεις χειραγωγής και πως η διακύμανση αυτή δεν αιτιολογείται πειστικά – ή δεν προβληματοποιείται καν – από τις σχετικές αναλύσεις. Επίσης, όπως παρατηρεί ο Brubaker (1998, σ.291), οι περιπτώσεις όπου πράγματι η θέση περί χειραγωγής φαίνεται σχετικά πειστική – όπως π.χ. στον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας (Gagnon, 1996, Oberschall, 2000) – τείνουν να γενικεύονται. Ακόμα και σε «κλειστές» κοινωνίες, όμως, όπου οι κρατικές ελίτ ελέγχουν τα μέσα ενημέρωσης (Moore, 2001, σ.12), ή σε κοινωνίες με μεγάλο χάσμα στο επίπεδο εκπαίδευσης και «επικοινωνίας»

μεταξύ γενικού πληθυσμού και ελίτ ή εν γένει σε περιπτώσεις «παραδοσιακών» κοινωνιών (Kaufmann, 2000, σ.1096-7), όπου η χειραγωγήση φαντάζει περισσότερο πιθανή, θα πρέπει να εξηγείται γιατί η βάση της είναι εθνοτική/εθνική και όχι άλλου χαρακτήρα (π.χ. ταξικού ή ιδεολογικού)· γιατί οι «μάζες» ανταποκρίνονται τόσο εύκολα, όπως οι θέσεις περί χειραγωγησης υπαινίσσονται, στα εθνικά κελεύσματα; Οι αναλύσεις περί χειραγωγησης εγκαλούνται ότι παραβλέπουν την ισότιμη και αλληλεπιδραστική σχέση συμφερόντων και εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων, καθώς και τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους αυτοί οι παράγοντες διαμορφώνουν τη δράση ελίτ και «μαζών». Καταρχάς, αναφορικά με τις ελίτ, είναι λανθασμένη η υπόθεση πως τα στενά συμφέροντά τους είναι το αποκλειστικό ή πάντοτε το πρωταρχικό κίνητρο που τις ωθεί σε περιπτώσεις εθνικιστικής ή εθνοτικής δράσης· οι ελίτ ταυτίζονται επίσης με εθνικές/εθνοτικές κοινότητες και οι ταυτίσεις αυτές διαμορφώνουν τη δράση τους, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα, προσδιορίζοντας το περιεχόμενο των συμφερόντων και επιδιώξεών τους (οι οποίες δεν μπορούν να νοούνται αποκλειστικά ως υλικές ή «εξουσιαστικές»). Ο βαθμός αυτής της επιρροής, βεβαίως, δεν είναι προκαθορισμένος, αλλά ποικίλλει ανάλογα με την περίπτωση και γι' αυτό πρέπει να διερευνάται. Συναφώς, δεν πρέπει να υποτιμάται ο ρόλος των ιδεολογιών και των αξιακών πλαισίων, ειδικά στις περιπτώσεις των αποσχιστικών κινήματων, τα οποία χρησιμοποιούν το ιδίωμα του εθνικισμού. Η εθνικιστική ιδεολογία, είτε στην πολιτισμική/αιματοσυγγενική είτε στη δημοκρατική εκδοχή της, έχει αντι-ελιτίστικές και εξισωτικές συνυφάνσεις (Benner, 2001, σ.160), καθώς προβάλλει το έθνος ως μια οριζόντια κοινότητα αλληλεγγύης· αυτή η υπόσχεση περιορίζει σε κάποιον βαθμό το πλαίσιο επιδίωξης των συμφερόντων των ελίτ. Αναφορικά με τις μάζες, η κριτική που ασκείται στις προσεγγίσεις ελίτ και χειραγωγησης επισημαίνει κατ' αρχάς πως αποσιωπάται τόσο το περιεχόμενο των συμφερόντων των ευρύτερων στρωμάτων - συμφερόντων τα οποία δεν είναι φυσικά όμοια για το σύνολο των μη-ελίτ - όσο και το αν και κατά πόσο τα συμφέροντα αυτά διευθετούνται στο πλαίσιο των ανταγωνισμών των ελίτ και της εθνο-πολιτικής δράσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις δεν πρέπει να αποκλείεται η μερική σύμπτωση συμφερόντων ελίτ και ευρύτερων στρωμάτων, για παράδειγμα όταν από κοινού επιδιώκουν ανεξάρτητο κράτος, ακόμα και αν τα κίνητρα διαφέρουν· σε μια τέτοια περίπτωση η «χειραγωγήση» δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί αιτιώδης παράγοντας της αποσχιστικής κινητοποίησης. Εν συνεχεία, αναφορικά με τις εθνοτικές/εθνικές ταυτότητες των «μαζών», οι αναλύσεις περί χειραγωγησης έχουν επικριθεί όχι γιατί τις αγνοούν, αλλά γιατί τις θεωρούν είτε περίπου αυτονόητες, είτε «ανορθολογικές» (κάτι που εξηγεί σύμφωνα με αυτές τις αναλύσεις τη διέγερση των εθνοτικών «παθών» και τη συμμετοχή

των «μαζών» σε περιπτώσεις εθνοτικής βίας), είτε ρευστές και εύπλαστες κατά το δοκούν των ελίτ¹⁰. ειδικά η εκδοχή της τελευταίας θέασης, που αναπαριστά (υπόρρητα) τις συλλογικές εθνικές/εθνοτικές ταυτότητες ως είδος «ψευδούς συνείδησης», έχει επικριθεί από μελετητές που εκφράζουν διαφορετικές αναλυτικές σκοπιές (Brass, 1991, σ.359, Brubaker, 1996, σ.15, Githens-Mazer, 2008, σ.43, Horowitz, 1985, σ.104-6, Hossay, 2001, σ.198, Kasfir, 1979, σ.269, Nairn, 1977, σ.354). Επιπλέον, οι θεωρίες ελίτ και χειραγώγησης δε λαμβάνουν υπόψη και το αντίθετο ενδεχόμενο, δηλαδή να διαφέρουν όχι μόνο τα συμφέροντα ελίτ και «μαζών» αλλά και οι επιμέρους κατανοήσεις της εθνικής/εθνοτικής ταυτότητας. Όσο λοιπόν παραγνωρίζεται η πιθανότητα κοινών συμφερόντων, που αποδυναμώνει τη θέση περί χειραγώγησης, τόσο υποβαθμίζεται το ότι η αποτυχία της χειραγώγησης μπορεί να οφείλεται στην αδυναμία των αφηγήσεων των ελίτ να βρουν απήχηση μεταξύ των ευρύτερων στρωμάτων και να αντιστοιχηθούν με λαϊκές εμπειρίες και βιώματα της συλλογικής ταυτότητας. Συνολικά, λοιπόν, μια βασική ένσταση έναντι των προσεγγίσεων ελίτ και χειραγώγησης είναι πως τα ευρύτερα στρώματα είναι σχεδόν απόντα από τις συγκεκριμένες αναλύσεις, υπάρχουν μόνον ως «καταναλωτές» αφηγήσεων που προέρχονται από τις ελίτ, ακόλουθοι των πολιτικών στοχεύσεων τους και «πόροι» στα πλαίσια των ανταγωνισμών τους για ισχύ και νομιμοποίηση. Τα συμφέροντά τους, οι ιδιαίτερες κατανοήσεις της εθνικής ταυτότητας και εν γένει ο ρόλος τους – ως, κυριολεκτικά, «δρώντων» - υποβαθμίζονται¹¹. Οι κριτικές αυτές τονίζουν την ανάγκη οι σχέσεις μεταξύ ελίτ και μαζών να κατανοούνται ως αλληλεπιδράσεις, χωρίς φυσικά να αρνούνται την υπέρτερη ισχύ των πρώτων στα πλαίσια σύνθετων διευθετήσεων ισχύος· στα πλαίσια των αλληλεπιδράσεων αυτών η χειραγώγηση παραμένει ασφαλώς μια πιθανότητα, αλλά δεν μπορεί εκ των προτέρων να θεωρείται αυτονόητη (Brubaker, 1998, σ.289-292, Csergo, 2008, σ.397, Fox, 2006, σ.218-9, Githens-Mazer, 2008, σ.42, 45, Gorenburg, 2003, σ.2,4, Kalyvas, 2003, σ.481-2, Kasfir, 1979, σ.375-7, Keating και McGarry, 2001, σ.6, Moore, 2001, σ.11-14, Newman, 1991, σ.452, 467, O'Leary, 2001, σ.40-41, Petersen, 2002, σ.496-7, Smith, 2001, σ.57-8, Stroschein, 2011, σ.5, 25, Van den Bossche, 2003, σ.496-7, 505, Whitmeyer, 2002, σ.333, 337). Κάποιοι μελετητές έχουν προτείνει τη διάκριση σε «ελίτ» και «μαζικές» εθνοτικές συγκρούσεις, καθότι θεωρούν ότι βασίζονται σε διαφορετικές δυναμικές

¹⁰ Στο κεφάλαιο 6 παρουσιάζουμε αναλυτικότερα τέτοιες θέσεις που εμπίπτουν στην «εργαλειακή-κονστρουκτιβιστική» θέαση των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων, την οποία αντιπαραβάλλουμε με τη «σχεσιακή-κονστρουκτιβιστική» θέαση που υιοθετεί η παρούσα εργασία.

¹¹ Αυτή η υποβάθμιση μπορεί να οφείλεται, συνάγει κανείς από την παρατήρηση του Καλύβα (Kalyvas, 2006, σ.42-3), στο ότι οι απόψεις και οι πράξεις των ελίτ είναι ευκολότερα παρατηρήσιμες (ή πληρέστερα καταγεγραμμένες σε περιπτώσεις ιστορικών μελετών) από τον ερευνητή, καθώς καθίστανται περισσότερο γνωστές και δημόσιες (βλέπε και Stroschein, 2011, σ.5), αλλά και στην κυρίαρχη τάση να περιορίζεται η πολιτική στο επίσημο και ανώτερο επίπεδο (ή να θεωρείται αυτό ως το πλέον σημαντικό).

(Kaufman, 1996, σ.109, Kolstø, 2008, σ.152)· οι περισσότεροι από τους μελετητές που αναφέρουμε παραπάνω, πάντως, θεωρούν πως παρά τις όποιες ιδιαιτερότητές τους, η δράση των ελίτ συνυπάρχει και πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με αυτή των «μαζών» σε περιπτώσεις εθνικιστικής/εθνοτικής κινητοποίησης.

Συνοψίζοντας τη στάση μας σχετικά με τον ρόλο των ελίτ σε περιπτώσεις εθνικιστικής και εθνοτικής και, ειδικότερα, αποσχιστικής κινητοποίησης, μπορούμε να σημειώσουμε κατ' αρχήν τα εξής: ο σκεπτικισμός που εκφράζεται εδώ δε σχετίζεται τόσο με κάποιες απλοϊκές ή χονδροειδείς εκφάνσεις της «χειραγώγησης από τις ελίτ», οι οποίες αποδίδουν όχι απλά απόλυτη λεπτομέρεια και ορθολογικότητα στον υπολογισμό, αφθονία στα μέσα και υπερβολική ισχύ αλλά και εκπληκτική επιτυχία στην πραγματοποίηση των στοχεύσεων των ελίτ· ούτε προφανώς υπαινίσσεται ότι δεν υπάρχουν αδύναμοι και ισχυροί, ότι δεν είναι η ισχύς ανόμοια κατανομημένη ή, ακόμα, ότι δεν έχει εμπειρική αναφορά η έννοια της χειραγώγησης. Οι αναλύσεις που τονίζουν τον ρόλο των ελίτ και της χειραγώγησης μπορεί να εμφορούνται από μια «από τα πάνω» ή/και ατομικιστική θέαση της κοινωνικής πραγματικότητας· μπορεί, όμως, να επιδιώκουν να δείξουν ότι για τη βία και την καταστροφή που προκαλεί δεν ευθύνονται οι «απλοί άνθρωποι» αλλά οι ιδιοτελείς ελίτ και οι φαύλοι ηγέτες (Petersen, 2002, σ.36), άποψη που διατυπώνουν (συνήθως εκ των υστέρων) ακόμα και άτομα που έχουν συμμετάσχει σε βίαιες εθνοτικές συγκρούσεις (Tishkon, 2004, σ.142-4). Η θέση αυτή μπορεί να στοχεύει στον σαφή προσδιορισμό και όχι τη διάχυση της ευθύνης, καθώς και στο να αντικρούσει ουσιοκρατικές απεικονίσεις της συλλογικής βίας, ιδιαιτέρως της εθνικιστικής και εθνοτικής, ως γενικευμένης, άφρονος και αταβιστικής. Ταυτόχρονα, όμως, ελλοχεύει ο εξής κίνδυνος: με το να θεωρείται η εθνοτική κινητοποίηση ως κατά βάση αποτέλεσμα χειραγώγησης των πολλών από τις ελίτ, εμμέσως υποτιμάται η ικανότητα ατόμων και συλλογικοτήτων για πολιτική δράση και φαντασιακή θέσμιση. Μια πρώτη παρατήρηση, λοιπόν, είναι πως ανεξαρτήτως επιμέρους θεάσεων και στοχεύσεων η στενή προσήλωση στα συμφέροντα των ελίτ και ιδίως η θέση περί χειραγώγησης οδηγεί στον ασφυκτικό περιορισμό τόσο του πλάτους της κατηγορίας «πολιτικά υποκείμενα», αφού πλέον θα έχει νόημα να μελετάμε μόνο τη δράση των ελίτ και κανενός άλλου, όσο και της πολυπλοκότητας της σχεσιακής ανάλυσης. Αμφισβητείται δηλαδή η σπουδαιότητα των κοινωνικών δεσμών, των δικτύων και οργανώσεων, των ομάδων και των σχέσεων εξουσίας, αλλά και των ταυτοτήτων, των συλλογικών αναπαραστάσεων, των πολιτικών, ιδεολογικών και αξιακών διακυβευμάτων. Πλέον αυτά έχουν αναλυτική σημασία, μόνο εφόσον άπτονται της συγκρότησης των ελίτ, της εσωτερικής τους οργάνωσης και λειτουργίας και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ τους.

Δεύτερον, ο ρόλος των ελίτ στην ανάδυση της εθνοτικής βίας δεν είναι αυτός του

νοήμονος σχεδιαστή αλλά εκείνος ενός σχετικά προνομιούχου δρώντα όσον αφορά τον έλεγχο πολιτικών πόρων, υλικών και ιδεολογικών. Αυτό σημαίνει ότι, πράγματι, μπορεί να έχουν βαρύνοντα ρόλο για την εκδήλωση κινητοποίησης μέσα από πολλούς εκ των καταγραφέντων τρόπων: την άρθρωση ιδεολογικού λόγου και την προπαγάνδισή του μέσα από ελεγχόμενα ΜΜΕ, την εκ των υστέρων άρθρωση αφηγήσεων και ερμηνευτικών πλαισίων, την εκμετάλλευση των εξουσιών που τους παρέχουν οι θεσμοί, την κατοχή πόρων που να επιτρέπουν την παροχή ανταμοιβών ή τη συγκρότηση πελατειακών δικτύων, κλπ. Η δυνατότητα χρησιμοποίησης τέτοιων μέσων, όμως, δεν πρέπει να θεωρείται πάντοτε δεδομένη, ενώ, ακόμα και όταν υφίσταται, μπορεί να παραπέμψει σε υπέρτερη ισχύ αλλά όχι αναγκαστικά σε απόπειρα χειραγώγησης (σύμφωνα με την προαναφερθείσα διάκριση του van Dijk). Η προνομιακή και σχετικά ισχυρή θέση των ελίτ, προσθέτει ο Petersen (2002, σ.35, 66), τους δίνει μεγαλύτερη ευχέρεια από άλλους δρώντες στο να αντιδράσουν σε μια δομική αλλαγή, να διαγνώσουν μια κατάσταση και να επιχειρήσουν να την εκμεταλλευθούν ή να προσαρμοστούν έγκαιρα και να ανταποκριθούν στα συλλογικά συναισθήματα, συχνά προσπαθώντας να τα επιτείνουν· δεν μπορούν όμως να τα καθορίσουν. Από τη θέση του Petersen μπορεί να συναχθεί ότι οι σχεδιασμοί των ελίτ δεν μετουσιώνονται ακέραιοι σε απτά αποτελέσματα· αλλιώς, η εθνοτική βία δεν είναι αντανάκλαση της βούλησης των ελίτ. Η θέση αυτή απηχεί (και) σχεσιακές-κονστρουκτιβιστικές απόψεις, οι οποίες αντίκεινται στην ορθολογική ή/και βουλευσιαρχική ροπή του θετικισμού να ανάγει προθέσεις και συμφέροντα σε εξηγήσεις κοινωνικών φαινομένων. Η θέση αυτή δεν αρνείται την απόπειρα αιτιακών εξηγήσεων ούτε αμφισβητεί την εμπρόθετη δράση· όμως, όπως αναφέρουν οι Tilly και Goodin (2006, σ.22), μπορεί μια δράση να είναι εμπρόθετη αλλά παρ' όλα αυτά λανθασμένη, ανεπαρκής, να βασίζεται σε ελλιπή πληροφόρηση ή να συναντήσει την αντίθετη πρόθεση άλλου δρώντα. Ιδιαίτερα η τελευταία παρατήρηση αναδεικνύει τη συγκρουσιακή και ανταγωνιστική διάσταση των αλληλεπιδράσεων, η οποία άλλωστε τους προσδίδει μια νέα δυναμική, που υπερβαίνει ή μετασχηματίζει τις όποιες αρχικές προθέσεις και καθιστά κατ' αρχήν πιθανές μια σειρά από διαφορετικές εκβάσεις. Άλλωστε αποτελεί παλαιά θέση, που ενστερνίζονται οι περισσότεροι ίσως κοινωνικοί επιστήμονες, ότι τα κοινωνικά *φαινόμενα*, όντας διακριτά από συγκεκριμένα *γεγονότα* και *πράξεις*, αποτελούν δευτερογενή παράγωγα αυξητικών αλληλεπιδράσεων (Tilly, 1995) ή αλλιώς «αθέλητες συνέπειες εμπρόθετης κοινωνικής δράσης»¹² (Merton, παρατίθεται στο Tilly και Goodin, 2006,

¹² Ισχύει εδώ η παρατήρηση του Onuf (1998, σ.61-2) ότι τα κοινωνικά παράγωγα μπορεί να είναι αθέλητα, όμως αυτός ο χαρακτήρας αναιρείται, όταν οι δρώντες τα αναγνωρίζουν και τα λαμβάνουν υπόψη στη συμπεριφορά τους. Παρ' όλα αυτά, οι κοινωνικές διαδικασίες και αλληλεπιδράσεις, στις οποίες εμπλέκεται αυτή η συμπεριφορά, δημιουργεί εκ νέου αθέλητα αποτελέσματα κ.ο.κ. Μια δεύτερη παρατήρηση σχετικά με τη σχεσιακή-κονστρουκτιβιστική θέση περί αυξητικών αλληλεπιδράσεων που παράγουν αθέλητα αποτελέσματα,

σ.22, Scott, 1985, σ.295).

Εθνικιστική/εθνοτική κινητοποίηση ως συλλογική κινηματική δράση

Το «τρίτο ρεύμα» των προσεγγίσεων που εστιάζουν στην κοινωνική δράση ως εξήγηση της εκδήλωσης της εθνικιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης είναι, όπως έχουμε πει, αυτό που δίνει έμφαση όχι στενά στις μάζες ή τις ελίτ, αλλά σε κινηματικές διεργασίες, όπου διάφοροι δρώντες συμμετέχουν. Δεν πρόκειται, πρέπει να σημειώσουμε, για μια σαφώς προσδιορισμένη προσέγγιση ή, πολύ περισσότερο, μια θεωρία αλλά για ένα σχετικά μικρό σύνολο αναλύσεων, που ακολουθούν παρόμοια πλαίσια και ερμηνευτικά εργαλεία. Κοινός τους προσανατολισμός – και ταυτόχρονα ερευνητική τους πρόταση – είναι ο συνδυασμός αναλυτικών πλαισίων από τα πεδία αφενός του εθνικισμού και των εθνοτικών συγκρούσεων και αφετέρου των κοινωνικών κινημάτων. Αυτή η πρόταση τονίζει ακριβώς την αυστηρή ερευνητική εξειδίκευση των δύο πεδίων και την έλλειψη σημαντικού αριθμού μελετών, που να συνδυάζουν οπτικές και εξηγήσεις των δύο βιβλιογραφιών· οι μεν αναλύσεις του εθνικιστικού και εθνοτικού φαινομένου εστιάζουν είτε σε ταυτότητες, κουλτούρες και εθνικιστικές ιδεολογίες είτε σε δομικές και μακρο-κοινωνικές μεταβλητές, ενώ οι μελέτες των κοινωνικών κινημάτων περιορίζονται κυρίως σε πολιτικο-ιδεολογικά κινήματα δυτικών χωρών (Mees, 2004, σ.311-12, 315). Οι αναλύσεις αυτές τείνουν να θέτουν πιο έντονα και με σαφήνεια το ερώτημα του πώς εκδηλώνεται και διενεργείται η εθνικιστική/εθνοτική κινητοποίηση (π.χ. Brubaker, 1996, σ.16, Githens-Mazer, 2008, σ.42, Gorenburg, 2003, σ.5, Lecours, 2000, σ.107). Ο εθνικισμός αποτελεί πολυσχιδές φαινόμενο, όπως αναφέρουμε παρακάτω· οι αναλύσεις αυτές εστιάζουν στην κινηματική του διάσταση, το προσεγγίζουν δηλαδή ως «συλλογικό κίνημα [...] ενός υπαρκτού ή 'εν δυνάμει' έθνους, των ελίτ και των μαζών του» (Githens-Mazer, 2008, σ.42). Ο εθνικισμός, άλλωστε, αποτελεί «κατεξοχήν θέατρο [κοινωνικής] δράσης» και «ίσως την πιο ισχυρή βάση πολιτικής κινητοποίησης στον σύγχρονο κόσμο» (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.51, 54). Ο εθνικισμός ως συλλογική πολιτική δράση, προσθέτουν οι Delanty και O'Mahony (2002, σ.51), είναι φορέας καινοτομίας και μετασχηματισμού της πολιτικής τάξης· για να είναι η κινητοποίηση επιτυχημένη, η δράση των εθνικιστών δρώντων πρέπει να βρει απήχηση σε «κριτικά πολιτικά κοινά» (*critical political publics*). Οι αναλύσεις που παρουσιάζουμε εδώ αντιτίθενται, στην

είναι ότι η αναγωγή της εμπρόθετης δράσης σε αποκλειστικό αίτιο των κοινωνικών φαινομένων αποτελεί όχι μόνον ίδιον ενός ορισμένου θετικισμού αλλά, σύμφωνα με τον Bauman, και της «κοινής λογικής». Αντιδιαστέλλοντας την κοινωνιολογική σκέψη προς την κοινή λογική, ο Bauman (1990, σ.14) λέει πως αυτή δεν εκκινεί από ατομικές προθέσεις και πράξεις αλλά από πολυσχιδή δίκτυα ανθρώπινης αλληλεξάρτησης· θα έλεγε κανείς ότι κατ' αυτόν τον τρόπο αποδίδει έναν εγγενώς «κονστρουκτιβιστικό» χαρακτήρα στην κοινωνιολογική σκέψη.

πλειοψηφία τους, σε εξηγήσεις που ανάγουν την εθνοτική και εθνικιστική κινητοποίηση στη χειραγώγηση των ελίτ. Οι αναλύσεις αυτές μπορούν να ενταχθούν σε μια γενικότερη ερευνητική τάση των τελευταίων δύο δεκαετιών στο πεδίο του εθνικισμού, η οποία συνίσταται στην αμφισβήτηση των μεγάλων αφηγήσεων, των μακρο-ιστορικών θεωριών και δομιστικών προσεγγίσεων (που εξετάζουμε στο κεφάλαιο 4)· αυτή η αμφισβήτηση των «από τα πάνω» εξηγήσεων του εθνικισμού συνοδεύεται συχνά και από κριτική σε θεωρίες – όπως οι «μοντερνιστικές» - που απεικονίζουν τον εθνικισμό αποκλειστικά ως εγχείρημα των ελίτ (Hamilton, 2006, σ.81-3, Smith, 2008α, σ.323-7, 2008β, σ. 564). Η κριτική αυτή προτείνει εναλλακτικά την εστίαση στη δράση ευρύτερων στρωμάτων, είτε σε ό,τι αφορά την «καθημερινή» κατασκευή, αναπαραγωγή και εμπειρία των εθνικών/εθνοτικών ταυτίσεων είτε αναφορικά με τη συμμετοχή στην ποικιλόμορφη εθνο-πολιτική δράση· το γεγονός ότι το μεγαλύτερο (ίσως) τμήμα των μελετών του νέου αυτού ρεύματος απηχεί θέσεις του κονστρουκτιβιστικού Παραδείγματος (*βλέπε κεφάλαιο 3 επ' αυτού*) ή της κονστρουκτιβιστικής θέσης των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων (*βλέπε ανάλυση κεφαλαίου 6*) αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα της εστίασής τους στη σημασία της κοινωνικής δράσης και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ συλλογικών δρώντων. Οι «αναλύσεις κοινωνικών κινημάτων», εντασσόμενες σε αυτό το ευρύτερο κονστρουκτιβιστικό ρεύμα μελετών του εθνικισμού και του εθνοτικού φαινομένου, επικεντρώνονται στους τρόπους διασύνδεσης και αλληλο-συγκρότησης μεταξύ δράσης και δομών ή κουλτούρας, μεταξύ ταυτοτήτων και θεσμών· δίνουν, έτσι, έμφαση σε πολιτικές και ταυτοτικές διαδικασίες, στη συγκρότηση ανταγωνιστικών ταυτοτήτων και συμφερόντων, αλλά και διυποκειμενικών νοημάτων, κοινών πρακτικών, δικτύων και οργανώσεων, σε διακριτές πολιτικές διεκδικήσεις και πολιτικούς ανταγωνισμούς, στα πλαίσια των οποίων ελίτ και «μάζες» αλληλεπιδρούν (Brubaker, 1996, σ.16-24, Delanty O'Mahony, 2002, σ.101-109, Githens-Mazer, 2008, σ.41-5, Lecours, 2000, σ.112).

Όπως έχουμε θίξει και παραπάνω, οι αναλύσεις στις οποίες αναφερόμαστε εδώ, επιχειρώντας να εξηγήσουν την εκδήλωση της μαζικής εθνοτικής και εθνικιστικής κινητοποίησης καθώς και τις προκλήσεις επίτευξης παρατεταμένης δράσης, έχουν υιοθετήσει πολλές από τις θεωρητικές παραδοχές και τις έννοιες της βιβλιογραφίας περί κοινωνικών κινημάτων, επαναστάσεων κλπ. Ιδιαίτερη επίδραση φαίνεται ότι είχαν θεωρίες όπως της «κινητοποίησης πόρων» (*την εξετάζουμε στο κεφάλαιο 5*) και της «πολιτικής διαδικασίας», οι οποίες άλλωστε προσδιόρισαν την «κλασική ατζέντα» της μελέτης κοινωνικών κινημάτων (*στην οποία αναφερόμαστε κατά την παρουσίαση του αναλυτικού πλαισίου του DOC*). Αυτές οι αναλύσεις δίνουν έμφαση σε διαστάσεις των εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων όπως οι συλλογικές ταυτότητες, τα συμφέροντα, οι υλικοί και άυλοι πόροι, οι οργανωτικές δομές και τα

δίκτυα, τα κίνητρα που οι οργανώσεις προσφέρουν, οι ιδεολογίες και τα «παράπονα» (*grievances*) που διαφορετικοί δρώντες εκφράζουν· μπορούμε ιδιαίτερα να τονίσουμε τη χρήση δύο κομβικών αναλυτικών εννοιών της «κλασικής ατζέντας» των κοινωνικών κινημάτων: της «δομής πολιτικών ευκαιριών» και των (ερμηνευτικών) «πλαισίων» (Barany, 2002, σ.281-8, Gorenburg, 2003, σ.7-18, Lecours, 2000, σ.112-14, Levinger, και Lytle, 2001, σ.178-9, 186-8, Lyon και Uçarer, 2001, σ.932, Maiz, 2003, σ.200-02, 208-10, Mees, 2004, σ.311-15, 321-3, Newman, 1991, σ.467-72, Premdas, 1990, σ.23, Stroschein, 2011, σ.6-9). Κάποιες από αυτές τις μελέτες συνδυάζουν στοιχεία από τις προσεγγίσεις κοινωνικών κινημάτων και *συγκεκριμένων* θεωριών του εθνικισμού - π.χ. του «εθνοσυμβολισμού» (Githens-Mazer, 2008, σ.44-5) - ή της εθνοτικής κινητοποίησης, π.χ. της θεωρίας «εθνοτικού ανταγωνισμού» (Pinard, 1992, σ.472-8).

Παρότι συμμεριζόμαστε τις αναλυτικές εστιάσεις αυτού του τύπου μελετών, καθώς και την κονστρουκτιβιστική οντολογική θέαση των περισσότερων εξ αυτών, δεχόμαστε - όπως έχουμε πει - την κριτική που ασκούν στο *DOC* οι McAdam, Tarrow και Tilly αναφορικά με τον «στατικό», μη-σχεσιακό χαρακτήρα τους. Επί παραδείγματι, μπορούμε να αναφερθούμε στη μελέτη του Saxton (2004), ο οποίος επιχειρεί να εξηγήσει την εθνο-περιφερειακή κινητοποίηση στην Ισπανία συνδυάζοντας παρόμοιες βιβλιογραφίες με την παρούσα εργασία (του εθνικισμού, των «εσωτερικών συγκρούσεων» και των κοινωνικών κινημάτων) και δίνοντας έμφαση σε τέσσερις αιτιώδεις παράγοντες, τους οποίους επίσης εξετάζουμε κατά την ανάλυση της κινητοποίησης των Παπούα και των Ορόμο: τις ταυτότητες, τους πόρους, τα παράπονα και τη δομή πολιτικών ευκαιριών (Saxton, 2002, σ.29-31). Παρ' όλα αυτά, χρησιμοποιεί τους παράγοντες αυτούς ως *μεταβλητές*, παρότι προβλέπει μια κάποια αλληλεπίδραση μεταξύ τους (κυρίως μεταξύ της εθνικιστικής δράσης, της εξαρτημένης μεταβλητής δηλαδή, και της δομής πολιτικών ευκαιριών). Στην παρούσα εργασία εξετάζουμε τους προαναφερθέντες παράγοντες και αυτόνομα, όμως για τους σκοπούς της απεικόνισης και της εξήγησης της αποσχιστικής κινητοποίησης τους εντάσσουμε στα πλαίσια των μηχανισμών που έχουμε επιλέξει. Έτσι, δεν εξετάζουμε μόνο τα χαρακτηριστικά και την «ισχύ» των ταυτοτήτων, αλλά το κατά πόσον καθίστανται πολιτικά σημαντικές μέσω της «*ενεργοποίησης των ορίων*» τους· δε στεκόμαστε απλά στον όγκο των διαθέσιμων πόρων, αλλά εξετάζουμε πώς αυτοί καθίστανται (ή όχι) διαθέσιμοι μέσα από διεργασίες που αποτυπώνονται από τους μηχανισμούς της *κοινωνικής ιδιοποίησης* και της *μεσιτείας*· επιπλέον, δεν εξετάζουμε απλά το είδος των παραπόνων που διατυπώνουν οι αποσχιστικές οργανώσεις, αλλά το κατά πόσον αυτά εντάσσονται σε ευρύτερες αφηγήσεις και ιδεολογίες, το κατά πόσον δηλαδή ενεργοποιείται ο μηχανισμός *γεφύρωσης πλαισίων*· τέλος, δεν εξετάζουμε απλώς τα συστατικά της δομής πολιτικών ευκαιριών, αλλά το

κατά πόσον αλλαγές σε τέτοιες διευθετήσεις οδηγούν στην «απόδοση ευκαιρίας ή απειλής» από τους ίδιους τους δρώντες που εμπλέκονται στα αποσχιστικά κινήματα.

Θεωρούμε, λοιπόν, πως το βασικό προσόν της ερευνητικής πρότασης του *DOC* περί μηχανισμών, που υιοθετούμε, δεν έγκειται τόσο στη μετατόπιση της επεξηγηματικής εστίασης σε άλλους παράγοντες αλλά στη διαφορετική πρόσληψη και αναλυτική αποτύπωση των διαφόρων γνωστών παραγόντων που έχουν προταθεί από τη βιβλιογραφία (δομών, ταυτοτήτων, πόρων, κλπ)· το αποτέλεσμα, βεβαίως, δεν είναι μια διαφορετική συσκευασία του ίδιου περιεχομένου, αλλά ένα διαφορετικό καλούπι το οποίο αναδιατάσσει τα συστατικά ενός δεδομένου περιεχομένου και κυρίως του προσδίδει μια νέα μορφή, η οποία μας οδηγεί σε μια διαφορετική κατανόηση και αναπαράστασή του. Συμπερασματικά, δεν εισηγούμαστε ότι η ερευνητική πρόταση του *DOC* για ανάλυση της συγκρουσιακής δράσης μέσω μηχανισμών είναι αναγκαστικά υπέρτερη από άλλες προσεγγίσεις, και εν προκειμένω αυτών που εξετάζουν διάφορες πτυχές των κοινωνικών κινήματων· θεωρούμε, πάντως, πως α) συλλαμβάνει πιο αποτελεσματικά τη *σχεσιακή* διάσταση της συλλογικής διεκδικητικής δράσης (διάσταση που θεωρούμε την πλέον θεμελιώδη και κομβική), καθώς θέτει στο επίκεντρο τον δυναμικό και αλληλεπιδραστικό χαρακτήρα της, και β) αποτυπώνει τις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις - που και άλλες προσεγγίσεις ενδεχομένως να υποδεικνύουν, αλλά συνήθως αποσπασματικά και ακατάστατα - με τρόπο θεωρητικά προσδιορισμένο, εναργή και συστηματικό. Στην αμέσως επόμενη ενότητα παρουσιάζουμε εκτενέστερα την πρόταση του *DOC* και τους πέντε μηχανισμούς που έχουμε επιλέξει.

Η ερευνητική πρόταση του DOC και οι πέντε μηχανισμοί κινητοποίησης

Έχουμε ήδη αναφέρει στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου τα βασικά συστατικά και κατευθύνσεις της επιστημολογικής, ερευνητικής, αναλυτικής και μεθοδολογικής πρότασης του *Dynamics of Contention*· εδώ θα την παρουσιάσουμε λίγο αναλυτικότερα, πριν εστιάσουμε στους πέντε μηχανισμούς που χρησιμοποιούμε για την εξήγηση της εκδήλωσης και της διενέργειας της αποσχιστικής κινητοποίησης.

Όπως σημειώσαμε, μια πρώτη βασική εισήγηση του *DOC* – επιστημολογικού και ερευνητικού χαρακτήρα - είναι η κοινή διερεύνηση όλων των περιπτώσεων συλλογικής, πολιτικής διεκδικητικής δράσης. Πεποίθηση των McAdam, Tarrow και Tilly είναι η γόνιμη υπαγωγή σε ένα κοινό ερευνητικό πεδίο συγγενικών, αλλά συχνά ερευνητικά αποκομμένων φαινομένων, όπως τα κοινωνικά κινήματα, τα απεργιακά κύματα, οι επαναστάσεις, τα εθνικιστικά κινήματα, η εθνοτική κινητοποίηση, τα κινήματα εκδημοκρατισμού, οι εμφύλιοι πόλεμοι κ.α. (McAdam *et al*, 2001, σ.4,9)· το εν λόγω πεδίο είναι αυτό της «συγκρουσιακής πολιτικής», η οποία στο *DOC* ορίζεται ως

επεισοδιακή [*episodic*], δημόσια, συλλογική αλληλεπίδραση μεταξύ φορέων διεκδικήσεων και των αποδεκτών τους, όταν (α) τουλάχιστον μία κυβέρνηση είναι διεκδικητής [ή] αποδέκτης διεκδικήσεων [...] και (β) οι διεκδικήσεις αυτές, εφόσον ικανοποιηθούν, μπορούν να επηρεάσουν τα συμφέροντα τουλάχιστον ενός από τους διεκδικητές (McAdam *et al*, 2001, σ.5).

Όπως συμπληρώνουν αμέσως μετά οι συγγραφείς, η «συγκρουσιακή πολιτική» ουσιαστικά υποδηλώνει το σύνολο των εκφάνσεων του «συλλογικού πολιτικού αγώνα». Τα αποσχιστικά κινήματα συγκαταλέγονται, με βάση τον ορισμό του *DOC*, στο πεδίο της συγκρουσιακής πολιτικής, καθώς οι αποσχιστικές διεκδικήσεις στρέφονται ενάντια σε κυβερνήσεις (και φυσικά τυχόν ευόδωσή τους επηρεάζει άμεσα τους φορείς του αποσχιστικού αιτήματος). Με τον όρο «επεισοδιακή», πρέπει να διευκρινίσουμε, οι συγγραφείς του *DOC* εννοούν τη μη συμβατική/θεσμική και μη προκαθορισμένη (π.χ. εκλογές), καθώς και τη μη συνεχή συλλογική δράση (π.χ. συνδικαλιστικό κίνημα), αλλά αυτήν που είναι σποραδική ή περιστασιακή και παραπέμπει σε συγκρουσιακά «επεισόδια» (βλ. λίγο παρακάτω για τον όρο) (McAdam *et al*, 2001, σ.5,8). Πάντως, ενώ εξετάζουν διάφορα, σχετικά σύντομα, συγκρουσιακά επεισόδια, όπως η επανάσταση στη Νικαράγουα, η κατάρρευση της ΕΣΣΔ ή οι κοινοτικές συγκρούσεις στις νήσους Μολούκες της Ινδονησίας (McAdam *et al*, 2001, σ.196-207, 247-261, 328-331), παράλληλα εξετάζουν και εκτενέστερες περιόδους, οι οποίες προηγήθηκαν ενός συγκρουσιακού επεισοδίου ή περιλαμβάνουν πολλαπλούς συγκρουσιακούς κύκλους· εντοπίζουν δηλαδή (ίσως και σε αντίφαση με τον πιο περιορισμένο χρονικά χαρακτήρα των «επεισοδίων» που δηλώνουν ότι μελετούν) μηχανισμούς και διαδικασίες που οι ίδιοι χαρακτηρίζουν ως συστατικά της συγκρουσιακής δράσης και σε χρονικά διαστήματα που φτάνουν ή ξεπερνούν τη δεκαετία, ακόμα και σε συνθήκες συγκρουσιακής ύφεσης ή πλήρους απουσίας συγκρουσιακών γεγονότων¹³. Το γεγονός αυτό «νομιμοποιεί» την εξέταση της αποσχιστικής κινητοποίησης των

¹³ Τέτοιες περιπτώσεις που εξετάζονται στο *DOC* (2001) είναι οι δεκαετίες και πλέον διεργασίες που οδήγησαν

Παπούα και των Ορόμο, η οποία (με εξαίρεση τη δεύτερη φάση του κινήματος στη Δ. Παπούα) δεν μπορεί να θεωρηθεί με τη στενή έννοια ως «επεισόδιο», με βάση μηχανισμούς συγκρουσιακής δράσης που προτείνονται στο *DOC*. Σε κάθε περίπτωση, θεωρούμε πως οι επιλεχθέντες μηχανισμοί μπορούν να αποτιμήσουν ικανοποιητικά τις διεργασίες αποσχιστικής κινητοποίησης, και ιδιαίτερα τη σύνδεση ελίτ και «μαζών», σε περιπτώσεις τόσο συγκρουσιακής έξαρσης όσο και συγκρουσιακής ύφεσης. Κλείνοντας αυτό το σημείο, η συγκρουσιακή/διεκδικητική δράση (*contention*) διακρίνεται από τους συγγραφείς του *DOC* α) σε «περιορισμένη» (*contained*), δηλαδή αυτή στην οποία εμπλέκονται «κατεστημένοι» δρώντες και η οποία συνίσταται σε καθιερωμένες μορφές διεκδίκησης, και β) σε «υπερβατική» (*transgressive*), αυτή δηλαδή στην οποία εμπλέκονται και κάποιοι νεοσυσταθέντες πολιτικοί δρώντες ή/και συνίσταται στη χρήση «καινοτόμων» μορφών δράσης από ορισμένους (έστω) εκ των εμπλεκομένων δρώντων· ως καινοτόμος δράση νοείται αυτή που προβάλλει διεκδικήσεις ή μετέρχεται μορφές πάλης που είναι πρωτοφανείς ή απαγορευμένες (από την κυβέρνηση). Μόνο και μόνο λόγω του τελευταίου χαρακτηριστικού, η ένοπλη αποσχιστική δράση εμπίπτει στην «υπερβατική»/μη συμβατική διεκδικητική δράση· η μη βίαιη αποσχιστική δράση, όπως αυτή που ακολούθησε το κίνημα των Παπούα κατά τη δεύτερη φάση του, δεν είναι εξ ορισμού απαγορευμένη, όμως συνήθως εμπίπτει επίσης σ' αυτή την κατηγορία (στην περίπτωση των Παπούα λόγω των νέων πολιτικών δρώντων που εκδηλώθηκαν). Οι συγγραφείς του *DOC* δηλώνουν πως εστιάζουν κυρίως στην «υπερβατική» διεκδικητική δράση (αν και αυτή συχνά αναδύεται μέσα από καθιερωμένες μορφές διεκδίκησης), η οποία συνδέεται με υψηλότερη πολιτική ένταση, μεγαλύτερη αβεβαιότητα για τους δρώντες που συμμετέχουν, μεγαλύτερη ρευστότητα και ροπή για πολιτικές ανακατατάξεις (McAdam *et al*, 2001, σ.7-9).

Η πρώτη θεωρητική εισήγηση που κάνουν οι συγγραφείς του *DOC* σχετικά με τη μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής, αφορά στη διατύπωση ενός ενιαίου (και γι' αυτό ευρέος και γενικού) αναλυτικού πλαισίου. Το πλαίσιο αυτό προβάλλεται από τους συγγραφείς ως ριζική επεξεργασία αυτού που ονομάζουν «κλασική ατζέντα» της μελέτης των κοινωνικών κινήματων.

Η «κλασική ατζέντα» προέκυψε μέσα από την κριτική προγενέστερων θεωριών ή προσεγγίσεων των κοινωνικών κινήματων, των επαναστάσεων και της συλλογικής δράσης ευρύτερα. Ένα τμήμα των θεωριών αυτών (όπως οι θεωρίες «μαζικής κοινωνίας», «συλλογικής συμπεριφοράς», «αυξανόμενων προσδοκιών» κ.α.) συνέκλιναν σε παρόμοιες εξηγήσεις και θεάσεις των κοινωνικών κινήματων, σύμφωνα με τον McAdam (ο οποίος ταξινομεί αυτές τις

στον Αμερικανικό Εμφύλιο (σ.161-171), το διάστημα 1980-1995 στη Ν. Αφρική (σ.151-157), η «συγκρουσιακή περίοδος» 1973-1989 στην Κίνα, που κορυφώθηκε με την εξέγερση της πλατείας Τιενανμέν (σ.207-223), καθώς και οι ακόμα μακρύτερες περίοδοι εκδημοκρατισμού σε Ελβετία και Μεξικό (σ.277-302).

θεωρίες ως «κλασικό μοντέλο» των κοινωνικών κινημάτων): θεωρούνταν ως αποτέλεσμα ψυχολογικών εντάσεων και αξιακών κρίσεων που προκαλούνταν από τις ποικίλες «πιέσεις» (*strains*) που ασκούν οι σύγχρονες κοινωνικές δομές στα άτομα. Τα κινήματα ή οι επαναστάσεις, λοιπόν, απεικονίζονται σε αυτές τις θεωρίες ουσιαστικά ως μια εκτόνωση από αισθήματα ματαίωσης και δυσαρέσκειας που κατακλύζουν τα άτομα· η αιτιολογία, λοιπόν, είναι ψυχολογικής φύσης και βασική μονάδα κοινωνικής δράσης είναι το άτομο. Τα ζητήματα της οργάνωσης και των συλλογικών πολιτικών στόχων απουσιάζουν από τις περισσότερες εξ αυτών των θεωριών, όπως και εκείνα των πολιτικών δομών και πρακτικών που συγκροτούν το εκάστοτε πολιτικό πλαίσιο. Τα κινήματα απεικονίζονται ως περίπου αυθόρμητα σύνολα αποστερημένων και δυσαρεστημένων ατόμων, συχνά ως ανορθολογικές εκδηλώσεις ή παρεκκλίνοντα φαινόμενα, αποτελεσματικά ως θεραπεία παρά ως πολιτική δράση (Goldstone, 1980, σ.427-8, McAdam, 1999, σ.6-10, 16-8, McAdam *et al*, 2001, σ.15). Οι θεωρίες αυτές – οι οποίες έχουν μειωμένη επιρροή σήμερα – δεν έχουν μεταφερθεί αυτούσιες σε εξηγήσεις του εθνικισμού, της εθνοτικής κινητοποίησης ή των αποσχιστικών κινήματων, όμως μπορεί κανείς να εντοπίσει την απήχρησή τους σε διάφορες αναλύσεις ή προσεγγίσεις που τονίζουν την καταλυτική επίδραση της δυσαρέσκειας ή της στέρησης. Μια κριτική των «κοινωνιο-ψυχολογικών» θεωριών της συλλογικής δράσης προήλθε από ορθολογιστικές μελέτες, με γνωστότερη αυτή του Mancur Olson· κατά τον Olson αυτό που χρήζει εξήγησης αναφορικά με τα κοινωνικά κινήματα είναι όχι η δυσαρέσκεια που ωθεί στην κινηματική δράση, αλλά αυτή καθαυτή η συμμετοχή των ατόμων στη συλλογική δράση. Η «λύση» που εντόπιζε ο Olson στο «πρόβλημα του λαθρεπιβάτη» (*free-rider problem*) ήταν οργανωτικής υφής: η παροχή «επιλεκτικών κινήτρων», δηλαδή κατά βάση υλικών ανταμοιβών σε μέλη της εκάστοτε ομάδας με σκοπό την ικανοποίηση των συμφερόντων τους και την κινητοποίηση ενός ικανού (για την ακρίβεια, του βέλτιστου) αριθμού (McAdam *et al*, 2001, σ.15, Tarrow, 1994, σ.13-6). Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 5, πολλές από τις προσεγγίσεις «ορθολογικής επιλογής» της εθνοτικής κινητοποίησης ενσωματώνουν στοιχεία από τη θεωρία του Olson. Μια άλλη προσέγγιση, που εμφανίστηκε ως εναλλακτική προς τις παλαιότερες, «ψυχολογικές» θεωρίες, είναι αυτή της «κινητοποίησης πόρων», την οποία παρουσιάζουμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο 5. Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε πως αυτή η θεωρία, όπως διατυπώθηκε από τους McCarthy και Zald, διατηρεί μεν στοιχεία από τον Olson τονίζοντας τη σημασία των διαθέσιμων πόρων για την κινητοποίηση (άρα εμμέσως και των «επιλεκτικών κινήτρων»), όμως α) αρνείται τη στενά ωφελιμιστική και υλιστική πρόσληψη των κινήτρων, υπογραμμίζοντας πως αυτά έχουν και ιδεολογικό χαρακτήρα και συνδέονται με στοχεύσεις για ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές, και β) αναδεικνύει την αδήριτη σημασία των οργανώσεων και οργανωτικών δομών (παρά ατόμων με επιρροή) για τη

συσσώρευση πόρων και τον συντονισμό της συλλογικής δράσης μέσω των στρατηγικών αποφάσεων που λαμβάνουν (McAdam *et al*, 2001, σ.15, McCarthy και Zald, 1977, σ.1215-22, 1227, Tarrow, 1994, σ.14-5).

Η θεωρία «κινητοποίησης πόρων» συνέβαλε σημαντικά στον καθορισμό της «κλασικής ατζέντας» της μελέτης των κοινωνικών κινημάτων· μεγαλύτερη συμβολή όμως είχε η θεωρία της «πολιτικής διαδικασίας», στα πλαίσια της οποίας τοποθετείται λιγότερο ή περισσότερο και το προγενέστερο έργο των συγγραφέων του *DOC*. Η θεωρία αυτή, όπως διατυπώθηκε από τον Doug McAdam (1982), αποδέχεται ως γόνιμη τη μετατόπιση της αναλυτικής εστίασης από τις ατομοκεντρικές-ψυχολογικές εξηγήσεις στην οργανωμένη, πολιτική και στρατηγική δράση, που προκρίνει η θεωρία κινητοποίησης πόρων. Έτσι, θεωρεί πως ένας από τους τρεις βασικούς παράγοντες εκδήλωσης κινηματικής δράσης είναι η ύπαρξη οργανώσεων, μέσω των οποίων οι δρώντες συγκεντρώνουν πόρους και αποκτούν την αναγκαία ικανότητα για να εκδηλώσουν πολιτικό αγώνα· μπορεί η εκδήλωση «εφήμερης» διεκδίκησης (π.χ. υπό τη μορφή «ταραχών») να είναι δυνατή χωρίς την ύπαρξη οργανώσεων, όμως στην περίπτωση της «παρατεταμένης» (*sustained*) δράσης οι οργανώσεις είναι απαραίτητες. Όμως, η θεωρία κινητοποίησης πόρων έχει επικριθεί από τον McAdam και άλλους για διάφορες πτυχές της· τις κριτικές αυτές τις αναφέρουμε στο κεφάλαιο 5, όπου αναλύουμε τη θεωρία αυτή, εδώ όμως μπορούμε να αναφερθούμε α) στην αγνόηση του πολιτικού πλαισίου και των διευθετήσεων ισχύος, β) στη μονοσήμαντη έμφαση στους πόρους, που εμμέσως αποδίδει υπέρμετρα καθοριστικό ρόλο στα στρώματα που διαθέτουν άφθονους πόρους (δηλαδή στις κάθε λογής ελίτ), και θεωρεί σχεδόν αδύνατη τη συλλογική δράση ασθενέστερων δρώντων, και γ) στην αποσιώπηση του γεγονότος πως η δυσарέσκεια και οι στερήσεις, αν και από μόνες τους δεν μπορούν να εξηγήσουν την εκδήλωση κινηματικής δράσης, δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένες και πάντοτε ίδιας έντασης (όπως υποθέτει η θεωρία κινητοποίησης πόρων). Τέτοιες κριτικές οδήγησαν στην υπόδειξη δύο ακόμα παραγόντων (πέραν των κινηματικών οργανωτικών δομών) από τη θεωρία «πολιτικής διαδικασίας»: Ο πρώτος είναι η «δομή πολιτικών ευκαιριών» (ΔΠΕ)· συγκεκριμένα, οι «διευρυνόμενες ευκαιρίες» - που παρουσιάζονται όταν για διάφορους λόγους υπονομεύονται ή αποσταθεροποιούνται συγκεκριμένες διευθετήσεις ισχύος - ευνοούν τη συλλογική διεκδίκηση από όλους τους πολιτικούς δρώντες, συμπεριλαμβανομένων και των περισσότερο αδύναμων. Ο δεύτερος παράγοντας είναι αυτό που ο McAdam αποκαλεί διαδικασία της «συλλογικής απόδοσης» ή της «γνωστικής απελευθέρωσης»· η ύπαρξη πολιτικών ευκαιριών και οργανώσεων παρέχουν τη «δομική πιθανότητα» για κινηματική δράση, όμως από μόνοι τους αυτοί οι παράγοντες δεν επαρκούν: πρέπει να συνοδεύονται από υποκειμενικές κατανοήσεις και ερμηνείες των δρώντων. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να αναδυθεί ένας πλατύς, διυποκειμενικός

ορισμός της κατάστασης ως άδικης και – ταυτόχρονα – επιδεκτικής αλλαγής μέσω του συλλογικού αγώνα. Σε αυτή τη διαδικασία αναφέρεται η «γνωστική απελευθέρωση», η οποία επηρεάζεται και αλληλεπιδρά με τους άλλους δύο παράγοντες: η εμφάνιση πολιτικών ευκαιριών (και η κατανόησή τους ως τέτοιων από τους δρώντες) δημιουργούν την αίσθηση ότι η αλλαγή είναι επιτεύξιμη, ενώ η ύπαρξη οργανώσεων εντείνει τη συνειδητοποίηση πως η συλλογική δράση μπορεί να είναι πολιτικά αποτελεσματική. Στους τρεις αρχικούς παράγοντες εκδήλωσης των κοινωνικών κινημάτων (δομή πολιτικών ευκαιριών, οργανώσεις, «γνωστική» απελευθέρωση) ο McAdam προσθέτει και έναν τέταρτο, ο οποίος έπεται της εμφάνισης κινηματικής δράσης: την αντίδραση των άλλων πολιτικών δρώντων και οργανωμένων ομάδων που επηρεάζονται με κάποιον τρόπο από την συλλογική δράση και την (διαφαινόμενη ή πραγματική) αλλαγή που αυτή επιφέρει στο πολιτικό σύστημα (McAdam, 1999, σ.2, 40-59). Βλέπουμε, λοιπόν, πως η θεωρία της «πολιτικής διαδικασίας» συμπεριλαμβάνει τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς/συστημικές διαστάσεις των κοινωνικών κινημάτων, παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα για πληρέστερες ερευνητικές αποτιμήσεις και εξηγήσεις· επιπλέον, εισάγει μια περισσότερο «πολιτική» και (γί' αυτό) σχεσιακή θέαση της κινηματικής δράσης (π.χ. αντιδράσεις δρώντων σε αλλαγές του πολιτικού συστήματος, στρατηγικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ δρώντων) (McAdam *et al*, 2001, σ.16).

Η έρευνα στα πλαίσια αυτής θεωρίας οδήγησε στην ανάδειξη ενός άλλου παράγοντα των κοινωνικών κινημάτων, των «ρεπερτορίων» συλλογικής δράσης. Η έννοια αυτή αναφέρεται ουσιαστικά στις μορφές διεκδίκησης και αγώνα που υιοθετούν τα κοινωνικά κινήματα. Τέλος, άλλες αναλύσεις με περισσότερο «πολιτισμικό» προσανατολισμό ανάδειξαν μια επιπλέον διάσταση των κοινωνικών κινημάτων, αυτή των «πλαισίων» της συλλογικής δράσης. Τα πλαίσια και η αντίστοιχη διαδικασία ή στρατηγική της «πλαισίωσης» (*framing*) αναφέρονται στον λόγο (*discourse*), την ιδεολογία, τις ιδιαίτερες πολιτισμικές κατανοήσεις και μνήμες, τα γνωστικά σχήματα, τους αξιακούς κοινούς τόπους που αναπτύσσονται ή ενσωματώνονται στις αναπαραστάσεις και αφηγήσεις ενός κοινωνικού κινήματος· τα πλαίσια αναφέρονται, λοιπόν, στη δημιουργία ενός κοινού ιδεολογικού, αξιακού και συμβολικού σώματος, το οποίο επιτρέπει τη συνάρθρωση επιμέρους παραπόνων, τη διάχυση κοινών ερμηνειών που θα δικαιολογούν τη συλλογική δράση και τη διατύπωση του πολιτικού προγραμματικού λόγου του κινήματος (McAdam *et al*, 2001, σ.16, Tarrow, 1994, σ.22-3).

Η «κλασική ατζέντα», λοιπόν, της μελέτης των κοινωνικών κινημάτων, όπως διαμορφώθηκε από τις προαναφερόμενες ερευνητικές αναζητήσεις και θεωρίες απαρτίζεται από τέσσερις κομβικούς παράγοντες ή διαστάσεις (McAdam *et al*, 2001, σ.41, Tarrow, 1994, σ.17-23):

- τη δομή πολιτικών ευκαιριών (ΔΠΕ),
- τις μορφές οργάνωσης (ή «δομές κινητοποίησης»),
- τα ερμηνευτικά πλαίσια, και
- τα ρεπερτόρια συλλογικής δράσης.

Οι συγγραφείς του *DOC* αναφέρουν και έναν πρόσθετο παράγοντα: τις «διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής», ήτοι τις ποικιλόμορφες διαδικασίες ή και ευρύτερους ιστορικούς μετασχηματισμούς που μεταβάλλουν το πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται τα κοινωνικά κινήματα (McAdam *et al*, 2001, σ.41). Κάποια από τα ερευνητικά ερωτήματα που τροφοδότησε η κλασική ατζέντα αφορούσαν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παραπάνω παραγόντων: Πώς οι κοινωνικές αλλαγές επηρεάζουν τις τέσσερις βασικές διαστάσεις; Πώς και κατά πόσον συγκεκριμένες δομές κινητοποίησης διαμορφώνουν τις πολιτικές ευκαιρίες, τις πλαisiώσεις και τις μορφές δράσης ενός κινήματος; Πώς και κατά πόσον η ΔΠΕ, οι οργανώσεις και τα πλαίσια ενός κινήματος καθορίζουν τα ρεπερτόρια διεκδίκησης (McAdam *et al*, 2001, σ.16, 18); Μέσα από τέτοια ερωτήματα, τα οποία συγκροτούσαν ένα διακριτό αναλυτικό πρίσμα, εξηγούνταν η εκδήλωση, ο χαρακτήρας και οι συνέπειες των κοινωνικών κινήματων.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς του *DOC*, τρεις ήταν οι σημαντικότερες αναλυτικές/ερευνητικές συνεισφορές της «κλασικής ατζέντας»: Πρώτον, η ανάδειξη της στενής σχέσης μεταξύ «καθημερινής»/ συμβατικής και συγκρουσιακής πολιτικής, η οποία σε επιστημονικό επίπεδο τοποθέτησε τη μελέτη των κοινωνικών κινήματων στο αλληλεπικαλυπτόμενο πεδίο της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης. Δεύτερον, η ανάδειξη της σημασίας των δομών κινητοποίησης, δηλαδή της συγκρότησης οργανώσεων ως φορέων κοινωνικών και πολιτικών στοχεύσεων, υπονόμωσε την παλαιότερη θέασή τους ως παραγώνων κοινωνικής παθογένειας ή κατάρρευσης. Τρίτον, η «κλασική ατζέντα» τροφοδότησε ένα εύρωστο σώμα εμπειρικών μελετών, που άρθρωσε μια αξιόπιστη απεικόνιση των κοινωνικών κινήματων και στοιχειοθέτησε πειστικά ότι οι τέσσερις παράγοντες συνδέονται με επίταση της κινηματικής δράσης (McAdam *et al*, 2001, σ.41-2). Εδώ μπορούμε να προσθέσουμε και την παλαιότερη παρατήρηση του Tarrow, πως οι παράγοντες που περιλαμβάνει η «κλασική ατζέντα» έδιναν μια πειστική απάντηση στην κεντρική - κοινωνικής υφής - πρόκληση των κοινωνικών κινήματων, δηλαδή στο πώς να συντονίσουν, να διατηρήσουν και να νοηματοδοτήσουν τη συλλογική δράση: οι οργανώσεις και τα δίκτυα (δομές κινητοποίησης), τα ρεπερτόρια και τα ερμηνευτικά/πολιτισμικά πλαίσια αποτελούν παράγοντες που «χαμηλώνουν το κόστος ένωσης των ανθρώπων σε συλλογική δράση» (Tarrow, 1999, σ.16, 23).

Ποια στοιχεία της, όμως, θεωρούν οι McAdam, Tarrow και Tilly ως ανεπάρκειες και αδυναμίες της «κλασικής ατζέντας», ώστε να προτείνουν την αντικατάστασή της; Οι επιμέρους

κριτικές που ασκούν συντείνουν σε μια θεμελιώδη ένσταση: το ότι, παρά τη συνεισφορά της και την πρόοδο που σηματοδότησε στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων, η «κλασική ατζέντα» παρέμεινε καθηλωμένη σε μια στατική και κάπως «στενή» πρόσληψη της κινηματικής διαδικασίας. Πιο ειδικά, μια πρώτη ένσταση που διατυπώνεται στο *DOC* αφορά στα όρια του ερευνητικού αντικειμένου: η «κλασική ατζέντα» μπορεί καλύτερα να εξηγήσει μεμονωμένα κοινωνικά κινήματα σε δυτικές χώρες ή σε δημοκρατικά καθεστώτα, όμως δεν είναι αναλυτικά εφοδιασμένη να εξηγήσει ευρύτερα και πιο πολύπλοκα συγκρουσιακά επεισόδια (εντός των οποίων συχνά εντάσσονται τα κοινωνικά κινήματα), ιδιαίτερα σε μη δυτικές ή μη δημοκρατικές χώρες (όπως η Ινδονησία και η Αιθιοπία). Αυτή η «ειδίκευση» σε περισσότερο ανοιχτές και πλούσιες κοινωνίες έχει οδηγήσει στην απόδοση έμφασης σε πολιτικές ευκαιρίες και οργανωτικούς πόρους παρά σε πολιτικές απειλές και οργανωτικές ελλείψεις, με τις οποίες είναι αντιμέτωποι πολλοί (εν δυνάμει) διεκδικητές (όπως οι δύο ομάδες που εξετάζει η παρούσα εργασία). Μια συναφής κριτική που διατυπώνουν οι συγγραφείς του *DOC* είναι πως η «κλασική ατζέντα» εστιάζει σε μεμονωμένους ή σε μικρό αριθμό πολιτικών δρώντων, οι οποίοι ήταν ήδη συγκροτημένοι ως τέτοιοι και κάποια στιγμή εισέρχονται στο πεδίο της συλλογικής διεκδίκησης· ο συγκεκριμένος εστιακός φακός, όμως, αδυνατεί να αποτιμήσει ικανοποιητικά «λιγότερο δομημένες συγκρουσιακές διαδικασίες», αλλά και (υπονοείται) τη συγκρότηση νέων δρώντων μέσα από τη συλλογική δράση. Απόρροια εν μέρει των παραπάνω και κεντρικό σημείο κριτικής του *DOC* στην «κλασική ατζέντα» είναι ο στατικός και «δομικός» προσανατολισμός της: ενώ η σχεσιακή διάσταση δεν αγνοείται εντελώς, οι σχέσεις στα πλαίσια των κοινωνικών κινήματων απεικονίζονται στατικές και περίπου αμετάβλητες κατά τη διάρκεια της κινηματικής διαδικασίας παρά δυναμικές· απεικονίζονται, δηλαδή, θα προσθέταμε, ως συσχετισμοί παρά ως αλληλεπιδράσεις. Επιπλέον, οι τέσσερις παράγοντες ή διαστάσεις των κοινωνικών κινήματων προσλαμβάνονται ως αλληλοσυνδεόμενα «κουτιά»· όμως, ενώ οι αιτίες των κινήματων ανάγονται (ορθώς, υπαινίσσονται οι συγγραφείς του *DOC*) στις σχέσεις μεταξύ τους, αυτές τελικά δεν προσδιορίζονται επαρκώς και συστηματικά. Εντέλει, η «κλασική ατζέντα» επικεντρώνει στις «αρχικές συνθήκες» της κινητοποίησης παρά στις μετέπειτα φάσεις της, δηλαδή στην τροχιά της· αυτή καθαυτή η κινηματική δράση, οι μεταβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων δρώντων και οι ταυτότητές τους δεν αναλύονται επαρκώς (McAdam *et al*, 2001, σ.18, 37, 42).

Η παραπάνω (αυτο)κριτική που διατυπώνουν οι συγγραφείς του *DOC* υποδεικνύει εμμέσως τη δική τους αναλυτική και ερευνητική πρόταση: την επεξεργασία των τεσσάρων παραγόντων της «κλασικής ατζέντας», την αποσαφήνιση μιας σχεσιακής οντολογίας και τον

προσδιορισμό μιας σειράς από μηχανισμούς (και διαδικασίες) ως αναλυτικά εργαλεία για τη μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής.

Θα ξεκινήσουμε με την εναλλακτική, περισσότερο «σχεσιακή» και «δυναμική» θέαση των τεσσάρων παραγόντων που προτείνεται στο *DOC*· εκτός από τα ρεπερτόρια (και την έννοια της «καινοτόμου συλλογικής δράσης» που εισηγούνται οι McAdam, Tarrow και Tilly), η παρουσίαση των τριών άλλων παραγόντων δεν θα είναι πλήρης, καθώς τη συμπληρώνουμε και εξειδικεύουμε στα πλαίσια της συζήτησης των πέντε μηχανισμών που έχουμε επιλέξει. Οι McAdam, Tarrow και Tilly, λοιπόν, προτείνουν την εξής αναθεώρηση της «κλασικής ατζέντας»:

- Από τη *δομή πολιτικών ευκαιριών* στον μηχανισμό της *συλλογικής απόδοσης ευκαιριών και απειλών*. Ο μηχανισμός αυτός είναι μεταξύ των πέντε που χρησιμοποιούμε για την ανάλυση της αποσχιστικής κινητοποίησης. Μια πρώτη αλλαγή που συνεπάγεται αυτό το πέρασμα σηματοδοτείται από τη θέση πως δεν είναι μόνον η εμφάνιση πολιτικών ευκαιριών που μπορεί να πυροδοτήσει την έναρξη της συλλογικής δράσης, αλλά και η ανάδυση απειλών. Η κυριότερη αλλαγή, όμως, που εισηγείται το *DOC* είναι πως οι ευκαιρίες και απειλές μπορεί μεν να εντοπίζονται από τον ερευνητή, όμως η εμφάνισή τους δεν θα έχει καμία σημασία, αν δεν προσληφθούν ως τέτοιες *από τους ίδιους τους δρώντες*. Δηλαδή, προκειμένου οι ευκαιρίες και οι απειλές να οδηγήσουν στην επιθυμία για κινητοποίηση, απαιτείται α) να είναι «ορατές στους εν δυνάμει διεκδικητές» και β) να γίνουν αντιληπτές ως τέτοιες. Ο μηχανισμός της «συλλογικής απόδοσης» (έννοια που είδαμε πως χρησιμοποιήθηκε με όχι εντελώς διαφορετικό τρόπο από τη θεωρία «πολιτικής διαδικασίας») συνίσταται ουσιαστικά α) στη συνειδητοποίηση των ευκαιριών/απειλών και β) βάσει αυτής της συνειδητοποίησης, στη δημιουργία μιας πλατιάς πεποίθησης πως πρέπει να αξιοποιηθούν για την ανάληψη συλλογικής διεκδικητικής δράσης. Στην «κλασική ατζέντα» αυτή η κρίσιμη διαμεσολάβηση καθώς και η σημασία των ερμηνειών των ίδιων των δρώντων υποβαθμίζεται· η διαδικασία μετάβασης από την εμφάνιση ευκαιριών στην κινηματική δράση θεωρείται περίπου αυτόματη ή δεν προβληματίζεται. Ο τρόπος ανάδυσης και διάχυσης αυτών των συνειδητοποιήσεων και πεποιθήσεων δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί εκ των προτέρων με γενικό τρόπο· πάντως, στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να βασίζεται σε έναν συνδυασμό προϋπαρχουσών αντιλήψεων και ταυτοτήτων, νέων διυποκειμενικών αντιλήψεων και στρατηγικών πλαισιώσεων και ερμηνειών (συχνά από δρώντες με κάποια επιρροή, όπως οι ελίτ)· σε κάθε περίπτωση, αυτή η «απόδοση», ιδιαίτερα εφόσον καθίσταται «συλλογική»

είναι αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεων, υπολογισμών για τις προθέσεις των άλλων δρώντων, και κοινωνικής κατασκευής (McAdam *et al*, 2001, σ.43, 47).

- Από τις (προϋπάρχουσες) *δομές κινητοποίησης* στον μηχανισμό της *κοινωνικής ιδιοποίησης*. Ο μηχανισμός αυτός επίσης συγκαταλέγεται στους πέντε που χρησιμοποιεί η παρούσα εργασία. Σύμφωνα με την «κλασική ατζέντα», η κινητοποίηση καθίσταται περισσότερο δυνατή για δρώντες που διαθέτουν ήδη οργανώσεις («δομές κινητοποίησης»), θέση επηρεασμένη πρωτίστως από τη θεωρία κινητοποίησης πόρων. Η «κινητοποίηση οργανωτικών πόρων» αποτελεί πρόβλημα για κάθε δρώντα που εισέρχεται στην κινηματική διαδικασία (McAdam *et al*, 2001, σ.48). Όμως, σύμφωνα με τους συγγραφείς του *DOC*, οι διεκδικητές είναι πιθανότερο να έχουν «οργανωτικές ελλείψεις παρά πόρους» (McAdam *et al*, 2001, σ.44). Υπάρχει βέβαια πάντα η διέξοδος της δημιουργίας μιας νέας οργάνωσης, όμως πολλές φορές οι δρώντες επιλέγουν ή οδηγούνται στο να χρησιμοποιήσουν μια υπάρχουσα οργάνωση και «να τη μετατρέψουν σε όργανο διεκδίκησης» (McAdam *et al*, 2001, σ.47). Περί αυτού πρόκειται, με δύο λόγια, στην περίπτωση του μηχανισμού της «κοινωνικής ιδιοποίησης».

Χρειάζονται, όμως, ορισμένες διευκρινίσεις: πρώτον, *δεν πρόκειται για την ιδιοποίηση μιας οργάνωσης αυτής καθαυτής*, αλλά για ιδιοποίηση των δικτύων της, των οργανωτικών δεσμών της, του ερείσματος και της απήχησης της, της δυνατότητας που προσφέρει για συλλογική δράση, καθώς και του όγκου των μελών της· των στοιχείων της δηλαδή που προσφέρονται για τη συγκρότηση μιας «κοινωνικής/οργανωτικής βάσης». Στην περίπτωση του κινήματος πολιτικών δικαιωμάτων στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1960 δεν έγινε φυσικά η «ιδιοποίηση» των εκκλησιών της αφρο-αμερικανικής κοινότητας ως τέτοιων, αλλά χρησιμοποιήθηκαν τα δίκτυά τους, το γεγονός ότι προσέλκυαν μεγάλο αριθμό μελών της κοινότητας και είχαν υψηλό κύρος κλπ (McAdam *et al*, 2001, σ.47). Γι' αυτόν το λόγο οι συγγραφείς του *DOC* δεν μιλάνε ρητά για ιδιοποίηση «οργανωτικών δομών» αλλά, επί παραδείγματι, για «ενεργή ιδιοποίηση κοινωνικών χώρων [*sites*]» με σκοπό την κινητοποίηση (McAdam *et al*, 2001, σ.44). Σε επόμενο συλλογικό άρθρο τους, επιβεβαιώνουν πως δεν είναι η ιδιοποίηση προϋπαρχουσών οργανώσεων ως τέτοιων αυτό στο οποίο αναφέρεται ο μηχανισμός· άλλωστε, παρατηρούν, οι υφιστάμενες οργανώσεις και δίκτυα είναι πιθανότερο να αποθαρρύνουν ή να αντίκεινται στη μαχητική διεκδικητική δράση. Η «κοινωνική ιδιοποίηση» εντοπίζεται σε «δυναμικές αλληλεπιδράσεων [...] οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε τέτοια

περιβάλλοντα και οι οποίες, σε σπάνιες περιστάσεις, ευνοούν την ανάδυση νέων κατανοήσεων και ταυτοτήτων», σχετικών με τη διεκδικητική δράση (McAdam *et al*, 2008, σ.325).

Το τελευταίο κομμάτι αυτής της παράθεσης μας οδηγεί σε μια δεύτερη διευκρίνιση σχετικά με τον συγκεκριμένο μηχανισμό: μπορεί η «ιδιοποίηση» να είναι ιδιαίτερα ελκυστική σε ομάδες που δεν έχουν τέτοιους – υλικούς κυρίως – πόρους, ώστε να διαθέτουν ήδη μια δική τους οργάνωση ή να μπορούν να συστήσουν μια νέα, όμως δεν αφορά απλά τη χρήση υφιστάμενων οργανώσεων, δικτύων ή χώρων· για να επιτύχει, απαιτείται η επίτευξη μιας νέας διυποκειμενικής σύγκλισης επί του πρακτέου και, πιο συγκεκριμένα, ο *αναπροσανατολισμός των στοχεύσεων*, ακόμα και των ταυτοτήτων των εκάστοτε ομάδων, *προς την κατεύθυνση της κινητοποίησης και της καινοτόμου, μαχητικής συλλογικής δράσης* (McAdam *et al*, 2001, σ.316, 2008, σ.325). Απαιτείται, με άλλα λόγια, η πολιτική ικανότητα των διεκδικητών, ή αλλιώς η «δημιουργική πολιτισμική/οργανωτική εργασία» τους (McAdam *et al*, 2001, σ.47), ώστε να επιτευχθεί αυτός ο αναπροσανατολισμός προς τη «*ριζοσπαστικοποίηση*» και τη συμμετοχή στον πολιτικό αγώνα.

- Από την *πλαισίωση στην κοινωνική κατασκευή*. Η αλλαγή που προτείνεται στο *DOC* ως προς αυτή τη διάσταση δεν είναι της έκτασης των αντίστοιχων αλλαγών σε σχέση με τους δύο προηγούμενους παράγοντες. Οι McAdam, Tarrow και Tilly δεν απορρίπτουν την έννοια των πλαισίων, δηλαδή τις ερμηνείες, αναπαραστάσεις, ιδεολογίες, τα παράπονα και τις διεκδικήσεις των κοινωνικών κινημάτων, στοιχεία τα οποία συναρθρώνονται σε κοινές, ευρέως αποδεκτές αφηγήσεις (όπως σημειώσαμε λίγο παραπάνω). Η αλλαγή που προτείνουν αφορά κυρίως στη χρήση της έννοιας της πλαισίωσης: Αφενός, η διαδικασία αυτή δε θα πρέπει να περιορίζεται στενά στα πλαίσια του κινήματος, αλλά να διευρύνεται, ώστε να συμπεριλάβει άλλους διεκδικητές, αντιπάλους, κυβερνήσεις, τρίτα (εξωτερικά) μέρη, μέσα ενημέρωσης, κλπ· έτσι, συμπεριλαμβάνονται περισσότεροι δρώντες που με τις ερμηνείες και στοχεύσεις τους επηρεάζουν στον έναν ή άλλο βαθμό τα κινηματικά πλαίσια. Αφετέρου, και συναφώς με την προηγούμενη θέση, τα πλαίσια νοούνται ως αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεων (τόσο συγκλίσεων όσο και συγκρούσεων) μεταξύ πολλαπλών δρώντων παρά ως συνώνυμα των στρατηγικών στόχων που θέτει το κίνημα. Οι συγγραφείς του *DOC* επισημαίνουν πως στα πλαίσια της «κλασικής ατζέντας» η πλαισίωση νοούνταν περισσότερο ως «στρατηγικό

εργαλείο» των κινηματικών ηγεσιών και ελίτ, αποκλειστικά ως ο επεξεργασμένος από τα πάνω πολιτικός λόγος των κινημάτων. Αυτό που εισηγούνται είναι ουσιαστικά το πέρασμα από την πρόσληψη της πλαισίωσης ως (αποκλειστικά ή πρωτίστως) *στρατηγικής* σε μια κατανόησή της ως μιας ευρύτερης ερμηνευτικής *διαδικασίας*. Τα πλαίσια, υπό αυτό το πρίσμα, δεν θεωρούνται παράγωγα του προγραμματικού λόγου και της επεξεργασμένης αφήγησης (της ηγεσίας) του κινήματος, που απλώς πρέπει να βρουν απήχηση σε ένα ακροατήριο (το οποίο ουσιαστικά συνίσταται σε *καταναλωτές* ιδεολογιών), αλλά παράγωγα ενός συνδυασμού στόχων και προγραμμάτων, ερμηνευτικών πλαισίων και αναπαραστάσεων, τα οποία εκφέρουν πολλαπλοί δρώντες εντός του κινήματος και τα οποία ανταγωνίζονται και συνδιαλέγονται με αντίστοιχα πλαίσια άλλων ομάδων. Με άλλα λόγια, τα πλαίσια είναι παράγωγα κοινωνικής κατασκευής. Τα πλαίσια επηρεάζουν μεταξύ άλλων και το πώς ένα κοινωνικό κίνημα ερμηνεύει τις πολιτικές ευκαιρίες και απειλές, συνδέεται δηλαδή με τον προαναφερθέντα μηχανισμό της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών (McAdam *et al*, 2001, σ.44, 48).

- Από τα *ρεπερτόρια* στην *καινοτόμο συλλογική δράση*. Ξεκινώντας από την έννοια των ρεπερτορίων, των μορφών συλλογικής διεκδίκησης δηλαδή, σημειώνουμε ότι αυτή παραπέμπει στους «πολιτισμικά κωδικοποιημένους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν στη συγκρουσιακή πολιτική» (McAdam *et al*, 2001, σ.16). Αυτές οι μορφές συλλογικής διατύπωσης αιτημάτων και συγκρουσιακής δράσης δεν είναι ουδέτερες ούτε διαθέσιμες σε όλους ανά πάσα στιγμή· «αποτελούν πόρους τους οποίους οι δρώντες μπορούν να χρησιμοποιήσουν στο όνομα των διεκδικήσεών τους» (McAdam *et al*, 2001, σ.41). Ρεπερτόρια όπως ο ανταρτοπόλεμος ή πολύ περισσότερο οι επιθέσεις αυτοκτονίας παρατηρούνται σε συγκεκριμένες κοινωνίες και όχι σε άλλες· αυτό υποδεικνύει πως η υιοθέτηση ενός ρεπερτορίου έναντι άλλων από κάποιον συλλογικό δρώντα «εξαρτάται από την κοινή γνώση ενός περίπλοκου πλέγματος σχέσεων» και πολιτισμικών σταθερών (Tilly και Tarrow, 2006, σ.18). Τα ρεπερτόρια ποικίλλουν ανάλογα με την ιστορική φάση - άλλα τα παραδοσιακά και άλλα τα νεωτερικά ρεπερτόρια (Σεφεριάδης, 2006, σ.3-4, Tarrow, 1994, σ.31-45), για να σταθούμε σε μια πρωταρχική διάκριση - τις τοπικά ή εθνικά προσδιορισμένες πολιτικές κουλτούρες και παραδόσεις διαμαρτυρίας, τον μικρό ή μεγάλο όγκο των συμμετεχόντων, τον άμεσο ή τον - πολιτικά και οργανωτικά - «διαμεσολαβημένο» χαρακτήρα τους (McAdam *et al*, 2001, σ.141), τα κοινωνικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά των δρώντων, τον

τύπο του πολιτικού καθεστώτος, ο οποίος καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το είδος των ρεπερτορίων που είναι διαθέσιμο στους δρώντες, καθώς και τη δομή των πολιτικών ευκαιριών, η οποία προσδιορίζει σημαντικά το ποιες μορφές δράσης καθίστανται ελκυστικές και τις αντιλήψεις για το ποιες εξ αυτών είναι πρόσφορες. Το κάθε ρεπερτόριο, με τη σειρά του, αποκλείει ορισμένες άλλες μορφές δράσης και περιορίζει το εύρος των διεκδικήσεων που οι πολιτικοί δρώντες μπορούν να αρθρώσουν εντός ενός συγκεκριμένου καθεστώτος (Tilly και Tarrow, 2006, σ.8-9, 18). Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα ρεπερτόρια διαμεσολαβούν μεταξύ του πολιτικού πλαισίου («καθεστωτικού»/«μόνιμου» και «συγκυριακού») και της συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης, απ' τη μία, και μεταξύ των ερμηνευτικών πλαισίων και της συγκρουσιακής δράσης, απ' την άλλη (McAdam *et al*, 2001, σ.18). Καταλήγοντας, σχετικά με την κατανόηση των ρεπερτορίων στα πλαίσια της «κλασικής ατζέντας», μπορούμε να αναφερθούμε στη διάκριση τριών ευρύτερων κατηγοριών νεωτερικών ρεπερτορίων (ή τύπων συλλογικής δράσης) που κάνει ο Tarrow: Η πρώτη κατηγορία είναι αυτή της «*παρεμποδιστικής*» (*disruptive*) συλλογικής δράσης, η οποία παρατηρείται κυρίως στην αρχική φάση των κοινωνικών κινημάτων. Στις επόμενες φάσεις, η περισσότερο ριζοσπαστική παρεμπόδιση συνήθως υποχωρεί και αναδύονται τα *συμβατικά* ρεπερτόρια (απεργίες, πορείες κλπ), τα οποία συνιστούν τη δεύτερη κατηγορία. Η τρίτη κατηγορία ρεπερτορίων περιλαμβάνει τη *βίαιη* δράση· αυτή, σύμφωνα με τον Tarrow, είναι εύκολο να ξεκινήσει από ομάδες που στερούνται «πολιτικών πόρων», όμως ταυτόχρονα νομιμοποιεί την κρατική καταστολή, πολώνει το ακροατήριο και τελικά επαφίεται στη δράση μικρών ομάδων (ουσιαστικά η διεκδικητική δράση χάνει τη μαζικότητα της) (Tarrow, 1994, σ.103-10).

Οι συγγραφείς του *DOC* προτείνουν τη μετατόπιση της αναλυτικής εστίασης από τα «ρεπερτόρια» (και, εμμέσως, από τη στήριξη σε ταξινομήσεις τους) στην «*καινοτόμο συλλογική δράση*». Δεν αρνούνται ότι μέρος των συλλογικών δράσεων βασίζεται σε «κληρονομημένα ρεπερτόρια», στη διάχυση και αναπαραγωγή εδραιωμένων μορφών δράσης, αλλά εισηγούνται την επικέντρωση στις αλλαγές αυτών των μορφών και την ανάδυση νέων, οι οποίες προκύπτουν μέσα από τους αυτοσχεδιασμούς της συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης (McAdam *et al*, 2001, σ.44-5, 49). Κάθε ρεπερτόριο που μπορεί σήμερα να θεωρείται συνήθης μορφή συγκρουσιακής δράσης δημιουργήθηκε μέσα σε συνθήκες αβεβαιότητας και υπό το βάρος της - συχνά ανεπίγνωστης - ανάγκης των δρώντων για εύρεση νέων

τρόπων αποτελεσματικής διεκδίκησης, που να συνάδουν με μια νέα τάξη πραγμάτων (Tilly και Tarrow, 2006, σ.18). Η καινοτομία συλλογική δράση

είναι η δράση που ενσωματώνει διεκδικήσεις, επιλέγει τα αντικείμενα των διεκδικήσεων, περιλαμβάνει συλλογικές αυτο-αναπαραστάσεις, ή/και υιοθετεί μέσα που είναι είτε πρωτοφανή είτε απαγορευμένα εντός ενός συγκεκριμένου καθεστώτος (McAdam *et al*, 2001, σ.49).

Το τελευταίο χαρακτηριστικό συνεπάγεται πως το μεγαλύτερο τμήμα των αποσχιστικών ρεπερτορίων που μετέρχονται τα κινήματα των Παπούα και των Ορόμο ανήκει εξ ορισμού στην «καινοτομία συλλογική δράση». Πάντως, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε πως οι αλλαγές που εισηγείται το *DOC* σχετικά με τη μελέτη και αναλυτική χρήση των ρεπερτορίων δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές· τονίζεται περισσότερο ο ρόλος της καινοτομίας στη μορφή των συγκρουσιακών δράσεων, διάσταση όμως που δεν παραβλέπεται εντελώς από την «κλασική ατζέντα», όπως και οι συναφείς διαστάσεις της έκπληξης και αβεβαιότητας, ιδιαίτερα αναφορικά με την «παρεμποδιστική» δράση (βλέπε π.χ. McAdam *et al*, 2001, σ.41, Tarrow, 1994, σ.114-6). Θεωρούμε, πάντως, πως η διάκριση σε διαφορετικών ειδών ρεπερτόρια είναι χρήσιμη και πως η διάσταση της «καινοτομίας» που εισηγείται το *DOC* μπορεί να αποτελέσει ένα ακόμη κριτήριο ταξινόμησης και κατανόησής τους. Στο κεφάλαιο 7 κάνουμε μια απόπειρα ταξινόμησης των ρεπερτορίων των αποσχιστικών κινήματων.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, οι συγγραφείς του *DOC* στην ουσία δεν απορρίπτουν τελείως την «κλασική ατζέντα», καθώς με βάση τα συστατικά αυτής προτείνουν το δικό τους αναλυτικό/θεωρητικό πλαίσιο. Βέβαια, οι ίδιοι προβάλλουν στο *DOC* την πρότασή τους ως ριζικά διαφορετική και αντιθετική προς την «κλασική ατζέντα»· πολλοί τους προσάπτουν υπερβολική επικριτικότητα απέναντί της (Mees, 2003, σ.314). Εδώ θεωρούμε γενικώς το *DOC* όντως τομή στη μελέτη της συλλογικής διεκδικητικής δράσης, όμως όχι μεμονωμένα την καθεμιά διάσταση της πρότασής τους, αλλά συνολικά· η επεξεργασία της «κλασικής ατζέντας» που εισηγούνται αποτελεί σημαντική καινοτομία, εφόσον εξεταστεί σε σχέση με τη σχεσιακή οντολογία και (κυρίως) το ερευνητικό πρόγραμμα στη βάση των μηχανισμών που προτείνουν. Θα περάσουμε τώρα στην παρουσίαση της «σχεσιακής οντολογίας».

Η κατανόηση της συγκρουσιακής πολιτικής στα πλαίσια μιας «σχεσιακής οντολογίας», δηλαδή μιας σχεσιακής πρόσληψης του κοινωνικού κόσμου, αποτέλεσε εγχείρημα του Charles Tilly, όπως φαίνεται σε διάφορες μελέτες του. Βεβαίως, η σχεσιακή πρόσληψη των κοινωνικών φαινομένων εγγράφεται σε μια μεγαλύτερη ερευνητική παράδοση, κυρίως από το πεδίο της (πολιτικής και ιστορικής) κοινωνιολογίας. Πιο πρόσφατα, η σχεσιακή πρόσληψη αποτελεί σημαντικό ρεύμα εντός του ευρύτερου και διεπιστημονικού κονστρουκτιβιστικού Παραδείγματος, το οποίο αναλύουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Εντελώς ενδεικτικά, στο πεδίο της συγκρουσιακής πολιτικής και της συλλογικής δράσης ο Goldstone (2004, σ.359) επισημαίνει ως πρώτη αναλυτική ανάγκη τη «χαρτογράφηση» των διαφόρων «διατάξεων» ή «υποδειγμάτων» (*patterns*) κοινωνικών σχέσεων, προτού κανείς προβεί σε διατύπωση υποθέσεων για αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ μεταβλητών ή για αναζήτηση αναγκαίων και ικανών συνθηκών· στο πεδίο των εθνικών ταυτοτήτων και συγκρούσεων, όπου οι κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις έχουν ιδιαίτερη επιρροή εδώ και κάποιες δεκαετίες, έχει εκδηλωθεί σχετικά πρόσφατα μια τάση που καλεί σε μετατόπιση της αναλυτικής εστίασης από τις ελίτ και άλλους αποκομμένους δρώντες σε «υποδείγματα αλληλεπιδράσεων» (Eder *et al*, 2002, σ.80). Όπως παρατηρούν οι Tilly και Goodin (2006, σ.11), πάντως, οι σχεσιακές αναλύσεις υπονομεύθηκαν ιστορικά από ανταγωνιστικές οντολογίες, όπως ο ολισμός και ο ατομικισμός (ατομοκρατία). Στο *DOC* οι δύο αυτές οντολογίες καταγράφονται ως «δομικές» και «ορθολογιστικές» αναλύσεις αντιστοίχως, ενώ δύο επιπλέον οντολογίες ανταγωνιστικές προς τη σχεσιακή¹⁴ είναι οι «φαινομενολογικές» και οι «πολιτισμικές» αναλύσεις¹⁵. Οι τέσσερις αυτές οντολογίες δίνουν έμφαση σε α) δομές ή συλλογικότητες, β) ατομικές επιλογές και συμφέροντα, γ) ατομικές ταυτότητες και συνειδήσεις και δ) αξίες, ιδεολογίες, κανόνες και σύμβολα αντιστοίχως (McAdam *et al*, 2001, σ.21-2). Πέρα από τις διαφορές τους, και οι τέσσερις υποθέτουν την ύπαρξη αυθύπαρκτων ουσιών, ατομικών ή/και δομικών. Αντιθέτως, η σχεσιακή οντολογία, η οποία παραμένει ένα εν πολλοίς μειοψηφικό ρεύμα, είναι αντιουσιακρατική. Δεν ανάγει την κοινωνική ανάλυση και εξήγηση σε ουσίες αλλά σε *αλληλεπιδράσεις, συνδιαλλαγές, συγκρούσεις και κοινωνικούς δεσμούς*. Αυτή είναι η *οντολογική* διαφορά της σχεσιακής θέασης από τις υπόλοιπες (McAdam *et al*, 2001, σ.23, 57, Tilly, 1995, Tilly και Goodin, 2006, σ.10-11). Οι κοινωνικοί δεσμοί βεβαίως δεν είναι ούτε

¹⁴ Η «σχεσιακό ρεαλισμό», όπως την ονομάζουν οι Tilly και Goodin (2006, σ.10-11).

¹⁵ Η πρώτη και η δεύτερη οντολογία υπάγονται στο θετικιστικό Παράδειγμα, ενώ η τρίτη και η τέταρτη στο ερμηνευτικό Παράδειγμα, όπως τα περιγράφουμε στο πρώτο μέρος του επόμενου κεφαλαίου.

μονοσήμαντοι, καθώς - ιδιαίτερα στις μοντέρνες κοινωνίες - εμπλέκονται σε πολλαπλές συνυφάνσεις, ούτε αυτονόητοι και ιστορικά ή λειτουργικά αναγκαίοι, παρά μόνο κοινωνικά και πλαίσιακά προσδιορισμένοι. Αν λοιπόν υπάρχει κάποια εγγενής ιδιότητα στους κοινωνικούς δεσμούς και σχέσεις, είναι η μεταβλητότητα, ιστορικότητα και ενδεχομενικότητά τους. Ο συγκεκριμένος χαρακτήρας τους, η λειτουργία τους, η ισχύς τους, οι συνέπειές τους και τα νοήματα που τους αποδίδονται είναι αδύνατο να καθοριστούν *a priori*. Μια δεύτερη διαφορά, λοιπόν, της σχεσιακής θέασης με τις υπόλοιπες είναι η έμφαση στο εκάστοτε ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο επηρεάζει την ανάδυση, τη μορφή και το περιεχόμενο των κοινωνικών δεσμών (McAdam *et al*, 2001, σ.23-4). Χρειάζεται να προσθέσουμε εδώ δύο «ρήτρες», απαραίτητες για τους αναλυτικούς σκοπούς αυτής της εργασίας: Πρώτον, η μεταβλητότητα των κοινωνικών σχέσεων δεν συνεπάγεται *αναγκαστικά*, όπως κάποιοι ισχυρίζονται ή υπονοούν, και τη ρευστότητά ή αστάθειά τους σε βαθμό που να είναι δύσκολη ή αδύνατη η περιγραφή τους. Η μεταβλητότητα δεν ισοδυναμεί με χάος, ασάφεια χαρακτηριστικών ή απουσία απτών συνεπειών¹⁶. Αντιθέτως, οι κοινωνικές σχέσεις συχνά τείνουν να *αναπαράγονται και να παγιώνονται*, να δημιουργούν ισχυρές εξαρτήσεις και ταυτίσεις και, άρα, να έχουν σημαντικές δυνατότητες διαμόρφωσης των τεκταινόμενων, να παράγουν δηλαδή κοινωνικά «γεγονότα». Δεύτερον, η έμφαση στο ιστορικά διαμορφωμένο κοινωνικό πλαίσιο των σχέσεων και δεσμών δεν εμποδίζει αυτήν καθαυτή τη συγκριτική ανάλυση. Μια τρίτη διαφορά της σχεσιακής θέασης από τις ορθολογιστικές/ατομικιστικές και τις δομιστικές αναλύσεις, σύμφωνα με τους συγγραφείς του *DOC*, είναι *επιστημολογικού* χαρακτήρα: οι εξηγήσεις των σχεσιακών αναλύσεων δεν συνίστανται στη διατύπωση γενικών νόμων - δεν ακολουθούν δηλαδή το κυρίαρχο θετικιστικό «παραγωγικό-νομολογικό» μοντέλο – αλλά στον εντοπισμό αιτιακών αλληλουχιών και των υποκείμενων *μηχανισμών* (McAdam *et al*, 2001, σ.23).

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε πως υιοθετώντας τη σχεσιακή οντολογία οι συγγραφείς του *DOC* δεν απορρίπτουν τη σημασία των κεντρικών παραγόντων που αναδεικνύει η καθεμιά από τις άλλες τέσσερις οντολογίες που αναφέρουν (δομές, ατομικά συμφέροντα και επιλογές, ταυτότητες και υποκειμενικές ερμηνείες, κουλτούρα και αξίες)· η διαφορά έγκειται στον *τρόπο* με τον οποίο αυτές κατανοούνται, ο οποίος συναρτάται άμεσα με την ένταξη αυτών των παραγόντων σε ένα σχεσιακό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, όπως μπορεί να συναγάγει κανείς από το

¹⁶ Αυτή η θέση, ότι δηλαδή οι «κοινωνικές διαδικασίες είναι εγγενώς χαοτικές» (Tilly, 2004, σ. 597), αποτελεί προφανώς μια επιστημολογική παραδοχή, η οποία χαρακτηρίζει κάποιες εκδοχές του ερμηνευτικού Παραδείγματος· όπως συμπληρώνει ο Tilly, μια τέτοια θέση, αν και σεβαστή, καλείται να αιτιολογήσει σε τι συνίσταται και αν είναι τελικά εφικτή η κοινωνική επιστήμη (2004, σ. 597).

αναλυτικό πλαίσιο που θέτουν και την ανάλυση πολλών συγκρουσιακών επεισοδίων που διενεργούν, οι συγγραφείς του *DOC*:

- Ενδιαφέρονται για τις ταυτότητες και τις ιδέες, αλλά όχι τόσο για τη συμβολική τους διάσταση όσο για την πολιτική, δηλαδή το πώς σχετίζονται με τις διεκδικήσεις των δρώντων. Η εστίαση σε διάφορες διαστάσεις των δρώντων (τα διαφορετικά χαρακτηριστικά τους, τα ρεπερτόριά τους, κλπ) και στις ταυτότητες, που αυτοί φέρουν ή επικαλούνται κατά τη διατύπωση αιτημάτων και διεκδικήσεων, αποτελεί μια από τις προτεραιότητες των συγγραφέων του *DOC*.
- Συνυπολογίζουν τον ρόλο της κουλτούρας, των αξιακών συστημάτων, των πλαισίων και των δομικών διευθετήσεων, όμως αρνούνται τόσο τον ντετερμινιστικό τους ρόλο για τη συλλογική δράση όσο και να τους αποδώσουν εγγενή χαρακτηριστικά που καθιστούν κάθε απόπειρα αντιπαραβολής και γενίκευσης αδύνατη.
- Δέχονται την ύπαρξη διακριτών συμφερόντων που προσδιορίζουν στρατηγικές επιλογές, όμως α) τους ενδιαφέρει κυρίως η συλλογική και όχι η ατομική τους διάσταση, β) υπογραμμίζουν πως οι στρατηγικές επιλογές ενός δρώντα αλληλεπιδρούν και περιορίζονται από τις αντίστοιχες επιλογές άλλων δρώντων (οπότε δεν παραμένουν αμετάβλητες, αλλά επανακαθορίζονται), αλλά και από τα ενδεχομενικά αποτελέσματα των συγκρουσιακών αλληλεπιδράσεων, και γ) απορρίπτουν τον στενά ωφελιμιστικό χαρακτήρα των συμφερόντων.
- Απορρίπτουν τα νομοτελειακά, άκαμπτα μοντέλα που αναζητούν παντού τη βεβαιότητα και αντικειμενικότητα, αλλά δεν αρνούνται τη δυνατότητα του πολιτικού αναλυτή να παράγει γενικεύσεις μέσα από τον εντοπισμό επανεμφανιζόμενων μηχανισμών και να διατυπώνει μερικές, αλλά όχι γενικές, εξηγήσεις των υπό εξέταση φαινομένων.

Τα παραπάνω στοιχεία συμβαδίζουν με την επιλογή τους να εξηγούν τα συγκρουσιακά φαινόμενα όχι εστιάζοντας στα κίνητρα και τις βαθύτερες ρίζες τους (τις «αρχικές συνθήκες»), αλλά στη δυναμική, την τροχιά και τη μορφή τους, όπως αυτές αναπαριστώνται από αιτιώδεις μηχανισμούς και διαδικασίες. Τους ενδιαφέρει δηλαδή το πώς οι ταυτότητες, οι κουλτούρες, τα συμφέροντα, τα παράπονα, οι πόροι, οι πολιτικές και οργανωτικές δομές μεταφράζονται και το πώς λειτουργούν ως πρώτη ύλη στα πλαίσια των συγκρουσιακών επεισοδίων, καθώς και το πώς εντάσσονται στις ποικιλόμορφες αλληλεπιδράσεις μεταξύ διεκδικητών και αποδεκτών των διεκδικήσεων (McAdam *et al*, 2001, σ.8, 34, 56, 137, 225-6, 307-8). *Τα νήματα που συνδέουν*

τις επιμέρους ψηφίδες αυτού του περίπλοκου σχεσιακού πλέγματος αναπαριστώνται στο DOC ως μηχανισμοί και διαδικασίες.

Πριν παρουσιάσουμε την πρόταση του DOC σχετικά με τη μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής μέσω μηχανισμών, θα σταθούμε στο ζήτημα των (συλλογικών) δρώντων, οι οποίοι αποτελούν κεντρικό συστατικό μιας σχεσιακής ανάλυσης· το ζήτημα αυτό άπτεται και της σχέσης ελίτ και «μαζών» που απασχολεί την παρούσα εργασία.

Δρώντες, ελίτ και «μάζες» Οι McAdam, Tarrow και Tilly στο DOC συμμερίζονται την ανάγκη μελέτης των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ελίτ και «μαζών» σε περιπτώσεις συγκρουσιακής δράσης, όπως είναι η αποσχιστική κινητοποίηση· όπως δηλώνουν, υπάρχει «ένας *αξεδιάλυτος δεσμός*» και μια «αμοιβαία» σχέση μεταξύ της διεκδικητικής δράσης των ελίτ και αυτής των μαζών (2001, σ.208, έμφαση δική μου). Δύο ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις που κάνουν επ' αυτού του ζητήματος είναι: Πρώτον, πως στις περισσότερες περιπτώσεις οι λαϊκές δράσεις εκδηλώνονται μετά την ανάδυση διεκδικήσεων από τις ελίτ. Πράγματι, ένα από τα στέρεα συμπεράσματα των μελετών του εθνικισμού είναι πως, όπου η εθνικιστική ιδεολογία και δράση αποκτά έναν μαζικό χαρακτήρα, συνήθως έπεται μιας αρχικής περιορισμένης ανάδυσης στους κόλπους των ελίτ· αυτό το συμπέρασμα επιβεβαιώνεται τόσο στην περίπτωση των Παπούα όσο και των Ορόμο. Δεύτερον, παρατηρούν πως η ένταση του - κατά τα άλλα «πανταχού παρόντος» - δεσμού μεταξύ ελίτ και λαϊκών διεκδικήσεων ποικίλλει ανάλογα με το καθεστώς· τείνει, πάντως, να είναι μεγαλύτερη σε «ισχυρά» και σε μη δημοκρατικά καθεστώτα, κατηγορίες στις οποίες μπορούν να ενταχθούν τόσο η Ινδονησία όσο και η Αιθιοπία (McAdam *et al*, 2001, σ.208).

Η σημασία της συστράτευσης ελίτ και ηγεσιών με τμήματα των λαϊκών στρωμάτων είναι, φυσικά, κομβική για την εκδήλωση αξιόμαχης και αξιόπιστης, κυριολεκτικά συλλογικής δράσης: μια από τις βασικές προκλήσεις των κινηματικών οργανώσεων είναι «να μετατρέψουν τους συμπαθούντες σε ενεργούς δρώντες» (Σεφεριάδης, 2010, σ.12)· χωρίς την κινητοποίηση των «προηγούμενως ανοργάνωτων ή απολιτικών τμημάτων του πληθυσμού» οι συλλογικές δράσεις δεν μπορούν να φτάσουν την κλίμακα των μαζικών κινημάτων, των επαναστάσεων, των εξεγέρσεων ή των «εθνικιστικών ξεσηκωμών» (McAdam *et al*, 2001, σ.102). Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει να τονιστεί και η άλλη πλευρά του νομίσματος: η συμμετοχή ικανού τμήματος των ελίτ σε συγκρουσιακά φαινόμενα όπως οι επαναστάσεις έχει αποδειχτεί εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας για την επιτυχία τους. Χωρίς τη συμμετοχή μέρους της άρχουσας τάξης - χωρίς δηλαδή την ενεργοποίηση του μηχανισμού που στο DOC περιγράφεται ως «αυτομόληση των ελίτ» (*elite defection*) - η εξέγερση αποκλειστικά λαϊκών στρωμάτων σπάνια

επιτυγχάνει τον στόχο της (McAdam *et al*, 2001, σ.196-8). Ο μηχανισμός αυτός, όπως και ο συγγενικός της «διαμόρφωσης διαταξικού συνασπισμού» (McAdam *et al*, 2001, σ.224, 286), υπογραμμίζει τη σημασία της σύνδεσης ελίτ και «μαζών» για την έκβαση, αλλά και - πρωτίστως (καθότι αφορά την παρούσα εργασία) και προηγουμένως - την εκδήλωση μαζικής και αξιόπιστης διεκδικητικής δράσης. Η σύμπραξη αυτή μεταξύ κάποιου τμήματος των ελίτ («περιθωριακών», μορφωμένων ή/και γραφειοκρατικών) και μεγάλου μέρους των - αγροτικών κυρίως - «μαζών» έχει υποδειχθεί από διάφορες θεωρίες επανάστασης ως κρίσιμος παράγοντας (π.χ. Goldstone, 1980, σ.437-8, 448-50, Skocpol, 1976, σ.178, 192, 202, 209, Wickman-Crowley, 1994, σ.544-5). Παρομοίως, σύμφωνα με τον With (1987, σ.25, 29, 33) τα επιτυχημένα «απελευθερωτικά κινήματα» - τα οποία θεωρεί σύζευξη κοινωνικών και εθνικιστικών διεκδικήσεων και τα οποία μπορεί να στοχεύουν στην απόσχιση, όπως το «Απελευθερωτικό Μέτωπο της Ερυθραίας» (ELF) που μελετάει - βασίζονται στη συμμαχία μεσαίων στρωμάτων και αγροτικών μαζών. Η σημασία των αγροτικών στρωμάτων συνδέεται και με τη μορφή αγώνα των περισσότερων ένοπλων αποσχιστικών κινήματων (όπως των Ορόμο και της πρώτης φάσης του κινήματος των Παπούα), δηλαδή της ένοπλης εξέγερσης (*insurgency*) με τακτικές ανταρτοπολέμου (βλέπε περισσότερα επ' αυτού στο κεφάλαιο 7). Ο Tom Nairn (1998, σ.107) σημειώνει πως οι περισσότερες εθνικιστικές συγκρούσεις εμφανίζονται σε περιβάλλοντα με κυρίαρχο αγροτικό χαρακτήρα, ενώ ο Hroch (1996, σ.45) επισημαίνει τη σημασία που έπαιξαν οι αγροτικοί πληθυσμοί (ή μεγάλο μέρος αυτών) στη μαζικοποίηση των εθνικών κινήματων της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Άρα, με βάση και τα όσα αναφέραμε προηγουμένως σχετικά με το ερώτημα του «ποιες είναι οι ελίτ», μπορεί να διατυπώσει κανείς την υπόθεση πως η απαραίτητη και στα αποσχιστικά κινήματα σύνδεση και σύμπραξη ελίτ και «μαζών» (π.χ. McKenna, 1996, σ.231, With, 1987, σ.33) προσλαμβάνει έναν ειδικότερο χαρακτήρα: τη σύνδεση *μορφωμένων, δυσανεσχημένων* ελίτ και *αγροτικών* μαζών. Αυτή η υπόθεση φαίνεται, όπως θα δούμε, να επιβεβαιώνεται τόσο στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα όσο και των Ορόμο.

Περνώντας από το ζήτημα των ελίτ και των «μαζών» στο ευρύτερο των *δρώντων*, οι McAdam, Tarrow και Tilly τους αντιλαμβάνονται με τρόπο που συμβαδίζει με τη σχεσιακή οντολογία που προτείνουν: όχι ως δεδομένους, «αυτοπαρακινούμενους», με σταθερά χαρακτηριστικά, αλλά «γειωμένους» και κοινωνικά συγκροτημένους, οι οποίοι διαρκώς αλληλεπιδρούν με άλλους δρώντες, αλληλεπίδραση η οποία οδηγεί σε μεταβολές των χαρακτηριστικών και των ορίων τους (2001, σ. 56). Οι δρώντες αποτελούν προφανώς κεντρικούς παράγοντες μιας σχεσιακής προσέγγισης και δη όταν πρόκειται για τη συγκρουσιακή συλλογική δράση· οι μηχανισμοί που προτείνονται στο *DOC* αποτελούν ουσιαστικά

κωδικοποίηση και απεικόνιση των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων τους ή το αποτέλεσμα αυτών των αλληλεπιδράσεων. Οι συγγραφείς του *DOC* επισημαίνουν πως η εξέταση συγκρουσιακών φαινομένων επιτάσσει τη διερεύνηση των διαφορετικών τύπων δρώντων που εμπλέκονται σε συλλογικές διεκδικήσεις, των ταυτοτήτων που επικαλούνται ή κατασκευάζουν, των «μορφών αλληλεπίδρασης που παράγουν», των μορφών δράσης (ρεπερτορίων) που υιοθετούν (McAdam *et al*, 2001, σ.34). Ως προς την πρώτη διάσταση, προτείνουν μια ενδιαφέρουσα και χρήσιμη ταξινόμηση πολιτικών δρώντων που εμπλέκονται στη συγκρουσιακή πολιτική. Ενώ, δηλαδή, θεωρούν τους εκάστοτε πολιτικούς δρώντες υποκειμένους σε διάφορες αλλαγές (ως προς τις στοχεύσεις, τις μορφές πάλης, τις ιδεολογίες κλπ), εισηγούνται ότι μπορούν να διακριθούν και να αντιστοιχηθούν σε συγκεκριμένους τύπους. Οι δρώντες, λοιπόν, μπορούν σύμφωνα με τους McAdam, Tarrow και Tilly (2001, σ.12) να διακριθούν σε:

κυβερνητικούς παράγοντες,

«κατεστημένους δρώντες» [polity members]¹⁷ (συγκροτημένους πολιτικούς δρώντες οι οποίοι απολαμβάνουν συστηματική πρόσβαση σε κυβερνητικούς παράγοντες και πόρους),

διεκδικητές (συγκροτημένους πολιτικούς δρώντες που στερούνται αυτής της συστηματικής πρόσβασης),

υποκείμενα (άτομα και ομάδες που δεν έχουν οργανωθεί σε συγκροτημένους πολιτικούς δρώντες), και

εξωτερικούς πολιτικούς δρώντες, συμπεριλαμβανομένων άλλων κυβερνήσεων.

Στους «κυβερνητικούς παράγοντες» περιλαμβάνονται, προφανώς, οι διάφοροι αξιωματούχοι και τα όργανα των κυβερνήσεων, κύριοι αποδέκτες, όπως είπαμε, των συλλογικών διεκδικήσεων. Στους «κατεστημένους δρώντες» μπορούν, πρωτίστως, να συμπεριληφθούν οι άρχουσες τάξεις ή ελίτ, χωρίς αυτό να συνεπάγεται εσωτερική ομοιογένεια ή ταύτιση του συνόλου αυτών των στρωμάτων με τους εκάστοτε κυβερνώντες· αυτό που χαρακτηρίζει αυτή την κατηγορία είναι η σχετική ισχύς και η προνομιακή πρόσβαση σε ελεγχόμενους από το κράτος πόρους. Πάντως, με βάση αυτά που έχουμε αναφέρει παραπάνω σχετικά με τις ελίτ σε περιπτώσεις εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων, οι ελίτ μειονοτικών ομάδων κατά κανόνα δε διαθέτουν τέτοια πρόσβαση· σε σχέση με τις δύο ομάδες που μελετά η παρούσα εργασία, αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των Παπούα και λιγότερο των Ορόμο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, λοιπόν, οι μειονοτικές ελίτ μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ανήκουν στην κατηγορία των διεκδικητών. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν και οι κινηματικές οργανώσεις (εν προκειμένω η OPM και το Presidium στην περίπτωση των Παπούα και το OLF στην περίπτωση του κινήματος των Ορόμο), καθώς και τα πολιτικά ενεργά τμήματα των ευρύτερων στρωμάτων («μαζών»). Οι

¹⁷ Μια πιο κυριολεκτική μετάφραση θα ήταν «πολιτειακοί δρώντες» ή «πολιτειακοί παράγοντες»· όμως, θεωρούμε πως μια τέτοια μετάφραση δεν προσδίδει ικανό διακριτικό σθένος στον όρο σε σχέση με τους «κυβερνητικούς παράγοντες». Δεδομένου πως οι συγγραφείς του *DOC* αναφέρονται ουσιαστικά σε δρώντες που αποτελούν μέλη της ευρύτερης άρχουσας τάξης ή ελίτ, θεωρούμε πως ο όρος «κατεστημένοι δρώντες» αποδίδει ικανοποιητικά αυτή την έννοια.

«διεκδικητές» αποτελούν τους κατεξοχήν φορείς της συλλογικής, κινηματικής δράσης. Το μεγαλύτερο (τουλάχιστον όσον αφορά τις δύο ομάδες που εξετάζει η εργασία), όμως, τμήμα των «μαζών» ανήκει στην κατηγορία των «υποκειμένων», δηλαδή των μη πολιτικά συγκροτημένων δρώντων. Όπως σημειώνουν οι συγγραφείς του *DOC* (2001, σ.48), σε σχέση με τα «υποκείμενα» οι συγκροτημένοι πολιτικοί δρώντες, τόσο οι «κατεστημένοι δρώντες» όσο και οι «διεκδικητές», έχουν το πλεονέκτημα ότι «κατέχουν» οργανωτικές δομές και πόρους και έχουν διαμορφώσει μια στοιχειωδώς διακριτή πολιτική ταυτότητα (με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ικανότητα πολιτικής δράσης).

Μπορούμε, επίσης, να αναφερθούμε σε μια κατηγορία δρώντων μιας άλλης ταξινόμησης πολιτικών δρώντων, που πρότειναν οι Tilly και Tarrow σε μεταγενέστερο άρθρο τους και η οποία θεωρούμε ότι απεικονίζει με περισσότερο «δυναμικό» τρόπο την κρίσιμη μετάβαση από τα «υποκείμενα» στους «διεκδικητές»: η κατηγορία αυτή είναι οι «ακτιβιστές», οι οποίοι συγκροτούνται (δηλαδή δεν είναι ήδη συγκροτημένοι) σε πολιτικούς δρώντες *κατά τη διάρκεια ή μέσα από* τη συμμετοχή σε συλλογική, συγκρουσιακή δράση, στα πλαίσια της οποίας συνεχίζουν να λειτουργούν¹⁸ (Tilly και Tarrow, 2006, σ.7).

Αυτή η διάκριση σε διαφορετικούς τύπους συλλογικών δρώντων, οι οποίοι διαθέτουν διαφορετική ισχύ και διακριτές καταρχήν στοχεύσεις, είναι χρήσιμη, καθότι διευκολύνει μια σχεσιακή ανάλυση. Το γεγονός ότι στην παρούσα εργασία επιχειρούμε να εξηγήσουμε τη σύνδεση ελίτ και «μαζών», να εξηγήσουμε δηλαδή την πολιτική συμμαχία τους και τη συνάρθρωση των στοχεύσεών τους στα πλαίσια από κοινού, συντονισμένης συλλογικής δράσης, δε σημαίνει ασφαλώς ότι υποθέτουμε πως μια τέτοια σύνδεση είναι αυτονόητη ή αυτόματα εκπληρούμενη. Γι' αυτό, άλλωστε, προβληματίζουμε αυτή τη διαδικασία και γι' αυτόν το λόγο η έμπρακτη αναγνώριση της ύπαρξης διαφορετικών δρώντων μας βοηθάει στο να εξηγήσουμε το κατά πόσον και πώς ακριβώς επιτυγχάνεται αυτή η σύνδεση.

Επιπλέον, η υιοθέτηση μιας ταξινόμησης πολιτικών δρώντων όπως του *DOC* συντελεί στο να αποφευχθεί μια διαδεδομένη πλάνη στη μελέτη του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης: η τάση να θεωρείται το «έθνος» ή η «εθνοτική ομάδα» ως συλλογικός δρων ή/και να μην προβληματίζεται το κατά πόσον η δράση και η ιδεολογία των εθνικιστικών οργανώσεων ή των εθνοτικών ελίτ νομιμοποιείται από τον ευρύτερο πληθυσμό. Το πρόβλημα αυτό, το οποίο είναι συναφές με αυτό που ο Brubaker ονομάζει «*groupist*» θέαση των

¹⁸ Οι άλλες δύο κατηγορίες πολιτικών δρώντων που προτείνονται σε αυτή την εναλλακτική ταξινόμηση από τους Tilly και Tarrow (2006, σ.7, 9) είναι α) τα «κατεστημένα συμφέροντα», όπου μπορούν να συμπεριληφθούν και οι ελίτ και συγγενεύουν με τους «κατεστημένους δρώντες» της ταξινόμησης του *DOC*, και β) οι «διαλείποντες δρώντες» (*intermittent actors*), οι οποίοι δεν αποτελούν κατεξοχήν πολιτικούς δρώντες και συμμετέχουν σε συλλογικές πολιτικές δράσεις ακόμα σπανιότερα από την προηγούμενη κατηγορία. Το κριτήριο αυτής της ταξινόμησης είναι ο βαθμός εμπλοκής των δρώντων με τη συλλογική, διεκδικητική δράση.

εθνοτικών ταυτοτήτων και ομάδων¹⁹, έχει υποδειχθεί από διάφορους μελετητές και άπτεται άμεσα των ζητημάτων της αντιπροσώπευσης, της νομιμοποίησης και της μαζικότητας της συμμετοχής. Κοινή συνισταμένη των παρατηρήσεών τους είναι πως εντός μιας εθνικής ομάδας ή ενός αποσχιστικού κινήματος διάφοροι δρώντες συναγωνίζονται για το ποιος θα μονοπωλήσει την εκπροσώπηση της συλλογικότητας ή του κινήματος· συνήθως, λοιπόν, διεξάγονται ανταγωνισμοί και στο εσωτερικό ενός εθνικιστικού κινήματος μεταξύ ανταγωνιστικών οργανώσεων και δρώντων που *μιλούν στο όνομα* του έθνους (κάτι που παρατηρείται στον έναν ή άλλο βαθμό στις δύο περιπτώσεις που εξετάζουμε). Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αν μία οργάνωση πετυχαίνει πράγματι να μονοπωλήσει την εκπροσώπηση, ο βαθμός νομιμοποίησης του αποσχιστικού (εν προκειμένω) στόχου θα πρέπει να προβληματοποιείται (Brass, 1991, σ.48-9, 256, Brubaker, 1996, σ.61, Fearon και Laitin, 2000β, σ.23, Hossay, 2001, σ.178-9, Sutherland, 2006, σ.78, Tiryakian και Nevitte, 1985, σ.67). Ταυτόχρονα, όμως, δε θα πρέπει να οδηγηθούμε στην αντίθετη πλάνη: ενώ προφανώς δεν πρέπει οι δράσεις, η ιδεολογία και οι στόχοι μιας οργάνωσης να ανάγονται εκ των προτέρων στον ευρύτερο πληθυσμό (Kalyvas, 2003, σ.487), δεν μπορούμε άκριτα να θεωρούμε πως, επειδή μόνον ένα τμήμα μιας ομάδας συμμετέχει στη συλλογική δράση, αποτελεί μια μειοψηφία χωρίς καμία νομιμοποίηση. Είναι σαφές πως πάντοτε μόνον ένα μικρό τμήμα *σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό* συμμετέχει ενεργά σε ένα εθνικιστικό, αποσχιστικό (και όποιο άλλο) κίνημα (Eriksen, 1993, Wieland, 2001, σ.214)· σύμφωνα με τον Mark Lichbach (1995, σ.126), ο «νόμος του 5%» - ότι δηλαδή μόνο το 5% ενός γενικού πληθυσμού συμμετέχει ενεργά σε περιπτώσεις συλλογικής διαμαρτυρίας ή εξέγερσης - είναι αποδεκτός από πολλούς μελετητές της συλλογικής δράσης. Αυτό δεν σημαίνει αυτόματα πως ένα κίνημα αποτελεί μειοψηφικό ρεύμα ή ότι δε χαίρει υποστήριξης και νομιμοποίησης από τους πολιτικά ή οργανωτικά ανενεργούς. Επιπλέον, η μελέτη της *κινητοποίησης* αναγκαστικά στρέφει την προσοχή του ερευνητή κατά πρώτο λόγο στη δράση συγκεκριμένων οργανώσεων. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το ερώτημα του αν ένα κίνημα είναι «μαζικό» ή όχι, όμως θα πρέπει ταυτόχρονα να διαχωρίζεται η ενεργός συμμετοχή από την υποστήριξη/νομιμοποίηση. Η απάντηση στο πόσο μεγάλη πρέπει να είναι αυτή η συμμετοχή και πόσο ευρεία η υποστήριξη - στο ερώτημα δηλαδή το πότε ένας εθνικισμός μπορεί να χαρακτηριστεί μαζικός (Whitmeyer, 2002, σ.323) - είναι πραγματικά δύσκολη, και αδύνατο να δοθεί επακριβώς με γενικό τρόπο· ο Whitmeyer (2002, σ.323) θέτει ως γενικό κανόνα πως πρέπει να αφορά ένα «πολιτικά σημαντικό τμήμα». Σε κάθε περίπτωση, αυτό μπορεί να απαντηθεί (πάντοτε με ενδεικτικό τρόπο) μόνο μετά από εξέταση των εκάστοτε

¹⁹ Το ζήτημα αυτό το συζητάμε στο κεφάλαιο 6, στην υποενότητα με τίτλο «Υπάρχει συλλογική ταυτότητα;».

συνθηκών και δεδομένων ενός συγκεκριμένου εθνικιστικού κινήματος. Θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε αυτό το ερώτημα και ταυτόχρονα να αποφύγουμε τις δύο προαναφερόμενες ερευνητικές «πλάνες», θέτοντας ως ζητήματα προς διερεύνηση

- 1) την *απήχηση της ιδεολογίας και των στόχων* των κινήματων ή οργανώσεων,
- 2) τον βαθμό *υποστήριξης της (μορφής) δράσης* τους από τον ευρύτερο πληθυσμό, και
- 3) τον βαθμό ενεργού *συμμετοχής* των ευρύτερων στρωμάτων («μαζών») στις δραστηριότητές τους.

Τα ζητήματα (1) και (2) αναφέρονται από κοινού στη διάσταση της λαϊκής *νομιμοποίησης* του κινήματος ή της κυρίαρχης οργάνωσής του ή, αλλιώς, της *νομιμοποίησης στόχων και μέσων*, που, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 3, αποτελεί ένα από τα κριτήρια για να χαρακτηριστεί μια αποσχιστική διεκδίκηση ως *κίνημα* (Heraclides, 1991, σ.1-2). Τα τρία ζητήματα αυτά άπτονται της σχέσης μιας (αποσχιστικής) κινηματικής οργάνωσης και του ευρύτερου πληθυσμού, αλλά και εμμέσως της σύνδεσης ελίτ/ηγεσίας και «μαζών» που μελετά η εργασία· θεωρούμε, λοιπόν, πως μπορούν να απαντηθούν εν μέρει και από την αποτίμηση των πέντε μηχανισμών που εξετάζουμε.

Η ερευνητική ατζέντα του DOC: μηχανισμοί, διαδικασίες, επεισόδια

Έχοντας παρουσιάσει το ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο και τη σχεσιακή «οντολογία» του DOC, μπορούμε να στραφούμε στην ερευνητική του πρόταση σχετικά με τη συγκριτική μελέτη συγκρουσιακών επεισοδίων με βάση αιτιώδεις μηχανισμούς (πρωτίστως) και διαδικασίες. Πριν παρουσιάσουμε αυτά τα αναλυτικά εργαλεία και την ερευνητική ατζέντα των McAdam, Tarrow και Tilly, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε την έννοια των μηχανισμών και τη χρήση τους ως αναλυτικού και επεξηγηματικού σχήματος.

Έννοια, χαρακτηριστικά και χρήση των «μηχανισμών» Πολλές μελέτες που προκρίνουν την ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες έχουν στραφεί στους μηχανισμούς, θεωρώντας τους ως πιο κατάλληλα αναλυτικά σχήματα από τις μεταβλητές. Η ανάδειξη των μηχανισμών, δηλαδή, δεν περιορίζεται στις σχεσιακές αναλύσεις. Κεντρική επιστημολογική θέση της ποιοτικής ανάλυσης είναι πως η ανάλυση της συνδιακύμανσης μεταβλητών με όρους στατιστικών πιθανοτήτων, που χαρακτηρίζει τις ποσοτικές μελέτες στα πλαίσια του θετικισμού, έχει σοβαρές αδυναμίες στη διατύπωση έγκυρων και ασφαλών αιτιακών εξηγήσεων. Ένα πρώτο γενικό πρόβλημα είναι πως οι ποσοτικές μελέτες δεν μπορούν να αποτιμήσουν επαρκώς

μακρο-φαινόμενα, όπως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ή η κρίση του κοινωνικού κράτους, όπως παρατηρεί η Mayntz. Επιπλέον, αν και οι μελέτες συνδιακύμανσης δίνουν έμφαση στις αιτιακές επιδράσεις των ανεξάρτητων μεταβλητών, αυτό που στην πραγματικότητα αποτιμούν είναι οι στατιστικά σημαντικοί *συσχετισμοί* μεταξύ μεταβλητών. Αυτοί οι συσχετισμοί, όμως, δεν είναι κατ' ανάγκην και *θεωρητικά* σημαντικοί και, πρωτίστως, δεν πρέπει να συγχέονται με την *αιτιότητα*. Όπως παρατηρούν οι Bennett και George, η *συνδιακύμανση* αποτελεί μόνο μία εκ των τριών πηγών – κατά Hume – της αιτιακής συνεπαγωγής· οι άλλες δύο, δηλαδή η *χρονική αλληλουχία* και η *γεινίαση* (*contiguity*), φαίνεται να σχετίζονται στενότερα με τη λογική των αιτιακών μηχανισμών. Ομοίως, όπως η συνδιακύμανση θα πρέπει να διακρίνεται από την αιτιακή σχέση, έτσι θα πρέπει να διακρίνεται η περιγραφή συστηματικών συσχετισμών από την *εξήγησή* τους. Προβλήματα σαν και αυτό έχουν στρέψει εδώ και μερικές δεκαετίες το ενδιαφέρον προς τους *αιτιακούς μηχανισμούς* ως συμπληρωματικά ή εναλλακτικά μέσα εδραίωσης αιτιακών συμπερασμάτων (Bennett και George, 1997, Elster, 1998, σ.69-70, Mayntz, 2004, σ.237-8, McAdam *et al*, 2008, σ.308, Sørensen, 1998, σ.246).

Σε ένα γενικό επίπεδο, οι μηχανισμοί αποτελούν αναλυτικά σχήματα που επιχειρούν να εξηγήσουν με ποιον *συγκεκριμένο* τρόπο μια συγκεκριμένη αιτία οδηγεί σε ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα (Falleti και Lynch, 2009, σ.1145) Οι μηχανισμοί δηλαδή επιχειρούν να φωτίσουν τη σκοτεινή περιοχή μεταξύ εισροών και εκροών, *explanans* και *explanandum*, αναδεικνύοντας την πράξη, το γεγονός ή τη διαδικασία που αποτελεί τον φορέα της αιτιακής επίδρασης. Αν, λοιπόν, οι μελέτες συνδιακύμανσης θέτουν το ερώτημα «γιατί» και το απαντούν μέσω του εντοπισμού συσχετισμών στις μεταβολές μεταβλητών, οι μελέτες που χρησιμοποιούν μηχανισμούς ρωτούν «πώς ακριβώς» ή «από τις διεργασίες ποιων δομών παράγεται το φαινόμενο» (Bennett και George, 1997). Η μελέτη των μηχανισμών συχνά συνίσταται στον εντοπισμό ενδιάμεσων βημάτων και αιτιακών αλληλουχιών. Χαρτογραφώντας και αποσαφηνίζοντας την εσωτερική λειτουργία αιτιακών σχέσεων, οι μηχανισμοί, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, αποτελούν τη βάση για πιο λεπτομερειακές, εκλεπτυσμένες και – άρα – στέρεες εξηγήσεις.

Στους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με τους μηχανισμούς²⁰, μπορεί κανείς να ανιχνεύσει διάφορα γνωρίσματα που τους έχουν αποδοθεί: θεωρούνται «κοινωνικές διαδικασίες» και «αιτιακά υποδείγματα», αναφέρονται σε προσδιορισμένα φαινόμενα και παράγουν συγκεκριμένες συνέπειες, εντάσσονται σε επίπεδο ανάλυσης χαμηλότερο από αυτό του ερευνώμενου φαινομένου, καθώς αφορούν τη λειτουργία των συστατικών του μερών,

²⁰ Ο Mahoney έχει καταγράψει σε άρθρο του (2001) τουλάχιστον 24 διαφορετικούς ορισμούς των μηχανισμών (McAdam *et al*, 2008, σ.308).

έχουν κάποια δυναμική, καθότι συνδέουν συνθήκες, γεγονότα ή φαινόμενα, επιφέρουν αλλαγές σε ομοειδείς καταστάσεις, όταν ενεργοποιούνται, εμφανίζονται συχνά και σε διαφορετικά πλαίσια (Checkel, 2005, σ. Elster, 1998, σ.45, Hedström και Swedberg, 1998, σ.25, McAdam *et al*, 2001, σ.24-5, Stinchcombe, 1998, σ.267, Sørensen, 1998, σ.240). Ο ορισμός που παραθέτει η Mayntz (2004, σ.241) συμπυκνώνει κάποια απ' αυτά τα γνωρίσματα: «ο όρος 'μηχανισμός' αναφέρεται σε *επανεμφανιζόμενες διαδικασίες*, οι οποίες συνδέουν κάποιες προσδιορισμένες αρχικές συνθήκες με ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα».

Στη βιβλιογραφία έχουν προταθεί διάφοροι τρόποι αναλυτικής και επιστημολογικής πρόσληψης των μηχανισμών (McAdam *et al*, 2008, σ.308). Δεν θα παρουσιάσουμε αυτές τις διαφορετικές οπτικές εδώ, απλά θα θίξουμε κάποιες πτυχές τους κάνοντας κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με το πώς χρησιμοποιούνται και εννοούνται οι μηχανισμοί σ' αυτή την εργασία. Πρώτον, στη βιβλιογραφία υπάρχει μια διάκριση μεταξύ αυτών που θεωρούν τους μηχανισμούς ως μια «τάξη αληθινών φαινομένων» και εκείνων που τους θεωρούν ως μια «τάξη (αιτιακών) προτάσεων που αναφέρονται σ' αυτά τα φαινόμενα» (Mayntz, 2004, σ.239). Εδώ δεν συντασσόμαστε με την πρώτη άποψη που κατανοεί τους μηχανισμούς ως μια «οντολογική κατηγορία», όχι δηλαδή ως μεθοδολογικό εργαλείο για την κατανόηση της πραγματικότητας, αλλά ως «ένα κεντρικό στοιχείο αυτής» (Demetriou, 2009, σ.443). Αντιθέτως, ακολουθούμε αυτό που ο Δημητρίου αποκαλεί «αδύναμο» πρόγραμμα της έρευνας μηχανισμών (στο οποίο εντάσσει και τους συγγραφείς του *DOC*): το πρόγραμμα αυτό αντιλαμβάνεται τους μηχανισμούς ως *αναπαραστάσεις* της πραγματικότητας, ως αναλυτικές κατασκευές που βοηθούν στην εξήγηση *συγκεκριμένων* κοινωνικών φαινομένων. Οι μηχανισμοί νοούνται ως «επεξηγηματικοί» (και όχι πραγματικοί) και τοποθετούνται εντός συγκεκριμένων επιστημολογικών πλαισίων (Demetriou, 2009, σ.448-50). Δεύτερον, ακολουθούμε μελετητές όμως οι Falletti και Lynch (2009, σ.1146-7) και η Mayntz (2004, σ.244-5), οι οποίοι απορρίπτουν την κατανόηση των μηχανισμών ως ενδιάμεσων ή «παρεμβαλλουσών» μεταβλητών, μεταξύ δηλαδή της ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής. Αν ίσχυε αυτό, τότε οι μηχανισμοί θα αποτελούσαν, όπως όλες οι μεταβλητές, γνωρίσματα της εκάστοτε μονάδας ανάλυσης που μπορούν να συσχετιστούν με άλλα. Οι μηχανισμοί, όμως, είναι «σχεσιακές έννοιες: [τ]οποθετούνται πέρα και έξω από τις ερευνώμενες μονάδες και εξηγούν τη σύνδεση μεταξύ εισροών και εκροών» (Falletti και Lynch, 2009, σ.147). Ή, αλλιώς, οι μηχανισμοί αποτελούνται από «*μετασχηματιστικά γεγονότα*» που συνδέουν *αποτελέσματα και αιτίες*, σύμφωνα με τους συγγραφείς του *DOC* (McAdam *et al*, 2008, σ.309). Η εργασία αυτή, λοιπόν, συμμερίζεται τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το *γιατί* στο *πώς* της κινητοποίησης, στις δυναμικές που αναπτύσσονται κατά τη διεκδικητική δράση, καθώς και την υποκείμενη υπόθεση πως αυτές οι

δυναμικές δεν αποτελούν απλώς ενδιάμεσα στάδια μεταξύ αιτίων και αιτιατών ούτε οι μηχανισμοί, που χρησιμοποιούμε για να τις κατανοήσουμε, αποκλειστικά περιγραφικές έννοιες· οι δυναμικές έχουν μετασχηματιστική και άρα αιτιώδη επίδραση. Τρίτον, οι μηχανισμοί θεωρούνται ευρέως ότι τοποθετούνται στο ενδιάμεσο των καθολικών νόμων και των ιδιογραφικών περιγραφών. Από τη μία, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχουν γενικές εξηγήσεις, δεν μπορούν να τοποθετηθούν στο μακρο-επίπεδο· απ' την άλλη, πρέπει να έχουν κάποιον βαθμό γενικότητας ώστε να έχουν και επεξηγηματική ισχύ, δεν μπορούν να θεωρηθούν *ad hoc* εξηγήσεις μεμονωμένων περιπτώσεων. Αποτελούν λοιπόν εξηγήσεις - ή αναφέρονται σε φαινόμενα - μεσαίας κλίμακας (Hedström και Swedberg, 1998, σ.6, 10, 24). Αυτός ο βαθμός γενικότητας που έχουν οι μηχανισμοί ως έννοιες συνδέεται και με το ότι οι μηχανισμοί μπορούν να λειτουργούν σε πεπερασμένο σύνολο διαφορετικών πλαισίων, είναι «φορητοί», όπως παρατηρούν οι Falleti και Lynch. Η καθαυτή λειτουργία του μηχανισμού είναι όμοια σε κάθε πλαίσιο· για παράδειγμα, ο μηχανισμός της «μεσιτείας», που χρησιμοποιούμε, πάντοτε θα αναφέρεται στη σύνδεση προηγούμενων ασύνδετων κοινωνικών πεδίων μέσα από τη μεσολάβηση κάποιου δρώντα. Όμως, κατά τις Falleti και Lynch (2009, σ.1161) οι μηχανισμοί δεν παράγουν συγκεκριμένα αποτελέσματα αυτοτελώς αλλά σε αλληλεπίδραση με το κοινωνικό πλαίσιο. Η παρατήρηση αυτή, πέρα από το ότι διατυπώνει τον οντολογικού χαρακτήρα υπαινιγμό, ότι ο αιτιατός χαρακτήρας δεν είναι εγγενής στους μηχανισμούς αλλά ενδεχομενικός και ενδιάθετος, συνεπάγεται πως η λειτουργία ενός μηχανισμού σε πλαίσια με διαφορετικά χαρακτηριστικά μπορεί να παράγει διαφορετικής μορφής αποτελέσματα και εκβάσεις· τη θέση αυτή συμμερίζονται οι συγγραφείς του *DOC* (McAdam *et al*, 2001, σ.68, 87, 225-6, 309-10)· είναι, άλλωστε, κεντρική στόχευση αυτής της εργασίας να διερευνήσει την ποικιλομορφία που προκύπτει από τη λειτουργία όμοιων μηχανισμών αποσχιστικής κινητοποίησης σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια.

Στην επόμενη υποενότητα θα παρουσιάσουμε την ερευνητική ατζέντα του *DOC* στη βάση μηχανισμών και διαδικασιών και θα εξηγήσουμε το πώς εντάσσεται σε αυτή η παρούσα μελέτη.

Συγκριτική ανάλυση συγκρουσιακών επεισοδίων: μηχανισμοί και διαδικασίες

Οι

αιτιακοί μηχανισμοί στο αναλυτικό και ερευνητικό πλαίσιο του *DOC* κατανοούνται σε άμεση σχέση με την έννοια της «διαδικασίας» και του «επεισοδίου». Ως μηχανισμούς οι συγγραφείς εννοούν

μια οριοθετημένη τάξη γεγονότων που μεταβάλλει προσδιορισμένα σύνολα στοιχείων με πανομοιότυπους ή παρόμοιους τρόπους σε μια ποικιλία καταστάσεων (McAdam *et al*, 2001, σ.24).

Επιπλέον, οι συγγραφείς διακρίνουν σε *τρεις τύπους μηχανισμών*: 1) τους *περιβαλλοντικούς*, οι οποίοι αναφέρονται σε «εξωτερικά παραγόμενες επιδράσεις σε συνθήκες που επηρεάζουν την κοινωνική ζωή» και οι οποίοι «μπορούν να λειτουργήσουν με άμεσο τρόπο», 2) τους *γνωστικούς*, οι οποίοι «λειτουργούν μέσα από μεταβολές στην ατομική και συλλογική αντίληψη», και 3) τους *σχεσιακούς* μηχανισμούς, οι οποίοι «μεταβάλλουν συνδέσεις μεταξύ ανθρώπων, ομάδων και διαπροσωπικών δικτύων» (McAdam *et al*, 2001, σ.25-6). Σχετικά με τους πέντε μηχανισμούς που εξετάζουμε, αυτός της «γεφύρωσης πλαισίων» αποτελεί έναν γνωστικό μηχανισμό, όπως είναι πιθανότατα και αυτός της «απόδοσης ευκαιριών και απειλών» (παρότι αφορά πρωτίστως μια «περιβαλλοντική», εξωτερική αλλαγή, δεν επιδρά άμεσα, αλλά απαιτεί μια μεταβολή στο επίπεδο των αντιλήψεων των δρώντων). Οι μηχανισμοί της «μεσιτείας», της «ιδιοποίησης δομών» και της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων» εντάσσονται στους σχεσιακούς μηχανισμούς. Οι συγγραφείς του *DOC* δεν παρουσιάζουν κάποια προκαθορισμένη λίστα μηχανισμών, όμως κατά τη θεωρητική συζήτηση και κυρίως την εμπειρική μελέτη που κάνουν εισηγούνται πάνω από είκοσι *αιτιακούς μηχανισμούς που «επανεμφανίζονται»* σε συγκρουσιακά επεισόδια. Ο Tilly στο βιβλίο του *The Politics of Collective Violence*, που εκδόθηκε δύο χρόνια μετά το *DOC*, εφαρμόζοντας ουσιαστικά το ερευνητικό πρόγραμμά του σε μια υποκατηγορία της συγκρουσιακής πολιτικής, εισηγείται πάνω από δέκα επιπλέον μηχανισμούς.

Κατά τους συγγραφείς του *DOC* οι μηχανισμοί σπανίως λειτουργούν αποκομμένοι ο ένας απ' τον άλλον· συνηθέστερα συγκροτούν μαζί με άλλους μηχανισμούς ευρύτερες *διαδικασίες*. Με βάση τον ορισμό των μηχανισμών, οι διαδικασίες ορίζονται ως

τακτικές ακολουθίες [...] μηχανισμών οι οποίες παράγουν παρόμοιες (γενικά πιο σύνθετες και ενδεχομενικές) μεταβολές τέτοιων στοιχείων (McAdam *et al*, 2001, σ.24).

Μηχανισμοί και διαδικασίες λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο, αν και οι δεύτερες συνήθως σε υψηλότερο επίπεδο. Συγκροτούν ένα συνεχές και συχνά ο καθορισμός του τι συνιστά μηχανισμό και τι διαδικασία – δηλαδή μια «οικογένεια μηχανισμών» - ενέχει κάποιον βαθμό αυθαιρεσίας. Μια κεντρική διαδικασία όλων των συγκρουσιακών φαινομένων, υπογραμμίζουν οι συγγραφείς του *DOC*, είναι αυτή της «*κινητοποίησης*», της οποίας οι πιο κομβικοί μηχανισμοί είναι τρεις: η «συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών», η «μεσιτεία» και η «κοινωνική ιδιοποίηση» (2001, σ.27-8, 92, 123). Όπως έχουμε πει, στα πλαίσια αυτής της εργασίας η διαδικασία που εξετάζεται είναι η κινητοποίηση, προσδιορισμένη ως *παρατεταμένη σύνδεση ελίτ και μαζών σε από κοινού διεκδικητική δράση*· επιπλέον, για να αποτιμήσουμε αυτή τη διαδικασία, χρησιμοποιούμε και τους τρεις μηχανισμούς που προτείνονται στο *DOC* (αλλά και δύο επιπλέον). Οι McAdam, Tarrow και Tilly εντοπίζουν, μετά την ανάλυση μιας σειράς από

συγκρουσιακά επεισόδια, τρεις ακόμη επανεμφανιζόμενες διαδικασίες: τη «συγκρότηση δρώντων» (η οποία απαρτίζεται από συγκεκριμένους μηχανισμούς, που εξηγούν τη συγκρότηση σε πολιτικούς δρώντες προηγουμένως απολίτικων ή ανοργάνωτων στρωμάτων μέσω της ίδιας της συλλογικής δράσης· στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας νέοι δρώντες, ταυτότητες και όρια αναδύονται), την «πόλωση» (οι συστατικοί μηχανισμοί της οποίας οδηγούν στην όξυνση διαχωριστικών γραμμών κατά τη διάρκεια των αλληλεπιδράσεων που παράγονται στη διεκδικητική δράση) και τη «μετάθεση κλίμακας» (*scale shift*) (η οποία συνίσταται σε εναλλακτικούς συνδυασμούς συγκεκριμένων μηχανισμών, που οδηγούν σε αύξηση του αριθμού αλλά και της έντασης των διεκδικητικών, συγκρουσιακών δράσεων) (McAdam *et al*, 2001, σ.314-40).

Τα συγκρουσιακά *επεισόδια* είναι η τρίτη κεντρική έννοια που χρησιμοποιείται στο *DOC*. Δεν αποτελούν απλά πιο σύνθετες διαδικασίες, αλλά «πάντοτε περιλαμβάνουν δύο ή περισσότερες διαδικασίες» (2001, σ.28). Τα επεισόδια ορίζονται ως

συνεχή ρεύματα διεκδίκησης τα οποία συμπεριλαμβάνουν τη διατύπωση συλλογικών αιτημάτων που πλήττουν τα συμφέροντα άλλων μερών (McAdam *et al*, 2001, σ.24).

Η παρισινή επανάσταση τον Ιούλιο του 1789 αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκρουσιακού επεισοδίου. Δύο σημαντικές παρατηρήσεις που κάνουν οι συγγραφείς σχετικά με τα επεισόδια είναι οι εξής: Πρώτον, τα επεισόδια δεν ακολουθούν κάποια γραμμική, προδιαγεγραμμένη πορεία διεκδίκησεων και συγκρούσεων, αλλά αποτελούν *δυναμικά* πεδία αλληλεπιδράσεων μεταξύ δρώντων, όπου «κινητοποίηση και αποκινητοποίηση τέμνονται», ταυτότητες αναδιαμορφώνονται και κατασκευάζονται και «νέες μορφές δράσης επινοούνται» ή απορρίπτονται. Δεύτερον, τα επεισόδια δεν έχουν κάποια χαρακτηριστικά εγγενή ή αντικειμενικά, αλλά αυτά προσδιορίζονται από το θεωρητικό πλαίσιο του ερευνητή και τις στοχεύσεις του, όπως είναι το εγχείρημα της σύγκρισής τους με άλλα επεισόδια, που επιχειρούμε εδώ. Ο συγκεκριμένος αναλυτικός φακός προσδιορίζει και το ποιοι μηχανισμοί είναι «ορατοί» και ποιοι όχι (McAdam *et al*, 2001, σ.28-30).

Έχοντας προσδιορίσει, λοιπόν, τις τρεις αυτές βασικές έννοιες, οι συγγραφείς του *DOC* διατυπώνουν *την πρότασή τους για ένα ερευνητικό πρόγραμμα της συγκρουσιακής πολιτικής* το οποίο θα συνίσταται: α) στην αναγνώριση συγκρουσιακών επεισοδίων ή οικογενειών συγκρουσιακών επεισοδίων και στην ανάδειξη κάποιου «προβληματικού» γνωρίσματός τους, κάποιου ζητήματος που χρήζει εξήγησης δηλαδή, β) στον εντοπισμό των διαδικασιών που συγκροτούν ή παράγουν το προβληματικό γνώρισμα, και γ) στην αναζήτηση επανεμφανιζόμενων αιτιακών μηχανισμών εντός των διαδικασιών που συγκροτούν τη συγκρουσιακή δράση και αλληλεπίδραση (McAdam *et al*, 2001, σ.29).

Οι συγγραφείς τονίζουν πως σκοπός τους (στο *DOC*) δεν είναι η εξήγηση των συγκρουσιακών επεισοδίων που μελετούν στο σύνολό τους, αλλά ο εντοπισμός και η διερεύνηση μηχανισμών και διαδικασιών που εμφανίζονται σε επεισόδια απ' όλο το φάσμα της συγκρουσιακής πολιτικής· δεν στοχεύουν όμως στη διαμόρφωση μιας θεωρίας της συγκρουσιακής πολιτικής, στην ανάδειξη δηλαδή ενός σταθερού συνδυασμού μηχανισμών και διαδικασιών ως αιτιολογία όλων ή κάποιων συγκρουσιακών φαινομένων. Αντιθέτως, όπως έχουμε αναφέρει, δηλώνουν ρητά πως δεν επιδιώκουν την ανεύρεση αιτιών και αρχικών συνθηκών, αλλά την εξήγηση της *τροχιάς*, της δυναμικής εξέλιξης, κλιμάκωσης και αποκλιμάκωσης της συγκρουσιακής δράσης. Σε αυτό το προσδιορισμένο πεδίο τοποθετείται η λειτουργία και η - αυστηρά οριοθετημένη - αιτιακή επίδραση των μηχανισμών. Οι μηχανισμοί παράγουν μεν κοινά «άμεσα αποτελέσματα» σε μια σειρά από διαφορετικές περιπτώσεις, όμως οι τελικές απολήξεις των συγκρουσιακών επεισοδίων ποικίλλουν. Αυτό συμβαίνει, όπως έχουμε πει, διότι, πρώτον, οι μηχανισμοί δεν λειτουργούν από μόνοι τους αλλά πάντοτε με άλλους μηχανισμούς, παράγοντας έτσι πολλαπλούς δυνατούς συνδυασμούς μηχανισμών· δεύτερον, ακόμα και αν προκύπτουν ίδιοι συνδυασμοί μηχανισμών σε μια σειρά από περιπτώσεις (αυτό δηλαδή που εξετάζουμε εδώ εστιάζοντας σε πέντε συγκεκριμένους μηχανισμούς), τα τελικά αποτελέσματα πάλι θα διαφέρουν, διότι α) οι συνδυασμοί ίδιων μηχανισμών δεν είναι πάντα ομοιόμορφοι (λόγω των διαφορετικών δρώντων που εμπλέκονται και της διαφορετικής έντασης του κάθε μηχανισμού) και β) λειτουργούν σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια. Η αλληλεπίδραση διαφορετικών πλαισιακών χαρακτηριστικών (δομών, ιστορικά διαμορφωμένων κοινωνικών συνθηκών, ταυτοτήτων) με ίδιους μηχανισμούς παράγει διαφορετικά συγκρουσιακά αποτελέσματα (McAdam *et al*, 2001, σ.37, 68, 87, 309-10).

Με βάση αυτό το ερευνητικό πρόγραμμα προτείνονται κάποιες εναλλακτικές στρατηγικές. Μία εξ αυτών, είναι η εξήγηση ενός ή περιορισμένου αριθμού μηχανισμών σε ένα ευρύ φάσμα *ανόμοιων* επεισοδίων. Αυτή τη στρατηγική ακολουθούν πρωτίστως οι McAdam, Tarrow και Tilly στο *DOC*, διενεργώντας διαδοχικά ζεύγη συγκρίσεων (*paired comparisons*). Σε κάποιες περιπτώσεις τα ζεύγη αυτά έχουν ένα κοινό – αν και πολύ γενικό – χαρακτηριστικό. Για παράδειγμα, σε περιπτώσεις «εθνικισμού» αντιπαραβάλλουν το ιταλικό εθνικιστικό κίνημα με τις εθνικιστικές διεκδικήσεις των τελευταίων χρόνων της ΕΣΣΔ, ενώ σε περιπτώσεις «επαναστατικών» επεισοδίων αντιπαραβάλλουν την επανάσταση της Νικαράγουα με την εξέγερση της Πλατείας Τιενανμέν. Άλλα συγκριτικά ζεύγη που εξετάζουν είναι φαινομενικά εντελώς ανόμοια, όπως η ανταποικιακή εξέγερση των Μάου Μάου στην Κένυα και η Κίτρινη Επανάσταση στις Φιλιππίνες, που ανέτρεψε το καθεστώς Μάρκος. Σε κάθε ζεύγος επεισοδίων εντοπίζουν τη λειτουργία κοινών μηχανισμών, οι οποίοι όμως οδηγούν σε διαφορετικά

αποτελέσματα· για παράδειγμα, στις περιπτώσεις εθνικισμού εντοπίζουν τους κοινούς μηχανισμούς «σπирάλ ευκαιριών», «ανταγωνισμού», «μετατόπισης ταυτοτήτων» και «μεσιτείας», οι οποίοι όμως στην περίπτωση της Ιταλίας οδήγησαν στην εθνική ολοκλήρωση και στην περίπτωση της ΕΣΣΔ στην κρατική κατάρρευση, στο αντίθετο δηλαδή αποτέλεσμα (McAdam *et al*, 2001, σ.262-3).

Η στρατηγική που ακολουθούμε σ' αυτή την εργασία είναι εγγύτερα προς τη δεύτερη εναλλακτική που προτείνεται στο *DOC*: η *εξήγηση «επανεμφανιζόμενων διαδικασιών σε οικογένειες επεισοδίων»* (π.χ. η διαδικασία της «ταξικής συμμαχίας» σε περιπτώσεις επαναστάσεων) (McAdam *et al*, 2001, σ.309-10, έμφαση δική μου). Ακολουθώντας το προαναφερόμενο ερευνητικό πρόγραμμα του *DOC*, προσδιορίζουμε ως:

- «οικογένεια επεισοδίων» τα *αποσχιστικά κινήματα*·
- «προβληματικό τους γνώρισμα», το οποίο διερευνούμε, το *πώς οι «μάζες» συνδέονται με τις ελίτ*·
- «επανεμφανιζόμενη διαδικασία» την *κινητοποίηση*·
- «επανεμφανιζόμενους αιτιακούς μηχανισμούς» της διαδικασίας αποσχιστικής κινητοποίησης τους εξής: συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών, ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων, γεφύρωση πλαισίων, μεσιτεία, κοινωνική ιδιοποίηση.

Προσδιορισμός των πέντε μηχανισμών αποσχιστικής κινητοποίησης

Σε αυτή την υποενότητα θα αιτιολογήσουμε την επιλογή των πέντε συγκεκριμένων μηχανισμών και κυρίως θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά και τη λειτουργία του καθενός, κάτι που είναι απαραίτητο για να καταστεί δυνατή και αξιόπιστη η αποτίμηση της αποσχιστικής κινητοποίησης (ως σύνδεσης ελίτ-«μαζών») με βάση αυτούς.

Τα ζητήματα της επιλογής και «μέτρησης» των μηχανισμών Το ερευνητικό πρόγραμμα του *DOC* προσέλκυσε αρκετό ενδιαφέρον στο ευρύτερο γνωστικό πεδίο των κινήματων και της συγκρουσιακής πολιτικής, όπως, για παράδειγμα, φανερώνεται από τα αφιερώματα σε τεύχη των περιοδικών *Mobilization* (2003, 8:1), *Theory & Society* (2004, 33:3/4) και *Qualitative Sociology* (2008, 31:4). Δεν θα παρουσιάσουμε διεξοδικά τις κριτικές αποτιμήσεις της πρότασης του *DOC*, αλλά θα αναφερθούμε συνοπτικά σε κάποιες από τις κριτικές και θα σταθούμε στο ζήτημα της επιλογής και «μέτρησης» των μηχανισμών.

Σύμφωνα με τον Mees (2004, σ.314), μια κριτική που έχει ασκηθεί στους McAdam, Tarrow και Tilly σχετίζεται, όπως προαναφέραμε, με την απορριπτική στάση τους προς την «κλασική ατζέντα»: φαίνεται πως πολλοί μελετητές θεωρούν γόνιμη τη συνεισφορά της και χρήσιμες τις αναλυτικές κατηγορίες που εμπεριέχει. Επιπλέον, ο Mees (2004, σ.314-5) επικρίνει τους συγγραφείς του *DOC* για το, κατά τη γνώμη του, υπερβολικά ευρύ ερευνητικό αντικείμενο που οριοθετούν (όλες τις εκφάνσεις της συγκρουσιακής πολιτικής) και κυρίως για την πρόθεσή τους να διατυπώσουν μια συνολική εξήγηση. Βέβαια, με βάση όσα είπαμε λίγο παραπάνω, οι συγγραφείς του *DOC* ρητά αρνούνται ότι επιδιώκουν κάτι τέτοιο και δηλώνουν ότι απλώς σκοπεύουν να αναδείξουν κοινούς, επανεμφανιζόμενους μηχανισμούς και διαδικασίες σε συγκρουσιακά επεισόδια. Παρατηρώντας ομοιότητες στην τροχιά, τον τρόπο διενέργειας και την κλιμάκωση της συλλογικής, διεκδικητικής δράσης, ανεξάρτητα από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο και τα ειδικά χαρακτηριστικά που αυτή προσλαμβάνει, αναδεικνύουν συγκεκριμένους μηχανισμούς και διαδικασίες ως μια κοινή γραμματική που επιτρέπει τη συγκριτική μελέτη και, άρα, την καλύτερη κατανόηση τέτοιων φαινομένων. Πάντως, και ο Mees στο άρθρο του θεωρεί πως το πρόγραμμα του *DOC*, αν και ελάχιστα παραγωγικό για τη μελέτη μοναδικών ή περιορισμένου αριθμού περιπτώσεων, είναι περισσότερο κατάλληλο για πιο γενικές, συγκριτικές έρευνες. Μια επιπλέον κριτική που μπορούμε εδώ να διατυπώσουμε είναι η αμφίθυμη στάση των McAdam, Tarrow και Tilly απέναντι στα κοινωνικά πλαίσια και τις «αρχικές συνθήκες» των συγκρουσιακών φαινομένων: απ' τη μία, στις διακηρύξεις τους υποβαθμίζουν τη σημασία τους ή δηλώνουν πως δεν θα ασχοληθούν με αυτά, όμως από την άλλη επισημαίνουν τον ρόλο των διαφορετικών πλαισίων στην ποικιλομορφία των συγκρουσιακών εκβάσεων. Μάλιστα, κατά την εξέταση των διαφόρων συγκρουσιακών επεισοδίων αφιερώνουν αρκετό χώρο στην περιγραφή τους, κάτι που τους επιτρέπει να διατυπώσουν υποθέσεις και για την αιτιολογία του εκάστοτε επεισοδίου (δηλαδή όχι μόνο για τη διεκδικητική τροχιά του). Η παρούσα εργασία συμμερίζεται απολύτως την προτεραιότητα που δίνει το *DOC* στο πώς ακριβώς εκδηλώνεται και εκτυλίσσεται η συλλογική διεκδικητική δράση, όμως δεν παραμελούμε τις αρχικές συνθήκες και τα πλαίσια, θεωρώντας πως μπορούν να προσφέρουν σημαντικά στην κατανόηση του πρωταρχικού ερευνητικού ενδιαφέροντός μας: α) εξετάζουμε τις αιτιολογικές θεωρίες εθνικισμού, εθνοτικής κινητοποίησης και απόσχισης, οι οποίες μας προσανατολίζουν σε συγκεκριμένες «αρχικές συνθήκες», που ευνοούν την ανάδυση αποσχιστικών *επιδιώξεων*, β) εξετάζουμε εκτεταμένα το κοινωνικό, κρατικό και ιστορικό πλαίσιο εντός των οποίων δρουν τα δύο αποσχιστικά κινήματα που μελετάμε: θεωρούμε μάλιστα πως χωρίς καλή γνώση των κοινωνικών και ιστορικών συγκεκριμένων δεν είναι εύκολο να αποτιμηθεί η λειτουργία των μηχανισμών. Επιπλέον, όπως αναφέραμε και στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου, οι

εξηγήσεις κοινωνικών φαινομένων (όπως εν προκειμένω τα αποσχιστικά κινήματα) δεν μπορούν να διατυπωθούν αποκλειστικά με όρους μηχανισμών, αλλά σε συνδυασμό με ιστορικές αφηγήσεις, «στυλιζαρισμένα γεγονότα» ή όποιες άλλες γνωστικές αναπαραστάσεις του κοινωνικού πλαισίου (Demetriou, 2009, σ.450, Lichbach, 2005, σ.234-8).

Έχουν γραφεί μελέτες που υιοθετούν το πρόγραμμα του *DOC*, χρησιμοποιώντας κάποιους από τους προτεινόμενους μηχανισμούς ή διαδικασίες για τη μελέτη συγκρουσιακών φαινομένων ή επεισοδίων (π.χ. Johnston, 2006)· απ' την άλλη, φαίνεται πως ακόμα και μελετητές θετικά διακείμενοι προς τη σχεσιακή προσέγγιση ή/και την ερευνητική ατζέντα του *DOC* δεν χρησιμοποιούν τους μηχανισμούς του ως αναλυτικά εργαλεία για την εξήγηση της συγκρουσιακής δράσης (π.χ. Diani και Bison, 2004, σ.282, Goldstone, 2004, σ.360). Ο Mees (2004, σ.314) καταγράφει κριτική σχετικά με τη «θεωρητική επεξεργασία» των μηχανισμών στο *DOC*, καθώς και με την «εμπειρική εγκυρότητά» τους. Ο Lichbach (2005, σ.228-34, 241) θέτει ένα σημαντικό «πρόβλημα» με την ανάλυση που βασίζεται στη χρήση μηχανισμών (όχι συγκεκριμένα με το *DOC* δηλαδή), το οποίο είναι η *πολλαπλότητά* τους. Επισημαίνει τον κίνδυνο η αναζήτηση μηχανισμών να καταλήξει μια ατέρμονη διαδικασία, όχι πολύ διαφορετική από τη θετικιστική αναζήτηση μεταβλητών: η αλόγιστη υπερφόρτωση των αναλύσεων με πολλούς μηχανισμούς όχι απλά δεν επιτυγχάνει τη διατύπωση εξηγήσεων, αλλά συσκοτίζει εντέλει και το υπό εξέταση φαινόμενο. Η λύση που ο Lichbach προτείνει, για να αποφευχθεί αυτή η υπερφόρτωση, είναι η ένταξη των μηχανισμών σε συγκεκριμένα ερευνητικά προγράμματα (όπως αναμφίβολα είναι αυτό του *DOC*) και σε «οργανωμένες δομές γνώσης» (όπως είναι οι θεωρίες εθνικισμού, εθνοτικής κινητοποίησης και απόσχισης, οι περιγραφές των συγκεκριμένων κοινωνικών πλαισίων και οι ιστορικές αφηγήσεις των δύο κινημάτων που εντάσσουμε στην ανάλυσή μας²¹). Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, όμως, που οριοθετούμε τη χρήση και αναλυτική εστίαση των μηχανισμών, τίθεται το ερώτημα ποιους μηχανισμούς από τους δεκάδες που προτείνουν οι McAdam, Tarrow και Tilly (κυρίως στο *DOC*, αλλά και σε μετέπειτα μελέτες τους) έπρεπε να επιλέξουμε· ακριβέστερα, ποιο πρέπει να είναι το κριτήριο αυτής της επιλογής; Οι συγγραφείς του *DOC* αναγνωρίζουν πως είναι πιθανό κάποιο συγκρουσιακό επεισόδιο να (φαίνεται ότι) διέπεται από πολλούς από τους μηχανισμούς που προτείνουν· όμως σε καμία περίπτωση δεν χρησιμοποιούν παραπάνω από πέντε ή έξι μηχανισμούς για την εξήγηση των επεισοδίων. Η γενική απάντηση που δίνουν είναι πως πρέπει να επιλέγονται εκείνοι οι μηχανισμοί που α) παίζουν σημαντικό ρόλο στη συγκρουσιακή τροχιά δεδομένων επεισοδίων, και β) μπορούν να βοηθήσουν στην εξήγηση των «προβληματικών»

²¹²¹ Οι «ιστορικές αφηγήσεις» συγκεκριμένα προτείνονται και από τον Lichbach (2005, σ.238-41).

χαρακτηριστικών αυτών των επεισοδίων (McAdam *et al*, 2001, σ.262). Αυτό, βεβαίως, στην πράξη σημαίνει πως απαιτείται μια κάποια εξοικείωση με τα υπό εξέταση επεισόδια, πριν ο ερευνητής προκρίνει κάποιους μηχανισμούς ως καταλληλότερους· ακόμη και τότε, καθότι δεν μπορεί να διενεργηθεί πλήρης έλεγχος για κάθε πιθανό μηχανισμό, η επιλογή ενός συγκεκριμένου συνδυασμού μηχανισμών αποτελεί ουσιαστικά *υπόθεση προς διερεύνηση*, όπως σημειώνουν οι συγγραφείς του *DOC* (2001, σ.29) και υιοθετούμε στην παρούσα εργασία. Το ερώτημα που διερευνάται – «προβληματικό γνώρισμα» στην ορολογία του *DOC* ή εξαρτημένη μεταβλητή στη θετικιστική επιστημολογία – είναι το πώς οι ελίτ και οι «μάζες» συνδέονται σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων· μια σημαντική βοήθεια για την επιλογή των κατάλληλων μηχανισμών ήταν οι τρεις μηχανισμοί που είδαμε ότι στο *DOC* προσδιορίζονται ως συστατικοί κάθε διαδικασίας συγκρουσιακής *κινητοποίησης*. Οι μηχανισμοί αυτοί φαίνονται κατάλληλοι και για την αποτίμηση της σύνδεσης ελίτ και «μαζών»:

- Ο μηχανισμός της *συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών*, πρώτον, φαντάζει απαραίτητος για κάθε διαδικασία κινητοποίησης (ανεξαρτήτως δηλαδή του ζητήματος ελίτ-«μάζες»), καθώς σηματοδοτεί το πότε (ή το «γιατί τότε») αυτή εκδηλώνεται· δεύτερον, και πιο συναφές για το εγχείρημά μας, ο προσδιορισμός «συλλογικός» υποδηλώνει πως η απόδοση ευκαιρίας από ένα μικρό τμήμα των εν δυνάμει διεκδικητών δεν αρκεί για την πυροδότηση της συλλογικής δράσης, αλλά αντιθέτως πως απαιτείται αυτή η συνειδητοποίηση να λάβει ευρύτερο, μαζικότερο χαρακτήρα. Με τους όρους της παρούσας εργασίας, απαιτείται η δημιουργία μιας κοινής συνείδησης για το αναγκαίο και εφικτό της διεκδικητικής δράσης τόσο από σημαντικό τμήμα των ελίτ /κινηματικών ηγεσιών όσο και των ευρύτερων – πιθανόν πολιτικά ανενεργών ως τότε - στρωμάτων.
- Ο μηχανισμός της *κοινωνικής ιδιοποίησης*, εκ πρώτης όψεως, μόνον εμμέσως άπτεται του ζητήματος της σύνδεσης ελίτ-μαζών· αναφέρεται, πρωτίστως, όμως στο κρίσιμο για κάθε κινητοποίηση οργανωσιακό ζήτημα και συγκεκριμένα στην απόκτηση μιας «κοινωνικής/οργανωτικής βάσης». Αφορά δηλαδή την υπαγωγή σε κοινούς οργανωτικούς σχηματισμούς ενός στοιχειωδώς ευρέος φάσματος δρώντων και στρωμάτων, φάσματος που, μεταξύ άλλων, πρέπει να περιλαμβάνει τόσο τμήματα των «ελίτ» όσο και μια μαζική βάση.
- Ο μηχανισμός της μεσιτείας σχετίζεται περισσότερο άμεσα από κάθε άλλον με το ζήτημα της σύνδεσης ελίτ και «μαζών». Αφορά στη σύναψη πολιτικών δεσμών, τη σύνδεση και τον συντονισμό σε κοινή δράση προηγουμένως ασύνδετων πολιτικών δρώντων. Αναπόφευκτα, μια τέτοια διεργασία πλατιάς σύμπραξης και συμμαχίας

αναφέρεται και στη σύνδεση τμημάτων των ελίτ και δρώντων προερχόμενων από τα ευρύτερα στρώματα.

Οι τρεις μηχανισμοί, λοιπόν, που προτείνονται στο *DOC* ως επανεμφανιζόμενοι σε κάθε διαδικασία κινητοποίησης δείχνουν ότι είναι επαρκώς συναφείς με το ζήτημα της σύνδεσης ελίτ και «μαζών» και ότι πληρούν τις προϋποθέσεις ώστε να διερευνηθεί το αν πράγματι μπορούν να εξηγήσουν κρίσιμες διαστάσεις αυτού του ζητήματος. Μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως συνδυαστικά οι τρεις μηχανισμοί καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό το οργανωτικό και καθαρά κινηματικό κομμάτι της συλλογικής δράσης· όμως, δε δείχνουν ικανοί να φωτίσουν επαρκώς κάποιες άλλες σημαντικές πτυχές της κινητοποίησης, όπως είναι αυτές της κοινής ταυτότητας (ή αλληλεγγύης) και της ιδεολογίας. Γι' αυτόν το λόγο επιλέξαμε δύο επιπλέον μηχανισμούς, που φαίνονται ικανοί να συλλάβουν και να αποτυπώσουν αναλυτικά αυτές τις πτυχές:

- Ο μηχανισμός της *ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων* σχετίζεται με το ζήτημα της ταυτότητας των διεκδικητών. Συγκεκριμένα, σχετίζεται με την παρατήρηση πως σε περιστάσεις συγκρουσιακής δράσης ενισχύεται ένα συγκεκριμένο πολιτικό όριο και ταυτόχρονα αποδυναμώνονται άλλα διαθέσιμα· το όριο αυτό ενισχύει τη διάκριση εμείς/αυτοί. Η συγκρότηση μιας ενιαίας ταυτότητας στην περίπτωση κινημάτων, όπως αυτά που εξετάζουμε, έχει σχεδόν πάντοτε και έναν εθνοτικό ή εθνικό χαρακτήρα· όπως θα δούμε, τόσο στην περίπτωση των Παπούα όσο και των Ορόμο αποδυναμώθηκαν οι τοπικές ή φυλετικές (*tribal*) ταυτότητες, που έτεμναν εσωτερικά τις δύο κατηγορίες, και ενισχύθηκε η αίσθηση μιας ενιαίας ταυτότητας· αυτή η διεργασία που παραπέμπει ευθέως στον δίδυμο μηχανισμό της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων συντελέστηκε σε μεγάλο βαθμό όχι πριν, αλλά κατά τη διάρκεια της εθνικιστικής κινητοποίησης. Η συγκρότηση ενιαίων εθνοτικών (δυνάμει εθνικών) ταυτοτήτων συνεπάγεται και την υπαγωγή τόσο των ελίτ όσο και των μαζών – παρά τις διαφορές και ανταγωνισμούς τους – σε μια ενιαία κατηγορία· χωρίς αυτή την ταυτοτική σύνδεση και συνάφεια δε θα ήταν δυνατή η συλλογική δράση με εθνοτικό ή εθνικό χαρακτήρα.
- Ο μηχανισμός της *γεφύρωσης πλαισίων* αφορά στο επίπεδο της ιδεολογίας· συγκεκριμένα αναφέρεται στην επιτυχημένη συνάρθρωση των παραπόνων και των στόχων διαφορετικών μεταξύ τους δρώντων και στρωμάτων. Στην περίπτωση των αποσχιστικών κινημάτων ο κεντρικός, κοινός στόχος είναι η άσκηση αυτοκυβέρνησης από την ομάδα. Για να είναι πραγματικά ευρεία αυτή η συνάρθρωση, πρέπει να ενσωματώνει τις στοχεύσεις και τα συμφέροντα δρώντων που προέρχονται τόσο από τα αδύναμα, λαϊκά στρώματα όσο και από τμήμα των

(εν προκειμένω) εθνοτικών ελίτ. Η συνάρθρωση αυτή, εφόσον φυσικά είναι επιτυχής, δεν αποτελεί απλώς άθροισμα ή τον μέσο όρο επιμέρους κατανοήσεων, συμφερόντων και στοχεύσεων, αλλά οδηγεί στη δημιουργία κοινών ερμηνευτικών πλαισίων.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η επιλογή των πέντε συγκεκριμένων μηχανισμών είναι συνδυασμός των προτάσεων του *DOC* σχετικά με τους μηχανισμούς κινητοποίησης και δικών μας επιλογών με γνώμονα το ερώτημα που επιχειρούμε να απαντήσουμε. Η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης πρόσληψης της κινητοποίησης (ως παρατεταμένης σύνδεσης ελίτ-«μαζών») διευκόλυνε την επιλογή των κατάλληλων μηχανισμών. Θεωρούμε πως, επιλέγοντας αυτούς τους πέντε μηχανισμούς, μπορούμε να αποτιμήσουμε ικανοποιητικά τις σημαντικότερες διαστάσεις της διαδικασίας σύνδεσης ελίτ και «μαζών» σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινήματων: τις διαστάσεις της ταυτότητας, της ιδεολογίας, της οργάνωσης, της πολιτικής συμμαχίας και της ετοιμότητας για ενεργό συμμετοχή στη συλλογική δράση.

Εκτός από το ζήτημα της επιλογής των μηχανισμών, ένα δεύτερο σημαντικό ερώτημα είναι το πώς αυτοί μπορούν να «μετρηθούν», το πώς μπορεί να αποτιμηθεί η επεξηγηματική ισχύς τους σχετικά με μια οικογένεια συγκρουσιακών επεισοδίων, όπως εν προκειμένω τα αποσχιστικά κινήματα. Αναφέραμε ήδη στο πρώτο μέρος πως οι συγγραφείς του *DOC* τονίζουν την ανάγκη «επιχειρησιακού προσδιορισμού» των μηχανισμών, δηλαδή του συσχετισμού τους με καθορισμένους «εμπειρικούς δείκτες» ή «αντιπροσωπευτικές έννοιες» (*proxies*) (2001, σ.310, 312). Σε μεταγενέστερο άρθρο τους, οι McAdam, Tarrow και Tilly (2008, σ.310) προσδιορίζουν με περισσότερη ακρίβεια τη «μέτρηση» των μηχανισμών: η «μέτρηση» απαιτεί στοιχειωδώς τη διατύπωση συγκεκριμένων κριτηρίων της παρουσίας και απουσίας του κάθε μηχανισμού και, σε επόμενο στάδιο, την ανίχνευση της «τοποθεσίας», της συχνότητας, της έντασης και του αντίκτυπου του(ή της αποτελεσματικότητάς του). Εν συνεχεία, οι McAdam, Tarrow και Tilly προτείνουν τέσσερις μεθόδους μέτρησης των μηχανισμών: τη διαμόρφωση «καταλόγων γεγονότων» ή άλλων παρεμφερών τεχνικών (*events data*), την «εθνογραφική» έρευνα πεδίου (την οποία προκρίνουν ως την πλέον κατάλληλη για τη μελέτη των μηχανισμών), την έμμεση έρευνα πεδίου (η οποία δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια, αλλά παραπέμπει σε συνδυασμό έρευνας πεδίου και χρήσης άλλων εργαλείων, όπως στατιστικών στοιχείων) και τις έμμεσες στατιστικές μετρήσεις (McAdam *et al*, 2008, σ.311-322).

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρήσουμε την αποτίμηση των μηχανισμών μέσω περισσότερο «δευτερογενούς» ανάλυσης: θα επιχειρήσουμε να συγκροτήσουμε λίστες με «εμπειρικούς δείκτες» (ή *proxies*) για τον κάθε μηχανισμό. Τις λίστες αυτές θα τις συγκροτήσουμε τόσο μέσω της εννοιολογικής διερεύνησης, εντοπισμού δηλαδή των κύριων

συνδηλώσεων ή γνωρισμάτων «βάθους» του κάθε μηχανισμού (π.χ. μέσω των εννοιών της «συμμαχίας» ή του «συντονισμού» για τον μηχανισμό της μεσιτείας), όσο και μέσω της διερεύνησης των εμπειρικών αναφορών του (του εννοιολογικού «πλάτους») με βάση παραδείγματα από τη βιβλιογραφία των κινημάτων, του εθνικισμού, της εθνοτικής κινητοποίησης και της απόσχισης (π.χ. το είδος των οργανώσεων που εμπλέκονται σε περιπτώσεις εθνοτικής κινητοποίησης θα μας βοηθήσει να αποτιμήσουμε τον μηχανισμό της κοινωνικής ιδιοποίησης). Αυτές οι λίστες θα μας βοηθήσουν να εστιάσουμε σε συγκεκριμένες πτυχές των τριών περιστατικών αποσχιστικής κινητοποίησης που μελετάμε και, δι' αυτής της εστίασης, να αποτιμήσουμε τη λειτουργία των πέντε μηχανισμών. Η αποτίμηση των μηχανισμών θα γίνει βάσει δύο παρεμφερών «μετρήσεων»: Ως προς την πρώτη μέτρηση, δε θα ακολουθήσουμε κατά γράμμα την πρόταση των McAdam, Tarrow και Tilly για αποτίμηση στη βάση απουσίας ή παρουσίας των μηχανισμών, αλλά στη βάση *σχετικά χαμηλής ή σχετικά υψηλής αποτελεσματικότητας*. Η αποτελεσματικότητα ή ο αντίκτυπος του κάθε μηχανισμού θεωρούμε πως είναι εν μέρει συνάρτηση των άλλων τριών κριτηρίων που θέτουν οι McAdam, Tarrow και Tilly, δηλαδή της «τοποθεσίας» (κατά πόσον η λειτουργία του μηχανισμού ήταν διάχυτη ή τοπικά περιορισμένη), της «συχνότητας» (συνεχής/συχνή ή σπάνια/χρονικά περιορισμένη λειτουργία) και της «έντασης». Σχετικά με τη δεύτερη μέτρηση, θα αποτιμήσουμε την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών στη βάση μιας 5βάθμιας τακτικής κλίμακας (χαμηλή αποτελεσματικότητα, χαμηλή προς μεσαία αποτελεσματικότητα, κ.ο.κ.).

Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στην απόπειρα εμπειρικού και εννοιολογικού προσδιορισμού του κάθε μηχανισμού, απόπειρα που επιπλέον θα καταστήσει πιο σαφείς τους λόγους επιλογής τους.

Ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων

Πρόκειται για έναν σχεσιακό, δίδυμο

μηχανισμό, ο οποίος σχετίζεται, όπως έχουμε πει, πρωτίστως με τις *ταυτότητες* που εμπλέκονται στη συγκρουσιακή δράση, δηλαδή με τη συγκρότηση και τα *όριά* τους («εθνοτικά» εν προκειμένω). Ο Tilly (2003α, σ.84) ορίζει την «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» ως:

Μια μετατόπιση των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων τέτοια ώστε αυτές όλο και περισσότερο (α) οργανώνονται γύρω από ένα μοναδικό όριο [της μορφής] εμείς-αυτοί και (β) διαφοροποιούνται σε αλληλεπιδράσεις εντός του ορίου και εγκάρσια του ορίου. (Η απενεργοποίηση ορίων υποδηλώνει την αντίθετη μετατόπιση, προς νέα ή πολλαπλά όρια, καθώς και προς ελάττωση της διαφοράς μεταξύ των αλληλεπιδράσεων εντός του ορίου και εκείνων εγκάρσια του ορίου).

Ο μηχανισμός αυτός δεν αναφέρεται στο *DOC* (παρά μόνο εμμέσως), αλλά στο προαναφερθέν έργο του Tilly καθώς και σε μετέπειτα άρθρο που συνέγραψε με τον Tarrow. Στα παραπάνω

έργα οι συγγραφείς προτείνουν διάφορους μηχανισμούς, που έχουν σχέση με τις ταυτότητες στα πλαίσια συλλογικών διεκδικήσεων και συγκρουσιακής πολιτικής. Ο μηχανισμός της «συγκρότησης κατηγορίας» (*category formation*), που αναφέρεται στο *DOC*, αφορά ουσιαστικά στη χάραξη νέων ορίων, στη δημιουργία νέων ταυτοτήτων δηλαδή, που παρατηρείται στα πλαίσια της συλλογικής δράσης και συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης (McAdam *et al*, 2001, σ.143). Ένας άλλος μηχανισμός σχετικός με ταυτότητες είναι αυτός της «συνάντησης» (*encounter*), ο οποίος συνίσταται στην πύκνωση της αλληλεπίδρασης μεταξύ δρώντων που προηγουμένως είχαν λίγες επαφές, η οποία προκαλεί τη μορφοποίηση ενός ορίου μεταξύ τους (Tilly, 2004, σ.218). Ο μηχανισμός μπορεί, για τις ανάγκες της διερεύνησης που προκαλούμε εδώ, να θεωρηθεί ως ένας «υπο-μηχανισμός»²² της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης» ορίων, ο οποίος ενεργοποιείται κατά τα πρώτα στάδια της ή προοιωνίζεται την εμφάνισή της. Ως υπο-μηχανισμοί της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων» μπορούν επίσης να θεωρηθούν οι μηχανισμοί της «κλιμάκωσης βάσει δικτύου» (*network-based escalation*) και «ενεργοποίησης βάσει κοινωνικού περιβάλλοντος» (*setting-based activation*). Θεωρούμε πως οι δύο αυτοί μηχανισμοί προϋποθέτουν την ενεργοποίηση ορίων και μπορούν να ιδωθούν ως περιγραφές κάποιων ειδικών λειτουργιών της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων. Ουσιαστικά, και οι δύο μηχανισμοί περιγράφουν πώς η οριοθέτηση κοινωνικών δικτύων και κοινωνικών χώρων βάσει συγκεκριμένων ταυτοτήτων οδηγεί στην περαιτέρω ενίσχυση των ταυτοτήτων αυτών σε περιστάσεις συγκρουσιακών αλληλεπιδράσεων (ή/και οδηγεί στη διευκόλυνση ανάδυσης συγκρουσιακών ζευγών μέσω της περαιτέρω τόνωσης του ταυτοτικού ορίου) (Tilly, 2003α, σ.119). Οι υπο-μηχανισμοί αυτοί απεικονίζουν το πώς ένα όριο, π.χ. μεταξύ δύο εθνοτικών ομάδων, ανα-τροφοδοτείται και αναπαράγεται στη διάρκεια μιας συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης μέσω της εθνοτικοποίησης διαφόρων ζητημάτων και διενέξεων, μέσω δηλαδή της πλαισίωσής τους στη βάση ενός ήδη ενεργοποιημένου εθνοτικού ορίου. Εν συνεχεία, ένας συναφής με την «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση» μηχανισμός, που αναφέρει ο Tilly, είναι αυτός της «εγγραφής/διαγραφής» ορίων (*inscription/erasure*). Η - μικρή - διαφορά τους είναι πως στην περίπτωση της η «εγγραφή» επιτείνει τις κοινωνικές σχέσεις εκατέρωθεν και εγκαρσίως του ορίου, ενώ η «ενεργοποίηση» κάνει «το ίδιο το όριο πιο κεντρικό στην οργάνωση των δραστηριοτήτων της 'περιοχής' του» (Tilly, 2004, σ.223-4). Δύο επιπλέον μηχανισμοί που διαφοροποιούνται πιο έντονα από την «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση» ορίων είναι αυτοί της «ενσωμάτωσης/αποκοπής» (Tilly, 2003α, σ.76-8) και της «μετατόπισης ταυτότητας» (*identity shift*) (McAdam *et al*, 2001, σ.316)· και οι δύο αυτοί μηχανισμοί (όπως

²² Η έννοια του «υπο-μηχανισμού» (*submechanism*) χρησιμοποιείται στο *DOC* (McAdam *et al*, 2001, σ.143).

και η «συγκρότηση κατηγορίας») αναφέρονται με τον έναν ή άλλο τρόπο στη δημιουργία νέων ταυτοτήτων.

Σε άρθρο τους το 2006 οι Tilly και Tarrow υπογραμμίζουν πως ο δίδυμος μηχανισμός της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων είναι ο πλέον σημαντικός, σε σχέση με τους άλλους μηχανισμούς που σχετίζονται με τις ταυτότητες και τα όριά τους, σε περιπτώσεις συγκρουσιακής πολιτικής. Η σημασία του μηχανισμού ανάγεται στην παρατήρηση ότι οι συγκρουσιακές αλληλεπιδράσεις τείνουν να στοιχίζονται γύρω από ένα όριο που χωρίζει τους δρώντες σε δύο (μεγάλες) ομάδες (εμείς-αυτοί). Αυτό το όριο κατά κανόνα δε δημιουργείται κατά τη διάρκεια της διεκδικητικής δράσης, αλλά προϋπάρχει αυτής, λειτουργώντας - ως ένα μεταξύ πολλαπλών κοινωνικών ορίων - στα πλαίσια των «καθημερινών» αλληλεπιδράσεων. Οι υπόλοιποι μηχανισμοί που αναφέραμε (αλλά και άλλοι που καταγράφουν οι Tilly και Tarrow) εμπλέκονται, ανά περίπτωση, στην αρχική ανάδυση του συγκεκριμένου ορίου (Tilly και Tarrow, 2006, σ.11). Όμως, οι συλλογικές διεκδικήσεις στις περισσότερες περιπτώσεις «δε δημιουργούν και δεν ενεργοποιούν νέα όρια [·] αντιθέτως, το μεγαλύτερο μέρος της συγκρουσιακής πολιτικής ενεργοποιεί ή απενεργοποιεί υφιστάμενα όρια». Δηλαδή, κάποιο από τα προϋπάρχοντα όρια ενισχύεται στα πλαίσια της συλλογικής δράσης και καθιστά τις ταυτότητες, που οριοθετεί, βάση των συλλογικών διεκδικήσεων, αποτελεί τον άξονα δηλαδή των συγκρουσιακών αλληλεπιδράσεων (Tilly και Tarrow, 2006, σ.14, έμφαση δική μου). Ταυτόχρονα με την ενεργοποίηση, υπογράμμιση και τονισμό ενός ορίου, άλλα όρια - πολιτικά και πολιτισμικά - απενεργοποιούνται και αποδυναμώνονται. Τα όρια αυτά δεν απαλείφονται εντελώς, δε χάνονται, αλλά υποβαθμίζονται ή αποσιωπώνται, κάτι που φυσικά μπορεί να οδηγήσει στην εξασθένησή τους (McAdam *et al*, 2001, σ.320). Η υπογράμμιση της σημασίας ενός προϋπάρχοντος ορίου από τους Tilly και Tarrow δεν οδηγεί αναγκαστικά στην πλήρη αναίρεση της θέσης που εκφράζει το *DOC*, ότι η συγκρουσιακή πολιτική παράγει νέες ταυτότητες και νέους δρώντες· και η «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» αποτελεί ένα είδος αλλαγής ταυτοτικών ορίων (Tilly, 2004, σ.215-6)· δεν πρόκειται όμως για εμφάνιση μιας νεοπαγούς ταυτότητας αλλά για ενίσχυση μιας υφιστάμενης. Αυτό που φαίνεται να αναγνωρίζουν οι Tilly και Tarrow είναι πως η κινητοποίηση, αν και αποτελεί δυναμική διαδικασία ικανή να επιφέρει ποικίλους μετασχηματισμούς, πρέπει να βασίζεται ταυτόχρονα σε μια κοινωνική και ταυτοτική πρώτη ύλη.

Αναφορικά με το ζητούμενο της εργασίας, ο μηχανισμός αυτός δεν εξηγεί αυτή καθαυτή τη σύνδεση ελίτ και μαζών κατά τη συλλογική δράση. Όμως, πρώτον, είναι αναγκαία συνθήκη αυτής, καθότι χωρίς μια υποτυπώδη έστω αναφορά σε μια κοινή ταυτότητα αυτή η σύνδεση θα ήταν άτοπη· δεύτερον, το ακριβές περιεχόμενό της (: ποιο όριο ενεργοποιείται έναντι άλλων

εναλλακτικών, ποια τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ποια όρια απενεργοποιούνται) καθορίζει σε σημαντικό βαθμό το περιεχόμενο και την επιτυχία της κινητοποίησης· τρίτον, προσδιορίζει ορισμένες πτυχές των άλλων μηχανισμών που εξετάζουμε, όπως, για παράδειγμα, την ομάδα αναφοράς των «ευκαιριών και απειλών» («ευκαιρίες και απειλές για ποιους;»), το ποιες πλαισιώσεις μπορούν να γεφυρωθούν, καθώς και μεταξύ ποιων δρώντων και επί ποιου ελάχιστου κοινού παρανομαστή μπορεί να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός της μεσιτείας.

Η «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» βρίσκει πολλές εμπειρικές αναφορές στο εθνικιστικό και εθνотικό φαινόμενο, συμπεριλαμβανομένου του αποσχιστικού. Καταρχήν, αποτελεί σχεδόν αυτονόητη αλήθεια ότι ο εθνικισμός επιχειρεί ταυτόχρονα όχι απλώς να ενισχύσει το εξωτερικό όριο και να αποδυναμώσει τις εσωτερικές του διαφορές, πολιτισμικές και άλλες (Conversi, 1995, σ.78), αλλά να «σχετικοποιήσει και να καθυποτάξει» τις εσωτερικές διαφορές, προβάλλοντας τη διαφορά «ημών»-«ξένων» ως απόλυτη (1988, σ.128-9). Οι μηχανισμοί της ενεργοποίησης και απενεργοποίησης λειτουργούν και αντίστροφα: η αποδυνάμωση εσωτερικών διαχωριστικών γραμμών συνδέεται με την, εμπρόθετη ή απροσχεδίαστη, τόνωση του εξωτερικού ορίου (Wimmer, 2006, σ.342), η ενσωμάτωση (κάποιων) και ο αποκλεισμός (άλλων) αποτελούν σχεδόν αδιαχώριστες διαδικασίες. Βεβαίως, είναι τάση κάθε ταυτότητας να οξύνει το εξωτερικό της όριο και να προβάλλει ένα ομοιογενές «εμείς» (βλέπε κεφ.6 περί ταυτοτήτων επ' αυτού), όμως ταυτότητες όπως οι εθνικές και εθνотικές, που διαθέτουν πλούσιους πολιτισμικούς και (συχνά) ιστορικούς πόρους, μπορούν ευκολότερα να κάνουν το εξωτερικό όριο να φαντάζει φυσικό και αρχέγονο. Η λειτουργία του μηχανισμού της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων διαφαίνεται και σε περισσότερο δυναμικές διεργασίες: για παράδειγμα, είναι ευρύτατα αποδεκτό ότι κάθε εθνικισμός στα αρχικά στάδιά του αποτελεί εκδήλωση κάποιων ελίτ (διανοουμένων, αστικής τάξης, κλπ)· στην προσπάθειά τους να διαδώσουν την εθνικιστική ιδεολογία στα ευρύτερα στρώματα, επιχειρούν να τονίσουν το ένα συγκεκριμένο, ταυτοτικό όριο (εθνотικό, γλωσσικό ή/και εδαφικό-πολιτικό) και να υποβαθμίσουν τις υπόλοιπες κοινωνικές, ταξικές και λοιπές «μερικές» ταυτότητες. Γενικότερα, σε περιπτώσεις από την εθνотική κινητοποίηση μέχρι τους διακρατικούς πολέμους οι ελίτ συνήθως παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην εκ νέου ενεργοποίηση ενός υφιστάμενου εθνотικού ή εθνικού ορίου (χωρίς αυτό από μόνο του να συνιστά χειραγώγηση) (Whitmeyer, 2002, σ.334). Άλλη περίπτωση ενεργοποίησης του μηχανισμού που μελετάμε είναι τα «εθνотικά αμαλγάματα» (Horowitz, 1975, σ.124-7), δηλαδή η διαδικασία «σύντηξης» εθνотικών κατηγοριών ή φυλών (*tribes*) σε ευρύτερες εθνотικές ή πολιτισμικές ομάδες. Ο Horowitz τοποθετεί τη διαδικασία αυτή στο αφρικανικό και ασιατικό πλαίσιο και της αποδίδει στις περισσότερες περιπτώσεις έναν αθέλητο και συσσωρευτικό χαρακτήρα· βέβαια, μια τέτοια

διαδικασία πολλές φορές διευκολύνθηκε ή και επιβλήθηκε από αποικιακές πολιτικές χάραξης νέων «εθνοτικών» ορίων (Χουλιάρης, 1997, σ.19, Young, 1994, σ.225-31). Τόσο οι Ορόμο όσο και – κυρίως και πιο εύγλωττα – οι Παπούα αποτελούν περιπτώσεις εθνοτικών αμαλγαμάτων, όπως θα δούμε. Αλλά και στο ευρωπαϊκό πλαίσιο μπορούν να παρατηρηθούν παρόμοιες διεργασίες που παραπέμπουν στον μηχανισμό της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων· η Gomez-Reino (1998) αναφέρει σχετικά με την αυτονομιστική Λίγκα του Βορρά πως αρχικά κυριαρχούσαν οι επιμέρους, τοπικές ταυτότητες (Βενετοί, Λομβαρδοί) και μόνο σταδιακά αυτές οι χαμηλότερης κλίμακας ταυτότητες υποβαθμίστηκαν προς όφελος μιας ευρύτερης (που παραπέμπει στον «Βορρά» ή την «Παντάνια»).

Το τελευταίο παράδειγμα παραπέμπει σε έναν από τους δύο τρόπους με τους οποίους (φαίνεται να) λειτουργεί ο μηχανισμός σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινήσεων: στην απενεργοποίηση των τοπικών διαφορών στα πλαίσια της ανάδειξης μιας ευρύτερης εθνοτικής ή και περιφερειακής ταυτότητας. Ο άλλος, περισσότερο ιδιότυπος, τρόπος, ή για την ακρίβεια η λειτουργία του μηχανισμού σε υψηλότερο επίπεδο, αναφέρεται στην απενεργοποίηση του «εθνικού» ορίου, που το εθνικό κράτος επιδιώκει να επιβάλει, και την ενεργοποίηση της μερικότερης (σε σχέση με την εθνική-κρατική) εθνοτικής/περιφερειακής ταυτότητας.

Στον πίνακα που ακολουθεί επιχειρούμε τον «επιχειρησιακό προσδιορισμό» του μηχανισμού· υπό τον τίτλο «εθνικισμός» αναφέρουμε τα στοιχεία που αφορούν ειδικότερα τις διάφορες εκφάνσεις του αποσχιστικού, εθνικιστικού και εθνοτικού φαινομένου (όπως κάνουμε και στις λίστες των άλλων μηχανισμών).

Πίνακας 1. **Ο μηχανισμός της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων**

υφιστάμενο όριο που καθίσταται πολιτικά σημαντικό διάκριση εμείς-αυτοί πόλωση ανάδειξη/σχετικοποίηση διαιρετικών τομών υπογράμμιση/αποσιώπηση διαφορών τονισμός/θάμπωμα προβολή/υποβάθμιση όξυνση/άμβλυνση σκλήρυνση/ρευστοποίηση	εθνικισμός υπερίσχυση εθνικού ορίου εθνοτικοποίηση ανταγωνισμών φυσικοποίηση ταυτοτήτων εθνοτικά αμαλγάματα προβολή χωριστών ταυτοτήτων αποκλεισμός/ενσωμάτωση	σχετιζόμενοι μηχανισμοί συγκρότηση κατηγορίας εγγραφή/διαγραφή ορίων
		υπο-μηχανισμοί συνάντηση
		ενεργοποίηση βάσει δικτύων ενεργοποίηση βάσει κοινωνικού περιβάλλοντος

Συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών

Έχουμε περιγράψει τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του μηχανισμού κατά την παρουσίαση της εναλλακτικής – προς την «κλασική» – ατζέντας του DOC· ο μηχανισμός ουσιαστικά αναφέρεται σε ερμηνευτική

διαδικασία, που μεσολαβεί μεταξύ αλλαγών στη δομή πολιτικών ευκαιριών (ΔΠΕ) και στη συλλογική δράση. Όπως η ΔΠΕ στην κλασική ατζέντα (Tarrow, 1994, σ.17), έτσι και ο μηχανισμός της «συλλογικής απόδοσης» συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην κατανόηση του *πότε εκδηλώνεται* η διεκδικητική δράση, γιατί δηλαδή μια δεδομένη στιγμή/συγκυρία και όχι κάποια άλλη. Κρίσιμες παράμετροι, όπως είπαμε, είναι η «ορατότητα» των πολιτικών αλλαγών και η πρόσληψή τους ως πολιτικής ευκαιρίας ή απειλής από τους δρώντες, ευκαιρίας/απειλής που να καθιστά (στην αντίληψη των δυνάμει διεκδικητών) πραγματοποιήσιμη ή επιτακτική τη συλλογική, μαχητική δράση. Ένας ορισμός που παρατίθεται στο *DOC* για τη «συλλογική απόδοση ευκαιριών/απειλών» είναι ο εξής:

Περιλαμβάνει (α) την επινόηση ή εισαγωγή και (β) τη διάχυση ενός κοινού ορισμού σχετικά με αλλαγές στις αναμενόμενες συνέπειες πιθανών δράσεων (ή, επιπλέον, της αδυναμίας για δράση) από την πλευρά ενός πολιτικού δρώντα. Η απόδοση ευκαιριών-απειλών συχνά αναδύεται μέσα από τον ανταγωνισμό μεταξύ υποστηρικτών διαφορετικών ερμηνειών, μία εκ των οποίων τελικά υπερισχύει (McAdam *et al*, 2001, σ.95).

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό, η δημιουργία μιας πλατιάς συνειδητοποίησης και διυποκειμενικής αντίληψης για το τι συνιστά πολιτική ευκαιρία/απειλή, καθώς και περί του γιατί η διεκδικητική δράση είναι αναγκαία, μπορεί να προκύψει είτε μέσα από νέες ερμηνείες των ίδιων των διεκδικητών είτε, υπονοείται, μέσω της υιοθέτησης ανάλογων ερμηνειών από άλλους δρώντες. Στην πρώτη ειδικά περίπτωση μπορεί να εικάσει κανείς πως ο ρόλος των ελίτ μιας ομάδας στην άρθρωση και διάχυση μιας τέτοιας ερμηνείας είναι σημαντικός· πάντως, μπορούμε να προσθέσουμε ότι σε ορισμένες – σχετικά σπάνιες – συγκυρίες απότομων και σημαντικών μεταβολών στη ΔΠΕ η διαμεσολάβηση των ελίτ για την κατάδειξή τους δεν είναι τόσο κρίσιμη. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να πείσουν ευρύτερα στρώματα, *πρωτίστως τα μη πολιτικά ενεργά*, για την ορθότητα της ερμηνείας τους και την προοπτική της συλλογικής δράσης, ώστε η «απόδοση» να είναι πραγματικά «συλλογική»· επιπλέον, όπως αναφέρεται και στον ορισμό, συνήθως δεν υπάρχει μια ενιαία αφήγηση απ' την πλευρά των ελίτ ή των οργανωτικών ηγεσιών. Εξάλλου, η «συλλογική απόδοση ευκαιριών/απειλών» τις περισσότερες περιπτώσεις δεν αποτελεί μια διαδικασία που συμβαίνει άπαξ, αλλά αναπαράγεται και ανατροφοδοτείται (για ένα ορισμένο διάστημα), καθώς στις αρχικές ερμηνείες των διεκδικητών αντιδρούν άλλοι δρώντες, κυρίως «κυβερνητικοί παράγοντες» και «κατεστημένοι δρώντες», κάτι που προκαλεί αναδιάταξη στη ΔΠΕ και μπορεί να προκαλέσει αλλαγή των ερμηνειών των διεκδικητών, κ.ο.κ.· αυτή η αλληλεπιδραστική διαδικασία «διαστελλόμενων και συστελλόμενων ευκαιριών» αποτυπώνεται από τους συγγραφείς του *DOC* ως ο μηχανισμός του «σπινάλ ευκαιριών» (McAdam *et al*, 2001, σ.243). Μπορούμε να σημειώσουμε εδώ ότι η «απειλή», πλημμελώς

εννοιολογημένη από τις παλαιότερες αναλύσεις και την «κλασική ατζέντα» ως απουσία ευκαιριών, γίνεται κατανοητή αφενός ως απειλή καταστολής και αφετέρου ως «επαπειλούμενες απώλειες σε περίπτωση απραξίας» (Alimi, 2007, σ. 102, Σεφεριάδης, 2006, σ.7).

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον μηχανισμό της «συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών», πρέπει να ειπωθούν κάποια πράγματα για τη ΔΠΕ· μπορεί οι νεότερες αναλύσεις της συγκρουσιακής πολιτικής (συμπεριλαμβανομένου του *DOC*) να υπογραμμίζουν τη σημασία της ερμηνευτικής/γνωστικής διαμεσολάβησης των δρώντων ώστε να επέλθει η εκδήλωση της διεκδικητικής δράσης, όμως αυτή η διαμεσολάβηση πρέπει να δεχτεί ένα ερέθισμα προκειμένου να ενεργοποιηθεί. Μετά από τα αρχικά στάδια είναι πιθανόν η διεκδικητική δράση να δημιουργεί η ίδια νέες ευκαιρίες (Maiz, 2003, σ.202, Saxton, 2004, σ.26)· όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις ο μηχανισμός αναδύεται αρχικά ως απάντηση σε μια αλλαγή που συντελείται στο επίπεδο της ΔΠΕ. Είναι απαραίτητο, λοιπόν, να δούμε κάποια γενικά χαρακτηριστικά της ΔΠΕ και τις κυριότερες από τις αλλαγές σε αυτά τα χαρακτηριστικά που διευκολύνουν (αλλά φυσικά δεν συνεπάγονται αναγκαστικά) την ενεργοποίηση του μηχανισμού συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών. Ως ΔΠΕ νοούνται

οι επίσημοι οργανισμοί της κυβέρνησης και της δημόσιας πολιτικής, η διευκόλυνση και καταστολή των αιτημάτων διεκδικητών από τις αρχές και η παρουσία δυνάμει συμμάχων, ανταγωνιστών ή εχθρών (McAdam *et al*, 1996, παρατίθεται στο Saxton, 2004, σ.28).

Είναι σαφές ότι σε μεγάλο βαθμό η εκάστοτε ΔΠΕ συναρτάται από τον τύπο του καθεστώτος. Ο Tilly (2003α, σ.47-50) εισηγείται μια ταξινόμηση πολιτικών καθεστώτων με βάση δύο κριτήρια, την κυβερνητική ισχύ - νοούμενη ως ικανότητα κυβερνητικού ελέγχου επί προσώπων, δραστηριοτήτων και πόρων εντός μιας επικράτειας (McAdam *et al*, 2001, σ.269) – και τη δημοκρατία: ο συνδυασμός τους παράγει τέσσερις τύπους καθεστώτων, τα *ισχυρά μη δημοκρατικά*, τα *αδύναμα μη δημοκρατικά*, τα *ισχυρά δημοκρατικά* και τα *αδύναμα δημοκρατικά*. Κάθε καθεστώς διακρίνει τη συλλογική διατύπωση διεκδικήσεων, αξιώσεων και αιτημάτων (*claim-making*) σε υπαγορευμένη (*prescribed*), ανεκτή και απαγορευμένη· την πρώτη ομάδα συλλογικών αξιώσεων την προωθεί ενεργά, σχεδόν υποχρεωτικά, τη δεύτερη τη διευκολύνει ή δεν την παρεμποδίζει και την τρίτη την καταστέλλει. Προφανώς, το εύρος αυτών των τριών μορφών συλλογικών διεκδικήσεων ποικίλλει ανάλογα με τον τύπο καθεστώτος: ο γενικός κανόνας είναι πως τα ισχυρότερα και τα λιγότερο δημοκρατικά καθεστώτα συρρικνώνουν σημαντικά το εύρος των ανεκτών διεκδικήσεων. Ποικίλλει, επίσης, ο όγκος των διεκδικητικών δράσεων: στα ισχυρά μη δημοκρατικά εκδηλώνονται οι λιγότερες διεκδικήσεις, και, όταν αυτό συμβαίνει, εμπίπτουν σχεδόν πάντα στη σφαίρα της απαγόρευσης· στα αδύναμα δημοκρατικά καθεστώτα εκδηλώνεται ο μεγαλύτερος όγκος διεκδικήσεων. Είναι αυτονόητο,

πάντως, πως οι βίαιες μορφές διεκδίκησης - όπως αυτές των αποσχιστικών κινήματων των Ορόμο και των Παπούα (κατά την πρώτη φάση του) – προκαλούν την καταστολή σε κάθε τύπο καθεστώτος (Tilly, 2003α, σ.47-50, Tilly και Tarrow, 2006, σ.17-8). Άρα, λοιπόν, η ΔΠΕ κάθε τύπου καθεστώτος επηρεάζει σημαντικά και πολλαπλώς τη συλλογική διεκδικητική δράση· συγκεκριμένα, τα συστατικά της ΔΠΕ που έχουν ιδιαίτερη σχέση με την εκδήλωση ή μη της διεκδικητικής δράσης είναι τα εξής, σύμφωνα με τους Tilly και Tarrow (2006, σ.8-9): 1) η ύπαρξη ανεξάρτητων πόλων ισχύος εντός του καθεστώτος, 2) το κατά πόσον το καθεστώς είναι ανοιχτό σε νέους δρώντες, 3) η αστάθεια των πολιτικών συμμαχιών, 4) η διαθεσιμότητα ισχυρών συμμάχων ή υποστηρικτών στους διεκδικητές, 5) ο βαθμός καταστολής ή διευκόλυνσης της συλλογικής διατύπωσης αιτημάτων από το καθεστώς. Αλλαγές σε κάποιο ή κάποια από τα παραπάνω συστατικά της ΔΠΕ (π.χ. αποδυνάμωση κατασταλτικής ικανότητας του κράτους, διάσπαση ελίτ, εμφάνιση νέων δρώντων) κάνουν πιθανή την ενεργοποίηση του μηχανισμού της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών. Και αυτό γιατί η ΔΠΕ και η μεταβολή των συστατικών της προσδιορίζουν το είδος των αξιώσεων και αιτημάτων που είναι ανεκτά, το ποιες μορφές δράσης επιτρέπονται και ποιες καταστέλλονται, την επιτευξιμότητα των διαφόρων στοχεύσεων, γενικότερα το κόστος κινητοποίησης/καταστολής για κάθε μορφή διεκδίκησης, και τις διαφορετικές ευκαιρίες/απειλές που αντιστοιχούν σε διαφορετικούς τύπους πολιτικών δρώντων (Tilly, 2003α, σ.231, Tilly και Tarrow, 2006, σ.8-9, 17). Οι δρώντες που επηρεάζονται πιο άμεσα από αλλαγές στη ΔΠΕ είναι οι «ακτιβιστές», σύμφωνα με τους Tilly και Tarrow (2006, σ.9)· η πολιτική ενεργοποίησή τους, δηλαδή η μετάβασή τους από «υποκείμενα» σε «διεκδικητές» (και αντιστρόφως) εξαρτάται άμεσα από τη διαστολή ή τη συστολή της ΔΠΕ. Η αποτελεσματική ενεργοποίηση του μηχανισμού της «συλλογικής απόδοσης» έχει ως βασικό αποτέλεσμα τη σημαντική – αν όχι ραγδαία – πύκνωση των διεκδικητικών δράσεων ή/και τη μαζικοποίηση της συμμετοχής σε αυτές. Συνοδευτικά γνωρίσματα της σχετίζονται με τους άλλους μηχανισμούς που εξετάζουμε, όπως η ανάδυση νέων δρώντων, συμμαχιών και οργανώσεων ή η συνάρθρωση αιτημάτων. Αν δεν είναι ευχερής η άμεση ερευνητική αποτίμηση των προαναφερόμενων αλλαγών στη ΔΠΕ, μια ξαφνική επίταση και μαζικοποίηση της συγκρουσιακής δράσης αποτελεί ένδειξη *πιθανών* αλλαγών στη ΔΠΕ και *πιθανής* ενεργοποίησης του μηχανισμού συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών.

Μπορούμε να παρατηρήσουμε πως αλλαγές στα συστατικά (1), (3) και (4) παραπέμπουν σε συνθήκες, όπου τμήματα των «κατεστημένων δρώντων» ή ελίτ αποχωρούν από τον κυβερνώντα συνασπισμό και καθίστανται δυνάμει σύμμαχοι των «διεκδικητών», των πιο αδύναμων, δηλαδή, πολιτικά στρωμάτων. Η ύπαρξη ρηγμάτων στο εσωτερικό των ελίτ (Tarrow, 1994, σ.86) ή η ενεργοποίηση του προαναφερθέντος μηχανισμού της «αυτομόλησης των ελίτ»

δημιουργεί, με άλλα λόγια, συνθήκες σύνδεσης ελίτ και πολιτικοποιούμενων «μαζών» σε από κοινού διεκδικητική δράση.

Σε σχέση με την παραπάνω παρατήρηση, πως η δομή πολιτικών ευκαιριών και απειλών διαφέρει ανάλογα με τον τύπο πολιτικού δρώντα, μπορούμε να αναφερθούμε σε κάποιες μελέτες που χρησιμοποιούν την έννοια της ΔΠΕ για την ανάλυση εθνικιστικών, εθνοτικών και αποσχιστικών κινημάτων, οι οποίες έχουν σωστά υποδείξει την ύπαρξη μιας ειδικής ΔΠΕ για τέτοια κινήματα, ομάδες και διεκδικητές. Τα καθεστώτα επηρεάζουν τα εθνικιστικά κινήματα όχι μόνο μέσω του γενικού καθορισμού των νόμιμων πολιτικών δρώντων, των ανεκτών πολιτικών δραστηριοτήτων και του κόστους των κινηματικών στρατηγικών, αλλά και πιο ειδικά μέσω του πολιτικού και θεσμικού πλαισίου που θέτουν αναφορικά με ζητήματα κουλτούρας, ταυτοτήτων και μειονοτήτων. Άλλωστε, το γεγονός πως κανένα κράτος δεν είναι «πολιτισμικά ουδέτερο» σηματοδοτεί από μόνο του τον ρόλο των κυβερνήσεων στην εκδήλωση εθνικιστικών κινημάτων (Beissinger, 1998, σ.402), καθώς και το γεγονός πως υφίσταται μια ιδιαίτερη ΔΠΕ ειδικά για τα «εθνικά» ή «μειονοτικά» ζητήματα, συχνά μάλιστα διαφορετική μεταξύ εθνοτικών ή αποσχιστικών κινημάτων εντός του ίδιου κράτους (Gorenburg, 2003, σ.8-9). Μια πρώτη πτυχή της «ΔΠΕ του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης» αφορά το επίσημο ή θεσμικό επίπεδο· διαστάσεις του είναι η εδαφική οργάνωση της εξουσίας (συγκεντρωτικό κράτος ή ομοσπονδία/διευθετήσεις αυτονομίας) και τα χαρακτηριστικά του εκλογικού και κομματικού συστήματος (ύπαρξη απλής αναλογικής που ευνοεί τα – κατά κανόνα – μικρότερα εθνοτικά κόμματα, διευκόλυνση ή νομικοί περιορισμοί στην ίδρυση περιφερειακών ή εθνοτικών κομμάτων) (Lecours, 2000, σ.112-3, Maiz, 2003, σ.201-7, Saxton, 2004, σ.35-7). Μια δεύτερη πτυχή αφορά τις πολιτικές - αφομοίωσης, προστασίας, ή καταστολής - απέναντι στις μειονότητες και τις ιδιαίτερες εθνοτικές ταυτότητες (Maiz, 2003, σ.201-7, Saxton, 2004, σ.36)· μια βασική διάκριση μειονοτικών πολιτικών είναι αυτή μεταξύ πολιτικών «εξουδετέρωσης», «ελέγχου» και «αναγνώρισης» (Schneckener, 2004, σ.19)²³. Μια τρίτη πτυχή αφορά τις περισσότερο ανεπίσημες πρακτικές, οι οποίες όμως σηματοδοτούν εύγλωττα συγκεκριμένες εθνοτικές ιεραρχίες και διευθετήσεις κυριαρχίας· ο Petersen (2002, σ.41-2) αναφέρει κάποιους δείκτες τέτοιων διευθετήσεων: 1) «την καθημερινή γλώσσα διακυβέρνησης», 2) την εθνοτική σύνθεση της γραφειοκρατίας, της αστυνομίας και του σώματος των αξιωματικών, 3) «τα σύμβολα, όπως τα ονόματα των δρόμων». Και οι τρεις ανωτέρω πτυχές που αναφέραμε συνεχονται και τροφοδοτούνται από τις κυρίαρχες εθνικές ιδεολογίες και αφηγήσεις και τον χαρακτήρα τους (π.χ. εθνοτικός ή εδαφικός). Μια τέταρτη πτυχή αφορά την κατάσταση άλλων

²³ Μια εκτενέστερη συζήτηση περί μειονοτήτων και μειονοτικών πολιτικών γίνεται στο κεφ.4 (υποενότητα «κράτος και μειονότητες»).

εθνοτικών ομάδων, εντός του ίδιου κράτους. Μια πέμπτη πτυχή αφορά διεθνείς παράγοντες, π.χ. περιφερειακές εθνοτικές συγκρούσεις, υποστήριξη ξένων κυβερνήσεων.

Ακολουθώντας την προαναφερθείσα επισήμανση των Tilly και Tarrow, θεωρούμε πως αλλαγές σε κάποια από τις παραπάνω πτυχές της «ΔΠΕ του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης» - συχνά ως αποτέλεσμα αλλαγών στην ευρύτερη, «κρατική» ΔΠΕ - είναι δυνατόν να προκαλέσουν ενεργοποίηση του μηχανισμού της «συλλογικής απόδοσης» από εθνοτικές ομάδες, μειονότητες και αποσχιστικά κινήματα. Για παράδειγμα, η ριζική περιστολή του καθεστώτος αυτονομίας του Κοσόβου το 1989 φαίνεται ότι ερμηνεύτηκε ως απειλή από το αλβανικό κίνημα και οδήγησε - στα πλαίσια και της ευρύτερης διαδικασίας κρατικής αποσύνθεσης - στην επίταση της διεκδικητικής δράσης του. Στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα, η διενέργεια δημοψηφίσματος στο Ανατολικό Τιμόρ το 1999 και η επακόλουθη απόκτηση ανεξαρτησίας δημιούργησαν ελπίδες - στα πλαίσια της ευρύτερης διαδικασίας δημοκρατικής μετάβασης της Ινδονησίας - για ανάλογη εξέλιξη, ελπίδες που συνετέλεσαν στη μαζικοποίηση της συλλογικής, αποσχιστικής δράσης.

Πίνακας 2. **Ο μηχανισμός της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών**

«ορατότητα» ευκαιριών/απειλών ευρέως αποδεκτή ερμηνεία για ύπαρξη ευκαιριών/απειλών πλατιά συναίνεση για ανάγκη συλλογικής δράσης ραγδαία πυκνωση/επίταση δράσης σημαντική μαζικοποίηση δράσης τύπος καθεστώτος και ανεκτικότητα συλλογικών διεκδικήσεων	εθνικισμός	σχετικός μηχανισμός
	<u>αλλαγές στη ΔΠΕ ως προς:</u> ομοσπονδία, αυτονομία εκλογικό σύστημα μειονοτικές πολιτικές ανεπίσημη εθνοτική ιεραρχία κυρίαρχη εθνική ιδεολογία κατάσταση άλλων εθνοτικών ομάδων περιφερειακές εθνοτικές συγκρούσεις εξωτερική υποστήριξη	σπιράλ ευκαιριών
		υπο-μηχανισμός αυτομόληση ελίτ

Κοινωνική ιδιοποίηση Η ύπαρξη και αναγνώριση ευκαιριών ή απειλών δύσκολα οδηγεί σε αξιόπιστη και παρατεταμένη διεκδικητική δράση χωρίς να υπάρχει η «ικανότητα για δράση» (ισχύει φυσικά και το αντίστροφο) (McAdam, Tarrow και Tilly, 2008, σ.324)· η διαθεσιμότητα οργανώσεων και, ευρύτερα, οργανωτικών πόρων αποτελεί κρίσιμο

προσδιοριστικό στοιχείο αυτής της ικανότητας. Όπως σημειώσαμε και παραπάνω (στα πλαίσια του εναλλακτικού θεωρητικού πλαισίου του *DOC*), η δημιουργία νέων οργανώσεων αποτελεί πάντοτε μια επιλογή, συχνά όμως αυτή περιορίζεται από την έλλειψη πόρων των διεκδικητών. Οι διεκδικητές, λοιπόν, «αναγκάζονται» να βασιστούν σε προϋπάρχουσες οργανώσεις, ενώσεις και δίκτυα, τουλάχιστον κατά τα πρώτα στάδια της κινητοποίησης· οι McAdam, Tarrow και Tilly (2008, σ.324) σημειώνουν πως αυτή η διαπίστωση έχει υποδειχθεί από πολλούς μελετητές της συλλογικής δράσης (π.χ. Jenkins, 1983, σ.538, McCarthy και Zald, 1977, σ.1226-8), όπως και το γεγονός πως αυτές οι «οργανωτικές δομές» συνήθως δεν έχουν διεκδικητικό χαρακτήρα (π.χ. εκκλησίες, πολιτιστικά σωματεία), συχνά μάλιστα έχουν χαρακτήρα μάλλον θεσμικό· οι Bell (1973, σ.94) και Gurr (1970, σ.278) τονίζουν πως πέρα από τις «ουδέτερες» οργανώσεις, οι «αντικαθεστωτικοί» δρώντες, «παίρνουν τον έλεγχο» φιλικών ή ενταγμένων στο καθεστώς οργανώσεων και τις μετατρέπουν σε όργανα αμφισβήτησης. Όπως προκύπτει, λοιπόν, η διαδικασία της ιδιοποίησης οργανώσεων και δικτύων αλλότριων με τους σκοπούς των διεκδικητών έχει επισημανθεί με πολλούς τρόπους και από τις παλαιότερες μελέτες της συλλογικής δράσης. Αυτό που προσάπτουν σε τέτοιες έρευνες οι McAdam, Tarrow και Tilly (2008, σ.324-5) είναι ότι αντιλαμβάνονται τις «δομές κινητοποίησης» ως «αντικειμενικούς, δομικούς παράγοντες διευκόλυνσης της διαμαρτυρίας παρά ως ένα διαμφισβητούμενο πεδίο αλληλεπιδράσεων, το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικές μορφές δράσης».

Γι' αυτόν το λόγο προτείνουν την κατανόηση της οργανωσιακής διάστασης της διεκδικητικής δράσης μέσα από τον μηχανισμό της κοινωνικής ιδιοποίησης. Στο *DOC* δεν παραθέτουν έναν συγκεκριμένο ορισμό, όμως τον περιγράφουν ως «ιδιοποίηση υφιστάμενων κοινωνικών χώρων και συλλογικών ταυτοτήτων», που τίθενται στην υπηρεσία ερμηνειών που προτάσσουν την ανάγκη για συλλογική δράση (2001, σ.102). Επιπλέον, σημειώνουν πως ο μηχανισμός της κοινωνικής ιδιοποίησης «προετοιμάζει το έδαφος για καινοτόμο δράση αναπροσανατολίζοντας μια υφιστάμενη ομάδα προς μια νέα κατανόηση του συλλογικού της σκοπού», υπογραμμίζοντας παράλληλα πως αυτή η διεργασία «δεν μεταβάλλει αναγκαστικά τη συλλογική ταυτότητα της ομάδας» (2001, σ.316)· συχνά, μπορεί να συμπληρώσει κανείς, αυτό που συντελείται είναι η ενεργοποίηση/απενεργοποίηση υφιστάμενων ορίων. Οι περιγραφές της «κοινωνικής ιδιοποίησης» από τους McAdam, Tarrow και Tilly παραπέμπουν στις δύο διαστάσεις του μηχανισμού που υποδείξαμε προηγουμένως: Η πρώτη αφορά αυτή καθαυτή την ιδιοποίηση οργανώσεων, δικτύων και, κυρίως, οριοθετημένων κοινωνικών δεσμών και *κοινωνικών χώρων* με σκοπό την απόκτηση (ή προσάρτηση) μιας «κοινωνικής/οργανωτικής» βάσης. Αυτή η διεργασία, εφόσον είναι επιτυχής, αναφέρεται και στην εγκαθίδρυση νέων συνδέσεων μεταξύ δρώντων, συμπεριλαμβανομένων των «υποκειμένων» και των «κατεστημένων δρώντων»,

«μαζών» και ελίτ. Αυτή η σύνδεση, όμως, δεν οδηγεί αφ' εαυτής σε κοινή δράση· εκτός των άλλων, απαιτείται – και εδώ υπεισέρχεται η δεύτερη διάσταση του μηχανισμού- η αποφασιστική στροφή της κοινωνικής βάσης προς την ενεργό, διεκδικητική καινοτόμο δράση. Με άλλα λόγια, χρειάζεται η άρθρωση και προβολή μιας ορισμένης ερμηνείας ή αφήγησης, η οποία θα πείθει το ευρύτερο ακροατήριο πως είναι πράγματι αναγκαία η συλλογική δράση, αλλά και πως οι πολιτικές συνθήκες είναι πρόσφορες για κάτι τέτοιο (McAdam *et al*, 2001, σ.48)· χρειάζεται δηλαδή η ριζοσπαστικοποίηση, κινητοποίηση και «στρατολόγηση» των μελών που μετέχουν στους «ιδιοποιούμενους» κοινωνικούς χώρους. Εφόσον συμβεί αυτό, τότε καθίσταται ευκολότερη από πλευράς διαθεσιμότητας πόρων και ίσως επιτακτικότερη από πολιτικής σκοπιάς η συγκρότηση μιας νέας οργάνωσης, που θα υπηρετεί ρητά τον διεκδικητικό στόχο, μιας οργάνωσης δηλαδή που, έχοντας ιδιοποιηθεί κάποιες ταυτότητες, μια κοινωνική βάση, τους πόρους και τα δίκτυά της, και έχοντας αναπροσδιορίσει τους στόχους τους, θα πραγματώνει την πολιτική δέσμευση για συγκρουσιακή δράση. Ουσιαστικά στη δεύτερη διάσταση της «κοινωνικής ιδιοποίησης» εμπλέκονται μηχανισμοί, όπως η «συλλογική απόδοση ευκαιριών/απειλών», αλλά και μηχανισμοί σχετικοί με την «κοινωνική κατασκευή» (όπως της «γεφύρωσης πλαισίων» μεταξύ αυτών). Το πολιτικο-ιδεολογικό αυτό εγχείρημα δεν είναι εύκολο, ιδιαίτερα για τα «υποκείμενα», τους μη συγκροτημένους πολιτικά δρώντες, καθότι οι ερμηνείες τους είναι πολύ πιθανό να αντιστρατεύονται τις ερμηνείες επίσημων οργανώσεων, οι οποίες ως «συγκροτημένοι πολιτικοί δρώντες» είναι προσανατολισμένοι στην υπεράσπιση «καλά εδραιωμένων συμφερόντων οργανωμένων γύρω από σταθερές συλλογικές ταυτότητες» (McAdam *et al*, 2001, σ.48). Από την άλλη, είναι συνήθως απαραίτητη η σύνδεση με τμήματα των «κατεστημένων μελών» (ή ελίτ), ακριβώς ώστε να υπερνικηθούν τέτοια εμπόδια. Μια διευκρίνιση που οφείλουμε να κάνουμε είναι ότι, παρά τη μετατόπιση του αναλυτικού ενδιαφέροντος από τις «προϋπάρχουσες οργανώσεις», που εισηγείται ο μηχανισμός της «κοινωνικής ιδιοποίησης», είναι προφανές πως πρέπει πρώτα να διερευνηθεί η ύπαρξη και τα χαρακτηριστικά των οργανώσεων, δικτύων και «χώρων», καθότι χωρίς αυτά δεν μπορεί να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός της «ιδιοποίησης».

Οι κινηματικές – και ευρύτερα οι πολιτικές – *οργανώσεις* μπορούν να ταξινομηθούν ως προς τη δομή τους σε ιεραρχικές, συγκεντρωτικές ή γραφειοκρατικές («σοσιαλδημοκρατικό υπόδειγμα») απ' τη μία και σε αποκεντρωμένες/δικτυακές («αναρχικό υπόδειγμα») απ' την άλλη (Jenkins, 1983, σ.539, Σεφεριάδης, 2006, σ.15-16, Shultz *et al*, 2004, σ.50). Ως προς τα *δίκτυα*, οι Della Porta και Diani (1999, σ.112) αναφέρουν τρεις τύπους δικτύων συναφών με τα κοινωνικά κινήματα: 1) αυτά που συνδέουν κινηματικές οργανώσεις μέσω μηχανισμών συντονισμού, 2) τα δίκτυα που συνδέουν κινηματικές οργανώσεις μέσω κοινών μελών, και 3)

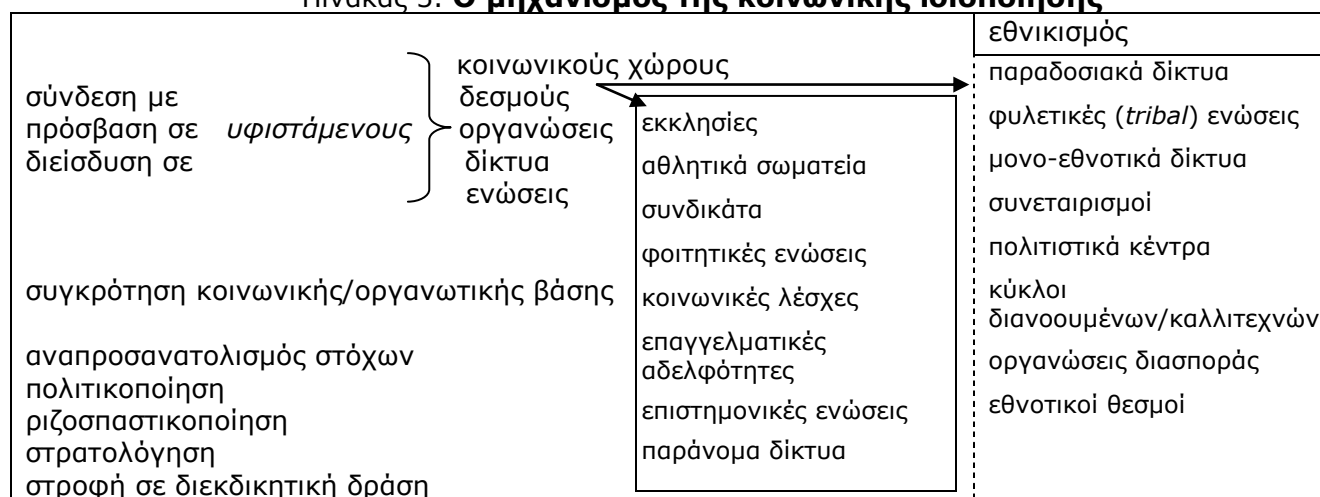
τα δίκτυα που επιτρέπουν τη στρατολόγηση ακτιβιστών μέσω πρότερων δεσμών και μορφών συμμετοχής. Η ύπαρξη διαπροσωπικών (φιλικών, οικογενειακών, κοινοτικών) ή οργανωτικών/πολιτικών δεσμών με περιβάλλοντα ευνοϊκά σε συγκεκριμένα ζητήματα ή τη συλλογική δράση γενικότερα ευνοούν τη συμμετοχή σε κινήματα (Della Porta και Diani, 1999, σ.113-4, 117-8, Emirbayer και Goodwin, 1994, σ.1420-22, Gorenburg, 2003, σ.16, Jenkins, 1983, σ. 538). Τα δίκτυα συνήθως θεωρούνται προϋποθέσεις της συλλογικής δράσης, όμως ταυτόχρονα είναι και παράγωγα αυτής, συγκροτούνται δηλαδή μέσα από την ίδια τη διαδικασία της κινητοποίησης και τις αλληλεπιδράσεις των κινηματικών δρώντων, επηρεάζοντας έτσι την περαιτέρω ανάπτυξη της συλλογικής δράσης (Della Porta και Diani, 1999, σ.127, Gould, 1991, σ.717, 719). Ως προς τον μηχανισμό της κοινωνικής ιδιοποίησης, που μελετάμε εδώ, η συγκρότηση τέτοιων δικτύων και οι συνέπειές τους ευνοούν την ευκολότερη ροή πληροφοριών και την αμεσότερη πρόσβαση σε πρόσθετους πόρους (από χρήματα έως υποστηρικτές, συμμαχίες, πολιτική επιρροή και σύμβολα), καθιστώντας έτσι ελκυστικότερη την *ιδιοποίησή* τους (Della Porta και Diani, 1999, σ.118, 120,123-4).

Οι McAdam, Tarrow και Tilly αναφέρουν μια σειρά από παραδείγματα «κοινωνικής ιδιοποίησης»: εκτός από την περίπτωση του κινήματος πολιτικών δικαιωμάτων στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1960, οι εκκλησίες έχουν αποτελέσει ιδιοποιούμενους χώρους και άλλων περιπτώσεων διεκδικητικής δράσης, όπως το κίνημα της Αλληλεγγύης στην Πολωνία και οι κοινοτικές συγκρούσεις στις Μολούκες νήσους της Ινδονησίας· στην περίπτωση της πλατείας Τιενανμέν σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα φοιτητικά δίκτυα, ενώ την ίδια χρονιά στην Βελούδινη Επανάσταση στην Τσεχοσλοβακία διάφορες θεατρικές ομάδες αποτέλεσαν κρίσιμο παράγοντα κατά την πρώτη φάση της κινητοποίησης· τέλος, στην εξέγερση των Μάου Μάου στην Κένυα το ανταποικιακό κίνημα ιδιοποιήθηκε μια σειρά από ετερόκλητους «χώρους»: παραδοσιακά/γενεαλογικά δίκτυα, συνδικάτα, ακόμα και «συμμορίες» μικροεγκληματιών (McAdam *et al*, 2001, σ.47, 103-6, 330, 2008, σ.324).

Αρκετές αναφορές μπορεί να εντοπίσει κανείς σχετικά με την «κοινωνική ιδιοποίηση» σε εθνικιστικά, εθνοτικά και αποσχιστικά κινήματα. Ο Brass (1991, σ.48) αναφέρεται στον ρόλο των προϋπαρχουσών φυλετικών (*tribal*) ενώσεων στο ανταποικιακό κίνημα της Νιγηρίας, των θρησκευτικών οργανώσεων στο αποσχιστικό κίνημα των Σιχ και των «αστικών» δικτύων στο σιωνιστικό κίνημα· κοινό χαρακτηριστικό τους ότι όλα διέθεταν «κοινοτικούς» πόρους. Ο Hechter (2000α, σ.125-6) αναφέρεται στις Ουαλικές (*Nonconformist*) Εκκλησίες του 18^{ου} αιώνα, τις γερμανικές νεολαιίστικες οργανώσεις, την κύρια αθλητική ένωση στην περίπτωση του ιρλανδικού εθνικιστικού κινήματος, και τους συνεταιρισμούς σε διάφορες περιπτώσεις αφρικανικών εθνικισμών (σε αυτό το παράδειγμα εντάσσεται και η περίπτωση του πρώιμου

εθνικιστικού κινήματος των Ορόμο). Το PKK βασίστηκε και σε πολιτιστικά σωματεία των Κούρδων μεταναστών στη Γερμανία (Lyon και Uçarer, 2001, σ.933), ενώ διαμέσου μιας σειράς από πολιτιστικές λέσχες, σωματεία και οργανωμένες πρακτικές διαχύθηκε και «επιβίωσε» το βασικό εθνικιστικό κίνημα (Mees, 2004, σ.323-4). Όταν η εθνοτική ταυτότητα μιας ομάδας είναι πολιτικά και θεσμικά αναγνωρισμένη (π.χ. μειονοτικά δικαιώματα, αυτονομία), τότε η εκδήλωση εθνικισμού στις τάξεις της διευκολύνεται σημαντικά λόγω της ύπαρξης πολλαπλών επίσημων «εθνοτικών» ενώσεων, δικτύων, οργάνων και θεσμών, όπως π.χ. στην περίπτωση των ομόσπονδων εθνοτικών θεσμών της πρώην ΕΣΣΔ (Gurr, 2000, σ.76, Gorenburg, 2003, σ.5-18). Εάν οι πυκνοί δεσμοί και τα διαπροσωπικά δίκτυα διευκολύνουν την εκδήλωση συλλογικής δράσης και τη συμμετοχή σε αυτή, τότε οι εθνοτικές ομάδες – οι οποίες συνήθως διέπονται από πυκνά πλέγματα δεσμών και δικτύων – δείχνουν να «προσφέρονται» ως βάση για κινητοποίηση (Laitin και Wildavsky, 1988, σ.501, Maiz, 2003, σ.209). Γενικότερα, η διαθεσιμότητα μονο-εθνοτικών παρά πολυ-εθνοτικών δικτύων, οργανώσεων κλπ τείνει να ευνοεί την ανάδυση εθνοτικού χαρακτήρα διεκδικητικής δράσης, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και το μεγαλύτερο μέρος της αποσχιστικής κινητοποίησης.

Πίνακας 3. **Ο μηχανισμός της κοινωνικής ιδιοποίησης**

Γεφύρωση πλαισίων Ο μηχανισμός αυτός αναφέρεται λιγότερο από κάθε άλλον στο *DOC* και στα άλλα έργα των συγγραφέων του. Η «γεφύρωση πλαισίων» αναφέρεται ως «διαδικασία πλαισίωσης» από τους Snow και Benford (1988), απ' όπου οι McAdam Tarrow και Tilly (2001, σ.118-9) αντλούν για να την ορίσουν (χωρίς να την κατονομάσουν ως μηχανισμό) ως «τη συνειδητή προσπάθεια να συνενωθεί η ιδεολογία ενός κινήματος με ένα υφιστάμενο πολιτισμικό πλαίσιο». Επίσης, συζητώντας την προαναφερόμενη διαδικασία της «μετάθεσης κλίμακας», οι συγγραφείς του *DOC* (2001, σ.331) επισημαίνουν πως η επίταση της συγκρουσιακής δράσης

συνοδεύεται από τη διεύρυνση του αριθμού των συμμετεχόντων δρώντων και «τη γεφύρωση των αιτημάτων και των ταυτοτήτων τους»· αυτή η διεργασία θεωρούμε πως παραπέμπει στη «γεφύρωση πλαισίων» ως γνωστικό μηχανισμό. Ο Morgan (2004, σ.484) παραθέτει έναν άλλο ορισμό της «γεφύρωσης πλαισίων» (πάλι από τους Snow και Benford) ως «τη σύνδεση δύο ή περισσότερων ιδεολογικά συμβατών αλλά δομικά ασύνδετων πλαισίων σχετικά με ένα συγκεκριμένο ζήτημα». Ο μηχανισμός αυτός, λοιπόν, όπως τον κατανοούμε εδώ, αναφέρεται στη σύνδεση, τον συσχετισμό και τη συνάρθρωση *πλαισίων* - δηλαδή ιδεολογιών, ταυτοτήτων, προγραμμάτων, επιδιώξεων, συμφερόντων, ερμηνειών, αξιών, γνωστικών σχημάτων, πολιτισμικών ιδιωμάτων - σε μια ενιαία αφήγηση στα πλαίσια διεκδικητικής, συγκρουσιακής δράσης. Η συνάρθρωση επιμέρους πλαισίων και επιδιώξεων αποτελεί μια αναγκαία συνθήκη για την εκδήλωση πλατιάς (και όχι μερικής) διεκδικητικής δράσης και συνοδεύει τη διεκδικητική συνάντηση διακριτών δρώντων. Προφανώς, αυτή η συνάρθρωση περιλαμβάνει μια κάποια σύνθεση των διεκδικήσεων των ευρύτερων μαζών με εκείνες των ελίτ, καθώς και μια μερική, έστω, σύμπτωση των συμφερόντων τους. Αυτή η μερική σύμπτωση, μάλιστα, μπορεί να μην είναι αποτέλεσμα της κινηματικής «γεφύρωσης», αλλά, όπως υπαινίσσονται ο Scott (1990, σ.102-3) και οι Piven και Cloward (1979, σ.14), απόρροια των κυρίαρχων ιδεολογιών που προσδιορίζουν σε έναν βαθμό τα αιτήματα των διεκδικητών. Ανεξάρτητα από αυτό, μπορούμε να θεωρήσουμε τη «γεφύρωση πλαισίων» αποτελεσματική, όταν η απεύθυνση σε πλατύτερα - οπότε λίγο ή πολύ ετερόκλητα - ακροατήρια δεν παραμένει απλή άθροιση και συγκόλληση επιμέρους πλαισίων, αλλά - έστω και συγκυριακά - κατορθώνει να μετασχηματιστεί σε ένα νέο όλον· αυτό σημαίνει πως η αναπόφευκτη απώλεια μέρους των νοηματικών συνδηλώσεων των επιμέρους πλαισίων θα αναπληρωθεί με νέες, κοινές για όλους, νοηματοδοτήσεις.

Η λειτουργία της «γεφύρωσης πλαισίων» μπορεί να κατανοηθεί με διάφορους τρόπους: Ο πρώτος είναι ο πιο «εργαλειακός» της «κλασικής ατζέντας», όπου οι «πλαισιώσεις» θεωρούνται ως στρατηγικό εργαλείο του κινήματος, και πρωτίστως των ηγεσιών του, όπως είπαμε παραπάνω. Ο δεύτερος τρόπος είναι μέσω της κονστρουκτιβιστικής έννοιας της «κοινωνικής κατασκευής», που προκρίνεται, όπως είδαμε, από το *DOC*. Η «γεφύρωση» με βάση αυτή τη θέαση δεν προέρχεται από τα πάνω, αλλά είναι αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεων - και διυποκειμενικών συγκλίσεων - εντός μιας συγκεκριμένης κατηγορίας διεκδικητών, αλλά και αλληλεπιδράσεων με άλλους διεκδικητές, με την κυβέρνηση, με τα μέσα ενημέρωσης (π.χ. Tilly και Tarrow, 2006, σ.5). Το πολιτικό σύστημα (και η ΔΠΕ) με τους περιορισμούς που θέτει σχετικά με τους διεκδικητικούς στόχους και πλαίσια, αλλά και οι διαθέσιμοι πολιτισμικοί πόροι «περιορίζουν και διαμορφώνουν τις εμπρόθετες προσπάθειες πλαισίωσης από τους ηγέτες του κινήματος» (McAdam *et al*, 2001, σ.44). Σε γενικές γραμμές υιοθετούμε την

κονστρουκτιβιστική και σχεσιακή θέαση που προκρίνει το *DOC*: ειδικότερα, όσον αφορά το πώς παράγονται και διαμορφώνονται τα ερμηνευτικά πλαίσια – η «πρώτη ύλη» δηλαδή του μηχανισμού «γεφύρωσης» – θεωρούμε πως αυτά προκύπτουν μέσα από συλλογικές διεργασίες κοινωνικής κατασκευής. Όμως, η «γεφύρωση» αποτελεί έναν ειδικό τύπο πλαισίωσης, ο οποίος παραπέμπει σε συνάρθρωση και σύνθεση διακριτών ερμηνευτικών και προγραμματικών πλαισίων. Μπορεί κανείς να υποθέσει πως η συνάρθρωση αυτή μπορεί να προκύψει μέσα από την ίδια τη διεκδικητική δράση, στα πλαίσια της συνύπαρξης και ώσμωσης διαφορετικών παραπόνων, ερμηνειών και στόχων. Ο Καλύβας αναφέρεται στο πώς τοπικά/περιφερειακά παράπονα συνδέονται με κεντρικά/εθνικά ζητήματα σε περιπτώσεις εμφύλιων συγκρούσεων (Kalyvas, 2003, σ.485). Ταυτόχρονα, όμως, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι οι δρώντες επιδιώκουν συνειδητά μια τέτοια συνάρθρωση, με σκοπό να διευρύνουν το ακροατήριο και τους αριθμούς των συμμετεχόντων (π.χ. Angelonici, 2002, Kourvetaris, 2008, Morgan, 2004). Επιπλέον, είναι μάλλον αναμενόμενο ότι αυτή τη συνάρθρωση αναλαμβάνουν να την κωδικοποιήσουν και να την εντάξουν στον δημόσιο λόγο οι κινηματικές ηγεσίες, τμήμα των οποίων είναι και ορισμένες κατηγορίες ελίτ. Επίσης, δεν μπορεί να αποκλειστεί και το ενδεχόμενο ο ρόλος των ηγεσιών και ελίτ να είναι πιο σημαντικός και η συνάρθρωση *κοινωνικά κατασκευασμένων* πλαισίων να αποτελεί εξολοκλήρου δικό τους εγχείρημα: στην περίπτωση αυτή, όμως, πρέπει η «γεφύρωση» να συνάδει με υφιστάμενες κατανοήσεις και να έχει σημαντική απήχηση μεταξύ των διεκδικητών και εξεγερμένων, δεν μπορεί δηλαδή να είναι μια επινόηση εκ του μηδενός (βλέπε κεφ.6) ούτε χειραγώγηση από τις ελίτ. Συμπερασματικά, δεν θεωρούμε πως μπορεί να καθοριστεί επακριβώς σε θεωρητικό επίπεδο η ένταση του στρατηγικού στοιχείου της «γεφύρωσης πλαισίων» ούτε ο βαθμός προσδιορισμού της από τις ηγεσίες και ελίτ: μπορούμε, όμως, να θέσουμε τα όρια εντός των οποίων πιθανότατα κυμαίνεται η «γεφύρωση πλαισίων»: στο «κονστρουκτιβιστικό» άκρο η «γεφύρωση» είναι αποτέλεσμα από τα κάτω αλληλεπιδράσεων και κατασκευών, οι οποίες συναιρούνται στα πλαίσια της συγκρουσιακής δράσης και ο ρόλος των ελίτ περιορίζεται στην κωδικοποίηση και άρθρωση των συνθέσεων: στο «εργαλειακό» άκρο η συνάρθρωση είναι παράγωγο της ενσυνείδητης, στρατηγικής παρέμβασης των ηγεσιών και ελίτ, η οποία όμως πρέπει να συνάδει με πολλαπλά πλαίσια των διεκδικητών και των ευρύτερων στρωμάτων, ώστε να νομιμοποιηθεί. Η ακριβής «τιμή» της διακύμανσης εντός των ανωτέρω πλαισίων μπορεί να προσδιοριστεί μόνο μέσα από την εμπειρική διερεύνηση, όπως αυτή που θα επιχειρήσουμε για τις τρεις περιστάσεις αποσχιστικής κινητοποίησης.

Σε αυτό το σημείο, μπορούμε να σημειώσουμε πως μπορεί να εμπλέκεται η «γεφύρωση πλαισίων» με τους άλλους μηχανισμούς που έχουμε επιλέξει: καταρχήν, οι συγγραφείς του

DOC (2001, σ.48))επισημαίνουν ότι οι πλαισιώσεις και κοινωνικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με τη «συλλογική απόδοση ευκαιριών/απειλών», καθότι αποτελούν τμήματα μιας ευρύτερης ερμηνευτικής διαδικασίας· υπό μία έννοια, η «συλλογική απόδοση» μπορεί να θεωρηθεί ένα - ιδιαίτερης κρισιμότητας - στοιχείο μιας ευρύτερης διεργασίας συνάρθρωσης πλαισίων και κατασκευής μιας κοινής ερμηνείας και αφήγησης, διεργασίας στην οποία παραπέμπει η «γεφύρωση πλαισίων». Εν συνεχεία, η συνάρθρωση ιδεολογιών και πλαισίων μπορεί να θεωρηθεί ταυτόχρονα προπομπός και παράγωγο της συγκρότησης ευρύτερων, κοινών ταυτοτήτων, που αίρονται πάνω από τις μερικές ταυτίσεις, δηλαδή του μηχανισμού ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων. Η «γεφύρωση πλαισίων», επίσης, ευνοεί ή συνοδεύει την «κοινωνική ιδιοποίηση», καθώς η ιδιοποίηση δικτύων, οργανώσεων και «χώρων» και ο αναπροσανατολισμός τους σε διεκδικητική κατεύθυνση εμπεριέχει τη σύνδεση των υφιστάμενων συμφερόντων και αξιών τους με τους κινηματικούς στόχους. Τέλος, η συνάρθρωση διαφορετικών συμφερόντων και στοχεύσεων αποτελεί απαραίτητο συστατικό της πολιτικής σύνδεσης και συστράτευσης των φορέων αυτών των στοχεύσεων, διεργασίας στην οποία αναφέρεται ο μηχανισμός της μεσιτείας.

Περνώντας ειδικότερα στο πεδίο των εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων, μπορούμε καταρχήν να παρατηρήσουμε πως αποτελούν μάλλον παραδειγματικές περιπτώσεις «γεφύρωσης πλαισίων». Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την περίπτωση των ομάδων και κινημάτων που προβάλλουν εθνικιστικούς στόχους, όπως εξ ορισμού είναι και τα αποσχιστικά (εφόσον επιδιώκουν εθνική αυτοκυβέρνηση, είτε στα πλαίσια του υφιστάμενου κράτους με τη μορφή αυτονομίας ή ομοσπονδίας είτε - συχνότερα - με τη δημιουργία νέου κράτους): η εθνικιστική ιδεολογία, όπως θα δούμε σε σημεία των κεφαλαίων 2 και 3, έχει συναρθρωθεί με πλείστες πολιτικές ιδεολογίες και πολιτικές αρχές, θρησκευτικά δόγματα, κοινωνικά προτάγματα και πολιτισμικές παραδόσεις. Ο Miroslav Hroch (1996, σ.27, 35-6, 99-100) αναφέρεται σε μια κρίσιμη διεργασία που καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη μαζικοποίηση ή μη των εθνικιστικών κινημάτων: αυτή είναι η «συσχετισμένη με το έθνος σύγκρουση συμφερόντων», δηλαδή η σύνδεση κοινωνικών συγκρούσεων με το εθνικό ζήτημα ή αλλιώς η εθνικοποίηση τέτοιων συγκρούσεων, εθνικοποίηση που καθίσταται πιθανότερη όπου η πολιτική κουλτούρα και η ταξική συνείδηση είναι αδύναμες· αυτή η κρίσιμη διεργασία παραπέμπει (ή εμπεριέχει) τον μηχανισμό της γεφύρωσης πλαισίων, όπως και αυτόν της «μεσιτείας». Τα εθνικιστικά κινήματα κατά κανόνα επιχειρούν να συνδυάσουν βασικές αρχές του εθνικιστικού δόγματος (π.χ. αυτοδιάθεση, εθνική αντιπροσωπευτικότητα, βλέπε κεφ.4), διαφόρων τύπων παράπονα (πολιτικά, πολιτισμικά, οικονομικά), πολιτισμικές και ιστορικές αναπαραστάσεις όπως μνήμες, αφηγήσεις, ιστορίες, σύμβολα, μύθους, καθώς και πολιτικές ιδεολογίες ή ψήγματα αυτών. Μια

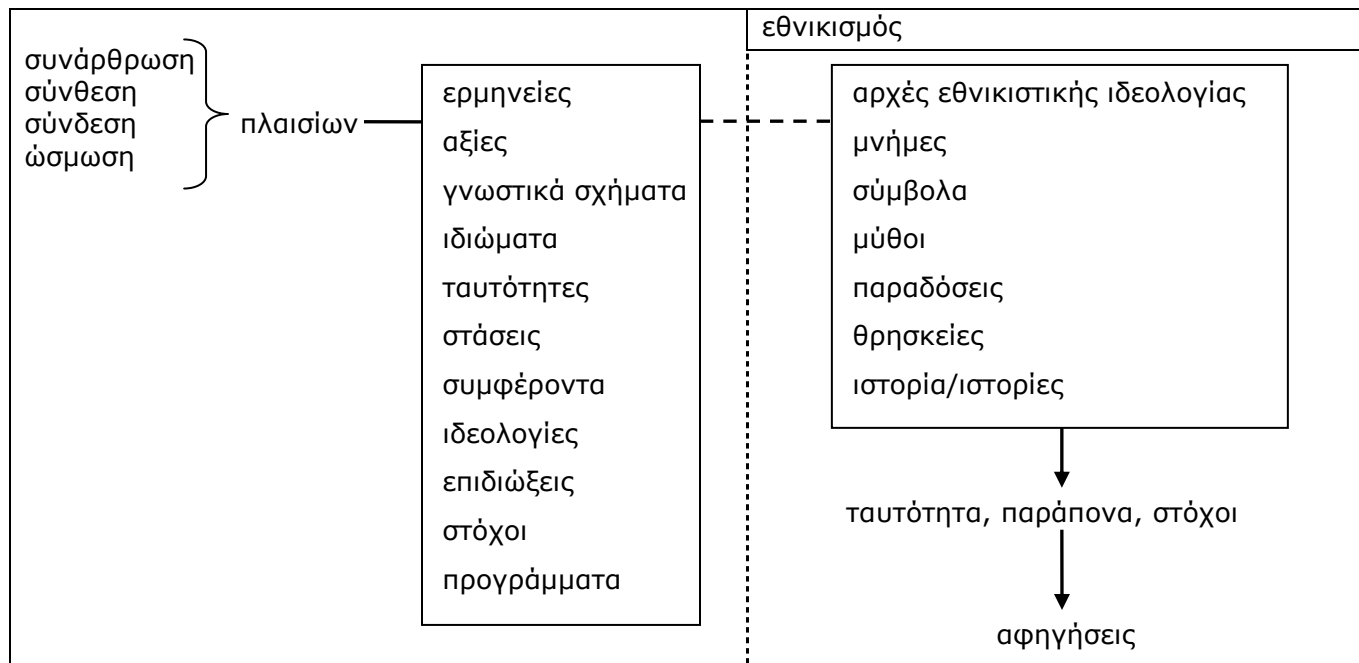
αυτονόητη, πλην απαραίτητη, παρατήρηση που πρέπει να κάνουμε είναι πως, παρότι επιχειρείται, αυτή η συνάρθρωση ή «γεφύρωση» δεν είναι πάντοτε επιτυχής, κάτι που αποτελεί και παράγοντα αποτυχίας των εθνικιστικών κινημάτων· έχει νόημα λοιπόν να εξετάσουμε το κατά πόσον η «γεφύρωση πλαισίων» επιτεύχθηκε στις τρεις περιστάσεις αποσχιστικής κινητοποίησης που εξετάζουμε. Παρά τις άπειρες παραλλαγές που προκύπτουν από τις συναρθρώσεις διαφορετικών πλαισίων, είναι δυνατόν κανείς να εντοπίσει κάποια βασικά ερμηνευτικά πλαίσια των εθνικιστικών κινημάτων καθώς και κάποιες βασικές στρατηγικές πλαισίωσης.

Η Grove (2001, σ.6-11) εντοπίζει πέντε βασικά ερμηνευτικά πλαίσια των εθνικιστικών κινημάτων: Το πρώτο αφορά την *ταυτότητα* της ομάδας, προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά και τα διακριτά χαρακτηριστικά της ομάδας, απαντά στο «ποιοι είμαστε». Το δεύτερο πλαίσιο είναι η άλλη όψη του πρώτου, καθώς αφορά τη *διαφορά* με άλλες ομάδες, προσδιορίζει τους εθνικούς Άλλους και τους εθνικούς «εχθρούς». Το τρίτο πλαίσιο αφορά τα *παράπονα ή στερήσεις* της ομάδας, προσδιορίζει τις πηγές δυσαρέσκειάς της· πράγματι, βασικό συστατικό του λόγου και των πλαισιώσεων όλων των εθνικιστικών κινημάτων (και γενικώς των κινημάτων) είναι η προβολή των στερήσεων και των δεινών της ομάδας με άξονα το δίπολο αδικία/δικαιοσύνη (Gagnon, 1996, σ.2-4, Heraclides, 1991, σ.17-8, Lecours, 2000, σ.113). Το τέταρτο πλαίσιο αφορά τη *διακυβέρνηση*, προσδιορίζει τους κατάλληλους πολιτικούς θεσμούς που (θα) προάγουν το έθνος ή την εθνοτική ομάδα και τη μορφή διακυβέρνησης που είναι επιθυμητή. Τα πέμπτο πλαίσιο είναι αυτό της *αφήγησης*, το οποίο απεικονίζει την ομάδα ως ενιαίο δρώντα στη διαχρονία και συνδέει το παρελθόν της με την τωρινή, αλλά και τη μελλοντική της κατάσταση. Όπως, λοιπόν, παρατηρεί και ο Maiz (2001, σ.200-01), τα εθνικιστικά πλαίσια προσδιορίζουν τα «αυθεντικά» μέλη της ομάδας και τα διακρίνουν από τους «ξένους», υποδεικνύουν πιθανούς συμμάχους, προσδιορίζουν τα κοινωνικο-οικονομικά συμφέροντα και τις πολιτικές στοχεύσεις (συμπεριλαμβανομένου του επιθυμητού τύπου διακυβέρνησης) του κινήματος.

Μπορούμε να θεωρήσουμε το πέμπτο πλαίσιο, αυτό της αφήγησης, ως εκείνο που στον έναν ή άλλο βαθμό ενσωματώνει τα υπόλοιπα – ήτοι *ταυτότητα* (την οποία μελετάμε μέσω της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων»), *παράπονα* και *στόχους* – δηλαδή παράγει μια ορισμένη συνάρθρωση και «γεφύρωσή» τους. Η «γεφύρωση πλαισίων» δεν αποτελεί απλό άθροισμα των συστατικών της, όπως είπαμε, αλλά – όσο ευρύχωρη κι αν είναι – αποτελεί μια συγκεκριμένη, πολιτικά προσδιορισμένη σύνθεσή τους, η οποία αντανakλά ορισμένα συμφέροντα και στοχεύσεις περισσότερο από άλλα. Με άλλα λόγια, τα συγκεκριμένα πολιτικο-ιδεολογικά χαρακτηριστικά μιας εθνικής αφήγησης – νοούμενης ως αποτελέσματος της «γεφύρωσης πλαισίων» – προσδιορίζει και τον «συγκεκριμένο ηγεμονικό προσανατολισμό»

(Maiz, 2003, σ.200-01) ενός εθνικιστικού κινήματος, προσανατολισμό, όμως, που, επειδή είναι πολιτικά προσδιορισμένος, κοινωνικά κατασκευασμένος και αποτέλεσμα συνάρθρωσης, δεν είναι μόνιμος ή εγγενής. Επιπλέον, αρκετοί μελετητές έχουν υποδείξει πως οι αφηγήσεις εθνικιστικών κινήματων αποτελούν *οδηγούς συλλογικής δράσης*: «γεφυρώνουν» τις εθνοτικές ή εθνικές ταυτότητες με τις αδικίες και στερήσεις της ομάδας ή, σε μια άλλη εκδοχή, συνδέουν ένα ένδοξο παρελθόν με ένα παρηκμασμένο ή υποβαθμισμένο παρόν· και στις δύο περιπτώσεις ο συλλογικός αγώνας της ομάδας προβάλλεται ως απαραίτητος, ως ο μόνος δρόμος για την υπέρβαση της υποβάθμισης, της κρίσης ή της απειλής (Coakley, 2005, σ.551-3, Lecours, 2000, σ.113, Levinger Lytle, 2001, σ.178-9, 186-90, Oberschall, σ.989, 998). Ο Maiz (2003, σ.200) αναφέρει - παραπέμποντας στη βιβλιογραφία των κοινωνικών κινήματων - *τέσσερις στρατηγικές πλαισίωσης*, οι οποίες σχετίζονται άμεσα με την κατανόηση των εθνικιστικών αφηγήσεων ως απότοκων της «γεφύρωσης πλαισίων» και ως οδηγών δράσης, και είναι: ο προσδιορισμός του (εθνικού) προβλήματος, η κατονομασία των αιτιών του, ο προσδιορισμός των «νόμιμων» εθνικών δρώντων (αυτών δηλαδή που δικαιούνται να ομιλούν στο όνομα της ομάδας), και ο «προσδιορισμός των στόχων και των πιθανοτήτων επίτευξής τους».

Πίνακας 4. **Ο μηχανισμός της γεφύρωσης πλαισίων**

Μεσιτεία Ο τελευταίος μηχανισμός που εξετάζουμε είναι αυτός της μεσιτείας· η λειτουργία που επιτελεί αυτός ο μηχανισμός έχει υποδειχθεί από διάφορες μελέτες της

συλλογικής δράσης και έχει κωδικοποιηθεί ως «γεφύρωση» ή «μετάφραση» (McAdam *et al*, 2008, σ.322). Στο *DOC* (McAdam *et al*, 2001, σ.26) η «μεσιτεία» ορίζεται ως

η σύνδεση δύο ή περισσότερων ασύνδετων κοινωνικών χώρων από μια μονάδα που μεσολαβεί στις μεταξύ τους σχέσεις ή/και ακόμα και [στις σχέσεις τους] με άλλους χώρους.

Εναλλακτικά, αναφέρεται ως

κοινωνικές διαδικασίες οι οποίες παράγουν συνδέσεις και κοινά όρια εκεί που προηγουμένως δεν οργάνωναν πολιτική δράση (Tilly, 2003β).

Ειδικά με αυτόν τον δεύτερο ορισμό του Tilly η έμφαση *δεν δίνεται πρωτίστως* στον εμπρόθετο, στρατηγικό ρόλο κάποιων δρώντων (π.χ. των ελίτ) και τη στενά εργαλειακή δράση τους, αλλά σε κοινωνικές διεργασίες και αλληλεπιδράσεις στα πλαίσια των οποίων (ή ως απόληξη των οποίων) επιτελείται η «μεσιτεία» (Tilly, 2003β). Η «μεσιτεία», λοιπόν, περιλαμβάνει (Tilly, 2003α, σ.34, 110, 229):

- 1) τη σύνδεση και διαμεσολάβηση μεταξύ χώρων προηγουμένως αποκομμένων,
- 2) τη σύναψη νέων ή την αποφασιστική ισχυροποίηση παλαιότερων δεσμών, την ενεργοποίηση/απενεργοποίηση «ορίων, ταυτοτήτων και σχέσεων»,
- 3) τον συντονισμό σε κοινή δράση (μεταξύ άλλων και μέσω της σύνδεσης «τοπικών συγκρούσεων με μεγαλύτερης κλίμακας διαμάχες),
- 4) την αξίωση αντιπροσώπευσης ολόκληρων κατηγοριών ή ομάδων.

Η λειτουργία του μηχανισμού της μεσιτείας μπορεί να πιθανολογηθεί, όταν παρατηρείται ανάδυση νέων συλλογικών δρώντων (και ταυτοτήτων), δημιουργία νέων συμμαχιών, εμφάνιση κοινής, συντονισμένης διεκδικητικής δράσης που περιλαμβάνει προηγουμένως αυτόνομους δρώντες, κλπ (McAdam *et al*, 2001, σ.142, 333, 335, Tilly, 2003α, σ.229).

Παρά την έμφαση σε διεργασίες «μεσιτείας», οι συγγραφείς του *DOC* αναφέρονται σε άτομα από συγκεκριμένα στρώματα ή κοινωνικές κατηγορίες, που λειτουργούν ως «μεσίτες» σε περιπτώσεις διεκδικητικής δράσης: τέτοια στρώματα είναι οι τοπικές ελίτ, οι παραδοσιακές ηγεσίες (ευγενείς, ιερείς, αρχηγοί), οι διαφόρων τύπων διαμεσολαβητές και μεσάζοντες, οι πολιτικοί «εργολάβοι»· ταυτόχρονα, τον ρόλο του μεσίτη μπορούν να αναλάβουν και ολόκληρες οργανώσεις ή ενώσεις (McAdam *et al*, 2001, σ.120, 142).

Ο μηχανισμός της μεσιτείας, λόγω του ότι αναφέρεται σε νέες συνδέσεις δρώντων και τον συντονισμό τους σε καινοτόμο, «υπερβατική», διεκδικητική δράση, θεωρείται από τους συγγραφείς του *DOC* ένας από τους πλέον σημαντικούς μηχανισμούς σε περιπτώσεις συγκρουσιακής δράσης (McAdam *et al*, 2001, σ.304, 322, Tilly, 2003α, σ.21). Η ιδιαιτερότητα της «μεσιτείας» δεν έγκειται απλώς στην πολιτική σύνδεση κοινωνικών χώρων· η εκδήλωση διεκδικητικής δράσης στη βάση *προϋπαρχουσών* συνδέσεων αποτυπώνεται από τους McAdam,

Tarrow και Tilly με τον μηχανισμό της *διάχυσης*. Η διαφορά της «μεσιτείας» από τη «διάχυση» είναι πως η πρώτη αναφέρεται σε νέες συνδέσεις προηγούμενων αποκομμένων δρώντων και χώρων, οι οποίες παράγουν ευρύτερες συμμαχίες και συστρατεύσεις· ακριβώς γι' αυτόν το λόγο η «μεσιτεία» δεν ενεργοποιείται συχνά και εύκολα. Η ενεργοποίηση του μηχανισμού αυτού αποτελεί, όμως, αναγκαία συνθήκη της συγκρουσιακής δράσης, ιδιαίτερα όταν αυτή είναι μεγάλης κλίμακας και έντασης (McAdam *et al*, 2001, σ.331-7).

Μπορούν να αναφερθούν και κάποιοι άλλοι συνδεόμενοι ή συναφείς με τη μεσιτεία μηχανισμοί· ένας εξ αυτών είναι εκείνος της «ενσωμάτωσης», ο οποίος αναφέρεται σε νέες συνδέσεις μεταξύ κοινωνικών χώρων και στον συντονισμό δράσης σε μεγαλύτερη κλίμακα· ο δίδυμος, αντίστροφος μηχανισμός της ενσωμάτωσης είναι εκείνος της «αποκοπής» (Tilly, 2003α, σ.76-8). Ένας μηχανισμός που αναφέρεται σε μια ειδική μορφή «μεσιτείας» είναι εκείνος της «διαμόρφωσης διαταξικού συνασπισμού» (McAdam *et al*, 2001, σ.276). Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε τον μηχανισμό της «απόδοσης ομοιότητας», ο οποίος αναφέρεται στην «αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ δρώντων από διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους ως αρκετά όμοιων ώστε να δικαιολογείται η κοινή δράση» (McAdam *et al*, 2001, σ.334). Ο μηχανισμός αυτός – ο οποίος συνδέεται και με την «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» – μπορεί να προηγείται της «μεσιτείας» διευκολύνοντάς την, ή να παράγεται μέσα από τις διεργασίες πολιτικής σύνδεσης.

Η «μεσιτεία» έχει από τους πέντε μηχανισμούς που εξετάζουμε την πλέον άμεση σχέση με τη σύνδεση ελίτ και «μαζών» με την οποία ασχολούμαστε, όπως προκύπτει από τους ορισμούς και τις περιγραφές της λειτουργίας της που έχουμε αναφέρει. Η σύνδεση ελίτ-«μαζών» παραπέμπει σε μια ειδική – πλην, θεωρούμε, ιδιαίτερα κρίσιμη – μορφή «μεσιτείας», δηλαδή σύνδεσης αποκομμένων ή μη συντονισμένων πολιτικών δρώντων. Ειδικότερα, η σύνδεση ελίτ-«μαζών» παραπέμπει σε μια «*κάθετη*» μορφή μεσιτείας (υποκατηγορία της οποίας είναι και η «πελατειακού» τύπου μεσιτεία) παρά σε μια «οριζόντια» σύνδεση πολιτικών χώρων (McAdam *et al*, 2001, σ.334). Η μεσιτεία, λοιπόν, ως έχουσα άμεση σχέση με τη διαδικασία παρατεταμένης σύνδεσης ελίτ-«μαζών» σε κοινή, διεκδικητική δράση, εμπερικλείει και τους υπόλοιπους τέσσερις μηχανισμούς: Κατ' αρχάς, ένας από τους ρόλους του «μεσίτη» είναι, όπως έχουμε πει, η ενεργοποίηση συγκεκριμένων ταυτοτήτων και ορίων και η οργάνωση στη βάση αυτών πολιτικής δράσης. Επί του ιδίου ζητήματος, ο Wimmer (2008α, σ.995-7) σημειώνει πως τα «δίκτυα πολιτικών συμμαχιών» προσδιορίζουν σε σημαντικό βαθμό τη χάραξη και των εθνικών/εθνοτικών ορίων. Ισχύει όμως και το αντίστροφο: ότι ενεργοποιούνται συγκεκριμένες πολιτικές συμμαχίες και συνδέονται συγκεκριμένοι δρώντες (και όχι οποιοιδήποτε), ανάλογα με το ποιο όριο έχει ενεργοποιηθεί. Εν συνεχεία, μπορεί να θεωρήσει κανείς πως οι «μεσίτες»

παίζουν κρίσιμο ρόλο στον προσδιορισμό του τι συνιστά ευκαιρία ή απειλή και στη διάχυση αυτής της ερμηνείας, πως έχουν σημαντική συμβολή στη συνάρθρωση και «γεφύρωση» διαφορετικών πλαισίων σε ένα ενιαίο ιδεολογικό πλαίσιο ή/και πρόγραμμα (κάτι απαραίτητο σε στοιχειώδες, έστω, επίπεδο, ώστε να συγκροτηθεί ένας πολιτικός συνασπισμός), καθώς και στην «κοινωνική ιδιοποίηση» οργανωτικών πόρων (χώρων, δικτύων, ακτιβιστών κλπ).

Θεωρώντας τον κομβικό μηχανισμό, οι συγγραφείς του *DOC* αναφέρουν πολλά παραδείγματα της λειτουργίας της «μεσιτείας»: Για παράδειγμα, στην περίπτωση των «κοινοτικών» συγκρούσεων στις Μολούκες (νησιά κοντά στη Δ. Παπούα) συμμετείχαν «θρησκευτικές και ιθαγενείς ομάδες, διαγωνιζόμενοι για γραφειοκρατικές θέσεις εργασίας, άνεργοι νέοι», τοπικές ελίτ, κακοποιοί κ.α (McAdam *et al*, 2001, σ.331). Στο πρόσφατο κίνημα των Ζαπατίστας συνασπίστηκαν και συντονίστηκαν «ιθαγενείς κοινότητες, θρησκευτικοί ακτιβιστές, ριζοσπάστες των πόλεων και αντάρτες» (Tilly και Tarrow, 2006, σ.6). Στα εθνικιστικά επεισόδια που εξετάζουν αναφέρουν πως η επανάσταση στη Σικελία στα πλαίσια του *Risorgimento* αποτέλεσε μια ετερόκλητη συμμαχία γαιοκτημόνων, δημοκρατών της αστικής μεσαίας τάξης, εξαθλιωμένων χωρικών και ανέργων διανοουμένων· στα εθνικιστικά/περιφερειακά κινήματα που προηγήθηκαν της πτώσης της ΕΣΣΔ συμμετείχαν περιφερειακοί ηγέτες, επικεφαλής επιχειρήσεων, εργασιακές ομάδες και «απλοί πολίτες» (McAdam *et al*, 2001, σ.240, 254). Τέτοιες ευρείες συμμαχίες είναι σημαντικοί παράγοντες ενδυνάμωσης της διεκδικητικής δράσης σε διάφορα συγκρουσιακά φαινόμενα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει: σε επαναστάσεις (π.χ. Skocpol, 1976, σ.192, 208), σε εμφύλιες συγκρούσεις (Kalyvas, 2003, σ.476), σε εθνικά και, κυρίως, εθνικιστικά κινήματα, όπως διαπιστώνει ο Gurr (2000, σ.76-8) μέσα από τη μελέτη δεκάδων τέτοιων κινήματων· οι Delanty και O'Mahony (2002, σ.15) επισημαίνουν πως η ικανότητα του εθνικισμού να υπερκεράσει και ενσωματώσει άλλες κοινωνικές συγκρούσεις εξηγείται από την ικανότητα πολλών εθνικιστικών ελίτ να συγκροτήσουν ευρείες κοινωνικές συμμαχίες.

Στον πίνακα που ακολουθεί συμπεριλαμβάνουμε και τις κυριότερες κατηγορίες δρώντων που έχουμε αναφέρει ή θίξει· προφανώς αυτοί εμπλέκονται και στους υπόλοιπους μηχανισμούς, όμως η «μεσιτεία» αναφέρεται πιο άμεσα σε μεταξύ τους συνδέσεις.

Πίνακας 5. Ο μηχανισμός της μεσιτείας

σύνδεση διαμεσολάβηση ασύνδετων δρώντων κοινωνικών χώρων νέες συμμαχίες/συνασπισμοί νέοι, μεγαλύτερης κλίμακας δρώντες ευρύτερες οργανώσεις συνένωση δρώντων/οργανώσεων συντονισμένη, μεγαλύτερης κλίμακας δράση σύνδεση τοπικών με κεντρικές συγκρούσεις	Εθνικισμός εθνικιστικά μέτωπα οργανώσεις-ομπρέλες εθνικοποίηση τοπικών/κοινωνικών συγκρούσεων	σχετιζόμενοι μηχανισμοί διαμόρφωση διαταξικού συνασπισμού απόδοση ομοιότητας ενσωμάτωση/αποκοπή διάχυση
Δρώντες		
κυβερνητικοί παράγοντες κατεστημένοι δρώντες διεκδικητές ακτιβιστές υποκείμενα εξωτερικοί πολιτικοί δρώντες	άρχουσα τάξη κεντρικές ελίτ επιχειρηματική τάξη περιφερειακές ελίτ μεσαία τάξη επαγγελματίες γραφειοκράτες πολιτικοί «εργολάβοι» διανοούμενοι αποξενωμένη ιντελιγκέντσια λαϊκά στρώματα αγροτικά στρώματα ξένες κυβερνήσεις άλλα κινήματα	

Γ. ΣΥΝΟΨΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΖΗΤΟΥΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Το ερευνητικό ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας είναι το πώς εκδηλώνεται και διενεργείται η αποσχιστική κινητοποίηση. Υπό τη μορφή κεντρικού ερωτήματος, το ενδιαφέρον αυτό εξειδικεύεται στο πώς οι «μάζες» συνδέονται με τις ελίτ σε παρατεταμένα, κοινή, διεκδικητική δράση σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων. Οι «κλασικές» θεωρίες εθνικισμού και εθνοτικής κινητοποίησης, όπως και οι διάφορες «άμεσες» θεωρίες απόσχισσης, αν και πολλαπλά χρήσιμες για την κατανόηση της εθνο-πολιτικής συλλογικής δράσης και του αποσχιστικού φαινομένου, δεν έχουν άμεση απάντηση σε αυτό το ερώτημα, καθότι εστιάζουν στον προσδιορισμό αιτιολογικών δομικών και μακρο-ιστορικών συνθηκών. Ομοίως, θεωρούμε προβληματική την κύρια προσέγγιση που απαντά στο πώς εκδηλώνεται η κινητοποίηση, δηλαδή τις αναλύσεις που εστιάζουν στον ρόλο των ελίτ. Το ευρύτερο πεδίο, απ' όπου αντλούμε την υπό διερεύνηση απάντηση που δίνουμε στο κεντρικό ερώτημα, είναι αυτό των μελετών που συνδυάζουν τη βιβλιογραφία του εθνικισμού και των εθνοτικών ταυτοτήτων με εκείνη των κοινωνικών κινημάτων. Ειδικότερα, βασιζόμαστε στο έργο *Dynamics of Contention (DOC)* των McAdam, Tarrow και Tilly για δύο βασικούς λόγους: Πρώτον, το έργο αυτό προτείνει την υπαγωγή στο γνωστικό πεδίο της *συγκρουσιακής πολιτικής* όλων των εκφάνσεων της συλλογικής, διεκδικητικής δράσης, συμπεριλαμβανομένων των εθνικιστικών (και αποσχιστικών) κινημάτων, της εθνοτικής κινητοποίησης και των κοινωνικών κινημάτων· παρέχει δηλαδή ένα ενιαίο αναλυτικό πλαίσιο για τη μελέτη των διαφόρων βιβλιογραφιών στις οποίες βασιζόμαστε. Δεύτερον, συμμεριζόμαστε τη *σχεσιακή* θέαση της συλλογικής δράσης που προτείνει και αποδεχόμαστε ως κατάλληλα αναλυτικά εργαλεία μιας σχεσιακής ανάλυσης τους *αιτιώδεις, επανεμφανιζόμενους μηχανισμούς*, οι οποίοι αποτελούν τον πυρήνα της ερευνητικής ατζέντας του *DOC*. Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε πως, ενώ υπάρχουν ορισμένες αναλύσεις που συνδυάζουν τις βιβλιογραφίες του εθνικισμού και των κοινωνικών κινημάτων, δεν έχουμε εντοπίσει κάποια μελέτη που να χρησιμοποιεί για την ανάλυση ενός εθνικιστικού ή εθνοτικού κινήματος κάποιους από τους μηχανισμούς που προτείνει το *DOC*· οι Mees (2004), Saxton (2004) και Stroschein (2011) – η οποία μάλιστα διερευνά τη σχέση ελίτ και «μαζικών» εθνοτικών διεκδικήσεων – αναφέρονται με, κατά βάση, θετικό τρόπο στην ερευνητική ατζέντα και τη σχεσιακή αναλυτική θέαση που προτείνει το *DOC*, όμως για διαφορετικούς λόγους δεν υιοθετούν κάποιον μηχανισμό ως εργαλείο εξήγησης των εθνικιστικών και εθνοτικών κινημάτων

που διερευνούν²⁴. Στην παρούσα εργασία, βασιζόμενοι στην ερευνητική πρόταση του *DOC* υποδεικνύουμε ως απάντηση στο κεντρικό ερώτημα πέντε μηχανισμούς συγκρουσιακής δράσης: *ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων, συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών, κοινωνική ιδιοποίηση, γεφύρωση πλαισίων και μεσιτεία*. Διερευνούμε την υπόθεση ότι η διαδικασία της αποσχιστικής κινητοποίησης ως παρατεταμένης σύνδεσης ελίτ και «μαζών» σε από κοινού, διεκδικητική δράση αποτελείται, και άρα εξηγείται συνδυαστικά, από τους πέντε προτεινόμενους μηχανισμούς· δηλαδή – για να το θέσουμε περισσότερο περιγραφικά – εξηγείται στη βάση αλληλεπιδράσεων που ενισχύουν τους (εθνοτικούς) δεσμούς μεταξύ των διεκδικητών, παράγουν κοινές ερμηνείες και πολιτισμικές κατανοήσεις, διαμορφώνουν κοινά ιδεολογικά και προγραμματικά πλαίσια, μετασχηματίζουν προϋπάρχοντα δίκτυα και συλλογικότητες, θέτοντάς τα σε διεκδικητική τροχιά, και συνασπίζουν διακριτούς ή και εντελώς αποκομμένους δρώντες (ελίτ και «μάζες») σε κοινή, διεκδικητική δράση. Την υπόθεση αυτή την ελέγχουμε σε δύο περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων, αυτό της Δυτικής Παπούα της Ινδονησίας και εκείνο των Ορόμο της Αιθιοπίας· καθότι χωρίζουμε τη μελέτη του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα σε δύο φάσεις - η πρώτη ένοπλη (ως το 1998) και η δεύτερη με κύριο χαρακτηριστικό τη μαζική, μη ένοπλη διαμαρτυρία - η μελέτη των πέντε μηχανισμών εφαρμόζεται σε τρεις «παρατηρήσεις» (ή περιστάσεις) αποσχιστικής κινητοποίησης.

Στο πρώτο μέρος του *κεφαλαίου 2* παρουσιάζουμε το κονστрукτιβιστικό επιστημονικό Παράδειγμα που ακολουθούμε σε αυτή την εργασία. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά και οι μεθοδολογικές απαιτήσεις της συγκριτικής έρευνας *μικρού Ν* (λίγων περιπτώσεων), που διεξάγουμε στα πλαίσια της μελέτης της αποσχιστικής κινητοποίησης· ως στόχοι της συγκριτικής έρευνας της παρούσης εργασίας προσδιορίζονται η διερεύνηση της ποικιλομορφίας της αποσχιστικής κινητοποίησης και η προαγωγή θεωρίας (δηλαδή του αναλυτικού πλαισίου στη βάση των πέντε μηχανισμών). Στο *κεφάλαιο 3* παραθέτουμε τους ορισμούς και κάνουμε μια σύντομη εννοιολογική διερεύνηση των βασικών όρων που χρησιμοποιεί η εργασία· δίνουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στην αποσαφήνιση των εννοιών «έθνος» και «εθνοτική ομάδα» και υποστηρίζουμε πως τα «αποσχιστικά κινήματα» ή οι «αποσχιστικές ομάδες» καταλαμβάνουν μια γκρίζα ζώνη μεταξύ των δύο εννοιών, αφού στη μεγάλη τους πλειοψηφία αποτελούν εθνοτικές ομάδες που εκδηλώνουν εθνικιστικούς στόχους. Αυτός είναι ο πρώτος λόγος που καθιστά αναγκαία τη διερεύνηση των φαινομένων του εθνικισμού και της αποσχιστικής κινητοποίησης· ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι περισσότερες από τις θεωρίες,

²⁴ Επίσης ο Hamilton (2006, σ.81) αναφέρεται στο *DOC* και τους μηχανισμούς που προτείνει για τη μελέτη του εθνικισμού, όμως δεν παραπέμπει σε κάποια μελέτη που να έχει υιοθετήσει κάποιους μηχανισμούς από αυτούς που προτείνουν οι McAdam, Tarrow και Tilly.

προσεγγίσεις και εξηγήσεις της απόσχισης προέρχονται από αυτά τα δύο πεδία. Στο *κεφάλαιο 4*, λοιπόν, εξετάζουμε αρχικά κάποιες βασικές πτυχές του εθνικιστικού φαινομένου και της μελέτης του, ενώ στο δεύτερο μέρος αναλύουμε τις κύριες «κλασικές» ή «γενικές» θεωρίες εθνικισμού (αρχεγονισμό, μοντερνισμό, εθνοσυμβολισμό), διερευνώντας πρωτίστως τις εξηγήσεις τους ή τις αποτιμήσεις τους για το αποσχιστικό φαινόμενο. Στο *κεφάλαιο 5* προτείνουμε μια νέα ταξινόμηση των θεωριών και προσεγγίσεων εθνοτικής κινητοποίησης και στη συνέχεια αναλύουμε κριτικά αυτές τις θεωρίες και προσεγγίσεις· η ανάλυση αυτή αναδεικνύει χρήσιμες παρατηρήσεις και οπτικές της εθνοτικής ή εθνοτικοποιημένης κινητοποίησης, ενώ και εδώ ανιχνεύουμε εξηγήσεις και θεάσεις της απόσχισης. Στο *κεφάλαιο 6* ασχολούμαστε με το ζήτημα των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων, δίνοντας έμφαση στην παρουσίαση μιας «σχεσιακής-κονστρουκτιβιστικής» θέαςής τους. Στο πρώτο μέρους του *κεφαλαίου 7* ασχολούμαστε με διάφορες διαστάσεις του αποσχιστικού φαινομένου· μεταξύ αυτών παρουσιάζουμε την κυρίαρχη πολιτική και κανονιστική αντιμετώπιση της απόσχισης από τη διεθνή κοινωνία (κυρίως κατά τη μεταπολεμική περίοδο) και τη σχέση του αποσχιστικού φαινομένου με την έννοια και την πρακτική της αυτοδιάθεσης, ενώ επίσης επιχειρούμε – βασιζόμενοι σε μια σειρά από μελέτες – να προσδιορίσουμε τον αριθμό των αποσχιστικών συγκρούσεων, ένοπλων και μη, κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου 7 παρουσιάζουμε κάποιες «άμεσες» θεωρίες απόσχισης και συνοψίζουμε τις θεωρητικές αποτιμήσεις του αποσχιστικού φαινομένου που παρουσιάζονται στα κεφάλαια 5, 6 και 7. Το *κεφάλαιο 8* ασχολείται με το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα· στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της κρατικής συγκρότησης της Ινδονησίας, καθώς και διάφορα ζητήματα που άπτονται του ινδονησιακού εθνικισμού και των περιφερειακών/εθνοτικών προκλήσεων που η χώρα ιστορικά αντιμετωπίζει. Στο δεύτερο και εκτενέστερο μέρος αρχικά μελετάται η συγκρότηση του εθνικισμού των Παπούα, με έμφαση στη μεταχείριση της περιοχής και των κατοίκων της από το καθεστώς Σουχάρτο. Εν συνεχεία, εξετάζεται η πρώτη φάση του αποσχιστικού κινήματος που διήρκεσε από τη δεκαετία του 1960 ως το 1998 (πτώση του Σουχάρτο). Αφού παρουσιάσουμε διάφορες πτυχές του κινήματος (δράση, οργάνωση, πόρους, ιδεολογία κλπ) τις εντάσσουμε στη διαδοχική ανάλυση των πέντε μηχανισμών κινητοποίησης που έχουμε επιλέξει. Με ανάλογο τρόπο μελετάμε και τη δεύτερη «ειρηνική» φάση του κινήματος, η οποία εκτείνεται ως σήμερα. Στο τέλος του κεφαλαίου, εξετάζουμε συγκριτικά τη λειτουργία των πέντε μηχανισμών κατά τις δύο φάσεις και αποπειρόμαστε να διατυπώσουμε κάποιες εξηγήσεις για την υψηλότερη αποτελεσματικότητά τους κατά τη δεύτερη φάση· επιπλέον, πραγματοποιούμε μια δευτερεύουσα σύγκριση της λειτουργίας των μηχανισμών χωρίζοντας τη δεύτερη φάση σε τρεις υποπεριόδους. Τα

προκαταρκτικά συμπεράσματα που εξάγονται από τις παραπάνω πολλαπλές συγκρίσεις είναι πως οι πέντε μηχανισμοί μπορούν να αποτιμήσουν ικανοποιητικά τη σύνδεση ελίτ και «μαζών» σε παρατεταμένα, κοινή διεκδικητική δράση, δηλαδή την εκδήλωση συλλογικής διεκδικητικής δράσης. Στο *κεφάλαιο 9* ασχολούμαστε με το αποσχιστικό κίνημα των Ορόμο· στο πρώτο μέρος ασχολούμαστε με διάφορες πτυχές της κρατικής συγκρότησης της Αιθιοπίας, με τα κύρια χαρακτηριστικά και τις πολιτικές του αυτοκρατορικού καθεστώτος του Σελασιέ, καθώς και του σοσιαλιστικού καθεστώτος Derg (1974-991). Στο δεύτερο μέρος εξετάζουμε την ανάδυση του εθνικιστικού κινήματος των Ορόμο κατά τη δεκαετία του 1960 και, εν συνεχεία, αναλύουμε το αποσχιστικό κίνημά τους, όπως αυτό εκδηλώθηκε κυρίως μέσα από την οργάνωση OLF. Στα συμπεράσματα του κεφαλαίου αποτιμούμε τη λειτουργία και αποτελεσματικότητα των πέντε μηχανισμών. Στο *κεφάλαιο 10*, αυτό των συμπερασμάτων, καταρχήν κάνουμε μια συγκριτική αποτίμηση της λειτουργίας των πέντε μηχανισμών στις τρεις περιστάσεις αποσχιστικής κινητοποίησης που εξετάσαμε. Διενεργούμε επίσης χωριστή σύγκριση μεταξύ του κινήματος των Ορόμο και της πρώτης φάσης του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα, καθότι αποτελούν ένοπλα κινήματα σε αυταρχικά καθεστώτα. Εντέλει, κάνουμε μια αποτίμηση των αιτιολογικών θεωριών εθνικισμού, εθνοτικής κινητοποίησης και απόσχισης με βάση τις τρεις περιστάσεις αποσχιστικής κινητοποίησης της εργασίας.

Κεφάλαιο 2. **ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ**

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν ζητήματα που σχετίζονται με τη μεθοδολογία της εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στα χαρακτηριστικά της ποιοτικής συγκριτικής έρευνας. Παρ' όλα αυτά, η επιλογή της μεθοδολογίας δεν μπορεί να γίνει χωρίς αναφορά σε ζητήματα οντολογικής και επιστημολογικής φύσεως. Με αυτά ασχολείται το πρώτο μέρος του κεφαλαίου, ενώ στο δεύτερο μέρος εξετάζονται τα χαρακτηριστικά της συγκριτικής έρευνας.

A. ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΝΣΤΡΟΥΚΤΙΒΙΣΜΟΥ

Κατά τους Guba και Lincoln τρία είναι τα βασικά ερωτήματα που κάθε επιστημονικό Παράδειγμα καλείται να απαντήσει: Το οντολογικό ζήτημα συνίσταται στο «ποια είναι η μορφή και η φύση της πραγματικότητας». Το επιστημολογικό ζήτημα αφορά στο τι μπορεί να γίνει γνωστό γι' αυτή την πραγματικότητα, ποιος είναι δηλαδή ο χαρακτήρας και ποια τα όρια της επιστημονικής γνώσης²⁵. Μια άλλη παράμετρος του επιστημολογικού ερωτήματος αφορά στη φύση της σχέσης μεταξύ του υποκειμένου-ερευνητή και του αντικειμένου της έρευνας, του τμήματος δηλαδή της εμπειρικής πραγματικότητας που προσπαθούμε να προσπελάσουμε γνωστικά. Το μεθοδολογικό ζήτημα, εν συνεχεία, συνίσταται στο πώς μπορεί ο ερευνητής να προσεγγίσει το υπό εξέταση φαινόμενο (Guba και Lincoln, 1998, σ.201). Ο ερευνητής λοιπόν (πρέπει να) προσεγγίζει τα κοινωνικά φαινόμενα με «ένα σύνολο ιδεών, ένα πλαίσιο (θεωρία, οντολογία) το οποίο καθορίζει μια τάξη ερωτήσεων (επιστημολογία), τα οποία στη συνέχεια εξετάζονται (μεθοδολογία, ανάλυση) με συγκεκριμένο τρόπο» (Denzin και Lincoln, 1998, σ.23). Η σχέση μεταξύ των τριών ζητημάτων αποτυπώνεται στην παρατήρηση ότι η απάντηση που δίνεται από τον ερευνητή στο οντολογικό ερώτημα επηρεάζει άμεσα τη στάση του απέναντι στο επιστημολογικό και οι δύο μαζί καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την επιλογή της μεθοδολογίας.

²⁵ Κατά τους Guba και Lincoln το «τι μπορεί να γίνει γνωστό» εντάσσεται στο οντολογικό ερώτημα. Όμως αυτή η θέση απεικονίζει την τάση πολλών θεωρητικών των κοινωνικών επιστημών να συγχέουν την οντολογία με την επιστημολογία, όπως παρατηρούν οι Bates και Jenkins (2007, σ.58).

Οι Bates και Jenkins (2007, σ.59-61) τονίζουν όμως ότι η επιλογή οντολογίας και επιστημολογίας δεν είναι απαραίτητα μονής κατεύθυνσης: αν και αποτελούν διακριτά ζητήματα, οι συχνά προϋπάρχουσες επιστημολογικές αντιλήψεις, το τι δηλαδή κάποιος πιστεύει για τις δυνατότητες και το περιεχόμενο της επιστημονικής γνώσης, επηρεάζουν την άποψή μας για τη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας²⁶. Σε κάθε περίπτωση οι απαντήσεις που έχουν δοθεί στα παραπάνω κεντρικά ερωτήματα στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών είναι πολλαπλές (αν και όχι κατ' ανάγκην ασύμβατες μεταξύ τους). Ενώ στις φυσικές επιστήμες υπάρχει ευρύτατη συναίνεση, οι κοινωνικές επιστήμες είναι πολυ-παραδειγματικές, υπάρχουν δηλαδή διαφορετικές οπτικές πάνω σε ερωτήματα όπως ποια ένα η φύση της κοινωνικής πραγματικότητας, τι μπορούμε να μάθουμε γι' αυτήν και σε ποιον βαθμό, τι συνιστά επιστημονική γνώση, ποια είναι τα χαρακτηριστικά της επιστημονικής μεθόδου κ.λ.π. Θα παρουσιάσουμε τα σημαντικότερα παραδείγματα, ιδιαίτερα το πλαίσιο του κονστρουκτιβισμού, το οποίο ακολουθεί η παρούσα εργασία.

Ερευνητικά Παραδείγματα

Η βιβλιογραφία της επιστημολογίας των κοινωνικών επιστημών τείνει να διακρίνει τρία βασικά ερευνητικά παραδείγματα (ερευνητικές προσεγγίσεις). Εντούτοις, με εξαίρεση τον θετικισμό, τα υπόλοιπα παραδείγματα (paradigms) δεν είναι παγιωμένα, με την έννοια ότι δεν υπάρχει ομοφωνία εντός της επιστημονικής κοινότητας για το ακριβές περιεχόμενο των παραδοχών τους και για το τι αυτές συνεπάγονται (Guba and Lincoln, 1998, σ.203-4). Ενδεικτικά, ο Morrow (1994, σ.53) και ο Neuman (1994, σ.62) αναφέρουν ως κύρια παραδείγματα τον θετικισμό, την ερμηνευτική σχολή και την κριτική θεωρία. Ως βασικές οντολογίες ο Morrow αναφέρει τον αντικειμενισμό (ή «αφελή» ρεαλισμό), τον υποκειμενισμό και τον κριτικό ρεαλισμό. Οι Guba και Lincoln θεωρούν ότι υπάρχουν τέσσερα κύρια επιστημονικά παραδείγματα (ποιοτικής έρευνας): ο θετικισμός, ο μεταθετικισμός (η εκ των έndon κριτική του θετικισμού), οι διάφορες εκφάνσεις της κριτικής θεωρίας και ο κονστρουκτιβισμός (1998, σ.202-3). Ο Crotty χρησιμοποιεί διαφορετικές ταξινομήσεις και

²⁶ Ειδικά μάλιστα για οντολογικά ζητήματα που είναι περισσότερο ασαφή από άλλα ελλείψει απράνταχτων αποδείξεων, ο Monahan λέει πως πιθανότατα θα υιοθετήσει κανείς την οντολογική θέση που είναι περισσότερο συμβατή με τις πολιτικές του απόψεις. Στο παράδειγμα της φυλής (race) που διαπραγματεύεται, κάποιος που ενστερνίζεται την αρχή της «αχρωματοψίας» (colorblindness) είναι πιθανότερο να απορρίπτει οντολογικά την ύπαρξη ή πραγματικότητα της φυλής. Άρα, η οντολογική θέση δεν προηγείται, αλλά μάλλον διαμορφώνεται σε αλληλεπίδραση με την πολιτική ή αξιακή στάση (Monahan, 2006, σ.555).

χαρακτηρισμούς. Διακρίνει τα διάφορα επιστημονικά ρεύματα σε τέσσερις κατηγορίες²⁷: α) *επιστημολογία*, κατηγορία που συμπεριλαμβάνει και τις οντολογικές πεποιθήσεις, β) *θεωρήσεις* (theoretical perspectives), γ) *μεθοδολογίες*, υπό την έννοια των ευρύτερων μεθοδολογικών στρατηγικών και δ) *μεθόδους*, τις συγκεκριμένες τακτικές δηλαδή που επιλέγει ο ερευνητής (π.χ. η συγκριτική ανάλυση αποτελεί ένα από τα εργαλεία-«μεθόδους» της ευρετικής έρευνας). Ως βασικές επιστημολογίες διακρίνει τον αντικειμενισμό, τον υποκειμενισμό και τον κονστρουκτιβισμό, ενώ ο θετικισμός, η κριτική θεωρία ή η ερμηνευτική σχολή (φαινομενολογία, θεωρία των συμβολικών διαδράσεων) υπάγονται στις θεωρήσεις (Crotty, 1998, σ. 3-9). Αν και μια θεώρηση μπορεί να είναι συμβατή με περισσότερα από ένα επιστημολογικά ρεύματα (όπως για παράδειγμα η περίπτωση της κριτικής θεωρίας), ο ενστερνισμός της μιας ή της άλλης επιστημολογίας (ή οντολογίας) σαφώς επηρεάζει τις επιλογές των θεωρήσεων και των μεθοδολογιών. Για να μείνουμε στο παράδειγμα της θεωρίας των συμβολικών διαδράσεων, είναι μεν συμβατή με μια υποκειμενιστική επιστημολογία, αλλά μάλλον αδιανόητο να την επιλέξει κάποιος που υιοθετεί τον αντικειμενισμό. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε, ακολουθώντας την «αντι-θεμελιοκρατική» (antifoundationalist) θέση, ότι η αποδοχή μιας επιστημολογίας - ή «μεταθεωρίας» κατά τον Morrow (1994, σ.41) - εξαρτάται από την πειστικότητα, τη συνεκτικότητα και χρησιμότητά της. Δεν υπάρχει δηλαδή ένα αδιαμφισβήτητο κριτήριο που να μπορεί να αποδείξει την αλήθεια ή την ακρίβεια ενός επιστημολογικού παραδείγματος έναντι των άλλων, όλα τους άλλωστε αποτελούν νοητικές κατασκευές. Η αποδοχή τους λοιπόν εντέλει επαφίεται στις πεποιθήσεις και την κοσμοαντίληψη του καθενός (Guba and Lincoln, 1998, σ. 200 και 202).

Για τους σκοπούς αυτού του πρώτου μέρους μπορούμε να διακρίνουμε τρία ερευνητικά παραδείγματα κοινωνικής επιστήμης: το θετικιστικό, το ερμηνευτικό και το κονστρουκτιβιστικό. Ο τελευταίος όρος είναι προτιμότερος εν προκειμένω από αυτόν της κριτικής θεωρίας, καθώς αναφέρεται σε ένα ευρύτερο πλέγμα θεωρητικών ρευμάτων και προτάσεων, συμπεριλαμβανομένης της κριτικής θεωρίας, που μοιράζονται έναν κρίσιμο πυρήνα οντολογικών και επιστημολογικών απόψεων. Ξεκινώντας από τον θετικισμό, το προερχόμενο από τις φυσικές επιστήμες κυρίαρχο παράδειγμα, μπορούμε να οργανώσουμε τις βασικές παραδοχές των τριών παραδειγμάτων στους εξής θεματικούς άξονες: 1) τη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας, 2α) τη φύση, τον σκοπό και τα όρια της επιστημονικής γνώσης, και 2β) τον ρόλο των αξιών, των ταυτοτήτων και του κοινωνικού πλαισίου στην ερευνητική διαδικασία.

²⁷ Σε αντιδιαστολή με την κλασική τριμερή διάκριση οντολογία – επιστημολογία – μεθοδολογία.

Το θετικιστικό Παράδειγμα

Η απάντηση του θετικισμού στο ερώτημα οντολογικής φύσης (1) είναι ότι η κοινωνική πραγματικότητα είναι αληθινή και απτή, όπως ακριβώς και η φυσική πραγματικότητα. Για τον θετικισμό η κοινωνική πραγματικότητα είναι αντικειμενική, υφίσταται δηλαδή ανεξάρτητα από την ανθρώπινη αντίληψη, διέπεται από συγκεκριμένη λειτουργία και εν πολλοίς αναλλοίωτους νόμους και το νόημά της είναι εγγενές και αδιαμφισβήτητο. Η οντολογία του θετικισμού λοιπόν είναι αντικειμενιστική και ουσιοκρατική. Το έργο της κοινωνικής επιστήμης, για να περάσουμε στο πρώτο σκέλος του επιστημολογικού ερωτήματος (2α), είναι να αποκωδικοποιήσει τη λειτουργία των κοινωνικών φαινομένων και να ανακαλύψει τους ήδη υπάρχοντες κοινωνικούς νόμους. Η επιστημονική γνώση λοιπόν των κοινωνικών φαινομένων μπορεί και πρέπει να είναι αντικειμενική. Το επιστημολογικό πρόβλημα δεν έγκειται στα περίπλοκα και ιστορικά διαμορφωμένα κοινωνικά φαινόμενα αλλά στην ατελή επιστημονική μέθοδο. Αν η επιστημονική έρευνα είναι επαρκής, τότε η άρτια γνώση της κοινωνικής πραγματικότητας είναι εφικτή, έστω και αν αυτό συμβεί μακροπρόθεσμα και συσσωρευτικά. Ο άμεσος σκοπός της γνώσης είναι η εξήγηση μέσω της διατύπωσης αιτιακών σχέσεων και γενικεύσεων. Δεδομένης της οντολογικής παραδοχής ότι τα κοινωνικά φαινόμενα διέπονται από νόμους, η εξήγησή τους ουσιαστικά συνίσταται στην ανακάλυψη κανονικοτήτων (*regularities*) και στην υπαγωγή ιδιαίτερων γεγονότων σε γενικούς νόμους. Αυτό το κυρίαρχο μοντέλο εξήγησης του θετικισμού ονομάζεται παραγωγικό-νομολογικό (*deductive-nomological* ή *covering-law model*), καθώς ο ερευνητής εκκινεί από τη διατύπωση μιας υπόθεσης, την καθολική εφαρμογή της οποίας προσπαθεί στη συνέχεια να αποδείξει²⁸. Ο απώτερος σκοπός της επιστημονικής γνώσης είναι, μέσω της εξήγησης και γενίκευσης σε νόμους και αξιώματα, η πρόβλεψη και ο έλεγχος των κοινωνικών γεγονότων. Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος του επιστημολογικού ερωτήματος (2β), ο θετικισμός αρνείται την επίδραση των αξιών και ιδιαίτερων απόψεων των επιστημόνων στην ερευνητική διαδικασία, καθώς και τον ρόλο του κοινωνικού-ιστορικού περιβάλλοντος ή θεωρεί δυνατή την εξάλειψη μιας τέτοιας επίδρασης. Απ' τη στιγμή που ο θετικισμός προϋποθέτει μια αντικειμενική πραγματικότητα, ανεπηρέαστη από την ανθρώπινη αντίληψη, οδηγείται στην υιοθέτηση ενός επιστημολογικού δυϊσμού, μιας άκαμπτης και απόλυτης δηλαδή διάκρισης μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου της έρευνας. Εφόσον η πραγματικότητα συνίσταται σε σταθερούς και προϋπάρχοντες νόμους, το ιστορικό πλαίσιο και οι όποιες αντιλήψεις του ερευνητή δεν (πρέπει να) τον εμποδίζουν στην ανακάλυψή τους και την αντικειμενική εξήγησή τους. Ο ερευνητής

²⁸ Παρ' όλα αυτά, και ο επαγωγικός συλλογισμός έχει χρησιμοποιηθεί ευρύτατα στα πλαίσια του θετικισμού.

είναι για τον θετικισμό ανιδιοτελής και αμερόληπτος, αξίες και ηθικά ζητήματα είναι εξωγενή στην επιστημονική διαδικασία. Η ορθολογική σκέψη σε συνδυασμό με τη συστηματική παρατήρηση και την επιστημονική πειθαρχία εξαλείφουν τις όποιες μεροληψίες και στρεβλώσεις (bias) και καθιστούν εφικτή την ανακάλυψη της αντικειμενικής αλήθειας (Almond and Genco, 1991, σ.40, Guba and Lincoln, 1998, σ. 203-5 και 210, Neuman, 1994, σ.83).

Το παράδειγμα του θετικισμού, όπως είναι εμφανές, προσπάθησε να μεταφέρει τις επιστημονικές πρακτικές και βεβαιότητες από τον χώρο των φυσικών επιστημών σε αυτόν των κοινωνικών. Θα πρέπει βέβαια να υπογραμμιστεί ότι η εικόνα που δώσαμε για το θετικιστικό παράδειγμα είναι σχηματική: Αφενός δεν είναι τόσο ομοιογενές και συμπαγές όσο παραδοσιακά παρουσιάζεται, καθώς ιστορικά εμφανίστηκαν διάφορες τάσεις εντός του (ορθολογισμός, εμπειρισμός, συμπεριφορισμός). Αν και σήμερα έχουν ουσιαστικά συναιρεθεί σε ένα κοινό υπόδειγμα, η εναρμόνισή τους δεν είναι τέλεια και μπορεί κάποιος να διακρίνει εσωτερικές εντάσεις (π.χ. μεταξύ δομιστικών και ατομικιστικών προσεγγίσεων). Αφετέρου έγινε σταδιακά αντιληπτό ότι οι παραδοχές του θετικισμού συχνά δεν ανταποκρίνονταν στον χαρακτήρα των κοινωνικών φαινομένων και αρκετές από αυτές αναπροσαρμόστηκαν. Αυτός ο τροποποιημένος θετικισμός ονομάζεται μεταθετικισμός (*postpositivism*), και σήμερα αυτός αποτελεί το κυρίαρχο παράδειγμα, παρά ο κλασικός θετικισμός. Ο μεταθετικισμός, αν και δέχεται την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, αναγνωρίζει ρητά ότι αυτή δεν μπορεί να γίνει απόλυτα κατανοητή. Άρα οι επιστημονικές εξηγήσεις των κοινωνικών φαινομένων δεν μπορούν να φέρουν τον μανδύα της αντικειμενικότητας και απόλυτης βεβαιότητας, αλλά πρέπει να διατυπώνονται πιθανολογικά. Επίσης, λόγω της επίδρασης απόψεων όπως αυτών του Popper, σκοπός της έρευνας δεν είναι η εμπειρική απόδειξη μιας θεωρίας αλλά η προσπάθεια μη διάψευσής της (*falsification*). Αλλιώς, η ισχύς μιας θεωρίας δεν αποδεικνύεται μέσω εύρεσης θετικών περιπτώσεων αλλά μέσω της αδυναμίας εύρεσης αρνητικών περιπτώσεων. Ακόμη και τότε όμως δεν υπάρχει ποτέ απόλυτη βεβαιότητα για τις θεωρίες· όπως αναφέρει και ο Sartori, δε συνιστούν αιτιοκρατικούς (*deterministic*) νόμους αλλά « 'νόμους γενικών τάσεων' [*tendency laws*]» (2004, σ.191). Αυτό συμβαίνει γιατί, εκτός των άλλων, τα κοινωνικά φαινόμενα χαρακτηρίζονται και από τα στοιχεία της συγκυρίας, της τύχης και της καινοτομίας (Almond και Genco, 1991, σ.43). Στην όλη αμφισβήτηση του θετικισμού συνέβαλε και η σταδιακή συνειδητοποίηση της δυσκολίας αντιστοίχισης εμπειρικής και θεωρητικής γλώσσας, κυρίως λόγω του ότι έγινε αντιληπτό ότι οι λεγόμενες *διαθετικές* έννοιες «αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής γλώσσας». Οι διαθετικές έννοιες, σε διαφοροποίηση από τις *μετρικές* (ποσοτικές) έννοιες, «εκφράζουν την *ικανότητα ή τάση* ενός αντικειμένου να αντιδρά με ορισμένο τρόπο *υπό κατάλληλες συνθήκες*. Συνεπώς δεν αναφέρονται σε δήλες ιδιότητες ή

σχέσεις που έχουν άμεσο παρατηρησιακό χαρακτήρα» (Γέμτος, 1987, σ.53-4, έμφαση δική μου). Ο μεταθετικισμός λοιπόν μετρίασε τις προσδοκίες περί αμεροληψίας, αντικειμενικότητας, βεβαιότητας και καθολικότητας της γνώσης, ενώ ταυτόχρονα επέδειξε μεγαλύτερη εκτίμηση για τη χρησιμότητα ποιοτικών και περιπτωσιολογικών αναλύσεων (Guba and Lincoln, 1998, σ. 197-8, 205 και 210).

Το ερμηνευτικό Παράδειγμα

Μπορεί όμως κάποιος εύλογα να υποστηρίξει ότι ο μεταθετικισμός δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο μιας εκ των έσω κριτικής του θετικισμού, αλλά επηρεάστηκε και από τις επικρίσεις που άρχισαν να διατυπώνουν νέα επιστημονικά παραδείγματα ενάντια στον θετικισμό, καθώς και από τις εναλλακτικές προσεγγίσεις περί κοινωνικής επιστήμης που αυτά άρθρωναν. Ας εξετάσουμε τώρα πιο συγκεκριμένα τα επιστημονικά παραδείγματα που διατύπωσαν κριτική στον θετικισμό, αλλά και τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους.

Η ερμηνευτική κοινωνική επιστήμη, το δεύτερο επιστημονικό Παράδειγμα, αποκλίνει σε σημαντικό βαθμό από τις παραδοχές και πρακτικές του θετικισμού. Συνήθως στη βιβλιογραφία ο όρος «ερμηνευτική σχολή» συνδέεται με τη *Verstehen* κοινωνιολογία του Max Weber. Αυτό πιθανότατα συμβαίνει, γιατί ο Weber ήταν ο πρώτος που προσπάθησε να βάλει στο κέντρο της κοινωνιολογικής ανάλυσης τις έννοιες του νοήματος και της κουλτούρας. Πιο συγκεκριμένα, εστίασε στο πώς τα άτομα νοηματοδοτούν τις κοινωνικές σχέσεις και δράσεις τους μέσα στα πλαίσια (αξιακά, ιδεολογικά, οικονομικά) μιας συγκεκριμένης κουλτούρας. Ο Weber λοιπόν ανέδειξε τις διανοητικές και ψυχολογικές όψεις των κοινωνικών φαινομένων, τα οποία διέκρινε (γί' αυτόν ακριβώς το λόγο) από τα φυσικά φαινόμενα. Λόγω αυτής της συμβολής του, τείνει να θεωρείται ως αντίπαλος του αντικειμενισμού (αφελούς ρεαλισμού) και του θετικιστικού υποδείγματος. Παρ' όλα αυτά, για τον Weber η κατανόηση της πολιτισμικής σημασίας της κοινωνικής πράξης υπηρετεί τον θεμελιώδη σκοπό της κοινωνικής επιστήμης, την αιτιακή εξήγηση. Με άλλα λόγια η διαφοροποίησή του από τον θετικισμό δεν είναι ριζική (Crotty, 1998, σ. 67-9, Silverman, 1985, σ.40-1). Εν προκειμένω αναφερόμαστε σε ρεύματα της ερμηνευτικής κοινωνιολογίας που έχουν επεξεργαστεί προσεγγίσεις οι οποίες βασίζονται ξεκάθαρα στον υποκειμενισμό και που ανάγουν την κοινωνική έρευνα στην ερμηνεία των νοημάτων (Morrow, 1994, σ.58). Τέτοιες θεωρητικές προσεγγίσεις συμπεριλαμβάνουν τη θεωρία των συμβολικών διαδράσεων, την ερμηνευτική (hermeneutics), την εθνομεθοδολογία, την ανάλυση λόγου (discourse analysis) και την πιο «ακραία» μορφή υποκειμενισμού, τον μεταμοντερνισμό. Όσον αφορά την οντολογία (1), οι προσεγγίσεις αυτές αρνούνται την ύπαρξη μιας αντικειμενικής

πραγματικότητας που λειτουργεί στη βάση σταθερών νόμων. Για το ερμηνευτικό Παράδειγμα η πραγματικότητα δεν μπορεί να νοηθεί σαν κάτι που υπάρχει αφ' εαυτού, ανεξάρτητα από την ανθρώπινη αντίληψη. «Η κοινωνική ζωή υπάρχει [μόνο] όταν οι άνθρωποι τη βιώνουν και της αποδίδουν νόημα» (Neuman, 1994, σ.69). Άρα η πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα ανθρώπινων κατασκευών και όχι ουσία. Ο υποκειμενισμός έχει διάφορες διαβαθμίσεις: ο σχετικισμός, για παράδειγμα, δέχεται την ύπαρξη πολλαπλών πραγματικοτήτων, καθώς τα άτομα, ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον, τις κυρίαρχες αξίες κάθε κοινωνίας, τις ιδιαίτερες προτιμήσεις τους κ.λ.π., αντιλαμβάνονται διαφορετικά τη φύση και λειτουργία του κόσμου. Μια άλλη άποψη, θεωρεί την κοινωνική πραγματικότητα κατακερματισμένη και γνωστικά προσπελάσιμη μόνο βιωματικά²⁹ (Crotty, 1998, σ.64). Σε κάθε περίπτωση το ερμηνευτικό παράδειγμα δίνει έμφαση στην υποκειμενική-εσωτερική εμπειρία της πραγματικότητας.

Άρα, (2α) η εξερεύνηση της ατομικής εμπειρίας καθίσταται όχι μόνο ένα θεμιτό αντικείμενο έρευνας, αλλά θεωρείται και το πιο ουσιαστικό. Ο σκοπός της έρευνας για το ερμηνευτικό Παράδειγμα, σε αντίθεση με τον θετικισμό, δεν είναι η ανακάλυψη των κοινωνικών νόμων. Για την ακρίβεια, οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις αρνούνται την ύπαρξη κανονικοτήτων στην κοινωνική ζωή ή, έστω, τις θεωρούν περιορισμένες και σίγουρα όχι αυτονόητες και σταθερές. Αυτή η στάση απέναντι στην κοινωνική πραγματικότητα καθορίζει εν πολλοίς τις ερευνητικές επιλογές και τις θέσεις των ερμηνευτικών προσεγγίσεων απέναντι στην επιστημονική γνώση. Εφόσον οι καθολικότητες δε γίνονται αποδεκτές, η γενίκευση δεν μπορεί να αποτελεί τον απώτερο σκοπό της έρευνας και η πρόβλεψη των γεγονότων καθίσταται εξαιρετικά επισφαλής, αν όχι αδύνατη. Αντί για την εξήγηση η έμφαση δίδεται στην κατανόηση και την ερμηνεία, από το γιατί συμβαίνει ένα κοινωνικό φαινόμενο περνάμε στο πώς αυτό προσλαμβάνεται από τα κοινωνικά υποκείμενα και ποιες είναι οι νοητικές κατασκευές που το πλαισιώνουν. Έτσι, οι έρευνες εντός του ερμηνευτικού υποδείγματος αποδέχονται τα όρια της επιστημονικής γνώσης και στρέφονται σε πιο ειδικές και μικρής κλίμακας (idiographic) μελέτες. Μόνο μέσα από τη βαθιά εξοικείωση με το αντικείμενο της έρευνας και την πυκνή περιγραφή (thick description) μπορούν να γίνουν κατανοητά τα νοήματα, οι άρρητες παραδοχές και οι πολιτισμικοί κώδικες που συγκροτούν ένα κοινωνικό φαινόμενο ως τέτοιο. Στις μεταμοντέρνες εκδοχές τους οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις δε στοχεύουν απλά στην ανάδειξη του υποκειμενικού στοιχείου αλλά και στην αποδόμηση της ολιστικής και ουσιοκρατικής

²⁹ Στην ακραία μορφή του ο υποκειμενισμός οδηγεί στον σολιψισμό (που βέβαια σπάνια υιοθετείται στις κοινωνικές επιστήμες), την άποψη που απορρίπτει τη γνώση και την πραγματική ύπαρξη για οτιδήποτε είναι έξω από τον ατομικό νου.

προσέγγισης, των βεβαιοτήτων, των άκαμπτων διακρίσεων, της ομοιογένειας και συνέχειας, που προβάλλει ο θετικισμός (Crotty, 1998, σ.185).

Με βάση τα παραπάνω, (2β) είναι αυτονόητο ότι οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις όχι μόνον αποδέχονται την αναπόφευκτη επίδραση των αξιών και του κοινωνικού περιβάλλοντος στην ερευνητική διαδικασία, αλλά τις ενσωματώνουν αποφασιστικά στις αναλύσεις τους (συχνότατα αποτελούν το αντικείμενο της έρευνας αυτό καθ' εαυτό). Δεδομένου ότι απορρίπτουν την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, ο επιστημολογικός δυϊσμός (υποκείμενο-αντικείμενο) καταρρέει: αφού τα άτομα συμμετέχουν ενεργά στην κατασκευή της πραγματικότητας με τις πράξεις τους και τις ιδέες τους, καθώς και στην παραγωγή νοήματος, η σχέση του ερευνητή με το κοινωνικό φαινόμενο είναι της μορφής υποκείμενο-υποκείμενο (Morrow, 1994, σ.159). Ο ερευνητής είναι και αυτός μέρος αυτού που εξετάζει, δεν είναι ένας εξωτερικός παρατηρητής. Άρα, αυτό σημαίνει ότι οι απόψεις του δεν έχουν αξιώσεις αντικειμενικότητας και αμεροληψίας, δεν απαιτούν την πρωτοκαθεδρία του ειδικού, όπως συμβαίνει στον θετικισμό. Αντιθέτως, όλες οι απόψεις, και του ερευνητή και των συμμετεχόντων στην έρευνα, αντιμετωπίζονται ισότιμα ως υποκειμενικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας. Οι απόψεις δεν ιεραρχούνται και δεν αξιολογούνται με βάση την «αξιοπιστία», την «εγκυρότητα» και την «αντικειμενικότητά» τους. Οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις θεωρούν ότι με τη συμπερίληψη υποκειμενικών απόψεων, αξιών κ.λ.π. όχι μόνο δε στρεβλώνεται η έρευνα, αλλά αντιθέτως υπηρετείται καλύτερα, αφού έτσι αποκαλύπτονται πεποιθήσεις, προτιμήσεις και στοχεύσεις, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του ερευνητή, που ούτως ή άλλως υπάρχουν, αλλά στις θετικιστικές αναλύσεις παραμένουν άρρητες και α(δια)φανείς. Επιπλέον, τα όποια ερευνητικά συμπεράσματα δεν αποτελούν μια πιστή αποτύπωση της πραγματικότητας χωρίς αντίκτυπο: η επιστημονική έρευνα με τη σειρά της μπορεί να επηρεάσει εμμέσως την κοινωνική «πραγματικότητα», π.χ. πριμοδοτώντας μια συγκεκριμένη ερμηνεία έναντι άλλων και διαμορφώνοντας έτσι συγκεκριμένο τρόπο σκέψης (Neuman, 1994, σ.68-73).

Το Παράδειγμα του κονστρουκτιβισμού

Το τρίτο κύριο επιστημονικό Παράδειγμα στον χώρο των κοινωνικών επιστημών είναι αυτό του κονστρουκτιβισμού. Δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι, πέρα από κάποιες θεμελιώδεις οντολογικής φύσεως παραδοχές, δεν υπάρχει consensus για τις ειδικότερες θέσεις του

κονστρουκτιβισμού σε επιστημολογικά και αναλυτικά ζητήματα³⁰. Δεν αποτελεί δηλαδή μια θεωρία που διατυπώνει συγκεκριμένες εξηγήσεις για το πώς και γιατί δρουν οι άνθρωποι, «γιατί διαφέρουν οι κοινωνίες [ή] γιατί αλλάζει ο κόσμος»· είναι «ένas τρόπος μελέτης των κοινωνικών σχέσεων», που μέσα από ένα πλέγμα εννοιών και προτάσεων προσφέρει μια ορισμένη εικόνα του κοινωνικού κόσμου και παρέχει τα εργαλεία κατανόησης και επεξήγησης επιμέρους κοινωνικών φαινομένων (Onuf, 1998, σ.58, έμφαση δική μου). Η εκδοχή του κονστρουκτιβισμού που θα παρουσιάσουμε εδώ δίνει έμφαση στον σχεσιακό χαρακτήρα των κοινωνικών φαινομένων και είναι αυτή που θα ακολουθήσουμε στην εργασία.

Καταρχήν θα πρέπει να τονιστεί ότι ο κονστρουκτιβισμός συμπίπτει σε αρκετά σημεία της κριτικής του ενάντια στον θετικισμό με την ερμηνευτική σχολή. Τα δύο παραδείγματα μπορούν να χαρακτηριστούν ως αντι-ουσιοκρατικά. Τα ενώνει η αντίθεσή τους σε μια σειρά από γνωρίσματα του θετικισμού, όπως είναι ο αντικειμενισμός του, η μη διάκριση μεταξύ φυσικών και κοινωνικών φαινομένων, ο εξοβελισμός των αξιών και νοημάτων από την επιστημονική έρευνα και εξήγηση, η τεχνοκρατική και στενά εργαλειακή αντίληψη για την επιστημονική γνώση κ.λ.π. Όμως μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το κονστρουκτιβιστικό παράδειγμα είναι περισσότερο ιστορικιστικό, σχεσιακό και κριτικό από το ερμηνευτικό· η προσέγγισή του είναι εντέλει πιο «κοινωνιολογική» και πολιτική.

Η οντολογική θέση του κονστρουκτιβισμού (1) είναι ότι «οι άνθρωποι κατασκευάζουν την κοινωνία και η κοινωνία κατασκευάζει τους ανθρώπους»· πρόκειται για μια «συνεχή, αμφίδρομη διαδικασία» (Onuf, 1998, σ.59). Από αυτή την κεντρική θέση απορρέει και η – ευρέως καταγεγραμμένη ως *par excellence* κονστρουκτιβιστική – παραδοχή ότι η πραγματικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη. Αυτό το συμμερίζεται και η ερμηνευτική παράδοση, όπως είδαμε. Και τα δύο παραδείγματα δεν ενστερνίζονται την «άποψη ότι κάποιες κατηγορίες είναι 'φυσικές' ή 'πρωταρχικές'» (Jackson και Penrose, 1993, σ.2). Οι κονστρουκτιβιστές δεν δέχονται ότι υπάρχουν κοινωνικά φαινόμενα φυσικά και αναπόφευκτα ή ότι κάποιες κοινωνικές συμπεριφορές είναι εγγενείς στην ανθρώπινη φύση, καθολικές και αναλλοίωτες στον χρόνο. Για τον κονστρουκτιβισμό ο κόσμος δεν *είναι*, αλλά *γίνεται* (Adler, 2005, σ.11). Παρά την κοινή αντίθεσή τους στη θετικιστική οντολογία του ρεαλισμού, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ του ερμηνευτικού και του κονστρουκτιβιστικού παραδείγματος: Το πρώτο ουσιαστικά ανάγει την

³⁰ Ενδεικτικά, στο πεδίο των σπουδών εθνικισμού και εθνοτικών συγκρούσεων η Moore διακρίνει τρεις σχολές κονστρουκτιβισμού, όπως θα δούμε παρακάτω (2001, σ.10-13), ενώ ο Yeros αναφέρεται αφενός σε «εμπειρικό/θετικιστικό» και αφετέρου σε «κανονιστικό» κονστρουκτιβισμό (1999, σ.6). Στον χώρο των Διεθνών Σχέσεων ο Reus-Smit διακρίνει σε «συμβατικούς» και «κριτικούς» κονστρουκτιβιστές (2001, σ.224-225), ο Ruggie σε «νεοκλασικούς» και «μεταμοντέρνους» (1998, σ.35) και ο Palan εντοπίζει και περιγράφει τρεις τύπους κονστρουκτιβισμού, έναν υποκειμενιστικό/ατομικιστικό, έναν θεσμικό/σχεσιακό και έναν κριτικό/κανονιστικό (2000, σ.580-86).

κατασκευή νοήματος στο ατομικό επίπεδο, τη στενά υποκειμενική εμπειρία. Ο κονστρουκτιβισμός όμως δίνει έμφαση στον *κοινωνικό* χαρακτήρα της κατασκευής νοήματος, δηλαδή στη «συλλογική παραγωγή και μετάδοση του νοήματος»³¹ (Crotty, 1998, σ.58), διαδικασία μέσω της οποίας συγκροτούνται τόσο νοητικές κατασκευές, όπως συστήματα κοινών ιδεών, απόψεων και αξιών, όσο και πιο «απτές» οντότητες, όπως οι θεσμοί και οι οργανωτικές δομές. Πέρα από κάποιες εκδοχές μεταμοντερνισμού από τη μία και μαρξιστικής επιρροής υλισμού από την άλλη, οι περισσότεροι κονστρουκτιβιστές θεωρούν ότι «τα συστατικά στοιχεία της πραγματικότητας είναι τόσο υλικά όσο και νοητικά» (Ruggie, 1998, σ.32). Για πολλούς κονστρουκτιβιστές η έννοια της «*κοινωνικής πράξης*» (social practice) αποτελεί γέφυρα μεταξύ του κόσμου των ιδεών και του υλικού κόσμου, μέσω της οποίας άλλωστε συντελείται η αλληλοσυγκρότηση δρώντων και δομών (όπως θα δούμε παρακάτω) (Adler, 2005, σ.7, 12). Μόνο λοιπόν αν συνυπολογίσουμε τον κοινωνικό χαρακτήρα της κατασκευής, μπορούμε να εξηγήσουμε μαζικά φαινόμενα όπως η κουλτούρα ή οι ταυτότητες. Η κουλτούρα είναι μεν ανθρώπινη κατασκευή, αφενός όμως δεν αποτελεί απλό άθροισμα ατομικών αντιλήψεων, αφετέρου δε με τη σειρά της επηρεάζει αντιλήψεις, συμπεριφορές, στάσεις και αξίες. Επομένως, και αυτό είναι η ουσιαστική συνεισφορά του κονστρουκτιβισμού και σημείο διαφοροποίησης από το ερμηνευτικό παράδειγμα, οι κοινωνικές κατασκευές δεν πραγματοποιούνται *ex nihilo*: για να *κατασκευάσουμε*, χρειαζόμαστε μια ήδη υπάρχουσα πρώτη ύλη, ακόμα και αν τη μετασχηματίσουμε ριζικά ή της δώσουμε ένα διαφορετικό νόημα (Crotty, 1998, σ.44 και 56-58). Γι' αυτό λοιπόν η διαδικασία της κατασκευής είναι αμφίδρομη.

Από αυτή τη θεμελιώδη παραδοχή απορρέουν μια σειρά από επιμέρους θέσεις: α) Κατ' αρχάς, συνεπάγεται ότι υπάρχει μια θεμελιακή *αλληλεπίδραση* μεταξύ του υποκειμένου/δρώντος και του αντικειμένου, του κοινωνικού κόσμου, ώστε τελικά «κανένα αντικείμενο να μην μπορεί να περιγραφεί επαρκώς αποκομμένο από το συνειδητό ον που το βιώνει, ούτε να μπορεί να περιγραφεί επαρκώς μια εμπειρία ανεξάρτητα από το αντικείμενό της» (Crotty, 1998, σ.45). Με άλλα λόγια, αυτές οι αλληλεπιδράσεις και σχέσεις τόσο μεταξύ διαφορετικών δρώντων όσο και ανάμεσα σε υποκείμενα και δομές είναι που προσδιορίζουν την ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά του καθενός. Είναι οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ατομικών και συλλογικών δρώντων καθώς και οι παραγόμενες αποκρυσταλλώσεις αυτών (κανόνες, θεσμοί, δομές) που «*φτιάχνουν ή κατασκευάζουν τους ανθρώπους*»· αντιστρόφως,

³¹ Ο Crotty ορίζει τις δύο αυτές απόψεις ως *constructivist* και *constructionist* αντίστοιχα, με την πρώτη να αναφέρεται στην κατασκευή της *κοινωνικής* πραγματικότητας και τη δεύτερη στην κοινωνική κατασκευή όλης της πραγματικότητας (1998, σσ.54 και 58). Αν και εδώ αναφερόμαστε στον κονστρουκτιβισμό με την έννοια του *constructionism*, μπορεί κανείς να στέκεται κριτικά απέναντι στο ότι ο Crotty δεν παραδέχεται τη διαφορά μεταξύ φυσικού και κοινωνικού κόσμου *όσον αφορά την ερευνητική διαδικασία*.

μέσω των κοινωνικών σχέσεων οι άνθρωποι κατασκευάζουν τον κοινωνικό κόσμο (Onuf, 1998, σ.59). Για τον Zygmunt Bauman η εστίαση σε «πολύπλοκα δίκτυα εξαρτήσεων και διασυνδέσεων» (πρέπει να) αποτελεί κεντρικό χαρακτηριστικό της ίδιας της κοινωνιολογικής σκέψης (1990, σ.13). Όσον αφορά τη σχέση υποκειμένων και δομών, οι υλικές και νοητικές δομές είναι δημιουργήματα αλληλεπιδράσεων μεταξύ δρώντων/υποκειμένων, ενώ από την άλλη οι δομές αυτές, εφόσον εδραιωθούν, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό την ταυτότητα των υποκειμένων (τις αξίες, επιλογές και τα γενικότερα γνωρίσματά τους) και επηρεάζουν τη δράση τους, η οποία με τη σειρά της μπορεί να επηρεάσει τη λειτουργία και τα χαρακτηριστικά των δομών κ.ο.κ. Αυτή η ανατροφοδοτούμενη αλληλεπίδραση, λοιπόν, καταδεικνύει αφενός τον *σχεσιακό* χαρακτήρα της κοινωνικής πραγματικότητας και αφετέρου ότι οι δρώντες και οι δομές είναι «αμοιβαία συγκροτημένοι» (*mutually constituted*) (Reus-Smit, 2001, σ.217-8). Έτσι, όταν μιλάμε για *κοινωνική κατασκευή*, αναφερόμαστε στα επισφαλή αποτελέσματα των *καταστατικών αλληλεπιδράσεων*.

Ουσιαστικά λοιπόν ο κονστρουκτιβισμός τοποθετεί το ενδιαφέρον του και την ανάλυσή του στο πεδίο των *κοινωνικών σχέσεων*, εκεί όπου δομή και νόημα διαλέγονται και αλληλεπιδρούν (Morrow, 1994, σ.59), μεταξύ «ανθρώπων και κοινωνίας», εκεί που δρώντες και δομές συνυφαίνονται (Onuf, 1998, σ.59, 63). Βεβαίως, παρά την αξία αυτής της οντολογικής θέασης, το πρακτικό ή αναλυτικό πρόβλημα για τους κονστρουκτιβιστές είναι ότι το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων είναι αχανές και εξαιρετικά περίπλοκο, όπως παρατηρεί ο Onuf (1998, σ.63). Η ανάδειξη των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων ως πρωταρχικών στη συγκρότηση του κοινωνικού κόσμου, μη αναγώγιμων σε οντότητες, όπως «οι δομές, ο ορθολογισμός, η συνείδηση ή η κουλτούρα» (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001, σ.22), σημαίνει ότι στο επίπεδο της ανάλυσης και εξήγησης πρέπει να εντοπιστούν και να συγκεκριμενοποιηθούν οι κοινωνικοί δρώντες, οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους αυτοί αλληλεπιδρούν, τα παραγόμενα αποτελέσματα αυτών των αλληλεπιδράσεων (π.χ. κοινωνικοί δεσμοί, δίκτυα, οργανώσεις, θεσμοί, πρακτικές, συμφέροντα, ταυτότητες, κατανομές ισχύος), η ισχύς και τρόποι λειτουργίας αυτών των αποτελεσμάτων κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, η οντολογική αναγνώριση του πολυδιάστατου χαρακτήρα της κοινωνικής πραγματικότητας και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων θα πρέπει στο αναλυτικό επίπεδο να συνοδεύεται από τη διερεύνηση του «πώς/πότε/γιατί» τα συστατικά τους στοιχεία συσχετίζονται και διαπλέκονται (Van den Berg, 1998, σ.229). Προφανώς έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες που απηχούν ή συνάδουν με την κονστρουκτιβιστική εστίαση στις κοινωνικές σχέσεις, αν και τείνουν να επικεντρώνονται περισσότερο στο γνωστό ζήτημα δομής-δράσης· τέτοιες απόπειρες είναι - ενδεικτικά και μόνο - η θεωρία της δομοποίησης του Giddens, η σχέση «πεδίου» και «*habitus*»

στο έργο του Bourdieu (Van den Berg, 1998, σ.212-230), ή τα θεωρητικά μοντέλα που βασίζονται στην έννοια των κοινωνικών μηχανισμών (Hedström και Swedberg, 1998, σ.1-2, 21-5). Η «σχεσιακή οντολογία» και η έννοια των «σχεσιακών μηχανισμών» που προτείνει το *DOC* (στοιχεία που υιοθετούμε κατά την ανάλυση της αποσχιστικής κινητοποίησης) θεωρούμε πως συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με τις παραδοχές του κονστρουκτιβιστικού παραδείγματος· άλλωστε οι ίδιοι οι συγγραφείς του *DOC*, όπως αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο, τονίζουν την κεντρική θέση της έννοιας της «κοινωνικής κατασκευής» για τη σχεσιακή ανάλυση (McAdam *et al*, 2001, σ.51).

Επιπλέον, β) από τη βασική παραδοχή του κονστρουκτιβισμού απορρέει και η θέση του συγκεκριμένου Παραδείγματος αναφορικά με το ζήτημα αντικειμενισμού/υποκειμενισμού: Αφενός, ο κονστρουκτιβισμός αντιπαράτιθεται σθεναρά στον αντικειμενισμό του θετικισμού. Ταυτόχρονα ο κονστρουκτιβισμός απορρίπτει και τη στείρα υποκειμενική θέση, η οποία, δίνοντας έμφαση στην υποκειμενική εμπειρία, παραλείπει να εξετάσει εις βάθος σε *τι αναφέρεται* αυτή η εμπειρία και πώς αυτή συγκροτείται. Ο κονστρουκτιβισμός δε θεωρεί, όπως η ερμηνευτική σχολή, την υποκειμενική εμπειρία και δράση ως αυθύπαρκτη και εξ ορισμού ιδιόμορφη. Αντιθέτως, αναζητεί το πώς οι επιμέρους αναπαραστάσεις έρχονται σε επαφή, επικοινωνούν, αλληλεπιδρούν, αντιπαράτιθενται, αλληλοδιαμορφώνονται και σε ορισμένες περιπτώσεις συναρθρώνονται σε κοινά *διυποκειμενικά* σχήματα. Η «μεστή νοήματος» δράση, λοιπόν, δεν μπορεί να ανάγεται στις ατομικές προθέσεις, ιδωμένες είτε από το ψυχολογικό-γνωσιακό πρίσμα είτε από το αντίστοιχο της ορθολογικής επιλογής, αλλά αποτελεί «κοινωνικό ή διυποκειμενικό φαινόμενο» (Guzzini, 2000, σ.149). Οι προϋπάρχοντες θεσμοί και δομές προφανώς εμπλέκονται σ' αυτό το πλέγμα αλληλεπιδράσεων συντελώντας πολλαπλώς (πλαισιώνοντας, περιορίζοντας, κατευθύνοντας) στη διαμόρφωση των διυποκειμενικών σχημάτων, και ταυτόχρονα διαμορφώνονται ή/και μεταβάλλονται από αυτά. Είναι η διυποκειμενικότητα που τελικά αναδεικνύει τον κοινωνικό και σχεσιακό χαρακτήρα της κατασκευασμένης πραγματικότητας αλλά και της ίδιας της κοινωνικής δράσης· κατά τον Guzzini ο κονστρουκτιβισμός υπαινίσσεται μια «διυποκειμενική θεωρία της δράσης» (2000, σ.150). Μέσω της έννοιας της διυποκειμενικότητας ο κονστρουκτιβισμός προτείνει μια λύση για να ξεφύγουμε από δύο πλάνες: αυτή του θετικισμού, που πρεσβεύει ότι «η κοινωνία υπάρχει ανεξάρτητα από την ανθρώπινη δραστηριότητα (το λάθος της υποστασιοποίησης)», και αυτή του υποκειμενισμού, που θεωρεί ότι η κοινωνία είναι το προϊόν αποκλειστικά της ανθρώπινης δραστηριότητας (το λάθος του βολонταρισμού) (Bhaskar, παρατίθεται σε Silverman, 1985, σ.35).

Αποσαφηνίζοντας την έννοια της διυποκειμενικότητας, μπορούμε να πούμε πως σηματοδοτεί μια διχοτόμηση εντός του κονστρουκτιβιστικού παραδείγματος, μεταξύ των «ερμηνευτικών» και των «κριτικών» εκφάνσεών του. Η έννοια τείνει να ταυτίζεται με ερμηνευτικές σχολές, όπως αυτή της Συμβολικής Διάδρασης, οι οποίες τονίζουν την αλληλεπίδραση και τη δημιουργία κοινών νοημάτων. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει ή υπαινίσσεται πλουραλισμό, ισοτιμία και αμοιβαιότητα. Η κριτική θεωρία απ' την άλλη δεν προσεγγίζει την παραγωγή συλλογικών νοημάτων, αξιών και θεσμών μέσα από την έννοια της διυποκειμενικότητας αλλά δια μέσου άλλων εννοιών, όπως αυτή της ηγεμονίας. Αυτό συνάδει με μια κατανόηση του κοινωνικού κόσμου ως πεδίου αντιμαχόμενων συμφερόντων, που χαρακτηρίζεται από κραυγαλέες ανισότητες στην κατανομή ισχύος, χειραγώγηση και καταπίεση (Crotty, 1998, σ.63). Μια άλλη διχοτόμηση, στην οποία εμπλέκεται η έννοια της διυποκειμενικότητας, είναι μεταξύ «ατομικιστικών-ερμηνευτικών» και «σχεσιακών» εκδοχών του κονστρουκτιβισμού. Για τις πρώτες η διυποκειμενική πραγματικότητα νοείται ως «αμάλγαμα υποκειμενικών νοημάτων»· για τις δεύτερες, η κατασκευή της πραγματικότητας είναι μια συλλογική διεργασία και το νόημα συγκροτείται αποκλειστικά σε κοινωνικές πρακτικές (Palan, 2000, σ.582-3). Η έννοια της διυποκειμενικότητας χρησιμοποιείται σ' αυτή την εργασία κυρίως με την οντολογική της διάσταση, σε αντίστιξη δηλαδή τόσο προς τον υποκειμενισμό «του ατομικού νου και των γνωστικών διεργασιών» (Crotty, 1998, σ.58) όσο και προς τον αντικειμενισμό. Η οντολογική αυτή θέση «απεικονίζει τον κοινωνικό κόσμο ως διυποκειμενικά και συλλογικά μεστές νοήματος δομές και διαδικασίες» (Adler, 2005, σ.11). Η «λεπτή» αυτή κατανόηση της διυποκειμενικότητας βασίζεται στην παραδοχή ότι όσον αφορά τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων το νόημα μόνον ως διυποκειμενικό νοείται, εφόσον έχουμε προηγουμένως δεχτεί ότι παράγεται *συλλογικά* και *δεν μπορεί να είναι αυτονόητο*. Όσον αφορά την πρώτη διχοτόμηση, η οποία ουσιαστικά αφορά το κατά πόσον οι εξουσιαστικές σχέσεις και η άνιση κατανομή ισχύος αφήνουν περιθώρια για την ανάδυση πραγματικά διυποκειμενικών αναπαραστάσεων, μπορούμε να δώσουμε μια υπό όρους θετική απάντηση. Κατά τον Robert W. Cox, ο οποίος κατατάσσεται στην Κριτική Θεωρία των διεθνών σχέσεων, ως διυποκειμενικότητα νοούνται «οι βασικές άφατες παραδοχές που μοιράζονται οι άνθρωποι σχετικά με τη φύση του πραγματικού κόσμου: είναι άφατες, γιατί θεωρούνται φυσιολογικά ως δεδομένες» (1996, σ.28). Αυτή η πρόσληψη της διυποκειμενικότητας δεν πρέπει να ταυτιστεί π.χ. με την «*doxa*» του Bourdieu, δηλαδή τις αδιαμφισβήτητες πεποιθήσεις και αξίες που ποτέ δεν συζητούνται, αφού θεωρούνται αυτονόητες και τείνουν να αναπαράγουν μια συγκεκριμένη εξουσιαστική δομή (Patomaki, 2001, σ.731-2). Ο Cox αναφέρεται στην περίπτωση του πολιτισμού ή της κουλτούρας ως πεδίου διυποκειμενικότητας (παρά ως φυσικής οντότητας), ως δηλαδή πεδίου

κοινού νοήματος· μια τέτοια πρόσληψη της κουλτούρας συνεπάγεται επίσης πως μπορεί να προκύψουν ο αμοιβαίος σεβασμός, η συναποδοχή και οι κοινοί κανόνες μεταξύ διαφόρων πολιτισμών και εθνικών ταυτοτήτων (Cox, 1996, σ.28). Συμπερασματικά, θεωρούμε πως η κονστρουκτιβιστική θέση περί της διυποκειμενικής φύσης της πραγματικότητας δεν μπορεί να προσχωρεί σε μια μονοδιάστατα συγκρουσιακή θεώρηση της κοινωνίας, η οποία θεωρεί τις βασικές παραδοχές των υποκειμένων περί κοινωνικής πραγματικότητας ως αποτέλεσμα παθητικής εσωτερίκευσης της ιδεολογικής ηγεμονίας (Wimmer, 2008, σ.997). Δεν μπορεί να συντάσσεται δηλαδή με αυτό που ο Frie ονομάζει «χομπσιανή παράδοση», η οποία αντιλαμβάνεται τη διυποκειμενότητα ως αγώνα επιβίωσης, τον Εαυτό και τον Άλλο ως «ασυμβίβαστα διχασμένους» (1997, σ.16-7). Αν και η θέση αυτή αποδέχεται και θεωρεί εξαιρετικά σημαντικές τη σύγκρουση και τις εξουσιαστικές σχέσεις, η ίδια η έννοια της αλληλεπίδρασης επιβάλλει να συνυπολογιστεί και η πιθανότητα της αμοιβαιότητας (Frie, 1997, σ.17) και της συν-διαμόρφωσης των συλλογικών παραδοχών και νοημάτων. Η θέαση της κοινωνίας «ως διαιρεμένης μεταξύ εξουσιαστικών ελίτ και υποτελών μαζών», τα συμφέροντα των οποίων συστηματικά αγνοούνται, είναι υπερβολικά απλοϊκή (Hossay, 2001, σ.177). Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα πως «κάτι που ενισχύει την ισχύ μερικών [δηλαδή των ελίτ] μπορεί ταυτόχρονα να δημιουργεί ισχύ και για άλλους» (Van den Bossche, 2003, σ.505). Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως *η έννοια της διυποκειμενικότητας «υποδηλώνει ένα μερικό consensus μεταξύ απόμων και ομάδων, το οποίο [παρ' όλα αυτά] απεικονίζει μια συγκεκριμένη διευθέτηση ισχύος»*³² (Wimmer, 2008, σ.998, έμφαση δική μου).

Μέσω της έννοιας της διυποκειμενικότητας, μπορούμε να κατανοήσουμε τους θεσμούς, τις συλλογικές ταυτότητες, τα πολιτισμικά στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, κουλτούρα) και εντέλει τις κοινωνικές δομές ως *αποκρυσταλλωμένες διυποκειμενικές κατασκευές*. Οι αποκρυσταλλώσεις αυτές αποτελούν με τις σειρά τους την «πρώτη ύλη» των κοινωνικών κατασκευών που αναφέραμε παραπάνω, προσφέρουν δηλαδή τους απαραίτητους πόρους για τη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Όμως, ταυτόχρονα, οι δομές - λόγω της τάσης που έχουν να παγιώνονται και να αναπαράγονται - θέτουν πλαίσια και *περιορισμούς* στους δρώντες και στο τι αυτοί μπορούν να κατασκευάσουν (Hay, 1995, σ. 199-201). Η ένταση του καταναγκαστικού και περιοριστικού αυτού ρόλου των δομών δεν είναι βεβαίως αυτονόητη και αποτελεί χρόνιο αντικείμενο αντιπαράθεσης μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων· όμως οι περισσότεροι κονστρουκτιβιστές εντάσσουν τις δομές αποφασιστικά στις αναλύσεις τους, δεχόμενοι ότι, μολονότι είναι προϊόντα κατασκευής οι ίδιες και άρα υποκείμενες σε ανανοηματοδότηση και

³² Η συγκεκριμένη λοιπόν κατανόηση της διυποκειμενικότητας αντιτίθεται στη λογική της «ψευδούς συνείδησης» και της απόλυτης κυριαρχίας της εκάστοτε ηγεμονίας, ζήτημα που αναλύουμε παρακάτω.

αλλαγή, προϋπάρχουν των κοινωνικών δρώντων και «δεν μπορούν να αναχθούν στις αντιλήψεις [τους]» (Bhaskar, παρατίθεται σε Silverman, 1985, σ.43). Οι δομές λοιπόν στο κονστρουκτιβιστικό πλαίσιο υπέχουν θέση «αντικειμενικών» ή «πραγματικών» συνθηκών, με την έννοια ότι αποτελούν *εμπεδωμένα και διάχυτα* κοινωνικά χαρακτηριστικά (αλλά όχι «φυσικά» και αμετάβλητα). Απ' την άλλη, η απόδοση υπερβολικής ικανότητας επικαθορισμού των κοινωνικών φαινομένων στις δομές ισοδυναμεί με υποβάθμιση του δυνητικού παρεμβατικού ρόλου των κοινωνικών υποκειμένων και της σημασίας των αντιλήψεών τους, και άρα είναι θέση μάλλον ασύμβατη με τον κονστρουκτιβισμό.

Περαιτέρω, γ) η κονστρουκτιβιστική θέση, δεχόμενη ότι η κατασκευή δεν γίνεται εκ του μηδενός, ανοίγει τον δρόμο για πιο ιστοριστικές αναλύσεις. Ο θετικισμός, εστιάζοντας στη σταθερότητα των κοινωνικών κανονικοτήτων, γίνεται αν-ιστορικός, όπως και η ερμηνευτική σχολή σε έναν βαθμό λόγω της έμφασής της στο μικρο-επίπεδο. Ο κονστρουκτιβισμός διερευνά εις βάθος πώς έχουν δημιουργηθεί οι συλλογικές αναπαραστάσεις και οι κοινωνικές δομές. Η ιστορικιστική πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας συνδέεται στενά με την αποδοχή των *εξουσιαστικών σχέσεων και της πολιτικής διαπάλης* ως κεντρικής συνιστώσας των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Έτσι, όχι μόνον αντιλαμβάνεται το στοιχείο της συνέχειας που συχνά υπάρχει, αλλά μπορεί να εξηγήσει τη ρήξη και την αλλαγή. Ο ιστορικισμός χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τις κονστρουκτιβιστικές αναλύσεις που έχουν επηρεαστεί από την κριτική θεωρία.

Όσον αφορά στο επιστημολογικό ερώτημα (2α), είναι σαφές ότι ο κονστρουκτιβισμός μοιράζεται με το ερμηνευτικό υπόδειγμα μια αντίθεση για τον αντικειμενικό χαρακτήρα της επιστημονικής γνώσης. Δεν αποδέχεται καθολικότητες ούτε υιοθετεί το νομολογικό μοντέλο εξήγησης. Επιπροσθέτως, δίνοντας έμφαση στον ιστορικό χαρακτήρα των κοινωνικών κατασκευών, μελετά την εξέλιξη των κοινωνικών φαινομένων και αντιτίθεται στον υποτιθέμενο αναλλοίωτο χαρακτήρα τους. Η ανάλυση λοιπόν δεν είναι στατική, αλλά αντιλαμβάνεται το κάθε φαινόμενο - και το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που το προσδιορίζει - εξελικτικά και το θεωρεί υποκείμενο σε αλλαγή, αναπροσαρμογή και ανανοηματοδότηση (Zehfuss, 2002, σ.4). Από την άλλη όμως, η σύμπλευση των κονστρουκτιβιστικών αναλύσεων με την ερμηνευτική σχολή δεν είναι ολοκληρωτική. Οι κονστρουκτιβιστές αποδέχονται μεν την ιδιαιτερότητα και ιστορικότητα κάθε κοινωνικού πλαισίου καθώς και την ανάγκη μελέτης του μερικού, του ειδικού και του υποκειμενικού, αλλά, όπως προαναφέραμε, δεν περιορίζονται σε αυτό το επίπεδο. Αντιθέτως στέκονται μεταξύ ντετερμινισμού και βολονταρισμού και εστιάζουν στους διάφορους τρόπους διαπλοκής μεταξύ δομής και νοήματος, ειδικού και γενικού. Αυτός ο σχεσιακός χαρακτήρας των κονστρουκτιβιστικών μελετών σημαίνει ότι «η εξήγηση ποτέ δεν ασχολείται ενδελεχώς με τα συγκεκριμένα στοιχεία ή μονάδες αλλά με την *άρθρωση της σχέσης*

μεταξύ των στοιχείων» (Silverman, 1985, σ.34, έμφαση δική μου). Αυτός ο σχεσιακός χαρακτήρας, σε συνδυασμό με την αποδοχή της διυποκειμενικότητας και το ειδικό ενδιαφέρον στη χαρτογράφηση των εξουσιαστικών δομών, οδηγεί τις κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις να μην περιορίζονται στην κατανόηση και ερμηνεία των υπό εξέταση φαινομένων, αλλά να επιχειρούν και την εξήγησή τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι κάποιας μορφής και εύρους γενικεύσεις δεν μπορούν να αποκλειστούν. Εφόσον αναγνωρίζουν τον συλλογικό και διυποκειμενικό χαρακτήρα των κοινωνικών κατασκευών, δέχονται κατά συνέπεια ότι μπορούν να υπάρχουν συγκρίσιμα χαρακτηριστικά μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών οντοτήτων. Ο Morrow λοιπόν ορθά παρατηρεί³³ ότι ο κονστρουκτιβισμός στέκεται ανάμεσα στον θετικισμό, που αποδέχεται τη γνώση μόνο ως αντικειμενική και απολύτως βέβαιη, και τον ακραίο υποκειμενισμό, που απορρίπτει τη δυνατότητα επιστημονικής γνώσης, ακριβώς επειδή η κοινωνική πραγματικότητα δεν είναι ούτε αντικειμενική ούτε μοναδική. Παραδόξως, τα δύο άκρα μοιράζονται - άρρητα ή μη - την παραδοχή ότι η επιστημονική γνώση μπορεί να υπάρξει ως βεβαιότητα και καθολικότητα και μόνον έτσι (Morrow, 1994, σ.77). Οι κονστρουκτιβιστικές έρευνες δεν εκκινούν με την *a priori* βεβαιότητα ανακάλυψης καθολικών νόμων· αντιθέτως, προχωρούν επαγωγικά, ξεκινάνε από την εξέταση της κάθε περίπτωσης, η οποία προσφέρει κατανόηση των κοινωνικών συμφραζόμενων και προβαίνουν είτε σε εξηγήσεις χαμηλού επιπέδου αφαίρεσης είτε - αν διαπιστωθεί η ύπαρξη κοινών λειτουργιών και μηχανισμών σε άλλα πλαίσια - σε ευρύτερες, αλλά λελογισμένες γενικεύσεις. Αυτές οι γενικεύσεις δεν έχουν τη μορφή «διέποντος νόμου» (*governing regularity*), αλλά είναι «φαινομενικές» (*phenomenal*), δεν προκαλούν δηλαδή αυτές καθαυτές μια ορισμένη συμπεριφορά ή λειτουργία (όπως οι εγγενείς νόμοι των φυσικών φαινομένων), αλλά αναδύονται μέσα από άλλες καταστάσεις (ως παράγωγα ή επακόλουθα) (Little, 1998, σ.240-2).

Ομοίως οι εξηγήσεις των κονστρουκτιβιστών διαφέρουν από αυτές των θετικιστών στο ότι διατυπώνονται με όρους μηχανισμών που είναι κοινωνικά κατασκευασμένοι και ιστορικά ενδεχόμενοι. Οι μηχανισμοί αυτοί μπορεί να είναι περισσότερο «εμπειρικοί», να παράγουν δηλαδή συγκεκριμένα φαινόμενα, αλλά μπορεί να αναφέρονται και στην παραγωγή νοημάτων και αξιακών συστημάτων (Morrow, 1994, σ.79 και 249). Επιπροσθέτως θα πρέπει να τονιστεί ότι η απόπειρα για αιτιακή ανάλυση στα πλαίσια του κονστρουκτιβισμού προϋποθέτει την κατανόηση των φαινομένων. Πριν δηλαδή ρωτήσουμε το «γιατί συμβαίνει», θα πρέπει να έχουμε απαντήσει το «τι είναι» και το «πώς κατέστη δυνατόν» (*how-possible*). Πριν δηλαδή διερευνήσουμε αν ένα φαινόμενο Α προκάλεσε ένα άλλο Β, θα πρέπει να δούμε πώς αυτά έχουν

³³ Αναφέρεται στον κριτικό ρεαλισμό, αλλά μπορούμε εύλογα να διευρύνουμε αυτόν τον ισχυρισμό γενικά στο κονστρουκτιβιστικό παράδειγμα.

συγκροτηθεί (Wendt, 1999, σ.78-9). Εξυπακούεται ότι η αιτιακή σχέση μεταξύ τους ή η απουσία κάθε σχέσης δεν είναι οι μόνες δυνατότητες· μπορεί απλά να συσχετίζονται ή να είναι αμοιβαία συνιστώμενα φαινόμενα. Ειδικά σε σχέση με τη συγκριτική έρευνα που ακολουθεί αυτή η εργασία, ο Roehner ισχυρίζεται ότι η αποκλειστική ενασχόληση με τον εντοπισμό αιτιών δυσχεραίνει τη σύγκριση, καθώς υποκρύπτει το γεγονός ότι η απάντηση στο «γιατί» απαντάται εντέλει, μόνον αφού κάποιος έχει προηγουμένως απαντήσει σε μια σειρά από «πώς»· και είναι ακριβώς η διερεύνηση του «πώς» - που ακολουθεί η παρούσα εργασία - η οποία ωθεί στη χρήση της συγκριτικής ανάλυσης (Roehner και Rahilly, 2002, σ.35-6).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της κονστρουκτιβιστικής ανάλυσης, ιδιαίτερα της τάσης της που εμπνέεται από την κριτική θεωρία, είναι ότι επικεντρώνει στο ζήτημα της *εξουσίας*, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Η ερμηνευτική σχολή περιθωριακά μόνον ασχολείται με τη διάρθρωση και τη λειτουργία των εξουσιαστικών σχέσεων στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, ενώ στον θετικισμό το ζήτημα κατέχει πιο κεντρική θέση. Μια πρώτη διαφορά μεταξύ θετικισμού και κριτικής θεωρίας ως προς το ζήτημα της εξουσίας (στο επιστημολογικό επίπεδο) είναι ότι η δεύτερη δεν περιγράφει απλά τις εξουσιαστικές σχέσεις, αλλά ασκεί κριτική – μέσω της κατάδειξης των ανισοτήτων που προκαλούν – και αποσκοπεί στον μετασχηματισμό τους, υπηρετώντας έτσι τον θεμελιώδη σκοπό της κοινωνικής απελευθέρωσης³⁴ (emancipation) (Guba and Lincoln, 1998, σ. 211, Neuman, 1994, σ.74). Το ότι οι κοινωνικές δομές αποτελούν ανθρώπινες κατασκευές σε καμιά περίπτωση δε συνεπάγεται ότι είναι δίκαιες και νομιμοποιημένες. Αντιθέτως, ο κονστρουκτιβισμός μας καλεί να αναρωτιόμαστε συνεχώς για το πώς δημιουργήθηκαν αυτές οι δομές, γιατί είναι ακριβώς η «άκριτη αποδοχή αυτών των κατασκευών απ’ όπου αντλούν τη νομιμοποίησή τους» (Jackson και Penrose, 1993, σ.3). Μια δεύτερη ουσιαστική διαφοροποίηση είναι ότι η κριτική θεωρία δεν ανάγει την εξουσία και την ισχύ στην εμπρόθετη και προσωπική διάστασή τους, δεν περιορίζεται στη «στενή και συνήθως υλιστική αντίληψη της ισχύος ως ικανότητας» (Guzzini, 2000, σ.170). Με άλλα λόγια, δεν περιορίζει την ανάλυσή της στην πρώτη διάσταση της εξουσίας, όπως η θετικιστική προσέγγιση, δηλαδή στις άμεσα παρατηρήσιμες πρακτικές εξουσίας, αλλά και στη δεύτερη και τρίτη διάσταση, όπως τις έχει περιγράψει ο Lukes· δηλαδή εξετάζει την εξουσία όχι μόνον εκεί όπου λαμβάνονται αποφάσεις, αλλά και α) εκεί που οι κυρίαρχες ομάδες αποκλείουν συγκεκριμένα θέματα από τη δημόσια συζήτηση και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (δεύτερη διάσταση), β) εκεί όπου πιο ισχυρές ομάδες όχι μόνο κυριαρχούν, αλλά και καθορίζουν τις επιθυμίες των υποκειμένων ενάντια στα πραγματικά τους συμφέροντα (Clegg, 1989, σ.91-2, Hay, 1997, σ.46-7). Η κριτική θεωρία

³⁴ Βέβαια υπάρχουν και μαρξιστικές προσεγγίσεις οι οποίες υπηρετούν τον ίδιο σκοπό, αλλά χρησιμοποιούν θετικιστική επιστημολογία και οντολογία.

ουσιαστικά υποστηρίζει ότι οι εξουσιαστικές δομές είναι πολύ πιο διάχυτες και αφανείς απ' όσο γίνεται συνήθως παραδεκτό. Κατά τον Bhaskar «οι κοινωνικές δομές (και οι καταπιεστικές επενέργειές τους) μπορεί να παραμείνουν ασαφείς και για τους ίδιους τους δρώντες» (Silverman, 1985, σ.43). Το ότι οι δρώντες αγνοούν ένα ζήτημα ή φαινόμενο δε σημαίνει ότι ο «ο ερευνητής πρέπει να το αγνοήσει ή να μην εξετάσει την επίδρασή του» (Neuman, 1994, σ.436). Αυτή η κατανόηση της εξουσίας είναι περισσότερο *σχεσιακή*, με την έννοια ότι δεν την αντιλαμβάνεται αποκλειστικά ως κάτι που *κατέχουν* οι δρώντες, ως *πόρο* ή *ικανότητα* που χρησιμοποιείται όποτε αυτοί το θελήσουν, αλλά ως «ένα σύστημα στρατηγικών, πρακτικών και τεχνικών» (Landau, 2006). Αυτό συνεπάγεται μια σειρά από πράγματα, που εν μέρει έχουμε προδιαγράψει: Πρώτον, ότι η άσκηση της εξουσίας «εξαρτάται από το θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο». Δεύτερον, ότι η αλληλεπίδραση των στρατηγικών και πρακτικών των δρώντων δημιουργεί μορφές εξουσίας οι οποίες συγκροτούν τους δρώντες, «πέρα όμως από τον άμεσο ατομικό και συλλογικό έλεγχο» τους. Οι διάφορες σχέσεις και μορφές εξουσίας δηλαδή, όπως και η ίδια η συγκρότηση των δρώντων, είναι αποτέλεσμα τόσο ηθελημένης, στρατηγικής δράσης όσο και παράγωγο εκούσιων διεργασιών. Τρίτον, ότι η εξουσία ασκείται και διαχέεται σε πολύπλοκα πλέγματα σχέσεων και δομών, τα οποία είναι εν πολλοίς άμορφα και μη ορατά. Σε τέτοιες διευθετήσεις είναι συχνά δύσκολο και διαμφισβητούμενο να προσδιορίσει κανείς τους «ισχυρούς» και τους «αδύναμους», γιατί δεν έχουν τη μορφή σαφών ιεραρχιών. Ακόμα και όταν αυτό μπορεί να προσδιοριστεί, παρατηρεί κανείς πως οι φορείς και τα υποκείμενα της εξουσίας δεν έχουν σαφή εικόνα του πώς και πότε αυτή ασκείται (Landau, 2006).

Αυτό που η τρίτη διάσταση του Lukes όμως υπαινίσσεται, και αξίζει να σταθούμε λίγο, είναι κάτι παραπάνω: ότι η κυριαρχία είναι τόσο εμπεδωμένη, που μπορεί να προσδιορίζει τα συμφέροντα, τις προτιμήσεις και τις απόψεις των υποκειμένων, ότι ουσιαστικά οι κυριαρχούμενοι συγκαταβαίνουν στην κυριαρχία τους εν αγνοία τους (Dowding, 2006, σ.136-7, Hay, 1997, σ.47-8).

Ο ισχυρισμός του Lukes απηχεί την άρρητη μεν, αλλά διαδεδομένη μαρξιστική θέση της «ψευδούς συνείδησης» (Hay, 1997, σ.47-8). Ουσιαστικά με αυτή τη θέση οδηγούμαστε σε αυτό που διατύπωσε ο Benton ως «το παράδοξο της χειραφέτησης»: αφού οι καταπιεσμένες ομάδες χειραγωγούνται με τέτοιο τρόπο, τότε η χειραφέτησή τους δεν μπορεί να προέλθει από τους ίδιους, αφού δεν δύνανται να συνειδητοποιήσουν τις πραγματικές διαστάσεις της κατάστασής τους, αλλά από τρίτους (Clegg, 1989, σ.95). Τον ρόλο της συγκρότησης ταξικής συνείδησης και της χειραφέτησης ουσιαστικά αναλαμβάνει μια διανόηση· πρόκειται δηλαδή για μια «*εισαγόμενη* ταξική συνείδηση» (Μοσχονάς, 1998, σ.108). Το όλο επιχείρημα είναι εξαιρετικά αμφιλεγόμενο και «πολιτικά προσβλητικό» λόγω της «βαθιά συγκαταβατικής

σύλληψης του κοινωνικού υποκειμένου»· επιπλέον συνεπάγεται ότι κάποιος τρίτος (όπως ο «πεφωτισμένος ακαδημαϊκός») μπορεί να ορίσει με κάποιο αντικειμενικό και αδιαμφισβήτητο κριτήριο ποια είναι τα «πραγματικά» συμφέροντα των δρώντων (Hay, 1997, σ.48), κάτι που για μη υλικά ζητήματα γίνεται ακόμα πιο προβληματικό. Το επιχείρημα αυτό εμφανίζεται με διάφορες μορφές και όσον αφορά τις εθνικές ταυτότητες και την εθνικιστική δράση. Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ εθνικής ή φυλετικής απ' τη μία και ταξικής ταυτότητας απ' την άλλη, πολλές μαρξιστικές αναλύσεις ρητά ή άρρητα θεωρούν πως «όλοι οι εργάτες έχουν 'στην πραγματικότητα' τα ίδια συμφέροντα, αλλά ξεγελάστηκαν από τους καπιταλιστές να αποδεχτούν διακρίσεις φυλής, φύλου, ικανότητας και εθνικότητας»· τέτοιες διακρίσεις καθιστούν την εργατική τάξη πιο αδύναμη και φτηνότερη (Castles, 2000, σ.168). Πρόκειται λοιπόν για μια γενικότερη θέση που αφενός προϋποθέτει τη «φυσική» ενότητα της εργατικής τάξης (η οποία σκόπιμα υπονομεύεται) και αφετέρου αποδίδει δογματικά μεγαλύτερη σημαντικότητα στην ταξική κυριαρχία, ανάγοντας κάθε άλλη μορφή της (εθνοτική, φυλετική, έμφυλη) «σε απλούς μηχανισμούς καταπίεσης από την κυρίαρχη τάξη». Κατά τον Castles αυτή η θέση παραγνωρίζει το ότι, όπως και μέσα στην ευρύτερη κοινωνία, ο ρατσισμός και ο σεξισμός (ή ο εθνικισμός, θα προσθέταμε) πάντοτε έπαιζαν ρόλο εντός των εργατικών κινήματων (Castles, 2000, σ.168). Όσον αφορά την αιτιολογία της εθνοτικής κινητοποίησης, οι «εργαλειακές» θεωρίες διέπονται από μια παρεμφερή λογική· εδώ η ψευδής συνείδηση αφορά και πάλι την εθνική ή εθνοτική ταυτότητα, αλλά τα κίνητρα των ελίτ που χειραγωγούν μπορεί να είναι πιο σύνθετα (εθνικιστικά, ταξικά ή συνήθως ένας συνδυασμός). Σε κάθε περίπτωση η εθνοτική κινητοποίηση θεωρείται ενάντια στα οιοδήποτε χαρακτήρα πραγματικά συμφέροντα των μαζών. Μπορεί να υποστηρίξει κανείς πως το επιχείρημα περί ψευδούς συνείδησης είναι ασύμβατο με την κονστρουκτιβιστική οντολογία, αφού - στη λογική του θετικισμού - προϋποθέτει έναν αντικειμενικό (και αμετάβλητο) κοινωνικό κόσμο, του οποίου μάλιστα τη λειτουργία λίγοι μπορούν να κατανοήσουν. Δεύτερον, επιβεβαιώνει την παντοδυναμία των δομών αλλά και των εκάστοτε κυρίαρχων ελίτ, και όχι μόνο στερεί από τα υποκείμενα τη δυνατότητα αυτόνομης δράσης, αλλά αρνείται και την ικανότητά τους για αυτόνομη σκέψη. Η αποδοχή της πραγματικότητας των εξουσιαστικών σχέσεων, η οποία συνεπάγεται εκτός των άλλων ότι η δυνατότητα ατόμων και ομάδων να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους ή/και να αμφισβητήσουν την κατεστημένη τάξη πραγμάτων είναι άνισα κατανεμημένη, δε θα πρέπει να οδηγεί και στο συμπέρασμα πως οι περισσότεροι άνθρωποι είναι ολοκληρωτικά υποτελείς σε αυτές τις σχέσεις. Ενώ σε ένα επίπεδο οι άνθρωποι μπορεί να αποδέχονται την εκάστοτε πραγματικότητα «όπως φαίνεται να είναι», έχοντας σε έναν βαθμό εσωτερικεύσει ή απρόθυμα συγκατανεύσει στις αντιλήψεις των κυρίαρχων, ταυτόχρονα δεν σταματούν να προβάλλουν οπτικές ενός

εναλλακτικού κόσμου και επιπλέον να ενεργούν προς την κατασκευή του (Hossay, 2001, σ.176-7). Άρα, μια συνεπής κονστρουκτιβιστική προσέγγιση έχει ένα ομολογουμένως δύσκολο και λεπτό έργο να επιτελέσει:

- *Απ' τη μία*, καλείται να εντοπίσει, να «αποκαλύψει» και να αναλύσει διεισδυτικά με κριτικό πνεύμα τις εξουσιαστικές σχέσεις κάθε μορφής. Αυτό προϋποθέτει έναν ορισμό, ή μια διαυγή και στέρεη κατανόηση της έννοιας της εξουσίας (ισχύος). Μπορούμε να ακολουθήσουμε την πρόταση του Colin Hay, ο οποίος προσπαθεί να επαναδιατυπώσει τη θέση του Lukes, διατηρώντας από αυτή μια κατανόηση της εξουσίας που δεν περιορίζεται στο πεδίο της ορατής συμπεριφοράς, αλλά αποφεύγοντας ρητά τον διαχωρισμό μεταξύ «υποκειμενικών» και «πραγματικών» συμφερόντων. Για τον Hay, η *άμεση* μορφή εξουσίας αφορά τη συγκεκριμένη συμπεριφορά των δρώντων και ασκείται «όταν ο Α βάζει τον Β να κάνει κάτι που αλλιώς δε θα έκανε» (1997, σ.51). Υπάρχει όμως και η *έμμεση* μορφή εξουσίας, η οποία αφορά τη διαμόρφωση των πλαισίων εντός των οποίων τα υποκείμενα συγκροτούνται και ενεργούν· αυτή η έμμεση μορφή εξουσίας (η οποία υποβαθμίζεται ή αγνοείται από τις πλουραλιστικές, φιλελεύθερες και συμπεριφορικές προσεγγίσεις) συνίσταται «στην ικανότητα των δρώντων (ατομικών και συλλογικών) να επηρεάζουν το πλαίσιο που προσδιορίζει το φάσμα των δυνατοτήτων των άλλων». Άρα ο Α είναι κυρίαρχος ή ασκεί εξουσία, όταν «με την εμπρόθετη ή συνειδητή δράση του» μπορεί να διαμορφώσει το πλαίσιο του Β, και άρα να προσδιορίσει σε σημαντικό βαθμό τις *παραμέτρους* των προτιμήσεων, των συμφερόντων και των ταυτοτήτων του, χωρίς αυτή η σχέση να είναι αμφίδρομη³⁵ (Hay, 1997, σ.50).
- *Απ' την άλλη*, η κονστρουκτιβιστική προσέγγιση οφείλει α) να αναγνωρίζει πως κάθε σύστημα και ιεραρχία εμπεριέχει την πιθανότητα της ανατροπής του (McAdam, 1999, σ.37), και με βάση αυτό να διερευνά μεταξύ άλλων πώς τα υποκείμενα επιδιώκουν την κοινωνική αλλαγή· β) να δεχτεί πως συμφέροντα και ταυτότητες συγκροτούνται σχεσιακά και διυποκειμενικά, κάτι που προφανώς

³⁵ Για τον Hay, αυτός ο ορισμός της εξουσίας είναι προτιμότερος, γιατί δεν εξετάζει το κατά πόσο καταπνίγονται τα «πραγματικά» συμφέροντα του υποκειμένου της εξουσίας. Διαχωρίζεται δηλαδή η *ανάλυση* της εξουσίας (ο εντοπισμός των εξουσιαστικών σχέσεων είτε στην άμεση είτε στην έμμεση μορφή τους) από την οποιαδήποτε ηθική και κανονιστική *κριτική* της άσκησης και κατανομής εξουσίας. Ο Hay δεν θεωρεί την κριτική της εξουσίας ασύμβατη με το αντικείμενο της πολιτικής επιστήμης (αν και σαφώς τη διακρίνει από τον «ουδέτερο, αποστασιοποιημένο και εμπειρικό χαρακτήρα» της επιστημονικής διερεύνησης), αλλά προκρίνει τον ξεκάθαρο διαχωρισμό της από την εμπειρική ανάλυση της εξουσίας (κατά την οποία οι αξιακές κρίσεις των ερευνητών θα πρέπει να «παύουν προσωρινά») (Hay, 1997, σ.49-52).

σημαίνει ότι η πολιτική κυριαρχία και οι κάθε είδους ιεραρχίες επηρεάζουν το περιεχόμενό τους, αλλά και ότι οι δρώντες αντιλαμβάνονται και βιώνουν τα συμφέροντα και τις ταυτότητές τους *υποκειμενικά*. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, γιατί με βάση αυτές τις αντιλήψεις δρουν και αλληλεπιδρούν. Αυτή είναι τελικά μια προσέγγιση που συνάδει με την κονστρουκτιβιστική πεποίθηση ότι οι άνθρωποι είναι συμμετοχοί στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας και ότι επιπλέον οι πεποιθήσεις, οι απόψεις και οι ταυτότητές τους πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους κοινωνικούς επιστήμονες (Hossay, 2001, σ.181).

Όπως προαναφέρθηκε, οι κονστρουκτιβιστικές αναλύσεις αποσκοπούν μέσω της κατανόησης και εξήγησης όχι απλά να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν την «πραγματικότητα», αλλά και να ασκήσουν συγκροτημένη κριτική στην υφιστάμενη κατάσταση πραγμάτων. Πολλές εξ αυτών, αν και όχι όλες, ούτε με τον ίδιο ζήλο, επηρεασμένες από την κριτική θεωρία, αποβλέπουν εντέλει να συμβάλουν στον μετασχηματισμό των επικρατούσων συνθηκών (προφανώς προς την κατεύθυνση ενός πιο δίκαιου συσχετισμού). Είναι πρόδηλο λοιπόν ότι ακόμα και η απλή διατύπωση κριτικής προϋποθέτει την υιοθέτηση συγκεκριμένων αξιών έναντι άλλων. Άρα, ως προς το ζήτημα των αξιών (2β), ο κονστρουκτιβισμός αποδέχεται τον ρόλο των αξιών και του κοινωνικού περιβάλλοντος στην έρευνα, όπως και η ερμηνευτική σχολή. Συνήθως όμως δεν περιορίζεται στην καταγραφή και ανάλυση των υποκειμενικών νοημάτων, αλλά προχωρεί στην ανασύνθεσή τους και στην κριτική τους, κάτι που κατά κανόνα αποφεύγουν οι πιο σχετικιστικές από τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Για τον κονστρουκτιβισμό η κοινωνική κατασκευή και η διυποκειμενικότητα αναφέρονται τόσο στην κοινωνική πραγματικότητα (οντολογική διάσταση) όσο και στην ίδια τη γνώση (επιστημολογική διάσταση)· τόσο η κοινωνική πραγματικότητα όσο και η γνώση (και το νόημα ευρύτερα) αποτελούν κοινωνικές κατασκευές, οι οποίες μάλιστα αλληλοδιαμορφώνονται (Guzzini, 2000, σ.149, 160). Η επισήμανση του κοινωνικού χαρακτήρα της γνώσης και της «διπλής ερμηνευτικής» (κατά Giddens) που συνεπάγεται, συνδέεται άμεσα με ένα άλλο επιστημολογικό χαρακτηριστικό του κονστρουκτιβισμού, την «αναστοχαστικότητα» (*reflexivity*) (Bauman, 1990, σ.9-11, Guzzini, 2000, σ.150, 175).

Η σύνδεση και αλληλεπίδραση της γνώσης και της 'κοινωνικής πραγματικότητας' δεν νοείται βεβαίως ξεκομμένη από την πρακτική και τις σχέσεις εξουσίας. Η θέση της κριτικής θεωρίας και πολλών κονστρουκτιβιστών περί επιστημονικής γνώσης βασίζεται στην ιδέα ότι η επιστήμη αποτελεί μια κοινωνική/ πολιτισμική πρακτική και ως τέτοια είναι εμπεδωμένη σε σχέσεις εξουσίας. Με άλλα λόγια γνώση και εξουσία διαπλέκονται· οι επιστημονικές θεωρίες δεν είναι ουδέτερες, αλλά υπάρχουν «πάντοτε για κάποιον και για κάποιον σκοπό» (Cox, 1981,

σ.128). Η επιστημονική γνώση, ως η κατ' εξοχήν 'έγκυρη' γνώση στις σύγχρονες κοινωνίες, απ' τη μία κατατάσσοντας, δημιουργώντας κατηγορίες και αποδίδοντας χαρακτηρισμούς και απ' την άλλη τροφοδοτώντας τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί κοινωνικού κόσμου, αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα συγκρότησης της εκάστοτε κοινωνικής τάξης (social order) και πολιτικής εξουσίας (Guzzini, 2000, σ. 172). Εκκινώντας από τη διάκριση του Horkheimer σε παραδοσιακή και κριτική επιστήμη, ο Habermas προχώρησε στην αναγνώριση τριών τύπων γνωστικών ενδιαφερόντων: πρώτον, στα *τεχνικά* ενδιαφέροντα, που αποσκοπούν στην πρόβλεψη και έλεγχο των φαινομένων, που συνδέονται ιδιαίτερα με τις φυσικές επιστήμες και τον θετικισμό ευρύτερα. Ο δεύτερος τύπος είναι τα *πρακτικά* γνωστικά ενδιαφέροντα, τα οποία στοχεύουν στην κατανόηση των ανθρώπινων πράξεων και νοητικών κατασκευών. Αυτός ο τύπος απαντάται κυρίως στις ανθρωπιστικές και πολιτισμικές σπουδές. Ο τρίτος τύπος είναι τα *κριτικά ή χειραφετητικά* ενδιαφέροντα, τα οποία αποσκοπούν στην εμβάθυνση και εξάπλωση της κοινωνικής απελευθέρωσης, στο να βοηθήσουν τα άτομα να αυτο-πραγματοποιηθούν. Αυτό συνεπάγεται την εις βάθος ανάλυση και κριτική των ιεραρχικών δομών και κάθε τύπου καταναγκασμών που εμποδίζουν την ουσιαστική χειραφέτηση (Hoffman, 1987, σ. 232-6). Για την κριτική θεωρία, αν και οι δύο πρώτοι τύποι γνωστικών/ επιστημονικών ενδιαφερόντων δεν ασχολούνται ρητά με ζητήματα εξουσίας και δικαιοσύνης, ουσιαστικά υπηρετούν τα κατεστημένα συμφέροντα και περιορίζονται στην επίλυση προβλημάτων (*problem-solving*). Ουσιαστικά, οι «τεχνικές» και «πρακτικές» επιστήμες αγνοούν ή υποβαθμίζουν το γεγονός ότι η επιστημονική θεωρία όχι μόνον αλλάζει την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά συνιστά πράξη πολιτική (Galtung, 1992, σ.106-7). Η κριτική θεωρία που αντιστοιχεί στον τρίτο τύπο ενδιαφερόντων δεν αρκείται στην επίλυση προβλημάτων ούτε θεωρεί την εκάστοτε κοινωνική τάξη ως δεδομένη και «φυσική», όπως πράττουν οι «παραδοσιακές» θεωρίες. Αντιθέτως, διερευνά τη συγκρότησή της και τη λειτουργία της, ενσαρκώνοντας παράλληλα το αίτημα για έναν εναλλακτικό κόσμο και υπηρετώντας φανερά τον στόχο της κοινωνικής απελευθέρωσης. Θα έλεγε κάποιος ότι ο στόχος αυτός δεν είναι τίποτε άλλο από μια επαναδιατύπωση, ενδεχομένως με πιο ριζοσπαστικό τρόπο, της πρώιμης προσδοκίας του Διαφωτισμού για τον σκοπό και ρόλο της επιστήμης. Υπό αυτή την έννοια αποτελεί μια θεμιτή κανονιστική αρχή της επιστημονικής έρευνας.

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μια σχεσιακή ανάλυση, σαν αυτή που επιδιώκει η παρούσα εργασία, θα μπορέσει να είναι ουσιαστική και ειλικρινής, μόνον ακολουθώντας τις οντολογικές και επιστημολογικές αρχές του κονστρουκτιβισμού.

B. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Όπως έχει αναφερθεί, η εργασία δίνει έμφαση στις διάφορες διαδικασίες και μηχανισμούς της αποσχιστικής κινητοποίησης, μέσω της συγκριτικής ανάλυσης τριών περιστάσεων («παρατηρήσεων») αποσχιστικής κινητοποίησης. Πρόκειται δηλαδή για έρευνα μικρού N, όπου παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο (η εκδήλωση βίαιου αποσχιστικού κινήματος). Είναι όμως απαραίτητο 1) να δικαιολογηθεί η επιλογή της συγκριτικής ανάλυσης, το γιατί επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένες περιπτώσεις, ο αριθμός των περιπτώσεων και 2) να προσδιοριστούν οι επιστημολογικές συνέπειες των παραπάνω επιλογών. Με άλλα λόγια πρέπει να αναλυθούν οι αναπόφευκτοι περιορισμοί αλλά και οι ευκαιρίες που συνοδεύουν τη συγκριτική προσέγγιση, καθώς και τα επιστημολογικά ζητήματα που εγείρονται: πότε είναι εφικτή και παραγωγική η σύγκριση διαφορετικών ή «ανόμοιων» περιπτώσεων; Πότε εξασφαλίζεται η συγκρισιμότητα; Ως προς τι είναι συγκρίσιμες οι περιπτώσεις; Σε τι αποσκοπεί η σύγκριση; Συναφώς, η έμφαση δίνεται στην εξήγηση, στην ερμηνεία ή στη χαρτογράφηση κοινωνικών υποδειγμάτων (patterns); Μπορούν να εξαχθούν γενικεύσεις από τη συγκριτική ανάλυση και, αν ναι, ποιο είναι το εύρος τους; Τέτοιου είδους ερωτήματα που αφορούν τα διακριτά χαρακτηριστικά της συγκριτικής μεθόδου πρέπει να απασχολούν οποιονδήποτε ερευνητή τη χρησιμοποιεί, αν και όπως υπογραμμίζουν οι Sartori (2004, σ.129) και Øyen (1992, σ.5) η πλειονότητα των ερευνητών υποβαθμίζει, παρακάμπει ή απλά αγνοεί πλήρως τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές παραμέτρους της συγκριτικής ανάλυσης³⁶. Όπως παρατηρεί ο Collier, η σύγκριση αποτελεί εργαλείο ανάλυσης που χρησιμοποιείται ευρύτατα σε όλες τις επιστήμες, αλλά και – θα πρόσθετε κανείς – στην καθημερινή σκέψη και ομιλία, συνειδητά ή μη. Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να τη διακρίνουμε από τη *συγκριτική μέθοδο*, έτσι όπως αυτή νοείται και χρησιμοποιείται στις κοινωνικές επιστήμες (Collier, 1993, σ.105). Ίσως αυτή η γενικευμένη χρήση της σύγκρισης να ευθύνεται για την ανεπαρκή συγκρότηση της συγκριτικής ανάλυσης ως διακριτής μεθοδολογίας και ερευνητικής στρατηγικής³⁷.

Πριν διερευνήσουμε κάποια από τα ζητήματα της συγκριτικής προσέγγισης, ίσως πρέπει να δηλωθεί εξ αρχής το είδος της συγκριτικής ανάλυσης που θα χρησιμοποιηθεί, καθώς και οι κύριοι ερευνητικοί στόχοι της εργασίας. Η εργασία εντάσσεται σε αυτό που ο Ragin αποκαλεί

³⁶ Ο Sartori κατακρίνει και την αντίθετη τάση, αυτή των «υπερ-συνειδητών» στοχαστών που καταλήγουν να εγκλωβίζονται από τη σχολαστική τους προσκόλλησή στις επιταγές της επιστημονικής μεθόδου. Ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα ο Sartori προκρίνει τη στάση του «ενσυνείδητου» στοχαστή (2004, σ, 129-130).

³⁷ Αν και για τον Collier η συγκριτική μέθοδος έχει «καθορισμένο νόημα» εντός των κοινωνικών επιστημών (1993, σ.105), μια επιφανειακή ματιά στη σχετική βιβλιογραφία φανερώνει ότι μάλλον υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις για το ακριβές περιεχόμενο και τα γνωρίσματά της.

«συγκριτική έρευνα περιπτώσεων» (*case-oriented research*) και ακολουθεί τον σχεδιασμό της μέγιστης διαφοράς. Η επιλογή των περιπτώσεων έγινε με μη τυχαία δειγματοληψία (*non-random sampling*) που αποσκοπεί στην αποτύπωση της μέγιστης διακύμανσης (*maximun variation cases*). Ο *βασικοί στόχοι* της συγκριτικής ανάλυσης είναι δύο: η «*διερεύνηση της ποικιλομορφίας*» της αποσχιστικής κινητοποίησης, καθώς και η «*προαγωγή θεωρίας*», δηλαδή ο έλεγχος της επεξηγηματικής ή έστω της περιγραφικής ισχύος των πέντε μηχανισμών (που έχουμε υιοθετήσει από την ατζέντα του DOC) ως προς την εκδήλωση και ένταση της αποσχιστικής διεκδικητικής δράσης. Δευτερευόντως αποσκοπεί στην κατανόηση και εξήγηση του αποσχιστικού φαινομένου στις συγκεκριμένες περιπτώσεις. Με βάση τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν θα επιχειρηθεί η σύνδεση της ανάλυσης των τριών περιπτώσεων της εργασίας με την ευρύτερη βιβλιογραφία των εθνοτικών και αποσχιστικών συγκρούσεων.

Μια ξεχωριστή συγκριτική μέθοδος;

Το αν αποτελεί η συγκριτική ανάλυση μια διακριτή επιστημονική μέθοδο είναι ένα ερώτημα που μάλλον δεν έχει βρει ως σήμερα μια οριστική απάντηση. Για τον Lijphart η συγκριτική ανάλυση αποτελεί μια από τις τέσσερις βασικές επιστημονικές μεθόδους, μαζί με την πειραματική, τη στατιστική και την περιπτωσιολογική μέθοδο (1971, σ.682). Δεδομένου ότι η πειραματική μέθοδος έχει εξαιρετικά μικρή χρησιμότητα στις κοινωνικές επιστήμες, τουλάχιστον στην «αγνή» της μορφή³⁸, ο Ragin (1994) και ο Neuman (1994) μεταξύ άλλων διακρίνουν τρεις βασικές ερευνητικές στρατηγικές, τη συγκριτική (ή ιστορική-συγκριτική), την ποσοτική και την ποιοτική³⁹. Ποιο είναι το κριτήριο που διαφοροποιεί τις τρεις στρατηγικές; Φαίνεται ότι οι απόψεις συγκλίνουν στον αριθμό των υπό εξέταση περιπτώσεων. Κατά τον Lijphart, η βασική διαφορά μεταξύ στατιστικής και συγκριτικής μεθόδου είναι ότι η δεύτερη «ασχολείται με αριθμό περιπτώσεων τόσο μικρό που δεν επιτρέπει συστηματικό έλεγχο μέσω [της διατύπωσης] μερικών συσχετισμών (*partial correlations*)» (1971, σ.684). Ομοίως, ο Ragin αναφέρει ότι ο στόχος της ποσοτικής έρευνας είναι η εξήγηση της *συνδιακύμανσης* μεταξύ δύο *μεταβλητών* σε ένα μεγάλο σύνολο περιπτώσεων. Για παράδειγμα, μια τέτοια έρευνα θα ήταν κάποια που ερευνά τη σχέση δημοκρατικού πολιτεύματος και αποσχιστικού φαινομένου σε όλα τα κράτη του κόσμου. Η συγκριτική έρευνα, όμως, επικεντρώνει στη μελέτη της *ποικιλομορφίας*

³⁸ Ο Collier, για παράδειγμα, αναφέρει σχετικά την πολύ περιορισμένη χρήση «ημι-πειραματικών» (*quasi-experimental*) τεχνικών (1993, σ.113).

³⁹ Αυτές που ο Lijphart ονόμασε αντίστοιχα στατιστική και περιπτωσιολογική.

(diversity) που υπάρχει εντός μιας συγκεκριμένης κατηγορίας με μέτριο αριθμό περιπτώσεων. Αυτή η αναγνώριση, από τη συγκριτική έρευνα, της ποικιλομορφίας των κοινωνικών φαινομένων αφενός και αφετέρου η κεντρική της στόχευση να την αποτιμήσει και να τη μελετήσει αποτελούν μια βασική ειδοποιό διαφορά της συγκριτικής έρευνας από την ποσοτική και την ποιοτική. Η πρώτη, λόγω της προτεραιότητας που δίνει στη γενίκευση, τείνει να υποβαθμίζει την πολυπλοκότητα των φαινομένων και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του κάθε κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δεύτερη, εκκινώντας από την αντίθετη παραδοχή, την ανάγκη κατανόησης του ειδικού και συγκεκριμένου, καταλήγει να μην μελετά τη διαφορετικότητα και ποικιλομορφία (Ragin, 1989, σ.60-1). Η μελέτη της *ποικιλομορφίας* νοείται ως η μελέτη των υποδειγμάτων ομοιότητας και διαφοράς εντός της κατηγορίας. Η μελέτη των διαφόρων τύπων αποσχιστικών κινημάτων, αλλά και των διακριτικών γνωρισμάτων του αποσχιστικού φαινομένου συνολικά, αποτελεί ένα παράδειγμα συγκριτικής έρευνας. Η διάκριση σε τάξεις φαινομένων εντός των οποίων αλλά και μεταξύ των οποίων γίνονται οι συγκρίσεις οδηγεί πολλούς συγκριτολόγους να αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στις ταξινομήσεις και τυπολογίες ως προϋπόθεση της σύγκρισης. Περαιτέρω, η διαφορά της συγκριτικής με την ποιοτική έρευνα είναι ότι η δεύτερη επικεντρώνει στη μελέτη των *ομοιοτήτων* μεταξύ ενός μικρού αριθμού περιπτώσεων (ή πολύ συχνά στη μελέτη μόνο μίας περίπτωσης). Ουσιαστικά οι περιπτώσεις αποτελούν όμοια παραδείγματα του ίδιου φαινομένου (Ragin, 1994, σ.33 και 106-7). Μια ποιοτική έρευνα θα εστίαζε στην κατανόηση και εξήγηση μιας ή δύο αποσχιστικών συγκρούσεων.

Αν και η διαφοροποίηση που προτείνει ο Ragin μεταξύ συγκριτικής και ποιοτικής έρευνας είναι εύστοχη, ουσιαστικά ο ορισμός που δίνει στις ερευνητικές στρατηγικές φέρνει τη συγκριτική έρευνα πολύ πιο κοντά στην ποιοτική απ' ό,τι στην ποσοτική. Η διάκριση που κάνει σε «συγκριτική έρευνα μεταβλητών» (variable-oriented research) και σε «συγκριτική έρευνα περιπτώσεων» εντείνει την απορία γιατί επιμένει να αποδίδει υπόσταση ερευνητικής στρατηγικής στη συγκριτική ανάλυση και δεν μιλάει για μια σειρά από συγκριτικές μεθόδους που χρησιμοποιούνται στα πλαίσια είτε της ποσοτικής είτε της ποιοτικής έρευνας. Σε άλλο σημείο πάντως αναφέρει ως ενοποιητικό στοιχείο και ειδοποιό διαφορά των συγκριτικών μελετών όλων των αποχρώσεων, εκτός από τη μελέτη της ποικιλομορφίας, τη συμπερίληψη χαρακτηριστικών *μακρο-κοινωνικών φαινομένων* στις εξηγήσεις τους (1989, σ.67). Σε κάθε περίπτωση, είναι μάλλον αδύνατο να καταλήξουμε εδώ για την ύπαρξη ή μη μιας συγκριτικής μεθόδου. Μπορούμε όμως να πούμε ότι ως «κλασικές» συγκριτικές αναλύσεις θεωρούνται αυτές που εστιάζουν στις διαφορετικές εκφάνσεις ενός ευρύτερου μακρο-κοινωνικού φαινομένου, μέσω της ενδελεχούς (και άρα «ποιοτικής») εξέτασης ενός αριθμού περιπτώσεων

σχετικά μικρού, αλλά ικανού να στηρίξει μια σειρά από γενικότερα συμπεράσματα⁴⁰. Η συγκριτική ανάλυση λοιπόν κινείται μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας, υιοθετώντας την έγνοια της πρώτης για εντατική και εις βάθος έρευνα κοινωνικών αποκρυσταλλώσεων και κατ' αρχήν συναινώντας στη στάση της δεύτερης απέναντι στην ανάγκη για εξήγηση και γενίκευση. Για τον Verba αυτή ακριβώς η κατάσταση συνιστά το κεντρικό «δίλημμα της συγκριτικής ανάλυσης» (1967, σ.117). Αν και πράγματι η επίτευξη της χρυσής τομής μεταξύ ιδιογραφίας και γενίκευσης δεν είναι ούτε αυτονόητη ούτε εύκολη, εντούτοις δε θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως εγγενής αδυναμία αλλά ως ερευνητική πρόκληση και ως ειδοποιό γνώρισμα της συγκριτικής ανάλυσης. Άλλωστε, έχουν προταθεί διάφοροι τρόποι για να επιτευχθεί αυτό: για τον Verba η «λύση» είναι η *disciplined configurative* προσέγγιση (1967, σ.114), για τον Sartori η συνειδητή χρήση της κλίμακας αφαίρεσης (με έμφαση στις ενδιάμεσου επιπέδου κατηγορίες και τις θεωρίες μέσου βεληνεκούς) (2004, σ.197), για τον Ragin η μείωση του αριθμού μεταβλητών μέσω της χρήσης της δυαδικής άλγεβρας (άλγεβρας Μπουλ) (1987, 84-5).

Έχοντας αναφερθεί στο αντικείμενο των τριών ερευνητικών στρατηγικών, έχουμε εμμέσως θίξει ένα από τα θεμελιώδη ερωτήματα που πρέπει να θέσουμε, κατά τον Sartori, όταν κάνουμε συγκριτική ανάλυση: *γιατί* συγκρίνουμε. Ο Sartori αναφέρει πως κάποιες δημοφιλείς απαντήσεις είναι ότι συγκρίνουμε για να κατανοήσουμε ή/και για να εξηγήσουμε τα υπό εξέταση φαινόμενα. Για τον ίδιο όμως ο θεμελιώδης στόχος της συγκριτικής ανάλυσης (ο οποίος τείνει να ξεχαστεί) είναι ο έλεγχος: οι συγκρίσεις «ελέγχουν (επαληθεύουν ή διαψεύδουν) αν κάποιες *δεδομένες γενικεύσεις* ισχύουν για όλες τις περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόζονται» (2004, σ.180, έμφαση δική μου). Η συγκριτική ανάλυση σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση χρησιμεύει στο να αποφανθούμε για την ισχύ υποθέσεων και θεωριών σε έναν αριθμό περιπτώσεων. Αν και η γενίκευση αποτελεί έναν σημαντικό στόχο της συγκριτικής έρευνας⁴¹, η διατύπωση του Sartori εμπίπτει σε μια στενά θετικιστική προσέγγιση, αφού περιορίζει τη σύγκριση στον τομέα της επικύρωσης θεωριών. Συναφώς, ο Collier στην επισκόπηση που κάνει αναφέρει την «αποτίμηση ανταγωνιστικών εξηγήσεων» ως κεντρικό στόχο της συγκριτικής ανάλυσης (1993, σ.108). Ο Van Evera αναφέρει ένα ευρύτερο σύνολο στόχων, οι οποίοι αφορούν τις περιπτώσιολογικές μελέτες, αλλά μπορούν άνετα να συμβαδίσουν με τη συγκριτική ανάλυση με μικρό N: τέτοιοι στόχοι, εκτός από τον *έλεγχο θεωρίας*, είναι η *δημιουργία θεωρίας*, ο *έλεγχος προϋποτιθέμενων συνθηκών*, ο *εντοπισμός προϋποτιθέμενων συνθηκών* και η *ερμηνεία περιπτώσεων* ενδογενούς σπουδαιότητας (2000, σ.95-6). Σύμφωνα με τον Neuman οι

⁴⁰ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκριτικής έρευνας είναι η κλασική μελέτη του Barrington Moore *Κοινωνικές Ρίζες της Δημοκρατίας και Δικτατορίας*.

⁴¹ Βεβαίως με σοβαρές διαφοροποιήσεις από τον έναν τύπο σύγκρισης στον άλλο, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

συγκριτικές μελέτες λόγω του μικρού N δεν προσφέρονται για έλεγχο θεωρίας, αλλά για εφαρμογή θεωρίας σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (1994, σ.383, 403). Εκτός του ότι αυτός ο σκοπός εμμέσως συμβάλλει στον έλεγχο θεωρίας, η υποτιθέμενη αδυναμία των μελετών με μικρό N να ελέγξουν ή να προτείνουν νέες θεωρητικές υποθέσεις έχει αμφισβητηθεί σθεναρά, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, από πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες που ασχολούνται με την ποιοτική έρευνα.

Θα υιοθετήσουμε την άποψη του Ragin σχετικά με τους στόχους της συγκριτικής έρευνας, και ιδιαίτερα της «συγκριτικής έρευνας περιπτώσεων» στην οποία εντάσσεται η παρούσα εργασία. Για τον Ragin οι ερευνητικοί στόχοι που μπορεί να υπηρετήσει καλύτερα η συγκριτική ανάλυση είναι 1) η διερεύνηση της ποικιλομορφίας, 2) η ιστορική και πολιτισμική ερμηνεία των ερευνώμενων περιπτώσεων και φαινομένων· «επειδή η συγκριτική προσέγγιση εστιάζει στις διαφορές μεταξύ περιπτώσεων και στις διαφοροποιήσεις μεταξύ διαφόρων τύπων, διευκολύνει την ιστορική ερμηνεία» (Ragin, 1994, σ.110). 3) Η προαγωγή της θεωρίας - δηλαδή ο έλεγχος της επεξηγηματικής ή ερμηνευτικής ισχύος ενός προτεινόμενου θεωρητικού πλαισίου - αποτελεί έναν πρόσθετο ερευνητικό στόχο. Αν και η συγκριτική έρευνα ξεκινάει με ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο, αυτό στη διάρκεια της έρευνας παραμένει ευέλικτο και υποκείμενο σε αλλαγή, σε διόρθωση, σε εμπλουτισμό ή ακόμα και σε απόρριψη. Η έμφαση που δίνει η συγκριτική ανάλυση στον εντοπισμό υποδειγμάτων ομοιοτήτων και διαφορών μέσα από εμπειρική ανάλυση, αλλά κυρίως ο προσανατολισμός της προς τις *αιτιακές* σχέσεις και την ποικιλομορφία τους (π.χ. συγκροτώντας τυπολογίες) της επιτρέπουν να αποτιμήσει θεωρητικά μοντέλα, αλλά και να υποδείξει νέες, πιο εκλεπτυσμένες και αναλυτικές θεωρητικές υποθέσεις (Ragin, 1994, σ.111-2). Στόχοι της παρούσας εργασίας είναι τόσο η διερεύνηση της ποικιλομορφίας της αποσχιστικής κινητοποίησης, όσο και η «προαγωγή θεωρίας», στόχοι τους οποίους θεωρούμε μεταξύ τους συμβατούς: εν προκειμένω, θεωρούμε πως *ο έλεγχος του κατά πόσον οι πέντε μηχανισμοί που έχουμε επιλέξει μπορούν να αποτιμήσουν ικανοποιητικά την εκδήλωση και διακύμανση της αποσχιστικής διεκδικητικής δράσης* («προαγωγή θεωρίας») υπηρετείται καλύτερα μέσα από τη μελέτη περιπτώσεων με αρκετά ανόμοια χαρακτηριστικά (κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο, μορφή αγώνα, κ.α. που αναφέρουμε λίγο παρακάτω) και που διέπονται από διαφορετικές εσωτερικές δυναμικές και τροχιές («διερεύνηση ποικιλομορφίας»).

Το δεύτερο βασικό ερώτημα συγκριτικής ανάλυσης που θέτει ο Sartori είναι το *τι συγκρίνουμε ή τι είναι συγκρίσιμο*. Όπως εύστοχα επισημαίνουν οι Przeworski και Teune, η συγκρισιμότητα δεν είναι μια σύμφυτη ιδιότητα των κοινωνικών φαινομένων, αλλά αποτελεί παράμετρο της επιστημονικής γλώσσας (1970, σ.10). Με άλλα λόγια είναι ο ερευνητής που προσδιορίζει τι είναι συγκρίσιμο και *ως προς ποια γνωρίσματα*, προφανώς τεκμηριώνοντάς το

εμπειρικά και θεωρητικά. Βεβαίως, ο προσδιορισμός του τι είναι συγκρίσιμο εξαρτάται άμεσα από το υπό διερεύνηση φαινόμενο ή ερώτημα· έστω και μια μικρή μεταβολή του ερωτήματος μπορεί να απαιτήσει έναν αναπροσδιορισμό των συγκρίσιμων περιπτώσεων ή/και, κυρίως, των γνωρισμάτων αυτών των περιπτώσεων. Ως γενικός κανόνας πάντως ισχύει ότι οι οντότητες που συγκρίνονται πρέπει να έχουν ιδιότητες «εν μέρει κοινές (όμοιες) και εν μέρει μη κοινές (και έτσι, λέμε, μη συγκρίσιμες)» (Sartori, 2004, σ.183). Για παράδειγμα, τα αποσχιστικά κινήματα και το εργατικό κίνημα μπορεί να είναι συγκρίσιμα ως προς τον διεκδικητικό τους χαρακτήρα ή τη συγκρότηση δομών κινητοποίησης, διαφέρουν όμως ως προς τις στοχεύσεις ή τα ρεπερτόρια δράσης. Η τέλεια ομοιότητα και η απόλυτη διαφορά προφανώς καθιστούν το συγκριτικό εγχείρημα αντιπαραγωγικό ή ακόμα και επιβλαβές. Αυτή η ανάγκη να προσδιορίσουμε το τι είναι συγκρίσιμο οδηγεί τον Sartori στο να υπογραμμίσει τη σημασία των ταξινομήσεων. Μόνον εφόσον έχουμε κατατάξει ένα σύνολο περιπτώσεων κατά γένος και είδος (*per genus et differentiam*), «σε τάξεις που είναι αμοιβαία αποκλειόμενες και από κοινού εξαντλητικές», μπορούμε να πούμε τι είναι όμοιο και συγκρίσιμο και τι όχι (Sartori, 2004, σ.184).

Συγκρίσιμος είναι αυτός που ανήκει στο ίδιο γένος, είδος ή υπο-είδος· εν ολίγοις στην ίδια τάξη. Η τάξη λοιπόν παρέχει το «στοιχείο της ομοιότητας» ή συγκρισιμότητας, ενώ οι «διαφορές» εμφανίζονται ως τα επιμέρους είδη ενός γένους ή τα υπο-είδη ενός είδους, και ούτω καθεξής, *ανάλογα με το πόσο εκλεπτυσμένη χρειάζεται να είναι η ανάλυση* (Sartori, 2004, σ 136, έμφαση δική μου).

Η προϋπόθεση της ταξινόμησης που θέτει ο Sartori είναι βεβαίως εύλογη⁴², όμως προϋποθέτει με τη σειρά της πλήρη γνώση και σχεδόν τέλεια πληροφόρηση για το υπό εξέταση φαινόμενο, κάτι που πολύ συχνά δεν είναι δυνατόν (είτε λόγω του ότι αποτελεί πεδίο ελάχιστα μελετημένο είτε γιατί είναι φαινόμενο πολύπλοκο και δύσκολο να προσπελασθεί εμπειρικά). Αναφορικά με τα *εθνοτικά* αποσχιστικά κινήματα, στα οποία συγκαταλέγονται και τα δύο που εξετάζει η εργασία, στο κεφάλαιο 7 κάνουμε μια απόπειρα - με βάση διάφορες ποσοτικές μελέτες - να προσδιορίσουμε τον «πληθυσμό» τους κατά την μεταπολεμική περίοδο και να τα διακρίνουμε από ευρύτερες κατηγορίες φαινομένων στις οποίες κατατάσσονται, όπως είναι οι «ενδοκρατικές/εμφύλιες» συγκρούσεις, οι «εθνοτικές» συγκρούσεις και οι «αποσχιστικές» (εθνοτικές και μη) συγκρούσεις (*βλέπε κυρίως τον πίνακα 13, αλλά και τον πίνακα 14*).

⁴² Προϋπόθεση που επισημαίνει, για παράδειγμα, και ο Mattei Dogan, όταν λέει πως «πριν συγκρίνουμε, είναι απαραίτητο να καταστήσουμε» (2009, σ.42).

Τύποι συγκριτικής έρευνας

Το τρίτο κεντρικό ερώτημα είναι το πώς συγκρίνουμε. Η σχετική βιβλιογραφία έχει καταγράψει μια πληθώρα τύπων συγκριτικής έρευνας. Μια πολύ γνωστή τυπολογία συγκριτικών μελετών είναι αυτή του Kohn: Στον πρώτο τύπο οι χώρες αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν. Εξετάζεται μικρός αριθμός περιπτώσεων, πρόκειται ουσιαστικά για περιπτωσιολογικές μελέτες (case study method). Στον δεύτερο τύπο του Kohn οι χώρες αποτελούν το πλαίσιο για τη συγκριτική μελέτη συγκεκριμένων φαινομένων. Για παράδειγμα, στο κλασικό έργο της Skocpol η Κίνα, η Γαλλία και η Ρωσία δεν αποτελούν αυτές καθαυτές το αντικείμενο της μελέτης, αλλά αποτελούν το πλαίσιο για τη μελέτη και εξήγηση των επαναστάσεων. Ο τρίτος τύπος είναι η «διακρατική» (cross-national) μελέτη, όπου οι χώρες αποτελούν τη μονάδα ανάλυσης. Αυτές οι έρευνες χρησιμοποιούν ποσοτικές/στατιστικές τεχνικές σε έναν μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, για να μελετήσουν τους συσχετισμούς μεταξύ μεταβλητών. Ο τέταρτος, και λιγότερο διαδεδομένος, τύπος κάνει συγκρίσεις μεταξύ ομάδων κρατών ή περιφερειών⁴³ (Neuman, 1994, σ.404, Ragin, 1989, σ.65).

Μια άλλη τυπολογία «συγκριτικής ιστορίας» είναι αυτή των Skocpol και Somers (1980). Ο πρώτος τύπος που διακρίνουν είναι αυτός της «παράλληλης εικονογράφησης θεωρίας», όπου στόχος είναι να αποδειχθεί η ισχύς μιας θεωρίας ή μιας υπόθεσης σε έναν μεγάλο αριθμό περιπτώσεων. Η έμφαση δεν δίνεται, εκ των πραγμάτων, στην εις βάθος μελέτη των περιπτώσεων, αλλά στην επεξεργασία και εδραίωση ενός θεωρητικού μοντέλου.

Ο δεύτερος τύπος προσέγγισης είναι αυτός της «αντιπαραβολής πλαισίων», εν πολλοίς αντίθετος της παράλληλης εικονογράφησης θεωρίας. Ο αριθμός των περιπτώσεων είναι πολύ μικρός (συνήθως περιλαμβάνουν 2-3 παραδείγματα) και οι αντιπαραβολές μεταξύ των περιπτώσεων αποσκοπούν στην ανάδειξη των ιδιομορφιών της καθεμιάς και στη βαθύτερη κατανόησή τους. Οι περιπτώσεις δεν τεμαχίζονται σε μεταβλητές, αλλά αντιμετωπίζονται ως «μη αναγώγιμες ολότητες»: τέτοιου είδους μελέτες τείνουν να αποδίδουν βαρύτητα στη μοναδικότητα της κάθε περίπτωσης (αυτός είναι ένας βασικός λόγος άλλωστε που κατατάσσονται στο ερμηνευτικό παράδειγμα). Ο «κίνδυνος» που απορρέει από την έμφαση στις ιδιομορφίες είναι ότι στην ακραία της εκδοχή αυτή η τάση καθιστά το συγκριτικό εγχείρημα αδύνατο. Υπό μία έννοια, όλες οι κοινωνικές οντότητες είναι μοναδικές και καθεμιά είναι

⁴³ Αν και ο Kohn δεν αναλύει ιδιαίτερα αυτόν τον τύπο, η έρευνα του Wallerstein για το διεθνές σύστημα και τις σχέσεις κέντρου, ημι-περιφέρειας και περιφέρειας θεωρείται ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα.

διαμορφωμένη σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και νοηματικό πλαίσιο. Μπορεί κάποιος να ισχυριστεί κάπως παραδοξολογικά ότι η μοναδικότητα των κοινωνικών ειδών είναι καθολική. Το συγκριτικό εγχείρημα όμως προϋποθέτει δύο αλληλένδετες παραδοχές: Η πρώτη - οντολογικής φύσης - είναι ότι, αν και η σημασία του κοινωνικού πλαισίου είναι κρίσιμη, τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι κλειστές οντότητες, κατανοήσιμες αποκλειστικά εκ των ένδον. Αποδέχεται δηλαδή ο συγκριτολόγος τη διυποκειμενικότητα της κοινωνικής «πραγματικότητας». Η δεύτερη - επιστημολογική - παραδοχή είναι ότι πρέπει η συγκριτική έρευνα να θυσιάσει «την κατανόηση εντός πλαισίου –και του ίδιου του πλαισίου - προς όφελος της περιεκτικότητας» και της γενικότητας. Ο συγκριτολόγος γνωρίζει «λιγότερα για περισσότερα» και δεν δέχεται ότι «όλες μας οι έννοιες αντλούν τη σημασία τους από τα γλωσσικά και γνωστικά τους συγκείμενα [*context-embeddedness*], σε βαθμό τέτοιο, που [να] καταλήγουν να είναι αναπόφευκτα ιδιότυπες» (Sartori, 2004, σ.194-5). Βεβαίως, η ένταση αυτής της αντισταθμιστικής σχέσης (trade-off) μεταξύ εύρους και βάθους δεν είναι προδιαγεγραμμένη και σταθερή, εξαρτάται από την περίπτωση και την επιλογή του ερευνητή⁴⁴.

Ο τρίτος τύπος των Skocpol και Somers είναι αυτός της μακρο-αιτιώδους ανάλυσης, που προσπαθεί πιο συνειδητά να ισορροπήσει μεταξύ εξατομικευμένων εξηγήσεων και γενικεύσεων. Σκοπός των ερευνών που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία είναι η εξαγωγή αιτιακών συμπερασμάτων σχετικά «με μακρο-κοινωνικές δομές και διαδικασίες». Οι μελέτες αυτές συμπεριλαμβάνουν μικρό ή ενδιάμεσο αριθμό περιπτώσεων με σκοπό να εξηγήσουν την ύπαρξη ή/και την απουσία ενός φαινομένου, εστιάζουν δηλαδή στις αναγκαίες συνθήκες πρωτίστως. Είναι κατ' αρχήν δεκτικές στην αιτιακή εξήγηση μέσω της μελέτης ομοιοτήτων και διαφορών. Τα θεωρητικά μοντέλα που διατυπώνουν, όμως, δεν προκύπτουν αξιωματικά ή παραγωγικά, όπως στην παράλληλη εικονογράφηση, αλλά επαγωγικά, μετά την εμπειρική μελέτη (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι δυνατόν να ξεκινήσουν χωρίς ένα μίνιμουμ θεωρητικών παραδοχών, ώστε να βρίσκουν προσανατολισμό μέσα στο χάος των εμπειρικών δεδομένων). Επίσης, τα επεξηγηματικά μοντέλα των μελετών αυτών δεν έχουν αξιώσεις καθολικής ισχύος· το αν εξηγούν ικανοποιητικά άλλες περιπτώσεις πρέπει να αποτελέσει αποτέλεσμα περαιτέρω μελέτης, είναι δηλαδή θεωρητικά μοντέλα που υπαινίσσονται, διερευνούν και προτείνουν, αλλά δεν αποφαίνονται. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι Skocpol και Somers δεν αντιμετωπίζουν τους τρεις διαφορετικούς τύπους ως ασύμβατους μεταξύ τους. Αντιθέτως, αν έχουν διαφορετικούς ερευνητικούς στόχους, συχνά συνδυάζονται στα πλαίσια μιας συγκριτικής

⁴⁴ Γι' αυτό και η κλίμακα αφαίρεσης που προτείνει ο Sartori είναι εξαιρετικά χρήσιμη.

ανάλυσης, έτσι ώστε να αποτελούν το «τρίγωνο της συγκριτικής ιστορίας» (Skocpol και Somerw, 1980, σ.176-8, 180-2, 194-5).

Η τρίτη τυπολογία συγκριτικών αναλύσεων είναι του Charles Ragin, την οποία θα υιοθετήσουμε εδώ. Όπως προαναφέραμε, ο Ragin διακρίνει σε (συγκριτική) έρευνα μεταβλητών και σε έρευνα περιπτώσεων⁴⁵. Η έρευνα μεταβλητών ουσιαστικά συμπίπτει με τη «διακρατική έρευνα» του Kohn και την «παράλληλη εικονογράφηση» των Skocpol και Somers. Σχετικά με τα γνωρίσματα των μελετών τέτοιου είδους δε χρειάζεται παρά να επαναλάβουμε το μεγάλο N, τον προσανατολισμό προς τη στατιστική ανάλυση και τη μελέτη της συνδιακύμανσης μεταξύ μεταβλητών, τα οποία με τη σειρά τους στηρίζουν αιτιακές υποθέσεις και καθολικά θεωρητικά μοντέλα. Η «συγκριτική έρευνα περιπτώσεων» περιλαμβάνει τόσο ερμηνευτικές μελέτες όσο και αιτιακά προσανατολισμένες. Περιλαμβάνει δηλαδή τον πρώτο και δεύτερο τύπο του Kohn, καθώς και τον δεύτερο και τρίτο των Skocpol και Somers, όπως φαίνεται στον πίνακα 6. Βεβαίως, οι στόχοι της ερμηνείας και της αιτιακής εξήγησης μπορούν να συνδυάζονται εντός της ίδιας μελέτης, κάτι στο οποίο αποσκοπεί και η παρούσα εργασία. Εντούτοις, ο συνδυασμός των δύο στόχων δε σημαίνει ότι εξυπηρετούνται και οι δύο πλήρως, με άλλα λόγια αποτελεί επιλογή που συνεπάγεται οφέλη αλλά και κάποιο κόστος. Όπως ακριβώς συμβαίνει με την αντισταθμιστική σχέση εύρους-βάθους, που προαναφέραμε, προς όφελος μιας πιο πλουραλιστικής και πολύπλευρης προσέγγισης πρέπει να δεχτούμε ότι αφενός η αιτιακή εξήγηση θα έχει καταρχήν μικρότερο εύρος και χαμηλότερη γενικευσιμότητα, σε σχέση με τις ποσοτικές έρευνες μεταβλητών, και αφετέρου ότι η κατανόηση και ερμηνεία της κάθε περίπτωσης δε θα είναι τόσο διεξοδική, όσο στις αποκλειστικά ερμηνευτικές απόπειρες.

Μπορούμε να επισημάνουμε τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά της συγκριτικής έρευνας περιπτώσεων, στην οποία εντάσσεται φυσικά η παρούσα εργασία: 1) Οι περιπτώσεις γίνονται αντιληπτές ως σύνολα (*wholes*) και ως τέτοια συγκρίνονται μεταξύ τους. Το σύνολο νοείται, ιδιαίτερα στις πιο αιτιακά προσανατολισμένες μελέτες, ως συγκεκριμένη «διάταξη μερών». Τα μέρη, όπως υπονοείται από τη συγκεκριμένη παραδοχή, *δεν μελετώνται σε απομόνωση το ένα από το άλλο*, όπως γίνεται στην ποσοτική συγκριτική ανάλυση υπό τη μορφή μεταβλητών. Αντιθέτως,

ορίζονται σε σχέση το ένα με το άλλο – αναφορικά με το σύνολο το οποίο συγκροτούν. Για παράδειγμα, μια διάσταση του πολιτικού συστήματος μιας χώρας (π.χ. ο πολυκομματικός του χαρακτήρας) γίνεται κατανοητή *στα πλαίσια* κάποιων άλλων γνωρισμάτων της χώρας (π.χ. της εθνικής της ποικιλομορφίας).

⁴⁵ Ο Ragin στο σημαντικό έργο του εισηγείται έναν καινούριο, τρίτο τύπο συγκριτικής έρευνας, τον οποίο ονομάζει «Ποιοτική Συγκριτική Ανάλυση». Ο τύπος αυτός αποσκοπεί μιν να διατηρήσει τα πλεονεκτήματα της «εντατικής» ποιοτικής έρευνας (έρευνα περιπτώσεων), αλλά ταυτόχρονα να απλοποιήσει, μέσω της εφαρμογής αρχών της άλγεβρας Μπουλ, την πολυπλοκότητα της συνδυαστικής αιτιότητας .

Αυτός ο τρόπος προσέγγισης των περιπτώσεων δεν είναι ο ίδιος με το να χρησιμοποιήσει κάποιος μια διάσταση, για να εξηγήσει μια άλλη (π.χ. το να χρησιμοποιήσει τον βαθμό εθνοτικής ποικιλομορφίας, για να εξηγήσει γιατί ένα πολυκομματικό σύστημα υπάρχει σε κάποιες χώρες και όχι σε άλλες) (Ragin, 1989, σ.69).

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η συγκριτική ανάλυση που θα επιχειρήσουμε εδώ θα υιοθετήσει μεν αυτή την «ολιστική» προσέγγιση που περιγράφει ο Ragin, χωρίς όμως να θεωρεί *a priori* τις περιπτώσεις ως κλειστές, μη αναγώγιμες οντότητες.

Επιπλέον, 2) ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό της έρευνας περιπτώσεων είναι ότι αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία σε αιτιακούς *συνδυασμούς* (causal conjunctures). Για τις μελέτες τέτοιου είδους, τα κοινωνικά φαινόμενα συνήθως δεν έχουν απλά πολλές αιτίες, αλλά είναι συνέπειες της *από κοινού, συνδυαστικής* δράσης διαφορετικών παραγόντων. Οι συνδυασμοί αυτοί ενδεχομένως να είναι μοναδικοί για κάθε περίπτωση, και έργο των ερευνητών είναι να τους αποκρυπτογραφήσουν και βεβαίως να τους συγκρίνουν. Μπορεί μάλιστα ένας συνδυασμός αιτιών να «παράγει» ένα φαινόμενο στη μία περίπτωση και το ακριβώς αντίθετό του σε μια άλλη. Εξίσου σημαντικό είναι να αναφέρουμε, εφόσον η εργασία εστιάζει σε μηχανισμούς αποσχιστικής κινητοποίησης, ότι η έρευνα περιπτώσεων εστιάζει στο *πώς* ακριβώς συνδυάζονται οι διάφοροι παράγοντες που προκαλούν ένα φαινόμενο, επικεντρώνουν δηλαδή στην ανακάλυψη συγκεκριμένων *μηχανισμών* (Ragin, 1987, σ.77). Η έρευνα περιπτώσεων, λοιπόν, αποδέχεται την πολυπλοκότητα και ετερογένεια των κοινωνικών φαινομένων, κάτι που ισχύει απόλυτα και για το αποσχιστικό φαινόμενο. Σε αντίθεση με αυτή τη στάση, η έρευνα μεταβλητών μελετάει μεμονωμένα την επίδραση της κάθε υποθετικής αιτίας στο υπό εξέταση φαινόμενο. Προφανώς η ποσοτική έρευνα δέχεται την πολλαπλή αιτιότητα, όμως η εξήγηση αποτελεί ουσιαστικά το *άθροισμα* της επίδρασης των επιμέρους αιτιακών παραγόντων⁴⁶. μάλιστα, η συνδυαστική αιτιακή δράση θεωρείται ως στρέβλωση (bias) που πρέπει να αντιμετωπιστεί, ώστε να είναι έγκυρες και στατιστικά σημαντικές οι θεωρίες (Ragin, 1989, σ.69-70). Αυτοί οι διαφορετικοί τρόποι επιστημονικής εξήγησης, οι οποίοι απορρέουν και από διαφορετικές παραδοχές για τον χαρακτήρα της αιτιότητας και της κοινωνικής πραγματικότητας γενικότερα, υποδεικνύουν γιατί οι ποιοτικές μελέτες τείνουν να ερευνούν αναγκαίες συνθήκες (οι οποίες από κοινού επιφέρουν ένα φαινόμενο), ενώ οι ποσοτικές αναζητούν *ικανές* συνθήκες.

Κάποια άλλα χαρακτηριστικά της έρευνας περιπτώσεων είναι: 3) Η ενασχόλησή τους με «ποιοτικά» (*qualitative*) φαινόμενα και ποιοτικές αλλαγές. Ο Ragin αναφέρεται σε φαινόμενα τα οποία δύσκολα μπορούν να ποσοτικοποιηθούν (παραθέτει ως παράδειγμα τις επαναστάσεις, ενώ

⁴⁶ Αν υποθέσουμε ότι Y είναι το υπό εξέταση φαινόμενο και A, B, Γ οι αιτίες του, η εξήγηση μιας έρευνας μεταβλητών θα ήταν της μορφής $Y = 0,3A + 0,5 B + 0,2\Gamma$, ενώ αυτή μιας έρευνας περιπτώσεων θα είχε τη μορφή $Y = A*B*\Gamma$.

ως τέτοιο μπορεί να θεωρηθεί και η απόσχιση) και πιθανόν υπονοεί ότι αυτές οι μελέτες μπορούν να ερευνήσουν διαδικασίες και φαινόμενα υπό εξέλιξη· άλλωστε οι ερευνητές που πραγματοποιούν ποιοτικές συγκριτικές έρευνες συνήθως υιοθετούν τις παραδοχές του κονστρουκτιβισμού, οι οποίες δίνουν έμφαση στον κατασκευασμένο, ρευστό και υποκείμενο σε αλλαγή χαρακτήρα των κοινωνικών φαινομένων. Οι ποσοτικές συγκρίσεις, αντιθέτως, έχοντας μια πιο στατική και ουσιοκρατική στάση απέναντι στον κοινωνικό κόσμο, δυσκολεύονται να ερευνήσουν δυναμικά φαινόμενα μέσα από «έννοιες διαδικασίας» (αντί για μεταβλητές) (Σεφεριάδης, 2004α, σ.53). Επιπροσθέτως, 4) οι έρευνες περιπτώσεων δίνουν έμφαση στις αποκλίνουσες περιπτώσεις και ενδιαφέρονται για την έλλειψη διακύμανσης (*invariance*) του υπό εξέταση φαινομένου. Αυτό σημαίνει ότι τέτοιες μελέτες αποτιμούν «όλες τις περιπτώσεις στην προσπάθειά τους να αποκαλύψουν τα υποδείγματα ποικιλομορφίας» (Ragin, 1989, σ.70, έμφαση δική μου). Εφόσον δεν εξηγούν τα διάφορα φαινόμενα με όρους πιθανοτήτων, είναι «αναγκασμένες» να λάβουν υπόψη κάθε πιθανή παραλλαγή, κάθε ειδικό τύπο και υποκατηγορία του φαινομένου που εξετάζουν. Με την έννοια «έλλειψη διακύμανσης», δεν υπονοείται ότι οι έρευνες περιπτώσεων αποσκοπούν στη διατύπωση μιας ενιαίας αιτιακής εξήγησης (το αντίθετο, όπως έχουμε υπογραμμίσει)· η έλλειψη διακύμανσης αναφέρεται στην έκβαση. Η έκβαση λοιπόν σε αυτές τις έρευνες συνήθως έχει ίδια «τιμή» σε όλες τις περιπτώσεις που εξετάζονται, σε διαφοροποίηση με τις ποσοτικές έρευνες που μελετούν κάθε δυνατή τιμή της εξαρτημένης μεταβλητής, με σκοπό να εδραιώσουν τη συνδιακύμανση μεταξύ αυτής και των ανεξάρτητων μεταβλητών. Συμπερασματικά, «ο στόχος στις συγκριτικές έρευνες περιπτώσεων δεν είναι να εξηγήσουν τη διακύμανση, αλλά να αποτιμήσουν τις διαφορές μεταξύ περιπτώσεων ενός συγκεκριμένου αποτελέσματος» (Ragin, 1987, σ.167, έμφαση δική μου). Στην παρούσα εργασία το αποτέλεσμα είναι το αποσχιστικό κίνημα (παρόμοια έκβαση) και σκοπός η μελέτη, αποτύπωση και εξήγηση των διαφορετικών μορφών και τροχιών (της «ποικιλομορφίας» με άλλα λόγια) της αποσχιστικής κινητοποίησης· η ποικιλομορφία σε αυτή την εργασία εξαρτάται, όπως έχουμε αναφέρει, από 1) το διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο της κάθε περίπτωσης, 2) το περιεχόμενο και τον βαθμό αποτελεσματικότητας της λειτουργίας των πέντε υπό εξέταση μηχανισμών, και 3) τους διαφορετικούς συνδυασμούς μεταξύ των μηχανισμών.

Πίνακας 6. **Τύποι και χαρακτηριστικά συγκριτικής ανάλυσης**

Ragin	Kohn	Skocpol και Somers	Βασικά χαρακτηριστικά
Συγκριτική έρευνα περιπτώσεων	– Περιπτωσιολογικές μελέτες – Χώρες ως πλαίσιο ανάλυσης	– Αντιπαραβολή πλαισίων – Μακρο-αιτιώδης ανάλυση	– Μικρό N, ποιοτική ανάλυση – Συνδυαστική αιτιότητα – Διερεύνηση ποικιλομορφίας ενός φαινομένου
Συγκριτική έρευνα μεταβλητών	Διακρατικές μελέτες	Παράλληλη εικονογράφηση θεωρίας	– Μεγάλο N, ποσοτική ανάλυση – Συνδιακύμανση μεταβλητών – Καθολική εξήγηση ενός φαινομένου

Συγκριτική ανάλυση και περιπτωσιολογικές μελέτες

Είναι ευρέως παραδεκτό ότι η συγκριτική ανάλυση συγγενεύει με την περιπτωσιολογική έρευνα (*case study research*) (Collier, 1993, σ.116, Lijphart, 1971, σ.691). Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τη συγκριτική ανάλυση με μικρό N, όπως η «συγκριτική έρευνα περιπτώσεων» που μπορεί να συμπεριλαμβάνει και περιπτωσιολογικές μελέτες, που αξιοποιούν σε κάποιον βαθμό (συνήθως μικρό) τη συγκριτική προσέγγιση⁴⁷. Βεβαίως οι περιπτωσιολογικές μελέτες δεν αποτελούν ένα συμπαγές σύνολο, αλλά, όπως συμβαίνει και στις συγκριτικές, υπάρχουν διάφορες υποκατηγορίες. Οι δύο πιο γνωστές τυπολογίες περιπτωσιολογικής μελέτης είναι αυτές των Lijphart (1971, σ.691-3) και Eckstein (2000, σ.132-52)⁴⁸. Δεν θα τις παραθέσουμε εδώ, μπορούμε όμως να σημειώσουμε ότι και οι δύο τυπολογίες α) διακρίνουν τις περιπτωσιολογικές μελέτες με βάση τη χρησιμότητά τους για την εξαγωγή θεωρητικών συμπερασμάτων και υποθέσεων, και β) οι τύποι αυτοί ξεκινούν από τις στενά ερμηνευτικές μελέτες, περνούν σε άλλες που αποσκοπούν στην εύρεση ή παραγωγή νέων υποθέσεων και καταλήγουν σε αυτές που ελέγχουν θεωρίες. Για τον Eckstein μάλιστα οι περιπτωσιολογικές

⁴⁷ Πρόκειται δηλαδή είτε για μελέτες με δύο περιπτώσεις, οι οποίες αποσκοπούν όχι τόσο στη διερεύνηση της διαφορετικότητας αλλά στην κατανόηση των συγκεκριμένων περιπτώσεων μέσω αντιπαραβολής, είτε για πιο «κλασικές» μελέτες με μία περίπτωση, όπου όμως χρησιμοποιούνται διάφορες συγκριτικές «τεχνικές» (π.χ. σύγκριση με άλλες περιπτώσεις σε επιμέρους παραμέτρους, συγκριτική εξέταση της ίδιας περίπτωσης σε διαφορετικές χρονικές περιόδους κ.λ.π.).

⁴⁸ Έχουμε επίσης αναφερθεί στους διάφορους ερευνητικούς στόχους των περιπτωσιολογικών μελετών κατά τον Van Evera, αν και δεν πρόκειται ρητώς για μια τυπολογία.

μελέτες είναι εξίσου καλές με τις συγκριτικές όσον αφορά τον πιο απαιτητικό ίσως στόχο, την εύρεση έγκυρων θεωριών (2000, σ.131). Από τους τύπους περιπτωσιολογικών μελετών που διακρίνει ο Eckstein, οι πιο συγγενείς με τη συγκριτική ανάλυση είναι α) οι «ευρετικές» (heuristic)⁴⁹, οι οποίες χρησιμοποιούν τη μέθοδο της αναλυτικής επαγωγής με σκοπό την ανίχνευση ευρύτερων θεωρητικών προβλημάτων και την κατασκευή θεωρίας (theory building). Η διαφοροποίησή τους από τις συγκριτικές μελέτες είναι ότι οι μεν ευρετικές εξετάζουν τις περιπτώσεις διαδοχικά με σκοπό τη σταδιακή οικοδόμηση θεωρίας, ενώ οι συγκριτικές τις εξετάζουν ταυτόχρονα δίνοντας έμφαση στις ομοιότητες και διαφορές και στη συγκρότηση ταξινομήσεων. β) Οι περιπτωσιολογικές μελέτες που ουσιαστικά ακολουθούν τη λογική της συγκριτικής ανάλυσης είναι αυτές που ο Eckstein ονομάζει *plausibility probes*⁵⁰. Τέτοιες αναλύσεις στέκονται μεταξύ των ευρετικών και των μελετών ελέγχου θεωρίας· μέσω της εξέτασης διάφορων περιπτώσεων αποτελούν οιονεί δοκιμή των προτεινόμενων θεωρητικών υποθέσεων ή διερεύνηση της ευλογοφάνειάς τους, αλλά δεν τις επικυρώνουν ούτε τις διαψεύδουν με αδιαμφισβήτητο τρόπο (Eckstein, 2000, σ. 137-42).

Ένας πρόσθετος λόγος που καταδεικνύει ότι οι στόχοι της περιπτωσιολογικής και της συγκριτικής ανάλυσης μπορούν να συμβαδίσουν είναι η προσπάθεια πολλών ποιοτικών μελετών να ενισχύσουν τη γενικευσιμότητα των περιπτωσιολογικών αναλύσεων. Η τάση αυτή δεν υιοθετεί την έννοια της «γενικευσιμότητας», όπως αυτή χρησιμοποιείται στην ποσοτική έρευνα, και διατηρεί την παραδοσιακή κριτική του ερμηνευτικού παραδείγματος ενάντια στους καθολικούς νόμους. Όμως αποδέχεται ότι η έρευνα μιας περίπτωσης μπορεί να μας βοηθήσει στην κατανόηση και εξήγηση μιας άλλης (case to case generalization), διατηρώντας την έμφαση στην πυκνή περιγραφή (Schofield, 2000, σ.68-76). Αντί λοιπόν να προσεγγίζουν τη «γενικευσιμότητα» μέσω της έννοιας της «εξωτερικής εγκυρότητας», όπως πράττουν οι ποσοτικές έρευνες, χρησιμοποιούν κυρίως δύο στρατηγικές: Η πρώτη είναι αυτή της ομοιότητας ή της γενίκευσης κατ' αναλογία. Ο στόχος είναι προφανώς να εδραιωθεί η ομοιότητα ή η σχετικότητα μεταξύ δύο περιπτώσεων ως προς κάποιες κρίσιμες παραμέτρους, ώστε να γίνει δυνατή η διενέργεια συνεπαγωγών από την περίπτωση που είναι γνωστή σε αυτή που είναι άγνωστη⁵¹. Η δεύτερη στρατηγική είναι αυτή της αντιπροσωπευτικής περίπτωσης (typical case). Η επιλεγείσα περίπτωση προκρίνεται ως αντιπροσωπευτική ενός ευρύτερου πληθυσμού, οπότε αναμένουμε ότι τα εξαχθέντα συμπεράσματα θα βρίσκουν εφαρμογή και στις άλλες

⁴⁹ Αυτός ο τύπος του Eckstein είναι παρόμοιος με αυτόν που ο Lijphart ονομάζει «μελέτες δημιουργίας υποθέσεων» (hypothesis-generating case studies).

⁵⁰ Ο όρος μπορεί ίσως να μεταφραστεί ως «μετρήσεις ευλογοφάνειας».

⁵¹ Άλλες έννοιες που έχουν χρησιμοποιηθεί για αυτήν ή παρόμοιου τύπου στρατηγική είναι η «συγκρισιμότητα», η «νατουραλιστική γενίκευση», η «μεταβιβασιμότητα» (transferability), η «εφαρμοσιμότητα» (fittingness).

περιπτώσεις. Αυτή η στρατηγική προϋποθέτει αφενός μια σειρά από θεωρητικές παραδοχές, με βάση τις οποίες προσανατολιζόμαστε ως προς το τι μπορεί να είναι αντιπροσωπευτικό και τι όχι, και αφετέρου έναν ελάχιστο βαθμό γνώσης του ευρύτερου πληθυσμού (Gomm et al., 2000, σ.105-8, Schofield, 2000, σ.75-8, Smaling, 2003, σ.13-7). Αυτή η δεύτερη στρατηγική βέβαια είναι πολύ συχνά αδύνατο να ακολουθηθεί, λόγω του υψηλού βαθμού ετερογένειας του πληθυσμού.

Είναι πάντως σαφές ότι τα όρια μεταξύ συγκριτικής έρευνας και περιπτωσιολογικών μελετών είναι συχνά δυσδιάκριτα. Η παρούσα εργασία, με τον μικρό αριθμό περιπτώσεων που εξετάζει, φαίνεται να ανήκει σ' αυτή την ενδιάμεση κατηγορία μελετών, αφού με αυτόν τον αριθμό μπορεί να διεξαχθεί και περιπτωσιολογική και συγκριτική έρευνα. Εντέλει είναι ζήτημα επιλογής του ερευνητή· εστιάζοντας σε υποδείγματα ομοιότητας και διαφοράς τριών αρκετά διαφορετικών περιπτώσεων με παρόμοια έκβαση και όχι στην καθολική εξήγηση όμοιων περιπτώσεων ή στην κατανόηση των περιπτώσεων αυτών καθαυτών, η εργασία υιοθετεί έναν συγκριτικό προσανατολισμό.

Μεθοδολογικές διαστάσεις της συγκριτικής ανάλυσης

Είδαμε ότι οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να επιλέξει κανείς να κάνει συγκριτική ανάλυση είναι πολλοί (έλεγχος θεωρίας, διερεύνηση ποικιλομορφίας, ερμηνεία και εξήγηση περιπτώσεων, εμπλουτισμός θεωριών και ταξινομήσεων, κ.λ.π). Ένα τέταρτο ερώτημα όμως, μετά το γιατί, πώς και τι συγκρίνουμε, είναι το *πότε* συγκρίνουμε. Οι απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις βασικές: Η πρώτη αντιπροσωπεύει αυτούς που θεωρούν τη συγκριτική ανάλυση ως μια επαρκή επιστημονική μέθοδο ή στρατηγική που μπορεί να προσφέρει λύσεις σε συγκεκριμένα γνωστικά ζητήματα. Θεωρείται ενδεδειγμένη σε περιπτώσεις όπου το υπό εξέταση φαινόμενο έχει μικρό αριθμό περιπτώσεων, π.χ. οι επαναστάσεις, ή όταν η ετερογένεια (ή το μέγεθος) του πληθυσμού είναι τέτοια, που ο κίνδυνος της εννοιολογικής υπερεπέκτασης είναι εμφανής και αντιμετωπίσιμος μόνο μέσω της εξέτασης λιγότερων περιπτώσεων. Για τη δεύτερη άποψη, η προτίμηση προς τη συγκριτική ανάλυση δεν είναι μόνον εργαλειακού ή μεθοδολογικού χαρακτήρα αλλά και επιστημολογικού-οντολογικού, εκτιμώνται δηλαδή τα χαρακτηριστικά της σε σχέση με τις άλλες ερευνητικές στρατηγικές, καθώς και ο τρόπος θέασης του κοινωνικού κόσμου που αυτή υποδηλώνει. Οι ερευνητές που υιοθετούν τέτοια άποψη επιλέγουν τη συγκριτική ανάλυση, κυρίως γιατί θεωρούν ότι τα

κοινωνικά φαινόμενα, λόγω της πολυπλοκότητάς τους και των πολλαπλών νοημάτων που τους αποδίδονται από τα υποκείμενα, πρέπει να ερευνώνται μέσα από μικρότερο αριθμό περιπτώσεων. Η τρίτη ομάδα ερευνητών είναι οι ένθερμοι υποστηρικτές της ποσοτικής ανάλυσης που αντιμετωπίζουν κάθε προσέγγιση που δε διέπεται από την αυστηρή μεθοδολογική πειθαρχία και ακρίβεια των στατιστικών μοντέλων ως μεθόδους κατώτερης επιστημονικής αξίας. Γί' αυτούς η συγκριτική ανάλυση αποτελεί μάλλον αναγκαίο κακό, όταν το N δεν είναι αρκετά μεγάλο για στατιστική ανάλυση. Στην καλύτερη περίπτωση θεωρούν τις ποιοτικές προσεγγίσεις, συμπεριλαμβανομένης της συγκριτικής, ως ένα χρήσιμο στάδιο πριν τη διενέργεια ποσοτικής έρευνας, αλλά ποτέ ως ισοδύναμες ως προς τον έλεγχο και τη δημιουργία θεωρίας, καθώς και ως προς την έγκυρη γενίκευση (Collier, 1993, σ.105, Goodwin και Horowitz, 2002, σ.33-4). Προφανώς, εδώ υιοθετούμε τη δεύτερη προσέγγιση, αυτήν που επιλέγει τη συγκριτική ανάλυση κυρίως λόγω των ωφελειών για την επιστημονική γνώση που συνεπάγεται η χρήση της. Παρ' όλα αυτά, τίθενται κάποια σοβαρά μεθοδολογικά ερωτήματα, τα οποία κάθε συγκριτική έρευνα πρέπει, τουλάχιστον, να λαμβάνει υπόψη και να αντιμετωπίζει όσο καλύτερα μπορεί. Ο Frendreis (1983, σ.265-6) έχει συνοψίσει αυτά τα ζητήματα πολύ εύστοχα:

- 1) το πρόβλημα των πολλών μεταβλητών με *μικρό N* (λίγες περιπτώσεις)
- 2) το ζήτημα της «δια-πολιτισμικής συγκρισιμότητας»⁵²
- 3) το ερώτημα της εύρεσης συγκρίσιμων περιπτώσεων (ή, αλλιώς, της επιλογής περιπτώσεων)
- 4) το ζήτημα του βαθμού γενικευσιμότητας των αποτελεσμάτων.

Θα παρουσιάσω σύντομα εδώ το καθένα από τα παραπάνω ζητήματα, θα εξηγήσω πώς θα αντιμετωπιστούν στην εργασία, αλλά θα επισημάνω και τα προβλήματα που παρ' όλα αυτά θα υπάρχουν. Πρέπει να τονιστεί ότι τα ερωτήματα αυτά είναι σε σημαντικό βαθμό αλληλένδετα. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στα ζητήματα της επιλογής περιπτώσεων και της γενίκευσης.

Πολλές μεταβλητές με μικρό N

Το ζήτημα αυτό αναγνωρίζεται σχεδόν από το σύνολο της σχετικής βιβλιογραφίας ως το κατεξοχήν πρόβλημα της συγκριτικής ανάλυσης. Κατά τον Lijphart, ενώ οι πολλές μεταβλητές αποτελούν «πρόβλημα» κοινό σε όλες τις μεθόδους των κοινωνικών επιστημών, ο μικρός

⁵² Ο Frendreis σε αυτό το σημείο δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρος, κάτι που επιπροσθέτως μπορεί να προκαλέσει σύγχυση και όσον αφορά τη διάκρισή του από το τρίτο ζήτημα, αυτό της επιλογής περιπτώσεων. Πάντως, δεδομένου ότι το χαρακτηρίζει «πρόβλημα μέτρησης», το οποίο έχει συνέπειες για την αξιοπιστία αλλά και την εγκυρότητα των συμπερασμάτων, μπορεί κάποιος με ασφάλεια να υποθέσει ότι αναφέρεται κυρίως στο ζήτημα της *ισοδυναμίας των μετρήσεων* σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια (δες π.χ. Przeworski και Teune, 1970) , αλλά και στα συναφή της *υπερεπέκτασης* και *ταξιδιωτικής δυνατότητας* των εννοιών (Sartori, 2004).

αριθμός περιπτώσεων ή παρατηρήσεων αποτελεί ιδιομορφία της συγκριτικής μεθόδου. Φαίνεται ότι για τον Lijphart το πρόβλημα αυτό είναι εγγενές στη συγκριτική μέθοδο, άλλωστε ρητά λέει ότι «εάν είναι δυνατόν, κάποιος πρέπει να χρησιμοποιεί γενικά τη στατιστική [...] μέθοδο αντί για την ασθενέστερη συγκριτική» (1970, σ.685). Το πρόβλημα ουσιαστικά συνίσταται στο ότι οι μεταβλητές ή οι εναλλακτικές εξηγήσεις ενός φαινομένου είναι μεγαλύτερες σε αριθμό από τις (διαθέσιμες) παρατηρήσεις του, και συνδέεται άμεσα με τη στατιστική έννοια των «βαθμών ελευθερίας» (degrees of freedom)⁵³: όσο μεγαλύτεροι είναι οι βαθμοί ελευθερίας, τόσο πιο αξιόπιστες θεωρούνται οι μετρήσεις. Όταν οι βαθμοί ελευθερίας είναι μικρότεροι από το μηδέν, τότε η συνεπαγωγή αιτιακών συμπερασμάτων δε «νομιμοποιείται» (Fearon, 1991, σ.172). Σε αυτή τη μελέτη, για παράδειγμα, των τριών περιστάσεων αποσχιστικής κινητοποίησης, αν προτείναμε τρεις αιτιακούς παράγοντες αποσχιστικής κινητοποίησης, δεν θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε αξιόπιστα την εγκυρότητά τους.

Οι συγκριτολόγοι έχουν προτείνει διάφορους τρόπους για να αντιμετωπιστεί ή να αμβλυνθεί η συγκεκριμένη δυσχέρεια. Οι δύο βασικές ομαδοποιήσεις είναι και οι λογικά προφανείς: αφενός αύξηση των περιπτώσεων (παρατηρήσεων), αφετέρου μείωση των μεταβλητών. Η *αύξηση των περιπτώσεων*, τις οποίες εξετάζουμε, ακολουθεί την πρώτη θεραπεία που έχει προτείνει ο Lijphart (1970, σ.686), ενώ οι King, Keohan και Verda (1994, σ.127) συμπληρώνουν ότι οι νέες περιπτώσεις που προσθέτουμε δεν χρειάζεται να είναι το ίδιο ενδελεχώς μελετημένες με τις αρχικές. Για τους τελευταίους, το δέον θα ήταν να συμπεριλάβουμε όχι μόνο θετικές, αλλά και αρνητικές περιπτώσεις στην ανάλυσή μας, ώστε να αποφύγουμε μια σημαντική πηγή στρέβλωσης, την επιλογή περιπτώσεων με βάση την εξαρτημένη μεταβλητή. Οι King *et al* προτείνουν και μια σειρά από άλλα μέτρα που μπορούν να συνεισφέρουν στη δημιουργία νέων παρατηρήσεων μέσα από τις υφιστάμενες (λίγες) περιπτώσεις, όταν δεν μπορούμε να βρούμε εξολοκλήρου νέες περιπτώσεις. Τέτοια μέτρα περιλαμβάνουν α) ίδιες μετρήσεις (μεταβλητές) σε νέες μονάδες· οι νέες μονάδες μπορεί να αφορούν είτε άλλους γεωγραφικούς χώρους μέσω της πρόσθεσης περιπτώσεων με όμοια χαρακτηριστικά είτε άλλες χρονικές περιόδους εντός της ίδιας μονάδας⁵⁴. β) Ίδιες μονάδες με νέες μετρήσεις⁵⁵. γ) Προτείνεται και ένα τρίτο μέτρο, αυτό των νέων

⁵³ Οι βαθμοί ελευθερίας ισούνται με τον αριθμό των περιπτώσεων, μείον τον αριθμό των ανεξάρτητων (επεξηγηματικών) μεταβλητών, μείον ένα.

⁵⁴ Η εξέταση της ίδιας περίπτωσης σε διάφορες χρονικές περιόδους αποτελεί μάλλον την τυπική μορφή της «ενδογενούς ανάλυσης» (within-case analysis). Ενδεικτικά, η Clement στη μελέτη της, ενώ ξεκινάει με τις περιπτώσεις τριών κρατών, με το να κατατέμνει την καθεμιά σε τρεις περιόδους ουσιαστικά αυξάνει τις παρατηρήσεις της σε εννιά (2005, σ.7-8).

⁵⁵ Ουσιαστικά εξετάζουμε αν οι ίδιες ανεξάρτητες (αιτιακές) μεταβλητές μπορούν να παράγουν πολλαπλά αποτελέσματα, αλλάζουμε δηλαδή την εξαρτημένη μεταβλητή.

μετρήσεων σε νέες μονάδες. Οι συγγραφείς φαίνεται να εννοούν την εναλλακτική διατύπωση των θεωριών και υποθέσεων σε διαφορετικό επίπεδο ανάλυσης από το αρχικό. Σε αυτό το πλαίσιο αναφέρουν όμως και έναν άλλο τρόπο αύξησης των παρατηρήσεων, την «ιχνηλάτηση διαδικασίας» (*process tracing*). Μέσω της ιχνηλάτησης διαδικασίας δημιουργούνται νέες εξαρτημένες και ανεξάρτητες μεταβλητές, αφού καθεμιά από τις αρχικές αιτιακές μεταβλητές μελετάται ως αποτέλεσμα άλλων παραγόντων. Η στρατηγική αυτή, με την έμφαση σε αιτιακές αλληλουχίες, διευκολύνει τον εντοπισμό *μηχανισμών*. Πάντως σπεύδουν να τονίσουν ότι η ιχνηλάτηση διαδικασίας δεν μπορεί συνήθως να στηρίξει αιτιακές συνεπαγωγές, λόγω των πολλαπλών και ετερογενών μηχανισμών που συνήθως παρατηρούνται (κάτι που, όπως θα δούμε, αρνούνται οι υποστηρικτές αυτής της στρατηγικής) (King, Keohane και Verba, 1994, σ. 140, 219-28).

Η μείωση των μεταβλητών είναι η κύρια εναλλακτική (ή και συμπληρωματική) πρόταση στο πρόβλημα που εξετάζουμε. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι να συναιρέσουμε δύο ή περισσότερες ανεξάρτητες μεταβλητές με όμοια λειτουργία και παρόμοια αιτιακή επίδραση σε μία. Ένας άλλος τρόπος είναι η εύρεση νέων συγκρίσιμων περιπτώσεων, ουσιαστικά η εφαρμογή της «μεθόδου της διαφοράς» του Mill, που θα παρουσιάσουμε αμέσως παρακάτω. Έχει προταθεί μια διαφορετική τακτική για την αντιμετώπιση του προβλήματος των πολλών μεταβλητών με μικρό N, ιδιαίτερα όταν δεν είναι εφικτοί ή δεν φέρνουν αποτελέσματα οι άλλοι τρόποι: η «υποθετική» ή «εξ αντιθέτου» ανάλυση (*counterfactual analysis*). Για πολλούς μελετητές η υποθετική ανάλυση είναι, υπό προϋποθέσεις, ένας θεμιτός τρόπος ανάλυσης (Collier και Mahoney, 1996, σ.74). ο Fearon επισημαίνει ότι, υπό μια ευρεία έννοια, σχεδόν όλες οι μελέτες περιέχουν υποθετικές παραδοχές. Το επιχείρημα του συγγραφέα είναι ότι, εφόσον χρησιμοποιούμε την υποθετική ανάλυση ούτως ή άλλως σε κάποιον βαθμό, είναι ερευνητικά παραγωγικότερο και ορθότερο να το κάνουμε ρητά και με γνώση του τι αυτή η ανάλυση συνεπάγεται. Η ανάλυση αυτή αποσκοπεί στη δημιουργία υποθετικών περιπτώσεων ή παρατηρήσεων της μορφής «τι θα συνέβαινε αν...». Αυτό συμβαίνει είτε μέσω της επίκλησης ή αναφοράς σε «γενικές αρχές, [...] θεωρίες ή κανονικότητες διακριτές από την υπόθεση εργασίας που ελέγχουμε», είτε με «το να χρησιμοποιούμε τη γνώση ιστορικών γεγονότων σχετικών με το υποθετικό σενάριο» (Fearon, 1991, σ.176). Οι υποθετικές αναλύσεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για την εύρεση και τον έλεγχο *αναγκαιών* συνθηκών, καθώς οι τελευταίες έχουν τη μορφή «αν όχι Y, τότε όχι και X». Επίσης η υποθετική ανάλυση μπορεί να μας διευκολύνει να εντοπίσουμε τα «κομβικά σημεία» ή τις «κρίσιμες συγκυρίες» μιας αιτιακής αλυσίδας, τα γεγονότα ή τους παράγοντες δηλαδή που διαφοροποιούνται ουσιαστικά από τις ως τότε πρακτικές και χωρίς την επενέργεια των οποίων δεν θα υπήρχε το ίδιο αποτέλεσμα (Goertz και Levy, 2005, σ. 28).

Πάντως θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας δύο πιθανές πλάνες της υποθετικής ανάλυσης: Η πρώτη είναι να χρησιμοποιήσουμε μια υποθετική πρόταση ακραία ή αποδεδειγμένα αδύνατη. Η δεύτερη και πιο σοβαρή πλάνη είναι να θεωρήσουμε την αναγκαία συνθήκη ως αιτία (Fearon, 1991, σ.191-2). Το ότι η απουσία της συνθήκης Y συνεπάγεται την απουσία του φαινομένου X δεν συνεπάγεται οπωσδήποτε ότι η παρουσία του Y θα επιφέρει το X (τότε θα ήταν επαρκής συνθήκη). Ομοίως, ακόμα και αν παρατηρούμε ταυτόχρονα το Y και το X, δεν σημαίνει ότι η συνθήκη Y είναι και η αιτία του X (Σεφεριάδης, 2004α, σ.74).

Μία από τις ανωτέρω προτάσεις επιλέγουμε για την παρούσα εργασία: Αντί να εξετάσουμε το κίνημα των Παπούα ως μια περίπτωση, το μελετούμε σε δύο διακριτές περιόδους με ξεχωριστά γνωρίσματα. Μια τελευταία παρατήρηση θα ήταν ότι το ζήτημα των πολλών μεταβλητών με μικρό N, όπως συνήθως τίθεται στη βιβλιογραφία, μεταφέρει μεθοδολογικές ανησυχίες της ποσοτικής ανάλυσης. Ουσιαστικά, το πρόβλημα αυτό δυσχεραίνει τη *γενίκευση* των αιτιακών συμπερασμάτων, όμως ούτως ή άλλως η ποιοτική και η συγκριτική ανάλυση δεν αποσκοπούν σε εκτεταμένες γενικεύσεις, ή τουλάχιστον δεν είναι αυτός ο πρωταρχικός ερευνητικός στόχος τους. Η ποσοτική προέλευση του προβλήματος φανερώνεται και από το ότι αναφέρεται σε μεταβλητές· όμως έχουμε υπογραμμίσει ότι στη συγκριτική ανάλυση περιπτώσεων δεν εξετάζονται μεμονωμένες μεταβλητές, αλλά *συνδυασμοί* αιτιακών παραγόντων καθώς και αιτιακοί μηχανισμοί και διαδικασίες. Δεν επικεντρώνεται, με άλλα λόγια, σε *συνδιακύμανση μεταβλητών αλλά σε διερεύνηση διαδικασίας*. Με βάση αυτό το διακριτό ερευνητικό αντικείμενο των συγκριτικών *ερευνών περιπτώσεων*, οφείλουμε μεν να έχουμε επίγνωση των περιορισμών που το πρόβλημα των πολλών μεταβλητών με μικρό N επιβάλλει (π.χ. μειωμένη γενικευσιμότητα), αλλά η συνειδητοποίηση αυτή δεν πρέπει να αποθαρρύνει τη διενέργεια της συγκριτικής ανάλυσης.

Το ζήτημα της διαπολιτισμικής συγκρισιμότητας

Όπως προαναφέραμε, το πρόβλημα αυτό ουσιαστικά συνίσταται στην ισοδυναμία των εννοιών και των μετρήσεων στα πλαίσια συγκριτικών αναλύσεων με σχετικά μεγάλο N. Για παράδειγμα, κάποιος που ερευνά τη σχέση του κοινωνικού κεφαλαίου με τη δημοκρατία σε 20 χώρες θα πρέπει να διασφαλίσει ότι οι έννοιες αυτές έχουν παρόμοια σημασία σε όλες τις περιπτώσεις και ότι οι τρόποι που χρησιμοποιεί για να τις αποτιμήσει ή να τις μετρήσει είναι ισοδύναμοι. Οι Przeworski και Teune (1970) στο βιβλίο τους ασχολήθηκαν συστηματικά με το ζήτημα αυτό. Όπως σημειώνουν, το πρόβλημα προκύπτει, γιατί στη διακρατική συγκριτική ανάλυση οι μετρήσεις συνήθως δεν είναι άμεσες αλλά «συναγόμενες» (inferred), δηλαδή η

«γενική ιδιότητα που μετράται δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμη» (σ.130). Άρα, είναι ανάγκη οι δείκτες που χρησιμοποιούνται στα διάφορα πολιτισμικά περιβάλλοντα να μπορούν να διατυπώνουν με ισοδύναμο τρόπο τις μετρήσεις που επιτελούν. Οι δείκτες αυτοί δεν είναι ανάγκη να είναι κοινοί σε όλες τις περιπτώσεις· πολύ συχνά βρίσκουν εφαρμογή μόνο σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο (system specific indicators). Αυτό που έχει σημασία είναι η ισοδυναμία των αποτελεσμάτων μέτρησης, καθώς και η «ομοιότητα της δομής των δεικτών» (Przeworski και Teune, 1970, σ.117-21). Για τους δύο συγγραφείς «αυτό που αναζητούμε στη συγκριτική έρευνα είναι μια μέτρηση που να είναι αξιόπιστη μεταξύ διαφόρων συστημάτων και έγκυρη εντός του κάθε συστήματος» (σ.114).

Είναι προφανές ότι η ισοδυναμία και συγκρισιμότητα των εννοιών είναι ερωτήματα που διατρέχουν το σύνολο της συγκριτικής ανάλυσης, όμως γίνονται αντιληπτά ως *προβλήματα* κυρίως στη συγκριτική ανάλυση μεγάλου N ή τη «συγκριτική ανάλυση μεταβλητών» που ενδιαφέρονται για την εγκυρότητα των στατιστικών τους μοντέλων. Επίσης προφανές, αλλά άξιο αναφοράς, είναι ότι στις περισσότερες περιπτώσεις υπάρχουν παραπάνω από έναν δείκτες μιας γενικής ιδιότητας, οπότε η επιλογή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από το θεωρητικό πλαίσιο που υιοθετεί κανείς και από γενικότερες επιστημολογικές παραδοχές. Γι' αυτόν το λόγο είναι συχνότατο το φαινόμενο διαφορετικές μελέτες να χρησιμοποιούν διαφορετικούς δείκτες για ίδιες έννοιες (π.χ. για τη μέτρηση της «δημοκρατίας»), με συνέπεια φυσικά τη συχνή διαφοροποίηση των αποτελεσμάτων και των ερευνητικών συμπερασμάτων. Πάντως το ζήτημα της ισοτιμίας δεν είναι κεντρικό στη συγκριτική ανάλυση περιπτώσεων, όπως αναφέρει ο Ragin (1987, σ.49). Προφανώς, απαιτείται ένα ελάχιστο επίπεδο συγκρισιμότητας μεταξύ των περιπτώσεων, καθώς επίσης και οι βασικές έννοιες να είναι ενδιάμεσου επιπέδου αφαίρεσης: ούτε καθολικές, που μπορούν να οδηγήσουν σε εννοιολογική υπερεπέκταση, ούτε πολύ μεγάλου βάθους και μικρού εύρους, οι οποίες καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη τη συγκριτική απόπειρα. Εντούτοις, όσον αφορά τέτοιες αναλύσεις δεν είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί ότι η σημασία των διαφόρων μετρήσεων είναι όμοια σε όλες τις περιπτώσεις. Αντιθέτως, η εξερεύνηση των *διαφορετικών* τρόπων με τους οποίους λειτουργούν και γίνονται αντιληπτά τα φαινόμενα αποτελούν κεντρικό ζητούμενό της συγκριτικής έρευνας περιπτώσεων. Άλλωστε, ο προσανατολισμός προς την επίτευξη της ισοδυναμίας μετρήσεων συχνά καταλήγει στην υπεργενίκευση και την αδιαφορία για την ιδιαίτερη λειτουργία φαινομένων και εννοιών σε συγκεκριμένα πλαίσια, δύο ερευνητικές πρακτικές που κατακρίνει η συγκριτική ανάλυση μικρού N. Άρα, δε θα πρέπει να μας ανησυχήσει σε πρώτη φάση η ισοδυναμία των εννοιών «απόσχιση» ή «εθνοτική ομάδα» στις δύο περιπτώσεις· απεναντίας θα πρέπει να διερευνήσουμε το πώς γίνονται αντιληπτές και να επισημάνουμε ομοιότητες και διαφορές. Μόνον εάν αυτές οι

διαφορές είναι δραματικές θα τεθεί υπό αμφισβήτηση η σκοπιμότητα της σύγκρισης (κάτι που βέβαια δεν αναμένεται). Επιπροσθέτως, η επικέντρωση της εργασίας σε συγκεκριμένους μηχανισμούς, που είναι μάλλον υψηλού επιπέδου αφαίρεσης (όπως η «κοινωνική ιδιοποίηση δομών» ή η «ενεργοποίηση ορίων») και που αντιστοιχούν σε ένα μεγάλο σύνολο εμπειρικών αναφορών, τονίζει τον *συγκριτικό* χαρακτήρα της εργασίας προσφέροντας ένα κοινό σημασιολογικό πεδίο, μέσα από το οποίο θα ερευνηθούν οι ιδιαιτερότητες των περιπτώσεων και τα υποδείγματα ποικιλομορφίας. Οι μηχανισμοί αυτοί υποθέτουμε πως είναι *λειτουργικά ισοδύναμοι* στα τρία διαφορετικά περιβάλλοντα, κάνοντας έτσι έγκυρη τη συγκριτική ανάλυση (Dogan, 2009, σ.25).

Τα ζητήματα της επιλογής περιπτώσεων και της γενικευσιμότητας

Το ποιες περιπτώσεις θα επιλεγούν σε μια ανάλυση, και δη σε μία με μικρό αριθμό, αποτελεί μια θεμελιώδη ερευνητική απόφαση, καθώς επηρεάζει τόσο το περιεχόμενο της έρευνας όσο και το τι συμπεράσματα και γενικεύσεις μπορούν να εξαχθούν. Γι' αυτόν το λόγο θα εξετάσουμε τα δύο αυτά ερωτήματα από κοινού. Σε περίπτωση που η επιλογή των περιπτώσεων είναι μεροληπτική ή στρεβλή (*biased*)⁵⁶, τότε οι γενικεύσεις και τα συμπεράσματα θα είναι μειωμένης εγκυρότητας, ενώ είναι πιθανόν να υπερεκτιμήσουμε ή να υποβαθμίσουμε την ισχύ των αιτιακών σχέσεων και εξηγήσεων που διατυπώνουμε (Collier και Mahoney, 1996, σ.88). Με όρους ποσοτικής έρευνας, η «στρέβλωση επιλογής» συμβαίνει όταν «η επιλογή του δείγματος συστηματικά αποκλείει ή υποαντιπροσωπεύει συγκεκριμένες ομάδες» (Studentment, 2001, σ.543). Με περισσότερο «ποιοτικούς» όρους θα λέγαμε ότι η στρέβλωση επιλογής αφορά την αντιπροσωπευτικότητα των περιπτώσεων, το κατά πόσο δηλαδή μπορούμε με βάση αυτές να εξάγουμε συμπεράσματα που θα ισχύουν για τον ευρύτερο πληθυσμό ή τάξη στην οποία ανήκουν (εν προκειμένω για τα αποσχιστικά κινήματα). Είναι μεν αυτονόητο, αλλά ίσως πρέπει να τονίσουμε ότι το όλο ζήτημα της επιλογής περιπτώσεων αποτελεί πρόβλημα, εφόσον κάποιος αποσκοπεί στη γενίκευση. Η παρούσα εργασία έχει μεν ως πρωταρχικό στόχο τη διερεύνηση των μηχανισμών αποσχιστικής κινητοποίησης, όμως δεν αρνείται *a priori* τη δυνατότητα σύνδεσης των όποιων συμπερασμάτων με ευρύτερα θεωρητικά ζητήματα ούτε τη δυνατότητα διατύπωσης (περιορισμένων και ανιχνευτικών) γενικεύσεων και ευρύτερων συμπερασμάτων. Γι' αυτό θα προσπαθήσουμε να δικαιολογήσουμε θεωρητικά τόσο την επιλογή των συγκεκριμένων

⁵⁶ Η έννοια της στρέβλωσης ή μεροληψίας (*bias*) γενικά αναφέρεται «σε συστηματικό λάθος μέτρησης που στρέφει τον υπολογισμό προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση αντί άλλης» (King, Keohane και Verba, 1994, σ.63).

περιπτώσεων όσο και τη συγκεκριμένη στρατηγική ανάλυσης που ακολουθούμε (τον «σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς»), και θα θίξουμε τις ερευνητικές συνέπειες αυτών των επιλογών.

Στις μελέτες που χρησιμοποιούν ποσοτικές μετρήσεις η επιλογή των περιπτώσεων γίνεται με τεχνικές τυχαίας δειγματοληψίας, π.χ. η επιλογή του δείγματος σε έρευνες κοινής γνώμης, με σκοπό την αποφυγή συστηματικών στρεβλώσεων. Σε συγκριτικές έρευνες με μεγάλο N συμπεριλαμβάνονται όλες οι περιπτώσεις (π.χ. όλα τα κράτη), ή τουλάχιστον αυτές για τις οποίες υπάρχουν επαρκή στοιχεία. Όμως, η τυχαία επιλογή περιπτώσεων δεν ενδείκνυται στις έρευνες με μικρό N (King *et al.*, 1994, 115). Η τυχαία επιλογή μεταξύ λίγων περιπτώσεων δεν εγγυάται καμία αντιπροσωπευτικότητα, ενώ συχνότατα ο ευρύτερος πληθυσμός απ' όπου, υποτίθεται, πρέπει να επιλέξουμε δεν είναι καν επαρκώς καθορισμένος (Collier και Mahoney, 1996, σ.66). Μια συνέπεια των παραπάνω είναι ότι πολύ συχνά δεν είμαστε εκ των προτέρων σίγουροι ότι οι επιλεγείσες περιπτώσεις είναι συγκρίσιμες και η αναφορά τους σε μια κοινή κατηγορία είναι κάτι που «αποτιμάται κατά τη διάρκεια της έρευνας» (Ragin, 1994, σ.113). Από τη σκοπιά των περιπτωσιολογικών μελετών, η ετερογένεια του πληθυσμού αναφοράς μάς οδηγεί να επιλέξουμε με συγκεκριμένα κριτήρια, και όχι τυχαία, περισσότερες της μίας περιπτώσεις (Gomm *et al.*, 2000, σ.104-5).

Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις κατατείνουν στο ότι η επιλογή των περιπτώσεων στις έρευνες μικρού N πρέπει να μην είναι τυχαία αλλά εμπρόθετη (*intentional*) και θεωρητικά προσδιορισμένη (*theory informed*). Ουσιαστικά μόνον έτσι είναι εφικτό να διασφαλίσουμε έναν βαθμό αντιπροσωπευτικότητας των περιπτώσεων και να προσδιορίσουμε τι είδους συμπεράσματα μπορούμε να συναγάγουμε και τι εύρους γενικεύσεις μπορούμε να διατυπώσουμε. Ο Flyvbjerg σε ένα πρόσφατο άρθρο διακρίνει διάφορους τύπους α) τυχαίας και β) θεωρητικά προσδιορισμένης επιλογής περιπτώσεων. Η δεύτερη κατηγορία που μας ενδιαφέρει εδώ περιλαμβάνει τέσσερις στρατηγικές: αυτές των *ακραίων* περιπτώσεων, των *κρίσιμων* περιπτώσεων, των *παραδειγματικών* περιπτώσεων και τέλος των *περιπτώσεων μέγιστης διακύμανσης* (*maximum-variation cases*). Η επιλογή των περιπτώσεων της εργασίας έγινε σύμφωνα με την τέταρτη στρατηγική, αυτήν της μέγιστης διακύμανσης ή ποικιλομορφίας. Ο Flyvbjerg ορίζει ως στόχο αυτής της στρατηγικής «την απόκτηση πληροφοριών σχετικά με τη σπουδαιότητα διάφορων περιστάσεων, τόσο ως προς την εξέλιξή τους όσο και ως προς την έκβασή τους (π.χ. τρεις με τέσσερις περιπτώσεις που είναι *πολύ διαφορετικές* ως προς μία διάσταση: μέγεθος, τύπος οργάνωσης...» (2006, σ.230, έμφαση δική μου). Το ζητούμενο λοιπόν αυτής της στρατηγικής είναι η επιλογή διαφορετικών περιπτώσεων του ίδιου φαινομένου. Παρομοίως, ο Smaling αναφέρεται στη «γενίκευση βάσει διακύμανσης» (*variation-*

based generalization):

Η υπόθεση [αυτού του τύπου γενίκευσης] είναι ότι η διακύμανση που παρατηρείται σε έναν πληθυσμό έχει αντιπροσωπευθεί ικανοποιητικά από τη διακύμανση στο ερευνώμενο δείγμα περιπτώσεων. Ο ερευνητής δεν στοχεύει στο να μετρήσει πόσο συχνά συμβαίνει κάτι. Ο σκοπός δεν είναι να καλύψει τη στατιστική κατανομή, αλλά απλώς να καλύψει την *υπάρχουσα* διακύμανση. *Το δείγμα δηλαδή δεν είναι αντιπροσωπευτικό με τη στατιστική έννοια, αλλά αντιπροσωπεύει τη διακύμανση* (2003, σ.7, έμφαση δική μου)⁵⁷.

Θεωρώ ότι οι επιλεγείσες περιπτώσεις ικανοποιούν σε μεγάλο βαθμό τις επιταγές της στρατηγικής της μέγιστης διακύμανσης, καθώς διαφοροποιούνται σε μια σειρά από παράγοντες, που θεωρούνται από τη βιβλιογραφία σημαντικοί στην εκδήλωση αποσχιστικού κινήματος. Ενδεικτικά και μόνο, βρίσκονται σε *κράτη* με αρκετές διαφορές μεταξύ τους (Ινδονησία, Αιθιοπία), που όμως μοιράζονται την ύπαρξη πολλαπλών αποσχιστικών προκλήσεων και τη μετάβαση από κάποιου τύπου αυταρχικό καθεστώς σε δημοκρατική διακυβέρνηση, δύο δομικά στοιχεία, νομίζω, σχετικά με τα αποσχιστικά κινήματα. Οι δύο χώρες ανήκουν σε διαφορετικές *γεωπολιτικές ζώνες* (Νοτιοανατολική Ασία, Υποσαχάρια Αφρική, αντίστοιχα), στις οποίες απαντάται το μεγαλύτερο μέρος των αποσχιστικών συγκρούσεων: συνδυαστικά τα αποσχιστικά κινήματα σε αυτές τις δύο ζώνες αποτελούν το 67% (ή τα 2/3) των *ένοπλων* εθνικών αποσχιστικών κινήματων και περίπου το 40% των *μη βίαιων* εθνικών αποσχιστικών κινήματων της μεταπολεμικής περιόδου (βλέπε *πίνακα 14* για το πώς προκύπτουν αυτά τα ποσοστά). Το *μέγεθος* των δύο ομάδων ποικίλλει σημαντικά: οι Παπούα έχουν έναν πληθυσμό κοντά στο 1,5 εκ. ενώ οι Ορόμο είναι περίπου 30 εκ. Παρομοίως ποικίλλει σε έναν βαθμό και η διάσταση του *εδάφους* που κατοικούν οι παραπάνω ομάδες: οι Ορόμο κατοικούν διάσπαρτα στην αιθιοπική ενδοχώρα, ενώ οι Παπούα κατοικούν αραιά το απομακρυσμένο νησί της Νέας Γουινέας. Ως προς την *ιστορία πολιτικής αυτονομίας*, σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της εκδήλωσης αποσχιστικών διαθέσεων, η Δυτική Παπούα εντάχθηκε στο ινδονησιακό κράτος δεκαπέντε χρόνια μετά την ίδρυσή του, αφήνοντας έτσι ανολοκλήρωτη τη διαδικασία εθνικής αυτοδιάθεσης που είχε ξεκινήσει υπό την ολλανδική αποικιακή διοίκηση, ενώ οι Ορόμο αποτελούν, τουλάχιστον από τον 19^ο αιώνα, κομμάτι του αιθιοπικού κράτους. Όσον αφορά τον *οργανωτικό χαρακτήρα* των αποσχιστικών κινήματων, το κίνημα των Παπούα κατά την πρώτη φάση αποτελούσε ένα χαλαρό δίκτυο με ελάχιστα μέσα, ενώ κατά τη δεύτερη φάση έχουν

⁵⁷ Η διαφοροποίηση του Smaling από τον Flyvbjerg είναι ότι ο πρώτος θεωρεί αυτή τη μορφή επιλογής περιπτώσεων όχι ως θεωρητικά καθορισμένη αλλά «περιγραφική». Προφανώς ισχυρίζεται κάτι τέτοιο, γιατί η επιλογή των περιπτώσεων βασίζεται στα εμπειρικά, πραγματολογικά δεδομένα της υπάρχουσας διακύμανσης. Όμως, θα μπορούσε να αντιτάξει κανείς ότι αυτή η διακύμανση δεν μιλάει από μόνη της, πρέπει να την κατανοήσουμε με κάποια θεωρητικά εργαλεία. Επιπροσθέτως, η ίδια η επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής δειγματοληψίας βασίζεται σε κάποιες θεωρητικές παραδοχές και θεωρητικούς στόχους.

αναδυθεί ποικίλες οργανώσεις διαμαρτυρίας· το OLF των Ορόμο αποτελεί ένα «τυπικό» εθνοαπελευθερωτικό αφρικανικό κίνημα. Όσον αφορά την *εξωτερική υποστήριξη*, οι Παπούα τη στερούνται σχεδόν τελείως, ιδίως κατά την πρώτη φάση, ενώ το κίνημα των Ορόμο έχει κατά καιρούς υποστηριχθεί από διάφορα κράτη (Σομαλία, Ερυθραία) ή άλλα αποσχιστικά κινήματα (SPLA, ELF) της ευρύτερης περιοχής. Η *νομιμοποίηση* του αποσχιστικού στόχου είναι αρκετά ισχυρή μεταξύ των Παπούα αλλά λιγότερο στην περίπτωση των Ορόμο. Επιπλέον, και ίσως το πλέον καθοριστικό στοιχείο ως προς το εύρος της διακύμανσης που επιθυμούμε να αποτυπώσουμε, ως προς τη μορφή και τον χαρακτήρα του αποσχιστικού αγώνα τα κινήματα των Ορόμο και της πρώτης φάσης των Παπούα ήταν ένοπλα, ενώ το κίνημα των Παπούα κατά τη δεύτερη φάση του είναι «ειρηνικό». Προς το παρόν μάλλον επαρκούν οι παραπάνω επισημάνσεις, άλλωστε οι διαφορές και ομοιότητες μεταξύ των τριών περιστάσεων αποσχιστικής κινητοποίησης και η σημασία τους για τη μορφή της αποσχιστικής κινητοποίησης αποτελεί ερευνητικό ζητούμενο της εργασίας.

Ο συγκεκριμένος τρόπος επιλογής των τριών περιστάσεων πρέπει να τονίσουμε ότι συμβαδίζει απόλυτα με (και υπηρετεί) τους ευρύτερους στόχους που έχουμε θέσει, αυτόν της διερεύνησης της ποικιλομορφίας / διαφορετικότητας της αποσχιστικής κινητοποίησης, αλλά και εκείνον της προαγωγής θεωρίας (στόχος που υπηρετείται καλύτερα, όταν μελετώνται περιπτώσεις όχι πολύ όμοιες μεταξύ τους). Επιπροσθέτως, αυτή η στρατηγική επιλογής περιπτώσεων συνάδει απόλυτα με έναν από τους τύπους συγκριτικής ανάλυσης που έχει εισηγηθεί ο Tilly, τη «σύγκριση εύρεσης διακύμανσης» (*variation-finding comparison*). Ο πρώτος στόχος αυτών των συγκρίσεων είναι «η ανάδειξη ενός κανόνα που καθορίζει τη διακύμανση του χαρακτήρα ή της έντασης ενός φαινομένου με το να εξετάζει συστηματικές διαφοροποιήσεις μεταξύ περιπτώσεων». Ο απώτερος σκοπός τέτοιων μελετών είναι «να μας βοηθήσει να καταλάβουμε κοινωνικές δομές και διαδικασίες ,που, ενώ ποτέ δεν εμφανίζονται με την ίδια μορφή, παρ' όλα αυτά εκφράζουν κοινούς κανόνες αιτιότητας» (παρατίθεται σε Brenner, 2001).

Η επιλογή των περιπτώσεων καθορίζει και το ποια στρατηγική θα ακολουθήσουμε, ώστε να εντοπίσουμε αιτιακές σχέσεις. Δύο είναι οι κύριες στρατηγικές συγκριτικής ανάλυσης, όπως τις πρότεινε ο John Stuart Mill, η *μέθοδος της συμφωνίας* και η *μέθοδος της διαφοράς*. Οι Przeworski και Teune ονομάζουν, ακολουθώντας παρόμοια λογική, τις στρατηγικές που προτείνουν «σχεδιασμό της μέγιστης διαφοράς» και «σχεδιασμό της μέγιστης ομοιότητας», αντίστοιχα. Οι πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζουν τη λογική των δύο στρατηγικών⁵⁸.

⁵⁸ Οι πίνακες βασίστηκαν στους αντίστοιχους του Frendreis (1983, σ.261).

Πίνακας 7. Ο σχεδιασμός της μέγιστης διαφοράς

		Περιπτώσεις				
Μεταβλητές		1	2	3	4	5
	A	X	X	X	X	X
	B	X	X	0	0	0
	Γ	0	X	X	X	0
	Δ	0	0	0	X	X
	Ε	X	0	X	0	X
Έκβαση	Ψ	X	X	X	X	X

Πίνακας 8. Ο σχεδιασμός της μέγιστης ομοιότητας

		Περιπτώσεις				
Μεταβλητές		1	2	3	4	5
	A	0	0	0	0	0
	B	0	0	0	X	X
	Γ	0	0	0	0	0
	Δ	X	X	X	X	X
	Ε	X	X	X	X	X
Έκβαση	Ψ	0	0	0	X	X

X= παρουσία μεταβλητής

0= απουσία μεταβλητής

Στον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς (μέθοδος συμφωνίας) οι επιλεχθείσες περιπτώσεις έχουν την ίδια έκβαση. Στην παρούσα εργασία, η οποία εντάσσεται σε αυτόν το σχεδιασμό, η έκβαση είναι το αποσχιστικό κίνημα. Παρ' όλα αυτά, οι ανεξάρτητες/αιτιακές μεταβλητές των περιπτώσεων παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές. Ζητούμενο είναι ο εντοπισμός αυτής ή αυτών των μεταβλητών που συναντώνται σε όλες τις περιπτώσεις και άρα θεωρούνται οι αιτίες του φαινομένου (στο παράδειγμα του πίνακα 7 είναι μόνο η μεταβλητή A). Στον σχεδιασμό μέγιστης ομοιότητας ισχύει το αντίστροφο, δηλαδή οι περιπτώσεις έχουν πολλά κοινά αιτιώδη χαρακτηριστικά, όμως δεν παρουσιάζουν όλες την ίδια έκβαση. Ο σκοπός είναι να βρεθεί η αιτία που συνδιακυμαίνεται μαζί με την έκβαση. Στον πίνακα 8, όλες οι μεταβλητές είναι κοινές στις πέντε περιπτώσεις, εκτός από τη B που αλλάζει μαζί με την εξαρτημένη μεταβλητή, οπότε και τη θεωρούμε αιτία της. Θέτοντάς το λίγο διαφορετικά, στον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς εξετάζεται το κατά πόσον περιπτώσεις μιας κοινής έκβασης «αποτελούν υποσύνολα των περιπτώσεων μιας ή παραπάνω αιτιών», ενδείκνυται δηλαδή για ανίχνευση αναγκαίων συνθηκών· στον σχεδιασμό μέγιστης ομοιότητας εξετάζεται αν περιπτώσεις ενός συγκεκριμένου συνδυασμού αιτιών «αποτελούν υποσύνολο μιας συγκεκριμένης έκβασης»· είναι

πιο κατάλληλος επομένως για τον εντοπισμό ικανών συνθηκών⁵⁹ (Rihoux και Ragin, 2004, σ.3-4).

Έχει ασκηθεί αρκετή κριτική στις δύο παραπάνω στρατηγικές· για τον ίδιο τον Mill άλλωστε η επαγωγική διαδικασία, στην οποία υπάγονται οι μέθοδοι της συμφωνίας και διαφοράς, δεν είναι επαρκής, όσον αφορά την πλήρη εξήγηση πολύπλοκων φαινομένων, και είναι συνολικά υποδεέστερη της παραγωγικής διερεύνησης⁶⁰ (*deduction*) (Mill, 2009, 562-3, 573). Κατά την κριτική του Lieberson α) η εφαρμογή των δύο στρατηγικών προϋποθέτει την έλλειψη αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών, β) συνακόλουθα, προκρίνουν τη μοναδική και όχι πολλαπλή αιτιότητα και γ) μπορούν να διατυπώσουν αιτιακές σχέσεις μόνο με απόλυτο και καθολικό και όχι με πιθανολογικό τρόπο (σε αντίθεση με τις στατιστικές μελέτες) (2000, σ.213-5). Οι κριτική του Lieberson περιέχει ουσιώδεις παρατηρήσεις, όμως ερμηνεύει περισσότερο το γράμμα, παρά το πνεύμα των δύο στρατηγικών. Για τον Durkheim, αν οι δύο μέθοδοι του Mill ερμηνευτούν στενά, τότε δε βρίσκουν εφαρμογή στα κοινωνικά ζητήματα (DeFelice, 1986, σ.427). Η κριτική που αφορά τη μοναδική αιτιότητα είναι η πιο βάσιμη, καθότι, αν η συνθήκη Α προκαλεί το Ψ φαινόμενο σε μια περίπτωση και η συνθήκη Β το ίδιο φαινόμενο σε μια άλλη, τότε σύμφωνα με τη μέθοδο της συμφωνίας και οι δύο αιτίες απορρίπτονται (Ragin, 1987, σ.37). Όμως δε χρειάζεται η προσκόλληση στους τυπικούς περιορισμούς των μεθόδων· για παράδειγμα, κατά τον Lijphart η διάψευση μιας αιτιακής συνθήκης σε μία και μόνο (αποκλίνουσα) περίπτωση, κάτι που ουσιαστικά σημαίνει ότι αποτελεί μια πολύ πιθανή αλλά όχι καθολική αιτία, δεν πρέπει να οδηγεί στην απόρριψή της (1971, σ.686). Ουσιαστικά η λογική των δύο στρατηγικών αποσκοπεί στο να εξακριβώσει το αν ένας *μεμονωμένος* παράγοντας έχει αιτιακή ισχύ ή όχι στα πλαίσια μιας δεδομένης σύγκρισης και ενός συγκεκριμένου ερωτήματος. Παρ' όλα αυτά, μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι είναι στην ευχέρεια του ερευνητή να διατυπώσει ισχυρισμούς για το εάν και πώς αλληλεπιδρούν οι αιτιακές συνθήκες. Προφανώς με καμιά από τις δύο στρατηγικές δεν μπορεί να εξακριβωθεί με όρους πιθανοτήτων η ένταση της αιτιακής επίδρασης. Αυτό όμως αποτελεί «αδυναμία» της ποιοτικής έρευνας εν γένει, τουλάχιστον κατά τους θιασώτες της ποσοτικής έρευνας. Όμως οι ερευνητές που χρησιμοποιούν ποιοτικές μελέτες θα αντέτειναν ότι η μη χρήση στατιστικών τεχνικών δε συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να αποτιμηθεί με άλλα μέσα η ένταση ή η σπουδαιότητα των αιτιακών σχέσεων, έτσι ώστε να είναι αδύνατον να διατυπωθούν σε ποιοτικές

⁵⁹ Ο ίδιος ο Mill επ' αυτού αναφέρει πως η μέθοδος της συμφωνίας χρησιμεύει στην εύρεση ενός «σταθερού προηγούμενου» (*invariable antecedent*), το οποίο όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί και αιτία, χωρίς εφαρμογή της μεθόδου της διαφοράς (2009, σ.486).

⁶⁰ Παρ' όλα αυτά θεωρεί την «επαγωγική λειτουργία» ως το πρώτο από τα τρία βήματα της παραγωγικής διερεύνησης (που έχει ως σκοπό τη διατύπωση καθολικών νόμων ενός φαινομένου) (Mill, 2009, σ.462-8).

έρευνες προτάσεις του τύπου «η Α αιτία είναι πιο σημαντική από τη Β στη διαμόρφωση του Χ φαινομένου».

Σύμφωνα με κάποιους μελετητές ο σχεδιασμός της μέγιστης ομοιότητας είναι καταλληλότερος από αυτόν της μέγιστης διαφοράς ως προς τη διατύπωση αιτιακών συμπερασμάτων. Οι λόγοι της προτίμησης είναι ότι, πρώτον, παρουσιάζει μεγαλύτερη διακύμανση στην εξαρτημένη μεταβλητή, άρα μπορεί να μελετηθεί καλύτερα η συνδιακύμανση, η οποία με τη σειρά της αποτελεί προϋπόθεση για την εδραίωση αιτιώδους σχέσης. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι ικανοποιεί σε έναν βαθμό τη συνθήκη *ceteris paribus*, προσιδιάζοντας έτσι στην αρχέτυπη επιστημονική μέθοδο του πειράματος (Fearon, 1991, σ.174, Lijphart, 1971, σ.683). Το γεγονός ότι οι επιλεχθείσες περιπτώσεις είναι όμοιες κατά το μεγαλύτερο μέρος, επιτρέπει τον έλεγχο (εξάλειψη) των όμοιων παραγόντων και την επικέντρωση σε αυτούς που διακυμαίνονται (συμπεριλαμβανομένης της έκβασης)⁶¹. Ο Mill θεωρούσε ότι η μέθοδος της διαφοράς είναι μεν ισχυρότερη, όμως το γεγονός ότι έχει τη λογική του «τεχνητού πειράματος» καθιστά πιο δύσκολη την εφαρμογή της· η μέθοδος της συμφωνίας θα πρέπει τότε να χρησιμοποιείται υποβοηθητικά ή, όταν η εφαρμογή της μεθόδου της διαφοράς είναι αδύνατη, ως «υποδεέστερη» εναλλακτική (Mill, 2009, σ.484-7). Πάντως υπάρχουν πολλοί συγκριτολόγοι που υπερασπίζονται τον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς (μέθοδος της συμφωνίας), ακόμα και αν αποδέχονται ότι είναι δυσκολότερο (αλλά όχι αδύνατο) να εδραιώσει κανείς αιτιακές σχέσεις (DeFelice, 1986, σ.425). Όσον αφορά την έλλειψη διακύμανσης της μεταβλητής, η κυρίαρχη μεθοδολογική άποψη υπαγορεύει να μη διαλέγουμε περιπτώσεις με βάση την έκβασή τους, όπως πράττει η παρούσα εργασία και ο σχεδιασμός μέγιστης διαφοράς εν γένει. Ο λόγος είναι ότι οι μετρήσεις θα είναι μεροληπτικές και, κατά συνέπεια, τα αιτιώδη συμπεράσματα καθίστανται αδύνατα ή αναξιόπιστα. Για τους King *et al.* «είναι εύκολο να αντιμετωπιστούν περιπτώσεις [με έλλειψη διακύμανσης]: αποφύγετέ τις!» (1994, σ.130). Βέβαια, στη συνέχεια οι ίδιοι αναφέρονται στο πώς μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τις αδυναμίες τέτοιων ερευνών, εμμέσως αναγνωρίζοντας αυτό που αποτελεί σχεδόν γενική παραδοχή, ότι δηλαδή συνήθως στις έρευνες μικρού Ν «είναι δύσκολο να μην επιλέξει κάποιος με βάση την εξαρτημένη μεταβλητή» (Goodwin και Horowitz, 2002, σ.37). Αυτό συμβαίνει λόγω της φύσης των φαινομένων που συνήθως ερευνούν οι ποιοτικές έρευνες (π.χ. επαναστάσεις, αποσχιστικά κινήματα), τα οποία συνήθως έχουν λίγες εμπειρικές αναφορές, κάτι που καθιστά την ανεύρεση αρνητικών περιπτώσεων ανούσια, λόγω του δυνητικά άπειρου αριθμού τους⁶².

⁶¹ Όπως γίνεται δηλαδή στα πειράματα με την πειραματική ομάδα και την ομάδα ελέγχου.

⁶² Μια σχετικά πρόσφατη προσπάθεια να προσδιοριστεί τι αποτελεί μια «κατάλληλη» αρνητική περίπτωση στη συγκριτική έρευνα είναι αυτή των Mahoney και Goertz. Αφού επισημάνουν ότι συχνότατα υπάρχει μια γκριζα

Εξάλλου, ακόμα κι αν κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, οι έρευνες μικρού N είναι επιστημολογικά προσανατολισμένες προς την εξήγηση ενός μικρού κομματιού του κοινωνικού κόσμου και όχι προς ευρείες εξηγήσεις. Όσον αφορά το ζήτημα της συνθήκης *ceteris paribus* και του ελέγχου (*control*) των μεταβλητών, έχει υποστηριχθεί βάσιμα ότι ο σχεδιασμός μέγιστης διαφοράς μπορεί να το αντιμετωπίσει εξίσου καλά με αυτόν της μέγιστης ομοιότητας· για τον Frendreis, οι δύο στρατηγικές διέπονται από την ίδια λογική, δηλαδή στοχεύουν στο να εξαλείψουν όσο το δυνατόν περισσότερες μη συναφείς μεταβλητές, ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα των πολλών μεταβλητών με μικρό N. Η διαφοροποίηση έγκειται στο εξής: «αν περιμένουμε ότι κάποιο χαρακτηριστικό ή σχέση θα παραμείνει σταθερή μεταξύ των περιπτώσεων», τότε επιλέγουμε τον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς. Στην περίπτωση που αναμένουμε διακύμανση της εξαρτημένης μεταβλητής, επιλέγουμε τον άλλο σχεδιασμό (Frendreis, 1983, σ.263). Όπως εύστοχα παρατηρεί η DeFelice, και στις δύο στρατηγικές αυτό ουσιαστικά που γίνεται είναι ότι οι μεταβλητές που δεν ενδιαφερόμαστε να αναλύσουμε «συμπεριφέρονται με διαφορετικό τρόπο, όποιος κι' αν είναι αυτός, από τον αντίστοιχο των υποτιθέμενων αιτιών και αποτελέσματος» (1986, σ. 427).

Άλλα επιχειρήματα που αναφέρονται στην ισοτιμία των δύο στρατηγικών και τα προτερήματα του σχεδιασμού μέγιστης διαφοράς είναι τα ακόλουθα: Κατά τον Frendreis η *απαραίτητη* συνθήκη για τη διατύπωση αιτιακών συμπερασμάτων δεν είναι η διακύμανση της εξαρτημένης μεταβλητής, αλλά η συνδιακύμανσή της με τις αιτιώδεις μεταβλητές, κάτι που συμβαίνει και στον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς (1983, σ. 264). Από τη σκοπιά των Przeworski και Teune, που ενδιαφέρονται να εντοπίσουν καθολικές αιτιακές σχέσεις, αυτός ο σχεδιασμός είναι καταλληλότερος για την εξάλειψη μη συναφών συστημικών μεταβλητών (Frendreis, 1983, σ.263, Przeworski και Teune, 1970, σ.34-7). Περαιτέρω, λόγω του μεγάλου αριθμού των ετερογενών μεταβλητών που εξετάζονται στον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς, είναι ευκολότερο να αποφευχθεί η περίπτωση της μη ανίχνευσης ή αποκλεισμού μιας αιτίας (*spuriousness*). Ακόμη, ο σχεδιασμός αυτός είναι καταλληλότερος για τη μελέτη μηχανισμών και διαδικασιών (όπως είναι ο στόχος της εργασίας μου) (Clement, 2005, σ.7). Πάντως, πέρα από το γεγονός ότι ο σχεδιασμός μέγιστης διαφοράς έχει ερευνητική αξία και είναι ισότιμος με αυτόν της μέγιστης ομοιότητας, πρέπει να τονίσουμε ότι και οι δύο στρατηγικές, εφαρμοσμένες ξεχωριστά, έχουν αρκετές αδυναμίες⁶³. Γι' αυτό και έχουν προταθεί άλλοι τρόποι διεξαγωγής

ζώνη περιπτώσεων, όπου είναι δύσκολο κανείς να διακρίνει αν μια περίπτωση είναι θετική ή αρνητική, προτείνουν την «αρχή της πιθανότητας» ως τρόπο εύρεσης αρνητικών περιπτώσεων συναφών με το υπό εξέταση φαινόμενο (2004, σ. 4-9).

⁶³ Για παράδειγμα, στον σχεδιασμό μέγιστης διαφοράς που μας ενδιαφέρει εδώ, όπως παρατηρούν οι Rihoux και Ragin, ακόμα και η ύπαρξη ενός παράγοντα σε όλες τις περιπτώσεις δεν τον καθιστά αναμφισβήτητο και

της συγκριτικής ανάλυσης, όπως η τέταρτη μέθοδος του Mill, αυτή της «συνακόλουθης διαφοροποίησης»⁶⁴ (DeFelice, 1986, σ.428, Mill, 2009, σ.494-6), η «μεικτή μέθοδος», που περιλαμβάνει και τις δύο στρατηγικές⁶⁵ (Freundreis, 1983, σ. 267-8), καθώς και η πρωτότυπη μέθοδος της «ποιοτικής συγκριτικής ανάλυσης», που έχει εισηγηθεί με επιτυχία ο Ragin (1987, σ.85-102). Όμως, για να εφαρμοστούν αυτές οι εναλλακτικές στρατηγικές με εποικοδομητικό τρόπο, απαιτούν αριθμό παρατηρήσεων πολύ μεγαλύτερο των τριών που εξετάζουμε στην εργασία.

Όσον αφορά το εύρος των γενικεύσεων, έχουμε δηλώσει ότι θα ακολουθήσουμε αυτό που ο Smalming ονομάζει «γενίκευση βάσει διακύμανσης», η οποία διαφοροποιείται από τους δύο βασικούς τρόπους γενίκευσης, τη θεωρητική γενίκευση και την εμπειρική γενίκευση (ή γενίκευση σε πληθυσμό). Βεβαίως το ζήτημα του τι γενικεύσεις μπορεί να παράγει μια έρευνα μικρού N έχει δεχθεί πολλές απαντήσεις. Εδώ συντασσόμαστε με την άποψη που αφενός αποδέχεται τις δυσκολίες ευρύτερων γενικεύσεων, αφετέρου δεν αποκλείει τη *δυνατότητα* μεταφοράς των εξαχθέντων συμπερασμάτων σε άλλες περιπτώσεις τις ίδιας κατηγορίας (Skocpol και Somers, 1980, σ.195). Από τη μία, δεχόμενοι ότι οι περιπτώσεις που έχουν επιλεγεί για την εργασία δε βασίζονται σε κάποιο συγκεκριμένο *κριτήριο αντιπροσωπευτικότητας*, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα συμπεράσματά μας έχουν ισχύ γενικά για τα αποσχιστικά κινήματα ή για κάποιες υποκατηγορίες αυτών, δεδομένου ότι δεν υπάρχει μια γενικά αποδεκτή ταξινόμηση αποσχιστικών κινήματων. Άλλωστε, η διάκριση διαφορετικών τύπων τέτοιων κινήματων αποτελεί ζητούμενο της εργασίας, μέσα από τη διερεύνηση της ποικιλομορφίας του αποσχιστικού φαινομένου. Από την άλλη, η επιλογή τόσο διαφορετικών περιπτώσεων μέσω της στρατηγικής της μέγιστης διακύμανσης, μας οδηγεί στο να υποθέσουμε ότι ενδεχομένως κάποια από τα συμπεράσματά μας έχουν ευρύτερη εφαρμογή. Βεβαίως οι όποιες γενικεύσεις είναι διερευνητικές και «γενικής τάσης», θα αποτελούν δηλαδή περισσότερο προτάσεις προς περαιτέρω διερεύνηση, που θα τις επικυρώνει ή θα τις διαψεύδει. Παρομοίως μπορούμε να διατυπώσουμε διερευνητικά συμπεράσματα όχι μόνο για τον ευρύτερο πληθυσμό των αποσχιστικών κινήματων αλλά και για *θεωρητικές* σχέσεις που αφορούν τα αποσχιστικά κινήματα.

Ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα που συνάγεται από όλη την παραπάνω συζήτηση είναι

αναγκαία συνθήκη, καθώς μπορεί να πρόκειται για συσχέτισμό (correlation) αλλά όχι αιτιακή σχέση (2004, σ.4).

⁶⁴ Η τρίτη μέθοδος επαγωγής που κωδικοποίησε ο Mill είναι αυτή των υπολοίπων (method of residues) (Mill, 2009, σ.490-91).

⁶⁵ Για την ακρίβεια, ο Mill την ονόμασε «έμμεση μέθοδο της διαφοράς», η οποία συνίσταται στη διπλή εφαρμογή της μεθόδου της συμφωνίας, μια για τις περιπτώσεις που εμφανίζεται μια έκβαση και μια δεύτερη για τις περιπτώσεις που η έκβαση απουσιάζει (Mill, 2009, σ.488-9).

ότι εντέλει η επιλογή των περιπτώσεων πρέπει να έχει ως άξονα αναφοράς το *κεντρικό ερώτημα* της εργασίας, το οποίο με τη σειρά του προσδιορίζει το κατάλληλο *πλαίσιο σύγκρισης* και το εύρος των γενικεύσεων (Collier και Mahoney, 1996, σ.67). Εάν, για παράδειγμα, ενδιαφερόμασταν πρωταρχικά να εξηγήσουμε γιατί κάποιες εθνοτικές ομάδες εκδηλώνουν αποσχιστικές τάσεις και άλλες όχι, τότε θα έπρεπε να συμπεριλάβουμε στην έρευνά μας περιπτώσεις και των δύο εκδοχών (ύπαρξη – απουσία αποσχιστικού κινήματος), και μάλιστα ικανό αριθμό, ώστε να μπορούμε με σχετική εγκυρότητα να απαντήσουμε ένα τόσο ευρύ ερώτημα. Από τη στιγμή όμως που αποσκοπούμε να διερευνήσουμε την ύπαρξη του αποσχιστικού φαινομένου σε ετερογενή κοινωνικά περιβάλλοντα και με διαφορετικές αιτίες, «νομιμοποιούμε» να συμπεριλάβουμε μόνο θετικές περιπτώσεις, να ακολουθήσουμε δηλαδή τον σχεδιασμό της μέγιστης διαφοράς, επιλέγοντας με βάση τη στρατηγική της μέγιστης ποικιλομορφίας ή διακύμανσης. Οι μηχανισμοί αποσχιστικής κινητοποίησης που εντοπίζουμε δεν μπορούν να αποτελούν αιτίες του αποσχιστικού φαινομένου γενικά αλλά «*περιγραφικά συμπεράσματα*»⁶⁶ (*descriptive inference*) για το *πώς* αναπτύσσονται τα αποσχιστικά κινήματα. Αν θέλουμε να υπερασπιστούμε αυτή την επιλογή, μπορούμε να σημειώσουμε καταρχήν ότι οι μελέτες που δεν εμφανίζουν μεγάλη διακύμανση στην εξαρτημένη μεταβλητή τους δεν είναι μειωμένης αξίας, όπως ισχυρίζεται η κυρίαρχη μεθοδολογική τάση, εφόσον α) δεν αποπειρώνται να εξηγήσουν τη *συνδιακύμανση* μεταξύ εξαρτημένης και ανεξάρτητων μεταβλητών, και β) λαμβάνουν υπόψη τους την αντισταθμιστική σχέση μεταξύ *αιτιακής ομοιογένειας* (που θεωρούμε ότι λίγο ή πολύ χαρακτηρίζει παρόμοιες περιπτώσεις) και *γενίκευσης* (Collier και Mahoney, 1996, σ.68-9, 73). Περαιτέρω, όπως παρατηρούν οι Collier και Mahoney, η διακύμανση ή μεταβολή της εξαρτημένης μεταβλητής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από το κεντρικό ερώτημα της έρευνας. Αποτελεί δηλαδή ζήτημα συχνά διαμφισβητούμενο *και πάντως όχι αυτονόητο*. Οι δύο συγγραφείς αναφέρονται, μεταξύ άλλων, στη μελέτη των George και Smoke με θέμα την αποτυχία της στρατηγικής της αποτροπής στην αμερικανική εξωτερική πολιτική. Εκ πρώτης όψεως η έρευνα αυτή δεν έχει διακύμανση στην εξαρτημένη της μεταβλητή, καθώς συμπεριλαμβάνει μόνο περιπτώσεις αποτυχίας της αποτροπής και όχι επιτυχημένα παραδείγματα. Όμως, με το να συγκροτούν μια τυπολογία τριών διαφορετικών υποδειγμάτων αποτυχημένης αποτροπής, ουσιαστικά αναδεικνύουν τη διακύμανση της εξαρτημένης μεταβλητής, έστω και αν αυτή αφορά μόνο τις ακραίες τιμές της. Ουσιαστικά δηλαδή «εξηγούν τη διακύμανση *μεταξύ* περιπτώσεων αποτυχημένης αποτροπής» (Collier και

⁶⁶ Τα περιγραφικά συμπεράσματα (πρέπει να) διακρίνονται από τις απλές περιγραφές· ουσιαστικά αποτελούν έναν τύπο γενίκευσης, αφού προσπαθούμε να συνάγουμε από αυτά που έχουμε ερευνήσει για περιπτώσεις που δεν έχουμε ερευνήσει (King et al., 1994, σ.34-5).

Mahoney, 1996, σ.77-8). Το παράδειγμα αυτό βρίσκει αντιστοιχία στην παρούσα εργασία: Αν το κεντρικό ερώτημα ήταν το αποσχιστικό φαινόμενο εν γένει, τότε η μεταβολή της εξαρτημένης μεταβλητής θα ήταν πιο έντονη και ευκρινής. Παρόλο όμως που εξετάζονται μόνο θετικές περιπτώσεις, η αποσχιστική κινητοποίηση παρουσιάζει διακύμανση (αν και μικρότερου ύψους), η οποία μπορεί να ανιχνευθεί μέσω του ευρύτερου στόχου της εξερεύνησης της ποικιλομορφίας της αποσχιστικής κινητοποίησης.

Γ. Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Θα ολοκληρώσουμε αυτό το κεφάλαιο αναφέροντας συνοπτικά κάποια στοιχεία που αφορούν τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων. Η εργασία εντάσσεται προφανώς στη δευτερογενή ανάλυση, καθώς οι πληροφορίες αντλούνται κυρίως μέσω βιβλίων και επιστημονικών άρθρων. Χρησιμοποιούνται επίσης αρκετές πηγές από εφημερίδες και πύλες ενημέρωσης του διαδικτύου. Μια άλλη σημαντική πηγή πληροφοριών της παρούσας εργασίας είναι οι διάφορες ηλεκτρονικές λίστες, οι οποίες εκτός από την πληροφοριακή αξία που έχουν, προσφέρουν μέσω της συχνής επαφής εξοικείωση με την εκάστοτε περίπτωση, διευκολύνοντας έτσι την κατανόηση και βαθύτερη γνώση τους. Ακόμη, διενεργήθηκε περιορισμένος αριθμός συνεντεύξεων.

Προφανώς οι πληροφορίες δεν κατευθύνουν από μόνες τους την έρευνα· ο ερευνητής τις ερμηνεύει, τις επιλέγει και τις ανασυνθέτει υπό το φως του ερωτήματος που έχει θέσει. Οι συγκριτικές μελέτες μικρού Ν χαρακτηρίζονται από έναν μεθοδολογικά πιο ευέλικτο τρόπο ανάλυσης⁶⁷, καθώς η διαπραγμάτευση ιδεών και πληροφοριών είναι συνεχής και υποκείμενη σε αλλαγή κατά τη διεξαγωγή της έρευνας (Ragin, 1987, σ.49). Η συγκριτική μελέτη είναι ταυτόχρονα παραγωγική (*deductive*) και επαγωγική. Η παραγωγική «διάσταση» συνίσταται στο ότι ο ερευνητής χρησιμοποιεί συγκεκριμένο αναλυτικό πλαίσιο και ένα σύνολο από θεωρητικές παραδοχές, ώστε να ερμηνεύσει και να οργανώσει τον συνήθως μεγάλο όγκο πληροφοριών σε μια συνεκτική αφήγηση (Neuman, 1994, σ.390 και 420). Η υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου θεωρητικού πλαισίου μας βοηθάει να επιλέξουμε σε ποιες μεταβλητές ή μηχανισμούς θα επικεντρωθούμε. Ενώ είναι θετικό να έχουμε υπ' όψιν όσες περισσότερες μεταβλητές γίνεται, το να τις συμπεριλάβουμε όλες στη συγκριτική μελέτη, εκτός του ότι δεν είναι ρεαλιστικό

⁶⁷ Σε αντίθεση με τα πιο αυστηρά κριτήρια και υποθέσεις της στατιστικής ανάλυσης.

(Lijphart, 1971 σ.690), μπορεί να οδηγήσει σε «απροσδιόριστο ερευνητικό σχεδιασμό», σε μια κατάσταση δηλαδή που η υπερφόρτωση με πιθανές αιτίες δυσχεραίνει τη διατύπωση μιας συνεκτικής εξήγησης (King, Keohane και Verba, 1994, σ.118-120). Στην παρούσα εργασία, το θεωρητικό πλαίσιο που υιοθετείται, όπως έχουμε πει, είναι ένας συνδυασμός κονστρουκτιβιστικών θέσεων, που έχουν αναπτυχθεί στον τομέα των σπουδών εθνικισμού, και της σχεσιακής προσέγγισης στον χώρο της συγκρουσιακής πολιτικής (έτσι όπως αυτή παρουσιάζεται στο έργο *Dynamics of Contention* McAdam, Tarrow και Tilly).

Όσον αφορά την επαγωγική διάσταση η μέθοδος της αναλυτικής επαγωγής (analytic induction) αποτελεί μέθοδο απομόνωσης των ουσιαστικών ή καθοριστικών χαρακτηριστικών, τα οποία αναμένεται να αποτελούν κοινό γνώρισμα όλων των μελών μιας αναλυτικής τάξης. Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά μιας τάξης ή φαινομένου είναι αυτά των οποίων «η παρουσία ακολουθείται από το φαινόμενο και η απουσία δεν ακολουθείται από το φαινόμενο» (Robinson, 1951, σ.817). Για τον Sartori τα καθοριστικά γνωρίσματα είναι αυτά που «οροθετούν μια έννοια ως προς το πλάτος της» (2004, σ. 283)· παρ' όλα αυτά επισημαίνει ότι δεν είναι αναγκαστικά και «τα πιο συχνά ή καταδεικτικώς προφανέστερα» (σ.284). Παρομοίως, για τους King, Keohane και Verba η θεμελιώδης διαδικασία της επιστημονικής συνεπαγωγής (scientific inference) συνίσταται ουσιαστικά στον εντοπισμό και τη μελέτη των συστηματικών χαρακτηριστικών των κοινωνικών φαινομένων. Γι' αυτούς η συστηματικότητα των χαρακτηριστικών δεν έγκειται στη σταθερή παρουσία τους εντός μιας αναλυτικής τάξης αλλά κυρίως στη σταθερότητα της *επίδρασής* τους, στο ότι δηλαδή δρουν ή προκαλούν συνέπειες με τρόπο προβλέψιμο. Επίσης, εισηγούνται να θεωρούμε καταρχήν το υπό εξέταση φαινόμενο ως προϊόν μη συστηματικών δυνάμεων· έργο μας είναι τελικά να αποδείξουμε πως αυτό (ή μέρη αυτού) είναι αποτέλεσμα συστηματικών χαρακτηριστικών⁶⁸ (King, Keohane and Verba, 1994, σ.43, 60 και 62). Ουσιαστικά η αναλυτική επαγωγή συνίσταται σε μια συνεχή εξέταση περιπτώσεων στη βάση μιας υποθετικής εξήγησης, στον «επανακαθορισμό του φαινομένου και την επαναδιατύπωση της υπόθεσης» (Robinson, 1951, σ.813). Με βάση τα παραπάνω, στην εργασία θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τα συστηματικά στοιχεία που συγκροτούν υποδείγματα διαφοράς και ομοιότητας των τριών περιστάσεων («παρατηρήσεων») αποσχιστικής κινητοποίησης.

⁶⁸ Να επισημάνουμε ότι το μη συστηματικό στοιχείο ή η τυχαία διακύμανση (random variation) αποτελεί για τον θετικισμό το μέρος της εμπειρικής πραγματικότητας που δεν έχουμε καταφέρει να εξηγήσουμε. Ανέναντι σε αυτόν τον ντετερμινισμό, η πιθανολογική (probabilistic) θέση θεωρεί την τυχαία διακύμανση ως εγγενές χαρακτηριστικό του κοινωνικού κόσμου. Άρα επικεντρώνεται στον διαχωρισμό του συστηματικού από το μη συστηματικό και στην ανάλυση του πρώτου (King, Keohane and Verba, 1994, σ.59).

Κεφάλαιο 3. **ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ**

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αποσαφηνίσουμε αρχικά τις βασικές έννοιες της εργασίας, αυτές του «αποσχιστικού κινήματος» και της «εθνοτικής κινητοποίησης». Εν συνεχεία θα προβούμε σε μια πιο εκτεταμένη εννοιολογική διερεύνηση των όρων «εθνικισμός», «εθνοτικότητα», «έθνος» και «εθνοτική ομάδα». Η διερεύνηση κρίνεται απαραίτητη, καθώς η μελέτη των αποσχιστικών κινήματων και της εθνοτικής κινητοποίησης εμπλέκεται σε μεγάλο βαθμό με αυτό το σημασιολογικό πεδίο, το οποίο όμως υποφέρει από εννοιολογική σύγχυση. Θα επιχειρήσουμε λοιπόν μια εννοιολογική αποσαφήνιση, τοποθετώντας παράλληλα το «αποσχιστικό κίνημα» σ' αυτό το πεδίο.

Αποσχιστικό κίνημα

Αναφορικά με την κεντρική έννοια της εργασίας, το *αποσχιστικό κίνημα*, χρησιμοποιούμε τον ορισμό του Αλέξη Ηρακλείδη, λόγω κυρίως του ότι αναφέρεται στην επιδίωξη πολιτικού ελέγχου ενός εδάφους όχι μόνο μέσω απόκτησης ανεξάρτητου κράτους, αλλά και μέσω εδαφικής αυτονομίας σε υπάρχον κράτος:

το αποσχιστικό κίνημα μπορεί να οριστεί ως ένα ενεργό πολιτικό κίνημα εντός ενός ανεξάρτητου κράτους που επιδιώκει κάποιας μορφής εδαφική απόσχιση, η οποία κυμαίνεται από την αυτονομία ως την ανεξαρτησία (Heraclides, 1992, σ.400).

Αυτός ο ορισμός προφανώς διευρύνει το πλάτος της έννοιας «αποσχιστικό κίνημα», συμπεριλαμβάνοντας και τα «αυτονομιστικά» κινήματα· όμως θεωρούμε πως αντιστοιχεί στην πραγματικότητα των περισσότερων αποσχιστικών κινήματων, όπως αυτά που εξετάζει αυτή η εργασία, είτε διότι οι στόχοι τους μεταβάλλονται από αυτονομία σε ανεξαρτησία και αντιστρόφως, ή/και διότι υπάρχουν στις τάξεις τους υποστηρικτές και των δύο εναλλακτικών (π.χ. Delanty και O'Mahony, 2002, σ.129, Smith, 1982, σ.18, 32, Sambanis και Zinn, 2006, σ.11-12, Sorens, 2006, σ.6). Έτσι, με βάση αυτόν τον ευρύ ορισμό, μπορεί κανείς να διακρίνει σε τρεις υποκατηγορίες αποσχιστικών κινήματων ως προς τον στόχο τους: α) τα «*stricto sensu*» αποσχιστικά κινήματα, αυτά δηλαδή που επιδιώκουν την ίδρυση ανεξάρτητου κράτους (και που στα αγγλικά αναφέρονται συνήθως με τον όρο *secessionist* παρά με τον εννοιολογικά

πλατύτερο όρο *separatist*), β) τα «περιορισμένα» αποσχιστικά κινήματα, αυτά δηλαδή που στοχεύουν στην απόκτηση εδαφικής αυτονομίας, ομοσπονδιακού *status* κλπ, και επιπλέον, γ) τα «αποσχιστικά-αλυτρωτικά» κινήματα, που επιδιώκουν την αποχώρηση από το κράτος και την ενσωμάτωσή τους σε ένα γειτονικό (όπου η πλειοψηφία αποτελεί «εθνοτικούς συγγενείς» της μειονότητας). Αντιστοίχως, μπορεί κανείς να διακρίνει σε τρία είδη αποσχιστικών συγκρούσεων ως προς το διακύβευμά τους (Heraclides, 1992, σ.400, 1997β, σ.682).

Επιπλέον, δύο κεντρικά γνωρίσματα των αποσχιστικών κινήματων που επισημαίνει ο Ηρακλείδης είναι, πρώτον, να «προβάλλουν μια αξιόπιστη απειλή» προς την κεντρική κυβέρνηση και, δεύτερον, «όχι μόνο ο στόχος αλλά και τα μέσα να είναι νομιμοποιημένα από την πλειοψηφία των ανθρώπων που ισχυρίζονται πως αντιπροσωπεύουν». Εάν κάποιο από αυτά τα γνωρίσματα απουσιάζει, τότε θα πρέπει να γίνεται λόγος για αποσχιστικό *μέτωπο*, παρά για αυτό καθαυτό κίνημα (Heraclides, 1991, σ.1-2, 1997β, σ.683). Αν και δεν είναι συχνά εύκολο να αποτιμηθεί ερευνητικά η νομιμοποίηση του αποσχιστικού στόχου και των μέσων πάλης, αυτή η αναλυτική διάκριση είναι χρήσιμη, γιατί δεν κατανοεί την κινητοποίηση ως δράση μιας αδιαφοροποίητης ομάδας ούτε υιοθετεί ως *a priori* αληθείς τις διακηρύξεις των αποσχιστικών οργανώσεων πως ομιλούν στο όνομα της πλειοψηφίας της ομάδας. Μέσω της διάκρισης αυτής αποφεύγεται η ουσιοκρατική θέαση των αποσχιστικών και εθνοτικών συγκρούσεων (ζήτημα που θίγουμε διεξοδικότερα σε επόμενα κεφάλαια), προβληματοποιείται ο μαζικός χαρακτήρας της αποσχιστικής δράσης, γίνεται δηλαδή αντικείμενο της ανάλυσης, και δίνεται έμφαση στις διαφοροποιήσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφόρων δρώντων εντός της εθνοτικής ομάδας. Ακόμα βέβαια κι αν αποδειχθεί πως κάποια/κάποιες από τις περιπτώσεις που εξετάζουμε δεν αποτελούν «κίνημα» με την αυστηρή έννοια που περιγράφουμε εδώ, αυτό δε σημαίνει πως είναι αδόκιμη η μελέτη των πέντε μηχανισμών κινητοποίησης που έχουμε επιλέξει ή πως αποκλείεται αυτοί να αφορούν μικρό μέρος πληθυσμού. Θα λέγαμε μάλιστα πως η μελέτη της σύνδεσης ελίτ και ευρύτερων στρωμάτων μέσω αυτών των μηχανισμών μας βοηθάει ακριβώς να αποτιμήσουμε τον συλλογικό (μαζικό) ή μη χαρακτήρα της αποσχιστικής δράσης.

Κοινωνικό κίνημα

Τα αποσχιστικά κινήματα ανήκουν στην ευρύτερη οικογένεια των κοινωνικών κινήματων. Στον ορισμό της έννοιας του αποσχιστικού κινήματος επικεντρωθήκαμε στη διάσταση της απόσχισης, εδώ θα αναφερθούμε εν συντομία στην κινηματική διάσταση. Μπορούμε να

υιοθετήσουμε, ανάμεσα από τους δεκάδες ορισμούς του κοινωνικού κινήματος, τον ορισμό του Doug McAdam: κοινωνικά κινήματα είναι

εκείνες οι οργανωμένες προσπάθειες, από την πλευρά αποκλεισμένων ομάδων, να προωθήσουν ή να αντισταθούν σε αλλαγές στη δομή της κοινωνίας, οι οποίες περιλαμβάνουν την προσφυγή σε μη θεσμικές μορφές πολιτικής συμμετοχής (McAdam, 1999, σ.25).

Θα προσθέσουμε κάποια από τα κεντρικά γνωρίσματα των κοινωνικών κινήματων, τα περισσότερα εκ των οποίων αναφέρονται ή υπονοούνται στον ορισμό που παραθέσαμε, όπως αυτά έχουν αναδειχθεί από την ανάλυση των Tarrow (1994, σ.2-6) και Tilly (1997). Τα γνωρίσματα αυτά είναι τα ακόλουθα:

- Η δράση των κοινωνικών κινήματων *στρέφεται ενάντια στους κυρίαρχους*· δεν είναι αναγκαστικό να επιδιώκουν μια ριζική ανατροπή των δομών εξουσίας (όπως οι επαναστάσεις), όμως τα κοινωνικά κινήματα στρέφονται ενάντια σε (και απειλούν) όψεις της υφιστάμενης εξουσιαστικής διεύθυνσης. Κύριος αποδέκτης των διεκδικήσεων είναι το κράτος, οι αρχές, αλλά και προνομιούχες ομάδες και ελίτ.
- Τα κοινωνικά κινήματα κατά κανόνα εκδηλώνονται ή/και μιλούν στο όνομα *πληθυσμών που θεωρούν ότι αδικούνται*. Η επίκληση της αδικίας ή η δράση *στο όνομα* αποκλεισμένων ομάδων δεν μπορεί βέβαια εύκολα να αποτιμηθεί κατά πόσον ανταποκρίνεται σε μια πραγματικότητα. Κατά κανόνα όμως, παρατηρεί ο Tilly, τα άτομα ή ομάδες με ισχύ σπανίως εμπλέκονται σε συλλογική δράση, καθότι διαθέτουν άλλα μέσα διεκδίκησης που ενέχουν λιγότερο κόστος· τα πλέον αδύναμα στρώματα επίσης δεν συγκροτούν ή μετέχουν σε κινήματα, λόγω της σχεδόν παντελούς έλλειψης πολιτικών, κοινωνικών και υλικών πόρων. Είναι κυρίως από τις ενδιάμεσες κατηγορίες που αναδύονται τα κοινωνικά κινήματα, μέσα από στρώματα δηλαδή που κατά τον Tarrow στερούνται σημαντικής ισχύος και συστηματικής πρόσβασης σε θεσμούς. Τα κοινωνικά κινήματα ως *πολιτικός αγώνας* προσφέρουν σε αυτούς τους «πολιτικούς *outsiders* αποτελεσματικά μέσα για να ανακοινώσουν την παρουσία τους και να διατυπώσουν τις αξιώσεις τους» (Tilly, 1997).
- Η κινηματική δράση είναι *παρατεταμένη*· τα κινήματα δεν αποτελούν μεμονωμένες και αποσπασματικές αντιδράσεις, αλλά συνεχείς ή/και επαναλαμβανόμενες συλλογικές διεκδικήσεις. Για την ακρίβεια, η επίτευξη και διασφάλιση του παρατεταμένου χαρακτήρα της κινητοποίησης αποτελεί βασικότατο οργανωτικό και πολιτικό διακύβευμα των κοινωνικών κινήματων· χωρίς παρατεταμένη συλλογική δράση δεν μπορεί μια συλλογική διεκδίκηση να θεωρηθεί κίνημα. Η δημιουργία

κινηματικών οργανώσεων σε αυτήν ακριβώς την πρόκληση επιχειρεί να ανταποκριθεί.

- Η δράση των κοινωνικών κινημάτων λαμβάνει απαραίτητα κάποιες *μορφές* («ρεπερτόρια») *παρεμποδιστικές, ήτοι μη θεσμικές, συγκρουσιακές, καινοτόμες και μη συμβατικές*, οι οποίες δημιουργούν αβεβαιότητα (πρωτίστως στις αρχές) μέσω της διατάραξης των συνηθισμένων δραστηριοτήτων και οι οποίες *συχνά βρίσκονται στα όρια της νομιμότητας* και της κρατικής ανοχής.
- Τα κοινωνικά κινήματα αποκτούν συλλογικό χαρακτήρα και πολιτική αιχμή μέσα από την ύπαρξη ή συλλογική διαμόρφωση κοινών στόχων (κοινών συμφερόντων). Το κοινό συμφέρον όμως συχνά δεν αρκεί· τα κοινωνικά κινήματα (πρέπει) να καλλιεργούν και να συνεχονται από σχέσεις και αισθήματα αλληλεγγύης⁶⁹. Οι *κοινοί στόχοι και τα αισθήματα αλληλεγγύης* δεν αποτελούν (μόνο) το αθέατο υπόβαθρο των κινημάτων, αλλά προβάλλονται και εκδηλώνονται μέσω της μαζικής δράσης και δημόσιας διατύπωσης διεκδικήσεων· με άλλα λόγια, τα κοινωνικά κινήματα εμπλέκονται σε αυτό που ο Tilly έχει ονομάσει ως δημόσιες, «συλλογικές επιδείξεις Αξιοσύνης, Ενότητας, Πολυάριθμου και Αφοσίωσης (ΑΕΠΑ)» (Σεφεριάδης, 2006, σ.2).

Αν και τα *ένοπλα* αποσχιστικά κινήματα τείνουν να θεωρούνται οριακές ή αποκλίνουσες περιπτώσεις κοινωνικών κινημάτων, καθότι δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των συλλογικών, μαχητικών δράσεων που εκδηλώνονται πρωτίστως σε αστικά περιβάλλοντα, εντούτοις ενσωματώνουν όλα τα γνωρίσματα των κοινωνικών κινημάτων που αναφέραμε: αποτελούν πολιτικό αγώνα δυσαρεστημένων ομάδων, στρέφονται ενάντια σε κυβερνήσεις επιδιώκοντας να αμφισβητήσουν την εξουσία τους εντός ενός οριοθετημένου εδάφους μέσω μιας αξιόπιστης, παρατεταμένης απειλής, μετέρχονται μέσα όχι απλώς μη συμβατικά αλλά που ευθέως αμφισβητούν τη μονοπώληση της βίας από την (συγκεκριμένη) κρατική εξουσία, διατυπώνουν έναν συλλογικό στόχο και επιδιώκουν την απόσπαση αλληλεγγύης από μέρος του πληθυσμού. Η ύπαρξη αυτών των κοινών στοιχείων είναι, μεταξύ άλλων, ένας λόγος που αυτή η εργασία συμμαρύνει την ανάγκη κατανόησης της αποσχιστικής κινητοποίησης ως υποκατηγορίας της συγκρουσιακής πολιτικής.

⁶⁹ Κατά τον Tarrow, όπως και πολλούς άλλους, συχνά η εθνική και εθνοτική αλληλεγγύη έχει αποδειχθεί ισχυρότερη από την ταξική, καθιστώντας έτσι ευκολότερη την οργάνωση κινημάτων σε αυτή τη βάση (1994, σ.5).

Εθνοτική κινητοποίηση

Στην έννοια της *κινητοποίησης* έχουν αποδοθεί διάφορες σημασίες, ανάλογα με το επιστημονικό αντικείμενο και την ειδική εστίαση της μελέτης. Ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί για να υποδηλώσει την ενεργοποίηση του πληθυσμού σε διάφορους ευρύτερους σκοπούς, οικονομικούς, πολιτικούς, στρατιωτικούς. Η κινητοποίηση εν προκειμένω έχει την έννοια της «ετερο-κινητοποίησης», όπως παρατηρεί ο Bartolini, δηλαδή της διαδικασίας κατά την οποία κάποιοι κινητοποιούνται από εξωτερικό παράγοντα. Αυτή η έννοια της κινητοποίησης πρέπει να διακρίνεται από την «αυτο-κινητοποίηση», αν και συχνά αυτές συνυπάρχουν. Επιπλέον, ο όρος έχει συνδεθεί, από μελετητές όπως ο Karl Deutsch, με αυτόν του «εκσυγχρονισμού» και την ευρύτερη διαδικασία αλλαγής που σηματοδοτεί το πέρασμα από την παραδοσιακή στη μοντέρνα κοινωνία (Bartolini, 2000, σ.11-12, Etzioni, 1968, σ.248-50). Κατά τον Etzioni αυτή η χρήση του όρου υποδήλωνε «τον μετασχηματισμό μιας δεδομένης κοινωνικής μονάδας καθώς αυξανόταν η ικανότητά της να δρα συλλογικά» (1968, σ.44). Ο ορισμός που ο ίδιος έχει δώσει για την κινητοποίηση είναι η «διαδικασία με την οποία μια κοινωνική μονάδα κερδίζει σχετικά γρήγορα τον έλεγχο πόρων που προηγουμένως δεν ήλεγχε» (Etzioni, 1968, σ.243). Αυτό που έχει σημασία, συμπληρώνει, δεν είναι απλά η κατοχή των πόρων, αλλά η ικανότητα μιας ομάδας να τους χρησιμοποιήσει στη συλλογική της δράση. Κατά κανόνα το επίπεδο της κινητοποίησης δεν είναι υψηλό, λέει ο Etzioni, καθώς η πλειοψηφία των πόρων ελέγχονται από άτομα και μικρές κοινωνικές μονάδες. Όμως, ακόμα και μικρή μεταβολή στο επίπεδο κινητοποίησης, δηλαδή στο μερίδιο των πόρων που κινητοποιούνται, μπορεί να επιφέρει σημαντικές κοινωνικές αλλαγές. Ο Etzioni αναφέρει πως το επίπεδο της κινητοποίησης μπορεί να μετρηθεί προσδιορίζοντας μια χρονική περίοδο, μια κοινωνική μονάδα και το είδος των πόρων (π.χ. ανθρώπινο δυναμικό, πολιτική υποστήριξη, υλικοί πόροι) και συγκρίνοντας την αναλογία αυτών που ήταν υπό τον έλεγχο της μονάδας στην αρχή και στο τέλος της περιόδου. Τέλος, επισημαίνει ότι η κινητοποίηση θα πρέπει να μελετάται σε συνάρτηση με την αντίθετης φοράς διαδικασία της «*αποκινητοποίησης*» (γρήγορη *μείωση* των ελεγχόμενων πόρων) και κυρίως τη διαδικασία της ανταγωνιστικής «*αντικινητοποίησης*» που πιθανόν θα εμφανιστεί (Etzioni, 1968, σ.243, 246-76, 252).

Η σύνδεση της κινητοποίησης με τη σημασία του ελέγχου κρίσιμων πόρων φαίνεται να είναι αρκετά ισχυρή. Για παράδειγμα, ο Tilly είχε ορίσει παλιότερα την κινητοποίηση ως τη «διαδικασία με την οποία μια ομάδα αποκτά πόρους και εξασφαλίζει τη διανομή τους κατά την επιδίωξη συλλογικών στόχων», σημασία που αποδίδεται εμμέσως στον όρο και σε ένα πιο

πρόσφατο άρθρο, γραμμένο από τον ίδιο και τον Tarrow (J. Nagel, 1986, σ. 96, Tilly και Tarrow, 2006, σ.5, 7). Κατά την J. Nagel, ο Tilly στον παραπάνω ορισμό συνδέει άμεσα την κινητοποίηση με τον *βαθμό οργάνωσης* της ομάδας, «ο οποίος με τη σειρά του εξαρτάται από την *κοινότητα συμφερόντων*, καθώς και την έκταση των *ενοποιητικών δομών* εντός της ομάδας» (1986, σ.96). Πάντως, πιο συναφής με τους σκοπούς της εργασίας είναι η περισσότερο «κινηματική» πρόσληψη της κινητοποίησης ως «στοχευμένης συλλογικής πολιτικής δράσης» (Delanty O'Mahony, 2002, σ.51) ή, σύμφωνα με το *DOC*, ως μιας διαδικασίας κατά την οποία οι άνθρωποι *ξεκινούν να διατυπώνουν διεκδικητικά αιτήματα ενώ προηγουμένως δεν το έκαναν*· η διακοπή της συλλογικής διεκδίκησης σηματοδοτεί την αντίστροφη διαδικασία της *αποκινητοποίησης* (McAdam *et al*, 2001, σ.34). Εκτός από την «αντικινητοποίηση» και την «αποκινητοποίηση», μια άλλη έννοια που θεωρείται ως διαλεκτικό αντίθετο της κινητοποίησης είναι φυσικά αυτή της «καταστολής» (Davenport, 2005, σ.χι), νοούμενης ως του συνόλου των εμποδίων που κράτος και κυβερνητικοί φορείς θέτουν στις «ατομικές και συλλογικές δράσεις των διεκδικητών» (McPhail και McCarthy, 2005, σ.3).

Ο ορισμός της *εθνοτικής κινητοποίησης* που θα ακολουθήσουμε, και ένας από τους λίγους διαθέσιμους, προέρχεται από την Susan Olzak:

Εθνοτική κινητοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία ομάδες οργανώνονται με βάση κάποιο γνώρισμα της εθνοτικής ταυτότητας (για παράδειγμα, χρώμα, γλώσσα, έθιμα) κατά την επιδίωξη συλλογικών στόχων» (1983, σ.355).

Ο ορισμός της Olzak προτιμάται, γιατί, εκτός του ότι είναι ο περισσότερο αποδεκτός εντός της σχετικής βιβλιογραφίας, τονίζει τον χαρακτήρα της συλλογικής δράσης, όπως ο προαναφερθείς ορισμός του *DOC*, δεν προσδίδει αντικειμενικά χαρακτηριστικά στην εθνοτική ταυτότητα και αποτυπώνει την εθνοτική κινητοποίηση όχι με στατικό τρόπο αλλά ως *διαδικασία* και ως «αυτο-κινητοποίηση».

Με βάση α) το πώς προσδιορίσαμε τη συλλογική δράση στην εισαγωγή και β) τον ορισμό της Olzak, κατά την ανάλυση της αποσχιστικής κινητοποίησης των δύο περιπτώσεων της εργασίας η εθνοτική κινητοποίηση θα νοείται ως *η διαδικασία με την οποία ελίτ και μάζες συνδέονται σε από κοινού, παρατεταμένη επιδίωξη συλλογικών στόχων με βάση κάποιο γνώρισμα της εθνοτικής ταυτότητας*.

Εθνικισμός

Έχει πολλάκις επισημανθεί ότι η μελέτη του εθνικισμού – πρωτίστως – και της εθνοτικότητας ταλανίζεται από εννοιολογική σύγχυση. Αυτή εκδηλώνεται με τρεις τουλάχιστον τρόπους: α) την έλλειψη σαφούς οριοθέτησης της έννοιας του έθνους από έννοιες όπως η εθνοτική ομάδα και το κράτος (Connor, 1994, σ.91-101, Özkirimli, 2000, σ.58), κάτι που συνιστά πρόβλημα *αοριστίας* ή υποδηλωτικής ανεπάρκειας (Σεφεριάδης, 2004α, σ.60)· β) την ασυνείδητη ή ασυνεπή και ακατάστατη χρήση της γενικής κατηγορίας «εθνικισμός», για να υποδηλώσει έννοιες όπως εθνική ή εθνικιστική⁷⁰ ιδεολογία, δόγμα, συνείδηση, στάση, φρόνημα, ταυτότητα, δράση, πολιτική, έννοιες που προφανώς ανήκουν στο ίδιο πεδίο, αλλά οπωσδήποτε (θα έπρεπε να) διακρίνονται (Breuilly, 1996, σ.150, Hroch, 1998, σ.93)· επιπροσθέτως, γ) ακόμα και όταν χρησιμοποιείται ο ίδιος όρος για να περιγράψει ένα φαινόμενο, συχνά οι διαφορετικές κανονιστικές νοηματοδοτήσεις με τις οποίες επενδύεται εντείνουν την πολυσημία του. Το πρόβλημα προφανώς δεν έγκειται τόσο στην εννοιολογική σύγχυση αυτή καθαυτή όσο στο ότι αυτή μπορεί να οδηγήσει σε αναλυτική σύγχυση, δηλαδή σε πλημμελή κατανόηση και εξήγηση των υπό εξέταση φαινομένων (Breuilly, 1996, σ.150, Hroch, 1998, σ.93, Özkirimli, 2000, σ.58-60). Σκοπός μας σ' αυτή την ενότητα είναι: Να εντοπίσουμε κάποια κεντρικά χαρακτηριστικά των εννοιών που μας ενδιαφέρουν μέσω (κάποιων εκ) των σημασιών που τους έχουν αποδοθεί και των ορισμών που έχουν διατυπωθεί στη βιβλιογραφία. Επιπλέον, να προβούμε σε αποσαφηνίσεις κάποιων βασικών εννοιών, μεταξύ των οποίων κυρίως του «έθνους» και της «εθνοτικής ομάδας». Ακόμη, να επιλέξουμε ορισμούς για τις κύριες έννοιες που θα απασχολήσουν αυτή την εργασία. Αυτό δεν σημαίνει ότι θεωρούμε πως υπάρχει κάτι σταθερό και ουσιώδες σε έννοιες όπως έθνος και εθνοτική ομάδα και επιχειρούμε να το αποτυπώσουμε μέσω ενός ορισμού⁷¹, ούτε πως οι ορισμοί αυτοί είναι αναγκαστικά υπέρτεροι από άλλους ή ότι προσφέρουν μια οριστική λύση στην εννοιολογική σύγχυση. Σημαίνει όμως πως, όπως σημειώνει ο Motyl, η κάθε μελέτη θα πρέπει κατ' ελάχιστον να

⁷⁰Για την ακρίβεια, τα επίθετα «εθνικός» και «εθνικιστικός» συχνά χρησιμοποιούνται εναλλάξ χωρίς να διασαφηνίζονται οι όποιες διαφορές τους.

⁷¹Κάτι τέτοιο υπαινίσσεται ο Brubaker, όταν λέει πως δεν πρέπει να ρωτάμε «τι είναι το έθνος», γιατί κάτι τέτοιο υπονοεί την ύπαρξη μιας οντότητας ενυπόστατης, εκφράζει δηλαδή μιαν ουσιοκρατική αντίληψη. Αντιθέτως, θα πρέπει να ρωτάμε πώς το έθνος λειτουργεί «ως πρακτική κατηγορία, ταξινομικό σχήμα, γνωστικό πλαίσιο», θεσμοποιημένη μορφή και συμβεβηκός, τότε επιτυγχάνει και τότε όχι (Brubaker, 1996, σ.14,16). Η ένσταση είναι πως για να απαντηθούν τα, πράγματι ενδιαφέροντα και διεισδυτικά, ερωτήματα που θέτει ο Brubaker, θα πρέπει προηγουμένως να έχουμε εντοπίσει κάποια κεντρικά γνωρίσματα του «έθνους», ώστε να γνωρίζουμε πού μπορεί να έχει εφαρμογή, πού πρέπει να κοιτάξουμε για να εντοπίσουμε αυτές τις λειτουργίες του έθνους (Sartori, 2004, σ.252).

υιοθετεί κάποιον ορισμό, ώστε η χρήση του αντίστοιχου όρου να είναι ομοιόμορφη· αυτό ενισχύει τη συνέπεια και ενάργεια της μελέτης, αλλά επίσης, προσθέτουμε, διευκολύνει τον έλεγχο και την επιστημονική αποτίμησή της (Motyl, 1992, σ.308).

Η εννοιολογική σύγχυση στην ευρύτερη βιβλιογραφία του εθνικισμού συνδέεται στενά με την αδυναμία ακριβούς προσδιορισμού των ορίων του εθνικισμού ως επιστημονικού/ερευνητικού πεδίου, όπως παρατηρεί ο Anthony Smith. Ένας λόγος αυτής της αδυναμίας είναι ότι στη μελέτη του εμπλέκονται πολλοί επιστημονικοί κλάδοι· η κάθε πειθαρχία κομίζει τις δικές της εννοιολογήσεις και νοηματοδοτήσεις, όταν όμως αυτές δεν εναρμονίζονται σε ένα κοινό εννοιολογικό πεδίο, καταλήγουν να επιτείνουν τη σύγχυση. Ένας άλλος λόγος είναι οι υπέρ το δέον πολιτισμικά προσδιορισμένες οπτικές: ο ευρωκεντρισμός στη μελέτη του εθνικισμού είναι μια τέτοια μεροληπτική οπτική⁷² (Smith, 2008α, σ.318).

Ένας επιπρόσθετος λόγος που, αν και δεν προκαλεί από μόνος του εννοιολογική σύγχυση, ευνοεί τον πληθωρισμό του σημασιολογικού πεδίου, είναι ο ίδιος ο οικουμενικός, διάχυτος και ταυτόχρονα πολυδιάστατος και ανομοιογενής χαρακτήρας του. Ο εθνικισμός αποτελεί μια από τις βασικές ιδεολογικές ορίζουσες και οργανωτικές αρχές της «μοντερνικότητας». Για τον Brubaker αποτελεί ένα «ετερογενές σύνολο σχετιζόμενων με το έθνος ιδιωμάτων, πρακτικών και πιθανοτήτων που είναι πάντα διαθέσιμα [...] Είναι πράγματι δύσκολο να φανταστεί κανείς έναν κόσμο χωρίς εθνικισμό» (1996, σ.10). Ο εθνικισμός έχει συχνά χαρακτηριστεί ως φαινόμενο κατεξοχήν «πρωτεύικό» (Brubaker, 1996, σ.10, Smith, 2004, σ.243): δεν μπορεί να του αποδοθεί ένα κεντρικό σχέδιο ή μία βασική επιδίωξη (McGregor, 2006, σ.508). Αυτό εν μέρει συμβαίνει, γιατί η ιδεολογία του εθνικισμού, ως λιτή και υποτυπώδης, συνήθως συναρθρώνεται με άλλες ιδεολογικές αρχές και πλαίσια, ώστε να διατυπώσει ένα πλήρες πολιτικό πρόγραμμα· έτσι αποκτά έναν «χαμαιλεοντικό» χαρακτήρα (Sutherland, 2006, σ.75-6). Επιπλέον, ο εθνικισμός έχει αποδοθεί σε πολλές και πολύ διαφορετικές αιτίες, από την ανάδυση του σύγχρονου κράτους και την εκβιομηχάνιση ως την επινόηση της εθνικιστικής ιδεολογίας, τις ανησυχίες των μεσαίων στρωμάτων, την ανάγκη του ανήκειν και τους εθνοτικούς δεσμούς. Ομοίως, έχουν διατυπωθεί θέσεις ότι εδράζεται σε φαινόμενα τόσο διαφορετικά, όπως η εθνοτικότητα, η κρατική ισχύς, η στρατιωτική δύναμη, ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής και ο ίδιος ο εθνικιστικός λόγος. Ακόμα πιο ετερογενείς είναι οι εκδηλώσεις του: από τον οικονομικό προστατευτισμό και την εθνοκάθαρση έως το τραγούδι του εθνικού ύμνου σε αθλητικά γεγονότα και την επιλογή του έθνους ως κύριας μονάδας αναφοράς από

⁷²Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα, όταν δεν αναγνωρίζει τη μερικότητά του και διατυπώνει εξηγήσεις οικουμενικών αξιώσεων.

διεθνείς υπηρεσίες (Calhoun, 1997, σ.20-23)· και από τις παρελάσεις, τις ξενοφοβικές στάσεις και τα αποσχιστικά κινήματα ως την απόδοση ιθαγένειας και το κράτος πρόνοιας.

Ένας τελευταίος λόγος της εννοιολογικής σύγχυσης έχει να κάνει με την – αναπόφευκτη – εμπλοκή κανονιστικών στάσεων στη μελέτη του εθνικισμού (Özkirimli, 2000, σ.59, Smith, 2008α, σ.318). Το γεγονός ότι ο εθνικισμός δεν αποτελεί ένα ομοιόμορφο όλον, αλλά μπορεί να εντοπιστεί σε ετερογενείς εκδηλώσεις και να εμπνεύσει ή να ανιχνευτεί σε ιδεολογίες και πράξεις αντιθετικές μεταξύ τους, ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό α) για την πληθώρα των κανονιστικών στάσεων απέναντί του και β) για τον σύνθετο χαρακτήρα των περισσότερων από αυτές τις στάσεις, ο οποίος δεν μπορεί να αναχθεί σε αμιγή απόρριψη ή κατάφαση. Είναι ως προς αυτό ενδεικτική η γνωστή μεταφορά του Tom Nairn περί του εθνικισμού ως Ιανού, δηλαδή καλού *και* κακού, προοδευτικού *και* οπισθοδρομικού (1977, σ.347-8), από τη μια κήρυκα ενός «ηθικού ιδεαλισμού», της προόδου και της ελευθερίας, και από την άλλη φορέα καταστροφικών δυνάμεων και φανατισμού (Aberbach, 2008, σ.479-80). Αυτό που ισχυριζόμαστε εδώ είναι πως, αν πράγματι το πρόβλημα της πολυσημίας συνδέεται και με τις ρητές ή σιωπηρές κανονιστικές στάσεις των μελετητών απέναντι στις διάφορες εκφάνσεις του εθνικισμού, τότε μια πιο ενδεδειγμένη συγκρότηση εννοιών ή ταξινομήσεων μπορεί να το φωτίσει, όμως όχι να το επιλύσει οριστικά. Το να επιλέξει κανείς διαφορετικές έννοιες για να περιγράψει το ίδιο φαινόμενο δεν είναι ούτε αδιάφορο ούτε προδίδει *αναγκαστικά* εννοιολογική σύγχυση, καθώς ο κάθε όρος έχει τη δική του σημασιολογική βαρύτητα και αναδεικνύει διαφορετικές συνδηλώσεις (Sartori, 2004, σ.229, Σεφεριάδης, 2004α, σ.58, 61). Το να ονομάσει κανείς κάτι εθνικισμό ή πατριωτισμό, εθνικιστικό ή εθνικό κίνημα⁷³, αποσχιστικό ή απελευθερωτικό κίνημα, εθνική μνήμη ή εθνικό μύθο, κατασκευή ή επινόηση έχει μια ιδιαίτερη ερμηνευτική βαρύτητα και αποτελεί μια επιλογή του ερευνητή, η οποία πρέπει να είναι ενσυνείδητη .

Πέρα βέβαια από τη διάσταση αυτή, η επιλογή σημασίας και ορισμού καθιστά μια έννοια καταληπτή με έναν συγκεκριμένο τρόπο ανάμεσα σε άλλους πιθανούς, κάτι που έχει συνέπειες και στο αναλυτικό επίπεδο (Motyl, 1992, σ.307, 310-11, Özkirimli, 2000, σ.58-9). Για να δώσουμε ένα σχετικό με αυτή την εργασία παράδειγμα, η κατανόηση του εθνικισμού πρωτίστως ως ιδέας οδηγεί στη μελέτη των κειμένων των εθνικιστών διανοουμένων, ενώ η έμφαση στην

⁷³ Ο Hroch, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί τον όρο «εθνικό» για τα κινήματα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σε ρητή αντιδιαστολή με τον κυρίαρχο όρο «εθνικιστικό», καθώς «σε καμία περίπτωση δεν ήταν εθνικιστές, μ' αυτή την ακριβή έννοια της λέξης, όλοι οι πατριώτες» που συμμετείχαν στα συγκεκριμένα κινήματα. Η επιλογή αυτή βασίζεται μεν στους διαφορετικούς ορισμούς που δίνει, προσδιορίζοντας τον εθνικισμό ως την «*απόλυτη προτεραιότητα στις αξίες του έθνους*» και το εθνικό κίνημα ως «*τις οργανωμένες προσπάθειες ενός ολοκληρωμένου έθνους*», όμως σαφέστατα αποτυπώνει και μια προσπάθεια να αποσυνδέσει τα κινήματα αυτά από τις αρνητικές συμπεραδελώσεις που φέρει η έννοια του «εθνικιστικού» (1996, σ.22).

κινηματική του διάσταση στρέφει το ενδιαφέρον «στην πολιτική δράση και σύγκρουση» (Özkirimli, 2000, σ.58-9).

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, δεν προξενούν εντύπωση οι πολλαπλές σημασιοδοτήσεις του εθνικισμού που έχουν καταγραφεί στη βιβλιογραφία. Κάνοντας μια υποτυπώδη ταξινόμηση αυτών σε «συνδηλωτικές δέσμες» (Sartori, 2004, σ.251), ο εθνικισμός έχει κατανοηθεί ή οριστεί ως:

- i. ιδεολογία, πολιτικό δόγμα, πολιτική αρχή, κοινωνικό σχέδιο
- ii. σύστημα πεποιθήσεων, είδος θρησκείας, τύπος κουλτούρας, πολιτισμικό/ερμηνευτικό σύστημα,
- iii. συνείδηση, ταυτότητα, συναίσθημα,
- iv. ατομική πολιτική στάση, ταύτιση, αφοσίωση, συμπεριφορά,
- v. κίνημα ιδεολογικό, κοινωνικό ή/και πολιτικό, πολιτική διαδικασία, διαδικασία οικοδόμησης έθνους (-κράτους)⁷⁴.

Θα αναφερθούμε επιλεκτικά σε κάποιους (από τους πολλούς) ορισμούς που έχουν δοθεί για τον εθνικισμό, οι οποίοι αποτυπώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά του. Αυτά αναφέρονται κυρίως στη διττή φύση του, η οποία είναι πολιτική *και* πολιτισμική. Για τους Smith και Leersen ο εθνικισμός είναι μια πολιτική ιδεολογία στη βάση ενός πολιτισμικού δόγματος ή ιδεώδους (Leersen, 2006, σ. 562, Smith, 2000, σ.113). Ένας διαδεδομένος ορισμός είναι αυτός του Ernest Gellner, ο οποίος αναγνωρίζει ότι ο εθνικισμός είναι συναίσθημα και κίνημα, αλλά πρωτίστως τον θεωρεί «μια πολιτική αρχή, η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας»⁷⁵ (1992, σ.13). Παρομοίως, ο Tilly θεωρεί πως ο εθνικισμός έχει ως (κεντρική) αρχή του αυτήν της *αυτοδιάθεσης*: «ότι τα κράτη πρέπει να αντιστοιχούν σε ομοιογενείς λαούς» και ότι αυτοί έχουν διακριτά πολιτικά συμφέροντα (1994, σ.133). Στους παραπάνω ορισμούς είναι ευδιάκριτη η βασική «αρχή της αναλογίας» (Gomez-Reino, 1998), η οποία επιτάσσει τη συμφωνία των ορίων της εθνικής με αυτά της κρατικής οντότητας· η απουσία αυτής της εναρμόνισης αποτελεί, όπως επισημαίνει ο Hechter (2000, σ.26-7), μια από τις αναγκαίες συνθήκες ανάδυσης του εθνικισμού. Ο ορισμός του Anthony Smith, από την άλλη, αποδίδει μεγαλύτερη έμφαση στην πολιτισμική διάσταση, χωρίς να αναφέρεται ρητά στην πολιτική στόχευση που προσδιορίζει η εθνικιστική ιδεολογία: εθνικισμός είναι το «ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη και τη διατήρηση της αυτονομίας, της ενότητας και της ταυτότητας ενός πληθυσμού, που από ένα μέρος των μελών του γίνεται αντιληπτός ως πραγματικό ή

⁷⁴Για αυτές τις διαφορετικές σημασίες που έχουν αποδοθεί στον εθνικισμό βλ. κυρίως Dekker, 2001, σ.116-9, Özkirimli, 2000, σ.59, Smith, 2000, σ.109-12, 2001, σ. 5-6, 22, 24, 33-6· επίσης βλ. Άντερσον, 1997, σ.33-4, Delanty και O'Mahony, 2002, 5-6, 54, McAdam *et al*, 2001, σ.230.

⁷⁵Τον ορισμό του Gellner υιοθετεί μεταξύ άλλων και ο Hobsbawm (1992, σ.9).

δυνάμει 'έθνος'» (2000, σ.111). Ο ορισμός αυτός ρητά συναιρεί τις δύο πιο σημαντικές σημασίες του έθνους, κατά τον Smith, ως ιδεολογίας και ως «κοινωνικού και πολιτικού κινήματος». Ο εθνικισμός έχει επίσης οριστεί ως «η διατύπωση διεκδικήσεων *στο όνομα ή εκ μέρους* του έθνους» (Tiryakian και Nevitte, 1985, σ.67, έμφαση δική μου). Αυτός ο ορισμός τονίζει τη διάσταση της συλλογικής δράσης που μας ενδιαφέρει σ' αυτή την εργασία· επιπλέον, όπως και του Smith, δεν προϋποθέτει την ύπαρξη ενός έθνους για τη διατύπωση εθνικιστικών αιτημάτων.

Ο ορισμός που υιοθετούμε σ' αυτή την εργασία βασίζεται κατά πολύ σε αυτόν της Montserrat Guibernau (1996, σ.47), με μια τροποποίηση: αντί για «το συναίσθημα του ανήκειν σε μια κοινότητα», θεωρούμε – ακολουθώντας τον Smith – πως ο εθνικισμός είναι πρωτίστως ιδεολογικό κίνημα. Άρα, ο τροποποιημένος ορισμός της Guibernau έχει ως εξής:

εθνικισμός είναι το ιδεολογικό κίνημα μιας κοινότητας της οποίας τα μέλη ταυτίζονται με ένα σύνολο συμβόλων, πεποιθήσεων και τρόπων ζωής και έχουν τη βούληση να αποφασίζουν για την κοινή πολιτική μοίρα τους.

Όπως οι περισσότεροι ορισμοί, έτσι και αυτός δεν είναι χωρίς προβλήματα: για παράδειγμα, υπονοεί μια συμπαγή ταύτιση των μελών της ομάδας με το έθνος, κάτι που, όπως είπαμε, δε θα πρέπει να θεωρείται αυτονόητο, αλλά μια μεταβλητή ή μια διαδικασία η οποία είναι ουσιαδώς συγκρουσιακή (Hossay, 2001, σ.180). Παρ' όλα αυτά, υιοθετούμε αυτόν τον ορισμό διότι α) αποτυπώνει τόσο την πολιτισμική όσο και την πολιτική διάσταση του εθνικισμού, και β) όσον αφορά τη δεύτερη, δεν την περιορίζει στην επιδίωξη απόκτησης κράτους. Όπως σημειώνει και ο Smith, «η ιδέα πως το κάθε έθνος πρέπει να διαθέτει το δικό του κράτος είναι ένα συνηθισμένο, αλλά όχι υποχρεωτικό» συστατικό της εθνικιστικής ιδεολογίας (2000, σ.112). Αυτό που ο ορισμός της Guibernau εννοεί είναι η ενσυνείδητη επιλογή να αποφασίζει το έθνος «για τον εαυτό του» ή, κατά τον Motyl, η «πίστη στην αυτοκυβέρνηση του έθνους»: αυτός ο ορισμός συνεπάγεται ότι ως εθνικισμός λογίζεται και η επιδίωξη πολιτικής αυτονομίας από «εθνοτικές ομάδες» (Motyl, 1992, σ.311), άρα και τα αποσχιστικά κινήματα όπως τα έχουμε ορίσει. Έχοντας ορίσει τον εθνικισμό, μπορούμε συνοπτικά να αναφερθούμε σε μια σειρά από παράγωγες και συσχετιζόμενες έννοιες.

Ο Λέκκας προτείνει τη διάκριση της εθνικιστικής *ιδεολογίας* σε εθνική *θεωρία* και εθνικό *φρόνημα*. Αυτά συναποτελούν την ιδεολογία, όμως μπορεί να υφίστανται και ανεξάρτητα το ένα από το άλλο (1995, σ.236, 239-40, 245). Η εθνική θεωρία αναφέρεται στον συστηματικά επεξεργασμένο, «δημόσιο, επιχειρησιακά ορθολογικό λόγο», που συνήθως εκφέρεται από τους διανοούμενους και την ηγεσία. Εδώ θα προσθέταμε ότι μπορούν να υπάρχουν πολλαπλές, και συχνά ανταγωνιστικές, *αφηγήσεις* στα πλαίσια της εθνικής θεωρίας, αν και συνήθως κάποια

επιβάλλεται και αποτελεί την κυρίαρχη ή επίσημη αφήγηση. Το εθνικό φρόνημα (ή συνείδηση) αναφέρεται περισσότερο στο θυμικό και μπορεί να γίνει αντιληπτό ως η «υπέρτατη και ενεργός νομιμοφροσύνη προς το έθνος» και η υιοθέτηση επιδιώξεων στο όνομά του. Σε αντίθεση με τη θεωρία η οποία μπορεί να αποτιμηθεί μέσω των δημιουργών της, η μαζικότητα, η ένταση ή ο βαθμός σύμπνοιας του φρονήματος είναι κάτι πιο ασαφές και κάτι που συνήθως μόνο εκ του αποτελέσματος μπορεί να ερμηνευθεί (Λέκκας, 1995, σ.236, 239, 242-5).

Ως *εθνικιστικό κίνημα* θεωρούμε «την αντιπαράθεση ανάμεσα σε (α) ακτιβιστές οι οποίοι ασπάζονται μιαν εθνικιστική ιδεολογία και (β) κράτη ή/και άλλες ομάδες που είτε αντιτίθενται είτε αδιαφορούν για τις διεκδικήσεις τους» (McAdam *et al*, 2001, σ.230).

Εθνοτικότητα

Όπως ο «εθνικισμός», έτσι και ο όρος «εθνοτικότητα» (*ethnicity*)⁷⁶ δεν έχει τύχει ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού στη σχετική βιβλιογραφία, είναι ρευστός και υποκείμενος σε κλιμακούμενη διαμφισβήτηση. Πέρα από τις σημασίες που του έχουν αποδοθεί, ο όρος αποτελεί επιπλέον ένα «αναλυτικό εργαλείο» επινοημένο από τους κοινωνικούς επιστήμονες (Banks, 2005, σ.30, 32). Δε θα επιμείνουμε ιδιαίτερα στην εννοιολογική διερεύνηση του όρου, πρώτον γιατί θα εμπλακούμε σε άλλα πεδία, όπως της ανθρωπολογίας, και δεύτερο διότι χρησιμοποιούμε κυρίως τους όρους «εθνοτική ομάδα» και «εθνοτική ταυτότητα». Για την ακρίβεια, όπως και ο Banks αναφέρει (2005, σ.29-32), η εθνοτικότητα δε φαίνεται να διακρίνεται αυστηρά από αυτούς τους δύο όρους, με τους οποίους τείνει να χρησιμοποιείται εναλλακτικά⁷⁷. Εκτός από την κατανόησή της ως συγκεκριμένου τύπου πολιτισμικής ταυτότητας

⁷⁶Για την απόδοση του όρου *ethnicity* προτιμώ τον όρο «εθνοτικότητα», ακολουθώντας συγγραφείς όπως ο Αντώνης Λιάκος (2005, σ.67). Ο όρος έχει παλιότερα αποδοθεί λανθασμένα ως «εθνισμός», και πιο πρόσφατα ως «εθνοτισμός» (Αγγελόπουλος, 2005, σ.373). Μια απλή έρευνα στο διαδίκτυο φανερώνει πως ο όρος αυτός χρησιμοποιείται σαφώς συχνότερα από τον όρο «εθνοτικότητα», τόσο στον επιστημονικό όσο και στον δημόσιο λόγο. Με κίνδυνο την «ορολογική σπατάλη» και κόστος την ασάφεια (Sartori, 2004, σ. 260-61, 278-81), θεωρώ πως παρ' όλα αυτά η «εθνοτικότητα» είναι προτιμότερος όρος, διότι 1) είναι πιστότερη απόδοση της κατάληξης *-ity*, 2) η κατάληξη *-ισμός* χρησιμοποιείται συνήθως (αλλά όχι πάντα) σε όρους που υποδηλώνουν κάποιο ιδεολογικό σύστημα, θεωρία, ρεύμα, στάση, κίνημα· ο «εθνοτισμός» παραπέμπει σε ιδεολογία ή πολιτικό κίνημα, τα οποία δεν συγκαταλέγονται στις κύριες σημασίες που έχουν αποδοθεί στην *ethnicity*. Αυτές, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, αφορούν περισσότερο την ταυτότητα, την ομάδα, την ιδιότητα του να είσαι εθνοτικός, το εθνοτικό φαινόμενο γενικότερα· όλες αυτές οι σημασίες θεωρώ πως αποδίδονται με περισσότερη ακρίβεια με τον όρο «εθνοτικότητα».

⁷⁷Κάποιες από τις σημασιοδοτήσεις της εθνοτικότητας στη βιβλιογραφία υποδηλώνουν μια τέτοια σχέση με αυτούς τους δύο όρους: η εθνοτικότητα έχει κατανοηθεί ως «αίσθηση του ανήκειν», ρίζωμα σε «πλέγμα διακριτικών συμβόλων», «γνωστική διαδικασία», κοινωνική πυξίδα (*rule of thumb*) (Hale, 2004, σ.458, 473) ή ως *Weltanschauung* (Fishman, 1996, σ.66), χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε *ταυτότητα*. Ο Brass ευθέως

και ομάδας, μια τρίτη πρόσληψη της «εθνοτικότητας» είναι ως του συνόλου των ιδιοτήτων «του να είναι κανείς εθνοτικός» (Banks, 2005, σ.33-4). Πάντως, μπορεί να διακρίνει κανείς και μια ευρύτερη σημασία της «εθνοτικότητας» ως ενός συγκεκριμένου τρόπου «κοινωνικής οργάνωσης της πολιτισμικής διαφοράς», κατά Barth (Banks, 2005, σ.40). Ποια είναι εν τέλει τα βασικά χαρακτηριστικά της εθνοτικότητας, με όποιαν από τις τέσσερις σημασίες, που έχουμε αναφέρει και αν την κατανοεί κανείς; Θα αναφερθούμε αμέσως σε αυτά, μέσω και μιας πρόχειρης διάκρισης της «εθνοτικότητας» από άλλες έννοιες, και κυρίως τον «εθνικισμό».

Ένα πρώτο - αυτονόητο - χαρακτηριστικό είναι ο πολιτισμικός της χαρακτήρας: για παράδειγμα, κατά τον Sarup, εθνοτικότητα είναι «τα κοινά πολιτισμικά, ιστορικά γνώρισμα μιας ομάδας», με τη συμπλήρωση ότι έχει να κάνει με «τον τόπο, την κοινή ιστορική εμπειρία» (1996, σ.178). Το καθοριστικό γνώρισμα πάντως της εθνοτικότητας φαίνεται να θεωρείται από πολλούς μελετητές η *υποκειμενική πίστη σε μια κοινή καταγωγή* (Banks, 2005, σ.44, De Vos, 1995, σ.28, Fearon και Laitin, 2000β, σ.20, Kasfir, 1979, σ.367, Kaufmann, 2000, σ.1089, 1102, Smith, 2000, σ.41, Wimmer, 2008α, σ.973). Η εθνοτικότητα είναι η αίσθηση του ανήκειν (Wimmer, 2008α, σ.973) ή η «κοινωνική σκέψη και δράση» (Kaufmann, 2000, σ.1089) που βασίζεται σ' αυτή την αίσθηση. Η ανάδειξη της υποτιθέμενης κοινής καταγωγής σε καθοριστικό γνώρισμα της εθνοτικότητας τη φέρνει κοντά στην κατηγορία της «φυλής», νοούμενης φυσικά ως πολιτισμικής κατασκευής παρά ως βιολογικής πραγματικότητας. Θα ακολουθήσουμε τη θέση του Eriksen που λέει πως, δεδομένου ότι σε πολλές κοινωνίες (όπως οι ΗΠΑ) οι φυλετικές ομάδες έχουν «εθνοτικοποιηθεί», ενώ αλλού αποδίδεται ένας «φυσικός», οιονεί φυλετικός χαρακτήρας σε εθνοτικές διαφορές, η φυλή και οι φυλετικές σχέσεις θα πρέπει να θεωρούνται μια υποκατηγορία ή τοπική παραλλαγή της εθνοτικότητας, που δίνει έμφαση σε πραγματικές ή εικαζόμενες φαινοτυπικές διαφορές⁷⁸ (1993, σ.4-5, Wimmer, 2008α, σ.973-5).

την ορίζει ως «αίσθηση της εθνοτικής ταυτότητας», το αντίστοιχο της ταξικής *συνείδησης* (1991, σ.19). Ομοίως, έχει γίνει αντιληπτή ως «οργανωτικό όχημα», «χρήσιμο μέσο» ή «κανάλι» για κινητοποίηση και απόκτηση πόρων, χαρακτηριστικά που συνάδουν με *ομάδα* (Eriksen, 1993, σ.54-5, Glazer και Moynihan, 1975, σ.9-10, Guibernau, 1996, σ.127).

⁷⁸Μια άλλη παρατήρηση που ενισχύει αυτή τη θέση είναι πως οι νεότερες (ρατσιστικές) αντιλήψεις περί φυλής, δεν μιλούν τόσο για γενετικό-βιολογικό προσδιορισμό όσο για φυσικές και απaráλλακτες πολιτισμικές διαφορές (Castles, 2000, σ.173). Επιπλέον, δε φαίνεται να ευσταθεί το επιχείρημα πως η φυλή αναφέρεται σε μια ιεραρχική κατηγοριοποίηση των ανθρώπων, ενώ η εθνοτικότητα σε (θετική) ταύτιση και πολιτισμικό περιεχόμενο χωρίς να υπαινίσσεται ανωτερότητα ή κατωτερότητα (δες π.χ. για τέτοια άποψη Castles, 2000, σ.172, Oommen, 1997, σ.26). Όπως σημειώνει και ο Eriksen, οι περιπτώσεις της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντας δεν επιβεβαιώνουν τον υπαινιγμό ότι η φυλή συνιστά κατηγορία αποκλεισμού και η εθνοτικότητα κατηγορία ένταξης (1993, σ.4-5). Θα προσθέταμε πως το επιχείρημα αυτό συγχέει τη «φυλή» με τον ρατσισμό· η *ιδεολογία* του ρατσισμού, πράγματι, εμπεριέχει τον διαχωρισμό ομάδων στη βάση φαινοτυπικών, πολιτισμικών, εθνοτικών, εθνικών ή/και θρησκευτικών διαφορών και εξ ορισμού τις κατηγοριοποιεί σε ανώτερες και κατώτερες (Castles, 2000, σ.174). Μπορεί βέβαια «πρακτικά [να μην] υπάρχει κανένα ιστορικό παράδειγμα εθνικισμού χωρίς το ρατσιστικό του συμπλήρωμα», όπως ισχυρίζεται ο Μπαλιμπάρ (1993, σ.65-6), όμως οι εθνικιστικές ιδεολογίες δε διατυπώνουν συλλήβδην και αναγκαστικά μιαν ιεραρχική κατάταξη των εθνών.

Πιο θεμελιώδες γι' αυτή την εργασία θεωρούμε πως είναι το πώς σχετίζονται οι έννοιες της εθνοτικότητας και του εθνικισμού, έχοντας βέβαια υπόψη ότι, ενώ ως έννοιες μπορούν να διακριθούν αναλυτικά, «στην πράξη η διάκριση μπορεί να γίνει εξαιρετικά προβληματική» (Eriksen, 1993, σ.116). Θα προσεγγίσουμε αυτό το ζήτημα και από τη σκοπιά της σχέσης του «έθνους» με την «εθνοτική ομάδα» στην αμέσως επόμενη ενότητα, οπότε εδώ θα αρκεστούμε σε κάποιες γενικές παρατηρήσεις. Κατ' αρχάς, ως προς τις *ομοιότητές* τους, εθνοτικότητα και εθνικισμός έχουν ως ένα κεντρικό χαρακτηριστικό την (ανάγκη για) *πολιτισμική ομοιότητα* των μελών της συλλογικότητας στην οποία αναφέρονται (Eriksen, 1991, σ.264). Σε γενικότερο επίπεδο, παρατηρεί ο Eriksen, εθνικισμός και εθνοτικότητα βασίζονται στις δύο βασικές κινητήριες δυνάμεις των (πολιτισμικών) συλλογικών ταυτίσεων: τον τόπο και τη συγγένεια (2004, σ.58,60). Πέραν της εσωτερικής ομοιότητας, και σε αντίθεση με άλλες πολιτισμικές ομάδες μικρότερης κλίμακας, όπως αυτές που βασίζονται στη συγγένεια (*kinship*), η εθνοτικότητα και ο εθνικισμός, προκειμένου να συγκροτήσουν και να οριοθετήσουν τις αντίστοιχες ομάδες, απαιτούν την «εξωτερική διαφορά» (Calhoun, 1997, σ.40,42). Επιπλέον, οι εθνικές και οι εθνοτικές ταυτότητες έχουν πολλά κοινά γνωρίσματα: είναι ταυτόχρονα βολонταριστικές και κληρονομημένες, συναισθηματικές και εργαλειακές, υποκείμενες σε αλλαγή αλλά και επίμονες, έχουν ανάγκη από σύμβολα, μνήμη, μύθους, αίσθηση συνέχειας κτλ.

Ως προς τη *διασύνδεσή* τους, η εθνοτικότητα αποτελεί μια από τις βάσεις του εθνικισμού, για κάποιους την πλέον σημαντική⁷⁹ (Jenkins, 1997, σ.142). Μπορεί κανείς βάσιμα να ισχυριστεί πως η εθνοτικότητα αποτελεί τη νομιμοποιητική βάση της αυτοδιάθεσης των λαών (Gomez-Reino, 1998) και ο εθνικισμός αποτελεί το «όχημα», την πολιτική ιδεολογία για την επίτευξη της αυτοδιάθεσης. Επιπροσθέτως, πολλοί μελετητές θεωρούν πως ένας από τους βασικούς - αν όχι ο κυρίαρχος (Eriksen, 1993, σ. 118) - τύπους εθνικισμού είναι ο «εθνοτικός» ή, εναλλακτικά, πως κάθε εθνικισμός έχει και μια εθνοτική διάσταση. Οι εθνοτικοί δεσμοί και ταυτότητες συχνά αποτελούν την πρώτη ύλη που οι εθνικισμοί χρησιμοποιούν για την οικοδόμηση πολιτισμικής διαφορετικότητας και αλληλεγγύης, αλλά συνιστούν και κριτήρια συμμετοχής στην εθνική ή/και την πολιτική κοινότητα⁸⁰ (Calhoun, 1997, σ.48-9, Jenkins, 1997, σ.146). Ταυτόχρονα, είναι δυνατή η συγκρότηση μη εθνοτικών εθνών (Eriksen, 2004, σ.56,58), δηλαδή εδαφικών ή και πολιτικών εθνών.

Αυτό που πρωτίστως μας ενδιαφέρει εδώ βέβαια είναι οι *διαφορές* μεταξύ των δύο

⁷⁹Για την ακρίβεια, κατά τον Jenkins ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, ο τοπικισμός και ο κοινοτισμός αποτελούν «ιδεολογίες εθνοτικής ταύτισης», παραλλαγές ή «αλλοτροπίες του γενικότερου φαινομένου της εθνοτικότητας» (1997, σ.143, έμφαση δική μου)· με αυτή τη θέση συμφωνεί και ο Wimmer (2008α, σ.973-4).

⁸⁰Βεβαίως, αν και η αποδοχή της έντονης παρουσίας εθνοτικών στοιχείων στον εθνικισμό είναι ευρεία, υπάρχουν διαφωνίες ως προς το πόσο σημαντικά είναι, αν είναι απλώς χρήσιμα εργαλεία ή έχουν αυτόνομο αιτιακό ρόλο, κλπ.

εννοιών: πρώτη, και ίσως κυριότερη, διαφορά είναι η σχέση τους με το κράτος (Eriksen, 1991, 265) ή ευρύτερα με το ζήτημα της αυτοκυβέρνησης. Ο εθνικισμός απαραίτητα εκφράζει αξιώσεις μιας πολιτισμικά προσδιορισμένης ομάδας για πολιτικό έλεγχο επί μιας εδαφικής οντότητας, ενώ τέτοια αξίωση δεν είναι αναγκαστική στην εθνοτικότητα. Για την ακρίβεια, όταν μια εθνοτική ομάδα διατυπώσει τέτοιες διεκδικήσεις, μπορεί κανείς να θεωρήσει ότι έχει πλέον εθνικιστικές επιδιώξεις. Αντιστρόφως, ο εθνικισμός που αποτυγχάνει «μεταμορφώνεται σε εθνοτικότητα», κατά τον Eriksen⁸¹, όπως στην περίπτωση εθνικά προσδιορισμένων μειονοτήτων (1991, σ.265). Η δεύτερη διαφορά συνίσταται στο ότι ο εθνικισμός αποτελεί «χαρακτηριστικό της πολιτικής σύνθετων κοινωνιών (κρατών, αλλά όχι αναγκαστικά εθνών-κρατών)» (Jenkins, 1997, σ.146)· αυτό μεταξύ άλλων συνεπάγεται και την ύπαρξη *πολυεθνοτικών εθνών* (Eriksen, 1993, σ.118, Hastings, 1997, σ.3, Smith, 2001, σ.15). Μια τρίτη διαφορά είναι ότι ο μεν εθνικισμός θεωρείται ευρέως ως νεωτερικό φαινόμενο, ενώ η εθνοτικότητα αποτελεί φαινόμενο με διαρκή παρουσία (ubiquity), κάτι βέβαια που δε σημαίνει πως είναι φυσικό ή «προ-κοινωνικό» (Jenkins, 1997, σ.47). Τέλος, θα προσθέταμε ως διαφοροποιητικό στοιχείο το γεγονός πως ο εθνικισμός είναι και μια ιδεολογία ή περιέχει μια ιδεολογία, κάτι που δεν ισχύει στην περίπτωση της εθνοτικότητας.

Ο ορισμός λοιπόν που υιοθετούμε, λόγω του ότι περιλαμβάνει τα βασικά και καθοριστικά γνωρίσματα που περιγράψαμε, είναι των McAdam, Tarrow και Tilly (παρόλο που δεν καταπιάνονται με αυτό το θέμα):

Εθνοτικότητα είναι μια κατασκευασμένη διεκδίκηση κοινής καταγωγής, κουλτούρας και μοίρας, όμως σε αντίθεση με την εθνικότητα δεν παρέχει στους υποστηρικτές της καμία αναγκαία πολιτική υπόσταση και έχει μια μεταβαλλόμενη και μη ουσιαστική σχέση με την εθνικότητα (McAdam *et al*, 2001, σ.231).

Εθνοτική ομάδα

Ο Eriksen σημειώνει πως η έννοια της «εθνοτικής ομάδας» συχνά παραπέμπει σε μειονοτικά ζητήματα ή αναλύεται στα πλαίσια «περιφερειακών» (*subnational*) ομάδων, παρόλο που αφορά εξίσου τις πλειοψηφίες (1993, σ.3-4). Για κάποιους, όπως ο Hechter, οι εθνοτικές ομάδες αποτελούν έναν τύπο ομάδων «γοήτρου» (*status groups*) (1974, 1154). Πέρα από αυτές τις κατανοήσεις, με βάση την παραπάνω διαπραγμάτευση της «εθνοτικότητας», εύκολα

⁸¹ Γι' αυτό κατά τον Eriksen οι διαφορές εθνικισμού και εθνοτικότητας είναι βαθμού, όχι είδους (1991, σ.264).

προκύπτει πως η εθνοτική ομάδα γίνεται πρωτίστως αντιληπτή ως μια συλλογικότητα, τα μέλη της οποίας πιστεύουν σε μια κοινή καταγωγή⁸² και έχουν επίγνωση μιας ιδιαίτερης πολιτισμικής κληρονομιάς. Βασική επιρροή αυτής της κυρίαρχης κατανόησης φαίνεται να είναι ο ορισμός του Weber που θεωρεί ότι εθνοτικές είναι

εκείνες οι ανθρώπινες ομάδες που διακατέχονται από μια υποκειμενική πίστη στην κοινή καταγωγή τους εξαιτίας ομοιοτήτων στο σωματικό τύπο ή στα έθιμα ή και στα δύο, ή εξαιτίας της ύπαρξης μνημών αποικιοποίησης και μετανάστευσης (Weber, 1996, σ.35).

Τα «έθιμα» αναφέρονται σε τρόπους «διαγωγής της καθημερινής ζωής», οι οποίοι καθορίζουν αντιλήψεις για το τι είναι «σωστό και πρόπον» και κυρίως τροφοδοτούν μίαν «αίσθηση τιμής και αξιοπρέπειας». Αυτή είναι όμοια με την αίσθηση τιμής των ομάδων γοήτρου, όμως είναι μια «ειδική τιμή των μαζών (*Massenehre*), καθώς είναι προσβάσιμη στον καθένα»· έτσι, η «εθνοτική τιμή» δρα αντισταθμιστικά στη διαστρωμάτωση που επιφέρει η «διαφοροποίηση γοήτρου» παράγοντας την αίσθηση του «εκλεκτού λαού», την αίσθηση δηλαδή μιας οριζόντιας κοινότητας αλληλεγγύης (Weber, 1996, σ.36-7). Περισσότερο όμως από τα έθιμα ή την κοινή γλώσσα, και πολύ περισσότερο από την κοινή θρησκεία, ο Weber θεωρεί πως είναι πρωτίστως η *πολιτική* κοινότητα, οι πολιτικές εμπειρίες και μνήμες (αποικιοποίησης, μετανάστευσης, *απόσχισης*), καθώς και η κοινή πολιτική δράση που εμπνέουν την πίστη στο όμαιμο και την κοινή καταγωγή (δεδομένου ότι δεν υπάρχουν έντονες «διαφορές ανθρωπολογικού τύπου» (1996, σ.35-6, 39).

Σημειώνουμε ότι ο όρος «ομάδα» που χρησιμοποιούμε πρέπει να διακρίνεται από πιο χαλαρά συγκροτημένες και λιγότερο ενσυνείδητες εθνοτικές συλλογικότητες⁸³. Όπως και ο Weber επισημαίνει, η εθνοτική ιδιότητα (*membership*) δεν οδηγεί αυτόματα στη συγκρότηση ομάδας, απλά τη διευκολύνει (1996, σ. 35). Υπάρχουν κάποιες ταξινομήσεις στη βιβλιογραφία, που αναφέρονται σε διαφορετικούς τύπους εθνοτικών συλλογικοτήτων ανάλογα με τον βαθμό ενσωμάτωσης και συνείδησης. Μια τέτοια είναι του Handelman: η τυπολογία, υπό τη μορφή συνεχούς, ξεκινάει με τις εθνοτικές *κατηγορίες* (*α*), που αποτελούν υποτυπώδεις αλλά πολιτισμικά ενσυνείδητες μορφές ομάδωσης, συνεχίζει στα εθνοτικά *δίκτυα* (*β*), όπου οι εθνοτικές κατηγοριοποιήσεις πλέον καθορίζουν τις διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις, και τα οποία είναι ικανά να διανέμουν πόρους, τις εθνοτικές *ενώσεις* (*associations*) (*γ*), όπου προστίθεται η δημιουργία εθνοτικών πολιτικών οργανώσεων για την έκφραση κοινών συμφερόντων, και καταλήγει στις εθνοτικές *κοινότητες* (*δ*), που αντιπροσωπεύουν τον

⁸²Η εικαζόμενη κοινή καταγωγή υπαινίσσεται και την αίσθηση μιας συνέχειας ή ιστορικού βάθους (De Vos, 1995, σ.24-5, Fearon και Laitin, 2000β, σ.18-20).

⁸³Γενικώς, λέει ο Jenkins, ο όρος «ομάδα» στην κοινωνιολογία και ανθρωπολογία αναφέρεται σε ενσυνείδητες συλλογικότητες, σε διάκριση από τον όρο «κατηγορία», ο οποίος αναφέρεται σε συλλογικότητες έξωθεν οριζόμενες (1997, σ.54).

υψηλότερο βαθμό ενσωμάτωσης και διακρίνονται από την αντιστοίχιση της ομάδας με ένα συγκεκριμένο έδαφος (Eriksen, 1993, σ.41-2). Με τον όρο «εθνοτική ομάδα», λοιπόν, εννοούμε κυρίως τον τρίτο και τον τέταρτο τύπο του Handelman⁸⁴.

Έθνος

Το έθνος αποτελεί αναμφίβολα μια από τις κεντρικές έννοιες της εποχής της νεωτερικότητας, μια σημαντική - ίσως τη σημαντικότερη - αρχή κοινωνικής κατηγοριοποίησης, μια θεμελιώδη μορφή ταύτισης, καθώς και μια πηγή έμπνευσης, μια στόχευση και ταυτόχρονα αρένα συλλογικής αντιπαράθεσης. Πέρα από αυτά το έθνος έχει κατανοηθεί ως μια «κοινότητα πεπρωμένου», πολιτισμική κοινότητα και ιστορικό φαινόμενο (Bauer, 1996, σ.62, 71, 73), ως «πνευματική αρχή», «ηθική συνείδηση» και εκδήλωση αλληλεγγύης (Renan, 1996, σ.57-9), ως «εθνοτικο-ψυχολογική προδιάθεση» (Connor, 1972, σ.335). Αυτές είναι μερικές μόνο από τις σημασίες που έχουν αποδοθεί στο έθνος, των οποίων βέβαια το περιεχόμενο και κανονιστικό φορτίο ποικίλλει ανάλογα με την εποχή, τη συγκυρία, την ιδεολογική στάση, την πολιτική στόχευση, την αναλυτική σκοπιά.

Περνώντας σε συγκεκριμένους ορισμούς της έννοιας, καταρχήν παρατηρεί κανείς ότι αυτοί κυμαίνονται σε ένα συνεχές, από τους πιο αντικειμενικούς και ουσιοκρατικούς ως τους πιο υποκειμενικούς και βολονταριστικούς⁸⁵ (Hobsbawm, 1992, σ.5-8). Ένας χαρακτηριστικός αντικειμενικός ορισμός του έθνους είναι αυτός του Στάλιν: «μια ιστορικά διαμορφωμένη, σταθερή κοινότητα γλώσσας, εδάφους, οικονομικής ζωής και ψυχοσύνθεσης η οποία εκδηλώνεται σε μια κοινότητα κουλτούρας» (Hobsbawm, 1992, σ.5, σημ.11). Υπάρχουν πάντως ορισμοί οι οποίοι είναι εγγύτερα στο «αντικειμενικό» άκρο του συνεχούς, χωρίς να υπαινίσσονται τέτοια ακαμψία του έθνους. Τέτοιοι ορισμοί, όπως του Smith στον οποίο αναφερόμαστε παρακάτω, τείνουν να ορίζουν το έθνος στη βάση ύπαρξης ενός συνδυασμού κριτηρίων: ενδεικτικά, η Guibernau στον ορισμό της αναφέρει ως χαρακτηριστικά του έθνους α) τη συνείδηση κοινότητας, β) την κοινή κουλτούρα, γ) την πρόσδεση σε ένα οριοθετημένο έδαφος, δ) το κοινό παρελθόν και ένα κοινό σχέδιο για το μέλλον και ε) τη διεκδίκηση του

⁸⁴Ο τέταρτος τύπος έχει συμπεριλάβει και τις κυρίαρχες εθνοτικές ομάδες σε έθνη-κράτη (Eriksen, 1991, σ.43), προσεγγίζει δηλαδή τα χαρακτηριστικά του έθνους.

⁸⁵Βέβαια, υπάρχουν και «υποκειμενικοί» ορισμοί οι οποίοι προέρχονται από ουσιοκρατικές προσεγγίσεις, όπως θα δούμε παρακάτω. Ένα παράδειγμα είναι η θέση του Connor ότι τα απτά γνωρίσματα του έθνους (γλώσσα, έθιμα κλπ) δεν έχουν τόση σημασία, όση η υποκειμενική αίσθηση κοινής καταγωγής και μοναδικότητας· το έθνος αποτελεί για τον Connor έναν ψυχολογικό, «άφατο» όπως λέει, δεσμό (1994, σ.92, 104).

δικαιώματος στην αυτοκυβέρνηση⁸⁶ (2004, σ.132). Τα χαρακτηριστικά αυτά παραπέμπουν αντιστοίχως στην ψυχολογική, την πολιτισμική, την εδαφική, την ιστορική και την πολιτική διάσταση του έθνους (Guibernau, 1996, σ.47). Οι υποκειμενικοί ορισμοί θέτουν λιγότερα ή καθόλου κριτήρια: για τον Hobsbawm έθνος είναι «κάθε επαρκώς μεγάλο σώμα ανθρώπων, τα μέλη του οποίου θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη ενός 'έθνους'» (1992, σ.8). Μια γνωστή βολонταριστική – και δημοκρατική – πρόσληψη του έθνους είναι αυτή του Renan, ο οποίος παρομοίωσε το έθνος με ένα «καθημερινό δημοψήφισμα»: πέρα από τη θέληση των μελών του έθνους να συνεχίσουν τον κοινό πολιτικό τους βίο, εξίσου σημαντική θεωρεί και τη διάσταση του «παρελθόντος», τη «λατρεία των προγόνων», την κοινή μνήμη αλλά και την επιλεκτική λησμοσύνη⁸⁷ (Renan, 1996, σ.50, 58). Ένα πρόβλημα πάντως των υποκειμενικών ορισμών είναι πως αναφέρονται ελάχιστα στο *περιεχόμενο* που τείνει να αποδίδεται στην κατηγορία του έθνους.

Υπάρχουν πάντως κάποιες απόπειρες που σε έναν βαθμό αποφεύγουν τα προβλήματα των αντικειμενικών και υποκειμενικών ορισμών, αφενός αναδεικνύοντας κάποια διακριτά γνωρίσματα του έθνους και αφετέρου υιοθετώντας μια λιγότερο στατική οπτική. Ένας ορισμός που μπορεί να γεφυρώσει αντικειμενικές και υποκειμενικές κατανοήσεις είναι αυτός του Hroch: το έθνος αποτελεί «μια μεγάλη κοινωνική ομάδα ενοποιημένη όχι από μία αλλά από έναν συνδυασμό διαφορετικού είδους αντικειμενικών κοινωνικών σχέσεων [...] και της υποκειμενικής αντανάκλασής τους στη συλλογική συνείδηση». Οι κοινωνικές σχέσεις ή δεσμοί μπορεί να είναι πολιτικοί, οικονομικοί, ιστορικοί, όμως ο Hroch διακρίνει τρεις ως «αναντικατάστατους»: τους δεσμούς μιας κοινής *μνήμης*, τους *γλωσσικούς ή πολιτισμικούς* δεσμούς που επιτρέπουν «έναν υψηλότερο βαθμό κοινωνικής επικοινωνίας μέσα στην ομάδα, παρά πέρα από αυτήν», και τους δεσμούς που αφορούν την «*αντίληψη ισότητας* όλων των μελών της ομάδας, οργανωμένης ως κοινωνίας των πολιτών» (Hroch, 1996, σ.19-20, έμφαση δική μου). Άλλος ένας ορισμός που αποφεύγει τα προβλήματα μιας αμιγώς αντικειμενικής ή υποκειμενικής αντίληψης διατυπώνεται από τον Άντερσον: το έθνος «αποτελεί μian ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη» (1997, σ.26). Το έθνος είναι *φαντασική* κοινότητα, επειδή είναι αρκετά μεγάλο, ώστε να μη συγκροτείται στη βάση διαπροσωπικών σχέσεων, αλλά στη βάση μιας κοινής αντίληψης και αίσθησης ανήκειν· ο Άντερσον δηλώνει ρητά πως το ότι είναι φαντασική η εθνική κοινότητα σημαίνει πως είναι

⁸⁶Τα περισσότερα από αυτά τα διακριτικά γνωρίσματα αναφέρονται, για παράδειγμα, και από τους Kaufmann (2000, σ.1103), Miller (1995, σ.27) και Moore (2001, σ.6).

⁸⁷Ο Renan μάλιστα εξετάζει έναν προς έναν και απορρίπτει διάφορους «ορισμούς» του έθνους οι οποίοι ουσιαστικά το ανήγαγαν σε αντικειμενικά γνωρίσματα, όπως η δυναστική εξουσία, η γλώσσα, η φυλή, η θρησκεία, το κοινό συμφέρον, η γεωγραφία (1996, σ.51-7).

αποτέλεσμα δημιουργίας και όχι ότι είναι πλαστή ή απλό μύθευμα, όπως ο Gellner υπαινίσσεται. Ούτε βεβαίως το «φανταστικός» είναι συνώνυμο του «φανταστικός». Το έθνος είναι *κοινότητα*, γιατί προσλαμβάνεται ως μια «βαθιά οριζόντια συντροφικότητα», παρά τις ανισότητες μεταξύ των μελών του. Είναι *οριοθετημένη* φαντασική κοινότητα, συνεχίζει ο Άντερσον, γιατί ακόμα και το μεγαλύτερο έθνος έχει πεπερασμένα, αν και ελαστικά όρια. Και τέλος τα έθνη είναι *κυρίαρχα*, γιατί, όντας γεννημένα την εποχή του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, συνδέονται με τη νέα μορφή πολιτικής νομιμοποίησης, το κυρίαρχο κράτος (Άντερσον, 1997, σ.26-8).

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θα πρέπει να έχουμε υπόψη πως οι ορισμοί είναι αναλυτικά εργαλεία, αφαιρέσεις της πραγματικότητας και όχι αποτυπώσεις της. Είναι χρήσιμο να επισημάνουμε εδώ (θα το αναλύσουμε παρακάτω διεξοδικότερα στο πλαίσιο της «κονστρουκτιβιστικής» οπτικής) ότι το ίδιο το έθνος, και όχι απλά η συγκρότησή του, αποτελεί μια *διαδικασία*. Αυτό σημαίνει πως δεν είναι μια απτή οντότητα, πως «ποτέ δεν κατορθώνεται οριστικά, αλλά αναπτύσσεται συνέχεια» (Smith, 2004, σ.16)· το έθνος «γίνεται» παρά «υπάρχει» (Bauer, 1996, σ.67), κάτι που τελικά είναι απαραίτητο για την ίδια την επιβίωσή του (Triantafyllidou, 2000). Ως κοινωνική κατασκευή δημιουργείται και αναπαράγεται μέσα από αλληλεπιδράσεις, ανταγωνιστικές διεκδικήσεις, επικλήσεις και κατηγοριοποιήσεις, μέσα από θεσμοποίηση και επικύρωση (Brass, 1991, σ.276-9, Hossay, 2001, σ.179). Αυτά που σε πολλούς ορισμούς αναφέρονται ως γνωρίσματα του έθνους ουσιαστικά αποτελούν προϊόντα μιας διαδικασίας «φυσικοποίησης» ή υποστασιοποίησης κάποιων συλλογικών ιδιοτήτων (Gomez-Reino, 1998).

Στα πλαίσια της συζήτησης για την έννοια του «έθνους» είναι αναγκαία μια αναφορά στη σχέση της με αυτήν του «κράτους», σχέση σημαντική από πολλές απόψεις για το φαινόμενο της απόσχισης. Το «έθνος» αναφέρεται σε μια πολιτισμική κοινότητα που στοχεύει σε κάποιας μορφής αυτοκυβέρνηση, ενώ το «κράτος» νοείται ως «νομική έννοια», η οποία αναφέρεται σε μια εδαφικο-πολιτική οντότητα υπό μία κυβέρνηση (Taras και Ganguly, 2002, σ.7, Oommen, 1997, σ.19,33), ως οργανισμός, ως θεσμικό σύμπλεγμα, ή ως «μια ανθρώπινη κοινότητα η οποία (επιτυχώς) αξιώνει το μονοπώλιο της νόμιμης χρήσης βίας μέσα σε ορισμένο έδαφος», κατά τον κλασικό ορισμό του Weber (Guibernau, 1996, σ.47). Αυτή η πρόχειρη αναλυτική διάκριση αναδεικνύει τις διαφορές των δύο εννοιών, όμως ταυτόχρονα υπαινίσσεται και κάποια σημεία τομής τους. Αυτά εντοπίζονται κυρίως στα πεδία της άσκησης πολιτικής εξουσίας και της εδαφικότητας. Στην πράξη, το κυρίαρχο κράτος κατέληξε να αποτελεί το έμβλημα και τη μετουσίωση του εθνικιστικού ιδανικού της ελευθερίας και αυτονομίας (Άντερσον, 1997, σ.28). Μετά την Αμερικανική και τη Γαλλική Επανάσταση ο συσχετισμός έθνους και κράτους γινόταν

όλο και βαθύτερος, ώσπου κατέληξαν το ένα να θεωρείται αναγκαίο για την ύπαρξη του άλλου. Η οικοδόμηση μοντέρνου κράτους - ορθολογικού, παρεμβατικού και εδαφικά οριοθετημένου - και η οικοδόμηση έθνους αποτέλεσαν διαδικασίες δίδυμες και αμοιβαία συγκροτούμενες, παρά τα επιμέρους διακριτά γνωρίσματά τους. Σύμφωνα με την ευρείας απήχησης παρατήρηση του Tilly, ο εθνικισμός στην Ευρώπη μπορεί να ταξινομηθεί σε δύο γενικούς τύπους: στους «καθοδηγούμενους από το κράτος» (*state-led*) και στους - κατά κανόνα μεταγενέστερους - «επιδιώκοντες κράτος» (*state-seeking*) (1994, σ.133). Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, σύμφωνα με τη «μοντερνιστική» άποψη που θα παρουσιάσουμε παρακάτω, το κράτος υπήρξε κομβικός παράγοντας στη διαδικασία της κατασκευής του έθνους, αν και πρέπει να τονίσουμε πως η επίδρασή του δεν πρέπει να ανάγεται επ' ουδενί απλώς στην εμπρόθετη ενστάλαξη της εθνικής συνείδησης. Επιπροσθέτως, κρίσιμο ρόλο διαδραμάτισε και η σταδιακή ηγεμόνευση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας, με βάση την οποία η κρατική εξουσία πηγάζει από τον λαό· στο ζήτημα του ποιοι τελικά αποτελούν τον λαό, η ιδέα του έθνους έδωσε μια πειστική λύση. Έτσι, κράτος, λαός και έθνος έφτασαν να θεωρούνται σχεδόν συνώνυμα, να αποτελούν στο συλλογικό φαντασιακό μian αδιαίρετη και ομοούσια τριάδα. Σε αυτό το πλαίσιο εμφανίστηκε και η έννοια του «έθνους-κράτους», η οποία προκαλεί ίσως και την περισσότερη σύγχυση για τη σχέση του κρατικού με το εθνικό φαινόμενο.

Ως έθνος-κράτος νοείται το είδος του κράτους το οποίο «επιδιώκει να ενώσει τους ανθρώπους που υπόκεινται στην εξουσία του μέσω της ομογενοποίησης, δημιουργώντας μια κοινή κουλτούρα, σύμβολα και αξίες, αναβιώνοντας και, κάποιες φορές, επινοώντας παραδόσεις και μύθους καταγωγής» (Guibernau, 1996, σ.47). Στην πραγματικότητα, το εθνικιστικό ιδανικό της πλήρους εναρμόνισης έθνους και κράτους σπάνια ικανοποιείται, καθώς η μεγάλη πλειοψηφία των κρατών - περίπου το 90% σύμφωνα με τον υπολογισμό του Connor - περιέχει τουλάχιστον μία σημαντική μειονότητα, είναι δηλαδή πολυεθνικά ή πολυεθνικά (Connor, 1994, σ.96, Franck, 1997, σ.155, 158-9, Taras και Ganguly, 2002, σ.8). Ο όρος «έθνος-κράτος», λοιπόν, αποτελεί μια αξίωση, μια ιδεολογική προβολή των κρατικών εθνικισμών· αν δεν αποτελεί ένα «άδειο σημαίνον», τότε αποτελεί όρο με πολύ περιορισμένο εννοιολογικό πλάτος. Παρ' όλα αυτά αποτελεί έννοια με μεγάλο ιδεολογικό, κανονιστικό και συναισθηματικό φορτίο· ένας λόγος ίσως είναι πως ενσαρκώνει τόσο την υπέρτατη επιδίωξη του έθνους να αποκτήσει δικό του κράτος όσο και την καταστατική ανάγκη του μοντέρνου κράτους να αναγνωριστεί, να εδραιωθεί και να νομιμοποιηθεί στα μάτια των υπηκόων του και τρίτων όντας το κράτος ενός έθνους. Όταν αμφισβητούνται τα όρια του υποτιθέμενου έθνους ή η ίδια η ιδιότητά του ως τέτοιου, τότε το κράτος θεωρεί πως αμφισβητείται και η ακεραιότητά του, η ίδια η ύπαρξή του, η υπόστασή του ως η θεσμική ενσάρκωση του έθνους. Τέτοια αμφισβήτηση δεν

είναι σπάνια, δεδομένου ότι ο χάρτης που θέλουν να επιβάλλουν τα κράτη σπάνια συμπίπτει με τον «εθνοτικό χάρτη» (Smith, 1985, σ.134)· τα αποσχιστικά κινήματα είναι μια από τις εκδηλώσεις αυτής της αμφισβήτησης. Παρά τις πολιτικές του κράτους να ομογενοποιήσει εθνικά τον πληθυσμό μέσω ενταξιακών ή/και κατασταλτικών στρατηγικών, α) οι πολιτικές αυτές δεν επιτυγχάνουν απόλυτα τον σκοπό τους, και β) πάντα κάποιες ομάδες αποκλείονται από τη διαδικασία ομογενοποίησης, οι πολιτικές αφομοίωσης δηλαδή πάντοτε συνοδεύονται από πολιτικές αποκλεισμού (Wimmer, 2006, σ.338-41). Έτσι λοιπόν, αντί του «έθνους-κράτους» ακριβέστεροι όροι θα ήταν «εθνικό κράτος»⁸⁸ (Smith, 2001, σ.17), ή «εθνοποιητικό κράτος»⁸⁹ (Brubaker, 1996, σ.66, Wimmer, 2006). Συναφώς, θα πρέπει να διακρίνουμε τον «εθνικισμό» από τον «πατριωτισμό», που νοείται ως πίστη στο *κράτος*⁹⁰ (Connor, 1994, σ.69, 196, Franck, 1997).

Οι επισημάνσεις αυτές δε διατυπώνονται φυσικά ως άρνηση της διαλεκτικής κράτους και έθνους, αλλά με σκοπό να καταδείξουν τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αλληλεπίδρασής τους, η οποία ορίζεται από πολιτικές διεκδικήσεις και αντιδιεκδικήσεις, άνωθεν κατηγοριοποιήσεις και εναλλακτικούς αυτοπροσδιορισμούς συλλογικών ταυτοτήτων, εξουσιαστικές σχέσεις κλπ.

Έθνος και εθνοτική ομάδα

Σ' αυτή την ενότητα θα προσεγγίσουμε τις έννοιες του «έθνους» και της «εθνοτικής» ομάδας. Με βάση την παραπάνω εννοιολογική διερεύνηση, μπορούμε να διερευνήσουμε τη σχέση των δύο εννοιών, να εντοπίσουμε τα διακριτικά γνωρίσματα του έθνους σε σχέση με την εθνοτική ομάδα, να ορίσουμε τις δύο έννοιες και να προσδιορίσουμε πώς εντάσσεται σε αυτό το πεδίο η έννοια του αποσχιστικού κινήματος. Ως σημείο εκκίνησης παραθέτουμε τον πίνακα του Anthony Smith⁹¹ με τα γνωρίσματα των δύο συλλογικοτήτων:

⁸⁸ Δηλαδή «ένα κράτος που νομιμοποιείται από τις αρχές του εθνικισμού, του οποίου τα μέλη διαθέτουν έναν βαθμό εθνικής ενότητας και ενσωμάτωσης (όχι όμως και πολιτισμικής ομοιογένειας)» (Smith, 2001, σ.17).

⁸⁹ Ο Brubaker θεωρεί το εθνοποιητικό κράτος ως ένα «δυναμικά μεταβαλλόμενο πεδίο διαφοροποιημένων και ανταγωνιστικών θέσεων ή στάσεων, οι οποίες υιοθετούνται από διαφορετικές οργανώσεις, κόμματα, κινήματα ή προσωπικότητες εντός ή περί το κράτος, [και οι οποίες] αποσκοπούν με διάφορους και συχνά ανταγωνιστικούς τρόπους να κάνουν το κράτος ένα 'πραγματικό' έθνος-κράτος, το κράτος ενός συγκεκριμένου έθνους και για ένα συγκεκριμένο έθνος» (1996, σ.66).

⁹⁰ Σ' αυτή τη λογική, θα έπρεπε να μιλάμε για Οργανισμό Ηνωμένων Κρατών και όχι «Εθνών», όπως πολλοί έχουν παρατηρήσει (π.χ. Franck, 1997, σ. 154-5).

⁹¹ Ο Smith στη διάρκεια των χρόνων έχει τροποποιήσει σε έναν βαθμό τα γνωρίσματα της εθνοτικής ομάδας και του έθνους, καθώς και τους αντίστοιχους ορισμούς. Ο πίνακας που χρησιμοποιούμε προέρχεται κυρίως από το βιβλίο του 2004 (σ.18), όμως, με βάση συναφείς αναφορές του στις δημοσιεύσεις του 2001 (σ.13), του 2003

Πίνακας 9. Γνωρίσματα εθνοτικών ομάδων και εθνών

Εθνοτική ομάδα	Έθνος
ένα όνομα (αυτοπροσδιορισμός)	ένα όνομα (αυτοπροσδιορισμός)
ένας μύθος κοινής καταγωγής, κοινές μνήμες	κοινοί μύθοι και ιστορικές μνήμες
ένα ή περισσότερα στοιχεία κοινής κουλτούρας	μια διακριτή δημόσια κουλτούρα
πρόσδεση σε μια εδαφική επικράτεια	κατοχή μιας ιστορικής εδαφικής επικράτειας
μια αίσθηση αλληλεγγύης, τουλάχιστον μεταξύ των ελίτ	κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις (κοινοί κανόνες και έθιμα)

Τα δύο πρώτα χαρακτηριστικά εμφανίζονται τόσο σε εθνοτικές ομάδες όσο και σε έθνη. Και στους δύο τύπους συλλογικότητας τα μέλη τους ταυτίζονται από κοινού με ένα *συλλογικό όνομα*, το οποίο αποτελεί προϊόν αυτοπροσδιορισμού (Smith, 2004, σ.18). Η ονομασία αυτή βεβαίως δεν είναι αναγκαστικά αμετάβλητη, ενώ συχνά επικρατεί έναντι πολλαπλών εναλλακτικών· αυτή η επικράτηση εξαρτάται από ιστορικούς, πολιτισμικούς, αλλά και πολιτικούς και ιδεολογικούς παράγοντες. Η επικράτηση του εθνώνυμου «Έλληνες» αντί του «Γραικοί» ή του «Ρωμιοί» αποτελεί τέτοιο παράδειγμα. Επίσης, το συλλογικό όνομα σχετίζεται εξίσου με την αναγνώριση από τρίτους (επιπλέον του αυτοπροσδιορισμού). Συχνά μάλιστα το όνομα με το οποίο η ομάδα αυτοαναγνωρίζεται διαφέρει από εκείνο με το οποίο αναγνωρίζεται από τρίτους. Σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι διαφορετικές ονομασίες δεν (φαίνεται να) ενέχουν αξιολογικές ή ιδεολογικές συνδηλώσεις: π.χ. Έλληνες – αλλά και *Greeks*, *Yunanlar*, ή *Deutsche* – αλλά και *Germans*, *Allemands*, *Tedeschi*. Σε άλλες περιπτώσεις βέβαια συμβαίνει το αντίθετο, όπως σε δύο από τις ομάδες που απασχολούν την εργασία· το εθνώνυμο *Galla* με το οποίο

(σ.359) και του 2009 (σ.27, 29) και για λόγους ευχερέστερης σύγκρισης όσον αφορά την εθνοτική ομάδα, α) συνενώνουμε τους «κοινούς μύθους» με τις «κοινές μνήμες» ως ενιαίο γνώρισμα και β) προσθέτουμε το γνώρισμα της «πρόσδεσης σε εδαφική επικράτεια». Η Guibernau παρατηρεί ότι ο ορισμός του έθνους που διατύπωσε ο Smith σε άρθρο του 2002 διαφέρει από τους προγενέστερους στα εξής: 1) απαλείφει το επίθετο «μαζική» από τη δημόσια κουλτούρα, 2) αφαιρεί τελείως το γνώρισμα της «ενιαίας οικονομίας» και 3) απαλείφει το επίθετο «νομικά» από τα κοινά δικαιώματα και αναφέρεται ευρύτερα σε «κοινούς κανόνες και έθιμα». Η Guibernau αποδίδει την πρώτη αλλαγή του Smith στη μετατόπισή του από τη θέση ότι το έθνος είναι μοντέρνο φαινόμενο στην άποψη ότι υπάρχουν και λίγες περιπτώσεις προ-νεωτερικών εθνών (δεδομένου ότι η *μαζική* εθνική συνείδηση είναι μοντέρνο φαινόμενο). Συναφώς, η τρίτη αλλαγή του Smith αποτυπώνει τη μετατόπισή του από μια πιο πολιτική πρόσληψη του έθνους (η οποία σχεδόν το εξίσωνε με το σώμα των πολιτών) σε μια περισσότερο πολιτισμική (Guibernau, 2004, σ. 127-9). Ο Smith επ' αυτού υποστήριξε πως ελλείψει κράτους οι κοινοί κανόνες πηγάζουν ή/και προστατεύονται από θρησκευτικούς θεσμούς (2009, σ.51). Είναι ενδιαφέρον ότι ο Smith αποδέχεται πλήρως την ερμηνεία που δίνει η Guibernau σε αυτές τις αλλαγές (Smith, 2004, σ. 200, 205).

αποκαλούνταν οι Ορόμο (από τους κυρίαρχους Αμχάρα αρχικά) απορρίφθηκε από το εθνικιστικό κίνημά τους ως υποτιμητικό και σήμερα δεν χρησιμοποιείται. Η ινδονησιακή κυβέρνηση για δεκαετίες αποκαλούσε *Irian* τους Παπούα, στα πλαίσια της προσπάθειας «ινδονησιοποίησης» του πληθυσμού και της ιστορίας της περιοχής.

Επίσης, η επίκληση και η *καλλιέργεια μύθων και μνημών* είναι ένα σημαντικό γνώρισμα εθνοτικών ομάδων και εθνών. Μύθοι και μνήμες προφανώς αλληλεπιδρούν· για να αποκτήσει απήχηση ένας μύθος, θα πρέπει να αναφέρεται σε κάποια διάσταση ή σε κάποιο γεγονός που εμπεριέχεται στη συλλογική μνήμη. Κατ' αυτόν τον τρόπο ενισχύει τη διατήρηση της μνήμης (Schörpflin, 1997, σ.25-6). Μύθοι και μνήμες αποτελούν διαύλους μέσα από τους οποίους το παρελθόν αναπαρίσταται, εξιστορείται και τελικά εθνικοποιείται, γίνεται εθνικό παρελθόν⁹². Το πώς αναπαρίσταται το παρελθόν, πώς χρησιμοποιείται από διάφορους δρώντες, τι σημασία έχει για την εθνική αυτοεικόνα και την πρόσληψη του Άλλου, αποτελούν ζητήματα μεγάλης σπουδαιότητας· είναι επίσης στον πυρήνα της διαμάχης περί επινόησης ή μη του έθνους. Εδώ θα περιοριστούμε να πούμε πως το παρελθόν ως μύθος, μνήμη/λησμονιά και ιστορία αποτελεί θεμέλιο των εθνικών αφηγήσεων, ιδεολογιών και ταυτοτήτων. Στις περιπτώσεις που εξετάζουμε θα δούμε πως η καλλιέργεια μύθων και μνημών ικανοποιεί στον έναν ή άλλο βαθμό την ανάγκη για διακριτή και ισχυρή ταυτότητα, για πολιτική νομιμοποίηση και για τη συγκρότηση μιας πολιτικο-ιστορικής αφήγησης που θα συνεγείρει σε δράση ή/και θα την πλαισιώνει. Η στροφή προς το παρελθόν για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών είναι εν μέρει εμπρόθετη και εν μέρει ασυνείδητη, είναι «υπαρξιακή» αλλά και εργαλειακή. Η ανάλυση των αποσχιστικών κινήματων που εξετάζουμε προσθέτει στην παραπάνω εικόνα τη διαπίστωση ότι δεν είναι αναγκαστική η στροφή σε ένα μακρινό παρελθόν για να επιλυθούν οι πιεστικές ανάγκες του κινήματος: οι απαντήσεις και η έμπνευση μπορούν να αντληθούν και από το *πρόσφατο* παρελθόν.

Κάποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ εθνών και εθνοτικών ομάδων όσον αφορά μύθους και μνήμες είναι ότι: α) Οι καταγωγικοί μύθοι έχουν μεγαλύτερη σημασία για τις εθνοτικές ομάδες, αφού θεμελιώνουν την κομβική - όπως είδαμε - γι' αυτές αίσθηση της κοινής καταγωγής· οι εθνικές αφηγήσεις απ' την άλλη ενσωματώνουν μια μεγαλύτερη ποικιλία μύθων. Σύμφωνα με την ταξινόμηση του Schörpflin, οι εθνικοί μύθοι μπορεί να είναι: *εδαφικοί*, μύθοι *δοκιμασίας* και *λύτρωσης*, *άδικης μεταχείρισης*, *εκλογής* και *εκπολιτιστικής αποστολής*, *πολεμικής ανδρείας*, *παλιγγενεσίας* και *ανανέωσης*, *εθνογένεσης* και *αρχαιότητας*, *συγγένειας* και *κοινής*

⁹²Θα μπορούσε κανείς κατ' αντιστοιχία να πει πως το παρελθόν «εθνοτικοποιείται», αν και η ανάγκη νομιμοποίησης μέσω της ιστορικής συνέχειας προβάλλει συνήθως επιτακτικότερη στα έθνη, συχνά μάλιστα μέσω της σύνδεσης με ένα - πραγματικό ή μη - εθνοτικό παρελθόν.

καταγωγής⁹³ (Schöpflin, 1997, σ.28-35). β) Στην περίπτωση των εθνών οι μύθοι και οι μνήμες τείνουν να εντάσσονται σε - ή να καλλιεργούνται παράλληλα με - μια «κωδικοποιημένη, τυποποιημένη *εθνική ιστορία*» (Smith, 2001, σ.14). Με αφορμή την παρατήρηση αυτή, πρέπει να υιοθετήσουμε την κρίσιμη για την εργασία διάκριση του Gillis μεταξύ *επίσημης* και *λαϊκής* μνήμης (1994, σ.5-6). Ενώ για «τις ελίτ που διαθέτουν κρατική εξουσία η παραγωγή μιας κοινής [εθνικής] ιστορίας αποτελεί σχεδόν ρουτίνα» (Coakley, 2004, σ.539), είναι προφανές πως για εθνοτικές ομάδες, όπως αυτές που εξετάζουμε στην εργασία, η δημιουργία μιας ιστορικής αφήγησης και πολύ περισσότερο η διάχυση και προπαγάνδισή της είναι έργο πολύ δυσχερέστερο.

Πέρα από τις ομοιότητές τους, έθνη και εθνοτικές ομάδες διαφοροποιούνται σε μια σειρά από χαρακτηριστικά, όπως προκύπτει από τον πίνακα του Smith. Όσον αφορά το ζήτημα του *δεσμού*, κατά τον Smith οι κοινοί κανόνες/νόμοι (*laws*), τα κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις συνιστούν κάτι «παραπάνω από αλληλεγγύη» (2004, σ.18). Οι εθνοτικές ομάδες, κατά τον Smith, εκδηλώνουν μια αλληλεγγύη μεταξύ των ελίτ, η οποία όμως δεν περικλείει *αναγκαστικά* ευρύτερα στρώματα του «εθνοτικού» πληθυσμού⁹⁴. Κατά τον Walker Connor, οι εθνοτικές ομάδες και τα έθνη μοιράζονται τον ίδιο πυρήνα, δηλαδή την αίσθηση κοινής καταγωγής· η διαφοροποίηση έγκειται στο ότι τα έθνη αποτελούν μαζικό φαινόμενο. Με άλλα λόγια, τα έθνη κατά τον Connor αποτελούν εθνοτικές ομάδες που η μεγάλη πλειοψηφία των μελών τους (και όχι απλώς μια ελίτ) έχει αναπτύξει μια υποκειμενική αίσθηση και μια αυτογνωσία κοινής καταγωγής⁹⁵ (Connor, 1994, σ.100-03, 2004, σ.36-8, 41-2).

Όσον αφορά το ζήτημα της *κουλτούρας*, στις εθνοτικές ομάδες αυτή βασίζεται σε κάποιο ή κάποια κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως γλώσσα, έθιμα, θρησκεία ή θεσμοί. Δεν αναπτύσσουν υποχρεωτικά όμως μια *δημόσια* κουλτούρα· αυτή αποτελεί γνώρισμα που

⁹³ Ο Smith συντάσσει μια παρεμφερή τυπολογία μύθων (βλ. 1999, σ.62-8). Πιο ενδιαφέρουσα είναι όμως η διάκριση που κάνει σε *ιδεολογικούς* και *γενεαλογικούς*: οι πρώτοι προσλαμβάνουν την καταγωγή ως «πολιτισμική και ιδεολογική συνάφεια με υποτιθέμενους προγόνους και εποχές», ενώ οι δεύτεροι με πιο στενό τρόπο, ως μια αιματοσυγγενική σχέση. Οι διαφορετικές αυτές προσλήψεις αντανακλούν κοινωνικές εντάσεις εντός της εθνικής κοινότητας και εμπεριέχουν ανταγωνιστικές κατανοήσεις του εθνικού δεσμού όπως και ανταγωνιστικά προγράμματα δράσης (Smith, 1999, σ.70-1). Σε παλαιότερο έργο του αναφέρεται και στο δίπολο δυναστικών-κοινοτικών μύθων (1986, σ.58--68).

⁹⁴ Για τη ακρίβεια, ο Smith διακρίνει σε δύο τύπους *προνεωτερικών* εθνοτικών ομάδων: τις «πλευρικές» ή αριστοκρατικές, όπου η εθνοτική κουλτούρα και αλληλεγγύη περιοριζόταν σε μια - εγγράμματη συνήθως - ελίτ, και τις «κατακόρυφες» ή δημώδεις, όπου η εθνοτική κουλτούρα διαχεόταν σε ευρύτερα στρώματα, παράγοντας δεσμούς αλληλεγγύης που μπορούσαν να υπερβούν εσωτερικές ιεραρχικές διαιρέσεις (2000, σ.81-3).

⁹⁵ Παρότι δηλώνει πως τα έθνη δεν μπορούν να χρονολογηθούν (2004, σ.45), διατυπώνοντας αυτή τη θέση ο Connor, ανάγοντας δηλαδή το έθνος στη μαζική εθνική συνείδηση, ουσιαστικά τοποθετεί το έθνος στη νεωτερικότητα. Και αυτό διότι κατά γενική ομολογία και όπως και ο ίδιος αναγνωρίζει (2004, σ.44) η μαζικοποίηση της εθνικής συνείδησης είναι σχετικά πρόσφατο φαινόμενο. Αυτή η θέση δεν είναι ασύμβατη, αλλά φαντάζει παράταιρη με την προαναφερθείσα κεντρική θέση του Connor (ο οποίος συχνά κατατάσσεται στους αρχεγονιστές), ότι το έθνος αποτελεί στην ουσία έναν ψυχολογικό, υποκειμενικό άφατο δεσμό.

διαφοροποιεί τις εθνικές από τις υπόλοιπες κοινότητες (Miller, 1995, σ.27, Smith, 2001, σ.14) και αποτελεί αναγκαία συνθήκη του έθνους (Nielsen, 1999, σ.124). Συναφώς, ο Brass υπογραμμίζει πως τα έθνη - σε διαφοροποίηση από τις εθνοτικές κοινότητες που οργανώνονται γύρω από ένα κεντρικό πολιτισμικό σύμβολο - είναι (εθνοτικές) ομάδες που έχουν επιτύχει, μεταξύ άλλων, να εναρμονίσουν *πολλαπλά* σύμβολα σε μια ενιαία κουλτούρα (*multisymbol congruence*) (1991, σ.20-2). Ο Nielsen θεωρεί πως λόγω της ύπαρξης μιας «οργανωτικής», διεισδυτικής δημόσιας κουλτούρας «όλοι οι εθνικισμοί είναι πολιτισμικοί» ή, αλλιώς, όλα τα έθνη είναι πολιτισμικές κατασκευές, είτε έχουν πολιτική είτε εθνοτική βάση⁹⁶ (1999, σ.124, 127).

Το τρίτο χαρακτηριστικό, που κατά τον Smith διαφοροποιεί τις εθνοτικές ομάδες από τα έθνη, είναι η αντίληψή τους για - και η σύνδεσή τους με - το *έδαφος*. Οι εθνοτικές ομάδες, κατά τον Smith, συνδέονται με μια πατρίδα μόνο συμβολικά ή/και μέσω μιας συλλογικής μνήμης ενός τόπου καταγωγής. Τα έθνη, απ' την άλλη, κέκτονται μια εδαφική επικράτεια, η οποία θεωρείται η ιστορική πατρίδα τους (2004, σ.18). Η σημασία που έχει η εδαφικότητα για όσους μιλούν στο όνομα του έθνους είναι πράγματι μεγάλη· εδώ θα τονίσουμε ιδιαίτερα το πώς συνδέεται με την πολιτική διάσταση του έθνους και με το ζήτημα της αυτοκυβέρνησης. Κατ' αρχήν, η ταύτιση με μια οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή αποτελεί για κάποιους την κύρια ή μοναδική ειδοποιό διαφορά από την εθνοτική ομάδα: το έθνος αποτελεί μια εθνοτική ομάδα που έχει συνδέσει άρρηκτα την ταυτότητά της με ένα έδαφος (De Vos, 1995, σ.20, Oommen, 1997, σ.20, 33), ή μια «εδαφικά συγκεντρωμένη εθνοτική ομάδα», η οποία θεωρεί το έδαφος πατρίδα της (Hechter, 2000α, σ.14-5). Πολλοί μελετητές έχουν επισημάνει ότι τα έθνη χαρακτηρίζονται από την αξίωση για έλεγχο μιας συγκεκριμένης εδαφικής επικράτειας (Hastings, 1997, σ.3) ή από την αξίωση για «κρατικά δικαιώματα» (*statehood rights*), τα οποία όμως δεν αφορούν αποκλειστικά την κρατική κυριαρχία (Delanty O'Mahony, 2002, σ.104). Βασιζόμενος στη θέση του David Miller, ο Nielsen αναφέρει πως το έθνος «πρέπει να επιδιώκει την αυτοκυβέρνηση, να ελέγξει με *κάποιο τρόπο* ένα κομμάτι γης'. Έτσι, [...] είναι πολύ διαφορετικό από κάτι που είναι απλά μια εθνοτική ομάδα» (Nielsen, 1999, σ. 122). Σκόπιμα αναφερόμαστε εδώ σε απόψεις που - σε διαφοροποίηση από τη συμβατική σοφία - θεωρούν ως κρίσιμο χαρακτηριστικό του έθνους την έγερση αξιώσεων ή την επίτευξη *αυτοκυβέρνησης*, χωρίς να την ανάγουν στενά σε απόκτηση ανεξάρτητου κράτους. Αυτό συνεπάγεται ότι - σύμφωνα με τον ορισμό που έχουμε υιοθετήσει - είναι το *σύνολο των αποσχιστικών επιδιώξεων* (ανεξαρτησία και

⁹⁶ Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Nielsen αρνείται την πρόσληψη του πολιτισμικού έθνους (ή εθνικισμού) α) ως της κατηγορικής αντίθεσης του αντίστοιχου πολιτικού, και β) ως συνώνυμου της εθνοτικής διάστασης (1999, σ.126).

αυτονομία/εσωτερική αυτοδιάθεση) που μπορεί να θεωρηθούν εθνικιστικές. Πάντως, πρέπει να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με τη σημασία του εδάφους για το έθνος: Πρώτον, δεν είναι προφανώς εγγενής στο έθνος η αντίληψη της εδαφικότητας. Η ύπαρξη διασπορικών εθνικών κοινοτήτων υποδεικνύει ότι η σύνδεση με μια «πατρίδα» είναι φανταστική και δεν αφορά αναγκαστικά μια *οριοθετημένη* επικράτεια. Δεύτερον, «η έννοια της επικράτειας ως οριοθετημένης εδαφικότητας» εμφανίζεται στη νεωτερικότητα ως χαρακτηριστικό του σύγχρονου κράτους. Άρα η εδαφική κυριαρχία είναι καθοριστικό γνώρισμα του κράτους, μέσα από το οποίο διαχέεται στο έθνος⁹⁷ (Λιάκος, 2005, σ.60). Άρα είναι η – *ενδεχομενική*, αν και πλέον βαθιά ριζωμένη – σύνδεση έθνους και *κράτους* που είναι καθοριστική, και όχι πρωτίστως αυτή έθνους και εδάφους.

Μια σχετική με το έδαφος παρατήρηση, που κάνουν πολλοί, αφορά στον πολιτικό ή μη χαρακτήρα εθνών και εθνοτικών ομάδων. Άλλωστε ο στενός συσχετισμός έθνους και εδάφους εντοπίζεται συχνά στα «πολιτικά» έθνη, αυτά δηλαδή που διαμορφώθηκαν μέσα από διεργασίες σε υφιστάμενα (δυναστικά) κράτη της Δ. Ευρώπης και τα οποία οικοδομήθηκαν στη βάση λίγο ή πολύ οριοθετημένων εδαφών⁹⁸. Ο γαλλικός εθνικισμός – με την έμφαση σε κοινές πολιτικές αξίες, το ενιαίο, συγκεντρωτικό κράτος που αποστρέφεται περιφερειακές ή εθνοτικές αξιώσεις, το δίκαιο του εδάφους – αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα σύζευξης της πολιτικής και εδαφικής αντίληψης περί έθνους. Υποστηρίζεται, λοιπόν, πως τα έθνη έχουν πολύ πιο ισχυρό πολιτικό χαρακτήρα απ' ό,τι οι εθνοτικές ομάδες: έχουν πιο εμπεδωμένη πολιτική συνείδηση (Moore, 2001, σ.6), αποτελούν υφιστάμενες ή επίδοξες πολιτικές κοινότητες (Nielsen, 1999, 122), οι οποίες έχουν «αξιοσημείωτη πολιτική αυτονομία» (Drakulic, 2008, σ.222), ή αποτελούν «πολιτικοποιημένες εθνοτικές κοινότητες με αναγνωρισμένα συλλογικά δικαιώματα» (Brass, 1991, σ.20). Αυτές οι παρατηρήσεις, οι οποίες αντιμετωπίζουν τον πολιτικό χαρακτήρα εθνών και εθνοτικών ομάδων με όρους διαβάθμισης, είναι εύστοχες· είναι λάθος όμως να θεωρείται ότι οι εθνοτικές ομάδες είναι «προ-πολιτικές ενώσεις» (Wieland, 2001, 212, 214), αυστηρά «πολιτισμικές κατηγορίες» σε αντίστιξη με τις «κοινωνικοπολιτικές» εθνικές κατηγορίες (Wallerstein, 1988, σ.105) ή ότι δε διατυπώνουν «συγκεκριμένα πολιτικά αιτήματα» (Guibernau, 1996, σ.100). Η εθνοτικότητα ως φαινόμενο έχει αναμφισβήτητα πολιτική διάσταση, όπως επισημαίνουν πολλοί (π.χ. Cohen, 1996, σ.84, Jenkins, 1997, σ.52), μεταξύ των οποίων και ο Weber. Παρακάτω θα θίξουμε διάφορες διαστάσεις αυτής της πολιτικής όψης·

⁹⁷Ο Λιάκος κάνει αυτή την αναφορά στα πλαίσια της επισκόπησης των θέσεων του Πουλαντζά για το έθνος· βεβαίως, παρόμοια θέση διατυπώνει και η ευρύτερη κατηγορία μελετητών που θεωρούν το έθνος ως δημιουργήμα του σύγχρονου κράτους (π.χ. Giddens, Mann, Tilly).

⁹⁸Βέβαια, όπως έχουμε αναφέρει, η διάκριση μεταξύ πολιτικών και εθνοτικών εθνών αμφισβητείται έντονα. Ο Etherington, για παράδειγμα, επιχειρηματολογεί ότι το εθνοτικό στοιχείο είναι απαραίτητο στους εθνικισμούς ώστε να εδραιώσουν την αποκλειστική κυριαρχία τους επί ενός συγκεκριμένου εδάφους (2007, σ.25-6, 29-32).

η εθνοτική κινητοποίηση με την οποία ασχολούμαστε σε αυτή την εργασία, οι συλλογικές διεκδικήσεις δηλαδή στο όνομα της εθνοτικής ομάδας, διατρανώνει τον πολιτικό χαρακτήρα που η εθνοτικότητα μπορεί να προσλάβει. Η εθνοτικότητα είναι στον πυρήνα της, όπως σημειώσαμε, πολιτισμικό φαινόμενο, αυτό όμως δεν την αποκλείει εκ προοιμίου από το πεδίο του πολιτικού. Και η κομματική ταύτιση μπορεί να έχει ταξική *βάση*, παραμένει όμως πολιτικό φαινόμενο. Οφείλουμε βέβαια να σημειώσουμε πως η πολιτική διάσταση δεν είναι αναγκαία στις εθνοτικές ομάδες, όπως στα έθνη. Το ότι μπορούν – και συχνότατα το κάνουν – να αρθρώσουν και να παλέψουν για συλλογικά *αιτήματα*, δεν τις καθιστά αυτόματα και πολιτικές *κοινότητες*, όπως είναι οι εθνικές. Πέρα από την ένταση της πολιτικοποίησης και τον αναγκαίο ή μη πολιτικό χαρακτήρα, σημαντικότερο ίσως κριτήριο διαφοροποίησης του έθνους από την εθνοτική ομάδα είναι το *είδος* των πολιτικών αξιώσεων που επιδιώκουν ή των κατακτήσεων που υπερασπίζονται: ακολουθώντας τον Kellas, μπορούμε να πούμε, συνοψίζοντας τα παραπάνω, πως, σε αδρές γραμμές

η εθνικιστική πολιτική [...] εστιάζει στην εθνική αυτοδιάθεση ή την αυτονομία [*home rule*] σε μια εθνική εδαφική επικράτεια. Η εθνοτική πολιτική, αντιθέτως, ασχολείται κυρίως με την προστασία των δικαιωμάτων των μελών της ομάδας εντός ενός υφιστάμενου κράτους, *χωρίς αξίωση σε μια εδαφική πατρίδα* (Kellas, 1991 στο Taras και Ganguly, 2002, σ.19, έμφαση δική μου).

Έχοντας αναφερθεί στις διαφορές και ομοιότητες εθνών και εθνοτικών ομάδων, θα ολοκληρώσουμε αυτή την ενότητα κάνοντας κάποιες τελικές παρατηρήσεις για τη σχέση τους, εντάσσοντας σε αυτή τα αποσχιστικά κινήματα και διατυπώνοντας τους ορισμούς των δύο εννοιών. Καταρχήν, συνάγεται αβίαστα από την παραπάνω συζήτηση ότι η διάκριση της εθνοτικής ομάδας από το έθνος δεν μπορεί να είναι απόλυτη. Έχει πολλάκις επισημανθεί πως οι εθνοτικές ομάδες αποτελούν εν δυνάμει έθνη ή ότι ενυπάρχει σ' αυτές η δυνατότητα για εθνικό μετασχηματισμό και εθνικιστική κινητοποίηση (Gellner, 1994, σ.35, Moore, 2001, σ.6, Nielsson, 1985, σ.28, Smith, 1986, σ.166). Σε αυτό το πλαίσιο, κάποιοι μελετητές έχουν εισηγηθεί την αναπαράσταση αυτής της σχέσης ως ένα συνεχές. Εδώ θα αναφερθούμε σ' αυτό που προτείνει ο Paul Brass⁹⁹, αποτελούμενο από τρεις ομαδώσεις: τις εθνοτικές κατηγορίες, τις εθνοτικές κοινότητες και τα έθνη. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο διαστάσεις στις οποίες διαφέρουν, την πολιτισμική και την πολιτική. Για τον Brass η εθνοτική κατηγορία διακρίνεται από «αντικειμενικούς» πολιτισμικούς δείκτες (π.χ. γλώσσα, φυλή) και εμπεριέχει τα στοιχεία ενός «πλήρους καταμερισμού της εργασίας», όμως δεν εκδηλώνει ενσυνείδητα μια υποκειμενική

⁹⁹Έχουμε ήδη αναφερθεί στο συνεχές του Handelman, το οποίο αφορά κατά βάση τις εθνοτικές ομάδες, αν και αναφέρεται – κάπως συγκεκριμένα – και στο έθνος ως άκρο του συνεχούς. Επίσης, οι Kaufmann (2000, σ.1089) και Wieland (2001, σ.213-5), χωρίς να συγκροτούν ένα συνεχές, είναι κάποιοι από αυτούς που προδιαγράφουν τις περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να γίνει η μετάβαση από εθνοτική ομάδα σε εθνική κοινότητα.

αναπαράσταση αυτής της διαφορετικότητας¹⁰⁰. Ως εκ τούτου δεν διατυπώνει αιτήματα στο όνομα μιας εθνοτικής ταυτότητας. Όταν, για διάφορους λόγους, τα μέλη αυτής της κατηγορίας αρχίζουν να αποδίδουν νόημα και σε πολιτισμικούς δείκτες, να επιλέγουν σύμβολα και να καλλιεργούν μιαν αίσθηση καταγωγής, τότε μπορεί να θεωρηθεί ότι συγκροτούν μιαν εθνοτική κοινότητα. Η συγκρότηση της υποκειμενικότητας συνοδεύεται συνήθως από την αξίωση για αναγνώρισή τους ως ομάδας, αλλά και από τη διεκδίκηση αιτημάτων που θα επιτρέψουν τη βελτίωση της εκπαιδευτικής και οικονομικής κατάστασης, όπως και των πολιτικών δικαιωμάτων των *μελών* της ομάδας. Το δεύτερο στάδιο μετάβασης στο έθνος επέρχεται, εφόσον η διεκδίκηση αποκτά ισχυρότερα πολιτικά χαρακτηριστικά, και δεν αφορά τη βελτίωση των *ατομικών* ευκαιριών αλλά πλέον την «ομάδα ως σύνολο». Στο πολιτισμικό επίπεδο ολοκληρώνεται συνήθως η διαδικασία «εναρμόνισης συμβόλων» στην οποία αναφερθήκαμε, στην κατασκευή δηλαδή μιας πιο σύνθετης αλλά και στέρεης συλλογικής ταυτότητας. Καθοριστικό κριτήριο μετάβασης από εθνοτική κοινότητα σε έθνος, όμως, είναι «η *κατάκτηση και διατήρηση* συλλογικών δικαιωμάτων μέσα από την πολιτική δράση» της ίδιας της ομάδας· τα συλλογικά αυτά δικαιώματα εξασφαλίζονται είτε μέσω της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, είτε μέσω «ελέγχου ενός εδάφους εντός του κράτους», είτε μέσω της απόκτησης ανεξάρτητου κράτους (Brass, 1991, σ.19-23). Στην ίδια κατεύθυνση οι Taras και Ganguly θεωρούν πως η μετάβαση μιας εθνοτικής ομάδας σε έθνος λαμβάνει χώρα, όταν αναπτύσσονται εντός αυτής πολιτικές ιδέες περί εθνικής αυτοδιάθεσης και αυτοκυβέρνησης, οι οποίες, όπως είπαμε, αναφέρονται σε κυριαρχία επί ενός εθνικού εδάφους (είτε με τη μορφή αυτονομίας είτε ανεξαρτησίας) (2002, σ.7, 19).

Πρέπει εδώ να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις: Πρώτον, η μετάβαση από την εθνοτικότητα στο έθνος δεν είναι ούτε αυτονόητη ούτε ιστορικά αναγκαία. Επιπλέον, τα έθνη δεν δημιουργούνται μόνο μέσω της εθνοτικής οδού αλλά και μέσω της κρατικής, δηλαδή μέσω της δράσης ενός κράτους που συγκροτεί από τις προϋπάρχουσες εθνοτικές κατηγορίες ένα εθνικό αμάλγαμα στη βάση της κοινής υπηκοότητας (Brass, 1991, σ.20, Taras και Ganguly, 2002, σ.7). Τρίτον, η μετάβαση από την εθνοτική ομάδα στο έθνος αποτελεί προφανώς μια δέσμη διαδικασιών και όχι μια μετάπτωση από τη μία κατάσταση στην άλλη. Τέταρτον, θα πρέπει να διευκρινίσουμε το εξής: Η μετάβαση αυτή σηματοδοτείται από τη *διατύπωση αιτημάτων και τη συλλογική δράση* για αναγνώριση της εθνοτικής ομάδας ως έθνους, για συλλογικά δικαιώματα και για πολιτικό έλεγχο επί ενός εδάφους (η θέση των Nielsen, Delanty και O' Mahony, Taras και Ganguly); Ή μήπως θα πρέπει να θεωρείται πως λαμβάνει χώρα, όταν

¹⁰⁰Αντιθέτως, στην τυπολογία του Handelman είδαμε πως ακόμη και οι «εθνοτικές κατηγορίες» έχουν συνείδηση μιας πολιτισμικής ιδιαιτερότητας.

πράγματι *ικανοποιούνται* – σε έναν βαθμό έστω – οι στόχοι για πολιτική αυτονομία και *αναγνωρίζονται* τα συλλογικά δικαιώματα από κατεστημένους δρώντες (κράτη, διεθνείς οργανισμούς); Η εφαρμογή της πρώτης άποψης στην ανάλυση δημιουργεί αρκετές δυσκολίες: Αρκεί η άρθρωση εθνικιστικών διεκδικήσεων από μια οργάνωση για να ονομαστεί η ομάδα έθνος; Κάτι τέτοιο θα μας οδηγούσε να θεωρούμε αυτομάτως έθνος την ομάδα στο όνομα της οποίας δρα ένα αποσχιστικό κίνημα. Πόσο μαζικό πρέπει να είναι το εθνικό φρόνημα; Πόσο έντονη η συλλογική δράση; Γι' αυτό προκρίνουμε τη δεύτερη άποψη, η οποία υποστηρίζεται από τον Brass (1991, σ. 20, 23), λόγω των πιο ξεκάθαρων κριτηρίων που θέτει. Προφανώς, όμως, η καλλιέργεια μιας εθνικής συνείδησης, η άρθρωση εθνικιστικών διεκδικήσεων και η συγκρότηση πολιτικών οργανώσεων συνιστούν σημάδια εκκίνησης μιας εθνοποιητικής διαδικασίας.

Συνάγεται, λοιπόν, πως μεταξύ «έθνους» και «εθνοτικής ομάδας» υπάρχει μια ενδιάμεση, γκριζα ζώνη, στην οποία περιλαμβάνονται πρακτικές όπως αυτές που μόλις περιγράψαμε. Όπως επισημαίνει ο Eriksen, όταν κάποια μέλη μιας ομάδας επιθυμούν ανεξάρτητο κράτος και άλλα απλώς πολιτισμικά δικαιώματα, «εξαρτάται από τον παρατηρητή το αν η κατηγορία είναι έθνος ή εθνοτική ομάδα» (1993, σ.119). Κάποιες έννοιες που τοποθετούνται σε αυτή την ενδιάμεση ζώνη είναι αυτές της «εθνικής μειονότητας», του «έθνους χωρίς κράτος»¹⁰¹ και του «εθνοεθνικισμού» (*ethnonationalism*)¹⁰². Τα *αποσχιστικά κινήματα* εθνοτικών ομάδων μπορούν με ασφάλεια να τοποθετηθούν σ' αυτή την γκριζα ζώνη· σύμφωνα με τον Drakulic, μεταξύ εθνών και εθνοτικών ομάδων «υπάρχουν οριακές περιπτώσεις επίδοξων εθνών – εθνοτικές ομάδες με ρωμαλέα αποσχιστικά κινήματα, αλλά περιορισμένη πολιτική αυτονομία» (2008, σ.222). Οι δύο ομάδες που εξετάζουμε στην εργασία περιλαμβάνονται σ' αυτή την κατηγορία, τουλάχιστον για το διάστημα που η αποσχιστική δράση ήταν εν εξελίξει.

Κλείνοντας αυτή την ενότητα, θα προτείνουμε τους ακόλουθους ορισμούς για την εθνοτική ομάδα και το έθνος, αναδεικνύοντας τα κύρια γνωρίσματα που προκύπτουν από την προηγηθείσα ανάλυση και υπογραμμίζουν τις διαφορές των δύο εννοιών.

¹⁰¹ Για ορισμό της έννοιας αυτής βλ. Guibernau, 2004, σ.132· για μια πιο εκτεταμένη διαπραγμάτευση τέτοιων ομάδων βλ. Guibernau, 1996, κεφ.5.

¹⁰² Η έννοια του «εθνοεθνικισμού» έχει συνδεθεί με το έργο του Walker Connor, ο οποίος τη χρησιμοποιεί ουσιαστικά ως συνώνυμο του «εθνικισμού», δηλαδή ως *αφοσίωση στο έθνος*· χρησιμοποιεί αυτή την «περιπτή» έννοια εξαιτίας της εσφαλμένης (κατ' αυτόν) εννοιολόγησης του «εθνικισμού» ως αφοσίωσης στο κράτος (Connor, 2004α, σ.39). Πάντως, η έννοια χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία για να υποδηλώσει «μια μορφή εθνικισμού που συνδέεται με μια εθνοτική ομάδα που δεν έχει το δικό της κράτος, αλλά έχει κινητοποιηθεί πολιτικά για να πετύχει αυτόν το στόχο» (Caspersen, 2006), ή έστω κάποιον βαθμό αυτοκυβέρνησης (Lecours, 2000, σ.105). Με αυτή τη σημασία – στην οποία αναφερόμαστε εδώ ως εμπίπτουσα στην ενδιάμεση ζώνη μεταξύ εθνοτικής ομάδας και έθνους και ως έχουσα παρεμφερή σημασία με την έννοια του αποσχιστικού κινήματος – χρησιμοποιούν τον όρο (ρητά ή μη) μελέτες όπως των Cederman *et al*, 2009, Lecours, 2000 και Riggs, 1995.

Εθνοτική ομάδα είναι μια κοινότητα τα μέλη της οποίας συνδέονται στη βάση μιας αίσθησης κοινής καταγωγής και πολιτισμικής διαφοράς.

Για την υποκειμενική πίστη σε μια κοινή καταγωγή – η οποία συχνά αναπαρίσταται μέσα από έναν μύθο – δεν χρειάζεται να προσθέσουμε κάτι άλλο· όσον αφορά την «πολιτισμική διαφορά», η συγκεκριμένη διατύπωση αποσκοπεί στο να τονίσει αφενός τον πολιτισμικό χαρακτήρα της εθνοτικής ομάδας, αλλά και να δώσει έμφαση όχι μόνο στην πολιτισμική ομοιότητα ή εγγύτητα αλλά και στη συνείδηση διαφοράς που αναδύεται μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλες ομάδες.

Έθνος είναι μια φαντασιακή κοινότητα η οποία απολαμβάνει κάποιας μορφής αυτοκυβέρνηση σε μια εδαφική πατρίδα, αναπτύσσει μια διακριτή δημόσια κουλτούρα και μια κοινή μνήμη.

Σχετικά με τη «φαντασιακή κοινότητα», ισχύουν όσα αναφέρει ο Anderson για τους δύο αυτούς όρους (*απρόσωπη, νοητή, οριζόντια συλλογικότητα*). Αναφορικά με το κριτήριο της αυτοκυβέρνησης, παραπέμπει σε όσα έχουμε αναλύσει περί *εδαφικού* και *πολιτικού* χαρακτήρα του έθνους, είτε αυτό έχει επιτύχει εδαφική αυτονομία εντός ενός κράτους είτε ανεξαρτησία¹⁰³. Η «δημόσια κουλτούρα» συγκαταλέγεται στον ορισμό λόγω της σημασίας που έχει ειδικά για το έθνος· πέρα από τις συνδηλώσεις μιας πολιτικής κοινότητας ή ενός δήμου που φέρει η έννοια, περιλαμβάνει ταυτόχρονα – όπως σημειώνει ο Smith – και την ανάδειξη κάποιου ή κάποιων κοινών πολιτισμικών γνωρισμάτων (γλώσσα, έθιμα κλπ). Η «κοινή μνήμη» και η «διακριτή δημόσια κουλτούρα» περιλαμβάνονται στον ορισμό, για να τονίσουν ότι οι εθνικές κοινότητες είναι πολιτισμικές και ιστορικές κατασκευές· αν απουσίαζαν, τότε τα κρατίδια *εδαφικών* ομοσπονδιών¹⁰⁴ (όπως οι πολιτείες των ΗΠΑ ή τα γερμανικά *Länder*) θα έπρεπε να θεωρηθούν έθνη.

¹⁰³Εναλλακτικά η διατύπωση θα μπορούσε να ήταν: «απολαμβάνει κάποιας μορφής πολιτική αυτονομία».

¹⁰⁴Κατά τον Kymlicka, οι εδαφικές ομοσπονδίες, σε διαφοροποίηση από τις «πολυεθνικές», αφορούν στη διαίρεση της εξουσίας εντός μιας εθνικής κοινότητας (Kavalski και Zolkos, 2008, σ.2).

Κεφάλαιο 4. ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με το φαινόμενο του εθνικισμού. Αναγκαστικά η διαπραγμάτευση του πολυσχιδούς αυτού θέματος θα είναι επιλεκτική, με εστίαση σε όψεις που αφορούν την εργασία αυτή, όπως η απόσχιση, η συλλογική δράση, τα κινήματα, οι δρώντες. Στο πρώτο μέρος θα κάνουμε, υπό το προαναφερθέν πρίσμα, μια απόπειρα σφαιρικής παρουσίασης του εθνικιστικού φαινομένου. Στο δεύτερο μέρος θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις κύριες θεωρίες που έχουν επικρατήσει στη βιβλιογραφία, καθώς και τις εξηγήσεις που έχουν διατυπώσει οι σημαντικότεροι εκπρόσωποί τους.

A. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Ιστορικές όψεις

Θα ξεκινήσουμε με μια περιοδολόγηση του εθνικισμού, βασιζόμενοι σε αυτή των τεσσάρων εποχών που έχουν προτείνει οι Delanty και O'Mahony. Η πρώτη εποχή διαρκεί από το 1770 ως το 1870 και σηματοδοτείται από τη Γαλλική Επανάσταση και τον Διαφωτισμό. Οι εθνικισμοί αυτής της περιόδου παραμένουν σε γενικές γραμμές πολιτικά περιορισμένοι, με την καταστολή των εξεγέρσεων που αναδύθηκαν αφενός ως απότοκο του ναπολεόντειου επεκτατισμού και αφετέρου με την «Άνοιξη των Εθνών». Παρ' όλα αυτά, οι εθνικιστικές ιδέες και ταυτίσεις διαχέονται και ριζώνουν μέσα από διαδικασίες, όπως οι αγώνες για πολιτικά δικαιώματα, η ανάπτυξη του αλφαριθμητισμού, η εθνική διαμεσολάβηση των ιδεών του Διαφωτισμού και η συγχώνευσή τους με μορφές του Ρομαντισμού. Τέτοιες διαδικασίες πρέπει να ιδωθούν υπό το φως της κεντρικής κοινωνικής σύγκρουσης αυτής της περιόδου, μεταξύ (ριζοσπαστικών ή φιλελεύθερων) μεσαίων στρωμάτων και της συντηρητικής αριστοκρατικής τάξης· γι' αυτό συνήθως αποδίδεται προοδευτικός χαρακτήρας στους εθνικισμούς αυτής της εποχής (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.133-4).

Η δεύτερη περίοδος εκτείνεται από το 1870 ως το 1945· πρόκειται φυσικά για την κατεξοχήν εποχή του εθνικισμού όσον αφορά τον ευρωπαϊκό χώρο. Μπορούμε, ακολουθώντας τον Hobsbawm, να διακρίνουμε σε δύο υποπεριόδους, α) από το 1870 (χρονολογία που ολοκληρώθηκε η γερμανική και η ιταλική ενοποίηση) ως το 1918, διάστημα που, κατά τον Hobsbawm, επικράτησε ο «εθνο-γλωσσικός» εθνικισμός μικρών λαών, αλλά που χαρακτηρίζεται εξίσου από την οικοδόμηση υπερπόντιων αυτοκρατοριών και τους ανταγωνισμούς των «ιμπεριαλιστικών σωβινισμών»· β) το διάστημα 1918-1945, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη σαρωτική δημιουργία εθνικών κρατών (μετά την κατάρρευση των αυτοκρατοριών στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη), αλλά και την ανάδυση συντηρητικών και φασιστικών εθνικισμών. Η αστάθεια και η συγκρουσιακότητα αποτέλεσαν κύρια χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου, όχι μόνο στο διεθνές αλλά και στο κρατικό επίπεδο. Απ' τη μία συνεχίστηκε ο εκδημοκρατισμός και η μαζικοποίηση της πολιτικής διαδικασίας, ενώ η εργατική τάξη αναδύθηκε ως δυναμικό πολιτικό υποκείμενο· συχνά μάλιστα οι διεκδικήσεις της συμπορεύονταν με εθνικά αιτήματα. Απ' την άλλη υπήρξαν συντηρητικές και αυταρχικές αναδιπλώσεις, οι οποίες αποτυπώνονται πολλαπλώς: στη μικροαστική κοινωνική βάση πολλών εθνικιστικών κινημάτων (συμπεριλαμβανομένων των πολυάριθμων αποσχιστικών κινημάτων αυτής της περιόδου), στα αντισημιτικά κινήματα και τις ρατσιστικές θεωρίες του τέλους του 19^{ου} αι., και βέβαια στους φασισμούς του Μεσοπολέμου. Για κάποιους όλα αυτά σηματοδοτούν τη συντηρητική και οπισθοδρομική στροφή στον χαρακτήρα του εθνικισμού¹⁰⁵ (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.134-5, Hobsbawm, 1992, σ.109-10, 116-20, 129, 139, 143).

Η τρίτη περίοδος εκτείνεται από το 1945 ως το 1989 και διακρίνεται από την ελάττωση της ρευστότητας και της βίας στο διεθνές επίπεδο. Στον «ανεπτυγμένο» κόσμο, δυτικό και κομμουνιστικό, ο ενδυναμωμένος ρόλος του κράτους τόσο στον τομέα της ανάπτυξης όσο και της πολιτισμικής παραγωγής παρήγαγε διάφορες παραλλαγές πατριωτισμού. Ο εθνικισμός, στην κινηματική μορφή του, εκδηλώνεται πολύ πιο έντονος στην περιφέρεια, αρχικά με τα αντιαποικιακά κινήματα και λίγο αργότερα με τις διάφορες περιφερειακές, αποσχιστικές και εθνικές διεκδικήσεις (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.135-6, Hobsbawm, 1992, σ.150, 153).

Αξίζει να αναφερθούμε λίγο εκτενέστερα στο ζήτημα της διάχυσης του εθνικισμού στην περιφέρεια, λόγω και του ότι αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα κινήματα των Ορόμο και των Παπούα. Με άξονα την ανάλυση του Peter Worsley μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερα χαρακτηριστικά των εθνικισμών της Ασίας και Αφρικής: 1) Τον καταστατικό ρόλο της αποικιακής εμπειρίας, καθώς οι εθνικισμοί αυτοί αποτέλεσαν ουσιαστικά

¹⁰⁵ Ο Hobsbawm αναφέρει ότι ο ίδιος ο όρος «εθνικισμός» επινοήθηκε στα τέλη του 19^{ου} αι. για να περιγράψει τα συντηρητικά εθνοκεντρικά κινήματα σε εδραιωμένα εθνικά κράτη (1992, σ.102).

μιαν αντίδραση στην αποικιακή εξουσία. Ήταν τα αυθαίρετα σύνορα του αποικιακού κράτους, καθώς και οι (διοικητικές, εκπαιδευτικές κλπ) πολιτικές του που ένωσαν πληθυσμούς συχνά ως τότε αποκομμένους, κάνοντας έτσι δυνατή τη δημιουργία νέων συλλογικών υποκειμένων¹⁰⁶ (Άντερσον, 1997, σ. 174-6, 201-2, Worsley, 1975, σ.52, 84). 2) Τη μετάβαση από τον φιλελεύθερο στον μαζικό εθνικισμό. Ουσιαστικά ο φιλελεύθερος εθνικισμός ήταν υπόθεση κάποιων γηγενών ελίτ. Αυτές αποτελούνταν κυρίως από μεσαιά στρώματα, επαγγελματίες και διανοούμενους, οι οποίοι είχαν εκπαιδευθεί στις αποικίες ή τη μητρόπολη· πολλοί απ' αυτούς στελέχωναν – με προσόν τη διγλωσσία τους – τις μεσαιές βαθμίδες της αποικιακής γραφειοκρατίας. Σε μια περίπληξη απόδειξη του νόμου των αθέλητων συνεπειών, ήταν ακριβώς αυτή η επαφή τους μέσω της εκπαίδευσης – κοσμικής, αλλά και ιεραποστολικής – με τη δυτική πολιτική σκέψη και την επιστημονική γνώση, η οποία έκανε διαθέσιμα σ' αυτή την ελίτ τα απαραίτητα εφόδια για τη φαντασίωση του έθνους και την αποτίναξη της αποικιοκρατίας¹⁰⁷ (Άντερσον, 1997, σ.175-8, 182, 188, 201-2, Chatterjee, 1993, σ.10-11, 16-7, Smith, 2000, σ.157-60, Worsley, 1975, σ.54-65, 85-6). 3) Την ενσάρκωση αιτημάτων για ανεξαρτησία και ανάπτυξη/πρόοδο (Worsley, 1975, σ.84). Ως προς την ανεξαρτησία δεν χρειάζεται να επισημάνουμε κάτι. Σχετικά με το δεύτερο αίτημα, ο Nairn θεωρεί πως ο εθνικισμός αναδύθηκε στην περιφέρεια ως «εξαναγκασμένη απάντηση» στην *άνιση ανάπτυξη*, δηλαδή αναδύθηκε μέσα από «το γεγονός της ανέχειας και τη συνειδητοποίηση αυτής της ανυπόφορης έλλειψης» (1977, σ.343-4). 4) Τον εδαφικό χαρακτήρα αυτών των εθνικισμών. Το βασικό κριτήριο της εθνικής κοινότητας ήταν, γι' αυτούς που την οραματίστηκαν, η πολιτικο-εδαφική οντότητα που είχε δημιουργήσει η αποικιακή δύναμη. Η πρόκριση της αρχής του *uti possidetis* ως κανόνα της αποαποικιοποίησης σίγουρα επηρέασε σημαντικά την επιλογή του εδαφικού κριτηρίου. Έτσι, αναπτύχθηκε από τα ανταποικιακά κινήματα ένας «εδαφικός πατριωτισμός». Στην ίδια κατεύθυνση, μετά την ανεξαρτησία ο επίσημος κρατικός λόγος καλλιέργησε την ιδέα του έθνους ως «εδαφικής πατρίδας» και προέκρινε ως βάση της αφοσίωσης σ' αυτό τη «διαμονή και τη χωρική εγγύτητα» παρά την καταγωγή· απώτερος σκοπός ήταν η αποδυνάμωση ανταγωνιστικών προσδέσεων, κυρίως των εθνοτικών (Smith, 2000, σ.156, 170-72). Βέβαια, παρά αυτόν τον διακηρυγμένο στόχο, σε πολλές περιπτώσεις η πολιτική αντιπαράθεση κατέληξε σε ανταγωνισμό μεταξύ εθνοτικών ομάδων, οι οποίες θεωρούσαν το κράτος ως λάφυρο· στην πράξη λοιπόν η δημιουργία μιας πολιτικής και εδαφικής εθνικής ταυτότητας υπερκείμενης των

¹⁰⁶ Εδώ αναφερόμαστε στα υποκείμενα των επιμέρους αποικιακών διοικήσεων· και συνολικά όμως το πολιτικό υποκείμενο «Τρίτος Κόσμος» δημιουργήθηκε μέσω της βίαιης επιβολής της κοινής εμπειρίας της αποικιοκρατίας, η οποία μοιραία κατασκεύασε έναν κοινό Άλλο: τον λευκό άνθρωπο (Worsley, 1975, σ.84).

¹⁰⁷ Είναι εύστοχη, λοιπόν, η παρατήρηση ότι το πλέον επαναστατικό βιβλίο στην αποικιακή Αφρική ήταν το αγγλικό αναγνώστικό (Worsley, 1975, σ.58).

επιμέρους προσδέσεων έμεινε ανολοκλήρωτη, αφού το έθνος ταυτιζόταν με την εκάστοτε κυρίαρχη εθνοτική ομάδα. Σε κάθε περίπτωση, πολλοί αφρικανικοί και ασιατικοί εθνικισμοί αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα νομιμοποίησης, σύμπτωμα των οποίων είναι και οι πολλαπλές εθνοτικές και αποσχιστικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν (Smith, 2000, 166-9, 177). Το πρόβλημα, λοιπόν, που πολλοί αфро-ασιατικοί εθνικισμοί δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά, ήταν ότι οι κυρίαρχες πολιτισμικές ταυτότητες ήταν είτε στενότερες σχετικά με την εθνική μονάδα (ομάδες καταγωγής, φυλές, εθνοτικές ομάδες) είτε την υπερέβαιναν (γλωσσικές, θρησκευτικές κτλ) (Worsley, 1975, σ.74-5, 79). Σε πολλές περιπτώσεις, ιδιαίτερα στην Αφρική, η συγκρότηση των εθνοτικών ομάδων ήταν αποτέλεσμα - εν μέρει σχεδιασμένο, εν μέρει αθέλητο - των αποικιακών πολιτικών, οι οποίες αναδιέταξαν ριζικά τις πολιτισμικές ταυτότητες και τα όριά τους (Young, 1994, σ.225-31).

Η τέταρτη περίοδος ξεκινά το 1989 και συνεχίζει ως τις μέρες μας. Κατά τους Delanty και O'Mahony, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μια νέα αστάθεια, τόσο διακρατική όσο και κοινωνική, η οποία ευνοεί διαφόρων μορφών εθνικιστικές κινητοποιήσεις. Συνολικά διακρίνουν μια ένταση των εθνοτικών και ριζοσπαστικών εθνικισμών (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.136-7).

Η παραπάνω περιοδολόγηση συναρτά τον εθνικισμό με τη νεωτερικότητα. Αν και για κάποιες προσεγγίσεις ο εθνικισμός εκτείνεται σε μεγαλύτερο χρονικό φάσμα ή έχει τις ρίζες του σε προγενέστερες περιόδους, η κυρίαρχη άποψη είναι πως αποτελεί ένα μοντέρνο φαινόμενο¹⁰⁸. Για τον Motyl δεν ισχύει απλώς ότι η νεωτερικότητα προωθεί όλες τις μορφές εθνικισμού, αλλά και ότι *«το να είσαι εθνικιστής, με κάθε έννοια του όρου, είναι το να είσαι μοντέρνος»*. Για τα διάφορα εθνικιστικά κινήματα η επιδίωξη συγκρότησης έθνους και «απόκτησης» κράτους μοιάζει αναπόφευκτη, εφόσον η νεωτερικότητα τα προωθεί ως, αντιστοίχως, την κυρίαρχη κοινωνική και πολιτική οργανωτική αρχή (Motyl, 1992, σ.312-3, 319, έμφαση δική μου). Ειδικά για κινήματα όπως αυτά που εξετάζει η παρούσα εργασία, η εθνικιστική επιδίωξη δε σημαίνει απλά τη δημιουργία εθνικού κράτους, αλλά εμπεριέχει και αιτήματα για πρόοδο, εκσυγχρονισμό, ισότιμη συμμετοχή στον μοντέρνο κόσμο. Κατά τον Wimmer, δεν είναι ότι η νεωτερικότητα επέφερε τον εθνικισμό, αλλά και ότι η ίδια *«στηρίζεται σε ένα θεμέλιο εθνοτικών και εθνικιστικών αρχών»* (2004, σ.42). Ο εθνικισμός γεννιέται μέσα στο πλαίσιο των νεωτερικών διαδικασιών και ταυτόχρονα είναι από τις δυνάμεις που εμπλέκονται στον καθορισμό της μορφής των διαδικασιών αυτών και της συνάρθρωσής τους. Οι

¹⁰⁸ Κάποιοι, όπως ο Smith, θεωρούν πως δεν είναι ασύμβατες αυτές οι δύο θέσεις, επισημαίνοντας πως μπορεί να εντοπιστούν εθνικισμοί ή - ακόμα περισσότερο - έθνη στην προ-νεωτερική περίοδο, όμως ο μοντέρνος εθνικισμός είναι φαινόμενο ποιοτικά διαφορετικό και διακριτό από τους προγενέστερους.

Delanty και O'Mahony παρουσιάζουν το πώς διαλέγεται ο εθνικισμός με αυτά που περιγράφουν ως τις τέσσερις δυναμικές του νεωτερικού κοινωνικού σχεδίου (2002, σ.9-19): Οι δύο πρώτες αφορούν τη *δημιουργία κράτους* και τον *εκδημοκρατισμό*, όψεις που παρουσιάζουμε ειδικότερα στη συνέχεια αυτής της ενότητας, λόγω της σημασίας τους για το αποσχιστικό φαινόμενο. Η τρίτη κομβική δυναμική της νεωτερικότητας αφορά στην οικονομική σφαίρα και είναι ο *καπιταλισμός*. Κάποιοι προφανείς συσχετισμοί του με τον εθνικισμό είναι οι διάφοροι ανταγωνισμοί μεταξύ εθνικών κρατών που προκύπτουν από την καπιταλιστική συσσώρευση και επέκταση, όπως επίσης οι ανισότητες που προκαλεί η καπιταλιστική ανάπτυξη μεταξύ περιφερειών εντός των εθνικών κρατών και οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν ή να πυροδοτήσουν εθνοτικές ή/και αποσχιστικές επιδιώξεις (Motyl, 1992, σ.316). Η τέταρτη δυναμική της νεωτερικότητας αφορά στην κουλτούρα και ειδικότερα τη «*διανοητικοποίησή*» της (*intellectualization*). Κάποια συστατικά της διαδικασίας αυτής είναι η εκκοσμίκευση, η απόδοση εξέχουσας σημασίας στη γνώση, καθώς και το - κομβικό στην ανάλυση του Άντερσον - τρίπτυχο: ανάπτυξη τυπογραφίας - δημιουργία λαϊκού αναγνωστικού κοινού - μαζική εκπαίδευση. Τα συστατικά αυτά έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους στον εθνικισμό: αποτελεί κοσμική δύναμη, έχοντας χαρακτηριστεί «πολιτική θρησκεία», αποτελεί μια μορφή γνώσης, αφού δια μέσου του οι άνθρωποι «*μαθαίνουν*» την κοινωνία τους¹⁰⁹, ενισχύεται μέσα από την τυπογραφική άνθηση των καθομιλουμένων γλωσσών, καλλιεργείται από διανοούμενους και ακαδημαϊκούς, βρίσκει θερμή απήχηση στα πανεπιστήμια και στα μορφωμένα στρώματα. Εντέλει, το ίδιο το έθνος ως κατασκευή δεν έχει από, αλλά νοητικό, φαντασιακό χαρακτήρα (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.16-8).

Ιδεολογικές όψεις

Σε αυτή την υποενότητα θα εξετάσουμε συνοπτικά βασικές όψεις της ιδεολογίας του εθνικισμού, κάποιες από τις οποίες είναι απαραίτητες για την κατανόηση του αποσχιστικού φαινομένου. Θα παρουσιάσουμε αρχικά τις θεμελιώδεις θέσεις - ή αλλιώς το δόγμα - της εθνικιστικής ιδεολογίας· στη συνέχεια θα αναφερθούμε στο πώς η εθνικιστική ιδεολογία ενσωματώνει τις έννοιες της λαϊκής κυριαρχίας, του λαού και της αυτοδιάθεσης.

¹⁰⁹Αυτό συνδέεται με το ότι, σύμφωνα με τους Delanty και O'Mahony, ο εθνικισμός αποτέλεσε τον πρώτο σημαντικό νεωτερικό λόγο (ή «σύστημα πολιτισμικής ερμηνείας»), ο οποίος δεν παρέμεινε στο «υψηλό» επίπεδο, αλλά διείσδυσε στην καθημερινή ζωή (σε διαφοροποίηση από την τέχνη ή τη φιλοσοφία) (2002, σ.5).

Η ιδεολογία του εθνικισμού έχει χωρίς αμφιβολία αναδυθεί σε ορίζουσα της μοντέρνας πολιτικής και πολιτισμικής εμπειρίας. Αποτελεί το «κυρίαρχο δόγμα» της νεωτερικότητας, από την άποψη ότι τους δύο τελευταίους αιώνες έχει θέσει τους κανόνες, με βάση τους οποίους μπορεί να αποκτηθεί πολιτική εξουσία και να συγκροτηθούν βιώσιμες πολιτικές κοινότητες (Benner, 2001, σ.157, 164). Σύμφωνα με τον Smith (2001, σ.22), το «κεντρικό δόγμα» της εθνικιστικής ιδεολογίας αποτελείται από έξι βασικές θέσεις:

- (1) ο κόσμος διαιρείται σε έθνη, το καθένα με τον χαρακτήρα, την ιστορία και το πεπρωμένο του
- (2) το έθνος είναι η μοναδική πηγή πολιτικής εξουσίας
- (3) η αφοσίωση προς το έθνος υπερτερεί κάθε άλλης αφοσίωσης
- (4) για να είναι ελεύθερος, κάθε άνθρωπος πρέπει να ανήκει σε ένα έθνος
- (5) κάθε έθνος απαιτεί πλήρη αυτοέκφραση και αυτονομία
- (6) η παγκόσμια ειρήνη και δικαιοσύνη προϋποθέτει έναν κόσμο αυτόνομων εθνών.

Ο Breuilly διατυπώνει στο ίδιο πνεύμα, αλλά με πιο συνοπτικό τρόπο, την κεντρική «διπλή αξίωση» του εθνικισμού: ότι υπάρχουν έθνη (περιγραφική αξίωση) και ότι πρέπει να είναι ελεύθερα (κανονιστική αξίωση)¹¹⁰ (1996, σ.138). Ο Smith πιστώνει στον Ρομαντισμό τρία βασικά ιδεώδη που διαπνέουν το εθνικιστικό δόγμα: *αυτονομία*, *ενότητα* και *ταυτότητα* (2001, σ.28, 2004, σ.245). Θα προσέθετε κανείς ως εξίσου σημαντικά τα - σε μεγάλο βαθμό απορρέοντα εξ αυτών - ιδεώδη της λαϊκής κυριαρχίας και της εθνικής αυτοδιάθεσης. Οι δύο αυτές αρχές συγκεκριμενοποιούν, όσον αφορά το έθνος, το ιδανικό της ελευθερίας, αυτό που περισσότερο από κάθε άλλο τροφοδοτεί τις διάφορες μορφές του νεωτερικού λόγου (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.6): η εθνική αυτοδιάθεση εμπνέει την απελευθέρωση, την κατάκτηση της εθνικής αυτεξουσιότητας, ενώ η λαϊκή/εθνική κυριαρχία θεμελιώνει την προάσπιση και διαιώνισή της (Heater, 1999, σ.95-7).

Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας ήταν το ενδεχομενικό αποτέλεσμα κοινωνικών μετασχηματισμών και ιδεολογικών διεργασιών που έχουν ως αφετηρία τους τη Μεταρρύθμιση και την αμφισβήτηση της απόλυτης εξουσίας του μονάρχη. Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας αναφέρεται στην ιδέα - η οποία μορφοποιήθηκε μέσω και της κρίσιμης διαμεσολάβησης των θεωριών κοινωνικού συμβολαίου και της ρεπουμπλικανικής σκέψης - ότι «η πολιτική εξουσία μπορούσε να είναι νομιμοποιημένη μόνο όταν αντιπροσώπευε τη θέληση ή τουλάχιστον υπηρετούσε τα συμφέροντα των υποκειμένων της» (Calhoun, 1997, σ.69). Μια παραδοχή που εμπερικλείει η θέση αυτή είναι πως τα υποκείμενα έχουν μια ενιαία θέληση, πως συγκροτούν δηλαδή έναν «λαό», ο οποίος έχει μια διακριτή ταυτότητα και συνιστά μια ολότητα (Calhoun, 1997, σ.69, 77). Αυτό που έπρεπε να απαντηθεί ήταν το πώς θα οριοθετούνταν ο λαός. Αρχικά,

¹¹⁰ Ο Δεμερτζής προσθέτει μια τρίτη «προαποδοχή» του εθνικισμού, η οποία αφορά στα πρωτεία του έθνους έναντι άλλων συμφερόντων και αξιών (η τρίτη θέση του Smith) (1995, σ.76).

υποστηρίζουν αρκετοί μελετητές, το κριτήριο συμμετοχής ήταν πολιτικό και εδαφικό: ο λαός αναφερόταν στο - υπαρκτό ή υπό διαμόρφωση - σώμα των πολιτών. Όμως, είτε διότι ο πολιτικο-εδαφικός δεσμός φαινόταν αδύναμος από μόνος του να αποσπάσει και να διατηρήσει την αφοσίωση στο κράτος είτε για λόγους γενικότερων κοινωνικών και ιδεολογικών μετασχηματισμών, άρχισαν να διατυπώνονται κατανοήσεις του λαού με εντονότερο πολιτισμικό χαρακτήρα. Η έννοια του έθνους λοιπόν πολιτικοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε για να νομιμοποιήσει την ιδιότητα του πολίτη και να προσδιορίσει τα όρια και τον χαρακτήρα του λαού. Ο λαός, επομένως, το σώμα των πολιτών, θεωρήθηκε ενσάρκωση πρότερων πολιτισμικών δεσμών, αντανάκλαση μιας ιστορικής πολιτισμικής κοινότητας, η οποία συγκροτούσε ένα έθνος, μια *ethnicité fictive* κατά Balibar, και όχι απλά ένα σύνολο ανθρώπων συγκυριακά διαβιούντων στην ίδια επικράτεια (Balibar, 1988, σ.130-31, Bishai, 2004, σ.19, Breuilly, 2001, σ.36, 38, Guibernau, 1996, σ.55, White, 2007, σ.66). Έτσι, ο «λαός» μέσω της ιδέας του έθνους μπορούσε να ενισχύσει τα όριά του και τα διακριτικά του γνωρίσματα, κάτι που διευκολύνθηκε περαιτέρω από τις - ρομαντικής προέλευσης αλλά ευρύτερης απήχησης - αντιλήψεις περί ριζικής ιδιοσυστασίας του έθνους, εθνικού χαρακτήρα και οργανικής κουλτούρας (Smith, 2004, σ.246, Szegedy-Maszak, 1986, σ.47-8). Η ταύτιση του λαού με το έθνος οδηγεί σε μια αντίληψη του ίδιου του λαού και του κράτους που συγκροτεί ως «έκφρασης μιας προϋπάρχουσας ενότητας» (Balibar, 1988, σ.131. Προσεγγίζοντας τη σύζευξη «λαού» και «έθνους» από μιαν άλλη σκοπιά, σημειώνουμε πως η σταδιακή επικράτηση της ιδέας ότι η κρατική εξουσία (πρέπει να) είναι υπόλογη σε έναν λαό οδήγησε στη γέννηση του εθνικισμού ως ιδεολογίας της εναρμόνισης λαού-κράτους, και της έννοιας του έθνους ως σημείου αναφοράς και των δύο, ως υπέρτερης κατηγορίας που τα ενσωματώνει (Breuilly, 2001, σ.51). Σ' αυτά τα πλαίσια, λοιπόν, συγκροτείται η προαναφερθείσα εξίσωση έθνους, κράτους και λαού (κοινωνίας πολιτών) (Heater, 1999, σ.95-7, Hobsbawm, 1983β, σ.265, Preston, 1997, σ.10-11). Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε ότι η ιδέα πως η κυριαρχία πηγάζει από τον λαό έδωσε ώθηση σε ιδέες αυτοκυβέρνησης και αυτοδιάθεσης. Η εθνικιστική ιδεολογία και ειδικότερα η αρχή της αυτοδιάθεσης προέρχονται από τη σύνδεση των πολιτικών (επαναστατικών) ιδανικών της «λαϊκής συμμετοχής και αυτονομίας» με μια «προγενέστερη αίσθηση εθνικής καταγωγής» (Smith, 2001, σ.115). Απ' τη στιγμή μάλιστα που η πολιτική εξουσία θεωρούνταν υπόλογη στη λαϊκή θέληση και ο λαός αντιστοιχήθηκε με ένα έθνος, η διαφορετική εθνική ταυτότητα κυβερνώντων και κυβερνωμένων δημιουργούσε μια αναντιστοιχία μεταξύ λαού/έθνους και κράτους. Αυτό λοιπόν που ήταν ως τότε αδιάφορο για τις ευρωπαϊκές απολυταρχίες, με τη διάχυση της ιδέας της λαϊκής κυριαρχίας άρχισε να αποτελεί επιπλέον παράγοντα απονομιμοποίησης της εξουσίας αυτής, η οποία φάνταζε πλέον ως ξένη

κατοχή (Jalali και Lipset, 1993, σ.590). Ο εθνικισμός, λοιπόν, ανέλαβε να επιβάλει - στη βάση της νεότευκτης αρχής της *εθνικής αντιπροσωπευτικότητας* της κυβέρνησης - την εθνική εναρμόνιση λαού και κυβέρνησης ως ελάχιστου κριτηρίου πολιτικής νομιμοποίησης, μέσω της δημιουργίας εθνικών κρατών ή εθνοποίησης των υφιστάμενων κρατικών θεσμών¹¹¹ (Calhoun, 1997, σ.70, 75, 77, Wimmer, 2006, σ.337). Καταληκτικά, μπορούμε να υιοθετήσουμε τη θέση των Wimmer και Glick Schiller ότι ο εθνικισμός συναιρεί τέσσερις έννοιες του «λαού»: 1) τη *δημοκρατία* (ο «λαός ως κυρίαρχο σώμα που ασκεί πολιτική εξουσία μέσω μιας δημοκρατικής διαδικασίας»), 2) την *ιδιότητα του πολίτη* (ο λαός ως σώμα πολιτών με ίσα δικαιώματα), 3) την *κοινωνική ασφάλεια* («ο λαός ως ομάδα αναγκαστικής αλληλεγγύης») και 4) την *εθνική αυτοδιάθεση* (ο λαός ως εθνотική κοινότητα κοινού πεπρωμένου και κοινής κουλτούρας) (2002, σ.308).

Οι παραδοχές, οι αξίες και τα ιδανικά της εθνικιστικής ιδεολογίας έχουν σημαντικά επηρεάσει τα αποσχιστικά κινήματα, τόσο συντελώντας στην ίδια την ανάδυση αποσχιστικών επιδιώξεων όσο και παρέχοντας συμβολικούς πόρους για την ιδεολογική και αξιακή πλαισίωσή τους. Βεβαίως, οι ίδιες ακριβώς αρχές μπορούν να δικαιολογήσουν τους στόχους των κρατών έναντι των οποίων στρέφονται οι χωριστικές διεκδικήσεις. Για παράδειγμα, οι κυβερνήσεις, εναντιώνονται στην αποσχιστική διεκδίκηση, γιατί, μεταξύ άλλων, θεωρούν πως παραβιάζει τον *αδιαίρετο* χαρακτήρα της λαϊκής/εθνικής/κρατικής κυριαρχίας· η απόσχιση γίνεται αισθητή ως ακρωτηριασμός του πολιτικού και εθνικού σώματος (Billig, 1995, 75-6). Τα αποσχιστικά κινήματα, απ' την άλλη, επικαλούνται την παραβίαση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας, αφού θεωρούν ότι η κυβέρνηση δεν τους αντιπροσωπεύει και ότι δεν νομιμοποιείται η υπαγωγή της ομάδας στην εξουσία της. Επιπροσθέτως, τα περισσότερα αποσχιστικά κινήματα επικαλούνται την παραβίαση της αρχής της εθνικής/εθνотικής αντιπροσωπευτικότητας, θεωρώντας ότι υπόκεινται σε μια ξένη εξουσία (Guibernau, 1996, σ.61-2, Tilly, 1994, σ.142), για να θεμελιώσουν το επιχείρημα πως υπόκεινται σε ξένη κατοχή ή αποικιοποίηση¹¹² (Stone, 1996, σ.279). Ακόμη, αγωνίζονται να αναγνωριστούν ως έθνος ή «λαός», καθώς αυτό συνεπάγεται μεγαλύτερη νομιμοποίηση στη διεκδίκηση συλλογικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου αυτού της *αυτοδιάθεσης* (Henrard, 2004, σ.52, Heraclides, 1997α, σ.504, 510).

¹¹¹ Ο ίδιος στόχος βέβαια επιδιώχθηκε αργότερα και από την πλευρά των κυβερνήσεων, με την απόπειρα εκπροσώπησης της κυρίαρχης ομάδας, εθνοποίησης των πολιτικών τους ή/και εθνοποίησης του πληθυσμού.

¹¹² Το επιχείρημα της «αποικιοποίησης» χρησιμοποιείται από ένα ευρύ και ετερόκλητο σύνολο αποσχιστικών οργανώσεων (Stone, 1996, σ.279), από τους Ογκόνι στη Νιγηρία (Osha, 2006, σ.14) και τους Ορόμο στην Αιθιοπία ως τη Λίγκα του Βορρά στην Ιταλία (Gomez-Reino, 1998). Ένας πιθανός λόγος της ευρείας χρήσης του επιχειρήματος περί αποικιοποίησης είναι πως κατά τη μεταπολεμική περίοδο το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση αναγνωρίστηκε κυρίως στις αποικίες των ευρωπαϊκών κρατών (Heraclides, 1992, σ.404). Ο Ηρακλείδης εισηγείται, εφόσον *πράγματι* μια ομάδα υφίσταται ξένη κυριαρχία που ισοδυναμεί με αποικιοκρατία, να της αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση (Heraclides, 1997α, σ.510).

Καταρχήν, η ιδέα της αυτοδιάθεσης είναι κεντρική στο κοινωνικό φαντασιακό της νεωτερικότητας, στις μορφές κυριαρχίας και στην εικόνα του εαυτού που η νεωτερικότητα συγκροτεί (Calhoun, 2007, σ.163). Στο πλαίσιο του κομβικού χαρακτηριστικού της νεωτερικότητας, που είναι η αναζήτηση της «ριζικής ελευθερίας», ο εαυτός γίνεται αντιληπτός ως κυρίαρχος και αυτο-θεσμίζων, ως υποκείμενος σε διαρκή συγκρότηση και αναπροσδιορισμό από την ίδια την ανθρώπινη δράση. Ο εαυτός λοιπόν διαμορφώνεται μέσα από την ίδια την εικόνα της αυτοδιάθεσης· και η αυτοδιάθεση αποτέλεσε κεντρική αξία των πολιτικών προταγμάτων της νεωτερικότητας (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.8-9). Ένα τέτοιο πρόταγμα είναι φυσικά και ο εθνικισμός: η ιδέα της αυτοδιάθεσης – αναγορευμένη εντέλει σε *πολιτική* «αρχή» - αποτελεί τον πυρήνα της εθνικιστικής ιδεολογίας σε κάθε εκδήλωσή της, ενώ συγκροτεί την ίδια την ιδέα του έθνους ως συλλογικού εαυτού, κυρίαρχου και αυτόνομου (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.12-13, Heraclides, 1997α, σ.504, Tilly, 1994, σ.133).

Κράτος και μειονότητες

Μια σημαντική όψη του εθνικισμού αφορά στο πώς εμπλέκεται με τη συγκρότηση και τις λειτουργίες του κράτους (μια από τις τέσσερις «δυναμικές» της νεωτερικότητας κατά Delanty και O'Mahony), καθώς και με τη συνακόλουθη ανάδυση της κατηγορίας «μειονότητα». Προφανώς αυτή η όψη είναι πολλαπλά συναφής με τα αποσχιστικά κινήματα, καθότι αυτά αναδύονται εν μέρει ως αντίδραση σε κρατικές πολιτικές και ιδεολογίες, μιλούν σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις εξ ονόματος μιας μειονοτικής ομάδας και η συνηθέστερη ή ιδεατή στόχευσή τους είναι η απόκτηση κράτους. Έχουμε ήδη αναφερθεί στην αλληλεπίδραση κράτους και έθνους, η οποία εκτείνεται σε τέτοιο εύρος της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης και έχει αποκτήσει τέτοια ένταση, ώστε το σύγχρονο κράτος να νοείται μόνο ως κράτος ενός έθνους, ως έθνος-κράτος. Μπορούμε να σημειώσουμε εδώ πως το κράτος αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα – μεταξύ άλλων σημαντικών – εμπέδωσης του έθνους. Θέτοντάς το λιγότερο αποφθεγματικά, ήταν οι πολιτικές του κράτους και οι διαδικασίες, εσωτερικές και εξωτερικές, στις οποίες ενεπλάκη, οι οποίες επέφεραν - εν μέρει συνειδητά, εν μέρει αθέλητα - ή έστω υπήρξαν αναγκαίες για την εμπέδωση των εθνικών ταυτοτήτων, τη μαζικοποίηση της εθνικής συνείδησης και την εδραίωση του έθνους ως κομβικής πολιτικής και πολιτισμικής μονάδας. Οι διαδικασίες στις οποίες αναφερόμαστε έχουν στη βάση τους την αποφασιστική αύξηση της κρατικής ισχύος κατά τη νεωτερικότητα. Η ισχύς αυτή μεταφράζεται σε εμπέδωση της *άμεσης*

(παρά έμμεσης) κρατικής εξουσίας, σε διείσδυσή της σε όλη την επικράτεια, σε αύξηση των κρατικών πόρων και μέσων και σε τυποποίηση των κρατικών πρακτικών (McAdam *et al*, 2001, σ.78). Η δημιουργία κληρωτών στρατών, η απόσπαση πόρων και η οργάνωση ενός τυποποιημένου φορολογικού συστήματος για την εξυπηρέτηση των πολεμικών αναγκών (μεταξύ άλλων), η συνακόλουθη αύξηση των πόρων και η επέκταση της κρατικής παρέμβασης, η κατασκευή δικτύων και υποδομών, η επιβολή της τάξης εντός της επικράτειας μέσω της μονοπώλησης της βίας, η συγκέντρωση και ο έλεγχος των μηχανισμών λήψης αποφάσεων, η οργάνωση μιας τεχνοκρατικής, γραφειοκρατικής διοίκησης, αποτελούν εκδηλώσεις της κρατικής επέκτασης¹¹³. Ανεξάρτητα από το αν κάποιος ενστερνίζεται την άποψη πως ήταν οι ανάγκες της διεξαγωγής πολέμου (π.χ. Tilly), οι επιταγές της εκβιομηχάνισης (Gellner) ή κάποια άλλη διαδικασία που πυροδότησε τη δημιουργία σύγχρονου κράτους, κοινή συνισταμένη της «μοντερνιστικής» προσέγγισης είναι πως η διαδικασία αυτή είχε ως παρεπόμενο την *επιδίωξη* πολιτισμικής ομογενοποίησης του πληθυσμού που διαβιούσε εντός των ορίων του κράτους. Η απόπειρα πολιτισμικής ομογενοποίησης και πολιτισμικού ελέγχου συγκεκριμενοποιείται μέσα από κρατικές πρακτικές, όπως η συστηματοποίηση μιας γραπτής γλώσσας και η αναγόρευσή της σε επίσημη και εθνική, η οργάνωση συστημάτων δημόσιας, μαζικής εκπαίδευσης, η συγγραφή εθνικών ιστοριών και η προπαγάνδισή επίσημων εθνικών αφηγήσεων, η ανάδειξη εθνικών συμβόλων (σημαία, ύμνος, ήρωες) και εορτών. Οι παραπάνω διαδικασίες, σε συνδυασμό με την οργάνωση της οικονομίας και της δημοκρατίας στην κρατική κλίμακα, αλλά και με την ανάδυση του εθνικού κράτους ως της κυρίαρχης οργανωτικής μονάδας του διεθνούς συστήματος, οδήγησαν σταδιακά στη φυσικοποίηση του δεσμού έθνους και κράτους, στην πρόσληψή του ως αυτονόητου και δεδομένου (Calhoun, 1997, σ.10, 66-9, Conversi, 2007, σ.372-5, 382, Tilly, 1994, σ.138-40, Wimmer και Glick Schiller, 2002, σ.306-7).

Ο Wimmer αναφέρει τρεις τύπους εθνοτικής-εθνικής (*ethnonational*) κυριαρχίας – οι οποίοι μας εισάγουν και στην προβληματική της μειονότητας : Ο πρώτος είναι η «κυρίαρχη εθνότητα», ο πιο νομιμοποιημένος τύπος από τη σκοπιά του εθνικισμού και των κυρίαρχων αντιλήψεων περί κράτους, αφού τα όρια του έθνους και της πολιτικής κοινότητας συμπίπτουν. Ο δεύτερος – και πιο συχνός – τύπος είναι η «κυρίαρχη εθνοτική πλειοψηφία», όπου πολιτεία και έθνος δεν συμπίπτουν· το έθνος ταυτίζεται με μια πλειοψηφία ή έστω θεωρείται ότι «ανήκει» περισσότερο σ' αυτήν, το «πραγματικό» *Staatsvolk*. Η αντιμετώπιση των μειονοτήτων αποτελεί ένα μόνιμο διακύβευμα και κυμαίνεται μεταξύ δυσπιστίας, απλής ανοχής και ένταξης·

¹¹³ Οι εκδηλώσεις αυτές δεν συνέβησαν νομοτελειακά· μπορούν να περιγραφούν με βάση τη λογική της *path dependence*, δηλαδή ως αλυσιδωτές και θετικές αντιδράσεις, οι οποίες συνεχώς ανατροφοδοτούσαν την αρχική κατεύθυνση και οδηγούσαν στη μεγέθυνση και εδραίωσή της.

ως εκ τούτου, οι συγκρούσεις και οι ποικίλες «εθνοτικές» διεκδικήσεις είναι συχνότερες εδώ απ' ό,τι στον πρώτο τύπο. Σε κάθε περίπτωση πάντως οι μειονότητες ξεκινούν από τη θέση του «διαφορετικού» και του «ανίσχυρου». Ο τρίτος - και πιο σπάνιος σήμερα - τύπος είναι η «κυρίαρχη εθνοτική μειονότητα» ή εθνοκρατία¹¹⁴. Ο έλεγχος του κράτους από μια μειονότητα, η οποία επιβάλλεται ως κατεξοχήν εκφραστής και διαμορφωτής του έθνους, καταστρατηγεί την «εθνοτική/εθνική αντιπροσωπευτικότητα της κυβέρνησης». Είναι η μορφή κυριαρχίας που ευνοεί περισσότερο τον αποκλεισμό, τη σύγκρουση και τον αυταρχισμό¹¹⁵ (Wimmer, 2004, σ.44-8).

Αναφορικά με τις μειονότητες, πρέπει να σημειώσουμε αρχικά πως δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός (όπως και για την έννοια «λαός»), κάτι που εκτός των άλλων διευκολύνει τα κράτη που αρνούνται να χορηγήσουν (νομικό) καθεστώς μειονότητας σε ομάδες στο εσωτερικό τους (Henrard, 2004, σ.52, Heraclides, 1994, σ.287). Ένα δίλημμα που τίθεται είναι αν με τον όρο εννοούμε μια πληθυσμιακά μειοψηφούσα ομάδα ή αυτήν που δεν είναι κυρίαρχη, που δε συμμετέχει στην άσκηση της εξουσίας. Ένας ορισμός που μπορούμε να δώσουμε για τη μειονότητα, στηριζόμενοι εν πολλοίς στον γνωστό ορισμό του Capotorti (βλ. Musgrave, 1997, σ.169) είναι ο εξής: ως μειονότητα θεωρείται μια αυτοπροσδιοριζόμενη κατηγορία ανθρώπων, η οποία είναι αριθμητικά υποδεέστερη στο εθνικό κράτος όπου διαβιοί, είναι πολιτισμικά διακριτή από την πλειοψηφία, σε μη κυρίαρχη θέση σχετικά με την κατανομή αγαθών (πολιτικών, οικονομικών, ή/και πολιτισμικών), και η οποία εκδηλώνει κάποια αλληλεγγύη και θέληση προστασίας της κουλτούρας της¹¹⁶. Άρα, πρέπει να πληρούνται ταυτόχρονα και τα δύο κριτήρια που αναφέραμε (μειοψηφία και μειονεκτική κοινωνική θέση), όπως και να υπάρχει μια συνείδηση αυτής της κατάστασης. Συνεχίζοντας, πρέπει να επισημανθεί πως η ίδια η έννοια της (εθνικής ή εθνοτικής) μειονότητας αποκτά νόημα στα πλαίσια της ανάδυσης του εθνικού κράτους, δε νοείται χωρίς την αξίωση εθνικού

¹¹⁴ Ο Wimmer αναφέρει την Ινδονησία επί Σουχάρτο ως παράδειγμα αυτού του τύπου. Επίσης αναφέρει το κίνημα των Ορόμο ως παράδειγμα μειονοτικού εθνικισμού, που αναπτύσσεται στον τύπο της «κυρίαρχης εθνοτικής πλειοψηφίας» (2004, σ.45-6). βέβαια αυτή η κατάταξη δεν είναι σωστή, καθώς οι Αμχάρα, η κυρίαρχη ομάδα, δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία στο αιθιοπικό κράτος (αν και ήταν αυτοί με τους επεκτατικούς πολέμους τους που δημιούργησαν την Αιθιοπία στη σύγχρονη μορφή της).

¹¹⁵ Οι Kaufmann και Haklai σε ένα παρόμοιο εγχείρημα διακρίνουν σε «κυρίαρχη πλειοψηφική εθνοτικότητα», η οποία αποτελεί τον κανόνα στα μοντέρνα κράτη, και σε «κυρίαρχη μειοψηφική εθνοτικότητα», η οποία συνιστούσε την πιο διάχυτη μορφή κυριαρχίας της προ-νεωτερικής περιόδου (2008, σ.743, 746-8, 757). Η μη συμπερίληψη ενός τύπου εξουσιαστικής διευθέτησης, αντίστοιχου της «κυρίαρχης εθνοτικότητας», οδηγεί στην - λανθασμένη κατά τον Wimmer - υπόθεση πως δεν είμαστε στην εποχή του εθνικισμού αλλά «της εθνοτικής κυριαρχίας που συγκαλύπτεται από τον εθνικισμό» (Wimmer, 2008β, σ.809). Πάντως, δεν είναι άστοχη η παρατήρηση πως συχνά κάτω από την επίσημη ρητορική ενός ουδέτερου κρατικού εθνικισμού ελλοχεύει ο λόγος και η πρακτική της *de facto* κυρίαρχης εθνοτικής ή εθνικής ομάδας (Etherington, 2007, σ.25-6, 31-2, 37, Kaufmann και Haklai, 2008, σ.458-61, Wimmer, 2004, σ.42).

¹¹⁶ Για κάποιους γνωστούς ορισμούς της μειονότητας από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου βλέπε http://www.cerium.ca/IMG/pdf/definitions_droit_des_minorites_ethniques.pdf.

προσδιορισμού του κράτους (White, 2007, σ.65-8, Χριστόπουλος, 2002, σ.29). Οι μειονότητες μπορούν να θεωρηθούν και ως παράγωγα της επιλεκτικής άσκησης της εθνικής αυτοδιάθεσης: οι ομάδες που για διάφορους λόγους δεν κατόρθωσαν να αποκτήσουν ανεξάρτητο κράτος αποτελούν τις σύγχρονες μειονότητες, υπόμνηση αυτής της επιλεκτικής χρήσης (Jackson Preece, 1998, σ.29, Χριστόπουλος, 2002, σ.37-8).

Ποια είναι η αντιμετώπιση των μειονοτήτων από το κράτος; Δεδομένο είναι πως οι μειονότητες συγκροτούνται ως ομάδες αποκλειόμενες από το κυρίαρχο έθνος. Αυτό όμως δε σημαίνει πως παραμένουν πάντοτε στο περιθώριο και ότι τα κράτη επιδιώκουν πάντα να τις καθελώνουν στη θέση του διαφορετικού και του ανίσχυρου. Οι κρατικές πολιτικές που ακολουθούνται κινούνται σε ένα ευρύ φάσμα και ποικίλλουν ανάλογα με το κράτος, τη συγκυρία, την ίδια τη μειονότητα. Οι πολιτικές αυτές έχουν ομαδοποιηθεί - μεταξύ άλλων - σε πολιτικές «προστασίας» και «αφανισμού» (Χριστόπουλος, 2002, σ.38), «αναγνώρισης» και «εξουδετέρωσης» (με ενδιάμεση κατηγορία αυτή των πολιτικών «ελέγχου») (Schneckener, 2004, σ.19)¹¹⁷, στρατηγικές «διαχείρισης» ή «εξουδετέρωσης» των διαφορών (O'Leary, 2001, σ. 43-4)¹¹⁸, πολιτικές «αποδοχής» και «άρνησης» (Heraclides, 1997α, σ.494)¹¹⁹ ή πολιτικές «ομογενοποίησης» και «αποκλεισμού» (Wimmer, 2006, σ.338-41)¹²⁰. Κάτι που πρέπει να επισημάνουμε, και το οποίο ασφαλώς σχετίζεται με την άρνηση του δικαιώματος της εθνικής αυτοδιάθεσης μεταπολεμικά, είναι πως κατά την ίδια περίοδο, και τουλάχιστον ως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αυτό που επικράτησε στο διεθνές δίκαιο ήταν η μέριμνα για την προστασία των ατόμων και των δικαιωμάτων τους παρά για τις μειονότητες ως τέτοιες. Σε αντίθεση με την περίοδο της Κοινωνίας των Εθνών, η προστασία των μειονοτήτων φαίνεται ως μια «κοινοτιστική» παρέκκλιση, ασύμβατη με τον ατομοκεντρικό χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Χριστόπουλος, 2002, σ. 43-6).

¹¹⁷ Σύμφωνα με τον Schneckener, στην κατηγορία της «εξουδετέρωσης» περιλαμβάνονται πρακτικές όπως η γενοκτονία, η εθνοκάθαρση, ο διωγμός, η καταναγκαστική μετακίνηση πληθυσμού και η καταναγκαστική αφομοίωση. Στις πρακτικές «ελέγχου» περιλαμβάνονται η καταναγκαστική κυριαρχία, η «εξαρτημένη αυτονομία» (*co-opted rule*) και η «περιορισμένη αυτονομία». Στις πρακτικές «αναγνώρισης» περιλαμβάνονται τα μειονοτικά δικαιώματα, ο «διαμοιρασμός της εξουσίας» (*power-sharing*), οι εδαφικές λύσεις (αυτονομία, ομοσπονδία κλπ) και τα πολυμερή καθεστώτα προστασίας (Schneckener, 2004, σ.19, πιο αναλυτικά σ.19-37).

¹¹⁸ Ο O'Leary αναφέρει εν πολλοίς τις ίδιες πρακτικές με τον Schneckener: στην κατηγορία της «διαχείρισης» αναφέρει πολιτικές που στον Schneckener ανήκουν στον «έλεγχο» και την «αναγνώριση».

¹¹⁹ Για μια πλήρη εμπειρική καταγραφή των κρατικών πολιτικών σχετικά με το ζήτημα της «πολιτισμικής διαφοράς και εθνοτικής πολιτικοποίησης», οι οποίες εκτείνονται σε όλο το φάσμα των πολιτικών «αποδοχής» και «άρνησης», βλ. Heraclides, 1997α, σ.495-8.

¹²⁰ Ο Wimmer αναφέρει ως στρατηγικές ομογενοποίησης 1) την προπαγάνδισή της επίσημης εθνικής αφήγησης μέσω θεσμών όπως το σχολείο και ο στρατός, 2) την ενθάρρυνση της εθνοτικής ή φυλετικής επιμειξίας, 3) την εξαναγκαστική αφομοίωση και 4) την εθνοκάθαρση. Ως στρατηγικές αποκλεισμού αναφέρει 1) τις πολιτικές εθνοτικού ή φυλετικού διαχωρισμού, 2) την απόδοση ή μη διάφορων ειδών νομικού καθεστώτος (κυρίως μέσω άρνησης της ιδιότητας του πολίτη) και 3) τις θεσμικές ή ημι-θεσμικές διακρίσεις (αντιμετώπιση ως «πολιτών δεύτερης κατηγορίας») (Wimmer, 2006, σ.338-41).

Ποιες είναι οι διεκδικήσεις που συνήθως αρθρώνουν οι μειονότητες; Συμφωνούμε με τον Brubaker, ο οποίος διακρίνει σε τρεις σχετιζόμενες αλλά δυνητικά ανταγωνιστικές πολιτικές στάσεις¹²¹: α) τη δημόσια αξίωση συμμετοχής σε μια εθνοπολιτισμική ομάδα διαφορετική από το κυρίαρχο έθνος, β) την απαίτηση αναγνώρισης αυτής της διακριτής ομάδας από το κράτος, και γ) τη διεκδίκηση, στη βάση της διαφορετικής ταυτότητας, «συγκεκριμένων συλλογικών πολιτισμικών ή πολιτικών δικαιωμάτων» (Brubaker, 1996, σ.60). Τέτοια δικαιώματα αφορούν, σε γενικές γραμμές, στον έλεγχο από την ίδια τη μειονότητα βασικών ζητημάτων που σχετίζονται με την κουλτούρα της και την οικονομική της θέση· η διεκδίκηση απόσχισης, είτε με τη μορφή αυτονομίας είτε με τη μορφή ανεξαρτησίας, αποτελεί ένα από τα βασικά μέσα κατοχύρωσης αυτού του ελέγχου από την πλευρά «εθνικών» ή/και «εδαφικών» μειονοτήτων (Kymlicka, 1999, σ.131-2, 139-40). Ταυτόχρονα, αποτελεί τη διεκδίκηση που συναντά τη βιαιότερη αντίδραση του κράτους και που καθιστά τη μειονότητα απειλή ή εχθρό. Ο λόγος είναι η αμφισβήτηση της ενότητας του έθνους από τις μειονότητες, το ότι «επιθυμούν αυτό που το κράτος δημιουργεί: επικράτεια» (Χριστόπουλος, 2002, σ.36). Και φυσικά η επικράτεια, το έδαφος είναι πυλώνας του κράτους: του παρέχει φυσικούς πόρους, εργατικό δυναμικό, φορολογική βάση και είναι ζωτικό για την άμυνά του (Hechter, 2000α, σ.78). Θα λέγαμε πως η *αποσχιστική* συλλογική δράση μιας μειονότητας δεν αμφισβητεί κανονιστικά ή πολιτικά τις αρχές και κυρίαρχες πρακτικές του εθνικού κράτους - όπως είναι η εθνική αυτοδιάθεση, η λαϊκή κυριαρχία, η θεσμοποιημένη υπερίσχυση μιας συγκεκριμένης ομάδας και της κουλτούρας της εντός του κράτους - ούτε την παγκόσμια τάξη ως τάξη εθνικών κρατών (Billig, 1995, σ.85, Bishai, 2004, σ.34, 59)· αυτό που επιδιώκει η μειονότητα είναι - θεωρώντας τον εαυτό της θύμα της *συγκεκριμένης* εφαρμογής αυτών των αρχών από μια *συγκεκριμένη* κυρίαρχη ομάδα - μια πιο «δίκαιη», γενική εφαρμογή αυτών των αρχών, τη δυνατότητα δηλαδή να τις ασκήσει και η ίδια. Αυτή η παρατήρηση υποδεικνύει, απ' την άλλη, πως οι ίδιες οι αρχές και πρακτικές που νομιμοποιούν τη θέση των κυρίαρχων εθνικών ομάδων μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανατροπή αυτής της θέσης ή την αποδυνάμωσή της. Η επιδίωξη κράτους από πολλές μειονότητες εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από την πρόδηλη αξία του να «έχεις» το δικό σου κράτος, όπως παρατηρεί ο Tilly, και αντιστρόφως από τα μειονεκτήματα που συνεπάγεται ο μη έλεγχος ενός κράτους, όπως συμβαίνει με τις εθνικές μειονότητες (Tilly, 1994, σ.142).

¹²¹ Για την ακρίβεια ο Brubaker θεωρεί πως οι εθνικές μειονότητες δεν αποτελούν απλά μια ομάδα ή «στατική εθνογραφική συνθήκη», αλλά *είναι* και ένα δυναμικό σύνολο πολιτικών στάσεων (1996, σ.60).

Τύποι εθνικισμού

Στη βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί πολλοί τύποι εθνικισμού, όμως δύο ήταν που για μεγάλο διάστημα αποτέλεσαν την κύρια αντίθεση: ο «δυτικός» και ο «ανατολικός». Το δίπολο αυτό βασίζεται στο έργο του Hans Kohn, αλλά και σε αυτό του Plamenatz ή πιο πρόσφατα του Smith (2000, σ.24-9), και έχει ουσιαστικά ταυτιστεί με την αντίθεση πολιτικού-εθνοτικού εθνικισμού. Το δίπολο αυτό έχει επικριθεί για το κανονιστικό περιεχόμενό του, αφού όχι απλά προδιαγράφει έναν «καλό» (πολιτικό, δημοκρατικό, πλουραλιστικό) και έναν «κακό» (πολιτισμικό, οπισθοδρομικό, χωριστικό, βίαιο) τύπο εθνικισμού, αλλά τοποθετεί τον πρώτο στη Δύση και τον δεύτερο στην Ανατολή. Αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι η διάκριση σε δυτικούς και ανατολικούς εθνικισμούς είναι εξαιρετικά σχηματική και ντετερμινιστική. Έχει συχνά επισημανθεί, με διάφορους τρόπους, πως *όλοι* οι εθνικισμοί εμπεριέχουν τόσο «πολιτικά» όσο και «εθνοτικά» στοιχεία, τα οποία συγκροτούν ένα συνεχές¹²² (Brown, 1999, σ.283, 293, Eriksen, 2004, σ.60, Kuzio, 2002, σ.20-21, Moore, 2001, σ.15, Smith, 2000, σ.29, 2001, σ.101-2, Zimmer, 2003, σ.177-80). Η υπογράμμιση του πολιτισμικού χαρακτήρα του εθνικισμού μπορεί να διευκολύνει την υπέρβαση του άκαμπτου δίπολου πολιτικός/εθνοτικός (Kahn, 2008, σ.525): «*όλοι οι εθνικισμοί είναι πολιτισμικοί εθνικισμοί του ενός ή άλλου είδους*» (Nielsen, 1999, σ.127). Το «πολιτισμικό» μπορεί να θεωρηθεί ως το σημείο τομής της πολιτικής και της εθνοτικής διάστασης, ο τρόπος που συνεργούν παρά τις αντιφάσεις τους.

Πέρα από τη διάκριση σε δυτικούς και ανατολικούς, πολιτικούς/εδαφικούς και εθνοτικούς, έχουν προταθεί δεκάδες άλλοι τύποι εθνικισμών στη βάση μιας σειράς κριτηρίων: την ιστορική περίοδο που εμφανίστηκαν, τον γεωγραφικό τους χαρακτήρα, τον πολιτικο-ιδεολογικό προσανατολισμό τους, την κοινωνική τους βάση¹²³. Θα περιοριστούμε εδώ στην καταγραφή διάφορων τύπων εθνικισμών από τους Delanty και O'Mahony¹²⁴, η οποία περιλαμβάνει τους

¹²² Είναι ίσως ενδεικτικό πως σε ένα πρόσφατο ειδικό τεύχος του περιοδικού *Studies in Ethnicity and Nationalism* σχετικά με «ανατολικούς» και «δυτικούς» εθνικισμούς έξι από τα έντεκα άρθρα απηχούν έντονα αυτή την άποψη: εξετάζοντας μια γκάμα διαφορετικών περιπτώσεων, όπως το Ιράν, η Δανία, το Νεπάλ, η Γαλλία, η Ρουάντα και η Ρωσία του 19^{ου} αιώνα, οι συγγραφείς τους διαπιστώνουν τη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση εθνοτικών και πολιτικών στοιχείων σε διάφορες εκφάνσεις εθνικιστικών ιδεολογιών, ταυτοτήτων, κινημάτων και κρατικών πολιτικών, και ταυτόχρονα επισημαίνουν (ορμώμενοι από αυτές τις διαπιστώσεις) τα πολλαπλά προβλήματα – εμπειρικά και κανονιστικά – που προκύπτουν από την υιοθέτηση της διάκρισης του Kohn ως θεωρητικού πλαισίου και ως τρόπου ερμηνείας του εθνικιστικού φαινομένου (Elling, 2008, σ.496-7, Kahn, 2008, σ.525, Malagodi, 2008, σ.449-50, Martigny, 2008, σ.543-4, Purdekova, 2008, σ.503, 512-13, 516 και Rabow-Elding, 2008, σ.561-3).

¹²³ Για κάποιες από τις ταξινομήσεις των διαφόρων τύπων εθνικισμού βλ. Dekker, 2001, σ.119-20 και Özkirimli, 2000, σ.37-46, 61-2.

¹²⁴ Δεν πρόκειται αυστηρά για «τυπολογία» εθνικισμών, εφόσον δε συγκροτείται με βάση ένα κριτήριο ή έναν συνδυασμό κριτηρίων.

σημαντικότερους από αυτούς που έχουν κατά καιρούς προταθεί. Οι συγγραφείς διακρίνουν σε *κρατικό πατριωτισμό, φιλελεύθερο* (ή ρεπουμπλικανικό) *εθνικισμό, ανοικοδομητικό, «ολοκληρωτικό» (integral), αλυτρωτικό, αποσχιστικό, εθνοτικό, πολιτισμικό, θρησκευτικό, νέο ριζοσπαστικό εθνικισμό, παν-εθνικισμό* και, τέλος, *διασπορικό*¹²⁵ *εθνικισμό* (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.120-32).

Όσον αφορά τα αποσχιστικά κινήματα και τους τύπους εθνικισμού στους οποίους υπάγονται, από την παραπάνω ταξινόμηση μπορούμε να συμπεριλάβουμε (εκτός φυσικά από τον ομώνυμο τύπο) και τον «εθνοτικό» εθνικισμό. Για την απόσχιση θα μιλήσουμε ειδικότερα παρακάτω, όμως μπορούμε να κάνουμε εδώ δύο παρατηρήσεις: Πρώτον, αποτελεί μια από τις πλέον διαδεδομένες μορφές εθνικισμού, ήδη από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. Για τον Smith μάλιστα αποτελεί «την 'αμιγέστερη' και απλούστερη μορφή εθνικισμού» (1982, σ.20). Δεύτερον, όπως ισχύει και για τα άλλα εθνικιστικά κινήματα (και έχουμε παραπάνω υπαινιχθεί), η εκδήλωσή τους δε σημαίνει ότι υπάρχει διαμορφωμένο έθνος ή διάχυτη εθνική συνείδηση. Αυτά συνήθως αποτελούν παράγωγα της ίδιας της αποσχιστικής/εθνικιστικής δράσης (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.127). Αναφορικά με τη σχέση του εθνοτικού εθνικισμού με την απόσχιση, μπορούμε να κάνουμε τρεις παρατηρήσεις: Πρώτον, οι εθνοτικοί εθνικισμοί έχουν συχνά - αλλά όχι αναγκαστικά (Dogan, 1994, σ.281-2)- αποσχιστικές επιδιώξεις. Οι δύο κατηγορίες εθνοτικών εθνικισμών που διακρίνουν οι Delanty και O'Mahony, οι *εθνο-γλωσσικοί* και οι *εθνο-περιφερειακοί*, συχνά επιδιώκουν είτε την ανεξαρτησία είτε τις εσωτερικές λύσεις αυτονομίας ή ομοσπονδιακού καθεστώτος (αμφιταλαντευόμενοι ή διχασμένοι πολλές φορές ανάμεσα στις δύο επιλογές). Ο Smith απ' την πλευρά του αναφέρεται σε *εθνοτικά* αποσχιστικά κινήματα, των οποίων οι επιδιώξεις βασίζονται στη διακριτή εθνοτική κουλτούρα της ομάδας και συχνά νομιμοποιούνται λόγω των διακρίσεων που υφίστανται από τους κυρίαρχους. Δεύτερον, οι *περιφερειακοί εθνικισμοί* κατά τους Delanty και O'Mahony αποτελούν μια ευρύτερη κατηγορία κινήματων, η οποία ταυτίζεται ουσιαστικά με τα αποσχιστικά κινήματα. Αυτά όμως δεν έχουν αναγκαστικά εθνοτικό χαρακτήρα, αλλά μπορεί να βασίζονται σε περιφερειακούς, εδαφικούς παράγοντες, όπως η περίπτωση της Λίγκας του Βορρά, αποτελούν δηλαδή τα *εδαφικά* αποσχιστικά κινήματα κατά τον Smith. Τρίτον, η πλειοψηφία των αποσχιστικών εθνικισμών είναι εθνοτικοί· αλλιώς, τα εθνοτικά αποσχιστικά κινήματα αποτελούν την πλειοψηφία των αποσχιστικών κινήματων αλλά και των εθνοτικών εθνικισμών (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.128-9, Smith, 1982, σ.19-20).

¹²⁵ Οι Delanty και O'Mahony ονομάζουν - λανθασμένα - την τελευταία κατηγορία *transnationalism*, οι περιπτώσεις όμως που αναφέρουν αφορούν *παν-* κινήματα του παρελθόντος, εθνικισμούς της διασποράς και υπερτοπικά, μη-εδαφικά εθνικά κινήματα την εποχή της παγκοσμιοποίησης (2002, σ.131-2).

Τις παρατηρήσεις αυτές τις συμμερίζονται αρκετοί μελετητές. Αφενός, αναγνωρίζεται πως τα περισσότερα αποσχιστικά κινήματα βασίζονται ή καλλιεργούν στα πλαίσια της κινητοποίησής τους μιαν εθνοτική ταύτιση, η οποία εν συνεχεία ανατροφοδοτεί τις επιδιώξεις και την ιδεολογική πλαισίωσή τους· εκτός των άλλων, συχνά χωρίς μιαν εθνοτική ταύτιση οι δεσμοί αλληλεγγύης που απαιτεί ένα αποσχιστικό κίνημα δεν είναι ιδιαίτερα ισχυροί (π.χ. όταν βασίζονται αποκλειστικά σε κοινά συμφέροντα), ενώ οι ίδιες οι εδαφικές, πολιτικές και οικονομικές επιδιώξεις του ενδεχομένως να μην φαντάζουν νομιμοποιημένες (Connor, 2001, σ.56-7, Gomez-Reino, 1998, Gourevitch, 1979, σ.320, 322, Smith, 2000, 179-81, Tilly, 2003α, σ.65). Αφετέρου, οι αποσχιστικές συγκρούσεις αποτελούν «μείζονες εθνοτικές συγκρούσεις», εφόσον βάση της διεκδίκησης κράτους αποτελεί η υποκειμενική αίσθηση εθνοτικής ιδιαιτερότητας, ενώ η «αξίωση ιδιοκτησίας ενός εδάφους» αποτελεί από τα πιο ισχυρά συλλογικά συμφέροντα που μπορούν να οδηγήσουν σε εθνοτική κινητοποίηση (Banton, 2008). Επιπλέον, η εδαφική συγκέντρωση μιας εξεγερμένης εθνοτικής ομάδας, ο συσχετισμός της με μια «εθνοτική πατρίδα» δηλαδή, συνιστά σημαντικό πολιτικό και στρατιωτικό πόρο και τροφοδοτεί την ίδια την αποσχιστική επιδίωξη (Connor, 2001, σ.60-1). Πάντως, μπορεί ένα αποσχιστικό κίνημα να μην έχει εθνοτική βάση, αλλά να βασίζεται σε μια εδαφικά προσδιορισμένη ιδιαίτερη ταυτότητα, ή αλλιώς σε μια «εδαφική-ιδεολογική» ομάδα κατά τον Duchasek (Heraclides, 1991, σ.12). Τέτοιες περιπτώσεις πάντως είναι ολιγάριθμες και περιλαμβάνουν την Ερυθραία, την Κατάνγκα και τη Σομαλιλάνδη (Connor, 2001, σ.56-7, Gourevitch, 1979, σ.305-6, Heraclides, 1997β, σ.683). Επιπλέον, τα αποσχιστικά κινήματα του Νότιου Σουδάν και των Μόρο στις Φιλιππίνες περιελάμβαναν πολλαπλές εθνοτικές ομάδες· η ταυτότητα των εξεγερμένων βασίστηκε πέρα από την εδαφική βάση στα κοινά φυλετικά χαρακτηριστικά (στην περίπτωση των νότιων Σουδανών) και στην κοινή μουσουλμανική πίστη (στην περίπτωση των Μόρο) (Heraclides, 1991, σ.109-12, 165-9). Πάντως σε αυτές οι περιπτώσεις, όπως και της Λίγκας του Βορρά, ενώ απουσιάζει το εθνοτικό στοιχείο (δηλαδή η αίσθηση πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και κοινής καταγωγής), δεν απουσιάζει και απ' αυτές μια αντίληψη κοινής ταυτότητας στη βάση και κάποιου πολιτισμικού γνωρίσματος ή κοινών ιστορικών εμπειριών.

Αυτό που συνάγεται από τα παραπάνω είναι μια στενή σχέση μεταξύ αποσχιστικών κινήματων και εθνοτικών ταυτοτήτων, επιδιώξεων και συλλογικών δράσεων. Δικαιολογείται έτσι η μελέτη της εθνοτικής κινητοποίησης στα πλαίσια της ανάλυσης της αποσχιστικής δράσης που επιχειρεί αυτή η εργασία. Όπως όμως η εθνοτική κινητοποίηση δεν προσλαμβάνει αναγκαστικά αποσχιστικό χαρακτήρα, έτσι δεν πρέπει να θεωρούμε αυτονόητη και προϋπάρχουσα την εθνοτική βάση των αποσχιστικών κινήματων. Αποτελεί αντικείμενο της παρούσας ανάλυσης το

πώς αλληλεπιδρούν η αποσχιστική και η εθνοτική διάσταση στα πλαίσια της συλλογικής δράσης και, πιο συγκεκριμένα, των μηχανισμών σύνδεσης ελίτ και μαζών · πότε και πώς, για παράδειγμα, μπορεί η εθνοτική κινητοποίηση να πυροδοτήσει αποσχιστικές επιδιώξεις; Ή πώς συγκροτούνται και αλλάζουν οι εθνοτικές ταυτότητες μέσα από τους μηχανισμούς αποσχιστικής κινητοποίησης;

Εκτός από τον συσχετισμό με τον εθνοτικό εθνικισμό, λοιπόν, τα αποσχιστικά κινήματα μπορούν να θεωρηθούν μια υποκατηγορία ενός ευρύτατου τύπου εθνικισμού, ο οποίος περιλαμβάνει τα εθνικιστικά κινήματα μη κυρίαρχων ομάδων. Αυτός ο τύπος διακρίνεται ρητά από τους κρατικούς εθνικισμούς ή τους «από τα κάτω» εθνικισμούς κυρίαρχων ομάδων, ομάδων δηλαδή που αποτελούν την πλειοψηφία και ασκούν προνομιακό έλεγχο σε ένα κράτος. Τους εθνικισμούς που αναφέρουμε εδώ ο Tilly τους ονομάζει «επιδιώκοντες κράτος» (1994, σ. 133), η Guibernau «έθνη χωρίς κράτη» (1996, σ.100-07), ο Mann «υπονομευτικούς» (*state-subverting*) (Llobera, 1999, σ. 34), ο Breuilly «χωριστικούς» ή «λαϊκούς» (2001, σ.50, Özkirimli, 2000, σ.62) και άλλοι «περιφερειακούς» εθνικισμούς (Gourevitch, 1979, Hechter, 2000α, σ.70, Tiryakian και Nevitte, 1985, σ.72-4). Κατά τον Hechter, οι περιφερειακοί εθνικισμοί επιχειρούν εξ ορισμού να κερδίσουν «την εθνική αυτοδιάθεση μέσω του χωρισμού του έθνους από το κράτος στο οποίο διαμένει» και αποτελούν την πιο συνήθη μορφή εθνικισμού (2000, σ.70-71). Όταν καταφέρουν να επιτύχουν τον στόχο τους, αυτό είναι αποτέλεσμα κυρίως κρατικής «κατάτμησης» (*fragmentation*)(Hechter, 2000α, σ.78).

Τέλος, ένας άλλος τύπος εθνικισμού που έχει κοινά στοιχεία με τον αποσχιστικό είναι ο «αλυτρωτικός». Οι αλυτρωτικοί εθνικισμοί συχνά περιελάμβαναν αποσχιστικά κινήματα εθνικών μειονοτήτων σε γειτονικές χώρες, κυρίως όμως – και αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά τους από την απόσχιση – συνίσταντο στην ενεργό προσπάθεια ενός εθνικού κράτους να εξαπλωθεί μέσω της προσάρτησης εδαφών άλλων κρατών που θεωρούσε ότι ιστορικά του ανήκαν¹²⁶. Σκοπός

¹²⁶ Η δυσκολία μετάβασης από τα αλυτρωτικά συναισθήματα και την αλυτρωτική ρητορεία στην *πολιτική εκδήλωση* του αλυτρωτισμού έγκειται σε μεγάλο βαθμό ακριβώς στο ότι δεν αποτελεί απόφαση μόνο μιας ομάδας, όπως στην περίπτωση της αποσχιστικής επιδίωξης, αλλά και μιας κυβέρνησης· όπως ο Horowitz παρατηρεί, οι επιθυμίες της «αλύτρωτης» μειονότητας και του αλυτρωτικού κράτους είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη, δεν είναι δηλαδή ανάγκη να συμπίπτουν. Όμως η κοινή επιθυμία είναι αναγκαία συνθήκη μιας αλυτρωτικής πολιτικής, κάτι που αυτομάτως εξηγεί τις δυσκολίες εμφάνισής της (πόσω μάλλον της επιτυχίας της). Αυτή η δυσκολία συντονισμού αλλά και πρόσθετοι παράγοντες (ο βαθμός εθνοτικής ετερογένειας του αλυτρωτικού κράτους αλλά και του «αλύτρωτου» εδάφους, ο βαθμός οικονομικής ανάπτυξης των δύο κρατών που εμπλέκονται, οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις του «αλύτρωτου» έθνους) εξηγούν και το γιατί, σύμφωνα με τον Horowitz, οι αλυτρωτικές πολιτικές πολύ σπάνια επιδιώκονται «απαρέγκλιτα», σε διαφοροποίηση από τις αποσχιστικές επιδιώξεις (Horowitz, 1985, σ.284-7). Οι αλυτρωτικοί εθνικισμοί υπήρξαν ιδιαίτερα διαδεδομένοι στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια ως τον Β΄ Π.Π., συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας ως το 1922. Και πιο πρόσφατα, όμως, η σύρραξη στην πρώην Γιουγκοσλαβία από ένα σημείο και έπειτα εμπεριείχε αλυτρωτικές βλέψεις από την κροατική και τη σερβική πλευρά, οι οποίες βεβαίως δεν ευοδώθηκαν. Επιπλέον, αλυτρωτικές βλέψεις για μια Μεγάλη Αλβανία υπήρξαν σε έναν βαθμό και εντός των αλβανικών αποσχιστικών κινήματων σε Κόσοβο και ΠΓΔΜ. Βεβαίως, παρά τους υπερβολικούς φόβους που διατυπώθηκαν, μια τέτοια

ενός τέτοιου εθνικισμού ήταν να ενώσει υπό μίαν ενιαία κρατική σκέπη το σύνολο του έθνους, ολοκληρώνοντας έτσι την αυτοδιάθεσή του (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.126-7, Hechter, 2000α, σ.83-5, Horowitz, 1985, σ.281-8, Smith, 1982, σ.18).

B. ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Σ' αυτό το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου περί εθνικισμού θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις κύριες θεωρίες και εν συνεχεία τις εξηγήσεις που έχουν διατυπώσει οι εκπρόσωποι αυτών, όχι μόνο σχετικά με τον εθνικισμό *per se*, αλλά και, όπου αυτό είναι δυνατό, για ζητήματα που μας αφορούν εδώ, όπως της εθνοτικής κινητοποίησης και της απόσχισης.

Η παρουσίαση των θεωριών διαρθρώνεται στη βάση αυτού που μπορεί να ονομαστεί ως «κλασικό ντιμπέιτ» της μελέτης του εθνικισμού, το οποίο αναδύθηκε τη μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1960 ως το τέλος της δεκαετίας του 1980 (Özkanlı, 2000, σ.52, 57). Βασιζόμενοι στις παρατηρήσεις των Özkanlı και Smith μπορούμε να υποδείξουμε τις βασικές θεματικές αυτού του ντιμπέιτ:

1) *Ποια η προέλευση του εθνικισμού και του έθνους και σε ποιον βαθμό είναι μοντέρνα φαινόμενα;* Το ερώτημα της νεωτερικότητας ή μη του έθνους έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τις κλασικές θεωρίες εθνικισμού. Σωστά ο Özkanlı παρατηρεί πως η έμφαση σε αυτό το ερώτημα μπορεί να οδηγούσε πολλές φορές σε αδιέξοδες συζητήσεις, όμως ταυτόχρονα συνδέεται με μια σειρά από δευτερογενή αλλά εξίσου σημαντικά ερωτήματα:

i. Τα έθνη δημιούργησαν τον εθνικισμό ή ο εθνικισμός κατασκεύασε τα έθνη;

Με άλλα λόγια, τα έθνη εμφανίζονται πριν ή μετά τον εθνικισμό;

ii. Αποτελούν τα έθνη προϊόν επινόησης, εξέλιξης ή (θα προσθέταμε) κατασκευής; Αυτό το ερώτημα συνδέεται και με το κατά πόσο το εθνικό συναίσθημα είναι αυθεντικό ή τεχνητό (Brubaker, 1994, σ.11, σημ.4).

iii. Ποια είναι η σχέση μεταξύ έθνους και εθνοτικής ομάδας;

iv. Κατά πόσον είναι σημαντικός ο ρόλος του κράτους στην ανάδυση του εθνικισμού (Özkanlı, 2000, σ.60-61);

εξέλιξη - πέρα από το ότι δε θα γινόταν αποδεκτή από την ευρωπαϊκή και διεθνή κοινότητα - δεν υποστηρίχθηκε ποτέ από το αλβανικό κράτος. Άρα, στις παραπάνω δυσκολίες που αναφέρει ο Horowitz θα προσθέταμε και το ότι οι αλυτρωτικοί στόχοι αντιβαίνουν στις κεντρικές κανονιστικές αρχές του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος (κρατική κυριαρχία, απαραβίαστο συνόρων, εδαφική ακεραιότητα), όπως ακριβώς και οι αποσχιστικές επιδιώξεις.

2) Είναι ο εθνικισμός αποτέλεσμα ιδεολογικών και πολιτισμικών παραγόντων ή παράγωγο οικονομικών, δομικών, «υλικών» δυνάμεων (Smith, 2001, σ.62); Το ερώτημα αυτό αφορά κυρίως την υφή της αιτιολογίας του εθνικισμού.

3) Τι είναι πιο σημαντικό στα πλαίσια του εθνικισμού και του έθνους, η κουλτούρα ή η πολιτική (Smith, 2001, σ.73); Είναι δηλαδή κατά βάση πολιτισμικά ή πολιτικά φαινόμενα; Το ζήτημα αυτό αναφέρεται στον *κεντρικό χαρακτήρα* του εθνικισμού, στο ποιο είναι το κεντρικό πεδίο της λειτουργίας του.

4) Είναι ο εθνικισμός και το έθνος πρωτίστως ζητήματα συμφέροντος, συναισθήματος ή ταυτότητας (O'Leary, 2001, σ.39, Smith, 2001, σ.68); Το ζήτημα αυτό άπτεται του *βασικού κινήτρου* των φορέων του εθνικισμού και των μελών του έθνους.

Αρχεγονισμός

Ο αρχεγονισμός (*primordialism*) δε συγκροτεί μια θεωρία με την αυστηρή έννοια, αλλά θεωρείται ένα σύνολο προσεγγίσεων (ή ένα «παράδειγμα» κατά την ορολογία του Smith) του εθνικισμού και της εθνοτικότητας. Στη βιβλιογραφία έχει γίνει διάκριση μεταξύ τριών (τουλάχιστον) εκδοχών του αρχεγονισμού: Η πρώτη εκδοχή, η οποία μπορεί να ονομαστεί «φυσιοκρατική» ή «οργανιστική», θεωρεί ότι το έθνος είναι φυσικό, αμετάβλητο στο διηνεκές και αποτελεί δεδομένο χαρακτηριστικό κάθε κοινωνίας. Η ανθρωπότητα χωρίζεται εγγενώς σε έθνη, τα οποία διαθέτουν έναν αυθύπαρκτο, αντικειμενικό και ουσιώδη χαρακτήρα. Ο εθνικός προσδιορισμός του κάθε ανθρώπου είναι έμφυτος, κάτι που τον συνοδεύει αμετάκλητα από τη στιγμή της γέννησής του. Αυτή η κατανόηση του έθνους έχει ταυτιστεί με ρομαντικά ρεύματα του 19^{ου} αι., ενώ έχει αποτελέσει τη βασική κοσμοθεωρία των εθνικιστών διανοουμένων, ηγετών και ακτιβιστών (Özkirimli, 2000, σ.66-70, Smith, 2001, σ.51).

Η δεύτερη εκδοχή του αρχεγονισμού είναι η «κοινωνιοβιολογική»: Οι θιασώτες της, όπως ο van den Berghe, θεωρούν ουσιαστικά πως εθνοτικές ομάδες, φυλές και έθνη αποτελούν εκτεταμένες οικογένειες. Η συγκρότηση αυτών των ομάδων, σύμφωνα με τις θεωρίες της «συγγενικής επιλογής», ανάγεται στον γενετικό μηχανισμό του «νεποτισμού», ο οποίος ωθεί το κάθε άτομο να συμπεριφέρεται ευνοϊκά απέναντι σε αυτούς με τους οποίους μοιράζεται έναν «πραγματικό ή αντιληπτό βαθμό κοινής καταγωγής» (van den Berghe, 1994, σ.57). Ο μηχανισμός αυτός βασίζεται στη (γενετική) προδιάθεση του ατόμου να μεγιστοποιήσει όχι μόνο τη συγγενική γονιδιακή δεξαμενή αλλά και αυτή που μοιράζεται με την ευρύτερη ομάδα των

γενετικά ομοίων του¹²⁷. Η γενετική εγγύτητα μπορεί να είναι εικαζόμενη παρά πραγματική και ο προσδιορισμός της να βασίζεται σε πολιτισμικά κριτήρια (γλώσσα, θρησκεία, χρώμα)· εντέλει όμως για τους θιασώτες της είναι η αναζήτηση της κοινής βιολογικής καταγωγής και ο εικαζόμενος βαθμός ενδογαμίας που αποτελούν την κινητήρια δύναμη της συγκρότησης του έθνους και της εθνοτικής ομάδας (Özirimli, 2000, σ.70-72, Shaw και Wong, 1987, σ.6, Smith, 2001, σ.52, van den Berghe, 1994, σ.57)¹²⁸.

Η τρίτη εκδοχή είναι ο «πολιτισμικός» αρχεγονισμός, ο οποίος θεωρείται «ηπιότερος», λιγότερο ουσιοκρατικός. Συνδεδεμένος με το έργο του Clifford Geertz, δίνει έμφαση στις «θεωρούμενες σταθερές [*assumed givens*] της κοινωνικής ύπαρξης», δηλαδή σε αρχεγονικούς δεσμούς καταγωγής, φυλής, γλώσσας, θρησκείας, παράδοσης, τόπου. Οι αρχεγονικοί δεσμοί αποκτούν μια βαρύτητα «ανεξήγητη», πέρα από ατομικές και συλλογικές ανάγκες, και οι δρώντες αποδίδουν την προέλευσή τους σε μια «αίσθηση φυσικής συνάφειας» παρά στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Ο Geertz, λοιπόν, περιλαμβάνει την εθνοτική αλλά όχι και την εθνική κοινότητα στους αρχεγονικούς δεσμούς· τη δεύτερη τη θεωρεί άρρηκτα συνδεδεμένη με το κράτος, με έντονο πολιτικό χαρακτήρα, η οποία επιβάλλεται από πάνω, ερχόμενη σε ρήξη με τους πρότερους και - εννοείται - αυθεντικότερους αρχεγονικούς δεσμούς¹²⁹. Η δυσαρέσκεια που βασίζεται σε (ή σχετίζεται με) κάποιον αρχεγονικό δεσμό, πάντως, εκδηλώνεται με τρόπο που προσομοιάζει στον εθνικισμό και έχει εν μέρει ίδιες συνέπειες μ' αυτόν: συγκεκριμένα, η «αρχεγονική δυσαρέσκεια»¹³⁰ τείνει να ικανοποιείται δύσκολα, φτάνοντας μέχρι την επιδίωξη απόσχισης ή αλυτρωτισμού, δηλαδή επαναχάραξης των κρατικών συνόρων (Geertz, 1994, σ.30-32). Με άλλα λόγια, οι αρχεγονικές ομάδες επιδιώκουν συχνά μέσω της απόκτησης δικού τους κράτους να αποκτήσουν και εθνική υπόσταση.

Σε σχέση με τις διάφορες θεματικές που προκύπτουν από τη βιβλιογραφία του εθνικισμού, ο αρχεγονισμός δε λαμβάνει θέση σε πολλές εξ αυτών: δε θεωρεί το έθνος νεωτερικό ή προνεωτερικό αλλά ουσιαστικά ένα φυσικό, αιώνιο φαινόμενο στη μία ή άλλη μορφή του. Ως εκ τούτου δεν κάνει διάκριση μεταξύ εθνοτικών ομάδων και εθνών, δε θεωρεί πως το έθνος αποτελεί παράγωγο κατασκευής ή εξέλιξης, ούτε διακρίνει κάποια κοινωνική δύναμη

¹²⁷ Στην ορολογία της κοινωνικής βιολογίας, το άτομο επιδιώκει να μεγιστοποιήσει την «εγκλείουσα αρμοστικότητα» του (*inclusive fitness*)

¹²⁸ Περισσότερα στοιχεία για τις κοινωνιοβιολογικές προσεγγίσεις, και ιδιαίτερα για το πώς εξηγούν τις εθνοτικές και εθνικιστικές συγκρούσεις, βλ. στο κεφαλαίο των θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης.

¹²⁹ Ο Harold Isaacs συμπεριλαμβάνει και τον εθνικό δεσμό στους αρχεγονικούς (ή στη «βασική ταυτότητα» σύμφωνα με τη δική του ορολογία). Τον θεωρεί τον πλέον ευρύ και πολιτικό δεσμό σε σχέση με τους υπόλοιπους, όμως ταυτόχρονα (και κάπως αντιφατικά) θεωρεί εγγενές ανθρώπινο χαρακτηριστικό την ύπαρξη κάποιας μορφής εθνικής συνείδησης (Isaacs, 1975, σ.175, 184).

¹³⁰ Αυτή η δυσαρέσκεια περιλαμβάνει την επιθυμία δημόσιας αναγνώρισης της αρχεγονικής ταυτότητας και την εξασφάλιση κάποιας επιρροής (Geertz, 1994, σ.30).

(οικονομική, κρατική ή πολιτισμική) ως κυρίως υπεύθυνη για τη συγκρότηση του έθνους και του εθνικισμού (η ανάλυση του Geertz διαφοροποιείται από τα παραπάνω). Για τις αρχεγονικές προσεγγίσεις ο εθνικισμός είναι εξ ολοκλήρου ή πρωτίστως πολιτισμικό φαινόμενο, το οποίο αναφέρεται σε συναισθήματα, πάθη, βιολογικές και ψυχολογικές ανάγκες και όχι σε συμφέροντα ή ορθολογικές διεργασίες.

Σύμφωνα με τον Brubaker, ο αρχεγονισμός είναι «από καιρό νεκρός», ένας «αχυράνθρωπος» στον οποίο συνεχίζουν αχρείαστα να επιτίθενται πολλοί μελετητές του εθνικισμού (1994, σ.11, *σημ.4*). Το πρώτο σκέλος αυτής της παρατήρησης αναφέρεται στο γεγονός ότι οι αρχεγονικές θέσεις έχουν λίγους υποστηρικτές στους ακαδημαϊκούς κύκλους. Ταυτόχρονα, όμως, οι απόψεις αυτές έχουν αξιοσημείωτη απήχηση στην κοινή γνώμη, εμφανή, για παράδειγμα, στην πρόσληψη των εθνικών ταυτοτήτων με όρους «αίματος» ή γονιδίων, τα οποία επιτάσσουν συγκεκριμένες εθνικές συμπεριφορές και καθορίζουν αναλλοίωτα εθνικά χαρακτηριστικά. Αυτή η απήχηση τους¹³¹, σε βαθμό που να αποτελούν ένα είδος κοινής λογικής, συνεπάγεται πως δεν μπορούν «απλά να αγνοηθούν» και να μένουν αναπάντητες ως «επιστημονικά» ανυπόστατες (R. Jenkins, 1997, σ.48). Πράγματι, έχει σημασία να λάβει υπόψη του ο ερευνητής την καταναγκαστικότητα, τη διάρκεια και τη φυσικότητα που αποδίδουν οι άνθρωποι στους «αρχεγονικούς» δεσμούς, το ότι δίνουν νόημα στη ζωή τους- γι' αυτό στέκονται με δέος απέναντί τους θεωρώντας τους ιερούς- το ότι τους προξενούν μιαν αίσθηση «ζωτικής μοναδικότητας», η οποία παραμένει ακαθόριστη και δυσεξήγητη (Connor, 1994, σ.104, Grosby, 1996, σ.56, Isaacs, 1975, σ.26, 174, Smith, 2001, σ.54). Όμως η μελέτη του εθνικισμού δεν μπορεί να αρκείται σ' αυτά: πρέπει να προσπαθήσει να εξηγήσει πώς προκύπτουν αυτές οι πεποιθήσεις για τους εθνικούς και εθνοτικούς δεσμούς, μέσω ποιων κοινωνικών σχέσεων αναπαράγονται, πώς πλαισιώνονται, υπό ποιες προϋποθέσεις αποκτούν πολιτική σημασία, πότε ισχυροποιούνται, πότε εξασθενούν, πότε αλλάζουν, γιατί υπάρχουν πολλές μορφές πολιτισμικών ταυτίσεων, γιατί οι άνθρωποι προσδένονται σε συγκεκριμένες ιστορικές ομάδες και όχι άλλες, κ.ο.κ. Εν ολίγοις, απαιτείται η απόπειρα συστηματικής εξήγησης, κοινωνιολογικής και ιστορικής, αυτών των φαινομένων¹³² και όχι απλά η ερμηνεία τους ή η προσφυγή σε πολιτισμικούς, ανθρωπολογικούς ή βιολογικούς ντετερμινισμούς (Conversi, 2002, σ.272-3, Smith, 2001, σ.54). Η αποδοχή της πραγματικότητας των «αρχεγονικών» πεποιθήσεων, δεν πρέπει να συνοδεύεται και από την υιοθέτηση μιας

¹³¹ Απήχηση που ίσως οφείλεται ακριβώς στο ξεκάθαρο και εύληπτο επιχείρημά τους (Dion, 1997, σ.647).

¹³² Αντιθέτως, ορισμένοι συγγραφείς που υιοθετούν αρχεγονικές απόψεις είναι δύσπιστοι σχετικά με τη δυνατότητα επιστημονικής εξήγησης αυτών των φαινομένων (π.χ. Connor, 1994, σ.71-2, Isaacs, 1975, σ.174).

ουσιοκρατικής, αν-ιστορικής οντολογίας, η οποία ευθύνεται για την αδύναμη επεξηγηματική ισχύ των αρχεγονικών προσεγγίσεων (π.χ. Smith, 2004, σ.5-6, 8).

Μοντερνισμός

Οι μοντερνιστικές θεωρίες εμφανίστηκαν εν μέρει ως αντίδραση στις «αρχεγονικές» και ουσιοκρατικές αναλύσεις και γενικότερα στην κυρίαρχη πρόσληψη του εθνικισμού, η οποία ήταν βαθιά επηρεασμένη από την εθνικιστική κοσμοθεωρία. Το μοντερνιστικό παράδειγμα κατέλαβε τη θέση της «κυρίαρχης ορθοδοξίας» στη μελέτη του εθνικισμού από τη δεκαετία του 1960, θέση την οποία θα έλεγε κανείς πως συνεχίζει - αν και λιγότερο αδιαμφισβήτητα - να διατηρεί (Özkirimli, 2000, σ.85).

Η κατηγορία «μοντερνισμός» είναι βεβαίως σε μεγάλο βαθμό σχηματική, καθώς υποκρύπτει μια σειρά από εσωτερικές διαφοροποιήσεις - ακόμα περισσότερες ίσως από τον αρχεγονισμό. Πριν αναφερθούμε συνοπτικά στα διάφορα είδη μοντερνισμού, πρέπει να παρουσιάσουμε τις κοινές θέσεις που τα συνέχουν ως σύνολο θεωριών. Κοινός παρανομαστής, όπως ο ίδιος ο όρος υποδηλώνει, είναι η παραδοχή ότι έθνη και εθνικισμός είναι φαινόμενα νεωτερικά. Η κεντρική αυτή θέση, ισχυρίζεται ο Smith, έχει αφενός μια «χρονολογική» διάσταση, θεωρεί δηλαδή πως τα φαινόμενα αυτά είναι σχετικώς πρόσφατα· αφετέρου έχει μια - κρισιμότερη - «κοινωνιολογική διάσταση», καθώς θεωρεί πως έθνη και εθνικισμός είναι φαινόμενα καινοφανή, ποιοτικά διακριτά από οτιδήποτε προγενέστερο, με άλλα λόγια προϊόντα ιστορικών ρήξεων παρά συνεχειών¹³³ (Hobsbawm, 1983α, σ.7-8, 13-4, Özkirimli, 2000, σ.85-6, 213-4, Smith, 2001, σ.46). Οι ρήξεις αυτές προφανώς συνδέονται με τις διαδικασίες που συγκροτούν τη νεωτερικότητα και τις οποίες έχουμε αναφέρει: δημιουργία μοντέρνου κράτους, καπιταλισμός (εκβιομηχάνιση, τεχνολογική επανάσταση, αστικοποίηση), εκδημοκρατισμός και εκκοσμίκευση (ορθός λόγος, επιστήμη) είναι ίσως οι σημαντικότερες εξ αυτών, οι οποίες συνίστανται σε επιμέρους μετασχηματισμούς και αλλαγές (Lekas, 2005, σ.167). Θα δούμε

¹³³ Βεβαίως, υπάρχουν διαφοροποιήσεις εντός του μοντερνισμού ως προς αυτή την παραδοχή, την οποία εκφράζει πιστότερα ο Hobsbawm. Αξίζει να αναφερθεί η θέση του Tilly, ο οποίος, μελετώντας τις «επαναστατικές καταστάσεις» στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης από το 1492, παρατηρεί πως, ενώ μέχρι το 1800 περίπου το 30% αυτών έχει «ξεκάθαρο εθνικό στοιχείο», το ποσοστό αυτό αυξάνεται από και ύστερα σε 50%. Διαπιστώνει δηλαδή μια αλλαγή, η οποία δικαιολογεί τη θέση περί νεωτερικότητας του εθνικισμού, αλλά τόσο ποσοτική όσο και ποιοτική, λόγω κυρίως της εμφάνισης της ιδεολογίας του εθνικισμού (επίκληση αρχών της εθνικότητας, αξίωση ανεξάρτητου κράτους). Όμως δε φαίνεται πως το θεωρεί ένα ριζικά νέο φαινόμενο αλλά ποιοτική μετάλλαξη προϋπαρχουσών «διεκδικήσεων πολιτικής αυτονομίας στο όνομα ενός πολιτισμικά διακριτού πληθυσμού» (Tilly, 1994, σ.134-7).

αμέσως παρακάτω πως οι μοντερνιστές διαφωνούν για τη σχετική αιτιακή επίδραση της κάθε διαδικασίας στην ανάδυση του εθνικισμού, και ως εκ τούτου διχογνωμούν και για τον κεντρικό χαρακτήρα του (οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό κλπ). Όμως, όπως εύστοχα συνοψίζει ο Özkirimli, οι περισσότεροι συγκλίνουν σε κάποιες βασικές παρατηρήσεις σχετικά με την ανάδυση του εθνικισμού: Η σταδιακή υπονόμευση του *ancien régime* από τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές έκανε δυνατό τον οραματισμό νέων μορφών οργάνωσης. Αυτό οδήγησε στην αποδυνάμωση των δυναστικών και θρησκευτικών δογμάτων και την ανάδυση νέων φαντασιακών πολιτικής νομιμοποίησης, τα οποία συνεπάγονται τη συμμετοχή ευρύτερων στρωμάτων στις επιδιώξεις των νέων ανερχόμενων ελίτ και στην πολιτική διαδικασία εν γένει. Παράλληλες εξελίξεις, όπως η πρόοδος των τεχνολογιών επικοινωνίας, η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης και η αύξηση του αλφαριθμητισμού, η καπιταλιστική ολοκλήρωση της παραγωγής και η λειτουργική διαφοροποίηση, οδήγησαν στη διεύρυνση του ακροατηρίου, την κατάρρευση των τοπικών διαιρετικών τομών και τη συγκρότηση ταυτίσεων και ομάδων μεγαλύτερης κλίμακας (Özkirimli, 2000, σ.85, 218).

Ο εθνικισμός λοιπόν γεννιέται μέσα στα πλαίσια αυτών των αλλαγών που αποτελούν αυτό που αποκαλείται «νεωτερικότητα». Για τους μοντερνιστές οι νεωτερικοί μετασχηματισμοί δεν μπορούσαν να συνυπάρξουν με τα παλιότερα σχήματα και απαιτούσαν την ανάδυση ενός νέου, σύνθετου τύπου κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και ιδεολογικής οργάνωσης: αυτή η εξέλιξη ήταν αναγκαία· το ότι πήρε τη μορφή αυτών που ονομάζουμε «εθνικισμό» και «έθνη» είναι ιστορικά συμβεβηκός¹³⁴. Άρα, για να στραφούμε και στις υπόλοιπες θεματικές του ντιμπέιτ περί εθνικισμού, οι μοντερνιστές θεωρούν πως η νεωτερικότητα παρήγαγε τον εθνικισμό και ο εθνικισμός στη συνέχεια τα έθνη¹³⁵ (Özkirimli, 2000, σ.85). Οι περισσότεροι μοντερνιστές υιοθετούν τη θέση του Gellner ότι τα έθνη δεν μπορούν να υπάρξουν παρά μόνο στα πλαίσια της εποχής του εθνικισμού (1992, σ.105)· κάποιοι διαφοροποιούνται σε έναν βαθμό τονίζοντας πως εθνικισμός και έθνη αλληλεπιδρούν και συγκροτούνται αμοιβαία. Σε καμία περίπτωση πάντως δεν υιοθετούν τη θέση περί προϋπαρχόντων εθνών από τα οποία απορρέουν εθνικιστικά προγράμματα και κινήματα. Συνήθως δε οι μοντερνιστές, παρά τις διαφορές τους αναφορικά με τη βαρύτητα του κράτους, θεωρούν τον ρόλο των κρατικών θεσμών κομβικό στη

¹³⁴ Μπορεί ο Smith να γενικεύει αδόκιμα τη θέση του Gellner, όταν λέει πως για τους μοντερνιστές τα έθνη και ο εθνικισμός είναι εγγενή και όχι ενδεχομενικά στη νεωτερικότητα (2001, σ.48-9), αλλά είναι ακριβές πως θεωρούν τον εθνικισμό «κοινωνιολογική αναγκαιότητα» της μοντέρνας εποχής (Özkirimli, 2000, σ.85).

¹³⁵ Ο Breuilly σημειώνει μια παραλλαγή αυτής της θέσης, σύμφωνα με την οποία η νεωτερικότητα δημιούργησε τα έθνη, τα οποία με τη σειρά τους παρήγαγαν τον εθνικισμό. Στην ουσία συμβαίνουν και τα δύο όπως παρατηρεί: Αρχικά, τον 19^ο αιώνα, ήταν ο εθνικισμός που οδήγησε στη δημιουργία εθνικών κρατών και συνακόλουθα στη μαζικοποίηση της εθνικής συνείδησης. Όμως, με την εμπέδωση του εθνικού κράτους ως κυρίαρχου τύπου οργάνωσης, μπορεί η ίδια η πολιτικοποίηση της εθνικής ταυτότητας (ως «λαϊκός εθνικισμός») να οδηγήσει στη δημιουργία κράτους (2001, σ.49-50).

διαμόρφωση των εθνών, δηλαδή στη μαζική διάχυση του εθνικού φρονήματος πέρα από τα όρια κάποιων ελίτ (Hobsbawm, 1992, σ.75).

Ο ρόλος των συμφερόντων και της στρατηγικής δράσης στα πλαίσια του εθνικισμού είναι αυτό που έχει συνδεθεί περισσότερο με τις μοντερνιστικές αναλύσεις· η έμφαση αυτή δεν είναι άσχετη με τη μεγαλύτερη σημασία που δίνουν (σε σχέση με τις άλλες προσεγγίσεις) στους πολιτικούς ανταγωνισμούς, τις οικονομικές ανισότητες, τη δράση των πολιτικών υποκειμένων και ιδιαιτέρως των ελίτ. Με άλλα λόγια αντικατοπτρίζει την περισσότερο συγκρουσιακή και εξουσιοκεντρική οντολογία των μοντερνιστικών αναλύσεων.

Τέλος, η απόδοση ενός καινοφανούς, νεωτερικού χαρακτήρα στο έθνος κατευθύνει τους περισσότερους μοντερνιστές στο να αποφεύγουν τη θεώρηση της εθνικής συγκρότησης ως μιας μακράς εξελικτικής διαδικασίας. Αρκετοί εκπρόσωποι του μοντερνισμού, όπως ο Gellner και Hobsbawm, έχουν ισχυριστεί (και επικριθεί γι' αυτό) πως τα έθνη αποτελούν ουσιαστικά επινοήσεις του εθνικισμού, δηλαδή των κοινωνικών φορέων του, των εθνικιστών ηγετών και διανοουμένων και των εθνικών κρατών. Αυτό που συχνά παρατηρείται από πολλούς είναι ότι δε διευκρινίζεται αν η επινόηση αρκετών συμβόλων, εθίμων και ιστορικών αφηγήσεων του έθνους, ισοδυναμεί με εφεύρεση του ίδιου του έθνους ως συλλογικότητας¹³⁶. Πάντως, όπως θα δούμε στη συνέχεια αναλυτικότερα, οι περισσότεροι μελετητές σήμερα αποδέχονται πως τα έθνη αποτελούν προϊόντα κατασκευής, η οποία σαφώς διακρίνεται από την επινόηση¹³⁷.

Ως προς τους διάφορους τύπους ή εκδοχές του μοντερνισμού θα ακολουθήσουμε την ταξινόμηση του Özkirimli, ο οποίος διακρίνει σε *οικονομικό*, *πολιτικό* και *κοινωνικό-πολιτισμικό* μοντερνισμό¹³⁸. Θα παρουσιάσουμε πολύ σύντομα τα βασικά επιχειρήματα και τις εξηγήσεις που διατυπώνουν οι κύριοι εκπρόσωποι κάθε τύπου.

Οικονομικές προσεγγίσεις

Οι οικονομικές αναλύσεις κατανοούν τον εθνικισμό πάνω απ' όλα ως ένα παράγωγο ή μια αντίδραση σε οικονομικούς μετασχηματισμούς. Δεν είναι τυχαίο πως οι κύριοι εκπρόσωποι των

¹³⁶ Ο Hobsbawm, για παράδειγμα, φαίνεται να υπαινίσσεται κάτι τέτοιο (1983α, σ.13-4).

¹³⁷ Το επισημαίνουμε αυτό, διότι συχνά συγχέονται οι δύο έννοιες, ακόμα και από τον Smith (2001, σ.48, 79-80, 92) ή τον ίδιο τον Hobsbawm με τον μεγάλο εύρους ορισμό που δίνει στην «επινόηση» ((1983α, σ.14). Η έννοια της επινόησης, βεβαίως, ενέχει συνδηλώσεις προσχεδιασμού, αυθαιρεσίας, πλαστότητας και επιβολής. Η «κατασκευή», απ' τη άλλη, θεωρούμε πως αναφέρεται σε αλληλεπίδραση και είναι αθέλητη συνέπεια ενός συνδυασμού εμπρόθετης δράσης, αντιθετικών επιδιώξεων και ασυνείδητων κοινωνικών διαδικασιών.

¹³⁸ Ο Smith αναφέρεται σε πέντε τύπους μοντερνιστικών θεωριών, κατατάσσοντας τους διάφορους μελετητές σε αυτούς λίγο διαφορετικά από τον Özkirimli· οι τρεις τύποι είναι ίδιοι με του Özkirimli και οι άλλοι δύο είναι ο *ιδεολογικός* και ο *κονστрукτιβιστικός* μοντερνισμός (2001, σ.47-8). Ο Llobera σε μια εναλλακτική ταξινόμηση θεωριών «μοντερνισμού» διακρίνει σε *αναπτυξιακές*, *οικονομικές* και *πολιτικο-ιδεολογικές* θεωρίες (1999, σ.17-8).

οικονομικών προσεγγίσεων ανήκουν στη νεο-μαρξιστική παράδοση. Η αποτυχία του κλασικού μαρξισμού να παράσχει αξιόπιστες και έγκυρες θεωρίες για το εθνικιστικό φαινόμενο οδήγησε σε προσπάθειες ανανέωσής του. Η πρόσληψη των ανταποικιακών κινήματων από πολλούς μαρξιστές ως ταυτόχρονα αντικαπιταλιστικών και εθνικών αγώνων σηματοδοτεί την εγκατάλειψη της *a priori* εχθρικής στάσης του μαρξισμού απέναντι στον εθνικισμό. Οι περισσότεροι από αυτούς τους μελετητές, αν και διατηρούν την οικονομική ανάλυση στο επίκεντρο των εξηγήσεών τους, δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε παράγοντες όπως η κουλτούρα και η ιδεολογία (Özkirimli, 2000, σ.86-7). Τούτων λεχθέντων, θεωρούν ως βασικό ενεργοποιητή της ανάδυσης του εθνικισμού *τις ανισότητες και τις σχέσεις εκμετάλλευσης που προκαλεί η καπιταλιστική ανάπτυξη*, σχέσεις οι οποίες συνοψίζονται στην αντίθεση κέντρου-περιφέρειας.

Για τον *Tom Nairn* - όπως είδαμε - ο εθνικισμός αναδύεται ως αντίδραση της περιφέρειας στην πραγματικότητα της άνιση ανάπτυξης που παράγει ο μητροπολιτικός καπιταλισμός. Διεκδικώντας οι περιφερειακές ελίτ τον δικό τους δρόμο προς την ανάπτυξη, επιχειρούν να κινητοποιήσουν ευρύτερες λαϊκές μάζες· επειδή δε διέθεταν όμως «τους οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς της μοντερνικότητας» για να τις προσελκύσουν, «το προσκλητήριο έπρεπε να γραφτεί σε γλώσσα που καταλάβαιναν», δηλαδή με όρους της ιδιαίτερης πολιτισμικής εμπειρίας τους¹³⁹ (Nairn, 1977, σ.339-41).

Πολιτικές προσεγγίσεις (Breuilly, Hobsbawm)

Οι πολιτικές αναλύσεις που εντάσσονται στο μοντερνιστικό παράδειγμα δίνουν πρωτίστως έμφαση στον ρόλο που παίζει το μοντέρνο *κράτος* στην ανάδυση του εθνικισμού. Η θέση αυτή έχει διατυπωθεί από μελετητές όπως ο Tilly, αλλά και οι Giddens και Mann, και ουσιαστικά την έχουμε περιγράψει στην υποενότητα περί κράτους: ο εθνικισμός και τα έθνη συγκροτούνται μέσα από μια σειρά αλληλένδετων διαδικασιών που έχουν με τον ένα ή άλλο τρόπο στο επίκεντρό τους το κράτος. Το αιτιακό σχήμα αυτής της θέσης είναι πως η συγκρότηση του μοντέρνου, ισχυρού, συμμετοχικού και οριοθετημένου κράτους οδήγησε στην ανάγκη νομιμοποίησης της εξουσίας του και πολιτισμικής ομογενοποίησης του πληθυσμού. Αυτές οι ανάγκες εκδηλώνονται ως εθνικιστική ιδεολογία και έθνος, τα οποία εμπεδώνονται μέσα από τις ενεργές κρατικές πολιτικές (μαζική εκπαίδευση, εθνική γλώσσα, κληρωτοί στρατοί) και τη

¹³⁹ Μια συναφής εξήγηση που δίνει ο Nairn για την ανάδυση του εθνικισμού (και όχι της ταξικής πάλης) ως αντίδρασης στην άνιση ανάπτυξη είναι ότι η επέκταση του καπιταλισμού ισοπέδωνε παλαιότερες μορφές κοινωνικής οργάνωσης (π.χ. φεουδαρχία), οι οποίες «έτειναν να καταρρέουν σύμφωνα με τις διαιρετικές τομές που εμπεριείχαν»· αυτές σχεδόν πάντα είχαν να κάνουν με την «εθνότητα» παρά με την τάξη (1977, σ.353).

συγκρότηση του διακρατικού συστήματος σε εθνική βάση (Breuilly, 2001, σ.41, Llobera, 1999, σ.31-4, Özkirimli, 2000, σ.104, Smith, 2001, σ.47-8, Tilly, 1994, σ.133, 138-43).

Πέρα από αυτό το θεωρητικό μοντέλο, υπάρχουν και άλλες αναλύσεις στα πλαίσια των πολιτικών θεωριών, οι οποίες δεν προτείνουν μια αδιαμφισβήτητη αιτιακή σύνδεση κράτους και εθνικισμού. Ο *John Breuilly* θεωρεί τον εθνικισμό όχι εκδήλωση μιας μακράιωνης πραγματικότητας ούτε μια αυθαίρετη επινόηση, αλλά μια απάντηση στις επιταγές της κεντρικής διάστασης της νεωτερικότητας: κατά τον Breuilly η διάσταση αυτή είναι η πολιτική δομή της, δηλαδή το κράτος (1996, σ.140, 151-2). Ο κρατικός εκσυγχρονισμός, όπως εξειδικεύει, δεν είναι η αιτία του εθνικισμού, αλλά αποτελεί το κλειδί για την κατανόησή του (2001, σ.49). Η βασική θέση του Breuilly είναι πως το μοντέρνο κράτος αποτελεί «το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο η ιδέα το εθνικισμού εμφανίζεται κατάλληλη» τόσο ως αξιακό σύστημα όσο και ως ιδεολογία πολιτικής νομιμοποίησης. Κάθε θεσμικό πλαίσιο είναι φορέας μιας κοσμοαντίληψης και μιας δεοντολογίας· το μοντέρνο κράτος εδράζεται στην αντίληψη της αντιστοιχίας του με έναν λαό και ο εθνικισμός είναι η ιδεολογία αυτής της σύνδεσης κράτους-λαού (2001, σ.51). Αυτή η θεμελιώδης διεργασία εκδηλώνεται ως μια δίδυμη διαδικασία «εθνοποίησης του κράτους και πολιτικοποίησης του έθνους» (2001, σ.33-6).

Η ανάλυση του Eric Hobsbawm, η οποία δε συνιστά επίσης θεωρητικό μοντέλο, κατατάσσεται από τον Özkirimli στις πολιτικές προσεγγίσεις. Μπορούμε να σταθούμε, πολύ συνοπτικά, σε τρία στοιχεία της ανάλυσής του· αυτά αναφέρονται κυρίως στην περίοδο 1870-1914, περίοδο γιγάντωσης του εθνικισμού και κατίσχυσης του «εθνο-γλωσσικού» ιδιώματος, κατά τον Hobsbawm. Πρώτον, ο ιστορικός θεωρεί πως η μαζικοποίηση της λαϊκής υποστήριξης στην εθνικιστική ιδεολογία κατέστη δυνατή λόγω δύο ήδη ενεργοποιημένων - *πολιτικού χαρακτήρα* - διαδικασιών: της μεγέθυνσης του μοντέρνου, γραφειοκρατικού, παρεμβατικού κράτους και του εκδημοκρατισμού της πολιτικής (1992, σ.110). Δεύτερον, παρά τη σταδιακή διάχυση του εθνικού φρονήματος, η μεσαία τάξη - ιδιαίτερα τα κατώτερα, «μικροαστικά», στρώματά της - αναδεικνύεται ως η κατεξοχήν εθνική τάξη. Η ανάδειξη της εθνικής γλώσσας σε κεντρικό σύμβολο του εθνικισμού, (πρωτίστως) μη κυρίαρχων ομάδων, αποτελεί ζήτημα όχι πολιτισμικό, κατά τον Hobsbawm, αλλά «εξουσίας, γοήτρου, πολιτικής και ιδεολογίας»· συνδέεται πρωτίστως με το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, τα εργασιακά συμφέροντα, τις ευκαιρίες ανέλιξης αλλά και τους φόβους της διαμορφωνόμενης μεσαίας τάξης. Η πρόσδεση σε μια εθνική γλώσσα ενσάρκωνε τόσο τις ανάγκες των στρωμάτων αυτών για μια διακριτή ταυτότητα, έναντι της υπερεθνικής μεγαλοαστικής τάξης και των αγράμματων, προλεταριοποιημένων κατώτερων

τάξεων¹⁴⁰, όσο και τις κοινωνικο-πολιτικές στοχεύσεις τους (Hobsbawm, 1983β, σ.302, 1992, σ.110-11, 115-22). Τρίτον, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την πρακτική της επινόησης παραδόσεων. Αυτές μπορεί να έχουν πολιτικό ή κοινωνικό χαρακτήρα και δεν αφορούν αποκλειστικά τον εθνικισμό. Η ανάλυση του Hobsbawm αναδεικνύει τον ρόλο του κράτους στην επινόηση και εμπέδωση οικουμενικών πολιτικών παραδόσεων, οι οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την κατανόηση του εθνικισμού και του έθνους. Οι σημαντικότερες τέτοιες παραδόσεις αφορούν τη δημόσια εκπαίδευση, τα δημόσια τελετουργικά και τα δημόσια μνημεία· αυτές φυσικά συνδέονται με τον εθνικισμό και τον εθνοποιητικό ρόλο των κρατών. Η λειτουργία που επιτέλεσαν τέτοιες παραδόσεις, λέει ο Hobsbawm, ήταν η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και του κοινωνικού ελέγχου σε μια περίοδο που η ανάδυση των υποκειμένων ως πολιτών και η μαζικοποίηση της πολιτικής διαδικασίας δημιουργούσε προβλήματα νομιμοποίησης στους κυβερνώντες. Το έθνος αποτέλεσε άμεσο αποτέλεσμα αυτών των κρατικών αναγκών, αν όχι επινόηση το ίδιο· σε κάθε περίπτωση τα συστατικά του - η γλώσσα, η ιστορία, η έννοια της εδαφικότητας, η εθνικιστική ιδεολογία - αποτέλεσαν «συχνά προμελετημένες» κρατικές επινοήσεις, παράγωγα «ασκήσεων κοινωνικής μηχανικής» (Hobsbawm, 1983α, σ.11-14, 1983β, σ.263-5, 271, 283, 306, Özkirimli, 2000, σ.116-7).

Κοινωνικο-πολιτισμικές προσεγγίσεις (Gellner, Anderson, Hroch)

Ο τρίτος σημαντικός τύπος μοντερνιστικών προσεγγίσεων είναι οι κοινωνικο-πολιτισμικές, μια κατηγορία η οποία συστεγάζει αναλύσεις και δομές που δεν αποδίδουν πρωτεύουσα βαρύτητα σε οικονομικούς ή πολιτικούς παράγοντες (χωρίς φυσικά να αρνούνται τον ρόλο τους) αλλά σε κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές που χαρακτηρίζουν τη νεωτερικότητα.

Θα ξεκινήσουμε από την πολυσήμαντη συμβολή του *Ernest Gellner*, ο οποίος εντοπίζει ως κεντρική διάσταση της νεωτερικότητας (και άρα προσδιοριστικό παράγοντα του εθνικισμού) την *κοινωνική* και όχι την πολιτική δομή της (Breuilly, 1996, σ.151-2). Για τον Gellner ο εθνικισμός αποτελεί «αναπόφευκτη ή, έστω, φυσική απόρροια» των κεντρικών, οργανωτικών γνωρισμάτων των μοντέρνων κοινωνιών (1981, σ.753). Ο εθνικισμός «στην πραγματικότητα» δεν έχει καμία σχέση με την αφήγηση των εθνικιστών, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα «απάτη και αυταπάτη» (1992, σ.109-10). Ποια είναι όμως τα κεντρικά χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας, τα οποία οδηγούν στην ανάδυση του εθνικισμού και του εθνικού κράτους; Στη

¹⁴⁰ Οι τάξεις αυτές παρέμεναν ακόμα υπό την επιρροή της επίσημης/κυρίαρχης γλώσσας, αν και για διαφορετικούς λόγους. Με άλλα λόγια, τα συμφέροντά τους δεν συνδέονταν (ακόμη) με τους εσωστρεφείς, πολιτικά συντηρητικούς γλωσσικούς εθνικισμούς (Hobsbawm, 1992, σ.115-8).

θεωρία του Gellner είναι ο βιομηχανικός τρόπος παραγωγής και οι απαιτήσεις της λειτουργίας του που αποτελούν τον καταλύτη, αν όχι τον βασικό αιτιώδη παράγοντα της νεωτερικότητας και (άρα και) του εθνικισμού. Οι βιομηχανικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο κινητικότητας, τεχνικής εξειδίκευσης και αλφαριθμητισμού. Τα τρία αυτά στοιχεία – συστατικά του σύνθετου καταμερισμού της εργασίας που αναδύεται - παράγουν την ανάγκη για ομοιογένεια, η οποία εκδηλώνεται μέσα από μια υψηλή κουλτούρα. Η εκπαίδευση είναι που εξασφαλίζει ένα επίπεδο αλφαριθμητισμού και τεχνικών γνώσεων αλλά και που αποτελεί τον απαραίτητο μηχανισμό διάχυσης της κουλτούρας (1981, σ.762, 766, 768, 1992, σ.72-4, 97-8, 199-20).

Πρέπει εδώ να αναφερθούμε στο πώς αναδύεται το μοντέρνο κράτος στα πλαίσια της ανάλυσης του Gellner. Το κράτος αποτελεί αναγκαία, όμως όχι ικανή συνθήκη ανάδυσης του εθνικισμού. Το μοντέρνο κράτος αναδύεται αρχικά ως ένας εξειδικευμένος οργανισμός για την τήρηση της τάξης και της στρατιωτικής προστασίας· όμως τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά της βιομηχανικής οικονομίας οδηγούν στην ανάγκη για «κεντρική διεύθυνση». Η πιο σημαντική, κατά τον Gellner, λειτουργία του κράτους σχετίζεται με την υψηλή κουλτούρα, η οποία έχει τη δύσκολη αποστολή να προσδώσει, σε συνθήκες ρευστότητας και εξειδίκευσης, την απαραίτητη συνεκτικότητα σε έναν πληθυσμό ευρύ, με πολλαπλές πολιτισμικές καταβολές. Είναι μόνο το κράτος που μπορεί να αναλάβει το κόστος και να εξασφαλίσει την ομοιόμορφη αναπαραγωγή της υψηλής κουλτούρας μέσω της μαζικής εκπαίδευσης. Κάθε υψηλή κουλτούρα στη βιομηχανική κοινωνία, λοιπόν, χρειάζεται το *δικό της* κράτος· αυτό αποτελεί το κλειδί για τη γέννηση του εθνικισμού (Gellner, 1981, σ.753-5, 758-61, 771, 1992, 75-7, 98-9, 109, 120, 136). Για τον Gellner δεν επιτάσσει ο εθνικισμός την ομοιογένεια, αλλά η «αντικειμενική ανάγκη για ομοιογένεια [...] εκδηλώνεται ως εθνικισμός» (1981, σ.767-8). Ο εθνικισμός είναι *πρωτίστως* για τον Gellner αυτή η συνταύτιση ή «βαθιά προσαρμογή» μεταξύ κουλτούρας και κράτους, δηλαδή το γεγονός ότι η υψηλή κουλτούρα προσδιορίζει τα όρια της πολιτικής οντότητας (1992, σ.71, 85, 97, 105-6).

Πέρα από τη θεωρία του, ο Gellner έχει διατυπώσει και κάποιες εξηγήσεις που αφορούν περισσότερο την ανάδυση εθνικισμών από ομάδες που δε διαθέτουν κράτος, τις εθνικιστικές συγκρούσεις και τους αποσχιστικούς εθνικισμούς¹⁴¹. Μια γενική συνθήκη της εθνικιστικής σύγκρουσης έγκειται καταρχήν στο ότι η μεγέθυνση της κλίμακας οργάνωσης στη βιομηχανική περίοδο συνεπάγεται πως μόνον ορισμένες κουλτούρες θα γίνουν υψηλές και θα αντιστοιχηθούν με ένα κράτος· αυτό σημαίνει πως υπάρχει ανταγωνισμός για να εξασφαλίσουν

¹⁴¹ Κατά κάποιον τρόπο αποτελούν διορθωτικό συμπλήρωμα στην κεντρική θέση του, καθώς διαπίστωσε ίσως ότι αυτό που θεωρεί ως επιτακτική και οικουμενική εμφάνιση του εθνικισμού είναι διαδικασία περισσότερο συγκρουσιακή και λιγότερο μηχανιστική.

πληθυσμούς και έδαφος. Με άλλα λόγια, μόνο ορισμένοι εκ των πιθανών εθνικισμών εκπληρώνονται (Gellner, 1981, σ.767. 1992, σ.98-9, 136). Αυτό το γνώρισμα της νεωτερικότητας όμως δεν προσδιορίζει από μόνο του τις πιο ειδικές συνθήκες που οδηγούν στην ανάδυση νέων εθνικισμών. Ο Gellner φαίνεται να θεωρεί ως βασική αιτία τη *συνύπαρξη των ανισοτήτων που παράγει η βιομηχανική κοινωνία με κάποια πολιτισμική διαφορά*. Κατά την πρώιμη βιομηχανική περίοδο η αιτία έχει τη μορφή των «φραγμών στην επικοινωνία», ενώ κατά την όψιμη τη μορφή «αναστολών της εντροπίας»¹⁴² (1992, σ.138-40). Όταν η κοινωνική στρωματοποίηση ακολουθεί κάποια πρότερα πολιτισμικά/εθνοτικά ρήγματα, τότε ο εθνικισμός καθίσταται μια ισχυρή εναλλακτική στην επιλογή της αφομοίωσης για τις κυριαρχούμενες ή *μειονεκτούσες ομάδες*¹⁴³. Οι λίγοι ή περισσότεροι μορφωμένοι επαγγελματίες και διανοούμενοι (π.χ. δάσκαλοι, δημοσιογράφοι) είναι αυτοί που πρωτοστατούν στη συγκρότηση και προπαγάνδηση του έθνους¹⁴⁴ (1992, σ.113-8). Εθνικισμός λοιπόν παράγεται, όταν η *οριζόντια* διαιρετική τομή που επιφέρει η άνιση εκβιομηχάνιση («εκπαιδευτικό»/«ταξικό» χάσμα) μπορεί να συνδυαστεί με δύο *κάθετες* διαιρετικές τομές: την πολιτισμική, η οποία αναφέρεται στην ύπαρξη γλωσσικών, εθνοτικών ή φαινοτυπικών διαφορών, και την πολιτική, μεταξύ αρχόντων και αρχομένων¹⁴⁵ (Gellner, 1981, σ.764-6, 769-72, 1992, σ.117-8).

Συνδυάζοντας τις τρεις αυτές διαιρετικές τομές, ο Gellner συγκροτεί μια τυπολογία οκτώ πιθανών (και ιστορικά υπαρκτών) κοινωνικών διευθετήσεων (1981, σ. 773, 1992, σ.172). Οι τρεις απ' αυτές μπορούν να παράξουν εθνικισμό. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι οι ομάδες που αναπτύσσουν εθνικισμό είναι ταυτόχρονα πολιτισμικά διαφορετικές και πολιτικά υποτελείς·

¹⁴² Με τον όρο «εντροπία» ο Gellner εννοεί τη «συστηματική τυχαιότητα» της κοινωνικής διαστρωμάτωσης (1992, σ.119).

¹⁴³ Ο Gellner σωστά τονίζει πως η αφομοίωση αποτελεί μια πραγματικότητα και ένα αντίδοτο στα προβλήματα μειονεξίας πολιτισμικά προσδιοριζόμενων ομάδων. Δεν εξειδικεύει τις συνθήκες που οδηγούν στη μία ή την άλλη επιλογή, αν και α) υπαινίσσεται πως είναι επιλογή τόσο συλλογική όσο και ατομική, β) φαίνεται να θεωρεί πως η ύπαρξη μιας εδαφικής βάσης ευνοεί τη λύση του εθνικισμού και γ) δε θεωρεί τις δύο επιλογές αμοιβαία αποκλειόμενες, αναφέροντας την αυτονομία ως λύση που συνδυάζει και τις δύο (1992, σ.124-5, 129-31).

¹⁴⁴ Αν και ο Gellner υπαινίσσεται πως είναι αυτά τα στρώματα που αναλαμβάνουν το έργο της κατασκευής ή επινόησης του έθνους, αποφεύγει ρητά να εξηγήσει την εθνικιστική δράση τους με βάση συμφεροντολογικούς, συνειδητούς υπολογισμούς (αναφορικά με την επαγγελματική ανέλιξη τους, την οικονομική θέση, το γόητρο ή την πολιτική ισχύ). Ως βασικό κίνητρο αναφέρει την εμπειρία επαφής με άτομα διαφορετικής κουλτούρας, συνήθως της κυρίαρχης, στα πλαίσια της «εργατικής μετανάστευσης και γραφειοκρατικής απασχόλησής» τους, η οποία «τους διδάξε να έχουν συνείδηση της κουλτούρας τους και να την αγαπούν» (Gellner, 1992, σ. 114-6).

¹⁴⁵ Δεν μπορεί να μην επισημάνει κανείς τις ομοιότητες της θέσης αυτής του Gellner με τις μαρξιστικές προσεγγίσεις περί «άνισης ανάπτυξης» του Nairn, όπως ο Gellner ο ίδιος αναφέρει (1992, 252, *σημ.14*), και - ιδίως - με τη θεωρία της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» του Hechter. Αυτό οδηγεί τον Ragin να κατατάξει τον Gellner, μαζί με τον Hechter, στους εκπροσώπους της προσέγγισης της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» (1979, σ.621). Άλλωστε και ο ίδιος ο Hechter αναφέρει τους Barth και Gellner ως εκπροσώπους της θέσης της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» (1974, σ.1154). Ο Gellner, όπως ο Hechter, θεωρεί τον εθνικισμό ως αποτέλεσμα σύμπτωσης ταξικών και πολιτισμικών διαφορών, αν και αντιλαμβάνονται διαφορετικά τόσο την ίδια την έννοια της «τάξης» όσο και τον χαρακτήρα αυτής της αντιστοίχισης. Ομοίως, συμφωνούν πως από μόνες τους οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες δεν μπορούν να οδηγήσουν σε εθνικισμό (Gellner, 1981, σ.772).

άρα οι δύο κάθετες διαιρετικές τομές αποτελούν αναγκαίες συνθήκες. Η διακύμανση η οποία παράγει τους τρεις τύπους εθνικισμού αφορά στη διαιρετική τομή της εκπαίδευσης. Στην πρώτη περίπτωση οι κυριαρχούμενοι πληθυσμοί, εκτός του ότι είναι πολιτισμικά διαφορετικοί, υστερούν και στον τομέα της «εκπαίδευσης». Είναι ο κλασικός τύπος εθνικισμού και δη της πρώιμης βιομηχανικής περιόδου, ο οποίος παραπέμπει στην ανατολική Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο. Οι ανίσχυρες πολιτισμικές ομάδες βιώνουν «φραγμούς στην επικοινωνία», καθώς δεν έχουν ισότιμη πρόσβαση στην υψηλή κουλτούρα, αυτή των κυρίαρχων. Βιώνουν δηλαδή «απόλυτη στέρση», αφού είναι ταυτόχρονα πολιτικά ανίσχυροι, φτωχότεροι και πιο αμόρφωτοι. Αυτές οι ομάδες συχνά επιδιώκουν τη δημιουργία δικού τους κράτους, ιδιαίτερα αν έχουν συμπαγή εδαφική βάση, το οποίο χρησιμοποιούν εν συνεχεία για την ανάπτυξη της δικής τους κουλτούρας σε υψηλή (Gellner, 1981, σ.773-4, 1992, σ.138-40, 177). Ο δεύτερος τύπος εθνικισμού εμφανίζεται κυρίως σε όψιμες βιομηχανικές κοινωνίες· οι κυριαρχούμενες εθνοπολιτισμικές ομάδες έχουν υψηλά επίπεδα αλφαριθμητισμού, σχεδόν ισότιμα με των κρατούντων, και έχουν αναπτύξει μια βιώσιμη υψηλή κουλτούρα. Ο τρίτος τύπος είναι ο εθνικισμός της «διασποράς»: εδώ οι κυριαρχούμενοι έχουν ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο και πιο ανεπτυγμένη κουλτούρα από αυτή των κυρίαρχων¹⁴⁶ (1981, σ.774).

Μια εξίσου σημαντική συμβολή στη μελέτη του εθνικισμού, η οποία επίσης κατατάσσεται στις κοινωνικο-πολιτισμικές μοντερνιστικές προσεγγίσεις, είναι αυτή του *Benedict Anderson*. Ενώ οι πολιτικές προσεγγίσεις εστιάζουν σε αλλαγές στην πολιτική δομή και ο Gellner στην κοινωνική δομή, ο Άντερσον αποτιμά τον εθνικισμό επικεντρώνοντας σε αλλαγές στο επίπεδο της *κοινωνικής συνείδησης* κατά τη νεωτερικότητα (Breuilly, 1996, σ.151-2). Κομβικό ρόλο παίζει στη θεωρία του Άντερσον ο «έντυπος καπιταλισμός» και η συνακόλουθη συγκρότηση *κοινοτήτων έντυπων κατομιλούμενων γλωσσών*, εντός των οποίων σφυρηλατήθηκε η εθνική συνείδηση. Πιο αναλυτικά, ο Άντερσον θεωρεί πως η κατασκευή των εθνών έγινε δυνατή λόγω του ενδεχομενικού αλλά «εκρηκτικού» συνδυασμού ενός συστήματος παραγωγικών σχέσεων (καπιταλισμός), μιας τεχνολογίας επικοινωνίας (τυπογραφία) και της «μοιραίας» ποικιλίας των ανθρώπινων γλωσσών. Η έκρηξη της τυπογραφίας οδήγησε στην ανάπτυξη των εντύπων ως εμπορευμάτων· ο κορεσμός της «αγοράς» των λατινομαθών σήμανε τη στροφή του έντυπου καπιταλισμού σε νέες «αγορές», ενίσχυσε δηλαδή την καθιέρωση ορισμένων κατομιλούμενων γλωσσών. Η δημιουργία νέων απρόσωπων κοινοτήτων αναγνωστών - διευρυμένων σε σχέση με την προφορική κατομιλούμενη, αλλά οριοθετημένων (και στενότερων σε σχέση με την ομάδα των λατινομαθών) - αποτέλεσαν το καλούπι για τη δημιουργία νέων δεσμών συνανήκειν.

¹⁴⁶ Για μια αναλυτική παρουσίαση αυτού του τύπου εθνικισμού βλέπε Gellner, 1992, σ.183-96.

Πρέπει να τονίσουμε πως για τον Άντερσον η έκταση των έντυπων γλωσσών δεν καθορίζει αναγκαστικά τα όρια των εθνικών κρατών ούτε είναι οι γλώσσες εμβλήματα των εθνών. Το κρίσιμο κατ' αυτόν είναι γενικά το φαινόμενο της έντυπης καθομιλούμενης, το οποίο συγκροτεί «*ιδιαιτέρες σχέσεις αλληλεγγύης*» και παράγει φαντασιακές κοινότητες (1997, σ.71-80, 82, 194, Llobera, 1999, σ.20, Özkirimli, 2000, σ.148).

Βέβαια, η συνολική ανάλυση του Άντερσον είναι αρκετά σύνθετη· μπορεί να θεωρεί κεντρική αιτία τον έντυπο καπιταλισμό και τις καθομιλούμενες γλώσσες που καθιέρωσε, όμως επισημαίνει και μια σειρά άλλων αιτιών για τις τέσσερις φάσεις του εθνικισμού που διακρίνει. Εν συντομία και επιλεκτικά: ο Άντερσον τοποθετεί την πρώτη φάση του εθνικισμού στη Νότια Αμερική, κάτι που αποτελεί μια εξαιρετικά πρωτότυπη (και αμφιλεγόμενη) θέση στη βιβλιογραφία. Συνήθεις αιτίες των εθνικισμών αυτών θεωρούνται η διάδοση του φιλελευθερισμού και ο αυξανόμενος έλεγχος από τη Μαδρίτη· για τον Άντερσον σημαντικότερη ήταν η διοικητική αυτοτέλεια αυτών των επαρχιών. Το ερώτημα που ο ίδιος θέτει είναι πώς η διοικητική οργάνωση παρήγαγε σημασία και οδήγησε στον εθνικισμό. Ο πρώτος παράγοντας αφορά τον αποκλεισμό των «κρεολών λειτουργών» της διοίκησης από τις ανώτερες θέσεις του αποικιακού μηχανισμού¹⁴⁷. Ο δεύτερος παράγοντας ήταν η διάχυση των εφημερίδων, οι οποίες δημιούργησαν αναγνωστικές κοινότητες που αντιστοιχούσαν με τα διοικητικά σύνορα συγκροτώντας έτσι διακριτά κοινωνικά πλαίσια αναφοράς και κοινωνικούς δεσμούς.

Τα λαϊκά εθνικά κινήματα της Ευρώπης συνιστούν την επόμενη φάση, τα οποία διαφοροποιούνται σε δύο κύρια σημεία από τα προηγούμενα· πρώτον, ήταν διαθέσιμη η εμπειρία και η ιδεολογία των αμερικάνικων εθνικισμών και δεύτερον, η έντυπη γλώσσα απέκτησε «τεράστια ιδεολογική και πολιτική σημασία»¹⁴⁸ και ουσιαστικά αποτέλεσε το κριτήριο οριοθέτησης της εθνικής κοινότητας. Την τρίτη φάση αποτέλεσαν οι «επίσημοι εθνικισμοί» των ευρωπαϊκών (και αργότερα και άλλων) μοναρχιών (Άντερσον, 1997, σ.111,134-7, 163-4).

Τελευταίοι εμφανίστηκαν οι αποικιακοί εθνικισμοί, οι οποίοι υπήρξαν απάντηση στην αποικιοκρατία και τον ιμπεριαλισμό. Αυτοί μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν «κατοχυρωμένες» πρακτικές και ιδέες των προηγούμενων εθνικισμών. Μεταξύ των πρακτικών αυτών ήταν ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής από τους αμερικανικούς εθνικισμούς (ιδιότητα του πολίτη, λαϊκή κυριαρχία), ο λαϊκίστικος, μαζικός και πολιτισμικός χαρακτήρας των ευρωπαϊκών κινήματων, τα εκπαιδευτικά και στρατιωτικά συστήματα των επίσημων εθνικισμών (1997, σ.127, 173-4, 195). Πέρα από αυτή τη διαθέσιμη κληρονομιά, καθώς και τον ρόλο του έντυπου

¹⁴⁷ Οι κρεολοί λειτουργοί είχαν ήδη αποκτήσει ένα πρόπλασμα κοινής ταυτότητας λόγω των κοινών επαγγελματικών «ταξιδιών» και εμπειριών τους (Άντερσον, 1997, σ.93-6).

¹⁴⁸ Αντιθέτως, τα ισπανικά – και τα αγγλικά – δεν θεωρήθηκαν σύμβολο του έθνους ούτε πολιτικοποιήθηκαν (Άντερσον, 1997, σ.111).

καπιταλισμού, δυο άλλες αιτίες των αποικιακών εθνικισμών ήταν: α) η εντεινόμενη παρέμβαση του αποικιακού κράτους, και β) η αποικιακή διοικητική μονάδα, κρίσιμη τόσο για την οριοθέτηση της φαντασιακής κοινότητας όσο και για τη συγκρότηση μιας τάξης γηγενών διανοουμένων μέσα από τον καθορισμό των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών εμπειριών τους (Άντερσον, 1997, σ.175-82, 200-02).

Η προσέγγιση του Άντερσον μπορεί να πιστωθεί με αρκετά θετικά: Θεωρώντας τα έθνη και τον εθνικισμό ως «πολιτισμικά δημιουργήματα ορισμένου είδους» (Άντερσον, 1997, σ.24), αναγνωρίζει πως μπορούν να εκλύσουν έντονα συναισθήματα και να εμπνεύσουν πράξεις αυτοθυσίας. Αναγνωρίζοντας τέτοιες ιδιότητες, σε διαφοροποίηση από τους περισσότερους μοντερνιστές, ουσιαστικά αναδεικνύει τις εθνικές ταυτίσεις ως φορείς κοινωνικής αλληλεγγύης και όχι ως επιφανόμενα, λειτουργικές αναγκαιότητες (βλ. Gellner) ή ψευδείς επινοήσεις. Απ' την άλλη δείχνει πως ο συναισθηματικός χαρακτήρας δεν είναι ίδιον αρχέγονων δεσμών ή πρότερων πολιτισμικών προσδέσεων, αλλά μπορεί να είναι αποτέλεσμα κοινωνικών κατασκευών και συλλογικών φαντασιώσεων (Hamilton, 2006, σ.77, Özkirimli, 2000, σ.143-4). Δεν είναι περίεργο λοιπόν που η προσέγγισή του έχει χαρακτηριστεί «κονστρουκτιβιστική» (Hamilton, 2006, σ.75, Smith, 2001, σ.79). Ακόμη, αποτυπώνει σε μεγάλο βαθμό τη συνθετότητα και πολυμορφία του εθνικιστικού φαινομένου, αποφεύγοντας τις μονοσήμαντες, καθολικές εξηγήσεις· ταυτόχρονα, επισημαίνει τον πρότυπο, επιδεκτικό αναπαραγωγής, χαρακτήρα της εθνικής μορφής. Βεβαίως, έχουν διατυπωθεί και διάφορες ενστάσεις και επικρίσεις για διάφορα σημεία της ανάλυσής του¹⁴⁹.

Η τρίτη κοινωνικο-πολιτισμική θεωρία που θα παρουσιάσουμε είναι αυτή του *Miroslav Hroch*. Πέρα από την αναμφισβήτητη συμβολή της στη βιβλιογραφία, είναι ίσως η πλέον συναφής από τις «κλασικές» προσεγγίσεις με τον ερευνητικό προσανατολισμό αυτής της εργασίας. Μπορεί να εστιάζει στην Ευρώπη – κυρίως την κεντρική και ανατολική – του 19^{ου} αι., εξετάζει όμως την περίπτωση «μη κυρίαρχων εθνοπολιτισμικών ομάδων» και το πώς αυτές κινητοποιούνται συγκροτώντας «εθνικά» κινήματα. Πέρα από τις αιτίες των εθνικών κινήματων ο Hroch διατυπώνει μέσα από συγκριτική εμπειρική ανάλυση μια συγκεκριμένη τροχιά ανάπτυξης αυτών των κινήματων. Αποκωδικοποιώντας δηλαδή τη διαδικασία της κινητοποίησης διερευνά και το πώς αυτή εκτυλίσσεται.

Στο πλαίσιο αυτό διατυπώνει τη θεωρία των τριών φάσεων των εθνικών κινήματων. Οι μη κυρίαρχες ομάδες στερούνταν τρία γνωρίσματα των κυρίαρχων εθνών: «συνεχή λογοτεχνική παράδοση», «δικιά τους» αριστοκρατία ή άρχουσα τάξη και πολιτική υπόσταση (Hroch, 1996,

¹⁴⁹ Για μια συγκεντρωτική παρουσίαση αυτών των κριτικών βλέπε Özkirimli, 2000, σ.152-6.

σ.20-21, 1998, σ.94-5). Οι τρεις αυτές «ελλείψεις», όπως οι ίδιες οι ομάδες τις αντιλαμβάνονταν, προσδιόρισαν τους τρεις βασικούς στόχους των εθνικών κινήματων, προκειμένου να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένα έθνη: Πρώτον, «την ανάπτυξη μιας εθνικής κουλτούρας βασισμένης στην τοπική γλώσσα». Δεύτερον, την «επίτευξη πολιτικών δικαιωμάτων», συμπεριλαμβανομένων και δικαιωμάτων αυτοκυβέρνησης (αυτοδιοίκηση, αυτονομία και αργότερα ανεξαρτησία). Πέρα από τα *πολιτισμικά* και *πολιτικά* αιτήματα, τα εθνικά κινήματα άρθρωσαν, τρίτον, μια σειρά *κοινωνικών* αιτημάτων. Πολλά απ' αυτά διαφοροποιούνταν ανάλογα με τις συνθήκες (π.χ. απελευθέρωση αγροτών, καλύτερη πρόσβαση σε εκπαίδευση)· όλα όμως τα κινήματα επεδίωξαν τη δημιουργία μιας «ολοκληρωμένης κοινωνικής δομής», κάτι που πρωτίστως σήμαινε τη δημιουργία εθνικών ελίτ (Hroch, 1996, σ.23-4, 1998, σ.97).

Ο Hroch, λοιπόν, διακρίνει τρεις «δομικές φάσεις» στα ολοκληρωμένα (πετυχημένα) εθνικά κινήματα. Η περιοδολόγηση αυτή βασίζεται σε παράγοντες, όπως ο χαρακτήρας και ο ρόλος των δρώντων, ο βαθμός εθνικής συνείδησης της ομάδας, η μαζικότητα της συμμετοχής. Η «Φάση Α» είναι αυτή της *λόγιας έρευνας και της διάδοσης πολιτισμικών ενδιαφερόντων*. Είναι η φάση όπου διάφοροι διανοούμενοι, ερευνητές και καλλιτέχνες «ανακαλύπτουν» την ιδιαιτερότητα της γλώσσας και της πολιτισμικής παράδοσης της ομάδας, εμπνέονται απ' αυτές και επιδίδονται στην περαιτέρω καλλιέργειά τους. Χαρακτηρίζεται δηλαδή αυτή η περίοδος από την ανάπτυξη μιας πολιτισμικής αυτοσυνειδησίας. Ο Hroch πάντως τονίζει πως οι ακτιβιστές αυτής της φάσης «δεν προωθούσαν ειδικά εθνικά αιτήματα», συχνά ούτε καν την ιδέα του έθνους (1996, σ.24). Το γεγονός αυτό, απ' την άλλη, υποδεικνύει πως η πολιτισμική καλλιέργεια δεν αποτέλεσε αποκλειστικά ενσυνείδητο εγχείρημα για τη νομιμοποίηση εθνικιστικών επιδιώξεων· εξέφραζε, σε έναν βαθμό τουλάχιστον, πρωτογενείς κοινωνικές και πνευματικές ανάγκες¹⁵⁰. Η «Φάση Β» είναι αυτή της *πατριωτικής προπαγάνδας*. Χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση μιας νέας γενιάς ακτιβιστών· πλέον δεν είναι στην εμπροσθοφυλακή του εθνικού κινήματος οι διανοούμενοι αλλά τα (ευρέως νοούμενα) επαγγελματικά στρώματα. Η προσπάθειά τους, η οποία συναντά αρχικά αρκετές δυσχέρειες, έγκειται στην «αφύπνιση» της εθνικής συνείδησης. Η φάση λοιπόν αυτή χαρακτηρίζεται από την άρθρωση και ενεργή διάδοση ενός *εθνικού* πλέον λόγου (όχι δηλαδή στενά πολιτισμικού). Ουσιαστικά συνίσταται σε έναν αγώνα για την εδραίωση της *ύπαρξης* του έθνους όπως και για την επικράτηση της εθνικής

¹⁵⁰ Ο Leerssen σημειώνει πως ο Hroch εύστοχα δείχνει ότι η πολιτισμική παραγωγή του εθνικισμού δεν είναι αντανάκλαση πολιτικο-κοινωνικών εξελίξεων, αλλά τείνει να είναι πρόδρομος αυτών. Ταυτόχρονα, προειδοποιεί για τον κίνδυνο *ex post facto* εθνοποίησης της φάσης της πολιτισμικής καλλιέργειας, υπάγοντάς την σε μια αλληλουχία διαδικασιών που αργότερα μόνο – και όχι αναγκαστικά – απέκτησε εθνικό περιεχόμενο (Leerssen, 2006, σ.562, 564). Πάντως, φαίνεται πως ο ίδιος ο Hroch δε διαφωνεί με αυτή την επισήμανση.

ταυτότητας έναντι άλλων δεσμών (θρησκευτικών, κρατικών, τοπικών) (Hroch, 1996, 24, 1998, 95-6, 101). Εφόσον η Φάση Β στεφθεί με επιτυχία, τότε ανοίγει ο δρόμος για τη «Φάση Γ», αυτήν του *μαζικού κινήματος*. Πλέον η πλειοψηφία της ομάδας αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην εθνική ταυτότητα, αρχίζοντας να αρθρώνει ένα πολιτικό πρόγραμμα, το οποίο προέβαλε τους στόχους που έχουμε αναφέρει και εδραίωσε τον εθνικισμό. Επίσης, μόνο στη φάση αυτή καθίσταται δυνατός ο σχηματισμός μιας ολοκληρωμένης (εθνικής) κοινωνικής δομής, η οποία περιελάμβανε την εμφάνιση εθνικών ελίτ (βιομήχανοι, μεγαλέμποροι, υψηλοί αξιωματούχοι, διανοούμενοι), τον προσεταιρισμό στην εθνική κοινότητα ενός μέρους (τουλάχιστον) των αγροτών και την προσπάθεια ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης. Στα πλαίσια αυτής αναπτύχθηκαν σοσιαλιστικά κινήματα, τα οποία αποτέλεσαν τη μόνη εναλλακτική στον εθνικισμό. Αλλά και εντός του εθνικού κινήματος αναδύεται ο πολιτικός ανταγωνισμός μεταξύ ενός συντηρητικού και ενός φιλελεύθερου/δημοκρατικού προγράμματος. Αυτή η εξέλιξη μπορεί εν πολλοίς να θεωρηθεί παρεπόμενο της μαζικότητας και πολυσυλλεκτικότητας του εθνικού κινήματος στη Φάση Γ. Η εντεινόμενη εθνική συνείδηση και η αυξημένη πολυεπίπεδη πολιτική κινητοποίηση που παρατηρούνται στην τελική φάση καθόρισαν τη συγκεκριμένη *μορφή* που προσέλαβε το έθνος (Hroch, 1996, σ.24, 1998, σ.101-3).

Η θεωρία του Hroch εξειδικεύει τη διαδικασία της κινητοποίησης των εθνικιστικών κινήματων και, επιπλέον, καταδεικνύει πώς το έθνος μπορεί να κατασκευαστεί μέσα από την ίδια τη συλλογική δράση. Η χρησιμότητά της για την κατανόηση της αποσχιστικής κινητοποίησης δεν περιορίζεται σ' αυτά, αλλά συμβάλλει και στην αντίληψη ότι η μετάβαση από τη μία φάση στην άλλη δεν παρουσιάζεται ως αναπόφευκτη και μηχανιστική. Ο Hroch συνοψίζει τα «τέσσερα σταθερά στοιχεία» ή συνθήκες του επιτυχημένου εθνικού κινήματος: 1) μια κρίση νομιμότητας, συνοδευόμενη από κοινωνικές εντάσεις και δυσαρέσκεια¹⁵¹, 2) ένα αρκετά υψηλό επίπεδο κάθετης κοινωνικής κινητικότητας, 3) ένα παρόμοιο επίπεδο κοινωνικής «επικοινωνίας», δηλαδή εγγραμματοσύνης και εκπαίδευσης, και 4) συγκρούσεις συμφερόντων συσχετισμένων με το έθνος (1996, σ.36-7). Ειδικά ο τέταρτος παράγοντας του Hroch αποτελεί μια *prima facie* εξήγηση του εθνικιστικού/αποσχιστικού χαρακτήρα της κινητοποίησης και μας ωθεί να δώσουμε προσοχή στο πώς εθνοποιούνται κοινωνικά αιτήματα, διεκδικήσεις και ανταγωνισμοί και στο πώς συναρθρώνονται υπό το αποσχιστικό πλαίσιο. Μπορούμε προκαταβολικά να θεωρήσουμε τις *αναγκαίες* συνθήκες που αναφέρει ο Hroch συναφείς τόσο με την αιτιολογία της αποσχιστικής κινητοποίησης των τριών εθνοτικών ομάδων της εργασίας

¹⁵¹ Η σημασία της θεώρησης μιας τάξης πραγμάτων (πολιτικής, οικονομικής, αξιακής) ως αναγκαίας συνθήκης του εθνικισμού αναδεικνύεται, σύμφωνα με τον Hroch, και από την εμφάνιση των εθνικιστικών κινήματων κατά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων (1996, 42, 48-9, 53).

μας όσο και με ορισμένους από τους μηχανισμούς που χρησιμοποιούμε. Η θεωρία του Hroch υπό το φως των μηχανισμών αυτών μπορεί να επαναδιατυπωθεί ως εξής: για να αναπτυχθεί εθνική συλλογική δράση, απαιτούνται όροι απονομιμοποίησης της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων που διανοίγουν νέες προοπτικές (*απόδοση ευκαιριών και απειλών*), κάποια σχετικά μορφωμένα αλλά δυσαρεστημένα στρώματα, τα οποία θα αρθρώσουν εθνική προπαγάνδα (*ενεργοποίηση ορίων*), και μια αδύναμη κοινωνία των πολιτών, που θα καθιστά πιο οικεία για τα λαϊκά/αγροτικά στρώματα την εθνική πλαισίωση των διεκδικήσεών τους¹⁵² (*γεφύρωση πλαισίων*) και πιο πιθανή την κοινή συστράτευσή τους με τα επαγγελματικά στρώματα (*μεσιτεία*).

Εθνοσυμβολισμός και διαχρονισμός

Η παρουσίαση των θέσεων των αρχεγονικών και μοντερνιστικών προσεγγίσεων κάνει πρόδηλο το τεράστιο χάσμα που τις χωρίζει. Το θεωρητικό αυτό κενό επιχειρήσει να καλύψουν μια σειρά από άλλες προσεγγίσεις, με κυριότερη την «εθνοσυμβολική» (*ethnosymbolist*) προσέγγιση του Anthony Smith. Συγγενική του εθνοσυμβολισμού είναι και η προσέγγιση που ο Smith ονομάζει «διαχρονισμό» (*perennialism*). Ο Smith την καταγράφει ως διακριτό παράδειγμα, ενώ άλλοι μελετητές θεωρούν αυτές τις προσεγγίσεις ως έναν – μετριοπαθή και πιο στέρεο – τύπο αρχεγονισμού (π.χ. Özkirimli, 2000, σ.68-70). Εδώ θα θεωρήσω τον διαχρονισμό μία μορφή εθνοσυμβολικής προσέγγισης (άλλωστε ο ίδιος ο Smith διακρίνει μια διαχρονιστική εκδοχή του εθνοσυμβολισμού).

Διαχρονισμός

Κομβική θέση του διαχρονισμού είναι η πίστη στην παλαιότητα και μακροβιότητα του έθνους ή κάποιων συγκεκριμένων εθνών παρά τον μοντέρνο χαρακτήρα της εθνικιστικής *ιδεολογίας*. Παρόλο που ορισμένοι διαχρονιστές δείχνουν να συμμερίζονται την αρχεγονική θέση περί φυσικότητας του έθνους, οι περισσότεροι θεωρούν τα έθνη παλιά ή αρχαία αλλά όχι εγγενή στις ανθρώπινες κοινωνίες (Özkirimli, 2000, σ.69, Smith, 2001, σ.49-50). Ο Smith

¹⁵² Παρομοίως, ο Hroch αναφέρεται στην ασθενική κοινωνία των πολιτών στα περισσότερα πρώην κομμουνιστικά καθεστώτα, κάτι που σήμαινε πως η «πραγματικότητα μιας κοινής γλώσσας και εθίμων θα μπορούσε να γίνει πολύ πιο εύκολα αντιληπτή απ' ό,τι οι απόμακρες έννοιες της συνταγματικής ελευθερίας, και να υποκαταστήσει την άρθρωση πολιτικών αιτημάτων (1996, σ.45).

διακρίνει σε δύο εκδοχές διαχρονισμού: την πρώτη την ονομάζει «επαναλαμβανόμενο» (*recurrent*) διαχρονισμό και τη δεύτερη «συνεχή» διαχρονισμό. Η πρώτη πρεσβεύει πως γενικά το έθνος ως δεσμός και κατηγορία (*πολιτισμικής*) ταυτότητας είναι διαχρονικό· μπορεί *συγκεκριμένα* έθνη να εμφανίζονται, να μεταβάλλονται, να εξαφανίζονται και να αναγεννώνται, όμως η εθνική μορφή εμφανίζεται απανταχού και σε κάθε ιστορική περίοδο (ή εδώ και πολλούς αιώνες). Σε διαφοροποίηση με αυτή τη θέση, η οποία φαίνεται να υιοθετεί μια ουσιοκρατική/αρχεγονική οντολογία περί έθνους, η περισσότερο διαδεδομένη δεύτερη εκδοχή δεν αναφέρεται στο έθνος γενικά αλλά σε συγκεκριμένα έθνη τα οποία έχουν μια μακρά, αδιάλειπτη ιστορική πορεία. Οι απαρχές της πορείας αυτής τοποθετούνται στον Μεσαίωνα ή, σπανιότερα, στην αρχαιότητα. Ειδικά σε αυτή την εκδοχή είναι πρόδηλη η έμφαση του διαχρονισμού στη σχετικά ομαλή και κλιμακωτή ανάπτυξη του έθνους, στον εξελικτικό – παρά ρηξιγενή – χαρακτήρα του (Smith, 2001, σ.49-51). Κατά τον Adrian Hastings, έναν από τους κύριους εκπροσώπους του συνεχούς διαχρονισμού, αυτή η ανάπτυξη συνίσταται ουσιαστικά στη μετάβαση από την εθνοτική ομάδα στο έθνος. Κομβικό ρόλο σ' αυτή τη μετάβαση, η οποία κατά τον Hastings έλαβε χώρα πρώτα στην μεσαιωνική Αγγλία, έπαιξαν η ανάπτυξη γραπτής καθομιλούμενης και η χριστιανική θρησκεία: ήταν μέσω της μεταφρασμένης από τα λατινικά Βίβλου που κατέστη δυνατή η σύλληψη του έθνους ως μιας πολιτισμικά προσδιορισμένης κοινότητας πιστών¹⁵³ (Hastings. 1997, σ. 2-12, 181-5). Παρόλο που δεν εξελίχθηκαν όλες οι εθνοτικές ομάδες σε έθνη, η εθνοτικότητα, η γλώσσα, η θρησκεία καθώς και η λαϊκή κουλτούρα και τα συναισθήματα που αυτές διαμόρφωσαν αποτελούν τη «δομική και ιστορική βάση» του έθνους (Smith, 2001, 99-101).

Εθνοσυμβολισμός (A. D. Smith)

Ο εθνοσυμβολισμός βασίζεται εν πολλοίς στο πλούσιο έργο του Anthony Smith, ο οποίος άλλωστε επέλεξε την ονομασία αυτής της προσέγγισης (και όχι θεωρίας, όπως ρητά επισημαίνει). Η επίδραση της πολυσχιδούς συμβολής του αποτυπώνεται τόσο στη θεματική της μελέτης του εθνικισμού και της εθνοτικότητας (συμπεριλαμβανομένων των αποσχιστικών κινήματων) όσο και στην ευρεία αποδοχή ορισμένων θέσεών του. Η προσέγγιση του Smith τοποθετείται μεταξύ του διαχρονισμού και του μοντερνισμού, εντάσσοντας συχνά στο δικό της πλαίσιο σημεία επιμέρους συμπόρευσης με αυτά τα παραδείγματα. Μια ευδιάκριτη ερευνητική

¹⁵³ Πιο συγκεκριμένα, το επιχείρημα είναι πως η Εκκλησία ανακάλυψε στο Ισραήλ της Παλαιάς Διαθήκης το μοντέλο της ιδανικής πολιτείας. Η ιδέα περί «εκλεκτού λαού» που χαρακτηρίζει τη μυθολογία πολλών ευρωπαϊκών εθνών έχει αυτή την προέλευση (Smith, 2001, σ.98).

στόχευση του Smith, που διατρέχει το έργο του, είναι η κατάδειξη των αστοχιών του κυρίαρχου μοντερνιστικού παραδείγματος και η διατύπωση ενός εναλλακτικού πλαισίου ανάλυσης και εξήγησης· πάντως είναι ενδιαφέρον πως θεωρεί αυτό το πλαίσιο «συμπληρωματικό» και όχι ανταγωνιστικό του μοντερνισμού (Smith, 2003, σ.359, 2009, σ.1). Μπορεί κανείς σε ορισμένες περιπτώσεις να διακρίνει μια αμφιταλαντευόμενη στάση ή μια τάση εκλεκτικισμού, όμως σε γενικές γραμμές η προσέγγισή του έχει έναν σαφή και διακριτό προσανατολισμό. Με τα λόγια του ίδιου του Smith:

η προσέγγισή μου έχει εστιάσει στον τρόπο με τον οποίο πρότεροι και συχνά προ-νεωτερικοί εθνοτικοί δεσμοί και εθνοτικές ομάδες έχουν επηρεάσει - και σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν διαμορφώσει τη βάση για - μεταγενέστερα έθνη και εθνικισμούς (Smith, 2001, σ.60).

Ο εθνοσυμβολισμός, σύμφωνα με τον Smith, προβάλλει ως αιχμή αυτής της εθνοτικής επίδρασης τα εθνοτικά *σύμβολα*, τους *μύθους* και τις *μνήμες*¹⁵⁴. Η αναλυτική εστίαση σε αυτά τα συμβολικά στοιχεία – όχι λιγότερο πραγματικά από τις οικονομικές δυνάμεις και οργανωτικές δομές – επιτρέπει την αποτίμηση του «*εσωτερικού κόσμου*» του εθνικισμού και της εθνοτικότητας. Χωρίς την ανάλυση του περιεχομένου των εθνικών ιδεολογιών και ταυτοτήτων, καθώς και της απήχησης των συμβολικών και πολιτισμικών μοτίβων, η επιστημονική κατανόηση αυτών των φαινομένων είναι πλημμελής. Ενώ πρόσφατα ο Smith προσδιόρισε ρητά τον εθνοσυμβολισμό ως μια *πολιτισμική* προσέγγιση, δηλώνει πως δεν υποβιβάζει τη σημασία του πολιτικού στον εθνικισμό: η ανάδειξη της κουλτούρας και της σχέσης της με την πολιτική γίνεται για να αντισταθμιστεί η αλυσιτελώς στενά δομιστική, υλιστική και συχνά εργαλειακή έμφαση των μοντερνιστικών θεωριών (2009, σ.23-6).

Πρέπει αρχικά να πούμε πως ο Smith διακρίνει διαφορετικές εκδοχές εντός του εθνοσυμβολικού παραδείγματος, εκτός της δικής του εκδοχής περί «εθνοτικής καταγωγής των εθνών». Μια εκδοχή είναι η «διαχρονιστική» σκοπιά του John Armstrong και μια δεύτερη η «βεμπεριανή» του John Hutchinson (Hutchinson, 2004, σ.119-21, 2005, σ.60-83, Smith, 2001, σ.59-60, 77). Παρά τις – δευτερεύουσες - διαφορές τους, οι εθνοσυμβολικές οπτικές συνθέτουν μια κοινή ερευνητική ατζέντα και μοιράζονται μια σειρά από θέσεις, αναλυτικές επιλογές και οντολογικές παραδοχές, όπως τις καταγράφει ο Smith: 1) Απορρίπτουν τη μυωπική επικέντρωση των μοντερνιστών στη δράση των ελίτ κατά τη συγκρότηση εθνικιστικών κινημάτων και εθνικών ταυτοτήτων. Η σχέση *ελίτ-κατώτερων στρωμάτων* είναι αμφίδρομη, καθώς τα τελευταία μέσω των «πολιτισμικών τους παραδόσεων» και της «δημώδους κινητοποίησης» στην οποία εμπλέκονται επηρεάζουν την αστική τάξη και την «ιντελιγκέντσια».

¹⁵⁴ Σύμβολα, μύθοι και μνήμες αποτελούν την «Αγία Τριάδα του εθνοσυμβολισμού», κατά την προσφυή παρατήρηση του Özkirimli (2003, σ.348).

Πιο συγκεκριμένα, θέτουν πολιτισμικούς περιορισμούς σε αυτές τις ηγέτιδες τάξεις: η δυνατότητά τους για επινόηση και χειραγώγηση ταυτοτήτων περιστέλλεται από την αναγκαιότητα *συνήχησης* των μηνυμάτων τους με τις παραδόσεις, τις *προϋπάρχουσες* ταυτότητες, τις μνήμες και τους μύθους των λαϊκών στρωμάτων. 2) Εξετάζουν την εθνοποιητική διαδικασία στη «*μεγάλη διάρκεια*», χωρίς να παραβλέπουν τις τομές που σηματοδοτεί η νεωτερικότητα και χωρίς να υπαινίσσονται κάποιον ουσιώδη εθνικό χαρακτήρα. Ειδικότερα, εξετάζουν τη συμβολή *προγενέστερων* πολιτισμικών ταυτοτήτων, κυρίως εθνοτικών, στην ανάδυση του έθνους. Για τους εθνοσυμβολιστές, η *σχέση εθνοτικών ομάδων και εθνών* είναι μεν πολυμορφική αλλά σχεδόν πάντα στενή· γι' αυτό κατέχει κεντρική θέση στις αναλύσεις τους. Μπορεί τα έθνη να αποτελούν εξέλιξη εθνοτικών ομάδων (μέσω των μύθων, συμβόλων και παραδόσεων των τελευταίων), όμως δεν υπάρχει αναγκαστικά μια γραμμική σχέση μεταξύ τους· τα περισσότερα έθνη άλλωστε είναι πολυεθνοτικά. 3) Οι εθνοσυμβολιστές θεωρούν κομβικής σημασίας για την κατανόηση του εθνικισμού και της εθνοτικότητας τους *συναισθηματικούς δεσμούς* που τα συνοδεύουν, καθώς και τις απορρέουσες εκδηλώσεις αυτοθυσίας, πάθους και φανατισμού.

Θα στραφούμε τώρα ειδικότερα στις θέσεις που έχει αναπτύξει ο Smith. Βασιζόμενοι στις προαναφερθείσες θεματικές του «κλασικού ντιμπέιτ», θα επιμείνουμε σε ορισμένες μόνο από τις σημαντικές όψεις της προσέγγισής του, κυρίως αυτές που αφορούν περισσότερο αυτή την εργασία. Ως προς το ζήτημα του περιεχομένου της αιτιακής σχέσης έθνους-εθνικισμού, ο Smith κάνει κάποιον διαχωρισμό (πέρα από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις προνεωτερικών εθνών): Για τη Δυτική Ευρώπη, αν και δηλώνει πως το έθνος εμφανίστηκε απροσχεδίαστα πριν τον 18^ο αι. μέσα από κρατικές διαδικασίες ενσωμάτωσης (βλ. *παρακάτω*), λέει ταυτόχρονα πως και η εθνικιστική ιδεολογία είχε κάποια επίδραση (2000, σ.146-7). Αναφορικά με την Ανατολική Ευρώπη και το μεγαλύτερο μέρος του υπόλοιπου κόσμου, η θέση του είναι πιο ξεκάθαρη: Οι εθνικισμοί - ακριβέστερα, τα εθνικιστικά κινήματα υποτελών ομάδων - παίζουν καθοριστικότερο ρόλο. Εμφανίζονται πρώτοι και προσπαθούν βάσει σχεδίου, εμπνεόμενοι από την εθνικιστική ιδεολογία, να δημιουργήσουν έθνη. Τουλάχιστον αρχικά το εθνικιστικό κίνημα αποτελεί μια μειονότητα εντός της εθνοτικής ομάδας, μιλάμε δηλαδή για εθνικισμούς χωρίς έθνη. Συναφώς, πολλά εξεγερσιακά επεισόδια δεν είχαν εξαρχής εθνικιστική διάσταση, αλλά απέκτησαν στην πορεία (Smith, 2000, σ.146, 2001, σ.10, 16, 117, 2004, σ.183-4).

Είναι, λοιπόν, τα έθνη προϊόντα κατασκευής, επινόησης ή εξέλιξης; Ο Smith δεν αισθάνεται βολικά με την έννοια της κατασκευής και αντιτίθεται έντονα στη θεώρηση του έθνους από ορισμένους μοντερνιστές ως επινόησης εκ του μηδενός ή πλαστοουργήματος. Αυτή η θέση υπαινίσσεται πως το εθνικό συναίσθημα είναι τεχνητό, χειραγωγούμενο από κάποιες ελίτ,

χωρίς αναφορές σε ιστορικά και πολιτισμικά βιώματα. Δεδομένων των θέσεών του περί ελίτ και συναισθηματικών δεσμών, είναι εύλογη η κατανόηση του έθνους από τον Smith ως προϊόντος εξέλιξης. Διακρίνει εύστοχα τρεις τρόπους πρόσληψης του έθνους στη μακρά διάρκεια: Οι δύο πρώτοι αναφέρονται στα διαχρονιστικά σχήματα της επανάληψης και της συνέχειας, αντιστοίχως. Όντας επιφυλακτικός απέναντί τους, περιορίζει τον πρώτο στην επανεμφάνιση όχι της εθνικής μορφής γενικά αλλά συγκεκριμένων εθνο-πολιτισμικών μύθων και συμβόλων· ομοίως μπορεί να παρατηρηθεί η συνέχεια σε θεσμούς, γλωσσικά ιδιώματα και παραδόσεις, τα οποία μεταλαμπαδεύονται από τις εθνοτικές ομάδες στα έθνη. Ο Smith, πάντως, προκρίνει τον τρίτο τρόπο σύνδεσης του έθνους με το παρελθόν, αυτόν της *επανανακάλυψης* και *επανερμηνείας*. Οι διανοούμενοι, κατά την εθνοποιητική διαδικασία, και διάφορα κινήματα, αργότερα, στρέφονται στο εθνοτικό παρελθόν και τους μύθους της ομάδας, αναζητώντας έμπνευση και μια αίσθηση αυθεντικότητας (Smith, 1999, σ.62-8, 2004, σ.20-21, 2009, σ.36-8).

Πώς και γιατί λαμβάνει χώρα αυτή η εθνοτική στροφή; Η ανατρεπτική μετάβαση στη νεωτερικότητα («τριπλή επανάσταση») θέτει για τις κοινωνίες που τη βιώνουν το ζήτημα της «διπλής νομιμοποίησης», δηλαδή του διλήμματος μεταξύ της νομιμοποίησης «με όρους της παραδεδομένης θρησκείας και της παράδοσης», και της νομιμοποίησης με όρους ορθού λόγου και της «ορθολογικής-νομικής» εξουσίας του επιστημονικού κράτους» (Smith, 1994, σ.116, 2000, σ.142). Στο πλαίσιο αυτό οι εθνοτικές ομάδες «πιέζονται» να εγκαταλείψουν την παθητική στάση και να αυτοπροσδιοριστούν ως συλλογικά υποκείμενα. Ο «ιστορικισμός» προσφέρει έναν τρόπο θεμελίωσης του συλλογικού εμείς, καθώς μιμείται τις θρησκευτικές κοσμοθεωρίες, προσδιορίζοντας όμως ως δύναμη δημιουργίας και σωτηρίας την ίδια την ομάδα· αυτό το κάνει συνενώνοντας «το παρελθόν (παράδοση) με το παρόν (ορθός λόγος) και το μέλλον (δυνατότητα τελείωσης)». Το ποια θα ήταν τα όρια και το περιεχόμενο του ιστορικού υποκειμένου δεν ήταν φυσικά αυτονόητο. Ο «εθνοτικός ιστορικισμός» μπόρεσε στις περισσότερες περιπτώσεις να απαντήσει πειστικά στο «ποιοι είμαστε, από πού ερχόμαστε και τι μας κάνει ξεχωριστούς»· απαντάει δηλαδή στο ζήτημα της συλλογικής ταυτότητας διακηρύσσοντας ότι «είμαστε αυτό που είμαστε» εξαιτίας της ιστορικής μας κουλτούρας» (2000, σ.97-9, 143, 2004, σ.199).

Βεβαίως, όπως είπαμε, η εθνοτική στροφή δεν είναι μηχανική προσφυγή στο παρελθόν αλλά διαδικασία ανασύστασής του. Βεβαίως δεν υπάρχει ένα εθνοτικό παρελθόν ούτε ένας και μοναδικός τρόπος αφήγησής του: αναπτύσσονται ανταγωνιστικές αφηγήσεις εντός της ίδιας ομάδας, οι οποίες συχνά εμπεριέχουν κοινωνικο-πολιτικές διαιρέσεις. Για παράδειγμα, ο Smith καταγράφει ως προς τα αρχικά στάδια του εθνικισμού τρία ανταγωνιστικά ρεύματα «εθνοτικού

ιστορικισμού» μεταξύ των διανοουμένων¹⁵⁵. Ανεξαρτήτως πάντως πολιτικού προσανατολισμού, η διαδικασία της επανανακάλυψης στον εθνικισμό αποτελεί εγχείρημα συγκρότησης ή «αναβάπτισης» του έθνους μέσω της προσφυγής σε ένα *πεπερασμένο* απόθεμα πολιτισμικών παραδόσεων και ιστορικών κληρονομιών και μέσω της καλλιέργειας μιας αίσθησης καταγωγής, συνέχειας και πεπρωμένου (Smith, 2000, σ.99, 142-3, 2001, σ.82-5, 2009, σ.33-9).

Θα σταθούμε κάπως ειδικότερα στο ζήτημα του συσχετισμού εθνοτικής ομάδας και έθνους, το οποίο είναι κομβικό στην προσέγγιση του Smith και η παρουσίασή του κάνει περισσότερο κατανοητές τις προαναφερθείσες θέσεις του. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι ο Smith αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην επανανακάλυψη του εθνοτικού παρελθόντος, δηλαδή στους μύθους, τα σύμβολα και τις παραδόσεις εθνοτικών ομάδων. *Η κεντρική θέση στο έργο του Smith είναι πως τα έθνη σχηματίζονται στη βάση προγενέστερων «εθνοτικών πυρήνων»*. Ενώ τα περισσότερα έθνη - και σχεδόν όλα τα εθνικά κράτη - είναι πολυεθνικά, κατά κανόνα «διαμορφώθηκαν αρχικά» γύρω από μια κυρίαρχη εθνοτική κοινότητα, η οποία αποτέλεσε τον πυρήνα τους¹⁵⁶. αυτή η κοινότητα «προσάρτησε ή προσέλκυσε άλλες εθνοτικές κοινότητες [...] στο κράτος, στο οποίο έδωσε το όνομά της και εφοδίασε με ένα πολιτισμικό καταστατικό» (Smith, 2000, σ.65). Υπάρχουν όμως *διαφορετικά είδη εθνοτικών ομάδων* (ή *ethnies*, όπως τις αποκαλεί ο Smith), κάτι που συνεπάγεται την ενεργοποίηση διαφορετικών διαδικασιών εθνικής

¹⁵⁵ Συγκεκριμένα, ο Smith αναφέρεται στις απαντήσεις που έδωσαν οι διανοούμενοι (συγγραφείς, ιστορικοί, λαογράφοι, καλλιτέχνες) στην κρίση της «διπλής νομιμοποίησης», την οποία βίωσαν εντονότερα σε ατομικό επίπεδο. Οι διαφορετικές απαντήσεις που δόθηκαν χαρακτηρίζονται κατά τον Smith από έναν «εθνοτικό ιστορικισμό», δηλαδή η λύση που προέκριναν περνούσε μέσα από την «επαναφορά της εθνοτικής κοινότητας ως ιστορικού υποκειμένου», που είχε αφετηρία και σκοπό στον χρόνο, καθώς και «ταυτότητα και όρια στον χώρο». Σ' αυτή την εθνοτική στροφή αναζήτησης της καταγωγής και της αληθινής ουσίας της ομάδας ο Smith προφανώς εντοπίζει τις απαρχές της εθνικιστικής ιδεολογίας. Τα τρία κύρια ρεύματα εθνοτικού ιστορικισμού ήταν: οι «*νεο-παραδοσιακοί*», οι οποίοι επιδιώκουν τη διάσωση της θρησκευτικής παράδοσης μέσω της οργάνωσης της κοινότητας των πιστών σε πολιτικό κίνημα, οι «*αφομοιωτιστές*», οι οποίοι αποδέχονται πλήρως το κοσμικό και ορθολογικό πρόταγμα της Δύσης και επιλέγουν ως πρόσφορο πεδίο ενσάρκωσής του την ομάδα τους, και οι «*ρεφορμιστές*», οι οποίοι είναι περισσότερο ενσυνείδητοι σχετικά με την κρίση νομιμοποίησης και το δίλημμα των δύο τύπων οργάνωσης και εξουσίας. Η απάντησή τους είναι συμβιβαστική των δύο προταγμάτων αλλά ταυτόχρονα και απορριπτική του διλήμματος: αρνούνται να ακολουθήσουν το ένα ή το άλλο και στρέφονται με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα από τα άλλα δύο ρεύματα στην ίδια την κοινότητα και την ιστορία της ως διέξοδο από την κρίση. Σκοπός τους είναι να μεταρρυθμίσουν την κληρονομημένη, συνήθως έντονα θρησκευτική, παράδοση, απαλλάσσοντάς την από αρχαϊκές εκκλησιαστικές εξουσίες και επιστρέφοντας στον ουσιώδη, αγνό και ηθικό πυρήνα της· προσπαθούν να τη συνδυάσουν με έναν μοντέρνο, κοσμικό εθνικισμό, ώστε να την καταστήσουν βιώσιμη σε έναν ορθολογικό κόσμο. Γι' αυτό ο Smith φαίνεται να τους θεωρεί τους καθαυτού εθνικιστές· άλλωστε τη δράση τέτοιων «ρομαντικών αναβιωτών» φαίνεται να θεωρεί σημαντικότερη για την εξήγηση του εθνικισμού (Smith, 1994, σ.116-21, 2000, σ.97, 142-3, 2009, σ.55-6).

¹⁵⁶ Οι εθνοτικές κοινότητες που αποτελούν τους πυρήνες των μετέπειτα εθνών διακρίνονται συνήθως για την ανθεκτικότητά τους και τη μακράννη επιβίωσή τους, οι οποίες εκδηλώνονται ως αίσθηση συνέχειας, κοινής μνήμης και συλλογικού πεπρωμένου. Ποιοι είναι οι παράγοντες που συντελούν στη μακρά επιβίωση; Πολύ συνοπτικά, είναι η συγκρότηση κράτους από την εθνοτική ομάδα, η ικανότητά της για στρατιωτική κινητοποίηση, η ύπαρξη οργανωμένης θρησκείας και η οικονομική αυτονομία. Ταυτόχρονα, απαραίτητες είναι κάποιες διεργασίες εθνικής «αυτο-ανανέωσης», ώστε να μην καταστεί νεκρή ή ασθενική η εθνοτική συνείδηση· τέτοιες διεργασίες ήταν η θρησκευτική μεταρρύθμιση, ο πολιτισμικός δανεισμός, τα λαϊκά κινήματα συμμετοχής και η καλλιέργεια μύθων περί εκλεκτού λαού (Smith, 2000, σ.47, 56-63).

συγκρότησης. Για την ακρίβεια, είναι οι αριθμητικοί, γεωγραφικοί και πολιτικοί συσχετισμοί μεταξύ των διαφορετικών τύπων εθνικών ομάδων που προσδιορίζουν ποια διαδικασία θα επικρατήσει ανά περίπτωση, δηλαδή το ποια εθνική διαδρομή θα ακολουθηθεί (2004, σ.190). Κατά την ανάλυση του Smith, τα εθνο-πολιτισμικά συμβολικά στοιχεία ενεργοποιούνται στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτικών διαδικασιών, οι οποίες οδηγούν στην πολιτική συγκρότηση του έθνους. Ο Smith διακρίνει σε α) *αριστοκρατικές ή «πλευρικές»* εθνικές κοινότητες, οι οποίες εξελίσσονται στον πυρήνα εθνών μέσω της διαδικασίας της *«γραφειοκρατικής ενσωμάτωσης»*, β) *δημώδεις ή «κατακόρυφες»* εθνικές ομάδες, οι οποίες εμπλέκονται στη συγκρότηση έθνους μέσω της διαδικασίας της *«λαϊκής κινητοποίησης»*, και γ) *μεταναστευτικές* εθνικές ομάδες, οι οποίες διακρίνονται από τις δύο προηγούμενες ως προς το ότι δεν αναφέρονται σε ολόκληρες κοινότητες αλλά σε μέρος αυτών· μέσω μιας διαδικασίας *«εποικισμού των πιονέρων»* συγκροτούν τον εθνικό πυρήνα στα νέα έθνη μεταναστών (2004, σ.21-2, 2009, σ.52-3).

Η δεύτερη από τις προαναφερθείσες εθνικές διαδρομές είναι περισσότερο σχετική με την παρούσα εργασία και ως εκ τούτου θα ασχοληθούμε μόνο με αυτή. Πρέπει αρχικά να παρατηρήσουμε ότι οι δημώδεις ή κάθετες εθνικές ομάδες είχαν σημαντικές διαφορές από τις αριστοκρατικές: συνήθως πρόκειται για υποτελείς ομάδες και όχι κυρίαρχες, κάτι που σημαίνει πως ο δεσμός τους ήταν περισσότερο «κλειστός προς τα έξω», δηλαδή το εθνικό όριο ήταν περισσότερο ευδιάκριτο και άκαμπτο. Αυτό παρήγαγε έναν περισσότερο εσωστρεφή, «αποκλειστικό» και έντονο εθνικό δεσμό, ο οποίος όμως δεν περιοριζόταν στις ανώτερες τάξεις, κάτι που ίσχυε για τις αριστοκρατικές ομάδες, αλλά *διαχεόταν σε όλα τα στρώματα*. Αυτό ακριβώς είναι το ειδοποιό χαρακτηριστικό που αιτιολογεί τον «δημώδη» χαρακτήρα της ομάδας, κατά τον Smith (2000, σ.95, 2004, σ.188).

Δύο αλληλοσυνδεόμενες διαδικασίες εμπλέκονται στο εγχείρημα της συγκρότησης των δημωδών εθνικών ομάδων σε έθνος: η πολιτικοποίηση της εθνικής κουλτούρας και – κυρίως- η λαϊκή κινητοποίηση. Στο πλαίσιο αυτών των διαδικασιών ο Smith αναδεικνύει τον αποφασιστικό ρόλο δύο συγκεκριμένων κοινωνικών στρωμάτων: των διανοουμένων και πρωτίστως της ιντελιγκέντσας. Αν και υπήρξαν συνοδοιπόροι, τα δύο αυτά στρώματα είχαν διαφορές τόσο ως προς τη σύνθεση όσο και ως προς τον ρόλο τους. Οι διανοούμενοι ήταν δημιουργοί έργων τέχνης και παραγωγοί ιδεών (ποιητές, μουσικοί, ζωγράφοι, ιστορικοί, αρχαιολόγοι, φιλόλογοι, λαογράφοι). «Εισηγήθηκαν και επεξεργάστηκαν τις ιδέες και τη γλώσσα του έθνους και του εθνικισμού», τόσο της πολιτισμικής όσο και της φιλελεύθερης εκδοχής του. Η προηγηθείσα παρουσίαση των προκλήσεων, που θέτει επιτακτικά η έλευση της νεωτερικότητας και η συνακόλουθη στροφή στο εθνικό παρελθόν και η ανασύστασή του,

αφορά περισσότερο τους διανοουμένους (και την ιντελιγκέντσια) των δημωδών κοινοτήτων παρά των αριστοκρατικών· άλλωστε σ' αυτές τις ομάδες άλλοι δρώντες παίζουν τον κεντρικό ρόλο (ανώτερες τάξεις, κρατικές ελίτ). Είδαμε πως οι διανοούμενοι, έχοντας γίνει κοινωνοί του ορθολογικού πνεύματος και της παιδείας της Δύσης, βιώνουν με ιδιαίτερη ένταση το πρόβλημα της διπλής νομιμοποίησης· οι διακριτές απαντήσεις που έδωσαν ορίζονται από την επανανακάλυψη του εθνοτικού παρελθόντος και διαπνέονται όλες από έναν «εθνοτικό ιστορικισμό». Ο ρόλος των διανοουμένων είναι σημαντικός κατά τα αρχικά στάδια του εθνικισμού¹⁵⁷, καθώς συγκροτούν το πολιτισμικό του ρεπερτόριο και θέτουν τις κατευθυντήριες γραμμές για το πώς πρέπει να τοποθετηθεί η εθνοτική κοινότητα απέναντι στις δυνάμεις της παράδοσης/θρησκείας και της κοσμικής νεωτερικότητας (Smith, 2000, σ.138-43).

Αυτοί που δίνουν την αποφασιστική απάντηση σ' αυτό το ερώτημα και εντάσσουν το επαν-ανακαλυφθέν εθνοτικό παρελθόν σε ένα πολιτικό σχέδιο στοχεύοντας στη λαϊκή κινητοποίηση είναι τα μέλη της ιντελιγκέντσας. Πιθανότατα η πιο διαδεδομένη ιστορικιστική απάντηση και η πιο γνήσια εθνικιστική, υπαινίσσεται ο Smith, ήταν η «ρεφορμιστική» (βλέπε υποσημείωση παραπάνω): Η ιντελιγκέντσια επιχειρεί να συγκεράσει τα παραδοσιακά με τα νεωτερικά κελεύσματα μέσω της ανάδειξης της ιστορικότητας και της αυτονομίας της ομάδας. Προκρίνει τη μεταρρύθμιση της εθνοτικής παράδοσης μέσω της αποκατάστασης του αυθεντικού, «καθαρού» χαρακτήρα της και μιας ταυτόχρονης προσπάθειας εκσυγχρονισμού και λελογισμένης εκκοσμίκευσής της. Η ανάπτυξη του εθνικισμού και της ιδέας του έθνους αποτελεί εκδήλωση αυτών των διεργασιών (Smith, 2009, σ.56). Με βάση τα παραπάνω, γίνεται κατανοητός ο προσδιορισμός από τον Smith δύο *εσωτερικών* προϋποθέσεων για την εκδήλωση εθνικισμού από δημώδεις εθνοτικούς πυρήνες: της διαθεσιμότητας ενός «ανακτήσιμου εθνικού παρελθόντος» και της ενεργοποίησης μιας «επαρκώς εκκοσμιευμένης» ιντελιγκέντσας. Η ιντελιγκέντσια, στο πλαίσιο της προώθησης της αυτο-απελευθέρωσης ως «κοινοτικής επιλογής», καλείται να εξαπολύσει έναν διπλό «πολιτισμικό πόλεμο»: αφενός εναντίον της κουλτούρας του αυτοκρατορικού κράτους και της αριστοκρατικής ομάδας (ή ακόμα και εναντίον γειτονικών ομάδων) και αφετέρου έναν εσωτερικό πόλεμο εναντίον των θεματοφυλάκων της παράδοσης (2000, σ.103, 179, 193, 2004, σ.201-4).

Ως ιντελιγκέντσια ο Smith εννοεί τους επαγγελματίες, τα μορφωμένα, μεσαία στρώματα δικηγόρων, μηχανικών, γιατρών, δημοσιογράφων, δασκάλων και στελεχών της γραφειοκρατίας. Παρόλο που στους «οπαδούς» ή το «ακροατήριο» των εθνικιστικών κινημάτων συγκαταλέγονταν τμήματα από πολλές ομάδες του κοινωνικού φάσματος (αγρότες, εργάτες,

¹⁵⁷ Με όρους Hroch, θα εντοπίζαμε αυτόν το ρόλο στη Φάση Α και στο πρώτο στάδιο της Β.

κατώτερη αριστοκρατία, κατώτερος κλήρος, έμποροι), η ιντελιγκέντσια είχε πρωταγωνιστικό ρόλο (1982, σ.28-9, 2000, σ.174). Ο ρόλος των μελών της ιντελιγκέντσιας ήταν περισσότερο *πολιτικός* και επιτελεστικός σε σχέση με των διανοομένων, καθώς ανέλαβαν τη *διάδοση* και *υλοποίηση* των ιδεών που οι διανοούμενοι είχαν διατυπώσει. Δηλαδή ανέλαβαν από ηγετικές θέσεις τόσο την προπαγάνδισή των ιδεών περί έθνους και εθνοτικού παρελθόντος όσο και τη μετουσίωσή τους μέσω πολιτικής δράσης και συγκρότησης πολιτικών θεσμών. Αποτελούν λοιπόν ένα είδος διαμεσολαβητών μεταξύ των διανοομένων και του πληθυσμού που επιχειρούν να κινητοποιήσουν, ρόλος που παραπέμπει στους μηχανισμούς της *γεφύρωσης πλαισίων* και, σε έναν βαθμό, της *μεσιτείας*.

Η μετάβαση από τη δημόδη κοινότητα στο πολιτικό έθνος περιλαμβάνει μια σειρά από διαδικασίες ή κινήσεις, στις οποίες η ιντελιγκέντσια παίζει σημαντικό ρόλο. Αυτές ήταν: 1) η μεταβολή της κατάστασης της κοινότητας από την «παθητική υποταγή στην ενεργό πολιτική διεκδίκηση», 2) η αποκατάσταση της κοινότητας σε μια «αναγνωρισμένη, συμπαγή εδαφική επικράτεια», 3) η επίτευξη οικονομικής ενοποίησης και αυτάρκειας, 4) η τοποθέτηση του λαού ως κεντρικού δρώντος μέσω της επανεκπαίδευσής του «στις εθνικές αξίες, μνήμες και μύθους», 5) η μεταμόρφωση των μελών της δημόδους εθνοτικής κοινότητας σε «νομικά αναγνωρισμένους 'πολίτες'» (Smith, 2000, σ.99, 2004, σ.197). Ως προς το τελευταίο, κατά τον Smith, τα επαναστατικά για την εποχή ρεπουμπλικανικά ιδεώδη του πολίτη και της λαϊκής κυριαρχίας βρήκαν ιδιαίτερη απήχηση στην ιντελιγκέντσια των υποτελών δημωδών κοινοτήτων (2001, σ.115). Όμως οι ιδέες αυτές ερμηνευμένες υπό το πρίσμα της δημόδους κουλτούρας διαθλώνται: ο «γνησιότερα» *εθνοτικός* εθνικισμός αυτών των ομάδων «δημιουργεί πολιτικά έθνη κατ' εικόνα των υποτιθέμενων εθνοτικών τους ριζών» (Smith, 2000, σ.182, 187).

Αυτός ο συγκεκριμένος συγκεκριασμός των πολιτικο-εδαφικών στοιχείων με τις «γενεαλογικές προσδέσεις του *εθνοτικού* πολιτικού εθνικισμού» δημιούργησε ένα πρότυπο για τα επόμενα κύματα εθνικιστικής κινητοποίησης από δημόδεις κοινότητες (2000, σ.189). Το πρώτο «κύμα» ήταν ο «κλασικός εθνοτικός εθνικισμός», ο οποίος συγκρούστηκε με τους επίσημους αυτοκρατορικούς εθνικισμούς, αλλά ταυτόχρονα πυροδότησε ή όξυνε συγκρούσεις μεταξύ δημωδών κοινοτήτων που διεκδικούσαν ίδια εδάφη και πληθυσμούς. Το δεύτερο κύμα ήταν τα «χωριστικά εθνοτικά κινήματα στα μετα-αποικιακά κράτη» της Αφρικής και της Ασίας, στα οποία συγκαταλέγονται αυτά των Ορόμο και των Παπούα. Το τρίτο κύμα ήταν τα «χωριστικά και αυτονομιστικά κινήματα σε βιομηχανικές κοινωνίες». Οι δύο μεταγενέστεροι τύποι εθνοτικών κινήματων, λοιπόν, έχουν «ιστορική συγγένεια» με τον εθνοτικό εθνικισμό του 19^{ου} αι. Άρα, με βάση την ανάλυση του Smith, μπορούμε να πούμε ότι τα βασικά χαρακτηριστικά του αφορούν εξίσου και την ανάλυση των αποσχιστικών κινήματων με τα οποία

καταπιάνεται αυτή η εργασία. Πιο συγκεκριμένα και τα τρία κύματα: 1) Αποτελούν «κινήματα υποτελών λαών», τα οποία στρέφονται ενάντια στις κυρίαρχες εθνοτικές ομάδες και τους επίσημους, εδαφικούς εθνικισμούς των πολυεθνικών κρατών, αντιδρώντας σε αυτό που θεωρούν ξένη κατοχή, στον υποβιβασμό της ομάδας τους και στην άρνηση της κουλτούρας και των δικαιωμάτων τους. 2) Συνδέονται με τις διαδικασίες της λαϊκής κινητοποίησης και της πολιτικοποίησης δια της κουλτούρας. 3) Χαρακτηρίζονται από τον κεντρικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι διανοούμενοι και η ιντελιγκέντσια¹⁵⁸(2000, σ.201-4). Επιπλέον, οι πέντε κινήσεις που αναφέραμε είναι κοινές για τα τρία κύματα εθνοτικού εθνικισμού, όπως και οι *στόχοι* που αυτές εμπεριέχουν: δημιουργία «υψηλής» κουλτούρας και «ομοιογενούς 'οργανικού' έθνους», μεταμόρφωση της παθητικής κοινότητας σε ιστορικό υποκείμενο, εξασφάλιση πατρίδας και, όπου είναι δυνατόν, ανεξάρτητου κράτους (Smith, 2000, σ.183).

Μπορούμε να παρατηρήσουμε πως για τον Smith τα εθνικιστικά κινήματα των υποτελών ομάδων έχουν δημώδη, γενεαλογικό, στενά εθνοτικό χαρακτήρα, εκτός από τα ανταποικιακά κινήματα που ρητά κατατάσσει στους εδαφικούς εθνικισμούς (2000, σ.123, 169-73). Ακόμη, αυτοί οι εθνοτικοί εθνικισμοί έχουν πάντοτε αποσχιστικές στοχεύσεις, δεδομένου του ευρέος ορισμού του αποσχιστικού κινήματος που χρησιμοποιεί η παρούσα εργασία. Ο Smith δεν αποκλείει την ύπαρξη περιορισμένου αριθμού μη εθνοτικών αποσχιστικών κινήματων, ομοίως και εθνοτικών κινήματων χωρίς αποσχιστικές επιδιώξεις (αυτών δηλαδή που δεν έχουν αναπτύξει εθνικισμό). Μπορούμε να συναγάγουμε, πάντως, ότι θεωρεί εξαιρετικά στενή τη σχέση απόσχισης και εθνοτικότητας και πιο συγκεκριμένα πως *οι εθνικισμοί υποτελών εθνοτικών ομάδων είναι πάντοτε αποσχιστικοί*.

Οι αποσχιστικοί εθνοτικοί εθνικισμοί σε μετα-αποικιακά κράτη επιδιώκουν την κατάκτηση αυτονομίας ή ανεξαρτησίας. Τα συστατικά και οι διαδικασίες τους είναι, σύμφωνα με τον Smith, ίδια κατά βάση με αυτά που έχουμε αναφέρει σχετικά με το πρώτο κύμα δημωδών εθνικισμών. Ούτε η «δομική» συνθήκη ανάδυσης των κινήματων αυτών αλλάζει, δηλαδή οι επίσημοι εθνικισμοί και οι κρατικές πολιτικές που τους συνοδεύουν. Όμως τα *ιδιαίτερα* χαρακτηριστικά του μετα-αποικιακού *κράτους* προσδιόρισαν σε σημαντικό βαθμό το *περιεχόμενο* αυτών των εθνικισμών. Πρώτο κεντρικό χαρακτηριστικό είναι ότι λόγω της αποικιακής κληρονομιάς τα κράτη αυτά χαρακτηρίζονται από έντονη εθνο-πολιτισμική ετερογένεια, κάτι που για τον Smith αποτέλεσε μια σημαντική εν δυνάμει πηγή αστάθειας. Στην πραγματικότητα, από μόνο του αυτό το χαρακτηριστικό δεν αρκούσε για να προκαλέσει εθνοτικούς ανταγωνισμούς. Ο ίδιος ο Smith

¹⁵⁸ Η σύνθεση και ο ακριβής ρόλος της ιντελιγκέντσας μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με το πλαίσιο, εντός όμως ορισμένων ορίων κατά τον Smith (2000, σ.202). Προφανώς, η «ιντελιγκέντσια» του κινήματος των Παπούα περιλαμβάνει διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες από αυτή των Ορόμο, όμως τα βασικά χαρακτηριστικά τους (π.χ. εκπαίδευση, «μεσαία» τάξη) είναι όμοια και ο ρόλος που επιτελούν βρίσκεται στην ίδια κατεύθυνση.

προσθέτει και άλλους παράγοντες, όπως ο μη ισόρροπος ρόλος του κράτους - το οποίο απ' τη μία ασκούσε υπέρμετρο έλεγχο στην κατανομή των πόρων και απ' την άλλη αδυνατούσε συχνά να εκπληρώσει τις οικονομικές (και άλλες) επαγγελίες του - και ο ασθενής χαρακτήρας των ταξικών προσδέσεων (Smith, 2000, σ.189, 192). Όλα αυτά βεβαίως αποτελούν εξήγηση των εθνοτικών συγκρούσεων, όμως όχι αναγκαστικά και της *απόσχισης*. Η θέση του Smith είναι πως ομάδες οι οποίες συστηματικά βρίσκονται στη θέση του χαμένου στον εθνοτικό ανταγωνισμό έχουν ισχυρό κίνητρο να αποσχιστούν· ιδιαίτερος δε όταν η κουλτούρα τους έχει στιγματιστεί από τις κυρίαρχες ομάδες. Δεύτερο κεντρικό χαρακτηριστικό πολλών κρατών της Ασίας και της Αφρικής ήταν η απόπειρα επιβολής μιας εδαφικής, υπερ-εθνοτικής εθνικής ταυτότητας. Ο ενοποιητικός εθνικισμός τους, ισχυρίζεται ο Smith, μπορεί να πετύχαινε στην αποδυνάμωση των εθνοτικών προσδέσεων εκεί όπου οι εθνοτικές κοινότητες στερούνταν ενός καταγεγραμμένου παρελθόντος. Το εγχείρημα αυτό δεν αποδείχθηκε το ίδιο εύκολο σε ομάδες που διέθεταν πλούσια γραπτή παράδοση και υψηλή κουλτούρα. Αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούσαν βασική προϋπόθεση για την αμφισβήτηση του εδαφικού μοντέλου και την επιδίωξη δημιουργίας ενός *χωριστού* εθνοτικού έθνους. Για να συμβεί κάτι τέτοιο, απαιτείται, φυσικά, η ενεργοποίηση μιας ιντελιγκέντσιας που θα ανασυστήσει αυτό το εθνοτικό παρελθόν και θα οργανώσει την πολιτική κινητοποίηση της ομάδας. Κάποιες άλλες παράμετροι - συχνά αντιθετικές μεταξύ τους - που *τείνουν* να ευνοούν την εμφάνιση εθνοτικού αποσχιστικού εθνικισμού είναι: ο υπανάπτυκτος χαρακτήρας της περιοχής όπου διαβιοί η ομάδα και η αδύναμη οικονομική της θέση¹⁵⁹ αλλά και η ύπαρξη οικονομικού δυναμικού που θα καθιστά βιώσιμο ένα ανεξάρτητο κράτος, ο αυξημένος ζήλος του κράτους να επιβάλει την εδαφική εθνική ταυτότητα και η εκτεταμένη κρατική καταστολή, αλλά και η απόλαυση δικαιωμάτων αυτονομίας που πιθανώς ενδυναμώνει το αποσχιστικό αίσθημα, η προϊστορία εθνοτικών ανταγωνισμών και οι ευνοϊκές γεωπολιτικές συνθήκες (εξωτερική υποστήριξη, μέγεθος και γεωγραφική θέση που δεν ευνοεί αλυσιδωτές αντιδράσεις). Βεβαίως, από τη στιγμή που θα εκδηλωθεί το αποσχιστικό κίνημα, οι πιθανότητες ευόδωσης των επιδιώξεών του εξαρτώνται κυρίως από την αντίδραση των κυβερνωσών ελίτ· συνήθως αυτή συνίσταται στη βίαιη κατάπνιξη των αποσχιστικών κινήματων, κάτι που εξηγεί εν πολλοίς τη συνήθη αποτυχία του κύριου στόχου τους (Smith, 1982, σ.36, 2000, σ.189-98).

Ο Smith, λοιπόν, δε διατυπώνει ένα μοντέλο εθνοτικής απόσχισης, όπου ένας περιορισμένος αριθμός παραγόντων αποτελούν τις ανεξάρτητες μεταβλητές· αντιθέτως, αναφέρει διάφορες συνθήκες, με κάποια έμφαση στο εθνοτικό παρελθόν και την ιντελιγκέντσια,

¹⁵⁹ Αυτή είναι η βασική πρόβλεψη της προσέγγισης του Donald Horowitz, όπως θα δούμε παρακάτω.

οι οποίες μπορούν ανά περίπτωση να οδηγήσουν στην εκδήλωσή του – λανθάνοντος στα μεταποικιακά κράτη – εθνοτικού αποσχιστικού εθνικισμού¹⁶⁰. Επίσης, είναι θετικό το ότι αντιλαμβάνεται το αποσχιστικό κίνημα ως μια δυναμική διεργασία. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως, αν και απαιτείται η ύπαρξη ενός «ελάχιστου πολιτισμικού συμβολισμού» για την έναρξη της συλλογικής δράσης, είναι η ίδια η διαδικασία της σύγκρουσης και της εθνοτικής κινητοποίησης που συχνά θωρακίζει την αίσθηση εθνοτικής ταυτότητας ομάδων με ως τότε χαλαρή συνοχή. Αυτή η παρατήρηση, πέραν του ότι συμβαδίζει με το αναλυτικό πλαίσιο της εργασίας, βρίσκει εφαρμογή στις περιπτώσεις των Παπούα (ιδίως) και των Ορόμο¹⁶¹. Σε διαφοροποίηση με τους προηγούμενους εθνοτικούς εθνικισμούς της Αν. Ευρώπης, στο δεύτερο κύμα η πολιτικοποίηση της εθνοτικής κουλτούρας δεν προηγείται της λαϊκής (αποσχιστικής) κινητοποίησης, αλλά εξελίσσεται ταυτόχρονα μ' αυτή. Το ίδιο το κίνημα με τον «στρατιωτικό και πολιτικό αγώνα» του - μέσα δηλαδή από τα σύμβολα που χρησιμοποιεί και τις οργανωτικές δομές του (αντάρτικες μονάδες, ομάδες αυτοβοήθειας, συνδικάτα, σχολεία) – σφυρηλατεί μια πολιτικοποιημένη λαϊκή κουλτούρα και προαναγγέλλει τη μελλοντική εθνική κοινωνία. Συγκροτεί δηλαδή ένα «πρωτο-έθνος» στη βάση μιας δημώδους κοινότητας πριν την επίτευξη της αυτοκυβέρνησης ή παρά την αποτυχία ευόδωσής της (Smith, 2000, σ.190-91, 197-8).

Αποτιμώντας την εθνοσυμβολική προσέγγιση του Smith, μπορεί καταρχήν κάποιος ευκολότερα να τον ψέξει για τη μη διατύπωση ενός ευκρινούς μοντέλου, φειδωλού σε παραμέτρους παρά για σοβαρές παραλείψεις και μονομερή ανάλυση. Κριτικές στο έργο του έχουν διατυπωθεί αρκετές, φυσικά, συνήθως από σκοπιά μοντερνιστική¹⁶². Εδώ θα σταθούμε

¹⁶⁰ Εδώ ίσως πρέπει να αναφερθούμε σε μια παλιότερη δημοσίευση του Smith, όπου ρητά διατυπώνει ένα θεωρητικό μοντέλο εθνοτικής απόσχισης και «κατ' επέκταση, όλων των εθνοτικών εθνικισμών». Το μοντέλο αυτό το αντιπαραβάλλει με τις αναλύσεις των Hechter, Nairn και Gellner. Παρόλο που στο μεταγενέστερο έργο του δε φαίνεται να επιμένει σ' αυτό, το παρουσιάζουμε συνοπτικά: καταρχήν, δηλώνει πως δεν πρόκειται για οικονομική θεωρία, αλλά για μια θεωρία *ανάδυσης της κοσμικής ιντελιγκέντσας*, στον ρόλο, τα συμφέροντα και τις ανησυχίες της οποίας αποδίδει μεγαλύτερη βαρύτητα απ' ό,τι στη μετέπειτα ανάλυσή του. Η *εμφάνιση της ιντελιγκέντσας* έχει τις ρίζες της στην ανάδυση της μοντέρνας νομικής-ορθολογικής γραφειοκρατίας αλλά και του συσχετιζόμενου φαινομένου της επικράτησης του ορθολογισμού και της επιστημονικής σκέψης (άρα αναφέρεται σε διπλή και όχι «τριπλή επανάσταση»). Η κοινωνική απομόνωση της κοσμικής ιντελιγκέντσας, που στελέχωσε τη γραφειοκρατία, την οδήγησε στην *εθνοτική στροφή*. Η *πολιτικοποίηση* της εθνοτικής αναβίωσης οφείλεται κυρίως σε δύο παράγοντες: στην ένταση των εθνοτικών ανταγωνισμών που επέφεραν οι διαδικασίες του εκσυγχρονισμού και ιδίως η αστικοποίηση, καθώς και στον αποκλεισμό της ιντελιγκέντσας από ανώτερες θέσεις που θεωρούσαν ότι ανταποκρίνονται στα προσόντα τους («αποτυχημένη αφομοίωση»). Τέλος, η επιλογή της απόσχισης ή της αυτονομίας πυροδοτείται από τη συρρίκνωση ή κατάρρευση του αυτοκρατορικού κράτους κατά τον 20° αι., η οποία συνεπάγεται (ακόμα) λιγότερες πιθανότητες κινητικότητας για την ιντελιγκέντσια των εθνοτικών μειονοτήτων («μταιωμένη κινητικότητα») (Smith, 1982, σ.27-35).

¹⁶¹ Άλλα παραδείγματα είναι οι Ερυθραίοι, οι Σουδανοί του νότου, οι Κούρδοι, οι Ίγκμπο (Smith, 2000, σ.197).

¹⁶² Για μια συγκεντρωτική παρουσίαση επιμέρους κριτικών που έχουν διατυπωθεί για τις θέσεις του Smith, βλέπε Özkirimli, 2000, σ.183-9. Για κάποιες συνολικές κριτικές, βλέπε Özkirimli, 2003 (για απάντηση βλ. Smith, 2003) και Malešević, 2004 (για μια απάντηση στην κατά τον ίδιο το Smith «πιο συγκροτημένη κριτική των εθνοσυμβολικών αναλύσεων» βλ. Smith, 2009, σ.122-30). Τέλος, για μια συλλογή άρθρων που καταπιάνονται από διάφορες σκοπιές με το έργο του Smith, βλέπε το τεύχος *Nations and Nationalism*, 10:1/2, 2004.

απλά σε κάποια σημεία πιο συναφή με την εργασία: Πρώτον, η έμφαση που δίνει ο Smith στο εθνολογικό παρελθόν και τους μύθους καταγωγής υποβαθμίζει τη σημασία που έχει το πρόσφατο παρελθόν για κινήματα και έθνη (Eriksen, 2004, σ.53-4). Στην περίπτωση των Παπούα θα δούμε πως, ενώ απουσιάζουν οι αναφορές σε ένα κοινό μακράν παρελθόν, οι αναπαραστάσεις, μνήμες και αφηγήσεις πρόσφατων συλλογικά βιωμένων γεγονότων παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην εμπέδωση μιας εθνολογικής και οιοει εθνικής ταυτότητας¹⁶³. Δεύτερον, έχει επισημανθεί πως ο Smith, αν και επικρίνει αυτό που θεωρεί υπερβολική έμφαση των μοντερνιστικών αναλύσεων στις ελίτ, τελικά τους αναγνωρίζει και ο ίδιος σημαντικό ρόλο. Βέβαια, υπάρχουν διαφορές: ο Smith τοποθετεί τις ελίτ σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο, προσδιορίζοντας επακριβώς το ποιες είναι (κοινωνική προέλευση) και ποιος ο ρόλος τους. Επιπλέον, δε θεωρεί πως διανοούμενοι και ιντελιγκέντσια προβαίνουν σε επινόηση αλλά στην επιλογή και την επανερμηνεία των εθνολογικών μύθων και συμβόλων, της οποίας μάλιστα η επιτυχία εξαρτάται από την αντιστοίχηση με τη λαϊκή εμπειρία και μνήμη· ομοίως, η δυνατότητα χειραγώγησης από τις ελίτ περιορίζεται από την ίδια τη διαδικασία της «λαϊκής κινητοποίησης» (Smith, 2001, σ.57). Ακόμη, οι διανοούμενοι και η ιντελιγκέντσια που ανέλαβαν την ηγεσία των εθνικιστικών κινήματων αποτελούν ελίτ με την έννοια των καλλιεργημένων και μορφωμένων στρωμάτων (πολιτισμικές ελίτ), όμως δεν ανήκαν στις ανώτερες τάξεις (οικονομικές και πολιτικές ελίτ). Παρ' όλα αυτά, η δράση της ιντελιγκέντσας απεικονίζεται αποκομμένη, καθώς δεν εξηγείται επαρκώς πώς τελικά τα λαϊκά στρώματα συντάσσονται μαζί της και κινητοποιούνται (Newman, 1991, σ.458, Taras και Ganguly, 2002, σ.17). Τρίτον, ο Smith έχει επικριθεί για υποβάθμιση των πολιτικών διαστάσεων του εθνικισμού και της εθνικής συγκρότησης. Του καταλογίζεται ότι δε φωτίζει επαρκώς τις κοινωνικές συγκρούσεις καθώς και τη διαλεκτική κυριαρχίας και αντίστασης που εμπεριέχονται στον εθνικισμό. Ο Smith, βέβαια, αναφέρεται σε ζητήματα κυριαρχίας, επιβολής και σύγκρουσης, κυρίως όμως *μεταξύ* εθνολογικών ομάδων και ιδιαίτερα μεταξύ του επίσημου εθνικισμού των αριστοκρατικών κοινοτήτων και της δημόσιας εθνολογικής αντίδρασης· η προαναφερθείσα κριτική είναι έγκυρη στον βαθμό που αναφέρεται σε κοινωνικές ιεραρχίες και συγκρούσεις *εντός* των υπό διαμόρφωση εθνών. Ο Smith τις συγκρούσεις στο εσωτερικό της ομάδας τις περιορίζει στους «πολιτισμικούς πολέμους» υποβαθμίζοντας το πολιτικό διακύβευμα· δεν αναδεικνύει δηλαδή τη «συγκρουσιακή *πρακτική* της κατασκευής και προώθησης ανταγωνιστικών οραμάτων περί έθνους» ανάμεσα σε ομάδες που επιχειρούν να αναλάβουν την εκπροσώπησή του¹⁶⁴ (Hossay, 2001, σ.179).

¹⁶³ Δες σε παραπάνω συζήτηση (κεφ. 3) για τους μύθους, τις μνήμες και τις λειτουργίες που επιτελούν.

¹⁶⁴ Βεβαίως, αυτή την αδυναμία παρουσιάζουν και πολλές από τις μοντερνιστικές αναλύσεις.

Αναφορικά με το κεντρικό ερώτημα της εργασίας, πώς δηλαδή συνδέονται ελίτ και μάζες σε περιπτώσεις αποσχιστικής κινητοποίησης, μπορούμε αφενός να παρατηρήσουμε πως η ανάλυση του Smith προσφέρει μια γόνιμη οπτική, ιδιαίτερα με την επιμονή του για την ανάγκη συνήχησης του εθνικιστικού μηνύματος, που αρθρώνει η ηγεσία, με τις αξίες, τα βιώματα, τις μνήμες και την ταυτότητα των λαϊκών στρωμάτων. Προσφέρει δηλαδή μια απάντηση στο πώς μπορεί να λειτουργεί ο μηχανισμός της *γεφύρωσης πλαισίων*. Επίσης, στην ανάλυσή του βρίσκει κανείς απαντήσεις για τη λειτουργία των μηχανισμών της *απόδοσης ευκαιριών και απειλών* (κρίση διπλής νομιμοποίησης και εθνοτικός ιστορικισμός των διανοούμενων) και της *ενεργοποίησης ορίων* (στροφή στο εθνοτικό παρελθόν και διατύπωση εθνικιστικών επιδιώξεων). Διατυπώνει, λοιπόν, μια εμπεριστατωμένη αλλά μερική απάντηση ή, αλλιώς, μιαν αναγκαία ίσως αλλά όχι επαρκή συνθήκη της μαζικής αποσχιστικής δράσης. Αυτό που λείπει είναι μια σειρά διεργασιών ή διαδικασιών που θα συνδέουν την ελίτ/ηγεσία με τα ευρύτερα στρώματα όχι μόνο στο συμβολικό και αξιακό επίπεδο αλλά και στο κοινωνικό-πολιτικό και το οργανωτικό. Η οργανωτική διάσταση αναφέρεται στον μηχανισμό της *ιδιοποίησης δομών*. Η πολιτική διάσταση αφορά στην πολιτική συστράτευση και τη σύμπληξη συμμαχιών, αυτό που, για παράδειγμα, ο Hroch ονομάζει «συσχετισμένες με το έθνος συγκρούσεις συμφερόντων» και που αναφέρεται στον μηχανισμό της *μεσιτείας*. Γενικότερα, πάντως, η προσέγγιση του Smith αποτελεί ταυτόχρονα ένα εξαιρετικά χρήσιμο και πλούσιο πλαίσιο ανάλυσης του εθνικιστικού φαινομένου, το οποίο, παρά την έμφασή του σε πολιτισμικές διαστάσεις, ενέχει πολιτικές συνδηλώσεις (Guibernau, 2004, σ.126-7)¹⁶⁵ και είναι συμβατό με μια κονστрукτιβιστική και σχεσιακή ανάλυση σαν αυτή που επιχειρεί η παρούσα εργασία.

¹⁶⁵ Η Guibernau, συγκεκριμένα, αναφέρει ενδεικτικά πως οι μύθοι και τα σύμβολα αποτελούν στοιχεία της πολιτικής νομιμοποίησης τόσο των εθνικών κρατών όσο και κινημάτων αυτοδιάθεσης (2004, σ.126-7).

Κεφάλαιο 5. ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η θεωρητική διαπραγμάτευση του ζητήματος της εθνοτικής κινητοποίησης στα πλαίσια της ανθούσας βιβλιογραφίας του εθνικισμού, των εθνοτικών συγκρούσεων και των σπουδών ειρήνης μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανισοβαρής. Από τη μία, πολύ συχνά γίνεται αναφορά στην «κινητοποίηση» εθνοτικών ή άλλων πολιτισμικών ομάδων. Από την άλλη, ο όρος ως επί το πλείστον χρησιμοποιείται με τρόπο ασαφή και γενικό, συνήθως απλά του αποδίδεται η συμβατική, κοινή έννοια. Η μελέτη λοιπόν της *κινητοποίησης* ως μεταβλητής, φάσης ή διαδικασίας δεν είναι συστηματική (Esmen, 1994 παρατίθεται στο Anderson Paul, 2000, σ.25). Έτσι, ο όρος «εθνοτική κινητοποίηση» έχει συνδεθεί με έννοιες και πολιτικές διαδικασίες όπως:

- η *συγκρότηση* ενός εθνοτικού κινήματος
- η *έναρξη* ενός εθνοτικού πολέμου
- οι *αιτίες* μιας εθνοτικής σύγκρουσης
- η *ενεργοποίηση* ή *συνειδητοποίηση* εθνοτικών ορίων
- η *πολιτικοποίηση* εθνοτικών ταυτοτήτων
- η *συμμετοχή* σε εθνοτικές διεκδικήσεις.

Παρόλο που αυτές οι διαδικασίες είναι συνήθως αλληλένδετες και πολλές αποτελούν γνωρίσματα της εθνοτικής κινητοποίησης (εκτός από τις «αιτίες» και την «έναρξη»), είναι απαραίτητο να εδραιωθεί η αναλυτική διάκρισή τους. Αυτή η έλλειψη διάκρισης της κινητοποίησης από άλλες έννοιες που ανήκουν σε συγγενή σημασιολογικά πεδία (ή ακόμα και στο ίδιο) ίσως αποτελεί παράγωγο και ένδειξη της έλλειψης επαρκούς αριθμού μελετών που να ασχολούνται άμεσα και εις βάθος με το ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης. Όπως έχουμε σημειώσει ήδη από την εισαγωγή και θα μελετήσουμε διεξοδικότερα σε αυτό το κεφάλαιο, η πλειονότητα των μελετών που έχουν αποπειραθεί να εξηγήσουν την εθνοτική κινητοποίηση εστιάζουν σχεδόν αποκλειστικά στον καθορισμό των *δομικών συνθηκών* που επιφέρουν εθνοτικούς ανταγωνισμούς και συγκρούσεις. Η έμφαση στις αναγκαίες συνθήκες – συχνά θεωρούμενες λανθασμένα από αυτές τις μελέτες και ως ικανές – είχε ως αποτέλεσμα η έννοια της εθνοτικής κινητοποίησης να παρουσιάζεται ουσιαστικά αδιαχώριστη από τα *αίτια* των εθνοτικών συγκρούσεων (συμπεριλαμβανομένων των αποσχιστικών). Για τον Brass το πρόβλημα δεν είναι τόσο η έλλειψη μελετών που αφορούν την κινητοποίηση εθνοτικών ομάδων όσο ότι τα συμπεράσματά τους «αγνοούνται», όταν η ανάλυση μεταφέρεται στο «κοινωνικό» ή

συστημικό επίπεδο (Brass, 1991, σ.248). Πάντως, κατά τα τελευταία χρόνια έχουν υπάρξει απόπειρες να διερευνηθεί όχι μόνο το γιατί αλλά και το πώς λαμβάνει χώρα η κινητοποίηση, δηλαδή α) το πότε οι πολιτικές *επιθυμίες ή προδιαθέσεις* (στις οποίες ουσιαστικά αναφέρονται οι «γενικές» θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης που εξετάζουμε εδώ) μετουσιώνονται σε διεκδικητική *συλλογική δράση*, β) η μορφή και γ) το περιεχόμενό της· τις αναλύσεις αυτές (νεο-θεσμικές, προσεγγίσεις ελίτ και χειραγώγησης, προσεγγίσεις κοινωνικών κινημάτων) τις παρουσιάσαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο. Βέβαια, οι μελέτες αυτές δεν έχουν συγκροτήσει ως σήμερα μια συνεκτική θεωρία εθνοτικής κινητοποίησης. Οι διαφορετικές αναλυτικές εστιάσεις που προτάσσουν, όπως είδαμε, οφείλονται εν μέρει και στις διαφορές μεταξύ των χωρών και των ευρύτερων γεωπολιτικών οντοτήτων που μελετώνται· για παράδειγμα, οι μελετητές του πρώην σοβιετικού πολιτικού χώρου εστιάζουν στη θεσμοποίηση των εθνοτικών κατηγοριών και σε μορφές μαζικών εθνοτικών διαμαρτυριών και κινητοποιήσεων, ενώ αυτοί που ασχολούνται με τις αφρικανικές συγκρούσεις υπογραμμίζουν τον ρόλο της αποικιακής κληρονομιάς, τη σημασία των συμφερόντων τοπικών ελίτ και την επίδραση των ανεπαρκών πόρων.

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια επισκόπηση των βασικότερων («γενικών» ή «κλασικών») θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης. Στη βιβλιογραφία φαίνεται πως οι τρεις κύριες *άμεσες* θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης θεωρούνται η «αναπτυξιακή» θεωρία, η θεωρία της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» και η θεωρία του «εθνοτικού ανταγωνισμού» (Barany¹⁶⁶, 2002, σ.278-9, Nagel και Olzak, 1982, σ.128, Olzak¹⁶⁷, 1983, σ.358-363, Ragin, 1979, σ.621-3, 1987, σ.134-6). Σε μεταγενέστερο άρθρο της η Olzak αντικαθιστά την αναπτυξιακή θεωρία με τις προσεγγίσεις «ορθολογικής επιλογής» (1998, σ.199-203). Σε κάποιες πιο πρόσφατες κατηγοριοποιήσεις θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης οι Taras και Ganguly – ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό την ταξινόμηση θεωριών «κρατικής αποσύνθεσης» (απόσχισης) του Ηρακλείδη (1991, σ.5-13) – διακρίνουν σε δύο ευρείες κατηγορίες, τις 1) έμμεσες και 2) άμεσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης. Οι *έμμεσες* θεωρίες περιλαμβάνουν α) τις «αρνητικές θεωρίες ενσωμάτωσης» (αναπτυξιακή προσέγγιση, προσέγγιση «επανάστασης της εντεινόμενης ματαίωσης», θεωρία πίεσης), β) τις «αρνητικές θεωρίες κρατικής συνοχής» (προσέγγιση πλουραλιστικής κοινωνίας, μοντέλο «συναινετικής εθνοτικής δημοκρατίας», προσέγγιση

¹⁶⁶ Ο Barany δεν ονομάζει τη δεύτερη ομάδα θεωριών «αντιδραστική εθνοτικότητα» αλλά «προσέγγιση δομικής διαφοροποίησης» (*ethnic differentiationist approach*): στην ουσία η αντιδραστική εθνοτικότητα συμπεριλαμβάνεται σ' αυτή την προσέγγιση, αφού αναφέρει τον Hechter στους κύριους εκπροσώπους της (μαζί με τον Gellner).

¹⁶⁷ Η Olzak σε αυτό το άρθρο προσθέτει ως τέταρτη θεωρία εθνοτικής κινητοποίησης τα μοντέλα «διαιρεμένης αγοράς εργασίας» (στην κατηγοριοποίηση θεωριών που προτείνουμε αμέσως παρακάτω εντάσσουμε τα μοντέλα αυτά από κοινού με τη θεωρία «αντιδραστικής εθνοτικότητας» στις θεωρίες «πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας»).

«ηγεμονικής ανταλλαγής») και γ) τις «έμμεσες θεωρίες κρατικής αποσύνθεσης» (ως κύριο εκπρόσωπο αυτών των θεωριών οι συγγραφείς αναφέρουν τη θεωρία «σχετικής στέρξης»). Οι άμεσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης διακρίνονται από τους συγγραφείς α) σε αρχεγονικές θεωρίες (οι οποίες περιλαμβάνουν το έργο μελετητών όπως οι Walker Connor, Donald Horowitz, Cynthia Enloe και Anthony Smith) και β) σε εργαλειακές θεωρίες, οι οποίες περαιτέρω διακρίνονται στο μοντέλο της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» του Hechter και στα μοντέλα του «εθνοτικού ανταγωνισμού» (Taras και Ganguly, 2002, σ.10-19). Στην κατηγοριοποίηση θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης που προτείνουμε σε αυτό το κεφάλαιο συμπεριλαμβάνουμε ορισμένες από τις θεωρίες της ταξινόμησης των Taras και Ganguly, όμως αποκλείουμε τις περισσότερες από τις «έμμεσες» θεωρίες που αναφέρουν, καθώς δεν φαίνεται να απασχολούν ιδιαίτερα τη σχετική βιβλιογραφία κατά την τελευταία (τουλάχιστον) εικοσαετία.

Μια δεύτερη κατηγοριοποίηση θεωριών και αναλύσεων που μπορεί να αναφερθεί είναι αυτή των Eder *et al* (2002)· αν και ασχολούνται πρωτίστως με το ζήτημα των εθνοτικών συγκρούσεων, αναφέρονται εκτεταμένα και στην εθνοτική *κινητοποίηση*. Οι Eder *et al* καταρχήν προτείνουν μια ταξινόμηση των «μακρο-δομικών μεταβλητών» που έχουν προταθεί ως κύριες αιτίες ή συνθήκες των εθνοτικών συγκρούσεων: οι μεταβλητές αυτές ομαδοποιούνται σε αυτές που αφορούν i) τις «πολιτισμικές διαιρετικές δομές» (π.χ. θρησκεία, γλώσσα) και τον βαθμό εμπέδωσής τους, ii) την *ταξική* διάρθρωση και τις κοινωνικο-οικονομικές διευθετήσεις, iii) την εθνοτική *κινητικότητα* και iv) τους πολιτικούς *θεσμούς* (διεθνές/περιφερειακό περιβάλλον, «εδαφικότητα», πολιτικές ανισότητες) (2002, σ.37-57). Εν συνεχεία, διακρίνουν σε δύο βασικές κατηγορίες θεωριών, προσεγγίσεων και μελετών: 1) τις «μακρο-δομικές εξηγήσεις», με σημαντικότερη εσωτερική διάκριση αυτή μεταξύ α) των αναπτυξιακών προσεγγίσεων και β) του μοντέλου αντιδραστικής εθνοτικότητας (ή «εσωτερικής αποικιοκρατίας»), και 2) τις *ορθολογιστικές* εξηγήσεις, οι υποκατηγορίες των οποίων περιλαμβάνουν α) διάφορα μοντέλα ορθολογικού δρώντος, β) τη θεωρία «κινητοποίησης πόρων», γ) τα μοντέλα «διαιρεμένης αγοράς εργασίας» και δ) ορισμένες από τις θεωρίες «εθνοτικού ανταγωνισμού» (Eder *et al*, 2002, σ.59-63, 67-78).

Εδώ προτείνουμε μια νέα κατηγοριοποίηση των θεωριών και προσεγγίσεων της εθνοτικής κινητοποίησης, αν και προφανώς υπάρχουν κοινά σημεία με τις προαναφερθείσες κατηγοριοποιήσεις. Πρωτίστως, έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν όλες οι θεωρίες ή προσεγγίσεις που αναλύουν με άμεσο και ρητό τρόπο το ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης. Δευτερευόντως συμπεριλαμβάνεται σε αυτή την κατηγοριοποίηση ένας σημαντικός όγκος θεωρητικών μοντέλων και προσεγγίσεων όπου το ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης συζητείται μόνο μερικώς ή έμμεσα. Επιπλέον συμπεριλαμβάνονται και ορισμένες θεωρίες ή

προσεγγίσεις που εντάσσονται στην ευρύτερη βιβλιογραφία των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης. Κριτήρια συμπερίληψης των θεωριών που ανήκουν στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία ήταν η ευρύτερη απήχηση που έχουν στην επιστημονική κοινότητα καθώς και η συνάφειά τους με το αντικείμενο της εργασίας (κάτι που φυσικά συνεπάγεται και έναν βαθμό επιλεκτικότητας). Επιπλέον, στο πλαίσιο της ταξινόμησης αυτής έγινε προσπάθεια να διαχωρίσουμε τις «θεωρίες» από τις «προσεγγίσεις» της εθνοτικής κινητοποίησης· ως *θεωρία* ή «μοντέλο» νοείται ένα «σώμα συστηματικά συνδυασμένων γενικεύσεων επεξηγηματικής αξίας», ενώ η *προσέγγιση* είναι ευρύτερη αλλά λιγότερο ακριβής από τη θεωρία και νοείται ως μια «θεωρητικά θεμελιωμένη οπτική γωνία» ή/και ως μια ατελής θεωρία ή «πρωτο-θεωρία» (Σεφεριάδης, 2004β, σ.306, 312-13). Θα προσθέταμε πως ο χαρακτηρισμός της θεωρίας τείνει να αποδίδεται σε θεωρητικές αναλύσεις οι οποίες - πέρα από τα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από τον προαναφερθέντα ορισμό - έχουν καταγράψει κάποια επιδραστικότητα και έχουν τύχει ορισμένης αναγνώρισης.

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να διακρίνουμε σε τρεις ομάδες θεωριών και προσεγγίσεων εθνοτικής κινητοποίησης: Α) τις «πρωτεύουσες θεωρίες», Β) τις «δευτερεύουσες θεωρίες και προσεγγίσεις» και Γ) τις «θεωρίες συλλογικής δράσης και κοινωνικών κινημάτων». Κατά την ανάλυση που επιχειρείται σ' αυτό το κεφάλαιο αναφερόμαστε εκτενέστερα στα χαρακτηριστικά των τριών ομάδων θεωριών και των υποκατηγοριοποιήσεών τους, αιτιολογώντας έτσι και τη συγκεκριμένη ταξινόμηση που προτείνουμε· εδώ θα προβούμε μόνο σε μια παρουσίαση της κατηγοριοποίησης.

Στις *πρωτεύουσες θεωρίες* συμπεριλαμβάνουμε τα κυριότερα θεωρητικά μοντέλα που ασχολούνται με *άμεσο* τρόπο με το ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης: αυτά τα μοντέλα είναι - όπως έχουμε προαναφέρει - οι «αναπτυξιακές θεωρίες», οι θεωρίες «πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας» και οι θεωρίες «εθνοτικού ανταγωνισμού». Τις δύο τελευταίες ομάδες θεωριών τις εντάσσουμε στην ευρύτερη υποκατηγορία που ονομάζουμε «θεωρίες συγκρούσεων».

Αυτό που ονομάζουμε *δευτερεύουσες θεωρίες και προσεγγίσεις* αποτελεί ένα ετερόκλητο και ευρύ σύνολο. Το κύριο γνώρισμα που τις συνέχει είναι πως είτε ασχολούνται ευθέως με το ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης, χωρίς όμως να αποτελούν σαφώς μια *θεωρία* (π.χ. η «προσέγγιση αλτρουιστικών προτιμήσεων»), είτε, συνηθέστερα, αποτελούν προσεγγίσεις ή θεωρίες που δεν εστιάζουν αποκλειστικά στην εθνοτική κινητοποίηση αλλά σε φαινόμενα που είναι συγγενικά ή που την περικλείουν. Τέτοια φαινόμενα είναι η εθνοτική βία (βλέπε π.χ. την ψυχολογική θεωρία του Petersen), οι ενδοκρατικές βίαιες συγκρούσεις (βλέπε π.χ. την «ορθολογική» θεωρία «επιτευξιμότητας» των Collier και Hoeffler) και πρωτίστως οι εθνοτικές

συγκρούσεις (βλέπε π.χ. την προσέγγιση «δilhήμματος ασφαλείας», τις «κοινωνιοβιολογικές θεωρίες» και τις «μελέτες εθνοτικών συγκρούσεων μεγάλου N»). Οι δευτερεύουσες θεωρίες διακρίνονται σε *έξι κατηγορίες* προσεγγίσεων (οι περισσότερες εκ των οποίων περιλαμβάνουν περαιτέρω υποκατηγορίες, όπως φαίνεται στον πίνακα 11): τις «ορθολογιστικές/ατομικιστικές» προσεγγίσεις, τις «κοινωνιοψυχολογικές» προσεγγίσεις, τις προσεγγίσεις «δilhήμματος ασφαλείας», τις προσεγγίσεις «εθνοτικής κυριαρχίας και ελέγχου», τις προσεγγίσεις «πολιτισμικών και δομικών μεταβλητών» και τις «πλουραλιστικές προσεγγίσεις».

Τέλος, στις *θεωρίες συλλογικής δράσης και κοινωνικών κινημάτων* περιλαμβάνουμε τρεις κατηγορίες θεωριών: οι δύο από αυτές, η θεωρία «σχετικής στέρησης» και η θεωρία «κινητοποίησης πόρων», αναφέρονται σχετικά συχνά στη βιβλιογραφία της εθνοτικής κινητοποίησης και των εθνοτικών συγκρούσεων, ενώ η τρίτη κατηγορία θεωριών (που ονομάζουμε «προσεγγίσεις κινητοποίησης χωρίς πόρους») θεωρούμε πως περιέχει κάποιες επισημάνσεις σχετικές με τις περιπτώσεις που εξετάζει η εργασία. Πρέπει να σημειώσουμε πως η κατηγοριοποίηση των θεωριών κοινωνικών κινημάτων δεν είναι πλήρης· κατά την παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου του *Dynamics of Contention* (DOC) σε επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθούμε εν συντομία τόσο στη θεωρία της «πολιτικής διαδικασίας» όσο και στην «κλασική ατζέντα» της μελέτης των κοινωνικών κινημάτων.

Μια προσήκουσα παρατήρηση σχετικά με τις θεωρίες που θα παρουσιάσουμε σ' αυτό το κεφάλαιο είναι πως, αν και εστιάζουμε στο ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης, θα καταγράψουμε και τις υποθέσεις, ερμηνείες ή εξηγήσεις του αποσχιστικού φαινομένου, που εμπεριέχονται σε πολλές εκ των εξεταζόμενων θεωριών. Οι αναφορές αυτές συνοψίζονται στον πίνακα που παρατίθεται στο τέλος του κεφαλαίου και συζητούνται διεξοδικότερα στο κεφάλαιο περί απόσχισσης. Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των θεωριών και προσεγγίσεων εθνοτικής κινητοποίησης, παραθέτουμε τον πίνακα με την προτεινόμενη ταξινόμηση αυτών των θεωριών σε δώδεκα κατηγορίες και τρεις ευρύτερες ομάδες.

Πίνακας 11. **Ταξινόμηση θεωριών και προσεγγίσεων εθνοτικής κινητοποίησης**

ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ
1. Αναπτυξιακές θεωρίες <u>ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ</u> 2. Θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας – Μοντέλο αντιδραστικής εθνοτικότητας – Μοντέλο διαιρεμένης αγοράς εργασίας 3. Θεωρία εθνοτικού ανταγωνισμού – Προσέγγιση εθνοτικού υποεθνικισμού	4. Ορθολογιστικές/ατομικιστικές προσεγγίσεις – Προσεγγίσεις ορθολογικής επιλογής - ο Προσεγγίσεις κρίσιμης μάζας και νικηφόρου συνασπισμού - ο Εθνικισμός σε στεγανοποιημένες κοινωνίες - ο Επιτευξιμότητα και «απληστία» – Κοινωνιοβιολογικές θεωρίες 5. Κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις – Θεωρία συναισθημάτων και εθνοτικής βίας 6. Προσεγγίσεις κρατικής κατάρρευσης και διλήμματος ασφαλείας 7. Προσεγγίσεις εθνοτικής κυριαρχίας και ελέγχου – Προσέγγιση άνισης πολιτικής συμμετοχής – Προσέγγιση πλουραλιστικής κοινωνίας – Θεωρίες ελέγχου 8. Προσεγγίσεις πολιτισμικών και δομικών μεταβλητών – Μελέτες πολιτισμικών διαιρετικών τομών – Μελέτες εθνοτικών συγκρούσεων μεγάλου N 9. Πλουραλιστικές προσεγγίσεις – Προσέγγιση αλτρουιστικών προτιμήσεων – Προσεγγίσεις προαπαιτούμενων κινητοποίησης – Θεωρία διαφορικής μεταχείρισης – Θεωρία παρατεταμένης κοινωνικής σύγκρουσης	10. Θεωρία σχετικής στέρησης 11. Θεωρία κινητοποίησης πόρων 12. Προσεγγίσεις κινητοποίησης χωρίς πόρους

Α. ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Αναπτυξιακές θεωρίες

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται έργα μελετητών όπως ο Karl Deutch και ο Stein Rokkan. Παρόλο που οι αναλύσεις τους είχαν μεγάλη επιρροή, όταν διατυπώθηκαν (για παράδειγμα, ο Deutch θεωρείται από τους πρώτους που μελέτησαν με συστηματικό τρόπο τις πολιτικές και κοινωνικές προϋποθέσεις του εθνικισμού), οι θεωρητικές προσδοκίες τους σε μεγάλο βαθμό δεν επιβεβαιώθηκαν. Η βασική θέση των αναπτυξιακών θεωριών σχετικά με τη σημασία των εθνοτικών ταυτίσεων είναι ότι η εμπέδωση της νεωτερικότητας θα οδηγήσει σταδιακά στη μείωση της εθνοτικής ετερογένειας, την εξασθένηση των εθνοτικών ταυτοτήτων¹⁶⁸ και την υποχώρηση των εθνοτικών συγκρούσεων (Hechter, 1978, σ.311, Newman, 1991, σ.451-4, Olzak και Nagel, 1986, σ.1). Οι αναπτυξιακές θεωρίες προδιέγραφαν μια γραμμική διαδικασία εκσυγχρονισμού σε τρία στάδια: παράδοση – μετάβαση – μοντερνικότητα. Το πρότυπο αυτό ήταν οικουμενικό και ο εθνικισμός θεωρούνταν, ρητά ή μη, αναπόφευκτη συνέπεια αυτής της διαδρομής· οι διαφοροποιήσεις οφείλονταν στον ανόμοιο βηματισμό μεταξύ κρατών ή περιφερειών (Özkirimli, 2000, σ.48-9). Να σημειώσουμε ότι ήταν κοινός τόπος σχεδόν όλων των αποχρώσεων της κλασικής κοινωνικής θεωρίας, από τον Βέμπερ ως (κυρίως) τον Ντιρκέμ και τον Μαρξ¹⁶⁹, ότι το έθνος ήταν φαινόμενο παροδικό, που έπρεπε ή ήταν καταδικασμένο από την κοινωνική εξέλιξη να ξεπεραστεί (Hechter, 1985, σ.18, Newman, 1991, σ.453-4, Thompson και Fevre, 2001, σ.301-2). Οι πιο «εξειδικευμένες» και σχετικά πιο πρόσφατες αναπτυξιακές προσεγγίσεις που εξετάζουμε εδώ, έχοντας στο επίκεντρό τους τις διδυμες διαδικασίες οικοδόμησης έθνους και κράτους (*nation and state-building*), έβλεπαν ότι οι δομικές αλλαγές που συντελούνταν και αφορούσαν διαδικασίες όπως η επέκταση του κράτους, η εκβιομηχάνιση και η αστικοποίηση, θα προκαλούσαν αφενός την αφομοίωση των πολιτισμικών, εθνοτικών και περιφερειακών ιδιαιτεροτήτων σε ένα ευρύτερο και πλουραλιστικό

¹⁶⁸Οι τέσσερις βασικές *πολιτικές* διαδικασίες εκσυγχρονισμού που εντοπίζει ο Huntington στη σχετική βιβλιογραφία είναι αυτές της *εκλογίκευσης*, της *εθνικής ολοκλήρωσης*, του *εκδημοκρατισμού* και της *κινήτοποίησης*, υπό την έννοια της μαζικής *πολιτικής συμμετοχής*. Με μερική εξαίρεση την τελευταία, οι άλλες δεν ευοδώθηκαν στις αναπτυσσόμενες χώρες (Huntington, 1965, σ.387-8, 391-2).

¹⁶⁹Παραδόξως, ενώ η κλασική κοινωνική θεωρία τηρούσε αυτή τη στάση απέναντι στο έθνος, την ίδια στιγμή το γεγονός πως δεν ανέπτυξε συστηματικές θεωρίες του έθνους και του εθνικισμού την οδήγησε στο να τα εκλαμβάνει ως δεδομένα (Thompson και Fevre, 2001, σ.302-4)

εθνικό αμάλγαμα¹⁷⁰, και αφετέρου θα καθιστούσαν τις ταξικές ή ευρύτερα τις «λειτουργικές διαιρετικές δομές» ως τους κύριους άξονες καθορισμού των συλλογικών προτιμήσεων και της πολιτικής κινητοποίησης (Brubaker, 1996, σ.412-3, Olzak, 1983, σ.358, Ragin, 1979, σ.620, Thompson και Fevre, 2001, σ.309-10). Για τον Deutsch οι μειονοτικοί και περιφερειακοί εθνικισμοί αποτελούν φαινόμενο που έχει τις ρίζες του στο χάσμα μεταξύ δύο κεντρικών διαδικασιών της μοντερνικότητας, της *κινητοποίησης* και της *αφομοίωσης*. Όταν η αφομοίωση (σε ένα εδαφικό/πολιτικό έθνος) όλων όσοι έχουν κινητοποιηθεί πολιτικά δεν εκπληρώνεται – όταν με άλλα λόγια η κινητοποίηση υπερακοντίζει την αφομοίωση – τότε ανοίγει ο δρόμος για «τοπικισμούς» (*parochialism*) και αντι-εκσυγχρονιστικές αναδιπλώσεις, όπως η εθνοτική κινητοποίηση (Taras και Ganguly, 2002, σ.10). Συναφώς, ο Huntington θεωρεί ότι, όταν ο ρυθμός της πολιτικής κινητοποίησης ξεπερνά κατά πολύ αυτόν της θεσμοποίησης (*institutionalization*), τότε προκύπτει πολιτική αστάθεια η οποία ευνοεί, μεταξύ άλλων, την κινητοποίηση παραδοσιακών ομάδων όπως οι εθνοτικές (1965, σ.406). Σύμφωνα με τα αναπτυξιακά μοντέλα, η *εθνοτική* κινητοποίηση μπορεί να εμφανίζεται ακόμα σε παραδοσιακές κοινωνίες που βρίσκονται στα πρώτα βήματα οικοδόμησης σύγχρονων κρατών και οι ταξικές συνταυτίσεις είναι αδύναμες, ενώ στις «αναπτυγμένες» κοινωνίες αποτελεί ουσιαστικά ένα κατάλοιπο, μια ένδειξη ότι συνεχίζουν να υπάρχουν ανισότητες στην ανάπτυξη των διαφόρων περιφερειών (Barany, 2002, σ.278, Leifer, 1981, σ.24). Παρ' όλα αυτά όμως, τα αναπτυξιακά μοντέλα δεν αναμένουν ότι αυτές οι ανισότητες είναι δομικές ή εμπρόθετες. Αντιθέτως: Αφενός εκτιμάται ότι στις σύγχρονες κοινωνίες η έντονη λειτουργική διαφοροποίηση παράγει την ανάγκη για αφομοίωση των πληθυσμών και εφαρμογή της αξιοκρατίας, αποθαρρύνοντας έτσι τις έντονες ή μακροχρόνιες εθνοτικές ανισότητες, καθώς και τον πολιτισμικό αποκλεισμό ορισμένων ομάδων (Gellner, 1982, σ.139, Glazer και Moynihan, 1975, σ.4-7). Για τον Gellner η εθνικιστική ή εθνοτική κινητοποίηση συνιστά αποτυχία των σύγχρονων κοινωνιών να ουδετεροποιήσουν την επιρροή των «πολιτισμικών χασμάτων» στην απόκτηση εκπαίδευσης και δεξιοτήτων και στην κοινωνική κινητικότητα (Smith, 1982, σ.25). Αφετέρου διατυπώνεται η υπόθεση ότι η ανάπτυξη θα διαχυθεί από το ανεπτυγμένο κέντρο προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομικά, παραδοσιακές περιφέρειες, μέσω της διαδικασίας της κρατικής ενσωμάτωσης.

Κατά έναν παράδοξο τρόπο, η άποψη της αναπτυξιακής λογικής, ότι ουσιαστικά η εθνοτική ταυτότητα είναι ασύμβατη με τη λειτουργία των σύγχρονων κοινωνιών, μερικώς επικυρώνει την «αρχεγονική» θέση περί εθνοτικής ταυτότητας, υπό την έννοια ότι την

¹⁷⁰ Γι' αυτό και ο Saul Newman τις αποκαλεί «*melting pot* θεωρίες εκσυγχρονισμού» (1991, σ.451).

αντιλαμβάνεται ως εγγενή της προ-νεωτερικής περιόδου. Η διαφοροποίηση της αναπτυξιακής θέσης από τον αρχεγονισμό έγκειται στην τελεολογικού χαρακτήρα θεωρία οικοδόμησης έθνους, η οποία εκτός των άλλων προβλέπει ότι η εθνοτική ταύτιση θα σβήσει - σχεδόν νομοτελειακά - με τον κοινωνικό εκσυγχρονισμό προς όφελος των πλουραλιστικών εθνικών ταυτοτήτων (Brubaker, 1996, σ. 412, Ragin, 1986, σ.201). Η ύπαρξη ή η απουσία της εθνοτικής ταυτότητας θεωρείται κατά κάποιον τρόπο ένα έξωθεν καθορισμένο φαινόμενο, μια αντανάκλαση των επιταγών του εκάστοτε τύπου κοινωνικής οργάνωσης. Αυτή η πρόσληψη της εθνοτικής ταυτότητας ουσιαστικά πάσχει από την αδυναμία των λειτουργιστικών θέσεων, γενικότερα, να κατανοήσουν τις κοινωνικές σχέσεις ως χώρο διεργασιών και κατασκευής του κοινωνικού κόσμου. Εν προκειμένω δεν εξετάζεται εις βάθος υπό ποιες συνθήκες εμφανίζεται η εθνοτική ταυτότητα, πότε και πού ενισχύεται και πότε εξασθενεί η εθνοτική αλληλεγγύη, πότε πολιτικοποιούνται οι εθνοτικές ταυτότητες, ποιοι κοινωνικοί δρώντες παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή της κ.ο.κ. Προφανώς αυτή η αδυναμία των αναπτυξιακών θεωριών προκύπτει και από την ολιστική οπτική τους καθώς και από τις αξιώσεις τους για καθολικές εξηγήσεις. Έτσι, αποτυγχάνουν - μεταξύ άλλων - να εντοπίσουν σημαντικές διαφοροποιήσεις εντός του εθνικιστικού φαινομένου, τόσο όσον αφορά στον χαρακτήρα και τον πολιτικό προσανατολισμό των διαφόρων εθνικισμών («παραδοσιακός»-κοσμικός, φιλελεύθερος-σοσιαλιστικός-φασιστικός) όσο και στις διαφορετικές λειτουργίες που έχει επιτελέσει (κάποτε υποβοηθώντας το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα και κάποτε αναπαράγοντας «παραδοσιακές» ταυτίσεις) (Özkirimli, 2000, σ.50). Περαιτέρω, ο ρόλος των εθνοτικών ταυτοτήτων και δεσμών υποβαθμίζεται διπλά από τις αναπτυξιακές θεωρίες, όπως παρατηρεί ο Brubaker: απ' τη μία δε θεωρούνται ισχυροί ανασχετικοί παράγοντες των διαδικασιών εκσυγχρονισμού και οικοδόμησης έθνους, και απ' την άλλη δεν προσμετράται ως σημαντική η συμβολή τους σε αυτές τις διαδικασίες (Brubaker, 1996, σ.413). Επιπλέον, η αναπτυξιακή θέση περί διάβρωσης των εθνοτικών ταυτοτήτων εμφορείται και από μια προφανή αξιακή επιλογή, η οποία προσδιορίζεται από τη φιλελεύθερη αποστροφή προς την ανορθολογική προ-νεωτερικότητα (της οποίας κατάλοιπο θεωρούνται οι πολιτισμικές, εθνοτικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες) και την προτίμηση σε πολιτικές (*civic*) ταυτότητες, καθώς και από την αισιόδοξη μοντερνιστική θέση περί του αναπόφευκτου της προόδου (Brubaker, 1996, σ.413, Huntington, 1965, σ.392-3).

Θεωρίες συγκρούσεων

Παρόλο που η γενικότερη ανάλυση των αναπτυξιακών θεωριών συνετέλεσε σημαντικά στην εδραίωση του εθνικισμού ως γνωστικού αντικειμένου και αποτέλεσε την αφετηρία μετέπειτα προσεγγίσεων¹⁷¹, έχασε την επιρροή της σχετικά σύντομα για έναν απλό λόγο: η πρόβλεψη που με έμφαση διατύπωνε περί ριζικής αποδυνάμωσης των εθνοτικών ταυτοτήτων στις σύγχρονες κοινωνίες δεν επιβεβαιώθηκε εμπειρικά. Ενώ η σπουδαιότητα των ταξικών και γενικότερα λειτουργικών διαιρετικών τομών αποτελεί καθοριστικό χαρακτηριστικό των δομικά διαφοροποιημένων κοινωνιών, οι αναμενόμενες συνέπειές τους στην ένταση των εθνοτικών ταυτίσεων απέχουν αρκετά από το να επαληθεύουν την αναπτυξιακή θέση. Η σχέση μεταξύ ταξικών και εθνοτικών/ πολιτισμικών ταυτοτήτων είναι περισσότερο περίπλοκη και σαφώς λιγότερο αυτονόητη και γραμμική από τις αναπτυξιακές προβλέψεις (και ελπίδες). Όχι μόνον ο ρόλος των πολιτισμικών, γλωσσικών και εθνοτικών ταυτοτήτων στα νέα κράτη της Αφρικής και Ασίας αποδείχθηκε ισχυρός στις περισσότερες περιπτώσεις, αλλά ακόμα και κράτη που κατ'εξοχήν θεωρούνται «σύγχρονα» και «ανεπτυγμένα», όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, ο Καναδάς, η Ισπανία ή η Γαλλία, αντιμετώπισαν εθνοτικές και περιφερειακές προκλήσεις της συνοχής τους, της εδαφικής κυριαρχίας τους αλλά και της αξιακής νομιμοποίησής τους (Glazer και Moynihan, 1975, σ.6-8, 15, 18, 25). Η κοινή διαπίστωση όλων ήταν ότι «η εθνοτική κινητοποίηση έγινε ολόένα και περισσότερο σημαντική σε όλες τις χώρες μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο» (Ragin, 1979, σ.620). Η αύξηση των επαφών και διαδράσεων μεταξύ (και) των εθνοτικών ομάδων, που πράγματι χαρακτηρίζει τη μοντερνικότητα, δεν οδήγησε απαρέγκλιτα στην αρμονία ή την αφομοίωση αλλά συχνά στην εθνοτική σύγκρουση (Connor, 1972, σ.343-4). Το μοντέλο της αφομοίωσης, λοιπόν, που προέβλεπαν οι αναπτυξιακές θεωρίες παρουσίαζε προβλήματα εμπειρικής επαλήθευσης.

Οι νέες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης που εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 είχαν ως βασικό ερευνητικό ζητούμενο να εξηγήσουν γιατί η εθνοτική ταυτότητα (αντιληπτή με την ευρύτερη έννοια) συνέχιζε να αποτελεί βάση πολιτικών συμπεριφορών και αποφάσεων, από τα αποσχιστικά κινήματα και τις οργανώσεις πολιτισμικού χαρακτήρα έως τη μεταναστευτική πολιτική και τα πολιτικά δικαιώματα. Αν και οι εξηγήσεις που προσφέρουν αυτές οι θεωρίες διαφέρουν, μπορεί κάποιος να τις κατατάξει από κοινού ως «θεωρίες

¹⁷¹ Για παράδειγμα, ο Hroch αναφέρει ως δύο από τις προϋποθέσεις ολοκλήρωσης των εθνικών κινήματων τους παράγοντες της *κινητικότητας* και *επικοινωνίας*, που είχε εισηγηθεί ο Karl Deutsch (1996, σ.32-3).

συγκρούσεων»¹⁷², ακριβώς γιατί το ερευνητικό πρόβλημα στο οποίο όλες επιδίωξαν να απαντήσουν ήταν το γιατί, ακόμη και εκεί που επικρατούσαν οι δομές της νεωτερικότητας, εξακολουθούσαν να υπάρχουν ή ακόμη και να εντείνονται η εθνοτική κινητοποίηση και οι εθνοτικές συγκρούσεις. Πέρα από αυτή την κεντρική διαφοροποίηση, οι θεωρίες συγκρούσεων μοιράζονται με τις αναπτυξιακές θεωρίες έναν ευρύτερο ερευνητικό προσανατολισμό. Αφενός εστιάζουν στην *αιτιολογία* της (ύπαρξης ή απουσίας) εθνοτικής κινητοποίησης και αφετέρου εντοπίζουν τις πιθανές αιτίες σε ένα λίγο ή πολύ κοινό σύνολο διαδικασιών της νεωτερικότητας. Οι θεωρίες συγκρούσεων, επιπροσθέτως, αποτελούν *εργαλειακές* προσεγγίσεις, καθώς, σε αντίθεση με αρχεγονικές ή ψυχολογικές/ υποκειμενικές προσεγγίσεις, αποδίδουν πρωταρχική σημασία σε πολιτικούς και - κυρίως - σε οικονομικούς παράγοντες εθνοτικής κινητοποίησης (Taras και Ganguly, 2002, σ.11, Yalcin Mousseau, 2001, σ.549). Πράγματι, παρόλο που δεν απουσιάζουν οι πολιτικές διαδικασίες από την ανάλυση των θεωριών σύγκρουσης, δίνεται έμφαση σε οικονομικές δομές και οικονομικές σχέσεις ως αιτίες της εθνοτικής κινητοποίησης (B. Nagel, 1986, σ.70, J. Nagel, 1986, σ.97). Όπως υπονοείται από τα παραπάνω, το ύστατο ερευνητικό ερώτημα συνίσταται ουσιαστικά στο ποια ταυτότητα καθορίζει τη συλλογική αλληλεγγύη και κινητοποίηση, η *ταξική* ή η *εθνοτική*¹⁷³ (Schatzberg, 1981, σ. 462); Από αυτό απορρέουν επιμέρους ερωτήματα: Πώς συνδέονται οι δύο ταυτότητες και οι αντίστοιχοι τύποι συλλογικής δράσης που παράγουν (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.107); Έχει η εθνοτική κινητοποίηση μια αυτόνομη δυναμική ή κατά βάση αποτελεί ένα επιφανόμενο ταξικών ανταγωνισμών; Τι συνεπάγονται όλα αυτά για την αιτιολογία της εθνοτικής κινητοποίησης;

Θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας

Μια πρώτη υποκατηγορία θεωριών σύγκρουσης είναι αυτές που τοποθετούν την ταξική διάρθρωση στο επίκεντρο της εξήγησης της εθνοτικής κινητοποίησης. Τα κοινά ερευνητικά ζητούμενα αυτών των θεωριών, όπου δεσπάζει το έργο του Michael Hechter, είναι: 1) Η επίδραση που έχει υπό συγκεκριμένες συνθήκες ο «πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας» (*cultural division of labor*) στην εθνοτική αλληλεγγύη και κινητοποίηση. 2) Ο βαθμός σύμπτωσης τουλάχιστον δύο κατηγορικών ανισοτήτων - για παράδειγμα περιφερειακή υπανάπτυξη και πολιτισμική κυριαρχία - και η επίδρασή της στην εθνοτική κινητοποίηση.

¹⁷² Κατ' αντιστοιχία με τη Θεωρία Συγκρούσεων (Conflict Theory) στο πεδίο της Πολιτικής Κοινωνιολογίας, η οποία αντιτάχθηκε στη Λειτουργιστική θεώρηση της κοινωνίας (θεώρηση την οποία σε μεγάλο βαθμό ενστερνίζονται οι αναπτυξιακές θεωρίες).

¹⁷³ Για παράδειγμα, βλέπε Hechter, 1978, Ragin, 1977, ειδικά σ.439-40 και 448-9, Young, 1986, ειδικά σ.119-23. Στις μελέτες αυτές οι εθνοτικές ομάδες θεωρούνται κλασικά παραδείγματα της βεμπεριανής «ομάδας γοήτρου».

αυτό της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» ή, αλλιώς, της «εσωτερικής αποικιοκρατίας»¹⁷⁴. Το μοντέλο αυτό έχει κυρίως συνδεθεί με το έργο του Michael Hechter και θεωρείται μια από τις βασικές θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης αλλά και του αποσχιστικού φαινομένου. Το έργο του είναι πολυσχιδές, όμως εδώ θα επικεντρώσουμε στην πιο πρώιμη περίοδό του. Η σκοπιά του είναι δομιστική και μακρο-κοινωνική, ενώ στο μετέπειτα έργο του στρέφεται σε περισσότερο ατομοκεντρικές και ορθολογιστικές προσεγγίσεις του εθνικιστικού φαινομένου. Ο Hechter αναπτύσσει τη θεωρία του ως απάντηση στις ανεπάρκειες των αναπτυξιακών προσεγγίσεων. Όπως είδαμε, οι αναπτυξιακές θεωρίες¹⁷⁵ προβλέπουν ότι η δομική διαφοροποίηση που επιφέρει το πλέγμα των εκσυγχρονιστικών διαδικασιών θα οδηγήσει στην εξασθένηση των παραδοσιακών δεσμών, συμπεριλαμβανομένων των εθνοτικών. Πιο συγκεκριμένα, αυτό συνεπάγεται σταδιακή αποδυνάμωση της εθνοτικής κινητοποίησης όπως και μειωμένη επίδραση των εθνοτικών κριτηρίων, δεσμών, δικτύων κ.λ.π. στην κατανομή ρόλων και πόρων (Hechter, 1974, σ.1153). Ο Hechter αντιπαραβάλλει στην αναπτυξιακή θέση τη θεωρία της «αντιδραστικής εθνοτικότητας», της οποίας μάλιστα το κεντρικό θεωρητικό σχήμα, αυτό του «πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας», διατυπώθηκε αρχικά από συγγραφείς που έχουν συνδεθεί με αναπτυξιακές προσεγγίσεις και τη «μοντερνιστική» σχολή του εθνικισμού, όπως είναι οι Barth και Gellner¹⁷⁶. Πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας υφίσταται όταν «αναθέτονται συγκεκριμένοι τύποι εργασίας και διαφορετικοί κοινωνικοί ρόλοι στη βάση ορατών πολιτισμικών χαρακτηριστικών ή δεικτών» (Hechter, 1974, σ.1154). Με άλλα λόγια, ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας αποτελεί μian ιεραρχική διευθέτηση, ένα «σύστημα διαστρωμάτωσης όπου αντικειμενικές πολιτισμικές διαφορές αντιστοιχίζονται με ταξικές διαχωριστικές γραμμές» (Leifer, 1981, σ.26). Όταν λοιπόν επικρατεί αυτή η διευθέτηση μεταξύ δομικών (ταξικών) και πολιτισμικών παραγόντων, όταν δηλαδή συμπίπτουν πολιτισμικές διαφορές με ανισότητες στην οικονομική ανάπτυξη, η θεωρία της αντιδραστικής εθνοτικότητας

¹⁷⁴ Ως «αντιδραστική εθνοτικότητα» μεταφράζω την έννοια *reactive ethnicity*, ενώ ως «εσωτερική αποικιοκρατία» την έννοια *internal colonialism*. Ως προς την πρώτη έννοια, με βάση τα όσα έχουμε παραπάνω αναφέρει για την απόδοση του όρου *ethnicity*, η θεωρία του Hechter ίσως είναι από τις περιπτώσεις όπου η απόδοση «εθνοτισμός» είναι πιο ακριβής· για λόγους συνέπειας όμως στη χρήση των όρων διατηρούμε το «εθνοτικότητα».

¹⁷⁵ Τις θεωρίες αυτές ο Hechter τις αποκαλεί «λειτουργιστικές».

¹⁷⁶ Αυτό οδηγεί τον Ragin να κατατάξει τον Gellner, μαζί με τον Hechter, ως εκπρόσωπο της προσέγγισης της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» (1979, σ.621). Επίσης, ο Barany τους κατατάσσει από κοινού στην προσέγγιση της «δομικής διαφοροποίησης» (2002, σ.278). Άλλωστε και ο ίδιος ο Hechter αναφέρει τους Barth και Gellner ως εκπροσώπους της προσέγγισης της αντιδραστικής εθνοτικότητας (1974, σ.1154). Παρ' όλες τις ομοιότητές τους, άποψή μου είναι ότι το όλο έργο του Gellner σχετικά με τον εθνικισμό τον φέρνει σαφώς εγγύτερα στις αναπτυξιακές/ μοντερνιστικές προσεγγίσεις.

προβλέπει πως η εθνοτική ταυτότητα παραμένει ισχυρή και η εθνοτική αλληλεγγύη εντείνεται (Hechter, 1974, σ.1154). Οι διαφορές στις προβλέψεις των δύο θεωριών έγκεινται στα εξής: για τη θεωρία της αντιδραστικής εθνοτικότητας (όπως διατυπώνεται από τον Hechter) οι πολιτισμικές/εθνοτικές ταυτίσεις δεν αποδυναμώνονται ριζικά, αλλά αντιθέτως εμπλέκονται, σε πολλές περιπτώσεις, στη διαμόρφωση δομών οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας ή έστω συνυπάρχουν με αυτές· οι διευθετήσεις πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας και η εθνοτική αντίδραση που συνεπάγονται δεν αναδύονται μόνο σε περιφέρειες κοινωνικά και γεωγραφικά αποκομμένες από αναπτυξιακές διαδικασίες όπως η εκβιομηχάνιση (Ragin, 1987, σ.135)· συναφώς, το φαινόμενο αυτό δεν αποτελεί «κατάλοιπο» προνεωτερικών δομών ή απότοκο ατελούς ανάπτυξης προορισμένο να εκλείψει, όπως πιστεύει ο Gellner (Wimmer, 2006, σ.334).

Το πλαίσιο που επέλεξε ο Hechter (τη δεκαετία του '70) για να ελέγξει τις δύο αυτές θεωρίες είναι η Βρετανία, η οποία όντως φαίνεται η κατάλληλη περίπτωση για μια τέτοια απόπειρα, καθώς - εκ πρώτης όψεως - καθένα από τα χαρακτηριστικά της, ενώ συνάδει με τη μια απ' τις δύο θεωρίες, αποτελεί ταυτόχρονα και ανασχετικό παράγοντα για την άλλη. Απ' τη μία είναι χώρα όπου η εκβιομηχάνιση ξεκίνησε πολύ νωρίς, με σταθερό πολιτικό σύστημα και ανεπτυγμένους εθνικούς θεσμούς, χαρακτηριστικά τα οποία συνάδουν με τις προϋποθέσεις της αναπτυξιακής θεωρίας. Απ' την άλλη υπάρχουν σαφείς ενδείξεις πως οι «Κέλτικες παρυφές» της χώρας (Σκωτία, Ουαλία και Β. Ιρλανδία) διαφοροποιούνται από την Αγγλία σε μια σειρά από χαρακτηριστικά: οι εθνοτικές ταυτίσεις δείχνουν να παραμένουν ισχυρές και να επηρεάζουν σε έναν βαθμό την πολιτική συμπεριφορά, ενώ - με παρόμοια επίπεδα εκβιομηχάνισης και ανάπτυξης με αυτά της Αγγλίας - το κατά κεφαλήν εισόδημα παραμένει χαμηλότερο (Hechter, 1974, σ.1156, 1165).

Για τον έλεγχο των δύο θεωριών ερευνώνται *τρία βασικά ερωτήματα*: Καθώς εμπεδώνεται η δομική διαφοροποίηση, παρατηρείται εξασθένηση της εθνοτικής αλληλεγγύης; Μειώνεται η σημασία του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας; Επιπλέον, συνδέεται ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας με την εθνοτική αλληλεγγύη (Hechter, 1974, σ.1154-5); Ο Hechter επιλέγει να χρησιμοποιήσει ποσοτικές μεθόδους για να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα. Για να μετρηθεί η ισχύς των λειτουργικών/ταξικών ταυτίσεων από τη μία και των πολιτισμικών/εθνοτικών από την άλλη, επιλέγονται ως κρίσιμα πεδία η εκλογική συμπεριφορά, με δείκτη την ψήφο προς το Συντηρητικό κόμμα, και δευτερευόντως το βιοτικό επίπεδο, με δείκτη το εισόδημα. Η επιλογή του πρώτου δείκτη βασίζεται στην παρατήρηση ότι κατά τη μακρά περίοδο που εξετάζει ο Hechter (από τη δεκαετία 1850 ως αυτήν του 1960) η ψήφος προς το Συντηρητικό κόμμα είναι συστηματικά χαμηλότερη στις κέλτικες κομητείες σε σύγκριση με τις αντίστοιχες αγγλικές. Δεδομένου ότι οι δύο ομάδες κομητειών παρουσιάζουν παρόμοια

κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά¹⁷⁷, αυτό αποτελεί σοβαρή ένδειξη πως οι δομικοί παράγοντες από μόνοι τους δεν μπορούν να εξηγήσουν την εκλογική συμπεριφορά, σύμφωνα με τον Hechter. Περαιτέρω, ως δείκτης της «δομικής διαφοροποίησης», της κυρίαρχης δηλαδή διαδικασίας κατά την αναπτυξιακή θεωρία, επιλέγεται το επίπεδο εκβιομηχάνισης της κάθε κομητείας. Η εθνοτική αλληλεγγύη αποτιμάται με βάση το πόσο επηρεάζουν την εκλογική συμπεριφορά οι «πολιτισμικές», σε αντίστιξη με τις «δομικές»¹⁷⁸ μεταβλητές. Ο κύριος πολιτισμικός δείκτης που χρησιμοποιεί ο Hechter είναι το ποσοστό των ατόμων σε μια κομητεία που δεν ανήκει στην Αγγλικανική Εκκλησία (*Nonconformists*), χαρακτηριστικό που είναι πλειοψηφικό σε Σκοτία και Ουαλία. Ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας μετριέται από τον Hechter με βάση τη σπουδαιότητα των πολιτισμικών μεταβλητών στο κατά κεφαλήν εισόδημα (1974, σ.1155-57).

Η πρώτη διαπίστωση του Hechter είναι ότι για μια ευρεία χρονική περίοδο (1891-1966) οι πολιτισμικοί παράγοντες έχουν μια *σταθερή* επίδραση στην εκλογική συμπεριφορά των Βρετανών *εν γένει*, η οποία είναι ισοδύναμη ή ακόμα και ισχυρότερη από την επίδραση «δομικών» μεταβλητών. Μάλιστα η επιρροή των πολιτισμικών μεταβλητών είναι περισσότερο ισχυρή στην Ουαλία απ' ό,τι στην Αγγλία αλλά και τη Σκοτία. Ο Hechter θεωρεί ότι η ψήφος στην κέλτικη περιφέρεια προς τους Φιλελεύθερους, τα εθνικιστικά κόμματα (σκοτσέζικο, ουαλικό) και, κυρίως, προς τους Εργατικούς εκφράζει αυτές τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Άρα, αναφορικά με το *πρώτο ερώτημα* που θέτει ο Hechter για να ελέγξει τις δύο θεωρίες, η εθνοτική αλληλεγγύη δεν δείχνει σε καμία περίπτωση τάση εξασθένησης. Τα στοιχεία λοιπόν αυτά δεν επιβεβαιώνουν τη θέση των αναπτυξιακών προσεγγίσεων ότι η πολιτική συμπεριφορά σε λειτουργικά διαφοροποιημένες κοινωνίες επηρεάζεται κυρίως από δομικούς παράγοντες όπως η τάξη¹⁷⁹ (1974, σ. 1156-60, 1164).

Όσον αφορά το *δεύτερο ερώτημα*, αν δηλαδή μειώνεται η σημασία του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας ενώ ενισχύεται η λειτουργική διαφοροποίηση, ο Hechter εξετάζει την επίδραση που έχουν οι δομικές και πολιτισμικές μεταβλητές στο εισόδημα. Όσον αφορά τη Βρετανία *συνολικά*, η επίδραση των πολιτισμικών παραγόντων στην κατανομή του εισοδήματος ανά κομητεία αρχικά (μέσα-τέλη 19^{ου} αι.) είναι ισοδύναμη με αυτή των δομικών μεταβλητών, σταδιακά όμως φθίνει (Hechter, 1974, σ.1160-62). Κάτι τέτοιο βεβαίως θα συνιστούσε επιβεβαίωση της αναπτυξιακής θέσης, όμως ο Hechter μετρώντας αυτή την επίδραση

¹⁷⁷ Δηλαδή έχουν παρόμοια επίπεδα εκβιομηχάνισης ή, αλλιώς, η αναλογία «βιομηχανικών» προς «αγροτικές» κομητείες είναι παρόμοια στην Αγγλία απ' τη μία και σε Σκοτία-Ουαλία απ' την άλλη.

¹⁷⁸ Οι «δομικές» μεταβλητές που χρησιμοποιεί ο Hechter είναι το είδος της απασχόλησης (βιομηχανικός εργάτης, αγρότης, επαγγελματίας), η ηλικία, η αύξηση του πληθυσμού, η οικογενειακή κατάσταση, ο τόπος κατοικίας (αστικά κέντρα, ύπαιθρος) (1974, σ.1159).

¹⁷⁹ Πολλώ μάλλον ότι εξαλείφονται οι πολιτισμικές διαφορές μέσω της διαδικασίας αφομοίωσης.

ξεχωριστά σε Αγγλία, Ουαλία και Σκοτία υποδεικνύει μια πιο σύνθετη εικόνα: ενώ στις αγγλικές και σκοτσέζικες κομητείες οι πολιτισμικές μεταβλητές δεν επηρεάζουν σημαντικά τη διακύμανση του εισοδήματος, στην Ουαλία η επίδρασή τους είναι αποφασιστική¹⁸⁰ (1974, σ.1163-4). Παρουσιάζεται δηλαδή μια παρόμοια διαφοροποίηση με αυτήν που αφορά την εκλογική συμπεριφορά. Αξιοποιώντας τα στοιχεία από τις μετρήσεις αυτές, συμπεραίνει ότι η «εθνοτική αλληλεγγύη», όπως αποτιμάται μέσω της ανάλυσης της εκλογικής συμπεριφοράς, είναι αποτέλεσμα της εθνοτικής ιδιαιτερότητας των κέλτικων περιοχών. Το ζήτημα για τον Hechter είναι να αναζητηθούν οι «αντικειμενικές συνθήκες» που γεννούν και αναπαράγουν την εθνοτική αλληλεγγύη (1974, σ.1162-3, 1165).

Η θεωρία της αντιδραστικής εθνοτικότητας προσφέρεται για μια τέτοιου είδους εξήγηση, καθώς, όπως είδαμε, προβλέπει ότι «μόνο όταν [...] αντικειμενικές πολιτισμικές διαφορές συνδέονται με δομικές ανισότητες μεταξύ ομάδων, αποκτούν ανθεκτική βαρύτητα σε σύνθετες κοινωνίες» (Hechter, 1974, σ.1165). Δεδομένου ότι οι κέλτικες περιοχές της Βρετανίας έχουν απ' τη μια χαμηλότερο εισόδημα από την Αγγλία και από την άλλη «αντικειμενικές» πολιτισμικές διαφορές με αυτήν (θρησκεία και – δευτερευόντως – γλώσσα), η θεωρία της αντιδραστικής εθνοτικότητας φαντάζει μια ικανοποιητική εξήγηση της πολιτικοποίησης της εθνοτικής αλληλεγγύης που παρατηρείται εκεί. Για να ελέγξει αν πράγματι αυτό ισχύει, αν δηλαδή σύμφωνα με το *τρίτο ερώτημα* ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας παράγει εθνοτική αλληλεγγύη, ο Hechter οικοδομεί μια τυπολογία των βρετανικών κομητειών όχι με βάση την ιστορική περιφέρεια που ανήκουν (Αγγλία, Σκοτία, Ουαλία) αλλά με βάση την οικονομική θέση τους και την ισχύ της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Ως προς την οικονομική διάσταση τις διακρίνει σε προνομιούχες και μειονεκτούσες, ενώ ως προς την πολιτισμική σε κυρίαρχες και σε «μειονοτικές» (*culturally subordinate*), οι οποίες έχουν υψηλά ποσοστά μη Αγγλικανών¹⁸¹ (1974, σ.1167). Από τον συνδυασμό αυτών των δύο διαστάσεων παράγονται

¹⁸⁰ Συγκεκριμένα, για τις δύο πιο πρόσφατες μετρήσεις (1951 και 1961), οι πολιτισμικοί παράγοντες εξηγούν το 70% και 50%, αντιστοίχως, της διακύμανσης του εισοδήματος μεταξύ των ουαλικών κομητειών (Hechter, 1974, σ.1164).

¹⁸¹ Αυτό οδηγεί σε μια εικόνα αρκετά σύνθετη: Όσον αφορά την Αγγλία, σαφώς οι περισσότερες κομητείες κατατάσσονται στις κυρίαρχες (κατά προσέγγιση οι 30 από τις 40 συνολικά), όμως αρκετές συμπεριλαμβάνονται στις μειονοτικές (μάλιστα για τις δύο τελευταίες χρονολογίες του δείγματος αυτός ο αριθμός αυξάνεται σε σχέση με το παρελθόν). Οι κομητείες της Ουαλίας σχεδόν στο σύνολό τους κατατάσσονται ως μειονοτικές (10 στις 13). Όμως στη Σκοτία οι κομητείες είναι μοιρασμένες, με τάση στις τελευταίες χρονολογίες 1951 και 1961 να υπερτερούν οι κυρίαρχες (21) έναντι το μειονοτικών (12), συγκεντρωμένων κυρίως στα σκοτσέζικα υψίπεδα (1974, σ.1172). Αυτή η κατάταξη, όπως θα σημειώσουμε και παρακάτω, υποβαθμίζει σε έναν βαθμό την εικαζόμενη ενότητα του κέλτικου μπλοκ και δυσχεραίνει την εξαγωγή συμπερασμάτων για τον εθνοτικό χαρακτήρα της κινητοποίησης στο Η.Β., σε συνδυασμό μάλιστα με το γεγονός ότι διαχρονικά πολλές κομητείες αλλάζουν κατηγορία λόγω μεταβολών στο εισόδημα ή την πολιτισμική σύνθεσή τους. Επίσης, εμποδίζει τη διατύπωση αφοριστικών και υπέρμετρα γενικευτικών ερμηνειών, που θα έβλεπαν άκαμπτα την Αγγλία ως κυρίαρχη και τις Σκοτία-Ουαλία ως ξεκάθαρα μειονοτικές περιοχές.

τέσσερις τύποι κομητειών: οι ανώτερες ιεραρχικά περιοχές είναι οι «κεντρικές», που συνδυάζουν οικονομική δύναμη και πολιτισμική κυριαρχία, ενώ στη βάση της ιεραρχίας βρίσκονται οι «περιφερειακές» περιοχές, αυτές που είναι ταυτόχρονα μειονοτικές και φτωχότερες¹⁸². Το βασικό εύρημα του Hechter, μετά από ανάλυση της εκλογικής συμπεριφοράς για κάθε τύπο κομητείας ξεχωριστά, είναι ότι οι πολιτισμικοί παράγοντες είναι διαχρονικά σταθεροί και ισχυρότεροι στην ψήφο των *περιφερειακών* κομητειών. Επιβεβαιώνεται έτσι η υπόθεση πως στις περιφερειακές κομητείες, η πλειοψηφία των οποίων βρίσκεται στην Ουαλία και τη Σκωτία, υπάρχει πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας, ο οποίος είναι εν πολλοίς υπεύθυνος για την ανθεκτικότητα της εθνοτικής αλληλεγγύης. Το θεμελιώδες συμπέρασμά του Hechter συνεπώς είναι ότι οι πολιτικές διεκδικήσεις είναι «πολύ πιθανό» να έχουν εθνοτική βάση εκεί που οι πολιτισμικές διαφορές καθορίζουν αποφασιστικά το σύστημα διαστρωμάτωσης και την κατανομή πόρων, δηλαδή εν προκειμένω στις κέλτικες περιοχές που χαρακτηρίζονται από πολιτισμικό καταμερισμό της εργασίας (1974, σ.1170-77).

Ένα σημαντικό για τη θεωρία - και το ευρύτερο έργο - του Hechter ζήτημα είναι το πότε υπερισχύει η ταξική και πότε η εθνοτική αλληλεγγύη, ζήτημα το οποίο εξειδικεύεται στο ερώτημα αν η εθνοτική αντίδραση στις κέλτικες περιοχές οφείλεται πρωτίστως σε οικονομικούς/ταξικούς ή πολιτισμικούς λόγους ή σε έναν συνδυασμό των δύο (1974, σ.1167). Πρόκειται για ένα ερώτημα που απασχολεί μέχρι και σήμερα, ρητά ή σιωπηρά, τη μελέτη των εθνοτικών ταυτοτήτων και συλλογικών δράσεων, το αν δηλαδή αυτές όντως εκφράζουν πολιτισμικές ιδιομορφίες ή αποτελούν επιφαινόμενα οικονομικών συνθηκών και ταξικών επιδιώξεων. Επ' αυτού ο Hechter απαντά πως είναι *εξίσου* ταξική και πολιτισμική η υποκείμενη αλληλεγγύη της εθνοτικής αντίδρασης *στην ειδική περίπτωση* ομάδων που αντιμετωπίζουν το διπλό εμπόδιο της οικονομικής μειονεξίας και των πολιτισμικών διακρίσεων· αυτό συμβαίνει όχι υπό οιοσδήποτε συνθήκες, αλλά μόνον όπου πολιτισμικές και οικονομικές διευθετήσεις αποκρυσταλλώνονται με την πολύ συγκεκριμένη μορφή του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι για τον Hechter οι πολιτισμικές διαφορές *από μόνες τους* δεν είναι πιθανό να οδηγήσουν σε εθνοτική κινητοποίηση· πρέπει να συνδεθούν με - ή να οδηγούν σε - οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Η θέση αυτή υποστηρίζεται από μια σειρά από πρόσθετα ευρήματα της εμπειρικής του ανάλυσης¹⁸³. Ο

¹⁸² Στο σημείο αυτό η ανάλυση του Hechter μεταφέρει στο ενδοκρατικό επίπεδο το (μαρξιστικό) μοντέλο του Wallerstein, που αφορούσε την οργάνωση του διεθνούς συστήματος σε κέντρο και περιφέρεια (Meadwell, 1989, σ.142, Olzak, 1998, σ.199-200).

¹⁸³ Πρώτον, στις φτωχές αλλά πολιτισμικά κυρίαρχες κομητείες (δεύτερος ιεραρχικά τύπος) είναι οι δομικοί - ταξικοί παράγοντες που επικρατούν. Δεύτερον, στις μειονοτικές αλλά οικονομικά ισχυρές κομητείες οι πολιτισμικοί παράγοντες δεν έχουν σημαντική και διαρκή βαρύτητα. Τρίτον, ο κύριος δείκτης πολιτισμικής ταυτότητας που χρησιμοποιεί συσχετίζεται θετικά κατά τις πιο πρόσφατες χρονολογίες με το κατά κεφαλήν

Hechter σε λίγο μεταγενέστερο άρθρο του θεωρεί ότι μέσω του σχήματος του «πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας» οι ταξικές συνταυτίσεις και οι πολιτισμικές ταυτότητες συναρθρώνονται σε ένα «νέο όλον» και έτσι αντιμετωπίζονται οι ανεπάρκειες και αστοχίες των στενά υλιστικών ή αρχεγονικών προσεγγίσεων (1978, σ.294-5). Το κεντρικό συμπέρασμα του Hechter επαναδιατυπώνεται και σε άλλη μελέτη, η οποία αναφέρεται όχι σε κοινωνίες που αποτελούνται από ιστορικές και γεωγραφικά προσδιορισμένες εθνοτικές ομάδες, όπως η Βρετανία, αλλά στο πλαίσιο πολυπολιτισμικών μεταναστευτικών κοινωνιών, όπως οι ΗΠΑ (βλέπε Hechter, 1978, σ.297-8, 306, 312, 315).

Πάντως ο Hechter φαίνεται να θεωρεί ότι η εθνοτική κινητοποίηση μπορεί να προκύψει πιο εύκολα από την ταξική, θέση που συμμερίζονται ασφαλώς πολλοί μελετητές. Και αυτό γιατί η συγκρότηση μιας τάξης χρειάζεται την ύπαρξη συγκεκριμένων συνθηκών αλλά και την υπερνίκηση των πολιτισμικών δεσμών. Χωρίς να συζητήσουμε σε βάθος αυτό το ζήτημα και, βεβαίως, χωρίς να ενστερνιζόμαστε την αρχεγονική θέση περί ταυτοτήτων, μπορούμε να αποδεχθούμε ότι οι πολιτισμικές «ταυτότητες» τείνουν να αναπαράγονται ευκολότερα, ή τουλάχιστον να κληρονομείται μια χαλαρή ταύτιση προς αυτές, σε αντίθεση με τις ταξικές που πρέπει να συγκροτηθούν εξ αρχής (Rex, 1994, σ.4).

Ποιες είναι οι θεωρητικές συνέπειες του μοντέλου του Hechter; Η μέχρι τώρα συζήτηση απαντάει στο κομμάτι της ερώτησης που αφορά την *εθνοτική κινητοποίηση* γενικότερα. Η διαπραγμάτευση της εθνοτικής κινητοποίησης από τον Hechter μας προϊδεάζει για το είδος της ανάλυσης και τις προβλέψεις που κάνει όσον αφορά το άλλο φαινόμενο που μας ενδιαφέρει, το *αποσχιστικό*. Κυρίαρχο ρόλο στην εξήγησή του παίζει το θεωρητικό σχήμα της «εσωτερικής αποικίας» που χρησιμοποιεί, κυρίως στο έργο του *Internal Colonialism* (1975). Ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας μπορεί να λαμβάνει χώρα είτε σε μια γεωγραφικά οριοθετημένη περιοχή εντός ενός κράτους είτε να είναι διάχυτος στο σύνολο της περιφέρειας. Στην πρώτη περίπτωση, στην οποία εμπίπτουν η Σκοτία και η Ουαλία, για παράδειγμα, η περιοχή αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως εσωτερική αποικία. Σε αυτές τις περιφερειακές περιοχές δημιουργήθηκε μια ντόπια εργατική τάξη, «κυριαρχούμενη από μια αγγλική ή εξαγγλισμένη μεσαία και ανώτερη τάξη» (Ragin, 1979, σ.622). Στον βαθμό που η περιφέρεια είναι, εκτός από γεωγραφικά οριοθετημένη, το έδαφος μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας ή/και μια (αυτό)διοικητική οντότητα (Hechter, 2000β, σ.321), τότε η κατάσταση μπορεί να περιγραφεί ως «η κυριαρχία και εκμετάλλευση μιας εθνοτικά προσδιορισμένης περιφέρειας από το πλουσιότερο και πολιτισμικά κυρίαρχο κέντρο» (Olzak, 1983, σ.539). Άρα ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας *στα*

εισόδημα στις πολιτισμικά κυρίαρχες κοινωνίες αλλά αρνητικά στις μειονοτικές (Hechter, 1974, σ.1175, 1177).

πλαίσια της ευρύτερης διαίρεσης κέντρου - περιφέρειας παράγει τις δομικές προϋποθέσεις για αποσχιστική κινητοποίηση, η οποία συνιστά αντίδραση της περιφερειακής εθνοτικής μειονότητας.

Το μοντέλο του Hechter έχει δεχτεί εκτεταμένη κριτική τόσο όσον αφορά τον ανεπαρκή τρόπο ανάλυσης των δεδομένων (αξιοπιστία μετρήσεων) όσο και για την ορθότητα των γενικότερων συμπερασμάτων και την επαλήθευση των θέσεων του (εγκυρότητα)¹⁸⁴. Εκτιμάται, γενικά, ότι τα συμπεράσματα που βγάξει ο Hechter ίσως είναι αρκετά πιο ανεπιφύλακτα και απόλυτα από αυτό που του επιτρέπουν τα ελλιπή πληροφοριακά στοιχεία και τα όχι πάντα ευκρινή στατιστικά αποτελέσματα που αυτά παράγουν. Χαρακτηριστικά, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η επιλογή του να θέσει τις κομητείες ως μονάδες εκλογικής ανάλυσης είναι μεν θεωρητικά εύλογη, όμως τα τελικά αποτελέσματα, αν ερμηνευθούν στενά, αδυνατίζουν τη θέση περί εθνοτικής αντίδρασης. Ο Hechter ισχυρίζεται ότι αυτή βασικά συμβαίνει στις περιφερειακές κομητείες· όμως για την περίπτωση της Σκοτίας το 1961 υπάρχει σχεδόν διπλάσιος αριθμός «κεντρικών» (core) κομητειών από τις «περιφερειακές» (21 και 12 αντίστοιχα). Με αυτά τα δεδομένα, μια ευρύτερη Σκοτσέζικη αντίδραση στον πολιτισμικό καταμερισμό εργασίας δε θα έπρεπε να αναμένεται, παρά μόνο η κινητοποίηση των περιφερειακών της κομητειών. Άρα, όπως επισημαίνει ο Smith, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η δομή των οικονομικών ανισοτήτων και εντός των εθνοτικών ομάδων (1982, σ.21). Την περίοδο που έγραφε ο Hechter ο σκοτσέζικος εθνικισμός ήταν μόλις στην πρώτη φάση της «ανάκαμψής» του, όμως στη συνέχεια έδειξε μια σταθερή ανοδική τάση, όπως αποτυπώνεται από τα εκλογικά ποσοστά του Σκοτσέζικου Εθνικού Κόμματος. Αυτό υποδηλώνει πως η εθνοτική αντίδραση και η αυτονομία του εθνικιστικού μηνύματος, σε σχέση με τις οικονομικές συνθήκες, ήταν ευρύτερη από τα όρια που προέβλεπε ο Hechter. Επίσης, ο σκοτσέζικος εθνικισμός έχει αποδειχθεί ισχυρότερος από τον ουαλικό, αντίθετα από τις προβλέψεις του μοντέλου του Hechter (Saxton, 2004, σ.28). Η ανάλυση του χωλαίνει, λοιπόν, και ως προς την εξήγηση του χρόνου εκδήλωσης και της έντασης της αποσχιστικής κινητοποίησης (Smith, 1982, σ.21-2). Η περίπτωση της Σκοτίας, η οποία τοποθετείται στο ενδιάμεσο της σαφώς «περιφερειακής» Ουαλίας και της «κεντρικής» Αγγλίας (Hechter, 1974, σ.1164-5), είτε οδηγεί σε συρρίκνωση της επεξηγηματικής εμβέλειας του αντιδραστικού εθνικισμού είτε επιτάσσει μια σαφή επαναδιατύπωση της θεωρίας, η οποία θα προσλαμβάνει λιγότερο αυστηρά το σχήμα του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας, αποδίδοντας αυτονομία και ισχύ στους πολιτισμικούς παράγοντες. Σε κάθε περίπτωση,

¹⁸⁴ Ενδεικτικά, σε ένα ειδικό τεύχος του περιοδικού *Ethnic and Racial Studies* αφιερωμένο στη θεωρία της «εσωτερικής αποικιοκρατίας» οι κριτικές που ασκούνται στο μοντέλο του Hechter μετά από εφαρμογή του σε διάφορες περιπτώσεις είναι μικτές (Stone, 1996, σ.280-81). Επίσης, για περαιτέρω εξειδικευμένη κριτική της μεθοδολογίας και των συμπερασμάτων του Hechter βλέπε Leifer, 1981, σ.39-42, Ragin, 1977, σ.448-9.

καταδεικνύει τους περιορισμούς στατικών και ντετερμινιστικών εξηγήσεων, όπως αυτή του Hechter.

Εν συνεχεία, αναφορικά με το ίδιο το σχήμα του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας, δεν εξηγείται καν γιατί αυτή η συγκεκριμένη αποκρυστάλλωση δομικών διευθετήσεων επικρατεί σε συγκεκριμένες πολυεθντικές κοινωνίες και όχι σε άλλες. Επιπροσθέτως, δε διαφαίνεται ποιες είναι οι *συγκεκριμένες* κοινωνικές και ιστορικές διαδικασίες που παράγουν τον πολιτισμικό καταμερισμό της εργασίας σε πρώτη φάση, ο ρόλος των κοινωνικών δρώντων είναι εν πολλοίς αφανής ή αυστηρά προδιαγεγραμμένος, ενώ αντιθέτως οι πολιτικές συμπεριφορές (π.χ. η ταξική αλληλεγγύη, η εθνοτική κινητοποίηση κ.λ.π.) εξηγούνται αποκλειστικά από έναν συγκεκριμένο συνδυασμό δομικών μεταβλητών.

Η θεωρία του Hechter αποτελεί, παρά τις αδυναμίες της, μια σημαντική συμβολή στη γενικότερη κατανόηση της εθνοτικής αλληλεγγύης και των αποσχιστικών κινήματων, όπως έχουμε και προηγουμένως υπαινιχθεί. Ιδιαίτερα αν «διαβαστεί» με λιγότερο αυστηρό τρόπο, τότε έχει και ερμηνευτική αξία και καίρια θεωρητική συνεισφορά. Για παράδειγμα, η περίπτωση των Παπούα εξηγείται ικανοποιητικά με τα ερμηνευτικά εργαλεία της εσωτερικής αποικιοκρατίας, καθώς πληροί όλες τις προϋποθέσεις του μοντέλου: α) ένας εθνοτικά διακριτός πληθυσμός που κατοικεί μια γεωγραφικά οριοθετημένη περιφέρεια, β) μια από τις φτωχότερες περιφέρειες της Ινδονησίας (της οποίας τους πλούσιους φυσικούς πόρους εκμεταλλεύονται ξένες εταιρείες με τη συμμετοχή της ινδονησιακής κυβέρνησης) και γ) η εφαρμογή πολιτικών εμπέδωσης κυριαρχίας (όπως κρατικά προγράμματα εποίκισμού με σκοπό την εθνοτική αλλοίωση του πληθυσμού, εκτεταμένη αστυνομική και στρατιωτική βία, αποκλεισμός ντόπιων από διοικητικές θέσεις, και πολιτικές πολιτισμικής αφομοίωσης). Η περίπτωση των Παπούα είναι μάλλον ακραία, όμως υπάρχουν και άλλα αποσχιστικά κινήματα εθνοτικών μειονοτήτων που υποφέρουν τόσο από οικονομική εκμετάλλευση όσο και από πολιτισμικό αποκλεισμό, οπότε το μοντέλο του Hechter μπορεί ενδεχομένως να συντελέσει στην εξήγηση και ερμηνεία τους. Επιπλέον, η εθνοτική κινητοποίηση στο έργο του Hechter δεν αποτελεί ανορθολογική αναδίπλωση αλλά μια απάντηση από την πλευρά των ασθενέστερων σε άνισες δομές *ισχύος*¹⁸⁵. Γι' αυτόν το λόγο αποτελεί απάντηση βαθύτατα *πολιτική*. Όπως αναφέρει ο ίδιος, δεν είναι γόνιμο να γίνει αντιληπτή η εθνοτική αλληλεγγύη στις συνθήκες του πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας «ως ένα παραδοσιακό ή αρχέγονο συναίσθημα. Αντιθέτως, αλληλεγγύη τέτοιου είδους αντιπροσωπεύει υψηλό βαθμό πολιτικής συνείδησης από την πλευρά των ομάδων που επιθυμούν να αλλάξουν τον πολιτισμικό καταμερισμό εργασίας» (1974, σ.1177). Ο

¹⁸⁵ Υπό αυτή την έννοια η εθνοτική και αποσχιστική κινητοποίηση αποτελούν μια ορθολογική επιλογή στο έργο του Hechter, ιδιαίτερα το μεταγενέστερο (Eder κ.α., 2002, σ.61).

πολιτικός χαρακτήρας της εθνοτικής αλληλεγγύης αναδεικνύεται και από τη συμπληρωματική διαπίστωση του Hechter, ότι από μόνη της η πολιτισμική ταυτότητα δεν μπορεί να παράξει πολιτική· χρειάζεται η σύνδεσή της και η κατάδειξη της συνάφειάς της με κάποιου είδους κοινωνικές συνθήκες.¹⁸⁶

Μοντέλο διαιρεμένης αγοράς εργασίας Μια δεύτερη προσέγγιση που εντάσσεται στην κατηγορία των θεωριών πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας είναι το μοντέλο της «διαιρεμένης αγοράς εργασίας» (*split labor market*), που αναπτύχθηκε από την Edna Bonacich¹⁸⁷. Η κεντρική θέση της Bonacich είναι ότι «οι εθνοτικοί ανταγωνισμοί αναπτύσσονται αρχικά σε μια αγορά εργασίας που είναι διαιρεμένη παράλληλα με εθνοτικές διαχωριστικές γραμμές» (1972, σ.549)¹⁸⁸. Ο εθνοτικός ανταγωνισμός δεν αποτελεί σύγκρουση μιας αστικής τάξης με μια εργατική τάξη, οι οποίες είναι εθνοτικά διακριτές. Τη διευθέτηση αυτή, η οποία μοιάζει με εκείνη που περιγράφεται στο μοντέλο Hechter, η Bonacich την κατηγοριοποιεί ως «πατερναλισμό» (σ.558). Η Bonacich ασχολείται με τον εθνοτικό ανταγωνισμό που διεξάγεται εντός της εργατικής τάξης¹⁸⁹ και μπορεί δυνητικά να οδηγήσει σε εθνοτικά διαιρεμένη αγορά εργασίας¹⁹⁰. Ενδιαφέρεται τόσο για το πώς δημιουργείται μια εθνοτικά διαιρεμένη αγορά εργασίας όσο και για την αντίδραση των βασικών συλλογικών δρώντων. Οι δρώντες συγκροτούνται αποκλειστικά με ταξικούς όρους και διακρίνονται στην επιχειρηματική τάξη, την υψηλότερα αμειβόμενη εργασία και τη φθηνότερη εργασία. Μια αγορά εργασίας θεωρείται «διαιρεμένη», όταν «υπάρχουν τουλάχιστον δύο ομάδες εργατών των οποίων η τιμή εργασίας για την ίδια δουλειά διαφέρει, ή θα διέφερε αν έκαναν την ίδια δουλειά» (σ.549). Η Bonacich δεν αποδίδει στον εθνοτικό χαρακτήρα των ομάδων αυτών πλήρως αυτόνομο ρόλο, καθώς ισχυρίζεται ότι, αν δύο εθνοτικές ομάδες διαθέτουν τους ίδιους πόρους και όμοια κίνητρα, τότε δεν δημιουργείται διαιρεμένη αγορά εργασίας. Άρα οι ανεξάρτητες μεταβλητές που καθορίζουν

¹⁸⁶ Ως προς αυτό, και για να μείνουμε στα παραδείγματα του Hechter, είναι ενδιαφέρουσα η άποψη του Raymond Tong ότι το Σκοτσέζικο Εθνικό Κόμμα πέτυχε ευρύτερη εκλογική απήχηση, όταν άρχισε να υποβαθμίζει το πολιτισμικό στοιχείο στη ρητορεία του και να «δίνει έμφαση σε οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα». Εξίσου ενδιαφέρουσα επισήμανση του συγγραφέα είναι ότι το Εργατικό Κόμμα και οι Φιλελεύθεροι Δημοκράτες στη Σκωτία αντέδρασαν σε αυτή την αλλαγή του Εθνικού Κόμματος με την αντίστροφη τακτική, δηλαδή τον τονισμό της Σκοτσέζικης ιδιαιτερότητάς τους (Tong, 1994). Τόσο η άνοδος των Εθνικιστών όσο και η (έστω και πρόσκαιρη) αναχαίτιση της δυναμικής τους υποδεικνύουν ότι ήταν η *συνάρθρωση* οικονομικών ζητημάτων και ζητημάτων εθνοτικής ταυτότητας που είχε ισχυρότερη πολιτική απήχηση επιβεβαιώνοντας έτσι τον πυρήνα της θέσης του Hechter.

¹⁸⁷ Μια συναφής προσέγγιση είναι αυτή της «διπλής αγοράς εργασίας» (*dual labour market*)(βλέπε Drury, 1994, σ.17-8).

¹⁸⁸ Οι παραπομπές στην Bonacich που ακολουθούν αφορούν όλες το άρθρο της του 1972, όπου παρουσιάζει τη θεωρία της.

¹⁸⁹ Νοούμενης με την ευρεία έννοια ως του συνόλου των μη κεφαλαιούχων εργαζομένων.

¹⁹⁰ Η διαιρεμένη αγορά εργασίας μπορεί να προκύψει από τη δεύτερη κατηγορία της Bonacich, αυτήν της «κυριαρχίας», όπου «μέρος της κυρίαρχης [εθνοτικής] ομάδας πρέπει να ανήκει στην εργατική τάξη». Η τρίτη κατηγορία εθνο-ταξικής διευθέτησης είναι αυτή του «ανταγωνισμού» (σ.558).

την εθνοτική κινητοποίηση δεν είναι η εθνοτική ταυτότητα ή οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες αλλά οι *πόροι* και τα *κίνητρα* των ομάδων¹⁹¹. Καθώς αυτοί οι δύο παράγοντες «μεταβάλλονται συχνά ανάλογα με την εθνοτική ταυτότητα, είναι συνηθισμένη η ύπαρξη εθνοτικά διαιρεμένων αγορών εργασίας» (σ.553). Η φθηνότερη εργατική τάξη σε μια *εθνοτικά* διαιρεμένη αγορά εργασίας αποτελείται κυρίως από μετανάστες ή ντόπιες «κατακτημένες» εθνοτικές ομάδες και έχει τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της προσωρινής ή εποχιακής εργασίας. Γι' αυτό ακριβώς είναι φθηνότερη, αφού τα μέλη της είναι διατεθειμένα να συμβιβαστούν με άσχημες συνθήκες εργασίας, να αποδεχθούν χαμηλότερους μισθούς και να αποφύγουν την ανάμειξη σε παρατεταμένες εργασιακές συγκρούσεις. Έτσι, η ομάδα αυτή προτιμάται *ceteris paribus* από τους εργοδότες. Αυτή η κατάσταση, που εμπίπτει στον ορισμό της διαιρεμένης αγοράς εργασίας, προκαλεί την αντίδραση της καλύτερα αμειβόμενης εργατικής τάξης. Η τάξη αυτή αποτελείται από μέλη της κυρίαρχης ντόπιας εθνοτικής ομάδας (ή και άλλων προνομιούχων ομάδων), της ίδιας εθνοτικής ομάδας δηλαδή που απαρτίζει την επιχειρηματική τάξη. Λόγω των περισσότερων πόρων (οικονομικών, πολιτικών, οργανωτικών) που διαθέτει, επιχειρεί να περιορίσει ή να ανατρέψει την απειλή των κερκτιμένων «προνομίων» της από μια μόνιμη διευθέτηση εθνοτικά διαιρεμένης αγοράς εργασίας. Εάν όντως είναι αρκετά ισχυρή, δύο είναι οι πιθανές εκβάσεις κατά την Bonacich: 1) «Κινήματα αποκλεισμού», δηλαδή η άσκηση πίεσης προς κυβερνήσεις ή/και επιχειρηματίες, ώστε να απαγορευθεί η είσοδος μεταναστών εργατών στη χώρα. 2) Ένα «σύστημα καστών», που επικρατεί όταν η παρουσία της φθηνότερης και εθνοτικά διαφορετικής εργασίας δεν μπορεί να αποφευχθεί, όμως περιορίζεται στις δυσκολότερες και χαμηλότερα αμειβόμενες εργασίες. Επιπλέον, καταβάλλεται προσπάθεια να εμποδιστεί η οποιαδήποτε άλλη ενδυνάμωση της χαμηλότερα αμειβόμενης εργασίας (π.χ. μέσω της εκπαίδευσης ή της απόκτησης πολιτικών δικαιωμάτων). Αυτό σημαίνει ότι παύει να υφίσταται η εθνοτικά διαιρεμένη αγορά εργασίας, αφού οι δύο κατηγορίες εργατών δεν ανταγωνίζονται για τις *ίδιες* θέσεις εργασίας. (σ.553-7). Έτσι, διαμορφώνεται μια ιεραρχική διευθέτηση που ο Tilly (1995) θα κατέτασσε στις καταστάσεις «κατηγορικής ανισότητας». Εάν η υψηλότερα αμειβόμενη εργασία δεν επιτύχει αυτόν το σκοπό, τότε παραμένει η εθνοτική διαίρεση της αγοράς εργασίας, με ευνοημένη μάλλον την επιχειρηματική τάξη.

¹⁹¹ Οι *πόροι* συμπεριλαμβάνουν α) το επίπεδο ζωής ή τους οικονομικούς πόρους που είναι διαθέσιμοι σε μια ομάδα, β) τη διαθέσιμη πληροφόρηση που έχουν τα μέλη της σχετικά με το ύψος των μισθών, και γ) τους πολιτικούς πόρους, όπως ο εσωτερικός βαθμός οργάνωσης της ομάδας, ο βαθμός προστασίας από την κυβέρνηση κ.λ.π. Τα *κίνητρα* σχετίζονται με τους διαφορετικούς στόχους και τα διαφορετικά συμφέροντα που έχουν οι δύο βασικές κατηγορίες εργατών, οι μόνιμοι και οι προσωρινοί ή εποχιακοί (σ.549-51).

Η θεωρία της Bonacich αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την περιγραφή της εργασιακής διάρθρωσης πολλών κοινωνιών, κυρίως των οικονομικά ανεπτυγμένων, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, όπου οι μετανάστες αποτελούν φθηνό εργατικό δυναμικό. Επίσης, είναι μια εύστοχη θεωρία ως προς την οικονομική διάσταση φαινομένων όπως η ξеноφοβία. Υποφέρει όμως από ασφυκτικό οικονομισμό και δομικό ντετερμινισμό (Chai, 1996, σ.283, Maiz, 2003, σ.198). Ουσιαστικά στο μοντέλο της Bonacich η εθνοτική διάσταση είναι συμπτωματική. Αντιθέτως, άλλοι ερευνητές, όπως οι Castels και Kosack, έχουν διαπιστώσει ότι ξеноφοβικές στάσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία διαιρεμένων αγορών εργασίας (Olzak, 1983, σ.361).

Θεωρία εθνοτικού ανταγωνισμού

Η δεύτερη μεγάλη υποκατηγορία θεωριών σύγκρουσης στη βιβλιογραφία της εθνοτικής κινητοποίησης είναι η θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού, όπου το έργο της Susan Olzak κατέχει σημαντική θέση. Η θεωρία αυτή αποτελεί κατά κάποιον τρόπο το αντίπαλο δέος των μοντέλων του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας και της αντιδραστικής εθνοτικότητας. Οι ερευνητές που υιοθετούν το μοντέλο αυτό αποπειρώνται να αναλύσουν το φαινόμενο της εθνοτικής κινητοποίησης με πιο ευθύ τρόπο, μεταξύ άλλων με το να διακρίνουν με μεγαλύτερη σαφήνεια στο θεωρητικό και, κύρια, στο αναλυτικό επίπεδο την έννοια της (εθνοτικής) *κινητοποίησης* από αυτές της *αλληλεγγύης* ή της *ταυτότητας*. Σε διαφοροποίηση με την εθνοτική κινητοποίηση, η εθνοτική αλληλεγγύη ορίζεται από την Olzak ως «η συνειδητή ταύτιση με έναν εθνοτικό πληθυσμό»¹⁹². η αλληλεγγύη μπορεί προφανώς να διευκολύνει την κινητοποίηση της ομάδας, αλλά και αντιστρόφως η συλλογική δράση να εντείνει την αλληλεγγύη (Olzak, 1998, σ.188). Το μοντέλο του εθνοτικού ανταγωνισμού ενσωματώνει αρκετές παραδοχές και θεωρητικά σχήματα από τη θεωρία «κινητοποίησης πόρων», μια σημαντική θεωρία συλλογικής δράσης, που θα παρουσιάσουμε παρακάτω. Έτσι, ζητήματα όπως η συγκρότηση και ο ρόλος των εθνοτικών *οργανώσεων* και η συσσώρευση πόρων από την πλευρά τους λαμβάνονται υπόψη από αυτή τη θεωρία.

Η κεντρική θέση του εθνοτικού ανταγωνισμού είναι ότι οι διαδικασίες του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης τείνουν να ευνοούν την εθνοτική κινητοποίηση σε όλα τα κοινωνικά

¹⁹² Ενστερνιζόμενος τον στόχο της εννοιολογικής αποσαφήνισης, ο Chai διακρίνει την *εθνοτική αλληλεγγύη* από την εθνοτική συνειδητοποίηση απ' τη μία και την εθνοτική συλλογική δράση απ' την άλλη ορίζοντάς την ως την κατάσταση όπου «ένα σύνολο ατόμων με κοινά κατηγορικά [*ascriptive*] χαρακτηριστικά μοιράζεται κοινωνικούς πόρους κάποιου τύπου (συναισθηματικού, πολιτισμικού, οργανωσιακού)» (1996, σ.282).

περιβάλλοντα, σε όλα τα κράτη. Παρόλο που αναγνωρίζεται ότι οι διαδικασίες αυτές εκτυλίσσονται με διαφορετικό βηματισμό και επιμέρους ιδιομορφίες, για παράδειγμα ανάλογα με το αν ένα κράτος είναι ανεπτυγμένο οικονομικά ή όχι, διατρανώνεται ο καθολικός χαρακτήρας του εκσυγχρονισμού και, συνακόλουθα, της εθνοτικής κινητοποίησης. Έτσι, όχι μόνο δεν συναινεί αυτή η θεωρία στην αναπτυξιακή θέση περί περιορισμού της εθνοτικής κινητοποίησης σε υπανάπτυκτες και παραδοσιακές κοινωνίες, αλλά αντιθέτως τονίζει τη συμπόρευση της μοντερνικότητας με την ένταση της εθνοτικής κινητοποίησης. Αυτό συμβαίνει καθώς και οι δύο διαδικασίες, ο εκσυγχρονισμός και η εθνοτική κινητοποίηση, «ευνοούν την αναδιοργάνωση σύμφωνα με διαχωριστικές γραμμές μεγαλύτερης κλίμακας παρά με βάση τη συγγένεια, την κοινότητα ή κάποια άλλη διαίρεση μικρότερης κλίμακας» (Olzak, 1983, σ.362). Σε πρόδηλη διαφοροποίηση από τις θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας που υπογραμμίζουν τον ρόλο των παγιωμένων ταξικών και πολιτισμικών ανισοτήτων, η εθνοτική κινητοποίηση εντοπίζεται εκεί όπου «πολιτισμικοί καταμερισμοί εργασίας *καταρρέουν*, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο στον ανταγωνισμό μεταξύ διαφορετικών ομάδων», καθώς και εκεί όπου «καταπιεσμένες ομάδες ωφελούνται από τη μείωση [των ανισοτήτων]» (Nagel και Olzak, 1982, σ.128,132). Ένα πολύ κρίσιμο στοιχείο της θεωρίας είναι ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ των εθνοτικών ομάδων γίνεται επί «των *ίδιων* πόρων και θέσεων»¹⁹³ (Eder *et al*, 2002, σ.77), πόροι οι οποίοι προφανώς είναι σχετικά σπάνιοι παρά επαρκείς για όλους· η αποδυνάμωση των εθνοτικών ιεραρχιών, που ευνοούσαν (όπως υπονοείται) τη μονοπώλησή τους από τις εκάστοτε ισχυρές ομάδες, οδηγεί στην επίταση των εθνοτικών ανταγωνισμών (Medrano, 1988, σ.886). Άρα η έμφαση στην εξήγηση της εθνοτικής κινητοποίησης δεν αποδίδεται σε *στατικές* ιεραρχικές διευθετήσεις, αλλά προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιου βαθμού *κινητικότητας*, ή δύναμει κινητικότητας, των εθνοτικών ομάδων (Eder *et al*, 2002, σ.47-9, Drury, 1994, 18-9). Κάνοντας τη διάκριση σε «οριζόντια» και «κάθετη» διάσταση του εθνοτικού φαινομένου, όπως ο Eriksen (1993, σ.50), μπορούμε να πούμε ότι η θεωρία εθνοτικού ανταγωνισμού αφορά (ή αναδεικνύει) την πρώτη, ενώ η θεωρία του Hechter με την έμφασή της σε ιεραρχικές εξουσιαστικές σχέσεις περιγράφει τη δεύτερη. Η εξέταση της εθνοτικής κινητοποίησης σε ένα λιγότερο στατικό και προδιαγεγραμμένο πλαίσιο παρουσιάζει προφανή πλεονεκτήματα για μια πιο δυναμική ανάλυση. Όμως μπορεί να οδηγήσει στην αγνόηση της άνισης κατανομής ισχύος μεταξύ των διαφόρων εθνοτικών ομάδων, γεγονός που οπωσδήποτε καθορίζει το πλαίσιο του ανταγωνισμού (Belanger και Pinard, 1991, σ.448, Eriksen, 1993, σ.47).

¹⁹³ Σε αντίθεση με τον Hechter, αλλά συγκλίνοντας σε αυτή τη διαπίστωση με την Bonacich.

Όσον αφορά το φαινόμενο της *απόσχισης*, ή της «εθνοτικο-περιφερειακής» (*ethno-regionalist*) κινητοποίησης όπως αναφέρουν οι Nagel και Olzak, να συμπληρώσουμε ότι αυτό εντοπίζεται 1) εκεί όπου «η περιφερειακή ανάπτυξη αυξάνει τους υλικούς πόρους των περιφερειακών ομάδων», και 2) όταν το κέντρο επιχειρεί να εκμεταλλευθεί περιφερειακούς πόρους και «να ενσωματώσει την περιφέρεια στην εθνική οικονομία» (1982, σ.135-6). Γενικά πάντως, σε διάσταση από την πρόβλεψη του Hechter *αλλά και των αναπτυξιακών προσεγγίσεων*, η Olzak θεωρεί ότι είναι «οι περισσότερο ανεπτυγμένες, αστικοποιημένες και βιομηχανοποιημένες περιφέρειες που υποστηρίζουν εθνοτικά κόμματα παρά οι υπανάπτυκτες»¹⁹⁴ (1983, σ.363).

Ως προς τις εθνοτικές *ταυτότητες*, η θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού εύστοχα υιοθετεί μια περισσότερο σχεσιακή και κονστρουκτιβιστική και λιγότερο ντετερμινιστική θέση από τις αναπτυξιακές προσεγγίσεις ή το μοντέλο του Hechter. Υιοθετείται η άποψη του Barth που θεωρεί τις εθνοτικές ταυτότητες «καταστασιακά προσδιορισμένες» (Olzak και Nagel, 1986, σ.5). Εκτός του ότι συγκροτείται εντός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου, η εθνοτική ταυτότητα είναι επίσης στρατηγική· «μερικώς κληρονομούμενη και μερικώς ηθελημένη» (J. Nagel, 1986, σ.95). Η θεωρία αυτή βλέπει ότι η μοντερνικότητα ευνοεί την ανασύνταξη των εθνοτικών ταυτοτήτων σε μεγαλύτερη κλίμακα. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η ταύτιση με μικρότερες ομάδες απαλείφεται, σίγουρα όμως δεν μπορεί εύκολα να αποτελέσει βάση για επιτυχημένη πολιτική κινητοποίηση (B. Nagel, 1986, σ.71-2,). Έτσι, τα εθνοτικά όρια επεκτείνονται και διευρύνονται ως αντίδραση στη διεύρυνση του πολιτικού και οικονομικού τομέα, ώστε να συμπεριλάβουν όσο το δυνατόν περισσότερες υποομάδες¹⁹⁵ (Olzak και Tsutsui, 1998, σ.699). Αυτή η θέση συνάδει με τον μηχανισμό της *ενεργοποίησης και απενεργοποίησης ορίων* που χρησιμοποιούμε στην εργασία. Επίσης, βρίσκει εμπειρική επαλήθευση στις δύο περιπτώσιολογικές μελέτες: τόσο στην περίπτωση των Ορόμο όσο και των Παπούα η επαφή με πρακτικές και διαδικασίες της μοντερνικότητας συνέτειναν στην εξασθένηση των παλαιότερων πολυάριθμων τοπικών διαιρέσεων και στην εμπέδωση μιας πλατύτερης και πιο περιεκτικής ταυτότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι οι εθνικιστές ακτιβιστές ήταν αυτοί που πρώτοι μίλησαν για την ενότητα και το αδιαίρετο της ομάδας. Πιθανότατα δεν αναπαρήγαγαν απλώς τη ρητορική του εθνικισμού (περί ενιαίου έθνους), αλλά διέκριναν ότι με την κινητοποίηση μεγαλύτερου

¹⁹⁴ Ο Hechter βέβαια συμφωνεί με την Olzak ότι δεν είναι η απουσία εκβιομηχάνισης και σύγχρονων κοινωνικο-οικονομικών δομών που καλλιεργούν την εθνοτική κινητοποίηση. Όμως, σε αντίθεση με την Olzak, θεωρεί ότι είναι τα μη προνομιούχα στρώματα που προβαίνουν σε εθνοτική συσπείρωση, και μάλιστα σε συνθήκες καταπίεσης και όχι αύξησης των ευκαιριών, όπως υπαινίσσεται η Olzak.

¹⁹⁵ Το φαινόμενο αύξησης της κλίμακας οργάνωσης ως απάντηση στη διεύρυνση του πολιτικού και οικονομικού τομέα οι Olzak και Tsutsui το αποκαλούν «αρχή του ισομορφισμού» (1998, σ.699).

πληθυσμού οι όποιες διεκδικήσεις τους θα είχαν ισχυρότερη βάση και καλύτερες προοπτικές¹⁹⁶. Η αυτονομία λοιπόν του εθνοτικού χαρακτήρα των ταυτοτήτων και ομαδώσεων είναι μεγαλύτερη σε αυτή τη θεωρία, όμως η Olzak αποτυγχάνει να εξηγήσει ολοκληρωμένα γιατί τελικά υπερισχύει αυτός ο χαρακτήρας και όχι ο ταξικός ή κάποιος άλλος (1983, σ.362). Ή γιατί αυτή η άνοδος της οργανωτικής κλίμακας να φτάσει μέχρι το επίπεδο της εθνοτικής ομάδας και να μην επεκταθεί στο επίπεδο του έθνους.

Κάνοντας μια αποτίμηση της θεωρίας του εθνοτικού ανταγωνισμού, μπορούμε να πούμε ότι επιτυγχάνει σε σημαντικό βαθμό να συλλάβει και να αποτυπώσει την περιπλοκότητα και δεισδυτικότητα της εθνοτικής κινητοποίησης στις σύγχρονες κοινωνίες. Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες θεωρητικές συνέπειές της είναι ότι αμφισβητεί το αυτονόητο της αιτιακής σύνδεσης μεταξύ ανισοτήτων και κινητοποίησης. Αν και δεν αρνείται συνολικά τον ρόλο των ανισοτήτων στην εκδήλωση της εθνοτικής κινητοποίησης, δεν επικεντρώνει σε αυτόν, όπως π.χ. ο Hechter. Αντιθέτως, υποδεικνύει ότι ο ανταγωνισμός ομάδων λίγο ή πολύ ισοδύναμης κοινωνικό-οικονομικής θέσης μπορεί *επίσης* να παράγει κινητοποίηση και σύγκρουση στη βάση εθνοτικών διαχωριστικών γραμμών.

Από την άλλη, μπορεί κάποιος να ασκήσει κριτική σε διάφορες όψεις της θεωρίας. Καταρχήν, η αξίωση καθολικής εξήγησης της εθνοτικής κινητοποίησης είναι συζητήσιμη τόσο στο επιστημολογικό όσο και στο εμπειρικό σκέλος. Υπό μία έννοια, είναι *prima facie* ευρέως αποδεκτό ότι η μοντερνικότητα μάλλον ενδυνάμωσε τις εθνοτικές ταυτότητες (κυρίως μέσω της *πολιτικοποίησής* τους, πρέπει να συμπληρώσουμε) ή συχνά τις δημιούργησε κιόλας, σύμφωνα με μια γνωστή άποψη. Η θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού, λοιπόν, ενδεχομένως να μας επιβεβαιώνει γιατί η αναπτυξιακή θέση περί εθνοτικής κινητοποίησης είναι λανθασμένη. Όμως η εξήγηση που δίνει στο *γιατί πράγματι συμβαίνει* η εθνοτική κινητοποίηση είναι τόσο γενικόλογη, ώστε να αποτελεί αυταπόδεικτη αλήθεια. Η εθνοτική κινητοποίηση φαίνεται να υπάρχει παντού όπου εμφανίζονται οι εκσυγχρονιστικές διαδικασίες. Δεν εξηγεί, με άλλα λόγια, τη *διακύμανση* και *ποικιλομορφία* της εθνοτικής κινητοποίησης, το πότε ακριβώς αναδύεται και, κυρίως, το γιατί δεδομένες εκσυγχρονιστικές διαδικασίες προκαλούν εθνοτική κινητοποίηση σε ένα κοινωνικό περιβάλλον και όχι σε άλλο κ.ο.κ.

Μια περαιτέρω αδυναμία του μοντέλου εθνοτικού ανταγωνισμού είναι η απουσία προσδιορισμού των φορέων των εθνοτικών πολιτικών διεκδικήσεων. Τα μοντέλα του Hechter,

¹⁹⁶ Ίσως ένα ανάγλυφο παράδειγμα του στρατηγικού και πολιτικού χαρακτήρα της διεύρυνσης της εθνοτικής ταυτότητας να αποτελεί η Λίγκα του Βορρά. Ενώ αρχικά υπήρχαν διάφορα αυτονομιστικά κόμματα στον ιταλικό Βορρά, η δομή του πολιτικού συστήματος και μια σειρά από κομματικούς συσχετισμούς τα οδήγησαν στην εκλογική σύμπραξη και εντέλει στη σύμπληξη ενιαίου κόμματος. Η ανάδειξη τοπικών πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων υποβαθμίστηκε, ενώ άρχισαν να προβάλλονται οι κοινές ομοιότητες και οι δεσμοί των ομάδων του βορρά, καθώς και το συνανήκειν σε μια υπέρτερη κοινή πατρίδα, την *Padania* (Gomez-Reino, 1998).

της Bonacich, καθώς και του «εθνοτικού υποεθνικισμού» (*ethnic subnationalism*)¹⁹⁷, το οποίο θα εξετάσουμε αμέσως μετά, προσδιορίζουν με μεγαλύτερη ή μικρότερη ευστοχία τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των ομάδων που κινητοποιούνται εθνοτικά. Σε αυτό το μοντέλο όμως η εθνοτική ομάδα φαίνεται σαν ενιαίος δρων, ομοιογενής, χωρίς εσωτερικές εντάσεις, αξιακές διαφοροποιήσεις, αποκλίνοντα συμφέροντα και προτιμήσεις.

Άλλοι ερευνητές έχουν διατυπώσει την κριτική ότι η σχέση εθνοτικής σύγκρουσης και οικονομικών ανταγωνισμών δεν είναι εμπειρικά εδραιωμένα, αλλά και ότι η εθνοτική κινητοποίηση πολύ συχνά προϋποθέτει ένα (υποκειμενικό) συναίσθημα συλλογικής αδικίας (Eder *et al*, 2002, σ.78). Δηλαδή, ενώ η θεωρία αυτή εύστοχα αντιτίθεται στη μονομέρεια εξηγήσεων όπως του Hechter, δεν μπορεί να εξηγήσει ή υποβαθμίζει τη σημασία της εθνοτικής κινητοποίησης πολιτικά και πολιτισμικά καταπιεσμένων ομάδων, όπως π.χ. στη Δυτική Παπούα και την Ερυθραία. Αυτή η αδυναμία πιθανότατα βασίζεται στην πιο «πλουραλιστική» θεώρηση των κοινωνικών σχέσεων που χαρακτηρίζει αυτό το μοντέλο, θεώρηση η οποία τείνει να μην υπογραμμίζει τη σημασία των σχέσεων *εξουσίας*, των κατηγορικών ανισοτήτων και των κοινωνικών ιεραρχιών. Στα πλαίσια της προβληματικής που παρουσιάζουμε εδώ, θα πρέπει να αναφέρουμε την πρόταση των Belanger και Pinard για μια «αναδιατύπωση» του μοντέλου εθνοτικού ανταγωνισμού. Οι συγγραφείς προβληματοποιούν τη μετάβαση από τον εθνοτικό ανταγωνισμό στην εθνοτική σύγκρουση, με την έννοια της «μη θεσμοποιημένης αντιπαράθεσης» (1991, σ.448). Κατ' αυτούς η μετάβαση αυτή απαιτεί δύο αναγκαίες συνθήκες: α) την πρόσληψη του ανταγωνισμού ως άδικου, και β) την απουσία σχέσεων αλληλεξάρτησης μεταξύ των ομάδων, κάτι που μειώνει το κόστος της σύγκρουσης¹⁹⁸. Άρα η συνεισφορά των Belanger και Pinard συνίσταται στο ότι, υιοθετώντας τη θέση των θεωριών στέρξης, εισάγουν το στοιχείο της ανισότητας στην εξέταση της κινητοποίησης¹⁹⁹ (1991, 447-50).

Η προσέγγιση του εθνοτικού υποεθνικισμού

Η προσέγγιση αυτή μοιράζεται βασικές παραδοχές και συμπεράσματα με το μοντέλο εθνοτικού ανταγωνισμού, όμως έχει μια πιο εξειδικευμένη και σαφή θέση για την εμφάνιση της εθνοτικής κινητοποίησης αλλά και για τα κοινωνικά της υποκείμενα. Πρέπει να τονίσουμε ότι δεν έχει καταγραφεί συστηματικά από τη

¹⁹⁷ Όσον αφορά τη μετάφραση του όρου *subnationalism* αλλά και την απόδοση άλλων αγγλικών όρων στα ελληνικά, ακολούθησα το «Γλωσσάρι Αγγλικών Όρων» του Γιώργου Αγγελόπουλου, που υπάρχει ως παράρτημα του βιβλίου *Εθνοτισμός* του Banks (2005, σ.371-78).

¹⁹⁸ Μια τρίτη, αλλά λιγότερο σημαντική κατά τους συγγραφείς, συνθήκη είναι ο ανταγωνισμός να αφορά συλλογικά διακυβεύματα (πολιτικά δικαιώματα, οικονομική ισότητα, ελευθερία πολιτισμικής έκφρασης) και όχι ατομικά (π.χ. θέσεις εργασίας).

¹⁹⁹ Ίσως είναι κριτικές σαν αυτή των Belanger και Pinard που οδήγησαν την Olzak σε μια μερική έστω συμπερίληψη του ρόλου των στερήσεων στην εθνοτική κινητοποίηση (Olzak και Shanahan, 1996, σ.952).

σχετική βιβλιογραφία ως διακριτό μοντέλο εθνοτικής κινητοποίησης, εκτός από τον Charles Ragin. Με το μοντέλο του εθνοτικού ανταγωνισμού μοιράζεται καταρχήν την έμφαση στις διαδικασίες εκσυγχρονισμού και την αντίθεση στις θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας. Η βασική διαφορά της είναι ότι αναδεικνύει τη σημασία της ταξικής διαφοροποίησης εντός της εθνοτικής ομάδας, η οποία παύει έτσι να γίνεται αντιληπτή ως ενιαίος δρών. Ο Ragin εντοπίζει την οπτική του *ethnic subnationalism* στο έργο ερευνητών όπως ο Wallerstein²⁰⁰ και ο Linz. Για την προσέγγιση αυτή κινητήριοι μοχλός της εθνοτικής κινητοποίησης είναι η κυρίαρχη τάξη ή ελίτ. Η εθνοτική επιλογή αποτελεί μια στρατηγική επιλογή της ελίτ μιας μειονοτικής ή εθνοτικής ομάδας απέναντι σε δύο ανταγωνιστές της: τα κατώτερα στρώματα της μειονότητας από τη μία και την ελίτ της πολυπληθέστερης ομάδας από την άλλη. Όταν για διάφορους λόγους διαμορφωθούν συνθήκες που ευνοούν τον ανταγωνισμό σε εθνοτική βάση ή όταν επιβάλλονται διακρίσεις και αποκλεισμοί εθνοτικού/ πολιτισμικού χαρακτήρα που πλήττουν και τη μειονοτική ελίτ, τότε αυτή έχει συμφέρον να προσεταιρισθεί ή να συμμαχήσει με τα μειονοτικά κατώτερα στρώματα. Έτσι, αποσκοπεί στην ουδετεροποίηση των ταξικών διαφορών και στη σύμπτυξη ενιαίου εθνοτικού μετώπου ενάντια στην ισχυρότερη ομάδα (Ragin, 1977, σ.439-40, και 1986, σ.203-4).

Μια κρίσιμη «ρήτρα» που προσθέτει ο Ragin είναι ότι, παρά τον σημαντικό ρόλο των κυρίαρχων στρωμάτων και ελίτ, «η επιτυχία του [εθνοτικού] κινήματος εξαρτάται από την απόσπαση της υποστήριξης των κατώτερων στρωμάτων»²⁰¹ (1986, σ.204). Αυτή η επισήμανση ουσιαστικά αναφέρεται στο κεντρικό ερώτημα της εργασίας, εάν και πώς τα λαϊκά στρώματα συντάσσονται με τις ελίτ στην αποσχιστική κινητοποίηση. Η προσέγγιση αυτή λοιπόν αναδεικνύει σε μεγαλύτερο βαθμό από τις άλλες τον σχεσιακό χαρακτήρα της εθνοτικής κινητοποίησης, βέβαια από μια «εργαλειακή» οπτική. Να τονίσουμε επίσης ότι η κεντρική θέση αυτής της προσέγγισης, ότι δηλαδή η επίκληση της εθνοτικής ταυτότητας στο πλαίσιο πολιτικών και οικονομικών στοχεύσεων γίνεται από μίαν ελίτ, έχει ευρύτατη απήχηση (βλέπε για παράδειγμα Wallerstein και Hechter, 1970, σ.366-70, Olzak, 1998, σ.203).

²⁰⁰ Το έργο του Wallerstein έχει χρησιμοποιηθεί από αρκετούς θεωρητικούς της εθνοτικής κινητοποίησης - οι οποίοι συχνά αποκλίνουν στις παραδοχές και τα συμπεράσματά τους, όπως ο Hechter που είδαμε παραπάνω, ο Ragin, οι Olzak και Tsutsui (1998) - για τη διερεύνηση τυχόν διαφοροποιήσεων στην ένταση και μορφή της εθνοτικής κινητοποίησης μεταξύ κέντρου και περιφέρειας.

²⁰¹ Όπως προαναφέραμε, ο Ragin καταλήγει στην έρευνά του σε διαφορετικά συμπεράσματα από αυτά του Hechter, καθώς εντοπίζει την «εθνοτική αντίδραση» Ουαλών και Σκοτσέζων σε ένα μικρό τμήμα της αστικής τάξης. Η μικρή επιτυχία του εθνικιστικού κόμματος κατά την περίοδο την οποία εξετάζει ο Ragin (τέλη δεκαετίας του 1960 - μέσα δεκαετίας του 1970) μπορεί, συνεπώς, να αποδοθεί στο ότι τα κατώτερα - εργατικά - στρώματα συνέχιζαν να ψηφίζουν το Εργατικό κόμμα (Ragin, 1977, σ.216-7).

B. ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Ορθολογιστικές/ατομικιστικές προσεγγίσεις

Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλαμβάνουμε αφενός κάποια μοντέλα και προσεγγίσεις ορθολογικής επιλογής και αφετέρου τις κοινωνιοβιολογικές θεωρίες. Η συμπερίληψη της δεύτερης υποκατηγορίας μπορεί να φαντάζει παράδοξη λόγω του αρχεγονισμού αυτών των θεωριών (όπως έχουμε σημειώσει σε προηγούμενο κεφάλαιο), όμως δικαιολογείται, καθώς, όπως θα δούμε, οι συγκεκριμένες θεωρίες επιδιώκουν να εξηγήσουν τις εθνοτικές συγκρούσεις μέσα από έναν βιολογικό/γενετικό αναγωγισμό, στον οποίο (όμως) αποδίδουν έναν ορθολογιστικό χαρακτήρα.

Προσεγγίσεις ορθολογικής επιλογής

Αυτή η πρώτη υποκατηγορία απαρτίζεται από ένα εκτεταμένο και ποικιλόμορφο σύνολο θεωριών και προσεγγίσεων. Η προέλευσή τους είναι από τον χώρο της μικροοικονομικής θεωρίας, όμως η λογική τους έχει υιοθετηθεί από πολλούς ερευνητές για την εξήγηση κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων, όπως της εκλογικής συμπεριφοράς από τον Downs και της συλλογικής δράσης από τον Olson. Οι θεωρίες ορθολογικής επιλογής αποτελούν στην πλειοψηφία τους ατομικιστικές προσεγγίσεις. Μια βασική παραδοχή που τις συνέχει είναι ότι τα άτομα κάνουν τις επιλογές τους με γνώμονα τη μεγιστοποίηση του οφέλους τους σε κάθε δεδομένη περίπτωση. Το ατομικό όφελος προσδιορίζεται από μια δεδομένη ιεραρχία προτιμήσεων, ενώ οι συλλογικές επιλογές και αποφάσεις ουσιαστικά αποτελούν συσσώρευση των ατομικών προτιμήσεων. Ακόμα και όταν αποφεύγουν τον στενό ατομικισμό, οι ορθολογιστικές προσεγγίσεις εστιάζουν σε ζητήματα μεγιστοποίησης οφέλους ή ελάττωσης του κόστους κινητοποίησης για να εξηγήσουν τη συλλογική δράση και σύγκρουση. Ένα χαρακτηριστικό των ορθολογιστικών μοντέλων είναι ότι δεν εστιάζουν μόνο στο γιατί λαμβάνει χώρα η εθνοτική κινητοποίηση αλλά και στο *γιατί και πότε αυτή είναι επιτυχημένη*²⁰². εμμέσως, λοιπόν, κάποιες εξ αυτών των προσεγγίσεων απαντούν στο πώς εκδηλώνεται η συλλογική

²⁰² Δεν αντιλαμβάνονται βέβαια όλες οι ορθολογιστικές προσεγγίσεις με τον ίδιο τρόπο αυτή την «επιτυχία»: για κάποιες προσεγγίσεις ορθολογικής επιλογής, και μόνο το ότι η συλλογική δράση λαμβάνει χώρα συνιστά επιτυχία, υπό την έννοια ότι θεωρούν ότι αυτό αποτελεί σπάνιο, αν όχι παράδοξο, γεγονός.

(εθνικιστική, εθνοτική, αποσχιστική) δράση, όπως έχουμε σημειώσει στο εισαγωγικό κεφάλαιο. Εδώ θα περιοριστούμε σε μια επιλεκτική αναφορά σε κάποιες θεωρίες ορθολογικής συμπεριφοράς που πιθανώς παρουσιάζουν ειδικό ενδιαφέρον από τη σκοπιά της εθνοτικής και αποσχιστικής κινητοποίησης.

Προσεγγίσεις κρίσιμης μάζας και νικηφόρου συνασπισμού Σε μια ανασκόπηση θεωριών κινητοποίησης οι Eder *et al* θεωρούν ότι το μοντέλο της «*κρίσιμης μάζας*» των Marwell και Oliver έχει ενδιαφέρουσες συνεπαγωγές και στην περίπτωση της εθνοτικής κινητοποίησης. Οι δύο συγγραφείς ασχολούνται με το πώς παράγεται ένα δημόσιο αγαθό, στα πλαίσια που έθεσε ο Olson για αυτό το ζήτημα υπό το πρίσμα της συλλογικής δράσης. Η απάντηση που δίνουν οι Marwell και Oliver στο ερώτημα αυτό προσδιορίζεται από μια βασική υπόθεση που διατυπώνουν, ότι δηλαδή η μαζική κινητοποίηση δεν είναι πιθανή στις περισσότερες περιπτώσεις, αλλά ούτε και απαραίτητη για την παραγωγή ενός δημόσιου αγαθού. Αυτό που χρειάζεται είναι η κινητοποίηση μιας κρίσιμης μάζας ατόμων με δύναμη επιρροής, δηλαδή ατόμων που διαθέτουν μια σειρά από απαραίτητους πόρους. Η «διάθεση» εδώ έχει διττή έννοια, αφορά και την κατοχή ή έλεγχο αυτών των πόρων, αλλά και τη θέληση να τεθούν στην υπηρεσία της συλλογικής διεκδίκησης ενός αγαθού. Σε αντίθεση με τον Olson, λοιπόν, θεωρούν ότι δεν είναι το μεγάλο μέγεθος μιας ομάδας και το «*πρόβλημα του λαθρεπιβάτη*» (*free rider*) τα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν, αλλά το να βρεθούν όσο το δυνατόν περισσότερα τέτοια άτομα. Τρεις είναι οι ανεξάρτητες μεταβλητές που καθορίζουν την επιτυχημένη συγκρότηση της κρίσιμης μάζας: 1) Το *μέγεθος* της ομάδας· όσο μεγαλύτερο είναι τόσο πιθανότερη η ύπαρξη και συγκρότηση μιας κρίσιμης μάζας. 2) Η *σύνθεση* της ομάδας, με την έννοια του βαθμού ομοιογένειάς της, και 3) η *δομή* της ομάδας, παράγοντας που αναφέρεται στη διάρθρωση των δικτύων εντός της. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι, ακόμα και όταν η ομάδα είναι μεγάλη και ετερογενής, προϋπάρχοντα δίκτυα και δεσμοί, έστω απλής γνωριμίας, διευκολύνουν τη συγκρότηση μιας κρίσιμης μάζας (Eder *et al*, 2002, σ.70-72).

Υπάρχουν και κάποιες άλλες προσεγγίσεις που έχουν στο επίκεντρό τους παρόμοια ερωτήματα με το μοντέλο της κρίσιμης μάζας: ποιο είναι δηλαδή το βέλτιστο μέγεθος της ομάδας που κινητοποιείται και ποια η βέλτιστη σύνθεσή της. Οι προσεγγίσεις αυτές, χωρίς να είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες ή διατυπωμένες ως θεωρητικά μοντέλα, είναι επηρεασμένες τόσο από τη θεωρία εθνικού ανταγωνισμού όσο και από αυτή της κινητοποίησης πόρων. Για τον Bates οι εθνοτικές ομάδες αποτελούν τον «*ελάχιστο δυνατό νικηφόρο συνασπισμό*» (*minimum winning coalition*), το μέγεθός τους δηλαδή είναι επαρκώς μεγάλο για να επιτύχει συγκεκριμένους σκοπούς, αλλά ταυτόχρονα και τόσο μικρό, ώστε «η κατά κεφαλήν ωφέλεια

από τα προνόμια» να είναι ικανοποιητική (Fearon, 2004, σ.9). Ο Fearon από την άλλη συμμερίζεται την ανάγκη σύμπτυξης ενός νικηφόρου συνασπισμού, όμως θεωρεί ότι, αν η εναλλαγή ταυτοτήτων ήταν ανεμπόδιστη, τότε ο συνασπισμός θα μεγεθυνόταν τόσο, που με κριτήρια κόστους-οφέλους δε θα ήταν ορθολογική η προσχώρηση σε αυτόν. Θέτοντας όμως ως κριτήριο της εθνοτικής ταυτότητας την κοινή καταγωγή (πραγματική ή εικαζόμενη), υπονοεί ότι αυτός ο συνασπισμός δεν μπορεί να διαμορφωθεί αποκλειστικά σε βολонταριστική και χρησιμοθηρική βάση. Η πρόσληψη λοιπόν της εθνοτικής ταυτότητας ως σχετικά αμετάβλητης και βασικά κληρονομούμενης αυτομάτως καθιστά ευκολότερη τη διατήρηση του ιδανικού μεγέθους της ομάδας μέσω του αποκλεισμού όσων θεωρούνται παρείσακτοι²⁰³ (Fearon, 2004, σ.1,9). Σε παρόμοια λογική κινείται και η πρόταση των Chandra και Laitin, οι οποίοι θεωρούν ότι σε συνθήκες ύπαρξης πολλαπλών πολιτισμικών διαιρετικών τομών (π.χ. θρησκεία, γλώσσα) πολιτικά σημαντική θα καταστεί εκείνη που εξασφαλίζει τον ελάχιστο δυνατό νικηφόρο εθνοτικό συνασπισμό²⁰⁴ (2002, σ.14).

Αυτή η υποκατηγορία ορθολογιστικών προσεγγίσεων δε βασίζονται στην ανάδειξη κάποιων «δομικών» αιτιών ή συνθηκών της κινητοποίησης, αλλά απαντούν ευθέως στο ευρύτερο ερώτημα που επιχειρεί να απαντήσει αυτή η εργασία, δηλαδή το πώς εκδηλώνεται και διεξάγεται η αποσχιστική κινητοποίηση· η απάντηση είναι πως αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την *κινητοποίηση μιας κρίσιμης μάζας, ελάχιστης δυνατής σε μέγεθος αλλά ταυτόχρονα επαρκώς εφοδιασμένης με πόρους*. Η επίτευξη μιας τέτοιου είδους κινητοποίησης δεν εξαρτάται από δομικές μεταβλητές, όπως προβλέπουν οι βασικότερες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης, αλλά α) από μεταβλητές στο επίπεδο της ομάδας (όπως συνοχή/ομοιογένεια, μέγεθος, ισχύς εσωτερικών δεσμών, ταυτότητα) και β) από τους υπολογισμούς κόστους/οφέλους των εν δυνάμει συμμετεχόντων στην κινητοποίηση, δηλαδή πρωτίστως – όπως υπονοείται – από τις ελίτ της εθνοτικής ομάδας. Παρόλο που οι προαναφερόμενες μεταβλητές είναι όντως σημαντικές για την κινητοποίηση (και τις εξετάζουμε και εμείς κατά την ανάλυση των αποσχιστικών κινημάτων), ενώ παράλληλα τέτοιου είδους υπολογισμοί είναι εξαιρετικά πιθανό να γίνονται από αυτούς που συμμετέχουν στην αποσχιστική δράση, θεωρούμε πως οι προσεγγίσεις αυτές υποβαθμίζουν την αβεβαιότητα που συνεπάγονται οι διαδικασίες που

²⁰³ Ίσως πρέπει να προσθέσουμε ότι ο Fearon αναφέρεται στις εθνοτικές ομάδες ως «συνασπισμούς», όχι όταν οι εθνοτικές κατηγορίες είναι απλά «κοινωνικά σχετικές» (*socially relevant*), αλλά όταν πολιτικοποιούνται, όταν δηλαδή «η πρόσβαση σε πολιτικά ή οικονομικά οφέλη εξαρτάται από την εθνοτική ταυτότητα» (2004, σ.2).

²⁰⁴ Πιο συγκεκριμένα, οι Chandra και Laitin υποθέτουν την ύπαρξη μιας «ομάδας-άξονα» (*pivot group*), η οποία αποτελείται από τα μέλη που ανήκουν *ταυτόχρονα* στη μεγαλύτερη γλωσσική και τη μεγαλύτερη θρησκευτική ομάδα. Όποια από τις δύο υποομάδες είναι η μικρότερη θα αποτελεί τον ελάχιστο δυνατό νικηφόρο συνασπισμό και άρα θα επιλεγεί από την ομάδα-άξονα ως η προτιμώμενη κυρίαρχη πολιτική διάσταση (Chandra και Laitin, 2002, σ.14).

περιγράφουν (πώς και από ποιον κρίνεται, για παράδειγμα, ποιο είναι το βέλτιστο μέγεθος;), πρόδηλα υπερτονίζουν την ωφελιμιστική διάσταση της συλλογικής δράσης και αγνοούν σχεδόν ολοκληρωτικά τον αλληλεπιδραστικό, σχεσιακό και εντέλει τον ίδιο τον συγκρουσιακό της χαρακτήρα.

Εθνικισμός σε στεγανοποιημένες κοινωνίες

Αν και δεν έχει καταγραφεί ως τέτοια, μπορούμε να αποδώσουμε αυτόν τον περιγραφικό όρο στη θεωρία του Rogowski, την οποία υιοθετεί και ο Meadwell στο άρθρο του. Ο Rogowski καταρχήν θεωρεί τον εθνικισμό ως μια συμπεριφορά μεγιστοποίησης αξίας, η οποία πρέπει να αποτιμάται με όρους προσωπικού συμφέροντος (1985, σ.87-8). Ο καταμερισμός της εργασίας παίζει σημαντικό ρόλο στην εξήγηση που διατυπώνει, και μπορεί να διακριθεί σε δύο τύπους: α) στον πολιτισμικό καταμερισμό εργασίας, όπως τον χρησιμοποιεί ο Hechter, και β) σε «στεγανοποιημένες κοινωνίες» (*pillarized societies*), δηλαδή σε ολοκληρωμένο καταμερισμό εργασίας εντός της καθεμιάς εθνοτικής ομάδας. Ο Rogowski προτείνει μια τυπολογία εθνικισμών²⁰⁵, οι οποίοι προκύπτουν από τη διαπλοκή τεσσάρων συγκεκριμένων διαδικασιών (μικρο-οικονομικής και πολιτισμικής φύσης παρά δομικές²⁰⁶) με τους δύο τύπους καταμερισμού εργασίας. Παρόλο που μια διευθέτηση πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας μπορεί να παράγει εθνικιστικές αντιδράσεις, ιδιαίτερα «ριζοσπαστικό εθνικισμό», ο Rogowski στέκεται επιφυλακτικός απέναντι στη θέση του Hechter, ότι δηλαδή η εθνοτική αλληλεγγύη αναδύεται μέσω της (ιεραρχικής, εργασιακής και πολιτισμικής ταυτόχρονα) ομοιότητας των μελών της ομάδας. Αντιθέτως, θεωρεί πολύ πιο πιθανό να κινητοποιηθούν περιφερειακές ομάδες με πλήρως διαμορφωμένο καταμερισμό εργασίας στο εσωτερικό τους²⁰⁷ (δηλαδή στεγανοποιημένες κοινωνίες). Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις ομάδες που εκδηλώνουν αποσχιστικές τάσεις, αφού σε περίπτωση ανεξαρτησίας θα είναι περισσότερο αυτάρκεις και, άρα, βιώσιμες (Meadwell, 1989, σ.140-4, Rogowski, 1985, σ.90).

Επιτευξιμότητα και «απληστία»

Σε αυτή την ενότητα των ορθολογιστικών προσεγγίσεων μπορούμε να συμπεριλάβουμε κάποιες μελέτες που εντάσσονται στον ίδιο θεωρητικό προσανατολισμό και δεν αφορούν άμεσα την εθνοτική κινητοποίηση αλλά τις ενδοκρατικές/ εμφύλιες βίαιες συγκρούσεις εν γένει. Η βιβλιογραφία για αυτό το ζήτημα είναι

²⁰⁵ Οι πέντε τύποι εθνικισμού που διακρίνει είναι α) ο ριζοσπαστικός, β) ο ηγεμονικός, γ) ο αμυντικός, δ) ο συντηρητικός και ε) ο χειραγωγικός (σ.103-4).

²⁰⁶ Οι διαδικασίες αυτές είναι α) ανοδική κινητικότητα (unassimilated upward mobility), β) αλλαγή του τρόπου παραγωγής, γ) πολιτισμική αφομοίωση, δ) αλλαγή στους όρους διεξαγωγής εμπορίου (1985, σ.104).

²⁰⁷ Τη θέση αυτή, περί επίδρασης της λειτουργικής διαφοροποίησης στην εθνοτική κινητοποίηση, ουσιαστικά ενστερνίζεται και ο Nielsen, όπως περιγράψαμε παραπάνω.

ιδιαίτερα εκτεταμένα και κάποιες συνεισφορές της τις παρουσιάζουμε στη συνέχεια και στο κεφάλαιο περί απόσχισης. Εδώ θα αναφερθούμε αποκλειστικά στο έργο των Collier και Hoeffler, το οποίο πυροδότησε έναν διάλογο σχετικά με το αν στη βάση της ενδοκρατικής βίας βρίσκεται η «απληστία» (*greed*) ή η «δυσανεχτικότητα» (*grievance*). Στην πραγματικότητα οι δύο όροι χρησιμοποιήθηκαν περιγραφικά, για να υποδηλώσουν δύο ευρείες κατηγορίες προσεγγίσεων. Ως θεωρίες «δυσανεχτικότητας» θεωρούν αυτές που εξηγούν τις εθνικές και άλλες εξεγέρσεις με βάση τις έντονες «προτιμήσεις» των δρώντων· οι προτιμήσεις αυτές με τη σειρά τους τροφοδοτούνται από παράπονα ή δυσανεχτικότητα που πηγάζουν από πολιτικό αποκλεισμό και καταπίεση και από εθνικά μίσση (Collier και Hoeffler, 2002, σ.6,12). Σε αυτό που αδόκιμα ονομάζουν θεωρίες «απληστίας» οι συγγραφείς εντάσσουν τόσο αναλύσεις που θεωρούν πως οι εμφύλιοι πόλεμοι παρακινούνται από την επιδίωξη οικονομικού οφέλους όσο και – πρωτίστως – αναλύσεις που τονίζουν τους *περιορισμούς* που πρέπει να υπερκεράσουν οι εξεγερθέντες. Η απόφαση στρατιωτικής αντιπαράθεσης με τον κυβερνητικό στρατό προϋποθέτει τη δυνατότητα εξοπλισμού, εφοδιασμού και επάνδρωσης με ικανό αριθμό μαχητών. Όλα αυτά συνεπάγονται διόλου ευκαταφρόνητες ανάγκες χρηματοδότησης του αντάρτικου στρατού. Κύριες πηγές χρηματοδότησης κατά τους Collier και Hoeffler είναι η αρπαγή πόρων (στοιχείο που παραπέμπει άμεσα στην «απληστία»), η βοήθεια από τη διασπορική κοινότητα της κάθε εθνικής ομάδας και η στήριξη από ξένες κυβερνήσεις. Υπάρχουν και άλλοι παράγοντες όμως, πέρα δηλαδή από το κόστος της εξέγερσης και τις ανάγκες χρηματοδότησης, που συνιστούν περιορισμούς της εξεγερτικής δράσης· τέτοιοι είναι η οικονομικο-στρατιωτική ισχύς της κυβέρνησης, η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού κ.α. Έχοντας ελέγξει με ποσοτικές μετρήσεις τις δύο ομάδες θεωριών, οι συγγραφείς καταλήγουν στη θέση πως η εκδήλωση εμφυλίων πολέμων εξηγείται από παράγοντες που αναφέρονται στην απουσία επαρκών περιορισμών για τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου («απληστία») παρά στη δυσανεχτικότητα των εξεγερθέντων (Collier και Hoeffler, 2002, σ.5-6, 10-11, 34-5).

Πάντως σε λίγο μεταγενέστερο άρθρο τους (2006), που περιέχει τα τελικά – όπως δηλώνουν – συμπεράσματά τους σχετικά με τις αιτίες εκδήλωσης των εμφυλίων πολέμων, οι Collier και Hoeffler μαζί με τον Rohner κάνουν κάποιες αναπροσαρμογές στις παραπάνω θέσεις. Στην πραγματικότητα η βασική τους θέση παραμένει πως οι εμφύλιοι πόλεμοι είναι περισσότερο πιθανό να εκδηλωθούν εκεί όπου υπάρχουν λιγότεροι περιορισμοί, εκεί δηλαδή που ο ανταρτοπόλεμος φαντάζει περισσότερο επιτεύξιμος από υλικής απόψεως (οικονομικής και στρατιωτικής). Το κόστος διεξαγωγής ανταρτοπόλεμου παραμένει, με άλλα λόγια, το ζήτημα που θεωρούν κρίσιμο για την εκδήλωση ένοπλων ενδοκρατικών συγκρούσεων. Μια πρώτη διαφορά από την προηγούμενη μελέτη είναι πως εν πολλοίς εγκαταλείπουν την αντίθεση

«απληστίας»-«δυσαρέσκειας». Πλέον θεωρούν πως αυτές οι ομάδες προσεγγίσεων αποτελούν υποκατηγορίες των «θεωριών κινήτρων». Η άλλη μεγάλη κατηγορία θεωριών που εντοπίζουν είναι οι «θεωρίες επιτευξιμότητας» (*feasibility*) (Collier *et al*, 2006, σ.3-6). Η ποσοτική ανάλυση ενός εκτενούς αριθμού μεταβλητών οδηγεί τους συγγραφείς στην επιβεβαίωση της θέσης περί επιτευξιμότητας. Η δυσαρέσκεια ή η επιζήτηση οφέλους πολύ συχνά υφίστανται σε περιπτώσεις εμφυλίων, όμως δε συνιστούν αιτίες τους. Μια πρώτη ομάδα αιτιών των εμφυλίων έχουν να κάνουν με το επίπεδο, τον ρυθμό ανάπτυξης και τη δομή του *εισοδήματος*. Χώρες με χαμηλό επίπεδο ευημερίας και ανάπτυξης είναι πιο δεκτικές στην εκδήλωση ένοπλων συγκρούσεων, λόγω του ότι αυτό συνεπάγεται λιγότερους πόρους και - άρα - μικρότερη ισχύ της κεντρικής κυβέρνησης, αλλά και διότι το κόστος συμμετοχής σε αντάρτικες οργανώσεις μειώνεται. Όπως σημειώνει η Susan Olzak ως προς αυτό, αποτελεί θέση των περισσότερων ορθολογιστικών προσεγγίσεων πως τα σχετικά χαμηλότερα επίπεδα κρατικής ισχύος, και άρα το σχετικά μικρότερο κόστος κινητοποίησης, είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο οι *βίαιες* εθντικές συγκρούσεις - και ιδιαίτερα οι αποσχιστικές - εμφανίζονται κυρίως σε χώρες της «περιφέρειας» και όχι του «κεντρου» (Olzak, 1998, σ.203). Ως προς τη δομή του εισοδήματος, η εξάρτηση της οικονομίας μιας χώρας από τους φυσικούς πόρους (εξαγωγή πρωτογενών αγαθών) είναι ένας ιδιαίτερα διευκολυντικός παράγοντας της διεξαγωγής ανταρτοπόλεμου. Και αυτό διότι οι ένοπλες ομάδες μπορούν σχετικά εύκολα να αποσπάσουν/ληηλατήσουν τέτοιους πόρους, να αναλάβουν την εμπορία τους και να εξασφαλίσουν έτσι μια σημαντική πηγή χρηματοδότησης. Συχνά, λόγω του ότι στους φυσικούς πόρους συμπεριλαμβάνονται διαμάντια ή ναρκωτικές ουσίες, η οικονομική δραστηριότητα των ανταρτών έχει εγκληματικό χαρακτήρα. Η σημασία των μεταβλητών που αφορούν το εισόδημα είχε διαπιστωθεί και στην προηγούμενη μελέτη των Collier και Hoeffler· στην τελευταία τους εντοπίζουν τρεις ακόμα ιδιαίτερα σημαντικές μεταβλητές/αιτίες, οι οποίες μάλιστα αφορούν ξεκάθαρα τη διάσταση της επιτευξιμότητας και καθόλου αυτή των κινήτρων. Μια πρώτη μεταβλητή είναι η παλαιότερη ύπαρξη γαλλικής αποικιακής διοίκησης (και η τωρινή ύπαρξη γαλλικής «ομπρέλας ασφαλείας»), η οποία επιδρά *αποτρεπτικά* στην εκδήλωση εμφυλίου. Μια δεύτερη αιτία είναι ο ορεινός χαρακτήρας της χώρας, ο οποίος διευκολύνει τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου. Μια τρίτη αιτία είναι το σχετικά μεγάλο ποσοστό ανδρών που ανήκουν στο ηλικιακό φάσμα 15-29· από αυτή την πληθυσμιακή κατηγορία στρατολογούνται τα περισσότερα μέλη των ένοπλων ομάδων²⁰⁸ (Collier *et al*, 2006, σ.9-15, 19-20). Αναφορικά με τα αποσχιστικά κινήματα, λοιπόν, τα οποία φυσικά ακολουθούν σχεδόν πάντα τακτικές ανταρτοπόλεμου (με εξαιρέσεις όπως η περίπτωση της Αμπχαζίας) και

²⁰⁸ Κάποιες άλλες μεταβλητές μικρότερης βαρύτητας που αυξάνουν την πιθανότητα εκδήλωσης εμφυλίου είναι η προϊστορία συγκρούσεων σε μια χώρα και η μεγάλη εθνοτική ετερογένειά της (Collier *et al*, 2006, σ.12-4).

συχνά πυροδοτούν ενδοκρατικούς πολέμους, πρέπει να πληρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, για να είναι δυνατή η διεξαγωγή της ένοπλης δράσης²⁰⁹. Η θεωρία του Collier και των συνεργατών του ενδεχομένως να δίνει κάποιες εξηγήσεις στο γιατί η οργάνωση μιας στρατιωτικά και οικονομικά ισχυρής ένοπλης δράσης δεν έχει καταστεί ποτέ εφικτή στην Παπούα και διήρκεσε μόνο για ένα χρονικό διάστημα στην περίπτωση των Ορόμο. Ενδεχομένως να εξηγεί δηλαδή τη διάσταση της στρατιωτικής αποτελεσματικότητας, όμως δεν μπορεί εύκολα να ερμηνεύσει τη μακροχρόνια συντήρηση μιας χαμηλού ή μεσαίου επιπέδου ένοπλης δράσης στις δύο περιοχές ούτε βεβαίως τη διάσταση της μη βίαιης αποσχιστικής δράσης.

Κοινωνιοβιολογικές θεωρίες

Είδαμε ότι μια από τις εκδοχές του αρχεγονισμού είναι η κοινωνιοβιολογική, η οποία θεωρεί πως το βασικό κίνητρο συγκρότησης εθνικών – και πολύ περισσότερο εθνοτικών – ομάδων είναι ο βιολογικός μηχανισμός του «εθνοτικού νεποτισμού». Ο μηχανισμός αυτός εμπεριέχει τη γενετική προδιάθεση των ατόμων να μεγιστοποιήσουν όχι μόνο τη γενετική δεξαμενή των συγγενών τους («κλασική αρμοστικότητα») αλλά και των γενετικά ομοίων τους («εγκλείουσα αρμοστικότητα»), να δώσουν στη γενετική δεξαμενή δηλαδή «μεγαλύτερα οφέλη επιβίωσης» (Shaw και Wong, 1987, σ.6). Στη βάση αυτή, εκπρόσωποι αυτής της θεωρίας, όπως οι Shaw και Wong, προσπαθούν να εξηγήσουν τη βαθύτερη αιτία της «τάσης της ανθρωπότητας για πόλεμο» καθώς και το γεγονός ότι οι αντιμαχόμενες πλευρές προσδιορίζονται με εθνοτικούς όρους. Έχοντας το άτομο ως μονάδα ανάλυσης και χρησιμοποιώντας όρους κόστους/οφέλους, οι συγγραφείς αρχικά αναφέρουν ότι οι κλασικές ορθολογιστικές θεωρίες θα έβλεπαν τη συμμετοχή σε συγκρούσεις ως πράξη ανορθολογική. Όμως θεωρούν ότι, ακολουθώντας την κοινωνιοβιολογική θέση της «συγγενικής επιλογής», αποκαθίσταται η συγκρουσιακή συμπεριφορά ως ορθολογική (Shaw και Wong, 1987, σ.16-8, 22-5). Κινούμενοι σε παρόμοια λογική, άλλοι μελετητές πρεσβεύουν ότι ο μηχανισμός του εθνοτικού νεποτισμού εξηγεί γιατί η εθνοτική ετερογένεια μιας χώρας συνδέεται θετικά και γραμμικά με τα επίπεδα εθνοτικών συγκρούσεων²¹⁰ (Vanhanen, 1999, σ.56) ή γιατί τα άτομα

²⁰⁹Οι Fearon και Laitin καταλήγουν σε παρόμοια συμπεράσματα με αυτά των Collier και Hoeffler. Θεωρούν ότι οι ενδοκρατικοί πόλεμοι είναι περισσότερο πιθανοί σε χώρες που οι συνθήκες ευνοούν τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου. Οι πιο σημαντικές από αυτές τις συνθήκες είναι το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης (που συνεπάγεται φτώχεια και άρα αδύναμα κράτη), η πολιτική αστάθεια, ο μεγάλος πληθυσμός της χώρας και ο ορεινός χαρακτήρας του εδάφους της (Fearon και Laitin, 2003, σ.75, 88).

²¹⁰ Πάντως πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι άλλες ποσοτικές, όπως και αυτή, έρευνες είτε αποδίδουν μικρή σημασία στην εθνοτική ετερογένεια ως προς την εκδήλωση συγκρούσεων είτε διαπιστώνουν ότι η σχέση τους δεν είναι γραμμική· είναι σημαντική σε μεσαία επίπεδα εθνοτικού πλουραλισμού, αλλά εκεί που είναι πολύ λίγες ή πάρα πολλές ομάδες η σχέση είναι αδύναμη (Ellingsen, 2000, σ.241-5).

συντάσσονται με τους εθνοτικά όμοιους τους σε συγκρουσιακές καταστάσεις (Rushton, 2005, σ.492-3, 501-2). Επιπλέον, ο βιολογικός μηχανισμός του νεποτισμού καθιστά την κινητοποίηση των εθνοτικών ομάδων ευκολότερη και πιο γρήγορη, ιδιαίτερα όταν η ομάδα αυτή απειλείται (van den Berghe, 1996, σ.59).

Η επιφυλακτικότητα που υπάρχει απέναντι σε τέτοιες θεωρίες είναι εύλογη. Τα προβλήματα των προσεγγίσεων αυτών δεν περιορίζονται στο ότι η μονάδα ανάλυσης είναι αποκλειστικά το άτομο, αλλά, κυριότερα, στο ότι η κοινωνική συμπεριφορά του ανάγεται σε έμφυτες βιολογικές προδιαθέσεις.

Κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις

Μια άλλη κατηγορία προσεγγίσεων που μπορούμε εδώ να αναφέρουμε είναι αυτές που προέρχονται από το πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας. Ένας λόγος που επιτάσσει τη συμπερίληψη αυτών των προσεγγίσεων είναι ότι στη βιβλιογραφία του εθνικισμού και των εθνοτικών συγκρούσεων υπάρχουν συχνές αναφορές στα ισχυρά αισθήματα που προκαλεί ο εθνοτικός δεσμός και η εθνικιστική ιδεολογία, στον ρόλο που παίζει η ταύτιση με την ομάδα, στις εικόνες και αντιλήψεις για τον Άλλο κ.λ.π. Τέτοιοι παράγοντες, δηλαδή οι ταυτότητες, οι ανάγκες και τα συναισθήματα, έχουν σαφέστατα μια ψυχολογική διάσταση, ατομική και συλλογική. Άλλωστε η «ανορθολογική» και παθιασμένη γοητεία που συχνά αποδίδεται στην εθνική ιδέα και τον «αρχέγονο» εθνοτικό δεσμό έχει συνδεθεί από πολλούς ερευνητές με αυτούς τους ψυχολογικούς παράγοντες. Η ενασχόληση της κοινωνικής ψυχολογίας με το φαινόμενο του εθνικισμού εντάσσεται στα πλαίσια της διερεύνησης δύο ευρύτερων ζητημάτων: της συλλογικής *ταύτισης* και της συλλογικής *βίας*. Αν και σημαντικό κομμάτι της έρευνας που αφορά σ' αυτά τα ζητήματα τα ανάγει σε δια-προσωπικούς παράγοντες, οι Hewstone και Cairns υπογραμμίζουν ότι είναι πειστικότερη η κοινωνιοψυχολογική έρευνα που αναγνωρίζει τον διακριτό χαρακτήρα τέτοιων συλλογικών (*intergroup*) φαινομένων, ειδικότερα αυτών της βίας (2001, σ.320). Θα αναφερθούμε αρκετά ελλειπτικά²¹¹ στις κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις και στα θέματα που αναδεικνύουν, και, στη συνέχεια, θα συζητήσουμε λεπτομερέστερα την πρόσφατη θεωρία του Roger Petersen.

Οι κοινωνιοψυχολογικές αναλύσεις δεν αποτελούν ολοκληρωμένες εξηγήσεις της

²¹¹ Η σύντομη παρουσίαση των κοινωνιοψυχολογικών αναλύσεων που ακολουθεί βασίζεται αποκλειστικά σε κείμενα του συλλογικού τόμου *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences, and Possible Solutions*.

εθνοτικής σύγκρουσης και βίας, αλλά αποτιμούν και υποδεικνύουν μια σειρά από ψυχολογικές μεταβλητές που αποτελούν το υπόβαθρο ή τις αναγκαίες συνθήκες αυτών των φαινομένων. Οι κοινωνιοψυχολογικές αναλύσεις εντοπίζουν διάφορες πηγές σύγκρουσης και συλλογικής βίας. Μία απ' αυτές είναι οι δύσκολες συνθήκες ζωής (λόγω παραγόντων οικονομικών, πολιτικών κ.α.), οι οποίες καταστέλλουν μια σειρά από ανάγκες, όπως της ασφάλειας, του αυτοσεβασμού και της αποτελεσματικότητας. Αυτή η ματαιώση, συνοδευόμενη συχνά από το αίσθημα του φόβου, μπορεί να οδηγήσει στη βία, νοούμενη ως «καταστροφική ικανοποίηση αυτών των αναγκών» (Staub, 2001, σ.290, 294). Μια άλλη πηγή συγκρούσεων είναι οι ανταγωνισμοί μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Σε αυτό το πλαίσιο οι συγκρούσεις οφείλονται σε ασύμβατους στόχους μεταξύ ομάδων, σε ιεραρχικές σχέσεις ή σε ιδιοτελείς επιδιώξεις (Hewstone και Cairns, 2001, σ.320-1, Staub, 2001, σ. 291-3).

Μια τρίτη πηγή κοινωνικών συγκρούσεων αναδεικνύεται από αναλύσεις που υπογραμμίζουν τον κεντρικό ρόλο των κοινωνικών ταυτοτήτων, των συλλογικών ταυτίσεων δηλαδή, και των συμπεριφορών και αντιλήψεων που αυτές παράγουν. Εδώ μπορούμε να συμπεριλάβουμε και προσεγγίσεις που βλέπουν την εθνοτική βία να πηγάζει από τον *εθνοκεντρισμό*, την καθολική δηλαδή τάση για μεροληψία υπέρ της ομάδας που πηγάζει από τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς (Hewstone και Cairns, 2001, σ.320). Όπως όμως ισχυρίζονται οι Hewstone και Cairns, έρευνες στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας αμφισβητούν με πειστικά επιχειρήματα αυτή την άποψη. Αυτές οι έρευνες **ακολουθούν** λίγο ή πολύ τη «θεωρία κοινωνικής ταυτότητας» (*social identity theory*)²¹², η οποία διαφοροποιείται από αυτή του εθνοκεντρισμού σε δύο σημεία: Πρώτον, εξηγεί τη μεροληπτική συμπεριφορά δίνοντας έμφαση στην ανάγκη για θετική ταυτότητα και ευνοϊκή αυτοεικόνα παρά στην τάση για υποτίμηση και απαξίωση των άλλων ομάδων. Δεύτερον, δεν θεωρεί ότι οι διακρίσεις υπέρ της ίδιας ομάδας πηγάζουν από τους ανταγωνιστικούς στόχους αλλά από την ίδια τη διαδικασία *κοινωνικής κατηγοριοποίησης* (Conversi, 1995, σ.81, Hewstone και Cairns, 2001. σ.321-2).

Θεωρία συναισθημάτων και εθνοτικής βίας

Μια αξιοπρόσεκτη ψυχολογική *θεωρία* που βάζει στο επίκεντρό της τον ρόλο των συναισθημάτων έχει προταθεί πρόσφατα από τον Roger Petersen. Η συμβολή της έγκειται στο ότι δεν περιορίζεται στην επισήμανση των ψυχολογικών αναγκών που οδηγούν στην ταύτιση με

²¹² Η κοινωνική ταυτότητα στο πλαίσιο της θεωρίας αυτής αποτελείται από εκείνες τις αυτοεικόνες του ατόμου «που πηγάζουν από τις κοινωνικές κατηγορίες στις οποίες το άτομο θεωρεί ότι ανήκει, καθώς και από την αξία και συναισθηματική σημασία που αποδίδεται σε αυτή τη συμμετοχή» (Hewstone και Cairns, 2001. σ.321).

ομάδες ούτε στα έντονα συναισθήματα που είναι ικανός να παραγάγει ο εθνοτικός δεσμός· εδώ αντιθέτως συγκεκριμένα συναισθήματα αποτελούν *αιτιακούς μηχανισμούς*, οι οποίοι εξηγούν τη *συμμετοχή στην εθνοτική βία* (εξαρτημένη μεταβλητή).

Ο Petersen ορίζει το συναίσθημα ως «μηχανισμό που πυροδοτεί τη δράση, ώστε να ικανοποιήσει μια πιεστική ανάγκη» (2002, σ.17). Θεωρεί ότι τα ατομικά κίνητρα (ανάγκες, επιθυμίες) αποτελούν έναν από τους πλέον θεμελιώδεις παράγοντες της εθνοτικής βίας, ο οποίος εμφανίζεται ρητά ή, συνηθέστερα, άρρητα στις περισσότερες σχετικές θεωρίες (2002, σ.38). Υπάρχουν πολλαπλές επιθυμίες, συχνά ανταγωνιστικές μεταξύ τους, που εμπλέκονται στην παραγωγή της εθνοτικής βίας και μια από τις λειτουργίες των συναισθημάτων είναι ότι βοηθούν στην επιλογή μεταξύ των διαφόρων επιθυμιών (2002, σ.20). Ο Petersen κάνει μια κρίσιμη διάκριση μεταξύ εργαλειακών και μη εργαλειακών συναισθημάτων. Τα εργαλειακά συναισθήματα που προσδιορίζονται στην περίπτωση της εθνοτικής βίας είναι ο *φόβος*, το *μίσος* και η *δυσσάρεσκια*. Χαρακτηρίζονται ως εργαλειακά, διότι ενεργοποιούνται μέσω της διαδικασίας της γνώσης (*cognition*) και της επίνοιας (*conceptualization*) και οδηγούν στον καθορισμό ενός ξεκάθਾਰου στόχου. Κάθε συναίσθημα ικανοποιεί μια συγκεκριμένη επιθυμία/ανάγκη, όπως είπαμε, και κατευθύνει τη δράση (βία) σε συγκεκριμένο στόχο: Ο φόβος ενεργοποιείται μέσω της γνώσης ως απάντηση στην ανάγκη για *ασφάλεια*, και έτσι η βία λόγω φόβου έχει ως αποδέκτη την ομάδα που συνιστά τη *μεγαλύτερη απειλή*. Μέσω της ίδιας διαδικασίας το μίσος αντανακλά την επιθυμία για *εκδίκηση* και κατευθύνεται ως βία προς τη συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα, η οποία έχει επανειλημμένως αποτελέσει *στόχο της βίας κατά το παρελθόν*²¹³. Η δυσσάρεσκια αποτελεί συναισθηματική έκφανση της ανάγκης για *ισότιμη αναγνώριση και κύρος*, και η βία που πυροδοτεί κατευθύνεται ενάντια σε αυτή *την κυρίαρχη ομάδα που φαντάζει περισσότερο ευάλωτη* (2002, σ.20-22). Τα μη εργαλειακά συναισθήματα, τα οποία ο Petersen ομαδοποιεί ως οργή (*rage*), επίσης απαντούν σε συγκεκριμένες επιθυμίες, οι οποίες όμως πηγάζουν από μια συσσωρευμένη και εν πολλοίς άμορφη απογοήτευση (*frustration*). Αυτή η γενικευμένη αίσθηση ματαιώσης, σε αντίθεση με τα εργαλειακά συναισθήματα που μεσολαβούν μεταξύ γνώσης (με την έννοια της πληροφόρησης και πεποίθησης) και επιθυμιών, επιφέρει την αδιαμεσολάβητη κυριαρχία του συναισθήματος, το οποίο επικαθορίζει, ουσιαστικά υπονομεύει, τη γνωστική διαδικασία. Έτσι, στην περίπτωση της οργής *είναι το συναίσθημα που προηγείται της γνώσης*, κάτι που διαστρεβλώνει την αναγνώριση στόχου *συναφούς με την εκάστοτε ανάγκη*. Ουσιαστικά η βία γίνεται αδιάκριτη, αποτελεί μια βαλβίδα διεξόδου της απογοήτευσης προς οποιονδήποτε αποδέκτη. Συναφώς, η

²¹³ Το μίσος και η επιθυμία για εκδίκηση, όπως τα περιγράφει ο Petersen, φαίνεται να συγγενεύουν με τον μηχανισμό της αυτοθυματοποίησης που προαναφέραμε.

δικαιολόγηση της βίας από τα άτομα είναι ανύπαρκτη ή αόριστη, όπως και η αναγνώριση της αφετηρίας της (2002, σ.22, 30-31).

Η ανάλυση του Petersen πετυχαίνει να υπονομεύσει την ισχύ του στερεοτυπικού επιχειρήματος που εμφανίζεται εντός και εκτός ερευνητικών κύκλων, το οποίο αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα που εμπλέκονται στην εθνοτική βία μόνον ως «πρωτόγονα», «άγρια» και «παράλογα»²¹⁴. Προφανώς υπάρχουν και αυτά, όμως ο Petersen μας καλεί να τα διακρίνουμε ενσυνείδητα από τα εργαλειακά συναισθήματα καθώς και να διαχωρίζουμε (και να συγκρίνουμε) τα διαφορετικά είδη εθνοτικής βίας που αυτά παράγουν²¹⁵. Διαφοροποιείται, επιπλέον, ρητά και σε μια σειρά από άλλες θεωρίες εθνοτικών συγκρούσεων, οι οποίες αποδέχονται και τονίζουν τον εργαλειακό χαρακτήρα της βίας. Η πρώτη κατηγορία τέτοιων θεωριών είναι οι αναλύσεις ορθολογικής επιλογής, τις οποίες θεωρεί ανεπαρκείς για την εξήγηση της εθνοτικής βίας για τους λόγους που προαναφέραμε²¹⁶. Οι άλλες δύο κατηγορίες θεωριών είναι οι *δομικές* και αυτές που επικεντρώνουν στον ρόλο των *ελίτ*. Όσον αφορά τις πρώτες, ο Petersen δεν αγνοεί τον ρόλο των δομών και των θεσμών. Για την ακρίβεια, η αλληλεπίδραση γνώσης και επιθυμιών και η ακόλουθη παραγωγή του συναισθήματος ενεργοποιείται από ένα «εξωγενές», δομικό ερέθισμα, δηλαδή είτε μια χρονοβόρα διαδικασία (π.χ. εκσυγχρονισμός) είτε – συνηθέστερα – μια ταχεία μεταβολή (π.χ. κρατική κατάρρευση). Η εύλογη ένσταση του Petersen είναι ότι οι δομικοί παράγοντες δεν αρκούν για να εξηγήσουν τόσο τη συλλογική δράση όσο και την ατομική συμμετοχή σε αυτή. Μπορεί να αποτελούν μια αναγκαία συνθήκη εμφάνισης της εθνοτικής βίας, όμως απαιτείται ο προσδιορισμός μιας σειράς από μηχανισμούς που λειτουργούν στο μεσαίο και μικρό επίπεδο, για να εξηγηθεί ολοκληρωμένα (2002, σ.36-7, 67). Η παρούσα εργασία συμμερίζεται την ανάδειξη παρεμβαλλόμενων αιτιακών μηχανισμών σε κρίσιμους επεξηγηματικούς παράγοντες της συλλογικής δράσης, αν και προτείνει μια σειρά από σχεσιακούς μηχανισμούς παρά συναισθήματα. Βεβαίως οι θεωρίες που τονίζουν τον ρόλο των *ελίτ* - η τρίτη ομάδα θεωριών με την οποία αντιπαραβάλλει το μοντέλο του ο Petersen - προσφέρουν επίσης μια εξήγηση για το τι μεσολαβεί μεταξύ δομών και συλλογικής δράσης. Κατ' εξοχήν εργαλειακές προσεγγίσεις οι θεωρίες αυτές, όπως τις έχουμε αναλύσει στο κεφάλαιο 1, πρεσβεύουν ότι είναι η ιδιοτελής,

²¹⁴ Σε ένα γενικότερο επίπεδο, αυτή η άποψη θεωρεί πως τα συναισθήματα δεν (θα πρέπει να) εμπλέκονται στην «κανονική» ροή των κοινωνικών διεργασιών και, όταν αυτό συμβαίνει, συνιστά ανωμαλία και οδηγεί σε ανορθολογικά και «εξωκοινωνικά» φαινόμενα, όπως αυτό της βίας. Όμως η κοινωνική πράξη μπορεί να έχει πολλές μορφές: την ιερή, «την εργαλειακή, την αξιακή, την εθιμική ή τη συναισθηματική» (Malesevic, 2004, σ.587). Άρα δεν μπορεί το συναίσθημα να αποκλείεται από την επικράτεια του κοινωνικού.

²¹⁵ Ακόμα και το μίσος, που θεωρείται ως το πλέον παράλογο και επικίνδυνο συναίσθημα, κατά τον Petersen εμπλέκεται με τρόπο εργαλειακό στην εθνοτική βία.

²¹⁶ Μέρος τις κριτικές που διατυπώσαμε ενάντια στις ορθολογιστικές θεωρίες βασίστηκε στην επιχειρηματολογία του Petersen.

εμπρόθετη δράση των ελίτ που παράγει την εθνοτική βία. Λόγω της προνομιακής θέσης τους αλλά και εξαιτίας της πρόσβασης στην πληροφόρηση και του ελέγχου της διάχυσής της, οι ελίτ εκμεταλλεύονται την άγνοια των μαζών και ουσιαστικά τις χειραγωγούν μετερχόμενες συχνά ρητορικές αποκλεισμού (2002, σ.34-5, 73-4).

Ο Petersen προσπαθεί να αντικρούσει τη λογική και τα επιχειρήματα των θεωριών ελίτ μετ' επιτάσεως. Αυτό αφενός συμβαίνει για καθαρά αναλυτικούς/ερευνητικούς λόγους: Τονίζει τη δυσκολία που συχνά υπάρχει στο να εντοπίσουμε ποιοι αποτελούν την ελίτ σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον. Άλλες φορές οι ελίτ είναι τόσο διασπασμένες, που είναι σχεδόν αδύνατο να τους αποδοθεί συγκεκριμένη και συνεκτική δράση. Εν ολίγοις η συστηματική και συγκριτική ανάλυση της επίδρασής τους στην παραγωγή της εθνοτικής βίας αποτελεί δύσκολο αναλυτικό εγχείρημα (2002, σ.35-6, 66). Αφετέρου, και ίσως πιο ουσιαστικά, ο Petersen αντιτίθεται σε εξηγήσεις χειραγώγησης από ελίτ και για «οντολογικούς»/αξιακούς λόγους· στις θέσεις του αυτές έχουμε αναφερθεί κατά την κριτική ανάλυση της θέσης περί «χειραγώγησης από τις ελίτ», στο εισαγωγικό κεφάλαιο. Τούτων λεχθέντων, ο Petersen δεν θεωρεί ότι ο ρόλος των ελίτ είναι ανύπαρκτος· ισχυρίζεται όμως ότι πρέπει να υπάρχει σε κάθε περίπτωση μια ήδη υπάρχουσα «πρώτη ύλη» και ότι μόνο λαμβάνοντάς την σοβαρά υπόψη μπορούν να προωθήσουν τις στοχεύσεις τους οι ελίτ. Για παράδειγμα, δεν μπορούν να δημιουργήσουν ένα κλίμα φόβου εφευρίσκοντας μια απειλή (2002, σ.75).

Στο πνεύμα αυτής της παραδοχής ο Petersen αναδεικνύει έναν άλλο παράγοντα, πολύ σημαντικότερο από τη δράση των ελίτ, ο οποίος βοηθάει αποφασιστικά να απαντήσουμε στο πώς αναδύονται τελικά τα διάφορα συναισθήματα, από πού πηγάζουν οι διάφορες επιθυμίες και γνωστικές σταθερές. Ο παράγοντας αυτός συμπεριλαμβάνει τις *καθημερινές αλληλεπιδράσεις* και τα *«πολιτισμικά σχήματα»*. Αναφερόμενος στο συναίσθημα της δυσaráσκειας, ο Petersen λέει ότι είναι η αίσθηση της πολιτικής υποταγής από μια άλλη ομάδα, η κυριαρχία της οποίας δεν είναι νομιμοποιημένη, συνοδευόμενη από «την πεποίθηση ότι κάτι μπορεί να γίνει για να αλλάξει αυτό» (σ.51). Παρόλο που υπάρχουν δείκτες που μπορούν να «επιβεβαιώσουν» την ύπαρξη ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ ομάδων²¹⁷, εντέλει είναι η καθημερινή εμπειρία της διαφορετικής ιεραρχικής θέσης, έτσι όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τις ομάδες, που εκτρέφει το συναίσθημα. Τα καθημερινά βιώματα που αφορούν στο «ποιος δίνει εντολές και ποιος τις εκτελεί», το ποιας ομάδας η γλώσσα κυριαρχεί και ποιας τα σύμβολα προβάλλονται, γίνονται αντιληπτά ως σημαντική απόκλιση από την ικανοποίηση της ανάγκης για αναγνώριση, σεβασμό και γόητρο, και παράγουν τη δυσaráσκεια και την ανάγκη για ανατροπή των ιεραρχικών

²¹⁷ Για τους δείκτες που αναφέρει ο Petersen βλέπε στο κεφάλαιο 1, στα πλαίσια της συζήτησης του μηχανισμού της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών.

σχέσεων²¹⁸ (σ.40-1). Όσον αφορά τα πολιτισμικά σχήματα, αυτά αποτελούν «αφηρημένα μοντέλα τα οποία *μερικές φορές* τροφοδοτούν ένα προσωπικό πρόγραμμα κατανόησης και δράσης» (σ.63). Οι Brubaker, Loveman και Stamatou ασχολούνται επίσης με τα σχήματα, τα οποία ορίζουν ως «νοητικές δομές όπου αναπαρίσταται η γνώση» (2004, σ.41). Τα σχήματα αποτελούν επεξεργαστές που έχουν αποθηκευμένες γνώσεις, παρατηρήσεις, ιστορίες και εμπειρίες· όταν ενεργοποιηθούν από κάποιο ερέθισμα του άμεσου περιβάλλοντος, τότε με αυτόματο παρά συνειδητό τρόπο μεταβιβάζεται η ήδη υπάρχουσα γνώση σε νέα πεδία, ώστε να αντιμετωπιστεί μια κατάσταση, να ερμηνευθεί ο κοινωνικός κόσμος, να εξαχθούν συμπεράσματα, αλλά και να κατευθυνθεί η δράση (Brubaker *et al*, 2004, σ.41-2). Σε κάθε κουλτούρα, συνεχίζει ο Petersen, υπάρχουν φυσικά πολλαπλά σχήματα. Όταν κάποια αλλαγή ή εξέλιξη γίνει αντιληπτή, κάποια απ' αυτά είναι πιθανό να ενεργοποιηθούν. Εδώ υπεισέρχεται σε έναν βαθμό ο ρόλος των ελίτ, όχι ως ενιαίος δρών όμως, καθώς υπάρχουν διάφορες διαιρέσεις εντός των ελίτ με την καθεμιά να «προωθεί» διαφορετικό πολιτισμικό σχήμα. Τελικά θα επικρατήσει προσδιορίζοντας μια ορισμένη δράση εκείνο το σχήμα που είτε προωθείται από την πιο επιδέξια ελίτ είτε απηχεί και συνάδει καλύτερα με την εκάστοτε κατάσταση (Petersen, 2002, σ.66). Μπορεί αυτό που στερεοτυπικά ονομάζεται «προαιώνιο» μίσος να μην υφίσταται, όμως μέσω της γνωστικής διαδικασίας του σχήματος μπορούν να ανακληθούν παλαιότερες εμπειρίες, ιστορίες ή μύθοι, τα οποία ενεργοποιούν την επιθυμία για εκδίκηση. Έτσι, λοιπόν, τα καθημερινά βιώματα, οι επαναλαμβανόμενες αλληλεπιδράσεις και τα πολιτισμικά σχήματα συγκροτούν κατά τον Petersen μια εναλλακτική εξήγηση στην παντοδυναμία των ελίτ, των δομών, των συμφερόντων ή του θυμικού.

Είναι εμφανές ότι αυτή η εργασία κινείται προς την ίδια κατεύθυνση με τη θεωρία του Petersen όσον αφορά τη θέση για τον ρόλο των ελίτ και τις παραδοχές που τη συνοδεύουν. Μια πρώτη διαφοροποίηση είναι ότι εδώ δίνουμε έμφαση σε σχεσιακούς μηχανισμούς και σε κοινωνικές αλληλεπιδράσεις· στον Petersen η σχεσιακή ανάλυση περιορίζεται στην παραγωγή του συναισθήματος, το οποίο αποτελεί τελικά τον ανώτερο αιτιακό μηχανισμό. Περαιτέρω, δεχόμαστε τον ρόλο των διυποκειμενικών αντιλήψεων και προϋπαρχουσών κατανοήσεων που έχουν δημιουργηθεί εξελικτικά, όπως για παράδειγμα απεικονίζονται στην έννοια του πολιτισμικού σχήματος. Όμως ο μηχανισμός της *μεσιτείας*, που προτείνουμε εδώ, στέκεται περισσότερο εμφαντικά στον ενεργό ρόλο των δρώντων. Με άλλα λόγια αυτές οι αντιλήψεις, μνήμες, εμπειρίες, κοινές παραστάσεις, πρέπει να ενεργοποιηθούν από κάποιον δρώντα και όχι

²¹⁸ Η έμφαση που αποδίδει ο Petersen στη διάσταση των εξουσιαστικών ιεραρχιών και στη σχέση συναισθήματος - δράσης καθιστά γόνιμη τη συμπερίληψη αυτής της ανάλυσης της δυσαρέσκειας στην εξήγηση της εθνοτικής και αποσχιστικής κινητοποίησης, που μας ενδιαφέρει εδώ.

αδιαμεσολάβητα από εξωτερικές/δομικές εισροές. Βεβαίως, αυτοί οι δρώντες δεν χρειάζεται να είναι πάντοτε μια ελίτ. Μια τελευταία διαφοροποίηση είναι ότι, ενώ ο Petersen δείχνει να αποδίδει την όποια σημασία των ελίτ στη ρητορική επιδεξιότητα, το χάρισμα και τη δημαγωγία (π.χ. 2002, σ.75), εδώ επικεντρώνουμε περισσότερο στη σχετικά προνομιούχα θέση τους, στις σχέσεις εξουσίας που συντηρούν αυτή τη θέση, καθώς και στους πολιτικούς και οργανωσιακούς πόρους που μπορούν να κινητοποιήσουν.

Προσεγγίσεις κρατικής κατάρρευσης και διλήμματος ασφαλείας

Οι προσεγγίσεις που μπορούν να ομαδοποιηθούν υπό αυτή την ονομασία αντιλαμβάνονται την εθνοτική κινητοποίηση και τις εθνοτικές συγκρούσεις ως αποτέλεσμα της αποτυχίας του κράτους και της συλλογικής ανασφάλειας που αυτή επιφέρει. Γενικότερα, είναι ευρέως καταγεγραμμένη η άποψη πως η αποτυχία του κράτους ή η περιστολή του παρεμβατικού και ρυθμιστικού του ρόλου έχει σε πολλές περιπτώσεις επιφέρει εκδηλώσεις εθνικιστικής αναδίπλωσης τόσο μεταξύ εθνικών πλειοψηφιών όσο και μειονοτήτων. Για παράδειγμα, κατά τον Μπαλιμπάρ, ο εθνικισμός στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αποτελεί «αντίκτυπο αλλά και αντισταθμιστικό φαινόμενο μιας πραγματικής αποδόμησης του κράτους» (1993, σ.47). Μια ερμηνεία που δίνει είναι πως «τα άτομα, και ιδιαίτερα τα πιο στερημένα και απομακρυσμένα από την εξουσία, φοβούνται το κράτος· φοβούνται, όμως, ακόμα περισσότερο την εξαφάνιση και αποσύνθεσή του» (κάτι που η μαρξιστική παράδοση ποτέ δεν κατάλαβε), στρεφόμενα έτσι στην προστατευτική αγκαλιά του εθνικισμού (Μπαλιμπάρ, 1993, σ.75-6). Όσον αφορά το ειδικότερο ζήτημα της εθνοτικής κινητοποίησης που μας αφορά εδώ, οι Lake και Rothchild αποδίδουν κομβική σημασία για την εκδήλωσή της στους «συλλογικούς φόβους του μέλλοντος», όπως ο φόβος αφομοίωσης ή ακόμα και φυσικής εξόντωσης από την κυρίαρχη εθνοτική ομάδα. Ο συλλογικός φόβος και ανασφάλεια αναδύονται στις περιπτώσεις που το κράτος αδυνατεί να μεσολαβήσει μεταξύ των εθνοτικών ομάδων και να προσφέρει ασφάλεια σε όλους τους πολίτες (Lake και Rothchild, 1996, σ.41-44, 1998, σ.4-8, Χουλιάρης, 1997, σ.78-9). Σε μια παραλλαγή αυτής της άποψης, οι Ollapally και Cooley συμπληρώνουν ότι τα αίτια της αποσάθρωσης των κρατικών δομών είναι διεθνή και όχι εσωτερικά· συγκεκριμένα, η εξάρτηση από διεθνείς χρηματοπιστωτικές δομές επιφέρει μείωση εισροών σε περιόδους κρίσης. Τα *identity politics*, όπως τα ονομάζουν, συμπεριλαμβανομένων των ισλαμικών κινημάτων, αποτελούν τελικά αντι-κρατικά κινήματα, με την έννοια ότι τα άτομα στρέφονται στις εθνοτικές ή θρησκευτικές τους

ομάδες για την παροχή ασφάλειας και ενός επιπέδου διαβίωσης, τα οποία αδυνατεί να προσφέρει το κράτος (1996, σ.482-483). Οι Keating και McGarry ισχυρίζονται πως οι συνθήκες που επιφέρει η «παγκοσμιοποίηση» έχουν ευνοήσει την εκδήλωση κινημάτων από εθνικές μειονότητες. Η κινητοποίηση αυτή μπορεί να ιδωθεί τόσο ως φοβική αντίδραση σε αλλαγές που προσλαμβάνονται ως απειλές (οικονομική ανασφάλεια, πιέσεις σε μειονοτικές κουλτούρες και γλώσσες, μαζική εισροή μεταναστών) όσο και ως αντίδραση στο άνοιγμα πολιτικών ευκαιριών που συνδέονται με ορισμένες πρόσφατες ευνοϊκές εξελίξεις (αυξανόμενη επιρροή του λόγου και της πρακτικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μικρότερο κόστος απόσχισης λόγω καλύτερων προοπτικών βιωσιμότητας των μικρών κρατών) (Keating και McGarry, 2001, σ.4, 6-7). Οι θέσεις αυτές μπορούν να ενταχθούν σε ένα γενικότερο επιχείρημα που θεωρεί ότι η εξασθένιση του παρεμβατικού και ρυθμιστικού ρόλου του έθνους-κράτους, λόγω των ποικίλων διαδικασιών υπερεθνικής συνεργασίας και ολοκλήρωσης, έχει ευνοήσει την εθνοτική και περιφερειακή κινητοποίηση (B. Crawford, 1998, σ.33, Olzak, 1998, σ.205) ή αυτό που η Mary Kaldor ονομάζει «νέο εθνικισμό»²¹⁹ (2004, σ.168).

Όπως επισημαίνει ο Roe, αναλύσεις όπως οι ανωτέρω ουσιαστικά εξηγούν τις εθνοτικές συγκρούσεις με βάση το «δίλημμα ασφαλείας». Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων το δίλημμα ασφαλείας είναι απότοκο της άναρχης φύσης του διεθνούς συστήματος: δύο κράτη μπορεί να μην επιθυμούν παρά την κατοχύρωση της ασφάλειάς τους, όμως η απουσία εγγύησής της (λόγω ακριβώς της έλλειψης ανώτερης ρυθμιστικής αρχής) και η αβεβαιότητα για τις προθέσεις των άλλων τα ωθούν να αντιλαμβάνονται το ένα το άλλο ως απειλή, διαδικασία η οποία μπορεί να οδηγήσει στη σύγκρουση. Κρίσιμο στοιχείο του διλήμματος ασφαλείας είναι ότι τα μέρη δεν επιδιώκουν εξαρχής τη σύγκρουση ή πρόκληση βλάβης· η επιδίωξη αυτή εμφανίζεται στα ύστερα στάδια ως επιτακτική για την επίτευξη της ασφάλειας²²⁰. Εφαρμόζοντας το σχήμα αυτό στο ενδοκρατικό επίπεδο, οι αναλύσεις αυτές βρίσκουν ότι η αποδυνάμωση του κράτους («αναρχία») συμβάλλει στην αύξηση της ανασφάλειας ανάμεσα στις διάφορες ομάδες που το απαρτίζουν, στη σταδιακή προσφυγή τους σε λύσεις αυτοβοήθειας και τελικά στη σύγκρουση (Posen, 1993, σ.28-35, 43, Roe, 1999, σ.183-4, 188-9). Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι βρίσκουν πρόσφορο έδαφος ερμηνείας της εθνοτικής κινητοποίησης που

²¹⁹ Εκτός από την περιστολή της κρατικής σφαίρας δράσης η Kaldor επισημαίνει τρεις άλλες αλλαγές που επέφερε η παγκοσμιοποίηση και είναι ιδιαίτερα κρίσιμες για την ανάδυση του «νέου εθνικισμού»: την αποδυνάμωση του έθνους-κράτους ως βασικής οικονομικής μονάδας και πλαισίου παραγωγής, τη μετάβαση από την έντυπη στην ηλεκτρονική επικοινωνία, και κυρίως τους «νέους πολέμους» που διεξάγονται πλέον όχι στο διακρατικό αλλά στο ενδοκρατικό ή/και στο διεθνικό (transnational) επίπεδο (2004, σ.166-7, 169).

²²⁰ Το δίλημμα ασφαλείας άλλωστε αντλεί από τη φυσική κατάσταση κατά Χομπς, όπου «ο πόλεμος όλων εναντίον όλων είναι το *αθέλητο* αποτέλεσμα της ορθολογικής δράσης φοβισμένων ανθρώπων για να προστατεύσουν τον εαυτό τους» (Onuf, 2002, σ. 215, έμφαση δική μου).

δίνουν έμφαση στον χειραγωγικό ρόλο των ελίτ²²¹.

Χρήσιμο είναι να τονιστεί πως η έννοια της ασφάλειας δεν έχει μόνο την κρατική-στρατιωτική διάσταση αλλά και άλλες, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής. Αυτό στο αναλυτικό επίπεδο μπορεί να συνεπάγεται ότι α) η κοινωνική ασφάλεια αφορά στην ανάγκη προστασίας της *ταυτότητας* μιας ομάδας ή β) ότι η «κρατική αδυναμία» δε νοείται αποκλειστικά ως κατάρρευση των κυβερνητικών δομών αλλά και ως απουσία δεσμών εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και κοινωνικών ομάδων²²². Επιπλέον, το δίλημμα ασφαλείας δε θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως αναπόφευκτη συνέπεια της διεθνούς ή ενδοκρατικής «αναρχίας»²²³, αλλά να τονίζεται ο σχεσιακός/διαδραστικός του χαρακτήρας καθώς και να συνυπολογίζονται οι ερμηνείες και στρατηγικές επιλογές των δρώντων²²⁴. Για παράδειγμα, η διεκδίκηση πολιτισμικής/εθνοτικής αυτονομίας εκ μέρους μιας ομάδας μπορεί να εκληφθεί από το κράτος ως απειλή απόσχισης και έτσι να εντείνει την καταπίεση, η οποία με τη σειρά της μπορεί να οδηγήσει σε βιαιότερη δράση από τη μειονοτική ομάδα κ.ο.κ. (B. Crawford, 1998, σ.13, Roe, 1999, σ.199-200).

Προσεγγίσεις εθνοτικής κυριαρχίας και ελέγχου

Προσέγγιση άνισης πολιτικής συμμετοχής

Στις προσεγγίσεις που προτείνουμε να κατηγοριοποιηθούν υπό αυτόν τον τίτλο μπορεί κανείς, καταρχήν, να συμπεριλάβει την ομάδα αναλύσεων που οι Eder *et al* ονομάζουν

²²¹ Πράγματι, ο S. Kaufman διακρίνει τις εθνοτικές συγκρούσεις σε «καθοδηγούμενες από τις μάζες» (*mass-led*) και σε «καθοδηγούμενες από ελίτ» (*elite-led*), με τις πρώτες να ξεκινούν ως αυθόρμητες αντιδράσεις σε απειλές και τις δεύτερες να συνιστούν εμπρόθετη καλλιέργεια συλλογικών φόβων από την πλευρά ιδιοτελών ή/και εξτρεμιστικών ελίτ· ανεξάρτητα από την αρχική αιτιολογία ή τη διαδικασία πυροδότησης των εθνοτικών συγκρούσεων, πάντως, ελίτ και μάζες συντονίζονται σε κοινή δράση που οδηγεί μέσω μιας σπειροειδούς τροχιάς στην ανάδυση ενός διλήμματος ασφαλείας, σύμφωνα με τον S. Kaufman (Roe, 1999, σ.190, S. Kaufman, 1996, σ.109).

²²² Εάν ίσχυε το πρώτο, τότε ο μηχανισμός του διλήμματος ασφαλείας δε θα μπορούσε να εξηγήσει την εθνοτική κινητοποίηση, συχνά βίαιη, σε κράτη που θεωρούνται ισχυρά. Περαιτέρω, μια τέτοια θέση υπονοεί ότι ο μοναδικός ή βασικός ρόλος του κράτους είναι η αποτροπή και επίλυση συγκρούσεων (Crawford, 1998, σ.14-5).

²²³ Όπως συμβαίνει στις (νεο)ρεαλιστικές αναλύσεις στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων. Για τους Wheeler και Booth, η αναρχία δεν αποτελεί αιτία του διλήμματος ασφαλείας αλλά *αναγκαστική συνθήκη* (Roe, 1999, σ.186).

²²⁴ Όπως σημειώνουν οι Brubaker και Laitin, η σχεσιακή προσέγγιση της κατασκευής του φόβου χαρακτηρίζει τις «πολιτισμικές» προσεγγίσεις εθνοτικής βίας. Αντιθέτως, κατατάσσουν τη θεωρία του διλήμματος ασφαλείας, που όπως είδαμε μεταφέρθηκε από τις διεθνείς σχέσεις στις εθνοτικές συγκρούσεις, στις «ορθολογιστικές» προσεγγίσεις (Brubaker και Laitin, 1998, σ.437-8, 441-3).

«προσέγγιση άνισης πολιτικής συμμετοχής» (*unequal citizenship perspective*)· οι μελέτες αυτές (και όχι ακραιφνώς θεωρητικά μοντέλα) αποδίδουν αιτιακές λειτουργίες σε διευθετήσεις, όπου κάποιες εθνοτικές μειονότητες στερούνται ίσης πρόσβασης σε πολιτικά δικαιώματα και έτσι αποκλείονται από την πολιτική κοινότητα. Η ιδιαίτερη εθνοτική ταυτότητα, η οποία χρησιμοποιείται από την κυρίαρχη εθνοτική ομάδα ως κριτήριο αποκλεισμών και διακρίσεων, αποτελεί σε ορισμένες περιπτώσεις τη βάση της συλλογικής δράσης για ισότιμη συμμετοχή και ισοπολιτεία (Eder *et al*, 2002, σ.55-6).

Σε αυτή την κατηγορία προσεγγίσεων μπορούμε, επιπλέον, να συμπεριλάβουμε θεωρίες που ερευνητές, όπως ο Ηρακλείδης (1991, σ.6) και οι Taras και Ganguly (2002, σ.12-15), ονομάζουν «αρνητικές θεωρίες (κρατικής) συνοχής». Αυτές αποτελούν, σύμφωνα με τους ερευνητές αυτούς, «έμμεσες θεωρίες» εθνοτικής (ή/και αποσχιστικής) κινητοποίησης, δεν αναφέρονται δηλαδή τόσο στο πώς αναδύεται η εθνοτική συλλογική δράση όσο σε κοινωνικές δομές και πολιτικές διευθετήσεις σε εθνοτικά διαιρεμένες κοινωνίες, που χαρακτηρίζονται από την (πολιτική) κυριαρχία μιας εθνοτικής ομάδας επί των άλλων.

Προσέγγιση πλουραλιστικής κοινωνίας

Μια τέτοια προσέγγιση είναι αυτή της «πλουραλιστικής κοινωνίας» (*plural society approach*). Κατά τον J.S. Furnivall, η πλουραλιστική κοινωνία αναφέρεται σε αποικιακά περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από εθνοτικό/πολιτισμικό κατακερματισμό και ιεραρχικές σχέσεις²²⁵. Οι κοινωνίες αυτές δεν διαπνέονται από κοινές αξίες, καθώς κυριαρχούν οι οικονομικές επιδιώξεις των αποικιοκρατών που δεν υπόκεινται σε κανέναν κοινωνικό έλεγχο. Η λειτουργία της αποικιακής πλουραλιστικής κοινωνίας διασφαλίζεται από ένα πλέγμα στρατιωτικής καταστολής και επιβαλλόμενων θεσμών διακυβέρνησης. Η κυριαρχία των οικονομικών δυνάμεων ουσιαστικά παράγει έναν «φυλετικό» καταμερισμό της εργασίας, όπου οι γηγενείς πληθυσμοί περιορίζονται στις κατώτερες ιεραρχικά κλίμακες και η κοινωνικοοικονομική ανέλιξή τους εμποδίζεται²²⁶. Ο οικονομικός, πολιτικός και κοινωνικός διαχωρισμός των διαφόρων ομάδων οδηγεί στην έλλειψη κοινοτικής συνοχής και «κοινής κοινωνικής θέλησης» (Furnivall, 1949, σ.7, M.G. Smith, 1961, σ.250-1, 261, Taylor, 1995, σ.52-6). Οι μόνοι ισχυροί κοινωνικοί δεσμοί είναι αυτοί μεταξύ των μελών εθνοτικών ομάδων,

²²⁵ Ο Furnivall αναφέρεται κυρίως στην περίπτωση της Μπούρμα, όπου έζησε και εργάστηκε στην αποικιακή διοίκηση για πολλά χρόνια.

²²⁶ Μπορεί κανείς να σημειώσει ότι οι δύο αυτοί παράγοντες, ο φυλετικός καταμερισμός εργασίας και η απουσία κοινωνικής κινητικότητας, υπογραμμίστηκαν από τον Furnivall αρκετά πριν τους χρησιμοποιήσουν στις θεωρίες τους ο Hechter και ο Gellner, αντίστοιχα.

τις οποίες υποστασιοποίησαν μέσω της κατηγοριοποίησης οι ίδιες οι αποικιακές πολιτικές. Εφόσον η μονάδα αναφοράς της *αλληλεγγύης*, λοιπόν, είναι η *εθνοτική* κοινότητα, μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι μπορεί να οδηγήσει στην κινητοποίησή της (Rex, 1959, σ.115-6). Σε μια παραπλήσια ανάλυση με αυτή του Furnivall ο M.G. Smith περιγράφει την άκαμπτη και ιεραρχική κατάτμηση της κοινωνίας της Τζαμάικα σε τρεις φυλετικές/πολιτισμικές κοινότητες, με την καθεμία να διατηρεί το ιδιαίτερο σύστημα αξιών και πρακτικών της και να διαφοροποιείται σχεδόν σε κάθε διάσταση της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης. Ο Smith δίνει έμφαση όχι τόσο στην αγορά και την οικονομία ως τον κατισχύοντα ρυθμιστή της πλουραλιστικής κοινωνίας, όπως πράττει ο Furnivall, αλλά στον θεσμό του αποικιακού κράτους *per se*, ο οποίος κυριαρχείται από την ολιγάριθμη ομάδα των λευκών αποικιοκρατών (1961, σ.252-8). Οι δύο ερευνητές συμφωνούν ότι κατά τη μετααποικιακή περίοδο αυτή η κοινωνική διευθέτηση δεν είναι εύκολο να βελτιωθεί λόγω της εμπέδωσης της ανισότητας και του αξιακού/πολιτισμικού σεχταρισμού²²⁷. Η εθνοτική διαφορά, λοιπόν, φαίνεται να αποτελεί σε αυτές τις προσεγγίσεις εν δυνάμει αιτιακό παράγοντα της σύγκρουσης, ενταγμένη όμως σε ένα άκαμπτο περιβάλλον κυριαρχίας μιας εθνοφυλετικής μειονότητας²²⁸. Σύμφωνα με τον Brass, στις προσεγγίσεις αυτές ο εθνοτικός, πολιτισμικός ή φυλετικός χαρακτήρας της κινητοποίησης θεωρείται μάλλον αυτονόητος και η εθνοτική σύγκρουση παρουσιάζεται ως ενδημική, λόγω ακριβώς του ότι απεικονίζουν τις εθνοτικές ταυτότητες με τρόπο άκαμπτο και ουσιοκρατικό και τις ταξικές ταυτίσεις ισχνές²²⁹ (Brass, 1991, σ.266).

Θεωρίες ελέγχου

Επιπροσθέτως, στις έμμεσες θεωρίες μπορούμε να συμπεριλάβουμε τις «θεωρίες ελέγχου» (οι οποίες επίσης κατατάσσονται στις «αρνητικές θεωρίες συνοχής») (Heraclides, 1991, σ.6, Taras και Ganguly, 2002, σ.14-15). Πρόκειται για θεωρίες, προσεγγίσεις ή θεωρητικές υποθέσεις, οι οποίες εξηγούν τη σταθερότητα εθνοτικά διαιρεμένων κοινωνιών ως αποτέλεσμα μιας συστηματικής και θεσμοποιημένης «χειραγώγησης των κυριαρχούμενων τμημάτων» από μια κυρίαρχη εθνοτική ομάδα (Lustick, 1979, σ.330). Οι θεωρίες ελέγχου συνήθως

²²⁷ Για τον Furnivall, η πλουραλιστική κοινωνία συνεχίζει να δυσχεραίνει τις προσπάθειες του μετααποικιακού κράτους για τη συγκρότηση μιας «κοινής θέλησης», η οποία αποτελεί αναγκαία συνθήκη μιας δημοκρατικής πολιτείας και μιας αυτόνομης οικονομίας (Taylor, 1995, σ.54-9).

²²⁸ Κατά τον Brass, τα μοντέλα «πλουραλιστικής κοινωνίας» ακολουθούν (ή συμβαδίζουν με) τη θέση ορισμένων νεο-μαρξιστών αναλυτών του εθνικισμού (Hechter, Wallerstein) ότι το κράτος είναι όργανο κυριαρχίας μιας πολιτισμικής/εθνοτικής μειονότητας (1991, σ.252).

²²⁹ Και αυτό διότι οποιαδήποτε κοινωνική αντιπαράθεση ή σύγκρουση σε τέτοιες κοινωνίες συνδέεται αυτόματα με τις βαθιές και εμπεδωμένες εθνοτικές ή πολιτισμικές διαιρετικές τομές (Brass, 1991, σ.266).

αντιπαραβάλλονται με τη θεωρία της «εθνοτικά συναινετικής δημοκρατίας» (*consociationalism*), κατά την οποία η σταθερότητα εθνοτικά διαιρεμένων κοινωνιών (θα έπρεπε να) διασφαλίζεται μέσα από τον συνδυασμό αυτονομίας της κάθε ομάδας και συνεργασίας των εθνοτικών ελίτ εντός ενός αυστηρά προσδιορισμένου θεσμικού πλαισίου²³⁰ (Heraclides, 1991, σ.6, Taras και Ganguly, 2002, σ.13-4, Lustick, 1979, σ.326-32). Η σταθερότητα, σύμφωνα με τις θεωρίες ελέγχου, είναι αποτέλεσμα της κατίσχυσης μιας εθνοτικής ομάδας επί των άλλων· η κυριαρχία αυτή δε βασίζεται απλά στην ωμή καταπίεση και καταστολή αλλά πρωτίστως σε ένα πλέγμα «πολιτικών και οικονομικών μηχανισμών, θεσμικών διευθετήσεων, νομικών πλαισίων και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών»²³¹ (Lustick, 1979, σ.342). Η εθνοτική κινητοποίηση σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί να υποθέσει κανείς, θα αποτελεί είτε αντίδραση των αδύναμων ομάδων είτε αποτέλεσμα της διάβρωσης του συστήματος ελέγχου.

Προσεγγίσεις πολιτισμικών και δομικών μεταβλητών

Θα αναφερθούμε πολύ συνοπτικά σε δύο βασικές υποκατηγορίες προσεγγίσεων, οι οποίες, αν και αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους, μπορούν να ομαδοποιηθούν ως «προσεγγίσεις πολιτισμικών και δομικών μεταβλητών». Το κοινό γνώρισμά τους είναι ότι αποτελούν μελέτες που αναδεικνύουν τέτοιες μεμονωμένες μεταβλητές – ή συνδυασμούς ενός μικρού αριθμού τέτοιων μεταβλητών – ως καθοριστικές αιτίες των εθνοτικών συγκρούσεων και, *μόνον εμμέσως*, της εθνοτικής κινητοποίησης.

Μελέτες πολιτισμικών διαιρετικών τομών

Ένα υποσύνολο αυτών των προσεγγίσεων είναι αυτό που τονίζει τη σημασία πολιτισμικών χαρακτηριστικών, όπως οι θρησκευτικές και γλωσσικές διαχωριστικές γραμμές. Για ορισμένους ερευνητές, τα θρησκευτικά κίνητρα ή τα μακραίωνα θρησκευτικά σύνορα αποτελούν κεντρική

²³⁰ Οι τέσσερις βασικές αρχές της «εθνοτικά συναινετικής δημοκρατίας», όπως τις προσδιόρισε ο Arend Lijphart, είναι 1) ο «μεγάλος συνασπισμός» των διάφορων εθνοτικών ελίτ στις δομές διακυβέρνησης, 2) το δικαίωμα βέτο όλων των εθνοτικών ομάδων σε ορισμένα κρίσιμα ζητήματα, 3) η αναλογική αντιπροσώπευση της κάθε ομάδας στα κοινοβουλευτικά σώματα και στη δημόσια διοίκηση και 4) η «πολιτισμική αυτονομία» (*segmental autonomy*) της κάθε ομάδας (Wolff, 2004, σ.58).

²³¹ Άρα, ενώ για την «εθνοτικά συναινετική δημοκρατία» η σταθερότητα γίνεται αντιληπτή ως «αμοιβαιότητα» και εξισορρόπηση, στις θεωρίες ελέγχου νοείται ως «κυριαρχία» και «επιβολή».

αιτία των εθνοτικών συγκρούσεων (Reynal-Querol, 2002, σ.29-30). Η γνωστή θέση του Samuel Huntington, για παράδειγμα, εμπίπτει σε αυτή τη λογική. Για άλλους, οι θρησκευτικές προσδέσεις αποτελούν έναν πρωταρχικό πόρο από τον οποίο αντλεί η εθνοτική κινητοποίηση υποστήριξη και νομιμοποίηση. Για κάποιους τρίτους, η αποσύνθεση της θρησκευτικής πίστης την εποχή της μοντερνικότητας επέτρεψε στον εθνικισμό να καταστεί ο κυρίαρχος πόρος της πολιτικής κινητοποίησης. Παρόμοια επιχειρήματα έχουν κατ' αναλογία διατυπωθεί και αναφορικά με τις γλωσσικές ή άλλου είδους πολιτισμικές διαφορές (Eder *et al*, 2002, σ.40-1). Είναι προφανές ότι οι κάθε είδους πολιτισμικές διαφορές, αν και αποτελούν φυσικά αναγκαία συνθήκη της εθνοτικής κινητοποίησης και σύγκρουσης, δεν μπορούν επ' ουδενί να αποτελέσουν εξηγήσεις τους. Επιπλέον, τέτοιες μελέτες συνήθως έχουν ουσιοκρατικό και αρχεγονικό χαρακτήρα.

Μελέτες εθνοτικών συγκρούσεων μεγάλου N

Στο πεδίο των εθνοτικών συγκρούσεων, των σπουδών ειρήνης και των εμφυλίων πολέμων υπάρχει μια εκτενέστατη βιβλιογραφία από ποσοτικές έρευνες που επιχειρούν να αποτιμήσουν τη συνδιακύμανση μεμονωμένων μεταβλητών ή συνδυασμών μεταβλητών με την έναρξη εθνοτικών συγκρούσεων. Τέτοιες μεταβλητές είναι το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και οικονομικής ανισότητας, το είδος του καθεστώτος, η εθνοτική ετερογένεια ενός κράτους, η γεωγραφική συγκέντρωση μιας ομάδας (π.χ. Buhaug και Gates, 2002), ο χαρακτήρας της αποικιακής διακυβέρνησης κατά το παρελθόν (Blanton *et al*, 2001) κ.α. Ο αριθμός των μεταβλητών που έχουν ελεγχθεί είναι μεγάλος. Λόγω του ότι οι έρευνες αυτές είναι μεγάλου N, εάν η επιρροή μιας μεταβλητής αποδειχθεί στατιστικά σημαντική, τότε θεωρητικά η μεταβλητή αυτή αποτελεί ικανή συνθήκη του φαινομένου υπό ανάλυση (εθνοτική σύγκρουση, αποσχιστικό κίνημα κ.λ.π). Όμως στην πράξη η συμβολή αυτών των ποσοτικών ερευνών στον προσδιορισμό της αιτιολογίας των εθνοτικών συγκρούσεων δεν είναι τόσο ξεκάθαρη. Άλλωστε έχουμε αναφερθεί αναλυτικά σε προηγούμενο κεφάλαιο στα μειονεκτήματα της έρευνας μεγάλου N εν γένει. Εδώ μπορούμε να προσθέσουμε ότι πολύ συχνά, λόγω των διαφορετικών βάσεων πληροφοριών ή των διαφορετικών επιχειρησιακών ορισμών, υπάρχουν από ξεχωριστές έρευνες αντικρουόμενα ευρήματα για τη σπουδαιότητα της ίδιας μεταβλητής (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.109, Ross, 2004, σ.347). Αναφορικά με την επίδραση οικονομικών παραγόντων, ο Majstorovic διαπιστώνει ότι η αιτιακή σχέση εθνοτικής κινητοποίησης και οικονομικών ανισοτήτων είναι αδύναμη και επιπροσθέτως ότι η πολιτικοποίηση της εθνοτικότητας δε συναρτάται με ταξικά και οικονομικά κριτήρια ή υλικές ανισότητες (1995, σ.48). Ομοίως η

Besançon συμπεραίνει πως οι εθνοτικές (σε διαφοροποίηση από τις «επαναστατικές») συγκρούσεις αυξάνονται με τη μείωση των οικονομικών ανισοτήτων (2005, 400-01), επιβεβαιώνοντας έτσι τη θέση των θεωριών εθνοτικού ανταγωνισμού. Οι περισσότερες μελέτες πάντως διαπιστώνουν πως, όσο υψηλότερο το επίπεδο ανάπτυξης και διαβίωσης μιας χώρας, τόσο μειώνεται η πιθανότητα εσωτερικών συγκρούσεων, ιδιαίτερα των βίαιων (π.χ. Buhaug, 2006, σ.696-7, 705, Collier, 1998, σ.8, Henderson και Singer, 2000, σ.287, Human Security Report 2005, 2005, σ.152). Σχετικά με την επίδραση που έχει ο τύπος καθεστώτος στην εκδήλωση εθνοτικών συγκρούσεων, οι Cederman *et al* (2010, σ.28) διαπιστώνουν στη μελέτη τους ότι οι δημοκρατίες δεν είναι λιγότερο επιρρεπείς στις εθνοτικές συγκρούσεις, κάτι που αντιβαίνει στα ευρήματα άλλων μελετών που διαπιστώνουν θετική σχέση μεταξύ δημοκρατικού καθεστώτος και χαμηλότερων επιπέδων εθνοτικής βίας. (Bonneuil και Auriat, 2000, σ.576, Sambanis, 2006, σ.47). Ένα γνωστό εύρημα της σχετικής βιβλιογραφίας είναι πως η επίδραση της δημοκρατίας στην εκδήλωση εσωτερικών βίαιων συγκρούσεων είναι παραβολική (γραφικά αποτυπώνεται ως ανάποδο U), είναι δηλαδή αρνητική όσον αφορά τα αυταρχικά και τα δημοκρατικά καθεστώτα και σαφώς θετική όσον αφορά το ευρύ ενδιάμεσο φάσμα των αδύναμων ημι-αυταρχικών/ημι-δημοκρατικών καθεστώτων (*anocracies*) (Fearon και Laitin, 2003, σ.85, Walter, 2006, σ.318). Ο Sambanis (2004, σ.844, 853) επιβεβαιώνει εν μέρει αυτή την υπόθεση, όπως και ο Buhaug, καθώς διαπιστώνει ότι αυτό ισχύει μεν σχετικά με εθνοτικές συγκρούσεις που αφορούν στον κυβερνητικό έλεγχο (τους εθνοτικούς εμφύλιους πολέμους δηλαδή), όμως, αναφορικά με τις *αποσχιστικές* συγκρούσεις, οι δημοκρατίες αποτελούν τα πλέον επιρρεπή καθεστώτα (Buhaug, 2006, σ.700, 705). Η Yalcin Mousseau επιβεβαιώνει επίσης εν μέρει την υπόθεση αυτή, καθώς βρίσκει ότι η «ειρηνοποιός» ισχύς των δημοκρατικών πολιτευμάτων κάμπτεται σε κοινωνίες με έντονη εθνοτική ετερογένεια²³² (2001, σ.561, 564). Μια άλλη ισχυρά υποστηριζόμενη υπόθεση της σχετικής βιβλιογραφίας είναι πως η φάση του εκδημοκρατισμού (ή αλλιώς της μετάβασης σε δημοκρατικό καθεστώς), λόγω προφανώς του ότι σηματοδοτεί «άνοιγμα των πολιτικών ευκαιριών» και συνοδεύεται από σχετική ρευστότητα και

²³² Η Yalcin Mousseau πάντως επισημαίνει μέσα από τη στατιστική ανάλυσή της πως από μόνη της η εθνοτική ετερογένεια ενός κράτους δεν το καθιστά περισσότερο ευάλωτο σε εσωτερικές συγκρούσεις (2001, σ.559). Αναφορικά με το ζήτημα της εθνοτικής ετερογένειας ο Collier μέσα από ποσοτική μελέτη διαπιστώνει πως, τουλάχιστον για τις χώρες της Αφρικής, η επίδραση της εθνοτικής ετερογένειας στην εκδήλωση βίαιων συγκρούσεων δεν είναι μονοτονική (γραφικά απεικονίζεται ως ανάποδο U): στις χώρες με μεσαία επίπεδα εθνοτικής ετερογένειας η πιθανότητα εκδήλωσης βίαιων συγκρούσεων είναι σαφώς υψηλότερη από χώρες με υψηλά επίπεδα εθνοτικού τεμαχισμού (εννοείται και από τις εθνοτικά ομοιογενείς χώρες). Αυτό συμβαίνει, κατά τον Collier, διότι ο εθνοτικός κατακερματισμός συνεπάγεται υψηλότερο «κόστος συντονισμού» της ένοπλης εξέγερσης (Collier, 1998, σ.7-8). Σε μεταγενέστερη μελέτη του πάντως ο Collier με τους συνεργάτες του διαπιστώνουν ότι η επίδραση της εθνο-πολιτισμικής ετερογένειας στην εκδήλωση βίαιων συγκρούσεων είναι γραμμική: όσο υψηλότερη η ετερογένεια, τόσο υψηλότερος ο κίνδυνος συγκρούσεων (Collier *et al*, 2006, σ.13-4).

αστάθεια ή ακόμα και απώλεια κυβερνητικής ισχύος, χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα κινητοποίησης και σύγκρουσης, εθνοτικής ή άλλης (π.χ. Bonneuil και Auriat, 2000, σ.577, Maiz, 2003, σ.205, Sambanis, 2006, σ.47, Saxton, 2004, σ.40-41).

Ένα πρόβλημα που παρουσιάζουν τέτοιες μελέτες είναι πως δύσκολα μπορούν να αποτιμήσουν το ότι, ενώ μπορεί μια μεμονωμένη μεταβλητή να είναι στατιστικά σημαντική ως αιτία σύγκρουσης, για παράδειγμα η φτώχεια, η ύπαρξη μιας άλλης μεταβλητής, λόγου χάρη της δημοκρατικής διακυβέρνησης, μπορεί να εξουδετερώνει τη σημασία της πρώτης. Προφανώς αυτά τα προβλήματα τα αναγνωρίζουν οι μελετητές που ασχολούνται με ποσοτικές μελέτες, όμως δε φαίνεται να έχουν δοθεί σε ικανοποιητικό βαθμό πειστικές απαντήσεις. Οι αναλύσεις αυτές, λοιπόν, μπορεί συχνά να παράγουν ενδιαφέροντα ευρήματα, να αποτυπώνουν γενικές τάσεις και να υποδεικνύουν νέες πιθανές εξηγήσεις, όμως θα πρέπει κανείς να αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα του φαινομένου και να τηρεί επιφυλακτική στάση απέναντι στην αξίωσή τους για καθολικές εξηγήσεις.

Πλουραλιστικές προσεγγίσεις

Υπάρχουν βέβαια και κάποιες προσεγγίσεις που αφορούν την εθνοτική κινητοποίηση και δεν μπορούν εύκολα να κατηγοριοποιηθούν, καθώς τείνουν να συνδυάζουν θέσεις – ή να επηρεάζονται – από κάποιες εκ των προσεγγίσεων που αναφέρονται σε αυτό το κεφάλαιο. Αν και είναι αρκετά ανόμοιες ως προς τις θεωρητικές προτάσεις τους, με βάση αυτό το κριτήριο μπορούμε εδώ να τις κατατάξουμε ως «πλουραλιστικές». Σε αυτές μπορούμε να εντάξουμε και έναν καθόλου αμελητέο όγκο περιπτώσιολογικών μελετών, οι οποίες εξηγούν συγκεκριμένα κινήματα ή συγκρούσεις αντλώντας από διάφορα θεωρητικά ρεύματα. Εδώ θα παρουσιάσουμε κάποιες από αυτές τις μελέτες ή προσεγγίσεις, που δεν αφορούν ιδιογραφικές εξηγήσεις, αλλά διατυπώνουν ευρύτερες θεωρητικές προτάσεις για τη μελέτη της εθνοτικής κινητοποίησης και συναφών διαδικασιών (χωρίς να αποτελούν θεωρίες με την αυστηρή έννοια).

Προσέγγιση αλτρουιστικών προτιμήσεων

Μια τέτοια προσέγγιση που αξίζει να αναφερθεί είναι αυτή του Chai, η οποία επιχειρεί να εξηγήσει την ανάδυση των εθνοτικών ορίων σε συνθήκες εθνοτικής συλλογικής δράσης. Ο συγγραφέας ξεκινάει από τη διαπίστωση ότι οι υπάρχουσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης

συνήθως δεν εντάσσουν επαρκώς στις αναλύσεις τους τη συναισθηματική και αλτρουιστική διάσταση της εθνικιστικής συλλογικής δράσης, διάσταση της οποίας τη σπουδαιότητα κατά τα άλλα αναγνωρίζουν. Ακόμα και οι λίγες αναλυτικές απόπειρες που θέτουν αυτή τη διάσταση με πιο εμφαντικό τρόπο δεν εξηγούν πώς δημιουργούνται οι «αλτρουιστικές προτιμήσεις»²³³ (Chai, 1996, 284-5). Υιοθετώντας την παραδοχή της θεωρίας εθνοτικού ανταγωνισμού, ο Chai τοποθετεί την εθνοτική κινητοποίηση στην αρχή της διαδικασίας εκσυγχρονισμού. Τα κριτήρια συγκρότησης μεγάλων εθνοτικών ομάδων που εντοπίζει απηχούν τις θεωρητικές προσδοκίες των ορθολογιστικών θεωριών (βέλτιστο μέγεθος), του μοντέλου Hechter (παρόμοια θέση των μελών της ομάδας στον καταμερισμό εργασίας), αλλά και πιο «κοινοτιστικών»/«αρχεγονικών» θεωριών (κοινή καταγωγή) (1996, σ.291). Εφόσον έχει αρχίσει η διαδικασία συγκρότησης εθνοτικής ομάδας που υπερβαίνει τις τοπικές κοινότητες, τίθεται το ζήτημα της συλλογικής δράσης. Μια κοινή λύση στο «πρόβλημα του λαθρεπιβάτη» είναι η χορήγηση «επιλεκτικών κινήτρων», όπως προβλέπουν οι ορθολογιστικές θεωρίες και το μοντέλο κινητοποίησης πόρων. Όμως κάτι τέτοιο συχνά απαιτεί (δαπανηρούς) ελέγχους στα μέλη της ομάδας. Η ύπαρξη παραγόντων που ενισχύουν τη συνεργασία εντός της ομάδας είναι καθοριστικοί για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος. Ένας τέτοιος παράγοντας είναι και η ύπαρξη αλτρουιστικών στάσεων, η οποία συνεπάγεται λιγότερους πόρους (δηλ. επιλεκτικά κίνητρα) για τη διασφάλιση της συνεργασίας και μεγαλύτερη αποκόμιση ατομικής ωφέλειας από τα κέρδη των άλλων μελών της ομάδας. Άρα ο αλτρουισμός, εντέλει, αυξάνει τη *συλλογική* χρησιμότητα της συνεργασίας και συνακόλουθα και της εθνοτικής συλλογικής δράσης²³⁴ (1996, σ. 288-92).

Προσεγγίσεις προαπαιτούμενων κινητοποίησης

Τέτοιες προσεγγίσεις εντοπίζουν συνδυασμούς διαφόρων παραγόντων (ή μεταβλητών), οι οποίοι θεωρούνται απαραίτητοι για την εθνοτική κινητοποίηση. Το πλαίσιο ανάλυσης της εθνοτικής κινητοποίησης που προτείνει ο Zoltan Barany δε δίνει έμφαση σε δομικούς παράγοντες, όπως τα περισσότερα μοντέλα που έχουμε παρουσιάσει, αλλά σε μεταβλητές που αφορούν την ικανότητα της υπό εξέταση ομάδας για πολιτική δράση. Τα προαπαιτούμενα συστατικά που προτείνει είναι, *κατά σειρά σπουδαιότητας*: 1) οι πολιτικές ευκαιρίες, 2) μια

²³³ Ως αλτρουιστικές προτιμήσεις ο Chai ορίζει «τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα εντάσσουν την ευημερία συγκεκριμένων άλλων στους υπολογισμούς χρησιμότητας που κάνουν» (1996, σ.285).

²³⁴ Είναι ευρέως αποδεκτό ότι ο αλτρουισμός αναπτύσσεται ευκολότερα (προφανώς όχι και αποκλειστικά) εκεί που υπάρχει προσωπική επαφή (π.χ. βλέπε Jenkins, 1983, σ.537). Για τον Chai, ενώ τα αισθήματα αλτρουισμού σε πρώτη φάση αφορούν τη μικρότερη, τοπική κοινότητα (λόγω κοινών δεσμών καταγωγής), σταδιακά επεκτείνονται σε όλα τα μέλη της ευρύτερης εθνοτικής ομάδας (όπως δηλαδή φαίνεται να συνέβη στην περίπτωση των Παπούα και των Ορόμο).

διαμορφωμένη και στέρεη εθνοτική ταυτότητα, 3) μια ικανή (μορφωμένη, νομιμοποιημένη) ηγεσία, 4) μια ισχυρή οργάνωση, 5) μια συνεκτική ιδεολογία και ένα ευκρινώς διατυπωμένο πρόγραμμα, 6) οικονομικοί πόροι, 7) έλεγχος ή πρόσβαση σε μέσα επικοινωνίας και 8) συμβολικοί πόροι (2002, σ.281-8). Ο Barany πετυχαίνει σε έναν βαθμό να συμπεριλάβει αρκετές σημαντικές διαστάσεις της συλλογικής κινητοποίησης, επηρεασμένος και από τις θεωρίες της «κινητοποίησης πόρων» (βλέπε παρακάτω) και της «πολιτικής διαδικασίας». Βεβαίως, κάποιος θα μπορούσε να διαφωνήσει με τον βαθμό σπουδαιότητας που αποδίδει στην κάθε διάσταση ή να προτείνει κάποια άλλη, όπως π.χ. την ύπαρξη ενός βαθμού δυσαρέσκειας και αισθήματος αδικίας.

Σε μια παρόμοια μελέτη ο Maurice Pinard αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στα «παράπονα και τη δυσαρέσκεια»: υποστηρίζει πως οι δύο αναγκαίες συνθήκες της «εθνο-περιφερειακής» (*ethnoregional*) κινητοποίησης σε δυτικές κοινωνίες είναι 1) τα κίνητρα, είτε αυτά αφορούν την προσδοκία οφέλους είτε – πρωτίστως – πηγάζουν από τις στερήσεις και τη δυσαρέσκεια κάθε είδους («γοήτρου», πολιτικής, πολιτισμικής, κοινωνικο-οικονομικής, «περιφερειακής-οικονομικής» και 2) η δομική και πολιτισμική κατάτμηση των κοινωνιών, η ύπαρξη δηλαδή ισχυρών κοινωνικών δομών εντός της κάθε εθνοτικής ομάδας ή, αλλιώς, η ύπαρξη εθνοτικά «στεγανοποιημένων» κοινωνιών. Ο Pinard προσθέτει και κάποιους όχι αναγκαίους μεν αλλά ενισχυτικούς παράγοντες της εκδήλωσης εθνοτικής κινητοποίησης, όπως είναι 3) η εθνικιστική ιδεολογία (και οι «ισχυρές» εθνοτικές ταυτότητες και συναισθήματα) 4) η ισχυρή παρουσία μετα-υλιστικών αξιών σε μια κοινωνία, 5) η διαθεσιμότητα υλικών και ανθρώπινων πόρων (κυρίως το συνολικό μέγεθος μιας ομάδας και, ειδικότερα, της ιντελιγκέντσας) και 6) η ευνοϊκή στάση μέρους της ελίτ (Pinard, 1992, σ.472-8). Η συμπερίληψη προτάσεων από τις προσεγγίσεις της σχετικής στέρησης και της «στεγανοποιημένης κοινωνίας» ή των μοντέλων εθνοτικού ανταγωνισμού και κινητοποίησης πόρων είναι εμφανής στη μελέτη του Pinard.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε δύο θεωρίες της εθνοτικής κινητοποίησης που έχουν αρκετά κοινά με τις προσεγγίσεις «προαπαιτούμενων κινητοποίησης».

Θεωρία διαφορικής μεταχείρισης

Η κατεξοχήν πλουραλιστική ανάλυση της εθνοτικής κινητοποίησης έχει διατυπωθεί από τον Ted Robert Gurr, και μπορούμε κάπως αυθαίρετα να την ονομάσουμε θεωρία «διαφορικής μεταχείρισης», καθώς για τον συγγραφέα η διαφορετική - *ευνοϊκή ή άδικη* - αντιμετώπιση μιας ομάδας αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα που οδηγεί στην πολιτικοποίηση της εθνοτικής ταυτότητας (2000, σ.6). Λόγω αυτής της βασικής θέσης, αλλά και λόγω της μακροχρόνιας και

εντατικής ενασχόλησης του Gurr με τις «εθνοπολιτικές» (*ethnopolitical*) συγκρούσεις, είναι που προτείνουμε τη διακριτή κατηγοριοποίηση της ανάλυσής του, την οποία κάποιοι θεωρούν ως διακριτό μοντέλο (π.χ. Saxton, 2005, σ.88-92). Για την ακρίβεια, το έργο του δεν αποτελεί αυστηρά ένα θεωρητικό μοντέλο κινητοποίησης αλλά ουσιαστικά μια συνολική επισκόπηση και εξήγηση όλων των μορφών και διαστάσεων της «εθνοπολιτικής» σύγκρουσης²³⁵. Ο Gurr καταρχήν εντοπίζει στη βιβλιογραφία δύο κυρίαρχες ερμηνείες των *αιτιών* της εθνοτικής κινητοποίησης: η πρώτη είναι αυτή της σχετικής στέρησης, η οποία δίνει έμφαση σε οικονομικές και πολιτικές ανισότητες, και η δεύτερη αυτή της «συλλογικής κινητοποίησης» (*group mobilization*), η οποία δίνει έμφαση στην οργανωμένη κινητοποίηση των μαζών από τις ελίτ με βάση την ύπαρξη ή μη πολιτικών ευκαιριών²³⁶. Αν και, όπως θα δούμε λίγο παρακάτω, ο ίδιος ο Gurr στο πρώιμο έργο του διατύπωσε μια αρκετά περίτεχνη θεωρία σχετικής στέρησης, ο δεδηλωμένος σκοπός στο μετέπειτα έργο του είναι να συνθέσει τις θεωρητικές προτάσεις αυτών των δύο σχολών (1995, σ.123-124). Βέβαια ο πλουραλισμός του δεν είναι θεωρητικά ουδέτερος ή απλοϊκά εκλεκτικός· κατά τον Gurr η πιθανότητα εθνοπολιτικής δράσης εξαρτάται από τέσσερις ομάδες μεταβλητών: 1) τη συνοχή και ισχύ των *ταυτοτήτων* (π.χ. βαθμός πολιτισμικών διαφορών, ένταση παλαιότερων συγκρούσεων με άλλες ομάδες), 2) την ένταση των *κινήτρων*, τα οποία αποτελούνται από τρεις βασικές υποκατηγορίες (δυσσάρεσκια για παλιές απώλειες, φόβος μελλοντικών απωλειών, ελπίδες για οφέλη), 3) την *ικανότητα* για συλλογική δράση (προϋπάρχουσες οργανώσεις, εδαφική συγκέντρωση της ομάδας, αυθεντικότητα/νομιμοποίηση ηγεσίας, ύπαρξη συμμαχιών) 4) τις *πολιτικές ευκαιρίες* (διαρκείς και συγκυριακές, εσωτερικές και διεθνείς) (Gurr, 2000, σ.66-80). Οι μεταβλητές λοιπόν είναι τόσο πολιτικού όσο και οικονομικού, πολιτισμικού, γεωγραφικού και ιστορικού χαρακτήρα. Έχουν τον χαρακτήρα αναγκαίων και από κοινού ικανών συνθηκών, ενώ θετικό είναι ότι διατυπώνονται σε γλώσσα διαβαθμισμένη και μη ουσιοκρατική²³⁷.

²³⁵ Το ερευνητικό πρόγραμμα του οποίου προΐσταται ο Gurr συνδυάζει ποιοτική και ποσοτική μεθοδολογία και συμπεριλαμβάνει μεταβλητές και εκτιμήσεις για 275 ομάδες (*Minorities at Risk* <http://www.cidcm.umd.edu/mar/>). Ο όγκος των πληροφοριών και η συστηματικότητα της ανάλυσης του προγράμματος το καθιστούν ένα πολύτιμο ευρετήριο για οτιδήποτε αφορά την εθνοπολιτική συλλογική δράση· όμως, ακριβώς λόγω της συνθετότητάς του και του ευρύτατου πεδίου κάλυψης, δεν αποτελεί μια συμπαγή και ευκρινή θεωρία κινητοποίησης. Επιπλέον, η έμφασή του σε μεταβλητές παρά σε μηχανισμούς ή διαδικασίες δεν μπορεί να αποτελέσει μοντέλο για το είδος και το εύρος της συγκριτικής προσέγγισης που επιχειρεί αυτή η εργασία.

²³⁶ Στην ουσία, με τον όρο «συλλογική κινητοποίηση» ο Gurr αναφέρεται στη θεωρία «πολιτικής διαδικασίας», η οποία ενσωματώνει στοιχεία από τη θεωρία κινητοποίησης πόρων και την προσέγγιση των δομών πολιτικής ευκαιρίας.

²³⁷ Για παράδειγμα, δε μιλάει για αντικειμενικές στέρσεις αλλά για *φόβο* ή *δυσσάρεσκια* για στέρσεις, δεν αναφέρεται σε πολιτικές ευκαιρίες αλλά σε *αποτίμηση* πολιτικών ευκαιριών από τους ηγέτες (Gurr, 2000, σ.71-2, 79-80).

Τέλος, όσον αφορά τον στόχο της *απόσχισης*, ο Gurr βρίσκει μέσω της ποσοτικής έρευνάς του ότι είναι η *απώλεια πρότερης αυτονομίας* ο κύριος παράγοντας που ωθεί στην αποσχιστική κινητοποίηση. Δευτερεύουσα σημασία έχουν παράγοντες όπως η «οικολογική πίεση» (*ecological stress*), δηλαδή «η απειλή του εδάφους και των πόρων μιας ομάδας» και, ακόμα λιγότερο, οι πολιτισμικές διαφορές· είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι ο Gurr δε διαπιστώνει από την ανάλυσή του κανέναν (στατιστικά) σημαντικό συσχετισμό μεταξύ πολιτικών και οικονομικών ανισοτήτων και αποσχιστικής δράσης, παρόλο που οι πολιτικοοικονομικές διακρίσεις τροφοδοτούν εθνοπολιτικές διεκδικήσεις άλλου τύπου (δηλαδή οδηγούν στη διατύπωση διαφορετικών συλλογικών στόχων)(1995, σ.79-80, 86).

Η θετική συνεισφορά αυτών των προσεγγίσεων «προσπαιτούμενων κινητοποίησης» και της θεωρίας «διαφορικής μεταχείρισης», τουλάχιστον από την αναλυτική σκοπιά αυτής της εργασίας, έγκειται μεταξύ άλλων: στην απόπειρα διατύπωσης ενός θεωρητικού πλαισίου που θα περιλαμβάνει πολλαπλούς παράγοντες και δε θα περιορίζεται σε μια δομιστική εξήγηση της εθνοτικής κινητοποίησης, καθώς και στην ενσωμάτωση αναλυτικών οπτικών από τη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων. Αυτές οι επιλογές σηματοδοτούν μια μετατόπιση της αναλυτικής εστίασης που συμβαδίζει σε μεγάλο βαθμό με τις επιλογές της παρούσας εργασίας. Το κύριο πρόβλημα των προσεγγίσεων αυτής της υποκατηγορίας είναι ότι δεν υπερβαίνει τη στατικότητα της μεγάλης πλειοψηφίας των αιτιολογικών θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης. Ενώ συμμεριζόμαστε την αναλυτική αξία πολλών από τους παράγοντες που υποδεικνύουν και τις συμπεριλαμβάνουμε στην ανάλυση των αποσχιστικών κινημάτων της παρούσας εργασίας (ταυτότητες, ιδεολογία, ηγεσία, οργανωτικές δομές, πόροι, παράπονα, πολιτικές ευκαιρίες), θεωρούμε πλημμελή τη μεταχείρισή τους αυστηρά ως προσπαιτούμενων (αναγκαίων συνθηκών)· αντιθέτως, εδώ προσπαθούμε να τους εντάξουμε στα πλαίσια ευρύτερων αλληλεπιδράσεων και μηχανισμών διενέργειας της εθνοτικής/αποσχιστικής συλλογικής δράσης. Στη βάση αυτής της αναλυτικής διαφοράς θεωρούμε πως βρίσκεται η διαφορά μεταξύ της οντολογικής σχεσιακής θέασης της κινητοποίησης ως δυναμικής διεργασίας (που υιοθετούμε εδώ) και της πρόσληψης της κινητοποίησης αυστηρά ως εξαρτημένης μεταβλητής.

Θεωρία παρατεταμένης κοινωνικής σύγκρουσης

Η θεωρία της «παρατεταμένης κοινωνικής σύγκρουσης» (*protracted social conflict*) του Edward Azar έχει ορισμένα κοινά με τις προσεγγίσεις «προσπαιτούμενων κινητοποίησης», που μόλις εξετάσαμε. Την εξετάζουμε αυτόνομα όμως για μια σειρά από λόγους: πρώτον, έχει κατοχυρωθεί στη βιβλιογραφία ως διακριτή θεωρητική πρόταση, δεύτερον, εντάσσεται στο

ευρύτερο πεδίο των «σπουδών ειρήνης» και είναι προσανατολισμένη όχι μόνο στην ανάλυση συγκρούσεων αλλά και στην επίλυσή τους, και τρίτον, αν και αναφέρεται σε τέσσερις ομάδες προσδιοριστικών παραγόντων (ή προσπατούμενων), είναι ευδιάκριτη η έμφασή της στην ανάδειξη της αποστέρησης βασικών ανθρώπινων αναγκών ως βαθύτερης αιτίας των εθνοτικών συγκρούσεων και των εθνικιστικών (*ethnonationalist*) κινημάτων. Οι βασικότερες από τις ανθρώπινες ανάγκες, σύμφωνα με τον Azar, είναι αυτές της ασφάλειας, της ανάπτυξης, της ιδιαίτερης ταυτότητας, της αναγνώρισης και της συμμετοχής στη διακυβέρνηση. Όταν αυτές οι ανάγκες αγνοούνται ή καταπιέζονται, τότε οι ομάδες που υποφέρουν έχουν ισχυρότατο κίνητρο για να κινητοποιηθούν. Οι υπόλοιπες τρεις κατηγορίες προϋποθέσεων των «παρατεταμένων συγκρούσεων» είναι: Πρώτη, το «πολιτισμικό περιεχόμενο» της σύγκρουσης, δηλαδή το γεγονός πως αυτή έγκειται στην αντιπαράθεση μιας πολιτισμικά προσδιορισμένης ομάδας (εθνοτικής, φυλετικής, κλπ.) και της κυρίαρχης ομάδας που ελέγχει το κράτος. Το γεγονός πως η βάση της ταυτότητας είναι «πολιτισμική» σημαίνει πως οι επιδιώξεις της ομάδας και οι ανάγκες της δεν είναι στενά εργαλειακές, κάτι που εν μέρει εξηγεί τον «παρατεταμένο», μη επιφανειακό χαρακτήρα της σύγκρουσης. Δεύτερη προϋπόθεση που εντοπίζει ο Azar είναι η αδυναμία της κυβέρνησης/κράτους να ικανοποιήσει τις βασικές ανάγκες όλων των ομάδων· συχνά αυτή η αδυναμία συνδέεται με τον αυταρχικό και εθνοκρατικό χαρακτήρα του καθεστώτος. Τρίτη προϋπόθεση είναι η οικονομική ή/και στρατιωτική εξάρτηση του κράτους από ισχυρές δυνάμεις του διεθνούς συστήματος (κρατικές και άλλες) (Azar, 1990, σ.145-50, Miall *et al*, 2004, σ.71-6).

Γ. ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Σε αυτή την τρίτη ομάδα θεωριών θα παρουσιάσουμε επιλεκτικά κάποιες θεωρίες από τον χώρο των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης, θεωρίες που εν πολλοίς εντάσσονται στην «κλασική ατζέντα» (όπως αποκαλείται στο *DOC*) της μελέτης των κοινωνικών κινημάτων, την οποία εξετάσαμε συνοπτικά στο εισαγωγικό κεφάλαιο.

Θεωρία σχετικής στέρησης

Μια βασική θεωρία συλλογικής βίας είναι και αυτή που βάζει στο επίκεντρο της εξήγησής της τη σχετική στέρηση. Παρόλο που η θεωρία αναφέρεται στη *βία*, τουλάχιστον αυτό πράττει ο Ted Robert Gurr στο οποίο το κλασικό έργο θα βασιστούμε εδώ²³⁸, οι υποθέσεις και προβλέψεις της έχουν θεωρηθεί εξίσου σχετικές και με το ευρύτερο φαινόμενο της συλλογικής δράσης και κινητοποίησης. Είδαμε πως κάποιες μελέτες θεωρούν τη θεωρία σχετικής στέρησης μια από τις βασικές θεωρίες «έμμεσων θεωριών κρατικής αποσύνθεσης», θεωριών δηλαδή που αναφέρονται σε φαινόμενα κοινωνικών συγκρούσεων, επαναστάσεων κλπ. (Heraclides, 1991, σ.6, Taras και Ganguly, 2002, σ.15). Εδώ μπορούμε, ακολουθώντας τον McAdam, να θεωρήσουμε τη θεωρία σχετικής στέρησης ως μια αντιπροσωπευτική θεωρία του «*κλασικού μοντέλου*» των κοινωνικών κινημάτων (τις βασικές θέσεις του οποίου αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο). Ο McAdam είναι αρκετά προσεκτικός ώστε να τονίσει ότι οι διάφορες θεωρίες που μπορούν να ομαδοποιηθούν ως «κλασικό μοντέλο» δεν είναι ακριβώς «εναλλάξιμες»: τέτοιες θεωρίες είναι αυτές της «μαζικής κοινωνίας», των αυξανόμενων προσδοκιών, της «συλλογικής συμπεριφοράς», της «καμπύλης J» του Davies, η θεωρία πίεσης κλπ. Παρά τις διαφορές τους, οι θεωρίες αυτές, κατά τον McAdam, προτείνουν παρόμοιας λογικής εξηγήσεις, οι οποίες έχουν όμοια αιτιακή αλληλουχία: εντοπίζουν κάποια «δομική αδυναμία» των (σύγχρονων) κοινωνιών, το αποτέλεσμα της οποίας είναι η ψυχολογική πίεση των ατόμων, πίεση η οποία, όταν υπερβεί κάποιο όριο, οδηγεί στην εκδήλωση κοινωνικών κινημάτων (McAdam, 1999, σ.6-7). Η βασική υπόθεση της θεωρίας του Gurr είναι ότι η προοπτική της συλλογικής βίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό «από την ένταση και το εύρος της

²³⁸ Οι παραπομπές αυτής της ενότητας προέρχονται από το έργο του *Why Men Rebel* του 1970.

σχετικής στέρησης μεταξύ των μελών μιας συλλογικότητας» (σ.24). Άρα, η έντονη ψυχολογική πίεση που ασκεί το κοινωνικό σύστημα οδηγώντας στη διαμαρτυρία και την αντίδραση, σύμφωνα με τις θεωρίες του «κλασικού μοντέλου», σχηματοποιείται ως «σχετική στέρηση» στη μελέτη του Gurr. Η θεωρία του Gurr έχει απεικονιστεί από τη σχετική βιβλιογραφία με βάση αυτή την κεντρική θέση· εμείς θα χρησιμοποιήσουμε τις έννοιες που περιλαμβάνει αυτή η θέση ως οδηγό, για να εμβαθύνουμε λίγο παραπάνω²³⁹.

Η σχετική στέρηση ορίζεται ως η «αίσθηση που έχουν οι δρώντες για τη διαφορά μεταξύ των προσδοκιών τους και των δυνατοτήτων τους» (24). Η σχετική στέρηση δεν αποτελεί μέγεθος αντικειμενικό και μετρήσιμο, όπως εμφανίζονται οι ανισότητες και η εκμετάλλευση στις θεωρίες «εθνοτικής ανισότητας» ή «αντικειμενικής στέρησης» (όπως π.χ. αυτή του Hechter), αλλά αποτέλεσμα υποκειμενικής αντίληψης και κατανόησης. Οι «προσδοκίες» (*value expectations*) είναι «τα αγαθά και οι συνθήκες ζωής τα οποία οι άνθρωποι πιστεύουν ότι δικαιούνται»· οι «δυνατότητες» (*value capabilities*) είναι «τα αγαθά και οι συνθήκες που θεωρούν ότι είναι ικανοί να αποκτήσουν και να διατηρήσουν» (σ.13, 24). Η σχετική στέρηση λοιπόν δεν ταυτίζεται ακριβώς με την αντινομία ανάμεσα σε αυτό που «θέλω» και σε αυτό που «έχω» ή «είμαι», η οποία έχει θεωρηθεί από πολλούς διανοητές και επιστήμονες ως μια βασική αιτία της ανθρώπινης δυστυχίας²⁴⁰, αλλά ανάμεσα σε αυτό που «δικαιούμαι» και σε αυτό που θεωρώ ότι «μπορώ να αποκτήσω» (σ.27, 359)²⁴¹. Όσο διευρύνεται η απόσταση μεταξύ του «δίκαια προσδοκώμενου» και του «εφικτού» των προσδοκιών, όσο δηλαδή εντείνεται ή/και διευρύνεται η σχετική στέρηση, τόσο αυξάνεται και η δυσαρέσκεια. Η αύξηση της δυσαρέσκειας με τη σειρά της ενισχύει την πιθανότητα της βίας, ισχυρίζεται ο Gurr βασιζόμενος σε διάφορες ψυχολογικές εξηγήσεις και ερμηνείες²⁴². Η δυσαρέσκεια που πηγάζει λοιπόν από τη σχετική στέρηση αποτελεί ένα *βασικό κίνητρο*, μια *γενική προδιάθεση* για δράση, συμπεριλαμβανομένης της βίαιης δράσης στην οποία εστιάζει ο Gurr.

²³⁹ Η ανάλυση του Gurr μόνο για την απλότητά της δεν μπορεί να «κατηγορηθεί»· αντιθέτως, ο όγκος των πρωτευουσών και δευτερευουσών υποθέσεων που διατυπώνει είναι τέτοιος (βλέπε σ.360-67), που το μοντέλο του μπορεί να κατακριθεί για την απροσδιοριστία του.

²⁴⁰ Υπό τη μία ή την άλλη εκδοχή, αυτό που ονομάζεται σχετική στέρηση έχει αναγνωριστεί ως ένας σημαντικός παράγοντας από τις περισσότερες θεωρίες επανάστασης, σημειώνει ο Gurr, προσθέτοντας όμως ότι η διερεύνηση της έννοιας δεν είναι ενδελεχής ούτε της αποδίδεται κεντρικός επεξηγηματικός ρόλος (σ.37-9). Κάτι ανάλογο ισχύει και με κάποιες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης που έχουμε παρουσιάσει (π.χ. Hechter, Belanger και Pinard): η σχετική στέρηση θεωρείται μεν μια αναγκαία συνθήκη, όχι όμως και ως η θεμελιώδης ή η καθοριστική.

²⁴¹ Αυτή η λεπτή αλλά κρίσιμη διαφοροποίηση του Gurr τον οδηγεί να ισχυριστεί ότι η απάλειψη ή άμβλυνση της δυσαρέσκειας που προέρχεται από σχετική στέρηση δεν απαιτεί την ικανοποίηση κάθε ανάγκης: καταρχήν, όταν η διεκδίκηση αφορά στη διατήρηση των κεκτημένων, τότε η απόσυρση αυτής της απειλής «αρκεί». Κυρίως όμως αυτό που έχει σημασία, όταν αυξάνονται οι προσδοκίες, είναι η παροχή επαρκών *μέσων* για την επίτευξή τους και όχι τόσο αυτή καθαυτή η ικανοποίησή τους (σ.359).

²⁴² Αναφέρει, για παράδειγμα, τη θεωρία που προβλέπει πως η επιθετικότητα αποτελεί μια διέξοδο της δυσαρέσκειας και απογοήτευσης (*frustration-aggression theory*) (σ.33-6).

Παρόλο που η θεωρία του Gurr έχει αναγνωριστεί ως μια πολύτιμη συνεισφορά στην κατανόηση της συλλογικής δράσης, έχει δεχτεί πολύπλευρη κριτική. Η πλέον εύλογη είναι αυτή που υποδεικνύει τις αδυναμίες που προκύπτουν από τον μιας μορφής «μεθοδολογικό ατομικισμό» της θεωρίας: μπορεί ο Gurr να μην υιοθετεί το μοντέλο του ορθολογιστικού δρώντος, όμως εντέλει η συλλογική βία ανάγεται στην ατομική δυσaráσκεια που παράγεται από τη σχετική στέρηση. Όπως σε όλες τις ατομικιστικές θεωρίες, συμπεριλαμβανομένων και πολλών ψυχολογικών όπως εν μέρει είναι του Gurr, τα συλλογικά φαινόμενα εξηγούνται ως άθροισμα ατομικών συμπεριφορών.

Ως προς την κριτική που ασκείται στον Gurr, ίσως επειδή είναι αυτονόητο, παραλείπεται συχνά να αναγνωριστεί ότι κάποιας μορφής δυσaráσκεια προερχόμενη από τον μηχανισμό της σχετικής στέρησης αποτελεί μια μάλλον απαραίτητη – αν και όχι επαρκή – συνθήκη κάθε συλλογικής δράσης, τόσο ως προς την εκδήλωσή της όσο και ως προς τη συμμετοχή σε αυτή. Παραγνωρίζεται επίσης ότι ο Gurr ενσωματώνει με γόνιμο τρόπο τον ρόλο που παίζει η άνιση κατανομή αγαθών και αξιών στη συλλογική δράση: αφενός, με έμμεσο τρόπο, θεωρεί ότι η ύπαρξη ανισοτήτων (οικονομικών, πολιτικών κ.α.) αποτελεί μια κινητήρια βάση της σχετικής στέρησης και, άρα, της διεκδικητικής δράσης (ή τουλάχιστον η θεωρία του είναι απόλυτα συμβατή με όποιον θέλει να υποστηρίξει κάτι τέτοιο), και αφετέρου δεν αποδίδει αντικειμενικότητα ή σύμφυτες συνέπειες σε αυτές τις ανισότητες (όπως πολλές μαρξιστικές αναλύσεις), επιμένοντας στην υποκειμενική τους πρόσληψη από τους δρώντες. Βεβαίως, σε μια σχεσιακή ανάλυση, η σχετική στέρηση νοείται πρωτίστως στη βάση διυποκειμενικών, συλλογικά παραγόμενων αντιλήψεων παρά ατομικών.

Στερήσεις, ανισότητες και εθνοτική κινητοποίηση

Μπορούμε ίσως σ' αυτό το σημείο να κάνουμε μια παρέκβαση από τη ροή ανάλυσης των θεωριών (εθνοτικής) κινητοποίησης, για να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με το μοντέλο του Hechter και τη θεωρία σχετικής στέρησης: οι δύο αυτές προσεγγίσεις μπορούν να καταταχθούν στις θεωρίες που οι Eder *et al* ονομάζουν «προσεγγίσεις εθνοτικής ανισότητας» (*ethnic inequality approach*)²⁴³ (2002, σ.45). Ο λόγος είναι πως αυτές οι δύο προσεγγίσεις τοποθετούν την εθνοτική αλληλεγγύη στα λιγότερο προνομιούχα και ισχυρά κοινωνικά στρώματα, και την αποσχιστική διεκδίκηση στις αντιστοίχως αδύναμες περιφέρειες. Αυτή η θέση έχει αμφισβητηθεί τόσο από τις θεωρίες εθνοτικού ανταγωνισμού όσο και από τη θεωρία

²⁴³ Συναφώς ο Brass ομαδοποιεί τις θεωρίες «αντικειμενικής εκμετάλλευσης», «σχετικής στέρησης» και «ανισοτήτων γοήτρου» (*status inequalities*) (1991, σ.41-3).

κινητοποίησης πόρων, όπως είδαμε. Επίσης, έχει αμφισβητηθεί από μεμονωμένες μελέτες που θεωρούν ότι είναι οι οικονομικά ανεπτυγμένες περιφέρειες ή ομάδες, οι οποίες όμως υπολείπονται σε πολιτική ισχύ, ή ακόμα και οι καθ' όλα ισχυρές εθνοτικές ομάδες που είναι πιθανότερο να κινητοποιηθούν εθνοτικά (π.χ. Gourevitch, 1979, σ.319-20, Medrano, 1994, σ.876). Τέτοιες προσεγγίσεις θεωρούν πως, όσο πιο ανεπτυγμένη είναι μια περιφέρεια, τόσο περισσότεροι διαθέσιμοι πόροι υπάρχουν, οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν από το εθνοτικό κίνημα για την οργάνωσή του αλλά και την κατανομή οφελών στους υποστηρικτές του²⁴⁴ (Maiz, 2003, σ.207). Η χώρα των Βάσκων, για παράδειγμα, κατά την τυπολογία του Hechter θα κατατασσόταν στην κατηγορία «οικονομικά ανεπτυγμένη, πολιτισμικά μειονοτική», η οποία δεν παράγει «εθνοτική αντίδραση». Βέβαια, κάποιος θα επιχειρηματολογούσε ότι το στοιχείο της οικονομικής αδικίας υπάρχει στο συγκεκριμένο παράδειγμα, καθώς πολλοί Βάσκοι πιστεύουν ότι η κεντρική κυβέρνηση – την οποία θεωρούν όργανο των καστιλιάνων Ισπανών – εκμεταλλεύεται τη σχετικά εύπορη περιοχή τους²⁴⁵. Κάτι τέτοιο όμως δε συνάδει με τη θεωρία του Hechter, που αντιλαμβάνεται την οικονομική θέση με αντικειμενικά κριτήρια και έτσι αδυνατεί να εξηγήσει τον βασκικό εθνικισμό.

Η κριτική αυτή ισχύει σ' έναν βαθμό, όμως δεν αναδεικνύει τα πιο ουσιαστικά προβλήματα των προσεγγίσεων «εθνοτικής ανισότητας». Άλλωστε, από τις πρόσφατες μελέτες των Wimmer, Cederman και Min προκύπτει πως οι «αποκλεισμένες» εθνοτικές ομάδες είναι πράγματι περισσότερο πιθανό να ξεγερθούν, με στόχο είτε την κυβερνητική αλλαγή είτε την *απόσχιση* (Cederman *et al*, 2010, σ.28, Wimmer *et al*, 2009, σ.322-3). Ένα πρόβλημα με τις θεωρίες «εθνοτικής ανισότητας», είτε αναφέρονται σε αντικειμενική εκμετάλλευση και αδικία είτε σε σχετική στέρηση, είναι η μονομέρειά τους²⁴⁶: η θέση που αποτυπώνει εναργέστατα τη βασική θεωρητική υπόθεση των θεωριών στέρησης είναι ότι «τα κοινωνικά κινήματα αναδύονται εξαιτίας βαθιάς και εκτεταμένης δυσαρέσκειας[...], οι διακυμάνσεις στα επίπεδα της δυσαρέσκειας εξηγούν την άνοδο των κινήματων και τις σημαντικές μεταβολές στην κινηματική συμμετοχή» (Jenkins και Perrow, 1977, σ.250). Ενώ είναι ευρύτατα αποδεκτό ότι τα παράπονα, οι στερήσεις και οι δομικές ανισότητες (όπως αυτές που περιγράφει ο Hechter) αποτελούν μια από τις αναγκαίες συνθήκες της συλλογικής δράσης, οπωσδήποτε δεν είναι και επαρκείς

²⁴⁴ Η θέση αυτή που εκφράζει ο Maiz απηχεί φυσικά τη θεωρία κινητοποίησης πόρων, την οποία εξετάζουμε παρακάτω.

²⁴⁵ Η επίκληση αυτού του επιχειρήματος, το οποίο συνήθως αποτελεί συστατικό ενός πολιτικού λόγου θυματοποίησης και αδικίας που σχεδόν όλες οι εθνικιστικές οργανώσεις με τον έναν ή άλλο τρόπο εκφέρουν, δε θα πρέπει οδηγεί αυτομάτως στην ανάλυση της αποσχιστικής σύγκρουσης μέσα από το πρίσμα του μοντέλου της εσωτερικής αποικιοκρατίας χωρίς την ύπαρξη εμπειρικών ερευσμάτων.

²⁴⁶ Η θεωρία σχετικής στέρησης εντούτοις, τουλάχιστον στην εκδοχή του Gurr, δεν αντιλαμβάνεται την ανισότητα με αντικειμενικούς όρους, όπως ο Hechter (*absolute deprivation*), αλλά δίνει έμφαση στην υποκειμενική της πρόσληψη (Haq, 1995, σ.993).

συνθήκες της κινητοποίησης (Brass, 1991, σ.41, McAdam, *et al*, 2001, σ.199-200)²⁴⁷. Στη βιβλιογραφία της συλλογικής βίας έχει επανειλημμένως καταγραφεί ότι η σχέση στέρησης πολιτικών δικαιωμάτων και κινητοποίησης δεν είναι αντίστροφη (ούτε γραμμική εν γένει)· εκδηλώνεται με μεγαλύτερη συχνότητα όχι στα περισσότερα ανελεύθερα κράτη ούτε στα πλέον δημοκρατικά, αλλά στις χώρες που κατατάσσονται στις μεσαίες βαθμίδες του δίπολου αυταρχισμός – δημοκρατία (Ellingsen, 2000, σ.243, Olzak και Tsutsui, 1998, σ.698). Στο ίδιο πνεύμα είναι και η υπόθεση πως η άσκηση έντονης καταστολής από ένα καθεστώς μπορεί να αυξάνει την πιθανότητα βίαιων μορφών κινητοποίησης, όμως ταυτόχρονα εμποδίζει την «ανοιχτή» ή «συμβατική» συλλογική δράση²⁴⁸ (Saxton, 2004, σ.33). Γι' αυτόν το λόγο στη βιβλιογραφία των κοινωνικών κινημάτων ερευνάται ο ρόλος που έχουν οι πολιτικές ευκαιρίες, οι οργανωτικές δομές, τα αξιακά πλαίσια και ο χαρακτήρας των καθεστώτων, μεταξύ άλλων, στη συλλογική δράση, όπως θα δούμε και παρακάτω.

Θεωρία κινητοποίησης πόρων

Η θεωρία κινητοποίησης πόρων αποτελεί γενική θεωρία κινητοποίησης κοινωνικών κινημάτων. Παρ' όλα αυτά, η αυτοτελής βαρύτητά της καθώς και οι θεωρητικές συνεπαγωγές της για την εθνοτική και εθνικιστική κινητοποίηση επιβάλλουν τη συμπερίληψή της σ' αυτή την τρίτη ομάδα θεωριών.

Το μοντέλο αυτό στην «κλασική» ή αρχική εκδοχή του, διατυπωμένη από τους McCarthy και Zald, εκκινεί από μια κριτική της θέσης που καθιστά τα παράπονα (*grievances*), τη δυσαρέσκεια και τις ανισότητες ως αναγκαίες και *ικανές* συνθήκες της κινητοποίησης. Η θέση αυτή χαρακτηρίζει τις θεωρίες που κατηγοριοποιούνται ως *παραδοσιακές* ή τις θεωρίες *σχετικής στέρησης*. Οι McCarthy και Zald θεωρούν ότι η συλλογική δυσαρέσκεια δεν μπορεί να αποτελεί

²⁴⁷ Οι Olzak και Shanahan διατυπώνουν μια εμπεριστατωμένη κριτική σε θεωρίες απόλυτης και σχετικής στέρησης, η οποία αφορά συγκεκριμένα σε απόπειρες εξήγησης των φυλετικών ταραχών στις ΗΠΑ, αλλά οι θεωρητικές της συνεπαγωγές αφορούν ευρύτερα τα φαινόμενα διεκδικητικής δράσης (Olzak και Shanahan, 1996, ειδικά σ.931-5). Οι Fearon και Laitin δε βρίσκουν σημαντικό τον ρόλο των ανισοτήτων και διακρίσεων όσον αφορά την εκκίνηση εσωτερικών συγκρούσεων εν γένει, παρόλο που η *γενικότερη* φτώχεια του κράτους και του πληθυσμού έχει ικανή επίδραση (2003, σ.75, 85-8).

²⁴⁸ Η καταστολή, επιπροσθέτως, δεν επηρεάζει απλώς τη μορφή και ένταση της κινητοποίησης, αλλά επηρεάζεται με τη σειρά της και από αυτήν: δηλαδή, η εντεινόμενη κινητοποίηση σε μια συγκυρία ή/και περιοχή μπορεί να προκαλέσει την ένταση της κρατικής καταστολής (Saxton, 2004, σ.34), κάτι βέβαια που εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, όπως το πόσο επικίνδυνη για την κυβερνητική σταθερότητα ή την κρατική ακεραιότητα θεωρεί η κυβέρνηση τη συλλογική δράση, τον τύπο του πολιτεύματος, την ιδεολογία του κυβερνώντος κόμματος κλπ.

τον πιο σημαντικό παράγοντα στην ανάλυση της συλλογικής διεκδικητικής δράσης, καθώς «υπάρχει πάντα αρκετή δυσaráεσκεια σε κάθε κοινωνία» και, πρωτίστως, αυτή μπορεί να δημιουργηθεί ή να εργαλειοποιηθεί από τις κινηματικές οργανώσεις (1977, σ.1215, Jenkins, 1983, σ.530)²⁴⁹. Άρα, το κεντρικό ερώτημα είναι γιατί η κινητοποίηση εμφανίζεται σε συγκεκριμένες περιόδους και κοινωνίες και όχι σε άλλες: ο θεμελιώδης αιτιολογικός παράγοντας είναι οι *οργανωσιακοί πόροι* ενός κινήματος, οι οποίοι μπορεί να είναι τα χρήματα, η εργασία, ο διαθέσιμος χρόνος, οι εγκαταστάσεις και η νομιμοποίηση²⁵⁰. Οι πόροι αυτοί λοιπόν αποτελούν την ουσιαστική αναγκαία συνθήκη, αφού είναι απολύτως αναγκαίο να «ελεγχθούν ή να κινητοποιηθούν πριν καταστεί εφικτή η δράση» (σ.1221, έμφαση δική μου). Οι συγγραφείς ρητώς αναφέρονται σε μια συγκεκριμένη ιστορία συλλογικής δράσης εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος, τα αριστερά κοινωνικά κινήματα στις ΗΠΑ, κάτι που τους επιτρέπει να επικεντρωθούν σε μικρο-διαδικασίες και στρατηγικές των κινηματικών οργανώσεων²⁵¹. Ο ρόλος των μακρο-δομών και των ταξικών σχέσεων, αν και δεν αγνοείται, υποβαθμίζεται.

Πιο αναλυτικά, τα κοινωνικά κινήματα ορίζονται από τη θεωρία κινητοποίησης πόρων ως «δομές προτιμήσεων προσανατολισμένες στην κοινωνική αλλαγή» (σ.1218). Οι συγγραφείς υιοθετούν τη διατύπωση του Olson σχετικά με το πρόβλημα της συλλογικής δράσης, σκοπεύουν δηλαδή να εξηγήσουν πώς αυτή καθίσταται πραγματοποιήσιμη και με ποιους τρόπους τα άτομα προσχωρούν σε κινηματικές οργανώσεις. Δηλώνεται καταρχήν ότι οι κινηματικές οργανώσεις αποτελούν για τη συλλογική δράση μηχανισμούς εξοικονόμησης κόστους. Για να αυξήσουν το όφελος της συμμετοχής σε αυτές, οι οργανώσεις προσφέρουν επιλεκτικά κίνητρα, τα οποία

²⁴⁹ Οι επόμενες αναφορές στο μοντέλο των McCarthy και Zald γίνονται με βάση το άρθρο τους του 1977.

²⁵⁰ Έχουν διατυπωθεί και πολλοί άλλοι προσδιορισμοί των πόρων: ο Jenkins διακρίνει αφενός σε διευκολυντικούς «*κινητοποιούς πόρους*» (*mobilizing resources*) και αφετέρου σε «*πόρους εξουσίας*» (*power resources*), που αποσκοπούν στον έλεγχο της δράσης των στόχων. Ο Freeman διακρίνει σε *υλικούς* (χρήμα, εγκαταστάσεις, μέσα επικοινωνίας) και *άυλους ή ανθρώπινους* πόρους (οργανωτικές ικανότητες, εργασία), ενώ ο Tilly κατονομάζει ως πόρους τη γη, το κεφάλαιο, την εργασία και την τεχνική εξειδίκευση (Jenkins, 1983, σ.533). Σε πιο πρόσφατο έργο του ο Tilly κατονομάζει ως «πηγές υλικής και οργανωτικής υποστήριξης των συμμετεχόντων» σε περιπτώσεις συλλογικής βίας τα εξής: όπλα, πολιτοφυλακές, χρήματα, εξωτερικό εφοδιασμό (τρόφιμα, φάρμακα, στέγη), αναγνώριση ή μη (*certification/decertification*) από εξωτερικούς δρώντες (2003, σ.229). Η ύπαρξη *σημαντικών φυσικών πόρων* (πετρέλαιο, ξυλεία, ναρκωτικά, διαμάντια) σε μια περιφέρεια κάνει πιο ελκυστική την επιδίωξη *απόσχισης ή αυτονομίας* για τους κατόχους της εξουσίας· ταυτόχρονα αποτελεί κίνητρο για «εκμετάλλευση» και «περίφραξη ευκαιριών» (Tilly, 2003, σ.67-8, 232). Επίσης, η ύπαρξη «*μεταφερόμενων*» (*portable*) πόρων (διαμάντια, κοκαΐνη) ευνοεί τις βίαιες συγκρούσεις μεγάλης κλίμακας (Tilly, 2003, σ.224). Τέλος, ο έλεγχος των μεγάλης αξίας πόρων από ένα καθεστώς εξαρτάται από τον βαθμό ισχύος του. Επομένως πιο πιθανός είναι ο διαγκωνισμός για τον έλεγχό τους και άρα και η (βίαιη) σύγκρουση σε αδύναμα καθεστώτα (*low-capacity regimes*) (Tilly, 2003, 133-4). Στο DOC οι συγγραφείς αναφέρουν πως στις περισσότερες περιπτώσεις οι διεκδικητές υποφέρουν από οργανωσιακές *ελλείψεις* παρά διαθέτουν πόρους. Ο μηχανισμός της «κοινωνικής ιδιοποίησης» προϋπαρχουσών οργανωτικών δομών, που χρησιμοποιούμε σ' αυτή την εργασία, υποδεικνύει πως τέτοιες ελλείψεις μπορούν να υπερνικηθούν. Επίσης αναφέρουν – χωρίς περαιτέρω επεξεργασία – τον μηχανισμό της «εξάντλησης ή ενίσχυσης πόρων» (*resource depletion or enhancement*) (McAdam et al, 2001, σ.25).

²⁵¹ Η σταθερότητα των δομών αλλά και της έντασης της δυσaráεσκειας τους επιτρέπει, με άλλα λόγια, να τις απαλείψουν ως επεξηγηματικές μεταβλητές.

είναι υλικά αλλά και μη υλικά οφέλη και προνόμια (σ.1216 και 1227). Οι συγγραφείς πάντως αποφεύγουν να υπερτονίσουν τη συμφεροντολογική και στενά ωφελιμιστική διάσταση της συμμετοχής σε ένα κοινωνικό κίνημα, σε αντίθεση με την οπτική του Olson (σ.1226), εισάγοντας και μια επιπλέον διάκριση: οι κινηματικές οργανώσεις δεν απευθύνονται μόνο σε «δυνάμει ευεργετούμενους» υποστηρικτές (οι οποίοι απαρτίζονται από τους «οπαδούς» και τα περισσότερο ενεργά «συστατικά μέλη») αλλά και σε «συνειδητούς οπαδούς»²⁵². Οι τελευταίοι – αν και συμμετέχουν με κάποιον τρόπο στο ευρύτερο κοινωνικό κίνημα – δεν αναμένουν άμεσα οφέλη από την ευόδωση της επιδίωξης της συγκεκριμένης «*κινηματικής οργάνωσης*» (*social movement organization*)²⁵³. εντούτοις ο ρόλος τους στην εξέλιξη της κινητοποίησης και στην επιτυχία της είναι σημαντικός (McCarthy and Zald, 1977, σ.1222). Παρεμφερώς, οι Jenkins και Perrow διαπιστώνουν ότι η *έλλειψη πόρων* που παρατηρείται σε αδύναμες ομάδες μπορεί να εξηγήσει την αποτυχία της συλλογικής τους δράσης, όμως οι πιθανότητες επιτυχίας αυξάνονται, όταν εξασφαλίζουν *εξωτερικούς* πόρους, δηλαδή πόρους από ισχυρότερες ή/και πιο οργανωμένες ομάδες²⁵⁴ (Jenkins και Perrow, 1977, σ.251, 266).

Όμως, μπορεί να αναρωτηθεί κανείς, πώς καθίσταται εύλογη η υπόθεση ότι κάποιοι θα στηρίξουν ή θα συμμετάσχουν σε ένα κοινωνικό κίνημα χωρίς κανένα άμεσο όφελος; Η απάντηση των McCarthy και Zald βρίσκεται στη σπουδαιότητα που αποδίδουν στην ποσότητα των *διαθέσιμων πόρων* (εννοώντας κυρίως χρήμα ή χρόνο)²⁵⁵. Επιχειρηματολογούν ότι «όσο περισσότερος είναι ο διαθέσιμος πλούτος, που ελέγχεται από άτομα και οργανώσεις, τόσο πιθανότερο είναι ότι μέρος αυτού του πλούτου θα διατεθεί για σκοπούς που υπερβαίνουν το άμεσο συμφέρον αυτού που συνεισφέρει»²⁵⁶ (σ.1225). Ο Jenkins συμπληρώνει ότι δεν είναι μόνο η αύξηση των πόρων που ευνοεί την κινητοποίηση μειώνοντας το κόστος της, αλλά και μια σειρά από άλλες μακροχρόνιες αλλαγές στην οργάνωση των ομάδων και στις πολιτικές ευκαιρίες, όπως η τάση μείωσης των ανισοτήτων (κάτι που υπογραμμίζει και η θεωρία *εθνοτικού ανταγωνισμού*), η μειωμένη διάθεση ή ικανότητα καταπίεσης από το κράτος²⁵⁷ κ.α. (1983, σ.532). Επίσης, η ύπαρξη διαθέσιμων πόρων δε συνεπάγεται αυτόματα την επιτυχία μίας κινηματικής οργάνωσης. Πρέπει να γίνουν μια σειρά από στρατηγικές επιλογές, τονίζουν οι

²⁵² Στην ελληνική απόδοση αυτών των όρων ακολούθησα τον Νίκο Σερντεδάκι, 1998.

²⁵³ Πρέπει να σημειώσουμε πως για τους McCarthy and Zald ένα κοινωνικό κίνημα μπορεί να περικλείει πολλαπλές κινηματικές οργανώσεις.

²⁵⁴ Παρόμοια θέση εκφράζει και ο Etzioni (1968, σ.246-7).

²⁵⁵ Άλλοι μελετητές όμως, όπως ο Charles Tilly, βλέπουν ότι αυτή η υποστήριξη, ιδίως όταν προέρχεται από τμήματα της ελίτ, υποκινείται και από μια προσδοκία εξασφάλισης διάφορων βραχυπρόθεσμων οφελών (Jenkins, 1983, σ.547).

²⁵⁶ Μέσω αυτής της παραδοχής οι McCarthy και Zald εμμέσως αντιπαραθέτουν τη θεωρία τους όχι μόνο με το μοντέλο σχετικής στέρησης αλλά και με τα μοντέλα ορθολογικής επιλογής, καθώς υποβαθμίζουν την πρωτοκαθεδρία του ατομικού συμφέροντος και τη χρησιμοθηρική συμπεριφορά.

²⁵⁷ Μια από τις αναγκαίες συνθήκες εκδήλωσης επαναστάσεων που υπογραμμίζει η Skocpol.

McCarthy και Zald, όπως το πώς θα κατανοηθούν οι πόροι, ποια κίνητρα θα χρησιμοποιηθούν για την προσέλκυση υποστηρικτών, τι είδους δομή θα έχει η οργάνωση (π.χ. συγκεντρωτική ή «ομοσπονδιακή»), τι είδους καμπάνια θα ακολουθηθεί, πόσα επαγγελματικά στελέχη θα προσληφθούν κλπ. Αυτές οι επιλογές καθίστανται πιο σημαντικές όσο αυξάνει ο αριθμός των κινηματικών οργανώσεων (δυνάμει ανταγωνιστών). Να τονίσουμε ιδιαίτερα, σε σχέση με τις οργανώσεις των αποσχιστικών κινημάτων που εξετάζουμε, την κομβική σημασία που αποδίδουν οι συγγραφείς σε *προϋπάρχουσες* ομάδες και οργανώσεις (McCarthy και Zald, 1977, σ.1226-8, Jenkins, 1983, σ.538).

Η θεωρία κινητοποίησης πόρων αποτελεί μια απόπειρα να εξηγηθεί, τουλάχιστον εν μέρει, το πώς διεξάγεται η κινητοποίηση, και υπό αυτή την έννοια αντιπροσωπεύει μια μετατόπιση από θεωρίες που επικεντρώνουν στην αιτιολογία της, ή τουλάχιστον δρα συμπληρωματικά προς αυτές. Η θεωρία αυτή ουσιαστικά ανάγει τη διαδικασία της κινητοποίησης στην «αποτελεσματική συσσώρευση και χρήση διεκδικητικών πόρων» (Σεφεριάδης, 2010, σ.10). αρκετές εννοιολογήσεις της «κινητοποίησης» που παραθέσαμε στο τρίτο κεφάλαιο απηχούν αυτή την αντίληψη.

Η θεωρία κινητοποίησης πόρων προσφέρει μια χρήσιμη οπτική της συλλογικής δράσης, κυρίως λόγω της ανάλυσης που κάνει για τις εσωτερικές και οργανωσιακές διαστάσεις της κινηματικής διαδικασίας. Η θεωρία αυτή έχει επηρεάσει διάφορες θεωρίες *εθνοτικής κινητοποίησης*, όπως αυτή του εθνοτικού ανταγωνισμού, αλλά και κάποιες «ορθολογιστικές» *προσεγγίσεις* (π.χ. αυτή της «επιτευξιμότητας» των Collier και Hoeffler) ή τη νεότερη προσέγγιση της «*διαφορικής μεταχείρισης*» του Gurr, που δίνουν λιγότερη ή περισσότερη έμφαση στην «*ικανότητα για δράση*». Επιπλέον, η θεωρία κινητοποίησης πόρων έχει επηρεάσει και μεμονωμένες μελέτες εθνικών οργανώσεων και κινημάτων. Εκτός από την οργανωσιακή διάσταση που προβάλλει η θεωρία κινητοποίησης πόρων, ο McAdam σημειώνει και κάποιες άλλες όψεις της συνεισφοράς της, ιδιαίτερα δε σε σχέση με το κλασικό μοντέλο. Μια τέτοια θετική όψη είναι ότι τα κινήματα στη θεωρία αυτή προσδιορίζονται ως πολιτικά φαινόμενα, ως ορθολογική και οργανωμένη δράση με σκοπό την επίτευξη συλλογικών πολιτικών αιτημάτων και όχι ως μέσα ψυχολογικής εκτόνωσης δυσαρεστημένων ατόμων, όπως, για παράδειγμα, η θεωρία σχετικής στέρησης τα αντιλαμβάνεται (McAdam, 1999, σ.22-3). Η θεωρία κινητοποίησης πόρων αναδεικνύει τον «εμπρόθετο/στρατηγικό χαρακτήρα των συλλογικών δράσεων» χωρίς ταυτόχρονα να τους αποδίδει στενό ωφελιμιστικό χαρακτήρα (Σεφεριάδης, 2010, σ.10-11). Η θεωρία κινητοποίησης πόρων εστιάζει κυρίως σε ισχυρές εξωτερικές ομάδες, κυρίως κάποιες ελίτ, από τις οποίες εν πολλοίς εξαρτάται το *κόστος* της κινητοποίησης (πόροι, ευκαιρίες). Είναι αυτό το εξωτερικά καθοριζόμενο κόστος απόκτησης πόρων που καθορίζει την

ανάδυση, διάρκεια και επιτυχία των κινημάτων παρά η ενδογενής *ζήτηση* για κινηματική δράση (McAdam, 1999, σ.23).

Παρά την ύπαρξη αυτών των θετικών στοιχείων, η θεωρία κινητοποίησης πόρων έχει και αρκετές αδυναμίες. Κατά τον McAdam (1999, σ.25-6) αλλά και άλλους μελετητές (π.χ. Ercegonas, 1999, σ.28-9), η θεωρία αυτή επιτυγχάνει πιθανότατα να περιγράψει και να εξηγήσει «εγχειρήματα αλλαγής» από «μέλη κατεστημένων ομάδων», όμως είναι ανεπαρκής για την ανάλυση της (ριζοσπαστικότερης) δράσης «διεκδικητών»²⁵⁸, δηλαδή αποκλεισμένων ομάδων. Τα προβλήματα της θεωρίας κινητοποίησης πόρων στην ανάλυση των κοινωνικών κινημάτων είναι κατά τον McAdam τα εξής: 1) Ενώ είναι θετικό βήμα η συμπερίληψη των ελίτ στην εξέταση των κινημάτων, με το να τις θεωρεί ως μοναδική πηγή πόρων και ισχύος υπονοεί πως τα (λιγοστά) κινήματα που αναδύονται έχουν την αμέριστη υλική και πολιτική συμπαράσταση των ελίτ στους – εξ ορισμού – ριζοσπαστικούς στόχους τους. Όμως αυτό δεν είναι μια ιδιαίτερα ρεαλιστική απεικόνιση, κατά τον McAdam. Τα κινήματα κυοφορούν εγγενώς κινδύνους για την κατεστημένη τάξη, αλλά και χρησιμοποιούν μη θεσμικά μέσα δράσης, κάτι που δυσχεραίνει τον έλεγχο ή τη χειραγώγηση από τις ελίτ. Αυτό που συμβαίνει, λέει ο McAdam, είναι πως οι ελίτ ως συντηρητικοί πολιτικοί φορείς αντιδρούν στα μαζικά κινήματα, αφότου αυτά έχουν εκδηλωθεί, συχνά επιδιώκοντας την κατάπνιξή τους. 2) Αλλά ταυτόχρονα η θεωρία κινητοποίησης πόρων υποτιμά και την αυτόνομη ικανότητα πολλών αποκλεισμένων ομάδων για ανατρεπτική κινηματική δράση· δεν είναι με άλλα λόγια τόσο πολιτικά ανίσχυρες ούτε καταδικασμένες εσασί στην απόλυτη αδυναμία αυτές οι ομάδες (McAdam, 1999, σ.26-7,35). Εκτός από την περίπτωση των πλέον αποστερημένων ομάδων, οι *προϋπάρχουσες οργανώσεις* ακόμα και αποκλεισμένων ομάδων αποτελούν «σημαντική πηγή πόρων ικανή, εφόσον κινητοποιηθεί για πολιτικούς σκοπούς, να επιφέρει οργανωμένη 'εξεγερτική δράση' [*insurgency*]»²⁵⁹ (McAdam, 1999, σ.32). 3) Όσον αφορά το κεντρικό για τη θεωρία ζήτημα των πόρων, ο McAdam θεωρεί πως είτε δεν ορίζονται ρητά είτε ο ορισμός τους είναι τόσο ευρύς, που ο όρος καθίσταται τόσο ασαφής και προβληματικός όσο η «πίεση» ή η «δυσαρέσκεια» στο κλασικό μοντέλο (1999, σ.32-3). 4) Η υπόθεση της θεωρίας πως η δυσαρέσκεια είναι σταθερό μέγεθος, οπότε δεν μπορεί να εξηγήσει την κινητοποίηση, είναι εσφαλμένη, κατά τον McAdam: μπορεί οι αδικίες και ανισότητες να υπάρχουν πάντοτε, όμως «η συλλογική αντίληψη για τη

²⁵⁸ Ο ορισμός που ο McAdam υιοθετεί για τα «μέλη κατεστημένων ομάδων» είναι σχεδόν ταυτόσημος με αυτόν του *Dynamics of Contention* για τους «πολιτειακούς παράγοντες». Η έννοια των «διεκδικητών» εδώ συγγενεύει με αυτή των «υποκειμένων» στο *DOC* (δες McAdam, 1999, σ.24, McAdam et al, 2001, σ.12).

²⁵⁹ Η υποτίμηση της δυνατότητας για κινητοποίηση από αποκλεισμένες ομάδες σχετίζεται και με το ότι η θεωρία κινητοποίησης πόρων θεωρεί πιο αποτελεσματικές τις οργανώσεις συγκεντρωτικού και γραφειοκρατικού τύπου, δηλαδή αυτές που συνήθως συγκροτούν οι ελίτ, παρά τις άτυπες και αποκεντρωμένες οργανώσεις (Jenkins, 1983, σ.539).

μονιμότητα και την επιδεκτικότητα αλλαγής αυτών των συνθηκών» είναι πολύ εντονότερη σε ορισμένες συγκυρίες απ' ό,τι σε άλλες (McAdam, 1999, σ.35). Για τον McAdam λοιπόν είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη η ερμηνευτική διαδικασία «συλλογικής απόδοσης», την οποία αποκαλεί «νοητική απελευθέρωση»²⁶⁰ (1999, σ.2, 48).

Όπως υποδηλώνουν τα παραπάνω σημεία κριτικής, ιδιαίτερα το τρίτο και το τέταρτο, αλλά και όπως και οι ίδιοι οι McCarthy και Zald αναγνωρίζουν, η θεωρία αγνοεί ή υποβαθμίζει μια σειρά από καθοριστικούς παράγοντες των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης, οι οποίοι σχετίζονται με εξωγενείς μεταβλητές, συστημικές και δομικές συνθήκες, κοινωνικούς και πολιτικούς συσχετισμούς, ιδεολογίες κ.λ.π.. Χωρίς μια αποτίμηση τέτοιων παραγόντων, το βήμα από τη *διάθεση* στην *κινητοποίηση* των πόρων είναι σαν να συντελείται σε πολιτικό κενό. Η θεωρία κινητοποίησης πόρων λοιπόν, όπως την εισηγήθηκαν οι McCarthy και Zald, δεν απαντά «υπό ποιες συνθήκες είναι η εθνοτική δράση περισσότερο ή λιγότερο πιθανό να συμβεί» (Drury, 1994, σ.20). Επιπλέον, οι παράγοντες αυτοί πρέπει πολύ περισσότερο να εντάσσονται στην ανάλυση, όταν συγκρίνονται διαδικασίες κινητοποίησης σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα²⁶¹, όπως συμβαίνει στην παρούσα εργασία. Επίσης, όπως θα αναλύσουμε και στη συνέχεια, δεν είναι καθόλου απαραίτητο να αντιλαμβανόμαστε τους οργανωσιακούς πόρους αποκλειστικά ως *προσπατούμενο* της συλλογικής δράσης· αντιθέτως, μια πιο δυναμική – αλλά και εμπειρικά στέρη – προσέγγιση υποδεικνύει ότι οι πόροι παράγονται καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας κινητοποίησης. Γενικότερα, ο Tilly παρατηρεί πως η θεωρία αυτή υπερβάλλει ως προς τον κεντρικό ρόλο που αποδίδει σε «ενσυνείδητες στρατηγικές αποφάσεις» και ταυτόχρονα (ή ως εκ τούτου) υποβαθμίζει τον ενδεχομενικό, ευμετάβλητο και προπάντων σχεσιακό χαρακτήρα των κοινωνικών κινημάτων (2003, σ.15).

²⁶⁰ Άρα ήδη από το 1982, οπότε και η πρώτη έκδοση του *Political Process and the Development of Black Insurgency*, ο McAdam επισήμανε ότι οι πολιτικές ευκαιρίες έπρεπε να αναγνωριστούν ως τέτοιες και να τύχουν ερμηνευτικής επεξεργασίας. Η διαφορά της έννοιας της «νοητικής απελευθέρωσης» από το σχήμα της «συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών», που είχε υιοθετήσει ο συγγραφέας στη δεύτερη έκδοση του 1999, είναι πως η πρώτη επικέντρωνε αποκλειστικά στην ερμηνεία των υποψήφιων διεκδικητών, ενώ το δεύτερο συμπεριλαμβάνει την απόδοση ευκαιριών εκ μέρους όλων των ομάδων που εμπλέκονται στη σύγκρουση (π.χ. κατεστημένες ελίτ) (1999, σ.xxii). Μια δεύτερη διαφορά είναι πως η «νοητική απελευθέρωση» αναφερόταν σε ευνοϊκές αλλαγές στην πολιτική δομή, δηλαδή σε ευκαιρίες, όμως όχι και σε απειλές (1999, σ.48).

²⁶¹ Συναφώς, ο Jenkins επισήμαινε το 1983 την ανάγκη να ασχοληθεί η θεωρία κινητοποίησης πόρων με περισσότερους τύπους καθεστώτων (σ.549).

Κινητοποίηση χωρίς πόρους

Οι προσεγγίσεις που μπορούμε να συμπεριλάβουμε σε αυτή την υποκατηγορία είναι αυτή των Piven και Cloward, καθώς και αυτή του James c. Scott. Και σε αυτή την περίπτωση δεν αναφερόμαστε σε μια συνεκτικά διατυπωμένη θεωρία ούτε εξετάζουμε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του συνόλου των προσεγγίσεων που εκφράζουν παρόμοιες θέσεις. Οι δύο προσεγγίσεις που παρουσιάζονται εδώ και έτυχαν αξιοσημείωτης προσοχής από τη σχετική βιβλιογραφία α) αναλύουν περιπτώσεις όπου οι φορείς της συλλογικής δράσης συγκαταλέγονται στα πλέον αδύναμα κοινωνικά στρώματα²⁶², και β) σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας αυτού περιγράφουν συλλογικές δράσεις σε συνθήκες σχετικής έλλειψης πόρων και απουσίας οργανωτικών δομών²⁶³ (θα μπορούσαμε εναλλακτικά να ονομάσουμε αυτή την προσέγγιση «κινήτοποίηση χωρίς οργανώσεις»). Η συλλογική δράση με την οποία καταπιάνονται οι αναλύσεις αυτές έχει χαρακτηριστεί, ελαφρώς υποτιμητικά, ως «αυθόρμητη», «ακατέργαστη», «συμβολική» ή «λανθάνουσα».

Το κύριο χαρακτηριστικό των προσεγγίσεων αυτών είναι, όπως είπαμε, η δυσπιστία απέναντι σε εξηγήσεις που βλέπουν την κινήτοποίηση μόνον ως αποτέλεσμα οργανωμένης, συστηματικής και εμπρόθετης δράσης. Οι Piven και Cloward ξεκινούν από μια κριτική της άποψης ότι η επιτυχημένη συλλογική δράση απαιτεί επίσημες οργανώσεις, με μαζική συμμετοχή και δομημένες κατά το γραφειοκρατικό μοντέλο²⁶⁴. Η πολιτική και επιστημονική αντίθεσή τους σ' αυτή τη θέση αφορά α) στην αποτελεσματικότητα αυτού του μοντέλου συλλογικής δράσης, β) στο ριζοσπαστισμό της δράσης και γ) στη διάρκειά της. Για τους δύο συγγραφείς, οι όποιες νίκες σημειώθηκαν από κινήματα την περίοδο που εξετάζουν (ΗΠΑ, δεκαετία 1930 – δεκαετία 1960) οφείλονται στην ισχύ της ίδιας της εξέγερσης παρά στη δύναμη των οργανώσεων. Η υποτιθέμενη ικανότητα των οργανώσεων να συσσωρεύουν και να συντονίζουν πόρους, αλλά και να διατηρούν την ισχύ και μαζική υποστήριξή τους μέσω της διανομής κινήτρων και ποινών, βασίζεται σε μια προσδοκία: ότι θα καταφέρουν οι κινηματικές οργανώσεις να αποσπάσουν

²⁶² Οι τίτλοι των βιβλίων στα οποία αναφερόμαστε αποτυπώνουν γλαφυρά αυτή την αναλυτική εστίαση: *Poor Peoples Movements* ονομάζεται το πιο γνωστό βιβλίο των Piven και Cloward, *Weapons of the Weak* αυτό του Scott.

²⁶³ Βασίζόμενοι στην τυπολογία του Gurr, μπορούμε να πούμε ότι οι αναλύσεις αυτές εξετάζουν περιπτώσεις «αναταραχής» παρά «επανάστασης» («συνωμοσίας» ή «εσωτερικού πολέμου»).

²⁶⁴ Οι συγγραφείς χρεώνουν την άποψη αυτή στην «ορθόδοξη» αριστερή θεώρηση. Η γενικότερη θέση όμως, πως οι ισχυρές οργανώσεις μπορούν να επιφέρουν μεγαλύτερες επιτυχίες απ' ό,τι η «ανοργάνωτη» δράση, συναντά ευρεία αποδοχή μεταξύ των επιστημόνων, και μάλιστα όχι μόνο αυτών που ενστερνίζονται το μοντέλο της κινήτοποίησης πόρων. Κάτι τέτοιο υποστηρίζουν, για παράδειγμα, ο Bell (1973, σ.90-92), ο Gurr (1970, σ.356) και η Skocpol (1994, σ.103-4).

αρκετές παραχωρήσεις από τις ελίτ, που θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πόροι για να αυξήσουν τα μέλη τους και να στηρίξουν τη δράση τους σε βάθος χρόνου. Αυτό όμως είναι ανεδαφικό, λένε οι Piven και Cloward, καθώς οι όποιες παραχωρήσεις των ελίτ είναι όσο το δυνατόν περιορισμένες και συχνά αναιρούνται μετά την αποκλιμάκωση της συγκρουσιακής δράσης. Περαιτέρω, οι δύο συγγραφείς διαπιστώνουν από την έρευνά τους ότι οι ισχυρότερες οργανώσεις χάνουν την ισχύ και δυναμική τους μαζί με το καταλάγιασμα των διεκδικήσεων. Το υποτιθέμενο προσόν που έχουν, να συντηρούν δηλαδή την προβολή των αιτημάτων του κινήματος με την παρουσία τους και μόνο, φαίνεται να είναι υπερτιμημένο. Ακόμα και αν κάποιες οργανώσεις καταφέρουν να συντηρήσουν μια ενεργό παρουσία, οι ελίτ τείνουν να τις χειραγωγούν, για παράδειγμα εντάσσοντάς τις σε θεσμικές διαδικασίες, με αποτέλεσμα να χάνουν τη μαχητικότητά τους και την ανατρεπτική δυναμική τους. Το καθοριστικό γνώρισμα λοιπόν των κοινωνικών κινήματων δεν είναι ο στόχος της κοινωνικής αλλαγής. Αντιθέτως, οι συγγραφείς θεωρούν ως καθοριστικό γνώρισμα τη «συλλογική ανυπακοή», κάτι που επιτρέπει τη συμπερίληψη στο σύμπαν των «κινήματων διαμαρτυρίας» επεισοδίων όπως οι «ταραχές» (*riots*) και οι απεργίες (Piven και Cloward, 1979, σ.χv, χx-xxi, 4-5).

Σε μια συγγενική ανάλυση ο Scott αναφέρει ότι οι οργανωτικές δομές είναι είτε απούσες είτε διαθέσιμες σε μια μικρή ελίτ που έχει πρόσβαση σε θεσμικούς πόρους, και αυτό ισχύει ιδιαίτερα για χώρες του «Τρίτου Κόσμου». Έτσι, η μορφή της συλλογικής δράσης, ειδικά αυτή που αφορά τα αγροτικά στρώματα στα οποία εστιάζει, δεν μπορεί να είναι αυτή των επίσημων οργανώσεων· για την ακρίβεια η συλλογική δράση λαμβάνει χώρα (αποτελώντας βέβαια την εξαίρεση παρά τον κανόνα της πολιτικής ζωής, όπως τονίζουν και οι Piven και Cloward) και επιτυγχάνεται ο συντονισμός της χωρίς να απαιτείται καμία επίσημη οργανωτική δομή. Βεβαίως, να σημειωθεί ότι ο Scott δεν αναφέρεται σε «κινήματα» αλλά σε φαινόμενα «αντίστασης», έννοια που ούτως ή άλλως δε φαίνεται να εμπεριέχει στα κεντρικά γνωρίσματά της την «ύπαρξη επίσημων οργανώσεων», ενώ σε αυτά συγκαταλέγεται η «ανυπακοή». Επίσης, ο Scott φαίνεται να προσδίδει, με μεγαλύτερη ευκολία απ' ό,τι οι Piven και Cloward, «αντιστασιακό» χαρακτήρα σε ατομικές ή παραβατικές συμπεριφορές που παρατηρούνται στα πλαίσια αγροτικών/παραδοσιακών κοινωνιών. Ο Scott χρησιμοποιεί την έννοια του «*hidden transcript*», για να περιγράψει τον λόγο (*discourse*)²⁶⁵ «που λαμβάνει χώρα 'εκτός σκηνής', μακριά από την άμεση παρατήρηση των κατόχων της εξουσίας» (1990, σ.4). Την έννοια αυτή την αντιδιαστέλλει με εκείνη του «*public transcript*», η οποία αναφέρεται στην «ανοιχτή αλληλεπίδραση μεταξύ κυριαρχούμενων και κυρίαρχων» (1990, σ.2). Τα *public transcripts*

²⁶⁵ Ο Scott περιλαμβάνει σε αυτή την έννοια όχι μόνο την ομιλία, αλλά και χειρονομίες, πρακτικές κ.λ.π. (1990, σ.4).

επιτελούν μια σειρά από λειτουργίες, όπως η δημόσια επίδειξη της κυριαρχίας και η αποσιώπηση δυσάρεστων καταστάσεων²⁶⁶, οι οποίες υποδεικνύουν ότι η προσπάθεια των κυρίαρχων ελίτ για την αδιαμφισβήτητη εμπέδωση της ηγεμονίας τους είναι πραγματική και ενσυνείδητη· αυτό που τονίζει ο Scott όμως, κατακρίνοντας τις θέσεις περί ψευδούς συνείδησης, ότι συγχέουν τις προθέσεις με το παραγόμενο αποτέλεσμα (1985, σ.290), είναι ότι η προσπάθεια αυτή σπάνια ευοδώνεται. Ο Scott θεωρεί πως οι κυριαρχούμενες ομάδες μέσω των *hidden transcripts* προβαίνουν σε πράξεις αντίστασης, οι οποίες όμως είναι συγκαλυμμένες και υπόγειες (1990, σ.286)· σπάνια εξελίσσονται σε δημόσια ανυπακοή, και ακόμα και τότε δύσκολα επιφέρουν ανατροπές. Κάποια παραδείγματα υπόγειας αντίστασης σε παραδοσιακές/αγροτικές κοινωνίες που μελετάει ο Scott, πολλά από τα οποία φαντάζουν ιδιοτελή και στερούμενα κάθε πολιτικής διάστασης, είναι: η μειωμένη απόδοση στην εργασία, η υποκρισία, η μικροκλοπή, η λαθροθηρία, η αποφυγή στρατολόγησης (1985, σ.300), αλλά και η διάδοση ιστοριών διακωμώδησης των ισχυρών, οι λαϊκοί μύθοι εκδίκησης, τα χιλιαστικά κινήματα, οι θρησκευτικές και κοσμικές εξισωτικές δοξασίες, καθώς και οι ουτοπικές αλληγορίες ανατροπής των ισχυρών (1990, σ.9, 80-81). Ο επαναστατικός οραματισμός μιας εναλλακτικής κοινωνίας, με την έννοια της αποφασιστικής ρήξης με τις ορίζουσες της εκάστοτε τάξης συνήθως απουσιάζει από αυτές τις εκφάνσεις αντίστασης. Οι υποτελείς όμως είναι ικανοί να αποκηρύσσουν την υφιστάμενη τάξη και να οραματίζονται την ανατροπή της ή την αντιστροφή των ρόλων. Τα αιτήματά τους είναι καταρχήν «ρεφορμιστικά»· αλλά αυτός είναι και ο μόνος δρόμος, υπονοεί ο Scott, από τον οποίο μπορεί να περάσει η οικοδόμηση μιας πιο ριζοσπαστικής ανατροπής (1985, σ.317-8, 339-44, 1990, σ.90-93, 106).

Ο συντονισμός λοιπόν της αντίστασης προκύπτει μέσα από ανεπίσημα πυκνά *δίκτυα* και κοινές *πολιτισμικές αναφορές*· η αντίσταση άρα τροφοδοτείται, αλλά και αναγκαστικά περιορίζεται από την *καθημερινή εμπειρία* (Scott, 1985, σ.296-301, 344). Τη σημασία που έχει η καθημερινή εμπειρία, όπως αυτή καθορίζεται από ένα συγκεκριμένο θεσμικό περιβάλλον, για το περιεχόμενο και τη μορφή της διαμαρτυρίας, τονίζουν και οι Piven και Cloward (1979, σ.20-1). Το συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο *καταπίεσης* είναι που προσδιορίζει τις πιθανότητες για αντίσταση (τη «δομή ευκαιριών» δηλαδή) και τη μορφή που αυτή θα προσλάβει (επίσημη ή

²⁶⁶ Πιο αναλυτικά, ο Scott αναφέρει τις εξής λειτουργίες: α) *επιβεβαίωση* της κυριαρχίας μέσω της επίδειξης της (π.χ. μέσω τελετών οι οποίες «χορογραφούνται», ώστε να τονίζεται η προνομιακή θέση των κυρίαρχων) (1990, 46-50), β) *αποσιώπηση* όλων αυτών που «αμαυρώνουν το μεγαλείο και την εξουσία» των κυρίαρχων (1990, σ.50), γ) χρήση *ευφημισμών*, δηλαδή ωραιοποίηση «ώσεων της εξουσίας που δεν μπορούν να διαψευσθούν» (1990, σ.52), και προσφυγή στον *στιγματισμό* απόψεων και πρακτικών υπονομευτικών της κυριαρχίας (για να περιοριστούμε σε περιπτώσεις κατηγοριοποιήσεων, ο χαρακτηρισμός από τον επίσημο λόγο ως «τρομοκρατών» ή «ληστών» αυτών που αντιδρούν σε ένα εξουσιαστικό σύστημα είναι ένα παράδειγμα στιγματισμού) (1990, σ.55), και δ) δημιουργία εικόνας ομοψυχίας μεταξύ των κυρίαρχων και εικόνας συναίνεσης μεταξύ των κυριαρχούμενων (1990, σ.55).

ανεπίσημη, ατομική ή συλλογική, ανατρεπτική ή ρεφορμιστική) (Piven και Cloward, 1979, σ.20-1, 25, Scott, 1985, σ.299).

Η έμφαση που αποδίδεται και από τις δύο αναλύσεις στον ρόλο που παίζουν τα θεσμικά και κοινωνικά συγκείμενα στην εκδήλωση και τη μορφή της συλλογικής δράσης συνδέεται με έναν ευδιάκριτο πραγματισμό. Είναι οι περιοριστικές συνθήκες και η σχετική έλλειψη πόρων που βιώνουν τα κατώτερα στρώματα οι οποίες δυσχεραίνουν τη συγκρότηση ισχυρών οργανωτικών δομών· η απουσία οργανώσεων δεν αποκλείει την κινητοποίηση, όμως την οδηγεί να εκδηλωθεί με διαφορετικό τρόπο («αντίσταση», «συλλογική απείθεια» ή «εξέγερση»). Η μαζική διαμαρτυρία των ασθενέστερων στρωμάτων, κατά τους Piven και Cloward, δεν αποτελεί μια προσχεδιασμένη δράση με στόχο την κοινωνική αλλαγή αλλά μια έκρηξη συλλογικής απείθειας. Η έκρηξη αυτή τροφοδοτείται από ανάγκες όπως η εξασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης· οι στόχοι λοιπόν μπορεί να είναι τόσο «ρεφορμιστικοί» όσο και ανατρεπτικοί (1979, σ. xiii-xiv, 4-5, 26). Συχνά μάλιστα οι εξεγερμένοι επιχειρούν να νομιμοποιήσουν τη δράση τους με βάση τους όρους και τα πλαίσια της κυρίαρχης ιδεολογίας (1979, σ.14). Όσον αφορά τον Scott, διαπιστώνει ότι η αντίσταση και οι διεκδικήσεις των αδύναμων κινούνται εντός των αξιακών πλαισίων που έχει θέσει η κυρίαρχη ιδεολογία. Η αντίστασή τους λοιπόν είναι μάλλον «ρεφορμιστική», ενώ υπογραμμίζει ότι - κυρίως για τους φτωχούς αγροτικούς πληθυσμούς τους οποίους μελετά - πυροδοτείται από στόχους όπως η εξασφάλιση της επιβίωσής τους παρά η ανατροπή ή ο μετασχηματισμός ενός συστήματος εξουσίας (1985, σ.300-301). Στην πραγματικότητα όμως, τονίζει ο Scott, είναι παραπλανητική αυτή η διάκριση μεταξύ ιδεολογικών και «πραγματιστικών» κινήτρων: «τα 'καθημερινά' ζητήματα αποτελούν την ουσία της πολιτικής και της αντίστασης των χαμηλότερων τάξεων» (1985, σ.296). Επιβίωση και αντίσταση συγκροτούν μάλλον ένα συνεχές παρά μια διχοτόμηση (1985, σ.302).

Η συμβολή των δύο προσεγγίσεων που παρουσιάσαμε έγκειται σε μεγάλο βαθμό στο ότι διευρύνουν το εμπειρικό σύμπαν της διεκδικητικής δράσης, εντάσσοντας σ' αυτό μορφές που μια «από τα πάνω» θεσμική προσέγγιση πιθανότατα θα παρέβλεπε. Περαιτέρω, οι δύο προσεγγίσεις δε φωτίζουν απλά δυσδιάκριτες πτυχές της διεκδικητικής δράσης, αλλά τις κατανοούν βαθύτερα, για παράδειγμα όσον αφορά το γιατί συχνά αυτές εμφανίζονται ως «απολιτικές», «οπορτουνιστικές», «σπασμωδικές» και «αντιπαραγωγικές». Τόσο οι Piven και Cloward όσο και ο Scott στέκονται με εμφανή συμπάθεια απέναντι σε εκδηλώσεις «συλλογικής ανυπακοής» και «αντίστασης»· θα έλεγε κανείς ότι αναγνωρίζουν μια εγγενή αξία και μια αγνότητα σ' αυτές, λόγω του αδιαμεσολάβητου χαρακτήρα τους. Ιδιαίτερα η ανάλυση του Scott υποδεικνύει ότι η δυσαρέσκεια και τα αιτήματα των κινημάτων δεν μπορούν να αποτελούν

εφευρήματα (κάποιων επιδέξιων ηγεσιών), αλλά πρέπει τουλάχιστον να αντιστοιχούν σε διαδεδομένες αντιλήψεις που έχουν παραχθεί από τα ίδια τα υποκείμενα και τις καθημερινές εμπειρίες τους. Από τη μία, προσεγγίσεις όπως αυτές καταδεικνύουν ότι δεν απαιτείται η εξασφάλιση πόρων (οργανωτικών και άλλων), και μάλιστα εκτεταμένων, για να υπάρξει συλλογική δράση. Οι περιπτώσεις των Ορόμο και, κυρίως, των Παπούα δείχνουν πως μπορεί να προκύψει διεκδικητική δράση από αδύναμες ομάδες, με περιορισμένη πρόσβαση σε κινηματικούς πόρους. Από την άλλη, προφανώς οι προσεγγίσεις αυτές δεν καλύπτουν το φαινόμενο της συλλογικής δράσης στο σύνολό του. Ειδικότερα η ευθεία αμφισβήτηση από τους Piven και Cloward της αποτελεσματικότητας των επίσημων οργανώσεων μπορεί να τεθεί σε πολλαπλή κριτική. Για παράδειγμα, ο Jenkins αμφισβητεί την εμπειρική βάση του ισχυρισμού ότι οι επίσημες οργανώσεις είναι λιγότερο πιθανό να υιοθετήσουν βίαια ρεπερτόρια και τακτικές πολιτικής ανυπακοής. Επίσης, υποστηρίζει πως πολλά κινήματα αδύναμων στρωμάτων συγκρότησαν επιτυχώς επίσημες οργανωτικές δομές (Jenkins, 1983, σ.545). Για να μείνουμε στις περιπτώσεις των Ορόμο και των Παπούα, οι ιστορίες των αποσχιστικών κινήμάτων αυτών φανερώνουν ότι, παρόλο που οι πόροι και οι οργανώσεις δεν ήταν αναγκαίοι για την αρχική εκδήλωσή τους, πολύ γρήγορα έγινε αντιληπτό ότι η εξασφάλιση και συγκρότησή τους ήταν απαραίτητη για τη διάρκεια και αξιοπιστία της διεκδικητικής δράσης. Είναι μάλλον τετριμμένη η παρατήρηση, αλλά είναι προφανές πως τόσο η μαζική συμμετοχή και δράση όσο και τα μέσα (πόροι, οργανώσεις) είναι μόνον *από κοινού* ικανές συνθήκες της συλλογικής δράσης, τουλάχιστον αυτής που δεν είναι εξαιρετικά βραχύβια.

Κεφάλαιο 6. **ΕΘΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΤΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ**

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με το ζήτημα των ταυτοτήτων, εθνικών και εθνοτικών. Οι ταυτότητες αυτές αναπόφευκτα εμπλέκονται στη διαδικασία της αποσχιστικής κινητοποίησης με πολλούς τρόπους. Οι *εθνοτικές* ταυτότητες τονίζονται από διάφορους δρώντες, ώστε να αποτελέσουν - μέσω των δεσμών και των συμβόλων τους - την απαραίτητη βάση αλληλεγγύης των αποσχιστικών κινημάτων. Ο μηχανισμός της ενεργοποίησης ορίων αναφέρεται ουσιαστικά στην προσπάθεια ανάδειξης μιας κοινής ταυτότητας, η οποία θα συνέχει και θα νοηματοδοτεί τη συλλογική διεκδίκηση. Στις περιπτώσεις που εξετάζουμε η ταυτότητα αυτή είναι η εθνοτική. Ο μηχανισμός της γεφύρωσης πλαισίων εμπλέκει επίσης τις εθνοτικές ταυτότητες, καθώς τα αποσχιστικά κινήματα επιχειρούν να τις συνδέσουν με τις συγκεκριμένες στοχεύσεις τους και με ευρύτερα ιδεολογικά πλαίσια. Επιπλέον, οι εθνοτικές ταυτότητες δεν αποτελούν αποκλειστικά προϋπάρχοντες πόρους των μηχανισμών κινητοποίησης, αλλά και οι ίδιες ανασυγκροτούνται, ανανοηματοδοτούνται και συχνά εδραιώνονται μέσα από τη συγκρουσιακή αποσχιστική δράση, όπως θα δούμε ότι ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των Παπούα. Ως προς τις εθνικές ταυτότητες, τα αποσχιστικά κινήματα επιδιώκουν, μεταξύ άλλων, την αναγνώρισή τους ως έθνους· ταυτόχρονα αντιτάσσονται στην εθνική ταυτότητα που το κεντρικό κράτος προσπαθεί να τους επιβάλει και την οποία επικαλείται για να καταπνίξει την αποσχιστική απειλή. Εθνοτικές και εθνικές ταυτότητες, βέβαια, διαφέρουν σε κάποιον βαθμό, όπως προκύπτει από την ως τώρα ανάλυση του έθνους και της εθνοτικότητας: αν και οι δύο είναι πολιτισμικές ταυτότητες, οι εθνικές ταυτότητες είναι πάντοτε *και* πολιτικές ταυτότητες, ενώ οι εθνοτικές όχι αναγκαστικά. Επιπλέον, οι εθνικές ταυτότητες κατά κανόνα υποστηρίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από κυρίαρχους θεσμούς, κάτι που τους επιτρέπει να επιβάλλονται με μεγαλύτερη ευκολία και να παρουσιάζονται ως περισσότερο συμπαγείς και σταθερές. Από τη στιγμή, όμως, που εδώ ασχολούμαστε πρωτίστως με την πολιτική διάσταση των εθνοτικών ταυτοτήτων, και δη στα πλαίσια των αποσχιστικών κινήματων που έχουν εθνικιστικές επιδιώξεις, αυτές οι - ούτως ή άλλως όχι πολύ σημαντικές - διαφορές μεταξύ των δύο τύπων ταυτότητας περιορίζονται σημαντικά. Θα τις αντιμετωπίσουμε με ενιαίο τρόπο - αν και ενδιαφερόμαστε πρωτίστως για τις εθνοτικές - σ' αυτή την ενότητα, όπου θα συζητήσουμε επιλεκτικά κάποιες όψεις της ανθούσας βιβλιογραφίας περί ταυτοτήτων, δίνοντας έμφαση στην κονστρουκτιβιστική και σχεσιακή θεώρηση.

Κονστρουκτιβισμός και ουσιοκρατισμός

Στον καθημερινό, δημοσιογραφικό και πολιτικό λόγο οι «αρχεγονικές» θέσεις περί εθνών και εθνοτικών ομάδων συνεχίζουν να έχουν μεγάλη ισχύ, αποτελώντας ουσιαστικά την «κοινή λογική» (Jenkins, 1997, σ.48). Γενικότερα, ο Calhoun θεωρεί πως η εθνικιστική πρόσληψη περί εθνικών ταυτοτήτων επηρέασε σημαντικά την κυρίαρχη νεωτερική σκέψη περί ταυτοτήτων γενικώς, η οποία διέπεται από ένα είδος ουσιοκρατισμού. Ενώ από τη μία η νεωτερικότητα επέφερε την αύξηση των κοινωνικών, λειτουργικών, πολιτισμικών κ.α. διαφοροποιήσεων, από την άλλη το κυρίαρχο νεωτερικό ρεύμα έτεινε να προβάλλει τις ταυτότητες που «δημιούργησε» (εθνικές, φυλετικές, ταξικές κλπ.) ως ομοιογενείς, παγιωμένες, εσωτερικά ενοποιημένες, να τις ταξινομεί υποθέτοντας πως τα όριά τους είναι απολύτως σαφή και ευδιάκριτά, να κατατάσσει τα άτομα σε μία και μοναδική κατηγορία ανά είδος (το κάθε άτομο έχει μία και μοναδική εθνική ταυτότητα, μία φυλετική ταυτότητα κλπ.) και επιπλέον να θεωρεί πως από την ένταξη σε μια κατηγορία προκύπτουν αδιαμφισβήτητα και ομοιόμορφα χαρακτηριστικά (Calhoun, 2007, σ.113-5). Τα παραπάνω εξηγούν εν πολλοίς το ότι οι ουσιοκρατικές προσλήψεις της εθνικής και εθνοτικής ταυτότητας θεωρούνται αυτονόητες στον μη επιστημονικό λόγο. Όμως, μπορεί να υποστηριχθεί ότι στις κοινωνικές επιστήμες η κονστρουκτιβιστική θεώρηση περί συλλογικών ταυτοτήτων αποτελεί το κυρίαρχο «παράδειγμα» (ή την «κανονική επιστήμη»), με όρους Kuhn, στις κοινωνικές επιστήμες. Η κεντρική κονστρουκτιβιστική θέση, κατά την οποία οι ταυτότητες είναι κοινωνικές κατασκευές, αποτελεί σήμερα μια σχεδόν αδιαμφισβήτητη αλήθεια στο πεδίο των σπουδών εθνικισμού και εθνοτικότητας (Stavrakakis και Chrysoloras, 2006, σ.145). Δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί πως, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, πολλές μελέτες που καταπιάνονται με το θέμα των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων ξεκινούν - εν είδει ομολογίας πίστεως - με αυτή την επιστημολογική παραδοχή για τη φύση των ταυτοτήτων (π.χ. Larrain, 2006, σ.322-3, Petersoo, 2007, σ.118). Έχουμε ήδη αναφέρει πως η αρχεγονική άποψη περί εθνών, εθνοτικών ομάδων και των αντίστοιχων ταυτοτήτων ως φυσικών, αιώνιων ή ακόμα και βιολογικά προσδιορισμένων έχει απαξιωθεί στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Γι' αυτόν το λόγο η αντιπαράθεση μεταξύ αρχεγονισμού και κονστρουκτιβισμού, στα *ακαδημαϊκά-επιστημονικά* πλαίσια, ήταν μάλλον άγονη και, εν πάση περιπτώσει, αυτή η διαφωνία έχει μάλλον διευθετηθεί με την επικράτηση της δεύτερης άποψης (Moore, 2001, σ.9). Κατά τον Jenkins, κάποια «αρχεγονικά» και κάποια «εργαλειικά» επιχειρήματα είναι μεταξύ τους συμβατά και μπορούν να συνυπάρξουν εντός ενός κονστρουκτιβιστικού πλαισίου (1997, σ.44-7). Ο Hale προχωρεί παραπέρα, λέγοντας πως έχει επέλθει ένα *consensus* μεταξύ αρχεγονικών

και κονστρουκτιβιστικών θέσεων, με κυρίαρχες τις δεύτερες: όλοι συμφωνούν πως οι ταυτότητες αποτελούν κοινωνική κατασκευή²⁶⁷, ότι υπάρχει κάποια έστω διακύμανση στην ένταση της ταύτισης με την εθνοτική ομάδα και ότι οι «συλλογικές ταυτότητες τείνουν να είναι αρκετά σταθερές μετά τη δημιουργία τους» (2004, σ.461-2). Η κύρια διαφωνία στη βιβλιογραφία των εθνοτικών ταυτοτήτων αφορά πλέον στο πόσο εύκολη ή δύσκολη είναι η αλλαγή ταυτότητας μετά την αποκρυστάλλωσή της (Hale, 2004, σ.462).

Πριν στραφούμε στις διάφορες αντιπαραθέσεις σχετικά με τις ταυτότητες, που όντως έχουν μεταφερθεί στο εσωτερικό της κονστρουκτιβιστικής θεώρησης, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, παρά την ανυποληψία των αμιγώς αρχεγονικών θέσεων, μπορεί κανείς να διακρίνει σε αρκετές αναλύσεις κάποιες – άρρητες – ουσιοκρατικές παραδοχές (Maiz, 2003, σ.196). Αυτές φανερώνονται όταν, για παράδειγμα, κάποιος υποθέτει ότι οι εθνικές και εθνοτικές ομάδες είναι ομοιογενείς, ευδιάκριτοι και ενιαίοι δρώντες (Conversi, 2002, σ.269)· ή όταν αναρωτιέται κανείς «τι είναι το έθνος», κάτι που συνήθως υπαινίσσεται ότι υπάρχει μια πραγματική οντότητα, άποψη η οποία σύμφωνα με τον Brubaker απαντάται ακόμα και σε μοντερνιστικές θεωρίες. Αλλά ακόμα και κάποιες «αποδομητικές» αναλύσεις υποφέρουν από μίαν ουσιοκρατική οντολογία, όταν εστιάζουν στην «απατηλή» ή «ψευδή» φύση του έθνους, σαν να υπάρχει κάποια άλλη αληθινή, πραγματική ταυτότητα (Brubaker, 1996, σ.14-5). Θα αναφερθούμε σε κάποιες από αυτές τις κριτικές στη συζήτηση των κονστρουκτιβιστικών θέσεων που ακολουθεί.

Κονστρουκτιβιστικές θέσεις

Με βάση τη θέση περί κοινωνικής κατασκευής των ταυτοτήτων απορρέουν διάφορες άλλες θέσεις για το τι συνιστά γνώρισμα των κοινωνικών ταυτοτήτων και τι όχι. Η εθνική ταυτότητα δε θεωρείται φυσική, ομοιογενής, με αδιαμφισβήτητα όρια και σταθερά χαρακτηριστικά, αλλά υποκείμενη σε αλλαγή, επαναδιαπραγμάτευση και ανανοηματοδότηση. Όπως κάθε συλλογική ταυτότητα, δεν υπάρχει ανεξάρτητα από την ανθρώπινη νόηση και τις συλλογικές αντιλήψεις, δεν «είναι κάτι που μπορεί να *ανακαλυφθεί* και κάτι για το οποίο κάποιος μπορεί να *σφάλλει*» ούτε κάτι που όλοι, άτομα και ομάδες, (πρέπει να) έχουν (Brubaker και Cooper, 2001, σ.10).

Η κονστρουκτιβιστική θεώρηση τονίζει τον «καταστασιακό» (*situational*) χαρακτήρα της εθνοτικής ταυτότητας, υπογραμμίζει δηλαδή ότι πρέπει ο εθνοτικός δεσμός να κατανοηθεί σε

²⁶⁷ Αφού και οι περισσότεροι αρχεγονιστές μιλάνε όχι για πραγματικούς προαιώνιους δεσμούς αλλά για υποκειμενικές πεποιθήσεις περί τέτοιων.

συνάρτηση με τα κοινωνικά συγκείμενα και το δεδομένο ιστορικοπολιτικό πλαίσιο (Mavratsas, 1999, σ.93). Γι' αυτόν το λόγο μια σημαντική παράμετρος της μελέτης του εθνοτικού δεσμού είναι η κατανόηση σε ιστορικό βάθος του εκάστοτε πλαισίου και των αλλαγών και διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα εντός αυτού. Οι ταυτότητες μπορεί να μεταβάλλονται ανάλογα με τις αλλαγές στο κοινωνικό πλαίσιο (Moore, 2001, σ.16). Οι κονστρουκτιβιστές πρεσβεύουν ότι το *περιεχόμενο* της εθνοτικής ταυτότητας δεν αποτελεί κάτι το δεδομένο και άρα χρήζει εξήγησης για το πώς διαμορφώθηκε (Lake και Rothchild, 1998, σ.6, Pearson, 2001, σ.284). Η ιδιαιτερότητα, λοιπόν, της κάθε εθνικής και εθνοτικής ταυτότητας αναγνωρίζεται από τους κονστρουκτιβιστές, όμως αυτή δεν ανάγεται στον εγγενή και αμετάβλητο χαρακτήρα της κάθε ομάδας· η ιδιαιτερότητα αναφέρεται στη *συγκεκριμένη συνάρθρωση* κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, καθώς και στα παράγωγα νοήματα και ταυτίσεις, που τη συγκροτούν εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος. Στο ατομικό επίπεδο η εθνική ταυτότητα είναι μόνο μία από τις *πολλαπλές ταυτότητες* που ο καθένας φέρει, και δεν είναι δυνατόν να καθορίζει σε κάθε περίπτωση τα ενδιαφέροντα, τις απόψεις και τη συμπεριφορά του. Αυτό συνεπάγεται πως το περιεχόμενο και η σημασία της εθνοτικής ή εθνικής ταυτότητας μπορούν να εκλαμβάνονται διαφορετικά εντός της ίδιας ομάδας. Η εθνική ταυτότητα γίνεται πιο σημαντική από τις άλλες ταυτότητες – στο ατομικό επίπεδο – εκεί που έχει άμεση συνάφεια με τις ανάγκες και επιδιώξεις των ανθρώπων στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον τους (Hearn, 2007, σ.670-71). Το πόση σημασία πρέπει να αποδίδεται στην ιδιαιτερότητα του εκάστοτε κοινωνικού περιβάλλοντος και τη μοναδικότητα των εθνοτικών ταυτοτήτων αποτελεί σημείο τριβής μεταξύ των κονστρουκτιβιστών, όπως θα δούμε· όμως η έμφαση που αποδίδουν στη σχέση ταυτότητας και κοινωνικού πλαισίου πρέπει να κατανοηθεί σε συνδυασμό με την ανάδειξη του ιστορικού και ενδεχομενικού χαρακτήρα των εθνικών ταυτοτήτων.

Τα παραπάνω κατατείνουν σε μια καίρια θέση του κονστρουκτιβισμού, ότι δηλαδή, όπως όλες οι συλλογικές ταυτότητες, *οι εθνικές ταυτότητες είναι σχεσιακές*. Σε ένα περιβάλλον όπου υπάρχει μόνο μια εθνοτική ομάδα ουσιαστικά «δεν υπάρχει και η έννοια της εθνοτικής ταυτότητας, καθώς δεν υπάρχει κανείς για να επικοινωνήσει την πολιτισμική διαφορά» (Eriksen, 1993, σ.34). Μόνο μέσω της έμφασης στον σχεσιακό χαρακτήρα μπορεί να κατανοηθεί η ίδια η διαδικασία της κατασκευής και να καταδειχθεί ότι οι ταυτότητες δεν είναι αυτοφυείς, αλλά δημιουργούνται, αλλάζουν και αναπαράγονται ως απότοκα κοινωνικών διαδράσεων και των συνοδευτικών αξιών και αντιλήψεων.

Η ευρεία αποδοχή της κονστρουκτιβιστικής θεώρησης, συνολικά, και του σχεσιακού χαρακτήρα των ταυτοτήτων, ειδικότερα, αποτελεί πράγματι επιστημονική πρόοδο στην κατανόηση του εθνικιστικού φαινομένου (Harrison, 2003, σ.343). Τα πλεονεκτήματα που έχει η

κονστρουκτιβιστική προσέγγιση για την ανάλυση των εθνοτικών ταυτοτήτων, σε σύγκριση με την ουσιοκρατική θεώρηση, είναι ιδιαίτερα εμφανή στην ανάλυση της διαδικασίας της κινητοποίησης που πραγματεύεται αυτή η εργασία. Οι θέσεις αυτές μπορούν να συλλάβουν καλύτερα και να αναδείξουν τόσο την κοινωνική και δυναμική φύση των εθνικών ταυτοτήτων όσο και τον ενεργό και πολυσχιδή ρόλο που αυτές παίζουν στις κοινωνικές διεργασίες. Άλλωστε, έχουμε ήδη ασχοληθεί με τις προοπτικές που προσφέρει το κονστρουκτιβιστικό παράδειγμα για την ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων γενικά, με την έμφασή του στον ιστορικό και σχεσιακό χαρακτήρα των κοινωνικών κατασκευών, τα διυποκειμενικά νοήματα και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ υποκειμένων, από τη μία, και δομών, από την άλλη.

Τύποι κονστρουκτιβισμού και σχεσιακή θέαση

Πέρα όμως από ένα *consensus* σε ορισμένες βασικές θέσεις, που άλλωστε διαφοροποιεί την κονστρουκτιβιστική θέση από την αρχεγονική/ουσιοκρατική, υπάρχουν αποκλίσεις εντός της κονστρουκτιβιστικής θεώρησης. Παρά την ομόθυμη αποδοχή περί του κατασκευασμένου, καταστασιακού και σχεσιακού χαρακτήρα των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων, υπάρχουν αρκετές διαφοροποιήσεις τόσο για το *τι ακριβώς* συνεπάγονται αυτά τα χαρακτηριστικά όσο και σε μια σειρά από άλλα επιμέρους ζητήματα. Αυτή η κονστρουκτιβιστική πολυφωνία απηχεί αποκλίνουσες θεάσεις των κοινωνικών φαινομένων και διεργασιών. Μπορεί κανείς να διακρίνει τρία βασικά ζητήματα επί των οποίων διατάσσεται η αντιπαράθεση: 1) το *πώς* γίνεται η κατασκευή των ταυτοτήτων και από *ποιους*, 2) το πόσο εμπεδωμένη ή ευμετάβλητη είναι η εθνική και εθνοτική ταυτότητα και τι σημαίνει αυτό για τη συλλογική δράση, και 3) με βάση τα δύο προηγούμενα ζητήματα, το *πώς* αξιολογούνται, από *κανονιστική* σκοπιά, «οι εθνικές μορφές ταυτότητας» και τι συνεπάγεται αναλυτικά αυτή η αξιολόγηση (Moore, 2001, σ.10, Yeros, 1999, σ.4). Βασιζόμενοι στη σκιαγράφηση από την Margaret Moore τριών κονστρουκτιβιστικών απόψεων (2001, σ.10-12), μπορούμε εδώ να διακρίνουμε σχηματικά σε τρία είδη κονστρουκτιβισμού: α) τον «ιδεαστικό» (*discursive, subjectivist*), β) τον «εργαλειακό» και γ) τον «ιστορικιστικό» κονστρουκτιβισμό²⁶⁸, ο οποίος βρίσκεται εγγύτερα στη σχεσιακή αντίληψη περί ταυτοτήτων.

Θα αναφερθούμε πολύ συνοπτικά επί των δύο πρώτων ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της ενδο-κονστρουκτιβιστικής αντιπαράθεσης. Ως προς το πρώτο ζήτημα, ο

²⁶⁸ Είναι περιττό να τονίσουμε ότι αυτές οι υποκατηγορίες κονστρουκτιβισμού δεν έχουν εδραιωθεί ως τέτοιες ή με αυτές τις ονομασίες στη σχετική βιβλιογραφία (αν και οι διαφοροποιήσεις τους γίνονται όλο και περισσότερο ενσυνείδητες και ευκρινείς).

ιδεαστικός κονστρουκτιβισμός βλέπει τις εθνικές ταυτότητες ως «ρητορικές κατασκευές» (*discursive formations*), ως δημιουργήματα του αυτοαναφορικού εθνικιστικού λόγου. Κατά την Moore αυτή η οπτική παραγνωρίζει τις διαστάσεις του θεσμικού πλαισίου και των κοινωνικών αναφορών, χωρίς τις οποίες η κατασκευή των ταυτοτήτων και η αναπαραγωγή τους φαντάζει μετέωρη. Επί του ίδιου ζητήματος, ο εργαλειακός κονστρουκτιβισμός προτάσσει τον ρόλο των ελίτ ως τον καθοριστικό για τη δημιουργία των εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων. Σε μια πιο «ήπια» εκδοχή του, οι ελίτ δεν κατασκευάζουν τις ταυτότητες, αλλά είναι αυτοί οι δρώντες οι οποίοι ανάγουν τους διάφορους κοινωνικούς ανταγωνισμούς σε ζητήματα εθνοτικής/εθνικής ταυτότητας, αυτοί δηλαδή που προβάλλουν εθνοτικά ερμηνευτικά σχήματα της πραγματικότητας, επειδή αυτό εξυπηρετεί τις στοχεύσεις τους. Αυτός ο τύπος κονστρουκτιβισμού, λοιπόν, προβάλλει την άποψη περί χειραγώγησης των εθνοτικών ταυτοτήτων από τις ελίτ, άποψη στην οποία έχουμε ήδη αναφερθεί και ασκήσει κριτική. Γενικότερα, η «εργαλειακή» θέαση των εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων, δίνοντας περισσότερο έμφαση στην ευπλαστότητα και ευμεταβλητότά τους, τείνει να τονίζει την «ωφελιμιστική» παρά τη «συναισθηματική» διάστασή τους και να τις θεωρεί πρωτίστως μέσο ή πόρο που οι διάφοροι κοινωνικοί δρώντες χρησιμοποιούν για να ικανοποιήσουν τα ατομικά και συλλογικά συμφέροντά τους· με άλλα λόγια, οι εθνικές/εθνοτικές ταυτότητες είναι περισσότερο παράγωγα πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών ανταγωνισμών ή μέσα για τη διεξαγωγή τους, χωρίς όμως παράλληλα να διαθέτουν την αυτόνομη ισχύ για να τροφοδοτήσουν πολιτικές επιδιώξεις και συγκρούσεις (βλέπε π.χ. Brass, 1991²⁶⁹, Glazer και Moynihan, 1975, De Vos, 1995). Ο τρίτος τύπος κονστρουκτιβισμού δεν ανάγει την κατασκευή ταυτοτήτων στη δράση κάποιων ελίτ ή στον εθνικιστικό λόγο αλλά σε ευρύτερες ιστορικές διεργασίες. Χαρακτηριστικές τέτοιων απόψεων η Moore θεωρεί τις αναλύσεις του Anderson και του Gellner, αναλύσεις οι οποίες παρέχουν πιο γειωμένες κοινωνιολογικές και ιστορικές εξηγήσεις της δημιουργίας των εθνικών ταυτοτήτων (Moore, 2001, σ.10-12). Βεβαίως, σε κάποιες εξ αυτών των αναλύσεων, όπως του Gellner, υποβόσκει μια ντετερμινιστική οπτική, η οποία προβάλλει τις εθνικές (ιδίως) ταυτότητες ως περίπου ιστορικά αναπόφευκτες. Ως προς το ζήτημα της ευμεταβλησίας των εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων, οι δύο πρώτοι τύποι κονστρουκτιβισμού τείνουν να τονίζουν

²⁶⁹ Ο Paul Brass, κατηγοριοποιείται συνήθως στις εργαλειακές αναλύσεις, σημειώνει πως θεωρεί προβληματική την κατανόηση των εθνοτικών ομάδων ως «ομάδων συμφερόντων» (όπως και στην αντίθετη - υπό μία έννοια - θέαση της εθνοτικής ταυτότητας ως ένα είδος ψευδούς συνείδησης)· ο λόγος αυτής της αντίθεσης έγκειται κυρίως στο ότι θεωρεί ότι ζητήματα κουλτούρας, συμβόλων και αυτοπροσδιορισμού αποτελούν σημαντικό κομμάτι της εθνοτικότητας (1991, σ.257-9, 276-7). Παρ' όλα αυτά ο «εργαλειακός» χαρακτήρας της ανάλυσής του είναι εμφανής, όταν δηλώνει πως εντέλει είναι οι ελίτ και οι ανταγωνισμοί στο εσωτερικό τους που αποτελούν τους «κρίσιμους επιταχυντές» των εθνοτικών συγκρούσεων και πως τα πολιτισμικά στοιχεία ή οι οικονομικές ανισότητες δεν αποτελούν «παρά το υπόβαθρο και τους πόρους από τους οποίους αντλούν οι ελίτ για τους σκοπούς τους» (Brass, 1991, σ.293).

περισσότερο τη ρευστότητά τους, ενώ οι ιστορικιστικές αναλύσεις λιγότερο. Η έμφαση στη ρευστότητα από την πλευρά των «εργαλειακών» κονστρουκτιβιστών συνδέεται με τη θέση τους πως οι εθνοτικές και (ακόμα περισσότερο) οι εθνικές ταυτότητες είναι πρωτίστως ζήτημα (ατομικής) επιλογής παρά κληρονομιάς (*ascription*) ή πως η δυνατότητα επιλογής είναι μεν πεπερασμένη εντός ενός κοινωνικού πλαισίου, αλλά σε κάθε περίπτωση σχετικά εφικτή και απρόσκοπτη (Banks, 2005, σ.46, Calhoun, 2003α, σ.536-7, Eriksen, 1993, σ.56-7).

Εδώ θα υιοθετήσουμε μια θέση των ταυτοτήτων που δίνει περισσότερη έμφαση στη *σχεσιακή* τους διάσταση· η θέση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως υποκατηγορία του τρίτου τύπου κονστρουκτιβισμού. Ένας «σχεσιακός» ορισμός των ταυτοτήτων είναι αυτός που δίνουν οι συγγραφείς του *DOC*: «γενικά οι ταυτότητες αποτελούνται από κοινωνικές σχέσεις και τις αναπαραστάσεις τους» (McAdam *et al*, 2001, σ.133)²⁷⁰. Σε διαφοροποίηση από τον «ιδεαστικό» κονστρουκτιβισμό, η «σχεσιακή» θέση υποστηρίζει πως «η ταυτότητα τοποθετείται στο δίκτυο των σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων παρά στις αντιλήψεις ενός συγκεκριμένου ατόμου ή ενός ολόκληρου πληθυσμού» (Hossay, 2001, σ.174). Εν συνεχεία, οι σχεσιακές αναλύσεις αποδέχονται τον ρόλο που παίζουν οι ιστορικές διαδικασίες στην κατασκευή των ταυτοτήτων, όμως δίνουν μεγαλύτερη σημασία στον ρόλο που διαδραματίζουν οι συλλογικοί δρώντες – συμπεριλαμβανομένων, αλλά όχι αποκλειστικά, των ελίτ – και οι αλληλεπιδράσεις τους στο πλαίσιο αυτών των διαδικασιών. Η έμφαση στην αλληλεπίδραση διαφοροποιεί τη «σχεσιακή» θέση και από τον «εργαλειακό» κονστρουκτιβισμό, καθώς οδηγεί στη θέση πως οι εθνικές και εθνοτικές ταυτότητες δεν μπορεί να αποτελούν απλά επινοήσεις κάποιων ελίτ. Κατ' ελάχιστον αυτό σημαίνει πως τα ιδεολογικά σχήματα, οι πολιτικές στοχεύσεις, τα σύμβολα, οι μύθοι και οι μνήμες, που ενσωματώνουν στις αφηγήσεις τους οι εθνικιστές διανοούμενοι και ηγέτες, πρέπει να απηχούν διάχυτες κατανοήσεις και ερμηνείες και να κερδίσουν τη νομιμοποίηση από τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνονται· σύμφωνα με μια οπτική που αποδίδει ακόμα μεγαλύτερη σημασία στη δράση των ευρύτερων στρωμάτων, η λαϊκή βάση του έθνους δεν είναι απλά καταναλωτές, αλλά και παραγωγοί/συνδιαμορφωτές εθνικ(ιστι)κών νοημάτων, αναπαραστάσεων και ταυτοτήτων (Delanty O' Mahony, 2002, σ.50-51, Fox, 2006, σ.218-9, 232, Githens-Mazer, 2008, σ.45, Hamilton, 2006, σ.79, Kaufmann, 2008, σ.461, 473, Zerubavel, 1996, σ.292-3). Αυτή η «σχεσιακή» θέση έχει διατυπωθεί σε πολλές παραλλαγές και καταλαμβάνει τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ της αρχεγονικής άποψης πως οι ταυτότητες είναι κληρονομημένες και, άρα, εν πολλοίς απaráλλακτες, και της «εργαλειακής» άποψης περί επινόησης ή/και χειραγώγησης των ταυτοτήτων (π.χ. De Vos, 1995, σ.24, Schlee, 2002, σ.9).

²⁷⁰ Αυτός ο ορισμός είναι παρόμοιος με τον προαναφερθέντα του Hroch (1996, σ.20) περί έθνους (ως συνδυασμού αντικειμενικών κοινωνικών σχέσεων και της υποκειμενικής τους αντανάκλασης).

Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο οι σχεσιακές αναλύσεις τονίζουν πως οι ταυτότητες έχουν κάποια ιστορική, πολιτισμική ή θεσμική βάση, πως βασίζονται σε προϋπάρχοντες κοινωνικούς δεσμούς, πολιτισμικές αναπαραστάσεις και ταυτότητες και πως το γεγονός αυτό τουλάχιστον περιορίζει τη δυνατότητα για επινόηση και επιβολή από τα πάνω, όπως και τη δυνατότητα για επιλογή μιας (νέας) ταυτότητας· η δημιουργία νέων ταυτοτήτων ή η προσπάθεια για ανανοηματοδότηση των υπάρχουσών πρέπει να απηχεί και να χρησιμοποιεί την εκάστοτε πολιτισμική και μνημονική πρώτη ύλη (Guibernau, 1996, σ.60, Hroch, 1998, σ.98,104, Preston, 2007, σ.163, Rönquist, 1999, σ.145, Smith, 2000, σ.266, Tilly και Tarrow, 2006, σ.8). Στο πλαίσιο αυτό θεωρούμε πως είναι λάθος να αρνηθεί κανείς πως οι εθνικές και εθνοτικές ταυτότητες συχνά κληρονομούνται, παρότι στις περιπτώσεις των «Παπούα» και των «Ορόμο» το στοιχείο της κληρονομιάς και της συνέχειας ήταν μάλλον αδύναμο, καθώς πρόκειται ουσιαστικά για νεοπαγείς ταυτότητες· η κονστρουκτιβιστική - σχεσιακή θέαση, όμως, υποδεικνύει πως αυτός ο κληρονομημένος χαρακτήρας δεν είναι ούτε αναγκαστικός ούτε εγγενής σε αυτές, ότι είναι *δυνατή* η ανανοηματοδότηση των κληρονομημένων ταυτοτήτων και η κατασκευή νέων ταυτοτήτων (διαδικασίες που συνεπάγονται ανταγωνισμούς και συγκρούσεις στο εσωτερικό τους) (Calhoun, 2003α, σ.536, 549, Eriksen, 1993, σ.57, Horowitz, 1975, 113-4, Hossay, 2001, σ.179-80), καθώς και ότι στο ατομικό επίπεδο είναι δυνατή η υιοθέτηση μιας νέας ταυτότητας ή η αφοσίωση σε πολλαπλές εθνικές ταυτότητες. Η σύνθεση της πολιτισμικής κληρονομιάς ή γενικότερα των προϋπάρχουσών αντιλήψεων με νέες ερμηνείες παραπέμπει στον μηχανισμό της «γεφύρωσης πλαισίων».

Η σχεσιακή θέαση θεωρεί ότι οι ταυτότητες ως παράγωγα πρωτίστως κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και σχέσεων αποτελούν *διαδικασίες*, οι οποίες τοποθετούνται εντός του πλέγματος *δομών, κουλτούρας και κοινωνικής δράσης*. Η κατανόηση των ταυτοτήτων ως σχεσιακών διαδικασιών και δυναμικών διεργασιών οδηγεί (τις «σχεσιακές» αναλύσεις) στην ανάδειξη του γεγονότος πως είναι υποκείμενες σε διαρκή ανασύσταση και αναδιαπραγμάτευση. Ιδιαίτερα σε περιστάσεις συλλογικής δράσης, όπου οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις κατά κανόνα εντείνονται, είναι πολύ πιθανόν οι ταυτότητες που εμπλέκονται να μεταβληθούν ή να αναδυθούν νέες ταυτότητες, υπό τους περιορισμούς που προαναφέραμε. Γι' αυτό, μεταξύ άλλων, η κινητοποίηση αποτελεί μια παραγωγική και μετασχηματιστική διαδικασία σχέσεων και ταυτοτήτων: οι συλλογικές ταυτότητες συχνά μορφοποιούνται και αναδιαμορφώνονται *κατά τη διάρκεια* της συλλογικής δράσης, κάτι που έχει επισημανθεί και σε περιπτώσεις εθνοτικής και αποσχιστικής κινητοποίησης και ισχύει, όπως θα δούμε, και στις δύο περιπτώσεις που εξετάζει η εργασία (Delanty και O' Mahony, 2002, σ.108-9, Fearon και Laitin, 2000α, σ.865, Gomez-Reino, 1998, Levinger και Lytle, 2001, σ.178, Maiz, 2003, σ.196, 198, McAdam *et al*, 2001,

σ.56, 320-1, Newman, 1991, σ.468-72, Pinard, 1992, σ.475, Zimmer, 2003, σ.178). Είναι σωστή, λοιπόν, η παρατήρηση του Majstorovic (1997) πως η εθνοτική ταυτότητα σε περιπτώσεις εθνο-πολιτικής κινητοποίησης είναι «τόσο εξαρτημένη όσο και ανεξάρτητη μεταβλητή», τόσο αναγκαία συνθήκη όσο κι παράγωγο της συλλογικής δράσης. Τούτων λεχθέντων, η σχεσιακή θέαση δε θεωρεί πως οι εθνικές και εθνοτικές ταυτότητες είναι διαρκώς κυμαινόμενες και ρευστές. Συχνά αποκρυσταλλώνονται σε μια ορισμένη μορφή για κάποιο χρονικό διάστημα και η αλλαγή τους δεν είναι εύκολη ή δεδομένη, ιδιαίτερα αν μια επίσημη εκδοχή τους υποστηρίζεται και αναπαράγεται από κυρίαρχους θεσμούς. Οι ταυτότητες μπορεί, λοιπόν, από *οντολογικής* απόψεως να είναι *υποκείμενες* σε αλλαγή και αναδιαπραγμάτευση, όμως αυτό δε συνεπάγεται ότι κάθε αλλαγή είναι δυνατή οποιαδήποτε στιγμή και προς οποιαδήποτε κατεύθυνση (Delanty O'Mahony, 2002, σ.46, Hale, 2004α, σ.462, Horowitz, 1975, σ.119, 121, Hossay, 2001, σ.181, R. Jenkins, 1997, σ.51, Kasfir, 1979, σ.372, Roe, 1999, σ.193). Το συνηθέστερο είναι πως κάποια στοιχεία των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων παραμένουν σταθερά για μεγάλα διαστήματα και κάποια άλλα μεταβάλλονται· η *σχετική* ρευστότητα ή σταθερότητά τους δεν μπορεί να προκαθοριστεί, καθώς ποικίλλει ανάλογα με την περίπτωση και την ιστορική περίοδο. Κατά τους Wimmer και Glick Schiller, η υπερβολική έμφαση στη ρευστότητα των ταυτοτήτων, στάση που ονομάζουν «*methodological fluidism*», παραγνωρίζει το γεγονός πως οι ταυτότητες είναι πάντα κοινωνικά οριοθετημένες (2002, σ.326).

Οι σχεσιακές θέσεις περί ρευστότητας και επινόησης των εθνικών ταυτοτήτων εμπεριέχουν δύο παραδοχές: πρώτον, πως το *περιεχόμενο* των εθνοτικών/εθνικών ταυτοτήτων, αν και ενδεχομενικό και υποκείμενο σε αλλαγή, είναι σημαντικό, καθότι παράγει κοινά νοήματα και δεσμούς αλληλεγγύης και συντελεί στη συγκρότηση συλλογικών στοχεύσεων και συμφερόντων (σε διαφοροποίηση από την «εργαλειακή» θέαση που θεωρεί τις ταυτότητες πρωτίστως μέσα υπηρετήσης τέτοιων στοχεύσεων και συμφερόντων) (Calhoun, 2003α, σ.536-7, Eder *et al*, 2002, σ.19, Fox, 2006, σ.232, Githens-Mazer, 2008, σ.46, R. Jenkins, 1997, σ.168-9, Kaufmann, 2000, σ.1099, Wimmer, 2008α, σ.982-3)· δεύτερον, πως το περιεχόμενο αυτό βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με τα *όρια* των ταυτοτήτων, ότι δηλαδή η «εσωτερική» διάσταση προσδιορίζει και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από την «εξωτερική» - αμιγέστερα «σχεσιακή» - διάσταση (Comaroff και Stern, 1994, σ.40, Eriksen, 1993, σ.67, 69, 73). Οι Eder *et al* (2002, σ.19-22, 28) θεωρούν ότι το περιεχόμενο των εθνοτικών/εθνικών ταυτοτήτων αποτελείται από «συμβολικούς κώδικες» διαφορετικών ειδών («αρχεγονικούς», «παραδοσιακούς» και «οικουμενικούς»). Παρεμφερώς, ο Zimmer προσδιορίζει το περιεχόμενο των ταυτοτήτων ως συμβολικούς πόρους, οι οποίοι αφορούν στους θεσμούς, την κουλτούρα,

την ιστορία και τη γεωγραφία της εθνικής ομάδας²⁷¹. Οι πόροι αυτοί εντάσσονται με «βολονταριστικό» ή «οργανικό» τρόπο – ή με έναν συνδυασμό των δύο – σε εθνικιστικές αφηγήσεις οι οποίες προσδιορίζουν τα όρια της εθνικής ταυτότητας (Zimmer, 2003, σ. 177-9). Οι Abdelal *et al* απ' την πλευρά τους προσδιορίζουν τέσσερα συστατικά του περιεχομένου όλων των συλλογικών ταυτοτήτων: α) τους καταστατικούς *κανόνες* μιας ταυτότητας, αυτούς δηλαδή που καθορίζουν τη συμμετοχή στην ομάδα και τη συμπεριφορά των μελών της, β) τους κοινούς *σκοπούς* για όλους τους φορείς της ταυτότητας, γ) τις *απόψεις για τις άλλες ομάδες*, και δ) τα *ερμηνευτικά σχήματα* που χρησιμοποιεί η ομάδα για να κατανοήσει τον εαυτό της και την ευρύτερη κοινωνική πραγματικότητα (Abdelal *et al*, 2006, σ.696-700).

Ως προς τα κοινωνικά όρια των ταυτοτήτων, υπάρχουν πολλές αναφορές στη βιβλιογραφία, όμως θα σταθούμε στην ανάλυση του Tilly. Καταρχάς, μαζί με τον Tarrow, παρατηρούν πως «η συσχέτιση των ταυτοτήτων με τα όρια καθιστά τις ταυτότητες κάτι περισσότερο από μια ιδιότητα ατόμων ή ομάδων: τις καθιστά *σχεσιακές*». Η σχεσιακή όψη είναι μόνο μία όψη των ταυτοτήτων, κατά τους συγγραφείς, η άλλη είναι η «εσωτερική», εννοώντας, προφανώς, τη διάσταση του «περιεχομένου» (Tilly και Tarrow, 2006, σ.19). Εν συνεχεία, ο Tilly εντοπίζει τέσσερα «*συστατικά*» των συλλογικών ταυτοτήτων:

- 1) ένα όριο που χωρίζει [...] εμάς απ' αυτούς, 2) ένα σύνολο σχέσεων εντός του ορίου, 3) ένα σύνολο σχέσεων μεταξύ των δύο πλευρών του ορίου, [και] 4) ένα σύνολο αφηγήσεων σχετικά με το όριο και τις σχέσεις (Tilly, 2003β).

Με άλλα λόγια, όπως σημειώσαμε παραπάνω, οι ταυτότητες αποτελούνται από κοινωνικές σχέσεις εντός της ομάδας, σχέσεις με άλλες ομάδες και τις αναπαραστάσεις αυτών των αλληλεπιδράσεων. Αυτή η σχεσιακή πρόσληψη των ταυτοτήτων και των ορίων από τον Tilly συντελεί στην κατανόηση δύο εκ των μηχανισμών της εργασίας: η *μεσιτεία* σηματοδοτείται μεταξύ άλλων και από την περίπτωση που κάποια ταυτότητα «παράγει συνδέσεις και κοινά όρια εκεί που προηγουμένως δεν οργάνωνε πολιτική δράση», ενώ, προφανώς, η *ενεργοποίηση ορίων* προκαλείται, όταν πολιτικοί δρώντες ενεργοποιούν όρια και αφηγήσεις και αποσιωπούν τις εναλλακτικές τους (Tilly, 2003β). Πολιτικές γίνονται οι ταυτότητες, προσθέτει ο Tilly (2003β), «όταν οι κυβερνήσεις εμπλέκονται με αυτές». Θέτοντάς το λίγο ευρύτερα, ο Rönquist (1999, σ.150) σημειώνει πως οι ταυτότητες καθίστανται πολιτικές και βάση κινητοποίησης, εφόσον αποκτήσουν (ή συνδεθούν με) το «στοιχείο της κατανομής»: αντιστρόφως, «χωρίς το στοιχείο της ταυτότητας το ζήτημα της κατανομής θα παραμείνει χωρίς εστίαση και δε θα αποτελέσει έγκυρη βάση για πολιτική κινητοποίηση». Υπό αυτή την έννοια οι

²⁷¹ Ο Kaufmann αναφέρει τους ίδιους συμβολικούς πόρους με τον Zimmer προσθέτοντας τις κατηγορίες της οικονομίας και της γενεαλογίας (2008, σ.462). Παρομοίως οι Eder *et al* αναφέρονται σε αρχεγονικούς, παραδοσιακούς και οικουμενικούς συμβολικούς «κώδικες» (2002, σ. 23-8).

(εθνοτικές) ταυτότητες των τριών ομάδων της εργασίας είναι πολιτικές, ή μάλλον πολιτικοποιούνται στα πλαίσια της αποσχιστικής κινητοποίησης.

Οι εθνοτικές και εθνικές ταυτότητες, λοιπόν, όπως τις αντιλαμβάνεται η σχεσιακή θέαση που ακολουθεί αυτή η εργασία, είναι, ανάλογα με το πλαίσιο, πολιτισμικές και πολιτικές, αναφέρονται τόσο στο συναισθηματικό όσο και στο συμφέρον (Maiz, 2003, σ.199), αποτελούν δυναμικές διαδικασίες αλλά και προσωρινές-ενδεχομενικές διευθετήσεις, προκύπτουν τόσο από εξωτερική κατηγοριοποίηση όσο και από αυτο-προσδιορισμούς των δρώντων (R. Jenkins, 1997, σ.53-7), σχετίζονται με «αντικειμενικές» σχέσεις όσο και με τις υποκειμενικές κατανοήσεις τους (Brass, 1991, σ.261).

Ταυτότητα: διαφορά και ομοιότητα

Ένας πρόσφορος δρόμος κατανόησης του ζητήματος της ταυτότητας, γενικά, και του σχεσιακού χαρακτήρα της, ειδικότερα, είναι η διερεύνηση του δίπολου ταυτότητα-διαφορά. Πολλές αναλύσεις που έχουν καταπιαστεί με αυτό το θέμα έχουν τονίσει τη διαλεκτική και συμπληρωματική σχέση ταυτότητας και διαφοράς: «δεν μπορεί να υπάρξει κανένα 'εμείς' χωρίς ένα 'αυτοί'» (Billig, 1995, σ.78), ή αλλιώς «η ταυτότητα αρθρώνεται γύρω από αυτό που κάνει τη διαφορά» (Žižek, 1994, σ.44). Σχετικά με τις εθνοτικές και εθνικές ταυτότητες, η αίσθηση της διαφορετικότητας, που είναι τόσο σημαντική γι' αυτές, διατηρείται «μόνο στα πλαίσια των σχέσεων με άλλους» (Harrison, 2003, 343-4). Η θέση αυτή, λοιπόν, αναγνωρίζει αυτό που ο William Connolly έχει ονομάσει το «παράδοξο της ταυτότητας», ότι δηλαδή η διαφορά είναι απαραίτητη για την ύπαρξη ταυτότητας, ότι χωρίς τον κοινωνικό προσδιορισμό και την αναγνώριση μιας αλληλουχίας διαφορών δεν υπάρχει ταυτότητα (1991, σ.64). Μια ταυτότητα ποτέ δεν μπορεί να είναι αποκλειστικά θετική, και συχνά είναι πρωτίστως αρνητική²⁷² (Eriksen, 2004, σ.57). «η διαφορά δεν τονίζει απλά την αίσθηση της ταυτότητας, ούτε υπάρχει ξεκομμένη από μια θετική αίσθηση της ταυτότητας» (Stavrakakis και Chrysoloras, 2006, σ.149-50), κάτι που συνδέεται με τη διττή λειτουργία της ταυτότητας να περικλείει και να αποκλείει. Οι Σταυρακάκης και Χρυσολωράς επισημαίνουν πως η αποδοχή της αναπόφευκτης διασύνδεσης ταυτότητας και διαφοράς συνεπάγεται και την αποδοχή πως σε *κάθε* ταυτότητα ενυπάρχει η πιθανότητα ριζικής άρνησης και απόρριψης της διαφοράς ως καταστατικής της ταυτότητας, που ισοδυναμεί με την κατανόηση του Εαυτού και του Άλλου ως *αυθύπαρκτων, αληθινών*

²⁷² Βέβαια κάποιοι άλλοι δίνουν έμφαση στη θετική όψη της ταυτότητας, όπως ο Bhikhu Parekh, που θεωρεί πως «η ταυτότητα/ομοιότητα είναι 'λογικά και οντολογικά' πρότερη της διαφοράς, και η τελευταία δεν μπορεί να αποτελεί τη βάση ή το κριτήριό της» (Petersoo, 2007, σ.130).

οντοτήτων. Ουσιαστικά, θα έλεγε κανείς, η διαφορά σε αυτή την περίπτωση κατανοείται όχι ως παράγωγο κοινωνικών σχέσεων αλλά ως ένδειξη της *απουσίας* τους. Η εγγενής αυτή πιθανότητα σε κάθε ταυτότητα, και όχι απλά σε κάποιον «παθολογικό» τύπο ταυτότητας²⁷³, σημαίνει πως «δεν είναι πιθανό να προβεί κανείς σε μια αυστηρή διάκριση μεταξύ μιας θετικής (αγαθής)» και μιας κακόβουλης μορφής διαφοράς που βασίζεται στον αποκλεισμό²⁷⁴ (Stavrakakis και Chrysoloras, 2006, σ.150). Κάθε απόπειρα για ταυτότητα θέτει εξ ορισμού κάποια σημεία αποκλεισμού (Hossay, 2001, σ.180) ή «κλεισίματος» (*closure*), τα οποία επιτάσσουν κάποια κριτήρια εισόδου στην ταυτότητα. Τα κριτήρια αυτά ποικίλλουν από χαλαρά σε πιο αυστηρά, όμως είναι πάντοτε υπαρκτά και εντέλει είναι αυτά που επιχειρούν να διασφαλίσουν την ιδιαιτερότητα και το διακριτικό σθένος της ταυτότητας έναντι των άλλων ταυτοτήτων (Kaufmann, 2000, 1092). «Ο απειλητικός τύπος διαφοράς ως αποκλεισμός και δαιμονοποίηση παραμένει πάντοτε μια πραγματική πιθανότητα εγγεγραμμένη στον πυρήνα κάθε αξίωσης ταυτότητας»²⁷⁵ (Stavrakakis και Chrysoloras, 2006, σ.150).

Παραδόξως, ενώ ο κυρίαρχος, δημόσιος λόγος (*discourse*) στο εσωτερικό κάθε εθνικής και εθνικής ταυτότητας τονίζει τη διαφορά, αλλά αποσιωπά ή αγνοεί τον καταστατικό της ρόλο για τον Εαυτό, εξίσου υποβαθμίζει και τον ρόλο της *ομοιότητας*. Πάντως, συχνά μπορεί κανείς να διακρίνει σε αυτόν το λόγο στοιχεία που ρητά ή σιωπηρά φανερώνουν μια αποδοχή του Άλλου. Ο εθνικός και εθνικιστικός λόγος μπορεί συχνά να εμφανίζει τα άλλα έθνη ως μυστηριώδη, απροσπέλαστα και εγγενώς διαφορετικά ή – λιγότερο συχνά και περισσότερο επιλεκτικά – κάποια έθνη ως εχθρούς, όμως η πρόσληψη των άλλων εθνών δεν εξαντλείται σε αυτές τις εναλλακτικές· συχνά αναγνωρίζουμε κάτι από εμάς σε άλλα έθνη, διαπιστώνουμε συνάφεια και εγγύτητα με κάποια από αυτά, ή κάποια άλλα θεωρούνται ακόμα και σύμμαχοί μας²⁷⁶ (Billig, 1995, σ.86-7). «Η διαδικασία εθνογένεσης παράγει αυτομάτως το δίπολο φίλοι-

²⁷³ Οι Σταυρακάκης και Χρυσολωράς αναφέρουν την τάση ορισμένων μελετητών να αποδίδουν βίαιο και μισαλλόδοξο χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ταυτότητες και να τις αντιπαραβάλλουν με άλλες πιο «ανοικτού» και ειρηνικού χαρακτήρα (2006, σ.149). Αυτή η θέση βέβαια οδηγεί, μεταξύ άλλων, και στην εγνωσμένη ή ασυνείδητη «ηθικιστική υπεραπλούστευση μεταξύ 'κακών' και 'καλών' εθνικισμών» (Stavrakakis και Chrysoloras, 2006, σ.160), ζήτημα που έχουμε θίξει παραπάνω.

²⁷⁴ Ο Daniele Conversi, για παράδειγμα, ισχυρίζεται πως όλες οι ταυτότητες βασίζονται στην *αντίθεση* (*opposition*), όμως κάποιες από αυτές συγκροτούνται κυρίως στη βάση της αντιπαράθεσης και του *ανταγωνισμού* (*confrontation/antagonism*). Οι δεύτερες διαφέρουν από τις πρώτες στο ότι έχουν έναν αρνητικό χαρακτήρα, δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό και την απαξίωση των άλλων, αντλώντας έτσι νομιμοποίηση περισσότερο από τον τονισμό του εθνικού *συνόρου* παρά του πολιτισμικού *περιεχομένου* τους. Συχνά επιστρατεύεται η βία για την επίτευξη της συνοχής της ταυτότητας (Conversi, 1995, σ.80-1).

²⁷⁵ Η παράκαμψη αυτής της πιθανότητας και «η άρνηση του βίαιου προσώπου των εθνικών ταυτίσεων υπηρετεί μόνο την κατάνιξη της συζήτησης γύρω από αυτό το θέμα χωρίς την απάλειψη των συνεπειών του» (Stavrakakis και Chrysoloras, 2006, σ.160).

²⁷⁶ Για πολλούς Έλληνες, για παράδειγμα, όσο αυτονόητα οι Τούρκοι θεωρούνται εχθροί, τόσο αναμφίβολα οι Σέρβοι θεωρούνται φυσικοί και μακραίωνι σύμμαχοι.

εχθροί», ο προσδιορισμός των οποίων δεν είναι μόνιμος, αλλά εξαρτάται από το εκάστοτε διεθνές και εσωτερικό περιβάλλον και τους συσχετισμούς ισχύος (Πεσμαζόγλου, 2007, σ.21). Σωστά, λοιπόν, η Petersoo επισημαίνει, πρώτον, πως δεν πρέπει να μιλάμε για εθνικό «Άλλο», αλλά για εθνικούς «Άλλους», και, δεύτερο και κυριότερο, πως οι Άλλοι δεν είναι πάντοτε αρνητικοί, αλλά κάποιοι είναι θετικοί²⁷⁷. Τέτοιοι μπορεί να είναι είτε μια μειονότητα που δε θεωρείται επικίνδυνη για την ταυτότητα («εσωτερικός θετικός Άλλος»)²⁷⁸ είτε συνηθέστερα κάποιος «εξωτερικός θετικός Άλλος», με τον οποίο θεωρούμε πως μας ενώνουν πολιτισμικές ή άλλες ομοιότητες ή/και αποτελεί μια θετική αναφορά, ένα πρότυπο (π.χ. η «Ευρώπη»)²⁷⁹ (Petersoo, 2007, σ.120-27). Αυτό επιβεβαιώνει τη θέση ότι η ομοιότητα και η διαφορά δε συγκροτούν ένα δίπολο παρά ένα συνεχές· η εθνοτική/εθνική διαφορά είναι «αναλογική παρά ψηφιακή» (Eriksen, 1993, σ.66-7). Τα άλλα έθνη δεν είναι είτε όμοια είτε διαφορετικά, αλλά λιγότερο ή περισσότερο όμοια, λιγότερο ή περισσότερο διαφορετικά από εμάς.

Υπάρχει συλλογική ταυτότητα;

Παρά τη συνολικά θετική επίδραση της κονστρουκτιβιστικής θεώρησης στη μελέτη των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων, μπορεί κάποιος να εντοπίσει αστοχίες και παραλείψεις. Ένα από τα προβλήματα αυτά αφορά στη σημασιολογική προβολή της έννοιας «ταυτότητα», καθώς η ασάφεια για το ποια είναι τα γνωρίσματά της έχει δυσχεράνει και την αναγνώριση των αναφορών της. Έτσι, δυσκολευόμαστε να απαντήσουμε *τι είναι* και *τι δεν είναι* εθνική/εθνοτική ταυτότητα. Ο Bell, για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι η αποσαφήνιση της έννοιας της εθνικής ταυτότητας είναι πλημμελής παρά την εξαιρετικά συχνή χρήση του όρου, ή μάλλον *ακριβώς λόγω* της αβασάνιστης χρήσης του. Χάριν ευκρίνειας προτείνει αντί για εθνική «ταυτότητα» να χρησιμοποιούμε τον όρο του εθνικού «κυρίαρχου μύθου» (D.S.A. Bell, 2003, σ.73-4). Η πρόταση του Bell μας προτρέπει να αναρωτηθούμε εάν το σύνολο των γνωρισμάτων και συστατικών της κατηγορίας «έθνος» πρέπει να τα αποκαλούμε «ταυτότητα» και όχι «μνήμη», «μύθο», «αφήγηση», «ιστορία», «δεσμό», «κοινότητα», «καταγωγή», «κουλτούρα»,

²⁷⁷ Παρομοίως ο Harrison εντοπίζει τρεις τύπους σχέσης με τους Άλλους: διαφορά ως κατωτερότητα, διαφορά ως ανωτερότητα (ο Άλλος θεωρείται σιωπηρά θετικό πρότυπο) και διαφορά ως ισότητα. Και στις τρεις καταστάσεις οι ομοιότητες με τους Άλλους αποσιωπώνται ή υποβαθμίζονται με τον έναν ή άλλο τρόπο (2003, σ.357).

²⁷⁸ Η αδυναμία τους δηλαδή παίζει σημαντικό ρόλο στη «θετική» πρόσληψή τους. Η Petersoo αναφέρει και τον συγγενικό όρο «χρήσιμος Άλλος» (*serviceable Other*), που χρησιμοποιεί ο Sampson, και αναφέρεται ακριβώς σε «καλόβουλους» Άλλους επί των οποίων η ισχυρή ομάδα καταφέρνει να κυριαρχήσει και να χειραγωγήσει με βάση τις δικές της ανάγκες και αξίες (2007, σ.123).

²⁷⁹ Η τετραμερής τυπολογία των Άλλων που προτείνει η Petersoo συμπληρώνεται από τους «εσωτερικούς αρνητικούς» και τους «εξωτερικούς αρνητικούς» Άλλους (2007, σ.120). Για άλλες τυπολογίες των «Άλλων» που έχουν προταθεί στη βιβλιογραφία του εθνικισμού βλ. Petersoo, 2007, σ.120.

«πολιτισμική ομοιότητα», «φαντασιακό», «ιδεολογία», «συμφέρον» ή «αλληλεγγύη». Όταν κάποιος υποθέτει ότι τα μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας είναι φορείς μιας εθνοτικής «ταυτότητας», ακόμα και αν επισημαίνεται ότι αυτή αποτελεί μια κατασκευή, είναι σαν να υποθέτει την ομοιομορφία της και να προδιαγράφει μια σειρά από χαρακτηριστικά, ιδιότητες και συμπεριφορές που αυτή η ταυτότητα συνεπάγεται. Μια τέτοια ανάλυση παραμένει ουσιοκρατική, έστω με υπολανθάνοντα τρόπο.

Οι Brubaker και Cooper έχουν προτείνει την απόσυρση των όρων «ταυτότητα» και εθνοτική «ομάδα» από τα αναλυτικά πλαίσια - αλλά και από τα ίδια τα αναλυτικά λεξιλόγια - των μελετών της εθνοτικότητας και του εθνικισμού, και την αντικατάστασή τους με έννοιες όπως «πρακτική κατηγορία», «γνωστικό σχήμα», «πολιτικό σχέδιο», «κατηγοριοποίηση», «αυτο-κατανόηση» κ.α. (Brubaker και Cooper, 2000, σ.1-2, 10, 14-21, Brubaker, 2003, σ.554-5). Η πρόταση αυτή βασίζεται στη σταθερή υπογράμμιση από την πλευρά του Rogers Brubaker της αναγκαιότητας όχι απλά για μια αντι-ουσιοκρατική οντολογία αλλά και ένα αντι-ουσιοκρατικό αναλυτικό πλαίσιο του εθνικισμού και της εθνοτικότητας· η βασική αντίθεσή του είναι σε αυτό που αποκαλεί «*groupist*» θέαση των φαινομένων αυτών, η οποία προσλαμβάνει τις ομάδες (εν προκειμένω έθνη και εθνοτικές ομάδες) ως απόλυτα οριοθετημένα, εσωτερικά αδιαφοροποίητα μπλοκ και τις ανάγει σε «βασικούς παράγοντες της κοινωνικής ζωής, πρωταρχικούς πρωταγωνιστές των κοινωνικών συγκρούσεων και θεμελιώδεις μονάδες κοινωνικής ανάλυσης» (Brubaker, 2002, σ.164). Αυτό που πρωταρχικά (και εύστοχα) έχει προτείνει ο Brubaker (1996, σ.14-5, 2002, σ.165-6) είναι να εγκαταλειφτεί αυτή η υιοθέτηση των «πρακτικών κατηγοριών ως κατηγοριών ανάλυσης», εν προκειμένω η αβασάνιστη αναλυτική χρήση των εννοιών «έθνος» ή «εθνοτική ομάδα» με τον ίδιο «φυσικοποιητικό» τρόπο, με τον οποίο τους χρησιμοποιούν τα κοινωνικά υποκείμενα (και δη οι εθνικοί ή εθνικιστές δρώντες). Σύμφωνα με τον Brubaker (1996, σ.18, 21), θα πρέπει να σκεφτόμαστε το έθνος όχι ως συλλογικότητα αλλά ως πρακτική κατηγορία, όχι ως ουσία αλλά ως «θεσμοποιημένη μορφή» (ως «*nationhood*»), όχι ως οντότητα αλλά ως (ενδεχομενικό) γεγονός (ως «*nationness*») (1996, σ.18, 21). Φυσικά, είναι επιθυμητή τόσο η χρήση τέτοιων όρων που προτείνουν οι Brubaker και Cooper, οι οποίοι θα περιγράφουν με μεγαλύτερη αναλυτική ακρίβεια έννοιες που σήμερα συγχέονται με την ταυτότητα, όσο και η βασική λογική της ενσυνείδητα αντι-ουσιοκρατικής ανάλυσης που εισηγείται ο Brubaker. Όμως, πολλοί μελετητές, που συντάσσονται με τον Brubaker αναφορικά με το δεύτερο ζήτημα (την αντι-ουσιοκρατική/κονστρουκτιβιστική αναλυτική θέαση), έχουν παρατηρήσει ως προς το πρώτο ζήτημα (τη χρήση ή μη των όρων «ταυτότητα» και «ομάδα») πως οι εθνοτικές ομάδες και τα έθνη δεν είναι λιγότερο ή περισσότερο πραγματικά από άλλες συλλογικές αναπαραστάσεις,

όπως η «τάξη» (Calhoun, 2003α, σ.547, Hossay, 2001, σ.180, Moore, 2001, σ.13, Özkirimli, 2000, σ.222, Smith, 2001, σ.10-11). Το γεγονός πως, πράγματι, δεν υφίστανται εθνοτικές ή εθνικές (ή όποιες άλλες) ομάδες απόλυτα ομοιογενείς, επισημαίνει εύστοχα ο Calhoun (2003β, σ.565), δεν συνεπάγεται πως δεν αναφέρονται σε συλλογικές ταυτότητες· το αντίστροφο θα σήμαινε πως οι «ταυτότητες» και οι «ομάδες» νοούνται μόνον ως αδιαμφισβήτητα οριοθετημένες και απόλυτα συμπαγείς. Αυτή η θέση, θα προσθέταμε, παρότι εκκινώντας από αντίθεση στην ουσιοκρατική/αρχεγονική κατανόηση της ταυτότητας ως ομοιογενούς, αδιαφοροποίητης και πλήρους, παραδόξως θα την επιβεβαίωνε. Ακόμη, το γεγονός ότι οι εθνικές αφηγήσεις εμπεριέχουν (ή βασίζονται σε) ιδεολογικές αντιφάσεις, ψευδείς ιστορικές συνέχειες, μύθους ή/και ανυπόστατες βιολογικές ή εν γένει ουσιοκρατικές κατανοήσεις του εθνικού δεσμού, δεν θα πρέπει να οδηγεί στην άποψη ότι οι εθνικές ταυτότητες είναι ψευδείς (Premdas, 1990, σ.23, Worsley, 1975, σ.80): «αποτελεί κοινωνιολογική παρανόηση να νομίζει κανείς πως η πραγματικότητα των εθνών εξαρτάται από την ακρίβεια των συλλογικών τους αναπαραστάσεων» (Calhoun, 2003α, σ.547). Επιπλέον, και πιο ουσιωδώς ίσως, ο Calhoun αντιτίθεται στην εγκατάλειψη (ή εξαιρετικά επιφυλακτική χρήση) των όρων «ταυτότητα» και «ομάδα» που πρότειναν οι Brubaker και Cooper – όπως, άλλωστε, και άλλοι μελετητές που αμφισβητούν την αναλυτική χρησιμότητα μιας τέτοιας κίνησης (π.χ. Abdelal *et al*, 2006, σ.695-6, Csergo, 2008, σ.395, Gilligan, 2007, σ.613-4, Trefas, 2006, σ.29) – επειδή οι εθνοτικές ταυτότητες και ομάδες ή έστω αυτά που οι άνθρωποι αποκαλούν έτσι – αποτελούν εκφάνσεις *κοινωνικής αλληλεγγύης*. Είναι αδύνατο, συνεχίζει, να μην αποτελεί κανείς μέρος «συγκεκριμένων δικτύων συνανήκειν», και αυτή η συμμετοχή είναι πιο σημαντική και ζωτική για τα πιο αδύναμα στρώματα (Calhoun, 2003α, σ.536, 545). Ο Tilly συμπληρώνει πως οι ταυτότητες «είναι κοινωνικές διευθετήσεις», οι οποίες μπορεί μεν να είναι ενδεχομενικές και υποκείμενες σε διαπραγμάτευση, όμως έχουν σημαντικές και πραγματικές *συνέπειες* (Tilly, 2003β). Άρα, θέσεις όπως του Calhoun και του Tilly μπορεί, όπως ο Brubaker, να μη θεωρούν μια ομάδα ενιαίο δρώντα ή εσωτερικά ομοιογενή, όμως δεν παύουν (εμμέσως πλην σαφώς) να αναγνωρίζουν πως παρ' όλα αυτά οι «ομάδες» αποτελούν βασικό συστατικό του κοινωνικού κόσμου. Πιο συγκεκριμένα, είναι η απτότητα των συνεπειών τους – για τη συγκρότηση δεσμών αλληλεγγύης, την παροχή ερμηνευτικών πλαισίων, την κατανομή υλικών και άυλων πόρων, την ικανοποίηση ή αποστέρηση οικονομικών και κοινωνικών αναγκών, την πολιτική συμμετοχή ή αποκλεισμό, τις πολιτισμικές, οικονομικές, οικονομικές, πολιτικές ιεραρχίες και διευθετήσεις – που καθιστά «πραγματικές» τις ταυτότητες και ομάδες²⁸⁰ (Calhoun, 2003α). Θα έλεγε,λοιπόν,

²⁸⁰ Μπορούμε να σημειώσουμε ότι ο Brubaker, παρότι εισηγήθηκε την εγκατάλειψη των όρων (εθνοτική) «ομάδα» και «ταυτότητα», έχει επικρίνει, όπως αναφέραμε και στην αρχή του κεφαλαίου, ορισμένες «αντι-

κανείς ότι για τη σχεσιακή - κονστρουκτιβιστική θέαση (στην οποία μπορεί να καταχωρηθεί ο Calhoun) οι (εθνοτικές/εθνικές) ταυτότητες είναι σημαντικές όχι ως «αληθινές», απτές οντότητες *αυτές καθαυτές*, αλλά επειδή η *επίκληση*, η *ενεργοποίηση*, η ανάδειξή τους σε *κριτήριο κατανομής πόρων και αξιών*, η *άρθρωση συλλογικών διεκδικήσεων στο όνομά τους*, η *πολιτικοποίηση* και *θεσμοποίησή* τους επηρεάζουν – μέσω της κοινωνικής δράσης και αλληλεπίδρασης - τις συλλογικές αναπαραστάσεις και δράσεις, τις πολιτικές και οικονομικές διευθετήσεις, την ίδια την καθημερινότητα και τις «ευκαιρίες ζωής» των ατόμων.

Επιπλέον, θα πρέπει να προσθέσουμε πως κάποιοι μελετητές έχουν προτείνει τρόπους για να αποφεύγονται οι ουσιοκρατικές συμπαραδηλώσεις του όρου «ταυτότητα». Εδώ θα αναφερθούμε σε δύο τέτοιες προτάσεις, τις οποίες θα ακολουθήσουμε κατά την ανάλυση της ταυτότητας των Παπούα και των Ορόμο. Η πρώτη πρόταση είναι των Abdelal *et al*, οι οποίοι διακρίνουν δύο διαστάσεις των ταυτοτήτων: το *περιεχόμενο*, το οποίο είδαμε ότι απαρτίζεται κατά τους συγγραφείς από τέσσερα συστατικά, και τη διάσταση της *«διαμφισβήτησης»*, η οποία αναφέρεται στον «βαθμό συμφωνίας εντός της ομάδας» σχετικά με κάθε συστατικό του περιεχομένου (κανόνες, στόχοι κλπ) (Abdelal *et al*, 2006, σ.696). Έτσι, προβληματίζεται το κατά πόσο μια ομάδα αποτελεί ενιαίο δρώντα, και η ταυτότητα μετατρέπεται σε «μεταβλητή»· κατ' αυτόν τον τρόπο ικανοποιείται μια από τις αντι-ουσιοκρατικές ρήτρες που θέτει ο Brubaker (1998, σ.298) χωρίς να εγκαταλείπεται η έννοια της ταυτότητας με όλο τον συνδηλωτικό πλούτο της. Στην ίδια κατεύθυνση είναι και η δεύτερη πρόταση, αυτή του Andreas Wimmer, ο οποίος προτείνει να διακρίνουμε τρεις ιδιότητες των *ορίων* των (εθνοτικών) ταυτοτήτων: την *πολιτική σημασία*, τον *βαθμό «κλειστότητας»* και την *πολιτισμική διαφοροποίηση* που σηματοδοτούν. Οι τρεις αυτές ιδιότητες είναι κυμαινόμενες και προσδιορίζουν τον *βαθμό* σταθερότητας ή ρευστότητας των ορίων της ταυτότητας (2008, σ.976-85, 1003).

Θα κάνουμε κάποιες καταληκτικές παρατηρήσεις σχετικά με το ζήτημα της ταυτότητας εκκινώντας από την άποψη πως «κάθε σημαίνον αποτυγχάνει να αναπαραστήσει το υποκείμενο και αφήνει ένα υπόλοιπο» (Laclau και Zac, 1994, σ.32). Αυτή η αποτυχία «στη συγκρότηση κάθε ταυτότητας» πυροδοτεί συνεχώς νέες, πολλαπλές και ανταγωνιστικές μεταξύ τους, ποτέ απόλυτα επιτυχημένες προσπάθειες για *ταύτιση*, για πλήρωση δηλαδή της ελλιπούς ταυτότητας (Laclau, 1994, σ.3, Laclau και Zac, 1994, σ.32-3, Mouffe, 2004, σ.134, Sarup, 1996, σ.175).

εθνικιστικές» αναλύσεις που επιχειρούν να «αποδομήσουν» το έθνος στη βάση ότι αποτελεί «απατηλή ή πλαστή» κοινότητα, μια «περίπτωση ψευδούς συνειδήσης». Εκτός του ότι τέτοιες απόψεις εμμέσως επικυρώνουν τις ουσιοκρατικές θέσεις (στο βαθμό που υπαινίσσονται πως υπάρχει κάποια άλλη «αληθινή» ταυτότητα), όπως θίξαμε λίγο παραπάνω, ανάγουν την «πραγματική αποτελεσματικότητα» της «εθνικής εμπειρίας» (*nationness*) σε ζήτημα πραγματικότητας της εθνικής κοινότητας (Brubaker, 1996, σ.15, 2002, σ.168). Η θέση αυτή τον φέρνει αρκετά κοντά σε θέσεις, όπως του Calhoun, που αναφέρουμε εδώ, αν και αντιφάσκει ίσως με την εισήγηση απόσυρσης της «ταυτότητας» από το αναλυτικό λεξιλόγιο του εθνικισμού.

Άρα, ο ατελής και συγκρουσιακός χαρακτήρας της ταύτισης συνεπάγεται τη διαρκή αναδημιουργία και αναδιαπραγμάτευση της ταυτότητας (Laclau και Zac, 1994, σ.16). Σύμφωνα με αυτή τη θέση, λοιπόν, δεν ισχύει απλά ότι η αναγνώριση της διαφοράς είναι απαραίτητη για την ταυτότητα, ότι ο Εαυτός και ο Άλλος είναι αμοιβαία συγκροτούμενοι και μόνον έτσι υπάρχουν. Κατά την Chantal Mouffe, «το 'αυτοί' δεν είναι το καταστατικό αντίθετο ενός συγκεκριμένου 'εμείς', αλλά το σύμβολο εκείνου που καθιστά αδύνατο *κάθε* 'εμείς'» (Mouffe, 2004, σ.81-2). Αυτή η θέση δεν εισηγείται βέβαια την απόλυτη σχετικοποίηση ή απουσία των ταυτοτήτων, ούτε (πρέπει να) υπαινίσσεται ότι δεν μπορούν να γίνουν κρίσεις για τα χαρακτηριστικά μιας ταυτότητας, ούτε βεβαίως ότι οι πράξεις για αναζήτηση- ή εν ονόματι- μιας ταυτότητας στερούνται συνεπειών ή είναι ψευδεπίγραφες, μάταιες, προϊόντα μαζικής πλάνης, αφού ταυτότητα πλήρης και αληθινή δεν υπάρχει. Η θέση που υιοθετούμε εδώ, η οποία βασίζεται σε θέσεις συγγραφέων όπως οι Connolly, Laclau και Mouffe, εισηγείται ότι η ταυτότητα ως πιστή αναπαράσταση ενός συλλογικού υποκειμένου και ως συγκρότηση ενός απόλυτα συμπαγούς, διακριτού και σταθερού «εμείς» δεν πραγματώνεται ποτέ, *όμως* η αναζήτησή της και η προσπάθεια επίτευξής της αποτελεί μια από τις κεντρικές κινητήριες δυνάμεις της κοινωνικής ζωής. Στο προσωπικό και μικρο-κοινωνικό επίπεδο το ζήτημα των κοινωνικών ταυτοτήτων εμπλέκεται αναπόφευκτα στην ανθρώπινη πράξη και σκέψη, ενώ στο συλλογικό-πολιτικό επίπεδο «ο ασαφής χαρακτήρας όλων των ταυτοτήτων [...] αποτελεί συνθήκη της *διαχείρισης του ανολοκλήρωτου της κοινωνίας που αποκαλούμε πολιτική*» (Laclau και Zac, 1994, σ.37, έμφαση δική μου). Αυτός ο πάντοτε διαμφισβητούμενος και ποτέ ολοκληρωμένος χαρακτήρας των κοινωνικών ταυτοτήτων, παρά τη συνήθη πρόσληψή τους από τους δρώντες ως βέβαιων και φυσικών, είναι κεντρικό χαρακτηριστικό της συγκρουσιακής πολιτικής δράσης, συμπεριλαμβανομένης της αποσχιστικής.

Η αναζήτηση της ταυτότητας είναι ταυτόχρονα αναπόφευκτη και ατελής, χωρίς αυτό να την καθιστά «απατηλή», αντίθετα απ' ό,τι ισχυρίζεται, για παράδειγμα, η Linda Bishai (2004, σ.155). Αυτό, εκτός των άλλων, συνεπάγεται πως αυτή η συγκεκριμένη κατανόηση του ζητήματος της ταυτότητας δε χρειάζεται να αποτιμάται αρνητικά. Παρόλο που παραμένει πάντοτε ατελής και ανεκπλήρωτη, όπως τόσα άλλα πολιτικά αγαθά²⁸¹, η ταυτότητα αποτελεί *αιώνιο ζητούμενο αλλά και παραγωγό* ατομικών και συλλογικών προτιμήσεων, συμφερόντων, πρακτικών και δράσεων. Η θέση αυτή μπορεί να συνδυαστεί με την προαναφερθείσα «σχεσιακή» αντίληψη των ταυτοτήτων ως κοινωνικών διευθετήσεων, κοινωνικών σχέσεων και

²⁸¹ Για παράδειγμα, δεν υπάρχει μια «τέλεια δημοκρατία», κατά την Mouffe, γιατί αυτό θα σήμαινε μια συναίνεση χωρίς κανέναν αποκλεισμό, το τέλος του πολιτικού ανταγωνισμού (2004, σ.190-1). Υπό αυτή την έννοια, μια τέλεια δημοκρατία, εκτός από ανέφικτη, θα ήταν μάλλον αρνητική εξέλιξη, καθώς θα αποτελούσε άρνηση της ίδιας της πεμπουσίας της δημοκρατίας, της ελεύθερης αντιπαράθεσης και του ανταγωνισμού.

αναπαραστάσεων και ως παραγωγών συνάφειας και αλληλεγγύης. Η σχεσιακή αντίληψη συγκλίνει σε δύο βασικά σημεία με τη θέση που παρουσιάζουμε εδώ: Πρώτον, ότι οι ταυτότητες δεν είναι αναπαραστάσεις κοινωνικών ουσιών, αλλά είναι διαμφισβητούμενες και ασταθείς, αποτελώντας μια δυναμική, συνεχή και μη τελεολογική διαδικασία. Δεύτερον, ότι ο χαρακτήρας των (ατελών) ταυτοτήτων είναι μερικός, συγκεκριμένος και ιδιαίτερος, καθώς το διακύβευμα της εξουσίας είναι πάντοτε παρόν ποικιλοτρόπως. Δηλαδή η αδυνατότητα μιας οριστικής, αληθινής ταυτότητας δε συνεπάγεται σε καμία περίπτωση ότι δεν υπάρχουν κοινωνικά όρια (ακόμα κι αν αυτά επιδέχονται αλλαγές και ανα-διαπραγματεύσεις). Κάτι τέτοιο θα καθιστούσε ως μόνες δυνατές «ταυτότητες» αυτές που έχουν καθολικό χαρακτήρα. Όπως αναφέρει και ο Tilly, «οι πολιτικές ταυτότητες συνδέουν ανθρώπους με συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια και όχι με άλλα, [δεν είναι δηλαδή] καθολικές» (2003α, σ.119). Αν οι ταυτότητες δεν ήταν μερικές, η ίδια η πολιτική ως σύγκρουση – ταξική, ιδεολογική, εθνοτική ή αποσχιστική – θα ήταν αδιανόητη.

Κεφάλαιο 7. ΑΠΟΣΧΙΣΗ

Α. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσει το αποσχιστικό φαινόμενο. Θα ξεκινήσουμε κάνοντας κάποιες εννοιολογικές αποσαφηνίσεις και δίνοντας τον ορισμό της έννοιας. Εν συνεχεία θα αναφερθούμε στο πώς έχει εφαρμοστεί και σημασιοδοτηθεί η αρχή της αυτοδιάθεσης κατά τους δύο τελευταίους αιώνες και τι αντίκτυπο είχε αυτό στην πρακτική και την πρόσληψη της απόσχισης. Στην τρίτη υποενότητα θα παρουσιάσουμε κάποια γενικά στοιχεία για τις αποσχιστικές συγκρούσεις κατά τη μεταπολεμική περίοδο και για το πώς αυτές σχετίζονται με την ευρύτερη κατηγορία των εθνοτικών συγκρούσεων. Τέλος, θα αναφερθούμε σε κάποιες ειδικές θεωρίες απόσχισης και θα τις συμπεριλάβουμε μαζί με τις βιβλιογραφίες του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης σε μια απόπειρα σύνοψης όλων των θεωρητικών προβλέψεων σχετικά με το αποσχιστικό φαινόμενο.

Η έννοια της απόσχισης

Ο όρος «απόσχιση» (*secession*), ενώ εμφανίζεται (στα αγγλικά) ήδη από το 17^ο αι. με την έννοια της *απόσυρσης* από μια ένωση, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά με την πολιτική σημασία του αναφορικά με τον Αμερικανικό Εμφύλιο. Η εμφάνιση αυτής της σημασίας όχι νωρίτερα από τον 19^ο αι. μάλλον δεν είναι τυχαία, αφού η «πολιτική απόσυρση» προϋποθέτει την έννοια του πολιτικού υποκειμένου (που θα επιδιώξει την αυτο-απόσυρση) (Bishai, 2004, σ.18). Προσεγγίζοντας την έννοια της απόσχισης, μπορούμε να πούμε καταρχήν πως αποτελεί μια «μονομερή κίνηση για ανεξαρτησία από την πλευρά μιας περιφέρειας, η οποία είναι μητροπολιτικό έδαφος ενός κυρίαρχου ανεξάρτητου κράτους» (Heraclides, 1991, σ.1). Αυτός ο εισαγωγικός ορισμός μας επιτρέπει να εντοπίσουμε κάποια κεντρικά γνωρίσματα της έννοιας: Πρώτον, τον *εδαφικό χαρακτήρα* της, καθότι η απόσχιση αναγκαστικά εμπερικλείει την αξίωση ενός οριοθετημένου εδάφους. Κάτι τέτοιο συναντά την αντίθεση του κράτους στο οποίο

υπάγεται η ομάδα που διεκδικεί την απόσχιση και το οποίο ασκεί την κυριαρχία στο διεκδικούμενο έδαφος. Αυτό συνιστά ένα δεύτερο κεντρικό γνώρισμα της έννοιας, δηλαδή την *απουσία συναίνεσης ή/και την ενεργή αντίθεση του κράτους* στην απόσχιση, κάτι που υπονοείται άλλωστε από τον προσδιορισμό της απόσχισης ως «μονομερούς». Τρίτον, όπως υπονοείται από τη φράση «μητροπολιτικό έδαφος», η ομάδα που επιδιώκει να αποσχιστεί πρέπει να *μη διαβιοί σε υπερπόντια κτήση*²⁸². αυτό ουσιαστικά διακρίνει την έννοια από αυτές της αποαποικιοποίησης και του αντιαποικιακού κινήματος (Buchanan, 1991, σ.10-11, Heraclides, 1991, σ.1, 1997β, σ.683, Musgrave, 1997, σ.181, 200). Με τη στενή – νομική – έννοια η απόσχιση αποτελεί την *επίσημη* ανακήρυξη ανεξαρτησίας ή την επίσημη απόσυρση της εδαφικής μονάδας (ο Ηρακλείδης την αποκαλεί «απόσχιση *stricto sensu*») (Hechter, 2000α, σ. 78, Heraclides, 1991, σ.1, 1992, σ.401). Κατά τον Wheatley, μάλιστα, αυτή η έννοια της απόσχισης αφορά στην *εδραίωση και αναγνώριση* της μονάδας ως ανεξάρτητου κράτους «χωρίς τη συγκατάθεση του 'μητρικού' κράτους» (2005, σ.85-6). Με την ευρύτερη έννοια, πάντως, που μας αφορά εδώ, η απόσχιση δεν αναφέρεται στην πράξη της επίσημης μονομερούς διακήρυξης ανεξαρτησίας αλλά σε μια πολιτική *διαδικασία* («αυξητική απόσχιση» κατά τον Ηρακλείδη). Παρόλο που η απόσχιση νοείται στη βιβλιογραφία πρωτίστως ως διεκδίκηση ανεξαρτησίας, στον ορισμό του αποσχιστικού κινήματος που έχουμε υιοθετήσει συμπεριλαμβάνεται και η επιδίωξη της εδαφικής αυτονομίας· εξετάζουμε δηλαδή το αποσχιστικό φαινόμενο με την έννοια του «*separatism*» και όχι στενά του «*secession*». Ακολουθούμε λοιπόν έναν ανάλογο ορισμό, όπως τον έχει διατυπώσει ο Ηρακλείδης²⁸². η απόσχιση με την ευρύτερη έννοια είναι

μια πολιτική δραστηριότητα βίαιης ή μη-βίαιης φύσης η οποία στοχεύει στην επίτευξη ανεξαρτησίας ή κάποιας μορφής αυτοκυβέρνησης υπολειπόμενης της ανεξαρτησίας, από την αυτονομία ως μια χαλαρή [...] ομοσπονδία (Heraclides, 1991, σ.1).

Θα προσθέσουμε κάποιες εννοιολογικές διακρίσεις, ώστε να αποσαφηνιστεί περισσότερο η έννοια της απόσχισης: Πρώτον, η απόσχιση πρέπει να διακρίνεται από το φαινόμενο της «*διάσπασης*» (*partition*), η οποία συνίσταται στον «χωρισμό ενός κράτους σε δύο ή περισσότερα μέρη *στη βάση συμφωνίας* των εμπλεκόμενων μονάδων»· τέτοια ήταν η περίπτωση της Τσεχοσλοβακίας²⁸³ (Heraclides, 2002, σ.151, έμφαση δική μου). Δεύτερον, η απόσχιση διακρίνεται από το φαινόμενο που έχει ονομαστεί κρατική «*διάλυση*», «κατάρρευση» ή «αποσύνθεση». Στην περίπτωση της απόσχισης το υπάρχον κράτος πλήττεται μεν, αλλά το

²⁸² Ο Buchanan διατυπώνει έναν παρόμοιο ορισμό της απόσχισης ως πολιτικής διαδικασίας, όμως αναφέρεται αποκλειστικά στον στόχο της ανεξαρτησίας (βλ. Guibernau, 1996, σ.109, Buchanan, 1991).

²⁸³ Παρόμοιες περιπτώσεις (για την ακρίβεια ο Ηρακλείδης τις χαρακτηρίζει περιπτώσεις «απόσχισης που εξελίχθηκαν σε διχοτόμηση») ήταν η αποχώρηση της Σενεγάλης από την ομοσπονδία του Μάλι, της Συρίας από την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία και της Νορβηγίας από τη Σουηδία (Heraclides, 1991, σ.24, 1992, σ.404).

νομικό καθεστώς του παραμένει αμετάβλητο, καθώς συνεχίζει να υφίσταται· στην περίπτωση της διάλυσης όμως το κράτος παύει να υπάρχει, χωρίς να έχει προηγηθεί κάποια συναινετική διαδικασία, όπως στη διάσπαση, και χωρίς να δημιουργείται κάποιο διάδοχο κράτος. Τα νέα ανεξάρτητα κράτη που δημιουργούνται, αναδύονται ουσιαστικά μέσα σε κατάσταση κενού ισχύος ή ραγδαίας κρατικής αποδυνάμωσης (Buchanan, 1991, σ.22, Wheatley, 2005, σ.85-6, 99-100). Σύμφωνα με τον Hechter, μάλιστα, οι περισσότερες περιπτώσεις απόσχισης ιστορικά δεν είναι «αμιγείς», δηλαδή δεν επιτυγχάνονται παρά την αντίσταση ενός «*άκρως αποτελεσματικού* κράτους», αλλά ακολουθούν μετά από στρατιωτική ήττα ή αυτοκρατορική κατάρρευση (2000, σ.78). Ένα σύγχρονο παράδειγμα κρατικής κατάρρευσης είναι αυτό της Σοβιετικής Ένωσης (Musgrave, 1997, σ.200-1). Μια ειδική περίπτωση κρατικής διάλυσης, που έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία και πρέπει επίσης να διακρίνεται από την απόσχιση, είναι εκείνη της κατάρρευσης εθνοτικών ομοσπονδιών λόγω της ιδιοτελούς δράσης της κεντρικής ομοσπονδιακής μονάδας (Hale, 2004, σ.166-73), ή αλλιώς η περίπτωση της «κεντρικής απόσχισης»²⁸⁴ (Conversi, 2000, σ.333-4). Η απόσχιση λοιπόν αναφέρεται ουσιαστικά στη δράση μειοψηφιών ή/και μη κυρίαρχων ομάδων.

Αρχή της αυτοδιάθεσης, απόσχιση και διεθνής κοινωνία

Αναφερθήκαμε κατά την παρουσίαση των ιδεολογικών όψεων του εθνικισμού στην - κομβικής σημασίας για το εθνικιστικό φαινόμενο γενικότερα - έννοια και αρχή της αυτοδιάθεσης. Θα δούμε τώρα λίγο πιο αναλυτικά ποιες σημασίες έχουν αποδοθεί στην αρχή της αυτοδιάθεσης και πώς αυτή έχει εμπλακεί στη δημιουργία νέων κρατών κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, διαδικασία η οποία έχει σχεδόν ταυτιστεί με τον εθνικισμό και η οποία προφανώς σχετίζεται με το αποσχιστικό φαινόμενο - είτε ως επιδίωξη είτε ως επίτευξη.

Από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι. και για περίπου έναν αιώνα, με αποκορύφωμα τη λήξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, η αυτοδιάθεση νοούνταν κατά βάση ως *εθνική* (βλ. τον ορισμό παραπάνω). Αυτή η κατανόηση σχετιζόταν με τη σταδιακή ενίσχυση της «αρχής της εθνικότητας» - σε πολιτικό και κανονιστικό επίπεδο, χωρίς να αποτελεί ακόμη αρχή του διεθνούς δικαίου - η οποία νομιμοποιούσε την αυτοκυβέρνηση και τη συγκρότηση κράτους για

²⁸⁴ Ο Hale καταγράφει μια σειρά τέτοιων περιπτώσεων, συμπεριλαμβανομένης της Ινδονησίας της περιόδου 1949-50 (βλ. πίνακα σ.179), ενώ ο Conversi περιορίζει την έννοια μόνο στην περίπτωση της Σερβίας κατά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.

τις ομάδες που θεωρούνταν έθνη. Η επίδραση της αρχής της εθνικότητας ήταν εμφανής στις στοχεύσεις των διαφόρων εθνικιστικών κινήσεων που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη αυτή την περίοδο και συνετέλεσε στη δραματική αλλαγή του χάρτη της Ευρώπης μέσω της δημιουργίας εθνικών κρατών – κυρίως μέσω απόσχισης από αυτοκρατορίες (Hρακλειδής, 2005, σ.226-9, Hobsbawm, 1992, σ.23, Llobera, 1999, σ.37). Η νοηματοδότηση της αρχής της εθνικότητας και τα κυρίαρχα κριτήρια του έθνους δεν παρέμειναν αμετάβλητα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Οι επισημάνσεις του Hobsbawm είναι χρήσιμες ως προς αυτό: από το 1830 ως περίπου το 1880 το κεντρικό κριτήριο για την αναγνώριση μιας ομάδας ως έθνους ήταν το μέγεθός της (*threshold principle*). Ένας κύριος λόγος ήταν ότι βασική μέριμνα των ιδεολόγων του εθνικισμού αυτής της περιόδου – με προεξάρχοντα τον Giuseppe Mazzini – ήταν η βιωσιμότητα του έθνους ως αυτόνομης πολιτικής αλλά και πολιτισμικής οντότητας²⁸⁵. Η βιωσιμότητα αξιολογούνταν στη βάση μιας σειράς δευτερογενών κριτηρίων: της δυνατότητας για οικονομική αυτοτέλεια και στρατιωτική ισχύ, της ύπαρξης μιας «εδραιωμένης πολιτισμικής ελίτ» και μιας γραπτής καθομιλουμένης, της ύπαρξης μιας ιστορικής σχέσης με ένα υφιστάμενο κράτος ή ένα με μακρό παρελθόν («ιστορικά έθνη») (Hobsbawm, 1992, σ.28, 32-3, 37-8). Περίπου από το 1870 και έπειτα τα κριτήρια αυτά άρχισαν να χάνουν την επιρροή τους προς όφελος *εθνο-γλωσσικών* κριτηρίων. Είναι η κατεξοχήν εποχή της εθνικής αυτοδιάθεσης· το μέγεθος και η «ιστορικότητα» έπαψαν να αποτελούν το μέτρο αναγνώρισης μιας ομάδας ως έθνους. Πλέον, οποιαδήποτε ομάδα με διακριτή εθνοτική ταυτότητα και γλώσσα, η οποία αυτοπροσδιοριζόταν ως έθνος, θεωρούσε ότι μπορούσε να αξιώσει το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, το οποίο σταδιακά εξισώθηκε με την απόκτηση κράτους (Hobsbawm, 1992, σ.102,110). Η ιδέα ότι το έθνος πρέπει να έχει το δικό του κράτος δεν είναι εγγενής στην αρχή της αυτοδιάθεσης· όπως παρατηρεί ο Hroch, τα περισσότερα ευρωπαϊκά εθνικά κινήματα στόχευαν αρχικά σε εθνική αυτοδιάθεση υπό μορφήν αυτονομίας και η ανεξαρτησία που εντέλει κατόρθωσαν ήταν περισσότερο αποτέλεσμα «εξωτερικών γεγονότων» (1998, σ.103). Τα σημαντικότερα εξ αυτών ήταν η κατάρρευση των τριών αυτοκρατοριών και οι πολιτικές των Συμμάχων στο τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Τα δεκατέσσερα σημεία του Ουίλσον με τη σαφή δέσμευση στην αρχή της αυτοδιάθεσης, καθώς και η πραγμάτωσή της μέσω της δημιουργίας νέων εθνικών κρατών – αλλά και μέσω της προστασίας πολλών *εθνικών* μειονοτήτων στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών – σηματοδοτούν το απόγειο της εθνικής

²⁸⁵ Για τους κατά βάση φιλελεύθερους διανοητές του εθνικισμού αυτής της περιόδου τα έθνη αποτελούσαν μια φάση της εξέλιξης της ανθρωπότητας προς μεγαλύτερες κοινωνικές μονάδες. Η ιδέα περί μελλοντικών «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», διατυπωμένη από τον Mazzini μεταξύ άλλων, είναι ενδεικτική αυτού του προσανατολισμού. Τα μικρά έθνη θεωρήθηκαν αδύναμα να ανταποκριθούν σε αυτή τη διαδικασία ή απλώς ασύμβατα με την κεντρική λογική της (Hobsbawm, 1992, σ.31, 33, 38).

αυτοδιάθεσης²⁸⁶. Σημαντικός προς αυτή την κατεύθυνση ήταν και ο εναγκαλισμός της αρχής της αυτοδιάθεσης από τον Λένιν (και κατόπιν τον Στάλιν), γεγονός που επέτρεψε τη διεισδυτικότητά της σε νέα ακροατήρια και κοινωνικά κινήματα (Bishai, 2004, σ.20, Delanty και O'Mahony, 2002, σ.13, Ηρακλείδης, 2005, σ.230-32, Hobsbawm, 1992, σ.132-6, 148).

Η μεταπολεμική περίοδος, η οποία είναι και η πιο συναφής για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, χαρακτηρίζεται από κεφαλαιώδεις αλλαγές στην πρόσληψη της αρχής της αυτοδιάθεσης, αλλαγές οι οποίες είχαν ευκρινή αντίκτυπο τόσο στη διαδικασία συγκρότησης νέων κρατών όσο και στη στάση κρατών και διεθνών οργανισμών απέναντι στο ζήτημα της απόσχισης. Η βασική κατεύθυνση της αλλαγής συνίσταται στο ότι εγκαταλείφθηκε η αρχή της εθνικότητας, η οποία έδινε έμφαση σε πολιτισμικά και εθνοτικά κριτήρια, και προκρίθηκε η *εδαφική* βάση της αυτοδιάθεσης. Πλέον δε γίνεται λόγος για αυτοδιάθεση των εθνών αλλά των *λαών*: το *ποιες* ομάδες «συνιστούν» λαό έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονης διαμφισβήτησης-πολιτικής, κανονιστικής και νομικής. Η κυρίαρχη, όμως, τάση που έχει προκύψει μεταπολεμικά στα διεθνή όργανα και τη διεθνή πρακτική σαφώς ευνοεί εδαφικές ερμηνείες: λαό συνιστούν τα κράτη, ολόκληροι οι πληθυσμοί πολιτικών οντοτήτων και – πρωτίστως – οι μη-ευρωπαϊκοί πληθυσμοί αποικιακών εδαφών. Το εδαφικό κριτήριο της αυτοδιάθεσης συνδέθηκε, δηλαδή, πρωτίστως με τη διαδικασία της *αποαποικιοποίησης*²⁸⁷ (Heraclides, 1991, σ.21-2, 1992, σ.404, Mayall, 1993, σ.50, 55, Musgrave, 1997, σ.148-51, Wheatley, 2005, σ.76-7). Ταυτόχρονα η έννοια των *μειονοτήτων* διαχωρίστηκε πλήρως από αυτήν του λαού, που σημαίνει ότι τα όποια δικαιώματα εθνοτικών μειονοτήτων δεν περιλαμβάνουν αυτό της αυτοδιάθεσης. Όσον αφορά τους ιθαγενείς πληθυσμούς – όπως οι Παπούα – προσφάτως άρχισαν μεν να αναγνωρίζονται από κείμενα του διεθνούς δικαίου ως «λαοί», όμως το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση περιορίζεται στην απόκτηση αυτονομίας ή κάποιας άλλης μορφής εσωτερικής αυτοκυβέρνησης (Dugard, 2003, σ.92-3, Musgrave, 1997, σ.164-77, 208, Χριστόπουλος, 2002, σ.40).

Η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή ένταξη της αρχής της αυτοδιάθεσης στο διεθνές δίκαιο ως δικαιώματος όλων των λαών να καθορίσουν ελεύθερα το πολιτικό καθεστώς τους. Ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ μνημονεύει στα άρθρα 1(2) και 55 την ανάγκη σεβασμού της «αρχής» της αυτοδιάθεσης, ενώ η αυτοδιάθεση αναφέρεται ως δικαίωμα όλων των «λαών» στην Αντιαποικιακή Διακήρυξη του ΟΗΕ (1960) καθώς και στο πρώτο άρθρο δύο σημαντικών συμφώνων για την προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων που

²⁸⁶ Βεβαίως τα περισσότερα νέα κράτη, αν και περιείχαν μια κυρίαρχη εθνική πλειοψηφία στον πυρήνα τους (π.χ. Ρουμανία, Πολωνία), περιελάμβαναν πολλές μειονότητες, οι οποίες έτρεφαν συχνά αλυτρωτικές βλέψεις προς γειτονικά κράτη (*irredenta*). Άλλα κράτη βέβαια, όπως η Γιουγκοσλαβία και η Τσεχοσλοβακία, ήταν σχεδόν τόσο πολυεθνικά, όσο και οι αυτοκρατορίες που αντικατέστησαν (Hobsbawm, 1992, σ.133).

²⁸⁷ Η αποαποικιοποίηση, όπως έχουμε προαναφέρει, σαφώς διακρίνεται από την απόσχισή (Smith, 2000, σ.196).

υπογράφηκαν το 1966²⁸⁸ (Ηρακλείδης, 2005, σ.232-3, Cherchenenko και Kotliar, 2003, σ. 76-7, Musgrave, 1997, σ.181). Οι εξελίξεις αυτές κατά τη δεκαετία του 1960 φαίνεται πως καθιέρωσαν την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών ως «αναγκαστικό κανόνα του διεθνούς δικαίου»: οι αυστηροί περιορισμοί όμως, αναφορικά με την οριοθέτηση της έννοιας του «λαού», συρρίκνωσαν σημαντικά το σύνολο των ομάδων που μπορούσαν να επικαλεστούν αυτό το δικαίωμα (Ηρακλείδης, 2005, σ.233). Η έμφαση στο εδαφικό κριτήριο και η διεθνής πρακτική υποδεικνύουν πως στην πραγματικότητα «δεν έχουν όλοι οι λαοί το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση» (Freeman, 1996, σ. 747). Αυτό συνεπάγεται αυτόματα πως η απόσχιση περιορίζεται σημαντικά από το πολιτικό και κανονιστικό πλαίσιο. Για την ακρίβεια, το διεθνές δίκαιο δεν προβλέπει κάποιο γενικό δικαίωμα στην απόσχιση, ούτε όμως την απαγορεύει ρητά. Κατά μία άποψη λοιπόν η απόσχιση από πλευράς διεθνούς δικαίου είναι ουδέτερη πράξη, ούτε νόμιμη ούτε παράνομη (Musgrave, 1997, σ.193, 210). Ταυτόχρονα, όμως, είναι ξεκάθαρο ότι η απόσχιση δε θεωρείται συμβατή με τον κεντρικό προσανατολισμό της μεταπολεμικής διεθνούς τάξης – δηλαδή τη θωράκιση της κρατικής κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας – παρά μόνο σε ακραίες περιπτώσεις (Dugard, 2003, σ.93). Ας δούμε σε ποιες περιπτώσεις αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, κάτι που θα μας διαφωτίσει και για το πότε νομιμοποιείται η απόσχιση.

Η πρώτη κατηγορία, η οποία συγκεντρώνει τη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, αφορά τους πληθυσμούς των αποικιών²⁸⁹ ως τέτοιους, δηλαδή όχι ως εθνοτικές ομάδες ή μειονότητες («εξωτερική διάσταση» αυτοδιάθεσης). Αυτό συνεπάγεται πως είναι συνολικά ο πληθυσμός κάθε αποικίας (π.χ. των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών) που έχει δικαίωμα στην άσκηση της αυτοδιάθεσης και όχι κάθε μεμονωμένη ομάδα που τον απαρτίζει (π.χ. οι Παπούα). Δεύτερη κατηγορία ομάδων που δικαιούνται αυτοδιάθεση είναι αυτοί οι πληθυσμοί που αποτελούν την πλειοψηφία σε ανεξάρτητο κράτος ή αποικία («εσωτερική διάσταση»). Τρίτη κατηγορία είναι οι πληθυσμοί εδαφών που υπόκεινται σε ξένη κατοχή, πιο συγκεκριμένα όσοι κατοικούν σε εδάφη που έχουν προσαρτηθεί βίαια μετά το 1945²⁹⁰. Τέταρτη κατηγορία

²⁸⁸ Πρόκειται για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (Freeman, 1999, σ.355).

²⁸⁹ Ως αποικίες νοούνται *υπερπόντιες* κτήσεις, δεν εμπίπτουν δηλαδή στην έννοια εδάφη ενός κράτους που αποτελούν προϊόν εδαφικής εξάπλωσης σε όμορες περιοχές (αυτή η κατανόηση της «αποικίας» είναι γνωστή και ως θεωρία του «αλμυρού νερού»). Επιπλέον, οι πληθυσμοί των εδαφών πρέπει να είναι εθνοτικά ή πολιτισμικά διακριτοί από – και να μην έχουν ισότιμο νομικό καθεστώς με – αυτούς της μητρόπολης (Radan, 2000).

²⁹⁰ Οι Cherchenenko και Kotliar θεωρούν πως μόνον η περίπτωση της Παλαιστίνης εμπίπτει σ' αυτή την κατηγορία (2003, σ.79), αν και κάποιος θα μπορούσε να προσθέσει τις περιπτώσεις του Ανατολικού Τιμόρ (ως το 1999) (Ηρακλείδης, 2005, σ.234) και της Δυτικής Σαχάρας.

αποτελούν οι πλειοψηφίες (και μόνον) που υφίστανται θεσμοποιημένο ρατσισμό²⁹¹ (ουσιαστικά βρίσκει εφαρμογή μόνο στην περίπτωση του Απαρτχάιντ). Μια πέμπτη κατηγορία αφορά τις περιπτώσεις ομοσπονδιών (συνήθως) όπου προβλέπεται συνταγματικά το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, δηλαδή την απόσχιση, για τις ομοσπονδιακές ή αυτόνομες μονάδες. Τέτοιες ήταν στο παρελθόν οι περιπτώσεις της ΕΣΣΔ, της Μιανμάρ, της Γιουγκοσλαβίας και πιο πρόσφατα της Σερβίας-Μαυροβουνίου· σήμερα κάτι τέτοιο προβλέπεται μόνο στα συντάγματα της *Αιθιοπίας*, των νησιών Σεν Κιτς και Νέβις και του Ουζμπεκιστάν²⁹² (Cherchinenko και Kotliar, 2003, σ.78-9, Heraclides, 1992, σ.404-5, 1994, σ.284, Lapidoth, 1996, σ.20 Norman, 2006, σ.176, Wheatley, 2005, σ.86-7). Πάντως, στις περισσότερες εκ των ανωτέρω περιπτώσεων το συνταγματικό δικαίωμα στην απόσχιση δεν εκπορευόταν από κάποια αξιακή στάση απέναντι σε ζητήματα όπως η νομιμοποίηση της πολιτικής ένωσης, ενώ παράλληλα η απόσχιση δε φαινόταν/φαίνεται ως μια ρεαλιστική πιθανότητα (Heraclides, 1997α, σ.507). Ενδεχομένως σ' αυτή την πέμπτη κατηγορία μπορεί να υπαχθεί και η περίπτωση των δημοψηφισμάτων που θέτουν το ερώτημα της ανεξαρτησίας/απόσχισης, είτε αυτά έχουν *ad hoc* χαρακτήρα (π.χ. Κεμπέκ) είτε αποτελούν μηχανισμούς επίλυσης συγκρούσεων²⁹³ (Wheatley, 2005, σ.87). Πάντως, καμιά από τις παραπάνω πέντε κατηγορίες περιπτώσεων δεν μπορεί να θεωρηθεί απόσχιση, καθώς καμιά δεν πληροί όλα τα γνωρίσματα της έννοιας (μητροπολιτικό έδαφος, αντίθεση κράτους, μειοψηφία).

Θα πρέπει απαραίτητως να σημειώσουμε εδώ πως ο εδαφικός αναπροσανατολισμός της αρχής της αυτοδιάθεσης συνδέθηκε στενά με τη νομική αρχή του *uti possidetis*, η οποία διασφάλισε ότι τα σύνορα μιας αποικίας «θα παρέμεναν αμετάβλητα όταν το έδαφος αυτό γινόταν ανεξάρτητο κράτος» (Musgrave, 1997, σ. 233). Κατά τους Radan (2000) και McWhinney (2007, σ.54), το *uti possidetis* - αρχή του ρωμαϊκού δικαίου – έχει τις ρίζες του ως αρχή του σύγχρονου Διεθνούς Δικαίου στην αποικιακή διοίκηση της Λατινικής Αμερικής και εφαρμόστηκε για πρώτη φορά για τον προσδιορισμό των συνόρων των κρατών που προήλθαν από τα απελευθερωτικά κινήματα της περιοχής στις αρχές του 19^{ου} αι²⁹⁴. Αυτή η αρχή ακολουθήθηκε πιστά κατά την αποαποικιοποίηση των αφρικανικών και ασιατικών κτήσεων των

²⁹¹ Αυτή η πρόβλεψη του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση αποτελεί παράγωγο της (στενά φυλετικής) ερμηνείας κειμένων του ΟΗΕ (Απόφαση Γ.Σ. 2625, Διακήρυξη του ΟΗΕ για τις Φιλικές Σχέσεις), που εξαρτούν την άσκηση αυτού του δικαιώματος από τον βαθμό *αντιπροσωπευτικότητας* της κυβέρνησης (Dugard, 2003, σ.93, Musgrave, 1997, σ.188, Norman, 2006, σ.170, Wheatley, 2005, σ.93-5).

²⁹² Για τα δύο τελευταία κράτη το δικαίωμα στην απόσχιση προβλέπεται αποκλειστικά για το νησί Νέβις και την αυτόνομη δημοκρατία του Καρακαλπακστάν αντίστοιχα (Wheatley, 2005, σ.87).

²⁹³ Ένα τέτοιο δημοψήφισμα διεξήχθη τον Ιανουάριο του 2011 στο Νότιο Σουδάν· το αποτέλεσμα του ήταν συντριπτικά υπέρ της δημιουργίας χωριστού κράτους.

²⁹⁴ Ο Άντερσον αναφέρει ότι το *uti possidetis* ήταν από τις βασικές αρχές της Αμερικάνικης Επανάστασης (1997, σ.91).

ευρωπαϊκών δυνάμεων μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και υπήρξαν κάποιες ελάχιστες παρεκκλίσεις²⁹⁵ (Musgrave, 1997, σ.184-7). Βεβαίως, η επικράτηση του *uti possidetis* βασίστηκε περισσότερο σε πολιτικές μέριμνες, δεν επιβλήθηκε δηλαδή ρητά από κάποιον διεθνή οργανισμό ούτε αποτέλεσε αντικείμενο διεθνούς συνθήκης. Για παράδειγμα, στην Αφρική δεν εδραιώθηκε με βάση το διεθνές δίκαιο ή τη ρητή αναφορά στο λατινοαμερικάνικο προηγούμενο, αλλά από τον πολιτικό πραγματισμό των αφρικανών ηγετών. Η ανάγκη περιφρούρησης του *απαραβίαστου των συνόρων* και της *εδαφικής ακεραιότητας* των νεότευκτων κρατών τους, τόσο από πιθανές διεκδικήσεις γειτόνων όσο και από εσωτερικές (αποσχιστικές) επιδιώξεις, τους οδήγησαν στην κατοχύρωση αυτών των αρχών μέσω του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας (ΟΑΕ)²⁹⁶ (McWhinney, 2007, σ.55-6). Από τη νομική σκοπιά μόλις το 1986 το Διεθνές Δικαστήριο σε γνωμοδότησή του²⁹⁷ άνοιξε τον δρόμο για μια γενικότερη εφαρμογή της αρχής (χωρίς δηλαδή να απαιτείται η ρητή αναφορά της σε μια συνθήκη) στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης. Ακόμα σημαντικότερη για την εμπέδωσή της εκτός αποικιακού πλαισίου ήταν η γνώμη της Επιτροπής Μπάντιντερ για τη Γιουγκοσλαβία (1991), η οποία επεξέτεινε την εφαρμογή της αρχής σε πρώην ομοσπονδίες (το σκεπτικό της γνώμης αυτής έχει επικριθεί²⁹⁸). Αυτό σήμαινε αφενός πως τα παλιά ομοσπονδιακά σύνορα κατά τη μετατροπή τους σε διεθνή παρέμειναν αμετάβλητα, παρά την αιματηρή απόπειρα επαναχάραξής τους με βάση το εθνотικό κριτήριο²⁹⁹, και αφετέρου πως το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση/ανεξαρτησία κατοχυρώθηκε για τους πληθυσμούς των ομοσπονδιακών μονάδων και όχι τις επιμέρους εθνотικές ομάδες (π.χ. Σέρβους και Κροάτες της Βοσνίας³⁰⁰) (Knor, 2004, σ.177, Shaw, 2005, σ.40-41, McWhinney,

²⁹⁵ Ο Musgrave αναφέρει τις περιπτώσεις τριών μικρών νησιωτικών συμπλεγμάτων (Κομόρες, Νησιά Γκίλμπερτ και Έλις, Μικρονησία), όπου τα αποικιακά σύνορα δεν παρέμειναν αμετάβλητα κατά τη μετάβαση στην ανεξαρτησία. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις μάλιστα η δημιουργία περισσότερων του ενός κρατών από τα πρώην ενιαία αποικιακά εδάφη εγκρίθηκε από τη Γ.Σ. του ΟΗΕ (1997, σ.184-7).

²⁹⁶ Παρόλο που ακόμα και το 1958 το Παναφρικανικό Συνέδριο αποδοκίμασε τα τεχνητά σύνορα που είχαν επιβάλει οι αποικιοκράτες, λίγα χρόνια μετά ο νεότευκτος Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας διακήρυξε σε διάφορα άρθρα του Καταστατικού Χάρτη του (1963) και σε μια από τις πρώτες αποφάσεις του (1964) την προσήλωσή του στις αρχές της εδαφικής ακεραιότητας και του απαραβίαστου των συνόρων, προφανώς όχι μόνο για λόγους συμμόρφωσης στο διεθνές κανονιστικό πλαίσιο. Η εκδήλωση αποσχιστικών κινήσεων δεν απετράπη φυσικά, όμως σε καμία περίπτωση δεν ευοδώθηκε (με τη βραχύβια εξαίρεση της Μπιάφρας, εξέλιξη στην οποία αντιτάχθηκε ο ΟΑΕ) (McWhinney, 2007, σ.55, Musgrave, 1997, σ.105, Radan, 2000).

²⁹⁷ Αυτή αφορούσε την εδαφική διαφορά μεταξύ Μπουρκίνας Φάσο και Μάλι.

²⁹⁸ Βλέπε, για παράδειγμα, Radan, 2000 και McWhinney, 2007, σ.54-9.

²⁹⁹ Εδώ μπορούμε να επισημάνουμε πως, παρόλο που πολλοί εθνικισμοί κατά τη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο, ιδιαίτερα στις πρώην κομμουνιστικές χώρες, πράγματι προέβαλλαν έναν εθνотικό ή και αιματοσυγγενικό χαρακτήρα, αυτό δεν συνιστά επιστροφή της διεθνούς πρακτικής στην εθνική βάση της αυτοδιάθεσης, όπως ο Brubaker υπαινίσσεται (1996, σ.64-5, *σημ.13*): οι εθνικιστικές επιθυμίες δεν επηρέασαν τον καθορισμό των νέων συνόρων.

³⁰⁰ Η επικράτηση της λογικής του *uti possidetis* κατά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της ΕΣΣΔ μπορεί να ήταν θετική από την πλευρά των κυρίαρχων κανόνων του διεθνούς συστήματος, ταυτόχρονα όμως δημιουργούσε νέες εθνотικές μειονότητες, όπως οι Σέρβοι και Κροάτες της Βοσνίας, οι Ρώσοι σε πολλές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, οι Οσσετίοι στη Γεωργία και τη Ρωσία κλπ (Heraclides, 1997α, σ.508).

2007, σ.55-6).

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, μπορεί κανείς να εντάξει την επικράτηση του εδαφικού κριτηρίου στην κατίσχυση της *εδαφικότητας*. Η εδαφικότητα, η οποία κατά τη Bishai νοείται ως το σύνολο των πρακτικών και αρχών που αναφέρονται στην «πολιτική νομιμοποίηση του χώρου» (2004, σ.3), ισχυροποιήθηκε κατά τον 20^ο αι. παράλληλα και σε στενή σχέση με τις εθνικές ταυτότητες και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (Bishai, 2004, σ.62-4, 81). Ειδικότερα, η στροφή προς το εδαφικό κριτήριο μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου συναρτάται άμεσα με τη διεθνή συγκυρία και τη νέα διεθνή τάξη που αναδυόταν: Η καταστροφή που προξένησαν οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ασφαλώς συνετέλεσε στη διαμόρφωση μιας πλατιάς συναίνεσης γύρω από την ανάγκη για ένα πιο σταθερό διεθνές σύστημα· η αρχή της εθνικότητας σε καμία περίπτωση δεν φαινόταν να εξυπηρετεί αυτή τη στόχευση, αφού τροφοδοτούσε τον φόβο για αέναη απόσχιση (φαινόμενα «ντόμινο» και «βαλκανοποίησης») στη βάση της διαφορετικής εθνο-πολιτισμικής ταυτότητας, καθώς και για πυροδότηση εθνικιστικών παθών – εν μέρει υπεύθυνων για την έκρηξη και τη σφοδρότητα των δύο πολέμων. Η πρόκριση του εδαφικού κριτηρίου πρέπει να κατανοηθεί στη βάση αυτής της κυρίαρχης στόχευσης και σε συνάρτηση με τις άλλες αρχές που την υπηρέτησαν, με θεμελιωδέστερη αυτήν του απαραβίαστου των συνόρων. Το άρθρο 2(4) του Χάρτη του ΟΗΕ προβλέπει την αποχή από τη χρήση ή απειλή βίας ενάντια στην εδαφική ακεραιότητα κάποιου κράτους-μέλους· άλλωστε, η προστασία της κυριαρχίας και ακεραιότητας των μελών του αποτελεί θεωρητικά συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ για την ίδια την υπόστασή του ως οργανισμού συλλογικής ασφάλειας. Η μεταπολεμική διεθνής τάξη είναι, λοιπόν, συντηρητική, προσανατολισμένη στη διατήρηση του *status quo* και γι' αυτό αντιτάσσεται στην ακανόνιστη δημιουργία νέων κρατών (Ambrosio, 2001, σ.6, Ηρακλείδης, 2005, σ.236, Heraclides, 1991, 22-3, 26, 1992, σ.402, 405). Η εθνική αυτοδιάθεση συγκρούεται με την ύψιστη, την καταστατική αρχή του διεθνούς συστήματος, την κρατική κυριαρχία (Delanty και O'Mahony, 2002, σ.128), όπως και τις άλλες αρχές που απορρέουν εξ αυτής: εδαφική ακεραιότητα, απαραβίαστο των συνόρων, μη επίθεση, μη απειλή χρήσης βίας, μη ανάμειξη (Ηρακλείδης, 2005, σ.234).

Βεβαίως, αυτοί οι κανονιστικοί πυλώνες του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος έχουν αρχίσει να αμφισβητούνται κατά την μεταψυχροπολεμική περίοδο. Οι αρχές της «ευθύνης προστασίας» (*responsibility to protect*) και του δικαιώματος στην (ανθρωπιστική) επέμβαση προβάλλουν ολοένα και ισχυρότερες και όχι μόνον σε επίπεδο επιχειρηματολογίας. Για παράδειγμα, η Αφρικανική Ένωση, που αντικατέστησε τον ΟΑΕ, δεν τονίζει την προτεραιότητα της εθνικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης σε όλες τις περιπτώσεις και διαπνέεται από την

αρχή της «μη αδιαφορίας» σε περιπτώσεις ανθρωπιστικών κρίσεων και εγκλημάτων πολέμου (Murithi, 2009, σ.90-95). Μάλιστα η έννοια της «ευθύνης προστασίας» αναδύθηκε για πρώτη φορά στο αφρικανικό πλαίσιο περί τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Deng *et al*, 1996). Η Διεθνής Επιτροπή για την Επέμβαση και την Κρατική Κυριαρχία (ICISS) έχει προτείνει την ενεργοποίηση της αρχής αυτής, όταν συντρέχει τουλάχιστον μία εκ των εξής δύο συνθηκών: εκτεταμένη απώλεια ζωών και διενέργεια εθνοκάθαρσης (ή προετοιμασία για εθνοκάθαρση). Η ένοπλη ανθρωπιστική επέμβαση θα πρέπει, ταυτόχρονα, να πληροί κάποια κριτήρια: αγαθή πρόθεση, εφαρμογή ως ύστατο μέτρο, αναλογικότητα στα μέσα, και εύλογες προοπτικές επιτυχίας (Weiss, 2004, σ.137-8, 2006, σ.743). Σε τουλάχιστον μία περίπτωση αποσχιστικής σύγκρουσης, αυτής του Κοσόβου, οι ανθρωπιστικές αρχές προβλήθηκαν για να τονίσουν την ανάγκη διεθνούς επέμβασης ή για τη νομιμοποίηση αυτής. Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις ανθρωπιστικών επεμβάσεων σε εσωτερικές συγκρούσεις κατά τη δεκαετία του 1990, με πρώτη αυτή για την προστασία των Κούρδων του Ιράκ το 1991· ακολούθησαν οι επεμβάσεις στη Σομαλία (1992), τη Λιβερία (1991-92) και τη Βοσνία (1992-95) (όμως όχι και στη Ρουάντα) (Holzgrefe, 2003, σ.15-7, Ramsbotham και Woodhouse, 1996, Wheeler, 2000). Παρά αυτές τις συντελούμενες διεργασίες και εξελίξεις, πάντως, δεν μπορεί ακόμα να θεωρηθεί πως οι βασικοί κανόνες που επικράτησαν στο διεθνές σύστημα μεταπολεμικά έχουν απονομιμοποιηθεί σημαντικά, κυρίως λόγω της απροθυμίας των κρατών· μάλιστα, ακόμα και στην περίπτωση του Κοσόβου η επέμβαση δεν έγινε στο όνομα της στήριξης μιας αποσχιστικής διεκδίκησης αλλά της συντελούμενης ή/και απειλούμενης ανθρωπιστικής κρίσης. Άρα τα ζητήματα της απόσχισης και αυτοδιάθεσης φαίνεται πως είναι οι τομείς που θίγονται λιγότερο από τις επιδιωκόμενες αλλαγές στο διεθνές κανονιστικό πλαίσιο.

Η περιγραφή του παραπάνω πλαισίου (εφαρμογή του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση, εδαφικότητα και *uti possidetis*, βασικές αρχές τους διεθνούς συστήματος) οδηγεί στο συμπέρασμα πως η απόσχιση προσκρούει ευθέως στο κανονιστικό πλαίσιο και την κυρίαρχη πρακτική της μεταπολεμικής διεθνούς τάξης. Η απόσχιση αντίκειται όχι απλά στις αρχές της εθνικής κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας αλλά και στην ίδια την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών όπως αυτή έχει οριοθετηθεί: οι *μειοψηφικές* ομάδες – εθντικές ή άλλες – αναγνωρισμένων κρατών, οι οποίες δεν υπόκεινται σε αποικιακή ή παράνομη κατοχή δεν έχουν το δικαίωμα στη *μονομερή* αυτοδιάθεση (Ηρακλείδης, 2005, σ.234). Τέτοιες ομάδες όμως είναι που απαρτίζουν τη συντριπτική πλειοψηφία των αποσχιστικών κινημάτων, κάτι που συνεπάγεται πως η απόσχιση, αν δεν είναι ευθέως «παράνομη» με βάση το σύγχρονο διεθνές

δίκαιο, είναι πλήρως απονομιμοποιημένη³⁰¹. Θα έλεγε κανείς πως για την αυτοδιάθεση ισχύει μεταπολεμικά ό,τι και για τη μειονοτική προστασία, ότι δηλαδή δεν αντιμετωπίσθηκε αυτοτελώς, αλλά για να υπηρετήσει άλλα ζητήματα, υψηλότερης προτεραιότητας (Χριστόπουλος, 2002, σ.46)· εν προκειμένω την ασφάλεια και τη σταθερότητα. Φυσικά, η ιδέα της εθνικής αυτοδιάθεσης συνεχίζει να συνεγείρει πολλά αποσχιστικά κινήματα και να πλαισιώνει τις διεκδικήσεις τους, όπως υποδεικνύουν και οι περιπτώσεις της παρούσας εργασίας. Όμως τα κινήματα αυτά αντιμετωπίζουν τη σταθερή εναντίωση και εχθρότητα όχι μόνο των κρατών εναντίον των οποίων στρέφονται, αφού αμφισβητούν τον *αποκλειστικό, εδαφικό και αδιαίρετο* χαρακτήρα της κυριαρχίας, αλλά και του διεθνούς συστήματος συνολικά, αφού αντίκεινται στις ίδιες τις αρχές επί των οποίων αυτό έχει θεσπιστεί (εκτός από το ότι είναι ένα σύστημα *εθνικών* κρατών) (Delcourt, 2006, Heraclides, 1992, σ.401, 405-7, 1994, σ.284, Musgrave, 1997, σ.181). Είναι σαν η διεθνής κοινωνία να έχει διακηρύξει πως η δημιουργία εθνικών κρατών είναι μια διαδικασία η οποία έχει ιστορικά ολοκληρωθεί, κάτι που φυσικά θεωρείται άδικο από πολλές μειονότητες.

Αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι η επιτυχία των κατεστημένων δρώντων – κρατών, οργανισμών και διεθνών καθεστώτων – να περιφρουρήσουν και να διατηρήσουν αυτό το ρυθμιστικό πλαίσιο. Αυτό φανερώνεται όχι μόνο από την εμπέδωση των βασικών αρχών της διεθνούς κοινωνίας από τα νέα μέλη της, δηλαδή κατά βάση τις πρώην αποικίες, όπως είδαμε στην περίπτωση της Αφρικής, αλλά και από το γεγονός πως λόγω της «αναπάντεχα ισχυρής» εναντίωσης σε οποιαδήποτε αλλαγή συνόρων (Glazer Moynihan, 1975, σ.24) πέραν των περιπτώσεων απο-αποικιοποίησης, ουσιαστικά δεν έχει υπάρξει επιτυχημένη απόσχιση ως τις μέρες μας (Brass, 1991, σ.66, Smith, 2000, σ.196). Βεβαίως, οι δύο υπερδυνάμεις συνέδραμαν πολιτικά και υλικά διάφορα αποσχιστικά κινήματα αυτοδιάθεσης, τα οποία έτσι αποτέλεσαν μια περίπτωση «πολέμων πληρεξουσίων» (*proxy wars*)· γενικότερα, όπως ο Saideman διαπιστώνει στη μελέτη του, αρκετές κυβερνήσεις έχουν προσφέρει την υποστήριξή τους σε αποσχιστικά κινήματα γειτονικών κρατών³⁰² (2002, σ.42,47). Οι αποσχιστικοί πόλεμοι είναι λιγότερο πιθανό να προσελκύσουν διεθνή υποστήριξη και ανάμειξη σε σχέση με τους «κλασικούς» εμφύλιους πολέμους. Στον βαθμό που παρατηρείται διεθνής ανάμειξη, αυτή τείνει να συντάσσεται με την πλευρά της κεντρικής κυβέρνησης παρά με το αποσχιστικό κίνημα (Heraclides, 1991, σ.27). Πάντως και η μελέτη του Ηρακλείδη (1991) υποδεικνύει πως εκδηλώθηκε ποικιλότητα, κυμαινόμενης έντασης εξωτερική υποστήριξη προς τα επτά αποσχιστικά κινήματα που μελετάει

³⁰¹ Επιλέον, η αναγνώριση μιας «αποσχιστικής οντότητας» δεν είναι επιτρεπτή από το διεθνές δίκαιο, καθώς συνιστά «επέμβαση στα εσωτερικά ενός κράτους» (Ηρακλείδης, 2005, σ.234-5).

³⁰² Για παράδειγμα, το OLF το έχουν κατά καιρούς υποστηρίξει το Σουδάν, η Σομαλία και η Ερυθραία.

(βλ. κυρίως Appendix 8, σ.250-263). Παρ' όλα αυτά, όμως, φαίνεται πως, στις περιπτώσεις που κάποιο κράτος παρέχει σημαντική αρωγή (και όχι π.χ. απλά ρητορική υποστήριξη) σε κάποιο αποσχιστικό κίνημα, το κάνει κυρίως για λόγους υπονόμευσης ενός ανεπιθύμητου καθεστώτος ή για λόγους ισορροπίας ισχύος· τουλάχιστον εκ του αποτελέσματος φαίνεται πως η μεγάλη πλειοψηφία των κρατών αντιτίθεται στη δημιουργία νέων κρατών. Επιπλέον, όταν κάποια κυβέρνηση αποφασίσει τελικά να βοηθήσει ένα αποσχιστικό κίνημα ή οργάνωση, είναι πιθανότερο να παράσχει υλική στήριξη, η οποία μπορεί ευκολότερα να αποκρυφτεί, παρά πολιτική στήριξη (Heraclides, 1991, σ.49)· αυτό δείχνει πως, έστω και για τους τύπους, τα κράτη θέλουν να φαίνεται πως τηρούν τις μεταπολεμικές νόρμες περί εδαφικής ακεραιότητας και μη ανάμειξης.

Καμιά από ορισμένες εκ πρώτης όψεως πιθανές περιπτώσεις δεν φαίνεται να συνιστά απόσχιση: Στην περίπτωση του Μπαγκλαντές, η ανεξαρτησία επιτεύχθηκε όχι μέσω «αποσχιστικής αυτοδιάθεσης» αλλά ουσιαστικά μετά την καθοριστική στρατιωτική επέμβαση της Ινδίας (Musgrave, 1997, σ.192). Από τη μία, το ίδιο το γεγονός της απόσχισης και – κυρίως – της δράσης ενός ανεξάρτητου κράτους (Ινδίας) ενάντια στην εδαφική ακεραιότητα και εθνική ενότητα ενός άλλου κράτους αποτελεί παράβαση βασικών αρχών του ΟΗΕ (Wheatley, 2005, σ.91). Από την άλλη, ο πληθυσμός του Ανατολικού Πακιστάν (Μπαγκλαντές) αποτελούσε την πλειοψηφία του Πακιστάν, οπότε εμπίπτει στην περίπτωση της αυτοδιάθεσης μιας πλειοψηφίας, η οποία είδαμε πως είναι καταρχήν συμβατή με το κυρίαρχο κανονιστικό πλαίσιο³⁰³ (Heraclides, 1991, σ.24, 1992, σ.406). Στην περίπτωση της Ερυθραίας υπήρξε ένοπλο αποσχιστικό κίνημα, όμως η ανεξαρτητοποίηση τελικά προήλθε από δημοψήφισμα που αναγνώρισε η αιθιοπική κυβέρνηση (άρα δεν αποτέλεσε μονομερή πράξη)³⁰⁴. Το Ανατολικό Τιμόρ ποτέ δεν είχε αναγνωριστεί ως νόμιμο έδαφος της Ινδονησίας αλλά ως κατεχόμενο έδαφος· επιπλέον, η ανεξαρτητοποίησή του επήλθε ύστερα από συμπεφωνημένο δημοψήφισμα (υπό την πίεση και

³⁰³ Κατά τον Musgrave, η αποδοχή της ανεξαρτησίας του Μπαγκλαντές από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ δικαιολογήθηκε στη βάση ειδικών χαρακτηριστικών, τα οποία (θεωρήθηκε πως) δεν εδραίωναν ένα «γενικό προηγούμενο μονομερούς απόσχισης». Τα χαρακτηριστικά αυτά ήταν ότι αποτελούσε έδαφος *γεωγραφικά αποκομμένο* από την υπόλοιπη επικράτεια του Πακιστάν, ο πληθυσμός του οποίου μάλιστα ήταν *εθνοτικά διαφορετικός* (Musgrave, 1997, σ.107-8). Τα δύο αυτά γνωρίσματα είναι παρόμοια με αυτά που η Γ.Σ. είχε άλλωστε αναγνωρίσει ως κριτήρια των αποικιακών εδαφών που είχαν δικαίωμα στην αυτοδιάθεση (Radan, 2000). Πάντως, ο Musgrave επισημαίνει πως η περίπτωση του Μπαγκλαντές συνάδει με τη «θεωρία της καταπίεσης», καθώς ουσιαστικά ήταν «το γεγονός της καταπίεσης» που υπόρρητα οδήγησε στη αναγνώριση της απόσχισης (1997, σ.191-2). Για μια πλήρη ανάλυση της απόσχισης του Μπαγκλαντές (σύγκρουση, αιτιολογία, ανάμειξη Ινδίας, διεθνής αναγνώριση) βλέπε Heraclides, 1991, σ.147-164.

³⁰⁴ Σημειωτέον ότι και εδώ ακολουθήθηκε (έστω άρρητα) η αρχή του *uti possidetis*, αφού τα σύνορα της Ερυθραίας παρέμειναν όμοια με αυτά που είχε ως ιταλική αποικία, μετέπειτα ως βρετανικό έδαφος και εντέλει ως επαρχία (αρχικά ομόσπονδη) της Αιθιοπίας. Όμως ήταν ακριβώς οι εδαφικές διαφορές μεταξύ Αιθιοπίας και Ερυθραίας που αποτέλεσαν την αιτία ή αφορμή της μεταξύ τους σύρραξης (1998-2000). Για μια αποτίμηση της περίπτωσης της Ερυθραίας από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου βλέπε Cassese, 1995, σ.218-23.

διεθνών παραγόντων). Στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας είναι πιο δύσκολο να αποφανθεί κανείς: Ακολουθώντας τη γνώμη της Επιτροπής Μπάντιντερ, πολλοί αποδέχονται πως το φαινόμενο συνιστά *διάλυση* παρά *απόσχιση*. Είναι ενδιαφέρον ότι η Επιτροπή ουσιαστικά αγνόησε το γεγονός ότι το γιουγκοσλαβικό Σύνταγμα προέβλεπε το δικαίωμα στην απόσχιση (αν και δεν προσδιόριζε επακριβώς τη διαδικασία που θα έπρεπε να ακολουθηθεί³⁰⁵) (Pellet, 1992, σ.179-80, Yarko, 1999, σ.276-7). Άλλοι επικρίνουν τη γνώμη της Επιτροπής και θεωρούν πως πρόκειται για απόσχιση (Musgrave, 1997, σ.200-07, Radan, 2000). Ίσως η σωστότερη και πιο ισορροπημένη θέση είναι αυτή του Wheatley, πως η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας συνιστά *διάλυση* που προήλθε από τις αποσχιστικές επιδιώξεις της Σλοβενίας και της Κροατίας (2005, σ.100-02). Η μόνη περίπτωση που θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί απόσχιση και που φαίνεται να παρεκκλίνει από τον μεταπολεμικό κανόνα είναι η περίπτωση του Κοσόβου, μιας περιοχής αναγνωρισμένης ως νόμιμου εδάφους ενός κράτους, που δεν υπήρξε στο παρελθόν ομόσπονδη μονάδα (όπως π.χ. η Κροατία και η Βοσνία), αλλά είχε καθεστώς αυτονομίας εντός της Σερβίας· απ' την άλλη – και παρά την πρότερη εκδήλωση αποσχιστικού κινήματος – η ανεξαρτησία επήλθε μετά από διεθνή επέμβαση. Επιπλέον, κάποιες περιπτώσεις που με πολιτικούς όρους συνιστούν απόσχιση αλλά δεν έχουν τύχει διεθνούς αναγνώρισης είναι η κατηγορία των *de facto* κρατών, όπως η Σομαλιλάνδη, η Βόρεια Κύπρος, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η Υπερδνειστερία, η Ν. Οσσετία και η Αμπχαζία· και σε αυτές τις περιπτώσεις όμως – με εξαίρεση την πρώτη – τίθεται το ερώτημα αν θα είχε επιτευχθεί η απόσχιση χωρίς την επέμβαση ή συνδρομή άλλου κράτους.

Κλείνοντας, θα πρέπει να σημειώσουμε πως, παρά τη δυσανεξία του διεθνούς συστήματος στην απόσχιση και την εθνική αυτοδιάθεση, η αρχή της «*εσωτερικής αυτοδιάθεσης*» ή αλλιώς «*μη-αποσχιστικής αυτοδιάθεσης*» (Heraclides, 1997α, σ.505) προκρίνεται ολοένα και πιο έντονα – όπως πιστοποιείται από έναν σεβαστό αριθμό συμφωνιών που αποσκοπούν στη διευθέτηση των αποσχιστικών συγκρούσεων (Khosla, 2005, σ.24-6) – ως μια μέση λύση, η οποία θα ικανοποιεί εν μέρει τις αξιώσεις πολλών μειονοτήτων μέσω της παραχώρησης εδαφικής αυτονομίας, ομόσπονδου *status* και άλλων καθεστώτων προστασίας των συλλογικών δικαιωμάτων τους, και ταυτόχρονα θα μειώνει τους (αντιληπτούς ως) κινδύνους για τη διεθνή σταθερότητα και την εδαφική ακεραιότητα (Henrard, 2004, σ.52, Lapidoth, 1996, σ.23, Welhengama, 2000, σ.128, 248, Wheatley, 2005, σ.106-9). Αναφορικά με τις διευθετήσεις εσωτερικής αυτοδιάθεσης έχουν διατυπωθεί επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητά τους

³⁰⁵ Σε κάθε περίπτωση, ο Ηρακλείδης αναφέρει πως, για να επέλθει η απόσχιση μιας ομοσπονδιακής μονάδας, έπρεπε να συναινέσουν και οι υπόλοιπες ομόσπονδες Δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβίας, κάτι που ουσιαστικά παραπέμπει σε διαδικασία «διάσπασης» (και όχι απόσχισης *per se*) (Heraclides, 1997α, σ.507).

και το κατά πόσον ενισχύουν περαιτέρω τις αποσχιστικές επιδιώξεις (Kälin, 2004, σ.305). Ειδικότερα ως προς το δεύτερο, ο Ηρακλείδης έχει παρατηρήσει πως *σε γενικές γραμμές* η χορήγηση αυτονομίας ή ομόσπονδου *status* δεν έχει αποτελέσει «σκαλοπάτι» προς την απόσχιση, ειδικά αν το καθεστώς είναι δημοκρατικό, αν η διευθέτηση είναι αποτέλεσμα ουσιαστικού διαλόγου (και όχι έξωθεν ή άνωθεν επιβολής) και αν επιδεικνύεται ειλικρινής πολιτική βούληση για τήρηση των συμφωνηθέντων (ιδιαίτερα από την πλευρά της κυβέρνησης) (Heraclides, 1997α, σ.505-07, 1997β, σ.693). Ο Hechter φτάνει σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα, αλλά στη βάση διαφορετικής αιτιολογίας: οι διευθετήσεις εσωτερικής αυτοδιάθεσης μειώνουν την πιθανότητα εθνικιστικής και αποσχιστικής βίαιης εξέγερσης (όχι όμως και *μη βίαιης* κινητοποίησης), εφόσον η κεντρική κυβέρνηση διατηρεί την ικανότητα παροχής ενός επιπέδου ασφάλειας και ευημερίας στις αυτόνομες ή ομόσπονδες οντότητες· στην αντίθετη περίπτωση οι πληθυσμοί τους (ή η ηγεσία τους) θεωρεί πως δεν υπάρχει κανένα όφελος από την παραμονή στο κράτος (Hechter, 2004, σ.292, 296). Στην περίπτωση των Ορόμο η «απόκτηση» ομοσπονδιακού κρατιδίου έχει οδηγήσει στην αποδυνάμωση των αποσχιστικών επιδιώξεων ή, τουλάχιστον, της ένοπλης διεκδίκησής τους· η παραχώρηση αυτονομίας στους Παπούα, απ' την άλλη, δε φαίνεται να έχει κάμψει την αποσχιστική δράση ούτε την ένταση των συναισθημάτων που την τροφοδοτούν, σε μεγάλο βαθμό λόγω της απρόθυμης στάσης της ινδονησιακής κυβέρνησης να εφαρμόσει ουσιαστικά τη λύση της αυτονομίας.

Ενδοκρατικές, «εθνοτικές» και αποσχιστικές συγκρούσεις

Το ζήτημα των αποσχιστικών συγκρούσεων πρέπει να ενταχθεί σε κάποια ιστορικά πλαίσια για να γίνει κατανοητό. Καταρχήν πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο της σύγχρονης πολιτικής και των χαρακτηριστικών της: το κυρίαρχο, εδαφικό και παρεμβατικό κράτος, τις ιδέες περί φυσικών δικαιωμάτων και λαϊκής κυριαρχίας, την πολιτικοποίηση του πολιτισμικού έθνους και την παγκοσμιοποίηση της πολιτικής (ευρωπαϊκός ιμπεριαλισμός, διεθνείς θεσμοί κλπ.) (Freeman, 1998, σ.14).

Ειδικότερα, οι αποσχιστικές συγκρούσεις μπορούν να ιδωθούν υπό το πρίσμα των ενδοκρατικών συγκρούσεων, οι οποίες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των ένοπλων συγκρούσεων κατά τη μεταπολεμική περίοδο (Gleditsch *et al*, 2002, σ.623). Σύμφωνα με τα στοιχεία της κοινής βάσης δεδομένων δύο ινστιτούτων που ερευνούν τις ένοπλες συγκρούσεις – του Uppsala Conflict Data Program (UCDP) και του Peace Research Institute Oslo (PRIO) – οι

ενδοκρατικές συγκρούσεις παρουσίαζαν μια σταθερή ανοδική πορεία ως τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, οπότε και σημείωσαν σημαντική έκρηξη, για να επανέλθουν από τα μέσα της δεκαετίας του '90 στα επίπεδα της δεκαετίας του '80, με πτωτικές τάσεις³⁰⁶. Οι συγκρούσεις διακρίνονται ως προς την έντασή τους σε «ήσσονες» (θάνατοι περισσότεροι από 25 και λιγότεροι από 1000 για κάθε χρονιά σύγκρουσης) και σε «πολέμους» (θάνατοι περισσότεροι από 1000 για κάθε χρονιά), το ποσοστό των οποίων βαίνει μειούμενο τα τελευταία χρόνια (Harbom και Wallensteen, 2009, σ.586).

Ο ορισμός της *ένοπλης σύγκρουσης* που χρησιμοποιεί η βάση δεδομένων UCDP/PRIO είναι ο εξής:

η ένοπλη σύγκρουση είναι μια διαμφισβητούμενη ασυμφωνία [*incompatibility*] που αφορά κυβέρνηση ή/και έδαφος, κατά την οποία η χρήση ένοπλης δύναμης μεταξύ δύο μερών, από τα οποία τουλάχιστον το ένα είναι η κυβέρνηση ενός κράτους, αποβαίνει σε τουλάχιστον 25 θανάτους σχετιζόμενους με μάχη (ιστοσελίδα UCDP, 2010).

Συνολικά την περίοδο 1946-2008 έχουν εκδηλωθεί 240 ένοπλες συγκρούσεις. Υπήρχαν 36 ενεργές συγκρούσεις το 2008, εκ των οποίων οι 31 ήταν ήσσονες και μόλις οι πέντε πόλεμοι, ενώ ως προς τον *τύπο* οι 30 ήταν «ενδοκρατικές» (σύγκρουση μεταξύ κυβέρνησης και εσωτερικών ομάδων), οι πέντε «διεθνοποιημένες ενδοκρατικές» (ενδοκρατικές συγκρούσεις με ένοπλη παρέμβαση ξένης κυβέρνησης) και μόλις μία «διακρατική» (σύγκρουση μεταξύ κρατών)³⁰⁷ (Harbom και Wallensteen, 2009, σ.577-8, 586). Επιπλέον, ως προς τη γεωγραφική κατανομή οι περισσότερες συγκρούσεις εντοπίζονται στην Ασία και την Αφρική· εντός της κάθε περιφέρειας, βεβαίως, κάποιες χώρες ξεχωρίζουν ως εστίες πολλαπλών συγκρούσεων (η Αιθιοπία και η Ινδονησία αλλά- αναλογικά με το μέγεθός της- και η Γεωργία είναι κάποιες εξ αυτών)³⁰⁸. Πέρα από την ύπαρξη μιας τάσης συγκέντρωσης των συγκρούσεων σε συγκεκριμένα κράτη, οι συγκρούσεις τείνουν επίσης να συγκεντρώνονται σε περιοχές. Με βάση τα στοιχεία του Scherrer για μια πιο περιορισμένη χρονικά περίοδο (1985-94), η περιοχή της Νοτιοανατολικής Ασίας³⁰⁹ είχε τις περισσότερες βίαιες συγκρούσεις από κάθε άλλη περιοχή της ασιατικής ηπείρου· αντιστοίχως αυτό ισχύει για το Κέρας της Αφρικής (Scherrer, 1999, σ.67). Άρα, και οι περιπτώσεις που εξετάζουμε βρίσκονται σε περιοχές (και κράτη) με υψηλό βαθμό

³⁰⁶ Αυτή η εκτίμηση για τη γενική τάση των ενδοκρατικών συγκρούσεων επιβεβαιώνεται και από άλλες βάσεις δεδομένων, για παράδειγμα αυτή του CIDCM (Hewitt, 2010, σ.19).

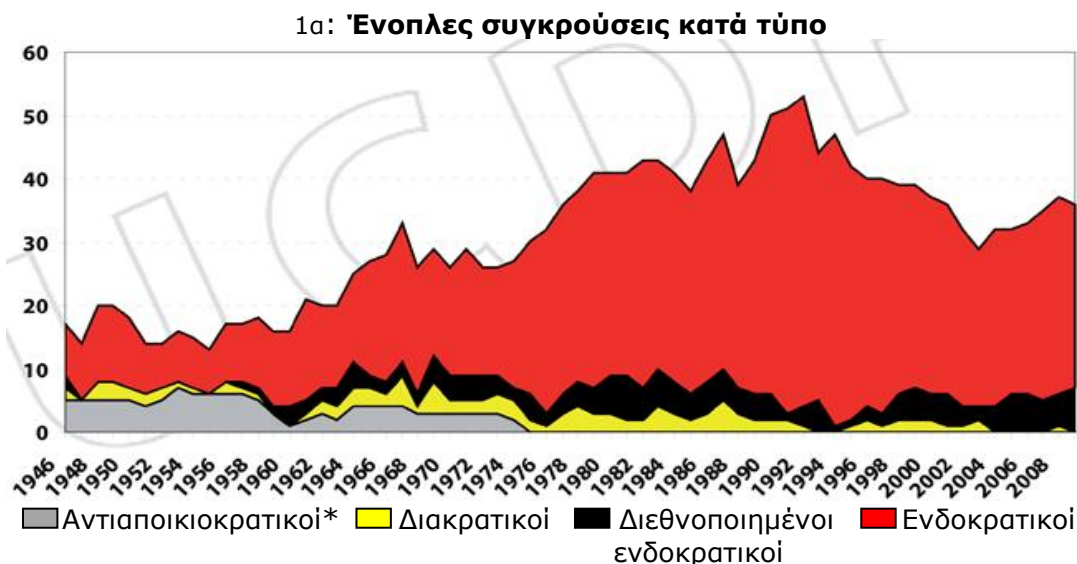
³⁰⁷ Συνολικά για την περίοδο 1989-2009, σύμφωνα με τη βάση δεδομένων UCDP/PRIO, οι συγκρούσεις που εκδηλώθηκαν ήταν 128. Αυτές, με κριτήριο τις δύο προαναφερθείσες διαστάσεις, κατανέμονται αφενός σε 80 ήσσονες συγκρούσεις και 48 πολέμους και αφετέρου σε 93 ενδοκρατικές, 27 διεθνοποιημένες ενδοκρατικές και 8 διακρατικές (Harbom και Wallensteen, 2009, σ.578).

³⁰⁸ Για μια πλήρη λίστα των συγκρούσεων και των βασικών χαρακτηριστικών τους για την περίοδο 1946-2004 βλέπε http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/15/15860_Conflict_list_1946-2004.pdf (UCDP/PRIO).

³⁰⁹ Παρόλο που ο Scherrer κατατάσσει την Ινδονησία στη «Νησιωτική Ασία», εδώ συμπεριλαμβάνουμε την περιοχή αυτή στη «Νοτιοανατολική Ασία», όπως άλλωστε είθισται.

συγκέντρωσης συγκρούσεων. Με στοιχεία της βάσης δεδομένων UCDP/PRIO οι Buhaug και Gleditsch διαπιστώνουν πως οι αποσχιστικές συγκρούσεις είναι ιδιαίτερα πιθανό να «μεταδοθούν» σε γειτονικά κράτη, πολλώ μάλλον όταν υπάρχουν εθνοτικά συγγενείς ομάδες (*ethnic kin*) στην άλλη πλευρά των συνόρων (2008, σ.216-7, 229). Τα παρακάτω γραφήματα από τη βάση δεδομένων UCDP/PRIO απεικονίζουν κάποιες από τις τάσεις και τα χαρακτηριστικά των ένοπλων συγκρούσεων που αναφέραμε.

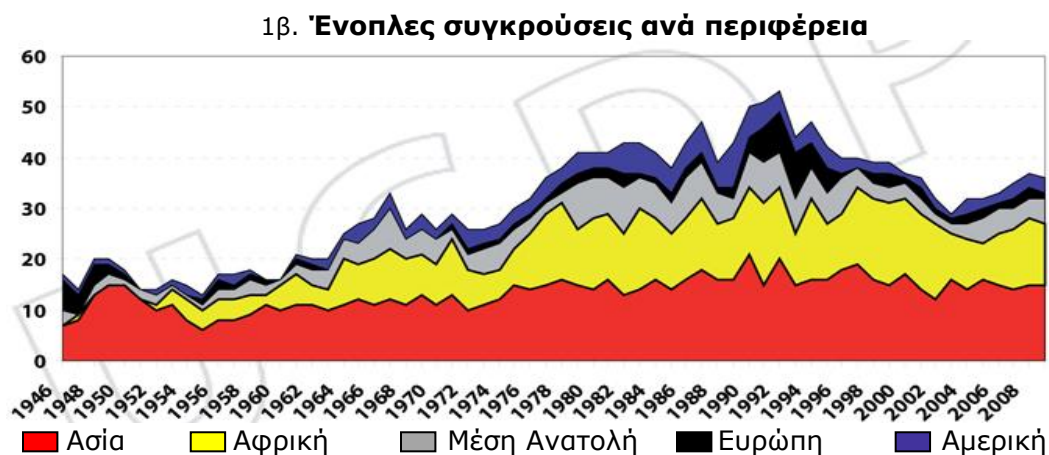
Γραφήμα 1: Ένοπλες συγκρούσεις κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1946-2009)

Πηγή: Βάση δεδομένων UCDP,

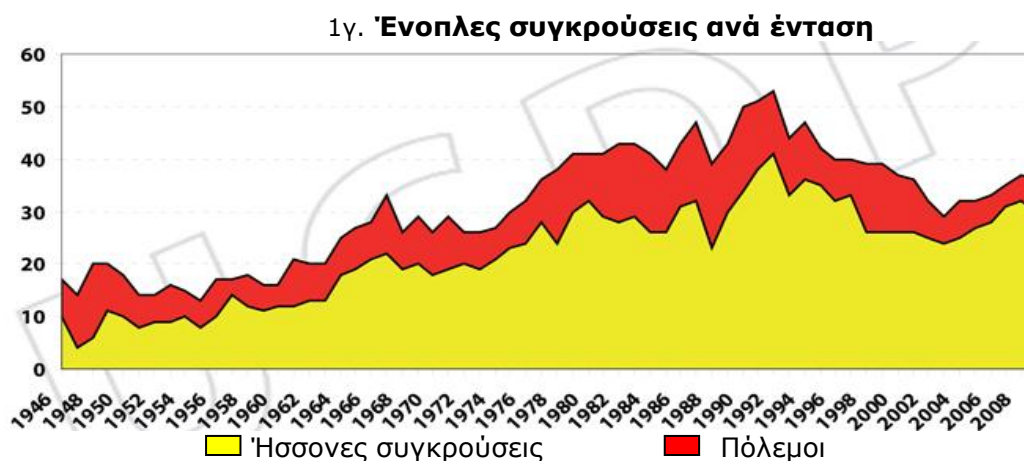
http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/20/20866_conflict_types_2009a.jpg.

*Η κατηγορία των «εξωκρατικών» (*extrastate*) συγκρούσεων ουσιαστικά παραπέμπει σε αντιαποικιακούς πολέμους (<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>).

Πηγή: Βάση δεδομένων UCDP,

http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/18/18752_conflict_region_2009a.jpg.

Πηγή: Βάση δεδομένων UCDP,
http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/18/18758_conflicts_intensity_2009a.jpg.

Οι αποσχιστικές συγκρούσεις λοιπόν ανήκουν τόσο στις ενδοκρατικές όσο και στις διεθνοποιημένες ενδοκρατικές συγκρούσεις. Για τον ακριβή προσδιορισμό του αριθμού των αποσχιστικών συγκρούσεων είναι ιδιαίτερα χρήσιμη η συμπερίληψη μιας πρόσθετης διάστασης των ένοπλων συγκρούσεων, αυτής του *στόχου* ή «τύπου ασυμφωνίας». Η βάση δεδομένων UCDP/PRIO, για παράδειγμα, διακρίνει σε «*κυβερνητικές*» συγκρούσεις, οι οποίες αφορούν «τον τύπο του πολιτικού συστήματος, την αντικατάσταση της κεντρικής κυβέρνησης ή την αλλαγή της σύνθεσής της» (με άλλα λόγια σε «κλασικούς» εμφύλιους πολέμους), και σε «*εδαφικές*» συγκρούσεις. Οι εδαφικές συγκρούσεις, όταν είναι διακρατικές, αφορούν τον κρατικό έλεγχο μιας περιοχής, ενώ, όταν είναι ενδοκρατικές, αφορούν διεκδικήσεις «απόσχισης ή αυτονομίας» (Buhaug, 2006, σ.692, ιστοσελίδα UCDP, 2010). Ορισμένες μελέτες έχουν προσθέσει μian άλλη διάσταση, σημαντική και για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, η οποία αφορά στο κατά πόσον είναι εθνοτικά ή ιδεολογικά/πολιτικά τα κίνητρα ή η ταυτότητα της αντικυβερνητικής ένοπλης δράσης. Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε συγκεντρωτικά τις εκτιμήσεις κάποιων μελετών σχετικά με τον χαρακτήρα και το είδος των εθνοκρατικών ένοπλων συγκρούσεων. Αυτό θα μας επιτρέψει να αποτιμήσουμε, έστω κατά προσέγγιση, το εμπειρικό σύνολο των αποσχιστικών συγκρούσεων της μεταπολεμικής περιόδου, ιδιαίτερα αυτών με εθνοτική βάση, στο οποίο εντάσσονται οι περιπτώσεις που εξετάζει η εργασία.

Πίνακας 13. **Ενδοκρατικές και αποσχιστικές συγκρούσεις**

Μελέτη	Περίοδος	Σύνολο ένοπλων συγκρούσεων	Ενδοκρατικές (εμφύλιες) συγκρούσεις	Εθνοτικές συγκρούσεις	Αποσχιστικές συγκρούσεις	Εθνοτικές αποσχιστικές συγκρούσεις
Wimmer και Min (2006, 2009)	1816-2001	484	296	152*	109	82
Harbom και Wallensteen (2009), UCDP/PRIO	1946-2008	240	180			
Wimmer <i>et al</i> (2009)	1946-2005		215	110	60	57
Buhaug** (2006)	1946-2000		103	66*	41	38
Heraclides (1997β)	1945-1996				70	
Sambanis και Zinn (2006)	1945-1999				103***	
Ayres (2000)	1945-1996					55
Khosla (2005), CIDCM	1956-2004					71***

*Οι αριθμοί αυτοί δεν δίνονται ρητά από τις δύο συγκεκριμένες μελέτες, όμως προκύπτουν από τα υπόλοιπα αριθμητικά στοιχεία τους (Buhaug, 2006, σ.693, Wimmer και Min, 2009, σ.405). Στις «εθνοτικές συγκρούσεις» περιλαμβάνονται αυτές οι ενδοκρατικές συγκρούσεις που έχουν εθνοτική βάση, είτε αφορούν εδαφικές διεκδικήσεις (απόσχιση) είτε τον κυβερνητικό έλεγχο.

**Τα στοιχεία που παρέχει ο Buhaug δεν προέρχονται από δική του έρευνα αλλά από τέσσερις άλλες μελέτες. Οι αριθμοί που παρατίθενται στον παρόντα πίνακα αποτελούν τον μέσο όρο των στοιχείων των τριών μελετών (αυτές των Sambanis, Goldstone *et al*, Fearon και Laitin) στρογγυλεμένοι προς τα πάνω· η μελέτη του Licklider δε συμπεριλήφθηκε στα στοιχεία που παραθέτουμε, επειδή είναι λίγο παλαιότερη. Τα στοιχεία των τριών μελετών, πάντως, δεν απέχουν σημαντικά μεταξύ τους (βλέπε Buhaug, 2006, σ.693 πίνακας 1).

*** Οι δύο αυτές πηγές αναφέρονται σε συγκρούσεις «αυτοδιάθεσης» και όχι απόσχισης *per se*, ο ορισμός που δίνουν όμως μας επιτρέπει να τις συμπεριλάβουμε στον πίνακα. Η Khosla, βασιζόμενη στη βάση δεδομένων του CIDCM, ορίζει τις ένοπλες συγκρούσεις αυτοδιάθεσης ως «ένοπλες συγκρούσεις εδαφικά συγκεντρωμένων εθνοτικών ομάδων [με σκοπό] την αυτονομία ή την ανεξαρτησία» (2005, σ.21). Άρα, μπορούμε βάσιμα να θεωρήσουμε πως αναφέρεται σε εθνοτικές αποσχιστικές συγκρούσεις. Οι Sambanis και Zinn ορίζουν τα «κινήματα αυτοδιάθεσης» ως κινήματα που διεκδικούν αυτοκυβέρνηση ή αυτονομία ή απόσχιση. Οι συγγραφείς δηλώνουν πως συνήθως τα κινήματα αυτοδιάθεσης αφορούν εθνοτικές ομάδες, όμως δεν παραθέτουν συγκεκριμένο αριθμό, οπότε εισάγουμε την εκτίμησή τους στη στήλη των αποσχιστικών κινήματων (2006, σ.14).

Θεωρούμε πως τα παραπάνω στοιχεία συνθέτουν σε ικανοποιητικό βαθμό την εικόνα των ενδοκρατικών και αποσχιστικών συγκρούσεων. Βεβαίως υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις στα στοιχεία, οι οποίες οφείλονται σε έναν συνδυασμό παραγόντων: λιγότερο στη διαφορετική χρονική περίοδο αναφοράς και περισσότερο στις διαφορετικές βάσεις δεδομένων ή στον διαφορετικό συνδυασμό στοιχείων από τις ίδιες, στους διαφορετικούς ορισμούς που χρησιμοποιούνται³¹⁰, στη διαφορετική χρήση των στοιχείων ανάλογα με τον εξειδικευμένο ερευνητικό σκοπό κ.α³¹¹. Εξαιτίας αυτών των διαφορών, οι Wimmer και Min, για παράδειγμα, δεν καταγράφουν τις περιπτώσεις των Παπούα και των Ορόμο ως συγκρούσεις, σε αντίθεση με τον Ayres (2000, σ.116)³¹². Μπορούμε να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις για τον παραπάνω πίνακα: Πρώτον, αναφέρεται σε ένοπλες συγκρούσεις από ένα όριο βίας και πάνω, όπου τα δύο αντιμαχόμενα μέρη έχουν κάποιον βαθμό *οργάνωσης* και το ένα εξ αυτών είναι κυβέρνηση· έτσι, δεν συμπεριλαμβάνονται βίαιες «εθνοτικές» συγκρούσεις μεταξύ ομάδων, ούτε «μη κρατική βία» (μεταξύ οργανωμένων ένοπλων ομάδων), ούτε περιπτώσεις «μονομερούς βίας» από την κυβέρνηση ή μια ένοπλη ομάδα εναντίον πολιτών (Gleditsch *et al*, 2002, σ.626, ιστοσελίδα UCDP, 2010). Δεύτερον, τα στοιχεία του πίνακα αναφέρονται σε ξεχωριστές συγκρούσεις, όμως οι παρατηρήσεις συγκρούσεων είναι αρκετά περισσότερες. Αυτό οφείλεται, αφενός, στο ότι ορισμένες (ενδοκρατικές) συγκρούσεις μπορεί να περιλαμβάνουν πολλαπλά «ζεύγη συγκρούσεων» (*conflict dyads*), καθώς στα πλαίσια της ίδιας σύγκρουσης η κυβέρνηση αντιπαράκειται με περισσότερες της μιας ένοπλες οργανώσεις³¹³ (Harbom *et al*, 2008, σ.699-

³¹⁰ Για παράδειγμα, η πιο ενημερωμένη και ευρέως διαδεδομένη βάση δεδομένων για τις ένοπλες συγκρούσεις ήταν ως το 1993 τουλάχιστον το πρόγραμμα Correlates of War (COW)· ο λειτουργικός ορισμός του πολέμου είναι οι 1000 θάνατοι, ενώ η βάση δεδομένων του UCDP είδαμε πως θέτει ως κριτήριο τους 25 θανάτους και κάνει εν συνεχεία διάκριση σε ήσσονες συγκρούσεις και πολέμους (Gleditsch *et al*, 2002, σ.617). Αυτές οι διαφορές στους ορισμούς οδηγούν φυσικά στη συμπερίληψη διαφορετικών περιπτώσεων και εμμέσως επηρεάζουν τα συμπεράσματα των μελετών που χρησιμοποιούν τη μία ή την άλλη βάση δεδομένων.

³¹¹ Για μια εκτενή μελέτη σχετικά με προβλήματα στην εννοιολόγηση και την ποσοτική έρευνα των εμφυλίων (ενδοκρατικών) πολέμων - προβλήματα που σχετίζονται άμεσα με το περιεχόμενο και τη χρήση των σχετικών βάσεων δεδομένων - βλέπε Nicholas Sambanis (2004) «What is a Civil War?», *Journal of Conflict Resolution*, 48:6, σ.814-858, <http://pantheon.yale.edu/~ns237/index/research/Whatis.pdf>.

³¹² Τα αποσχιστικά κινήματα που εξετάζουμε συμπεριλαμβάνονται επίσης στη λίστα συγκρούσεων του UCDP/PRIO 1946-2004 (βλέπε http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/15/15860_Conflict_list_1946-2004.pdf). Συμπεριλαμβάνονται επίσης στη λίστα συγκρούσεων του Scherrer για την περίοδο 1984-1995. Ο Scherrer αποδίδει κυρίαρχο «εθνο-εθνικιστικό» - δηλαδή ουσιαστικά αποσχιστικό με την ευρεία έννοια - χαρακτήρα στη σύγκρουση των Ορόμο· τη σύγκρουση της Δ. Παπούα την κατατάσσει πρωτίστως στις συγκρούσεις «ξένης κατοχής» (ή «αντιαποικιακές» συγκρούσεις), στις οποίες όμως διακρίνει επίσης κυρίαρχη την εθνοεθνικιστική διάσταση. Είναι ενδιαφέρον πως ο Scherrer αποδίδει στις περισσότερες συγκρούσεις και δευτερεύοντα χαρακτηριστικά. Έτσι, η σύγκρουση των Ορόμο με την αιθιοπική κυβέρνηση, εκτός από εθνοεθνικιστική, χαρακτηρίζεται σε δεύτερο βαθμό «αντικαθεστωτική» και σε τρίτο βαθμό σύγκρουση ξένης κατοχής, ενώ η σύγκρουση των Παπούα με την ινδονησιακή κυβέρνηση χαρακτηρίζεται δευτερευόντως ως «γενοκτονία» και σε τρίτο βαθμό «εθνοεθνικιστική» (Scherrer, 1999, σ.61-2, 73-7).

³¹³ Ένα εύρημα της μελέτης των Harbom *et al* είναι πως, παρότι πολλαπλά ζεύγη σύγκρουσης εντοπίζονται μόνο σε 30 από τις 236 συγκρούσεις της περιόδου 1946-2007, ο αριθμός των ζευγών φτάνει τις 487. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια το ποσοστό των συγκρούσεων με περισσότερα του ενός ζεύγη αυξάνεται και έφτασε το

702)· κάτι τέτοιο ίσχυε για κάποιο διάστημα στην περίπτωση των Ορόμο, όπως θα δούμε. Αφετέρου, πολλές συγκρούσεις σταματούν και επανεμφανίζονται αργότερα, με ίδια ή διαφορετικά χαρακτηριστικά. Ο Ayres, για παράδειγμα, καταγράφει 55 αποσχιστικές συγκρούσεις, όπως είδαμε, αλλά 77 συγκρουσιακά *επεισόδια*³¹⁴ (2000, σ.109). Η επανεμφάνιση «παγωμένων» συγκρούσεων είναι εκτεταμένο φαινόμενο· μάλιστα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 οι επανεμφανιζόμενες συγκρούσεις είναι πολύ περισσότερες από τις νέες (Elbadawi *et al*, 2008, σ.453-4). Και οι δύο περιπτώσεις της παρούσας εργασίας αποτελούν επανεμφανιζόμενες συγκρούσεις, σύμφωνα με τη λίστα UCDP/PRIO:

- Η ένοπλη αντιπαράθεση της αιθιοπικής κυβέρνησης με το OLF καταγράφεται ως ήσων σύγκρουση τις περιόδους 1989-1991 και 1999-2008.
- Η αντιπαράθεση του OPM με την κυβέρνηση της Ινδονησίας καταγράφεται ως ήσων σύγκρουση το 1965 και την περίοδο 1967-69 και ως πόλεμος την περίοδο 1976-8 (η σύγκρουση μετά το 1997 δεν πληροί τα κριτήρια της ένοπλης σύρραξης, κατά το UCDP/PRIO) (λίστα συγκρούσεων UCDP/PRIO, Harbom και Wallensteen, 2009, σ.585).

Επιπλέον, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκονται τα αποσχιστικά κινήματα που μελετά η εργασία πληρούν τα τέσσερα (ποιοτικά, και όχι ποσοτικά) κριτήρια του «αποσχιστικού πολέμου» που έχει θέσει ο Ηρακλείδης, ήτοι: 1) οργανωμένη αποσχιστική δράση, 2) αυξημένη υποστήριξη από τον πληθυσμό της ομάδας για τον στόχο της αυτοδιάθεσης, 3) ενεργή αντίδραση του κράτους στα αποσχιστικά σχέδια, και 4) σταθερή και επαναλαμβανόμενη στρατιωτική δραστηριότητα από τις αποσχιστικές δυνάμεις και ταυτόχρονα αντιπαράθεση στρατιωτικών δυνάμεων από το κράτος (Heraclides, 1997β, σ.683).

Όσον αφορά ειδικότερα τα αποσχιστικά κινήματα που μας ενδιαφέρουν, τα στοιχεία του πίνακα και ιδιαίτερα αυτά που προέρχονται από τους Wimmer *et al* και τον Buhaug – παρά τις διαφοροποιήσεις τους – υποδεικνύουν μια σειρά από παρατηρήσεις: Πρώτον, οι αποσχιστικές συγκρούσεις αποτελούν περίπου το 1/3 των ενδοκρατικών συγκρούσεων. Άρα, οι περισσότερες εξ αυτών αφορούν «πολιτικές» συγκρούσεις για την κατάληψη της εξουσίας και τον έλεγχο του κράτους. Δεύτερον, οι ενδοκρατικές συγκρούσεις που έχουν εθνοτική βάση είναι ελαφρώς περισσότερες από αυτές με «ιδεολογική» βάση. Τρίτον, εκ των συγκρούσεων με εθνοτικό

2002 σε 30% επί των ενεργών συγκρούσεων (2008, σ.701-2).

³¹⁴ Σχετικά με τα *επεισόδια* ένοπλων συγκρούσεων, η λίστα συγκρούσεων του Center for Systemic Peace (CPS) - σε συνεργασία με το CIDCM που αναφέρεται στον πίνακα – καταγράφει συνολικά 317 τέτοια επεισόδια για την περίοδο 1946-2010. Από τη λίστα προκύπτει πως τα 81 επεισόδια είχαν «διακρατικό» χαρακτήρα και τα 236 «εθνοτικό-ενδοκρατικό» (βλέπε <http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>). Δε συμπεριλάβαμε αυτά τα στοιχεία στον πίνακα 13, διότι δεν προσδιορίζεται ο αριθμός των *συγκρούσεων*.

χαρακτήρα λίγο παραπάνω από τις μισές έχουν αποσχιστική στόχευση³¹⁵. Τέταρτον, επιβεβαιώνεται σε μεγάλο βαθμό και ποσοτικά η αναφερθείσα σε προηγούμενα κεφάλαια κοινή πεποίθηση πως η συντριπτική πλειοψηφία των αποσχιστικών συγκρούσεων έχει εθνοτική βάση. Αυτή η παρατήρηση δεν είναι ανάγκη να κατανοηθεί με ουσιοκρατικό και μονοσήμαντο τρόπο. Σημαίνει πως αυτοί που διεκδικούν την απόσχιση συνήθως *επικαλούνται* μιαν εθνοτική ταυτότητα ή/και μιλούν *ex onόματος* μιας εθνοτικής ομάδας. Επιπλέον, μπορεί κανείς να διερευνήσει- όπως επιχειρεί αυτή η εργασία - πώς ακριβώς μέσα από τη συλλογική δράση (ανα)νοηματοδοτείται η εθνοτική ταυτότητα και πώς καθίσταται σημαντική.

Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας ακολουθούμε τα στοιχεία που παραθέτει η Khosla, βασισμένη στη βάση δεδομένων του Center for International Development and Conflict Management (CIDCM) και ειδικότερα του προγράμματος Minorities At Risk (MAR), που λειτουργεί στα πλαίσια αυτού του ερευνητικού κέντρου. Θεωρούμε πως τα *κινήματα που εξετάζει η εργασία αποτελούν περιπτώσεις του ευρύτερου συνόλου των ένοπλων εθνοτικών αποσχιστικών κινήματων*, όπως τα προσδιορίζει αυτή η βάση δεδομένων³¹⁶. Όπως αναφέραμε στον πίνακα 13, αυτό το σύνολο αποτελείται από εδαφικά συγκεντρωμένες εθνοτικές ομάδες που επιδιώκουν αυτονομία ή ανεξαρτησία, εξαιρουμένων των αντι-αποικιακών κινήματων (Khosla, 2005, σ.21). Στο σύνολο αυτό περιλαμβάνονται κινήματα που άσκησαν ένοπλη βία «κάποια στιγμή» από τη δεκαετία του 1950 και ύστερα (Khosla, 2005, σ.21). Ο ορισμός αυτός αποφεύγει τα περισσότερα αυστηρά κριτήρια που θέτουν άλλες ερευνητικές προσπάθειες. Επιπλέον, το CIDCM δεν καταγράφει μόνο τα ένοπλα αλλά και τα μη βίαια αποσχιστικά κινήματα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη διάκριση που κάνει σε μια σειρά από τύπους βίαιων και μη-βίαιων τακτικών ή «ρεπερτορίων» αποσχιστικής διεκδίκησης - τα οποία παρουσιάζουμε παρακάτω - επιτρέπει τη συνολική μελέτη του αποσχιστικού φαινομένου. Άλλωστε, αυτή η εργασία δεν εξετάζει τόσο τα δύο κινήματα από τη σκοπιά των ενδοκρατικών συγκρούσεων και της ένοπλης βίας όσο από αυτήν της αποσχιστικής και εθνοτικής κινητοποίησης. Για λόγους που άπτονται της μεθοδολογίας της συγκριτικής ανάλυσης επιλέξαμε τα δύο αποσχιστικά κινήματα (ή τις τρεις περιστάσεις αποσχιστικής κινητοποίησης) από ένα κοινό εμπειρικό σύνολο, *αυτό των αποσχιστικών κινήματων που χρησιμοποιούν ή έχουν για*

³¹⁵ Σχετικά με τις δύο τελευταίες παρατηρήσεις, η έρευνα του Scherrer (για την περίοδο 1985-1996) καταγράφει ακόμα μεγαλύτερο μερίδιο στις εθνοτικές και αποσχιστικές συγκρούσεις. Σύμφωνα με τον συγγραφέα περίπου τα 2/3 όλων των συγκρούσεων είχαν πρωτίστως εθνοτικό χαρακτήρα. Αθροίζοντας τις συγκρούσεις «εθνοεθνικισμού» (*ethnonationalism*) - τις οποίες ο Scherrer συνδέει με στόχους αυτονομίας και ανεξαρτησίας - με τις συγκρούσεις «ξένης κατοχής» - στις οποίες αποδίδει εθνοεθνικιστικό χαρακτήρα - προκύπτει πως περίπου τα 2/3 των εθνοτικών συγκρούσεων και σχεδόν οι μισές συνολικά είχαν αποσχιστικό χαρακτήρα (1999, σ.61-2, 64-6).

³¹⁶ Τα κινήματα που εξετάζει η εργασία συμπεριλαμβάνονται στη λίστα ένοπλων εθνοτικών αποσχιστικών συγκρούσεων του CIDCM (Marshall και Gurr, 2005, σ.84-90).

μεγάλο διάστημα χρησιμοποιήσει ένοπλη πάλη· όμως ερευνητικός σκοπός μας δεν είναι πρωτίστως η εξήγηση του ένοπλου ή βίαιου χαρακτήρα της κινητοποίησης αλλά των μηχανισμών της αποσχιστικής συλλογικής δράσης. Επιπροσθέτως, πρέπει να υπενθυμίσουμε πως και τα δύο κινήματα εκτός από ένοπλο αγώνα έχουν εμπλακεί και σε μη βίαιη συλλογική δράση. Όπως παρατηρούν και οι Sambanis και Zinn στη μελέτη τους – η οποία βασίζεται εν μέρει σε στοιχεία που προέρχονται από το CIDCM/MAR (2006, σ.14) – «δεν υπάρχει κάποια φυσική διάκριση μεταξύ βίαιων και μη βίαιων κινήματων αυτοδιάθεσης» (ούτε μεταξύ επιδίωξης αυτονομίας και απόσχισης) (2006, σ.11-2). Μάλιστα, διαπιστώνουν πως από τα 103 βίαια κινήματα αυτοδιάθεσης (απόσχισης) που καταγράφουν τα 70 ξεκίνησαν ως μη βίαια (συμπεριλαμβανομένου αυτού των Παπούα) (Sambanis και Zinn, 2006, σ.40, 43-4).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του CIDCM, τα ένοπλα αποσχιστικά κινήματα κατά την περίοδο 1956-2004 ήταν 71³¹⁷, ενώ επιπλέον καταγράφονται και 77 μη βίαια κινήματα απόσχισης/αυτοδιάθεσης (αυτά αφορούν την περίοδο 1945-2004). Τα 54 εξ αυτών χρησιμοποίησαν αποκλειστικά συμβατικά μέσα πάλης, ενώ τα υπόλοιπα 23 έναν συνδυασμό συμβατικών και μαχητικών δράσεων (Khosla, 2005, σ.21-2, 27). Ο παρακάτω πίνακας με τη γεωγραφική κατανομή των βίαιων και μη αποσχιστικών συγκρούσεων επιβεβαιώνει τη συγκέντρωση των περισσότερων βίαιων συγκρούσεων στην Ασία και την Αφρική. Οι χώρες που έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα ευεπίφορες σε τέτοιες συγκρούσεις είναι η Ινδία και η Μιανμάρ με οκτώ βίαιες συγκρούσεις έκαστη (στην Αιθιοπία έχουν εκδηλωθεί τέσσερις και στην Ινδονησία τρεις). Επιπλέον, το γεγονός πως καταγράφεται αρκετά μεγάλος αριθμός μη βίαιων αποσχιστικών κινήματων σε περιφέρειες όπως η Δυτική Ευρώπη και η Αμερική και σχετικά χαμηλός σε Αφρική και Ασία (και αντιστρόφως όσον αφορά τις βίαιες συγκρούσεις) επιβεβαιώνει ως γενική τάση την προαναφερθείσα υπόθεση πως τα περισσότερα ανελεύθερα καθεστώτα σε συνδυασμό με τη υπανάπτυξη ευνοούν τη βίαιη εκδήλωση των συλλογικών διεκδικήσεων (εν προκειμένω των αποσχιστικών).

³¹⁷ Η Khosla σε δύο σημεία του κειμένου της (2005, σ.21, 22) αναφέρει ότι οι ένοπλες αποσχιστικές συγκρούσεις ήταν 71. Ο ίδιος αριθμός συγκρούσεων καταγράφεται στην αναλυτική λίστα του παραρτήματος της ίδιας έκθεσης του CIDCM (Marshall και Gurr, 2005, σ.84-90). Χωρίς να διευκρινίζεται περαιτέρω, πάντως, στο γράφημα 5.1 ο αριθμός των ένοπλων συγκρούσεων αυτοδιάθεσης ανεβαίνει στις 78 (Khosla, 2005, σ.25).

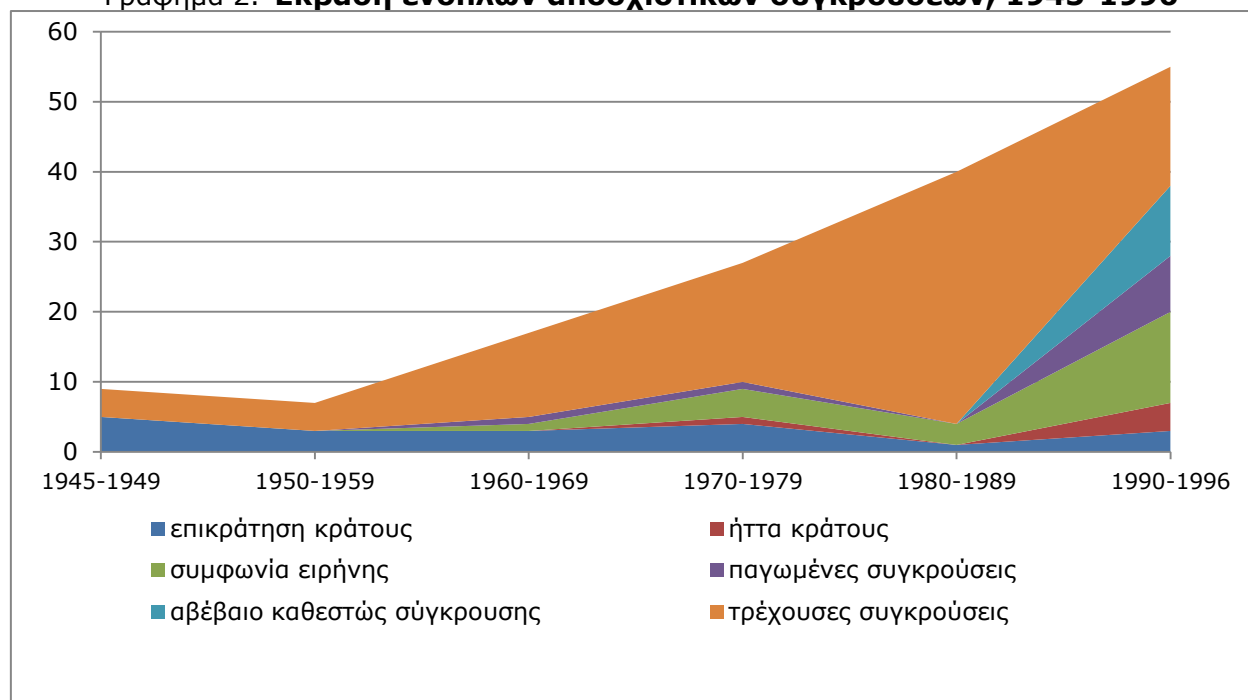
Πίνακας 14. Γεωγραφική κατανομή αποσχιστικών συγκρούσεων, 1955-2004

Περιοχές	Ένοπλες εθντικές αποσχιστικές συγκρούσεις (71)	Μη βίαιες εθντικές αποσχιστικές συγκρούσεις (77)
Δ. Ευρώπη και Β. Αμερική	3	18
Πρώην κομμουνιστικά κράτη	14	18
Λ. Αμερική	1	8
Ασία και Ειρηνικός	32	13
Β. Αφρική και Μ. Ανατολή	5	3
Υποσαχάρια Αφρική	16	17

Πηγή: CIDCM, Marshal και Gurr, 2005, σ.84-91

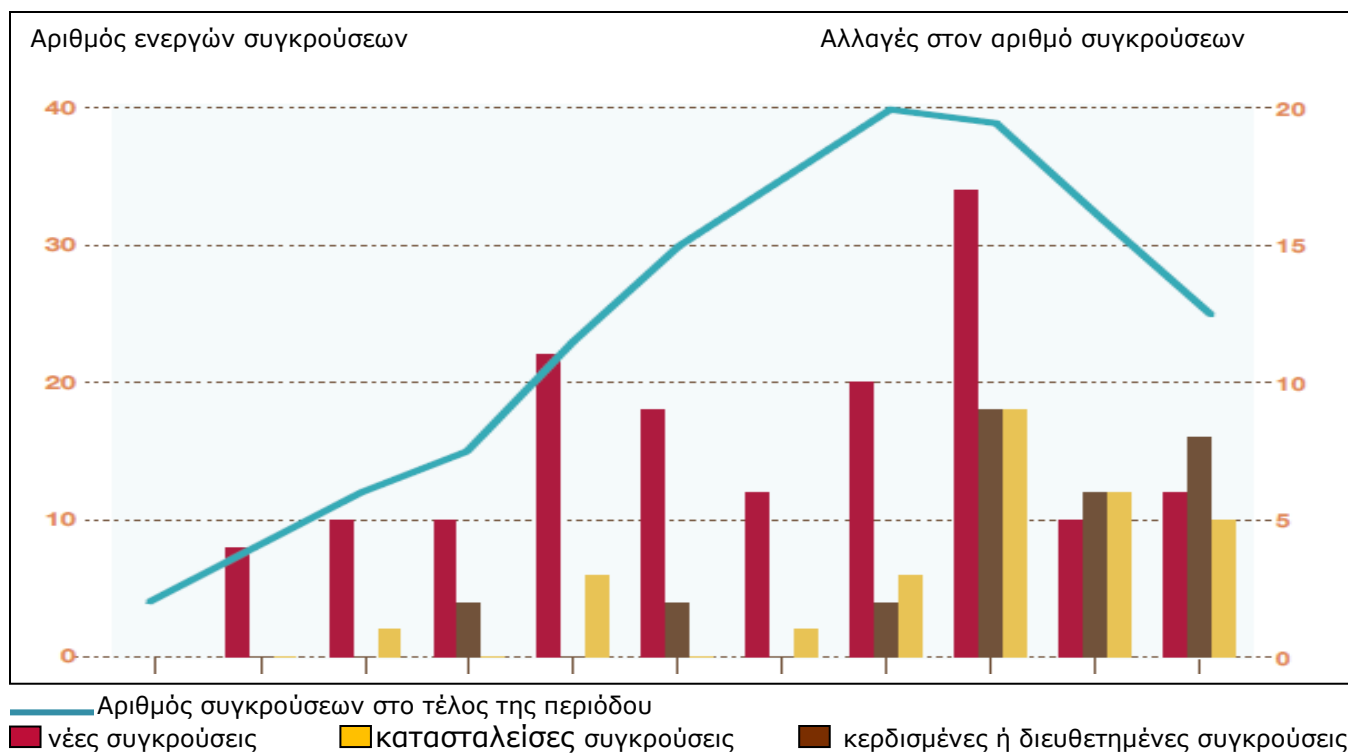
Τέλος, στα δύο γραφήματα που ακολουθούν επιβεβαιώνεται η τάση αύξησης των ένοπλων εθντικών αποσχιστικών συγκρούσεων, η κορύφωσή τους τα πρώτα χρόνια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο και η τάση περιορισμού τους από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η πρόσφατη αυτή τάση μείωσης των αποσχιστικών συγκρούσεων συνδέεται και με τη σχετική αύξηση των συγκρούσεων που με κάποιον τρόπο διευθετούνται (π.χ. μέσα από συμφωνίες ειρήνης). Αυτή η τάση υποδεικνύει πως, αν και τα αποσχιστικά αιτήματα αντιβαίνουν ευθέως τις κρατικές επιδιώξεις και οι δύο αυτές στάσεις «φαίνονται ασυμβίβαστες», τελικώς τα περιθώρια συμβιβασμού δεν είναι τόσο στενά όσο κατά κανόνα θεωρείται (Sisk, 2004, σ.255). Αυτή η περιστολή των ένοπλων αποσχιστικών συγκρούσεων συνάδει με μια ευρύτερη τάση μείωσης των επιπέδων πολιτικής βίας σε παγκόσμιο και ενδοκρατικό επίπεδο, που παρατηρείται την τελευταία δεκαπενταετία (Marshall και Gurr, 2005, σ.1).

Γράφημα 2. Έκβαση ένοπλων αποσχιστικών συγκρούσεων, 1945-1996

Πηγή: Heraclides, 2002, σ.169

Γράφημα 3. Ένοπλες εθνοτικές αποσχιστικές συγκρούσεις, 1956-2004

Πηγή: Khosla, 2005, σ.26.

Τακτικές και ρεπερτόρια αποσχιστικής δράσης

Στο εισαγωγικό κεφάλαιο παρουσιάσαμε την έννοια των «ρεπερτορίων» συλλογικής δράσης· εδώ θα αναφερθούμε στις ειδικότερες μορφές που λαμβάνουν σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων και συγκρούσεων. Μπορούμε καταρχήν να διακρίνουμε, με βάση τα στοιχεία του CIDCM/MAR, σε τέσσερις βασικές μορφές αποσχιστικών συγκρούσεων, τις δύο πρώτες μη βίαιες και τις άλλες δύο βίαιες. Αυτές οι μορφές παραπέμπουν άμεσα σε ρεπερτόρια αποσχιστικής διεκδίκησης και μπορεί να θεωρηθεί πως συγκροτούν ένα συνεχές βίας των αποσχιστικών συγκρούσεων³¹⁸. Αυτές οι μορφές είναι:

1. Οι «*συμβατικές*» δράσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν τη συμμετοχή σε εκλογικές αναμετρήσεις, τη συγκρότηση ομάδων πίεσης μέσω αντιπροσώπων, τις πολιτικές κυβερνήσεων αυτόνομων περιφερειών κ.α.
2. Τις «*μαχητικές*» δράσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν στρατηγικές παρεμπόδισης, όπως συλλογικής διαμαρτυρίας και αντίστασης στις αρχές· συχνά τέτοιες δράσεις συνοδεύονται από περιορισμένες «συμβολικές πράξεις» βίας.
3. Τις «*εχθροπραξίες χαμηλού επιπέδου*», οι οποίες αναφέρονται στην «τοπικής εμβέλειας» χρήση βίαιων τακτικών, όπως ταραχών, εξεγέρσεων, βομβιστικών ενεργειών και ένοπλων επιθέσεων κατά των αρχών.
4. Τις «*εχθροπραξίες υψηλού επιπέδου*», οι οποίες αναφέρονται στην «ευρεία και οργανωμένη ένοπλη βία εναντίον των αρχών» (Khosla, 2005, σ.22).

Τα ένοπλα αποσχιστικά κινήματα είναι ουσιαστικά αυτά που σε κάποια φάση υιοθέτησαν μορφές πάλης που εμπίπτουν στην τρίτη και τέταρτη κατηγορία. Η τρίτη και τέταρτη κατηγορία παραπέμπουν στο φαινόμενο της «εξέγερσης» (*insurgency*), η οποία έχει περιγραφεί ως τύπος σύγκρουσης, στρατηγικής, βίαιης δράσης «μη κρατικών δρώντων» κλπ (βλ. Duyvensteyn, 2007, Shultz *et al*, 2004). Σύμφωνα με τους Desai και Eckstein (1990, σ.442) η εξέγερση αποτελεί ένα «συγκρητικό φαινόμενο», καθώς συνδυάζει τρία επιμέρους στοιχεία: «πρώτον, το 'πνεύμα' της παραδοσιακής αγροτικής 'εξέγερσης', δεύτερον, την ιδεολογία και οργάνωση της σύγχρονης 'επανάστασης' και, τρίτον, τις επιχειρησιακές αρχές του ανταρτοπόλεμου». Η εξέγερση με βάση αυτόν τον ορισμό παρουσιάζεται ως «συνδυασμός αρχαϊκών και σύγχρονων στοιχείων», κάτι που εξηγεί την εμφάνισή της κυρίως σε χώρες του «Τρίτου Κόσμου» (Desai και Eckstein, 1990, σ.462). Ο With (1987, σ.29) επισημαίνει πως τα αντάρτικα κινήματα σε

³¹⁸ Το CIDCM τις καταγράφει, για την ακρίβεια, ως τέσσερις από τις δέκα φάσεις των αποσχιστικών συγκρούσεων (Khosla, 2006, σ.22-3).

χώρες του «Τρίτου Κόσμου» σχεδόν πάντοτε αποκτούν και έναν εθνικιστικό χαρακτήρα, λόγω της «κινητοποιού ισχύος της εθνικιστικής ιδεολογίας». Άλλοι αναλυτές επισημαίνουν πως απώτερος στόχος των εξεγέρσεων είναι η «κατάκτηση» εδαφών ή η επίτευξη άσκησης άμεσου ελέγχου επί αυτών· οι ερμηνείες αυτές αποδίδουν έναν εγγενή εδαφικο-πολιτικό χαρακτήρα στις εξεγέρσεις, αφού η άσκηση εξουσίας επί ολοκλήρου ή μέρους ενός κράτους καθίσταται το κεντρικό ζητούμενο (Duyvensteyn, 2007, σ.9, Shultz *et al*, 2004, σ.17-8). Οι εξεγέρσεις, πάντως, δεν παραπέμπουν στενά στη στρατιωτική κατάληψη κάποιων εδαφών ή/και την επιβολή μιας εξουσίας, καθότι ενέχουν το στοιχείο της λαϊκής αντίδρασης ή αντίστασης σε μια πολιτική αρχή που θεωρείται άδικη, παράνομη ή καταπιεστική· έτσι, η επιτυχία μιας εξέγερσης (επιχειρησιακά και πολιτικά) έχει ως αναγκαία συνθήκη τη νομιμοποίησή της μεταξύ ενός πληθυσμού και την υποστήριξή της από αυτόν (Desai και Eckstein, 1990, σ.443, Duyvensteyn, 2007, σ.1, 12-3). Τέλος, αν και η ανάπτυξη τακτικών ανταρτοπόλεμου θεωρείται κεντρικό γνώρισμα της εξέγερσης, αυτή μπορεί να περιλαμβάνει και άλλες μορφές άτακτων στρατιωτικών δράσεων (δολιοφθορά, τρομοκρατικές ενέργειες) και παράνομων πολιτικών δραστηριοτήτων (ίδρυση οργανώσεων, μυστική πολιτική δράση και προπαγάνδα κλπ.) (Shultz *et al*, 2004, σ.17-8). Όπως συμβαίνει με τη δραστηριότητα των περισσότερων - αν όχι όλων - των ένοπλων αποσχιστικών κινημάτων, τόσο η δράση της OPM όσο και - πολύ περισσότερο - της OLF μπορούν να θεωρηθούν περιπτώσεις εξέγερσης.

Η Guibernau κάνει μια παρεμφερή διάκριση στρατηγικών των αποσχιστικών κινημάτων (ή των κινημάτων «εθνών χωρίς κράτος»). Η πρώτη ομάδα στρατηγικών είναι αυτή της «*συμβολικής αντίστασης*». Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η χρήση των συμβόλων της εθνικής ομάδας στον δημόσιο χώρο, ώστε να αμφισβητηθεί η κυριαρχία του κράτους και της πλειοψηφούσας ομάδας. Οι στρατηγικές που διακρίνει η Guibernau είναι οι «δράσεις των ελίτ», που αποσκοπούν κυρίως στην καλλιέργεια της μειονοτικής κουλτούρας, οι «συμβολικές δράσεις» μικρών ομάδων ή και μεμονωμένων ατόμων (γκράφιτι, ανέμισμα σημαίας), οι «δράσεις παρεμβολής», η παρενόχληση δηλαδή μιας δημόσιας εκδήλωσης ή επίσημης τελετής από μικρές ομάδες ακτιβιστών, και οι «δράσεις αλληλεγγύης», οι οποίες αφορούν πιο μαζικές δράσεις (όπως διαδηλώσεις και άλλες μαζικές μορφές μη βίαιης διαμαρτυρίας) (Guibernau, 1996, σ.104-5). Η δεύτερη ομάδα στρατηγικών αποσχιστικής δράσης αφορά στον «ένοπλο αγώνα». Μια τέτοια στρατηγική είναι η επίθεση (συχνά βομβιστική) σε στόχους που παραπέμπουν άμεσα σε κρατικούς θεσμούς· βασικός σκοπός είναι - μέσω της πρόκλησης θυμάτων - η κατάδειξη της αδυναμίας του κράτους και η προσέλκυση της διεθνούς προσοχής. Μια δεύτερη ένοπλη στρατηγική είναι ο «ολικός πόλεμος» με τις στρατιωτικές κυβερνητικές δυνάμεις, στρατηγική που περιλαμβάνει και την επίθεση σε αμάχους (Guibernau, 1996, σ.105-

6). Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω μπορούμε να κατασκευάσουμε έναν πίνακα με τις βασικές τακτικές των αποσχιστικών κινήσεων.

Πίνακας 15. **Τακτικές και ρεπερτόρια αποσχιστικής δράσης**

	Μη βίαιες τακτικές		Βίαιες τακτικές	
	συμβατικές δράσεις	μαχητικές δράσεις	εχθροπραξίες χαμηλού επιπέδου	εχθροπραξίες υψηλού επιπέδου
CIDCM, Khosla (2005)				
Guibernau (1996)	συμβολική αντίσταση καλλιέργεια/διάδοση κουλτούρας από πολιτισμικές ελίτ μικρής εμβέλειας συμβολικές δράσεις παρεμπόδιση επίσημων εκδηλώσεων μαζικές δράσεις αλληλεγγύης		ένοπλος αγώνας βίαιες επιθέσεις σε κρατικούς στόχους «ολικός», εμφύλιος πόλεμος	

B. ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΧΙΣΗΣ

Κανονιστικές θεωρίες

Υπάρχει μια κατηγορία θεωριών που ασχολείται με το αποσχιστικό φαινόμενο από κανονιστική σκοπιά. Οι μελετητές που έχουν διατυπώσει τέτοιες θεωρίες προέρχονται συχνά από τους χώρους του διεθνούς δικαίου και της φιλοσοφίας. Στο επίκεντρο αυτών των θεωριών ή προσεγγίσεων είναι η συζήτηση σχετικά με το *δικαίωμα στην απόσχιση ή την εθνική αυτοδιάθεση*: πρέπει να υπάρχει τέτοιο δικαίωμα, ποια πρέπει να είναι τα κριτήρια εφαρμογής του, ποιες οι πιθανές συνέπειές του στο πρακτικό και ιδεολογικό επίπεδο; Εδώ θα παρουσιάσουμε εν συντομία κάποια ρεύματα εντός των κανονιστικών θεωριών, χωρίς να τις μελετήσουμε διεξοδικά, καθώς μικρή σχέση έχουν με την εμπειρική ανάλυση των αποσχιστικών κινήσεων που επιχειρεί η εργασία³¹⁹. Ο Michael Freeman διακρίνει μια σειρά από ομάδες

³¹⁹ Για κάποιους συλλογικούς τόμους, όπου παρουσιάζονται διάφορες κανονιστικές θεωρίες περί απόσχισης, βλέπε Percy B. Lehning (1998) *Theories of Secession* και Margaret Moore (1998) *National Self-Determination and Secession*. Επίσης, ο Buchanan παρουσιάζει συγκεντρωτικά σε βιβλίο του όχι θεωρίες *per se* αλλά διάφορα

θεωριών: α) τις κλασικές φιλελεύθερες θεωρίες, πολλές εκ των οποίων δικαιολογούν το δικαίωμα στην απόσχιση ως θεραπεία ή επανόρθωση εκτεταμένης καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μιας εθνικής/εθνοτικής μειονότητας³²⁰, β) τις «κοινοτιστικές» ή εθνικιστικές θεωρίες, που θεωρούν πως μια ομάδα έχει δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, μόνο αν αποτελεί έθνος, γ) τις «ρεαλιστικές» θεωρίες, οι οποίες προτάσσουν την ασφάλεια και τη σταθερότητα και αποδέχονται την εθνική αυτοδιάθεση, μόνο στον βαθμό που δε θα προκαλέσει αποσταθεροποίηση και φαινόμενα ντόμινο, δ) τις «κοσμοπολιτικές» θεωρίες, οι οποίες προτάσσουν το δικαίωμα στην εσωτερική αυτοδιάθεση (αυτονομία κλπ), συμβιβάζοντας έτσι την αντι-εθνικιστική στάση τους με την προσήλωσή τους στις αρχές της δικαιοσύνης και της ισότητας³²¹ (Freeman, 1999, σ.360-69). Φυσικά, μπορεί κανείς να εντοπίσει στη βιβλιογραφία και άλλες θεωρίες³²² ή κάποια παρακλάδια των προαναφερθεισών ή κάποιες που συνδυάζουν επιχειρήματα από διάφορα ρεύματα³²³.

Εξηγήσεις της απόσχισης

Σε αυτή την ενότητα θα ασχοληθούμε με θεωρίες, προσεγγίσεις και μελέτες της απόσχισης, που επιχειρούν όχι να αποτιμήσουν κανονιστικά ή ηθικά το αποσχιστικό φαινόμενο, αλλά οι οποίες με κάποιον τρόπο υποδεικνύουν τις αιτίες του, συνήθως υπό τη μορφή αναγκαίων συνθηκών. Στην πρώτη υποενότητα θα παρουσιάσουμε κάποιες «άμεσες» εξηγήσεις της απόσχισης, ενώ στη δεύτερη συγκεντρώνουμε κάποιες από τις κυριότερες μεταβλητές ή συνθήκες που έχουν υποδειχθεί από διάφορες, κυρίως ποσοτικές, μελέτες – οι οποίες δεν συνιστούν «προσέγγιση» - ως απαραίτητες ή «διευκολυντικές» της εκδήλωσης αποσχιστικής πολιτικής δράσης. Στο τέλος της ενότητας παραθέτουμε έναν συγκεντρωτικό πίνακα με τις

επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί υπέρ και κατά της απόσχισης (1991, σ.29-74, 87-124).

³²⁰ Για κάποιες απόψεις που απηχούν σε σημαντικό βαθμό τέτοια επιχειρήματα, δηλαδή που θεωρούν την απόσχιση ως αντίδοτο σε συστηματικές διακρίσεις, καταπίεση, άδικη μεταχείριση, άρνηση δικαιωμάτων εναντίον μίας πολιτισμικά προσδιορισμένης ομάδας, βλέπε Buchanan, 1991, σ.152-3 και Heraclides, 1992, σ.410-15, 1997α, σ.508-13. Η ανάλυση του Ηρακλείδη, μάλιστα, δεν περιορίζεται στο κανονιστικό επίπεδο, αλλά επιχειρεί να αποτιμήσει σε ποιες από τις 60 αποσχιστικές συγκρούσεις που εντοπίζει θεμελιώνεται δικαίωμα απόσχισης με βάση τις τέσσερις βασικές προϋποθέσεις που θέτει (Heraclides, 1997^α, σ.513-5).

³²¹ Για μια ενδιαφέρουσα μονογραφία που απηχεί τέτοιες απόψεις, βλέπε Bishai, 2004, ιδιαίτερα τα κεφάλαια 4 και 6.

³²² Ο Norman, για παράδειγμα, προσθέτει τις «θεωρίες επιλογής», οι οποίες επιχειρηματολογούν υπέρ του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση/απόσχιση κάθε γεωγραφικά προσδιορισμένης ομάδας, εφόσον η πλειοψηφία της επιλέξει κάτι τέτοιο (2006, 183).

³²³ Για παράδειγμα, ο ίδιος ο Freeman αναφέρει την προτίμησή του σε μια θεωρία «κοσμοπολίτικου ρεαλισμού» (1999, σ. 369).

«προβλέψεις» ή υποθέσεις που διατυπώνουν σχετικά με την απόσχιση τόσο οι «άμεσες» προσεγγίσεις που εξετάζουμε εδώ όσο και εκείνες οι θεωρίες και προσεγγίσεις του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης που εξετάσαμε στα κεφάλαια 4 και 5.

Άμεσες αιτιολογικές θεωρίες και προσεγγίσεις της απόσχισης

Ένα συμπέρασμα που εξάγει μάλλον αβίαστα ο μελετητής των αποσχιστικών κινημάτων είναι η σχετική έλλειψη «αμιγών» ή «άμεσων» θεωριών απόσχισης· οι περισσότερες θεωρίες ή θεωρητικά πλαίσια στα οποία αναφέρονται οι διάφορες μελέτες αποσχιστικών κινημάτων προέρχονται από τα πεδία του εθνικισμού, αφενός, και των εθνοτικών συγκρούσεων ή της εθνοτικής κινητοποίησης, αφετέρου. Μπορούμε ενδεικτικά να αναφερθούμε σε κάποιες από τις ταξινομήσεις ή απαριθμήσεις των θεωριών και προσεγγίσεων απόσχισης: Ο Anthony Smith (1982, σ.20-27) αναφέρεται σε τρεις θεωρίες από το πεδίο του εθνικισμού, που άπτονται άμεσα του αποσχιστικού φαινομένου: τη θεωρία «εσωτερικής αποικιοκρατίας» του Hechter, τη θεωρία «άνισης ανάπτυξης» του Nairn και τη θεωρία «πολιτισμικών χασμάτων» του Gellner, ενώ στη συνέχεια αναφέρεται στη δική του θεωρητική πρόταση περί γραφειοκρατίας και ιντελιγκέντσας, που έχουμε αναφέρει στο κεφάλαιο 4. Ο David Brown (1988, σ.51-3) αναφέρεται σε (αρχεγονικές) προσεγγίσεις, που θεωρούν τον πολυεθνοτικό χαρακτήρα των κρατών ως αιτία των αποσχιστικών συγκρούσεων, στη σύζευξη εδάφους και ταυτότητας, που υποδεικνύουν ως βασική αιτία μελετητές όπως ο Walker Connor, στο μοντέλο «εσωτερικής αποικιοκρατίας», σε προσεγγίσεις «χειραγώγησης από τις ελίτ», σε προσεγγίσεις που εστιάζουν σε διαφορετικούς συνδυασμούς «προαπαιτούμενων», καθώς και σε προσεγγίσεις που θεωρούν τα αποσχιστικά κινήματα όχι ως διακριτό φαινόμενο αλλά ως υποκατηγορία των κοινωνικών εξεγέρσεων, με μόνη διαφοροποίηση πως εκδηλώνονται εντός εθνοτικών μειονοτήτων. Η πρώτη κατηγορία θεωριών ή μοντέλων απόσχισης που αναφέρει ο Premdas (1990, σ.18-22) περιλαμβάνει δύο θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης, που έχουμε αναφέρει, τις «αναπτυξιακές» και τις θεωρίες «εθνοτικού ανταγωνισμού»· άλλες κατηγορίες θεωριών και προσεγγίσεων απόσχισης που αναφέρει είναι το μοντέλο «εσωτερικής αποικιοκρατίας», οι προσεγγίσεις «χειραγώγησης» (συχνά μαρξιστικής προέλευσης), οι προσεγγίσεις «φάσεων και σταδίων» της απόσχισης, ενώ τέλος προτείνει το δικό του μοντέλο «προαπαιτούμενων» της απόσχισης. Την ταξινόμηση του Ηρακλείδη (Heraclides, 1991) – στην οποία βασίζεται και εκείνη των Taras και Ganguly (2002) – την έχουμε πολύ συνοπτικά αναφέρει στο κεφάλαιο περί εθνοτικής κινητοποίησης. Τέλος, μια κάπως διαφορετική ταξινόμηση θεωριών (εθνοτικής) απόσχισης έχει προταθεί πρόσφατα από τον Henry Hale (2008, σ.58-61)· για την ακρίβεια δεν κατηγοριοποιεί θεωρίες ή προσεγγίσεις

αλλά «επιχειρήματα» περί απόσχισης. Η πρώτη μεγάλη ομάδα προσεγγίσεων εξηγεί τα εθνοτικά αποσχιστικά κινήματα ως απότοκα των εγγενών συγκρουσιακών τάσεων της εθνοτικότητας (εθνοτικής ταυτότητας). Η πρώτη υποκατηγορία αυτής της ομάδας αποδίδει αιτιώδη ισχύ στις εθνικές/εθνοτικές ταυτότητες αυτές καθαυτές, η δεύτερη υποκατηγορία εστιάζει σε διάφορους παράγοντες που προσδιορίζουν την ικανότητα των ομάδων για αποσχιστική κινητοποίηση, ενώ η τρίτη υποκατηγορία εστιάζει σε διάφορες προσδοκίες και κίνητρα που ενισχύουν ή αναστέλλουν την εγγενή τάση των εθνικών ομάδων για απόσχιση. Η δεύτερη ομάδα προσεγγίσεων που διακρίνει ο Hale δεν θεωρεί ότι η εθνοτικότητα εμπεριέχει κάποια εγγενή ροπή προς την απόσχιση· αντιθέτως, θεωρεί την εθνοτική ταυτότητα ως επιφαινόμενο σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινήματων. Κάποιες προσεγγίσεις αυτής της ομάδας θεωρούν ως βασική αιτία της απόσχισης τα οικονομικά συμφέροντα των ομάδων (όποιο περιεχόμενο και αν έχουν αυτά), κάποιες άλλες τα πολιτικά συμφέροντα, ενώ άλλες τονίζουν την ικανότητα των ελίτ να κινητοποιήσουν τα οικονομικά ή πολιτικά συμφέροντα προς όφελός τους.

Με μερική εξαίρεση την ταξινόμηση του Hale, λοιπόν, όλες οι υπόλοιπες αναφέρονται σε θεωρίες και προσεγγίσεις, που έχουν μεν επεξηγηματική ισχύ για τα αποσχιστικά κινήματα, όμως στις περισσότερες περιπτώσεις δεν επιχειρούν να εξηγήσουν ειδικά αυτά αλλά γενικότερα τον εθνικισμό ή/και την εθνο-πολιτική κινητοποίηση. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί την επιλογή μας να εξετάσουμε θεωρίες και προσεγγίσεις από τα πεδία του εθνικισμού και της εθνοτικής κινητοποίησης στα προηγούμενα κεφάλαια, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαιώνει ότι το μεγαλύτερο μέρος των αποσχιστικών κινήματων εντοπίζονται στο πεδίο τομής του εθνοτικού και του εθνικιστικού φαινομένου, καθώς στη μεγάλη πλειοψηφία τους αποτελούν εθνικιστικά κινήματα εθνοτικών ομάδων ή, αλλιώς, κινήματα που θέτουν εθνικιστικούς στόχους (αυτοκυβέρνηση), τους οποίους νομιμοποιούν στη βάση μιας εθνοτικής ιδιαιτερότητας. Παρ' όλα αυτά μπορεί να εντοπίσει κανείς ορισμένες θεωρίες, μοντέλα ή προσεγγίσεις που ασχολούνται περισσότερο άμεσα με το ζήτημα της απόσχισης· κάποιες σημαντικές εξ αυτών εξετάζουμε συνοπτικά ευθύς αμέσως.

Εθνοτικές ομάδες, περιφέρειες και επίπεδο ανάπτυξης Ο Donald Horowitz στο σημαντικό έργο του *Ethnic Groups in Conflict* επιχειρεί να διατυπώσει μια τυπολογία εθνοτικών ομάδων αναφορικά με την «προδιάθεση για απόσχιση». Η τυπολογία αυτή συγκροτείται με βάση δύο κριτήρια: την «υπανάπτυξη» ή «ανάπτυξη» α) μιας εθνοτικής ομάδας και β) της περιφέρειας όπου διαβιοί. Ο συνδυασμός των δύο αυτών κριτηρίων παράγει τέσσερα είδη εθνοτικών ομάδων: 1) τις υπανάπτυκτες ομάδες σε υπανάπτυκτες περιφέρειες, 2) τις ανεπτυγμένες ομάδες σε υπανάπτυκτες περιφέρειες, 3) τις ανεπτυγμένες ομάδες σε ανεπτυγμένες περιφέρειες

και 4) τις υπανάπτυκτες ομάδες σε ανεπτυγμένες περιφέρειες. Ως ανεπτυγμένη εθνοτική ομάδα ο Horowitz θεωρεί κάποια που «ευνοείται από ευκαιρίες στην εκπαίδευση και τις μη γεωργικές εργασίες» και η οποία υπερεκπροσωπείται όσον αφορά τους αποφοίτους πανεπιστημίου (ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), τους εργαζόμενους στη δημόσια διοίκηση και το εμπόριο, καθώς και αναφορικά με το κατά κεφαλήν εισόδημα. Ως ανεπτυγμένη θεωρείται μια περιφέρεια, όταν έχει υψηλό- σχετικά με τις άλλες περιφέρειες του κράτους – κατά κεφαλήν εισόδημα (Horowitz, 1985, σ.233-4). Προφανώς οι τέσσερις τύποι κοινωνικο-οικονομικών διευθετήσεων που διακρίνει ο Horowitz δεν παράγουν όμοια επίπεδα αποσχιστικών επιδιώξεων. Ο Horowitz, όμως, δε θεωρεί την επίδραση των δομών αυτών ως αδιαμεσολάβητη ή αυτόματη· αναφέρει διάφορους «επιταχυντές» της απόσχισης, που μπορεί να είναι ή να μην είναι παρόντες (π.χ. ένταση πολιτισμικών διακρίσεων, εθνοτική σύνθεση της δημόσιας διοίκησης, ισχύς των μη γηγενών εθνοτικών ομάδων, διαχείριση «συμβολικών» ζητημάτων, όπως η γλώσσα και η θρησκεία), ενώ λαμβάνει υπόψη και τους υπολογισμούς των δρώντων (κυρίως αναφορικά με το κόστος/όφελος της απόσχισης). Το βασικό συμπέρασμα (ή η βασική υπόθεση) που διατυπώνει είναι πως ο τύπος (1) (υπανάπτυκτες ομάδες σε υπανάπτυκτες περιφέρειες) εκδηλώνει συχνότερα από τους άλλους αποσχιστικά κινήματα, αλλά και πως η πλειοψηφία των αποσχιστικών κινήματων προέρχεται από αυτόν τον τύπο. Ο κύριος λόγος – πέραν των «αντικειμενικών» δυσχερειών ή στερήσεων που αντιμετωπίζουν - είναι πως οι ομάδες που εμπίπτουν σε αυτόν τον τύπο δεν συναρτούν την απόφασή τους να επιδιώξουν απόσχιση με τον υπολογισμό κόστους/οφέλους – όπως κάνουν κυρίως οι περισσότερο «ανεπτυγμένες» ομάδες – αλλά ωθούνται από τη δύναμη του «εθνοτικού συναισθήματος». Από τους υπόλοιπους τύπους, ο δεύτερος (ανεπτυγμένες ομάδες σε υπανάπτυκτες περιφέρειες) ακολουθεί σε συχνότητα εκδήλωσης αποσχιστικών κινήματων. Κάποιες επιπρόσθετες παρατηρήσεις του Horowitz είναι πως οι υπανάπτυκτες ομάδες συγκροτούν νωρίς (δηλαδή όχι πολύ μετά την ανεξαρτησία του κράτους) αποσχιστικά κινήματα, αλλά – ή εξ αιτίας και αυτού του γεγονότος – αυτά δεν είναι καλά οργανωμένα και συχνά είναι μη συμπαγή (Horowitz, 1985, σ.233-261).

Ταυτότητα, έδαφος και μειονεκτική θέση Ο Αλέξης Ηρακλείδης (Heraclides, 1991) προτείνει ένα «μοντέλο» για τη μελέτη της απόσχισης, και ειδικότερα των *ένοπλων* αποσχιστικών κινήματων που απολαμβάνουν έναν ικανοποιητικό βαθμό εσωτερικής νομιμοποίησης. Αρχικά παρατηρεί ότι τρία στοιχεία αποτελούν αναγκαίες, ουσιαστικά αυτονόητες, συνθήκες για την εκδήλωση ενός αποσχιστικού κινήματος: 1) μια υποκειμενική αίσθηση διακριτής ταυτότητας, 2) μια εδαφική βάση και 3) μια ορισμένη σχέση μεταξύ του «Κέντρου και της ομάδας». Εν συνεχεία, ο Ηρακλείδης επιχειρεί να προσδιορίσει τα τρία αυτά

στοιχεία, να απαντήσει δηλαδή στο πότε τα στοιχεία αυτά είναι πιθανότερο να προκαλέσουν την εκδήλωση ένοπλης αποσχιστικής δράσης. Έτσι, ως προς την ταυτότητα, σημαντική θεωρεί τη δυνατότητα όρθωσης ενός «κάθετου», «ψυχολογικού» ορίου, που να διαχωρίζει την ομάδα από τους «Άλλους»: το όριο αυτό μπορεί να είναι είτε πολιτισμικό (οπότε η ομάδα αποτελεί μια διακριτή «κοινότητα») είτε εδαφικό/ιστορικό/ιδεολογικό (οπότε η ομάδα αποτελεί μια διακριτή «κοινωνία»). Ως προς την εδαφική βάση της ομάδας («κοινότητας» ή «κοινωνίας»), αυτή ευνοεί την αποσχιστική δράση, όταν: η ομάδα είναι πλειοψηφία σε μία περιφέρεια, η ομάδα είναι εδαφικά συμπαγής (δηλαδή όχι διάσπαρτη σε αποκομμένους θύλακες), η περιφέρεια είναι σαφώς οριοθετημένη από το «Κέντρο» ή, ακόμα καλύτερα, απομακρυσμένη απ' αυτό, η περιφέρεια συνορεύει με άλλο κράτος ή έχει πρόσβαση στη θάλασσα, η περιφέρεια θεωρείται «βιώσιμη» από οικονομικής και πολιτικής απόψεως σε περίπτωση ανεξαρτησίας. Τέλος, ως προς τη σχέση της ομάδας με το «Κέντρο», ο Ηρακλείδης επισημαίνει πως πρέπει να υπάρχει κάποιου είδους μειονέκτημα της ομάδας σε σχέση με την κεντρική κυβέρνηση· ιδιαίτερα όταν αυτό το μειονέκτημα είναι πολιτικής ή πολιτισμικής (δηλαδή όχι τόσο οικονομικής) υφής, τότε η αποσχιστική δράση καθίσταται πιθανότερη. Συνήθως, όμως, ο καθορισμός με αντικειμενικό τρόπο ενός μειονεκτήματος ή μιας ανισότητας δεν είναι δυνατός ή είναι πολλαπλά προβληματικός, οπότε κανείς πρέπει να βασίζεται στην ίδια την υποκειμενική κατανόηση και ερμηνεία της «αποσχιστικής» ομάδας (Heraclides, 1991, σ.13-9).

Προαπαιτούμενα αποσχιστικών στάσεων σε δημοκρατίες Ο Jason Sorens (2005) επιχειρεί να προσδιορίσει τις συνθήκες εκείνες που ευνοούν την εκδήλωση αποσχιστικών στάσεων σε «εδραιωμένες δημοκρατίες»: ουσιαστικά εξετάζει την ψήφο σε αποσχιστικά κόμματα σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης και τον Καναδά. Δεν εξετάζει δηλαδή την περίπτωση των ένοπλων αποσχιστικών κινημάτων (όπως ο Ηρακλείδης): η θεωρία αυτή δεν αφορά άμεσα τις περιπτώσεις της παρούσας εργασίας, την παρουσιάζουμε όμως για λόγους πληρέστερης κατανόησης του αποσχιστικού φαινομένου. Η ποσοτική μελέτη του Sorens υποδεικνύει τους εξής παράγοντες που ευνοούν την υποστήριξη σε αποσχιστικά κόμματα: την ύπαρξη μιας μειονοτικής γλώσσας σε μια *συγκεκριμένη* περιφέρεια (ιδίως όταν αυτή συνορεύει με ένα κράτος που *διαφέρει* γλωσσικά από τη μειονότητα), το σχετικά πρόσφατο ανεξάρτητο *status* μιας περιφέρειας, το υψηλό περιφερειακό εισόδημα, τον μεγάλο πληθυσμό της περιφέρειας, καθώς και τη μεγάλη γεωγραφική απόστασή της από το κέντρο· τέλος, η ύπαρξη πολυκομματικού συστήματος ευνοεί την ψήφο σε αποσχιστικά κόμματα (Sorens, 2005, σ.308-20). Μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως αυτά που επισημαίνει ο Sorens σχετικά με τη διάσταση της ταυτότητας και του εδάφους δεν είναι πολύ διαφορετικά από αυτά που επισημαίνει το

μοντέλο του Ηρακλείδη· η σημαντικότερη διαφορά έγκειται στην υπόδειξη του Sorens πως η πολιτικοποίηση των αποσχιστικών τάσεων είναι πιθανότερη σε σχετικά πιο πλούσιες περιφέρειες· και σε αυτές τις περιπτώσεις, όμως, οι αντίστοιχες ομάδες τείνουν να ερμηνεύουν την κατάσταση τους ως μειονεκτική ή άδικη.

Ταυτότητα και υπολογισμοί κόστους/οφέλους

Η πιο πρόσφατη «άμεση θεωρία» απόσχισης που εξετάζουμε είναι αυτή του Henry Hale. Η θεωρία του Hale αναφέρεται σε περιπτώσεις εθνικών αποσχιστικών κινήματων και υποστηρίζεται από την εμπειρική μελέτη της διαδικασίας διάσπασης της ΕΣΔΔ. Το μοντέλο του είναι αρκετά περίπλοκο, θα αναφερθούμε όμως συνοπτικά στους βασικούς άξονές του: Πρώτος άξονάς του είναι η «συμπεριφοριστική παραδοχή» πως βασικό κίνητρο της εθνικής ταύτισης (στο ατομικό επίπεδο) είναι η «μείωση της αβεβαιότητας» και η ενίσχυση των «ευκαιριών ζωής» (*life chances*). Περνώντας στο συλλογικό επίπεδο, ο Hale επισημαίνει (βασιζόμενος στις θέσεις του Mancur Olson) πως η ευόδωση αυτών των στόχων πρέπει να υπερβεί τα προβλήματα συλλογικής δράσης, δηλαδή του συντονισμού και της συλλογικής επιλογής. Τα ζητήματα αυτά εντάσσονται στο ευρύτερο ζήτημα του υπολογισμού κόστους και οφέλους, εν προκειμένω όσον αφορά την εθνική αποσχιστική δράση· ο Hale επισημαίνει πέντε παράγοντες που προσδιορίζουν τους υπολογισμούς κόστους/οφέλους όσον αφορά την επιδίωξη απόσχισης από μια εθνική ομάδα: την ισχύ των εθνικών διαχωριστικών γραμμών, τις πολιτικές που έχει ακολουθήσει το κεντρικό κράτος, τις στρατηγικές πλαισίωσης των ηγετών της περιφερειακής ομάδας, τα «θεσμικώς διαμεσολαβούμενα» συμφέροντα των ευρύτερων στρωμάτων και τον βαθμό θεσμικής αυτονομίας που απολαμβάνει η περιφέρεια στην οποία διαμένει η εθνική ομάδα (Hale, 2008, σ.62-77).

Οι παραπάνω θεωρίες, που παρουσιάσαμε συνοπτικά, αναδεικνύουν κρίσιμες διαστάσεις του αποσχιστικού φαινομένου (ορισμένες εκ των οποίων επισημαίνονται και από τις έρευνες που παρουσιάζουμε παρακάτω). Οι θεωρίες αυτές υποδεικνύουν, κυρίως, αναγκαίες ή ευνοϊκές συνθήκες για την εκδήλωση αποσχιστικής πολιτικής δράσης (στις διάφορες μορφές της)· η αδυναμία τους, τουλάχιστον ως προς το ζητούμενο της παρούσας εργασίας, είναι όμοια με των περισσότερων «κλασικών», αιτιολογικών θεωριών εθνικισμού και εθνικής κινητοποίησης: το ότι δεν εξετάζουν το πώς οι ευνοϊκές για αποσχιστική κινητοποίηση συνθήκες μετουσιώνονται σε αποσχιστική δράση. Η θεωρία του Hale επιχειρεί να εξηγήσει το ζήτημα της συλλογικής δράσης, μέσα όμως από ένα ιδιότυπο μοντέλο ορθολογικής επιλογής που υποβαθμίζει τη σχεσιακή διάσταση (παρά τις διακηρύξεις του).

Έρευνες μεγάλου Ν: συνθήκες εκδήλωσης αποσχιστικής δράσης

Πέρα από τις θεωρίες και προσεγγίσεις τις απόσχισης που μόλις εξετάσαμε, μπορεί κανείς να εντοπίσει στη βιβλιογραφία αναλύσεις οι οποίες ασχολούνται με διάφορες όψεις του αποσχιστικού φαινομένου χωρίς να αποσκοπούν στη διαμόρφωση ενός θεωρητικού μοντέλου ή πλαισίου. Ωστόσο, οι μελέτες αυτές έχουν υποδείξει μια σειρά από παράγοντες, οι οποίοι είτε ενισχύουν την πιθανότητα απόσχισης, είτε αποτελούν αναγκαίες συνθήκες της απόσχισης, είτε – λιγότερο συχνά – ικανές συνθήκες. Κάποιες από τις μελέτες αυτές εντάσσονται στις ποσοτικές, *μεγάλου Ν* έρευνες, που αναφέραμε στο κεφάλαιο των θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης. Ο παρακάτω πίνακας, όπου καταγράφεται μια σειρά από συνθήκες των αποσχιστικών κινημάτων, βασίζεται στην επισκόπηση του Σαμπάνη³²⁴ (2006), ενώ έχουν προστεθεί και κάποιοι άλλοι παράγοντες που μπορεί κανείς να εντοπίσει στη βιβλιογραφία.

Πίνακας 16. **Συνθήκες εκδήλωσης αποσχιστικής δράσης**

• άνιση κατανομή κόστους/οφέλους της κρατικής ολοκλήρωσης ^α	• μικρά οικονομικά οφέλη από την παραμονή στο κράτος/ υψηλότερα προσδοκώμενα οφέλη από την ανεξαρτησία ^α
• διακριτή πολιτισμική ταυτότητα ομάδας ^α	• υψηλή εθνοτική ετερογένεια κράτους ^β
• εδαφική συγκέντρωση ομάδας ^α	• περιφέρεια απομακρυσμένη από το κέντρο ^δ
• μεγάλο μέγεθος κράτους ^β	• ορεινός χαρακτήρας χώρας ^γ
• έντονη δυσарέσκεια ομάδας (πολιτικές, οικονομικές, ή/και πολιτισμικές ανισότητες) ^α	• σύμπτωση διάφορων διαιρετικών τομών (π.χ. οικονομικής εξειδίκευσης μιας περιφέρειας, και εθνοτικής ταυτότητας) ^α
• καταπάτηση πρότερης αυτονομίας της ομάδας από το κράτος ^α	• περιφερειακοί θεσμοί χειραγωγούμενοι από «αποσχιστικές» ελίτ ^α
• καταπίεση, απουσία ασφάλειας ή/και απειλή εις βάρος της ομάδας ^α	• υψηλό επίπεδο ανάπτυξης περιφέρειας, αφθονία σε φυσικούς πόρους ^α
• χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης (ΑΕΠ) χώρας, αφθονία σε φυσικούς πόρους ^γ	• εξωτερική υποστήριξη ^ε

Πηγές: **α** Sambanis, 2006, σ.18-23

β Buhaug, 2006, σ.701-2, 706

γ Collier *et al*, 2006, σ.15-7

δ Buhaug *et al*, 2009, σ.561

ε Jenne *et al*, 2007, σ.552, 555

Πολλές μελέτες αναφέρονται σ' αυτές ή παρεμφερείς συνθήκες ως προσδιοριστικές

³²⁴ Να σημειώσουμε πως ο Σαμπάνης αναφέρεται εδώ αποκλειστικά σε κινήματα που επιδιώκουν πλήρη ανεξαρτησία (Sambanis, 2006, σ.18).

παραμέτρους της *σχετικής ικανότητας/δύναμης* της ομάδας που επιδιώκει την απόσχιση. Η επαρκής ικανότητα αντιπαράθεσης σε σχέση με την κεντρική κυβέρνηση θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους (Gurr, 2000, σ.74-9) ή ο σημαντικότερος παράγοντας της εκδήλωσης ένοπλης (αποσχιστικής) δράσης (Buhaug, 2006, σ.692, Jenne *et al*, 2007, σ.554-5). Ρητά ή μη, πολλές από αυτές τις μελέτες υποθέτουν πως η απόφαση για βίαιη αποσχιστική δράση λαμβάνεται με σχετικά ορθολογικό τρόπο, εφόσον πληρούνται κάποιες από τις συνθήκες του πίνακα 16. Προφανώς η επισήμανση *μεμονωμένων* παραγόντων δύσκολα μπορεί να αποτελέσει εξήγηση της απόσχισης ούτε συνεισφέρει σημαντικά στην κατανόηση αυτών καθαυτών των μηχανισμών αποσχιστικής δράσης που εξετάζουμε εδώ. Πάντως, είναι χρήσιμος ο εντοπισμός τέτοιων παραγόντων ως πιθανών «αρχικών συνθηκών», αιτιών ή συστατικών που συνθέτουν το «δομικό» πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η αποσχιστική κινητοποίηση. Κάποιες από αυτές τις συνθήκες έχουν συχνά υποδειχθεί ως ευνοϊκές για την εκδήλωση της αποσχιστικής κινητοποίησης (π.χ *απώλεια αυτόνομης διακυβέρνησης, φυσικός πλούτος* περιφέρειας, *γεωγραφική συγκέντρωση* ομάδας) ή την εξακολουθητική διενέργεια της αποσχιστικής δράσης (π.χ. απομακρυσμένο έδαφος³²⁵). Η κατάλυση της αυτόνομης/ανεξάρτητης διακυβέρνησης μιας ομάδας – ή, ευρύτερα, η μνήμη παλαιάς αυτονομίας ή η επανασύσταση του παρελθόντος ως μιας ιστορίας κατάλυσης της πολιτικής αυτοτέλειας – αποτελεί σημαντικό παράγοντα τροφοδότησης αποσχιστικών επιδιώξεων, σύμφωνα με πολλούς μελετητές (π.χ. De Vos, 1995, σ.20, Hroch, 1996, σ.29, Moore, 2001, σ.16, Saxton, 2004, σ.33). Ως προς τον φυσικό πλούτο μιας περιφέρειας, ο Ross, κάνοντας μια επισκόπηση των σχετικών ευρημάτων της βιβλιογραφίας, διαπιστώνει ότι η ύπαρξη πετρελαίου και άλλων ορυκτών ευνοεί την έναρξη (αλλά όχι τη διάρκεια) εσωτερικών συγκρούσεων, ιδιαίτερα των αποσχιστικών. Σε αυτές τις περιπτώσεις συμπεριλαμβάνει και τη Δυτική Παπούα, όπου υπάρχει μεγάλο κοιτάσμα χρυσού και χαλκού³²⁶ (Ross, 2004, σ.342-4, 352). Κατά τον Gates (2002, σ.113, 115) οι ένοπλες οργανώσεις (αποσχιστικές και μη) που δραστηριοποιούνται σε περιφέρειες πλούσιες σε φυσικούς πόρους, μπορούν ευκολότερα τόσο να στρατολογήσουν όσο και να διατηρήσουν στις τάξεις τους μαχητές προσφέροντάς τους ανταμοιβές (δηλαδή μέρος της «λείας»). Πάντως, κατά τον Buhaug, το πετρέλαιο ευνοεί σε κάποιον βαθμό την εκδήλωση εσωτερικών συγκρούσεων,

³²⁵ Η σύγκρουση στη Δ. Παπούα είναι η πιο απομακρυσμένη (από την πρωτεύουσα) σύμφωνα με τη βάση δεδομένων που χρησιμοποιούν οι Buhaug *et al* · η χιλιομετρική απόσταση είναι περίπου εξαπλάσια από τη μέση απόσταση των άλλων συγκρούσεων (630 χλμ) (Buhaug *et al*, 2009, σ.557).

³²⁶ Πιθανοί λόγοι της υποτιθέμενης θετικής επίδρασης των ορυκτών πόρων είναι: ότι οι πρόσοδοι από το μίσθωμα της εκμετάλλευσης ευνοούν την έναρξη της αποσχιστικής δράσης, ότι το θέλγητρο της ιδιοκτησίας των πόρων αποτελεί κίνητρο για επιδίωξη ανεξαρτησίας, ότι η εκμετάλλευση τέτοιων πόρων είναι εντάσεως κεφαλαίου, κάτι που συνεπάγεται ότι μόνο με την επίτευξη ανεξαρτησίας θα εξασφαλιστούν έσοδα για την τοπική οικονομία (Ross, 2004, σ.343-4).

όμως όχι των αποσχιστικών (2006, σ.697, 701).

Η γεωγραφική συγκέντρωση της ομάδας αποτελεί σαφώς σημαντικότερο παράγοντα για τα αποσχιστικά και, ευρύτερα, τα εθνο-πολιτικά κινήματα, ιδιαιτέρως τα ένοπλα (Gurr, 2000, σ.75-6). Αυτό συμβαίνει όχι μόνο λόγω της αυτοτελούς σημασίας που έχει το έδαφος ή η «πατρίδα» γι' αυτά, όπως πλείστοι μελετητές έχουν υποδείξει (π.χ. Banton, 2008, Connor, 2001, σ.56-7, Heraclides, 1991, σ.13-4, Ragin, 1987, σ.135, Roehner και Rahilly, 2002, σ.7, 125), αλλά διότι συνδέεται με μια σειρά από προσδιοριστικούς παράγοντες της αποσχιστικής δράσης. Σύμφωνα με την Toft, δύο βασικές συνθήκες της επιδίωξης ανεξαρτησίας από εθνοτικές ομάδες είναι η *ικανότητά (capability)* τους να διεκδικήσουν με αξιώσεις αυτόν το στόχο και η εσωτερική *νομιμοποίησή* του. Η Toft, καταρχήν, διακρίνει σε τέσσερις τύπους εθνοτικών ομάδων με βάση την εγκατάστασή τους: τις *συγκεντρωμένες πλειοψηφίες*, τις *συγκεντρωμένες μειοψηφίες*, τις *διασκορπισμένες ομάδες* και τις *αστικές ομάδες*. Θα επικεντρωθούμε στους δύο πρώτους τύπους, καθότι οι άλλοι δύο δε συνδέονται με αποσχιστικά κινήματα. Αναφορικά με την ικανότητα, η αριθμητική ισχύς μιας ομάδας έχει άμεση σχέση με την ποσότητα των πόρων που αυτή ελέγχει και μπορεί να χρησιμοποιήσει στην αποσχιστική δράση. Τέτοιοι πόροι περιλαμβάνουν τους μαχητές που μπορεί να στρατολογήσει η ομάδα, τα χρήματα και άλλα αγαθά, τον έλεγχο δικτύων και θεσμών, και την πρόσβαση σε μέσα επικοινωνίας. Οι συγκεντρωμένες ομάδες που αποτελούν την πλειοψηφία σε συγκεκριμένες περιοχές έχουν θεωρητικά υψηλότερο βαθμό ικανότητας προς κινητοποίηση, καθότι μπορούν με μεγαλύτερη ευχέρεια να ελέγξουν πόρους όπως οι προαναφερθέντες. Οι Ορόμο και οι Παπούα αποτελούν συγκεντρωμένες πλειοψηφίες (αν και οι δεύτεροι τείνουν να καταστούν μειοψηφία τα τελευταία χρόνια). Πάντως, μπορούμε να αναφέρουμε κάποια ειδικά χαρακτηριστικά που δείχνουν να μετριάζουν τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από αυτό το καθεστώς: Στην περίπτωση των Παπούα η περιοχή είναι εξαιρετικά μεγάλη, αραιοκατοικημένη και δύσβατη, ενώ οι Ορόμο διαβιούν σε μια επίσης μεγάλη έκταση και επιπλέον εξαπλώνονται πέρα από τα εδάφη «τους»³²⁷. Επίσης, ο έλεγχος των τοπικών θεσμών ήταν κατά κανόνα περιορισμένος στην περίπτωση αυτών των δύο ομάδων. Ως προς την προϋπόθεση της νομιμοποίησης (της αποσχιστικής επιδίωξης), μπορούμε να πούμε πως διευκολύνει την κινητοποίηση πόρων που ελέγχονται από τα μέλη της ομάδας, καθότι ο σκοπός φαντάζει δίκαιος. Η Toft διακρίνει δύο αρχές νομιμοποίησης: την «αρχή της πατρίδας», η οποία επιτάσσει πως η ομάδα που έχει έναν βαθύ, μακράν δεσμό με ένα έδαφος δικαιούται και να το ελέγχει, και την «αρχή της πλειοψηφίας», η οποία επιτάσσει πως η πλειοψηφούσα ομάδα ενός εδάφους δικαιούται να το

³²⁷ Αυτό δεν συνεπάγεται ότι αποτελούν «διασκορπισμένη» ομάδα, τουλάχιστον σύμφωνα με την Toft, που αναφέρει τους Ρομά ως χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιων ομάδων (2001, σ.9).

κυβερνά. Η δεύτερη αυτή αρχή πληρούται εξ ορισμού στην περίπτωση των συγκεντρωμένων πλειοψηφιών, οι οποίες συνήθως αξιώνουν και μια αποκλειστική συναισθηματική σχέση με την περιοχή που κατοικούν. Οι συγκεντρωμένες μειοψηφίες δεν μπορούν να επικαλεστούν την αρχή της πλειοψηφίας, όμως σχεδόν πάντα θεωρούν και αυτές ιερό και ακατάλυτο τον δεσμό τους με την πατρίδα τους³²⁸. Άρα, και ως προς τη νομιμοποίηση οι συγκεντρωμένες πλειοψηφίες που θέλουν να αποσχιστούν φαίνεται να υπερτερούν των αντίστοιχων μειοψηφιών. Η ανάλυση της Toft, λοιπόν, φωτίζει το πώς η εδαφική συγκέντρωση μιας εθνοτικής ομάδας καθιστά πιο δυνατή και νομιμοποιημένη – και άρα πιο πιθανή – την αποσχιστική επιδίωξη (Toft, 2001, σ.8-14).

Μπορεί κανείς, επιπλέον, να χρησιμοποιήσει έναν συνδυασμό από τέτοιους παράγοντες για να εξηγήσει ένα *συγκεκριμένο* αποσχιστικό κίνημα, αποφεύγοντας έτσι τη στατικότητα των γενικών θεωρητικών μοντέλων. Επίσης, ενδεχομένως κάποιοι εξ αυτών των παραγόντων να συνάδουν, ως αναγκαίες ή διευκολυντικές συνθήκες, με το ευρύτερο πλαίσιο των προαναφερόμενων θεωριών. Ο Σαμπάνης, πάντως, θεωρεί ότι είναι δυνατή η συμπερίληψη μιας σειράς τέτοιων παραγόντων στη διατύπωση ενός γενικού μοντέλου απόσχισης, όπως αυτό που έχει προτείνει μαζί με τον Milanović. Το μοντέλο αυτό πρεσβεύει πως τα αποσχιστικά κινήματα εκδηλώνονται όπου προσδοκάται πως η απόσχιση θα αποβεί επωφελής για την ομάδα· οι μεταβλητές που ευνοούν τη ζήτηση για απόσχιση είναι το αυξανόμενο οικονομικό επίπεδο της περιφέρειας, η αφθονία της σε φυσικούς πόρους, οι έντονες οικονομικές ανισότητες μεταξύ των περιφερειών, οι έντονες πολιτισμικές διαφορές του πληθυσμού της περιφέρειας από το υπόλοιπο κράτος, και το ιστορικό υπόβαθρο της ιδιαιτερότητας της περιφέρειας (Sambanis, 2006, σ.23).

Κατακλείδα

Έχοντας παρουσιάσει κάποιες βασικές θεωρητικές συνεισφορές των μελετών που ασχολούνται περισσότερο άμεσα και στοχευμένα με το αποσχιστικό φαινόμενο, θα ολοκληρώσουμε το παρόν κεφάλαιο με έναν συγκεντρωτικό πίνακα που συνοψίζει τα βασικά συμπεράσματα όλων των θεωριών και προσεγγίσεων, που με κάποιον τρόπο έχουν επιχειρήσει να εξηγήσουν το αποσχιστικό φαινόμενο: σε αυτόν τον πίνακα περιλαμβάνονται τόσο εκείνες οι θεωρίες εθνικισμού και εθνοτικής κινητοποίησης που ασχολούνται έστω δευτερευόντως, αλλά

³²⁸ Χαρακτηριστικό, ίσως, τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι Σέρβοι του Κοσόβου, οι οποίοι αποτελούν την μειοψηφία, αλλά θεωρούν ότι η περιοχή ιστορικά τους ανήκει, με τον ισχυρισμό ότι έχουν τα χρονολογικά πρωτεία της εποίκισής της (Toft, 2001, σ.12). Άρα, οι δύο αρχές νομιμοποίησης συγκρούονται και μπορεί να πλαισιώσουν τη σύγκρουση εθνοτικών ομάδων.

ουσιωδώς, με την αιτιολογία της απόσχισης (βλέπε πίνακες 10 και 12) όσο και οι «άμεσες» θεωρίες και προσεγγίσεις της απόσχισης, που εξετάσαμε λίγο παραπάνω. Στα επόμενα δύο κεφάλαια ασχολούμαστε με τα αποσχιστικά κινήματα των Παπούα και των Ορόμο. Η ανάλυσή μας προσανατολίζεται στην αποτίμηση των πέντε μηχανισμών κινητοποίησης και στο πώς εκδηλώνεται και διενεργείται η αποσχιστική δράση, όμως τα όσα έχουμε αναφέρει στα κεφάλαια 4,5 και 7 (μέρος των οποίων συνοψίζονται στον πίνακα που ακολουθεί) αναμένουμε ότι θα μας βοηθήσουν πολλαπλώς στη μελέτη των τριών περιστάσεων αποσχιστικής κινητοποίησης. Άλλωστε, στο τέλος των δύο επόμενων κεφαλαίων αλλά και στο κεφάλαιο των συμπερασμάτων της εργασίας επιχειρούμε να αποτιμήσουμε την επεξηγηματική ισχύ των αιτιολογικών θεωριών, που συνοψίζουμε στον παρακάτω πίνακα, αναφορικά με τις εξεταζόμενες περιπτώσεις.

Πίνακας 17. **Εξηγήσεις της απόσχισης**

Θεωρίες και προσεγγίσεις	Αιτίες ή αναγκαίες συνθήκες της απόσχισης
Θεωρίες εθνικισμού	
Αρχεγονισμός (Geertz)	πολιτισμική διαφορετικότητα + αρχεγονική δυσαρέσκεια
Μοντερνισμός	
Hobsbawm	εθνοτικοί ανταγωνισμοί + περιφερειακές διαφορές
Gellner	πολιτισμική ιδιαιτερότητα + πολιτική καχεξία + εδαφική βάση
Hroch	κοινωνική κινητικότητα + κοινωνική επικοινωνία + συγκρούσεις συσχετισμένες με το έθνος
Nairn	άνιση ανάπτυξη + κυριαρχία κέντρου
Εθνοσυμβολισμός (Smith)	κρατικές πολιτικές + διανομή πόρων και εθνοτικοί ανταγωνισμοί + εθνοτικό παρελθόν και ιντελιγκέντσια (πολιτικοποίηση δια της κουλτούρας)
Θεωρίες / προσεγγίσεις εθνοτικής κινητοποίησης	
Αναπτυξιακές	υπανάπτυκτες περιφέρειες + εθνοτικά κατάλοιπα
Θεωρίες συγκρούσεων	
Εσωτερικής αποικιοκρατίας (Hechter)	πολιτισμικά μειονοτικές + οικονομικά αδύναμες περιφέρειες
Εθνοτικού ανταγωνισμού (Olzak)	απόσπαση πόρων από το κράτος + ανεπτυγμένες περιφέρειες
Εθνοτικού υποεθνικισμού	αύξηση πόρων + συμφέροντα ελίτ

Ορθολογικής επιλογής	
Rogowski	όφελος ανεξαρτησίας + στεγανοποιημένη κοινωνία
Επιτευξιμότητας (Collier και Hoeffler)	χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης χώρας + πλούσιοι φυσικοί πόροι + ορεινό έδαφος
Διλήμματος ασφαλείας	κρατική κατάρρευση + ανασφάλεια + εθνοτική αναδίπλωση
Διαφορικής μεταχείρισης (Gurr)	(ταυτότητα, κίνητρα, οργανωτική δομή, πολιτικές ευκαιρίες) + απώλεια αυτονομίας
Άμεσες θεωρίες / προσεγγίσεις απόσχισης	
Horowitz	υπανάπτυκτη ομάδα + υπανάπτυκτη περιφέρεια
Heraclides	χωριστή κοινότητα / κοινωνία + συμπαγής, απομακρυσμένη εδαφική βάση + υποκειμενική (πολιτική / πολιτισμική) ανισότητα
Sorens	ιδιαίτερη (γλωσσική / ιστορική) ταυτότητα + μεγάλος πληθυσμός και υψηλό εισόδημα περιφέρειας + απομακρυσμένη περιφέρεια + πολυκομματικό σύστημα
Hale	εθνοτική ταύτιση + υπολογισμοί κόστους/οφέλους + εθνοτικές διαφορές, κρατικές πολιτικές, συμφέροντα ελίτ και «μαζών», πολιτικό <i>status</i> περιφέρειας

Κεφάλαιο 8. ΤΟ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΠΑΠΟΥΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα στην Ινδονησία. Στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου θα ασχοληθούμε με τα κύρια χαρακτηριστικά του ινδονησιακού κράτους, δίνοντας έμφαση α) στη συγκρότηση και το περιεχόμενο της κυρίαρχης αφήγησης του ινδονησιακού εθνικισμού, β) στη συγκρότηση του κράτους και τις κρατικές πολιτικές, ιδιαίτερα όσον αφορά το ζήτημα της εθνικής ενσωμάτωσης και τις σχέσεις κέντρου-περιφέρειας, και γ) στις πολλαπλές εσωτερικές συγκρούσεις, εθνοτικές και αποσχιστικές, που εκδηλώθηκαν στην Ινδονησία. Αυτή η ενότητα θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε το πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου διεξάγεται η αποσχιστική σύγκρουση στη Δυτική Παπούα, τη στάση της ινδονησιακής κυβέρνησης απέναντι στο αποσχιστικό κίνημα, καθώς και διάφορα επιμέρους χαρακτηριστικά της αποσχιστικής σύγκρουσης. Στη δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου θα ασχοληθούμε με αυτή καθαυτή την αποσχιστική σύγκρουση, η οποία διαρκεί από τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Αρχικά θα παρουσιάσουμε τα στοιχεία που συνθέτουν την ιδιομορφία της Δ. Παπούα και εν συνεχεία την εξέλιξη του αποσχιστικού κινήματος, με έμφαση στην ανάδυση του εθνικισμού των Παπούα και τις κρατικές πολιτικές στην περιοχή. Στο τελικό τμήμα της δεύτερης ενότητας θα επιχειρήσουμε την ανάλυση της σύγκρουσης με βάση τους πέντε μηχανισμούς κινητοποίησης που έχουμε επιλέξει.

Α. ΙΝΔΟΝΗΣΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Εισαγωγικά, μπορούμε να πούμε πως η Ινδονησία αποτελεί το μεγαλύτερο αρχιπελαγικό κράτος στον κόσμο. Αποτελείται από περίπου 17.000 νησιά³²⁹, τα οποία εκτείνονται σε μια απόσταση 5.000 χλμ κατά μήκος του Ισημερινού και εκ των οποίων τα 6.000 περίπου κατοικούνται. Ο πληθυσμός της χώρας προσεγγίζει σήμερα τα 220 εκατομμύρια, έχοντας σχεδόν τριπλασιαστεί από την ίδρυση του κράτους στα τέλη της δεκαετίας του '40, ενώ πάνω

³²⁹ Αυτός είναι ο αριθμός που δίνει το CIA World Factbook. Προφανώς ο αριθμός τους δεν είναι απόλυτα προσδιορισμένος (ή δεν ήταν μέχρι πρόσφατα), αφού, για παράδειγμα, ο Malley αναφέρεται σε κατά προσέγγιση 13.000 και ο Vickers σε 19.000 νησιά.

από το 90% ασπάζεται το Ισλάμ. Έτσι η χώρα είναι σήμερα η τέταρτη μεγαλύτερη πληθυσμιακά στον κόσμο και διαθέτει τον μεγαλύτερο μουσουλμανικό πληθυσμό. Επιπλέον, ο πληθυσμός μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε πάνω από 200 εθνο-γλωσσικές ομάδες, η μεγαλύτερη των οποίων είναι οι Ιαβανέζοι (*Javanese*), που αποτελούν το 45% περίπου των Ινδονήσιων (CIA World Factbook, Malley, 2002α, σ.171, Vickers, 2005, σ.1-2).

Στο πρώτο μέρος αυτής της ενότητας θα παρουσιάσουμε περιληπτικά την κρατική συγκρότηση στον ινδονησιακό χώρο, τις κύριες εξελίξεις από την ίδρυση του κράτους μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως πρόσφατα, τους τρεις τύπους πολιτειακής οργάνωσης που έχουν εμφανιστεί. Στο δεύτερο μέρος θα αναφερθούμε κυρίως σε χαρακτηριστικά που είναι περισσότερο σχετικά με την αποσχιστική σύγκρουση στη Δυτική Παπούα, δηλαδή την κυρίαρχη εθνική ιδεολογία, στις σχέσεις κέντρου-περιφέρειας, τον ρόλο των εθνοτικών ταυτοτήτων και τις συγκρούσεις που αυτές πλαισιώνουν. Αυτή η ενότητα, δηλαδή, θα επιχειρήσει να συνθέσει το ευρύτερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο – ή τη δομή των πολιτικών ευκαιριών – όπου εντάσσεται το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα.

Κρατική συγκρότηση και πολιτειακά χαρακτηριστικά της Ινδονησίας

Μπορεί κανείς να μελετήσει τη συγκρότηση και οργάνωση του ινδονησιακού κράτους διακρίνοντας σε τέσσερις ιστορικές περιόδους: την περίοδο που εκτείνεται από τις αρχές του 20^{ου} αι. ως το 1949, την περίοδο δηλαδή της ανάπτυξης του ινδονησιακού εθνικισμού με κορύφωση τον πόλεμο της ανεξαρτησίας, την περίοδο της προεδρίας Σουκάρνο (1949-1965), την περίοδο της διακυβέρνησης Σουχάρτο (1965-1998) και την τρέχουσα περίοδο του εκδημοκρατισμού, που ξεκίνησε με την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο.

Χάρτης Νο 1. **Ινδονησία**

Πηγή: ICG 2001, σ.27

Αποικιοκρατία, εθνικιστικό κίνημα και ανεξαρτησία

Η γεωγραφική έκταση του σημερινού κράτους της Ινδονησίας αντιστοιχεί στην αποικιακή διοίκηση που είχαν εγκαθιδρύσει οι Ολλανδοί με το όνομα «Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες». Η ολλανδική αποικιοκρατία εμφανίστηκε στις αρχές του 17^{ου} αι., όμως η διαδικασία επέκτασης και εμπέδωσης του αποικιακού ελέγχου στα τελικά του γεωγραφικά όρια ολοκληρώθηκε μόλις στις αρχές του 20^{ου} αι. Αυτό σήμαινε πως, όταν επιτεύχθηκε η ανεξαρτησία, κάποιες περιοχές είχαν βιώσει την αποικιακή διοίκηση για αιώνες ενώ άλλες για μερικές δεκαετίες μόνο. Η Δυτική Παπούα, όπως και το Ατσέχ, ήταν από τις τελευταίες περιοχές που περιήλθαν υπό την ολλανδική κυριαρχία. Μια άλλη παράμετρος διαφοροποίησης μεταξύ των επαρχιών των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών ήταν πως, παρά την ολοένα και εντεινόμενη συγκεντροποίηση της ισχύος από τους Ολλανδούς, σε κάποια νησιά ή περιοχές αυτών τα προ-αποικιακά γηγενή κράτη παραδοσιακών ηγεμόνων διατηρούσαν κάποια περιορισμένη αυτονομία. Ενώ λοιπόν η

Ιάβα, το πολυπληθέστερο νησί, αποτέλεσε το «κέντρο» του αποικιακού κράτους μαζί με περιοχές της δυτικής Σουμάτρας, στα «εξώτερα νησιά» το αποτύπωμα της αποικιοκρατίας ήταν σε γενικές γραμμές λιγότερο έντονο. Αυτή η διαφοροποίηση είχε συνέπειες αναφορικά με την ανάπτυξη του αντιαποικιακού εθνικισμού και, επιπλέον, αποτελεί την απαρχή μιας κεντρικής εσωτερικής έντασης στην Ινδονησία ως τις μέρες μας (Finkelstein, 1951, σ.286-7, Ricklefs, 1993, σ.131, 137, 152-4).

Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, είναι σαφές πως το εθνικιστικό κίνημα που άρχισε να αναπτύσσεται στις αρχές του 20^{ου} αι. είχε ως πρωταρχικό κοινό σημείο αναφοράς την κοινή αποικιακή εμπειρία. Τα αποικιακά σύνορα ήταν αυτά που προσδιόρισαν τα όρια του νέου συλλογικού υποκειμένου, του μελλοντικού έθνους, όπως συνέβη άλλωστε σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις των αποικιών στην Ασία και την Αφρική. Ο γεωγραφικός και κυρίως ο εθνογλωσσικός κατακερματισμός της περιοχής δυσχέραινε την ανάπτυξη ενός εθνικισμού βασισμένου σε πολιτισμικά κριτήρια· ακόμα και η κοινή ισλαμική θρησκεία της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού αποδυναμωνόταν ως εν δυνάμει ενοποιητικός παράγοντας, τόσο λόγω της πανσπερμίας των εθνοτικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων όσο και εξαιτίας διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό της θρησκευτικής κοινότητας (όπως θα δούμε παρακάτω). Επιπλέον, και παρά την εκ των υστέρων αναφορά των Ινδονήσιων εθνικιστών σε μεσαιωνικά «ινδονησιακά» βασίλεια, απουσίαζε η κοινή πολιτική εμπειρία. «Το υβριδικό ψευδο-ελληνικό» όνομα της Ινδονησίας, παρατηρεί ο Άντερσον, υποδηλώνει ακριβώς την έλλειψη αντιστοιχίας με κάποια «προαποικιακή επικράτεια»³³⁰ (1997, σ.181). Τούτων λεχθέντων, οι διεργασίες που οδήγησαν στην ανάπτυξη ενός ινδονησιακού εθνικιστικού κινήματος ξεκίνησαν και είχαν ιδιαίτερη ένταση σε συγκεκριμένα γεωγραφικά και κοινωνικά πλαίσια: πρωτίστως στην Ιάβα αλλά και στην περιοχή Μινανγκαμπάου της Σουμάτρας. Η αιτία κατά τον Ricklefs έγκειται ακριβώς στο ότι αυτές οι περιοχές είχαν βιώσει σε μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια την αποικιακή κυριαρχία. Οι αποικιακές πολιτικές σε αυτές τις περιοχές είχαν αποσταθεροποιήσει και αποδυναμώσει τις παραδοσιακές δομές νωρίτερα απ' ό,τι στα εξώτερα νησιά. Η επαφή των κατοίκων αυτών των ομάδων με «νεωτερικές» μορφές οργάνωσης, διοίκησης και ιδεολογίας εξηγεί γιατί ήταν σε αυτές τις περιοχές που πρωτοεμφανίστηκαν «αντιαποικιακά και μεταρρυθμιστικά κινήματα» ως πρόδρομοι του ινδονησιακού εθνικισμού (Ricklefs, 1993, σ.130, 163).

Πρωτεργάτης αυτών των κινήματων υπήρξε η νέα τάξη των Ιαβανέζων ανερχόμενων

³³⁰ Όπως αναφέρει ο van der Kroef, ο όρος «Ινδονησία» επινοήθηκε ουσιαστικά στους ακαδημαϊκούς κύκλους εθνολόγων και άλλων μελετητών της περιοχής περί το 1850, για να υιοθετηθεί «ενθουσιωδώς» από τον εθνικισμό των γηγενών τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (van der Kroef, 1951, σ.167-9).

αξιωματούχων της αποικιακής διοίκησης. Πολιτισμικά και θρησκευτικά ανήκαν στους *abangan*, δηλαδή στη λιγότερο «ορθόδοξη» και περισσότερο συγκρητιστική ομάδα μουσουλμάνων της Ιάβας, ενώ οι περισσότεροι είχαν αριστοκρατική καταγωγή· την κοινωνική θέση τους όμως την όφειλαν πρωτίστως στη δυτικού τύπου εκπαίδευση που είχαν λάβει. Ήταν αυτή η εκπαίδευση που τους παρείχε τη δυνατότητα να επιχειρήσουν μια «νέα σύνθεση» και να ανανεώσουν την κουλτούρα τους (Ricklefs, 1993, σ.163-164). Αυτό το κοινωνικό στρώμα αποτέλεσε, με όρους Smith, μια πρώιμη μεταρρυθμιστική ιντελιγκέντσια. Το πρώτο σημαντικό οργανωτικό μόρφωμα από τις τάξεις αυτής της κοινωνικής ομάδας, το *Budi Utomo*, δημιουργήθηκε το 1908 σε μια ιατρική σχολή της Μπατάβια (σημερινής Τζακάρτα). Η ίδρυση της οργάνωσης αυτής πυροδότησε την άνθηση νέων οργανώσεων από μέλη της μορφωμένης ελίτ σε διάφορα σημεία της αποικιακής επικράτειας, οι περισσότερες των οποίων είχαν – και αυτές – εθνοτικό χαρακτήρα. Αυτές οι «δυτικόστροφες», κοσμικές εθνοτικές οργανώσεις των νέων ελίτ αποτέλεσαν μόνο ένα από τα τρία ιδεολογικά και κοινωνικά ρεύματα που αναδύθηκαν αυτή την περίοδο, αποτέλεσαν τη βάση του ινδονησιακού εθνικισμού και συγκρότησαν τους κυρίαρχους ανταγωνιστικούς πόλους της ινδονησιακής κοινωνίας τουλάχιστον ως το 1965. Το δεύτερο ρεύμα αποτελούνταν από τις διάφορες ισλαμικές οργανώσεις που συγκροτήθηκαν και πέτυχαν σημαντική διείσδυση μεταξύ των αγροτικών πληθυσμών. Το τρίτο ρεύμα ήταν αυτό των συνδικάτων και των σοσιαλιστικών οργανώσεων. Το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αι. χαρακτηρίστηκε από μια καινοφανή για την περιοχή έκρηξη της συλλογικής κινητοποίησης, κατά την οποία η διεκδίκηση ενός περισσότερο αυτόνομου κοινωνικού και πολιτικού ρόλου από τους υπηκόους της αποικίας ήταν ευκρινής. Όμως εξίσου έντονοι ήταν οι ανταγωνισμοί τόσο μεταξύ των τριών αυτών ρευμάτων όσο και στο εσωτερικό τους (π.χ. μεταξύ «ορθόδοξων» και «εκσυγχρονιστικών» ισλαμικών κινημάτων). Δεν είχε ακόμα εμφανιστεί στο προσκήνιο ένα ισχυρό εθνικιστικό πρόγραμμα, ένα πολιτικό πρόγραμμα δηλαδή που να αντλεί τη νομιμοποίησή του από την επίκληση μιας κοινής, υπερ-τοπικής και υπερ-ιδεολογικής ταυτότητας. Σε κάθε περίπτωση, η έντονη αυτή φάση συλλογικής οργάνωσης και δράσης – όπως και η περιορισμένη παραχώρηση κάποιων αντιπροσωπευτικών θεσμών από τους Ολλανδούς – έλαβε τέλος με την κατάπνιξη μιας κομμουνιστικής εξέγερσης στις αρχές του 1927. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε, πέρα από ένα καίριο πλήγμα στο Κομμουνιστικό Κόμμα της Ινδονησίας (PKI), τον τερματισμό της κινητοποίησης των αγροτικών μαζών και τη γενικότερη επίταση της κατασταλτικής πρακτικής των Ολλανδών απέναντι σε «ριζοσπαστικά αντιαποικιακά κινήματα» (Ricklefs, 1993, σ.164-180, McVey, 1996, σ.12-13).

Πάντως, ήταν μέσα σε αυτό το κλίμα που αναδύθηκε ένα «αμιγές» εθνικιστικό κίνημα και άρχισε να αποκτά ισχύ η ιδέα ενός ινδονησιακού έθνους. Η ίδρυση της Ινδονησιακής

Εθνικιστικής Ένωσης με πρωτοστάτη τον νεαρό μηχανικό Σουκάρνο το 1927 σηματοδοτεί τη σταδιακή συνειδητοποίηση από μέρους των ελίτ ότι ήταν αναγκαία η καθυπόταξη των διαφορών τους σε έναν υπέρτερο κοινό πολιτικό σκοπό, την απόκτηση αυτοκυβέρνησης. Την επόμενη χρονιά η Ένωση μετονομάζεται σε Ινδονησιακό Εθνικιστικό Κόμμα (PNI) και προσδιορίζει τους στόχους και τα μέσα του αντιαποικιακού αγώνα: ανεξαρτησία για όλη την επικράτεια που όριζαν τα αποικιακά σύνορα, μέσα από τη μαζική οργάνωση και άρνηση συνεργασίας με τις αποικιακές αρχές. Την ίδια χρονιά το «Συνέδριο της Νεολαίας» διατρανώνει την πίστη του σε ένα έθνος, μία πατρίδα και μία «ινδονησιακή» γλώσσα. Η γλώσσα αυτή, που οι εθνικιστές ονόμασαν *Bahasa Indonesia*, δεν ήταν η καθομιλούμενη κάποιας εθνοτικής ομάδας, αλλά μια μαλαισιανή διάλεκτος που αποτελούσε από παλιότερα τη *lingua franca* σε πολλές περιοχές του Αρχιπελάγους και απέκτησε *status* διοικητικής γλώσσας κατά την αποικιακή περίοδο (Άντερσον, 1997, σ.193, Ricklefs, 1993, σ.181-6, Wanandi, 2002, σ.135-6). Ο Άντερσον αναλύει γλαφυρά τις συνθήκες μέσα από τις οποίες έγινε δυνατή η συγκρότηση μιας ινδονησιακής ελίτ· κυρίαρχο ρόλο έπαιξε – όπως και σε πολλές άλλες αποικίες – η κοινή σχολική εμπειρία. Οι ολιγάριθμοι μαθητές που λάμβαναν πλήρη εκπαίδευση μετακινούνταν από τις επαρχίες τους στα σχολεία της ανώτερης βαθμίδας, που βρίσκονταν στις πρωτεύουσες ευρύτερων περιφερειών, και τελικά στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της αποικιακής πρωτεύουσας. Στη διάρκεια αυτού του «ταξιδιού» έρχονταν σε επαφή με συμμαθητές τους, η μητρική γλώσσα των οποίων τους ήταν ακατανόητη και οι οποίοι προέρχονταν από εντελώς ξένες περιοχές. Η πρωτεύουσα ήταν που «έδινε 'νόημα' στα ταξίδια τους», εξηγούσε γιατί βρίσκονταν εκεί μαζί και γιατί είχαν καλύψει την ίδια σχολική ύλη. Βρίσκονταν εκεί όλοι μαζί, γιατί ανήκαν – ανεξάρτητα από την εθνοτική καταγωγή τους – στους *inlanders*, όπως αποκαλούνταν οι γηγενείς υπήκοοι στην αποικιακή ορολογία (Άντερσον, 1997, σ.180-83). Είναι κατανοητό λοιπόν γιατί ήταν τα μέλη αυτής της μορφωμένης ελίτ πιο πιθανό να ενστερνιστούν μια υπέρτερη – μη εθνοτική, μη τοπική και μη ισλαμική – εθνική ταυτότητα. Στόχος τους δεν ήταν απλά η πολιτική αυτεξουσιότητα, αλλά – όπως στα περισσότερα εθνικιστικά κινήματα – η εκπλήρωση της νεωτερικής υπόσχεσης για απελευθέρωση, ανάπτυξη και πρόοδο σε όλες τις σφαίρες της ανθρώπινης ζωής (McVey, 1996, σ.12-13). Πάντως, το οργανωτικό όχημα του ινδονησιακού εθνικισμού (η ηγεσία του οποίου κυριαρχούνταν από μέλη της μορφωμένης ελίτ), το PNI, υπό την πίεση των Ολλανδών διαλύθηκε μόλις το 1931, ενώ ο Σουκάρνο και άλλα επιφανή στελέχη εξορίστηκαν σε νησιά μακριά από τον κύριο χώρο δραστηριοποίησής τους, την Ιάβα³³¹. Πάντως, ακόμα οι εθνικιστικές

³³¹ Ένας από τους κυριότερους τόπους εξορίας εθνικιστών ηγετών βρισκόταν στην Δ. Παπούα (McVey, 1996, σ.13-4), κάτι που ενδεχομένως να προσέδωσε στην περιοχή μια ιδιαίτερη θέση στον ινδονησιακό εθνικισμό (Chauvel, 2003α, σ.7, Webster, 2007, σ.91).

ιδέες δεν είχαν καταφέρει να αποκτήσουν σημαντική μαζική απήχηση.

Η μαζικοποίηση του εθνικιστικού κινήματος επήλθε (ή επιταχύνθηκε) εξαιτίας μιας σημαντικής «εξωτερικής» εξέλιξης: του Β' Π.Π. και της κατάλυσης του αποικιακού κράτους στις αρχές του 1942 με την εισβολή της Ιαπωνίας. Η περίοδος της ιαπωνικής κατοχής (1942-1945) υπήρξε καθοριστική για τη δημιουργία ενός ινδονησιακού κράτους, καθότι οι Ιάπωνες ενσυνείδητα ενίσχυσαν τον ινδονησιακό εθνικισμό και με τις πολιτικές τους δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για μια ένοπλη διεκδίκηση της ινδονησιακής ανεξαρτησίας. Πιο συγκεκριμένα, οι Ιάπωνες είχαν, φυσικά, ως σκοπό τον έλεγχο της επικράτειας με τρόπο που να εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους. Οι Ολλανδοί είχαν επιδιώξει να το επιτύχουν αυτό επιβάλλοντας μια «εύτακτη ησυχία». Η ιαπωνική δύναμη κατοχής, λόγω των αναγκών του πολέμου, ακολούθησε τον δρόμο της μαζικής κινητοποίησης του πληθυσμού – με ιδιαίτερη ένταση στην Ιάβα. Συγκρότησαν μια σειρά από οργανώσεις, στις περισσότερες εκ των οποίων οι νεότερης ηλικίας Ινδονήσιοι λάμβαναν κάποιας μορφής στρατιωτική εκπαίδευση, με σκοπό να αναλάβουν επικουρικό ρόλο σε πολιτοφυλακές ή στρατιωτικά σώματα. Στο τέλος του πολέμου ο αριθμός των μελών αυτών των οργανώσεων προσέγγιζε τα δύο εκατομμύρια. Αυτή η πολιτική επιχειρήθηκε να νομιμοποιηθεί αφενός μέσω μιας αντι-ολλανδικής προπαγάνδας και εξάλειψης των ευρωπαϊκών επιρροών και αφετέρου μέσω της υπόσχεσης μιας ασιατικής νέας τάξης πραγμάτων. Όσο περνούσε ο καιρός – και υπό το βάρος των πολεμικών δυσκολιών που αντιμετώπιζαν – οι Ιάπωνες άρχισαν να υπόσχονται ολοένα και πιο συστηματικά κάτι πιο ελκυστικό για τους γηγενείς, την εγκαθίδρυση ενός ινδονησιακού κράτους.

Η διαφαινόμενη ήττα των Ιαπώνων στον πόλεμο και οι πρώτες ενδείξεις ότι οι οργανώσεις, που οι ίδιοι είχαν συγκροτήσει στην Ινδονησία, άρχισαν να στρέφονται εναντίον τους, τους οδήγησαν τον Μάρτιο του 1945 στη σύσταση μιας «διερευνητικής επιτροπής» για την προετοιμασία της ανεξαρτησίας. Στα πλαίσια αυτής της επιτροπής διημερίφθησαν ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και ζυμώσεις – κυρίως μεταξύ των «κοσμικών» και «φιλο-ισλαμιστών» ηγετών – οι οποίες κατέληξαν στην υιοθέτηση των «πέντε αρχών» του Σουκάρνο, της *Pancasila*, ως του κεντρικού εθνικιστικού δόγματος (στις αρχές αυτές θα αναφερθούμε στο δεύτερο μέρος της ενότητας). Αυτό το κοσμικό, υπερ-εθνοτικό δόγμα έμελλε να αποτελέσει την κυρίαρχη και νομιμοποιητική ιδεολογία του ινδονησιακού κράτους, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Η άνευ όρων συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας και η καθυστέρηση των Συμμάχων να αναλάβουν τη διοίκηση της περιοχής, δημιούργησαν ένα κενό ισχύος, που έσπευσε να καλύψει η εθνικιστική ηγεσία των Σουκάρνο και Άτα διακηρύσσοντας στις 17 Αυγούστου 1945 – υπό την πίεση ριζοσπαστικών νεανικών οργανώσεων – την ανεξαρτησία της Ινδονησίας. Η περίοδος από αυτή την ημερομηνία ως το τέλος του 1949 είναι η περίοδος της «Εθνικής Επανάστασης». Η

αυτοανακηρυχθείσα Ινδονησιακή Δημοκρατία είχε ισχυρότερα ερείσματα στα (πολυπληθή) νησιά της Ιάβας, της Μαντούρας και της Σουμάτρας. Βάση ισχύος της Δημοκρατίας αποτέλεσε το εσωτερικά ανομοιογενές εθνικιστικό κίνημα και ένας χαλαρά οργανωμένος στρατός, ο οποίος συγκροτήθηκε κυρίως από τις πρώην οργανώσεις, που είχαν ιδρύσει οι Ιάπωνες, αλλά και από νέους σχηματισμούς. Η συνύπαρξη κοσμικών-εθνικιστικών, ισλαμικών και αριστερών οργανώσεων και ένοπλων πολιτοφυλακών εντός του κινήματος κάθε άλλο παρά αρμονική ήταν. Η κάθε πτέρυγα του εθνικού κινήματος επιδίωκε την υπερίσχυση ή ενδυνάμωσή της, κάτι που προκάλεσε αρκετές συγκρούσεις. Αυτό που τις συνέιχε ήταν η κοινή προσήλωση στον στόχο της ανεξαρτησίας και οι κοινοί αντίπαλοι: οι εναπομείνουσες ιαπωνικές δυνάμεις σε κάποιες περιπτώσεις, οι αυστραλιανές και βρετανικές δυνάμεις που έσπευσαν στην περιοχή ως Συμμαχική δύναμη και οι Ολλανδοί οι οποίοι άρχισαν να επιστρέφουν για να αποτρέψουν την ίδρυση ενός ινδονησιακού κράτους. Ως τον Ιανουάριο του 1946 οι Ολλανδοί είχαν καταφέρει να επιβάλουν την κυριαρχία τους στα ανατολικά νησιά του αρχιπελάγους και εντέλει και στην ίδια την Τζακάρτα. Συνειδητοποιώντας όμως πως η επανακατάληψη ολόκληρης της επικράτειας και - ιδίως - η διατήρηση του ελέγχου της θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη, άρχισαν να αποδέχονται την ιδέα μιας ανεξάρτητης Ινδονησίας. Επιδίωξή τους τώρα ήταν η δημιουργία ενός κράτους με ομοσπονδιακή δομή, στο οποίο ήλπιζαν να διατηρήσουν κάποιον έλεγχο. Τον Νοέμβριο του 1946 οι Ολλανδοί με τη Συνθήκη του Linggajati αναγνώρισαν την *de facto* κυριαρχία της «Δημοκρατίας» σε Ιάβα, Σουμάτρα και Μαντούρα, ενώ τα δύο μέρη συμφώνησαν να συνεργαστούν για τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης ομόσπονδης Ινδονησίας. Η συνθήκη αυτή παρέμεινε ουσιαστικά κενό γράμμα: η ηγεσία της Δημοκρατίας και του εθνικιστικού κινήματος την είχαν απρόθυμα αποδεχτεί ως έναν αναγκαίο συμβιβασμό, ενώ οι Ολλανδοί όχι απλά προχωρούσαν στη μονομερή εγκαθίδρυση ομόσπονδων κρατών στις περιοχές που ήλεγχαν, αλλά συνέχιζαν τη στρατιωτική επέκτασή τους ακόμα και ως την πρωτεύουσα της Δημοκρατίας Γιογκγιακάρτα. Εντέλει, μετά και από την πίεση του ΟΗΕ και ιδίως των ΗΠΑ, οι Ολλανδοί εγκατέλειψαν την επιθετική τακτική τους. Μετά από ένα συνέδριο το καλοκαίρι του 1949, όπου συμμετείχαν οι εκπρόσωποι της Δημοκρατίας και των δεκαπέντε ομόσπονδων μονάδων υπό ολλανδική κατοχή, στις 27 Δεκεμβρίου ιδρύθηκε επισήμως η Δημοκρατία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ινδονησίας (RUSI). Το νέο ομοσπονδιακό κράτος περιελάμβανε ολόκληρη την πρώην αποικιακή επικράτεια πλην της Δυτικής Παπούα, γεγονός που θα παρέτεινε τις προστριβές μεταξύ Ινδονησίας και Ολλανδίας για αρκετά ακόμη χρόνια, όπως θα δούμε παρακάτω. Η ομοσπονδιακή δομή του κράτους διήρκεσε για ένα εξαιρετικά μικρό χρονικό διάστημα. Η καχυποψία των εθνικιστών ηγετών απέναντι στην ομοσπονδία ως ένα σχέδιο «διαίρει και βασίλευε» των Ολλανδών αποικιοκρατών ενισχύθηκε από την έκρηξη

τοπικών εξεγέρσεων με διαφορετικά κίνητρα (ισλαμικά, κομμουνιστικά, φιλο-ολλανδικά). Το συμπέρασμά τους ήταν πως η εξουσία έπρεπε να είναι συγκεντρωμένη, ώστε να αποφευχθεί η διάσπαση του κράτους. Μετά από μια διαδικασία τυπικά «οικειοθελούς διάλυσης» των ομόσπονδων μονάδων, η (συγκεντρωτική) Δημοκρατία της Ινδονησίας αντικατέστησε την RUSI (Finkelstein, 1951, σ.286-8, Frey, 2003, σ.86-101, Kahin, 2003, σ.346-8, McMahon, 1981, σ.217, Ricklefs, 1993, σ.212-230, Schiller, 1955, σ.61-6, Tønnesson και Antlön, 2001, σ.13, Wolf, 1948, σ.43-6, 106-9).

Η περίοδος Σουκάρνο

Η πρώτη περίοδος του ινδονησιακού κράτους κυριαρχείται από την παρουσία του Σουκάρνο στην προεδρία. Η ταραγμένη περίοδος της Επανάστασης κληροδότησε διάφορες εσωτερικές εντάσεις, οι οποίες προστέθηκαν στις προκλήσεις που κάθε νεότευκτο κράτος αντιμετωπίζει. Το πολίτευμα της χώρας ήταν η κοινοβουλευτική δημοκρατία, και η αρχική περίοδος χαρακτηρίζεται από την πληθώρα μεγάλων και μικρών κομμάτων-που ανταγωνίζονταν για τη λαϊκή υποστήριξη- και τη συχνή εναλλαγή κυβερνήσεων. Σταθεροποιητικό ρόλο σε αυτό το ρευστό σκηνικό δεν έπαιζε τόσο κάποιος θεσμός, όσο η χαρισματική ηγεσία του Σουκάρνο. Ο Σουκάρνο εμφανιζόταν ως υπερκομματικός παράγοντας και για μεγάλο διάστημα κατάφερνε να συγκροτεί αλληπάλληλες συμμαχίες μεταξύ διαφορετικών πολιτικών δρώντων και να εξισορροπεί έτσι τους εν δυνάμει αποσταθεροποιητικούς παράγοντες (όπως ήταν ο στρατός και το κομμουνιστικό κόμμα PKI). Η περίοδος 1950-57, παρά την ύπαρξη πολιτικής αστάθειας, περιφερειακών εξεγέρσεων και διοικητικού χάους, ήταν αναμφίβολα μια περίοδος πολιτικής ελευθερίας που η χώρα θα απολάμβανε ξανά μόνο μετά το 1998. Οι πρώτες εκλογές διεξήχθησαν - μετά από πολλές αναβολές - το 1955 και επιβεβαίωσαν τον έντονο και αμφίρροπο χαρακτήρα του πολιτικού ανταγωνισμού. Τέσσερα κόμματα συγκέντρωσαν το 80% των ψήφων αποσπώντας σχεδόν ισοδύναμα ποσοστά: πρώτο ήταν το εθνικιστικό PNI με περίπου 22%, ακολουθούσε το εκσυγχρονιστικό ισλαμικό κόμμα Masyumi, το μόνο εκ των τεσσάρων που ο μεγάλος όγκος της εκλογικής του βάσης ήταν εκτός Ιάβας, έπονταν το συντηρητικό ισλαμικό κόμμα NU και, τέλος, το PKI με περίπου 16,5%. Η κοινοβουλευτική περίοδος έληξε πολύ σύντομα με αφορμή την ανταρσία στρατιωτικών σωμάτων και αυτονομιστικών δυνάμεων σε δύο νησιά. Ο Σουκάρνο κήρυξε στρατιωτικό νόμο το 1957 και δύο χρόνια αργότερα κατήργησε το κοινοβούλιο ανακηρύσσοντας το καθεστώς της «Καθοδηγούμενης Δημοκρατίας». Τα αίτια αυτής της απόφασης εντοπίζονται στη δυσαρέσκεια του Σουκάρνο από τις συνεχείς κομματικές διαμάχες. Ο Σουκάρνο φιλοδοξούσε να εναρμονίσει

τα αντιμαχόμενα πολιτικά ρεύματα υπό τη δική του ηγεσία, όπως φανερώνεται από την έννοια «*Nasakom*» (από τα αρχικά των όρων εθνικισμός-θρησκεία-κομμουνισμός) που πρότεινε ως κυρίαρχο πολιτικό δόγμα. Ο κορπορατιστικός χαρακτήρας της Καθοδηγούμενης Δημοκρατίας υποδηλώνεται από την απόφασή του να μη συμμετάσχουν στη βουλή κόμματα³³² αλλά εκπρόσωποι των διάφορων κοινωνικών ομάδων (εργάτες, αγρότες, γυναίκες κλπ.).

Παρόλο που ο στρατός υποστήριξε ενεργά τον Σουκάρνο στην εγκαθίδρυση της Καθοδηγούμενης Δημοκρατίας, άρχισε σταδιακά να απομακρύνεται απ' αυτόν, σε μεγάλο βαθμό επειδή θεώρησε επικίνδυνη τη διαφαινόμενη συμμαχία Σουκάρνο και Κομμουνιστικού Κόμματος. Πράγματι το PKI στήριξε μια σειρά από επιλογές του Σουκάρνο: το δόγμα της *Nasakom*, την προσέγγιση με την Κίνα, καθώς και τις εθνικιστικές εκστρατείες αντιπαράθεσης με τη Μαλαισία και «επιστροφής» της Δυτικής Παπούα στην Ινδονησία. Επιπλέον, το PKI στήριζε τις συχνά βίαιες διεκδικήσεις των άκληρων αγροτών ενάντια στους γαιοκτήμονες. Η πολιτική σύγκρουση στην Ινδονησία αυτή την περίοδο, λοιπόν, άρχισε να αποκτά χαρακτηριστικά πόλωσης μεταξύ των ενισχυόμενων κομμουνιστών και των ετερογενών αντι-κομμουνιστικών δυνάμεων (του στρατού, της δεξιάς πτέρυγας του PNI και μέρους των ισλαμικών κομμάτων). Μέσα σ' αυτό το κλίμα πρέπει να προστεθεί η σημαντική επιδείνωση της οικονομίας. Μετά από ένα αμφιλεγόμενο πραξικόπημα πιστών στον Σουκάρνο μεσαιών αξιωματικών (στις 30 Σεπτεμβρίου 1965) και τη δολοφονία έξι στρατηγών, ακολούθησε το αντι-πραξικόπημα του στρατηγού Σουχάρτο. Ο στρατός και ο Σουχάρτο δικαιολόγησαν την επέμβασή τους με το – αμφισβητούμενο – επιχείρημα πως το πρώτο πραξικόπημα είχε ενορχηστρωθεί από το PKI. Μέσα στους επόμενους μήνες έλαβε χώρα μια από τις μεγαλύτερες σφαγές του 20^{ου} αι., όταν ο στρατός με τη σύμπραξη διαφόρων οργανώσεων σκότωσαν περίπου μισό εκατομμύριο μέλη και οπαδούς (ή φερόμενους οπαδούς) του Κομμουνιστικού Κόμματος (καθώς και μερικές χιλιάδες μέλη της κινεζικής μειονότητας)³³³. Ο Σουκάρνο ουσιαστικά απώλεσε την εξουσία και το 1967 ο Σουχάρτο ανακηρύχθηκε και επισήμως Πρόεδρος (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.5-7, Dittmer, 2002, σ.542).

Η περίοδος Σουχάρτο

Η εξέταση της υπερ-τριακονταετούς περιόδου Σουχάρτο (1965-1998) έχει ιδιαίτερη

³³² Μάλιστα απαγορεύτηκε η λειτουργία δύο σημαντικών κομμάτων, του δημοφιλούς ισλαμικού *Masyumi* και του Σοσιαλιστικού Κόμματος (μικρής λαϊκής απήχησης αλλά με ισχυρά ερείσματα στη δυτικόστροφη εκσυγχρονιστική ελίτ) (McVey, 1996, σ.21).

³³³ Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό των φονευθέντων παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις, από τις 100.000 μέχρι τα 2εκ. (Dittmer, 2002, σ.542).

σημασία για τη μελέτη του αποσχιστικού κινήματος στη Δυτική Παπούα, καθώς θα κάνει περισσότερο κατανοητό το πολιτικό πλαίσιο της σύγκρουσης και πολλά από τα χαρακτηριστικά της. Οι βίαιες συνθήκες στις οποίες γεννήθηκε η «Νέα Τάξη», όπως ονόμασε τη διακυβέρνησή του ο Σουχάρτο, προσδιορίζουν σε έναν βαθμό και τα μετέπειτα χαρακτηριστικά της. Ο αντικομμουνισμός υπήρξε μια από τις ιδεολογικές συντεταγμένες της Νέας Τάξης. Πιο συγκεκριμένα, κατά τα πρώτα χρόνια το καθεστώς Σουχάρτο βασίστηκε σε μια συμμαχία μεταξύ του στρατού – ο οποίος ήταν ο ισχυρός εταίρος – και διαφόρων κοινωνικών ομάδων, που τις ένωνε ο φόβος του κομμουνισμού και το γεγονός πως τις είχε πλήξει η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών της διακυβέρνησης Σουκάρνο. Με ταξικούς όρους, αποτελούσαν τα αστικά και αγροτικά κατώτερα μεσαία στρώματα (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.11). Η Νέα Τάξη μπορεί να μην ήταν ένα ολοκληρωτικό καθεστώς (Suter, 1998), ήταν όμως σαφέστατα αυταρχικό και μάλιστα με εντεινόμενο βαθμό. Με βάση την τυπολογία του Tilly, μπορεί να χαρακτηριστεί - με μία επιφύλαξη - ως «ισχυρό μη δημοκρατικό καθεστώς» (*high-capacity undemocratic regime*)³³⁴. Όπως προβλέπεται από τον ιδεατό τύπο του Tilly, η Νέα Τάξη ανεχόταν ένα πολύ περιορισμένο φάσμα πολιτικών διεκδικήσεων, ενώ απαγόρευε τις περισσότερες εξ αυτών· αποτέλεσμα ήταν ο περιορισμός των συγκρουσιακών (*contentious*) διεκδικήσεων. Η παρέκκλιση από αυτόν τον ιδεατό τύπο έγκειται στο ότι το καθεστώς δεν «υπαγόρευε ένα εξαιρετικά ευρύ φάσμα» κυβερνητικά ελεγχόμενων συλλογικών δράσεων (π.χ. σε επίσημες εκδηλώσεις και τελετουργικά)· ένα βασικό χαρακτηριστικό της Νέας Τάξης ήταν ο ριζικός περιορισμός κάθε πολιτικής συμμετοχής και κινητοποίησης, η οποία θεωρούνταν υπεύθυνη για τις αναταραχές της περιόδου Σουκάρνο (Tilly, 2003, σ.47-50).

Η επίσημη ιδεολογία της Νέας Τάξης έχει περιγραφεί ως «οργανικισμός» (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.8), ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος «αυταρχικού εκσυγχρονισμού». Το τρίπτυχο «Ανάπτυξη – Ενότητα – Ασφάλεια» που προέβαλλε η Νέα Τάξη απεικονίζει εύγλωττα αυτή την ιδεολογία. Η ομοιότητά της με την ιδεολογία της Καθοδηγούμενης Δημοκρατίας του Σουκάρνο (όπως αυτή συμπυκνώνεται στο δόγμα της *Nasakom*) έγκειται στη δυσπιστία ή εχθρότητα απέναντι στην ιδεολογική σύγκρουση και τις – θεωρούμενες – εκφυλιστικές συνέπειές της. Δεν είναι τυχαίο ότι τόσο ο Σουκάρνο όσο και ο Σουχάρτο περιέγραφαν την περίοδο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ως χαώδη και καταστροφική. Η διαφορά τους ήταν πως ο μεν Σουκάρνο επέλεξε να αντικαταστήσει αυτή τη σύγκρουση επιβάλλοντας μια συγκεκριμένη σύνθεση των αντίπαλων ρευμάτων και αξιών σε ένα ενιαίο όλον, ενώ ο Σουχάρτο επέλεξε είτε την ωμή κατάπνιξη (στην περίπτωση του κομμουνισμού)

³³⁴ Με βάση αυτή την τυπολογία η Καθοδηγούμενη Δημοκρατία του Σουκάρνο θα μπορούσε να καταταχθεί στα «αδύναμα μη δημοκρατικά καθεστώτα» (*low capacity undemocratic regime*).

είτε την άρνηση των «εισαγόμενων» ιδεολογιών (φιλελευθερισμός, σοσιαλδημοκρατία). Βεβαίως, η έμφαση στον εθνικισμό και στο δόγμα της *Pancasila* διατηρήθηκε, προσλαμβάνοντας μάλιστα μια αυταρχική χροιά, όπως θα δούμε παρακάτω. Όμως, το καθεστώς επιχείρησε να παρουσιάσει τόσο τον ινδονησιακό εθνικισμό όσο και την ιδεολογία της Νέας Τάξης ως εκφράσεις γηγενών, παραδοσιακών αξιών, όπως αυτές της αρμονίας, της τάξης και της ιεραρχίας. Ένα άλλο γνώρισμα της ιδεολογίας της Νέας Τάξης ήταν η απεικόνιση του κράτους, της κοινωνίας και των διαφόρων ομάδων που τη συνθέταν (κοινωνικών, ταξικών και εθνοπολιτισμικών) ως μιας μεγάλης οικογένειας. Αυτό βεβαίως το χαρακτηριστικό υπάρχει σε κάθε εθνικισμό, στη συγκεκριμένη περίπτωση όμως χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα για να νομιμοποιήσει την απουσία αυστηρά προσδιορισμένων θεσμικών ρόλων και την παντοδυναμία του στρατού. Με βάση το δόγμα της «διπλής λειτουργίας» ο στρατός δεν είχε μόνο αμυντικό ρόλο, αλλά και κοινωνικο-πολιτικό· η κατοχύρωση συγκεκριμένου αριθμού εδρών στο κοινοβούλιο για τους στρατιωτικούς καθώς και η εκτεταμένη επιχειρηματική δραστηριότητα των στρατιωτικών μονάδων αποτυπώνουν τις ευρείες δυνατότητες παρέμβασης και την απόκτηση αυτόνομης ισχύος από την πλευρά του στρατού. Ένα επιπλέον συστατικό της οργανικιστικής ιδεολογίας της Νέας Τάξης ήταν η έμφαση στην ανάπτυξη. Ο προσανατολισμός στον ταχύ εκσυγχρονισμό της οικονομίας και η στενή σύνδεση με δυτικά συμφέροντα συγκρούονταν με τη δυσπιστία απέναντι στις δυτικές ιδεολογικές και αξιακές επιρροές, όμως ήταν συμβατά με τον γενικότερο απολίτικο χαρακτήρα του οργανικισμού (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.8-9, Eklöf, 2002, σ.5, Kingsbury, 2000, σ.302-3, Masters, 1999).

Περνώντας από την ιδεολογία στην πολιτική της Νέας Τάξης, μπορούμε να την προσεγγίσουμε με βάση την παρατήρηση πως ένα βασικό χαρακτηριστικό της – και ένας σημαντικός παράγοντας της διάρκειάς της – ήταν η αυξημένη *συγκεντροποίηση ισχύος* που πέτυχε (Amal, 1994, σ.217, Malley, 2002α, σ. 173). Με τον όρο αυτόν δεν νοείται απλά η συγκεντρωτική δομή του κράτους αλλά και ο αυξημένος βαθμός κυβερνητικής ισχύος, δηλαδή ο υψηλός βαθμός κυβερνητικής ικανότητας να «ελέγχει πόρους, δραστηριότητες και πληθυσμούς» εντός της επικράτειάς της (Tilly, 2003, σ.41). Τη συγκεντροποίηση ισχύος μπορούμε να τη διακρίνουμε σε τρεις διαστάσεις: την πολιτική, την οικονομική και την πολιτισμική. Ως προς την *πολιτική* διάσταση, μπορούμε καταρχήν να πούμε πως η κεντρική κυβέρνηση ήλεγχε σε μεγάλο βαθμό τους επικεφαλής των 27 περίπου περιφερειών και των 300 περίπου επαρχιών³³⁵, περιορίζοντας έτσι τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο κέντρο. Η όποια αποκέντρωση λοιπόν, όπως αυτή που υιοθετήθηκε το 1974, ήταν απλά διοικητική και όχι και

³³⁵ Σχεδόν οι μισοί, μάλιστα, εξ αυτών ήταν πρώην ή εν ενεργεία αξιωματικοί (Malley, 2002, σ. 173).

πολιτική· στην πραγματικότητα αποσκοπούσε στον ακριβέστερο προσδιορισμό των υποχρεώσεων των περιφερειών απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση. Επιπλέον, η γεωγραφική δομή του στρατού ακολουθούσε την αντίστοιχη της κρατικής διοίκησης, από την περιφέρεια ως τα χωριά. Επιχειρούνταν έτσι η διασφάλιση της συμμόρφωσης των τοπικών αρχών στις κεντρικές αποφάσεις και ο στενότερος έλεγχος του πληθυσμού. Η συγκέντρωση της εξουσίας στο κέντρο επέτρεψε στην κυβέρνηση - μέσα από τους κύριους βραχίονες κάθε αυταρχικού καθεστώτος, τον στρατό και τη γραφειοκρατία - να προσδέσει τις τοπικές ελίτ στο άρμα της δημιουργώντας μια συγκεντροποιημένη δομή πελατειακών σχέσεων (Amal, 1994, σ.216-7, 219, Lloyd, 2000, Malley, 2002α, σ. 173-4, van Klinken, 2007, σ.9-10).

Η πολιτική διάσταση της συγκεντροποίησης είχε και δύο επιπλέον πολύ σημαντικές πτυχές. Η πρώτη εξ αυτών αφορούσε την άσκηση ασφυκτικού ελέγχου και την επιβολή περιορισμών στη λειτουργία του πολιτικού ανταγωνισμού και των κοινοβουλευτικών θεσμών. Αρχικά οι κυβερνήσεις του Σουχάρτο επέβαλαν περιορισμούς στη λειτουργία των κομματικών οργανώσεων στο επίπεδο του χωριού. Μια πιο σοβαρή απόφαση ήταν η υποχρεωτική συγχώνευση κομμάτων το 1973· από τα εννιά κόμματα της αντιπολίτευσης που είχαν συμμετάσχει στις εκλογές του 1971 τα μιν ισλαμικά αναγκάστηκαν να συνενωθούν στο PPP, τα δε «κοσμικά» κόμματα στο PDI. Το τρίτο νόμιμο κόμμα ήταν το κυβερνητικό κόμμα Golkar, το κόμμα των «λειτουργικών ομάδων»· το κόμμα αυτό παρουσιαζόταν ως μη ιδεολογικός εκφραστής των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και αποτέλεσε όχημα για την αναπαραγωγή των πελατειακών σχέσεων. Η μόνιμη κυριαρχία του Golkar (από κοινού με τους εκπροσώπους του στρατού) στη βουλή σήμαινε αφενός τη σχεδόν πλήρη αδυναμία της ως θεσμού και αφετέρου την επτάκις εκλογή του Σουχάρτο στο προεδρικό αξίωμα (Amal, 1994, σ.218, Bourchier και Hadiz, 2003, σ.12, Masters, 1999). Εκτός όμως από τη συγκέντρωση της εξουσίας στο κέντρο και την αυταρχική χειραγώγηση των κομμάτων, μια τρίτη πτυχή της πολιτικής συγκεντροποίησης της ισχύος από τη Νέα Τάξη ήταν η εκτεταμένη κρατική βία. Η «θεσμοποίηση της βίας» την περίοδο Σουχάρτο εκδηλωνόταν με τη βίαιη κατάπνιξη των μαχητικών διεκδικήσεων από τις οργανικά ενοποιημένες δυνάμεις της αστυνομίας και του στρατού³³⁶, τον εκφοβισμό πολιτικών αντιπάλων και «επικίνδυνων» κοινωνικών ομάδων και την αναγωγή των διαφωνούντων ή αντιδρώντων σε εσωτερικούς εχθρούς του έθνους. Όπως θα δούμε παρακάτω, η κρατική βία στη Δ. Παπούα κατά την περίοδο Σουχάρτο ήταν ιδιαίτερα σκληρή και εκτεταμένη (Chauvel, 2006, σ.183).

Ως προς την *οικονομική* διάσταση της συγκεντροποίησης, μπορούμε καταρχήν να πούμε

³³⁶ Ο Tilly σημειώνει πως η υπαγωγή της αστυνομίας στον στρατό (ή ο έλεγχός της απ' αυτόν) παρά στην πολιτική εξουσία αποτελεί ισχυρότατη ένδειξη πως ένα καθεστώς είναι μη δημοκρατικό (Tilly, 2003, 41).

πως η κεντρική κυβέρνηση ήταν υπεύθυνη για περίπου το 80% των πόρων που είχαν στη διάθεσή τους οι περιφερειακές και επαρχιακές κυβερνήσεις. Επιπλέον, όλοι οι φυσικοί πόροι της επικράτειας υπάγονταν συνταγματικά στον έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης. Αυτό σήμαινε ότι η εξόρυξη πετρελαίου, οι άδειες υλοτομίας και η ανάπτυξη εξαγωγικών καλλιεργειών περνούσαν από την κεντρική κυβέρνηση, η οποία εξασφάλιζε σημαντικά κέρδη από τους φόρους. Δεδομένου ότι οι περισσότερες από αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες εντοπιζόνταν σε νησιά έξω από την Ιάβα, η ροή των εσόδων είχε κατεύθυνση από την περιφέρεια προς το κέντρο, το οποίο ήταν υπεύθυνο για την κατανομή των πόρων σε όλη την περιφέρεια. Αυτό αρκετές φορές δημιουργούσε αισθήματα αδικίας σε στρώματα των περιφερειακών νησιών, ενώ πολλές εθνοτικές ομάδες θεωρούσαν πως ο απευθείας έλεγχος της κεντρικής κυβέρνησης συνιστούσε εκμετάλλευση της δικής τους γης. Αυτό το αίσθημα εκμετάλλευσης ήταν ιδιαίτερα έντονο στη Δ. Παπούα, όπως θα δούμε, ένα από τα πλουσιότερα νησιά σε φυσικούς πόρους. Πάντως, για μεγάλο χρονικό διάστημα φαίνεται ότι τέτοιες αντιδράσεις μετριάστηκαν από την εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, τη σημαντική άνοδο του βιοτικού επιπέδου και διαφόρων κοινωνικών δεικτών (παιδείας, υγείας, κλπ). Η οικονομική βοήθεια που προσέφεραν δυτικές χώρες (ιδίως οι ΗΠΑ) στο όνομα της αντικομμουνιστικής συστράτευσης και οι ξένες επενδύσεις - κυρίως στον τομέα της εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, στοιχείο που προσέδιδε στην Ινδονησία του Σουχάρτο χαρακτηριστικά «κράτους ραντιέρη» - ήταν ένας επιπλέον παράγοντας ώθησης της ανάπτυξης. Παρόλο που αυτή η ανάπτυξη δημιούργησε ανισότητες τόσο κάθετες όσο και οριζόντιες - για παράδειγμα στη Δ. Παπούα τα οφέλη ήταν σαφώς υποδεέστερα από σχεδόν όλες τις άλλες περιφέρειες της χώρας - κατάφερε συνολικά να «αγοράσει» μια κρίσιμη υποστήριξη ή ανοχή προς το καθεστώς. Μια επιπλέον πολιτική της κυβέρνησης, ιδιαίτερα σχετική με τη σύγκρουση στη Δ. Παπούα, η οποία πιστοποιεί την οικονομική διάσταση της συγκεντροποίησης, ήταν τα κυβερνητικά προγράμματα «μετανάστευσης» (*transmigration*). Αυτά, αν και υπήρχαν ήδη από την περίοδο της αποικιοκρατίας και του Σουκάρνο, εντάθηκαν κατά τη διακυβέρνηση Σουχάρτο και συνίσταντο στην οργανωμένη μετανάστευση κατοίκων από περιοχές με υπερπληθυσμό (κυρίως την Ιάβα) σε αραιότερα κατοικημένα εξώτερα νησιά (Barker, 1998, σ. 2, Bourchier και Hadiz, 2003, σ.13, Malley, 2002α, σ. 173-5, Suter, 1998, van Klinken, 2007, σ.12).

Αυτή η πολιτική όμως - για να περάσουμε στην πολιτισμική διάσταση της συγκεντροποίησης - εκλαμβάνονταν από διάφορους πληθυσμούς των εξώτερων νησιών ως προσπάθεια «ιαβανοποίησης» και πληθυσμιακής/πολιτισμικής αλλοίωσης των περιοχών τους. Στην πραγματικότητα, τα κυβερνητικά προγράμματα μετανάστευσης στόχευαν - πέρα από την επίτευξη μιας περισσότερο ισόρροπης ανάπτυξης - στην εθνική ενσωμάτωση και ομογενοποίηση

του πληθυσμού, στην ενίσχυση με άλλα λόγια της εθνικής κοινότητας (Hoey, 2003, σ.111). Πάντως είναι αλήθεια πως, ενώ μόνο 3 εκατομμύρια (κυρίως Ιαβανέζοι) μετακινήθηκαν μέσω των κρατικών προγραμμάτων μετανάστευσης τις δεκαετίες 1970 και 1980, η ξαφνική εισροή τους σε περιοχές με μικρούς πληθυσμούς άλλαζε την πληθυσμιακή τους σύσταση. Επιπλέον, η καλύτερη πρόσβαση των Ιαβανέζων μεταναστών σε οικονομικές ευκαιρίες και η έντονη παρουσία τους στην τοπική διοίκηση δημιουργούσε συνθήκες εθνοτικών ανταγωνισμών με τις γηγενείς εθνοτικές ομάδες, κάτι που συνέβη και στη Δ. Παπούα. Γενικότερα, η ιαβανέζικη κουλτούρα απολάμβανε μια προνομιακή – αν και όχι απροκάλυπτα ηγεμονική – θέση στην άτυπη ιεραρχία μεταξύ των πολλών εθνοπολιτισμικών ταυτοτήτων της Ινδονησίας. Το κύριο, πάντως, χαρακτηριστικό της πολιτισμικής συγκεντροποίησης κατά την περίοδο Σουχάρτο – όπως θα δούμε παρακάτω – ήταν η απαίτηση για συμμόρφωση στην επίσημη εκδοχή της εθνικής ταυτότητας και η αποθάρρυνση ή/και καταστολή κάθε άλλης αφήγησης και κάθε απόπειρας πολιτικοποίησης των εθνοτικών ταυτοτήτων (Malley, 2002α, σ. 175-7, Kooistra, 2001, σ.13).

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80 άρχισε να παρουσιάζεται διάχυτη αμφισβήτηση και δυσaréσκεια για τη Νέα Τάξη του Σουχάρτο. Η σχετικά ευρεία μεσαία τάξη που είχε δημιουργηθεί στα χρόνια του καθεστώτος, μορφωμένη και εξωστρεφής, άρχισε να δυσανασχετεί με τον εντεινόμενο αυταρχισμό του καθεστώτος και τα στενά περιθώρια πολιτικής συμμετοχής. Επίσης, άρχισε να χάνει την απήχυσή του το φόβητρο του κομμουνιστικού κινδύνου, που επέσειε η Νέα Τάξη. Κυρίως, όμως, μεγάλο μέρος της μεσαίας τάξης δυσανασχετούσε με τον ενδημικό χαρακτήρα της διαφθοράς, στην οποία είχε βυθιστεί μεγάλο μέρος της ελίτ της χώρας καθώς και η ίδια η οικογένεια Σουχάρτο, γεγονός που προσέδιδε στο καθεστώς χαρακτηριστικά κλεπτοκρατίας ή «παρεοκρατικού καπιταλισμού» (*crony capitalism*). Μια δεύτερη μορφή δυσaréσκειας απέναντι στο καθεστώς εκδηλώθηκε με πιο συγκρουσιακό τρόπο από τις αρχές της δεκαετίας του '90· κύριοι δρώντες ήταν οι ριζοσπαστικοποιημένοι φοιτητές (αριστερών αλλά και ισλαμικών οργανώσεων) μαζί με εργατικά και αγροτικά στρώματα. Μια τρίτη εστία δυσaréσκειας απέναντι στη Νέα Τάξη προερχόταν από το εσωτερικό του στρατού. Όπως έχει αναδειχθεί από διάφορες μελέτες, ο ρόλος του στρατού σε περιπτώσεις κατάρρευσης αυταρχικών καθεστώτων είναι ειδικής βαρύτητας (Lee, 2009, σ.640-43). Οι πρώτες ρωγμές στο αρραγές μέτωπο στρατού – Σουχάρτο άρχισαν να εμφανίζονται ήδη από τη δεκαετία του '80 (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.14-7, McAdam et al, 2001, σ.328-9). Τα τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης Σουχάρτο φαίνεται πως είχαν σχηματιστεί δύο φράξεις εντός του στρατού, εκ των οποίων αυτή που παρέμενε πιο κοντά στον Σουχάρτο ήταν η πιο αδύναμη. Η πλειοψηφική κοσμική/εθνικιστική φράξη έπαιξε ρόλο στην αποδυνάμωση του

Σουχάρτο και την τελική κατάρρευση της Νέας Τάξης μέσω και της συμμαχίας της με συνιστώσες του κινήματος εκδημοκρατισμού (Kingsbury, 2000, Lee, 2009, σ.655-60).

Αυτό το κλίμα απονομιμοποίησης και αμφισβήτησης ενισχύθηκε από ένα κύμα πολιτικών διώξεων δημοφιλών προσώπων της κεντρικής πολιτικής σκηνής (όπως ήταν η πρόεδρος του PDI και κόρη του Σουκάρνο Megawati Soekarnoputri) και βίαιης κατάπνιξης πολιτικών δραστηριοτήτων· τέτοιες βίαιες τακτικές ήταν συστηματικές στο περιθώριο της πολιτικής ζωής – πρωτίστως στις «αποσχιστικές» περιφέρειες Ατσέχ, Ανατολικού Τιμόρ και Δυτικής Παπούα – όμως όχι συνηθισμένες στην κεντρική πολιτική σκηνή. Το γεγονός που έδρασε ως καταλύτης για την εκδήλωση της συσσωρευμένης δυσарέσκειας και οδήγησε στην πτώση του Σουχάρτο ήταν η ασιατική οικονομική κρίση του 1997, η οποία έπληξε πιο σφοδρά την Ινδονησία. Μέσα σε μισό χρόνο το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε περίπου κατά 65%. Τα μέτρα που ελήφθησαν μετά από συμφωνία διάσωσης με το ΔΝΤ επιδείνωσαν την κατάσταση λαϊκών στρωμάτων και οδήγησαν σε βίαιες εκρήξεις, ακόμα και σε λεηλασίες τροφίμων. Η ισχύς που είχε αποκτήσει ο Σουχάρτο φανερώνεται από το γεγονός ότι ακόμα και σε αυτές τις συνθήκες κατάφερε να επανεκλεγεί τον Μάρτιο του 1998. Γρήγορα όμως ήρθε αντιμέτωπος με το ευρύ και πολυσυλλεκτικό κίνημα εκδημοκρατισμού, που μαζικοποιήθηκε ταχύτατα και απαιτούσε την αλλαγή του διεφθαρμένου καθεστώτος. Ο φόνος τεσσάρων φοιτητών από τις αστυνομικές δυνάμεις σε μια διαδήλωση και η πολυήμερη κατάληψη του κοινοβουλίου από διαδηλωτές ήταν τα γεγονότα που οδήγησαν τον Σουχάρτο να παραιτηθεί στις 21 Μαΐου 1998 (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.18-9).

Η περίοδος του εκδημοκρατισμού

Η παραίτηση του Σουχάρτο και η ευρεία απαίτηση για αλλαγές και μεταρρυθμίσεις σηματοδότησαν την έναρξη μιας περιόδου εκδημοκρατισμού της ινδονησιακής πολιτικής ζωής, η οποία έχει ονομαστεί περίοδος *Reformasi*. Ένα χαρακτηριστικό της δημοκρατικής μετάβασης στην Ινδονησία ήταν ότι αποτελούσε σε μεγάλο βαθμό έναν συμβιβασμό μεταξύ των μεταρρυθμιστικών δυνάμεων και της προηγούμενης αυταρχικής εξουσίας. Δηλωτικό αυτού του γνωρίσματος είναι πως μετά την παραίτηση Σουχάρτο συμφωνήθηκε πρώτος πρόεδρος να είναι ο αντιπρόεδρος του Habibie. Πολλά στοιχεία της Νέας Τάξης ενσωματώθηκαν χωρίς σοβαρά προσκόμματα στις νέες συνθήκες, συμπεριλαμβανομένου του καθεστωτικού κόμματος Golkar (Hara, 2001). Επίσης, μπορούμε να προσθέσουμε πως, παρά τις πολλές κατηγορίες για διαφθορά, ο Σουχάρτο ποτέ δεν οδηγήθηκε σε δίκη. Γενικότερα, το έργο της δημοκρατικής εδραίωσης αντιμετώπιζε - και αντιμετωπίζει - μια σειρά από κληρονομίες των προηγούμενων

καθεστώτων και ιδίως της Νέας Τάξης: έναν γραφειοκρατικό μηχανισμό διαποτισμένο από την πελατειακή και αντιδημοκρατική κουλτούρα, ένα αδύναμο κομματικό σύστημα και μια ασθενική κοινωνία των πολιτών, μια κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα καχύποπτη απέναντι στον φιλελευθερισμό και προσηλωμένη στη διασφάλιση της εθνικής ενότητας (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.21-3). Αυτό δεν σημαίνει πως δεν έχουν γίνει απτά βήματα φιλελευθεροποίησης και ενίσχυσης του πλουραλισμού και της δημοκρατίας. Ήδη από την περίοδο του Habibie ήρθαν οι περιορισμοί στην ελευθερία του τύπου και στη λειτουργία των κομμάτων, των συνδικάτων και άλλων ενώσεων. Στο σύνταγμα της χώρας προστέθηκε για πρώτη φορά κεφάλαιο που αφορά την προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και η προστασία της κουλτούρας ιθαγενών πληθυσμών. Με αυτό συνδέεται και η σημαντική συρρίκνωση - ή διακοπή κατά τον King (2004, σ.57) - των κρατικών προγραμμάτων μετανάστευσης, τα οποία, όπως είπαμε, έπλητταν ιδιαίτερα τις σχετικά ολιγάριθμες ομάδες ιθαγενών πληθυσμών όπως οι Παπούα. Η ατζέντα του δημόσιου διαλόγου είναι περισσότερο ανοικτή από ποτέ και οι εκλογικές αναμετρήσεις διεξάγονται ελεύθερα. Η μετάβαση από τη μία κυβέρνηση στην άλλη είναι ομαλή (με μερική εξαίρεση αυτήν του 2001), ενώ η εκλογή του προέδρου της Ινδονησιακής Δημοκρατίας έγινε άμεση. Οι αλλαγές αυτές ερμηνεύτηκαν από τους ίδιους τους πολιτικούς δρώντες - συμπεριλαμβανομένων των Παπούα - ως ευκαιρία για διατύπωση αιτημάτων και παραπόνων, τα οποία προηγουμένως δεν μπορούσαν να εκφράσουν (παρατηρεί δηλαδή κανείς τον μηχανισμό της «απόδοσης ευκαιριών»). Η ένταση της πολιτικής κινητοποίησης και συλλογικής διεκδίκησης περιελάμβανε και αιτήματα εθνοτικών και περιφερειακών ομάδων για περισσότερη αυτονομία, αιτήματα τα οποία εν μέρει ικανοποιήθηκαν με νομοθετικές πρωτοβουλίες το 1999 και το 2004 για την επίτευξη ουσιαστικότερης αποκέντρωσης. Στις περιπτώσεις των αποσχιστικών συγκρούσεων, όπως θα δούμε παρακάτω, συνολικά έγινε προσπάθεια για ηπιότερη προσέγγιση και ειρηνική διευθέτηση · στις περιπτώσεις του Ατσέχ και του Αν. Τιμόρ αυτό τελικά επιτεύχθηκε (αν και όχι απρόσκοπτα), όμως στην περίπτωση της Δ. Παπούα τα αποτελέσματα δεν είναι ως τώρα ενθαρρυντικά και η στρατιωτική βία δεν έχει εκλείψει (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.20, Ghosal, 2004, Kooistra, 2001, σ.25-7, Wanandi, 2002, σ.136). Πάντως, αναφορικά με τον στρατό και εκεί έχουν υπάρξει βήματα εκδημοκρατισμού: η διοίκησή του διαχωρίστηκε από αυτήν της αστυνομίας, ενώ η συμμετοχή στρατιωτικών στο κοινοβούλιο μειώθηκε και σταδιακά εξαλείφθηκε. Επιπλέον, σύμφωνα με ειδικό νόμο οι επιχειρηματικές δραστηριότητες θα αφαιρούνταν από τον έλεγχο των περιφερειακών στρατιωτικών διοικήσεων και θα συνενώνονταν σε έναν κεντρικό φορέα ως το 2009 (The Economist, 16 February 2006). Αλλαγές όπως αυτές, μάλιστα, υποστηρίχθηκαν ή προτάθηκαν από ένα μεταρρυθμιστικό κίνημα που αναδύθηκε στις τάξεις του στρατού κάποιους

μήνες πριν την πτώση του Σουχάρτο· ηγετική μορφή του κινήματος αυτού είναι ο σημερινός Πρόεδρος της χώρας Yudhoyono (Bourchier, 2000, σ.27-8, Kingsbury, 2000).

Εθνικιστική ιδεολογία και συγκρούσεις στην Ινδονησία

Βασιζόμενοι στην παραπάνω ιστορική επισκόπηση και επισήμανση κάποιων βασικών χαρακτηριστικών της ινδονησιακής πολιτικής και κοινωνίας, μπορούμε, πριν στραφούμε σε αυτή καθαυτή την εξέταση του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα, να αναφερθούμε σε τρία ειδικά ζητήματα, που θα κάνουν περισσότερο κατανοητό το πλαίσιο και τα χαρακτηριστικά της αποσχιστικής σύγκρουσης: τον εθνοτικό πλουραλισμό της Ινδονησίας και τις σχέσεις μεταξύ των πολυπληθέστερων Ιαβανέζων και των άλλων ομάδων, την ινδονησιακή εθνικιστική ιδεολογία και τις πολλαπλές – εθνοτικές, περιφερειακές και αποσχιστικές – συγκρούσεις που έχουν εκδηλωθεί.

Εθνοτικός πλουραλισμός και σχέση Ιάβας-περιφέρειας

Ο πολιτισμικός πλουραλισμός αποτελεί ένα κεντρικό χαρακτηριστικό της Ινδονησίας, που όλοι οι μελετητές επισημαίνουν. Η ινδονησιακή κοινωνία αποτελεί ένα καλειδοσκόπιο εθνοτικών, γλωσσικών, θρησκευτικών και τοπικών ταυτοτήτων. Ο αριθμός των αντίστοιχων ομάδων, πάντως, ιδιαίτερα των εθνοτικών, δεν έχει προσδιοριστεί ακριβώς ως σήμερα. Ένας βασικός λόγος ήταν ότι μέχρι το 2000 τα τελευταία γνωστά στοιχεία για την εθνοτική σύνθεση του πληθυσμού προέρχονταν από την απογραφή του 1930 που είχαν διεξαγάγει οι Ολλανδοί. Οι ινδονησιακές κυβερνήσεις επί Σουκάρνο και Σουχάρτο απέφευγαν να θέσουν το θέμα της εθνοτικής ταύτισης στις απογραφές, στα πλαίσια της αποσιώπησης του ζητήματος και του φόβου του εθνικού κατακερματισμού (Suryadinata, 2002, σ.2). Επίσης, δεν υπάρχει συναίνεση αναφορικά με το τι ακριβώς συνιστά εθνοτική ομάδα: εγείρονται ερωτήματα, όπως το αν αποτελούν πολιτισμικά συγγενικές ομάδες, ξεχωριστές εθνοτικές κοινότητες ή υποκατηγορίες μιας κοινής, ποια είναι η σχέση μεταξύ γλωσσικών και εθνοτικών κοινοτήτων κλπ. Η έλλειψη απόλυτης σαφήνειας των εθνοτικών ορίων δεν είναι βέβαια αποκλειστικά ινδονησιακό χαρακτηριστικό· σε άλλες περιπτώσεις όμως το κράτος με τις παρεμβάσεις του (επίσημη αναγνώριση εθνοτικών ομάδων, καταγραφή εθνοτικής καταγωγής σε επίσημα έγγραφα) έχει οδηγήσει στη σχετική παγίωση και σταθεροποίηση των εθνοτικών ορίων, κάτι που δε συνέβη

στην Ινδονησία παρά με ελάχιστες εξαιρέσεις (π.χ. Ατσέχ). Πολλές μελέτες πάντως, βασιζόμενες εν πολλοίς στην ολλανδική απογραφή και σχεδόν εξισώνοντας τη γλώσσα με την εθνοτικότητα, αναφέρονταν σε περίπου 300 εθνοτικές ομάδες (π.χ. Malley, 2002α, σ.171, Suryadinata, 2002, σ.1). Οι κυριότερες θρησκείες στη χώρα είναι έξι, με κυρίαρχο, όπως είπαμε, τον Ισλαμισμό (προσεγγίζει το 90% του πληθυσμού), ενώ τον Χριστιανισμό ασπάζεται το 7% περίπου του πληθυσμού (μεταξύ των οποίων και η πλειοψηφία των Παπούα) και τον Ινδουισμό περίπου το 2% (Suryadinata, 2002, σ.2). Η απογραφή του 2000 πάντως περιελάμβανε στα ερωτήματά της τον εθνοτικό αυτοπροσδιορισμό του ινδονησιακού πληθυσμού. Σύμφωνα με τους Suryadinata *et al.*, που μελέτησαν την απογραφή στην Ινδονησία, μπορούν να εντοπιστούν πάνω από 1.000 εθνοτικές και «υπο-εθνοτικές» ομάδες. Οι μεταβολές στην εθνοτική σύνθεση του πληθυσμού δεν είναι πάντως μεγάλες (σε σχέση με την απογραφή του 1930 και τους μετέπειτα υπολογισμούς): οι 84 εκατομμύρια Ιαβανέζοι παραμένουν η μακράν πολυπληθέστερη εθνοτική ομάδα, αν και το ποσοστό τους μειώνεται κατά περίπου πέντε μονάδες και φτάνει το 42%. Δεύτερη πιο πολυπληθής ομάδα είναι οι Σουντανέζοι (*Sundanese*), οι οποίοι αποτελούν περίπου το 15,5% του πληθυσμού και κατοικούν στο δυτικό τμήμα της Ιάβας. Τέταρτη μεγαλύτερη ομάδα με ποσοστό περίπου 3,5% του συνόλου, με πολύ μικρή διαφορά από την τρίτη, είναι οι κάτοικοι του νησιού Μαντούρα, κοντινού της Ιάβας. Συνολικά, δεκαπέντε εθνοτικές ομάδες ξεπερνούν σε απόλυτους αριθμούς το 1 εκατομμύριο (Suryadinata *et al.*, 2003, σ.5-11).

Η γεωγραφική κατανομή των μεγαλύτερων εθνοτικών ομάδων της Ινδονησίας φανερώνει πως στην Ιάβα και τη γειτονική Μαντούρα κατοικεί περίπου το 60% του συνολικού πληθυσμού, σε μια περιοχή μάλιστα η οποία αποτελεί μόλις το 7% της ινδονησιακής επικράτειας (ή αλλιώς αποτελεί το 1/3 της Δ. Παπούα των περίπου 2,5 εκ. κατοίκων) (Malley, 2002α, σ.171). Αυτή η πληθυσμιακή κατανομή συνιστά από μόνη της μια ανισορροπία, είχε όμως και ευρύτερες συνέπειες για την κατασκευή μιας διαιρετικής τομής μεταξύ Ιάβας και εξώτερων νησιών ήδη από την εποχή της αποικιοκρατίας. Στο πολιτισμικό επίπεδο η αντίθεση αυτή είχε αναφορές στην πιο βαθιά θρησκευτική δέσμευση των εξώτερων νησιών, όσο και στην πιο μακροχρόνια και έντονη αποικιακή εμπειρία της Ιάβας. Στο οικονομικό επίπεδο τα εξώτερα νησιά είχαν πιο έντατική εμπορική και εξαγωγική δραστηριότητα, ενώ προσέλκυαν και περισσότερες ξένες επενδύσεις. Σε συνδυασμό με τις μικρότερες πληθυσμιακές πιέσεις, αυτά συνεπάγονταν μεταφορά πόρων από την περιφέρεια για τη συντήρηση και ανάπτυξη της Ιάβας, κάτι που αποτελούσε δυνητική πηγή δυσαρέσκειας για τους μη Ιαβανέζους Ινδονήσιους (Ricklefs, 1993, σ.154). Επίσης τα προγράμματα μετανάστευσης αφορούσαν ακριβώς τη μεταφορά πληθυσμών από την Ιάβα και τη Μαντούρα με σκοπό την αποφόρτισή τους· η άφιξη αυτών των πληθυσμών

σε περιοχές των εξώτερων νησιών δημιούργησε συχνά εντάσεις με τις γηγενείς ομάδες, όπως αναφέραμε και θα δούμε πιο αναλυτικά και παρακάτω. Στο πολιτικό επίπεδο, επίσης, οι Ιαβανέζοι κατείχαν ιδιαίτερα ισχυρή θέση, ήδη πριν την ανεξαρτησία. Για την περίοδο μετά την ανεξαρτησία μπορεί κανείς να σημειώσει την προνομιακή θέση της ιαβανέζικης κουλτούρας επί Νέας Τάξης, καθώς και την κυριαρχία των Ιαβανέζων στην πολιτική ελίτ της χώρας: όλοι οι πρόεδροι ως σήμερα εκτός από τον Habibie ήταν Ιαβανέζοι, ενώ τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 οι ανώτερες θέσεις του (πανίσχυρου) στρατού καταλαμβάνονταν σε ποσοστό 70% από Ιαβανέζους (Suryadinata, 2002, σ.3-4, Webster, 2001).

Παρόλο που η ισχύς των Ιαβανέζων στον στρατό και τη γραφειοκρατία έχει αμβλυνθεί σε σχέση με παλαιότερα, είναι σαφές πως έχει επικρατήσει μια αντίληψη περί κυριαρχίας των Ιαβανέζων σε πληθυσμούς των εξώτερων νησιών (Kingsbury, 1998, σ.174, Suryadinata, 2002, σ.3-4). Επίσης, οι εθνοτικές ταυτότητες στην Ινδονησία μπορεί να είναι εδαφικά συγκεντρωμένες, όμως δεν αποσπούν την αποκλειστική αφοσίωση των μελών τους. Υπάρχουν και άλλες ταυτότητες τόσο σε χαμηλότερο επίπεδο (χωριό, εθιμικές κοινότητες) όσο και σε υψηλότερο (θρησκεία, περιφέρεια, έθνος) (Mackie, 1980, σ.670-71, Tønnesson και Antlön, 2001, σ.17). Η πολυδιάσπαση και αλληλοεπικάλυψη των ταυτοτήτων που χαρακτηρίζει την ινδονησιακή κοινωνία ήταν παράγοντες που απέτρεψαν τη δημιουργία μιας άκαμπτης και πανίσχυρης αντίθεσης μεταξύ Ιάβας και περιφέρειας. Γενικότερα, η πολλαπλότητα των πολιτισμικών και τοπικών ταυτοτήτων μπορεί να τροφοδότησε αρκετές συγκρούσεις, όπως θα δούμε παρακάτω, όμως δεν απέβη καταστροφική για την Ινδονησία, ακριβώς διότι δυσχέρανε τη συγκρότηση ολιγάριθμων ισχυρών πόλων.

Ιδεολογία και χαρακτηριστικά του ινδονησιακού εθνικισμού

Αναφερθήκαμε προηγουμένως περιληπτικά στην ανάδυση και ανάπτυξη του ινδονησιακού εθνικιστικού κινήματος. Εδώ θα αναφερθούμε κυρίως στο περιεχόμενο και την πολιτική χρήση της κυρίαρχης εθνικής αφήγησης. Βεβαίως, υπήρξαν στο παρελθόν και εμφανίζονται ακόμα διάφορες ανταγωνιστικές ερμηνείες στα πλαίσια του ινδονησιακού εθνικισμού, διάφορες ερμηνείες και αναπαραστάσεις του ινδονησιακού έθνους και της ινδονησιακής εθνικής ταυτότητας. Οι Bourchier και Hadiz αναφέρονται σε τέσσερα βασικά ρεύματα εθνικιστικής σκέψης ή στοχασμού περί έθνους: το κοσμικό εθνικιστικό, το ισλαμικό, το κομμουνιστικό και το πολιτισμικό εθνικιστικό ρεύμα, εντός των οποίων βεβαίως μπορεί κανείς να εντοπίσει διάφορες εκδοχές (2003, σ.2). Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, το ρεύμα που επικράτησε ήταν αυτό του κοσμικού εθνικισμού. Η επικράτηση αυτή δεν είναι καθόλου ασύνδετη με τις εξελίξεις στο

πολιτικό πεδίο: ως προς τον κομμουνισμό, είδαμε πως δεν διώχθηκε απλώς η κομμουνιστική ιδεολογία από τη Νέα Τάξη, αλλά υπήρξε φυσική εξόντωση εκατοντάδων χιλιάδων μελών και οπαδών του PKI. Σχετικά με το Ισλάμ, κατά τα πρώτα στάδια του ινδονησιακού εθνικισμού η ισλαμική σκέψη άρθρωνε έναν λόγο ευθέως ανταγωνιστικό προς αυτόν. Αργότερα, προέβαλλε τη μουσουλμανική θρησκεία ως το κύριο προσδιοριστικό κριτήριο της ινδονησιακής εθνικής κοινότητας. Σε κάθε περίπτωση, το πολιτικό Ισλάμ στις διάφορες εκφάνσεις του δεν κατάφερε ποτέ να καταστεί η ηγεμονική πολιτική δύναμη της χώρας, σε έναν βαθμό και λόγω της ενεργού προσπάθειας περιστολής ή ακόμα και κατάπνιγής του από το ινδονησιακό κράτος. Παρέμεινε, λοιπόν, πολιτικά και «συμβολικά ηττημένο»³³⁷ (Baswedan, 2004, σ.669, Effendy, 2003, σ.2). Τέλος, ο πολιτισμικός εθνικισμός αναφέρεται σε διάφορες εθνοτικά προσδιορισμένες αφηγήσεις, με ισχυρότερη εξ αυτών την ιαβανέζικη (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.2-3). Είδαμε πως στα αρχικά στάδια του εθνικισμού οι αντίστοιχες οργανώσεις είχαν αρκετή ισχύ, όμως τελικά αποδυναμώθηκαν, όταν επικράτησε η υπερ-εθνοτική πρόσληψη της ινδονησιακής ταυτότητας. Σίγουρα, πάντως, η επίσημη εθνική ιδεολογία (*Pancasila*), που θα εξετάσουμε ευθύς αμέσως, δεν πριμοδοτούσε την ιαβανέζικη ή όποια άλλη υποεθνική κουλτούρα· αντιθέτως είχε έναν συνειδητά υπερ-εθνοτικό και εδαφικό χαρακτήρα (McGibbon, 2006, σ.102-3)..

Η *Pancasila* υιοθετήθηκε ως η καταστατική ιδεολογία του ινδονησιακού εθνικισμού, λίγο πριν τη μονομερή ανακήρυξη της ανεξαρτησίας τον Αύγουστο του 1945, καθώς και του ίδιου του ινδονησιακού κράτους με το σύνταγμα του 1945. Αν και το περιεχόμενό της φέρει την προσωπική σφραγίδα του Σουκάρνο και αποτελεί νίκη των κοσμικών εθνικιστών, η υιοθέτησή της δεν ήταν αυτονόητη και οι διεργασίες που προηγήθηκαν αντικατόπτριζαν τις διαφορές μεταξύ κοσμικών και μουσουλμάνων εθνικιστών. Οι πέντε αρχές της *Pancasila* είναι η «πίστη σε έναν Θεό», ο «ανθρωπισμός», η «ενότητα της Ινδονησίας», η «δημοκρατία» και η «κοινωνική δικαιοσύνη» (Darmaputera, 1988, σ.150-57, Kingsbury, 1998, σ.42-3, Suryadinata, 2002, σ.10-13). Είναι πρόδηλο πως η συμπερίληψη τέτοιων οικουμενικών – και συχνά «ασαφών» (Suryadinata, 2002, σ.12) – αρχών υπηρετούσε την επιδίωξη των εθνικιστών να αποσπάσουν την πίστη προς το νέο ινδονησιακό έθνος όλων των κατοίκων του

³³⁷ Σχετικά με το ποια ήταν η ατζέντα του πολιτικού Ισλάμ στην Ινδονησία δεν υπάρχει ευρεία συμφωνία, κυρίως γιατί έχουν κατά καιρούς εκφραστεί διάφοροι «ισλαμικοί» στόχοι (Baswedan, 2004, σ.670). Κατά την πρώτη περίοδο του ινδονησιακού κράτους, βασικός στόχος των ισλαμικών κομμάτων ήταν να καταστήσουν την Ινδονησία ισλαμικό κράτος ή/και να ενσωματωθεί η Σαρία στο Σύνταγμα. Κατά την περίοδο της Καθοδηγούμενης Δημοκρατίας και της Νέας Τάξης η δημόσια έκφραση τέτοιων στόχων ήταν σχεδόν αδύνατη. Κατά την πρόσφατη περίοδο του εκδημοκρατισμού έχει διατυπωθεί μια ευρύτερη γκάμα «ισλαμικών» στόχων, από την ενσωμάτωση της Σαρίας στο Σύνταγμα ως τον ρητό εναρμονισμό των κρατικών πολιτικών με τις ισλαμικές αξίες ή την υιοθέτηση πολιτικών που θα προάγουν τη μουσουλμανική πίστη (Baswedan, 2004, σ.670, 678-9, Effendy, 2003, σ.2).

Αρχιπελάγους, δημιουργώντας μια νέα κοινότητα που δε θα μπορούσε να αντιστοιχηθεί με καμιά από τις πολυάριθμες εθνοτικές, γλωσσικές, θρησκευτικές και τοπικές ταυτότητες, αλλά που θα τις συνένωνε σε μια υπερκείμενη, κοινή πολιτισμική και πολιτική ταυτότητα. Ενδεικτικά, η πρώτη αρχή αποτελεί μια παραχώρηση στις ευαίσθησιες των πιστών μουσουλμάνων, όμως σε καμία περίπτωση δεν οδηγεί στην ταύτιση του έθνους και του κράτους με τη μουσουλμανική θρησκεία· η τελευταία, αν και σημαντικά πλειοψηφική, προσδιορίζεται ως μία μεταξύ των ισότιμων θρησκειών που ακολουθεί το ινδονησιακό έθνος. Η *Pancasila*, λοιπόν, αποτελεί μια ιδεολογική κατασκευή, η οποία είναι θεωρητικά συμβατή με μια σειρά από επιμέρους πολιτισμικές και ιδεολογικές αξίες: εθνοτικές, ισλαμικές ακόμα και μαρξιστικές³³⁸ (van der Kroef, 1954, σ.226).

Με βάση και το περιεχόμενο της *Pancasila* μπορούμε να κατατάξουμε τον ινδονησιακό εθνικισμό στους *αντιαποικιακούς* εθνικισμούς. Όπως έχουμε αναφέρει, ένα από τα γνωρίσματά τους – εκτός του ότι βασίζονται στην αποικιακή εμπειρία, διαχέονται από τις «ελίτ» στις μάζες και προτάσσουν το όραμα της ανάπτυξης – είναι ο εδαφικός χαρακτήρας τους. Οι αντιαποικιακοί εθνικισμοί όπως ο ινδονησιακός τείνουν να δημιουργούν «εδαφικά έθνη του πολίτη», προτάσσουν δηλαδή – τουλάχιστον στον λόγο τους - ως πηγή του έθνους την «εδαφική πατρίδα» και την κοινή ιδιότητα του πολίτη παρά την κοινή (εθνοτική) καταγωγή (Smith, 2000, σ.160). Υπάρχουν και άλλα χαρακτηριστικά του ινδονησιακού εθνικισμού που φανερώνουν την προσπάθεια θεμελίωσης μιας νέας εδαφικής κοινότητας, η οποία δε θα συνιστούσε την εθνική μετεξέλιξη της μουσουλμανικής κοινότητας ή οποιασδήποτε εθνοτικής ομάδας· έχουμε ήδη αναφερθεί στο ότι η υιοθετημένη εθνική γλώσσα δεν ανήκε σε καμιά συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα ούτε είχε την πιο πλούσια γραπτή παράδοση (Anderson, 2001, σ.41). Τέτοιου είδους «ουδέτερες» εθνικές γλώσσες δεν τοποθετούν καμιά εθνοτική ομάδα σε ιδιαίτερα προνομιακή ή μειονεκτική θέση (Hobsbawm, 1992, σ.161). Η σημαία και ο εθνικός ύμνος της χώρας δεν περιέχουν καμιά αναφορά στην ισλαμική θρησκεία· ομοίως το εθνικό σύμβολο της Ινδονησίας έχει μεν «εθνοτικά χαρακτηριστικά» που παραπέμπουν στην προ-ισλαμική ινδουιστική περίοδο, όμως συναντάται σε διάφορες κουλτούρες της ΝΑ Ασίας (Suryadinata, 2002, σ.6). Η «εδαφική» πρόσληψη του ινδονησιακού έθνους καθιστά περισσότερο κατανοητό τον αγώνα του ινδονησιακού κράτους για ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην επικράτειά του (την περίοδο 1949-1962), καθώς και τη συμπερίληψη των Παπούα στο ινδονησιακό έθνος, όπως τουλάχιστον παρατηρείται από την περίοδο Σουκάρνο ως σήμερα στον επίσημο εθνικιστικό λόγο (Kivimäki

³³⁸ Η τάση για σύνθεση διαφορετικών ιδεολογικών ρευμάτων με σκοπό την περιστολή των πολιτικών συγκρούσεων και τη διαφύλαξη της «εθνικής ενότητας» είδαμε πως ήταν ένα σταθερό χαρακτηριστικό της πολιτικής του Σουκάρνο.

και Thorning, 2002, σ.654).

Επιπλέον, και σε συνάφεια με τον εδαφικό του χαρακτήρα, ο ινδονησιακός εθνικισμός μπορεί να καταταχθεί στους εθνικισμούς που ο O'Leary αποκαλεί «ιακωβινικούς», σε αυτούς δηλαδή που πρεσβεύουν πως «ο εθνικισμός και ο φεντεραλισμός είναι αμοιβαία αποκλειόμενοι»· ο φεντεραλισμός σε αυτούς τους εθνικισμούς προσλαμβάνεται ως χαρακτηριστικό της αντεπανάστασης (O'Leary, 2004, σ.160). Η άτεγκτη προσήλωση των εθνικιστικών και αργότερα των κρατικών ελίτ, κατά τις περιόδους Σουκάρνο και Σουχάρτο, στον ενιαίο και συγκεντρωτικό χαρακτήρα του κράτους πηγάζει σε μεγάλο βαθμό από αυτή την αντίθεση και καχυποψία απέναντι στον φεντεραλισμό. Έτσι, η άρθρωση περιφερειακών ή εθνοτικών διεκδικήσεων για κάποιας μορφής αυτονομία αντιμετωπιζόταν όχι απλά ως αντίθεση στην οργάνωση της πολιτικής εξουσίας αλλά και ως αμφισβήτηση της ενότητας του έθνους. Δεδομένου δε του εθνο-πολιτισμικού πλουραλισμού της χώρας, η ανησυχία των ινδονησιακών ελίτ για την εδαφική ακεραιότητα της χώρας ήταν πάντοτε έντονη. Ο αποκλεισμός λύσεων εδαφικής κατανομής της εξουσίας οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις – όπως της Δ. Παπούα – στη βίαιη κατάπνιξη τέτοιων διεκδικήσεων. Στην επόμενη υποενότητα θα παρουσιάσουμε την αντιμετώπιση των υπο-εθνικών ταυτοτήτων στην Ινδονησία (εθνοτικών, τοπικών κλπ) από τον επίσημο εθνικισμό και το κράτος, καθώς και τις συγκρούσεις που αυτές πλαισίωσαν.

Εθνοτικές, περιφερειακές και αποσχιστικές συγκρούσεις

Μια μεγάλη πρόκληση για κάθε εθνικό κράτος είναι το πώς θα διαχειρισθεί και θα ενσωματώσει τις υπο-εθνικές, στενότερες ομάδες που περικλείονται στην επικράτειά του. Έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο πως σε πολλά μετα-αποικιακά κράτη η πρόκληση αυτή, ή αλλιώς το εγχείρημα της *εθνικής ολοκλήρωσης*, δεν αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη επιτυχία· η εθνική ταυτότητα συχνά δεν κατάφερε να κερδίσει ευρεία νομιμοποίηση ούτε να υπερκεράσει την ισχύ ανταγωνιστικών ή εναλλακτικών ταυτοτήτων (εθνοτικών, θρησκευτικών, κλπ). Παρά την εμφάνιση πολλαπλών εσωτερικών προκλήσεων, όπως θα δούμε, η Ινδονησία μπορεί να συμπεριληφθεί στις σχετικά επιτυχημένες περιπτώσεις εθνικής ολοκλήρωσης, δεδομένων των γεωγραφικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών της. Κατά τον Άντερσον, η Ινδονησία «επιβίωσε» λόγω των σχετικά ισότιμων σχέσεων μεταξύ των διαφόρων εθνοτικών ομάδων, ιδιαίτερα στο επίπεδο των ελίτ· ο ρόλος της εθνικής εκπαίδευσης ήταν σημαντικός ως προς αυτή την εξέλιξη και τη συνδεόμενη αφοσίωση του μεγαλύτερου μέρους των ελίτ στην ινδονησιακή ταυτότητα (Άντερσον, 1997, σ.192, Mackie, 1980, σ.680-81). Κατά τον Wanandi, η συνοχή της Ινδονησίας διατηρήθηκε, γιατί το πατριωτικό αίσθημα

των Ινδονήσιων υπερισχύει των περιφερειακών ανταγωνισμών και των τοπικών προσδέσεων (2002, σ.145-6). Η αποφασιστική εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας όμως δεν ήταν εξ αρχής δεδομένη αλλά αποτέλεσμα, σε μεγάλο βαθμό, και των κρατικών πολιτικών και θεσμών (Mackie, 1980, σ.670-71, 681-2).

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της σχέσης μεταξύ εθνικής ιδεολογίας και υπο-εθνικών ταυτοτήτων, μπορούμε να πούμε πως παρά το ότι η κυρίαρχη ερμηνεία της εθνικής ταυτότητας ήταν προσανατολισμένη στη συγκρότηση μιας εδαφικής κοινότητας, που θα ενσωμάτωνε τις επιμέρους ταυτότητες υπερβαίνοντάς τις, και παρά τη σχετική επιτυχία αυτού του εγχειρήματος, όπως είπαμε, η πορεία της εθνικής ενσωμάτωσης συνάντησε πολυποίκιλες αντιδράσεις και αντιστάσεις από διάφορες ομάδες. Ως προς την αντιμετώπιση αυτών των ομάδων από τον κυρίαρχο εθνικιστικό/κρατικό λόγο κατά την περίοδο Σουκάρνο, μπορούμε καταρχήν να πούμε πως ο εθνο-πολιτισμικός πλουραλισμός της χώρας αναγνωριζόταν μεν ρητά, η έμφαση όμως δινόταν στην ενότητα του ινδονησιακού έθνους. Ενδεικτικά, αυτή η στάση αντικατοπτρίζεται τόσο στην ομιλία του Σουκάρνο περί *Pancasila* (Soekarno, 1952, σ.19-21) όσο και στο ίδιο το εθνικό μότο «ενότητα στη διαφορετικότητα». Πέρα από την αναγνώριση σε ένα πρώτο διακηρυκτικό επίπεδο, ο επίσημος εθνικιστικός λόγος ούτε διατράνωνε τον εθνο-πολιτισμικό πλουραλισμό ούτε τον αναγνώριζε ως ζήτημα προς διαβούλευση. Η επίσημη εθνικιστική αφήγηση επιδίωξε σε έναν βαθμό την ενσωμάτωση των διαφόρων τοπικών και εθνοτικών ταυτοτήτων και τη διευθέτηση των διαφόρων αξιώσεων που εγείρονταν στο όνομά τους. Όμως η διευθέτηση αυτή αποτέλεσε μια από τα πάνω επιβολή, μια ιδεολογική κατασκευή των εθνικιστικών ελίτ, που επισημοποιήθηκε από τους κρατικούς θεσμούς, παρά το αποτέλεσμα ώσμωσης μεταξύ διάφορων ταυτοτικών αξιώσεων. Η επίσημη εθνικιστική αφήγηση έκανε μεν απόπειρα αναγνώρισης κάποιου πλουραλισμού και σύνθεσης των πολιτισμικών υποκειμενικοτήτων, όμως αυτή η πεφωτισμένη και ελεγχόμενη τακτοποίηση αποτελούσε και τη μόνη αποδεκτή θέση· όχι μόνο η πρόταξη των ιδιαίτερων ταυτοτήτων αποθαρρυνόταν³³⁹ (και συχνά διωκόταν), αλλά και αφήνονταν πολύ στενά περιθώρια για τη διατύπωση εναλλακτικών κατανοήσεων και οραματισμών της ίδιας της ινδονησιακής εθνικής ταυτότητας. Η παραπάνω περιγραφή ισχύει ως γενικό πλαίσιο όχι μόνο για την περίοδο Σουκάρνο αλλά από την ίδρυση του ινδονησιακού κράτους ως σήμερα.

Ως προς το ζήτημα της κατανομής ισχύος μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, αυτό ήταν στο επίκεντρο αρκετών εντάσεων κατά την περίοδο Σουκάρνο. Στην αρχή της περιόδου αυτής

³³⁹ Για παράδειγμα, η εθνικιστική ελίτ που ήταν στην ηγεσία της Επανάστασης και του ανεξάρτητου κράτους κατά τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής του θεωρούσε τις τοπικές κουλτούρες «φεουδαρχικές ή πρωτόγονες» (McVey, 1996, σ.14).

υπενθυμίζουμε πως με συνοπτικές διαδικασίες ο ομοσπονδιακός χαρακτήρας του κράτους καταργήθηκε. Η συνέχεια χαρακτηρίζεται από μια έλλειψη συγκροτημένης στρατηγικής λόγω της αμφιθυμίας των κυβερνητικών ελίτ απέναντι στο δίλημμα οικοδόμησης ενός ισχυρού κεντρικού κράτους και ικανοποίησης σε έναν βαθμό των τοπικών αξιώσεων. Οι πολιτικές αποκέντρωσης των πρώτων χρόνων εν πολλοίς απέτυχαν. Το γεγονός ότι το κράτος ήταν νεότευκτο και δεν είχε ακόμα εμπεδώσει πλήρη έλεγχο σε όλη την επικράτεια είναι προφανώς ένας παράγοντας που θα πρέπει να συνεκτιμηθεί τόσο ως προς την αποτυχία διευθέτησης των σχέσεων κέντρου-περιφέρειας όσο και ως προς την εκδήλωση περιφερειακής δυσαρέσκειας. Η δυσαρέσκεια αυτή είχε οικονομική, πολιτική, εθνοτική, ακόμα και θρησκευτική βάση, ή έναν συνδυασμό αυτών. Πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα παράπονα από τα εξώτερα νησιά αφορούσαν φαινόμενα που προσλαμβάνονταν ως κυριαρχία της κεντρικής κυβέρνησης ή/και των Ιαβανέζων σε ζητήματα πολιτικά (υπερβολικός ή αυταρχικός κεντρικός έλεγχος, διορισμός αξιωματούχων από άλλες περιοχές και όχι από τη γηγενή ελίτ), οικονομικά (αρνητικός λόγος μεταξύ της φορολογικής συνεισφοράς και εισροής πόρων, προς όφελος της Ιάβας) ή πολιτισμικά (υποτίμηση της κουλτούρας τους από τον επίσημο εθνικιστικό λόγο). Οι διάφορες τοπικές – συνήθως ένοπλες – εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1950 δεν εξέφραζαν, πάντως, αιτήματα απόσχισης από το κράτος (με την εξαίρεση της αδύναμης εξέγερσης στις νότιες Μολούκες νήσους) (Amal, 1994, σ.216, Legge, 1961, σ.12-14, 19-20, Mackie, 1980, σ.672-4, McVey, 1996, σ.19, van der Kroef, σ.169-70).

Περνώντας στην περίοδο Σουχάρτο, μπορούμε να πούμε ότι αυτή χαρακτηρίζεται από μια αυταρχικοποίηση τόσο της ερμηνείας της *Pancasila* όσο και των πρακτικών που τη συνόδευαν. Αυτή η εξέλιξη έχει άμεση σχέση με την αυξημένη ανησυχία των κυβερνητικών ελίτ αναφορικά με την εθνική ενότητα και την εδαφική ακεραιότητα της Ινδονησίας, ανησυχία σε μεγάλο βαθμό τροφοδοτούμενη από τις εξεγέρσεις της περιόδου Σουκάρνο. Στο πλαίσιο αυτό καταβλήθηκε εντονότερη από πριν προσπάθεια να καταστεί η *Pancasila* όχι μόνον η μοναδική εθνική αφήγηση, αλλά και η υπέρτερη κρατική ιδεολογία από την οποία θα αντλούσε νομιμοποίηση κάθε συλλογικός φορέας. Ενδεικτικό αυτής της στόχευσης ήταν ότι η κυβέρνηση Σουχάρτο έκανε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 υποχρεωτική τη ρητή υιοθέτηση της *Pancasila* στο καταστατικό κάθε κόμματος, όπως και κάθε κοινωνικής και θρησκευτικής οργάνωσης (με προφανή σκοπό ως προς τις τελευταίες τον έλεγχο του ισλαμικού «κινδύνου»). Παρά τα οικουμενικά και πλουραλιστικά χαρακτηριστικά της, η *Pancasila* επί Σουχάρτο μετατράπηκε σε μέσο αποκλεισμού και καταπίεσης, σε όχημα ιδεολογικού ελέγχου και εντέλει στην ίδια τη νομιμοποιητική ιδεολογία της Νέας Τάξης (Baswedan, 2004, σ.67, Eklöf, 2002, σ.292, Hellman, 2003, σ.171, McVey, 1996, σ.23).

Στο πλαίσιο αυτό της αυταρχικοποίησης και απο-πολιτικοποίησης της δημόσιας σφαίρας (όπως σημειώσαμε παραπάνω), οι κυβερνήσεις της Νέας Τάξης επιχείρησαν να ελέγξουν με κάθε τρόπο την έκφραση περιφερειακών και εθνοτικών ταυτοτικών αξιώσεων. Πιο συγκεκριμένα, αφενός επιχείρησαν να περιορίσουν τις εκδηλώσεις των τοπικών ταυτοτήτων στο ιδιωτικό ή, εν πάση περιπτώσει, στο υποεθνικό πεδίο. Οι εκδηλώσεις αυτές, όμως, αποκλείονταν από την πανεθνική δημόσια σφαίρα, στην οποία σχεδόν αποκλειστικά προβάλλονταν η εθνική ταυτότητα, η επίσημη εθνική ιδεολογία και ο κυρίαρχος πατερναλιστικός λόγος περί «ανάπτυξης και ενότητας». Αφετέρου, ακόμα και η όποια εκδήλωση ιδιαίτερων ταυτοτήτων έπρεπε να αφορά αποκλειστικά το πολιτιστικό πεδίο και επ' ουδενί το πολιτικό. Προς αυτή την κατεύθυνση η Νέα Τάξη ανέπτυξε τον «ηθικό κώδικα» με την ονομασία SARA, από τα αρχικά των όρων εθνοτικότητα, θρησκεία, φυλή και τάξη: η δημόσια πολιτική διαμάχη σχετικά με τα ζητήματα αυτά αποθαρρυνόταν ή φιμωνόταν ως διαβρωτική της εθνικής ενότητας. Το καθεστώς Σουχάρτο, λοιπόν, επιχείρησε να περιορίσει τις υποεθνικές ταυτότητες στη διάσταση της τοπικής κουλτούρας και του φολκλόρ, περιορίζοντας ή καταπιέζοντας ταυτόχρονα τη διατύπωση πολιτικών αξιώσεων στο όνομά τους (Hellman, 2003, σ.14, 19, 23, 169-70, Malley, 2002α, σ.177). Στο πλαίσιο του πολιτισμικού ελέγχου κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, πρέπει να σημειώσουμε πως το καθεστώς Σουχάρτο αρνιόταν την ύπαρξη «ιθαγενών λαών» όπως οι Παπούα, καθότι τέτοια αναγνώριση θεωρούνταν ισοδύναμη με την αξίωση διαφορετικής εθνικής υπόστασης (Murray Li, 2000, σ.149). Η διαχείριση του ζητήματος της εθνικής ταυτότητας και των εθνοτικών ταυτοτήτων από το καθεστώς Σουχάρτο υποδεικνύει πως όχι μόνον οι εθνοτικοί εθνικισμοί, αλλά και οι «πολιτικοί» μπορούν να αποκλείουν και να είναι αυταρχικοί.

Όσον αφορά τη σχέση κέντρου-περιφέρειας κατά την περίοδο Σουχάρτο, έχουμε ήδη αναφέρει πως κεντρικό χαρακτηριστικό της Νέας Τάξης ήταν η συγκεντροποίηση ισχύος. Ο πολιτικός και οικονομικός έλεγχος της κεντρικής κυβέρνησης ήταν εκτεταμένος μέσω κυρίως του γραφειοκρατικού μηχανισμού, του στρατού και ενός πλέγματος πελατειακών σχέσεων. Αυτό δεν σήμαινε πως αναγκαστικά κάθε περιφέρεια ήταν αδικημένη σε σχέση με το κέντρο όσον αφορά την κατανομή υλικών και φυσικών πόρων, αλλά πως σε κάθε περίπτωση τα περιθώρια λήψης αποφάσεων σε περιφερειακό και επαρχιακό επίπεδο ήταν εξαιρετικά περιορισμένα.

Αυτός ο ασφυκτικός και αυταρχικός έλεγχος των περιφερειών, τόσο σε επίπεδο ιδεολογίας όσο και σε επίπεδο λήψης αποφάσεων, αμβλύθηκε κατά την περίοδο του εκδημοκρατισμού. Μέσα στο γενικότερο κλίμα φιλελευθεροποίησης, που περιγράψαμε, η δημόσια σφαίρα έπαψε να μονοπωλείται από τον επίσημο κρατικό λόγο. Ζητήματα που αφορούν την εθνική ενσωμάτωση, τις περιφερειακές ταυτότητες ή ακόμα και τη συγκεντρωτική δομή του κράτους

άρχισαν να αποτελούν αντικείμενο διαβούλευσης και πολιτικής αντιπαράθεσης. Παρ' όλα αυτά, η *Pancasila* παραμένει η κυρίαρχη εθνική αφήγηση και θεματοφύλακας του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους. Ομοίως, κυρίαρχη παραμένει η επιλογή του συγκεντρωτικού κράτους (Ferrazzi, 2000, σ.63-77). Όμως πρέπει να επισημανθεί πως η κυβέρνηση προέβη σε σημαντική αποκέντρωση αρμοδιοτήτων με δύο νόμους του 1999. Εκτός από την πρόβλεψη για ενεργότερο ρόλο στη λήψη αποφάσεων των περιφερειακών διοικήσεων και συμβουλίων, κυριότερα σημεία των νόμων αυτών ήταν η απευθείας εκλογή περιφερειάρχων και η απόδοση σε κάθε περιφέρεια σημαντικά μεγαλύτερου μεριδίου από τα έσοδα που παράγονται σε αυτές. Επίσης, πρέπει να προσθέσουμε πως το 2001 η ινδονησιακή κυβέρνηση παραχώρησε ακόμα ευρύτερες αρμοδιότητες, υπό τη μορφή «Ειδικής Αυτονομίας», στις δύο «αποσχιστικές» περιφέρειες του Ατσέχ και της Δ. Παπούα (βλέπε συζήτηση παρακάτω) (ICG, 2006, σ.2, Kooistra, 2001, σ.27, Wanandi, 2002, σ.136).

Κατά τις περιόδους της Νέας Τάξης και του εκδημοκρατισμού, που μόλις εξετάσαμε, εκδηλώθηκαν διάφορες εσωτερικές συγκρούσεις στην Ινδονησία, μία εκ των οποίων ήταν αυτή στη Δ. Παπούα. Η περίοδος Σουχάρτο χαρακτηρίζεται από τη μείωση του αριθμού των περιφερειακών διεκδικήσεων και συγκρούσεων σε σχέση με την περίοδο Σουκάρνο. Αν και δε φαίνεται να συμφωνούν όλοι οι μελετητές ως προς την έκταση της περιφερειακής δυσaráσκειας απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση και την Ιάβα, το βέβαιο είναι πως η όποια δυσaráσκεια δεν εκδηλώθηκε τόσο βίαια, όσο αυτό συνέβη την πρώτη δεκαπενταετία του ινδονησιακού κράτους. Οι αιτίες αυτής της εξέλιξης φαίνεται να είναι συνδυασμός διαφόρων παραγόντων, όπως η αύξηση, συγκεντροποίηση και αυταρχικοποίηση της κρατικής ισχύος, όπως την περιγράψαμε πριν, ο ισχυρός και παρεμβατικός ρόλος του στρατού, η οικονομική ανάπτυξη, τα πελατειακά δίκτυα που συνέδεαν κεντρικούς δρώντες με περιφερειακές ελίτ, οι περιορισμοί στη λειτουργία των κομμάτων και εν γένει του πολιτικού ανταγωνισμού, που εμπόδισαν πιθανή πολιτικοποίηση της περιφερειακής/ εθνοτικής δυσaráσκειας, η σταδιακή εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας. Συνισταμένη όλων αυτών δεν ήταν απλά ο σχετικά αποτελεσματικός έλεγχος της περιφέρειας και η απορρόφηση των περιφερειακών αιτημάτων από το καθεστώς αλλά και η απόσπαση υπολογίσιμης υποστήριξης από τα εξώτερα νησιά³⁴⁰. αυτό υποδηλώνεται, για παράδειγμα, από τα υψηλότερα ποσοστά του κυβερνητικού κόμματος Golkar στην περιφέρεια απ' ό,τι στην Ιάβα (Amal, 1994, σ.217-9, Mackie, 1980, σ.677). Παρ' όλα αυτά, την περίοδο Σουκάρνο σημειώθηκαν τρεις ένοπλες εξεγέρσεις με αποσχιστικές επιδιώξεις στο Ατσέχ (Β. Σουμάτρα), το Αν. Τιμόρ και τη Δ. Παπούα. Η εκδήλωση βίαιων αποσχιστικών κινημάτων φαίνεται εκ πρώτης

³⁴⁰ Ο Mackie το 1980 έγραφε, μάλιστα, πως ο έλεγχος των περιφερειών από το κέντρο σήμανε σχεδόν την εξουδετέρωση του δίπολου Ιάβα-εξώτερα νησιά ως πολιτικού ζητήματος (σ.677).

όψεως να μη συνάδει με την εικόνα κάμψης των περιφερειακών εξεγέρσεων και αύξησης της κρατικής ισχύος που περιγράψαμε, είναι όμως ερμηνεύσιμη. Καταρχάς, όπως θα εξηγήσουμε αμέσως παρακάτω, τα τρία κινήματα δεν τροφοδοτήθηκαν μόνο από «περιφερειακού» χαρακτήρα παράπονα αλλά και από την ανάπτυξη εθνικιστικών ιδεών στο εσωτερικό τους· οι διεκδικήσεις τους προς την κεντρική κυβέρνηση δεν αποσκοπούσαν απλά στην αλλαγή διευθετήσεων και την κατάκτηση τοπικών προνομίων, αλλά διατυπώθηκαν με εθνικούς όρους, κάτι που αναπόφευκτα οδήγησε στην αξίωση απόσχισης. Δεύτερον, ως προς τον βίαιο χαρακτήρα των αποσχιστικών κινήματων, αυτός σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με τον αυταρχικό χαρακτήρα του καθεστώτος Σουχάρτο: όπως έχει συχνά υποστηριχθεί, τα αυταρχικά (ή «ισχυρά μη δημοκρατικά») καθεστώτα μπορεί συχνά να επιτυγχάνουν μείωση των πολιτικών διεκδικήσεων καταπιέζοντάς τις, όμως αυτή ακριβώς η φραγή των μη βίαιων οδών διεκδίκησης ωθεί στο να προσλάβει η αντίδραση – εφόσον αυτή καταφέρει να εκδηλωθεί – βίαια χαρακτηριστικά (Tilly, 2003α, σ.51, 231). Τρίτον – και σε σύνδεση με το δεύτερο σημείο – έχει παρατηρηθεί ως γενική τάση ότι τα συγκεντρωτικά καθεστώτα, όπως η Νέα Τάξη, μπορεί να επιτυγχάνουν τον περιορισμό της εθνοτικής και εθνικιστικής «διαμαρτυρίας», δηλαδή της μη βίαιης συλλογικής δράσης, όμως ταυτόχρονα απειλούνται από την εκδήλωση εθνικιστικής «εξέγερσης», δηλαδή βίαιης συλλογικής δράσης (Hechter, 2004, σ.291-2, Maiz, 2003, σ.205).

Η πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο συνοδεύτηκε από έξαρση των εσωτερικών συγκρούσεων, κάτι όχι ασυνήθιστο για χώρες που βρίσκονται στα πρώτα στάδια της δημοκρατικής μετάβασης³⁴¹ (όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο). Η πρώτη κατηγορία συγκρούσεων αυτής της περιόδου ήταν οι αποσχιστικές, κληρονομιά της περιόδου Σουχάρτο. Η αλλαγή καθεστώτος σηματοδότησε και μια μεταβολή στον τρόπο αντιμετώπισης των αποσχιστικών κινήματων από το ινδονησιακό κράτος. Συγκεκριμένα, αν και δεν εγκαταλείφθηκε η στρατηγική της περιόδου Σουχάρτο, δηλαδή η στρατιωτική λύση και η βίαιη καταστολή, οι ινδονησιακές κυβερνήσεις άρχισαν να υιοθετούν ταυτόχρονα και περισσότερο συναινετικές πολιτικές. Στο Αν. Τιμόρ, στο οποίο η Ινδονησία είχε εισβάλει το 1975 χωρίς ποτέ η κατοχή να αναγνωριστεί ως νόμιμη από τον ΟΗΕ, η ινδονησιακή κυβέρνηση επέτρεψε τη διενέργεια δημοψηφίσματος με το ερώτημα της δημιουργίας χωριστού κράτους. Η θετική ψήφος όμως συνοδεύτηκε από αιματηρή βία που ενορχηστρώθηκε από θύλακες του ινδονησιακού στρατού και ενάντια στη βούληση του προέδρου Habibie (Kingsbury, 1998, σ.181, 2000, σ.304). Η «απώλεια» του Αν. Τιμόρ αναζωπύρωσε τον φόβο της κρατικής

³⁴¹ Σε έρευνα του Tadjoeeddin για τον ΟΗΕ πιστοποιείται και ποσοτικά η σημαντική άνοδος των βίαιων περιστατικών – συμπεριλαμβανομένων αυτών με αποσχιστικό χαρακτήρα – κατά την περίοδο της μετάβασης (1997-2001), με αποκορύφωμα το έτος 1999 (Tadjoeeddin, 2002, σ.29-30).

αποσύνθεσης σε μεγάλο μέρος της πολιτικο-στρατιωτικής ελίτ, κάτι που κατέστησε στα μάτια της μια παρόμοια εξέλιξη στο Ατσέχ και τη Δ. Παπούα έναν πραγματικό κίνδυνο και ταυτόχρονα κάτι που έπρεπε να αποφευχθεί πάση θυσία (Bourchier και Hadiz, 2003, σ.20,23, Chauvel και Bhakti, 2004, σ.25). Οι δύο αυτές περιοχές, άλλωστε, είναι πολύ σημαντικότερες στο εθνικό φαντασιακό: το σλόγκαν «από το Sabang στο Merauke» του Σουκάρνο αναφέρεται στις δύο αυτές πόλεις του Ατσέχ και της Δ. Παπούα, αντιστοιχώς, που οριοθετούν την έκταση της Ινδονησίας από δυσμάς προς ανατολάς (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.25). Παρά τις πολύνεκρες τρομοκρατικές επιθέσεις από ισλαμιστικές ομάδες σε Μπαλί και Τζακάρτα, που είχαν θορυβήσει τους δυτικούς συμμάχους της Ινδονησίας, ο τότε υπουργός Ασφαλείας Υυdhoyono (και πρόεδρος της χώρας από τον Οκτώβριο του 2004) δήλωνε το 2003 πως προτεραιότητα της «εθνικής ασφάλειας» και μέγιστη απειλή αποτελούσαν τα ένοπλα αποσχιστικά κινήματα και κυρίως αυτό στο Ατσέχ (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.49). Οι κυβερνήσεις μετά τον Σουχάρτο επέλεξαν - χωρίς να εγκαταλείψουν την επιλογή της βίαιης καταστολής - να τερματίσουν τις συγκρούσεις στις δύο αυτές περιφέρειες παρέχοντάς τους καθεστώς ειδικής αυτονομίας. Στην περίπτωση της Δ. Παπούα θα δούμε πως αυτή η κίνηση δε βρήκε θετική ανταπόκριση στον ευρύτερο πληθυσμό, διότι - μεταξύ άλλων - η εφαρμογή της ως σήμερα δεν έχει φέρει απτά αποτελέσματα, συνοδεύτηκε από τον χωρισμό της Δ. Παπούα σε δύο περιφέρειες, η κατασταλτική δράση των δυνάμεων ασφαλείας στην περιοχή παρέμεινε έντονη, ενώ το μη βίαιο, μαζικοποιημένο την περίοδο 1998-2000 κίνημα των Παπούα είχε καλλιεργήσει προσδοκίες που δε συμβιβάζονταν με την παραχώρηση αυτονομίας. Στο Ατσέχ η παραχώρηση ειδικής αυτονομίας δε φαίνεται να είχε κάποιον αντίκτυπο στο αποσχιστικό κίνημα και την κύρια οργάνωσή του GAM. Το GAM μετά την πτώση της Νέας Τάξης ανέκαμψε ισχυρότερο από ποτέ και η σύγκρουσή του με τον στρατό ήταν σφοδρή και αιματηρή³⁴² (Aspinall, 2007, σ.953). Το καταστροφικό τσουνάμι στον Ινδικό Ωκεανό αποτέλεσε τον καταλύτη για την παύση των εχθροπραξιών και την έναρξη ειρηνευτικών συνομιλιών, οι οποίες οδήγησαν το 2005 σε συμφωνία που προβλέπει ευρεία αυτονομία για το Ατσέχ (ευρύτερη αυτής του 2001 και αυτής που παραχωρήθηκε στη Δ. Παπούα) (Webster, 2007, σ.94-5).

Η σχετική ρευστότητα που χαρακτήρισε τα πρώτα χρόνια μετά την πτώση του Σουχάρτο - λόγω του ανοίγματος των πολιτικών ευκαιριών και μιας ορισμένης μείωσης της κρατικής ισχύος - επέτρεψε την εκδήλωση μιας δεύτερης κατηγορίας βίαιων συγκρούσεων, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν «εθνοτικές», «κοινοτικές» ή «οριζόντιες». Σε αυτές τις περιπτώσεις η

³⁴² Το GAM (Απελευθερωτικό Μέτωπο του Ατσέχ) πρωτοεμφανίστηκε το 1976 για να καταπνιγεί τρία χρόνια αργότερα. Η δεύτερη περίοδος δράσης του ήταν μεταξύ του 1989 και 1998 (Aspinall, 2007, σ.953). Ως προς την ένταση της σύγκρουσης, με βάση τον ετήσιο αριθμό νεκρών στις αρχές της δεκαετίας του 2000 μπορεί να χαρακτηριστεί ως «πόλεμος» (>1000 θάνατοι κατ' έτος) (Ross, 2005, σ.35).

σύγκρουση δεν ενέπλεκε την κεντρική κυβέρνηση με κάποιο ένοπλο κίνημα, αλλά μέλη δύο (ή και περισσότερων) διαφορετικών ομάδων. Αυτές οι - συχνά ακραία βίαιες - εθνοτικές ταραχές, που σημειώνονται την περίοδο 1999-2001, προκάλεσαν το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων και ανάγκασαν εκατοντάδες χιλιάδες να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Οι σοβαρότερες από αυτές τις συγκρούσεις έλαβαν χώρα πρωτίστως στο νησί Αμπόν των Μολούκων και δευτερευόντως στο Δυτικό Καλιμαντάν· ανάλογες αλλά λιγότερο αιματηρές ήταν οι συγκρούσεις στο Κεντρικό Καλιμαντάν, τις Βόρειες Μολούκες και το Κεντρικό Sulawesi (Magnis-Suseno, 2002, σ.186-7, Malley, 2002α, σ.179-80, van Klinken, 2007, σ.4). Οι βαθύτερες αιτίες αυτών των συγκρούσεων δεν ήταν οι εθνοτικές/θρησκευτικές διαφορές αυτές καθαυτές αλλά οι ανταγωνισμοί μεταξύ γηγενών ομάδων και εσωτερικών μεταναστών, συνέπεια των κρατικών προγραμμάτων μετανάστευσης επί Νέας Τάξης, τα οποία θίξαμε παραπάνω. Η δυσαρέσκεια των γηγενών ομάδων αφορούσε την πληθυσμιακή αλλοίωση των περιοχών «τους», τη μερική απώλεια των εδαφών τους, την κυριαρχία των μεταναστών στην τοπική γραφειοκρατία (κάτι που σχετίζεται και με τη διαδικασία της συγκεντροποίησης) και την τοπική αγορά (Malley, 2002α, σ.177-80, Suparlan, 2002). Ο van Klinken προσθέτει και μια πιο άμεση αιτία των συγκρούσεων: τον ανταγωνισμό των μεσαίων τάξεων για την κυριαρχία στην τοπική γραφειοκρατία, η οποία λόγω της αποκέντρωσης απέκτησε μεγαλύτερες εξουσίες (2007, σ.6-9, 12-13). Αναφερόμαστε σε αυτές τις συγκρούσεις, διότι στη Δ. Παπούα εκτός από την αποσχιστική σύγκρουση παρατηρείται και η πολυδιάστατη σύγκρουση μεταξύ ιθαγενών και μεταναστών (π.χ. συγκρούσεις στη Wamena τον Οκτώβριο του 2000 – περίπου την ίδια περίοδο με τις προαναφερθείσες συγκρούσεις – όπου σκοτώθηκαν έντεκα γηγενείς και δεκαεννιά Ινδονήσιοι μετανάστες· ακολούθησε η φυγή κάποιων εκατοντάδων μεταναστών από την περιοχή [King, 2004, σ.61-2])· αυτός ο δεύτερος τύπος σύγκρουσης μπορεί να έχει διακριτό διακύβευμα, όμως σε μεγάλο βαθμό τροφοδοτεί τις εθνικιστικές και αποσχιστικές επιδιώξεις.

Η αιτιολογία των τριών αποσχιστικών κινημάτων που εκδηλώθηκαν στην Ινδονησία την περίοδο Σουχάρτο³⁴³ - και στην περίπτωση της Δ. Παπούα εκτείνονται ως σήμερα - έχει κάποια κοινά στοιχεία με αυτήν των κοινοτικών συγκρούσεων, όπως για παράδειγμα τους ανταγωνισμούς γηγενών ομάδων με μετανάστες, και το συγκεντρωτισμό της Τζακάρτα. Όμως υπάρχουν και κάποιοι αιτιακοί παράγοντες που αφορούν πρωτίστως την εκδήλωση

³⁴³ Αποσχιστικές επιδιώξεις έχουν εκδηλωθεί και σε μία άλλη περιφέρεια της Ινδονησίας, τις Νότιες Μολούκες. Οι επιδιώξεις αυτές εκδηλώθηκαν μόλις μήνες μετά την επίσημη ίδρυση του ινδονησιακού κράτους, όμως η αποσχιστική εξέγερση καταπνίγηκε σχετικά γρήγορα. Η κυβέρνηση της αυτοανακηρυχθείσας Δημοκρατίας των Νότιων Μολούκων συνεχίζει να έχει την έδρα της στην Ολλανδία, όπου ζουν μερικές χιλιάδες οικογένειες Μολούκων πρώην στρατιωτών του ολλανδικού αποικιακού στρατού. Η ισχύς και η υποστήριξη του κινήματος αυτού στις ίδιες τις Νότιες Μολούκες παραμένει πάντως αρκετά ασθενής (Kooistra, 2001, σ.19).

αποσχιστικών κινήματων· ο Malley αναφέρει την *εκμετάλλευση φυσικών πόρων*, την *εκτεταμένη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* και την *προβληματική ενσωμάτωση στο ινδονησιακό κράτος* (2002α, σ.187).

Ως προς τον πρώτο παράγοντα, αυτός ισχύει κυρίως για το Ατσέχ και τη Δ. Παπούα· τα αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου στο Ατσέχ κάλυπταν περίπου το 30% των αντίστοιχων εξαγωγών της Ινδονησίας (Aspinall, 2007, σ.954), της πρώτης εξαγωγικής δύναμης παγκοσμίως σε υγρό φυσικό αέριο (Webster, 2007, σ.90), ενώ στη Δ. Παπούα λειτουργεί – μεταξύ άλλων - από τη δεκαετία του 1970 ένα από τα μεγαλύτερα ορυχεία χρυσού και χαλκού στον κόσμο. Και στις δύο περιπτώσεις οι τοπικοί πληθυσμοί θεωρούσαν ότι το όφελος για τους ίδιους από την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων ήταν πενιχρό και πως τα κέρδη κατανέμονταν εξαιρετικά άνιστα υπέρ της κεντρικής κυβέρνησης, κάτι που κατ' αυτούς αντιστοιχούσε σε πρακτικές «εσωτερικής αποικιοκρατίας» (Webster, 2007, σ.90, 93). Αυτή η αίσθηση εκμετάλλευσης φαίνεται να βασίζεται στην πραγματικότητα της άνισης ανάπτυξης στην Ινδονησία κατά την περίοδο Σουχάρτο. Η χώρα συνολικά αναπτύχθηκε, αλλά η κατανομή των ωφελειών στο εσωτερικό της δεν ήταν ισορροπημένη. Ειδικότερα όσον αφορά τη Δ. Παπούα, ενώ παρουσιάζει υψηλό Περιφερειακό ΑΕΠ, είναι από τις πιο φτωχές περιφέρειες, κάτι που υποδεικνύει πως οι κάτοικοι της περιφέρειας δεν επωφελούνται από τον πλούτο που παράγεται στη Δ. Παπούα (Indonesia Human Development Report, 2004, σ.10-12, 16, McGibbon, 2006, σ.28-9, West Papua Report February 2008).

Ως προς τον δεύτερο παράγοντα, την εκτεταμένη παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την κρατική βία, αυτός θα πρέπει να θεωρείται αιτία όχι μόνο της αρχικής εκδήλωσης των αποσχιστικών κινήματων (Webster, 2007, σ.96) αλλά και – περισσότερο ίσως - της όξυνσής τους και της μαζικοποίησης των αποσχιστικών διαθέσεων των γηγενών πληθυσμών (Aspinall και Berger, 2001, σ.1004). Η βιαιότητα και συχνά κτηνωδία (κατά την περίοδο Σουχάρτο) του στρατού είναι υπεύθυνη για χιλιάδες θύματα στις τρεις περιοχές, και για άλλες δεκάδες χιλιάδες θανάτους από αιτίες που σχετίζονται με τη σύγκρουση (πείνα, ασθένειες κλπ.). Οι ακριβείς αριθμοί των θυμάτων είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθούν, όμως στην περίπτωση του Αν. Τιμόρ διάφορες εκτιμήσεις κάνουν λόγο για συνολικά 200.000 θύματα (Kingsbury, 1998, σ.181), στην περίπτωση του Ατσέχ οι απώλειες από τις συρράξεις ήταν κατ' ελάχιστον 10.000 (Ross, 2005, σ.36, 51), ενώ στην περίπτωση της Δ. Παπούα η πιο διαδεδομένη εκτίμηση ανεβάζει τον *συνολικό* αριθμό των νεκρών στις 100.000, όπως θα δούμε παρακάτω.

Ως προς τον τρίτο παράγοντα, την προβληματική ενσωμάτωση στο ινδονησιακό κράτος, αυτός αναφέρεται κυρίως στο γεγονός πως η Δ. Παπούα και το Αν. Τιμόρ δεν αποτέλεσαν εξ αρχής έδαφος του ινδονησιακού κράτους, αλλά ενσωματώθηκαν μετέπειτα σε αυτό χωρίς τη

δημοκρατικά εκπεφρασμένη συναίνεση της πλειοψηφίας των δύο ομάδων. Η Δ. Παπούα, όπως θα δούμε παρακάτω, ενσωματώθηκε στο ινδονησιακό κράτος αρχικά το 1963 και τυπικά το 1969 με ένα αμφιλεγόμενο δημοψήφισμα, μετά την υπερδεκαετή αντιπαράθεση μεταξύ της Ινδονησίας και της Ολλανδίας. Η ενσωμάτωση στην Ινδονησία θεωρήθηκε από την πλειοψηφία των Παπούα, οι οποίοι είχαν ήδη εισέλθει με την «αρωγή» των Ολλανδών σε διαδικασία συγκρότησης εθνικής ταυτότητας, ως μια νέα ξένη κατοχή. Και αν ο ινδονησιακός εθνικισμός νομιμοποιούνταν, με βάση την πρακτική της αποαποικιοποίησης και το *uti possidetis*, να διεκδικήσει τη Δ. Παπούα ως έδαφος των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών, στην περίπτωση του Αν. Τιμόρ δεν υπήρχε καν αυτή η νομιμοποίηση, καθότι ήταν αποικία της Πορτογαλίας. Όταν η Ινδονησία εισέβαλε παράνομα στο τέλος του 1975, η περιοχή ήταν ήδη σε διαδικασία αποαποικιοποίησης. Η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού θεωρούσε πως ανήκε σε διαφορετικό έθνος από τους Ινδονήσιους (Malley, 2002α, σ.181-2). Η περιοχή του Ατσέχ εντάχθηκε περισσότερο ομαλά στο ινδονησιακό κράτος, άλλωστε ο τοπικός πληθυσμός συμμετείχε – σε αντίθεση με τους Παπούα και τους κατοίκους του Αν Τιμόρ – και μάλιστα ένθερμα στο εθνικιστικό κίνημα. Και σε αυτή την περιοχή όμως άρχισε να συγκροτείται μια ισχυρή ιδιαίτερη ταυτότητα που αποκοπτόταν ολοένα και περισσότερο από την κοινότητα του ινδονησιακού έθνους· η ιδιαίτερη ταυτότητα αυτή βασιζόταν στο ιστορικό συγκρούσεων στην περιοχή (με κυριότερη την προαναφερθείσα ισλαμική εξέγερση τη δεκαετία του 1950), τη θεσμοποίηση μιας ιδιαίτερης κουλτούρας και κληρονομιάς και τις συγκεντρωτικές πολιτικές της Νέας Τάξης³⁴⁴ (Aspinall, 2007, σ.951-2, Webster, 2007, σ.88-91). Άρα μπορούμε να αναδιατυπώσουμε ως τρίτη αιτία των αποσχιστικών συγκρούσεων τη *συγκρότηση εθνικής ταυτότητας*· διευρύνοντας αυτό που λέει ο Aspinall για το Ατσέχ (2007, σ.950), μπορούμε να πούμε πως ήταν η συγκρότηση μιας εθνικής συνείδησης και η άρθρωση ενός εθνικιστικού λόγου που δημιούργησαν ένα πλαίσιο, στο οποίο φαινόμενα όπως η οικονομική εκμετάλλευση, η καταπίεση και η αυθαίρετη κρατική ενσωμάτωση έγιναν αντιληπτά όχι απλά ως αδικίες της κεντρικής κυβέρνησης αλλά ως ενδείξεις ξένης κατοχής και εθνικής υποτέλειας. Η «θεραπεία» υπό αυτό το πρίσμα δεν μπορούσε να είναι άλλη παρά η απόκτηση εθνικής αυτοκυβέρνησης (πρωτίστως ανεξαρτησίας) (Webster, 2007, σ.94). Αυτή η παρατήρηση είναι σημαντική για να γίνει κατανοητή η παράλληλη και αλληλοτροφοδοτούμενη σχέση μεταξύ αποσχιστικής δράσης και συγκρότησης εθνικής ταυτότητας στη Δ. Παπούα.

Πριν κλείσουμε αυτή την ενότητα, θα κάνουμε κάποιες σύντομες παρατηρήσεις σχετικά με

³⁴⁴ Επιπλέον, όπως συνήθως συμβαίνει με τα εθνικιστικά κινήματα, το GAM άρχισε να τονίζει τη μακράιωνη πολιτική αυτονομία και τη διακριτή ιστορική εμπειρία της περιοχής (Σουλτανάτο του Ατσέχ, πολύχρονη αντίσταση στην αποικιοκρατική κατάκτηση κλπ.) (Aspinall και Berger, 2001, σ.1017-18).

το αποσχιστικό φαινόμενο ευρύτερα στη Νοτιοανατολική Ασία, ακολουθώντας την ανάλυση του Christie. Καταρχάς τα κράτη της ΝΑ Ασίας σε αντίθεση με αυτά της ινδικής χερσονήσου – και, θα προσθέταμε, του Κέρατος της Αφρικής, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο – σε γενικές γραμμές σεβάστηκαν τις αρχές της «περιφερειακής σταθερότητας» και δεν υποστήριξαν τα αποσχιστικά κινήματα των γειτόνων τους (Christie, 1996, σ.195). Εν συνεχεία, ο Christie αναφέρει τέσσερις συνθήκες ανάδυσης και επιτυχίας των αποσχιστικών κινήματων της περιοχής: Πρώτον, τη «γεωγραφική περιφερειακότητα» των ομάδων που ανέπτυσαν αποσχιστικά κινήματα στο εσωτερικό τους, δηλαδή την εδαφική συγκέντρωση της ομάδας σε περιφερειακές περιοχές των εθνικών κρατών. Δεύτερη συνθήκη είναι η αίσθηση «εδαφικής νομιμοποίησης» του αποσχιστικού κινήματος, η επιτυχημένη δηλαδή σύνδεση των δικαιωμάτων μιας ομάδας με ένα συγκεκριμένο έδαφος. Η μνήμη πολιτικής ανεξαρτησίας κατά το παρελθόν (παρούσα στο κίνημα του Ατσέχ αλλά όχι και των Παπούα) διευκόλυνε σημαντικά την εδραίωση μιας τέτοιας σύνδεσης. Τρίτη συνθήκη είναι η υποστήριξη από ευρέα στρώματα του πληθυσμού και η μαζική οργάνωσή τους. Αυτά κρίνονται απαραίτητα, ώστε να καταστεί το αποσχιστικό κίνημα αξιόπιστη απειλή. Το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα, αν και είχε την υποστήριξη του πληθυσμού, απέτυχε να συγκροτήσει μαζικές οργανώσεις, σε αντίθεση με τα κινήματα στο Αν. Τιμόρ και το Ατσέχ. Τέταρτη συνθήκη είναι η εξασφάλιση σημαντικής εξωτερικής υποστήριξης – πολιτικής και υλικής (Christie, 1996, σ.192-4). Το κίνημα των Παπούα υπολειπόταν σημαντικά και σε αυτή τη διάσταση. Το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα, λοιπόν, πληροί μόνο την πρώτη και εν μέρει τη δεύτερη και την τρίτη από τις προαναφερθείσες συνθήκες, κάτι που σε σημαντικό βαθμό εξηγεί το γιατί δεν κατέστη ποτέ ιδιαίτερα ισχυρό και γιατί οι πιθανότητες επιτυχίας του είναι σχεδόν μηδαμινές. Υπό αυτό το πρίσμα η ίδια η ανάδυση του αποσχιστικού κινήματος και πολύ περισσότερο η διάρκεια και η επιμονή του φαντάζουν κάτι το παράδοξο και δυσεξήγητο.

Στην επόμενη ενότητα θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε αυτά τα ερωτήματα.

B. Η ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΠΑΠΟΥΑ

Σε αυτό το δεύτερο - και πιο σημαντικό - μέρος του κεφαλαίου θα εξετάσουμε την αποσχιστική σύγκρουση που διεξάγεται στη Δυτική Παπούα της Ινδονησίας από τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Οι ιστορικές ρίζες της σύγκρουσης εντοπίζονται στη φάση της αποαποικιοποίησης. Ενώ, όπως είδαμε, οι Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες απέκτησαν επισήμως την ανεξαρτησία τους στο τέλος του 1949, η Δ. Παπούα παρέμεινε υπό ολλανδική αποικιακή διοίκηση. Οι αποικιακές πολιτικές των Ολλανδών στόχευαν στη δημιουργία μιας διακριτής ταυτότητας για τον γλωσσικά και κοινωνικά κερματισμένο πληθυσμό της Ολλανδικής Νέας Γουινέας (όπως ονομαζόταν τότε η περιοχή). Πράγματι, απότοκο των εκσυγχρονιστικών αποικιακών πολιτικών ήταν η συγκρότηση μιας ολιγάριθμης πρωτο-εθνικής ελίτ, η οποία εισήλθε στον δρόμο της πολιτικοποίησης, ενόψει και της υποσχεθείσας από τους Ολλανδούς ανεξαρτησίας. Ταυτόχρονα, κατά το διάστημα αυτό (δεκαετία 1950) το ινδονησιακό κράτος και ο Σουκάρνο απαιτούσαν με κλιμακούμενη ένταση την «επιστροφή» της Δ. Παπούα στην Ινδονησία, κάτι που θα σηματοδοτούσε την τελική νίκη επί της αποικιοκρατίας και την επίτευξη της εθνικής ολοκλήρωσης. Και ενώ ο εντεινόμενος πολιτικός ανταγωνισμός μεταξύ Ινδονησίας και Ολλανδίας διολίσθαινε σε ανοικτή στρατιωτική αντιπαράθεση, η κεκαλυμμένη παρέμβαση των ΗΠΑ οδήγησε τις δύο πλευρές στη Συμφωνία της Νέας Υόρκης (1962). Η συμφωνία - νίκη του Σουκάρνο επέτρεψε στην Ινδονησία να αναλάβει τη διοίκηση της περιοχής με σκοπό τη διενέργεια δημοψηφίσματος το 1969, με το οποίο οι γηγενείς κάτοικοι θα επέλεγαν μεταξύ ανεξαρτησίας και ένωσης με την Ινδονησία. Το αποτέλεσμα του βίαια μεθοδευμένου από τις ινδονησιακές αρχές και νόθου δημοψηφίσματος οδήγησε στην επίσημη ενσωμάτωση της περιοχής - μετονομασθείσας σε Ίριαν Τζάγια (*Irian Jaya*) - στην Ινδονησία. Όλες οι μελέτες της σύγκρουσης στη Δ. Παπούα τονίζουν ότι η μαζικοποίηση του εθνικισμού των Παπούα ήταν αντίδραση στις πολιτικές που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις του Σουκάρτο και έκφραση των διάχυτων αντι-ινδονησιακών στάσεων που προκάλεσε η πολιτική, οικονομική και πολιτισμική περιθωριοποίησή τους. Παρόμοια εξήγηση έχει δοθεί, όπως είδαμε, και για τα αποσχιστικά κινήματα στο Ατσέχ και το Αν. Τιμόρ. Βεβαίως, η επιλογή του εθνικισμού και της απόσχισης δεν είχε την ίδια σημασία για όλους αυτούς τους πληθυσμούς, ούτε καν ανάμεσα στους Παπούα: για ορισμένους εξ αυτών, που είχαν έρθει σε αμεσότερη επαφή με τις αποικιακές πολιτικές και είχαν ξεκινήσει να διαμορφώνουν μια ιδιαίτερη ταυτότητα, οι πολιτικές αυταρχικής πολιτικής και πολιτισμικής ενσωμάτωσης και οικονομικής εκμετάλλευσης από τη Νέα Τάξη βιώθηκαν ως βίαιη ματαίωση των αυξημένων προσδοκιών για ανάπτυξη και αυτοκυβέρνηση. Αυτή, θα λέγαμε

σχηματικά, ήταν η «αμιγής» εθνικιστική απάντηση μεγάλου μέρους των μορφωμένων «ελίτ». Για την πλειοψηφία των Παπούα όμως αυτές οι πολιτικές αποτέλεσαν στην πραγματικότητα την πρώτη τους επαφή με τις νεωτερικές μορφές εξουσίας και ιδεολογίας, μια επαφή ιδιαίτερα βίαιη – κυριολεκτικά και συμβολικά – και τραυματική. Το ότι η αντίδρασή τους προσέλαβε εθνικιστικά χαρακτηριστικά, εκδηλώθηκε δηλαδή με όρους ενός κατεχοχίν νεωτερικού ιδιώματος, οφείλεται τόσο στη γενικότερη ηγεμονία της εθνικιστικής ιδεολογίας στη σύγχρονη εποχή όσο και στο ότι ο ήδη εκδηλωθείς πρώιμος εθνικισμός των ελίτ αποτέλεσε ένα πρόσφορο όχημα αντίστασης. Η αποσχιστική/εθνικιστική διένεξη στη Δ. Παπούα, λοιπόν, ενσωματώνει σε μεγάλο βαθμό και με διάφορους τρόπους τη σύγκρουση παράδοσης και νεωτερικότητας (Chauvel, 2005, σ.3, McGibbon, 2004, σ.20, Webster, 2001). Οργανωτικός και πολιτικός φορέας του εθνικισμού των Παπούα και του αποσχιστικού κινήματος κατά την περίοδο της Νέας Τάξης ήταν η οργάνωση *Organisasi Papua Merdeka* (OPM, «Οργάνωση για την Ελεύθερη Παπούα»). Η OPM δεν απέκτησε ποτέ σημαντική ισχύ, δηλαδή στέρεη οργανωτική δομή, αποτελεσματική ηγεσία, ικανό αριθμό μαχητών και επαρκή οπλισμό. Λόγω όμως και της γεωγραφίας του νησιού, που ευνοεί τακτικές ανταρτοπόλεμου, κατάφερε να διεξαγάγει περιοδικά μια σειρά από μικρής κλίμακας επιθέσεις. Κυρίως όμως ο αγώνας της προσέλαβε μια ισχυρή συμβολική σημασία και πέτυχε να συσπειρώσει τη μεγάλη πλειοψηφία των Παπούα. Η δημοκρατική μετάβαση της Ινδονησίας το 1998 αποτέλεσε κομβικό σημείο μετασχηματισμού του κυρίαρχου χαρακτήρα αποσχιστικής δράσης στη Δ. Παπούα: η σποραδική ένοπλη αντίσταση έδωσε τη θέση της σε ένα μαζικό κίνημα ανεξαρτησίας, χαρακτηριστικά του οποίου ήταν η οργανωτική άνθηση και η συλλογική - μη βίαιη κατά το μεγαλύτερο μέρος - δράση. Στην πραγματικότητα, μόνο μετά το 1998 μπορεί κανείς να κάνει λόγο για *συλλογική δράση* στη Δ. Παπούα. Παρόλο που οι υπεραισιόδοξες προσδοκίες, που καλλιεργήθηκαν με την έκρηξη της διεκδικητικής δράσης τα πρώτα δύο χρόνια μετά την πτώση του Σουχάρτο, δεν ευοδώθηκαν, η συλλογική δράση ευρέων στρωμάτων της γηγενούς κοινωνίας και η σύγκρουσή τους με τις κρατικές πολιτικές συνεχίζεται ως σήμερα, αν και σε ένα πλαίσιο σαφώς λιγότερο αυταρχικό και βίαιο από εκείνο της περιόδου Σουχάρτο.

Η οργάνωση αυτού του μέρους έχει ως εξής: Αρχικά θα αναφέρουμε κάποια γενικά στοιχεία για την περιοχή και τον πληθυσμό. Εν συνεχεία θα αναλυθεί η συγκρότηση του εθνικισμού των Παπούα, χωρισμένη σε τέσσερις ιστορικές περιόδους· στο τέλος αυτής της δεύτερης υποενότητας θα αποτιμηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εθνικισμού και της εθνικής ταυτότητας των Παπούα. Η πρώτη και η δεύτερη ενότητα θα μας δώσουν την ευκαιρία να εντοπίσουμε αυτό που ονομάσαμε «αρχικές συνθήκες», τα συγκεκριμένα πλαισιακά και δομικά χαρακτηριστικά της περίπτωσης που εξετάζουμε, τα οποία αποτελούν τις συνθήκες

ανάδυσης του εθνικισμού και τον κοινωνικο-πολιτικό σκελετό επί του οποίου εκτυλίσσεται η αποσχιστική κινητοποίηση. Συναφώς, ο προσδιορισμός των αρχικών συνθηκών και των χαρακτηριστικών του κοινωνικού πλαισίου είναι απαραίτητος για την κατανόηση της λειτουργίας των μηχανισμών, όπως έχουμε πει: σκοπός μας είναι να δείξουμε πώς, με βάση ορισμένες αρχικές συνθήκες, οι μηχανισμοί παράγουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα (την αποσχιστική κινητοποίηση). Για να παραχθεί αυτό το αποτέλεσμα οι μηχανισμοί δεν δρουν αφ' εαυτών, αλλά αλληλεπιδρούν με το κοινωνικό πλαίσιο (αρχικές συνθήκες). Παρότι η αποσχιστική δράση και η συγκρότηση του εθνικισμού των Παπούα αποτελούν αναπόσπαστες και αλληλοτροφοδοτούμενες διαδικασίες, στην τρίτη ενότητα θα εστιάσουμε σε αυτή καθαυτή την τροχιά της αποσχιστικής κινητοποίησης, κάτι που αποτελεί άλλωστε το ερευνητικό ζητούμενο της εργασίας. Έμφαση θα δοθεί στον εντοπισμό των κύριων δρώντων και, κυρίως, στη διερεύνηση της κινητοποίησης και της σχέσης ελίτ και ευρύτερων στρωμάτων μέσα από τους πέντε μηχανισμούς που έχουμε επιλέξει. Η λειτουργία αυτών των μηχανισμών σύνδεσης ελίτ-μαζών στην αποσχιστική κινητοποίηση θα διερευνηθεί χωριστά για τις περιόδους της ένοπλης δράσης αφενός (1965-1998) και του μαζικού κινήματος διαμαρτυρίας αφετέρου (1998-). Στην τέταρτη υποενότητα θα διατυπώσουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με το περιεχόμενο που προσλαμβάνουν οι πέντε μηχανισμοί στην περίπτωση του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα και θα αποτιμήσουμε το κατά πόσο μπορούν να εξηγήσουν ικανοποιητικά τη διαδικασία της κινητοποίησης, δηλαδή της σύνδεσης ελίτ και μαζών σε κοινή διεκδικητική δράση. Επίσης, θα συνδέσουμε την ανάλυση της συγκεκριμένης περίπτωσης με τις θεωρητικές βιβλιογραφίες που έχουμε παρουσιάσει, αποτιμώντας ποιες θεωρίες ή προσεγγίσεις συνεισφέρουν περισσότερο στην εξήγησή της.

Χάρτης Νο 2. **Νέα Γουινέα**

Πηγή: Wikipedia

Χάρτης Νο 3. **Δυτική Παπούα**

Πηγή: ICG 2010α, σ.29.

Γενικά στοιχεία για την περιοχή και τον πληθυσμό

Με τον όρο «Δυτική Παπούα» εννοείται το δυτικό ήμισυ του νησιού της Νέας Γουινέας, του δεύτερου μεγαλύτερου νησιού στον κόσμο. Το νησί χωρίζεται πολιτικά στα δύο με μια τυπικά αποικιοκρατική γραμμή που ακολουθεί τον 141^ο Μεσημβρινό³⁴⁵. Το ανατολικό μέρος της Νέας Γουινέας διεκδικήθηκε από δύο άλλες ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές δυνάμεις, τη Βρετανία και τη Γερμανία. Η Αυστραλία ανέλαβε τη διοίκηση της βρετανικής περιοχής το 1902 και κατέλαβε την αντίστοιχη γερμανική το 1914· διατήρησε την περιοχή υπό ενιαία διοίκηση μέχρι την ανεξαρτησία της, ως Παπούα-Νέα Γουινέα (ΠΝΓ), το 1975. Η ίδια η συγκρότηση της οντότητας «Δυτική Παπούα» είναι λοιπόν – όπως και τόσες άλλες περιπτώσεις – συνέπεια της εξωγενούς, αποικιακής επέμβασης. Η έκταση της Δ. Παπούα – περίπου 420.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα – είναι συγκρίσιμη με αυτήν της Σουηδίας και αποτελεί το 22% ολόκληρης της ινδονησιακής επικράτειας. Το μέγιστο μήκος της Δ. Παπούα είναι 1200 χλμ και το μέγιστο πλάτος (κατά μήκος του συνόρου) 730 χλμ. Η περιοχή γεωγραφικά μπορεί να χωριστεί σε τρεις ζώνες: την παραλιακή, την πεδινή με τις τεράστιες ελώδεις περιοχές (καλύπτουν ως και το 25% της Δ. Παπούα) και την ορεινή ζώνη (υψίπεδα), με ένα από τα μεγαλύτερα τροπικά δάση στον κόσμο και με οροσειρές που προσεγγίζουν τα 5.000 μέτρα (Ballard, 1999, σ.149, Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, σ.1, Premdas, 1986, σ.1058-9, World Bank, 2009, σ.52, Zöllner, 2005α, σ.12).

Για τους γηγενείς κατοίκους της Δυτικής Παπούα χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία η συλλογική ονομασία «Δυτικοί Παπούα» - συνήθως όταν χρειάζεται να διακριθούν από τους εθνοτικά και πολιτισμικά όμοιους πληθυσμούς της ΠΝΓ – ή, συνηθέστερα, η ονομασία «Παπούα», ιδιαίτερα μετά και τη σχετικά πρόσφατη αποδοχή αυτού του εθνώνυμου από την ινδονησιακή κυβέρνηση. Κατά τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε, ο μέσος πληθυσμός των Παπούα είναι περίπου 1 εκατομμύριο: υπολογιζόταν σε περίπου 730.000 το 1960, 920.000 το 1971³⁴⁶ (van den Broek, 2005, σ.76) και σε κάτι λιγότερο από 1,5 εκατομμύριο το 2000 (McGibbon, 2004β, σ.31). Στην αρχή αυτής της περιόδου σχεδόν ολόκληρος ο πληθυσμός της Δ. Παπούα, εκτός από μερικές χιλιάδες Ινδονήσιων και Ολλανδών, αποτελούνταν από τους γηγενείς· όμως, με την ανάπτυξη των κρατικών προγραμμάτων μετανάστευσης από τη δεκαετία του 1970 και την εθελούσια μετανάστευση από άλλες περιοχές της Ινδονησίας, ο γηγενής πληθυσμός συρρικνώθηκε από το

³⁴⁵ Τη συγκεκριμένη οριοθέτηση την αξίωσαν οι Ολλανδοί το 1828 και έγινε επισήμως αποδεκτή από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις που έλεγχαν το ανατολικό μέρος του νησιού, Βρετανία και Γερμανία, στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αντιστοίχως (Kirksey, 2002, σ.18, 36-7, Premdas, 1985, σ.1058-9).

³⁴⁶ Ο van den Broek σημειώνει ότι αυτή η αύξηση πληθυσμού σε μόλις μια δεκαετία και πριν ξεκινήσουν τα κρατικά προγράμματα μετανάστευσης υποδηλώνουν την αδυναμία των (ολλανδικών) αρχών να προσεγγίσουν τις πιο απομονωμένες περιοχές (2005, σ.77).

96% του συνολικού (1971) σε λιγότερο από 65% στις αρχές της δεκαετίας του 2000³⁴⁷. Παρά το ότι ο συνολικός πληθυσμός της περιοχής προσέγγιζε τότε τα 2,5 εκατομμύρια και σημείωσε αύξηση κατά 60% σε σχέση με το 1985, η πληθυσμιακή πυκνότητα της – τεράστιας όπως είδαμε – περιοχής είναι μικρότερη από το 1/20 του εθνικού μέσου όρου³⁴⁸ (McGibbon, 2004β, σ.20, 25, van den Broek, 2005, σ.76-9).

Η χρήση πάντως ενός κοινού εθνώνυμου για τους γηγενείς κατοίκους της Δ. Παπούα είναι σχεδόν τόσο πρόσφατη, όσο και η απόπειρα συγκρότησης μιας κοινής εθνικής ταυτότητας. Στην πραγματικότητα, η συγκρότηση μιας τέτοιας ταυτότητας έπρεπε να υπερβεί τον εντυπωσιακό γλωσσικό-πολιτισμικό πλουραλισμό της περιοχής: το νησί της Νέας Γουινέας συγκεντρώνει τη μεγάλη πλειοψηφία από τις γλώσσες Παπούα (διακριτές από τις αυστρονησιακές γλώσσες που ομιλούνται στο μεγαλύτερο μέρος της Ινδονησίας) και πιθανότατα αποτελεί την περισσότερη γλωσσικά πλούσια περιοχή στον κόσμο. Στην Δυτική Παπούα ειδικότερα έχουν καταγραφεί 312 γλώσσες (Chauvel, 2005, σ.4, McGibbon, 2004β, σ.31) – ή κατ' άλλους 253 γλώσσες (Chauvel, 2003β, σ.15, Tebay, 2005, σ.13, van den Broek, 2005, σ.77) – οι οποίες αντιστοιχούν σε ισάριθμες φυλές (*tribes*). Πάντως, το 80% των γηγενών ανήκει στις επτά μεγαλύτερες φυλές, ενώ τα 2/3 των υπόλοιπων τριακοσίων αποτελούνται από λιγότερα των 1000 άτομα³⁴⁹ (McGibbon, 2004β, σ.31). Σε γενικές γραμμές, μπορεί κανείς να πει ότι οι φυλές στην περιοχή ζούσαν ως τις δεκαετίες του 1940-1950 ως καλλιεργητές, κτηνοτρόφοι και κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες. Η κάθε φυλή είχε τη δική της κοινωνική δομή, υλική κουλτούρα και θρησκεία. Χωρίς να απουσιάζουν κάποια κοινά πολιτισμικά στοιχεία και έθιμα καθώς και οι φιλικές σχέσεις και συγκρούσεις μεταξύ γειτονικών φυλών, η αλληλεπίδραση ήταν εν γένει περιορισμένη και, πάντως, σπάνια οδήγησε στη δημιουργία υπερ-φυλετικών κοινωνικών δομών και εδαφικών-πολιτικών οντοτήτων (Penders, 2002, σ.105-6, Zöllner, 2005α, σ.16). Η επαφή με τον «έξω κόσμο» ήταν περιορισμένη, με την εξαίρεση των παραλιακών κοινοτήτων (ιδιαίτερα των δυτικών) που διατηρούσαν επαφές με νησιά της σημερινής ανατολικής Ινδονησίας (Pouwer, 1999). Πάντως, οι περισσότερες φυλές των Παπούα, διασκορπισμένες σε αχανείς, δύσβατες εκτάσεις τροπικών δασών, παρέμεναν «απομονωμένες». Αρκετές από τις φυλές των ορεινών περιοχών ήρθαν σε συστηματική επαφή με «ξένους» - δυτικούς ή Ινδονήσιους - μόλις τη δεκαετία του 1960 ή τις αρχές του 1970

³⁴⁷ Τις ραγδαίες δημογραφικές μεταβολές στη Δ. Παπούα και τις επιπτώσεις τους - οι οποίες συσχετίζονται άμεσα με τον εθνικισμό των Παπούα και την αποσχιστική σύγκρουση - τις αναλύουμε παρακάτω.

³⁴⁸ Συγκεκριμένα, το 1986 η πληθυσμιακή πυκνότητα στη Δ. Παπούα ήταν 3,5 άτομα/τετραγωνικό χιλιόμετρο έναντι 86 του εθνικού μ.ο. ενώ τα αντίστοιχα μεγέθη το 2002 ήταν 5,66 προς 122 (van den Broek, 2005, σ.77).

³⁴⁹ Οι τρεις μεγαλύτερες φυλές/ γλωσσικές ομάδες με περίπου 150.000 άτομα έκαστη είναι οι Laní, οι Dani (και οι δύο «ορεινές» ομάδες) και οι Biak (κάτοικοι του ομώνυμου νησιωτικού συμπλέγματος στις βορειοδυτικές ακτές του κυρίως νησιού της Ν. Γουινέας) (McGibbon, 2004β, σ.31).

(Braithwaite *et al*, 2010, σ.51), ενώ σύμφωνα με την οργάνωση Survival International (2010) ορισμένες από τις φυλές των Παπούα ανήκουν ως σήμερα στην κατηγορία των «απρόσιτων λαών» (*uncontacted peoples*). Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς γιατί ήδη από τις πρώτες επαφές των δυτικών με τους ιθαγενείς πληθυσμούς δημιουργήθηκαν αντιλήψεις περί «πρωτόγονων», «κανίβαλων» και «ανθρώπων της λίθινης εποχής». Τέτοιες αντιλήψεις, παρατηρεί ο Kirsch, συνεχίζουν να αναπαράγονται ως σήμερα τόσο από δυτικούς αναλυτές (βλέπε π.χ. Hellberg, 1999, *The Economist*, 2010) όσο και ανεπισήμως από παράγοντες της ινδονησιακής κυβέρνησης (ICG, 2010β, σ.13, Kirksey, 2002, σ.25-33), λειτουργώντας νομιμοποιητικά σε σχέση με την καταπάτηση δικαιωμάτων των Παπούα από την κυβέρνηση και κάποιες εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή (Kirsch, 2007, σ.54, 57, 64). Παρότι το πλέγμα των αποικιακών και ινδονησιακών πολιτικών και πρακτικών έχει επιφέρει αλλαγές στις παραγωγικές συνήθειες και τις αντιλήψεις των Παπούα, το 70% συνεχίζει να βιοπορίζεται μέσω των καλλιεργειών αυτοκατανάλωσης (*subsistence agriculture*), ενώ αρκετά σημεία των κεντρικών ορεινών περιοχών με σημαντικό πληθυσμό παραμένουν με υποτυπώδη συγκοινωνιακά δίκτυα ή ολωσδιόλου χωρίς οδική πρόσβαση (McGibbon, 2004β, σ.43, Braithwaite, 2010, σ.51).

Οι Παπούα μπορούν να καταταχθούν στην κατηγορία των «ιθαγενών λαών» (*indigenous peoples*), κάτι που κάνει η βάση δεδομένων Minorities at Risk (MAR), ορίζοντας ταυτόχρονα τους ιθαγενείς ως

τους κατακτημένους απόγονους παλαιότερων κατοίκων μιας περιοχής, οι οποίοι ζουν σύμφωνα κυρίως με τα παραδοσιακά κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά έθιμά τους, τα οποία είναι ριζικά διακριτά από αυτά των κυρίαρχων ομάδων (MAR, 2009)³⁵⁰.

Παρόμοια γνωρίσματα των ιθαγενών τονίζει και ο Eriksen: ακολουθούν «μη βιομηχανικό τρόπο παραγωγής» και μη κρατικές μορφές πολιτικής οργάνωσης, είναι πολιτικά αδύναμοι και μόνο «μερικώς ενσωματωμένοι στο κυρίαρχο έθνος-κράτος» (Eriksen, 1993, σ.13-14). Τα χαρακτηριστικά αυτά, σε συνδυασμό με τη συνήθη απουσία μιας γραπτής γλώσσας και μιας κωδικοποιημένης κουλτούρας, καθιστούν τους ιθαγενείς «ιδιαίτερα ευάλωτους απέναντι στην εκσυγχρονιστική διαδικασία και το κράτος»· αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι τέτοιοι λαοί έχουν υποστεί πρακτικές, που κυμαίνονται από τις μαζικές σφαγές ως τη βίαιη ενσωμάτωση ή την πλήρη εγκατάλειψη. Στα πλαίσια αυτά, η στόχευση των ιθαγενών ομάδων που πολιτικοποιούνται αφορά κυρίως στη διαφύλαξη του ιδιαίτερου τρόπου ζωής και των εδαφών τους· η απόπειρα πολλών κυβερνήσεων να εκμεταλλευθούν τους φυσικούς πόρους που βρίσκονται στα εδάφη τους τροφοδοτεί την εκδήλωση συγκρούσεων (Eriksen, 1993, σ.125-6, 129). Τα παραπάνω ισχύουν

³⁵⁰ Παρόμοιο ορισμό χρησιμοποιούσε και η Ομάδα Εργασίας για τους Ιθαγενείς Πληθυσμούς του ΟΗΕ (WGIP) (Feldman, 2001, σ.162).

σχεδόν απόλυτα στην περίπτωση των Παπούα. Η ιδιαιτερότητά τους είναι ότι εκτός από τη διαφύλαξη του τρόπου ζωής και της γης τους αγωνίζονται και για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου εθνικού κράτους, επιδίωξη που πολύ σπάνια διατυπώνεται από ιθαγενείς λαούς σύμφωνα με τον Eriksen (1993, σ.126) και τη Feldman (2001, σ.164).

Η εκδήλωση εθνικισμού στη Δ. Παπούα φαντάζει εκ πρώτης όψεως απροσδόκητη, όχι μόνο λόγω της αναντιστοιχίας της με τη συνήθη στόχευση της ιθαγενούς κινητοποίησης, όσο κυρίως υπό το φως των «δομικών» (ιστορικών και πολιτισμικών) δεδομένων που έχουν αναφερθεί: υψηλός βαθμός πολιτισμικής και γλωσσικής ετερογένειας, απουσία ισχυρών δεσμών και αλληλεπιδράσεων μεταξύ των διάφορων φυλών, φυλετικές συγκρούσεις και αντιπαλότητες, έντονη γεωγραφική διασπορά, απουσία εγγράμματος γλωσσών, αυθαίρετη οριοθέτηση της Δ. Παπούα ως εδαφικο-πολιτικής οντότητας, απουσία κοινής πολιτικής εμπειρίας και οργάνωσης. Όλα αυτά τα στοιχεία ήταν ανασταλτικοί παράγοντες συγκρότησης μιας κοινής ταυτότητας, χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει πως την καθιστούσαν αδύνατη ή πως σε αντίθετη περίπτωση αυτή θα ήταν αυτονόητη. Θα ήταν παράλειψη, όμως, να μην αναφερθούμε σε δύο χαρακτηριστικά τα οποία αποτέλεσαν την πολιτισμική βάση της συγκρότησης μιας κοινής ταυτότητας ανάμεσα στις φυλές των Παπούα, χαρακτηριστικά των οποίων η επίδραση δεν ήταν βέβαια αυτοτελής και προδιαγεγραμμένη, αλλά αναδύθηκε με σχεσιακό τρόπο μέσα από την επαφή με τους Ινδονήσιους. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι, πρώτο και σημαντικότερο, η φυλετική ομοιότητα των Παπούα και, δεύτερο, η χριστιανική πίστη στην οποία προσηλυτίστηκαν εντός του 20^{ου} αιώνα (Kirsch, 2007, σ.53). Οι Παπούα θεωρούνται ότι ανήκουν στην ευρύτερη εθνο-πολιτισμική ομάδα των Μελανήσιων, πληθυσμών οι οποίοι σήμερα κατοικούν σε κράτη όπως η ΠΝΓ, το Βανουάτου, τα νησιά Φίτζι και η Νέα Καληδονία. Βεβαίως, συνείδηση μιας τέτοιας πολιτισμικής και περιφερειακής οντότητας – όχι ιδιαίτερα ισχυρής άλλωστε – δεν είχαν οι περισσότεροι Παπούα μέχρι πριν λίγες δεκαετίες. Το πλέον καθοριστικό στοιχείο στην ανάπτυξη ενός αισθήματος φυλετικής διαφορετικότητας ήταν η ταυτόχρονη συνειδητοποίηση της φαινοτυπικής ομοιότητας με ανθρώπους από άλλες φυλές και των διαφορών από τους – κυρίως – «Ασιάτες» Ινδονήσιους (και παλιότερα τους Ολλανδούς). Η φυλετική διάσταση της ταυτότητας των Παπούα ενισχύθηκε σημαντικά από τον φυλετικό λόγο και τη συχνά ρατσιστική συμπεριφορά των Ινδονήσιων κυβερνητικών υπαλλήλων και μεταναστών. Ως προς τη θρησκεία, οι ιθαγενείς ομάδες ανιμιστών όπως οι Παπούα (ή οι Dayak στο Βόρνεο) αποτέλεσαν προφανώς παρθένα γη για τους ευρωπαίους ιεραπόστολους, σε διαφοροποίηση από την πλειοψηφία του πληθυσμού των Ολλανδικών Ινδιών που ασπάζονταν τον ισλαμισμό. Το αποτέλεσμα της εντατικής ιεραποστολικής δράσης είναι ότι σήμερα το 96% των γηγενών στη Δ.

Παπούα δηλώνουν χριστιανοί, ενώ το υπόλοιπο 4% είναι μουσουλμάνοι³⁵¹ (McGibbon, 2004β, σ.39, Zöllner, 2005α, σ.41). Βέβαια, αρκετά στοιχεία των προγενέστερων ιθαγενών θρησκειών επιζούν ως σήμερα. Οι χριστιανικές Εκκλησίες ήταν συνολικά 41 το 2003· περίπου το 60-70% των χριστιανών Παπούα ανήκει σε κάποια προτεσταντική Εκκλησία, ενώ το υπόλοιπο (κυρίως στο νότιο μέρος της περιοχής) είναι Καθολικοί (McGibbon, 2004β, σ.41-2, Zöllner, 2005α, σ.41-2).

Η συγκρότηση του εθνικισμού των Παπούα

Σε αυτή τη δεύτερη ενότητα θα αναλύσουμε την ανάδυση του εθνικισμού στη Δ. Παπούα και τη διαδικασία συγκρότησης μιας εθνικής ταυτότητας. Θα βασιστούμε στην περιοδολόγηση του εθνικισμού των Παπούα που αναφέρει ο Peter King³⁵² (2004, σ.65-6), προσθέτοντας μια επιπλέον φάση. Οι τέσσερις περίοδοι του εθνικισμού των Παπούα που προτείνονται και τα κύρια χαρακτηριστικά τους είναι:

- Η «αποικιακή» περίοδος (τέλος Β' Π.Π.–1962), όπου δημιουργείται μέσα από τις επιδιώξεις και πολιτικές των Ολλανδών μια μικρή εθνική ελίτ. Το 1961 οι Ολλανδοί διατύπωσαν επίσημα την πρόθεσή τους να μεταβιβάσουν την κυριαρχία της Δ. Παπούα στους γηγενείς κατοίκους της, ώστε να ασκήσουν το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση. Ταυτόχρονα, κατά τη δεκαετία του 1950 κλιμακώνεται και η αντιπαράθεση μεταξύ Ινδονησίας και Ολλανδίας για την τύχη της Δ. Παπούα, γεγονός που επηρεάζει τη συγκρότηση του εθνικισμού των Παπούα. Κύριος συλλογικός φορέας των εθνικιστικών επιδιώξεων είναι το νομοθετικό-συμβουλευτικό «Συμβούλιο της Νέας Γουινέας» αλλά και πολιτικά κόμματα γηγενών, όπως το Parna. Οι σημαντικότερες, από πλευράς εθνικισμού, εξελίξεις αυτής της περιόδου είναι η δημιουργία εθνικών συμβόλων (σημαία, εθνικός ύμνος) και η ανάδειξη του ζητήματος της εθνικής αυτοδιάθεσης.
- Η μεταβατική περίοδος 1962-1969 (την οποία προσθέτουμε ως διακριτή φάση στην περιοδολόγηση που αναφέρει ο King), κατά την οποία η περιοχή περιέρχεται σε προσωρινή ινδονησιακή διοίκηση μετά από τη συμφωνία Ολλανδίας-Ινδονησίας. Η

³⁵¹ Οι περισσότερες κοινότητες μουσουλμάνων Παπούα εντοπίζονται σε δυτικές παραλιακές περιοχές, οι οποίες είχαν και μακράιωνες σχέσεις με μουσουλμάνους εμπόρους και τελούσαν υπό την τυπική επικυριαρχία του Σουλτανάτου του Tidore (Penders, 2002, σ.115-8).

³⁵² Τη συγκεκριμένη περιοδολόγηση την προτείνει ένα μέλος της ευρύτερης ηγεσίας του εθνικιστικού κινήματος, ο Franz-Albert Joku (King, 2004, σ.65).

κύρια εξέλιξη της περιόδου αυτής είναι η ματαίωση της προσδοκίας για αυτοδιάθεση, μετά τη διεξαγωγή ενός νόθου - αν και τύποις εποπτευόμενου από τον ΟΗΕ - δημοψηφίσματος.

- Η περίοδος της Νέας Τάξης (1969-1998), όταν η Δ. Παπούα ενσωματώνεται και επίσημα στο ινδονησιακό κράτος. Κύριες εξελίξεις της ιδιαίτερα κρίσιμης αυτής περιόδου, από την άποψη της μαζικοποίησης της εθνικής ταυτότητας των Παπούα, ήταν, πρώτον, οι εντατικές πολιτικές κρατικής διείσδυσης, κοινωνικού ελέγχου, πολιτισμικής αφομοίωσης και οικονομικής ανάπτυξης που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις του Σουχάρτο και, δεύτερον, η συνακόλουθη δημιουργία αντι-ινδονησιακών αισθημάτων και η αντίσταση των Παπούα μέσω της απαίτησης για αυτοδιάθεση και απόσχιση. Επιπλέον, η ΟΡΜ παγιώθηκε ως ο κύριος οργανωτικός φορέας αντίστασης και αποσχιστικής κινητοποίησης.
- Η περίοδος της επονομαζόμενης «Άνοιξης των Παπούα» και των επόμενων εξελίξεων, η οποία εκτείνεται από το 1998 ως σήμερα. Κύριες εξελίξεις αυτής της περιόδου ως προς το εθνικιστικό κίνημα ήταν η δημοκρατική μετάβαση της Ινδονησίας και η συνακόλουθη έκρηξη του συλλογικού κινήματος ανεξαρτησίας ως το 2000. Το Presidium αναδεικνύεται σε κύριο εκπρόσωπο και οργανωτικό φορέα της μαζικής, κινηματικής δράσης, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια. Οι εξελίξεις στο εθνικιστικό κίνημα των Παπούα μετά το 2000 έχουν στο επίκεντρό τους τη χορήγηση ειδικού καθεστώτος αυτονομίας στην περιοχή (2001) και την επιδίωξη προσέλκυσης του διεθνούς ενδιαφέροντος.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε διαδοχικά τις τέσσερις αυτές περιόδους και στο τέλος της ενότητας θα συζητήσουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του εθνικισμού και της συλλογικής ταυτότητας των Παπούα.

Αποικιακή περίοδος (1945-1962)

Η περίοδος αυτή είναι αρκετά σημαντική, καθώς, αν και η Δ. Παπούα υπήρξε ολλανδική αποικία από αρκετά νωρίτερα (παρόλο που ήταν από τις τελευταίες περιοχές που ενσωματώθηκαν στις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες), είναι σε αυτό το χρονικό διάστημα που οι αποικιακές πολιτικές των Ολλανδών αποκτούν αυξημένη ένταση και συστηματικότητα. Κυρίως όμως - και σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας της εντονότερης ολλανδικής εμπλοκής - είναι σημαντική, λόγω του ότι τέθηκαν οι βάσεις συγκρότησης μιας διακριτής, εθνικής ταυτότητας, που θα περιελάμβανε όλους τους κατοίκους της Δυτικής Παπούα. Η αποσχιστική κινητοποίηση δεν εκδηλώνεται σε αυτή τη φάση,

όμως εκκινεί – πυροδοτούμενη από τις ολλανδικές πολιτικές – μια διαδικασία εθνικής συγκρότησης, η οποία περιλαμβάνει την οικοδόμηση περιφερειακών θεσμών καθώς και την ανάδυση και πολιτικοποίηση μιας σχετικά μορφωμένης γηγενούς ελίτ (Lagerberg, 1979, σ.59, 72). Οι διαδικασίες αυτές αφορούσαν ένα μικρό μέρος της γηγενούς κοινωνίας και παρέμειναν σε αρχικά στάδια, λόγω και της εσπευσμένης αποχώρησης των Ολλανδών το 1962· είναι παρ’ όλα αυτά καίριες για τον εθνικισμό των Παπούα και αναλυτικά σημαντικές για την κατανόηση του αποσχιστικού κινήματος.

Η αποικιακή διείσδυση ως το 1945 Εξετάζοντας συνοπτικά την πριν το 1945 περίοδο, μπορούμε να σημειώσουμε πως η πρώτη απόπειρα άσκησης άμεσου ελέγχου της περιοχής εκδηλώνεται το 1828, όταν οι Ολλανδοί κατασκεύασαν τον πρώτο οικισμό και διακήρυξαν μονομερώς την κυριαρχία τους στο νησί της Νέας Γουινέας δυτικά του 141^{ου} μεσημβρινού. Η απόπειρα αυτή ήταν αποτυχημένη και οκτώ χρόνια μετά η περιοχή επέστρεψε σε καθεστώς έμμεσης ολλανδικής κυριαρχίας (*dependency*), μέσω της τυπικής επικυριαρχίας του Σουλτανάτου του Tidore (Cookson, 2004, Kirksey, 2002, σ.36-7). Οι Ολλανδοί επέστρεψαν περίπου εξήντα χρόνια μετά, το 1898, εγκαθιστώντας δύο κυβερνητικά φυλάκια στη χερσόνησο που βρίσκεται στα βορειοδυτικά του νησιού³⁵³. Περίπου εκείνη την περίοδο έρχονται σε συμφωνία με τη Βρετανία και τη Γερμανία για την επίσημη οριοθέτηση των κτήσεών τους στη Νέα Γουινέα. Της κυβερνητικής εγκατάστασης στο νησί είχε προηγηθεί η πρώτη ιεραποστολή το 1855, επίσης στα βορειοδυτικά (Cookson, 2004, Premdas, 1985, σ.1058-9, Rouwer, 1999). Αυτό το μοντέλο αποικιακής διείσδυσης στη Δ. Παπούα ακολουθήθηκε όλο το διάστημα ως το 1962, με παρένθεση την κατάληψη των βόρειων παραλίων από τους Ιάπωνες την περίοδο 1942-1945: προηγούνταν οι ιεραποστολές με την ίδρυση σχολείων σε ως τότε «άγνωστες» ή «ανεξερευνήτες» περιοχές και έπονταν η κυβέρνηση με την επέκταση των αποικιακών δομών εξουσίας. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της αποικιακής διείσδυσης ήταν η κατεύθυνση της διάχυσής της από τα βορειοδυτικά και τα παράλια προς το εσωτερικό του νησιού. Όπως και στην περίπτωση των υπόλοιπων Ολλανδικών Ινδών, η διάρκεια και ο βαθμός εμπέδωσης της αποικιακής εξουσίας αποτέλεσε παράγοντα «εσωτερικών» διαφοροποιήσεων: ήταν στις περιοχές με εντονότερη αποικιακή παρουσία που παρατηρήθηκε εντονότερη οικονομική ανάπτυξη και εμφανίστηκε ο πρώτος πυρήνας μιας μορφωμένης γηγενούς «ελίτ», όπως ήταν εκεί όπου το

³⁵³ Συγκεκριμένα, τα φυλάκια εγκαταστάθηκαν στους ευμεγέθεις οικισμούς Manokwari και Fak-Fak. Η χερσόνησος αυτή είναι γνωστή ως «Το Κεφάλι του Πουλιού» (Bird’s Head), λόγω του σχήματος του νησιού της Νέας Γουινέας.

εθνικιστικό κίνημα αναδύθηκε και απ' όπου πολλοί ηγέτες του προέρχονταν³⁵⁴ (Penders, 2002, σ.118-9, Rouwer, 1999).

Ο εκχριστιανισμός και η αποικιακή ενσωμάτωση της περιοχής εντάθηκαν, λοιπόν, από τις αρχές του 20^{ου} αι., όμως ο ρυθμός της κρατικής διείσδυσης δεν ήταν τόσο γρήγορος, όσο θα υπέθετε κανείς, και η διαδικασία αυτή ουσιαστικά έμεινε ανολοκλήρωτη από τους Ολλανδούς: το 1950 σχεδόν το 40% του γηγενούς πληθυσμού υπαγόταν στην αποικιακή διοίκηση (Penders, 2002, σ.105), ενώ το 1961 το ποσοστό αυτό άγγιζε το 70%, καθώς σημαντικό μέρος του εσωτερικού ορεινού μέρους παρέμενε ακόμη εκτός της κρατικής σφαίρας (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, σ. 1, 6-7 και Appendix IV [A])³⁵⁵.

Ένα χαρακτηριστικό της αποικιακής περιόδου στη Δ. Παπούα ως το 1949 ήταν ότι ο αποικιακός μηχανισμός στελεχωνόταν πρωτίστως όχι από Ολλανδούς αλλά από «Ινδονήσιους», κυρίως από ανατολικά νησιά του αρχιπελάγους όπως οι Μολούκες και το Sulawesi, για τους οποίους οι γηγενείς χρησιμοποιούσαν το εθνώνυμο *Amberi*. Επίσης, από αυτές τις περιοχές προερχόταν η πλειοψηφία των δασκάλων και άλλων εργαζόμενων στις ιεραποστολές. Ενδεικτικά, στις αρχές της δεκαετίας του 1930 μόνο 200 Ευρωπαίοι ζούσαν στη Δ. Παπούα και εξ αυτών μόλις οι 15 δούλευαν στην αποικιακή διοίκηση (McGibbon, 2004β, σ.8). Αυτό σήμαινε πως για τη μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών το καθημερινό πρόσωπο της αποικιακής εξουσίας ήταν αυτοί οι μεσαίας και κατώτερης βαθμίδας λειτουργοί. Ήταν αυτοί οι υπάλληλοι οι οποίοι έφεραν και διδασαν τη μαλαισιανή διάλεκτο, που αργότερα έγινε η εθνική γλώσσα της Ινδονησίας και η ίδια η *lingua franca* της Δ. Παπούα και του γηγενούς εθνικιστικού κινήματος. Αυτό που πρέπει να τονίσουμε είναι πως μεγάλο μέρος των ντόπιων έτρεφε αρνητικά συναισθήματα για τους *Amberi*, λόγω της συχνής κακομεταχείρισης και υποτιμητικής συμπεριφοράς που υφίσταντο απ' αυτούς. Ειδικότερα, η ολιγάριθμη μορφωμένη ελίτ γηγενών που αναδύθηκε μεταπολεμικά έβλεπε τους *Amberi* ως ανταγωνιστές, καθώς διεκδικούσαν τις ίδιες θέσεις στην αποικιακή διοίκηση. Η αντιπάθεια μέρους των γηγενών απέναντι στην *ethnoclass* των *Amberi* ήταν ένας από τους λόγους συγκρότησης μιας κοινής ταυτότητας μεταξύ των διαφόρων φυλών, ενώ ως ιστορική μνήμη τροφοδότησε τη μετέπειτα αντι-

³⁵⁴ Μια τέτοια περιοχή που γνώρισε μακρά – για τα δεδομένα της Δ. Παπούα – αποικιακή περίοδο και αργότερα αποτέλεσε προπύργιο του εθνικιστικού κινήματος, εφοδιάζοντάς το με πολλούς ηγέτες, ήταν το νησί Biak (McGibbon, 2004β, 8, 12, Penders, 2002, σ.119, van der Veur, 1964, σ.430).

³⁵⁵ Για την ακρίβεια, σύμφωνα με τα αριθμητικά στοιχεία που δίδονται στο παράρτημα της ολλανδικής έκθεσης, το ποσοστό του πληθυσμού υπό την άμεση αποικιακή δικαιοδοσία ανερχόταν στο 68%. Από τον υπόλοιπο πληθυσμό το 8,5% βρισκόταν υπό μια χαλαρή «διοικητική επιρροή» και το 23,5% εκτός οποιουδήποτε αποικιακού ελέγχου (μάλιστα στη σ.1 του κειμένου της έκθεσης ο «μη διοικούμενος» πληθυσμός παρουσιάζεται κάπως μεγαλύτερος από τα στοιχεία του παραρτήματος). Όσον αφορά τον ρυθμό του εκχριστιανισμού, οι γηγενείς που καταγράφηκαν ως χριστιανοί το 1950 ήταν 170.000 (Penders, 2002, σ.105), ενώ το 1961 ήταν περίπου 300.000, ήτοι λίγο παραπάνω από το 40% του συνολικού αριθμού (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, σ.9).

ινδονησιακή στάση, ιδιαίτερα κατά τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης (Chauvel, 2003α, σ.13-4, McGibbon, 2006, σ.8, Penders, 2002, σ.89-90, Webster, 2001).

Πώς όμως αντιμετώπισαν οι γηγενείς πληθυσμοί την αποικιακή διείσδυση; Προφανώς, δεν υπήρξε κάποια οργανωμένη αντίσταση, όπως για παράδειγμα συνέβη με ιδιαίτερη ένταση στο Ατσέχ. Ο Ολλανδός ανθρωπολόγος Jan Rouwer, ο οποίος είχε εργαστεί και για την αποικιακή διοίκηση στο νησί, εντοπίζει ένα γενικό υπόδειγμα ντόπιας αντίδρασης: αρχικά εκδηλωνόταν μια «εχθρική ή επιφυλακτική στάση», η οποία έδινε τη θέση της σε μια πιο φιλική στάση, «υποκινούμενη από την επιθυμία για αγαθά και γνώση». Πράγματι, σε πολλές περιπτώσεις οι διάφορες φυλές διεκδίκησαν την ίδρυση σχολείων στην περιοχή τους από τις ιεραποστολές, συσχετίζοντας την εκπαίδευση με τον υλικό πλούτο των ξένων. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις βίαιης εκδίωξης των ιεραποστολών από ορισμένες κοινότητες. Η τρίτη φάση της αντίδρασης των γηγενών σύμφωνα με τον Rouwer ήταν αυτή της «περισσότερο παθητικής αποδοχής και προσαρμογής» στην αποικιακή εξουσία, συνοδευόμενη από τον εναγκαλισμό της χριστιανικής πίστης και την ελπίδα για ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη (Rouwer, 1999). Μια ιδιότυπη γηγενής μορφή αντίδρασης στην εισβολή των τεχνολογικά προηγμένων δυτικών εισβολέων, που εμφανίστηκε σε διάφορες περιοχές του Ειρηνικού και της Μελανησίας, ήταν οι «*cargo cults*». Τέτοιες αντιδράσεις συνδύαζαν μεσσιανικές δοξασίες με την επιθυμία ευημερίας και υλικής αφθονίας στην επίγεια ζωή – μιας αφθονίας σαν και αυτή που αντιπροσώπευαν τα φορτία (*cargo*) των ξένων³⁵⁶. Μια σημαντική τέτοιου τύπου αντίδραση στη Δ. Παπούα ήταν το «κίνημα *Koreri*», το οποίο εμφανιζόταν περιοδικά στο νησί Biak και απέκτησε ιδιαίτερη ένταση κατά την περίοδο 1938-1943 (Gregory, 2005, Penders, 2002, σ.119-20). Το *Koreri* θεωρείται από πολλούς μελετητές το πρώτο δείγμα εμφάνισης μιας οιονεί εθνικής συνείδησης στη Δ. Παπούα, ένα δείγμα πρωτοεθνικισμού: οι λόγοι είναι πως αφενός στρέφονταν ξεκάθαρα εναντίον σχεδόν όλων των ξένων – Ολλανδών, *Amberi* και αργότερα Ιαπώνων – και αφετέρου έκανε έκκληση στην ενότητα όλων των κατοίκων της Νέας Γουινέας (King, 2004, σ.30, Lagerberg, 1979, σ.66-7, Penders, 2002, σ.122-4, 127-8). Το *Koreri* εξελίχθηκε σε ένοπλη ανταρσία, η οποία καταπνίγηκε από τους Ιάπωνες, όμως κατά τα μεταπολεμικά χρόνια ξέσπασαν και άλλα παρόμοια – μικρότερης εμβέλειας – κινήματα, τα οποία είχαν αντι-ολλανδικό χαρακτήρα (Penders, 2002, σ.128, 134-5). Σύμφωνα με τον Penders (2002, σ.30), τα «εθνικιστικά» στοιχεία του *Koreri* οφείλονται στην ανάμιξη ορισμένων αποφοίτων των

³⁵⁶ Κατά την Anna Marie Smith (1994, σ.177) μεσσιανικά κινήματα, όπως αυτά που εμφανίστηκαν στη Τζαμάικα αλλά και οι *cargo cults*, αποτελούν οχήματα αντίστασης. Συναφώς ο James Scott (1985, σ.81) θεωρεί ότι τα μεσσιανικά κινήματα αποτελούν άρνηση της κοινωνικής τάξης και ένα είδος «*hidden transcript*», ένα είδος «όπλου των αδύναμων». Οι Desai και Eckstein (1990, σ.448-51) αναφέρουν ότι τα μεσσιανικά στοιχεία είναι έντονα στην ευρεία κατηγορία των προ-νεωτερικών «αγροτικών εξεγέρσεων» (*peasant rebellions*).

ολλανδικών ιεραποστολικών σχολείων – μιας πρώιμης γηγενούς «ελίτ» – οι οποίοι προσπάθησαν να το χρησιμοποιήσουν για την επίτευξη δικών τους σκοπών. Πάντως, και το ίδιο το εθνικιστικό κίνημα των Παπούα εμμέσως «εθνοποίησε» το *Koreri*, υιοθετώντας δύο δεκαετίες αργότερα τη σημαία του ως εθνική σημαία των Παπούα (Webster, 2007, σ.92).

Ολλανδικές αποικιοκρατικές πολιτικές 1945-1962

Η μεγάλη μάζα των γηγενών, πάντως, πέρα από τις προαναφερόμενες αντιδράσεις, παραμένει εν πολλοίς αφανής κατά την περίοδο που συζητάμε και δε συγκροτεί πολιτικά υποκείμενα. Το τμήμα των γηγενών που εισήλθε ως δρων στην πολιτική σκηνή ήταν η συγκροτηθείσα ολιγομελής ελίτ μορφωμένων που εμφανίστηκε μεταπολεμικά. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η πολιτική τύχη της Δ. Παπούα – η αποαποικιοποίησή της δηλαδή – καθορίστηκε όχι με βάση τη βούληση των κατοίκων της αλλά από την αντιπαράθεση Ολλανδίας και Ινδονησίας. Θα εξετάσουμε αμέσως τις συνθήκες ανάδυσης μιας γηγενούς ελίτ, τα χαρακτηριστικά της πολιτικοποίησής της και τους εναλλακτικούς εθνικούς οραματισμούς· οι διαδικασίες αυτές πρέπει να κατανοηθούν στο ευρύτερο πλαίσιο της διαμάχης μεταξύ Ολλανδίας και Ινδονησίας, η οποία με τη σειρά της προσδιορίστηκε από το διεθνές περιβάλλον και τις λογικές του Ψυχρού Πολέμου.

Η πολιτική της Ολλανδίας σχετικά με τη Δ. Παπούα για την περίοδο 1945-1962 μπορεί να συνοψισθεί ως εξής: αρχικά στόχος της ήταν να διαχωρίσει την πολιτική κατάσταση της περιοχής από αυτή των υπόλοιπων Ολλανδικών Ινδιών. Αυτό σήμαινε διατήρηση της αποικιακής εξουσίας για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα και προώθηση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας. Οι εξωτερικές πιέσεις και το κλίμα αποαποικιοποίησης της εποχής ήταν από τους λόγους που ώθησαν τους Ολλανδούς να διατυπώσουν ρητά στα τέλη της δεκαετίας του 1950 την πρόθεσή τους να προετοιμάσουν πολιτικά την περιοχή για την ανεξαρτησία. Απαραίτητο μέσο προώθησης και των δύο στοχεύσεων που έθεσαν οι Ολλανδοί κρίθηκε πως ήταν η συγκρότηση μιας μορφωμένης και πολιτικά «ανεπτυγμένης» ελίτ, η οποία θα υπερέβαινε τις φυλετικές προσδέσεις και θα αποτελούσε την εμπροσθοφυλακή μιας κοινής, εθνικής ταυτότητας (ICG, 2001, σ.3).

Η Ολλανδία αμέσως μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου κλήθηκε να αντιμετωπίσει, όπως είδαμε, την πρόκληση του ινδονησιακού εθνικιστικού κινήματος και του ένοπλου ανταποικιακού αγώνα του. Παρόλο που η τελική έκβαση δεν ήταν προδιαγεγραμμένη και η Ολλανδία κινητοποιήθηκε στρατιωτικά για να διασώσει την αποικία της, οι Ολλανδοί έσπευσαν από νωρίς να διαχωρίσουν τη μοίρα της Δ. Παπούα από αυτήν των υπόλοιπων Ολλανδικών

Ινδιών³⁵⁷. Πάντως, η απόφαση των Ολλανδών να μη μεταβιβάσουν την κυριαρχία της Δ. Παπούα στο ινδονησιακό κράτος οριστικοποιήθηκε μόλις στο πρώτο μισό του 1949, αφότου είχαν υποχρεωθεί να αποδεχτούν την απώλεια της αποικίας τους (Penders, 2002, σ.97-9, ICG, 2001, σ.3). Στη διάσκεψη του καλοκαιριού του 1949, που προηγήθηκε της επίσημης ανακήρυξης της Ινδονησίας με τη συμμετοχή αντιπροσωπειών από πολλές περιοχές του Αρχιπελάγους, οι Ολλανδοί επέτρεψαν σε αντιπροσώπους από τη Δ. Παπούα να παραστούν στις διαπραγματεύσεις μόνον ως παρατηρητές (μάλιστα συνοδευόμενοι από τον Ολλανδό κυβερνήτη της περιοχής) (Penders, 2002, σ.157-9). Στη διάσκεψη αυτή οι Ολλανδοί πέτυχαν την εξαίρεση της Δ. Παπούα από την αποαποικιοποίηση³⁵⁸. η τύχη της θα αποτελούσε αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ Ολλανδίας και Ινδονησίας, που θα ολοκληρώνονταν εντός έτους, κάτι που δε συνέβη (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.6-7).

Η ολλανδική πλευρά αιτιολογούσε τη διατήρηση της αποικιοκρατίας στη Δ. Παπούα στη βάση της φυλετικής διαφοράς των γηγενών κατοίκων της από τις υπόλοιπες εθνοτικές ομάδες του Αρχιπελάγους και, επιπλέον, του «πρωτόγονου» επιπέδου ανάπτυξής τους, το οποίο επέβαλλε τη συνέχιση της αποικιακής εξουσίας που θα τους προετοίμαζε για την άσκηση της αυτοδιάθεσης (McGibbon, 2006, σ.2, Penders, 2002, σ.153). Οι πραγματικοί λόγοι της ολλανδικής απόφασης βέβαια βρίσκονταν αλλού και έχουν αναφερθεί πολλοί τέτοιοι τόσο από ολλανδικές κυβερνητικές πηγές, όσο και από αναλυτές³⁵⁹. Σύμφωνα πάντως με τον Arend Lijphart (1966, σ.286-8), οι λόγοι διατήρησης της κυριαρχίας στη Δ. Παπούα δεν ήταν

³⁵⁷ Αυτό το συμπέρασμα συνάγεται από αποφάσεις, όπως η σύσταση αυτόνομης διοίκησης στη Δ. Παπούα (ενώ μέχρι τον πόλεμο υπαγόταν διοικητικά στις γειτονικές Μολούκες νήσους), ο αποκλεισμός της περιοχής από τη σύσταση ομόσπονδων μονάδων που προωθούσαν οι Ολλανδοί στο ανατολικό Αρχιπέλαγος κατά τη διάρκεια του πολέμου της ανεξαρτησίας, και η δημιουργία νέων σχολών για την προετοιμασία μιας γηγενούς ελίτ ήδη στις αρχές του 1945 (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.8-9, McGibbon, 2004β, σ.11).

³⁵⁸ Το γιατί η Ινδονησία αποδέχτηκε την εξαίρεση της Δ. Παπούα δεν είναι απολύτως σαφές. Πάντως, η στάση του Μωχάμαντ Άτα, ουσιαστικά δευτέρου τη τάξει εθνικιστή ηγέτη μετά τον Σουκάρνο και πρώτου αντιπροέδρου της χώρας, ίσως εξηγεί εν μέρει αυτή την εξέλιξη. Ο Άτα ανήκε στη μειοψηφία της εθνικιστικής ηγεσίας που πρέσβευε πως η Δ. Παπούα έπρεπε να μη συμπεριληφθεί στο ινδονησιακό κράτος, λόγω της μελανησιακής εθνο-πολιτισμικής ταυτότητας των κατοίκων της, και πως δικαιούνταν να ιδρύσουν ανεξάρτητο κράτος. Η θέση του Άτα, η οποία εμμέσως προέβαλε διαφορετικά – εθνοτικού τύπου – κριτήρια της ινδονησιακής εθνικής ταυτότητας, βρήκε λίγους υποστηρικτές: η πλειοψηφία των ηγετών του εθνικιστικού κινήματος συντάχτηκε με την εδαφικού τύπου πρόσληψη του έθνους που διατύπωσε ο Σουκάρνο, κάτι που σήμαινε πως η Δ. Παπούα θα έπρεπε να συμπεριληφθεί στο νέο κράτος ως κομμάτι των Ολλανδικών Ινδιών (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.5-6). Παρ' όλα αυτά, το γεγονός πως ο Άτα ήταν επικεφαλής της ινδονησιακής αντιπροσωπείας στις τελικές συνομιλίες με την Ολλανδία ίσως εξηγεί την αποδοχή του ολλανδικού αιτήματος (Anti-Slavery Society, 1990, σ.21).

³⁵⁹ Μερικοί από αυτούς τους λόγους είναι: η χρησιμοποίηση του ζητήματος της Δ. Παπούα ως διαπραγματευτικού όπλου στις τελικές συνομιλίες Ολλανδίας και Ινδονησίας, η διατήρηση κάποιας στρατιωτικής παρουσίας στον Ειρηνικό, οι πιέσεις ομάδων στο εσωτερικό της Ολλανδίας, οι πιέσεις της «Ευρασιατικής» κοινότητας (δηλαδή των απογόνων μικτών γάμων Ευρωπαίων και «Ινδονήσιων») των πρώην Ολλανδικών Ινδιών για διατήρηση της Δ. Παπούα ως τόπου μετεγκατάστασής τους μετά την ινδονησιακή ανεξαρτησία, κλπ. (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.6, Lijphart, 1966, σ.70-83, McGibbon, 2006, σ.2, Penders, 2002, σ.153, Pouwer, 1999).

πρωτίστως ηθικοί, οικονομικοί ή γεωστρατηγικοί: η ολλανδική απόφαση απέρριξε από «μια αίσθηση αποτυχημένου εθνικισμού», από την επιθυμία μιας κάποιας διατήρησης του κατακρημνισμένου από την ινδονησιακή ανεξαρτησία εθνικού μεγαλείου.

Αναφέραμε παραπάνω ότι ένα σκέλος της ολλανδικής πολιτικής κατά τη μεταπολεμική περίοδο ήταν η προώθηση της ανάπτυξης και η βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών στην περιοχή, με έμφαση στη δημιουργία μιας γηγενούς ελίτ, ενός σώματος δηλαδή που θα είχε αναπτύξει δεξιότητες απαραίτητες για την ανάπτυξη μιας καπιταλιστικής οικονομίας, τη διοίκηση του κρατικού μηχανισμού και τη διακυβέρνηση ενός κράτους. Γενικά, η ολλανδική διοίκηση στρέφει πραγματικά το ενδιαφέρον της στη Δ. Παπούα κατά τη μεταπολεμική περίοδο, ιδιαίτερα μετά το 1949, όταν και παραμένει η μοναδική της κτήση στην Ασία. Ο προϋπολογισμός της αποικιακής διοίκησης αυξήθηκε σημαντικά, κάτι που επέτρεψε τη μεγάλη διεύρυνση του φάσματος των κρατικών υπηρεσιών και λειτουργιών, την υπαγωγή μεγαλύτερου μέρους της περιοχής υπό τον άμεσο αποικιακό έλεγχο, τη μεγέθυνση της γραφειοκρατίας με τη δημιουργία νέων θέσεων, την τόνωση της ανάπτυξης και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης³⁶⁰. Ενδεικτικό ίσως των μεταβολών αυτών είναι πως ο αριθμός των Ευρωπαίων στη Δ. Παπούα από λίγες εκατοντάδες προπολεμικά αυξανόταν σταθερά και έφτασε το 1961 τις 15.000 (McGibbon, 2004β, σ.11).

Πάντως, θα πρέπει να επισημάνουμε πως τα παραπάνω δεδομένα (και όσα αναφέρουμε αμέσως παρακάτω) στοιχειοθετούν μεν την εκκίνηση νεωτερικών διαδικασιών στη Δ. Παπούα (κρατική επέκταση, ανάπτυξη), όμως δε διαφωτίζουν ιδιαίτερα σχετικά με την πραγματική κατάσταση στην περιοχή. Το αναφέρουμε αυτό, διότι, όπως είδαμε, οι περισσότερες θεωρίες εθνικισμού επισημαίνουν πως είναι οι πληθυσμοί που μετέχουν των νεωτερικών διαδικασιών, που αποκτούν κάποιο επίπεδο εκπαίδευσης και κινητικότητας αυτοί που πρώτοι γίνονται φορείς του εθνικισμού. Κάτι τέτοιο είδαμε, άλλωστε, ότι συνέβη και στην περίπτωση της Ινδονησίας. Έχει σημασία λοιπόν να δούμε τις πολιτικές των Ολλανδών σχετικά με την εκπαίδευση, η οποία άλλωστε αποτελούσε και τον κύριο μηχανισμό συγκρότησης μιας γηγενούς ελίτ. Πρέπει να τονίσουμε ότι η συγκρότηση μιας τέτοιας γηγενούς ελίτ με εθνικό χαρακτήρα δεν ήταν απλώς παράγωγο της αποικιακής συγκρότησης θεσμών, αλλά ηθελημένη πολιτική από πλευράς Ολλανδών (Chauvel, 2008, σ.40, McGibbon, 2004β, σ.11, Penders, 2002, σ.146-7).

Δύο Ολλανδοί αξιωματούχοι με τις πρωτοβουλίες τους συντέλεσαν αποφασιστικά σε αυτό το αποτέλεσμα: Ο πρώτος ήταν ο κυβερνήτης της περιοχής van Eechoud, ο οποίος κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, συνειδητοποιώντας την έλλειψη μοντέρνας ηγεσίας και κοινής

³⁶⁰ Για παράδειγμα, οι δαπάνες της αποικιακής διοίκησης για την υγεία υπερτριπλασιάστηκαν μεταξύ 1953 και 1961 (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, σ.79).

ταυτότητας στη Δ. Παπούα, αποφάσισε να δημιουργήσει σχολές όπου νέοι από διαφορετικές περιοχές και φυλές της Δ. Παπούα θα εκπαιδεύονταν. Ο van Eechoud έπαιξε γενικότερα σημαντικό ρόλο στην απόφαση να διατηρηθεί υπό ολλανδικό έλεγχο η Δ. Παπούα και ως συνθήκη επιτυχίας της πολιτικής αυτής προσδιόρισε τη δημιουργία μιας ελίτ που θα είχε λάβει ολλανδική εκπαίδευση και θα αποκτούσε μια παν-Παπούα ταυτότητα. Ο σημαντικός πολιτικός και ιδεολογικός ρόλος του van Eechoud στην ανάδυση του εθνικισμού στη Δ. Παπούα αναγνωρίστηκε από τα ίδια τα μέλη της γηγενούς ελίτ που είχαν φοιτήσει στις σχολές που ίδρυσε στα τέλη του 1944³⁶¹, με σημαντικότερες τη Σχολή Διοίκησης και τη Σχολή Αστυνομίας. Επιπλέον, ο van Eechoud ίδρυσε την ίδια περίοδο μια παραστρατιωτική ομάδα αποτελούμενη από 400 γηγενείς, το «Τάγμα των Παπούα», με σκοπό να συμμετέχουν στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των εναπομεινάντων Ιαπώνων και αργότερα να στελεχώσουν την τοπική αστυνομία. Η δημιουργία τέτοιων σχολών και οργανώσεων ήταν ο πρώτος από μια αλληλουχία στόχων που είχε θέσει ο van Eechoud· ο δεύτερος ήταν η «παπουανοποίηση» της αποικιακής διοίκησης, η αντικατάσταση δηλαδή των Ινδονήσιων (*Amberi*)- που ως τότε καταλάμβαναν τα μεσαία και κατώτερα αξιώματα -με γηγενείς, και ο τρίτος και απώτερος η προετοιμασία για την ανεξαρτησία (Chauvel, 2008, σ.40, McGibbon, 2004β, σ.11, Penders, σ.92-103, Savage, 1978, σ.982).

Η δεύτερη σημαντική ολλανδική πρωτοβουλία σχετικά με τη Δ. Παπούα εκδηλώθηκε από τον Th. H. Bot, υπουργό για θέματα Νέας Γουινέας, το 1960. Αν ο ρόλος του van Eechoud ήταν να μορφοποιήσει και να επιταχύνει τη διαδικασία συγκρότησης μιας ιδιαίτερης ταυτότητας μεταξύ των μορφωμένων στρωμάτων της Δ. Παπούα, η πρωτοβουλία του Bot – γνωστή και ως «σχέδιο Bot» – ήρθε να διευρύνει τους ολλανδικούς στόχους, να τους υπηρετήσει με πιο συστηματικό τρόπο και να θέσει ρητά το ζήτημα της αυτοδιάθεσης. Την άνοιξη του 1960 η ολλανδική κυβέρνηση συζητά, και έναν χρόνο αργότερα υιοθετεί επίσημα, ένα δεκαετές πλάνο αποαποικιοποίησης, χωρίς όμως να προσδιορίζει μια ακριβή ημερομηνία μεταβίβασης κυριαρχίας. Το σχέδιο Bot στόχευε στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της περιοχής. Ως προς την πολιτική διάσταση (στην οποία αναφερόμαστε και παρακάτω), προέβλεπε τη δημιουργία ενός νομοθετικού σώματος - του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας - με περιορισμένες αρμοδιότητες, το οποίο θα αποτελούνταν κυρίως από γηγενείς, καθώς και περιφερειακών συμβουλίων. Ενδεικτικό της συστηματικότητας και συνέπειας του σχεδίου Bot ήταν η επιφόρτιση των κατά τόπους αποικιακών αρχών να εντοπίσουν «επιφανείς Παπούα»,

³⁶¹ Μέλη της πρώιμης εθνικιστικής ελίτ αποκαλούσαν τιμητικά τον van Eechoud «Πατέρα των Παπούα» (Penders, 2002, σ.93), ενώ το 1961, κατά τη διάρκεια των ιδρυτικών γεγονότων του εθνικισμού των Παπούα, κάποια πρότειναν τη διενέργεια μιας μικρής τελετής στον τάφο του van Eechoud ως ένδειξη αναγνώρισης (Chauvel, 2008, σ.40).

κατάλληλους για «πολιτική εκπαίδευση», οι οποίοι θα αποτελούσαν τη γηγενή πολιτική ηγεσία ως υποψήφιοι στις εκλογές για τα νεότευκτα συμβούλια, ως κυβερνητικοί σύμβουλοι κλπ. Πράγματι εντοπίστηκαν 395 τέτοιοι γηγενείς, στους οποίους περιλαμβάνονταν, εκτός από ήδη γνωστές πολιτικές προσωπικότητες, άτομα με ελάχιστη πολιτική εμπειρία, όπως κυβερνητικοί υπάλληλοι, δάσκαλοι, μισθωτοί των πόλεων αλλά και αρχηγοί τοπικών κοινοτήτων. Άλλοι στόχοι ήταν η υπαγωγή ολόκληρης της περιοχής στον κυβερνητικό έλεγχο, η επέκταση των λειτουργιών της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης στελεχών, καθώς και η εντατικοποίηση της στελέχωσης της διοίκησης με γηγενείς. Επιπλέον, πιθανότατα λόγω και της κλιμακούμενης αντιπαράθεσης με την Ινδονησία, αποφασίστηκε η δημιουργία μιας παραστρατιωτικής μονάδας, του «Σώματος Εθελοντών Παπούα» (PVK) (Chauvel, 2003α, σ.29-31, Penders, 2002, σ.332, 391). Πάντως, πρέπει να επισημάνουμε πως, παρότι το σχέδιο Bot και το δεκαετές πλάνο άρχισαν πράγματι να εφαρμόζονται άμεσα³⁶², τα όποια αποτελέσματά τους δεν πρόλαβαν να φανούν, καθότι το φθινόπωρο του 1962 οι Ολλανδοί αποχώρησαν από τη Δ. Παπούα.

Αναφορικά με την πολιτική τύχη της περιοχής, οι Ολλανδοί αρχικά τοποθετούσαν την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στο απώτερο μέλλον. Με το δεκαετές πλάνο αποαποικιοποίησης του 1960 η επιδίωξη αυτή επισημοποιήθηκε, αν και, όπως είδαμε, και πάλι δεν προσδιορίστηκε κάποια ακριβής ημερομηνία. Η δημιουργία του πρώτου θεσμού αυτοκυβέρνησης στη Δ. Παπούα, αν και λειψού από πλευράς σημαντικών εξουσιών, όπως ήταν το Συμβούλιο της Νέας Γουινέας, αποτέλεσε, αφενός, απτή ένδειξη ότι η περιοχή είχε εισέλθει σε τροχιά αποαποικιοποίησης, και, αφετέρου, γεγονός υψηλού συμβολισμού για τον εθνικισμό των Παπούα. Πάντως θα πρέπει να προσθέσουμε πως ακόμα και την περίοδο του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους στη Δ. Παπούα δεν αποτελούσε τη μοναδική επιλογή· η ολλανδική κυβέρνηση υπολόγιζε σοβαρά το ενδεχόμενο δημιουργίας ενός «Μελανησιακού» κράτους που θα εκτεινόταν σε ολόκληρη τη Νέα Γουινέα. Η κοινή διακήρυξη με την Αυστραλία το 1957 σε αυτή ακριβώς την προοπτική αναφέρεται. Σε αυτή την κατεύθυνση το σχέδιο Bot επιδίωκε να εμφυσήσει στην υπό συγκρότηση γηγενή πολιτική ελίτ μιαν αίσθηση κοινής ταυτότητας με τους πληθυσμούς του ανατολικού μέρους του νησιού (Chauvel, 2003α, σ.29-30). Αυτή η ολλανδική επιδίωξη, η οποία έτυχε σημαντικής υποστήριξης από τη μορφωμένη ελίτ, εμφορούνταν από τον ευρύτερο διαχωρισμό που έκαναν οι Ολλανδοί ανάμεσα στους «Ασιάτες» Ινδονήσιους και τους «Μελανήσιους» Παπούα, διάκριση η οποία σε μεγάλο βαθμό αξιοποιήθηκε από τον εθνικισμό των Παπούα, προσδίδοντας έτσι μια

³⁶² Εκτός από τη λειτουργία του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας, διαβάζοντας κανείς την έκθεση της ολλανδικής διοίκησης για το έτος 1961 διαπιστώνει πως πολλά από τα «κυβερνητικά προγράμματα» εκπαίδευσης στελεχών της διοίκησης ξεκίνησαν τη λειτουργία τους εντός του 1961 (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, Appendix XLII).

φυλετική διάσταση στην εθνική ταυτότητα (McGibbon, 2006, σ.8, Webster, 2001).

Γηγενείς ελίτ και εν δυνάμει εθνικό ακροατήριο Θα στραφούμε τώρα στη διερεύνηση των αποτελεσμάτων των ολλανδικών πολιτικών, εστιάζοντας πρωτίστως στο μέγεθος και, ει δυνατόν, στην «κοινωνική σύνθεση» της αναδυόμενης γηγενούς ελίτ, παράγοντα που ο Miroslav Hroch θεωρεί ιδιαίτερης σημασίας για την κατανόηση των πρώτων φάσεων ενός εθνικιστικού κινήματος (Hroch, 1996, σ.92). Δευτερευόντως θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε το εύρος του πληθυσμού που με βάση κάποια κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά ήταν πιο πιθανό να αποτελέσει το πρώτο ακροατήριο του εθνικιστικού κινήματος. Οι εκθέσεις της ολλανδικής διοίκησης προς τον ΟΗΕ, ιδιαίτερα για το έτος 1961, θα μας βοηθήσουν να φωτίσουμε σε έναν βαθμό αυτά τα ζητήματα. Ξεκινώντας με το ζήτημα της ελίτ, θα στραφούμε στους τομείς της εκπαίδευσης και της αποικιακής διοίκησης, οι οποίοι άλλωστε είχαν προσδιοριστεί από τις ίδιες τις ολλανδικές αρχές ως χώροι εκκόλαψης των «νέων [new] Παπούα», όπως ο van Eechoud τους είχε προσφωνήσει (Penders, 2002, σ.93).

Αναφορικά με την εκπαίδευση, πρέπει να επισημάνουμε πως τα περισσότερα σχολεία διευθύνονταν από τις διάφορες ιεραποστολές. Τα σχολεία που πληρούσαν συγκεκριμένες προδιαγραφές επιδοτούνταν πλήρως από την αποικιακή διοίκηση. Τα αμιγώς δημόσια σχολεία – πολύ λιγότερα σε αριθμό – συγκεντρώνονταν στη δευτεροβάθμια και «επαγγελματική» εκπαίδευση, καθώς και στα λεγόμενα «κυβερνητικά προγράμματα», τις διάφορες σχολές δηλαδή που επιμόρφωναν στελέχη για την αποικιακή διοίκηση. Θα πρέπει επίσης να σημειώσουμε πως η αποικιακή εκπαίδευση ήταν «φυλετικά» διαχωρισμένη: τα παιδιά των - 500.000 συνολικά υπό αποικιακή διοίκηση - γηγενών φοιτούσαν στα ίδια σχολεία με τα παιδιά των 16.500 περίπου «Ασιατών» (Ινδονήσιων/*Amberi*) που κατοικούσαν το 1961 στη Δ. Παπούα³⁶³, ενώ υπήρχαν ξεχωριστά σχολεία για τα παιδιά των 15.000 «Ευρωπαίων». Έχει ίσως σημασία να σημειώσουμε, επιπλέον, πως η γλώσσα διδασκαλίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν κυρίως τα μαλαισιανά - η γλώσσα που είχε υιοθετηθεί ως εθνική γλώσσα της Ινδονησίας με το όνομα *Bahasa Indonesia* - ενώ η διδασκαλία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση γινόταν τόσο στα μαλαισιανά όσο και τα ολλανδικά (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, σ.89 και Appendix IV³⁶⁴). Το 1961 ο αριθμός των γηγενών που φοιτούσαν σε όλους τους τύπους σχολείων του - περίπλοκου³⁶⁵ - αποικιακού εκπαιδευτικού συστήματος ήταν λίγο παραπάνω

³⁶³ Πάντως, η εθνοτική κατηγοριοποίηση μεταξύ «Παπούα» και «μη Παπούα», που γίνεται στους περισσότερους πίνακες της ολλανδικής έκθεσης, επιτρέπει να κάνουμε ακριβείς εκτιμήσεις συγκεκριμένα για τους γηγενείς μαθητές και σπουδαστές.

³⁶⁴ Οι επόμενες αναφορές αυτής της ενότητας σε αριθμούς σελίδων και παραρτημάτων (*Appendix*) αφορούν την ολλανδική έκθεση για το έτος 1961 (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962).

³⁶⁵ Για τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος βλέπε σ.88-9, 94-5 και Appendix XXXIX A.

από 40.000 (υπήρχαν και άλλοι 20.000 που φοιτούσαν σε μη επιδοτούμενα σχολεία)³⁶⁶. Η αύξηση του μαθητικού πληθυσμού (40.000) σε σχέση με αυτόν του 1952 είναι 50% (σ.99). Από το 1952, οπότε αρχίζει να μεγαλώνει ο προϋπολογισμός για την εκπαίδευση, ως το 1961 η αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση είναι 475%· η μεγαλύτερη αύξηση εντός αυτού του διαστήματος ήταν αυτή κατά 38% μεταξύ 1960-1961, αποτέλεσμα ίσως του σχεδίου Bot (σ.93). Πάντως η μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών μαθητών – πάνω από 39.000, ήτοι το 97% - φοιτούσε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Μάλιστα, το 83% των τελευταίων φοιτούσε στα «χαμηλότερης» εκπαιδευτικής στάθμης σχολεία μικρών χωριών (*village schools*) (Appendix XL). Ελλείπει πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στη Δ. Παπούα, θα πρέπει να αναζητήσουμε την υποψήφια εθνική ελίτ στους διάφορους τύπους σχολείων που ανήκαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στα «κυβερνητικά προγράμματα»³⁶⁷. Εισαγωγικά, μπορούμε να πούμε πως προπολεμικά υπήρχε μόνον ένα σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το οποίο προετοίμαζε δασκάλους (Penders, 2002, σ.149). Το 1961 υπήρχαν 29 τέτοια δημόσια και επιδοτούμενα σχολεία (και 19 μη επιδοτούμενα), ενώ λειτουργούσαν και 72 «κυβερνητικά προγράμματα» (Appendixes XL, XLI, XLII). Τα περισσότερα από τα σχολεία συγκεντρώνονταν στα μικρά αστικά κέντρα των βόρειων και βορειοδυτικών ακτών και κυρίως στην πρωτεύουσα της Δ. Παπούα Hollandia (νυν Jayapura). Ο αριθμός των γηγενών μαθητών και σπουδαστών ανά τύπο σχολείου ήταν:

- 413 στη «συνεχιζόμενη» εκπαίδευση, 22 στη νεοσύστατη «δευτεροβάθμια» εκπαίδευση και 823 στην «επαγγελματική» εκπαίδευση, η οποία περιελάμβανε σχολεία για την εκπαίδευση δασκάλων καθώς και κατώτερα τεχνικά σχολεία. Στους συνολικά 1258 αυτούς μπορούμε να προσθέσουμε και άλλους 519 που φοιτούσαν σε αντίστοιχα μη επιδοτούμενα σχολεία (Appendixes XL, XLI).
- 1077 σπουδαστές στα «κυβερνητικά προγράμματα», τα οποία περιελάμβαναν σχολές «γγενών αξιωματούχων», «κατώτερων διοικητικών στελεχών», αστυνομίας, νοσοκόμων, ναυπηγών, βοηθών μετεωρολόγων, ταχυδρομικών υπηρεσιών, αγροτικές σχολές κλπ (σ.91, Appendix, XLII). Τα προγράμματα αυτά, πάντως, αφορούσαν κυρίως υπαλλήλους της αποικιακής διοίκησης οι οποίοι

³⁶⁶ Ο συνολικός αριθμός Παπούα και μη Παπούα μαθητών και σπουδαστών στα δημόσια και επιδοτούμενα σχολεία ήταν περίπου 47.000 (Appendix XXXIX), δηλαδή οι Παπούα αποτελούσαν το 85% του συνόλου. Στα μη επιδοτούμενα σχολεία το ποσοστό των Παπούα ήταν 95% (Appendix XLI).

³⁶⁷ Γενικά στις διάφορες μελέτες για τη Δ. Παπούα η ελίτ θεωρείται ότι απαρτίζεται από αποφοίτους τέτοιων σχολείων. Για παράδειγμα, ο van der Veer (1964, σ.426) τους μαθητές και σπουδαστές αυτών των σχολείων ερευνά ως «πιθανή ελίτ». Το γεγονός πως η ηλικία των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήταν σχετικά μεγάλη - 17,7 χρονών κατά μέσο όρο σύμφωνα με την έρευνα του van der Veer (1964, σ.427, 429)- καθιστά δόκιμη τη θεώρησή τους ως εν δυνάμει ελίτ.

εκπαιδεύονταν για να καταλάβουν ανώτερες θέσεις³⁶⁸ (σ.16).

- 95 σπούδαζαν στο εξωτερικό, οι περισσότεροι στην Ολλανδία με υποτροφίες· οι τρεις εκ των 95 σπούδαζαν σε ολλανδικό πανεπιστημιακό ίδρυμα και οι επτά εκπαιδεύονταν ως γιατροί στην αυστραλιανή Νέα Γουινέα (σ.99-100).

Ο συνολικός αριθμός των μαθητών και σπουδαστών που φοιτούσαν το 1961 σε σχολεία που «παρήγαγαν» την τοπική ελίτ ήταν περίπου 2.500. Βεβαίως αυτό δεν ισχύει για κάθε χρονιά της μεταπολεμικής περιόδου, αφού, όπως είπαμε, η επέκταση του εκπαιδευτικού τομέα ήταν σταδιακή. Ενδεικτικά, οι σπουδαστές σε σχολές δασκάλων – από τις πρώτες και πλέον πολυπληθείς – ήταν 120 το 1950 (New Guinea Institute, 1959, σ.53) και 542 το 1961 (Appendix XL).

Η διερεύνηση της συμμετοχής των Παπούα στην αποικιακή διοίκηση – αλλά και τον ευρύτερο τομέα της σύγχρονης οικονομίας – θα μας βοηθήσει περισσότερο να κατανοήσουμε το εύρος και τη σύνθεση της συγκροτούμενης γηγενούς ελίτ. Σύμφωνα πάντα με την ολλανδική έκθεση για το έτος 1961:

- υπήρχαν σχεδόν 19.000 Παπούα που δούλευαν στον τομέα της «δυτικού τύπου οικονομίας», δούλευαν δηλαδή ως μισθωτοί (σ.68). Ο αριθμός αυτός είναι κατά τρεις χιλιάδες αυξημένος σε σχέση με αυτόν των ετών 1957-1960, άλλο ένα δείγμα ίσως των συνεπειών του σχεδίου Bot. Τα 2/3 σχεδόν αυτού του εργατικού δυναμικού διαβιούσαν σε αστικά κέντρα, κυρίως στην πρωτεύουσα Hollandia και άλλες πόλεις κατά μήκος της βόρειας ακτής (σ.69 και Appendix XXIX B). Η έκθεση κατηγοριοποιεί, αφενός, αυτό το σώμα των εργαζόμενων σε εννιά κατηγορίες ανάλογα με το αντικείμενο της εργασίας τους, και, αφετέρου, τους διαχωρίζει σε εργαζόμενους που εργάζονταν για την κυβέρνηση και σε εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα.
 - Οι τελευταίοι αριθμούσαν περίπου 8.500 και η πλειοψηφία τους απασχολούνταν στον κατασκευαστικό κλάδο (σ.70, Penders, 2002, σ.398).
 - Οι εργαζόμενοι στις διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες – κατηγορία που μας ενδιαφέρει πιο πολύ – ήταν περίπου 10.500, ήτοι το 55,5% του συνόλου.
 - Για τους 5.500 εξ αυτών δεν υπάρχει ρητή αναφορά για το είδος

³⁶⁸ Ο συνολικός αριθμός σπουδαστών που παρατίθεται στην έκθεση είναι 1077 (Appendix XLII), χωρίς όμως να γίνεται αναφορά στην εθνοτική σύσταση του σπουδαστικού πληθυσμού. Δεν είναι βέβαιο λοιπόν ότι όλοι τους ήταν γηγενείς, αν και σε κάποιο σημείο της έκθεσης υπονοείται πως σκοπός αυτών των προγραμμάτων ήταν ακριβώς να ενισχύσουν τον ρόλο των Παπούα στην αποικιακή διοίκηση.

εργασίας που εκτελούσαν και την εργασιακή τους σχέση με την κυβέρνηση· εικάζει πάντως κανείς πως εργάζονταν ως εργάτες ή αγρότες (π.χ. σε πειραματικές καλλιέργειες) σε έργα που οργάνωνε ή χρηματοδοτούσε η αποικιακή κυβέρνηση.

- Οι υπόλοιποι 4.950 είναι αυτοί που στην έκθεση αναφέρονται ως «δημόσιοι υπάλληλοι» (σ.16), οι οποίοι διακρίνονται σε δύο επιμέρους κατηγορίες.
 - Η πρώτη κατηγορία αποτελούνταν από 2.800 γηγενείς «αξιωματούχους και κατώτερα στελέχη»· ο αριθμός τους το 1961 είχε σχεδόν διπλασιαστεί σε σχέση με το 1957. Ο τομέας της εκπαίδευσης απορροφούσε τους περισσότερους αυτής της κατηγορίας (826, κυρίως δάσκαλοι και διευθυντές σε σχολεία χωριών). Ακολουθούν ο τομέας της αστυνομίας (494, κυρίως αστυφύλακες διάφορων βαθμίδων και λίγα ανώτερα στελέχη), ο τομέας της υγείας (416, οι περισσότεροι νοσοκόμοι/ες και λίγα διοικητικά στελέχη) και ο διοικητικός τομέας (289 υπάλληλοι, γραφεία κλπ και 89 στελέχη και εκπαιδευόμενοι σε ανώτερες θέσεις) (Appendix VII). Μπορούμε να πούμε πως η κατηγορία των αξιωματούχων και στελεχών ήταν ό,τι πλησιέστερο σε μια γηγενή ελίτ.
 - Η δεύτερη κατηγορία δημοσίων υπαλλήλων αριθμούσε 2150 γηγενείς που δούλευαν με βάση το «ημερήσιο και μηνιαίο μισθολόγιο». Αυτοί φαίνεται ότι απάρτιζαν τις χαμηλότερες ιεραρχικά βαθμίδες της αποικιακής διοίκησης, απασχολούμενοι σε εργασίες, όπως αγροφύλακες (973), επιστάτες (180), εργάτες (177) και σε κάποιες από τις κατώτερες θέσεις της πρώτης κατηγορίας (σ.16, Appendixes VII, υποσημ. b και XXVIII).

Αθροιστικά οι δύο αυτές κατηγορίες γηγενών αποτελούσαν το 55% του συνόλου των δημοσίων υπαλλήλων³⁶⁹ το 1961 (σ.16), ποσοστό αρκετά αυξημένο σε σχέση με το 30% του 1957 (Anti-

³⁶⁹ Συγκεκριμένα, στην πρώτη κατηγορία οι Παπούα αποτελούσαν το 43% του συνόλου των υπαλλήλων και στη δεύτερη το 90% (σ.16).

Slavery Society, 1990, σ.22). Παρά την αυξητική τάση, λοιπόν, του αριθμού των Παπούα στην αποικιακή διοίκηση, ο εξαγγελθείς στόχος της «παπουανοποίησης» απείχε από το να εκπληρωθεί την περίοδο που αποχώρησαν οι Ολλανδοί από τη Δ. Παπούα. Οι γηγενείς καταλάμβαναν κυρίως μεσαίες και κατώτερες θέσεις, όπως φάνηκε από την περιγραφή που κάναμε, ενώ για τις ανώτερες θέσεις οι Ολλανδοί συνέχιζαν να στηρίζονται στους Ινδονήσιους (*Amberi*), γεγονός το οποίο προκαλούσε τη δυσaráσκεια πολλών Παπούα, που είχαν λάβει κάποια εκπαίδευση, και το οποίο οδηγούσε σε συνθήκες εθνοτικού ανταγωνισμού μεταξύ Παπούα και λοιπών Ινδονήσιων (Anti-Slavery Society, 1990, σ.22.)

Με βάση λοιπόν την παραπάνω ανάλυση μπορούμε να αποτυπώσουμε σε γενικές γραμμές το εύρος και τη σύνθεση της γηγενούς ελίτ, καθώς και να διατυπώσουμε κάποιες θέσεις – με βάση τις υποθέσεις των θεωριών εθνικισμού και τις παρατηρήσεις των εμπειρικών μελετών της Δ. Παπούα – σχετικά με τις δυνατότητες διάχυσης του εθνικισμού στη Δ. Παπούα. Μπορούμε να κατανοήσουμε τη διάταξη των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων σε σχέση με την πιθανότητα εμπλοκής τους στη διαδικασία εθνικής συγκρότησης ως ένα σύνολο ομόκεντρων κύκλων· το χρονικό πλαίσιο στο οποίο αναφερόμαστε είναι οι αρχές της δεκαετίας του 1960, λίγο πριν την αποχώρηση των Ολλανδών. Στον κεντρικό κύκλο τοποθετείται η γηγενής ελίτ, η οποία αποτελούνταν κατά βάση από την κατηγορία των κυβερνητικών αξιωματούχων και διοικητικών στελεχών και δευτερευόντως από εμπόρους, εργαζόμενους σε τράπεζες και συναφή επαγγέλματα³⁷⁰. μιλάμε λοιπόν για ένα σύνολο ανθρώπων που δεν πρέπει να υπερέβαινε τις 4.000-5.000. Με βάση τις τέσσερις παραμέτρους που θέτει ο Hroch (1996, σ.92) – ιδιοκτησία, θέση στην διανομή αγαθών, σχέση με το κράτος, τρόπος ζωής – η συγκροτούμενη ελίτ στη Δ. Παπούα είχε ως ειδοποιό χαρακτηριστικό την απασχόληση στον κυβερνητικό τομέα και δευτερευόντως μια πολιτισμική διαφορά από τη μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών λόγω της ολλανδικής εκπαίδευσης, της διαμονής στα αστικά κέντρα και της στενότερης επαφής με την ευρωπαϊκή κουλτούρα. Τα χαρακτηριστικά αυτά έμελλε να αποτελέσουν ανθεκτικά γνωρίσματα της γηγενούς ελίτ και τις επόμενες δεκαετίες: δεν διακρινόταν από ένα διαφορετικό ταξικό υπόβαθρο (τουλάχιστον με τη στενή έννοια του όρου), όσο από την εκπαίδευση που είχε λάβει (Webster, 2001) και από το γεγονός πως αποτελούσε μια κατά βάση «γραφειοκρατική ελίτ» (κατηγορία η οποία βεβαίως δεν πρέπει να συγχέεται με τις κρατικές ή κυβερνητικές ελίτ)

³⁷⁰ Αυτοί αποτελούσαν μια από τις εννιά κατηγορίες που αναφέρονται στην ολλανδική έκθεση για το 1961 και αριθμούσαν περίπου 630 εργαζόμενους (σ.70).

(Chauvel, 2003β, σ.17). Με βάση την επαγγελματική της σύνθεση – μεσαία και κατώτερα γραφειοκρατικά στελέχη, δάσκαλοι, αστυνομικοί, ειδικευμένοι τεχνίτες, νοσοκόμοι, ιδιωτικοί υπάλληλοι, έμποροι – η πρώτη γηγενής ελίτ συνέθετε με όρους του Anthony Smith μια κατώτερη «ιντελιγκέντσια»: απουσίαζαν όμως τα ανώτερα στρώματα αυτών των επαγγελματιών, δηλαδή δικηγόροι, γιατροί ή μηχανικοί. Ο λόγος ήταν η σχεδόν πλήρης απουσία αποφοίτων πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η έλλειψη αυτή σχετίζεται πιθανότατα με την απουσία ενός (κατά Smith) σώματος «διανοουμένων» ή, αλλιώς, με τη φαινομενική απουσία της «Φάσης Α» κατά Hroch, δηλαδή μιας αρχικής περιόδου πολιτισμικής καλλιέργειας· σε αυτό το ζήτημα θα επανέλθουμε αργότερα.

Αυτό που καταληκτικά ως προς τη γηγενή ελίτ μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι πως η συγκρότηση μιας διακριτής, οιονεί εθνικής, ταυτότητας στα πλαίσιά της μπορεί να εξηγηθεί και με βάση την ανάλυση του Άντερσον για την ανάδυση του εθνικισμού στη Λατινική Αμερική και τις ευρωπαϊκές αποικίες, συμπεριλαμβανομένης της Ινδονησίας, όπως είδαμε (Chauvel, 2008, σ.42). Τα μέλη της γηγενούς ελίτ μετά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση φοίτησαν στα σχολεία των παραλιακών αστικών κέντρων, όπου ήρθαν σε επαφή με συνομηλίκους τους από διαφορετικές φυλές, οι οποίοι είχαν διαφορετική μητρική γλώσσα και οι οποίοι προέρχονταν μόνο από το δυτικό μισό της Νέας Γουινέας. Η κοινή τους φοίτηση σε μια ξένη προς όλους γλώσσα αποτελούσε δυνητικά τη συμβολική αλλά και πραγματική βάση για τη δημιουργία μιας κοινής ταυτότητας. Τα ίδια περίπου άτομα συνέχισαν το κοινό τους «ταξίδι» ως στελέχη της αποικιακής διοίκησης· το γεγονός ότι κέντρο αυτής της διοίκησης και ανώτερη βαθμίδα του επαγγελματικού ταξιδιού ήταν η Hollandia και όχι η Τζακάρτα (όπως ήταν για τους Ινδονήσιους) ή το Port Moresby (όπως ήταν για τους Παπούα της ανατολικής Νέας Γουινέας) οριοθετούσε γεωγραφικά και πολιτικά αυτή την εν δυνάμει νέα ταυτότητα. Μπορούμε να παρατηρήσουμε τη λειτουργία του μηχανισμού *ενεργοποίησης και απενεργοποίησης ορίων* μέσω της αποικιακής εκπαίδευσης και διοίκησης: δημιουργούνταν οι συνθήκες για υπέρβαση των ιδιαίτερων, γλωσσικών και φυλετικών ταυτοτήτων και τη συγκρότηση μιας ευρύτερης ταυτότητας, διακριτής από- ή και ανταγωνιστικής- με την αντίστοιχη ινδονησιακή. Η αποικιακή εκπαίδευση και οι διάφορες εκφάνσεις της αποικιακής διοίκησης και εμπειρίας, λοιπόν, δημιουργούσαν τις *προϋποθέσεις* για την ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης ταυτότητας.

Στον δεύτερο ομόκεντρο κύκλο μπορούν να τοποθετηθούν από κοινού τα μέλη της δεύτερης κατηγορίας των δημοσίων υπαλλήλων και οι μαθητές και σπουδαστές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και των κυβερνητικών προγραμμάτων επιμόρφωσης στελεχών, δηλαδή περίπου 5.000 άτομα. Οι πρώτοι, αν και κάλυπταν αποκλειστικά κατώτερες θέσεις, ήταν σε στενή επαφή με αυτό που προσδιορίσαμε ως ελίτ, και είχαν σε μεγάλο βαθμό παρόμοιες

παραστάσεις με αυτήν και παρόμοιου τύπου επαφές με την αποικιακή εξουσία και ευρωπαϊκή κουλτούρα. Το στρώμα των μαθητών και σπουδαστών χαρακτηριζόταν από αυξημένο βαθμό κοινωνικής κινητικότητας, μια ευνοϊκή συνθήκη όπως έχουμε πει για την απήχηση των ιδεών του εθνικισμού: αν και τα 2/3 εξ αυτών, σύμφωνα με τη μελέτη του van der Veur (1964, σ.431-2), προέρχονταν από οικογένειες που απασχολούνταν με παραδοσιακές δραστηριότητες, αυτοί μέσω της εκπαίδευσης έγιναν κοινωνοί νεωτερικών ιδεών και μορφών οργάνωσης, εντάχθηκαν σε ένα πλέγμα δεσμών και αλληλεπιδράσεων με πληθυσμούς από άλλες περιοχές της Δ. Παπούα, με Ινδονήσιους και με Ολλανδούς - κάτι που αναπόφευκτα τους εισήγαγε σε μια διαδικασία συλλογικού αυτοπροσδιορισμού - και, επιπλέον, προορίζονταν να αποτελέσουν τη μελλοντική ελίτ. Στον τρίτο κύκλο μπορούν να υπαχθούν οι υπόλοιποι από τους 19.000 εργαζόμενους στην «δυτικού τύπου οικονομία», δηλαδή περίπου 10.000. Αν και κατά κανόνα διέθεταν μόνο τη στοιχειώδη εκπαίδευση, ήταν ενταγμένοι σε δομές της σύγχρονης καπιταλιστικής οικονομίας και - όντας οι περισσότεροι κάτοικοι των μικρών πόλεων - σε στενότερη επαφή με την αποικιακή εξουσία και κοινωνία απ' ό,τι οι κάτοικοι των μικρών χωριών. Τέλος, σε έναν τέταρτο κύκλο μπορούμε να τοποθετήσουμε όλους τους υπόλοιπους κατοίκους των αστικών κέντρων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο συνολικός αστικός πληθυσμός ήταν 40.000 (Chauvel, 2008, σ.41), οπότε στον τέταρτο κύκλο συμπεριλαμβάνονται περί τα 20.000-25.000 άτομα. Με δεδομένο ότι στα αρχικά του στάδια ο εθνικισμός καρποφορεί μεταξύ αστικών πληθυσμών, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα στρώματα αυτά μπορούσαν δυνητικά να συμπεριληφθούν στο ακροατήριο του εθνικιστικού κινήματος (αν και δυσκολότερα θα αποτελούσαν φορείς του). Έχοντας διατυπώσει αυτές τις υποθέσεις με βάση την προηγούμενη ανάλυση, μπορούμε να δούμε πώς τελικά ενεπλάκησαν αυτά τα στρώματα γηγενών στις διαδικασίες πολιτικοποίησης και συγκρότησης μιας εθνικής ταυτότητας. Πριν στραφούμε σ' αυτό όμως, θα εξετάσουμε τη στάση της Ινδονησίας σχετικά με τη Δ. Παπούα, και τη σύγκρουσή της με την Ολλανδία. Έτσι θα έχουμε πληρέστερη εικόνα για το πλαίσιο εντός του οποίου συντελέστηκαν οι παραπάνω διαδικασίες στους κόλπους των γηγενών.

Η στάση της Ινδονησίας και η ολλανδο-ινδονησιακή διένεξη Δεν αποτελεί έκπληξη πως για την ινδονησιακή κυβέρνηση, την πολιτική ελίτ, γενικά, και τον πρόεδρο Σουκάρνο, προσωπικά, η μη συμπερίληψη της Δ. Παπούα στο ινδονησιακό κράτος αποτελούσε μια ανυπόφορη εξέλιξη που δεν μπορούσαν να αποδεχτούν. Η προσπάθειά τους να την ανατρέψουν ξεκίνησε πολύ σύντομα μετά την ινδονησιακή ανεξαρτησία, τόσο μέσα από διμερείς συνομιλίες όσο, κυρίως, και μέσω του ΟΗΕ. Πέρα από τον κυρίαρχο διεθνή χαρακτήρα

της ινδονησιακής πολιτικής, οι Ινδονήσιοι κατέβαλλαν προσπάθειες να προσεταιριστούν μέλη του στενού κύκλου των μορφωμένων Παπούα (Chauvel, 2003β, σ.33, 35). Η επιχειρηματολογία της ινδονησιακής πλευράς προς τη διεθνή κοινότητα προσπαθούσε να αντικρούσει τις ολλανδικές θέσεις περί φυλετικής διαφορετικότητας των Παπούα (η οποία δικαιολογούσε χωριστή άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση) και υπανάπτυξής τους (που δικαιολογούσε τη συνέχιση της αποικιακής εξουσίας). Ως προς το δεύτερο επιχείρημα, ο Σουκάρνο αντέτεινε πως πάντοτε οι αποικιοκράτες κράδαιναν την αιτιολογία της «ανωριμότητας», ώστε να παρατείνουν την εξουσία τους (Indonesian Ministry of Foreign Affairs, 1954)· ο Υπουργός Εξωτερικών Subandrio προσέθετε πως η ανεξάρτητη Ινδονησία ήταν πολύ πιο ανεπτυγμένη από την ολλανδοκρατούμενη Δυτική Ιριαν (όπως αποκαλούσαν τη Δ. Παπούα οι Ινδονήσιοι) (Subandrio, 1957, σ.12). Ως προς το πρώτο επιχείρημα, αν και η ινδονησιακή κυβέρνηση προσπάθησε να το αντικρούσει αντιτείνοντας ότι οι κάτοικοι της Δ. Παπούα είχαν στην πραγματικότητα αρκετές πολιτισμικές και φυλετικές ακόμα ομοιότητες με τους «υπόλοιπους» Ινδονήσιους, η κύρια γραμμή υπεράσπισής της ήταν το τρίπτυχο «αντι-αποικιοκρατία, νομιμότητα, εθνικισμός» (Indonesian Ministry of Foreign Affairs, 1954, σ.6-7). Ως προς το πρώτο, οι Ινδονήσιοι υποστήριζαν πως, όπως όλοι οι αποικιοκρατούμενοι πληθυσμοί, έτσι και οι κάτοικοι της Δ. Παπούα είχαν το δικαίωμα να αποτινάξουν τον αποικιακό ζυγό· το ζήτημα της Δ. Παπούα δεν αφορούσε την «εθνολογία», κατά τον Σουκάρνο, αλλά ήταν ζήτημα «αποικιοκρατίας ή ελευθερίας». Το επιχείρημα περί νομιμότητας έδινε μια πιο πειστική απάντηση στο γιατί οι Παπούα ,αποτινάσσοντας την αποικιοκρατία, έπρεπε να ενωθούν με την Ινδονησία και όχι να ιδρύσουν δικό τους κράτος: ο βασικός λόγος ήταν ότι οι πρώην Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες έπρεπε «στην ολότητά τους – από το Sabang στο Merauke» - να ελευθερωθούν» και να συμπεριληφθούν στο ινδονησιακό κράτος (Indonesian Ministry of Foreign Affairs, 1954). Το επιχείρημα αυτό εμμέσως αναφερόταν στην πρακτική της αποαποικιοποίησης, όπου (σύμφωνα με την αρχή του *uti possidetis*) η κάθε αποικιακή κτήση αποκτούσε ανεξαρτησία διατηρώντας τα αποικιακά σύνορα άθικτα· υπό την άποψη αυτή η συνέχιση της αποικιακής εξουσίας σε ένα μόνο μέρος της πρώην αποικίας αποτελούσε πράξη ασυνήθη αν όχι αυθαίρετη³⁷¹. Με βάση αυτή τη θέση, οι Ινδονήσιοι ισχυρίζονταν πως οι Παπούα είχαν ήδη ασκήσει το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση ως αναπόσπαστο κομμάτι του πληθυσμού των πρώην Ολλανδικών Αν. Ινδιών (Chauvel, 2003α, σ.17). Το τρίτο επιχείρημα

³⁷¹ Οι όποιες αλλαγές των αποικιακών συνόρων ήταν κατά κανόνα προς την κατεύθυνση της συνένωσης εδαφών, όπως συνέβη με το Καμερούν, την Τανζανία ή τη βραχύβια Ομοσπονδία του Μάλι, και όχι της κατάτμησής τους. Μια περίπτωση κατάτμησης μιας αποικιακής οντότητας ήταν η περίπτωση του νησιού Μαγιότ, όμως αυτό ήταν αποτέλεσμα δημοψηφίσματος: οι κάτοικοι του Μαγιότ ψήφισαν υπέρ της παραμονής υπό γαλλική διοίκηση και όχι να υπαχθούν στο ανεξάρτητο κράτος των Κομόρων (Musgrave, 1997, σ.184-5).

της Ινδονησίας, αυτό περί «εθνικισμού», προέτασσε την άποψη πως την αυτοδιάθεση την ασκούσαν έθνη και όχι φυλετικές ή πολιτισμικές ομάδες. Το ινδονησιακό έθνος και ο ίδιος ο όρος «Ινδονησία» είχαν, κατά τους Ινδονήσιους αξιωματούχους, «εθνικό και πολιτικό» χαρακτήρα, σφυρηλατημένο στη βάση των κοινών ιστορικών εμπειριών και του κοινού αγώνα για ανεξαρτησία (Chauvel, 2003α, σ.17, Indonesian Ministry of Foreign Affairs, 1954, σ.7). Το επιχείρημα αυτό ήταν, αφενός, σύμφυτο με τον εδαφικό και υπερ-εθνοτικό χαρακτήρα της *Pancasila* και, αφετέρου, υπερασπιζόταν τη νομιμοποιητική βάση του ινδονησιακού κράτους. Για τους Ινδονήσιους, οι Παπούα είχαν μεν ιδιαίτερη εθνοτική ταυτότητα, όπως είχαν όμως και τόσες άλλες ομάδες στο εσωτερικό της Ινδονησίας³⁷². αν επιτρεπόταν η χωριστή άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στη Δ. Παπούα, δήλωνε ο Subandrio στον ΟΗΕ, τότε αυτό θα έπρεπε να ισχύσει και για τις άλλες περιοχές ή ομάδες, γεγονός που θα οδηγούσε στη διάλυση του ινδονησιακού κράτους (Webster, 2007, σ.92).

Παρά το γεγονός ότι το ενδεχόμενο της απώλειας της Δ. Παπούα σήμερα θα είχε – εκτός των άλλων – σοβαρό οικονομικό τίμημα για την Ινδονησία, η ινδονησιακή εκστρατεία για την Δ. Παπούα δεν εμφορούνταν από οικονομικά κίνητρα – αντίθετα απ' ό,τι πολλοί Παπούα θεωρούν – αλλά πρωτίστως από εθνικιστικά (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.655). Η Ινδονησία, διεκδικώντας την Δ. Παπούα, επιδίωκε να ολοκληρώσει τον αγώνα της ανεξαρτησίας και να υπερασπιστεί τον ίδιο τον συγκροτησιακό της εθνικό μύθο. Η ολλανδο-ινδονησιακή διαμάχη της περιόδου 1949-1962 για τη Δ. Παπούα ήταν, λοιπόν, μια σύγκρουση εθνικισμών, μια σύγκρουση διαφορετικών εθνικών επιδιώξεων, οι οποίες όμως εξίσου εκπορεύονταν από συλλογικούς φόβους και την ανάγκη υπεράσπισης ή θωράκισης μιας εθνικής ταυτότητας.

Πέρα από τη διπλωματική/ διεθνή διάσταση της διένεξης μεταξύ Ινδονησίας και Ολλανδίας υπήρχε και η στρατιωτική διάσταση. Από την ινδονησιακή πλευρά εκδηλώθηκαν κάποιες στρατιωτικές ενέργειες χαμηλής έντασης, ήδη από τη δεκαετία του 1950. Κυρίως επρόκειτο για απόπειρες παρείσδυσης ολιγομελών ομάδων στην περιοχή με σκοπό να υποστηρίξουν και να συντονίσουν εξεγέρσεις των ντόπιων ενάντια στους Ολλανδούς. Κάποιες εξ αυτών των αποστολών στελεχώθηκαν και από Παπούα που ζούσαν στην Ινδονησία (και προέρχονταν κυρίως από το Serui, πρωτεύουσα του νησιού Yapen). Πάντως, ο στόχος των ινδονησιακών επιχειρήσεων δε βρήκε υποστήριξη από τους γηγενείς πληθυσμούς, με εξαίρεση το Serui. Η ινδονησιακή κυβέρνηση χρησιμοποίησε όμως τέτοιες επιχειρήσεις ως μοχλό πίεσης προς την Ολλανδία, πυκνώνοντάς τις κατά την περίοδο 1960-1962 στα πλαίσια της κλιμάκωσης και διεθνοποίησης της αντιπαράθεσης (Chauvel, 2003α, σ.32-34). Το γεγονός που πυροδότησε

³⁷² Σε μια παραλλαγή αυτού του επιχειρήματος, οι Ινδονήσιοι ανέφεραν πως οι Παπούα είναι τόσο διαφορετικοί από τους Ινδονήσιους, όσο οι Εσκιμώοι από τους Καναδούς (Chauvel, 2003α, σ.17).

αυτή την κλιμάκωση ήταν η αποστολή του ολλανδικού αεροπλανοφόρου *Karel Doorman* στη Δ. Παπούα τον Μάρτιο του 1960, κάτι που όχι μόνον εξόργισε την ινδονησιακή κυβέρνηση τόσο, ώστε να διακόψει τις διπλωματικές της σχέσεις με την Ολλανδία, αλλά αποξένωσε από την ολλανδική πολιτική και αρκετές άλλες κυβερνήσεις που κόπτονταν για την περιφερειακή σταθερότητα (Chauvel, 2003α , σ.31).

Η πλέον σημαντική από αυτές τις κυβερνήσεις ήταν των ΗΠΑ, της οποίας ο ρόλος στην έκβαση της διένεξης ήταν σημαντικός. Οι ΗΠΑ κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1950 ήταν μάλλον εχθρικές απέναντι στον Σουκάρνο, εκ των πρωτεργατών του κινήματος των Αδεσμεύτων, ο οποίος στο εσωτερικό είχε συμμαχήσει με τους κομμουνιστές και δεχόταν ήδη στρατιωτική βοήθεια από την ΕΣΣΔ. Η βοήθεια των ΗΠΑ σε δύο τοπικές εξεγέρσεις που ξέσπασαν το 1957-1958, όπως έχουμε αναφέρει προηγουμένως, ήταν ενδεικτική αυτής της στάσης. Η κατάπνιξη τους όμως από την ινδονησιακή κυβέρνηση τις οδήγησε σε αναπροσανατολισμό της τακτικής τους (McGibbon, 2006, σ.3). Ο στόχος των ΗΠΑ παρέμενε σταθερά ενταγμένος στο πλαίσιο ψυχροπολεμικών υπολογισμών, ειδικότερα όσον αφορά τη Νοτιοανατολική Ασία και την εμπλοκή τους στο Βιετνάμ: να αποτρέψουν την ύπαρξη μιας κομμουνιστικής ή φιλοσοβιετικής Ινδονησίας. Αφού η στρατηγική της υπονόμευσης απέτυχε, ακολούθησαν μια πολιτική που συνίστατο στην «υποστήριξη μιας ενιαίας και μη-κομμουνιστικής Ινδονησίας». Σε αυτά τα πλαίσια έκριναν πως δεν έπρεπε να εναντιωθούν ρητά στην ινδονησιακή διεκδίκηση της Δ. Παπούα· φοβούνταν πως το αντίθετο θα έφερνε την Ινδονησία ακόμα εγγύτερα στο σοβιετικό μπλοκ (Chauvel, 2003α, σ.26). Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 1950 οι ΗΠΑ άρχισαν να αποσύρουν τη στήριξή τους προς τη σύμμαχο Ολλανδία και να υιοθετούν μια στάση ουδετερότητας, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την προσέγγιση με τα μη κομμουνιστικά στοιχεία της ινδονησιακής κυβέρνησης· η ουδετερότητα αυτή μετατράπηκε σε υποστήριξη των Ινδονησιακών θέσεων από τη στιγμή που ανέλαβε η κυβέρνηση Κέννεντυ (McGibbon, 2003, σ.3).

Τα γεγονότα της περιόδου 1960-1962 ήταν τα καθοριστικά για την τύχη της Δ. Παπούα. Μέσα σε ένα ολοένα και πιο δυσχερές διεθνές περιβάλλον για τις επιδιώξεις της - προσδιοριζόμενο κυρίως από τη στάση των ΗΠΑ - η Ολλανδία πρότεινε στη Γ.Σ. του ΟΗΕ τον Σεπτέμβριο του 1961 το «σχέδιο Luns» (Υπουργού Εξωτερικών), σύμφωνα με το οποίο μια διεθνής αρχή υπό την επίβλεψη του ΟΗΕ θα αναλάμβανε τη διοίκηση της Δ. Παπούα, με σκοπό την προετοιμασία για - σε σύντομο χρόνο- άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση. Το σχέδιο Luns, εμφανιζόμενο μόλις έναν χρόνο μετά το δεκαετές πλάνο αποαποικιοποίησης, συνιστούσε μια αναπροσαρμογή της ολλανδικής πολιτικής, με σκοπό να αποτρέψει τουλάχιστον τον ινδονησιακό έλεγχο της περιοχής. Το σχέδιο απέτυχε πάντως να λάβει την απαιτούμενη

πλειοψηφία των 2/3 από τη Γ.Σ. του ΟΗΕ (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.10, Kivimäki, 2006, σ.45). Οι εξελίξεις των επόμενων μηνών έφεραν τη σφραγίδα του Σουκάρνο και αποτέλεσαν την κορύφωση της πολιτικής που ακολουθούσε όλα αυτά τα χρόνια: απ' τη μία τη διεθνή πολιτική ακροβατισμών (απειλές για ολομέτωπη πολεμική σύρραξη, προσέγγιση με ΕΣΣΔ) και από την άλλη τη χρησιμοποίηση του ζητήματος της Δ. Παπούα στο εσωτερικό, με στόχο την καθολική συστράτευση σε έναν εθνικό σκοπό³⁷³. Ο Σουκάρνο κήρυξε πανεθνική - πολιτική και στρατιωτική - κινητοποίηση τον Δεκέμβριο του 1961, με στόχο την αποτροπή εγκαθίδρυσης ενός «κράτους-μαριονέτας» στη Δ. Παπούα, την ενσωμάτωση της περιοχής στη «μητέρα-πατρίδα» και την υπεράσπιση της ενότητας του έθνους³⁷⁴. Λίγο μετά προώθησε τη σύσταση στρατιωτικής διοίκησης, με σκοπό την «απελευθέρωση» της Δ. Παπούα με επικεφαλής τον (μετέπειτα ανατροπέα του) στρατηγό Σουχάρτο (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.12, Liong, 2007, σ.70). Στο πεδίο των εμπολέμων συρράξεων σημειώθηκαν κάποιες ναυτικές συγκρούσεις μεταξύ των δύο κρατών, όπως και ρίψεις συνολικά 1.400 Ινδονήσιων αλεξιπτωτιστών στη Δ. Παπούα. Η κλιμάκωση αυτή μέσω του εθνικιστικού βολонταρισμού του Σουκάρνο, καθώς και τα υψηλά επίπεδα σοβιετικής στρατιωτικής βοήθειας προς την Ινδονησία στις αρχές της δεκαετίας του 1960, εξώθησαν την κυβέρνηση Κέννεντυ να παράσχει με τη σειρά της όπλα και πολεμικό υλικό στην Ινδονησία (McGibbon, 2006, σ.5, Osborne, 1986, σ.52).

Εντέλει, ο Αμερικανός διαμεσολαβητής Bunker πρότεινε την άνοιξη του 1962 ένα σχέδιο για την επίλυση του ζητήματος, το οποίο οδήγησε στις 15 Αυγούστου στην υπογραφή της «Συμφωνίας της Νέας Υόρκης». Η Συμφωνία, η οποία έγινε με μεγάλη δυσθυμία και υπό πίεση δεκτή από την ολλανδική κυβέρνηση, και στην οποία οι εκπρόσωποι των Παπούα έπαιξαν μηδαμινό ρόλο, προέβλεπε την άμεση ανάληψη της κυριαρχίας της Δ. Παπούα από διοίκηση υπό τον ΟΗΕ, η οποία με τη σειρά της θα μεταβίβαζε την κυριαρχία στην Ινδονησία το Μάιο του 1963. Μετά από έξι χρόνια ινδονησιακής διοίκησης οι κάτοικοι της περιοχής θα ασκούσαν το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και θα αποφάσιζαν για το πολιτικό τους μέλλον. Η Συμφωνία της Νέας Υόρκης επιδίωκε να «χρυσώσει το χάπι» στους Ολλανδούς, επιτρέποντας την άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση, που ήταν ο διακηρυγμένος ολλανδικός στόχος, στην πραγματικότητα όμως αποτελούσε ινδονησιακή νίκη. Την 1^η Οκτωβρίου η ολλανδική αποικιοκρατία έληξε στη Δ. Παπούα (Chauvel, 2005, σ.29-30, Webster, 2007, σ.92). Τις εξελίξεις από το 1962 ως τη διενέργεια του δημοψηφίσματος του 1969 θα τις μελετήσουμε

³⁷³ Προφανώς στόχος ήταν η διατήρηση και ενδυνάμωση της εξουσίας του, αλλά επίσης ο Σουκάρνο επιδίωκε, όπως είδαμε, την υπέρβαση των πολιτικών αντιπαλοτήτων· μια εθνική εκστρατεία όπως αυτή για τη Δ. Παπούα ήταν ένα πρόσφορο μέσο επίτευξης ενός τέτοιου στόχου.

³⁷⁴ Η διακήρυξη αυτών των στόχων από τον Σουκάρνο είναι γνωστή ως «λόγος των τριών λαϊκών εντολών» (*Trikora*). Η κινητοποίηση περιελάμβανε μέχρι και τη στρατιωτική εκπαίδευση των μεγαλύτερων μαθητών (Liong, 2007, σ.70).

λίγο παρακάτω. Τώρα, έχοντας πλήρη εικόνα για το πολιτικό πλαίσιο της αποικιακής περιόδου, θα εξετάσουμε τη διαδικασία πολιτικοποίησης των γηγενών, η οποία πλαισιώνει τις πρώτες συλλογικές αναζητήσεις συγκρότησης μιας εθνικής ταυτότητας.

Πολιτικοποίηση και απαρχές της εθνικής συγκρότησης Η εντατικότερη επαφή με διαδικασίες της νεωτερικότητας κατά την περίοδο 1945-1962 επέφερε και την πολιτικοποίηση μέρους της γηγενούς κοινωνίας. Οι πολιτικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της ίδρυσης κομμάτων, αφορούσαν βέβαια ένα σχετικά μικρό κομμάτι του πληθυσμού, το εύρος και τα χαρακτηριστικά του οποίου επιχειρήσαμε να προσδιορίσουμε παραπάνω. Παρ' όλα αυτά, ήταν μέσα από αυτή την πολιτικοποίηση που η συγκρότηση μιας εθνικής ταυτότητας και ενός εθνικιστικού κινήματος κατέστη πραγματικά δυνατή. Όπως έχουμε τονίσει άλλωστε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η νεωτερικότητα ωθεί τις εθνοτικές ομάδες προς την πολιτικοποίηση, προκαλεί ή επισπεύδει τη μετάβαση από την απομόνωση και τον «ησυχασμό» στην πολιτική ενεργοποίηση και κινητοποίηση· η πολιτικοποίηση με τη σειρά της αποτελεί αναγκαία συνθήκη της συγκρότησης έθνους. Τα πρώτα αυτά βήματα της πολιτικοποίησης των Παπούα καθίστανται περισσότερο σημαντικά, αν λάβει κανείς υπόψη πως μόνο μετά το 1998 δόθηκε ξανά η ευκαιρία στη γηγενή κοινωνία να εκφράσει τα δικά της συλλογικά αιτήματα υπό σχετική ελευθερία. Ιδιαίτερα ως προς το ζήτημα της κομματικής συγκρότησης, η περίοδος 1949-1962 είναι η μοναδική, ως σήμερα, κατά την οποία δόθηκε η ευκαιρία στους γηγενείς να δημιουργήσουν τους δικούς τους κομματικούς φορείς.

Το κύριο χαρακτηριστικό της πολιτικής δράσης στη Δ. Παπούα για την περίοδο που εξετάζουμε, ιδιαίτερα ως το 1960, ήταν ότι δημιουργήθηκαν δύο πολιτικά στρατόπεδα: ένα «φιλο-ινδονησιακό» και ένα «φιλο-ολλανδικό» (βλ. King, 2004, σ.30, Osborne, 1986, σ.51, Penders, 2002, σ.150-51, 402, 418). Οι όροι βεβαίως είναι σχηματικοί, καθώς στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνονται όλοι όσοι διέκειντο αρνητικά στην ολλανδική αποικιακή εξουσία (κάτι που, δεδομένων των συνθηκών, τους καθιστούσε συμμάχους του ινδονησιακού εθνικιστικού κινήματος και μετέπειτα του ινδονησιακού κράτους) και στη δεύτερη, αντιστοίχως, όσοι εναντιώνονταν στην ινδονησιακή προοπτική (ή είχαν αρνητικές διαθέσεις απέναντι στους *Ambéri*). Εξάλλου, τα δύο αυτά πολιτικά ρεύματα ήταν αρκετά ρευστά και παρατηρούνταν αμφίδρομες μετατοπίσεις. Μένοντας στα ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά αυτής της διαίρεσης εντός της ολιγομελούς αναδυόμενης ελίτ, μπορούμε να πούμε πως η φιλο-ινδονησιακή (ή «αριστερή») τάση προέκρινε την άμεση ρήξη με την αποικιακή εξουσία· υπό αυτό το πρίσμα και δεδομένων των συνθηκών, η Ινδονησία παρουσιαζόταν ως ο κατάλληλος σύμμαχος για να επιτύχουν τον στόχο τους. Εάν αυτό συνέβαινε, ήλπιζαν στη διατήρηση

κάποιας μορφής αυτονομίας εντός του ινδονησιακού κράτους. Η φιλο-ολλανδική (ή «δεξιά») τάση – η ισχυρότερη εκ των δύο, τουλάχιστον προς τα τέλη της αποικιακής περιόδου – υιοθετούσε μια πιο βαθμιαία και ομαλή διαδικασία αποαποικιοποίησης, επηρεασμένη ως προς αυτό και από την ολλανδική επιχειρηματολογία. Η πολιτική κινητοποίηση λοιπόν ενός μικρού μέρους της γηγενούς κοινωνίας, η εκδήλωση της οποίας πιστοποιείται σε ολλανδική αναφορά του 1948 (Penders, 2002, σ.146), προσδιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τη σοβούσα ινδονησιο-ολλανδική αντιπαράθεση, αρχικά στα πλαίσια του ινδονησιακού αντιαποικιακού αγώνα και έπειτα της σύγκρουσης των δύο κρατών σχετικά με τη Δ. Παπούα. Οι στόχοι και η ιδεολογία των δύο τάσεων ήταν ετεροκαθοριζόμενοι ή «παράγωγοι» (Webster, 2001), όμως μπορεί κανείς να διακρίνει ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια προμηνύματα συγκρότησης μιας αυτόνομης γηγενούς ταυτότητας και ενός νέου υποκειμένου, των «Παπούα». Υπό αυτή την έννοια, η «ινδονησιακή» και η «ολλανδική» προοπτική αποτελούσαν επιλογές ανταγωνιστικές μεν, οι οποίες όμως εκκινούσαν από την – ασταθή έστω – συνειδητοποίηση ενός κοινού «εμείς»: αποτελούσαν δηλαδή πρωτόλεια διαφορετικών απαντήσεων για το ποιο ήταν το καλύτερο πλαίσιο ανάπτυξης της γηγενούς κοινωνίας (Lagerberg, 1979, σ.68-9).

Από πλευράς έντασης και χαρακτηριστικών της πολιτικής κινητοποίησης της γηγενούς «ελίτ» στη Δ. Παπούα ως την αποχώρηση των Ολλανδών μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις υποπεριόδους: η πρώτη, ταραχώδης, υποπερίοδος συμπίπτει ουσιαστικά με τον ινδονησιακό πόλεμο της ανεξαρτησίας. Η δεύτερη υποπερίοδος περιλαμβάνει σχεδόν ολόκληρη τη δεκαετία του 1950, κατά την οποία, παρότι παρατηρείται η συγκρότηση κομμάτων και άλλων οργανώσεων (κυρίως φιλο-ολλανδικού προσανατολισμού), η πολιτική δραστηριότητα είναι περισσότερο ελεγχόμενη. Η τρίτη υποπερίοδος είναι σύντομη (από το 1960 ως τα τέλη του 1962), όμως πυκνή σε πολιτικά γεγονότα: επιπλέον, σε αυτή τη φάση μπορεί κανείς να μιλήσει για την εμφάνιση ενός πραγματικά εθνικιστικού κινήματος.

Ξεκινώντας με την πρώτη υποπερίοδο, αν και η συμμετοχή των Παπούα στον εθνικιστικό-απελευθερωτικό αγώνα ήταν από εξαιρετικά περιορισμένη ως μηδαμινή (Chauvel, 2003a, σ.19) – γεγονός που δυσχέρανε όπως υπονοήσαμε προηγουμένως την ενσωμάτωση του γηγενούς πληθυσμού στο ινδονησιακό έθνος – είναι σαφές πως ο ινδονησιακός αντιαποικιακός αγώνας είχε επίδραση στην πολιτική συνειδητοποίηση μέρους του γηγενούς πληθυσμού (Lagerberg, 1979, σ.68-9). Αν και είναι δύσκολο να εκτιμήσει κανείς την ισχύ καθεμιάς από τις δύο προαναφερθείσες τάσεις (οι οποίες άλλωστε αυτή την περίοδο άρχισαν να σχηματίζονται), φαίνεται ότι η φιλο-ινδονησιακή δραστηριότητα ήταν η πλέον έντονη και διεκδικητική. Είναι απαραίτητο να τονίσουμε πως σημαντικό ρόλο σε αυτή τη δραστηριότητα έπαιξαν Ινδονήσιοι που βρέθηκαν στη Δ. Παπούα στο τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου και τις αρχές της

ινδονησιακής επανάστασης. Οι περισσότεροι εξ αυτών των μερικών εκατοντάδων ή λίγων χιλιάδων ατόμων ήταν μέλη των βοηθητικών στρατιωτικών δυνάμεων, που είχαν συγκροτήσει οι Ιάπωνες και είχαν μεταφερθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Δ. Παπούα, ή πολιτικοί κρατούμενοι που είχαν εξοριστεί στην περιοχή από τους Ολλανδούς ³⁷⁵. Οι περισσότεροι εξ αυτών ήταν φορείς του ινδονησιακού εθνικισμού και έκαναν κοινωνούς της ιδεολογίας και των επιδιώξεών τους μέλη της γηγενούς κοινωνίας (Chauvel, 2003a, σ.14-5, Penders, 2002, σ.140, 144, 405)· αποτέλεσαν δηλαδή τους διαμεσολαβητές ή «μεσίτες» (*brokers*) του ινδονησιακού εθνικισμού, ειδικότερα, και του εθνικιστικού ιδιώματος, γενικότερα. Τα στρώματα της γηγενούς κοινωνίας με τα οποία ήρθαν σε στενότερη επαφή ήταν αφενός οι λίγοι «μορφωμένοι», οι απόφοιτοι δηλαδή των προπολεμικών ιεραποστολικών σχολείων και του μοναδικού δευτεροβάθμιου εκπαιδευτηρίου· αφετέρου, το μήνυμα του ινδονησιακού εθνικισμού βρήκε απήχηση και σε ευρύτερα στρώματα συγκεκριμένων περιοχών της Δ. Παπούα: τέτοια ήταν το Serui, περιοχή με μακρούς δεσμούς με το Σουλτανάτο του Tidore και αργότερα μια από τις περιοχές με έντονη ολλανδική παρουσία και άρα από τις πιο «ανεπτυγμένες», καθώς και οι περιοχές Sorong και Fak Fak, όπου η πλειοψηφία των γηγενών ήταν μουσουλμάνοι³⁷⁶ (Chauvel, 2003a, σ.13, Penders, 2002, σ.140-46, 403-5). Την περίοδο 1945-47, τουλάχιστον τρεις εξεγέρσεις ενάντια στην ολλανδική αρχή εκδηλώθηκαν στην πρωτεύουσα Hollandia και το Sorong· οι ενορχηστρωτές τους προέρχονταν από τους κόλπους των προαναφερόμενων ομάδων Ινδονήσιων, όμως σε τουλάχιστον μια εξ αυτών η συμμετοχή των γηγενών - ορισμένων μάλιστα μελών του «Τάγματος των Παπούα» - ήταν σημαντική (Chauvel, 2003a, σ.11-12, Penders, 2002, σ.136, 141-2).

Πέρα από την εκδήλωση αυτών των εξεγέρσεων, οι οποίες πάντως δεν απείλησαν σοβαρά την ολλανδική εξουσία, μια παράλληλη μα πιο συγκροτημένη μορφή συλλογικής φιλο-ινδονησιακής δράσης ήταν η ίδρυση κομμάτων: του KIM και του PKII. Και τα δύο ιδρύθηκαν το 1946, το πρώτο στην πρωτεύουσα Hollandia και το δεύτερο στο Serui. Τα δύο κόμματα ήταν δημιουργήματα Ινδονήσιων, οι οποίοι αποτελούσαν και την πλειοψηφία των μελών τους. Υπήρξε όμως και γηγενής συμμετοχή σε αυτά, κυρίως από νεαρούς και σχετικά μορφωμένους Παπούα, κατά βάση δασκάλους σε ιεραποστολικά σχολεία και δημοσίους υπαλλήλους· μάλιστα στο ισχυρότερο από αυτά τα δύο κόμματα, το PKII, ηγέτης ήταν ο γηγενής Silas Papare. Στόχος του PKII (όπως και του KIM) ήταν φυσικά η Δ. Παπούα να αποτελέσει μέρος του εν τη γενέσει ινδονησιακού κράτους. Ταυτόχρονα, όμως, το γεγονός πως διατύπωσαν την επιδίωξη

³⁷⁵ Κάποιοι άλλοι εργάζονταν σε πετρελαιοπηγές της περιοχής Sorong (Penders, 2002, σ.405).

³⁷⁶ Εκτός από αυτές τις περιοχές που βρίσκονται στο βόρειο/βορειοδυτικό μέρος του νησιού, φιλο-ινδονησιακή ή αντι-ολλανδική δραστηριότητα παρατηρήθηκε σε μικρότερο βαθμό στη νότια πόλη Merauke (Penders, 2002, σ.141).

για απόκτηση δικής τους σημαίας και τήρησης χωριστού προϋπολογισμού για τη Δ. Παπούα πιστοποιεί την πρώιμη άρθρωση αξιώσεων μιας διακριτής γηγενούς ταυτότητας. Το PKII απέκτησε γρήγορα μερικές εκατοντάδες μέλη· εξίσου γρήγορη ήταν όμως και η κατάπνιξη της δραστηριότητάς του από την ολλανδική διοίκηση. Τα κατασταλτικά μέτρα περιελάμβαναν την απόλυση μελών του κόμματος από την αποικιακή διοίκηση, την απαγόρευση εντύπων που προέρχονταν από την Ινδονησία, τη γενικότερη παρακώλυση της δράσης ηγετικών μελών του, η οποία έφτασε και μέχρι τη φυλάκισή τους. Το PKII συνέχισε να έχει κάποια απήχηση και τη δεκαετία του 1950, ιδίως στο Serui, θεωρούμενο ως ο κατεξοχήν πολιτικός φορέας όσων έκλιναν προς την ινδονησιακή προοπτική, όμως κυρίως λόγω της εχθρικής και κατασταλτικής στάσης της αποικιακής εξουσίας είχε απωλέσει την ισχύ του (Chauvel, 2003a, σ.12, Lagerberg, 1979, σ.68, Penders, 2002, σ.136, 140-41, 401-3, Savage, 1978, σ.982-3).

Πέρα από αυτές τις πολιτικές δραστηριότητες με φιλο-ινδονησιακό πρόσημο, την περίοδο της ινδονησιακής επανάστασης υπήρξαν και κάποιες άλλες εκφάνσεις πολιτικής δραστηριοποίησης. Την περίοδο αυτή σημειώνονταν σποραδικές επιθέσεις εναντίον Amberi από γηγενείς σε διάφορες περιοχές (Penders, 2002, σ.141, 143). Όσον αφορά την πολιτική μοίρα της περιοχής, υπήρξε κάποια προσπάθεια της γηγενούς ελίτ να συμμετάσχει στις διάφορες συνομιλίες που εξελίσσονταν κατά τη διάρκεια της επανάστασης, όμως αυτή η απόπειρα ήταν μάλλον ασθενής και σίγουρα ατελέσφορη. Στην πραγματικότητα, τόσο οι Ολλανδοί όσο και η ινδονησιακή εθνικιστική ηγεσία μπορεί να επιδίωκαν να κερδίσουν την υποστήριξη των γηγενών, όμως δεν τους συμπεριέλαβαν στις διάφορες διασκέψεις και διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν (Chauvel, 2003a, σ.27). Η μοναδική – συμβολική – συμμετοχή εκπροσώπου από τη Δ. Παπούα ήταν στο ολλανδικής πρωτοβουλίας συνέδριο του Malino³⁷⁷. Λίγους μήνες αργότερα, στα τέλη του 1946, ο van Eechoud συναντήθηκε με περίπου δέκα επιφανή μέλη της γηγενούς ελίτ και τους γνωστοποίησε την πρόθεση της Ολλανδίας να παρατείνει την παρουσία της στην περιοχή· ο διαχωρισμός τους από την τύχη των υπόλοιπων Αν. Ινδιών βρήκε αντίθετη την πλειοψηφία των γηγενών, ενδεικτικό ίσως του *momentum* που είχε αποκτήσει ο ινδονησιακός εθνικισμός (Lagerberg, 1979, σ.69, Penders, 2002, σ.136-8). Αποκλεισμένη από τις υπόλοιπες διαβουλεύσεις, η γηγενής ελίτ επιχείρησε να διεκδικήσει την παρουσία της στις δρομολογημένες τελικές διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ολλανδίας και της ινδονησιακής ηγεσίας, όπως πιστοποιείται από την επιστολή 60 επιφανών Παπούα προς τη βασίλισσα της Ολλανδίας το Σεπτέμβριο του 1949. Την ίδια χρονική στιγμή, η φιλο-ολλανδική τάση κινητοποιήθηκε με τη

³⁷⁷ Το συνέδριο αυτό εντασσόταν στην προώθηση της πολιτικής των Ολλανδών για τη συγκρότηση μιας ομοσπονδιακής Ινδονησίας. Η συναίνεση του – επιλεχθέντος από τους Ολλανδούς – εκπροσώπου Frans Kaisiepo για ένταξη της Δ. Παπούα στην περιφέρεια των Μολούκων νήσων συνάντησε την έντονη αντίδραση της πλειοψηφίας της γηγενούς ελίτ (Penders, 2002, σ.137).

σιωπηρή ενθάρρυνση των αποικιακών αρχών προς τη συλλογή υπογραφών ενάντια στην προοπτική ενσωμάτωσης στην Ινδονησία. Αυτή η εξέλιξη έπεισε τις ολλανδικές αρχές να επιτρέψουν την τριμελή εκπροσώπηση των Παπούα στις τελικές διαπραγματεύσεις από κοινού με τον van Eechoud. Όταν όμως η αντιπροσωπεία έφτασε στη Χάγη, όπου διεξάγονταν οι διαπραγματεύσεις, ήταν πλέον αργά, καθώς οι βασικές αποφάσεις είχαν πλέον ληφθεί ερήμην τους (Penders, 2002, σ.153, 157-60).

Αν τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια χαρακτηρίζονται από την εντονότερη δραστηριοποίηση της φιλο-ινδονησιακής τάσης σε συνθήκες ενός έντονα συγκρουσιακού εξωτερικού περιβάλλοντος, η δεύτερη υποπερίοδος διακρίνεται από την εκδήλωση των «φιλο-ολλανδικών» τάσεων, καθώς και από τη διεύρυνση των κύκλου των ατόμων που εισήχθησαν στην πολιτική διαδικασία. Το τελευταίο εξηγείται σε σημαντικό βαθμό από την ανάπτυξη της εκπαίδευσης και την επέκταση της καπιταλιστικής οικονομίας και κρατικής εξουσίας, όπως είδαμε προηγουμένως. Η εκδήλωση αντι-ολλανδικών και φιλο-ινδονησιακών στάσεων δεν έπαυσε κατά τη δεκαετία του 1950, όμως η δημόσια και ιδιαιτέρως η συγκρουσιακή (*contentious*) άρθρωσή τους καταπνιγόταν από τις ολλανδικές αρχές (Penders, 2002, σ.402), οι οποίες μάλιστα είχαν συστήσει ειδική υπηρεσία πληροφοριών για την επιτήρηση των φιλο-ινδονήσιων ακτιβιστών (Chauvel, 2003α, σ.30). Σε αυτό το πλαίσιο, τα διάφορα φιλο-ινδονησιακά κόμματα (PPI, Gerakan Rakyat Irian, Partai Irian Barat) που εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 σε διαφορετικές περιοχές της Δ. Παπούα έμελλε να είναι βραχύβια και ατελέσφορα (Penders, 2002, σ.404-6).

Το πρώτο σημαντικό φιλο-ολλανδικό κόμμα ήταν το GPNG, το οποίο εμφανίστηκε το 1950. Αποτέλεσμα συγχώνευσης δύο προϋπαρχουσών οργανώσεων, το GPNG είχε τη σαφή στήριξη των ολλανδικών αρχών και πρωταρχικός ρόλος του ήταν να αποτελέσει αντίβαρο στη φιλο-ινδονησιακή δραστηριότητα και προπαγάνδα. Ο στόχος που έθετε το κόμμα αυτό ήταν φυσικά η αποφυγή ενσωμάτωσης στην Ινδονησία και η προοπτική – με ολλανδική καθοδήγηση – μιας ανεξάρτητης Δ. Παπούα. Σημαντικό ως προς τη διάσταση οικοδόμησης μιας διακριτής ταυτότητας ήταν ότι το GPNG προέβαλλε την ενότητα των κατοίκων της Δ. Παπούα πέρα και πάνω από φυλετικές προσδέσεις³⁷⁸. συναφής προς αυτό ήταν και η απόπειρα συγκρότησης οργανωτικού ιστού σε πολλές περιοχές της Δ. Παπούα. Αν και η σύμπλευση με τις ολλανδικές επιδιώξεις δεν ήταν πλήρης³⁷⁹, ο εντέλει ετερόνομος χαρακτήρας του κόμματος αυτού καταδεικνύεται από το ότι διαλύθηκε μετά από απόφαση των Ολλανδών ότι δεν επιτελούσε το

³⁷⁸ Το ίδιο το όνομα του κόμματος ήταν «Κίνημα για την Ενότητα της Νέας Γουινέας» (Lagerberg, 1979, σ.68).

³⁷⁹ Για παράδειγμα το GPNG αντιτάχθηκε στην πρόθεση ολλανδικών κύκλων να καταστήσουν τη Δ. Παπούα τη νέα πατρίδα των «Ευρασιατών» των πρώην Ολλανδικών Αν. Ινδών (Penders, 2002, σ.407).

ρόλο του αποτελεσματικά (Lagerberg, 1979, σ.68, Penders, 2002, σ.407, Savage, 1978, σ.983).

Ως διάδοχος του GPNG εμφανίστηκε το 1957 το DVP, το «Δημοκρατικό Λαϊκό Κόμμα». Αν και αρχικά συγκέντρωσε αξιοσημείωτη υποστήριξη από τον γηγενή πληθυσμό, αυτή φαίνεται ότι γρήγορα εξανεμίστηκε λόγω και της ανεπαρκούς ηγεσίας του. Αυτό ακριβώς φαίνεται ότι προκάλεσε τη δυσανασχέτηση των ολλανδικών αρχών και την απόπειρά τους να στρέψουν το κόμμα σε μη πολιτικές δραστηριότητες. Οι ηγέτες του ήταν γηγενείς, αν και ανάμεσα στους ιδρυτές και εμπνευστές του βρίσκει κανείς μέλη της Ευρασιατικής κοινότητας (Penders, 2002, σ.408-10). Κύρια χαρακτηριστικά - και ταυτόχρονα αδυναμίες - του DVP ήταν οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί στη βάση φυλετικών προσδέσεων και η εξάρτηση από τον ολλανδικό παράγοντα (Pouwer, 1999).

Πέρα από την κομματική δραστηριότητα κατά τη δεκαετία του 1950, υπήρχαν και άλλες εκφάνσεις πολιτικοποίησης στρωμάτων της γηγενούς κοινωνίας, όπως ήταν η ανάπτυξη συνδικαλιστικής δράσης. Στις αρχές της δεκαετίας εκδηλώθηκαν οι πρώτες απεργίες από λιμενεργάτες και εργάτες σε πετρελαϊκή εταιρεία, η πλειοψηφία των οποίων προέρχονταν από το Serui (Lagerberg, 1979, σ.69). Το 1952 ιδρύθηκε το συνδικάτο PERSEKDING (Χριστιανική Ένωση Εργατών της Νέας Γουινέας) ως η γηγενής πτέρυγα του αντίστοιχου συνδικάτου των Ευρωπαίων εργατών. Το συνδικάτο εκπροσωπούσε κυρίως τους εργαζόμενους στην αποικιακή διοίκηση, τη γηγενή «ελίτ» δηλαδή, και το 1960 έφτασε να αριθμεί 3.000 μέλη³⁸⁰. Αν και προσανατολισμένο σε ζητήματα όπως οι μισθοί, η εκπαίδευση, οι εργασιακές συνθήκες κλπ., το PERSEKDING αποτέλεσε χώρο σύσφιγξης των δεσμών μεταξύ της γηγενούς ελίτ και εκκόλαψης του εθνικιστικού κινήματος: το εθνικιστικό κόμμα Parna, το οποίο εξετάζουμε αμέσως παρακάτω, προήλθε μέσα από τον οργανωτικό ιστό του PERSEKDING, όπως και η ίδια η ηγεσία του (Osborne, 1986, σ.51-2, Penders, 2002, σ.407-8).

Από την πολιτική κινητοποίηση της δεκαετίας του 1950 δεν έλειπε η δυσαρέσκεια απέναντι στην αποικιακή δύναμη (πέρα φυσικά από τους φιλο-ινδονησιακούς κύκλους). Άλλωστε έχουμε αναφέρει ότι εχθρικές στάσεις απέναντι στην αποικιακή εξουσία είχαν και παλαιότερα εκδηλωθεί (π.χ. με το κίνημα *Koreri*). Τέτοια αισθήματα δυσαρέσκειας τροφοδοτούνταν α) από τις αναταράξεις που προκαλούσε η επέκταση της καπιταλιστικής οικονομίας (π.χ. ζητήματα γης), β) την έλευση αρκετών Ευρασιατών μετά την ίδρυση του ινδονησιακού κράτους, οι οποίοι απολάμβαναν υψηλότερο *status* από τους γηγενείς και ήρθαν σε ανταγωνισμό με αυτούς για

³⁸⁰ Η ολλανδική έκθεση για το 1961 αναφέρει πως εκείνη τη χρονιά ιδρύθηκε επίσης το συνδικάτο PERKABUKA στην παραλιακή πόλη Merauke. Το συνδικάτο αντιπροσώπευε τους καθολικούς γηγενείς εργάτες και είχε περίπου 800 μέλη. Η έκθεση αναφέρεται σε ένα ακόμα συνδικάτο με 1300 μέλη, το ARKA, χωρίς όμως να διευκρινίζεται αν η βάση του αποτελούνταν μόνο από γηγενείς (Dutch Ministry of Home Affairs, 1962, σ.71).

διάφορα ζητήματα, αλλά και γ) τον ίδιο τον χαρακτήρα της αποικιακής εξουσίας, η οποία προέβαλλε ένα προσωπείο πεφωτισμένου πατερναλισμού, στον πυρήνα της όμως ήταν μη δημοκρατική και βασιζόταν στη διατήρηση μιας φυλετικής ιεραρχίας (από τη λήψη των αποφάσεων ως την αντιμετώπιση από τις υπηρεσίες). Πώς εξηγείται λοιπόν η παρατηρούμενη κάμψη της φιλο-ινδονησιακής τάσης και η ενίσχυση της φιλο-ολλανδικής αυτή την υποπερίοδο; Αν και αυτό δεν απαντάται ξεκάθαρα στη βιβλιογραφία, κάποιοι παράγοντες πρέπει να ήταν η εμπεδωμένη αντιπάθεια για τη συμπεριφορά των *Amberi* σε ευρέα στρώματα, καθώς και η απογοήτευση από την πορεία του ινδονησιακού κράτους (αν και αυτό αφορούσε μάλλον πολύ λίγους)· σημαντικότεροι λόγοι πρέπει να ήταν η ανάπτυξη που είχε ξεκινήσει μετά το 1949 στη Δ. Παπούα, η «ολλανδική» παιδεία που λάμβανε η εμβρυακή γηγενής ελίτ, οι ευκαιρίες ανέλιξης στην αποικιακή διοίκηση μέσω της σταδιακής «παπουανοποίησης» της, η υπόσχεση για αυτοκυβέρνηση και ανεξαρτησία από τους Ολλανδούς (έστω και ασαφής ως το 1960). Όλοι αυτοί οι παράγοντες ωθούσαν το μεγαλύτερο μέρος της ελίτ και κομμάτι των υπόλοιπων στρωμάτων να συναινούν - υπό όρους ή χωρίς - στη συνέχιση της αποικιακής εξουσίας (Lagerberg, 1979, σ.69-70, Penders, 2002, σ.401-2, 418-9).

Αυτή όμως η υποστήριξη ή ανοχή της αποικιακής εξουσίας και η μη διεκδίκηση άμεσης ανεξαρτησίας άρχισε να μεταβάλλεται κατά την τρίτη υποπερίοδο, το διάστημα δηλαδή μεταξύ του 1960 και της αποχώρησης των Ολλανδών (τέλη 1962). Αυτή η μεταβολή αφενός ήταν μια κατά κάποιον τρόπο «φυσική» εξέλιξη των πραγμάτων: η ηθελημένη οικοδόμηση από πλευράς Ολλανδών μιας γηγενούς ελίτ και μιας κοινής ταυτότητας για ολόκληρη τη Δ. Παπούα, καθώς και η γενικότερη εντατικοποίηση των αποικιακών πολιτικών θα οδηγούσαν αργά ή γρήγορα στην περισσότερο ενεργή διεκδίκηση της ανεξαρτησίας μέσα από ένα εθνικό κίνημα. Αφετέρου, και πιο καθοριστικό για τη χρονική στιγμή εκδήλωσης αυτής της διεκδίκησης, σημαντικό ρόλο έπαιξε το ολλανδικό δεκαετές σχέδιο επιτάχυνσης της αποαποικιοποίησης με τη δημιουργία (και) πολιτικών θεσμών. Απαραίτητη είναι η επισήμανση πως, λόγω του εξαιρετικά βραχύβιου χαρακτήρα αυτής της υποπεριόδου και της εσπευσμένης αποχώρησης των Ολλανδών, το αίτημα για ανεξαρτησία δεν είχε ακόμα συνεγείρει την πλειοψηφία του πληθυσμού στα τέλη του 1962 (απ' ό,τι φαίνεται ούτε καν της ελίτ) και πως η διαδικασία συγκρότησης ενός πραγματικά εθνικιστικού κινήματος έμεινε ημιτελής. Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση αυτής της - πολλαπλά σημαντικής για τον εθνικισμό των Παπούα - υποπεριόδου παρουσιάζοντας πρώτα την κομματική δραστηριότητα αυτών των χρόνων (κυρίως το κόμμα Parna) και έπειτα τις εξελίξεις που οδήγησαν στη συγκρότηση ενός εθνικιστικού κινήματος.

Το Parna, το «Εθνικό Κόμμα», είχε, όπως είπαμε, τις οργανωτικές και στελεχιακές του ρίζες στο PERSEKIDING, γεγονός που παραπέμπει στον μηχανισμό της «ιδιοποίησης

οργανωτικών δομών». Στην ιδρυτική συνάντηση του κόμματος τον Αύγουστο του 1960 συμμετείχαν περίπου 700 άτομα, αλλά η εξέλιξη του αριθμού των μελών του και της ευρύτερης απήχησης του δεν είναι γνωστά. Από πλευράς κοινωνικής σύνθεσης, το Parna ήταν το κόμμα της «μικρής ιντελιγκέντσιας» της Δ. Παπούα, δηλαδή της γηγενούς ελίτ των αποφοίτων των δευτεροβάθμιων σχολείων, των λίγων φοιτητών σε πανεπιστημιακά ιδρύματα του εξωτερικού και των δημοσίων υπαλλήλων, μεσαίων βαθμίδων κυρίως (Penders, 2002, σ.415). Σε σχέση με τα μέλη και τους υποστηρικτές του DVP αυτοί του Parna ήταν κατά κανόνα καλύτερα μορφωμένοι. Επίσης, ήταν λιγότερο εξαρτώμενοι από τοπικές και φυλετικές προσδέσεις: κάτοικοι κυρίως της Hollandia, είχαν έρθει σε επαφή με ομολόγους τους από διάφορα μέρη της Δ. Παπούα, οπότε ήταν περισσότερο πιθανό να συμμετάσχουν στην κατασκευή μιας υπερφυλετικής, εδαφικής ταυτότητας. Επίσης, ήταν αναγνώστες τοπικών εφημερίδων, ενημερώνονταν από εκπομπές του ινδονησιακού και του ολλανδικού ραδιοφώνου και συμμετείχαν σε διάφορες οργανώσεις και δραστηριότητες της αποικιακής κοινωνίας. Αυτή η επαφή τους με άτομα από διάφορες περιοχές της Δ. Παπούα αλλά και από μη γηγενείς κοινότητες (Ινδονήσιους, Ολλανδούς) σχετίζεται με τον λιγότερο «επαρχιακό» και περισσότερο «ανοιχτό» χαρακτήρα του Parna, το οποίο, σε σχέση με το DVP και την πλειοψηφία των Παπούα, είχε καλύτερη κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος, γενικότερα, και των δυναμικών της σοβούσας ινδονησιο-ολλανδικής διένεξης, ειδικότερα (Chauvel, 2008, σ.42, Penders, 2002, σ.415). Πάντως, το σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο και η «προοδευτική» φυσιογνωμία των μελών του Parna δε συνεπάγονταν απουσία δυσαρρεσκειών και αναζητήσεων ούτε παθητική αποδοχή της αποικιακής εξουσίας. Αν και αποτελούσαν το ανώτερο στρώμα της γηγενούς κοινωνίας, κατελάμβαναν ταυτόχρονα τις κατώτερες θέσεις στην αποικιακή δομή εξουσίας. Αν και όχι εχθρικό εναντίον των Ολλανδών, το Parna ήταν σαφώς πιο επικριτικό και λιγότερο συγκρατημένο από το DVP απέναντι στο αποικιακό σύστημα εξουσίας· ένα από τα κύρια μοτίβα της ιδεολογίας του ήταν η αντίθεση στις φυλετικές (*racial*) διακρίσεις εις βάρος των γηγενών. Άλλα «κοινωνικά» αιτήματά τους ήταν η βελτίωση της εκπαίδευσης για τους γηγενείς, η λήψη μέτρων για την ανάπτυξη γηγενούς οικονομικής δραστηριότητας και περιορισμού της κυρίαρχης θέσης των Ολλανδών και των Κινέζων εμπόρων, η ταχύτερη παπουανοποίηση της διοίκησης, η παροχή εργασίας και στέγης για τους Παπούα που μετανάστευαν στα αστικά κέντρα, η βελτίωση των συγκοινωνιών κλπ. (Penders, 2002, σ.417-9). Μπορούμε πάντως να πούμε πως η γηγενής ιντελιγκέντσια που υποστήριζε το Parna ήταν ακριβώς εκείνο το στρώμα που η βιβλιογραφία του εθνικισμού (π.χ. Gellner, Hroch, Smith) έχει καταγράψει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάδυση των εθνικιστικών κινημάτων: το στρώμα δηλαδή των σχετικά μορφωμένων αλλά δυσαρρεστημένων ατόμων, οι οποίοι, ακριβώς

επειδή ανήκαν σ' αυτούς που είχαν ωφεληθεί από τις πολιτικές του σύγχρονου κράτους (π.χ. εκπαίδευση) και συμμετείχαν με κάποιο τρόπο στις εξουσιαστικές του δομές (ως υπάλληλοι, αξιωματούχοι, επαγγελματίες), αισθάνονταν απογοήτευση από το ότι δεν μπορούσαν να ανέλθουν στις ανώτερες βαθμίδες της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, όχι λόγω έλλειψης προσόντων, αλλά επειδή ανήκαν σε υπεξούσιες, πολιτισμικά διακριτές ομάδες.

Οι δύο βασικές κατευθύνσεις του Parna, δηλαδή η τάση υπέρβασης των τοπικών προσδέσεων και η διεκδικητική στάση απέναντι στους Ολλανδούς (Rouwer, 1999), τροφοδοτούσαν και τις πολιτικές στοχεύσεις του. Αν και – παραδόξως – η πλειοψηφία της ηγεσίας του Parna προερχόταν από το «φιλο-ινδονησιακό» Serui, το κόμμα επιχείρησε να αποστασιοποιηθεί τόσο από φιλο-ινδονησιακές όσο και από φιλο-ολλανδικές επιλογές. Αντιθέτως, όπως το ίδιο το όνομά του υποδηλώνει, επιδίωξε να παρουσιαστεί ως το κόμμα που προβάλλει τα συμφέροντα των γηγενών, το κόμμα των Παπούα· σε αυτό το πλαίσιο επιχείρησε να «ενώσει όλους τους Παπούα και να δημιουργήσει μια εθνική ταυτότητα» (Chauvel, 2008, σ.42). Το Parna πρέσβευε πως οι γηγενείς έπρεπε να βασιστούν στις δικές τους δυνάμεις, για να επιτύχουν τους σκοπούς τους και όχι να εξαρτώνται από τρίτους (Penders, 2002, σ.416). Η πρόκριση της εθνικής επιλογής ως διεξόδου, η απόπειρα συγκρότησης ενός συλλογικού υποκειμένου – των Παπούα – και τοποθέτησής του ως κεντρικού δρώντος που πρέπει να πάρει τη μοίρα στα χέρια του³⁸¹, τα αιτήματα για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, είναι στοιχεία που δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό του Parna ως της πρώτης οργάνωσης με εθνικά χαρακτηριστικά και εθνικιστική ιδεολογία στη Δ. Παπούα. Ως τέτοια οργάνωση, δεν είναι περίεργο πως επίσημο στόχο του το Parna είχε τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους στη Δ. Παπούα. Μια από τις πρώτες ενέργειες του κόμματος ήταν να αιτηθεί από τον Γ.Γ. του ΟΗΕ την οργάνωση συνεδρίου σχετικά με το μελλοντικό καθεστώς της Δ. Παπούα, με τη συμμετοχή των ιδίων των Παπούα, της Ολλανδίας αλλά και της Ινδονησίας. Αρχικά ο στόχος της ανεξαρτησίας τοποθετούνταν σε έναν ορίζοντα δεκαετίας (προφανώς σε εναρμόνιση με το ολλανδικό δεκαετές πλάνο), η όξυνση όμως της ινδονησιο-ολλανδικής διένεξης και η εμπλοκή του αμερικανικού παράγοντα οδήγησε το Parna στη διεκδίκηση ανεξαρτησίας εντός πολύ πιο σύντομου χρονικού διαστήματος. Πάντως, υπήρχαν μειοψηφικές φωνές εντός του κόμματος που υποστήριζαν τη μελλοντική ένωση με την Ολλανδία ή τη δημιουργία μιας μελανησιακής ομοσπονδίας (Chauvel, 2008, σ.48, Penders, 2002, σ.419, 424, 426). Η ρητή αξίωση ανεξαρτησίας στο εγγύς μέλλον σε συνδυασμό με τη γενικότερη φυσιογνωμία του Parna έχει

³⁸¹ Αυτά όπως είδαμε είναι χαρακτηριστικά των εθνικιστικών κινήματων «δημωδών» εθνοτικών ομάδων, κατά τον Smith· η διαφορά στην περίπτωση των Παπούα είναι πως δεν στρέφονταν σε μύθους και σύμβολα του παρελθόντος (γνώρισμα που αναλύουμε παρακάτω).

οδηγήσει κάποιους να το ονομάσουν κόμμα με περισσότερο «αριστερή» ή ριζοσπαστική ιδεολογία από τα υπόλοιπα. Ταυτόχρονα όμως στον λόγο του Parna μπορούσε κανείς να εντοπίσει συχνές αναφορές σε χριστιανικές αξίες (Lagerberg, 1979, σ.71).

Την ίδια υποπερίοδο, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, εμφανίστηκαν στη Δ. Παπούα τέσσερις μικρότεροι κομματικοί σχηματισμοί τοπικής εμβέλειας³⁸². Κάποιοι εξ αυτών εξέφραζαν ευρύτερες διαιρέσεις της γηγενούς κοινωνίας (ορεινές περιοχές έναντι των πιο ανεπτυγμένων παραλιακών). Τα κοινά χαρακτηριστικά τους ήταν πως παρέμεναν προσδεμένοι στις ολλανδικές επιδιώξεις και πως, ενώ διεκδικούσαν ταχύτερη κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη από τις ολλανδικές αρχές, επιθυμούσαν συνέχιση της αποικιακής παρουσίας, θεωρώντας ταυτόχρονα το αίτημα του Parna για γρήγορη αποαποικιοποίηση επιπόλαιο ή ριζοσπαστικό (Penders, 2002, σ.421-5). Αυτό αποτελεί ένδειξη πως οι εθνικιστικές επιδιώξεις που εξέφραζε το Parna – και συνακόλουθα οι πιο μορφωμένες ελίτ – δεν είχαν κερδίσει την υποστήριξη της πλειοψηφίας των γηγενών.

Μετά την ανάλυση του Parna (και των άλλων μικρότερων κομμάτων) μπορούμε να στραφούμε στις εξελίξεις που καθόρισαν την ανάδυση ενός εθνικιστικού κινήματος στη Δ. Παπούα τα τελευταία χρόνια της αποικιοκρατίας. Στα γεγονότα αυτά έχουμε εν πολλοίς αναφερθεί, άλλωστε είναι αυτά που σηματοδότησαν το τέλος της ολλανδικής παρουσίας· εδώ θα στραφούμε κυρίως στον αντίκτυπο που είχαν στη γηγενή κοινωνία και ειδικότερα στο πολιτικά ενεργό τμήμα της. Μπορούμε να οργανώσουμε την ανάλυση σε τρεις κομβικές «στιγμές»: την εγκαθίδρυση του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας, τη συγκρότηση ενός εθνικιστικού κινήματος μετά τη δημοσιοποίηση του σχεδίου Luns, και τη διενέργεια μιας «Εθνικής Συνέλευσης» μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης.

Οι εκλογές για το Συμβούλιο της Νέας Γουινέας έγιναν τον Φεβρουάριο του 1961 και η λειτουργία του ξεκίνησε τον Απρίλιο του ίδιου έτους. Το Συμβούλιο αποτελούνταν από 28 μέλη, τα δεκαέξι εκ των οποίων εκλέχθηκαν και τα δώδεκα διορίστηκαν από τις αποικιακές αρχές. Οι 22 θέσεις του Συμβουλίου προορίζονταν για τους γηγενείς. Οι εκλογές δεν διεξήχθησαν σε όλη τη Δ. Παπούα, αλλά στο μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που ήταν υπό την άμεση αποικιακή δικαιοδοσία. Και πάλι, μόνο στα μεγαλύτερα (και πιο «ανεπτυγμένα») αστικά κέντρα της Hollandia και του Manokwari διεξήχθησαν άμεσες εκλογές· στις υπόλοιπες περιφέρειες, όπου το εκπαιδευτικό και πολιτικό επίπεδο των κατοίκων δεν κρίνονταν ακόμα επαρκή, είτε οι εκλογές έγιναν δι' αντιπροσώπων («εκλεκτόρων») είτε οι εκπρόσωποί τους διορίστηκαν απευθείας από

³⁸² Τα τέσσερα αυτά κόμματα ήταν το EPANG, που επιχείρησε να εκπροσωπήσει τις ορεινές φυλές Arfak, το KUE στην περιοχή Sentani (σχετικά κοντά στη Hollandia) και τα κόμματα PONG και PARSEPP, που δραστηριοποιούνταν στην πόλη του Manokwari (Lagerberg, 1979, σ.71-2, Penders, 2002, σ.421-5) .

την αποικιακή αρχή. Το σύνολο των ψηφοφόρων ήταν περίπου 110.000 και το επίπεδο συμμετοχής ήταν ιδιαίτερα υψηλό, από 65% ως 85%· εξαιρέσεις ήταν οι φιλο-ινδονησιακές περιοχές Serui, Fak Fak και Sorong όπου η συμμετοχή μόλις ξεπέρασε το 50%. Οι αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας ήταν νομοθετικές και συμβουλευτικές, περιορισμένες αλλά όχι αμελητέες: το Συμβούλιο μοιραζόταν το δικαίωμα της νομοθετικής πρωτοβουλίας και τροποποίησης νόμων που αφορούσαν τη Δ. Παπούα, είχε το δικαίωμα να συμβουλευτεί την ολλανδική κυβέρνηση για τα σχετικά ζητήματα, το δικαίωμα να ζητάει διευκρινίσεις από τον Ολλανδό κυβερνήτη κλπ. (Lagerberg, 1979, σ.64-5, Rouwer, 1999). Πρέπει ακόμα να σημειώσουμε πως, πέραν του Συμβουλίου, ως το 1962 είχαν συγκροτηθεί δέκα Περιφερειακά Συμβούλια, κυρίως σε παραλιακές περιοχές, εν είδει συμβουλευτικών οργάνων σε ζητήματα τοπικής διακυβέρνησης (Savage, 1978, σ.983). Μέσα από το Συμβούλιο, λοιπόν, η γηγενής ελίτ είχε τη δυνατότητα να συμμετέχει στη διακυβέρνηση, αν και η ισχύς του σώματος ήταν σίγουρα περιορισμένη. Σημαντικότερο ίσως για το εθνικιστικό κίνημα ήταν πως το Συμβούλιο αποτέλεσε θεσμικό πεδίο συνάντησης ηγετών από διάφορες περιοχές του αχανούς εδάφους της Δ. Παπούα, οι οποίοι προέρχονταν από διαφορετικές γλωσσικές/φυλετικές ομάδες (παρόλο που τα βόρεια παράλια υπερεκπροσωπούσαν)³⁸³. αν και εδώ επρόκειτο για έναν μικρό αριθμό ατόμων και όχι για ευρύτερες συλλογικότητες, μπορούμε να πούμε πως το Συμβούλιο πυροδοτούσε τον μηχανισμό της «μεσιτείας», καθώς αποτελούσε έναν θεσμικό διαμεσολαβητή, που συνέδεε πρωτίτερα αυτόνομους δρώντες και συγκροτούσε έναν νέο συλλογικό δρώντα (McAdam *et al*, 2001, σ.142). Το Συμβούλιο και μόνο με τη λειτουργία του, δηλαδή, δρομολογούσε τη συγκρότηση μιας αμιγώς εθνικής ηγεσίας των Παπούα, έστω στο οριοθετημένο από τους αποικιοκράτες θεσμικό/ επίσημο επίπεδο.

Η δημοσιοποίηση του ολλανδικού σχεδίου Luns στον ΟΗΕ το Σεπτέμβριο του 1961 πυροδότησε εξελίξεις προς την κατεύθυνση της συγκρότησης μιας εθνικιστικής ηγεσίας, αν όχι «από τα κάτω» - καθώς τα πλατύτερα στρώματα απουσίαζαν εν πολλοίς από την πολιτική σκηνή - τουλάχιστον μέσα από διεργασίες εντός της ίδιας της γηγενούς ελίτ. Το σχέδιο Luns, όπως είδαμε, πρότεινε την επιτάχυνση της αποαποικιοποίησης με την εμπλοκή και του ΟΗΕ, κάτι που έβρισκε σφόδρα αντίθετη την Ινδονησία· παρά τη δυσaráεσκεια πολλών μελών της γηγενούς ελίτ σχετικά με το ότι η εξέλιξη αυτή έγινε ερήμην τους, τόσο το Parna όσο και τα μέλη του Συμβουλίου υποστήριζαν τις προβλέψεις του σχεδίου, στις οποίες κεντρική θέση κατείχε η άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση (Chauvel, 2005, σ.21-2, 24). Βεβαίως,

³⁸³ Ενδεικτικό ίσως της έλλειψης μιας κοινής γλώσσας μεταξύ της γηγενούς ελίτ είναι οι φωτογραφίες που απεικονίζουν την έναρξη εργασιών του Συμβουλίου να διενεργείται με τη βοήθεια ταυτόχρονης μετάφρασης (Dutch Ministry of Affairs Overseas, 1961, Photo Appendix σ.4).

πρέπει να πούμε πως δεν είναι απολύτως σαφές ότι η πλειοψηφία της γηγενούς ελίτ υποστήριζε τη συγκρότηση ανεξάρτητου κράτους σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με έρευνα που διενεργήθηκε το 1960, η πλειοψηφία των μορφωμένων Παπούα επιθυμούσε συνέχιση της ολλανδικής εξουσίας και τοποθετούσε την ανεξαρτησία στο απώτερο μέλλον (Penders, 2002, σ.425-6). Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν και από έρευνα του 1962 μεταξύ των σπουδαστών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (van der Veur, 1964, σ.447-9). Πιθανότατα βέβαια αυτή η διστακτικότητα να ήρθη με την πορεία της διένεξης μεταξύ Ινδονησίας και Ολλανδίας, η οποία επιτάχυνε τις εξελίξεις και έθετε ολοένα και πιο επιτακτικά το δίλημμα: ανεξαρτησία ή ενσωμάτωση στην Ινδονησία. Ανεξάρτητα από τη στάση της ευρύτερης ελίτ, πάντως, το σχέδιο Luns αποτέλεσε τον καταλύτη για την πρώτη ξεκάθαρη άρθρωση εθνικιστικών αξιώσεων στη Δ. Παπούα. Λίγο μετά τη δημοσιοποίηση του σχεδίου, πέντε επιφανή μέλη του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας συγκάλεσαν μια συνάντηση για την αποτίμηση των συνθηκών που δημιουργούνταν και τη στάση που θα τηρούσε η γηγενής κοινότητα. Στη συνάντηση που έλαβε χώρα στα μέσα Οκτωβρίου (1961) συμμετείχαν 72 άτομα από πολλές περιοχές της Δ. Παπούα, όλοι τους γηγενείς (ανεξαρτήτως θρησκείας)· αυτό το άτυπο σώμα εξέλεξε μια 17μελή «Εθνική Επιτροπή των Παπούα» (*Komite Nasional Papua*). Η Εθνική Επιτροπή συνέταξε μια διακήρυξη, γνωστή ως «Πολιτικό Μανιφέστο» (*Manifest Politik*), η οποία αποτελούσε πιθανότατα το πρώτο κείμενο που χρησιμοποιούσε ρητά τη γλώσσα του εθνικισμού και της αποαποαποικιοποίησης. Συγκεκριμένα το Μανιφέστο:

- διακήρυττε πως η σημαία της Δ. Παπούα θα αναρτώνταν δίπλα στην ολλανδική και ο εθνικός της ύμνος θα ακολουθούσε τον ολλανδικό ύμνο,
- όριζε πως όνομα της περιοχής θα ήταν «Δυτική Παπούα» και το όνομα του λαού της «Παπούα»,
- αξίωνε να αποκτήσουν οι Παπούα «τη δική τους θέση ανάμεσα στους άλλους ελεύθερους λαούς και έθνη» (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.10-11).

Το Μανιφέστο αποτελούσε τρόπον τινά την ιδρυτική διακήρυξη ταυτόχρονα του έθνους και του εθνικισμού των Παπούα. Προσδιόριζε τα αναγκαία – κατά την κυρίαρχη αντίληψη – συστατικά του κάθε έθνους (όνομα, σύμβολο, ύμνο) και ζητούσε το πολιτικό καθεστώς που προσιδιάζει σε κάθε οντότητα που ονομάζεται έθνος: ανεξάρτητο κράτος. Το Μανιφέστο έγινε αποδεκτό από την πλειοψηφία των 72 συμμετεχόντων στη συνάντηση, όχι όμως και από όλους: μια σεβαστή μειοψηφία 30 ατόμων δεν το υπέγραψαν (Penders, 2002, σ.431). Οι διαφωνίες, οι οποίες διατυπώθηκαν τις επόμενες εβδομάδες και εντός του Συμβουλίου, εστιάζονταν όχι τόσο στο αν η ανεξαρτησία ήταν ευκαία, όσο στο αν οι προτεινόμενες δράσεις ήταν οι κατάλληλες. Συγκεκριμένα, υπήρχαν διαφωνίες για το αν η αναγγελθείσα τελετή ύψωσης της σημαίας και

ανάκρουσης του εθνικού ύμνου θα έπρεπε να συνοδεύεται και από επίσημη διακήρυξη ανεξαρτησίας. Οι Ολλανδοί τήρησαν θετική στάση απέναντι στο περιεχόμενο του Μανιφέστου, άλλωστε ήταν στην ίδια κατεύθυνση με το σχέδιο Luns· ζήτησαν όμως η τελετή να λάβει χώρα μετά την ψηφοφορία που θα διεξαγόταν στον ΟΗΕ, ώστε να μη φανεί στη Γενική Συνέλευση του οργανισμού πως η ανεξαρτησία ήταν *fait accompli*. Οι επιφυλάξεις των Ολλανδών και τμημάτων της γηγενούς ηγεσίας φαίνεται πως απέρρεαν από την ανησυχία σχετικά με την αντίδραση της διεθνούς κοινότητας, καθώς και της Ινδονησίας (Chauvel, 2005, σ.23-4, 27). Η τελετή ύψωσης της σημαίας της Δ. Παπούα έγινε τελικά την 1^η Δεκεμβρίου 1961, λίγες μέρες μετά την απόρριψη του σχεδίου Luns από τη Γ. Σ. του ΟΗΕ, σε μια σειρά παράλληλων εκδηλώσεων σε διάφορες περιοχές της Δ. Παπούα (για μια εκτίμηση της απήχησης αυτού του γεγονότος βλέπε λίγο παρακάτω). Αν και η 1^η Δεκεμβρίου αποτελεί την κορυφαία ημέρα μνήμης του εθνικιστικού κινήματος και εορτάζεται ως ημέρα της ανεξαρτησίας, η πραγματικότητα είναι πως σε καμιά από τις τελετές που έλαβαν χώρα δεν έγινε επίσημη διακήρυξη της ανεξαρτησίας (Chauvel, 2005, σ.25-6).

Στους μήνες που ακολούθησαν, οι διαβουλεύσεις μεταξύ της ηγεσίας των Παπούα, ιδίως εντός του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας, συνεχίστηκαν, κυρίως γύρω από το αν ήταν σκόπιμο ή όχι να γίνει δεκτή η συμμετοχή της Ινδονησίας σε πιθανές διεθνείς συνομιλίες. Η αύρα αισιοδοξίας που ακολούθησε το Μανιφέστο και την 1^η Δεκεμβρίου άρχισε να εξανεμίζεται απότομα με τις προτάσεις Bunker την άνοιξη του 1962. Οι προτάσεις αυτές καθιστούσαν τυπικά και ουσιαστικά την Ινδονησία υπεύθυνη για τη διενέργεια δημοψηφίσματος. Ήταν προφανές πως η πλειοψηφία των γηγενών ηγετών δεν εμπιστευόταν την ινδονησιακή κυβέρνηση, η οποία άλλωστε διακήρυττε πως οι Παπούα είχαν ήδη ασκήσει το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση μαζί με του υπόλοιπους Ινδονήσιους. Οι συγκεκριμένες προτάσεις τόσο του Parna όσο και του Συμβουλίου, το οποίο έστειλε αντιπροσωπεία να συναντηθεί με την ολλανδική κυβέρνηση και τον ΟΗΕ, απέβλεπαν στο να διασφαλίσουν ότι το δημοψήφισμα θα διεξαγόταν συντομότερα απ' ό,τι προέβλεπε η πρόταση Bunker και υπό την επίβλεψη του ΟΗΕ. Η έκδηλη κινητοποίηση της γηγενούς ηγεσίας, για να καταστούν αυτή τη φορά συμμετέχοντες της απόφασης για το μέλλον τους, φάνηκε πως εν μέρει ευοδωνόταν, καθώς τόσο η ινδονησιακή όσο και η ολλανδική πλευρά είχαν καλέσει εκπροσώπους από τη Δ. Παπούα να τους συνδράμουν στις τελικές διαπραγματεύσεις της Νέας Υόρκης. Όμως, ούτε καν αυτή η επίφαση συμμετοχής (καθότι οι Παπούα δεν θα συμμετείχαν ως αυτόνομο μέρος στις συνομιλίες αλλά ως σύμβουλοι των δύο αντιμαχόμενων) δεν πραγματοποιήθηκε: σε μια επανάληψη των διαβουλεύσεων της Χάγης το 1949, όταν οι εκπρόσωποι από τη Δ. Παπούα έφτασαν στη Νέα Υόρκη ήταν πλέον αργά, καθότι το βασικό πλαίσιο της συμφωνίας είχε διευθετηθεί (Chauvel, 2005, σ.29-30).

Η Συμφωνία της Νέας Υόρκης δεν έτυχε ενιαίας αποδοχής από την εθνικιστική ηγεσία. Αν και όλοι εξοργίστηκαν για το ότι για μια ακόμη φορά η φωνή τους δεν εισακούστηκε, κάποιοι απέρριπταν τη συμφωνία και κατηγορούσαν τις ΗΠΑ για προδοσία, ενώ άλλοι – ορισμένοι εντός του Parna – έδειξαν να ελπίζουν πως τελικά η Ινδονησία θα ήταν νομικά υποχρεωμένη να διενεργήσει με σωστό τρόπο το δημοψήφισμα (Chauvel, 2005, σ.30, Osborne, 1986, σ.53). Αυτές οι διαφοροποιήσεις εκφράστηκαν λίγες εβδομάδες μετά, τον Σεπτέμβριο του 1962, όταν έλαβε χώρα η «Εθνική Συνέλευση» των Παπούα, όπου συμμετείχαν περίπου 90 άτομα. Η Εθνική Συνέλευση αποδέχτηκε απρόθυμα τη Συμφωνία και εξεδήλωσε τη διάθεσή της να συνεργαστεί με τον ΟΗΕ και τις ινδονησιακές αρχές, ζητώντας ταυτόχρονα να γίνουν σεβαστά τα εθνικά σύμβολα των Παπούα και - σε μια απέλπιδα προσπάθεια - να μετακινηθεί η ημερομηνία του δημοψηφίσματος για το 1963 (Chauvel, 2005, σ.30-31, Savage, 1978, σ.984, Saltford, 2003, σ.20). Λίγες ημέρες μετά, οι Ολλανδοί αποχώρησαν, διακόπτοντας απότομα όχι μόνο την ευρωπαϊκή αποικιοκρατία στην περιοχή, αλλά και το εμβρυακό γηγενές εθνικιστικό κίνημα.

Πριν δούμε τι συνέβη κατά την περίοδο 1962-1969, θα κάνουμε κάποιες καταληκτικές παρατηρήσεις για αυτή την πρώτη περίοδο του εθνικισμού των Παπούα. Κυρίαρχο στοιχείο αυτής της περιόδου ήταν οι αποικιακές πολιτικές και η διένεξη Ινδονησίας και Ολλανδίας για την τύχη της Δ. Παπούα. Η δεκατριάχρονη αποκοπή της Δ. Παπούα από τις πρώην Ολλανδικές Αν. Ινδίες ήταν σαφώς ο καταλυτικός παράγοντας για την εμφάνιση ενός διακριτού γηγενούς εθνικισμού. Αν η Δ. Παπούα ενσωματωνόταν απρόσκοπτα το 1949 στο ινδονησιακό κράτος, πιθανόν δεν θα είχε αναπτυχθεί το εθνικιστικό κίνημα, και σίγουρα όχι σε αυτή τη μορφή (Webster, 2001) ούτε τόσο νωρίς. Η δημιουργία αποικιακών θεσμών στη Δ. Παπούα και οι συνακόλουθες πολιτικές που αναφέραμε (υποδομές, οικονομική ανάπτυξη, εκχριστιανισμός, εκπαίδευση) δημιούργησαν τις απαραίτητες – δηλαδή νεωτερικές - κοινωνικές και ιδεολογικές συνθήκες για την ανάδυση του εθνικισμού (Bell *et al*, 1986, σ.544, Webster, 2001). Αυτό φυσικά δεν είναι κάτι το ιδιότυπο, καθώς αυτό εν πολλοίς ήταν το βασικό πλαίσιο ανάδυσης του εθνικισμού στις ευρωπαϊκές αποικίες, συμπεριλαμβανομένης της Ινδονησίας. Η ιδιαιτερότητα, ίσως, της Δ. Παπούα ήταν η συνειδητή επιδίωξη των Ολλανδών να δρομολογήσουν τη συγκρότηση μιας αντι- ή μη-ινδονησιακής ταυτότητας στην περιοχή · κύριος μοχλός επίτευξης αυτού του στόχου (πέρα από τη σχετική προπαγάνδα και κατάπνιξη της φιλο-ινδονησιακής δραστηριότητας) ήταν η δημιουργία συνθηκών ανάδυσης μιας γηγενούς ελίτ, κυρίως μέσα από την εκπαίδευση, την απασχόληση στην αποικιακή διοίκηση και, προς το τέλος της παρουσίας τους, τη συμμετοχή σε αντιπροσωπευτικούς θεσμούς.

Το τελευταίο ερώτημα που μπορούμε να θέσουμε είναι το ποια ήταν η λαϊκή συμμετοχή

στο εθνικιστικό κίνημα που έκανε τα πρώτα του βήματα το 1960 και ποια ήταν η ευρύτερη απήχρησή του· ή αλλιώς, για να το θέσουμε με όρους εγγύτερους στην εστίαση της παρούσας εργασίας, κατά πόσο συνδέονταν σε αυτή την πρώιμη φάση ελίτ και μάζες. Σύμφωνα με διάφορες πηγές, αυτό δεν συνέβη, καθώς κατά την περίοδο που εξετάζουμε «οι ελίτ ήταν μάλλον αποκομμένες» από τα ευρύτερα στρώματα (Kivimäki, 2006, σ.45). Η μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών ήταν ακόμα και στα τέλη της δεκαετίας του 1950 «απληροφόρητοι» και ανεπηρεάστοι από τη διένεξη Ινδονησίας-Ολλανδίας (Chauvel, 2003α, σ.28). Οι διάφορες οργανώσεις και θεσμοί που συγκροτήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και απέκτησαν εθνικό περιεχόμενο φαίνεται ότι ήταν υπόθεση μέρους της γηγενούς ελίτ: το Parna είπαμε πως εξέφραζε κυρίως τα πιο μορφωμένα στρώματα της ίδιας της ελίτ, ενώ η δραστηριότητα της Εθνικής Επιτροπής στερούνταν δεσμών και αλληλεπίδρασης με τις μάζες. Οι εκδηλώσεις για την πρώτη ύψωση σημαίας είχαν λάβει μεγάλη δημοσιότητα (π.χ. με διανομή φυλλαδίων), βοηθούντων και των Ολλανδών· παρότι υπήρχε ενδιαφέρον για τις εκδηλώσεις αυτές, όμως, δεν υπήρχε πραγματική συναισθηματική ταύτιση ή ενθουσιασμός για τα τεκταινόμενα, εκτός από συγκεκριμένες περιοχές, όπως το νησί Biak (Chauvel, 2003α, σ.42, 2005, σ.27, Osborne, 1986, σ.52, Savage, 1978, σ.984). Για την πλειοψηφία των γηγενών η σημαία και ο εθνικός ύμνος ήταν πρωτοφανή θεάματα. Επιπλέον, ο Penders αναφέρει πως ορισμένοι τοπικοί ηγέτες από διάφορες περιοχές είτε διαμαρτυρήθηκαν, διότι δεν τους συμβουλευτήκαν πριν τη διενέργεια των εκδηλώσεων, είτε εναντιώθηκαν στην επιλογή του εθνικού ύμνου ή ακόμα και αυτού του ονόματος Παπούα, το οποίο είχε αποκτήσει αρνητικές συνδηλώσεις κατά την αποικιοκρατία. Ακόμα και για το Συμβούλιο της Νέας Γουινέας είχαν διατυπωθεί επικρίσεις πως μετά την εκλογή του δεν είχε επαρκείς επαφές με τη γηγενή κοινωνία (Penders, 2002, σ.426, 431). Στην εικόνα που διαγράφεται εδώ μπορούμε να επαναλάβουμε πως σεβαστό κομμάτι των πιο μορφωμένων στρωμάτων δεν ήταν πεπεισμένο για το πόσο εφικτή ήταν η ανεξαρτησία εντός σύντομου χρονικού διαστήματος, θεωρώντας ως ανασχετικούς παράγοντες τη χαμηλή οικονομική στάθμη της περιοχής και τη στάση της Ινδονησίας (van der Veur, 1964, σ.450) ή φοβούμενοι την επανάληψη αρνητικών παραδειγμάτων αποαποικιοποίησης, όπως το «φιάσκο του Κονγκό» (Penders, 2002, σ.425). Να προσθέσουμε επίσης πως πολλά μέλη της γηγενούς ελίτ δεν έδειχναν εμπιστοσύνη προς τις ηγεσίες των γηγενών κομμάτων (Penders, 2002, σ.425). Όλα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα πως, αν και η κοινωνική και οικονομική απόσταση μεταξύ της σχετικά μορφωμένης ελίτ και της μεγάλης πλειοψηφίας των γηγενών δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη (Webster, 2001), δεν υφίσταντο ισχυροί δεσμοί, διαδικασίες και οργανώσεις που θα τους ένωναν σε από κοινού δράση. Η συγκρότηση μιας διακριτής ταυτότητας με εθνικά χαρακτηριστικά άγγιζε λίγα αλλά όχι αμελητέα στρώματα, δηλαδή – όπως είδαμε – αυτούς που

εργάζονταν σε τομείς της «σύγχρονης οικονομίας» και του κράτους και διαβιούσαν κατά κανόνα στα μικρά αστικά κέντρα· αυτοί όμως που συμμετείχαν ενεργά σε ένα κίνημα εθνικής ανεξαρτησίας ήταν ένα μικρός κύκλος της γηγενούς ελίτ, προερχόμενος κυρίως από τα βόρεια παράλια, οι οποίοι διέθεταν οργανωτικές δομές νεοσύστατες και ανίκανες ακόμη να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή ευρύτερων στρωμάτων. Για την ακρίβεια, το πρόβλημα δεν ήταν πρωτίστως οργανωτικό: δεν υπήρχαν ακόμη ευρύτερα στρώματα διαθέσιμα για να στρατολογηθούν σε έναν εθνικό σκοπό. Το εθνικιστικό κίνημα των Παπούα ήταν σε αυτή τη φάση - όπως και τα περισσότερα εθνικιστικά κινήματα στο πρώιμο τους στάδιο - υπόθεση μιας μικρής ελίτ ή ιντελιγκέντσας· στη Δ. Παπούα στις αρχές της δεκαετίας του 1960 είχε μόλις εμφανιστεί ο εθνικισμός, το έθνος όμως ήταν ακόμη απόν.

Η μεταβατική περίοδος (1962-1969)

Τον Οκτώβριο του 1962 οι Ολλανδοί αποχώρησαν και - όπως προέβλεπε η Συμφωνία της Νέας Υόρκης - την ευθύνη της περιοχής ανέλαβε η «Προσωρινή Διοίκηση των Ηνωμένων Εθνών» (UNTEA). Ήταν η πρώτη φορά που ο ΟΗΕ είχε την άμεση διοικητική ευθύνη κάποιου εδάφους. Η Συμφωνία προέβλεπε πως επτά μήνες μετά η διοίκηση της Δ. Παπούα θα περνούσε στην ευθύνη της ινδονησιακής κυβέρνησης, η οποία ήταν υποχρεωμένη να διενεργήσει δημοψήφισμα εντός έξι χρόνων με ερώτημα την παραμονή στην Ινδονησία ή την ανεξαρτησία. Ο καθορισμός των υπεύθυνων διοικητικών αρχών μετά την αποχώρηση των Ολλανδών ήταν ζήτημα που υποτασσόταν στην κεντρική μέριμνα της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης, δηλαδή τη ρύθμιση του πολιτικού καθεστώτος της Δ. Παπούα. Ως προς αυτό, ο ΟΗΕ, η Ολλανδία και η Ινδονησία υποχρεούνταν, πρώτον, «να προστατεύσουν τα πολιτικά δικαιώματα και τις ελευθερίες των Παπούα, και [δεύτερον] να διασφαλίσουν ότι η αυτοδιάθεση θα ασκηθεί ελεύθερα και σε συμφωνία με τη διεθνή πρακτική» (Saltford, 2003, σ.180). Κατά τον John Saltford, ο οποίος μελέτησε ενδελεχώς τη συγκεκριμένη περίοδο και ιδιαίτερα τον ρόλο του ΟΗΕ, όχι απλά τα τρία μέρη της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης απέτυχαν να φανούν συνεπή σε αυτές τις δύο υποχρεώσεις, αλλά αυτό συνέβη «σκοπίμα»: κανένα από τα τρία μέρη, και πρωτίστως η ινδονησιακή κυβέρνηση που είχε πλέον το πάνω χέρι, δεν επέδειξε πραγματική βούληση να προωθήσει ουσιαστικά και πραγματικά τη γνήσια άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση από τους Παπούα (Saltford, 2003, σ.180). Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα που εξαγεί ο Saltford, διαπιστώνουμε ότι η Συμφωνία της Νέας Υόρκης μόνο τύποις επελήφθη της αυτοδιάθεσης των Παπούα· στην ουσία ήταν αποτέλεσμα της παρέμβασης των ΗΠΑ, με σκοπό να διευθετηθεί η διένεξη μεταξύ Ινδονησίας και Ολλανδίας προς όφελος της πρώτης.

Παρενθετικά να υπενθυμίσουμε πως κύρια στόχευση των ΗΠΑ ήταν να διασφαλίσουν ότι η Ινδονησία δε θα ακολουθούσε φιλο-σοβιετική στάση. Η υποστήριξη του αιτήματος ενσωμάτωσης της Δ. Παπούα ικανοποιούσε την ινδονησιακή κυβέρνηση και ταυτόχρονα αφαιρούσε από τον Σουκάρνο ένα όπλο χειραγώγησης των αμερικανο-σοβιετικών ανταγωνισμών. Η δέσμευση των ΗΠΑ προς αυτή την κατεύθυνση έγινε ισχυρότερη μετά την ανατροπή του Σουκάρνο και τη σύσφιγξη των σχέσεων με το αντικομμουνιστικό καθεστώς του Σουχάρτο. Η Ινδονησία μετά τη σύναψη της Συμφωνίας, τόσο επί Σουκάρνο όσο και επί Σουχάρτο, μετά βίας έκρυβε την αντίθεσή της στη διενέργεια δημοψηφίσματος στη Δ. Παπούα· η μοναδική επιλογή που θα δεχόταν ήταν η επίσημη ενσωμάτωση της Δ. Παπούα. Η Ολλανδία είχε σχεδόν παραιτηθεί από κάθε διάθεση ανάμειξης και ο ΟΗΕ δε φάνηκε διατεθειμένος να δράσει ενάντια στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα και να υπερασπιστεί μόνος την ουσία της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης· αποδέχτηκε τη δρομολογημένη εξέλιξη και περιορίστηκε στο να διαφυλάξει ένα προσωπείο νομιμότητας στο «δημοψήφισμα» που διενεργήθηκε το 1969 (Saltford, 2003, σ.13-5, 82-3, 180-84). Στις παρακάτω σελίδες θα παρουσιάσουμε λίγο αναλυτικότερα τις εξελίξεις αυτής της περιόδου και θα σταθούμε στις στάσεις και αντιδράσεις των γηγενών, στις οποίες μπορεί να εντοπίσει κανείς τις απαρχές της μαζικοποίησης της εθνικής ταυτότητας και του ίδιου του αποσχιστικού κινήματος. Τα γεγονότα αυτής της περιόδου έχουν καταγραφεί στη συλλογική μνήμη των Παπούα ως κραυγαλέα καταστρατήγηση του δικαιώματός τους στην αυτοδιάθεση και υπέχουν θέση συλλογικού τραύματος, αποτελώντας ως σήμερα πηγή τροφοδότησης των αποσχιστικών τους επιδιώξεων και μόνιμη επωδό θυματοποίησης στον εθνικιστικό λόγο.

Η περίοδος της UNTEA υπήρξε πολύ σύντομη (Οκτώβριος 1962 – Μάιος 1963) και μάλλον προβλέφθηκε στη Συμφωνία της Νέας Υόρκης, για να αποφύγουν οι Ολλανδοί την απευθείας παράδοση στην Ινδονησία. Η δύναμη που απέστειλε ο ΟΗΕ ήταν σχετικά μικρή και σε κάθε περίπτωση υπερκεράστηκε από τις ινδονησιακές δυνάμεις, οι οποίες ασκούσαν *de facto* την εξουσία στην περιοχή ήδη από την περίοδο της UNTEA (Osborne, 1986, σ.53, Savage, 1978, σ.984). Η ινδονησιακή πολιτική απέναντι στους κατοίκους της Δ. Παπούα *στόχευε εξ αρχής στην αφομοίωσή τους και στον τερματισμό της πολιτικής δραστηριότητας* που είχε ξεκινήσει την περίοδο της αποικιοκρατίας. Ο πρώτος και κύριος τρόπος υπηρετήσης αυτών των πολιτικών περιελάμβανε διάφορες πρακτικές απαγορεύσεων, καταστολής και προπαγάνδας. Ήδη από τους πρώτους μήνες η UNTEA, υπό την πίεση των ινδονησιακών δυνάμεων, απαγόρευσε τη σημαία του εθνικιστικού κινήματος και τον εορτασμό της 1^{ης} Δεκεμβρίου. Ταυτόχρονα, στα σχολεία τα βιβλία δίδασκαν την κυρίαρχη εθνικιστική αφήγηση ενσωματώνοντας την ιστορία της Δ. Παπούα στην ινδονησιακή (Saltford, 2003, σ.181, Savage, 1978, σ.984, van der Veur, 1963,

σ.333, Webster, 2001). Με την επίσημη ανάληψη του ελέγχου της Δ. Παπούα (1^η Μαΐου 1963) οι ινδονησιακές αρχές συνέχισαν με μεγαλύτερη ένταση αυτές τις πρακτικές· την πρώτη ακριβώς μέρα οργανώθηκε στην κεντρική πλατεία της Hollandia με επικεφαλής τον ίδιο τον υπουργό Πολιτισμού της Ινδονησίας η καύση της σημαίας και πολιτισμικών τεχνουργημάτων των Παπούα, καθώς και σχολικών βιβλίων από την αποικιακή περίοδο (Budiardjo, 2008, Webster, 2007, σ.92). Χαρακτηριστικά είναι τα ονόματα τα οποία αντικατέστησαν την ολλανδική ονομασία της πρωτεύουσας (*Hollandia*): αρχικά υιοθετήθηκε το «Νέα Πόλη» (*Kota Baru*) και λίγο αργότερα το «Πόλη του Σουκάρνο» (*Sukarnopura*) (Ballard, 1999). Πέρα από αυτές τις αποφάσεις που αποσκοπούσαν στην επιβολή της κυριαρχίας στο συμβολικό επίπεδο, πιο σημαντικό ίσως ήταν το γεγονός ότι ως το τέλος του 1963 η τροχιά παπουανοποίησης της τοπικής διοίκησης είχε αντιστραφεί, απαγορεύτηκαν όλα τα γηγενή πολιτικά κόμματα – επτά τον αριθμό – όπως και κάθε πολιτική δραστηριότητα χωρίς την έγκριση των αρχών (διαδηλώσεις, δημοσιεύσεις), ενώ το Συμβούλιο της Νέας Γουινέας καταργήθηκε· στη θέση του δημιουργήθηκε άλλο όργανο, τα μέλη του οποίου ήταν όλα διορισμένα από την Τζακάρτα (Chauvel, 2005, σ.34, Saltford, 2003, σ.74, Tebay, 2003, σ.123, Webster, 2001). Δε χωράει αμφιβολία πως το εθνικιστικό κίνημα, αλλά και συνολικά η εκπαιδευμένη από τους Ολλανδούς γηγενής ελίτ είχαν δεχτεί ισχυρά χτυπήματα μόλις εντός έτους από την αποχώρηση των Ολλανδών αποικιοκρατών.

Κατά την αρχική περίοδο της ινδονησιακής κυριαρχίας, που μόλις περιγράψαμε, η γηγενής ελίτ βρέθηκε να διασπάται σε διαφορετικές στάσεις και επιλογές. Αρχικά, κάποια μέλη της, όχι αναγκαστικά τα πλέον φιλο-ολλανδικά, αλλά αυτά που εναντιώνονταν εντονότερα στην ινδονησιακή προοπτική, αποχώρησαν τον Οκτώβριο του 1962 μαζί με τους Ολλανδούς. Εκεί συγκρότησαν την «Επιτροπή Απελευθέρωσης της Δυτικής Παπούα», με πιο επιφανή μέλη της τους Nicholaas Jouwe και Markus Kaisiero, διατηρώντας παράλληλα κάποιους δεσμούς με υποστηρικτές στη Δ. Παπούα. Η «εξόριστη ηγεσία», η οποία υπήρξε για αρκετά χρόνια σημαντικός παράγων του εθνικιστικού και αποσχιστικού κινήματος, ήταν εξαρχής βέβαιη πως η ινδονησιακή κυβέρνηση δεν είχε καμία πρόθεση να επιτρέψει την ελεύθερη έκφραση της πολιτικής βούλησης των Παπούα. Η δράση της εστιάστηκε στην άσκηση πίεσης προς τις ξένες κυβερνήσεις και τον ΟΗΕ και στη γνωστοποίηση των ινδονησιακών πολιτικών ενάντια στους γηγενείς (Chauvel, 2005, σ.33-5). Από τα εναπομείναντα στη Δ. Παπούα μέλη της ελίτ και των πολιτικά ενεργών στρωμάτων ίσως η πλειοψηφία συνέχιζε να ελπίζει στην πιθανότητα δίκαιης εφαρμογής των προβλέψεων της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης περί αυτοδιάθεσης. Σε αντίθεση δηλαδή με την ομάδα των εξορίστων δεν προεξοφλούσε την καταστρατήγησή τους από την Ινδονησία, χωρίς βέβαια να νιώθει ικανοποιημένη από τις πολιτικές της κυβέρνησης (Chauvel,

2005, σ.32-3, 35). Ίσως είναι αυτή η στάση υπομονής και ελπίδας, η οποία εξελήφθη από τους Ινδονήσιους ως αφέλεια και ευπιστία των γηγενών, που εξηγεί τη σχετικά ειρηνική και συναινετική υποδοχή της ινδονησιακής διοίκησης από μεγάλο μέρος των γηγενών (τη στιγμή που οι Ινδονήσιοι ανέμεναν εντονότερη αντίσταση) (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.16). Υπήρξε όμως και ένα σεβαστό τμήμα της γηγενούς ελίτ και εθνικιστικής ηγεσίας που είχε παραμείνει στη Δ. Παπούα, το οποίο έδειξε κατά τους πρώτους μήνες να συντάσσεται ξεκάθαρα με την Τζακάρτα. Πέρα από τις προαναφερθείσες πρακτικές «μαστίγιου», που ακολούθησαν οι ινδονησιακές αρχές, ο δεύτερος τρόπος υπηρετήσης των πολιτικών τους ήταν αυτός του «καρότου»: έκαναν συστηματικές προσπάθειες ήδη από την περίοδο της UNTEA να προσεταιριστούν γηγενείς ηγέτες με επιρροή, ακόμα και εθνικιστές ή δεδηλωμένους αντιπάλους της Ινδονησίας. Η τακτική τους περιελάμβανε οργανωμένες επισκέψεις στην Τζακάρτα, όπου επιφυλάσσονταν στους ηγέτες από τη Δ. Παπούα επίσημη υποδοχή, συναντήσεις με ανώτατους αξιωματούχους και πολιτικούς, καθώς και πλουσιοπάροχη φιλοξενία. Σε αυτό το πλαίσιο, η κυβέρνηση όρισε ως πρώτο κυβερνήτη της Δ. Παπούα τον E. J. Bonay, εκ των ηγετών του Parna και προεδρεύοντα του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας. Αυτή η απόπειρα απόκτησης ερεισμάτων μεταξύ της γηγενούς ηγεσίας είχε κάποια επιτυχία, όπως φανερώνεται από σχετικές δηλώσεις, ψηφίσματα, ακόμα και συγκεντρώσεις από πλευράς γηγενών (Chauvel και Bhakti, 2004, 15-6, van der Veur, 1963, σ.335). Η αυτοεξορία των πιο αντι-ινδονησιακών στοιχείων της γηγενούς ελίτ, καθώς και η στάση αναμονής ή και υποστήριξης από τους υπόλοιπους, επιβεβαίωσαν στα μάτια των Ινδονήσιων την ούτως ή άλλως επίσημη θέση τους πως το εθνικιστικό κίνημα στη Δ. Παπούα δεν ήταν αυθεντικό, αλλά ενορχηστρωμένο από υποχείρια των Ολλανδών.

Αυτή η αντίληψη όμως έμελλε πολύ γρήγορα να διαψευστεί, αρχικά ως προς τη γηγενή ελίτ. Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα το τμήμα της ελίτ που είχε πειστεί αρχικά να συνεργαστεί και να αποδεχτεί την ινδονησιακή εξουσία άρχισε να αποστασιοποιείται και να διαμορφώνει (ή να επανέρχεται στην) αντιθετική στάση απέναντι στην Ινδονησία (Chauvel, 2005, σ.74-5, Chauvel και Bhakti, 2004, σ.22, Saltford, 2003, σ.77, Webster, 2007, σ.92). Η αιτία που εξέθρεψε αυτή τη στάση τα επόμενα χρόνια - πέρα από τις προαναφερθείσες πολιτικές κατάπνιξης της εθνικιστικής και εν γένει πολιτικής δραστηριότητας - ήταν οι «οικονομικές και διοικητικές αποτυχίες της ινδονησιακής διοίκησης», οι οποίες σε μεγάλο βαθμό οφείλονταν στην οικονομική κρίση των τελευταίων ετών της διακυβέρνησης Σουκάρνο καθώς και στην ανατροπή του πρώτου Ινδονήσιου προέδρου, που συνοδεύτηκε από βία και έντονη αναταραχή στην κεντρική πολιτική σκηνή, κάτι που μοιραία έφερε το ζήτημα της Δ. Παπούα σε δεύτερη μοίρα. Το αποτέλεσμα ήταν πως η γηγενής ελίτ, συνηθισμένη ίσως και στην ανάπτυξη των τελευταίων

χρόνων της ολλανδικής διοίκησης, ένωσε παραμελημένη από την κεντρική κυβέρνηση. Μια άλλη αιτία ήταν ίσως η συμπεριφορά των Ινδονήσιων αξιωματούχων, οι οποίοι από τη μία πλευρά επέδειξαν έναν σχεδόν ιεραποστολικό ζήλο στο να «εκπολιτίσουν» τις «πρωτόγονες», ημίγυμνες φυλές στην ενδοχώρα της Δ. Παπούα και απ' την άλλη συχνά ενεργούσαν με σκοπό το προσωπικό όφελος (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.16,18, Webster, 2001).

Η δυσaráσκεια των ελίτ δεν αποτέλεσε όμως τη μοναδική πηγή ανησυχίας για τις ινδονησιακές αρχές· εξίσου σημαντική ή σημαντικότερη ήταν η εκδήλωση εξεγέρσεων σε διάφορες περιοχές της Δ. Παπούα. Στις προαναφερθείσες αιτίες αυτών των εξεγέρσεων μπορούμε να προσθέσουμε και δύο ακόμη: Πρώτον, για ένα σημαντικό τμήμα του γηγενούς πληθυσμού η επαφή με τις ινδονησιακές αρχές ήταν η πρώτη μορφή υπαγωγής στην εξουσία ενός κρατικού μηχανισμού (Webster, 2001). Υπενθυμίζουμε πως, όταν αποχώρησαν οι Ολλανδοί, το 30% του πληθυσμού παρέμενε εκτός της κυβερνητικής σφαίρας· η πρωτόγνωρη γι' αυτούς επαφή είναι πολύ πιθανό να προκάλεσε αντιδράσεις και αντιστάσεις. Δεύτερον, η ολοένα και πιο ορατή απροθυμία της ινδονησιακής κυβέρνησης να διενεργήσει ένα δίκαιο δημοψήφισμα τροφοδότησε την εκδήλωση αντιδράσεων. Η πρώτη σημαντική τέτοια εξέγερση έλαβε χώρα στην περιοχή Arfak, στη βορειοδυτική χερσόνησο του νησιού, η οποία αποτέλεσε τη σημαντικότερη εστία της βίαιης αντι-κυβερνητικής δράσης τουλάχιστον ως το 1969. Η εξέγερση ή, ορθότερα, η αλληλουχία διάφορων εξεγερσιακών περιστατικών ξεκίνησε το 1963 και κορυφώθηκε το 1965· περιελάμβανε βίαιες επιθέσεις σε περιπολίες και φυλάκια του ινδονησιακού στρατού και της αστυνομίας και τουλάχιστον μία επίθεση εναντίον εγκαταστάσεων της εταιρείας Shell. Η εξέγερση κατεστάλη το 1967, δύο χρόνια αφότου ο στρατός εξαπέλυσε την πρώτη από μια σειρά μεγάλης κλίμακας ειδικών επιχειρήσεων που θα ακολουθούσαν τις επόμενες δεκαετίες στη Δ. Παπούα για την αντιμετώπιση του ανταρτοπόλεμου. Αξιοσημείωτο ως προς την πολιτική διάσταση αυτής της εξέγερσης ήταν ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι συγκρούσεις με τις στρατιωτικές δυνάμεις ξεκίνησαν μετά από απόπειρες των γηγενών να υψώσουν τη σημαία της Δ. Παπούα, ενώ αρκετοί γηγενείς κυβερνητικοί υπάλληλοι (συμπεριλαμβανομένων αστυνομικών) όχι απλά υποστήριξαν αλλά συμμετείχαν ενεργά σε διάφορα επεισόδια. Η πιο σημαντική πολιτική διάσταση της εξέγερσης στο Arfak, όμως, ήταν ότι στα πλαίσιά της αναδύθηκε η OPM, η οποία έμελλε να αποτελέσει την κύρια αποσχιστική οργάνωση στη Δ. Παπούα. Η OPM δεν εμφανίστηκε μέσω μιας τυπικής διαδικασίας ίδρυσης αλλά, περίπου το 1964-65, όταν οι εξεγερθέντες άρχισαν να αυτοπροσδιορίζονται χρησιμοποιώντας αυτή την ονομασία (McGibbon, 2006, σ.26, Saltford, 2003, σ.78-80). Οι διάφορες εξεγέρσεις και η καταστολή τους συνεχίστηκαν τα επόμενα χρόνια, προκαλώντας εκατοντάδες ή και χιλιάδες θανάτους γηγενών, αλλά και μελών του

στρατού και της αστυνομίας· ένας Αμερικανός αξιωματούχος, που βρέθηκε στο νησί το 1968, ανέφερε πως η περιοχή βρισκόταν σε κατάσταση «ημι-εξέγερσης» (Cookson, 2004, McGibbon, 2006, σ.27). Οι μεγαλύτερες από αυτές τις εξεγέρσεις έλαβαν χώρα στην κεντρική ορεινή περιοχή της Δ. Παπούα λίγο πριν τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1969. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως δεκάδες γηγενείς αστυνομικοί ενώθηκαν με τους εξεγερμένους (Saltford, 2003, σ.134-7, 156-7, Savage, 1978, σ.990). Επιπλέον, εκτός από τις διάφορες εξεγέρσεις και τη δράση του OPM στην ύπαιθρο, είχαν δημιουργηθεί και κάποιες μυστικές οργανώσεις στα αστικά κέντρα· η σπουδαιότερη απ' αυτές είχε μάλιστα πτέρυγα νεολαίας, εξέδιδε περιοδικά με εθνικιστικό και απελευθερωτικό περιεχόμενο και οργάνωσε διαδηλώσεις ενάντια στη μεθόδευση του δημοψηφίσματος από τις ινδονησιακές αρχές (Osborne, 1986, σ.54).

Οι εξεγέρσεις αυτής της περιόδου δεν είχαν αποκτήσει ακόμα εθνικιστικό χαρακτήρα, αλλά αποτελούσαν εκδήλωση του διάχυτου αντι-ινδονησιακού αισθήματος μεταξύ των γηγενών, το οποίο είχαν καταγράψει αρκετοί ξένοι αξιωματούχοι και όσοι δημοσιογράφοι είχαν καταφέρει να ξεπεράσουν την ινδονησιακή τακτική απαγόρευσης ή αυστηρών κανονισμών σχετικά με την παρουσία ξένων μέσων ενημέρωσης στη Δ. Παπούα (Saltford, 2003, σ.74, 154, 183). Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικές για τη μαζικοποίηση του εθνικιστικού κινήματος και την ανάδυση αποσχιστικών επιδιώξεων για διάφορους λόγους: όχι μόνο γιατί η άνοδος του αντι-ινδονησιακού αισθήματος ήταν προπομπός της δημιουργίας μιας μαζικής, κοινής εθνικής ταυτότητας, αλλά και γιατί σηματοδοτούσαν την απαρχή πολιτικοποίησης ευρύτερων στρωμάτων και τη σύνδεσή τους με τμήματα της γηγενούς ελίτ, επέτρεψαν την εμφάνιση μιας οιονεί αποσχιστικής οργάνωσης, της OPM, και κυρίως γιατί ένωσαν σε από κοινού, αντι-ινδονησιακή συγκρουσιακή δράση διάφορες φυλές, ως τότε αποκομμένες ή και εχθρικές μεταξύ τους (Saltford, 2003, σ.135). Το τελευταίο σημείο σηματοδοτεί την ενεργοποίηση των μηχανισμών *απενεργοποίησης ορίων* και *μεισιτείας*, και μάλιστα όχι μόνο στο επίπεδο των ελίτ αλλά, πλέον, και των «μαζών».

Η περίοδος αυτή τελειώνει με τη διενέργεια δημοψηφίσματος, το οποίο επικύρωσε την ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία. Το δημοψήφισμα αυτό – το οποίο ονομάστηκε «Πράξη Ελεύθερης Επιλογής» (Act of Free Choice) – ήταν στην πραγματικότητα μια παρωδία, όπως έχουμε αναφέρει, καθότι διενεργήθηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε να επικυρώσει την προειλημμένη και αταλάντευτη απόφαση της ινδονησιακής κυβέρνησης, η οποία είχε εξασφαλίσει τη συναίνεση των ΗΠΑ. Παρουσιάζοντας συνοπτικά τα γεγονότα που οδήγησαν σε αυτή την εξέλιξη, μπορούμε να πούμε καταρχήν πως μπορεί ο Σουκάρνο να δέχτηκε τον όρο του δημοψηφίσματος στη Συμφωνία της Νέας Υόρκης, πιστεύοντας ότι μετά την εξάχρονη

περίοδο ινδονησιακής διοίκησης οι γηγενείς θα επιθυμούσαν την ένταξη στην Ινδονησία, όμως διάφορες τοποθετήσεις Ινδονήσιων αξιωματούχων ήδη από το 1963 αναδεικνύουν μια διαφορετική εικόνα, καθώς είτε προτείνουν με ωμό τρόπο την άρνηση διεξαγωγής δημοψηφίσματος (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.14) είτε τη δικαιολογούν στη βάση της προσδοκίας ότι οι ίδιοι οι Παπούα θα αρνούνταν αυτή τη διεξαγωγή (van der Veur, 1963, σ.334). Η πιο αυταρχική έκφανση αυτού του επιχειρήματος έμελλε τελικά να κυριαρχήσει. Το 1965 η Ινδονησία αποχώρησε από τον ΟΗΕ και ο Σουκάρνο, λίγο καιρό πριν ανατραπεί, ανακοίνωσε πως η αυτοδιάθεση των Παπούα θεωρούνταν συντελεσμένη (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.15). Το καθεστώς Σουχάρτο επανέφερε τη χώρα στον ΟΗΕ και το 1967 αποφάσισε τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, κυρίως για να μη στιγματιστεί ότι αθετεί διεθνείς συμφωνίες³⁸⁴ (Webster, 2001). Το μέλημά τους πλέον ήταν να διεξαχθεί το δημοψήφισμα με τρόπο ο οποίος θα διασφάλιζε το επιθυμητό γι' αυτούς αποτέλεσμα και ταυτόχρονα θα διατηρούσε μια εικόνα αξιοπιστίας στη διεθνή κοινότητα (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.19). Αυτό που πάση θυσία ήθελαν να αποφύγουν οι Ινδονήσιοι ήταν η αρχή «έναν άνθρωπο, μία ψήφο». Τη στάση τους αυτή τη δικαιολόγησαν στη βάση του – τυπικά αποικιοκρατικού και παλιότερα απορριπτόμενου από τους ίδιους – επιχειρήματος ότι το μορφωτικό επίπεδο και η πολιτισμική ανάπτυξη των Παπούα ήταν σε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο. Η συμφωνία της Νέας Υόρκης προσέφερε περιθώρια επινόησης μιας *ad hoc* μεθόδου, καθότι προέβλεπε γενικώς πως το δημοψήφισμα έπρεπε να συνάδει με τη διεθνή πρακτική. Η λύση που προκρίθηκε ήταν αυτή της «διαβούλευσης»: η απόφαση για το αν θα παρέμενε η Δ. Παπούα στην Ινδονησία θα λαμβανόταν από 1026 εκπροσώπους της γηγενούς κοινωνίας, κατανομημένους σε οκτώ περιφερειακά συμβούλια, το καθένα από τα οποία έπειτα από συζήτηση θα εξέδιδε μια ομόφωνη απόφαση. Κάθε μέλος των περιφερειακών συμβουλίων θα αντιστοιχούσε σε περίπου 750 άτομα (Chauvel, 2005, σ.35, Savage, 1978, σ.988-9, Webster, 2001).

Ο ΟΗΕ, διαμέσου και του ειδικού απεσταλμένου του που θα επέβλεπε τη διαδικασία του δημοψηφίσματος, ουσιαστικά συμφώνησε ότι η μη διεξαγωγή άμεσης καθολικής ψηφοφορίας ήταν αναπόδραστη λόγω του ότι οι κάτοικοι ήταν ανέτοιμοι για κάτι τέτοιο. Παρ' όλα αυτά, ο απεσταλμένος πρότεινε αρχικά την εφαρμογή μιας μικτής μεθόδου, η οποία θα περιελάμβανε άμεση ψηφοφορία για τους κατοίκους των πόλεων και δι' αντιπροσώπων για τους υπόλοιπους, ενώ αργότερα πρότεινε την καθολική ψηφοφορία στην ανάδειξη των εκπροσώπων. Και οι δύο αυτές προτάσεις, που σκόπευαν στη διασφάλιση κάποιων, έστω, εχέγγυων δημοκρατικότητας,

³⁸⁴ Ένας πρόσθετος λόγος, που οι Ινδονήσιοι δεν ανέφεραν, ήταν ότι, όντας εκτός ΟΗΕ, έχαναν το δικαίωμα να διαχειριστούν το – ιδρυθέν το 1963 – «Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη της Δυτικής Παπούα» (FUNDWI), στο οποίο οι Ολλανδοί είχαν συνεισφέρει 30 εκ. δολάρια (Saltford, 2003, σ.76, Webster, 2001).

απορρίφθηκαν διαδοχικά από την Ινδονησία, με τη σιωπηρή υποστήριξη των ΗΠΑ, των Ολλανδών και της Γραμματείας του ΟΗΕ (Saltford, 2003, σ.182-3, Savage, 1978, σ.988). Περιορίζοντας δραματικά τον αριθμό των μελών του εκλεκτορικού σώματος, ήταν σχετικά εύκολο για τις ινδονησιακές αρχές να καθορίσουν τη σύστασή του, καθώς και να «προετοιμάσουν και να κατευθύνουν» τους εκπροσώπους, όπως έγραφε στον Σουχάρτο ο διοικητής των ινδονησιακών στρατιωτικών δυνάμεων στη Δ. Παπούα. Πράγματι, οι ινδονησιακές υπηρεσίες ασφαλείας διενήργησαν διάφορες, μυστικές και φανερές, επιχειρήσεις εκφοβισμού και στυγνής χειραγώγησης προς αυτή την κατεύθυνση (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.20, ICG, 2001, σ.3, Kivimäki, 2006, σ.44-5, Savage, 1978, σ.988-9). Ακόμα και όταν ήρθε η στιγμή της «διαβούλευσης» των περιφερειακών συμβουλίων, Ινδονήσιοι αξιωματούχοι ήταν παρόντες – σε ορισμένες περιπτώσεις ένοπλοι – και ζήτησαν από τους εκπροσώπους να ψηφίσουν έχοντας κατά νουν πως «είχαν μία ιδεολογία, την *Pancasila*, μία σημαία, μία κυβέρνηση και μία χώρα που εκτεινόταν από το Sabang στο Merauke» (Webster, 2001). Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν είναι περίεργο ότι οι 1022 Παπούα που τελικά συμμετείχαν στις ψηφοφορίες των περιφερειακών συμβουλίων κατά το δεύτερο μισό του Ιουλίου του 1969 τάχθηκαν *ομόφωνα* υπέρ της ενσωμάτωσης στην Ινδονησία. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους η Γ. Σ. του ΟΗΕ με 84 ψήφους υπέρ και 30 αποχές επικύρωσε την απόφαση (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.20).

Η στάση των γηγενών απέναντι στην αυταρχική και βίαιη καταστρατήγηση της υπεσχημένης άσκησης του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση ήταν φυσικά έντονα επικριτική και διαποτισμένη από αίσθημα αδικίας. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος υπό κανονικές συνθήκες πιθανότατα θα ήταν εντελώς διαφορετικό: μυστικές αναφορές της αμερικάνικης πρεσβείας εκείνης της περιόδου εκτιμούσαν ότι το 90% των Παπούα ήταν υπέρ της ανεξαρτησίας (Kivimäki, 2006, σ.44, *The Economist*, 2010). Το 2005 εκδόθηκε εκτενής ιστορική μελέτη μετά από παραγγελία της ίδιας της ολλανδικής βουλής, η οποία επιβεβαίωνε τον νόθο και ενορχηστρωμένο χαρακτήρα του δημοψηφίσματος: πάντως, η ολλανδική κυβέρνηση δεν ενστερνίζεται αυτή τη θέση και δεν αμφισβητεί την ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία (A. Deutsch, 2005, TAPOL, 2005). Τα γεγονότα της δεκαετίας του 1960, που οδήγησαν τη Δ. Παπούα στην - ερήμην των κατοίκων της - ενσωμάτωση στην Ινδονησία, σηματοδότησαν την απαρχή μαζικοποίησης της εθνικής συνείδησης και πυροδότησαν τη διαμόρφωση αποσχιστικών επιδιώξεων. Το αίσθημα αδικίας μεταξύ των Παπούα για τα γεγονότα αυτά γιγαντώθηκε τα επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα στα πλαίσια του εθνικιστικού κινήματος, όπως σημειώσαμε παραπάνω. Ιδιαίτερα μετά την πτώση του Σουχάρτο ένα από τα κεντρικά - αν όχι το κεντρικό - αίτημα του εθνικιστικού κινήματος είναι η αναγνώριση από την κυβέρνηση του νόθου και αντιδημοκρατικού χαρακτήρα της «Πράξης Ελεύθερης Επιλογής», και η διενέργεια

ενός νέου, δίκαιου και ελεύθερου δημοψηφίσματος (Chauvel, 2005, σ.35-6, Saltford, 2003, σ.184, Tebay, 2003, σ.130-31). Σίγουρα, αν η Δ. Παπούα είχε ακολουθήσει τη μοίρα των υπόλοιπων Ολλανδικών Αν. Ινδιών το 1949, το ζήτημα της νόμιμης ή μη ενσωμάτωσής της πιθανότατα να μην ετίθετο καθόλου ή, πάντως, δε θα ετίθετο τόσο έντονα. Το παράδειγμα του Ατσέχ, όμως, για να μείνουμε στην Ινδονησία και να μην επεκταθούμε σε πλείστα παραδείγματα αποσχιστικών κινήματων σε μετα-αποικιακά κράτη, υποδεικνύει ότι η απρόσκοπτη ενσωμάτωση δεν αποτελούσε εχέγγυο μη εκδήλωσης φυγόκεντρων επιδιώξεων. Οι ινδονησιακές κυβερνήσεις τροφοδότησαν σε κρίσιμο βαθμό αυτές τις επιδιώξεις, όχι μόνο με τον τρόπο που δρομολόγησαν την ενσωμάτωση της Δ. Παπούα, αλλά και με τις μετέπειτα πολιτικές που ακολούθησαν στην περιοχή, τις οποίες εξετάζουμε στην επόμενη υποενότητα.

Η περίοδος της Νέας Τάξης (1968-1999)

Τα γεγονότα που οδήγησαν στην ένταξη της Δ. Παπούα στο ινδονησιακό κράτος έχουν μεγάλη συμβολική σημασία για το εθνικιστικό και αποσχιστικό κίνημα. Όμως, ήταν η εμπειρία από τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης η οποία αποτέλεσε τη σημαντικότερη ίσως *αναγκαία συνθήκη* για τη μαζικοποίηση και σχετική παγίωση της εθνικής συνείδησης ή, με όρους Hroch, για τη μετάβαση από τη Φάση Β στη Γ. Ήταν μέσω της καθημερινής εμπειρίας της κυριαρχίας και των γνωστικών σχημάτων τα οποία αυτή τροφοδότησε (Petersen, 2002) που νοηματοδοτήθηκαν σε ένα εθνικιστικό ή αποσχιστικό πλαίσιο τα πιο «κομβικά» γεγονότα, όπως η Συμφωνία της Νέας Υόρκης και η Πράξη Ελεύθερης Επιλογής. Η περίοδος που εξετάζουμε εδώ, αν και η εκτενέστερη χρονικά, είναι λιγότερο πυκνή σε σημαντικά γεγονότα· είναι όμως πολλαπλά σημαντική για τη διαμόρφωση των αντιλήψεων στη Δ. Παπούα και αποτελεί, άλλωστε, την κατεξοχήν περίοδο του ένοπλου αποσχιστικού κινήματος. Την αποσχιστική κινητοποίηση και σύγκρουση, καθώς και τα χαρακτηριστικά της OPM θα τα αναλύσουμε σε επόμενη ενότητα. Εδώ θα επικεντρωθούμε στην παρουσίαση των σημαντικότερων πτυχών της περιόδου της Νέας Τάξης στη Δ. Παπούα. Αυτές οι πτυχές είναι: α) η κρατική καταστολή και η πολιτική κυριαρχία, β) η οικονομική ανάπτυξη και οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, γ) οι πολιτικές αφομοίωσης και η πολιτισμική κυριαρχία, και δ) η μετανάστευση στη Δ. Παπούα από άλλες περιοχές της Ινδονησίας, ζήτημα το οποίο άπτεται ταυτόχρονα και των τριών υπόλοιπων πτυχών. Πριν εξετάσουμε διαδοχικά αυτές τις τέσσερις πτυχές, μπορούμε να σημειώσουμε πως στις οπτικές των ίδιων των Παπούα, αλλά και μέρους της βιβλιογραφίας, τα ειδικά χαρακτηριστικά της Νέας Τάξης υποβαθμίζονται και τονίζονται τα εθνικά της (Νέα Τάξη = Ινδονησία), ενώ ταυτόχρονα η εμπειρία των Παπούα υπό τις κυβερνήσεις Σουχάρτο θεωρείται η

πλέον τραυματική (σε σχέση με αυτό που βίωσαν οι υπόλοιπες ομάδες) ή και εντελώς ιδιόμορφη. Στην πραγματικότητα, έχουμε δει πως η Νέα Τάξη, αν και κληρονόμησε στοιχεία από τη διακυβέρνηση Σουκάρνο, αποτέλεσε ένα καθεστώς με ειδικά χαρακτηριστικά, καθώς και την πιο αυταρχική περίοδο διακυβέρνησης στην ινδονησιακή ιστορία. Επιπροσθέτως, οι διάφορες πτυχές της διακυβέρνησης της Νέας Τάξης (συγκεντροποίηση ισχύος, κυριαρχία του κέντρου, κρατικά προγράμματα μετανάστευσης κλπ.) εφαρμόστηκαν καθολικά, παράγοντας παρόμοιους τύπους συγκρούσεων («εθνοτικών» και «αποσχιστικών») σε διάφορες περιοχές, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος αυτού του κεφαλαίου· η διακυβέρνηση στη Δ. Παπούα πρέπει να εντάσσεται σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο, παρόλο που σαφώς υπήρξαν διαφορές ως προς την ένταση των πολιτικών, καθώς και ειδικά χαρακτηριστικά. Καταληκτικά, δεν ήταν τόσο ότι οι πολιτικές της Νέας Τάξης και το γενικότερο ύφος της εξουσίας της ήταν πολύ διαφορετικά στη Δ. Παπούα, όσο ότι η ιδιαίτερη ιστορική εμπειρία της περιόδου 1949-1969 οδήγησε σε μια ιδιαίτερη διήθηση και πρόσληψή τους, συγκρίσιμη όμως με την αντίστοιχη στο Ατσέχ και κυρίως στο Αν. Τιμόρ.

Κρατική καταστολή και πολιτική κυριαρχία Ξεκινώντας με τη διάσταση της καταστολής, μπορούμε καταρχήν να πούμε πως το καθεστώς Σουχάρτο, το οποίο αυτοπροβαλλόταν ως υπερασπιστής της ασφάλειας και της τάξης, βασίστηκε, σε σημαντικό βαθμό, και στη χρήση βίας. Η βία αυτή ίσως να ήταν επιλεκτική και σποραδική, ήταν όμως συγγνή και ακραίας έντασης (Elson, 2002, σ.173, Fuller Collins, 2002, σ.583-4). Πέρα από την κρατική βία, η Νέα Τάξη, όπως κάθε αυταρχικό καθεστώς, ήταν υπεύθυνο για ένα μακρύ κατάλογο παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κύριο όργανο της κρατικής βίας και αυθαιρεσίας ήταν ο στρατός, ο οποίος, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος, ήταν εκ των βασικών πυλώνων του καθεστώτος Σουχάρτο, με ρόλο ο οποίος επεκτεινόταν στην πολιτική και οικονομική σφαίρα. Η ιδιαιτερότητα του ρόλου του ινδονησιακού στρατού κατά την περίοδο της Νέας Τάξης δεν έγκειται στο ότι απλά εξασφάλισε διάφορα προνόμια εκμεταλλευόμενος την ελευθερία κινήσεων που του παρείχε η κυβέρνηση ως αντάλλαγμα στην αποτελεσματική διεκπεραίωση του κατασταλτικού του έργου, κάτι που έχει παρατηρηθεί σε διάφορα καθεστώτα (Tilly, 2003α, σ.233)· η πανίσχυρη θέση του στρατού – από τις τάξεις του οποίου άλλωστε προερχόταν ο Σουχάρτο – δεν ήταν απλώς αντάλλαγμα ή παρεμπίπτον κέρδος, αλλά κεντρικό, συστατικό γνώρισμα της Νέας Τάξης. Τη δραστηριοποίηση του στρατού στον τομέα της ανάπτυξης θα την περιγράψουμε λίγο παρακάτω, εδώ θα αναφερθούμε περισσότερο στον κατασταλτικό του ρόλο, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα έντονος, όπως είδαμε, στις τρεις «αποσχιστικές» περιφέρειες της Ινδονησίας. Βασικό εργαλείο διαχείρισης του προβλήματος κρατικής και εθνικής νομιμοποίησης,

που ανέκυπτε από την ανάπτυξη εθνικιστικών και αποσχιστικών επιδιώξεων στις τρεις αυτές περιφέρειες, ήταν η «στρατιωτική προσέγγιση». Στη Δ. Παπούα η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν εκτεταμένη και οι νεκροί από τις επιχειρήσεις του στρατού δεκάδες χιλιάδες. Η δράση του στρατού και οι καταστρεπτικές συνέπειές της κατά την περίοδο Σουχάρτο, καθώς και η γενικότερη μεταχείριση των γηγενών από τα στρατιωτικά σώματα, ενέσπειραν τον φόβο (Bonay και McGrory, 2004, σ.440-41) και ταυτόχρονα προκάλεσαν μια από τις πιο οξείες μορφές δυσaráσκειάς τους απέναντι στην κυβέρνηση, καθώς και την ισχυροποίηση των εθνικιστικών αισθημάτων. Φυσικά, το καθεστώς νομιμοποιούσε τη δράση του στρατού στη βάση του κινδύνου που δημιουργούσε το αποσχιστικό ένοπλο κίνημα για την ασφάλεια της περιοχής και την ακεραιότητα του κράτους. Κατά τη διάρκεια της Νέας Τάξης, σχεδόν κάθε τρία χρόνια το καθεστώς εξαπέλυε μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις για την κατάπνιξη της αποσχιστικής δράσης, ενώ από το 1989 ως το 1998 η Δ. Παπούα, όπως και το Ατσέχ και το Αν. Τιμόρ, είχε χαρακτηριστεί ως «Ζώνη Στρατιωτικών Επιχειρήσεων» (Kivimäki, 2006, σ.12-13, Tadjoeeddin, 2002, σ.29, Tebay, 2003, σ.125-6). Στα πλαίσια των επιχειρήσεων και αυτού του ειδικού καθεστώτος, ο στρατός δρούσε σχεδόν ανεξέλεγκτα· η αντιμετώπιση της OPM ήταν το πρόσχημα για την επιβολή και εδραίωση της κυριαρχίας επί του γηγενούς πληθυσμού μέσω του εκφοβισμού και της ωμής βίας. Η αίσθηση ότι ο στρατός ήταν ανεξέλεγκτος, τροφοδοτούμενη από την ατιμωρησία του στις ποικίλες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Rumbiak, 2003, σ.142), ενέτεινε τις παραπάνω αντιδράσεις μεταξύ των γηγενών. Πάντως, η OPM (σε αντίθεση με το GAM στο Ατσέχ μετά το 1990) δεν αποτέλεσε σε καμία περίπτωση σοβαρή απειλή για την ακεραιότητα του ινδονησιακού κράτους (όπως θα δούμε παρακάτω) ούτε υπήρξε ποτέ σε θέση να αντιπαρατεθεί με τον στρατό, πέρα από την εκδήλωση σποραδικών επιθέσεων. Με εξαίρεση το τέλος της δεκαετίας του 1970, όταν υιοθέτησε πρόσκαιρα μια περισσότερο διαλλακτική στάση (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.23), ο στρατός υπερέβαλλε σχετικά με την απειλή της OPM. Η συνεχής αναφορά όμως σε «εθνικούς κινδύνους» ήταν απαραίτητη για τη διατήρηση και νομιμοποίηση του ισχυρού πολιτικού ρόλου του στρατού (Bonay και McGrory, 2004, σ.440), καθώς και για τη συνέχιση της υψηλής κρατικής δαπάνης για την άμυνα.

Ως προς τον συνολικό αριθμό των θυμάτων που οφείλονται άμεσα ή έμμεσα στην κρατική βία, τόσο διεθνείς οργανώσεις, όπως η Διεθνής Αμνηστία (Kivimäki, 2006, σ.4), όσο και τοπικές οργανώσεις (Tebay, 2003, σ.137) τον υπολογίζουν στις 100.000. Αυτός είναι και ο αριθμός που υιοθετούν οι διάφοροι εκπρόσωποι των Παπούα. Άλλοι υπολογισμοί τοποθετούν τον αριθμό των θυμάτων στη Δ. Παπούα μεταξύ των 13.000 και των 80.000 (Tadjoeeddin, 2002, σ.46). Η ένταση της κρατικής βίας οδήγησε ορισμένες μελέτες, από τα πανεπιστήμια του Γέιλ (Bruntige *et al*, 2004) και του Σύνδνεϋ (Wing και King, 2005 και Elmslie, 2010), να θέσουν το ερώτημα

της γενοκτονίας. Πάντως οι μελέτες αυτές δεν αποφαίνονται ότι κάτι τέτοιο έχει λάβει χώρα πέραν πάσης αμφιβολίας. Η μελέτη του Γέιλ διαπιστώνει ότι διάφορες πρακτικές του στρατού και των δυνάμεων ασφαλείας στη Δ. Παπούα συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας· τέτοιες είναι η εκτεταμένη βία, το κάψιμο χωριών, οι εξωδικαστικές εκτελέσεις, οι εξαφανίσεις πολιτών, οι βασανισμοί, οι βιασμοί, αλλά και τα κρατικά προγράμματα μετανάστευσης καθώς και οι εξαναγκαστικές μετακινήσεις γηγενών, που έθεσαν σε κίνδυνο τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και προκάλεσαν ασθένειες, υποσιτισμό και θανάτους. Η ύπαρξη πρόθεσης – απαραίτητη για τη στοιχειοθέτηση απόπειρας γενοκτονίας – από την πλευρά των ινδονησιακών αρχών να «καταστρέψουν τους Παπούα» ως ομάδα δεν αποδεικνύεται, όμως υπάρχουν «ισχυρές ενδείξεις» που υποστηρίζουν μια τέτοια υπόθεση (Bruntige *et al*, 2004, σ.1, 74-5). Οι μελέτες από το πανεπιστήμιο του Σύδνεϋ αναφέρονται στην πιθανότητα «σιωπηρής» (Wing και King, 2005, σ.2) ή «αργής» γενοκτονίας (Elmslie, 2010), χωρίς να εξετάζουν αναλυτικά αν κάτι τέτοιο ισχύει. Η πιο πρόσφατη μελέτη δηλώνει πως, παρά τις «συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» των γηγενών, τα δημογραφικά στοιχεία από την περιοχή δε φαίνεται να υποστηρίζουν τη διάπραξη γενοκτονίας, κάτι που αρκετοί Παπούα ισχυρίζονται³⁸⁵. Προσθέτει, πάντως, πως η σύσταση μιας διεθνούς επιτροπής διερεύνησης αυτών των ισχυρισμών είναι απαραίτητη (Elmslie, 2010). Απ' την άλλη, υπάρχουν μελέτες οι οποίες, αν και δεν αμφισβητούν τη βίαιη και καταστροφική δράση του στρατού στη Δ. Παπούα, απορρίπτουν ως ανυπόστατους τους ισχυρισμούς τόσο περί 100.000 νεκρών όσο και περί γενοκτονίας (McGibbon, 2006, σ.95-8).

Η πολιτική κυριαρχία του καθεστώτος Σουχάρτο στη Δ. Παπούα δεν μπορούσε να βασίζεται μόνο στη σιδηρά γροθιά· πέρα από την έμφαση που έδινε η Νέα Τάξη στον τομέα της οικονομικής ανάπτυξης (κάτι που εξετάζουμε λίγο παρακάτω), το καθεστώς βασιζόταν και στη συγκεντροποίηση ισχύος ως μέσο ελέγχου των περιφερειών. Πέρα από τον στρατό, η μεγέθυνση του κέντρου βασίστηκε στον γραφειοκρατικό μηχανισμό και σε ένα πλέγμα πελατειακών σχέσεων, με αποτέλεσμα πολύ λίγες πολιτικές και οικονομικές αποφάσεις να λαμβάνονται από τις περιφέρειες. Μέσα σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο, οι κυβερνήσεις της Νέας Τάξης εν πολλοίς πέτυχαν να διατηρήσουν υπό άμεσο έλεγχο τον διοικητικό μηχανισμό στη Δ. Παπούα. Η πλειοψηφία των κυβερνητών – του τύποις υψηλότερου αξιώματος – ήταν γηγενείς (με εξαίρεση το μεγαλύτερο μέρος των δεκαετιών 1970 και 1980), σε μια προσπάθεια να διασφαλιστεί ένας βαθμός νομιμοποίησης μεταξύ του πληθυσμού. Όμως οι πραγματικές εξουσίες των κυβερνητών δεν ήταν διευρυμένες (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.44)· πιο ισχυρός

³⁸⁵ Για παράδειγμα, ο Thom Beanal, εκ των ηγετών του σύγχρονου κινήματος αυτοδιάθεσης, ισχυρίζεται πως διαπράττεται γενοκτονία εναντίον των Παπούα (Wing και King, 2005, σ.47).

ήταν ο ρόλος του γραμματέα της περιφέρειας, ο οποίος έδινε αναφορά όχι στον τυπικά προϊστάμενό του αλλά απευθείας στην Τζακάρτα (ICG, 2003, σ.11). Η θέση του γραμματέα καθώς και οι υπόλοιπες ανώτατες θέσεις της γραφειοκρατίας καταλαμβάνονταν συνήθως από μη Παπούα (θέμα στο οποίο αναφερόμαστε παρακάτω στη συζήτηση περί μετανάστευσης στη Δ. Παπούα), οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις ήταν αξιωματικοί του στρατού (Hernawan, 2009, σ.3). Οι γηγενείς κατελάμβαναν τις αμέσως επόμενες στη γραφειοκρατική ιεραρχία θέσεις. Η γηγενής ελίτ, λοιπόν, δεν ήταν απαραίτητη στην κυβέρνηση για τον έλεγχο της περιοχής. Χαρακτηριστικό της γηγενούς ελίτ την περίοδο της Νέας Τάξης ήταν η «διπλή αφοσίωσή» της: από τη μία εντάχθηκαν στην τοπική διοίκηση, επειδή αποτελούσε τη μοναδική γι' αυτούς διέξοδο επαγγελματικής αποκατάστασης, και αποδέχτηκαν την πραγματικότητα της ινδονησιακής κυριαρχίας· απ' την άλλη, πολλοί προσπάθησαν στο μέτρο των περιορισμένων περιθωρίων να υπηρετήσουν τα συμφέροντα του γηγενούς πληθυσμού και να τον υπερασπιστούν (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.44-6). Αυτή η στάση ενέτεινε την καχυποψία των κυβερνητικών αξιωματούχων έναντι των γηγενών ελίτ. Το ότι το καθεστώς είχε αποκλείσει τη δημοκρατική οδό αλλά και τη σύναψη κάποιας πελατειακού τύπου συμμαχίας με τη γηγενή ελίτ μέσω της παραχώρησης σ' αυτήν περιορισμένης αυτονομίας – αυτό δηλαδή που στη βιβλιογραφία της επίλυσης εθνοτικών διενέξεων έχει ονομαστεί *co-opted rule* (Schneckener, 2004, σ.22) – καθιστά πιο κατανοητό γιατί μοναδική οδός διακυβέρνησης της Δ. Παπούα ήταν ο ασφυκτικός κεντρικός έλεγχος και η καταστολή (McGibbon, 2006, σ.21).

Η Τζακάρτα δεν περιορίστηκε να εδραιώσει τον έλεγχο στα ανώτερα κλιμάκια της τοπικής διοίκησης και της γηγενούς ελίτ, αλλά αποπειράθηκε να τον επιτύχει και στη βάση της γηγενούς κοινωνίας. Καταρχήν, έχουμε ήδη αναφέρει πως για πολλές απομονωμένες κοινότητες στο εσωτερικό της περιοχής η ινδονησιακή εξουσία ήταν η πρώτη που έφτασε σε τέτοιο βαθμό άμεσου διοικητικού ελέγχου· αυτή η διαδικασία βέβαια, η οποία αρχικά προκάλεσε πολιτισμικό σοκ σε αυτές τις κοινότητες, ολοκληρώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970 (van den Broek, 2005, σ.91, Zöllner, 2005β). Η κρατική διείσδυση ήταν σύμφυτη με το εμπρόθετο ξερίζωμα των παραδοσιακών δομών και μορφών εξουσίας και την αντικατάστασή τους από το μοντέλο διοίκησης που εμφανιζόταν σε πανεθνικό επίπεδο. Η σημαντικότερη θέση στα κατώτερα (πρωτοβάθμια) κλιμάκια της κρατικής διοίκησης ήταν αυτή του «επικεφαλής χωριού», ο οποίος επιλεγόταν με βάση το μορφωτικό επίπεδο και την «καταλληλότητά» του. Πρώτιστος ρόλος του ήταν η υπηρετήση των κεντρικών σχεδιασμών στο τοπικό επίπεδο, όπου ήταν ο τελευταίος ιεραρχικά – αν και σημαντικός – ιμάντας μεταβίβασης των κεντρικών αποφάσεων. Σημαντικές ήταν επίσης οι θέσεις των «επικεφαλής φυλών», οι οποίοι, υποτίθεται, εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα των φυλών με βάση το εθιμικό τους δίκαιο· και αυτοί όμως

διορίζονταν από την κυβέρνηση και τις περισσότερες φορές, αν και γηγενείς, δεν αντιστοιχούσαν στις προϋπάρχουσες ηγεσίες. Η επιβολή αυτών των διοικητικών δομών δεν έγινε ευμενώς αποδεκτή από τη γηγενή κοινωνία στις περισσότερες περιπτώσεις: οι δύο αυτοί θεσμοί, μαζί με τον στρατό, η εδαφική διάταξη του οποίου ακολουθούσε τη διάρθρωση της κρατικής διοίκησης συγκροτώντας μια παράλληλη κυβέρνηση (Roosa, 2007, σ.101), αποτελούσαν το πρόσωπο της κρατικής εξουσίας για την πλειοψηφία των γηγενών. Το γεγονός αυτό από μόνο του, το ότι οι αποφάσεις τους δεν λάμβαναν τις περισσότερες φορές υπόψη τη θέληση των τοπικών κοινοτήτων, καθώς και το ότι οι επικεφαλής χωριών δεν ήταν σε πολλές περιπτώσεις γηγενείς αλλά μετανάστες, αποτελούν αίτια της δυσαρέσκειας των γηγενών. Στην περίπτωση δε των παραδοσιακών ηγετών η δυσαρέσκεια ήταν αυξημένη, καθώς πολλές φορές έχαναν την εξουσία και το κύρος τους (Hernawan, 2009, σ.3, van den Broek, 2005, σ.86-7, Zöllner, 2005a, σ.15-6). Επίσης, πρέπει να σημειώσουμε ότι ένα επιπρόσθετο μέσο ελέγχου της Δ. Παπούα ήταν η απαγόρευση ίδρυσης γηγενών κομμάτων, κάτι που φυσικά ίσχυε για όλες τις περιφέρειες της χώρας.

Οικονομική ανάπτυξη και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες Βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου της Νέας Τάξης στη Δ. Παπούα ήταν η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Άλλωστε, όπως είδαμε, ο στόχος της ανάπτυξης αποτελούσε έναν από τους τρεις πυλώνες της «οργανικιστικής» ιδεολογίας της Νέας Τάξης· πράγματι, το καθεστώς Σουχάρτο πέτυχε τη ραγδαία επιτάχυνση της ανάπτυξης στην Ινδονησία, γεγονός που του εξασφάλισε κρίσιμη υποστήριξη για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η ανάπτυξη αυτή χρηματοδοτήθηκε μέσω του χαλαρού ρυθμιστικού πλαισίου που προσέλκυσε ξένες επενδύσεις και τα έσοδα από την εκμετάλλευση φυσικών πόρων της χώρας. Ταυτόχρονα, όμως, η ανάπτυξη αυτή σηματοδεύτηκε τόσο από τις ανισότητες που δημιουργήθηκαν όσο και από πρακτικές πλήρους αδιαφάνειας, που ευνόησαν τον πλουτισμό μιας κλεπτοκρατικής ελίτ, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Σουχάρτο, και τον «εκφυλισμό» του στρατού σε μια «οικονομική αυτοκρατορία» (McAdam *et al*, 2001, σ.328). Η Δ. Παπούα είναι μια εξαιρετικά πλούσια σε φυσικούς πόρους περιοχή και ήταν φυσικό να αποτελέσει μια από τις αναπτυξιακές εστίες της περιόδου (κάτι που συνεχίζεται ως σήμερα). Το γεγονός αυτό καθόρισε σε σημαντικό βαθμό την εμπειρία των γηγενών από την περίοδο της Νέας Τάξης. Αν και υπάρχουν θετικές όψεις της ανάπτυξης στη Δ. Παπούα, οι συνολικότερες συνέπειές της δεν έχουν υπάρξει επωφελείς για τον γηγενή πληθυσμό ή, τουλάχιστον, αυτή είναι η άποψη των περισσότερων Παπούα: η ανάπτυξη παραπέμπει στην εκμετάλλευση της γης «τους», την καταστροφή του περιβάλλοντος και του ίδιου του τρόπου ζωής τους σε πολλές περιπτώσεις, τον αυταρχικό ρόλο του στρατού, το μικρό και άνισα

κατανομημένο κέρδος από την οικονομική δραστηριότητα. Όλα αυτά θεωρήθηκαν σύμφυτα με την ινδονησιακή εξουσία και τροφοδότησαν περαιτέρω τις αντι-ινδονησιακές, εθνικιστικές και αποσχιστικές τάσεις μεγάλου μέρους του πληθυσμού.

Θα δούμε τώρα περιληπτικά τις σημαντικότερες όψεις της αναπτυξιακής διαδικασίας που τροφοδότησαν αυτές τις αντιλήψεις. Ξεκινώντας με τη σκιαγράφηση των γενικών τάσεων αυτής της περιόδου, μπορούμε να πούμε πως η οικονομική ανάπτυξη που συντελέστηκε τη δεκαετία του 1970 ήταν ραγδαία. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η οικονομική διάρθρωση της Δ. Παπούα ήταν προ-νεωτερική, κυριαρχούμενη από τις καλλιέργειες αυτοκατανάλωσης· η οικονομική ανάπτυξη που προώθησε η ολλανδική διοίκηση κατά τη δεκαετία του 1950 περιοριζόταν ουσιαστικά σε μικρούς θύλακες περιμετρικά ορισμένων πόλεων³⁸⁶. Η κατάσταση αυτή φυσικά δεν ήταν δυνατό να αλλάξει άρδην, όμως η εκκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας ήταν ορμητική και η συνέχειά της ταχεία. Η αξία των εξαγωγών από τη Δ. Παπούα το 1985 ήταν 77 φορές μεγαλύτερη από εκείνη του 1961 (αποχώρηση Ολλανδών) και 142 φορές από εκείνη του 1971. Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του Περιφερειακού ΑΕΠ από το 1971 ως το 1985 ήταν της τάξης του 7%-10%, κάτι που σημαίνει δεκαπλασιασμό του κατά κεφαλήν εισοδήματος στη Δ. Παπούα για αυτή την περίοδο³⁸⁷ (Manning και Rumbiak, 1989, σ.1-6). Τα περισσότερα έσοδα προέρχονταν από οικονομικές δραστηριότητες που αφορούσαν την εξόρυξη πετρελαίου και μεταλλευμάτων· όμως, η πραγματική αιτία πυροδότησης της αναπτυξιακής διαδικασίας ήταν οι δαπάνες/επιχορηγήσεις της κεντρικής κυβέρνησης. Αυτές ήταν σχετικά υψηλές ως απόλυτος αριθμός, ιδιαίτερα όμως ως κατά κεφαλήν δαπάνη ξεπερνούσαν τις αντίστοιχες για τα υπόλοιπα εξώτερα νησιά της Ινδονησίας. Πάντως, η χρηματοδότηση της ανάπτυξης στη Δ. Παπούα από την Τζακάρτα έπαψε γρήγορα να επιβαρύνει τα δημόσια ταμεία: ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η Δ. Παπούα συνεισέφερε μεγαλύτερα ποσά από τα αντίστοιχα της κρατικής επιχορήγησης (Manning και Rumbiak, 1989, σ.2-3, 8-10). Η επεκτατική και αναπτυξιακή τροχιά της οικονομίας της Δ. Παπούα συνεχίστηκε και τη δεκαετία του 1990, λόγω της αύξησης του πληθυσμού (κυρίως του μεταναστευτικού), του συνεχιζόμενου υψηλού επιπέδου κρατικής δαπάνης και της αυξανόμενης διαφοροποίησης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή (McGibbon, 2004β, σ.43).

Αυτό το τελευταίο στοιχείο συνάδει με την προαναφερθείσα γενικότερη τάση, κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, για μεταφορά πόρων από την περιφέρεια στο κέντρο. Ταυτόχρονα,

³⁸⁶ Όπως είχαμε δει, τη χρονική στιγμή αποχώρησης των Ολλανδών οι εργαζόμενοι σε τομείς της «σύγχρονης οικονομίας» ήταν περίπου 20.000 σε σύνολο 900.000 γηγενούς πληθυσμού.

³⁸⁷ Η άνοδος αυτών των δεικτών (εξαγωγές, κατά κεφαλήν εισόδημα) είναι ακόμα υψηλότερη, αν επιλεγεί ως έτος σύγκρισης όχι το 1985 αλλά το 1980. Η μείωση που παρατηρήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στη μείωση εσόδων από την εξόρυξη πετρελαίου και μεταλλευμάτων, που ήταν υπεύθυνη για πάνω από το μισό Περιφερειακό ΑΕΠ (Manning και Rumbiak, 1989, σ.2,5).

συνδέεται άμεσα με το πρώτο από τα δύο χαρακτηριστικά της οικονομικής ανάπτυξης που δημιουργήσε ευρεία δυσарέσκεια στη Δ. Παπούα: το γεγονός πως η παραγωγή πλούτου στη Δ. Παπούα δε βελτίωσε ούτε ανάλογα ούτε σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων. Με άλλα λόγια πρόκειται για την ανισότητα στην κατανομή των ωφελημάτων της ανάπτυξης μεταξύ της Δ. Παπούα και της κεντρικής κυβέρνησης. Το δεύτερο χαρακτηριστικό αφορά στην ενδοπεριφερειακή διάσταση της ανισότητας: ακόμα και αυτά τα δυσανάλογα μικρά οφέλη της ανάπτυξης ήταν σε πολύ μεγάλο βαθμό άνισα κατανεμημένα στο εσωτερικό της Δ. Παπούα· το χαρακτηριστικό αυτό το αναλύουμε λίγο παρακάτω. Επιστρέφοντας στο πρώτο χαρακτηριστικό, παρατηρούμε ότι ήδη από τις πρώτες δεκαετίες της διακυβέρνησης της Νέας Τάξης, και παρά τις σχετικές βελτιώσεις σε τομείς όπως οι μεταφορές, οι υποδομές, η διοίκηση και η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η αύξηση δεικτών όπως η απασχόληση και το εισόδημα ήταν δυσανάλογα μικρή. Το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των εσόδων που προέκυπταν από την εκμετάλλευση πλουτοπαραγωγικών πόρων κατευθύνονταν στην Τζακάρτα και όχι στο περιφερειακό ταμείο (Manning και Rumbiak, 1989, σ.4, 59, 61). Η τάση αυτή που καταγράφεται από τους Manning και Rumbiak επιβεβαιώνεται και σε μεταγενέστερες μελέτες. Από μελέτη του Αναπτυξιακού Προγράμματος του ΟΗΕ (UNDP) προκύπτει πως, αν και η Δ. Παπούα έχει το τρίτο υψηλότερο Περιφερειακό ΑΕΠ μεταξύ 30 περιφερειών για το 2004, έχει έναν από τους χειρότερους δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης και τους υψηλότερους δείκτες φτώχειας στην Ινδονησία (αντιστοίχως, δεύτερη και τρίτη απ' το τέλος για το 2004) (Indonesia Human Development Report 2004, σ.10-12, 16). Από μελέτη του ίδιου φορέα προκύπτει πως για το έτος 2006 το ποσοστό φτώχειας στη Δ. Παπούα ήταν 41%, ενώ ο εθνικός μέσος όρος ήταν 18% (Braithwaite *et al*, 2010, σ.51, *υποσημ.* 8). Μια άλλη μελέτη της ίδιας περιόδου (πάλι στα πλαίσια προγράμματος του ΟΗΕ) επιβεβαιώνει τα παραπάνω στοιχεία:

Πίνακας 18. **Ανισορροπία μεταξύ οικονομικής και ανθρώπινης ανάπτυξης (1996)**

	Επίπεδο ανάπτυξης	Βιοτικό επίπεδο πληθυσμού					
	Περιφερειακό ΑΕΠ (κατά κεφαλή)	Δαπάνη ανά μήνα (κατά κεφαλή)	Προσδόκιμο ζωής	Δείκτης Εγγράμματων	Χρόνια σχολικής παρακολούθησης	Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης	Φτώχεια (1999)
Δ. Παπούα	165	91	98	83	94	89	232
Ινδονησία	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Tadjoeddin, 2002, σ.47

Ο πίνακας επιβεβαιώνει με σαφήνεια ότι οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Δ. Παπούα στο τέλος της περιόδου της Νέας Τάξης όχι μόνο δεν ήταν αντίστοιχες του πλούτου που παραγόταν στην περιοχή, αλλά υπολείπονταν και του εθνικού μέσου όρου. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι τιμές της φτώχειας (υπερδιπλάσια του εθνικού μ.ο.) και του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), που εμπερικλείει τις διαστάσεις του εισοδήματος, του επιπέδου εκπαίδευσης και του επιπέδου υγείας.

Όμως, ακόμα και αυτά τα στοιχεία που καταδεικνύουν τη μειονεκτική θέση της Δ. Παπούα εντός της Ινδονησίας – ενός κράτους που κατατάσσεται στην κατηγορία «Μεσαία Ανθρώπινη Ανάπτυξη» και βρίσκεται στις μεσαίες θέσεις του δείκτη «Ανθρώπινης Φτώχειας» (UNDP, 2009) – δεν αντικατοπτρίζουν την ακόμα χειρότερη θέση των γηγενών κατοίκων της. Αυτό σχετίζεται με το προαναφερθέν δεύτερο χαρακτηριστικό, δηλαδή την άνισα κατανομημένη ανάπτυξη στο εσωτερικό της Δ. Παπούα. Αναφορικά με τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, η Δ. Παπούα είναι η περιφέρεια που παρουσιάζει τις μεγαλύτερες εσωτερικές ανισότητες στην Ινδονησία (με τιμές που κυμαίνονται μεταξύ 47%-73%), ενώ κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τον Δείκτη Ανθρώπινης Φτώχειας (διακύμανση 14%-51%). Και στις δύο περιπτώσεις οι χειρότερες τιμές καταγράφονται στα ορεινά ενδότερα της χώρας, ενώ οι υψηλότερες τιμές στις μεγαλύτερες πόλεις των παραλίων (Jayapura και Sorong), στις οποίες κατοικεί μεγάλος αριθμός μεταναστών από την υπόλοιπη χώρα (Indonesia Human Development Report, σ.10-11, 15-6). Για να καταδειχθούν ευκρινέστερα οι ανισότητες στη Δ. Παπούα, μπορούμε να παραθέσουμε κάποια στοιχεία (των αρχών της δεκαετίας του 2000) που αφορούν ειδικότερα τους γηγενείς κατοίκους της και σχετίζονται με τους δείκτες που περιλαμβάνονται στον πίνακα 18. Ως προς τη διάσταση της υγείας, εννιά στα δέκα χωριά – τα οποία κατοικούνται στη συντριπτική τους πλειοψηφία από γηγενείς – δε διαθέτουν τις στοιχειώδεις υπηρεσίες υγείας (Fengler *et al*, 2005). Η παιδική θνησιμότητα παρέμενε σε επίπεδα υπερδιπλάσια του εθνικού μέσου όρου. Η σοβαρότερη απειλή υγείας για τους γηγενείς, η οποία εμφανίστηκε σχετικά πρόσφατα, είναι το AIDS: το 2003 το 30% των κρουσμάτων στη χώρα βρίσκονταν στη Δ. Παπούα (τη στιγμή που αντιπροσωπεύει μόλις το 1% του πληθυσμού), (Rees *et al*, 2008, Rumbiak, 2003, σ.143, van den Broek, 2005). Τα παραπάνω προβλήματα αποτυπώνονται στα στοιχεία που παραθέτει ο McGibbon (για το έτος 2004): περίπου το 50% των γηγενών έχει λάβει λίγα χρόνια εκπαίδευσης χωρίς να έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια³⁸⁸, το 30% έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια, το 16% έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια και λιγότερο του 1% έχει πτυχίο πανεπιστημιακού ιδρύματος.

³⁸⁸ Σύμφωνα με τον Tebay, περίπου το 50% των γηγενών είναι αγράμματοι (*illiterate*)· προφανώς αναφέρεται σε αυτό το τμήμα του γηγενούς πληθυσμού που δεν έχει ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση (Tebay, 2005, σ.13).

Οι εσωτερικές ανισότητες στη Δ. Παπούα φανερώνονται από το γεγονός πως το ποσοστό των μη γηγενών με πτυχίο δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης φτάνει το 50% (McGibbon, 2004β, σ.47). Τέλος, μπορούμε να αναφερθούμε και σε έναν επιπλέον παράγοντα, αυτόν της πρόσβασης στα μέσα ενημέρωσης, όπου οι γηγενείς και πάλι υστερούν αισθητά: πρόσβαση σε τηλεόραση είχε (το 2003) το 27% των γηγενών έναντι του 67% των μεταναστών, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για το ραδιόφωνο ήταν 49%-57% και για τις εφημερίδες 13%-22% (IFES, 2003, σ.2). Αυτή η χαμηλή πρόσβαση σε μέσα ενημέρωσης είναι ενδεικτική για το χαμηλό επίπεδο κοινωνικής ανάπτυξης και «κοινωνικής επικοινωνίας» (κατά Deutsch και Hroch) των γηγενών. Επιπλέον, δεδομένου πως οι εφημερίδες και η τηλεόραση στις σύγχρονες κοινωνίες επιτελούν κρίσιμο ρόλο στην συγκρότηση και αναπαραγωγή μιας εθνικής σφαίρας (και εντέλει της ίδιας της εθνικής ταυτότητας), αυτό το μειονέκτημα των Παπούα αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα της προβληματικής ενσωμάτωσής τους στην ινδονησιακή εθνική κοινότητα (Upton, 2009, σ.479-80).

Τα παραπάνω στοιχεία υποδεικνύουν πως η Δ. Παπούα και ειδικότερα οι γηγενείς της κάτοικοι, κατά τη διάρκεια της τριακονταετούς σχεδόν διακυβέρνησης της Νέας Τάξης, δεν ευνοήθηκαν σημαντικά από την αναπτυξιακή διαδικασία. Περισσότερο ευνοημένες ήταν οι πόλεις των – βορείων κυρίως – παραλίων. Αυτή η διαιρετική τομή (παραλίων-ορεινών) είδαμε πως είχε αρχίσει να δημιουργείται ήδη από την περίοδο της αποικιοκρατίας. Με την επίσημη ενσωμάτωση του νησιού στην Ινδονησία, όμως, απέκτησε ένα διαφορετικό περιεχόμενο, καθώς ήταν στις πόλεις και στα παράλια που εγκαταστάθηκαν οι περισσότεροι μετανάστες που άρχισαν να φτάνουν – μέσω κρατικών προγραμμάτων ή εθελοντικά – στη Δ. Παπούα. Με το ζήτημα της μετανάστευσης και τον σημαντικό αντίκτυπο που είχε ασχολούμαστε λίγο παρακάτω· εδώ μπορούμε να σημειώσουμε πως, από 4% το 1971, οι μετανάστες έφτασαν στο 20% του συνολικού πληθυσμού της περιοχής το 1990, στο 35% το 2000 και σήμερα αποτελούν – σύμφωνα με τα πρώτα ενδεικτικά αποτελέσματα της απογραφής του 2010 – το 50%. Ειδικότερα στα αστικά κέντρα αποτελούσαν το 30% το 1980 και το 65% το 2000. Από το σύνολο των γηγενών το 85% περίπου ζούσε σε αγροτικές περιοχές το 2000, και παραπάνω από τους μισούς στα ορεινά και νότια της Δ. Παπούα (Elmslie, 2010, McGibbon, 2004β, σ.25-6, van den Broek, 2005, σ.79). Ενδεικτικά, στα αστικά κέντρα και γενικότερα στη βόρεια ακτή παραγόταν το 1984 περίπου το 75% του Περιφερειακού ΑΕΠ, ενώ ο πληθυσμός τους αποτελούσε το 42% του συνολικού· στις ορεινές και τις νότιες περιοχές – όπου τα ποσοστά φτώχειας ήταν πολύ υψηλότερα – παραγόταν μόλις το υπόλοιπο ¼ του πλούτου, ενώ πληθυσμιακά αποτελούσαν σχεδόν το 60% (Manning και Rumbiak, 1989, σ.4, 6-7). Ακόμα και σήμερα οι υποδομές (υγείας, παιδείας, ηλεκτρικής ενέργειας, οδικού δικτύου κτλ.) σε αυτές τις

περιοχές - που οι Braithwaite *et al* χαρακτηρίζουν ως σχεδόν ανέπαφες από «παγκοσμιοποιητικές επιρροές» - απέχουν παρασάγγας από εκείνες των πιο κυριαρχούμενων από τους μετανάστες και περισσότερο ενσωματωμένων στην καπιταλιστική ανάπτυξη πόλεων (Braithwaite *et al*, 2010, σ.51-3). Συμπερασματικά, λοιπόν, η διάρθρωση της άνισης ανάπτυξης στη Δ. Παπούα χαρακτηρίζεται από τη σύμπτωση πολλαπλών διαιρετικών τομών: πόλεων/υπαιθρου, βορείων παραλίων/ορεινών και νότου, μεταναστών (Ινδονήσιων)/Παπούα (McGibbon, 2006, σ.18-9).

Αυτή η - σε μεγάλο βαθμό - σύμπτωση αναπτυξιακών, γεωγραφικών και εθνοτικών διαιρετικών τομών οδήγησε στη διάχυση των εθνικιστικών αισθημάτων από τις γηγενείς ελίτ των παραλίων (κατά την ολλανδική και μεταβατική περίοδο) στις περιθωριοποιημένες «μάζες» των φτωχότερων και πιο περιθωριοποιημένων ορεινών και νότιων περιοχών. Αυτή η μετατόπιση χαρακτηρίζει και την εκδήλωση των αποσχιστικών ενεργειών (όπως θα δούμε παρακάτω) (Braithwaite *et al*, 2010, σ.54). Μια τέτοια εξέλιξη - η εμφάνιση δηλαδή εθνικισμού ή/και αποσχιστικών επιδιώξεων σε πολιτισμικά διακριτές ομάδες που ταυτόχρονα μειονεκτούν οικονομικά και πολιτικά - είναι σύμφυτη με τις υποθέσεις μιας σειράς θεωριών από αυτές που έχουμε εξετάσει (όπως θα δούμε και στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου): της αντιδραστικής εθνοτικότητας/ εσωτερικής αποικιοκρατίας του Hechter, της άνισης ανάπτυξης του Nairn, του πρώτου τύπου εθνικισμού του Gellner (σύμπτωση πολιτισμικών, πολιτικών και εκπαιδευτικών/βιομηχανικών χασμάτων). Οι ανισότητες μεταξύ της Δ. Παπούα και κέντρου ήταν ένας σημαντικός παράγοντας τροφοδότησης της γηγενούς δυσαρέσκειας, όμως από μόνες τους δεν αποτέλεσαν αιτία των εθνικιστικών και αποσχιστικών επιδιώξεων. Άλλωστε, ο Tadjoeeddin αναφέρει άλλες τρεις περιοχές με παρόμοια χαρακτηριστικά (υψηλό Περιφερειακό ΑΕΠ, αναλογικά χαμηλότερο επίπεδο διαβίωσης), όμως εξ αυτών μόνο στο Ατσέχ είχαν εκδηλωθεί αποσχιστικές επιδιώξεις³⁸⁹ (2002, σ.46-7). Αν εφαρμόσουμε τη μέθοδο διαφοράς του Mill, συμπεραίνουμε πως αυτή η ανισοβαρής σχέση δεν ήταν ικανή συνθήκη της αποσχιστικής δράσης (αφού μόνο σε Ατσέχ και Δ. Παπούα αυτή εκδηλώθηκε). Η προσθήκη της εσωτερικής διάστασης της ανισότητας σίγουρα ενέτεινε τα αισθήματα αδικίας, όμως αυτό που απαιτούνταν για να «συσχετιστεί αυτή η ανισότητα και το αίσθημα αδικίας με το έθνος» - για να παραφράσουμε τον Hroch - ήταν μια συνείδηση εθνοτικής ή εθνικής διαφοράς και μια αίσθηση εδαφικής ταυτότητας, ή, αλλιώς, ενός ισχυρού δεσμού με τη γη και τους πόρους της.

Ως προς την εθνική συνείδηση θα αναφερθούμε εκτενέστερα παρακάτω, έχουμε όμως ήδη

³⁸⁹ Στις άλλες δύο περιοχές, το Riau και το Ανατολικό Kalimantan, δεν είχαν εκδηλωθεί αποσχιστικά κινήματα, αν και κατά τον Tadjoeeddin κάτι τέτοιο δεν αποκλείονταν μελλοντικά, δεδομένης της δυσαρέσκειας και του «αποσχιστικού πνεύματος» μεταξύ μερίδων του πληθυσμού αυτών των περιοχών (Tadjoeeddin, 2002, σ.46).

αναφέρει πως αυτή είχε αρχίσει να δημιουργείται κατά τη μεταπολεμική αποικιακή περίοδο. Ως προς αυτό που ονομάσαμε εδαφική ταυτότητα, μια από τις σημαντικότερες πηγές δυσαρέσκειας και ενδυνάμωσης των αποσχιστικών επιδιώξεων είναι η εκμετάλλευση των πλούσιων φυσικών πόρων της περιοχής (μεταλλεύματα, φυσικό αέριο, πετρέλαιο, ξυλεία) από μεγάλες – ξένες ως επί το πλείστον – επιχειρήσεις. Οι κυβερνήσεις της Νέας Τάξης επιδίωξαν την προσέλκυση τέτοιων επενδύσεων, οι γηγενείς όμως ένιωθαν ότι όχι μόνο δεν είχαν τον έλεγχο της ίδιας «τους» της γης, αλλά και ότι δεν επωφελούνταν από αυτή την «ανάπτυξη»: οι περισσότερες θέσεις εργασίας που δημιουργούνταν καταλαμβάνονταν από τους μετανάστες, ενώ υποβαθμιζόταν ο παραδοσιακός τρόπος ζωής και το φυσικό περιβάλλον (ICG, 2002, σ.27, Premdas, 1985, σ.1065-6, Sumule, 2003, σ.97). Σε έρευνα κοινής γνώμης του 2003, το 68% των γηγενών απαντούσε πως κερδισμένη από τη δραστηριότητα των μεγάλων επιχειρήσεων στην περιοχή είναι η κεντρική κυβέρνηση, ενώ μόνο 20% θεωρούν πρωτίστως κερδισμένες τις τοπικές κοινότητες (IFES, 2003, σ.12). Το αίσθημα δυσαρέσκειας και αδικίας επιτείνονταν από τον ρόλο του στρατού, ο οποίος είχε συστήσει διάφορες επιχειρήσεις στην περιοχή, ενώ ταυτόχρονα είχε αναλάβει τη διασφάλιση της τάξης στις περιοχές που δραστηριοποιούνταν οι μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες (Tebay, 2003, σ.128, Rumbiak, 2003, σ.142).

Στη βάση της αντιπαράθεσης μεταξύ γηγενών και επιχειρήσεων/κυβέρνησης βρίσκονται οι διαφορετικές αντιλήψεις για τη χρήση της γης. Η κάθε φυλετική κοινότητα στη Δ. Παπούα – και γενικότερα οι εθνογλωσσικές ομάδες στην Ινδονησία – έχουν το δικό τους «εθιμικό δίκαιο» (*adat*). Κοινή συνισταμένη του εθιμικού δικαίου στη Δ. Παπούα είναι ότι κάθε κομμάτι γης ανήκει σε κάποιον, ήτοι ανήκει συλλογικά στην κάθε φυλετική κοινότητα που το κληρονόμησε από τους προγόνους της και το χρησιμοποιούν τα μέλη της για να επιβιώσουν. Η γη αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τρίτους, όχι όμως να πωληθεί· ο δεσμός των γηγενών με τη γη της κοινότητάς τους είναι σχεδόν πνευματικός, η γη και οι πόροι της αποτελούν κομμάτι της κοινότητας και όχι εμπόρευμα. Αντίθετα με αυτή την παραδοσιακή – τυπική σε «ιθαγενείς λαούς» – αντίληψη για τη γη, για την κυβέρνηση όλη η γη (σε ολόκληρη την επικράτεια) είναι κρατική, εκτός από τις περιοχές που κατοικούνταν από τις κοινότητες και χρησιμοποιούνταν για καλλιέργεια. Τα δάση και οι «αχρησιμοποίητες εκτάσεις» θεωρούνται κρατική ιδιοκτησία, και ως τέτοια μπορεί να τεμαχιστεί, να πωληθεί ή να μισθωθεί. Είναι σαφές πως για την ινδονησιακή κυβέρνηση οι αχανείς, αραιοκατοικημένες, «παρθένες» εκτάσεις της Δ. Παπούα αντιμετωπιζόνταν ως *terra nullius*, ως άδεια γη, πρόσφορη για εκμετάλλευση αλλά, φυσικά, και για την ανάπτυξη της τοπικής και εθνικής οικονομίας (ICG, 2002, σ.12, McGibbon, 2004β, σ.46, Webster, 2001, Zöllner, 2005α, σ.17, 26). Η στόχευση αυτή καθαυτή είναι αναμενόμενη, υπό την έννοια ότι κάθε κυβέρνηση την επιδιώκει, όμως η εφαρμογή της στη Δ. Παπούα έχει

δημιουργήσει αισθήματα κατάφωρης εκμετάλλευσης και έχει εγείρει πολλές αντιδράσεις μεταξύ των γηγενών. Τα 2/3 της γης στη Δ. Παπούα παραμένουν υπό καθεστώς εθιμικού δικαίου, ενώ το υπόλοιπο διέπεται από το δίκαιο του κράτους (IFES, 2003, σ.13).

Μια από τις κύριες χρήσεις αυτής της γης ήταν η δημιουργία οικισμών και η ανάπτυξη εμπορικών καλλιεργειών για όσους κατέφθαναν στην Ινδονησία στα πλαίσια των κρατικών προγραμμάτων μετανάστευσης. Οι αρχές προσπάθησαν με διάφορους τρόπους να δελεάσουν τις τοπικές κοινότητες, ώστε να συναινέσουν στην παραχώρηση των εθιμικών γαιών τους στους νεοφερμένους μετανάστες με διάφορους τρόπους· συχνότατα όμως υπήρχαν προστριβές και συγκρούσεις, είτε διότι το ποσό που αποδιδόταν στις θιγόμενες κοινότητες ήταν πολύ χαμηλό είτε επειδή η έκταση που δεσμευόταν ήταν πολύ μεγαλύτερη της συμφωνηθείσας κλπ. Στην πραγματικότητα οι αρχές έδειχναν λίγο σεβασμό στα εθιμικά δικαιώματα που επικαλούνταν οι γηγενείς, όχι μόνον γιατί αυτά στέκονταν εμπόδιο στην πολιτική τους, αλλά και γιατί θεωρούσαν ότι οι συνδεόμενες με αυτά δραστηριότητες (κυνήγι, παραδοσιακές καλλιέργειες, συλλογή τροφής) ήταν «πρωτόγονες» και έπρεπε να ξεριζωθούν (Manning και Rumbiak, 1989, σ.55-6). Όταν κάποιες κοινότητες αντιδρούσαν πιο έντονα σε αυτά τα προγράμματα, οι διαμαρτυρίες καταστέλλονταν βίαια (Zöllner, 2005α, σ.26). Μια δεύτερη, πολύ πιο εντατική και απειλητική για τις γηγενείς κοινότητες οικονομική δραστηριότητα, ήταν η υλοτομία. Λίγο μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο η μισή περίπου έκταση της Δ. Παπούα ήταν χαρακτηρισμένη ως «δάσος παραγωγής», ενώ για το 1/3 της συνολικής έκτασης είχαν εκδοθεί άδειες παραχώρησης για υλοτομική εκμετάλλευση. Οι άδειες παραχωρούνταν από το καθεστώς με συχνά αυθαίρετο και αδιαφανή τρόπο και στην πλειοψηφία των δικαιούχων συμπεριλαμβάνονταν φίλα προσκείμενοι επιχειρηματίες, ανώτεροι αξιωματούχοι και ο στρατός· αυτή η στενή σύνδεση με το καθεστώς συνεπαγόταν ότι και η δραστηριότητά τους ήταν ανεξέλεγκτη (Stewart και Brown, 2009, σ.37, Wing και King, 2005, σ.3-5, World Bank, 2009, σ.17-8). Πέρα από την υλοτομία και – σε μικρότερο βαθμό – τη δέσμευση γης για την εγκατάσταση και εργασία των μεταναστών, μια τρίτη μορφή εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων της περιοχής την περίοδο της Νέας Τάξης ήταν η εξόρυξη πετρελαίου, φυσικού αερίου και μεταλλευμάτων. Η μεγαλύτερη εταιρεία που δραστηριοποιούνταν – και συνεχίζει να δραστηριοποιείται – σε αυτόν τον τομέα ήταν η Freeport, η αμερικανικών συμφερόντων μεταλλευτική βιομηχανία χαλκού και χρυσού, η οποία αποτελεί για τους γηγενείς σύμβολο της οικονομικής εκμετάλλευσης, της οικολογικής καταστροφής, ακόμα και της κρατικής αυθαιρεσίας. Η εταιρεία συνήψε στενές σχέσεις με το καθεστώς από τα πρώτα του χρόνια, ενώ η πρώτη σύμβαση παραχώρησης που υπογράφηκε ήταν εξαιρετικά ευνοϊκή για την εταιρεία· η Freeport δεν ανέλαβε καμιά υποχρέωση απέναντι στις όμορες κοινότητες, οι οποίες δε

συμμετείχαν με οποιονδήποτε τρόπο στις διαβουλεύσεις. Ο ίδιος ο Σουχάρτο παρευρέθηκε τον Μάρτιο του 1973 στα εγκαίνια του πρώτου ορυχείου, το οποίο βρίσκεται στο κέντρο περιπού της Δ. Παπούα, βόρεια της πόλης Timika (βλ. χάρτη Ν°3). Η ύπαρξη του ορυχείου προσέλκυσε λίγη ευρύτερη προσοχή ως τα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν η Freeport ανακοίνωσε τον εντοπισμό παρακείμενου γιγαντιαίου κοιτάσματος, το οποίο εκτιμάται ως το μεγαλύτερο κοιτάσμα χρυσού και ένα από τα μεγαλύτερα χαλκού στον κόσμο. Το δεύτερο συμβόλαιο μεταξύ της Freeport και της κυβέρνησης, που υπογράφηκε λίγα χρόνια αργότερα, προέβλεπε μεγαλύτερα έσοδα για τα δημόσια ταμεία και υποχρεωτική αύξηση συμμετοχής των Ινδονήσιων υπηκόων στη μετοχική σύνθεση της εταιρείας, κάτι από το οποίο επωφεληθήκαν πλείστοι φίλα προσκείμενοι στο καθεστώς Σουχάρτο (Global Witness, 2005, σ.9-10, Leith, 2003, σ.60-69). Αν και ήδη μια μεγάλη εταιρεία, η Freeport, λειτουργώντας το ορυχείο Grasberg, έγινε ο μεγαλύτερος φορολογούμενος της Ινδονησίας, συνεισφέροντας σε φόρους, δικαιώματα και μερίσματα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ως τις αρχές της επόμενης δεκαετίας μερικά δισεκατομμύρια δολάρια³⁹⁰. Ταυτόχρονα, είναι κυρίαρχος της οικονομίας της Δ. Παπούα, αντιπροσωπεύοντας ως και το μισό Περιφερειακό ΑΕΠ για κάποια χρόνια (σύμφωνα με εκτιμήσεις της ίδιας της εταιρείας) (Leith, 2003, σ.77-8, The New York Times, 2006).

Πάντως, τα έσοδα της τοπικής κυβέρνησης από τη λειτουργία της Freeport ήταν μόλις το 12% των αντίστοιχων της κεντρικής κυβέρνησης για το 1997, κάτι που ενέτεινε ανάμεσα σε πολλούς γηγενείς – και ιδίως την ελίτ που γνώριζε αυτά τα στοιχεία – τη δυσaráσκεια απέναντι στην Τζακάρτα, καθώς και την αίσθηση εκμετάλλευσής τους³⁹¹ (Sumule, 2005, σ.57-8). Το γεγονός αυτό όμως δεν ήταν η μοναδική πηγή δυσaráσκειας των γηγενών απέναντι στη Freeport· μια δεύτερη ήταν ότι από τους 13.000-15.000 εργαζόμενους στη Freeport και τις μικρότερες εταιρείες που συνεργάζονται μαζί της, μόνο λίγο πάνω από το 15% είναι γηγενείς. Οι περισσότεροι είναι μετανάστες από άλλες περιοχές της χώρας που συνέρρευσαν στην περιοχή προς αναζήτηση εργασίας (Leith, 2003, σ.77, Sumule, 2005, σ.57). Μια τρίτη πηγή δυσaráσκειας προερχόταν από τις επιπτώσεις που είχε η λειτουργία μιας τέτοιου μεγέθους επιχείρησης σε μια περιοχή που προηγουμένως κατοικούνταν από μερικές χιλιάδες γηγενών. Η σημαντικότερη επίπτωση ήταν η αναγκαστική μετακίνηση ή εκδίωξη των κοινοτήτων που ζούσαν στην περιοχή κοντά στο ορυχείο. Η μετεγκατάσταση γηγενών κοινοτήτων ήταν

³⁹⁰ Για το ακριβές ποσό δε φαίνεται να υπάρχει συμφωνία στα στοιχεία: κατά τη Leith (2003, σ.77) τα άμεσα και έμμεσα οφέλη της κυβέρνησης από τη λειτουργία της Freeport έφτασαν τα 7δισ. δολάρια για την περίοδο 1991-2000. Σε άρθρο των New York Times (2006) μεταφέρεται η εκτίμηση της ίδιας της εταιρείας ότι το αντίστοιχο ποσό για την περίοδο 1992-2004 έφτανε τα 33 δισ.

³⁹¹ Πάντως, η κατανομή των εσόδων από τη λειτουργία της Freeport μεταξύ της τοπικής και της κεντρικής κυβέρνησης επρόκειτο να αλλάξει υπέρ της πρώτης στις αρχές της δεκαετίας του 2000, όπως θα δούμε παρακάτω.

πρακτική που έχει εφαρμοστεί όχι μόνο στην περίπτωση της Freeport, αλλά και από άλλες εταιρείες (π.χ. υλοτομίας), όπως και από την ίδια την κυβέρνηση για τις ανάγκες των μεταναστευτικών προγραμμάτων (Bruntige *et al*, 2004, σ.26-7, Elmslie, 2002, σ.186, Leith, 2003, σ.208, McGibbon, 2004β, σ.20). Μια τέταρτη πηγή δυσαρέσκειας ήταν οι αυταρχικές και κατασταλτικές πρακτικές του στρατού, ο οποίος είχε αναλάβει τον ρόλο διασφάλισης της τάξης στην περιοχή παραγωγής της Freeport (Leith, 2003, σ.195). Για τις τοπικές στρατιωτικές δυνάμεις η λειτουργία του ορυχείου αποτέλεσε ευκαιρία πλουτισμού και εξασφάλισης ποικίλων προνομίων με αντάλλαγμα την παροχή προστασίας· στα πλαίσια μιας πρακτικής που κινούνταν στα όρια της παρανομίας, ακόμα και για τα δεδομένα του ευνοϊκού προς τις παντοειδείς δράσεις του στρατού νομικού πλαισίου της Ινδονησίας, αποκαλύφθηκαν σχετικά πρόσφατα οι απευθείας πληρωμές της Freeport προς τον στρατό. Μόνο για την περίοδο 1998-2004 αυτές έφτασαν τα 20 εκατομμύρια δολάρια, ενώ ξόδεψε περισσότερα από αυτό το ποσό για τη στέγαση και τα γραφεία του στρατιωτικού προσωπικού (Global Witness, 2005, σ.11, The New York Times, 2006).

Οι πρακτικές και οι συνέπειες που συνδέονταν με τη λειτουργία του ορυχείου από τη Freeport οδήγησαν τουλάχιστον από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 στην εκδήλωση διαφόρων μορφών γηγενούς αντίδρασης και κινητοποίησης. Τέτοιες αντιδράσεις ήταν: α) διαδηλώσεις ενάντια στη λειτουργία του ορυχείου και τις πρακτικές της εταιρείας, οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις (Ιούνιος 1994-Φεβρουάριος 1995, Μάρτιος 1996, Φεβρουάριος-Μάρτιος 2006) οδήγησαν σε θανάτους ή αποτέλεσαν αφορμή για τοπικές εξεγέρσεις (ICG, 2006α, σ.16-7, MAR, 2010), β) «εθνοτική» βία μεταξύ μελών του γηγενούς πληθυσμού και μεταναστών υπαλλήλων της Freeport (MAR, 2010), γ) η βία που ξέσπασε το 1997 με αφορμή τη διαχείριση και κατανομή της χρηματικής βοήθειας της Freeport προς τις γηγενείς κοινότητες, τόσο μεταξύ γηγενών και στρατού όσο και μεταξύ γηγενών από διαφορετικές φυλές (ICG, 2002, σ.20, Kooistra, 2001, σ.23-4), δ) οι επιθέσεις της OPM στην ευρύτερη περιοχή του ορυχείου, κυρίως ενάντια σε στρατιωτικές περιπολίες, αλλά και η δολοφονία δύο Αμερικανών δασκάλων που εργάζονταν στο σχολείο για τα παιδιά των υπαλλήλων της Freeport (ICG, 2002, σ.21, Sumule, 2005, σ.57), ε) η τετραήμερη απεργιακή κινητοποίηση γηγενών υπαλλήλων της Freeport τον Απρίλιο του 2007, με την οποία πέτυχαν τον διπλασιασμό των μηνιαίων απολαβών τους (The Jakarta Post, 2007).

Οι προαναφερθείσες οικονομικές πολιτικές και δραστηριότητες κατά την περίοδο της Νέας Τάξης έφεραν ένα μεγάλο μέρος της γηγενούς κοινωνίας αντιμέτωπους με το φάσμα της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Η ένταση των αλλαγών που αυτή επέφερε, ο αυταρχικός χαρακτήρας της, καθώς και το μικρό όφελος της γηγενούς κοινωνίας από την εκμετάλλευση

των φυσικών πόρων της περιοχής, δημιούργησαν ένα έντονο κλίμα δυσaráσκείας μεταξύ των Παπούα και μια αίσθηση καταπάτησης της γης τους. Δεν είναι τυχαίο πως πολλοί ακτιβιστές και ηγέτες του κινήματος αυτοδιάθεσης θεωρούν την ινδονησιακή κυβέρνηση «αποικιοκρατική» (King, 2004, σ.34, Wing και King, 2005, σ.40, 46-8). Το μέρος του πληθυσμού που έμεινε εκτός της αναπτυξιακής διαδικασίας την αντιμετώπισε με μεικτά αισθήματα ανησυχίας και εγκατάλειψης.

Κλείνοντας, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως τα ζητήματα οικονομικής εκμετάλλευσης και περιβαλλοντικής καταστροφής που θέτει το κίνημα των Παπούα (με αιχμή το ορυχείο της Freeport) αποτελούν κεντρικές πηγές δυσaráσκείας για διάφορα κινήματα ιθαγενών ανά τον κόσμο, όπως των ινδιάνων Uwa στην Κολομβία, που στρέφονται ενάντια σε πετρελαϊκή εταιρεία (Boukhari, 1999, σ.10)· περισσότερο όμοια με το κίνημα των Παπούα είναι το αποσχιστικό κίνημα των Ogoni στο Δέλτα του Νίγηρα, σύγκρουση η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με τις δραστηριότητες των πετρελαϊκών εταιρειών στην περιοχή (Adebanwi, 2004, σ.765-6, Hyams, 2001, Osha, 2006, σ.20, 24, 28), καθώς και το αποσχιστικό κίνημα των ιθαγενών στο νησί Bougainville της γειτονικής Παπούα-Νέας Γουινέας, στο επίκεντρο του οποίου βρίσκονταν οι δραστηριότητες μιας εταιρείας εξόρυξης χαλκού (Matthew, 2000, σ.730, 735, Whiteman, 2009, σ.112).

Πολιτικές αφομοίωσης και πολιτισμική κυριαρχία Πέρα από την πολιτική και οικονομική διάσταση των πολιτικών ελέγχου και κυριαρχίας από το καθεστώς της Νέας Τάξης, αυτές επεκτείνονταν και στον χώρο των συμβόλων και της ιδεολογίας, σε μια προσπάθεια να απονομιμοποιηθεί κάθε προσπάθεια καλλιέργειας και έκφρασης μιας ιδιαίτερης ταυτότητας και να αποδυναμωθεί ο εθνικισμός και το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα. Η πολιτική και οι πρακτικές του καθεστώτος όσον αφορά αυτό το επίπεδο συνίσταντο όχι ακριβώς στην εξάλειψη οποιασδήποτε πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των Παπούα, αλλά στην άρνηση και κατάπνιξη κάθε προσπάθειας άρθρωσης ενός συλλογικού αιτήματος στο όνομά της, καθώς και στην καταναγκαστική ενσωμάτωση αυτής της ιδιαιτερότητας στην κυρίαρχη – εδαφική και πολυεθνική – εθνική ταυτότητα. Αν μπορούσαμε να κατατάξουμε τις ινδονησιακές πρακτικές στη Δ. Παπούα σε έναν τύπο μειονοτικών πολιτικών – αν και καμιά ομάδα δεν αναγνωριζόταν ως μειονότητα στην Ινδονησία – αυτός θα ήταν οι πολιτικές «ελέγχου», και ιδίως η υποκατηγορία της «καταναγκαστικής κυριαρχίας» (Schneckener, 2004, σ.21-2). Πάντως πρέπει να σημειώσουμε πως, παρά την επίτευξη της πολιτικής κυριαρχίας στη Δ. Παπούα, οι ινδονησιακές πολιτικές απέτυχαν ως προς τον στόχο της αφομοίωσης και κατάπνιξης της γηγενούς ταυτότητας. Με όρους μιας άλλης κατηγοριοποίησης μειονοτικών πολιτικών που

αναφέραμε στο κεφάλαιο περί εθνικισμού, αν και οι ινδονησιακές πρακτικές συνιστούσαν απόπειρα (καταναγκαστικής) «αφομοίωσης», τελικά στην πράξη αποτέλεσαν πολιτικές «αποκλεισμού», όπως θα δούμε παρακάτω (Wimmer, 2006, σ.338-41).

Ως προς τις πολιτικές αφομοίωσης και ενστάλαξης της ινδονησιακής ταυτότητας, οι πρακτικές της Νέας Τάξης στη Δ. Παπούα δεν ήταν πολύ διαφορετικές από αυτές που ακολουθήθηκαν γενικά και έχουμε περιγράψει στο πρώτο μέρος. Υπενθυμίζουμε πως η ιδεολογία της *Pancasila* προσέλαβε μια ιδιαίτερα αυταρχική χροιά, και το καθεστώς επιχείρησε να την καταστήσει τη μοναδική αποδεκτή εθνική αφήγηση και τελικώς την ανήγαγε σε νομιμοποιητική ιδεολογία του καθεστώτος. Οι δεκάδες τοπικές, εθνοτικές και πολιτισμικές ταυτότητες του κράτους γίνονταν ανεκτές μόνον ως φολκλορικές ιδιαιτερότητες, και οποιαδήποτε δημόσια αναφορά σ' αυτές, πόσω μάλλον η απόπειρα πολιτικοποίησής τους, καταπνιγόταν στο όνομα της εθνικής ενότητας και της κρατικής ακεραιότητας· για τη Νέα Τάξη η διατύπωση εθνοτικών ή/και περιφερειακών διεκδικήσεων συνιστούσε τη μεγαλύτερη ίσως απειλή (μαζί με την κομμουνιστική). Όσον αφορά ειδικότερα τη Δ. Παπούα, είδαμε ότι ήδη από το 1963 η κυβέρνηση απαγόρευσε και κατέπνιξε κάθε εκδήλωση ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας. Η προσπάθεια άρνησής της διαφαίνεται και στην ονοματοθεσία των διαφόρων τοποθεσιών, της ίδιας της περιοχής καθώς και των κατοίκων της. Είδαμε πως αρχικά η πρωτεύουσα Hollandia μετονομάστηκε πρώτα σε Kota Baru, μετά σε Sukarnopura και τελικά (μετά και την ανατροπή του Σουκάρνο), το 1969, σε Jayapura, ονομασία που διατηρείται ως σήμερα· το τοπωνύμιο που πολλοί γηγενείς χρησιμοποιούν (Port Numbay) αγνοήθηκε σε κάθε περίπτωση. Το εθνώνυμο «Παπούα» αναγνωρίστηκε από το ινδονησιακό κράτος μόνο μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο· ως τότε χρησιμοποιούνταν ο όρος «Ίριαν» (Irian), ο οποίος προερχόταν από το νησί Biak. Στον ημι-επίσημο εθνικιστικό λόγο, από την περίοδο της ινδονησιο-ολλανδικής διένεξης η λέξη Irian είχε ερμηνευθεί ως αρκτικόλεξο του συνθήματος «Ακολουθήστε τη Δημοκρατία της Ινδονησίας ενάντια στην Ολλανδία». Πάντως, ο όρος «Παπούα» έφερε υποτιμητικές συνδηλώσεις και χρησιμοποιήθηκε επισήμως για πρώτη φορά από τους γηγενείς ως συλλογικός αυτοπροσδιορισμός μόλις το 1961 στο «Πολιτικό Μανιφέστο»· η χρήση του γενικεύτηκε περισσότερο ως αντίδραση στην ινδονησιακή εξουσία. Η περιοχή αρχικά ονομάστηκε «Δυτική Ίριαν» (Irian Barat), ενώ το 1973 ο Σουχάρτο – στο πλαίσιο της επίσημης κήρυξης εργασιών της Freeport όπου παρευρέθηκε – τη μετονόμασε σε «Ένδοξη Ίριαν» (Irian Jaya) (Ballard, 1999, Zöllner, 2005a, σ.13). Επιπλέον, το καθεστώς προσπάθησε να επιτύχει την εθνική ενσωμάτωση των Παπούα μέσα από ένα φιλόδοξο πρόγραμμα επέκτασης της σχολικής εκπαίδευσης (Premdas, 1985, σ.1067), τα αποτελέσματα του οποίου όμως (ως προς τον αριθμό αποφοίτων της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας

εκπαίδευσης) δεν ήταν τα αναμενόμενα, όπως είδαμε. Η ιστορία που διδάσκονταν οι μαθητές στο σχολείο επιχειρούσε να παρουσιάσει την περιοχή ως οργανικό κομμάτι της Ινδονησίας και να αρνηθεί τη σημασία κάθε ιδιαίτερης ιστορικής εμπειρίας: τα παιδιά μάθαιναν πως η περιοχή τους αποτελούσε μέρος της Ινδονησίας ήδη από το βασίλειο του Majarahit του 14^{ου} αιώνα³⁹², ενώ η πιο πρόσφατη ιστορία της εντασσόταν στην ευρύτερη της ανατολικής Ινδονησίας (Ballard, 1999, Premdas, 1985, σ.1059). Μια άλλη πολιτική των κυβερνήσεων της Νέας Τάξης που καταδεικνύει την απόπειρα εμπέδωσης πολιτισμικής και ιδεολογικής ηγεμονίας στην Δ. Παπούα ήταν ο για μεγάλα χρονικά διαστήματα πλήρης αποκλεισμός ή η επιβολή όρων εξαιρετικά περιορισμένης πρόσβασης στην περιοχή για διεθνή μέσα ενημέρωσης, ερευνητές, διπλωμάτες ξένων χωρών, ακόμα και ΜΚΟ, συμπεριλαμβανομένων ορισμένων ανθρωπιστικών. Οι απαγορεύσεις αυτές συνδείονταν με την κήρυξη της περιοχής σε «Ζώνη Στρατιωτικών Επιχειρήσεων», ενίσχυαν την αυθαιρεσία και ατιμωρησία των στρατιωτικών δυνάμεων, ενώ απομόνωναν περαιτέρω τους γηγενείς και ταυτόχρονα απέκρυπταν και κατέπνιγαν τις αντιδράσεις τους (Creagh, 2009, ICG, 2003, σ.8, Kirksey, 2002, σ.70-71, 76-7, Kivimäki, 2006, σ.26, Mellish, 2006). Δεν είναι καθόλου τυχαία – παρότι αυτοί οι περιορισμοί δεν έχουν εκλείψει (TAPOL, 2006α) – η απότομη αύξηση του όγκου της πληροφόρησης και η άνθηση της ακαδημαϊκής έρευνας για θέματα που αφορούν την πολιτική κατάσταση στη Δ. Παπούα μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο.

Οι παραπάνω πολιτικές – με εξαίρεση τον έλεγχο πρόσβασης και πληροφόρησης – εντάσσονταν μεν σε ένα πλαίσιο πολιτικού και ιδεολογικού αυταρχισμού, όμως συγκαταλέγονται στις εθνοποιοτικές πρακτικές κάθε σύγχρονου κράτους. Ο Μπένεντικτ Άντερσον είχε παρατηρήσει πως, αν και οι Παπούα γίνονταν αντικείμενο κακομεταχείρισης από τις αρχές, οι Ινδονήσιοι συνολικά και ο επίσημος εθνικιστικός λόγος τούς θεωρεί «αδέρφια», μέρος του ινδονησιακού έθνους (King, 2004, σ.32). Με βάση τα γενικότερα χαρακτηριστικά της επίσημης ινδονησιακής ιδεολογίας, αυτή η επιλογή ενσωμάτωσης σε μια υπέρτερη εθνική ταυτότητα στη βάση της οριζόντιας αλληλεγγύης θα ήταν ίσως η αναμενόμενη. Όμως στην περίπτωση των Παπούα – και εδώ όντως το επιχείρημα περί ιδιαιτερότητάς τους είναι στέρεο – αυτή η «κακομεταχείριση», τα τραύματα που άφησαν οι αυταρχικές πολιτικές και πρακτικές της περιόδου Σουχάρτο καθιστούσαν την ενσωμάτωση στο ινδονησιακό έθνος και τη νομιμοποίηση της ινδονησιακής εξουσίας σχεδόν αδύνατες (King, 2004, σ.32). Ο καταναγκαστικός χαρακτήρας της εθνικιστικής ιδεολογίας την περίοδο της Νέας Τάξης γινόταν αισθητός από

³⁹² Εδώ κανείς μπορεί να εντοπίσει στον, κατά τα άλλα «εδαφικό» και «πολιτικό», ινδονησιακό εθνικισμό μια απόπειρα θεμελίωσης ενός μακρινού παρελθόντος, χαρακτηριστικό των περισσότερο «εθνοτικών» εθνικιστικών ιδεολογιών .

διάφορες πολιτισμικές ομάδες έξω από την Ιάβα· όμως η ενσωμάτωση στην εθνική ταυτότητα φάνταζε τουλάχιστον ότι σηματοδοτούσε την ένταξη σε μια «ανοικτή», εδαφική, πολιτική κοινότητα στη βάση ενός ελάχιστου κοινού παρανομαστή πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Η περίπτωση των Παπούα ίσως ήταν η μοναδική περίπτωση όπου ο επίσημος εθνικισμός, παρά τις δημόσιες διακηρύξεις του και τον εδαφικο-πολιτικό προσανατολισμό του, στην πράξη - αλλά και συμβολικά, όπως διαπιστώνεται από την μεταχείριση των Παπούα στα εθνικά μουσεία της χώρας (Upton, 2009, σ.213-7) - απέκλειε πολιτισμικά μια ομάδα, δυσχεραίνοντας την πρόσβασή της στην προωθούμενη εθνική κουλτούρα (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.656, McGibbon, 2004α, σ.65). Ήταν δηλαδή ίσως η μοναδική ή από τις λίγες περιπτώσεις που ο ινδονησιακός εθνικισμός δε φάνηκε συνεπής στα ίδια τα ειδοποιά χαρακτηριστικά του, που αποτέλεσαν και τις βασικότερες αιτίες της σχετικής επιτυχίας του. Αυτή η παρέκκλιση και η συνακόλουθη αποτυχία του ινδονησιακού εθνικού εγχειρήματος στην περίπτωση των Παπούα συνίστατο σε κατάφωρα υποτιμητικές στάσεις και πρακτικές, οι οποίες οδηγούσαν στην πολιτισμική καθυστότηση των Παπούα.

Πιο συγκεκριμένα, οι στάσεις των αξιωματούχων, του στρατού και των μεταναστών από άλλες περιοχές της Ινδονησίας απέναντι στους γηγενείς κυμαίνονταν από τον στυγνό ρατσισμό ως την αλαζονεία, την άγνοια, την αδιαφορία, τη συγκατάβαση και τον πατερναλισμό. Οι πιο ρατσιστικές από αυτές τις συμπεριφορές εργαλειοποιούσαν τις φαινοτυπικές διαφορές μεταξύ των Παπούα και των υπόλοιπων Ινδονήσιων· το αθέλητο αποτέλεσμα αυτών των συμπεριφορών ήταν η ενίσχυση της αίσθησης κοινής ταυτότητας μεταξύ των γηγενών, εν προκειμένω λόγω της φυλετικής εγγύτητας. Οι Παπούα στιγματίζονταν ως «ανώριμοι», «ανόητοι», «τεμπέληδες», «διπρόσωποι» και στην περίπτωση της OPM και των – θεωρούμενων – συμπαθούντων της ως «ταραχοποιοί», «τρομοκράτες» και «αποσχιστές»· κυρίως όμως οι Παπούα θεωρούνταν «πρωτόγονοι»³⁹³ (Chauvel, 2003β, σ.14, King, 2004, σ.33, Nugroho, 2008, Pouwer, 1999, Siahaan, 2006, van den Broek, 2005, σ.82-3, Zöllner, 2005α, σ.21-2). Στον επίσημο εθνικό λόγο οι Παπούα απεικονίζονταν ως Ινδονήσιοι «που ζούσαν ακόμα σε μια πιο πρωτόγονη εποχή» και η κυβέρνηση ανέλαβε στην περίπτωση τους μια *mission civilisatrice*. Όπως δήλωσε ο Υπουργός Εξωτερικών Subandrio, στόχος της κυβέρνησης ήταν «να κατεβάσει [τους Παπούα] από τα δέντρα, ακόμα και αν χρειαστεί να τους τραβήξουμε κάτω» (Webster, 2001). Η αντιμετώπιση των γηγενών ως «πρωτόγονων» που έπρεπε να εκπολιτιστούν, αναδείκνυε εξ αντιδιαστολής την ινδονησιακή αυτοεικόνα μιας εθνικής ταυτότητας σύγχρονης

³⁹³ Μια περίπτωση όμοια με των Παπούα είναι αυτή των ιθαγενών Miskitu στη Νικαράγουα, οι οποίοι είχαν επίσης εκδηλώσει αυτονομιστικές τάσεις. Ο κυρίαρχος λόγος της ομάδας των Mestizo πάντοτε-συμπεριλαμβανομένης και της περιόδου των Σαντινίστας - τους απεικόνιζε ως υπανάπτυκτους και πρωτόγονους (Baracco, 2004).

(Kivimäki, 2006, σ.11). Ένα παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Benedict Anderson (2001, σ.39) ίσως φωτίζει αυτή τη διαλεκτική νεωτερικότητας-«παράδοσης» στην ινδονησιακή εθνικιστική ιδεολογία αναφορικά με τους Παπούα: κάθε χρόνο στην Κίνα διεξάγεται μια μεγαλειώδης παρέλαση όπου παρουσιάζονται όλοι οι πληθυσμοί του κινεζικού κράτους· στην παρέλαση αυτή οι Κινέζοι Χαν (η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού) παρουσιάζονται με σύγχρονα, «δυτικά» ρούχα, ενώ οι μειονότητες παρουσιάζονται ενδεδυμένες με τις παραδοσιακές φορεσιές. Οι μεν λοιπόν συμβολίζουν τη νεωτερικότητα και το μέλλον, οι δε το παρελθόν. Κατ' αναλογία, οι Παπούα αποτελούν το «οπισθοδρομικό» κομμάτι του έθνους, το οποίο πρέπει να αναπτυχθεί για να συγχρονίσει το βήμα του με την εθνική πλειοψηφία· ο εκσυγχρονισμός τους αποτελεί προαπαιτούμενο για την ένταξή τους στο ινδονησιακό έθνος. Κάτι παρόμοιο με την κινέζικη παρέλαση συμβαίνει και στην Ινδονησία με τις μαθητικές παρελάσεις στα πλαίσια του εορτασμού της εθνικής ανεξαρτησίας: ορισμένοι από τους γηγενείς μαθητές στη Δ. Παπούα παρελαύνουν φορώντας την «παραδοσιακή» ενδυμασία, ενώ άλλοι με την αμφίεση «σύγχρονων» επαγγελματιών (γιατροί, στρατιωτικοί, δάσκαλοι), κάτι που φυσικά παραπέμπει σε μια φορτισμένη εικόνα για το ποιο πρέπει να είναι το (εθνικό) μέλλον (Munro, 2008).

Η αντίληψη περί «πρωτογονισμού» των Παπούα δεν αποτέλεσε μέσο επιβεβαίωσης μιας εθνικής αυτοεικόνας μόνο, αλλά χρησίμευσε – ακόμα και αν αυτό δε συνέβη συνειδητά – στην εξυπηρέτηση και νομιμοποίηση πιο εργαλειακών στοχεύσεων. Για παράδειγμα, η αντίληψη αυτή εμμέσως απενοχοποιούσε τη βία των στρατιωτικών δυνάμεων απέναντι στον γηγενή πληθυσμό και το αποσχιστικό κίνημα (Kirsch, 2002, σ.53, Kivimäki, 2006, σ.11). Οι Kivimäki και Thorning (2002, σ.656) αναφέρονται στις ρατσιστικές αντιλήψεις πολλών στελεχών του στρατού και της αστυνομίας εναντίον των Παπούα, τις οποίες εξέφρασαν στις συνεντεύξεις τους με τους ερευνητές: οι μαχητές της OPM και οι γηγενείς της Δ. Παπούα εν γένει χαρακτηρίζονταν συχνά «δύσσομοι», «άγριοι» και πρωτόγονοι. Συναφώς, η οργάνωση OPM, όπως και οι άλλες αποσχιστικές οργανώσεις στο Ατσέχ και το Αν. Τιμόρ, στην ορολογία της Νέας Τάξης αποκαλούνταν για ένα διάστημα «Άγρια Τρομοκρατική Συμμορία»³⁹⁴. Η ονομασία αυτή ακούγεται χονδροειδώς προπαγανδιστική, όμως αποτυπώνει την εμμονή και δαιμονοποίηση του αποσχιστικού κινδύνου από το καθεστώς· μόνο μετά την πτώση του και τη χαλάρωση των περιορισμών εμφανιζόταν στα μέσα ενημέρωσης η ονομασία «OPM» (Kirksey, 2002, σ.78-82, Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.193). Οι πρακτικές και πολιτικές που εμφορούνταν από τέτοιες αντιλήψεις, κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, συνέτειναν στην εμπέδωση μιας πολιτισμικής κυριαρχίας – η οποία νομιμοποιούσε την πολιτική και οικονομική κυριαρχία – και

³⁹⁴ Αργότερα, η ονομασία για τις αποσχιστικές οργανώσεις άλλαξε στο πιο ουδέτερο «Κίνημα Διασάλευσης Ασφάλειας» (Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.193).

στην απαξίωση ή απονομιμοποίηση των Παπούα ως πολιτικού δρώντος, αυτό που στο DOC περιγράφεται ως μηχανισμός της «απο-επικύρωσης» (*decertification*)³⁹⁵ (McAdam *et al*, 2001, σ.204).

Μετανάστευση και εθνοτικές σχέσεις

Η τέταρτη πτυχή της περιόδου της Νέας Τάξης που εξετάζουμε αφορά στο σημαντικό μεταναστευτικό κύμα από άλλες περιοχές της Ινδονησίας προς τη Δ. Παπούα, το οποίο μετέβαλε σε μεγάλο βαθμό τα δημογραφικά δεδομένα της περιοχής και δημιούργησε συνθήκες εθνοτικού ανταγωνισμού στην περιοχή. Ως προς την εστίαση της εργασίας, τον εθνικισμό και το αποσχιστικό κίνημα των γηγενών, για τους Παπούα οι μετανάστες αποτέλεσαν το καθημερινό πρόσωπο των πολιτικών κυριαρχίας και πρακτικών εκμετάλλευσης που έχουμε περιγράψει ως τώρα. Επιπλέον, οι μετανάστες αποτέλεσαν τον Άλλο, μέσω του οποίου οι Παπούα συγκρότησαν μια κοινή ταυτότητα ή, σωστότερα, μορφοποίησαν την ταυτότητα που είχε ήδη αρχίσει να συγκροτείται από την περίοδο της αποικιοκρατίας (ICG, 2001, σ.5, McGibbon, 2004β, σ.22, 25)· επιβεβαιώνεται έτσι η σχεσιακή κονστρουκτιβιστική θέση πως είναι μέσω της αλληλεπίδρασης, των κοινωνικών σχέσεων και της συναίσθησης της διαφοράς που αναδύεται η συνείδηση ταυτότητας. Οι σχέσεις μεταξύ μεταναστών και γηγενών, στον βαθμό που μπορούμε να γενικεύσουμε, είχαν συγκεκριμένο, ιεραρχικό χαρακτήρα στη Δ. Παπούα: οι μετανάστες βρίσκονταν σε θέση ισχύος, τόσο στη διοίκηση όσο και στην οικονομική ζωή, όπως θα δούμε παρακάτω (Bonay και McGrory, 2004, σ.442). Έχουμε θίξει πτυχές του ζητήματος της μετανάστευσης στις προηγούμενες σελίδες· εδώ θα παρουσιάσουμε πρώτα κάποια γενικά χαρακτηριστικά του και εν συνεχεία θα επικεντρωθούμε στις εθνοτικές σχέσεις και ανταγωνισμούς που τροφοδότησε.

Ξεκινώντας από τα δημογραφικά στοιχεία, έχουμε ήδη αναφέρει πως, ενώ οι μετανάστες από άλλες περιοχές της χώρας αποτελούσαν το 4% του πληθυσμού της Δ. Παπούα το 1971, το 2000 αντιπροσώπευαν περίπου το 35% και το 2010, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, ήταν περίπου όσοι και οι γηγενείς· με βάση αυτές τις τάσεις, σύντομα θα αποτελούν την πλειοψηφία στην περιοχή. Αυτή η εξέλιξη είναι από μόνη της βαρυσήμαντη: μέσα σε κάτι παραπάνω από 40 χρόνια ένταξης στο ινδονησιακό κράτος οι γηγενείς κάτοικοι από απόλυτη πλειοψηφία κατέληξαν μειοψηφία. Αυτό από μόνο του αποτελεί παράγοντα δυσαρέσκειας και ανησυχίας για τους γηγενείς. Ο συνολικός αριθμός των μεταναστών το 2000 (έτος με τα τελευταία ασφαλή

³⁹⁵ Μια παρόμοια περίπτωση με αυτή των Παπούα, όπου επιχειρήθηκε η απαξίωση και «απο-επικύρωση» των εξεγερμένων μέσω του στιγματισμού του κινήματος ως πρωτόγονου και αταβιστικού, ήταν αυτή της εξέγερσης των Μάου Μάου (Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.189, McAdam *et al*, 2001, σ.122, 320).

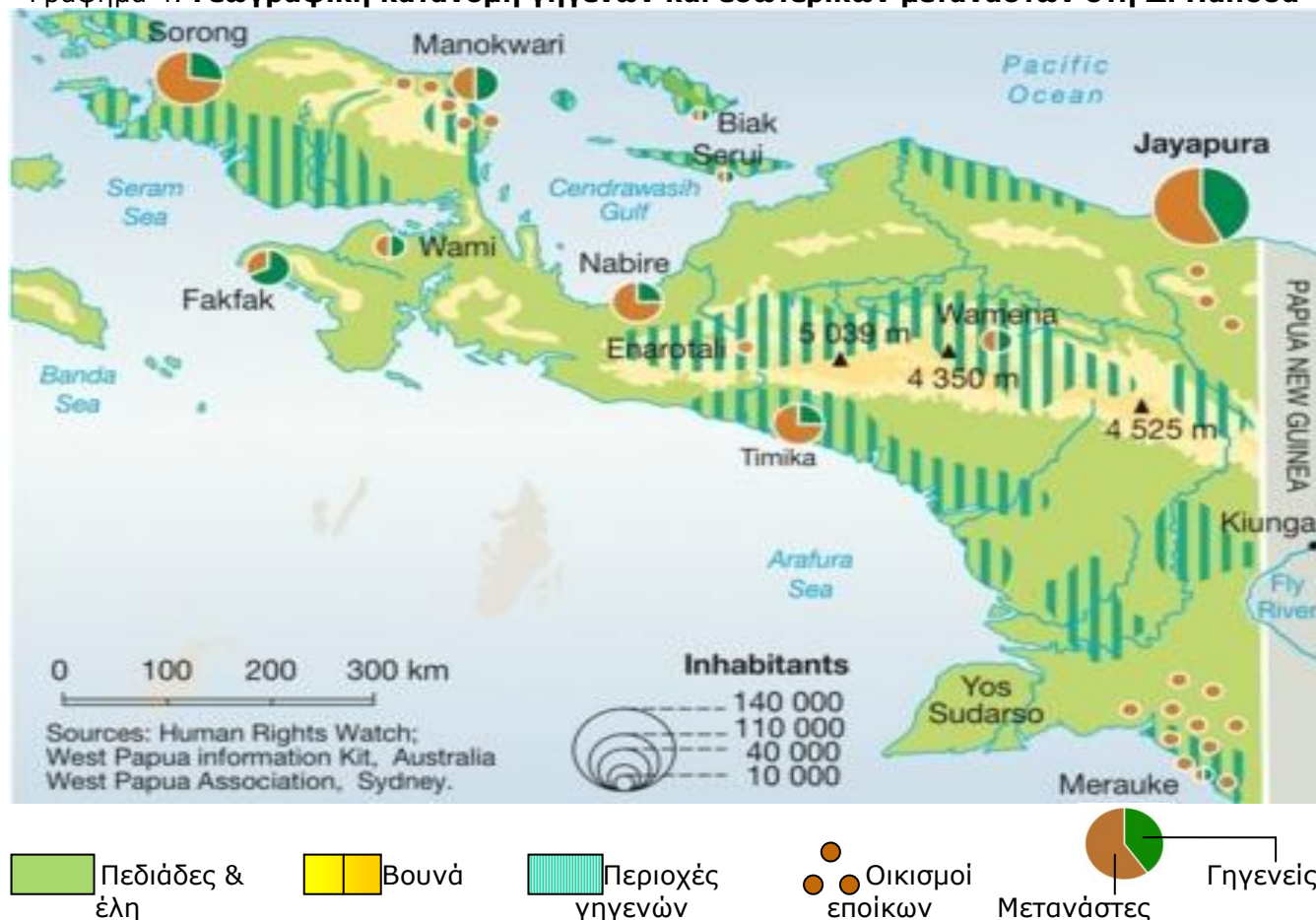
και αναλυτικά στοιχεία) προσέγγιζε τις 800.000. Αυτός ο πληθυσμός διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: σε αυτούς που πήγαν στη Δ. Παπούα μέσω των κυβερνητικών (επιδοτούμενων) προγραμμάτων μετανάστευσης και μπορούμε να ονομάσουμε «εποίκους»³⁹⁶, και στους μετανάστες που πήγαν στην περιοχή εθελοντικά, με δική τους πρωτοβουλία. Ο αριθμός των εποίκων το 2000, όταν ουσιαστικά έπαυσαν τα κυβερνητικά προγράμματα μετανάστευσης, ήταν περίπου 220.000, ενώ των υπόλοιπων μεταναστών ήταν περίπου δυόμισι φορές μεγαλύτερος, φτάνοντας τις 560.000³⁹⁷ (McGibbon, 2004β, σ.22-3). Πέρα από τις διαφορετικές διαδικασίες μετανάστευσης, ο πληθυσμός των μεταναστών χαρακτηρίζεται και από άλλες διαφοροποιήσεις, εθνικές και θρησκευτικές. Κατά τα πρώτα χρόνια οι περισσότεροι μετανάστες πήγαιναν στη Δ. Παπούα με τα κυβερνητικά προγράμματα, προέρχονταν από την Ιάβα και ήταν στη μεγάλη πλειοψηφία τους μουσουλμάνοι· το 2000 οι Ιαβανέζοι αποτελούσαν μόνο τη σχετική πλειοψηφία, αντιπροσωπεύοντας το 38% των μη γηγενών («εποίκων» και «μεταναστών»). Η δεύτερη μεγαλύτερη εθνική ομάδα προερχόταν από το (Νότιο και Βόρειο) Sulawesi και αποτελούσε το 25%. Η πλειοψηφία των μη γηγενών ήταν μουσουλμάνοι, όμως υπήρχε μια ισχυρή χριστιανική μειοψηφία που αποτελούσε το 1/3 περίπου³⁹⁸. Οι Παπούα ήταν κατά 96% χριστιανοί, όπως είπαμε· έτσι, το 2000, ενώ οι γηγενείς αποτελούσαν το 65% του πληθυσμού της Δ. Παπούα, το ποσοστό των χριστιανών ήταν 74% (και των μουσουλμάνων 25%) (McGibbon, 2004β, σ.23, 35, 39).

³⁹⁶ Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία χρησιμοποιείται κυρίως ο όρος «*transmigrants*», ακολουθώντας τον ινδονησιακό όρο «*transmigrasi*». Λόγω δυσκολίας στη μετάφραση χρησιμοποιούμε τον όρο «έποικοι», ο οποίος αποτυπώνει ικανοποιητικά τα χαρακτηριστικά αυτού του τύπου μετανάστευσης· αυτός ο όρος («*settlers*») χρησιμοποιείται, για παράδειγμα, και σε έκθεση του International Crisis Group (2001, σ.6).

³⁹⁷ Χρησιμοποιούμε πρωτίστως τους αριθμούς που παραθέτει ο McGibbon, όμως υπάρχουν και αναφορές που αποκλίνουν από αυτούς. Για την ίδια χρονιά (2000) ο van den Broek (2005, σ.78) αναφέρεται σε 330.000 εποίκους, ενώ ο Tebay (2005, σ.14) σε 550.000, όμως η πηγή που παραθέτει ο τελευταίος δε φαίνεται ιδιαίτερα αξιόπιστη.

³⁹⁸ Αυτός ο αριθμός είναι πολύ μεγαλύτερος του ποσοστού των χριστιανών στο σύνολο της Ινδονησίας, που, όπως είδαμε, ήταν το 2000 περίπου 7%.

Γράφημα 4. Γεωγραφική κατανομή γηγενών και εσωτερικών μεταναστών στη Δ. Παπούα

Πηγή: UNEP/GRID-Arendal, <http://maps.grida.no/go/graphic/colonization-of-west-papua-indonesia>

Σχετικά με την πρώτη κατηγορία, αυτή των εποίκων, όπως είπαμε πριν, η πρακτική της μεταφοράς πληθυσμού από τα περισσότερο πυκνοκατοικημένα νησιά (κυρίως την Ιάβα³⁹⁹) προς τα πιο αραιοκατοικημένα ξεκίνησε ήδη από την περίοδο της αποικιοκρατίας και συνεχίστηκε πιο συστηματικά από το καθεστώς της Νέας Τάξης: η χρηματοδότηση των κυβερνητικών προγραμμάτων μετανάστευσης προερχόταν από τα αυξημένα έσοδα της πετρελαϊκής παραγωγής αλλά αρχικά και από τη Διεθνή Τράπεζα. Στη Δ. Παπούα η ροή των εποίκων άρχισε να αυξάνεται από τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Οι έποικοι λάμβαναν διαφόρων ειδών κρατική αρωγή (χρηματική και άλλη) κατά τα πρώτα χρόνια από την έλευσή τους. Πολλοί εξ αυτών τοποθετούνταν σε ειδικούς οικισμούς – περίπου 215 είχαν δημιουργηθεί ως το 2000,

³⁹⁹ Η πληθυσμιακή πυκνότητα της Ιάβας την περίοδο 1960-1990 έφτανε τα 700 άτομα / τετραγωνικό χιλιόμετρο (Rouwer, 1999) ενώ ο εθνικός μέσος όρος το 1986, όπως είδαμε, ήταν 86 και στη Δ. Παπούα 3,5 άτομα/τετραγωνικό χιλιόμετρο (van den Broek, 2005, σ.77).

σύμφωνα με τον Tebay (2005, σ.14) - όπου τους παραχωρούνταν γη, με σκοπό την ανάπτυξη εμπορικών καλλιεργειών (*cash crops*). Αυτή η πρακτική προκαλούσε τη δυσαρέσκεια των Παπούα, όπως είδαμε, καθώς αφενός καταλάμβανε μεγάλες εκτάσεις γης, που οι διάφορες κοινότητες θεωρούσαν παραδοσιακά ως δικό τους έδαφος, και αφετέρου σε ορισμένες περιπτώσεις συνεπαγόταν την αναγκαστική μετεγκατάσταση αυτών των κοινοτήτων. Οι στόχοι των προγραμμάτων μετανάστευσης ήταν πολλαπλοί και δεν περιορίζονταν στην πληθυσμιακή ελάφρυνση: περιελάμβαναν τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των εποίκων, την τόνωση της ανάπτυξης στις περιοχές υποδοχής, την πολιτισμική ομογενοποίηση του πληθυσμού της χώρας και την ενίσχυση της διαδικασίας οικοδόμησης έθνους, καθώς και τη θωράκιση της εθνικής ασφάλειας (McGibbon, 2004β, σ.20-21, Rouwer, 1999). Στη Δ. Παπούα, ως προς το αναπτυξιακό σκέλος, ο αριθμός των οικισμών ήταν τελικά αρκετά χαμηλότερος του προβλεπόμενου, καθώς η «διαθέσιμη» γη ήταν άφθονη, όμως σε μεγάλο ποσοστό δεν ήταν αρόσιμη. Οι έποικοι που τελικά εγκαταστάθηκαν μπορεί να ωφελήθηκαν, τα οφέλη όμως της γηγενούς κοινωνίας συνολικά ήταν πενιχρά, όπως είδαμε. Επιπλέον, το ποσοστό συμμετοχής των γηγενών στους οικισμούς και στην ανάπτυξη σύγχρονων καλλιεργειών δεν υπερέβη το 10%. Ως προς τον στόχο της οικοδόμησης έθνους, η παρουσία των μεταναστών έφερε το αντίθετο από το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, καθώς όξυνε τη δυσαρέσκεια των γηγενών και ενίσχυσε την αίσθηση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας (Manning και Rumbiak, 1989, 57-8, McGibbon, 2004β, σ.21-2). Τέτοιου είδους «ιδιοποίηση της γης» έχει προκαλέσει διαχρονικά συγκρούσεις (αποσχιστικές και μη) μεταξύ γηγενών και «εποίκων» σε πολλές περιοχές του κόσμου, όπως στο Ισραήλ, την Ιρλανδία, την Αλγερία, τη Ζιμπάμπουε, τη Νέα Ζηλανδία και την Κορσική (Roehner και Rahilly, 2002, σ.74-80, 121, 294).

Αναφορικά με τη δεύτερη κατηγορία μεταναστών, αυτοί που μετοίκησαν στη Δ. Παπούα εθελοντικά άρχισαν σταδιακά να ξεπερνούν σε αριθμό τους εποίκους· ο μεγάλος όγκος τους κατευθυνόταν προς τα αστικά κέντρα. Οι μετανάστες από το νησί Sulawesi - αλλά και από νησιά του ανατολικού Αρχιπελάγους (Kai, Ambon) - αποτελούσαν την πλειοψηφία σε αυτή την κατηγορία. Βασικό κίνητρο αυτών των εσωτερικών μεταναστών ήταν η βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης. Η Δ. Παπούα φάνταζε ιδανική για την επίτευξη αυτού του στόχου, ιδιαίτερα μετά και τη βελτίωση των μεταφορών και την πύκνωση της επικοινωνίας με την υπόλοιπη χώρα: ήταν μια περιοχή που παρουσίαζε υψηλή ανάπτυξη, πλούσια σε φυσικούς πόρους, με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Πέραν αυτών των πλεονεκτημάτων, οι μετανάστες προσδοκούσαν ότι το οικονομικό περιβάλλον θα ήταν λιγότερο ανταγωνιστικό, κυρίως λόγω της «υπανάπτυξης» του γηγενούς πληθυσμού, κάτι που θα τους εξασφάλιζε σημαντικά οικονομικά οφέλη (McGibbon, 2004β, σ.23-4, van den Broek, 2005, σ.78).

Η ταξική διάρθρωση και τα υποδείγματα εθνοτικών ανταγωνισμών που αναδύθηκαν στη Δ. Παπούα μετά την έλευση των μεταναστών, στο πλαίσιο της οικονομικής μεγέθυνσης που έχουμε περιγράψει παραπάνω, ουσιαστικά επιβεβαιώνουν την προσδοκία των μεταναστών: σχεδόν σε κάθε πεδίο οικονομικής δραστηριότητας οι μετανάστες καταλάμβαναν τις καλύτερες θέσεις και κυριαρχούσαν στις πιο προσοδοφόρες δραστηριότητες (ICG, 2001, σ.6, Rouwer, 1999, Premdas, 1985, σ.1067). Η άνιση κατανομή των ωφελημάτων της οικονομικής ανάπτυξης, που αναλύσαμε προηγουμένως, αποτυπώνεται στη δομή απασχόλησης γηγενών και μεταναστών. Το 82% των γηγενών απασχολούνταν στον γεωργικό τομέα και το 70% στις χαμηλής παραγωγικότητας καλλιέργειες· άρα η μεγάλη πλειοψηφία των Παπούα απασχολούνταν στις καλλιέργειες αυτοκατανάλωσης και στο μικρο-εμπόριο του όποιου πλεονάσματος εξασφάλιζαν. Στις πιο εντατικές οικονομικές δραστηριότητες (βιομηχανία, εμπόριο) απασχολούνταν μόλις το 3% και στις υπηρεσίες το 7%, το μεγαλύτερο μέρος εξ αυτών στον κυβερνητικό τομέα. Οι μη γηγενείς κυριαρχούσαν στους περισσότερους παραγωγικούς τομείς: αποτελούσαν το 90% των απασχολούμενων στο εμπόριο, το 75% στις μεταφορές και το 70% στις επιχειρήσεις εκμετάλλευσης φυσικών πόρων. Όσοι απασχολούνταν στον γεωργικό τομέα, κυρίως οι έποικοι, επιδίδονταν στην καλλιέργεια εμπορικών και εξαγωγίμων αγαθών (McGibbon, 2004β, σ.43-44, 49).

Η συγκεκριμένη δομή απασχόλησης στη Δ. Παπούα δημιούργησε συνθήκες εθνοτικού ανταγωνισμού. Μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις τέτοιους τύπους ανταγωνισμού, οι δύο εκ των οποίων παραπέμπουν στο «πνεύμα» (και όχι στο «γράμμα») των θεωριών πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας,. Ο πρώτος τύπος ανταγωνισμού απορρέει από μια συγκεκριμένη πολιτισμική και ταξική διαστρωμάτωση η οποία θυμίζει τη θεωρία του Hechter περί εσωτερικής αποικίας: αν και στη Δ. Παπούα δεν υπάρχει ταξικό σύστημα με τα χαρακτηριστικά των βιομηχανικών, καπιταλιστικών οικονομιών, τα ανώτερα στρώματα καταλαμβάνονται σχεδόν αποκλειστικά από μετανάστες – μέλη δηλαδή της πολιτισμικά κυρίαρχης ομάδας, ενώ οι γηγενείς συγκεντρώνονται στη βάση της οικονομικής ιεραρχίας. Φυσικά υπάρχουν και μετανάστες μεταξύ των κατώτερων στρωμάτων, όμως η παρουσία των Παπούα στα ανώτερα στρώματα είναι εξαιρετικά περιορισμένη (McGibbon, 2004β, σ.27, 44-5). Ο δεύτερος τύπος εθνοτικού ανταγωνισμού παραπέμπει στο μοντέλο της διαιρεμένης αγοράς εργασίας της Bonacich: συνίσταται στην περισσότερη άμεση σύγκρουση μεταναστών και γηγενών μισθωτών και (μικρο-) εμπόρων. Με όρους της θεωρίας της Bonacich, οι μετανάστες αποτελούν την «υψηλότερα αμειβόμενη εργασία», ενώ η «χαμηλότερα αμειβόμενη εργασία» - η οποία κατά τη Bonacich μπορεί να αποτελείται από μέλη γηγενών «κατακτημένων» εθνοτικών ομάδων – απαρτίζεται σχεδόν εξολοκλήρου από Παπούα (αυτό το σχετικά μικρό ποσοστό που συμμετέχει

στις καπιταλιστικές δομές, έστω και όχι πλήρως ενταγμένο σ' αυτές)⁴⁰⁰. Όπως προβλέπει η θεωρία, η υψηλότερα αμειβόμενη εργασία καταφέρνει να διασφαλίσει τις καλύτερα αμειβόμενες θέσεις για λογαριασμό της, για παράδειγμα στις διάφορες βιομηχανίες και υπηρεσίες. Στα παζάρια των διαφόρων πόλεων οι μετανάστες έμποροι διαθέτουν καταστήματα και σχεδόν μονοπωλούν τα βασικότερα προϊόντα, ενώ οι γηγενείς πωλούν στους υπαίθριους πάγκους τα λίγα προϊόντα τους (ICG, 2001, σ.6, McGibbon, 2004β, σ.23-4, 27). Σύμφωνα με τον McGibbon δύο είναι οι βασικές αιτίες για τη συγκρότηση και αναπαραγωγή αυτής της ταξικής ιεραρχίας στη Δ. Παπούα. Η πρώτη αφορά στη σύγκρουση πολιτισμικών αξιών μεταξύ μεταναστών και γηγενών: στην περίπτωση των μεταναστών αυτές ευνόησαν την επιχειρηματικότητα και τη συσσώρευση κεφαλαίου μέσω π.χ. της πώλησης γης· στην περίπτωση των γηγενών η έννοια της γης ως εμπορεύματος είναι αλλότρια (χωρίς αυτό να συνιστά εγγενές γνώρισμα), όπως έχουμε πει · συναφώς, η οικονομική κουλτούρα τους παραμένει ανταλλακτική, κάτι που δε συνάδει με τη λογική της συσσώρευσης και της εμπορευματοποίησης. Η δεύτερη αφορά στο προαναφερθέν εκπαιδευτικό χάσμα μεταξύ μεταναστών και γηγενών· έχοντας χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης οι γηγενείς, δεν έχουν τις δεξιότητες και γνώσεις των μεταναστών, οι οποίοι καταλαμβάνουν τις πιο εξειδικευμένες και καλύτερα αμειβόμενες θέσεις. Ένας τρίτος τύπος ανταγωνισμού αφορούσε τη γηγενή ελίτ· αντιμετωπίζοντας ένα εξαιρετικά άνισο περιβάλλον στο οικονομικό πεδίο, είχε ως μοναδική διέξοδο απασχόλησης τη γραφειοκρατία, όπως έχουμε πει. Όμως και εκεί, ενώ η πλειοψηφία των εργαζόμενων στην τοπική διοίκηση ήταν γηγενείς – 75% σύμφωνα με τον Chauvel (2003β, σ.10) – οι ανώτερες και πιο σημαντικές θέσεις μονοπωλούνταν σχεδόν από τους μετανάστες (πρωτίστως τους Ιαβανέζους). Σε πολυεθντικές κοινωνίες η προέλευση των αξιωματούχων των πιο σημαντικών θέσεων είναι δηλωτική του ποια ομάδα είναι η κυρίαρχη. Για παράδειγμα, ποτέ δεν είχε τοποθετηθεί επικεφαλής της τοπικής αστυνομίας κάποιος γηγενής (Zöllner, 2005β), ενώ ακόμα και η θέση του κυβερνήτη, που σε ορισμένες περιπτώσεις είχε ανατεθεί σε Παπούα, ήταν υπό τον ασφυκτικό έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης, όπως είδαμε. Ταυτόχρονα, οι μορφωμένοι Παπούα σπανίως υπηρετούσαν σε άλλες περιφέρειες, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε με αξιωματούχους από άλλες εθντικές ομάδες. Έτσι, λοιπόν, και στο επίπεδο της γραφειοκρατίας είχαν δημιουργηθεί συνθήκες άνισου ανταγωνισμού (Chauvel, 2003β, 10, McGibbon, 2004β, σ.14, 49).

Η διαμορφωθείσα ταξική διευθέτηση στη βάση των εθνικών ταυτοτήτων κατά την

⁴⁰⁰ Η τρίτη «τάξη» του μοντέλου της Bonacich, η επιχειρηματική, απαρτίζεται από τους μετανάστες, όπως είπαμε, επιβεβαιώνει δηλαδή την υπόθεσή της πως η επιχειρηματική τάξη και η υψηλά αμειβόμενη εργασία θα έχουν ίδιο εθνικό υπόβαθρο.

περίοδο της Νέας Τάξης δημιούργησε αισθήματα δυσαρέσκειας τόσο στις ελίτ όσο και στα ευρύτερα στρώματα των γηγενών. Τα μέλη της ελίτ που υπηρετούσαν στην τοπική διοίκηση δυσφορούσαν, καθώς οι προοπτικές ανέλιξής τους ήταν μπλοκαρισμένες (Manning και Rumbiak, 1989, σ.62). Υπήρχαν όμως και κάποιοι οι οποίοι, αν και είχαν υψηλό επίπεδο μόρφωσης, δεν έβρισκαν καν εργασία. Ο Kaisiero (1993, σ.262) αναφέρει πως οι περισσότεροι γηγενείς που αναζητούσαν εργασία το 1992 ήταν απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα χαμηλότερα στρώματα δυσανασχετούσαν όχι μόνο με την οικονομική περιθωριοποίησή τους, στρεφόμενοι ενάντια στους μετανάστες εμπόρους και υπαλλήλους μεγάλων επιχειρήσεων, όπως η Freeport (The Economist, 2010), αλλά και με την «πολιτισμική» απειλή που θεωρούσαν ότι οι μετανάστες αντιπροσώπευαν (φόβος «ιαβανοποίησης» και «ισλαμοποίησης») (van den Broek, 2005, σ. 83). Σε όλες τις περιπτώσεις οι γηγενείς θεωρούσαν υπεύθυνους για την οικονομική τους δυσπραγία, τον επαγγελματικό και κοινωνικό αποκλεισμό τους, για τα δεινά τους εν γένει, τους μετανάστες (εποίκους και μη), οι οποίοι αποτελούσαν για τους Παπούα το καθημερινό πρόσωπο της κυριαρχίας. Αυτή η εδραιωμένη αντίληψη μεταξύ των γηγενών έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση των μηχανισμών κινητοποίησης που μελετά η εργασία, καθώς, πρώτον, συντελούσε στη δημιουργία και μαζικοποίηση μιας κοινής ταυτότητας, έστω και αν αυτή ήταν καταρχήν αρνητική (δηλαδή *αντι-ινδονησιακή*), ανεξάρτητα από φυλετικές προσδέσεις, μορφωτικό επίπεδο, κοινωνική θέση κλπ· έθετε σε λειτουργία δηλαδή τον διπλό μηχανισμό της *«απενεργοποίησης και ενεργοποίησης ορίων»*· δεύτερον, ενεργοποιούσε με δύο τρόπους τον μηχανισμό της *«γεφύρωσης πλαισίων»*: αφενός, συνέδεε την οικονομική και επαγγελματική δυσαρέσκεια με άλλα ζητήματα, όπως ήταν η κρατική καταστολή και η πολιτισμική υποβάθμιση· αφετέρου, δημιουργούσε όρους συνάρθρωσης της δυσαρέσκειας των ελίτ με τη δυσαρέσκεια των «μαζών». Η πιθανή από κοινού δράση τους δεν μπορούσε, υπό αυτές τις συνθήκες, παρά να προσλάβει εθνικό περιεχόμενο. Αυτό σήμαινε πως η πρόσληψη της μετανάστευσης από τους Παπούα από ένα σημείο και μετά δε γινόταν μόνο με όρους οικονομικούς, επαγγελματικούς και κοινωνικούς αλλά και εθνικούς: η παρουσία των μεταναστών γινόταν εμμέσως αντιληπτή ως κατάκτηση, ως μια ακόμα ένδειξη ότι *«δεν ήταν κύριοι στην ίδια τους τη γη»*, κάτι που αποτελεί το κεντρικό σημείο δυσαρέσκειας και οργανωτικό πλαίσιο της ιδεολογίας του γηγενούς κινήματος (ICG, 2002, σ.27, Zöllner, 2005β) .

Πάντως πρέπει να σημειώσουμε ότι οι ανταγωνισμοί μεταξύ γηγενών και μεταναστών δεν οδήγησαν σε μεγάλης έκτασης εθνική («οριζόντια») βία (Bhakti *et al*, 2009, σ.14, Chauvel, 2005, σ.16) . Η βία στη Δ. Παπούα ήταν πρωτίστως «κάθετη», δηλαδή μεταξύ γηγενών και κυβέρνησης στο πλαίσιο της αποσχιστικής σύγκρουσης, αν και υπήρξαν λίγες ενέργειες της OPM εναντίων οικισμών εποίκων. Εντάσεις βεβαίως υπήρχαν μεταξύ γηγενών και μεταναστών,

όπως και ορισμένες περιπτώσεις βίαιων συγκρούσεων. Τέσσερις σχετικά πρόσφατες εξ αυτών (1996-2000) ξεκίνησαν από αντιδικίες μεταξύ γηγενών και μεταναστών εμπόρων. Η πιο φονική από αυτές τις συγκρούσεις έλαβε χώρα στην πόλη Wamena της ενδοχώρας τον Οκτώβριο του 2000 και δεν είναι άσχετη με την αποσχιστική σύγκρουση, καθότι συνέβη σε μια περίοδο κορύφωσης της εθνικιστικής δράσης (όπως θα δούμε), ενώ ξεκίνησε ως σύγκρουση μεταξύ διαδηλωτών, που ύψωσαν τη σημαία της Δ. Παπούα, και των δυνάμεων ασφαλείας. Στη συνέχεια αυτού του περιστατικού, γηγενείς επιτέθηκαν σε περιουσίες και σπίτια μεταναστών, με αποτέλεσμα τον θάνατο τουλάχιστον 30 ατόμων και την εγκατάλειψη της περιοχής από εκατοντάδες μη γηγενών (McGibbon, 2004β, σ.27, Mote και Rutherford, 2001, σ.115).

Συμπερασματικά, η περίοδος του «αυταρχικού εκσυγχρονισμού» της Νέας Τάξης αποτέλεσε για τη μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών πηγή δεινών και δυσαρέσκειας. Οι αιτίες τους εντοπίζονται στον αυταρχικό χαρακτήρα του καθεστώτος, γενικότερα, και της πολιτικής του κυριαρχίας στη Δ. Παπούα, ειδικότερα, στην ένταση της καταστολής, στην οικονομική εκμετάλλευση και υποβάθμιση των παραδοσιακών τρόπων ζωής που παρήγαγε η εντατική πλην άνιση ανάπτυξη, στην ταχεία δημογραφική μεταβολή και την προνομιακή/κυριαρχική θέση των νεοφερμένων μεταναστών. Η αίσθηση δυσαρέσκειας και αποστέρησης μεταξύ των Παπούα εξηγεί τη μεγάλη υποστήριξη – αλλά όχι και συμμετοχή, για διάφορους λόγους – του γηγενούς πληθυσμού προς το ένοπλο αποσχιστικό κίνημα αυτής της περιόδου (Osborne, 1985, σ.116), το οποίο εξετάζουμε ξεχωριστά σε επόμενη ενότητα. Επίσης, η πολύπλευρη δυσαρέσκεια του πληθυσμού από τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης αποτέλεσε τη βάση της πανθομολογούμενης ενίσχυσης και διάχυσης της εθνικής ταυτότητας, που σημειώθηκε αυτή την περίοδο. Αυτό το γεγονός υποδεικνύει και την ολοσχερή αποτυχία του ινδονησιακού εθνικού εγχειρήματος στη Δ. Παπούα. Η μαζικοποίηση του εθνικιστικού αισθήματος στη Δ. Παπούα δεν ήταν εύκολο να εκδηλωθεί κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, όμως αυτό συνέβη με ορμητικό τρόπο μετά την πτώση του αυταρχικού καθεστώτος Σουχάρτο.

Η «Άνοιξη των Παπούα» και η περίοδος του εκδημοκρατισμού (1998-)

Ο συγκρουσιακός κύκλος της περιόδου 1998-2000 («Άνοιξη των Παπούα»), που είχε στο επίκεντρό του την αξίωση του γηγενούς εθνικιστικού κινήματος για αυτοδιάθεση, έχει πολλά κοινά με την περίοδο 1961-1962, η οποία επίσης χαρακτηριζόταν από επίταση της εθνικιστικής δραστηριότητας, όπως είδαμε. Όπως παρατηρεί ο Chauvel, και οι δύο αυτές κομβικές περίοδοι διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τόσο το εθνικιστικό κίνημα και τις στοχεύσεις του όσο και την εθνική ταυτότητα των Παπούα. Μια από τις σπουδαιότερες πρωτοβουλίες του κινήματος κατά

την περίοδο της *Reformasi* ήταν η σύγκληση της «2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης», η οποία αποτελούσε και μια απόπειρα σύνδεσης με την πρώτη Συνέλευση, που είχε λάβει χώρα τριάντα οκτώ χρόνια νωρίτερα (το 1962). Επιπλέον, και στις δύο περιόδους ο στόχος δημιουργίας ενός ανεξάρτητου κράτους στη Δ. Παπούα απασχόλησε σοβαρά την ηγεσία του εθνικιστικού κινήματος· παρόλο που στην πιο πρόσφατη περίοδο η υποστήριξη αυτού του στόχου ήταν πολύ μαζικότερη (σχεδόν καθολική), και στις δύο περιπτώσεις η διακήρυξη ανεξαρτησίας δεν έγινε, λόγω των ρεαλιστικών επιφυλάξεων για την αντίδραση της ινδονησιακής κυβέρνησης (Chauvel, 2005, σ.27). Τη διαδικασία της αποσχιστικής κινητοποίησης και τα χαρακτηριστικά που προσέλαβε αυτή την περίοδο – τα οποία, όπως σημειώσαμε στην αρχή αυτού του δεύτερου μέρους, διαφέρουν από τα αντίστοιχα της περιόδου της Νέας Τάξης – θα τα αναλύσουμε στην επόμενη ενότητα, στα πλαίσια της εξέτασης των μηχανισμών κινητοποίησης. Πέρα από κάποιες γενικές αναφορές στη δράση του εθνικιστικού κινήματος, στη συνέχεια θα επικεντρωθούμε στις κύριες εξελίξεις οι οποίες συγκροτούν την πολιτική συγκυρία και το κοινωνικό πλαίσιο εντός των οποίων έλαβε χώρα η αποσχιστική/εθνικιστική κινητοποίηση. Αρχικά θα αναφερθούμε στο «άνοιγμα» και το «κλείσιμο» των πολιτικών ευκαιριών (περίοδος 1998-2001) και στη συνέχεια στο ζήτημα της αυτονομίας, το οποίο αποτελεί το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα στη Δ. Παπούα μετά το 2001.

Άνοιγμα και κλείσιμο των πολιτικών ευκαιριών Η πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο την άνοιξη του 1998 σηματοδότησε αλλαγές στη «δομή των ευκαιριών», όπως άλλωστε συνήθως συμβαίνει σε περιπτώσεις καθεστωτικών αλλαγών. Αν και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αυτονόητο, είναι εντούτοις λογικό να αναμένει κανείς ότι μετά από 30 χρόνια πολιτικής στασιμότητας, που μάλιστα χαρακτηρίστηκε από αυταρχισμό και αντιδημοκρατικές θεσμικές πρακτικές, θα υπάρχει κάποια ένταση της πολιτικής κινητοποίησης και «άνοιγμα» ενός συγκρουσιακού κύκλου. Η έκρηξη παντοειδούς πολιτικής κινητοποίησης αυτής της περιόδου, βίαιης και μη, όπως καταγράφεται και από τη βάση δεδομένων GTD (2010a), είναι κάτι που συνάδει με ευρύτερες εμπειρικές παρατηρήσεις σχετικά με την πρώιμη φάση της δημοκρατικής μετάβασης (όπως είδαμε στο κεφ.5). Η καθεστωτική αλλαγή θεωρήθηκε ως ευκαιρία για πολιτική δράση από τους ίδιους τους πολιτικούς δρώντες, ενεργοποιήθηκε δηλαδή ο μηχανισμός της «συλλογικής απόδοσης ευκαιριών». Με βάση την προαναφερθείσα (στο κεφάλαιο 1) κατηγοριοποίηση του *DOC*, οι πολιτικοί δρώντες αυτοί ανήκαν τόσο στην κατηγορία των «διεκδικητών» («συγκροτημένων πολιτικών δρώντων χωρίς συστηματική πρόσβαση» σε κυβερνητικούς πόρους) όσο και σε αυτή των *έως τότε* «υποκειμένων» (δηλαδή ομάδων που δεν είχαν «οργανωθεί σε συγκροτημένους πολιτικούς δρώντες») (McAdam *et al*,

2001, σ.12). Η εμφάνιση νέων πολιτικών δρώντων, οι οποίοι υιοθετούν νέες ή απαγορευμένες ως τότε μορφές αγώνα, συνιστά γνώρισμα της συγκρουσιακής δράσης (McAdam *et al*, 2001, σ.8) και χαρακτηριστικό της πολύμορφης συλλογικής δράσης που εμφανίστηκε στην ινδονησιακή κοινωνία κατά τη μεταβατική περίοδο. Οι πολιτικοί δρώντες που εκμεταλλεύτηκαν πρώτοι την εμφάνιση πολιτικών ευκαιριών - οι «πρωτοπόροι» (*early risers*), όπως ονομάζονται στη βιβλιογραφία των κοινωνικών κινημάτων, οι οποίοι απηχούν ευρύτερες επιδιώξεις και διευκολύνουν πολλαπλώς τη διάχυση της κινηματικής δράσης (Σεφεριάδης, 2006, σ.17, Tarrow, 1994, σ.155) - ήταν κυρίως εκείνες οι δυνάμεις που διεκδικούσαν δημοκρατικές αλλαγές και ελευθερίες. Τη διάχυση των ευκαιριών και τη μείωση του κόστους κινητοποίησης που αυτή συνεπαγόταν έσπευσαν να εκμεταλλευτούν και οι υπόλοιποι πολιτικοί δρώντες, συμπεριλαμβανομένων και των κινημάτων εθνικής αυτοδιάθεσης. Αναφορικά με το κίνημα στη Δ. Παπούα, η χαλάρωση των περιορισμών που σήμανε η δημοκρατική μετάβαση και οι μεταβολές στη δομή πολιτικών ευκαιριών συνέβαλαν στην πιο ελεύθερη και εκτεταμένη πολιτική συμμετοχή των Παπούα. Όπως αναφέρει ο Tarrow (1994, σ.86) «η αυξημένη πρόσβαση στην πολιτική συμμετοχή αποτελεί το πρώτο σημαντικό κίνητρο για συλλογική δράση». Η πτώση του καθεστώτος επέτρεψε τη διενέργεια των μαζικότερων - αν όχι και των πρώτων - διαδηλώσεων και συγκεντρώσεων στην περιοχή με εθνικιστικό και αποσχιστικό περιεχόμενο: δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, αναθεώρηση της «Πράξης Ελεύθερης Επιλογής» και διενέργεια νέου, δίκαιου δημοψηφίσματος, κλπ. Η μαζική διαμαρτυρία των Παπούα ξεκίνησε ήδη από το 1998 και κορυφώθηκε τα δύο επόμενα έτη, όπως θα δούμε (Tebay, 2003, σ.130). Η επίδραση των νέων ευκαιριών δεν περιορίστηκε μόνο στην ανάδειξη νέων μορφών οργανωμένης πολιτικής δράσης, αλλά γενικότερα κατέστησε πιο ελεύθερη την κοινωνική, πολιτισμική και διανοητική έκφραση, όπως για παράδειγμα υποδεικνύει η αύξηση των πάσης φύσεως οργανώσεων, καθώς και βιβλίων που αφορούν τους Παπούα, πολλά εκ των οποίων έχουν γραφεί από γηγενείς.

Η παραπάνω περιγραφή αφορά το γενικότερο πλαίσιο στην Ινδονησία κατά τη μεταβατική περίοδο. Θα στραφούμε τώρα στα συγκεκριμένα γεγονότα τα οποία επηρέασαν πιο άμεσα το εθνικιστικό κίνημα στη Δ. Παπούα. Καταρχάς, α) η διαδικασία δημοψηφίσματος που δρομολογήθηκε για την περίπτωση του Αν. Τιμόρ για το καλοκαίρι του 1999 δημιούργησε κύμα ενθουσιασμού και υψηλών προσδοκιών. Οι Παπούα, βέβαια, παραγνώριζαν μια σειρά από στοιχεία που καθιστούσαν την επέκταση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση και στην περίπτωση τους εξαιρετικά δυσχερή: η κατοχή του Αν. Τιμόρ ήταν κατάφωρα παράνομη από την πλευρά του διεθνούς δικαίου, ενώ η συναίνεση για διεξαγωγή δημοψηφίσματος από την πολιτική και στρατιωτική ελίτ ήταν βαρύθυμη, εν πολλοίς αποτέλεσμα εξωτερικών πιέσεων, και αφορούσε

αυστηρά τη συγκεκριμένη περίπτωση. Όπως έχουμε αναφέρει στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου, για τις κυρίαρχες ελίτ το Αν. Τιμόρ συνιστούσε εθνική απώλεια, κάτι το οποίο δεν ήταν σε καμία περίπτωση διατεθειμένοι να επιτρέψουν να επαναληφθεί στην περίπτωση της Δ. Παπούα και του Ατσέχ (Bhakti *et al*, 2009, σ.12, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.666). Βέβαια, ήταν αναμενόμενο αρχικά το δημοψήφισμα στο Αν.Τιμόρ να προκαλέσει διάχυτη ελπίδα στους Παπούα, οι οποίοι θεώρησαν ότι πιέζοντας την κυβέρνηση και αποκτώντας διεθνείς συμμαχίες θα μπορούσαν να επιτύχουν κάτι αντίστοιχο. Επιπλέον, β) γεγονότα όπως του Αν. Τιμόρ αρχικά αλλά και των ευρύτερων διαδηλώσεων και συλλογικών δράσεων, δημιούργησαν σε ευρέα στρώματα του ινδονησιακού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των Παπούα, την πεποίθηση για αποδυνάμωση της κατασταλτικής ικανότητας του κράτους (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.51, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.666-7). Εν συνεχεία, γ) υπήρξαν για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα μια σειρά από πρακτικές, πολιτικές και υποσχέσεις παραγόντων της κυβέρνησης, ακόμα και από τους προέδρους Habibie και Wahid, οι οποίες εξέπεμψαν με σαφήνεια μια ευμενέστερη και διαλλακτικότερη στάση απέναντι στην ιδιαίτερη ταυτότητα των Παπούα και στο κίνημά τους (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.667-8). Τα κυριότερα γεγονότα που σηματοδότησαν αυτή τη θετική για τους Παπούα μεταβολή ήταν:

- Η επίσκεψη αντιπροσωπείας του ινδονησιακού κοινοβουλίου στη Δ. Παπούα τον Αύγουστο του 1998, με σκοπό να διερευνήσει τα αίτια της ευρείας υποστήριξης των γηγενών προς τον στόχο της ανεξαρτησίας.
- Οι συναντήσεις και διαβουλεύσεις της νεοσυσταθείσας οργάνωσης Foreri, αποτελούμενης από μέλη της τοπικής ηγεσίας και εκπροσώπους διαφόρων οργανώσεων από τη Δ. Παπούα, με υψηλά ιστάμενους αξιωματούχους στην Τζακάρτα τον Νοέμβριο του 1998. Η ατζέντα της Foreri δεν περιελάμβανε ακόμα το ζήτημα της ανεξαρτησίας, αλλά κυριαρχούνταν από ζητήματα διακυβέρνησης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο τελικό κείμενο αυτής της σειράς διαβουλεύσεων αναγνωρίζονταν οι άδικες πολιτικές και οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Παπούα από τις κυβερνήσεις της Νέας Τάξης, όμως η ενσωμάτωση της περιοχής στο ινδονησιακό κράτος δεν αμφισβητούνταν (αντίθετα προς την επιδίωξη της πλευράς των Παπούα).
- Η συνάντηση της «Ομάδας των 100», τα μέλη της οποίας προέρχονταν σε μεγάλο βαθμό από τους κόλπους της Foreri, με τον πρόεδρο Habibie τον Ιανουάριο του 1999. Στην ομιλία του ο επικεφαλής της Ομάδας Thom Beanal απέδωσε τη δυσσαρέσκεια των γηγενών όχι μόνο στην άνιση ανάπτυξη αλλά και στο γεγονός πως η Δ. Παπούα αποτελούσε «κυρίαρχο έθνος» όταν «προσαρτήθηκε» από την

Ινδονησία· εν συνεχεία δήλωσε ότι επιθυμία των Παπούα ήταν να δημιουργήσουν δικό τους κράτος και ζήτησε την εκκίνηση συνομιλιών προς αυτή την κατεύθυνση, πιθανώς και με συμμετοχή του ΟΗΕ. Ο Habibie απέφυγε να απαντήσει ευθέως σε αυτές τις δηλώσεις και διέκοψε τις, προγραμματισμένες να διαρκέσουν περισσότερο, συνομιλίες με την Ομάδα των 100· όμως, από μόνη της αυτή η δημόσια διατύπωση των αποσχιστικών αξιώσεων στο ανώτατο επίπεδο αποτελούσε κάτι ως τότε αδιανόητο και προσέδωσε ορμή στο εθνικιστικό κίνημα.

- Η ανάληψη της προεδρίας από τον Wahid τον Οκτώβριο του 1999 σηματοδότησε την εκκίνηση της πιο ευνοϊκής περιόδου για το εθνικιστικό κίνημα των Παπούα, αν και αυτή ήταν εξαιρετικά σύντομη. Λίγες βδομάδες μετά οι Παπούα γιόρτασαν ουσιαστικά ανεμπόδιστοι από τις δυνάμεις ασφαλείας την επέτειο της 1^{ης} Δεκεμβρίου, υψώνοντας σε πολλές περιοχές τη σημαία του κινήματος (κάτω από την ινδονησιακή) για πρώτη φορά μετά το 1962.
- Μια δεύτερη χειρονομία καλής θέλησης εκ μέρους του Wahid, εξίσου μεγάλης συμβολικής σημασίας, ήταν ότι ο ίδιος μετονόμασε την περιοχή από Ίριαν Τζάγια σε Παπούα, κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στην περιοχή, την Πρωτοχρονιά του 2000.
- Οι πρωτοβουλίες του Wahid δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την οργανωτική συγκρότηση του κινήματος αυτοδιάθεσης. Τον Φεβρουάριο του 2000 συγκλήθηκε σύνοδος εκπροσώπων της γηγενούς κοινωνίας (γνωστή ως Mubes), η οποία προετοίμασε τη 2^η Εθνική Συνέλευση, που έλαβε χώρα στα τέλη Μαΐου-αρχές Ιουνίου 2000. Η κυβέρνηση με πρωτοβουλία του Wahid επιχορήγησε μάλιστα τη διενέργεια του συνεδρίου με το ποσό του 1δισ ρουπιών (120.000 δολάρια περίπου). Μέσα από αυτές τις συνόδους αναδύθηκε ως συλλογική ηγεσία του κινήματος αυτοδιάθεσης το Presidium (ως η κατά κάποιον τρόπο εκτελεστική γραμματεία της Εθνικής Συνέλευσης). Η Εθνική Συνέλευση δεν προχώρησε σε ρητή διατύπωση της διεκδίκησης ανεξαρτησίας, όμως στις αποφάσεις της συγκαταλέγονταν θέσεις που σαφώς αναδεικνύουν αυτή την επιθυμία μέσω της αμφισβήτησης της διαδικασίας ένταξης της Δ. Παπούα στην Ινδονησία: απόρριψη της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης και της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής, αναθεώρηση της νομιμότητας αυτής της διαδικασίας από τον ΟΗΕ, επαναφορά της Δ. Παπούα στον κατάλογο των μη αυτοκυβερνώντων εδαφών του ΟΗΕ (Ballard, 2002, Bhakti *et al*, 2009, σ.13, Chauvel, 2005, σ.11-14, 52, Chauvel και Bhakti, 2004, σ.26-7, Malley, 2002α, σ.185, Mote και Rutherford, 2001, σ.128-9, von Strokirch, 2001).

Η 2^η Εθνική Συνέλευση με τη μεγάλη συμμετοχή και τον ενθουσιασμό που ενέσπειρε σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στη Δ. Παπούα έμελλε να αποτελέσει και την κορύφωση του μαζικού, μη βίαιου κινήματος αυτοδιάθεσης που άρχισε να συγκροτείται μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο. Η ευνοϊκή περίοδος, που εκ των υστέρων μπορούμε να πούμε πως ξεκίνησε με τις συνομιλίες της Forerí, ολοκληρώθηκε περίπου ενάμιση χρόνο μετά με την Εθνική Συνέλευση· από αυτό το σημείο ξεκινάει σταδιακά – και παγιώνεται έναν χρόνο αργότερα (καλοκαίρι 2001) με την ανάληψη της προεδρίας από τη Megawati Sukarnoputri – η σκλήρυνση της στάσης της κεντρικής κυβέρνησης, η οποία, αν και άφηνε σαφώς περισσότερα περιθώρια για συλλογική δράση απ’ ό,τι οι κυβερνήσεις της Νέας Τάξης, συνιστά «κλείσιμο» των πολιτικών ευκαιριών (εμφάνιση «απειλών»). Το αποτέλεσμα ήταν η απο-κινητοποίηση του κινήματος ανεξαρτησίας ακριβώς τη στιγμή που αποκτούσε υπολογίσιμη ισχύ (McGibbon, 2004α, σ.54). Η μεταβολή της κυβερνητικής στάσης οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα σε δύο αλληλένδετους παράγοντες: πρώτον, στην αίσθηση απειλής που δημιούργησε στον σκληρό πυρήνα της πολιτικο-στρατιωτικής ελίτ η μαζικοποίηση του γηγενούς κινήματος ανεξαρτησίας και ιδιαίτερα η 2^η Εθνική Συνέλευση· δεύτερον, στην αμφισβήτηση του Wahid από κυβερνητικούς συμμάχους του αλλά και τον στρατό, αμφισβήτηση όχι άσχετη με την πολιτική του απέναντι στα κινήματα του Ατσέχ και της Δ. Παπούα.

Ως προς τον πρώτο παράγοντα, το ειρηνικό αλλά μαζικό κίνημα που άρχισε να αναπτύσσεται συνιστούσε μεγαλύτερο ίσως κίνδυνο απ’ ό,τι η βίαιη μεν αλλά σποραδική και εύκολα αντιμετωπίσιμη δράση της OPM κατά την περίοδο της Νέας Τάξης. Είναι ενδεικτικό της ανησυχίας του «βαθέος κράτους» ότι λίγο καιρό μετά την ολοκλήρωση της Εθνικής Συνέλευσης των Παπούα (στη μία περίπτωση μάλιστα μόλις μερικές μέρες μετά) συντάχθηκαν δύο εκθέσεις, από το Υπουργείο Εσωτερικών και την Αστυνομία αντιστοίχως, με πληροφορίες για το κίνημα των Παπούα και ιδιαιτέρως την ηγεσία του. Ιδιαίτερα η πρώτη από τις δύο αναφορές διαπίστωνε «κλίμα ευφορίας» σχετικά με την ιδέα της ανεξαρτησίας, που έφτανε ακόμα και στα απομονωμένα χωριά της περιοχής. Επιπλέον, εντόπιζε την ύπαρξη συνωμοτικού σχεδίου για την ανεξαρτητοποίηση της Δ. Παπούα, στο οποίο, υποτίθεται, συμμετείχαν διάφορα μέλη της γηγενούς ελίτ, συμπεριλαμβανομένων εκκλησιαστικών ηγετών και του ίδιου του (διορισμένου από την Τζακάρτα) κυβερνήτη· πέρα από αυτό η έκθεση – η οποία αντανάκλασε την «παραδοσιακή» καχυποψία της κεντρικής κυβέρνησης απέναντι στην ελίτ των Παπούα (McGibbon, 2004α, σ.56) – πρότεινε τη λήψη μέτρων τόσο στο επίπεδο της πολιτικής όσο και της κατασταλτικής αντιμετώπισης του εθνικιστικού κινήματος (Ballard, 2002, Chauvel και Bhakti, 2004, σ.28-9, 44-5, ICG, 2001, σ.17-8, Martinkus, 2002, σ.30).

Ως προς τον δεύτερο παράγοντα, η συμμαχία των κοινοβουλευτικών κομμάτων που

εξέλεξε τον Wahid άρχισε να παρουσιάζει σημάδια αποσύνθεσης ήδη από το καλοκαίρι του 2000. Στο επίκεντρο αυτής της διαδικασίας βρισκόταν ο ίδιος ο πρόεδρος, τόσο λόγω της αμφισβητούμενης ηγετικής του ικανότητας όσο και εξαιτίας της ύπαρξης εις βάρος του ενδείξεων χρηματισμού · έχοντας χάσει τα πολιτικά του ερείσματα, αλλά και αντιπαρατιθέμενος ακόμα και με τη στρατιωτική και δικαστική ηγεσία, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση το καλοκαίρι του 2001. Πάντως, ένας από τους λόγους της πολιτικής αμφισβήτησης του Wahid από την πλειοψηφία του κοινοβουλίου και τις υπηρεσίες ασφαλείας αφορούσε στην ανεκτική και συναινετική στάση του απέναντι στις «αποσχιστικές» περιφέρειες της Δ. Παπούα και του Ατσέχ. Η πρωτοφανής για τα ινδονησιακά δεδομένα στάση του Wahid ήταν μειοψηφική ακόμα και μέσα στην κυβέρνησή του· από τους περισσότερους καταδικάστηκε ως επικίνδυνος κατευνασμός. Ανάμεσα στους θιασώτες αυτής της άποψης συμπεριλαμβάνονταν η αντιπρόεδρος (και διάδοχος του Wahid) Sukarnoputri και ο υπουργός Ασφάλειας Yudhoyono (πρόεδρος της χώρας από το 2004 ως σήμερα), κάτι που προοιωνιζόταν τη στάση των ινδονησιακών κυβερνήσεων μετά τον Wahid (Bhakti *et al*, 2009, σ.12-13, ICG, 2001, σ.18, 20 King, 2004, σ.60, Malley, 2002β). Ο Wahid δεν ήταν διατεθειμένος φυσικά να επιτρέψει την απόσχιση της Δ. Παπούα ή την αμφισβήτηση της ενσωμάτωσής της στην Ινδονησία, έδειξε όμως να αναγνωρίζει την πραγματικότητα του εθνικισμού των Παπούα και να επιθυμεί κάποιου είδους συμβολική και θεσμική διευθέτησή του εντός του ινδονησιακού πλαισίου (Bhakti *et al*, 2009, σ.12). Μια περίληψη της κυβερνητικής στάσης απέναντι στη Δ. Παπούα (και το Ατσέχ) κατά τη σύντομη προεδρία του Wahid θα ήταν η εξής: Οι κινήσεις καλής θέλησης και συναίνεσης από την πλευρά του προέδρου (παρ)ερμηνεύτηκαν με παρόμοιο τρόπο – αλλά από διαφορετική αξιολογική σκοπιά - από τους κύριους πολιτικούς δρώντες, καθώς για τους μεν ακτιβιστές θεωρήθηκαν πράσινο φως για τη διεκδίκηση ανεξαρτησίας, για τη δε πολιτικο-στρατιωτική ελίτ ως υπόθαλψη των αποσχιστικών απειλών. Η αντίδραση της κυρίαρχης ελίτ προκάλεσε την οπισθοχώρηση του Wahid και την επαναφορά στο προσκήνιο της βίαιης καταστολής του εθνικιστικού κινήματος· το αποτέλεσμα ήταν οι Παπούα ακτιβιστές να νιώσουν για μια ακόμα φορά εξαπατημένοι από την ινδονησιακή κυβέρνηση (ICG, 2003, σ.4).

Η αποδυνάμωση από το δεύτερο μισό του 2000 του μετριοπαθή ισλαμιστή Wahid σηματοδοτεί την «παλινόρθωση» της κοσμικής εθνικιστικής αντίληψης στην αντιμετώπιση των αποσχιστικών/εθνοτικών προκλήσεων· η «οριζόντια», εθνοτική βία που ξέσπασε σε διάφορες περιοχές του ινδονησιακού Αρχιπελάγους, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος, ίσως να συνετέλεσε σε αυτή την εξέλιξη. Βέβαια, η αντίληψη αυτή δε μετουσιώθηκε και σε πλήρη επαναφορά των πολιτικών της Νέας Τάξης. Η «συγκρουσιακή ύφεση» που επήλθε δεν ήταν αποτέλεσμα κινηματικής εξάντλησης ή εσωτερικής διαίρεσης μεταξύ μετριοπαθών και «μαχητικών» (αν και

κάτι τέτοιο αργότερα συνέβη, όπως θα δούμε παρακάτω, ιδιαίτερα στο επίπεδο των ελίτ)· ήταν πρωτίστως συνέπεια πολιτικών «μαστίγιου και καρότου», δηλαδή μείγμα καταστολής και παραχωρήσεων (Σεφεριάδης, 2006, σ.17). Πιο συγκεκριμένα, οι κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής που εφαρμόστηκε, ιδιαίτερα μετά την ανάληψη της προεδρίας από τη Sukarnoputri το καλοκαίρι του 2001, και σε γενικές γραμμές παραμένουν σε ισχύ ως σήμερα, ήταν οι εξής: α) αναγνώριση της διάχυτης δυσαρέσκειας μεταξύ των Παπούα και προσπάθεια περιορισμού της μέσω αναπτυξιακών μέτρων και χορήγησης αυτονομίας, και β) καταστολή των πιο μαχητικών εκδηλώσεων και οργανώσεων του κινήματος ανεξαρτησίας (ICG, 2001, σ.17-8, King, 2004, σ.65). Οι διέπουσες αρχές αυτής της πολιτικής, μπορεί να συναγάγει κανείς, είναι α) η κατανόηση των αποσχιστικών επιδιώξεων των Παπούα ως ζητήματος υπανάπτυξης, και β) απ' τη μία η αναγνώριση της ιδιαίτερης εθνο-πολιτισμικής ταυτότητας των Παπούα και ορισμένων (στοιχειωδών) δικαιωμάτων που απορρέουν εξ αυτής, και απ' την άλλη η αποσιώπηση και κατάπνιξη κάθε προσπάθειας μαχητικής πολιτικοποίησης της ταυτότητας, και πολύ περισσότερο της μαχητικής αποσχιστικής δράσης (βίαιης και μη). Κάποια συγκεκριμένα μέτρα που σηματοδότησαν αυτή την πολιτική ήταν:

- Η προώθηση του λεγόμενου «Crash Program», με πρωτοβουλία και της τότε αντιπροέδρου Sukarnoputri, σύμφωνα με το οποίο θα διετίθετο ένα σημαντικό οικονομικό ποσό για την αντιμετώπιση της φτώχειας και την ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης και του βιοτικού επιπέδου στη Δ. Παπούα (ICG, 2001, σ.18). Η ερμηνεία, πως η υπανάπτυξη είναι η μοναδική ή η κύρια αιτία του αποσχιστικού κινήματος και, άρα, πως η αύξηση των πόρων προς τη Δ. Παπούα είναι η ενδεδειγμένη θεραπεία, παραμένει ισχυρή στους κυβερνητικούς κύκλους (π.χ. Nurhayati, 2008), κάτι που φανερώνεται και στις πρόνοιες του καθεστώτος αυτονομίας που παραχωρήθηκε στην περιοχή και εξετάζουμε λίγο παρακάτω.
- Η παραχώρηση καθεστώτος «Ειδικής Αυτονομίας» στη Δ. Παπούα (όπως και στο Ατσέχ) με νόμο του 2001 (ICG, 2001, σ.18). Το ζήτημα αυτό το εξετάζουμε αυτοτελώς αμέσως παρακάτω, μπορούμε όμως εδώ να σημειώσουμε πως στις πρόνοιες του νόμου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην αντιμετώπιση των συνθηκών άνισης ανάπτυξης στην περιοχή. Η εφαρμογή του νόμου, πάντως, ιδιαίτερα ως προς τις πιο «πολιτικές» προβλέψεις του, υπονομεύθηκε από την ίδια την κεντρική κυβέρνηση· το πιο χαρακτηριστικό γεγονός ως προς αυτό ήταν η παράτυπη διάσπαση της περιοχής σε δύο περιφέρειες, υπό τον φόβο ότι το καθεστώς αυτονομίας θα ενθάρρυνε τις αποσχιστικές επιδιώξεις των Παπούα.
- Η τρίτη συνισταμένη της πολιτικής της ινδονησιακής κυβέρνησης, η οποία συνιστά

σαφές «κλείσιμο» των πολιτικών ευκαιριών, ήταν ο εξοβελισμός του Presidium και των εθνικών συμβόλων των Παπούα από τη δημόσια σφαίρα, στην οποία είχαν πρόσκαιρα εισέλθει (ICG, 2001, σ.18). Αυτό φυσικά σήμαινε καταστολή του γηγενούς κινήματος ανεξαρτησίας και ιδιαίτερα της οργάνωσης που μιλούσε στο όνομά του. Η καταστολή δεν ήταν τόσο αδιάκριτη όσο επί Νέας Τάξης· ενδεικτική ως προς αυτή τη διαφοροποίηση ήταν η πολιτική της Αστυνομικής Διεύθυνσης της Δ. Παπούα (κυρίως την περίοδο 2001-2) για απαγόρευση της βίας κατά την έρευνα υπόπτων, καθώς και το ότι οι γηγενείς αποτέλεσαν την πλειοψηφία ανάμεσα στους νεοπροσληφθέντες αστυνομικούς. Τα γενικότερα επίπεδα στρατιωτικής βίας είναι χαμηλότερα μεν από αυτά της περιόδου Σουχάρτο, αλλά σε καμία περίπτωση χαμηλά. Ο περιορισμός του αυτόνομου ρόλου του στρατού κατά την περίοδο της *Reformasi* αλλά και ο στενότερος και αμεσότερος έλεγχος από εγχώριες και ξένες οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων επέφερε σταδιακά μια σχετική μείωση των περιστατικών αυθαίρετης βίας απέναντι στον γενικό πληθυσμό, όμως η αντιμετώπιση του μη βίαιου κινήματος στις αρχές της δεκαετίας του 2000 αλλά και των διαφόρων υπο-ομάδων της OPM δε διέφερε σημαντικά από τις πρακτικές της Νέας Τάξης (Bhakti *et al*, 2009, σ.14).

Μετά τη 2^η Εθνική Συνέλευση και την περιγραφείσα μεταστροφή της κυβερνητικής στάσης, σημειώθηκαν μια σειρά από βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των δυνάμεων ασφαλείας και συμμετεχόντων σε εκδηλώσεις του κινήματος ανεξαρτησίας (συμπεριλαμβανομένης της προαναφερθείσας αιματηρής σύγκρουσης στη Wamena). Λίγες ημέρες πριν την επέτειο της 1^{ης} Δεκεμβρίου συνελήφθησαν με την κατηγορία για στασιασμό (και παρέμειναν κρατούμενοι ως τον Μάρτιο του 2001) πέντε μέλη του Presidium, συμπεριλαμβανομένου του προέδρου του Theys Eluay. Το γεγονός αυτό επικύρωσε την αλλαγή του πολιτικού κλίματος και κατέστησε σαφή την πρόθεση της κυβέρνησης να μην επιτρέψει τον εορτασμό της επετείου των Παπούα. Τελικώς επιτράπηκαν κάποιες εκδηλώσεις μνήμης σε πέντε μόνο πόλεις της Δ. Παπούα και με εντονότατη την παρουσία του στρατού και της αστυνομίας. Τους επόμενους μήνες, το πρώτο μισό του 2001, σημειώθηκαν σποραδικές επιθέσεις πυρήνων της OPM – η οποία για κάποιο διάστημα είχε ελαττώσει τη δραστηριότητά της – εναντίον των δυνάμεων ασφαλείας, οι οποίες απαντούσαν αδιακρίτως με αντίποινα (εκφοβισμούς, βασανισμούς, εκτοπισμούς, ορισμένες δολοφονίες) εναντίον γηγενών κοινοτήτων (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.33, ICG, 2001, σ.19-22, 2003, σ.5, King, 2004, σ.60-62). Η στάση της κεντρικής

κυβέρνησης σκλήρυνε ακόμα περισσότερο, όταν ανέλαβε πρόεδρος η Sukarnoputri (Ιούλιος 2001)· αυτό φανερώνεται τόσο από την προσπάθεια αποδυνάμωσης του υπεσχημένου καθεστώτος αυτονομίας (όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω) όσο και από την ενδυνάμωση του ρόλου του στρατού στην αντιμετώπιση των αποσχιστικών απειλών, την επαναφορά με άλλα λόγια της «στρατιωτικής λύσης» (Ballard, 2002, McGibbon, 2006, σ.98). Κομβικό γεγονός αυτής της περιόδου ήταν η δολοφονία του Theys Eluay, προέδρου του Presidium, από τις ειδικές δυνάμεις τον Νοέμβριο του 2001. Ενώ αρχικά ο στρατός αρνούνταν κάθε ανάμειξη και επεδίωξε να παρακωλύσει τη διερεύνηση του συμβάντος, τελικώς καταδικάστηκαν για ανθρωποκτονία τέσσερις χαμηλόβαθμοι στρατιωτικοί. Οι ποινές όμως ήταν εξαιρετικά επιεικείς (36-42 μήνες), ενώ ποτέ δεν απαντήθηκε ποιος διέταξε τη δολοφονία του ηγέτη του κινήματος ανεξαρτησίας. Οι υποψίες πολλών, πως μια τέτοια διαταγή προερχόταν από τις ανώτατες βαθμίδες, ενισχύθηκε από την απερίφραστη δήλωση του αρχηγού του στρατού πως οι καταδικασθέντες ήταν «ήρωες» που προσέφεραν υπηρεσίες στο έθνος σκοτώνοντας τον ηγέτη μιας εξέγερσης (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.33-4, ICG, 2002, σ.3-4, Roosa, 2007, σ.105). Η δολοφονία του Eluay πυροδότησε βίαιες αντιδράσεις στη Δ. Παπούα, οι οποίες κατεστάλησαν γρήγορα· το γεγονός αυτό έβαλε οριστικά τέλος στην ευνοϊκή περίοδο 1998-2000 και επιβεβαίωσε την επιδείνωση του πολιτικού κλίματος έναντι των κινημάτων ανεξαρτησίας⁴⁰¹. Επιπλέον, αποτέλεσε το πλέον καίριο σε μια σειρά οργανωτικών πληγμάτων εναντίον του Presidium και σήμανε την ανάδυση μιας απειλής που υπονόμευσε περαιτέρω – για κάποιο διάστημα τουλάχιστον – τη μαζική συμμετοχή στο κίνημα ανεξαρτησίας (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.34, King, 2004, σ.63, von Strokirch, 2001). Από μια άλλη σκοπιά βεβαίως η δολοφονία του Eluay επιβεβαίωσε τις αντιλήψεις των περισσότερων Παπούα σχετικά με τον χαρακτήρα του ινδονησιακού κράτους· επιπλέον, δημιούργησε έναν μάρτυρα του εθνικιστικού κινήματος⁴⁰².

Η καταστολή του εθνικιστικού κινήματος στη Δ. Παπούα συνεχίζεται με διάφορες αυξομειώσεις ως σήμερα. Οι συγκεντρώσεις και πορείες κατά κανόνα

⁴⁰¹ Ο Kirksey αναφέρει μια δήλωση της Προέδρου Sukarnoputri στα πλαίσια ομιλίας της προς ανώτερους αξιωματικούς, η οποία - στον βαθμό που όντως έγινε, καθότι δεν αναφέρεται αλλού - πιστοποιεί emphaticά την αυταρχικοποίηση της αντιμετώπισης των αποσχιστικών κινήματων: «[...] εκτελέστε τις αποστολές και τα καθήκοντά σας όσο καλύτερα μπορείτε χωρίς να βιώνετε μονίμως άγχος για το αν θα παραβιάσετε αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (Kirksey, 2002, σ.58).

⁴⁰² Η επέτειος θανάτου του Eluay αποτέλεσε αφορμή διαδηλώσεων τα επόμενα χρόνια από μέλη του κινήματος ανεξαρτησίας (Somba, 2008a).

επιτρέπονται τα τελευταία χρόνια· οι κυριότερες συλλογικές διεκδικήσεις αφορούν στην αντίθεση στο καθεστώς αυτονομίας, αλλά και στην αξίωση για διενέργεια δημοψηφίσματος. Όμως συχνά αυτές οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας καταλήγουν σε συμπλοκές και πλημμελώς αιτιολογημένες συλλήψεις που παραπέμπουν σε πολιτική δίωξη (π.χ. AFP, 2008, Somba και Makur, 2010). Η στάση όμως των αρχών είναι πολύ πιο αυστηρή (και η καταστολή πολύ συχνότερη), όταν αυτή η συλλογική δράση παραπέμπει ή επικαλείται σύμβολα του εθνικισμού των Παπούα: έτσι, ο εορτασμός της 1^{ης} Δεκεμβρίου μετά το 2001 είτε απαγορεύεται από τις αρχές είτε επιτρέπεται εντός ασφυκτικών ορίων (π.χ. AFP, 2006β, 2007, Daily Telegraph, 2004, Kompas, 2004, Somba, 2005α)· ειδικά η ύψωση της σημαίας του εθνικιστικού κινήματος αποτελεί πράξη που διώκεται απηνώς από τις δυνάμεις ασφαλείας και – όντας και επίσημα απαγορευμένη από το 2007 – επισείει ποινή φυλάκισης από μερικούς μήνες ως αρκετά χρόνια. Παρά αυτές τις απαγορεύσεις, πάντως, αρκετοί Παπούα συμμετέχουν σε εκδηλώσεις για την 1^η Δεκεμβρίου, ενώ σε πολλές διαδηλώσεις συνεχίζει να υψώνεται η σημαία του κινήματος (Belford, 2008, Khalik, 2008, Somba, 2008β). Η παρουσία του στρατού παραμένει έντονη στη Δ. Παπούα, εφόσον οι ένοπλες δυνάμεις έχουν αναλάβει την κατασταλτική πτυχή της κυβερνητικής πολιτικής απέναντι στο γηγενές κίνημα. Μάλιστα, από το 2000 υπήρξε αύξηση του ανθρώπινου δυναμικού· ιδιαίτερη ανησυχία έχει προκαλέσει σε ακτιβιστές και οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων το γεγονός ότι κάποιοι αξιωματικοί με βεβαρημένο ιστορικό συμμετοχής σε ωμότητες στο Αν. Τιμόρ μετατέθηκαν στη Δ. Παπούα. Το οικονομικό όφελος των στρατιωτικών δυνάμεων από εταιρείες που δραστηριοποιούνται στη Δ. Παπούα (π.χ. τη Freeport, όπως είδαμε) και από την άμεση εμπλοκή τους σε οικονομικές δραστηριότητες είναι σημαντικό. Αυτό το όφελος οδηγεί τη στρατιωτική διοίκηση της περιοχής να υπερβάλλει συστηματικά για τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύει το εθνικιστικό κίνημα και η OPM, κάτι που έχει δημιουργήσει και προστριβές με την κεντρική κυβέρνηση (Foster, 2003, McGibbon, 2006, σ.67, Rondonuwu, 2007, Timmer, 2004, σ.09-10). Η έντονη στρατιωτική παρουσία συνδέεται άμεσα με τη συνέχιση των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα στην ορεινή ενδοχώρα, όπου η αποσχιστική και εθνικιστική δράση είναι εντονότερη, αν και, όπως έχουμε πει, σε επίπεδα χαμηλότερα από την περίοδο της Νέας Τάξης· διάχυτες πρακτικές, όπως οι βασανισμοί και η παράνομη κράτηση υπόπτων, οι περιπτώσεις δολοφονιών, οι προσωρινοί εκτοπισμοί πληθυσμών ως συνέπεια των «αντι-αποσχιστικών»

επιχειρήσεων του στρατού, η απόδοση των κατηγοριών της προδοσίας και στάσης σε ορισμένους συλληφθέντες που συμμετέχουν σε διαδηλώσεις του εθνικιστικού κινήματος (ιδίως αν έχουν υψώσει τη σημαία), είναι κάποιες από τις παραβιάσεις που βλέπουν το φως της δημοσιότητας και επικρίνονται από οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως και η πλημμελής διερεύνηση των σχετικών καταγγελιών και η ατιμωρησία των ενόχων (Amnesty International, 2004, Human Rights Watch, 2009, IDMC, 2010, Kearney, 2007, Prijosusilo, 2008, Vaswani, 2010, West Papua Report August 2009, June 2010).

Το καθεστώς «Ειδικής Αυτονομίας» στη Δ. Παπούα Όπως αναφέραμε παραπάνω, αν και η κεντρική κυβέρνηση συνέχιζε να βασίζεται στη στρατιωτική λύση όσον αφορά την αντιμετώπιση των κινήματων στη Δ. Παπούα και το Ατσέχ, κατά την περίοδο της *Reformasi* αποφάσισε να υιοθετήσει συμπληρωματικά και πολιτικές περισσότερο συναινετικές, με αιχμή την παραχώρηση καθεστώτος «Ειδικής Αυτονομίας». Έτσι, με βάση την προαναφερθείσα ταξινόμηση του Schneckener σε τρεις κατηγορίες κρατικών πολιτικών αναφορικά με μειονοτικά/εθνοτικά ζητήματα, ενώ οι πολιτικές της κυβέρνησης κατά τη Νέα Τάξη ενέπιπταν στις πολιτικές «ελέγχου» με στοιχεία από τις πολιτικές «εξουδετέρωσης», κατά την περίοδο του εκδημοκρατισμού κατατάσσονται τόσο στις πολιτικές «ελέγχου» όσο και στις πολιτικές «αναγνώρισης»: η παραχώρηση αυτονομίας ανήκει στην υποκατηγορία των «εδαφικών λύσεων» (Schneckener, 2004, σ.19, 30-31). Η παραχώρηση αυτονομίας δημιούργησε ελπίδες διευθέτησης της αποσχιστικής σύγκρουσης: άλλωστε, ανήκει στις λύσεις «εσωτερικής αυτοδιάθεσης». Όμως, παρά την ύπαρξη ορισμένων θετικών στοιχείων και την αντιμετώπιση πτυχών της δυσαρέσκειας των Παπούα, στην πράξη η αυτονομία απέχει μακράν από τις αρχικές προσδοκίες και δεν έχει συμβάλει στην ουσιαστική άσκηση αυτοκυβέρνησης ή/και τη συνεταιρική άσκηση διακυβέρνησης (*power-sharing*). Κύρια αιτία γι' αυτό είναι η αρτηριοσκληρωτική αντίληψη των κεντρικών πολιτικών ελίτ σχετικά με τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του ινδονησιακού κράτους και η από αυτήν απορρέουσα συνεχιζόμενη απροθυμία τους να δεχθούν τη συνεταιρική άσκηση διακυβέρνησης, εκτός και αν το κόστος καταστολής είναι εξαιρετικά υψηλό, όπως συνέβη στο Ατσέχ⁴⁰³.

Η παραχώρηση αυτονομίας στη Δ. Παπούα πρέπει να κατανοηθεί στα πλαίσια μιας ευρύτερης πολιτικής αποκέντρωσης που εφαρμόστηκε κατά τα πρώτα χρόνια της *Reformasi* με

⁴⁰³ Εκτός από αυτό, οι συνομιλίες της κυβέρνησης με το GAM, που κατέληξαν σε συμφωνία ειρήνης τον Αύγουστο του 2005, ξεκίνησαν μόνο μετά το τσουνάμι που έπληξε το Ατσέχ στα τέλη του προηγούμενου έτους, όπως έχουμε προαναφέρει.

τον νόμο του 1999, όπως αναφέραμε στο πρώτο μέρος. Αν και ονομάστηκε «Νόμος Περιφερειακής Αυτονομίας», αποτελούσε περισσότερο εκχώρηση ορισμένων εξουσιών και αρμοδιοτήτων από το κεντρικό στο τοπικό επίπεδο, και συγκεκριμένα στις χαμηλότερου βαθμού επαρχίες παρά στις περιφέρειες, σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης του υδροκεφαλισμού και κατευνασμού της περιφερειακής δυσαρέσκειας (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.39, Malley, 2002β). Συγκεκριμένα, όμως, για τη Δ. Παπούα και το Ατσέχ άρχισε ήδη από το 1999 να συζητείται η πιθανότητα εκχώρησης «ειδικής» αυτονομίας, η οποία θα περιελάμβανε περισσότερες παραχωρήσεις και θα προέβαινε σε κάποιου είδους θεσμική αναγνώριση της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας των γηγενών πληθυσμών. Αν και η υπόσχεση για παραχώρηση ειδικής αυτονομίας δεν είχε λάβει δεσμευτικό περιεχόμενο και η κεντρική κυβέρνηση δε φαινόταν να επισπεύδει τη νομοθέτησή της, στην περίπτωση της Δ. Παπούα ήταν ένα τμήμα της γηγενούς ελίτ που ενεπλάκη στη διαδικασία και προσπάθησε να την επιταχύνει, και μάλιστα με τρόπο ιδιαίτερα εποικοδομητικό. Συγκεκριμένα, με πρωτοβουλία του τότε κυβερνήτη Solossa δημιουργήθηκε ομάδα - αποτελούμενη από επιφανείς διανοούμενους, αξιωματούχους, ακαδημαϊκούς και θρησκευτικούς ηγέτες της γηγενούς κοινωνίας - με σκοπό τη σύνταξη πρότασης και τη διαβούλευση με την κεντρική κυβέρνηση. Πράγματι, η ομάδα αυτή συνέταξε προσχέδιο νόμου, το οποίο δε θίγει το ζήτημα της ενσωμάτωσης και παραμονής της περιοχής στο ινδονησιακό κράτος (μέσω π.χ. μιας πρόβλεψης για δημοψήφισμα), όμως επιδιώκει να αντιμετωπίσει τις πολλαπλές πηγές δυσαρέσκειας των Παπούα (οικονομικές, πολιτισμικές, πολιτικές) και απηχεί σε μεγάλο βαθμό αξίες και επιδιώξεις του κινήματος αυτοδιάθεσης, ενσωματώνοντας ακόμη και θέσεις της πρόσφατης 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης των Παπούα. Το προσχέδιο που ετοίμασαν οι Παπούα έγινε αντικείμενο εκτεταμένων διαβουλεύσεων με την αρμόδια ομάδα του εθνικού κοινοβουλίου· το τελικό κείμενο ψηφίστηκε τον Οκτώβριο του 2001 και φυσικά ήταν αρκετά διαφορετικό από αυτό που είχαν προτείνει οι Παπούα (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.31-2). Πριν δούμε τις βασικές πρόνοιες του «Νόμου για την Ειδική Αυτονομία» και τις αντιπαραβάλουμε με τις προσδοκίες της ελίτ των Παπούα, όπως καταγράφονται στο αρχικό προσχέδιο, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως ο Νόμος απηχεί τις κατευθυντήριες θέσεις της κεντρικής κυβέρνησης, όπως τις περιγράψαμε παραπάνω: έμφαση στη διάσταση της υπανάπτυξης – υποβάθμιση/κατάπνιξη της πολιτικής διάστασης (επιθυμία των Παπούα για αυτοκυβέρνηση) και της διάστασης της εθνικής ταυτότητας (Morin, 2003, σ.91, Sumule, 2003, σ.106, Webster, 2007, σ.95).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Νόμος προσδιορίζει πως θα επιστρέφεται στην περιφέρεια το 70-80% των εσόδων του δημοσίου από τις δραστηριότητες εκμετάλλευσης φυσικών πόρων (για τα πρώτα 25 χρόνια, μετά το ποσοστό θα πέφτει στο 50%)· σε αυτές περιλαμβάνεται τόσο η

υλοτομία όσο και το ορυχείο της Freeport, η επικερδέστερη, όπως είπαμε, ξένη επένδυση στην Ινδονησία. Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα υψηλό, πολλώ δε μάλλον αν σκεφτεί κανείς πως η αναλογία μεταξύ κεντρικής και τοπικής κυβέρνησης ως τότε ήταν αντίστροφη (λιγότερο από 20% των εσόδων παρέμεναν στη Δ. Παπούα). Επίσης, πέραν των κονδυλίων που εκχωρούνται σε κάθε περιφέρεια της χώρας, ο Νόμος προβλέπει και ειδικό λογαριασμό με επιπλέον πόρους για τα πρώτα 20 χρόνια. Από το φάσμα των αρμοδιοτήτων της τοπικής κυβέρνησης εξαιρούνται οι τομείς εξωτερικής πολιτικής, άμυνας, ασφάλειας, νομισματικών και δημοσιονομικών θεμάτων, δικαιοσύνης και θρησκευτικών ζητημάτων· αφήνεται όμως ανοικτό το ενδεχόμενο παρέμβασης της κεντρικής κυβέρνησης και σε άλλες σφαίρες πολιτικής. Επιπλέον, ο Νόμος επισημοποιεί τη μετονομασία της περιοχής σε «Παπούα» και προβλέπει ότι η κυβέρνηση θα πρέπει να αναγνωρίσει και να προστατεύσει «την κουλτούρα των ιθαγενών» καθώς και τις κοινότητες εθιμικού δικαίου και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτό· οι επιχειρηματικές δραστηριότητες θα πρέπει επίσης να διεξάγονται με σεβασμό στο εθιμικό δίκαιο. Επιπλέον, αν και δε θεσμοθετεί συγκεκριμένη πολιτική «θετικών διακρίσεων» ούτε προβλέπει τη συγκρότηση μιας γηγενούς αστυνομικής δύναμης, ο Νόμος προβλέπει ότι «με βάση την εκπαίδευση και την ειδικότητά τους» οι γηγενείς θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα στην εργασία. Οι απαιτήσεις των Παπούα, λοιπόν, στο οικονομικό επίπεδο ικανοποιούνταν σε μεγάλο βαθμό, ενώ στο πολιτισμικό επίπεδο υπολείπονταν μεν των προτάσεων του προσχεδίου, υπήρχε όμως σαφής αναγνώριση και προτίμηση προς τις γηγενείς παραδόσεις (αν και όχι ρητά προς τη συλλογική ταυτότητα των Παπούα)· η απόκλιση όμως του προσχεδίου από τον Νόμο ήταν σαφώς μεγαλύτερη αναφορικά με τη συμμετοχή των γηγενών (και όχι των κατοίκων της περιοχής γενικώς) στη λήψη των αποφάσεων, καθώς και σχετικά με ζητήματα πολιτικών δικαιωμάτων. Έτσι, ενώ θεωρητικά ο Νόμος επιτρέπει τη συγκρότηση πολιτικών κομμάτων παραπέμποντας στην εθνική νομοθεσία, καθιστά αδύνατη τη συμμετοχή στις εκλογές ενός γηγενούς κομματικού σχηματισμού⁴⁰⁴. Ομοίως, ενώ το προσχέδιο προτείνει τη συγκρότηση μιας ειδικής επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο Νόμος καθιστά αυτή την επιτροπή παράρτημα της νεοσύστατης τότε εθνικής επιτροπής, η οποία όμως ερευνούσε καταγγελίες από το 2000 και μετά· στην ουσία, δηλαδή, οι παραβιάσεις της περιόδου Σουχάρτο παραγράφονταν. Κάτι επιπλέον που ζητούσε το προσχέδιο ήταν η σύσταση μιας «Επιτροπής Αποκατάστασης της ιστορίας»· επειδή προφανώς οι αρχές φοβήθηκαν πως κάτι τέτοιο θα υπονόμει τη θέση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία, στον Νόμο προβλέπεται εναλλακτικά η δημιουργία μιας «Επιτροπής

⁴⁰⁴ Για να συμμετέχει ένα κόμμα στις εκλογές, πρέπει να έχει τα κεντρικά γραφεία του στην Τζακάρτα και γραφεία σε περισσότερες από τις μισές περιφέρειες. Η ρύθμιση αυτή έχει πρακτικά εμποδίσει τη συμμετοχή οποιουδήποτε περιφερειακού κόμματος στις εκλογές (εθνικές και τοπικές). Μοναδική περίπτωση όπου αυτό επιτρέπεται είναι στο Ατσέχ, όπως προβλέπεται από τη συμφωνία ειρήνης (Webster, 2007, σ.95).

Αλήθειας και Συμφιλίωσης», η οποία ρητά θα είχε σκοπό «να αποσαφηνίσει την ιστορία» της Δ. Παπούα, ώστε να ενισχυθεί «η ενότητα και ακεραιότητα του έθνους εντός του Ενιαίου Κράτους της Δημοκρατίας της Ινδονησίας». Γενικότερα, αυτός ο στόχος αναφέρεται πολλές φορές στο κείμενο του Νόμου, κάτι που υποδηλώνει την ανησυχία της κεντρικής πολιτικής ελίτ να μην «παρερμηνευτεί» το περιεχόμενό του. Εν συνεχεία, η «επίδειξη» τοπικών συμβόλων (σημαίας, ύμνου) δεν επιτρεπόταν σε κάθε περίπτωση, όπως πρότεινε το προσχέδιο, αλλά αυτά αναγνωρίζονταν μόνο ως «πολιτισμικά σύμβολα». Τέλος, πιο σημαντικό ίσως ήταν το ζήτημα της εξασφάλισης της συμμετοχής των γηγενών στη διακυβέρνηση της περιφέρειας. Προς αυτόν το σκοπό, το προσχέδιο πρότεινε τη συγκρότηση ενός νομοθετικού σώματος με συμμετοχή αποκλειστικά γηγενών, το οποίο θα υπείχε θέση Άνω Βουλής. Ο Νόμος πράγματι προβλέπει τη δημιουργία της «Συνόδου των Παπούα» (MRP), η οποία αποτελείται μόνο από γηγενείς και συγκεκριμένα από εκπροσώπους κοινοτήτων εθιμικού δικαίου, θρησκευτικών κοινοτήτων και γυναικών· όμως, η MRP δεν αποτελεί νομοθετικό σώμα, καθώς η νομοθετική λειτουργία ασκείται μόνο από τη βουλή της περιφέρειας. Η MRP περιγράφεται στον Νόμο (όχι με απόλυτη σαφήνεια) ως ένα «πολιτισμικό»-συμβουλευτικό όργανο, με «ορισμένες» αρμοδιότητες επί της προστασίας των δικαιωμάτων των γηγενών. Η MRP θα γνωμοδοτούσε επί διαφόρων θεμάτων που αφορούσαν τους γηγενείς και σε μερικά θα απαιτούνταν η έγκρισή της· μεταξύ αυτών θα ήταν η κρίση περί καταλληλότητας των υποψηφίων για τη θέση του κυβερνήτη, κάτι που σήμαινε μεταξύ άλλων και επικύρωση της γηγενούς καταγωγής τους (ICG, 2003, σ.5-6, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.669, McGibbon, 2006, σ.43, Rumbiak, 2003, σ.144, van den Broek, 2003, σ.75-83, Webster, 2007, σ.95 ⁴⁰⁵).

Πάντως, παρά το ότι πολλές προτάσεις των Παπούα δε συμπεριλήφθηκαν στον Νόμο για την Ειδική Αυτονομία, ιδιαίτερα αυτές που αφορούσαν την αυτοκυβέρνηση, η συγκεκριμένη εξέλιξη έδειξε να σηματοδοτεί μια τομή από την πλευρά της κεντρικής κυβέρνησης και των πολιτικών ελίτ αναφορικά με την αντιμετώπιση των κινημάτων αυτοδιάθεσης, του ζητήματος της εθνικής ενσωμάτωσης αλλά και της πρόσληψης των εθνοτικών ταυτοτήτων. Από την πλευρά του εύρους των προβλέψεων του Νόμου, αποτελούσε ίσως το βέλτιστο που μπορούσε να επιτευχθεί στη συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.32) και με δεδομένη μια κληρονομιά άτεγκτης προσήλωσης στην αρχή του ενιαίου, συγκεντρωτικού κράτους, η οποία δεν αναγνώριζε σε πολιτικό επίπεδο οποιαδήποτε εθνοτική ή περιφερειακή ταυτότητα. Σύμφωνα με τον McGibbon (2004α, σ.23-4), μέσα από τη διάκριση γηγενών –μη

⁴⁰⁵ Πληροφορίες για την ακριβή διατύπωση του Νόμου αντλήθηκαν από το παράρτημα του συλλογικού τόμου *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?* (2003), σ.161-194, όπου παρατίθεται μεγάλο μέρος του μεταφρασμένου στα αγγλικά.

γηγενών (μεταναστών), την απόδοση πρωτείων στους γηγενείς σε κάποια πεδία, καθώς και τη συγκρότηση «εθνοτικών θεσμών» (της MRP), ο Νόμος αποτελούσε μια ηχηρή αναγνώριση της εθνοτικής ιδιαιτερότητας των Παπούα και ορισμένων δικαιωμάτων που απέρρεαν εξ αυτής. Ο McGibbon μάλλον υπερβάλλει όταν αναφέρεται σε «ρητή αναγνώριση εθνοτικής πολιτικής ταυτότητας» ή, πολύ περισσότερο, σε αναγνώριση «μειονοτικών δικαιωμάτων»· σε κάθε περίπτωση πάντως η ουσία είναι πως κατά την εφαρμογή του Νόμου – ή σωστότερα κατά τη μη εφαρμογή του – πολλά από τα θετικά για τους Παπούα στοιχεία του υπονομεύτηκαν σοβαρά. Πρωταρχική αιτία της προβληματικής εφαρμογής της Ειδικής Αυτονομίας ήταν η σοβούσα αντιπαράθεση στην κεντρική πολιτική σκηνή μεταξύ των πιο μετριοπαθών και εκείνων που συνέχιζαν να θεωρούν απειλή την παραχώρηση αυτονομίας ή θεωρούσαν πως οι παραχωρήσεις του Νόμου ήταν υπερβολικές· οι τελευταίοι υπερίσχυσαν, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της προεδρίας της Sukarnoputri. Υπενθυμίζουμε πως τον Οκτώβριο του 2001 που ψηφίστηκε ο Νόμος είχε ήδη κατασταλεί η εντεινόμενη δραστηριότητα του κινήματος αυτοδιάθεσης, ενώ έναν μήνα αργότερα δολοφονήθηκε ο Eluay. Το παράταιρο σε αυτό το κλίμα ήταν μάλλον η ίδια η ψήφιση του Νόμου από την κυβέρνηση Sukarnoputri. Το ότι ο Νόμος παρέμεινε εν πολλοίς ανενεργός βασίστηκε στη σύμπλευση μιας σειράς ισχυρών πολιτικών παραγόντων: της ίδιας της Προέδρου, της πλειοψηφίας του κοινοβουλίου που είχε θορυβηθεί από την έξαρση της ένοπλης δράσης στο Ατσέχ, του αρμόδιου Υπουργείου Εσωτερικών και του κρατικού ινστιτούτου Lemhannas που ασχολούνταν με ζητήματα εθνικής ταυτότητας, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η ίδρυση της MRP αποτελούσε κερκόπορτα για κρατική αποσύνθεση. Οι απόψεις των παραπάνω συνέτειναν στο ότι η Ειδική Αυτονομία, τουλάχιστον έτσι όπως είχε θεσμοθετηθεί, αποτελούσε σκαλοπάτι προς την απόσχιση· αυτή η αντίληψη ενισχυόταν από την παραδοσιακή καχυποψία προς την ελίτ των Παπούα και από τον φόβο πως το κίνημα αυτοδιάθεσης υποδαυλιζόταν από το αυξανόμενο διεθνές ενδιαφέρον οργανώσεων και ακτιβιστών (ICG, 2003, σ.6, McGibbon, 2004 α, σ.56, 2006, σ.45-7).

Η ενέργεια που επικύρωσε την παραπάνω διαμορφωθείσα αντίληψη και για μεγάλο χρονικό διάστημα οδήγησε στην πλήρη υπονόμευση της Ειδικής Αυτονομίας ήταν το Προεδρικό Διάταγμα 1/2003, με το οποίο η Sukarnoputri αποφάσιζε τη διαίρεση της Δ. Παπούα σε τρεις περιφέρειες, τη δημιουργία δηλαδή δύο επιπλέον περιφερειών στην περιοχή⁴⁰⁶. Η κίνηση αυτή μπορεί να συνιστούσε τη δεδομένη στιγμή αιφνιδιασμό για τους γηγενείς, όμως συζητούνταν στους κύκλους της κεντρικής πολιτικής ελίτ για κάποιο διάστημα. Μάλιστα, το 1999 η

⁴⁰⁶ Μάλιστα, το Διάταγμα επανέφερε το παλαιότερο όνομα της περιοχής, το οποίο ο ίδιος ο Νόμος είχε καταργήσει επισημοποιώντας την ονομασία «Παπούα», αφού ονόμαζε τις δύο νέες περιφέρειες «Κεντρική» και «Δυτική Ίριαν Τζάγια», αντίστοιχα.

κυβέρνηση Habibie είχε με νόμο ορίσει τη διαίρεση της περιοχής σε τρεις περιφέρειες (καθώς και τη δημιουργία τεσσάρων νέων επαρχιών). Ο νόμος αυτός απορρίφθηκε από την τοπική βουλή της Δ. Παπούα και ήγειρε αντιδράσεις ανάμεσα στον πληθυσμό· λόγω της αρνητικής αντίδρασης και της γενικότερης ρευστότητας της πρώιμης μεταβατικής περιόδου, ο νόμος τελικά δεν εφαρμόστηκε ως προς τη διαίρεση της περιφέρειας, ταυτόχρονα όμως δεν αποσύρθηκε. Σε μια από τις προαναφερθείσες εκθέσεις, που συντάχθηκαν μετά τη 2^η Εθνική Συνέλευση των Παπούα, η διάσπαση της περιφέρειας προτείνεται ως μέσο αποδυνάμωσης του κινήματος. Το 2002 η βουλή της Δ. Παπούα εξέδωσε ψήφισμα εναντίον μιας πιθανής διαίρεσης της περιφέρειας (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.37, 60, *σημ.70*, ICG, 2003, σ.3-4). Η απόφαση για τη διάσπαση της περιφέρειας τροφοδοτήθηκε και από άλλες στοχεύσεις: τέτοιες ήταν η αποδυνάμωση της κυριαρχίας του κόμματος Golkar στην τοπική κυβέρνηση, του αντίπαλου δέους του κόμματος PDI-P της Suakrnoputri, καθώς και οι προοπτικές οικονομικού οφέλους που δημιουργούνταν για τμήματα των κεντρικών και τοπικών ελίτ από τη δημιουργία νέων περιφερειών και επαρχιών (οι οποίες διαχειρίζονταν πλέον σημαντικά ποσά), και μάλιστα σε μια περιοχή πλούσια σε φυσικούς πόρους. Ο κύριος λόγος πάντως ήταν, όπως είπαμε, η αποδυνάμωση του κινήματος ανεξαρτησίας, αν και επισήμως η κυβέρνηση δικαιολόγησε την απόφασή της στη βάση της καλύτερης διακυβέρνησης και μεγαλύτερης ανάπτυξης, που θα προέκυπτε από τη διάσπαση μιας μεγάλης περιφέρειας. Άλλωστε η διοικητική διαίρεση «ευαίσθητων» περιοχών, με σκοπό την αποσύνδεση ταύτισης μιας εθνοτικής ομάδας με μια συγκεκριμένη διοικητική εδαφική μονάδα, αποτελεί μια όχι άγνωστη στρατηγική τύπου «διαίρει και βασίλευε» κυβερνήσεων που αντιμετωπίζουν φυγόκεντρες προκλήσεις και επιδιώκουν την κατάπνιξή τους· ένα παράδειγμα αποτελεί η διαίρεση του Νότιου Σουδάν σε τρεις περιφέρειες το 1983 (Fearon και Laitin, 2000, σ.866). Η κυβέρνηση με τη διάσπαση θεωρούσε πως θα πετύχαινε τρεις στόχους (όπως τους περιέγραψε ο πρόεδρος του ινστιτούτου Lemhannas): α) τριχοτόμηση του κινήματος και αποφυγή ενός μελλοντικού δημοψηφίσματος (το οποίο πολύ πιο δύσκολα θα διεξαγόταν σε τρεις παρά σε μία περιφέρεια), β) υπονόμευση του συμβολικού/ιδεολογικού πλέγματος που συγκροτούσαν το ενιαίο έδαφος και οι κοινοί θεσμοί με τη συλλογική ταυτότητα και τα κοινά σύμβολα (π.χ. σημαία), και γ) ευχερέστερη διατήρηση της τάξης (δηλαδή ευκολότερο έλεγχο και καταστολή της εθνικιστικής δράσης, ένοπλης και ειρηνικής). Προφανώς στους παραπάνω στόχους μπορεί κανείς να προσθέσει (ή να θεωρήσει ως συνέπεια) τη διάσπαση της γηγενούς ελίτ, μέσω του θεσμικού κερματισμού, και τη δημιουργία τοπικών ανταγωνισμών (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.37-8, ICG, 2003, σ.7-9, McGibbon, 2006, σ.49-50).

Η έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος περί διάσπασης προκάλεσε διάφορες εξελίξεις. Ο

ορισθείς κυβερνήτης της «Κεντρικής Ίριαν Τζάγια» αρνήθηκε τον διορισμό του και στην περιοχή ξέσπασαν ταραχές μεταξύ υποστηρικτών και αντιδρώντων. Όμως ο διορισθείς κυβερνήτης της «Δυτικής Ίριαν Τζάγια» έσπευσε να αναλάβει τα καθήκοντά του, και το επόμενο έτος (2004) διενεργήθηκαν εκλογές και συστάθηκε το τοπικό κοινοβούλιο (McGibbon, 2006, σ.49)· άρχισε λοιπόν να λειτουργεί *de facto* μια δεύτερη περιφέρεια στη Δ. Παπούα. Νομικά, όμως, το προεδρικό Διάταγμα και η συγκρότηση της δεύτερης περιφέρειας αμφισβητήθηκαν από την πρώτη στιγμή από μέλη της ελίτ των Παπούα και άλλους. Το βασικό επιχείρημα ήταν πως το Προεδρικό Διάταγμα ουσιαστικά επανέφερε τον νόμο του 1999 περί διάσπασης της περιφέρειας (ο οποίος, όπως είπαμε, δεν εφαρμόστηκε τότε) παρακάμπτοντας τον Νόμο περί Ειδικής Αυτονομίας· ο Νόμος όμως αφενός δεν έκανε οποιαδήποτε αναφορά στον νόμο του 1999 και αφετέρου όριζε ρητά πως οποιαδήποτε διαίρεση της περιφέρειας θα έπρεπε να έχει τη σύμφωνη γνώμη τόσο της τοπικής βουλής όσο και της MRP. Όμως η γνώμη του τοπικού κοινοβουλίου δεν είχε ζητηθεί, ενώ ακόμα πιο κρίσιμο ήταν ότι η MRP δεν είχε καν συγκροτηθεί ως σώμα (Alrasid, 2003, σ.69-70, ICG, 2003, σ.6). Η (πιθανότατα πολιτικά φορτισμένη) απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου τον Νοέμβριο του 2004 μάλλον περιέπλεξε την κατάσταση και σίγουρα συνετέλεσε στην ενίσχυση του αισθήματος αδικίας και αμηχανίας της πλειοψηφίας των γηγενών οι οποίοι εναντιώνονταν στη διάσπαση: το Δικαστήριο αφενός έκρινε ότι το προεδρικό Διάταγμα και άρα και η διάσπαση της περιφέρειας δεν ήταν σύννομη, εφόσον δεν ακολουθήθηκε η διαδικασία που προέβλεπε ο Νόμος για την Ειδική Αυτονομία, όμως ταυτόχρονα αναγνώριζε ως συντελεσμένο γεγονός την ίδρυση και λειτουργία της Δυτικής Ίριαν Τζάγια, επικυρώνοντάς την πλέον και νομικά (Hotland, 2006, Sijabat, 2004, The Jakarta Post, 2004). Η εκλογή του Yudhoyono στην προεδρία της χώρας στα τέλη του 2004 σηματοδότησε μια μερική μετατόπιση προς το διαλλακτικότερο σε σχέση με την πιο σκληροπυρηνική στάση και τις αυθαιρεσίες της κυβέρνησης Sukarnoputri· παρ' όλα αυτά η λειτουργία της Ειδικής Αυτονομίας ως πρόσφατα δεν ήταν ομαλή, με ευθύνη της κεντρικής κυβέρνησης. Η MRP συγκροτήθηκε εντέλει τον Νοέμβριο του 2005, αν και υπήρξαν ορισμένες κατηγορίες από το Presidium και άλλους για παρατυπίες και κρατική ανάμειξη κατά τη διαδικασία ανάδειξης των (42) μελών της. Πάντως υπήρξαν συνάφειες στη σύσταση των δύο σωμάτων, καθώς το 2006 πέντε μέλη του Presidium ήταν μέλη και της MRP. Μια από τις πρώτες ενέργειες της MRP ήταν να εκδώσει ψήφισμα ενάντια στη διαίρεση της περιφέρειας, ενώ το 2008 ζήτησε τη διενέργεια δημοψηφίσματος σχετικά με την Ειδική Αυτονομία (και οργάνωσε διαδηλώσεις σε πόλεις της Δ. Παπούα, για να προωθήσει αυτό το αίτημα) (ICG, 2006α, σ.1, 5-7, RNZI, 2008α, Somba, 2005β, 2005γ). Στα πλαίσια της ρευστότητας που δημιουργήσε η πλημμελής εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, οι δύο περιφέρειες αποπειράθηκαν να

συντονιστούν σε τομείς όπως η κατανομή και διαχείριση των ειδικών κονδυλίων, όσο και σε ένα περισσότερο συμβολικό επίπεδο, επεκτείνοντας, για παράδειγμα, τη δικαιοδοσία και τη σύνθεση της MRP και στη Δυτική Ίριαν Τζάγια. Πάντως, το ζήτημα της λειτουργίας της Ειδικής Αυτονομίας (και άρα και της χρηματοδότησης) στη Δ. Ίριαν Τζάγια (η οποία μετονομάστηκε σε «Δυτική Παπούα») διευθετήθηκε με ειδική νομοθετική ρύθμιση το 2008, ενώ πολύ πρόσφατα (2011) συγκροτήθηκε και ξεχωριστή MRP σε αυτή την περιφέρεια, προς δυσaréσκεια πολλών Παπούα (Antara News, 2010, Somba, 2007, 2011, The Jakarta Post, 2008a).

Η παραχώρηση Ειδικής Αυτονομίας και οι μετέπειτα σχετικές εξελίξεις είχαν προφανώς επιπτώσεις στο εθνικιστικό κίνημα, τόσο όσον αφορά στο μαζικό κίνημα αυτοδιάθεσης που συγκροτήθηκε την περίοδο 1998-2000 όσο και στην ένοπλη αποσχιστική δράση της OPM. Η παραχώρηση αυτονομίας αναδιέτασε το πολιτικό περιβάλλον και τη δομή πολιτικών ευκαιριών του κινήματος αυτοδιάθεσης, ενώ ταυτόχρονα αποσταθεροποιούσε το βασικό ερμηνευτικό και ιδεολογικό πλαίσιο του κινήματος, το οποίο συνίστατο εν πολλοίς στο δίπολο κυριαρχία-απόσχιση. Αποτελώντας μια ενδιάμεση επιλογή, η αυτονομία θεωρητικά μπορούσε να αποδυναμώσει την αποκλειστική επιδίωξη ανεξαρτησίας. Αν και ο τρόπος εφαρμογής της Ειδικής Αυτονομίας, της υπονόμευσής της δηλαδή από την ίδια την κυβέρνηση, απέτρεψε πολλούς γηγενείς από το να την υποστηρίξουν, εντούτοις είναι σαφές ότι προκάλεσε κάποιες διαιρέσεις στο εσωτερικό του κινήματος αυτοδιάθεσης και του ευρύτερου «ακροατηρίου» του. Αυτές οι διαιρέσεις ήταν σημαντικότερες στο επίπεδο των ελίτ, ανάμεσα δηλαδή σε εκείνους που αντιτάχθηκαν, εξ αρχής ή στην πορεία, στην Ειδική Αυτονομία και εκείνα τα στρώματα των ελίτ που διέγνωσαν στην Ειδική Αυτονομία είτε μια πολιτική ευκαιρία για την απόκτηση ενός βαθμού αυτοκυβέρνησης των γηγενών είτε, συνηθέστερα, ως προσωπική ευκαιρία απόκτησης ισχύος.

Αυτό το ζήτημα, το οποίο άπτεται με άμεσο τρόπο της σύνδεσης ελίτ-μαζών, το εξετάζουμε αναλυτικότερα στην επόμενη ενότητα· εδώ μπορούμε να πούμε πως ως προς τα ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού η πολιτική της Ειδικής Αυτονομίας δεν έτυχε σημαντικής υποστήριξης. Αυτό φαίνεται ότι συνέβη για διάφορους λόγους: για παράδειγμα, *στο πιο ενεργό κομμάτι* του κινήματος διαμαρτυρίας η ψήφιση του Νόμου περί Ειδικής Αυτονομίας προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, όπως φάνηκε και από τη διενέργεια μαζικών διαδηλώσεων, καθώς μετά την ευφορία κατά τη φάση του ανοίγματος των πολιτικών ευκαιριών η παραχώρηση αυτονομίας φάνταζε απαράδεκτος συμβιβασμός. Ένας επιπλέον λόγος ήταν η διάχυτη δυσπιστία μεταξύ των Παπούα για τις πραγματικές προθέσεις της κυβέρνησης, δυσπιστία που τροφοδοτούνταν από την αναπαράσταση των εμπειριών τους υπό την ινδονησιακή εξουσία (Πράξη Ελεύθερης Επιλογής, περίοδος Νέας Τάξης) και η οποία έμελλε να επιβεβαιωθεί (Chauvel και Bhakti,

2004, σ.32-3, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.660, 6633, Zöllner, 2005β). Ένας άλλος λόγος – διαφορετικής τάξης – για την έλλειψη ευρύτερης υποστήριξης της Ειδικής Αυτονομίας ήταν η ελλιπής παρεχόμενη πληροφόρηση για τις προβλέψεις του Νόμου: σχεδόν έναν χρόνο μετά την ψήφισή του, το φθινόπωρο του 2002, μόλις το 15% των γηγενών γνώριζε γι’ αυτόν, ενώ στις κοινότητες της ορεινής ενδοχώρας το ποσοστό αυτό ήταν ακόμα χαμηλότερο, αποτέλεσμα και της γενικότερης χαμηλής πρόσβασης σε μέσα επικοινωνίας⁴⁰⁷ (IFES, 2003, σ.16). Η δυσaráσκεια των γηγενών, είτε αυτή αφορούσε αξιωματική αντίθεση στην παραχώρηση αυτονομίας είτε απέρρεε από τον προσχηματικό και συχνά έκνομο τρόπο εφαρμογής της (π.χ. διαίρεση περιφέρειας) από την κεντρική κυβέρνηση, εκδηλώθηκε με διάφορες κινηματικές δράσεις και αποτυπώνεται και σε έρευνες κοινής γνώμη (δύο σημεία τα οποία συζητάμε εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα του κεφαλαίου).

Συμπερασματικά γι’ αυτή την τελευταία περίοδο, μπορούμε να πούμε ότι το γηγενές κίνημα βρήκε για πρώτη φορά μετά την αποχώρηση των Ολλανδών πολιτικά περιθώρια δράσης και διεκδίκησης. Βέβαια, οι υψηλές προσδοκίες, που καλλιεργήθηκαν στους κόλπους των γηγενών κατά το πρώιμο στάδιο της μεταβατικής περιόδου και την πρώτη φάση της προεδρίας Wahid, δεν ευοδώθηκαν, αφού ακολούθησε η καταστολή του μαζικοποιούμενου και αναπτυσσόμενου κινήματος αυτοδιάθεσης. Επιπλέον, η παραχώρηση της Ειδικής Αυτονομίας, αν και συνιστούσε αλλαγή πολιτικής προσέγγισης του γηγενούς κινήματος από την κεντρική κυβέρνηση, δεν έχει αποφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα: Απ’ τη μία, παρά την έμφαση στην αντιμετώπιση της υπανάπτυξης, οι συνθήκες διαβίωσης των γηγενών δεν έχουν βελτιωθεί σημαντικά. Απ’ την άλλη, η υπαναχώρηση των κεντρικών πολιτικο-στρατιωτικών ελίτ, ιδιαίτερα κατά την περίοδο προεδρίας της Sukarnoputri (2001-2004), σε λογικές πάση θυσία υπεράσπισης του ενιαίου χαρακτήρα του κράτους και σε βαθιά καχυποψία απέναντι στην πολιτικοποίηση των εθνικών και τοπικών ταυτοτήτων είχαν ως αποτέλεσμα την περιστολή του ρόλου των γηγενών στην άσκηση της διακυβέρνησης και την περιορισμένη αναγνώριση της διακριτής τους ταυτότητας. Ακόμη, η εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας προκάλεσε τη δημιουργία κάποιων ρηγμάτων στο εσωτερικό της κοινότητας των γηγενών, και κυρίως της ελίτ. Παρ’ όλα αυτά, η καθεστωτική αλλαγή και η εντατική κινητοποίηση της περιόδου 1998-2000 έχουν δημιουργήσει μια ισχυρή κινηματική παρακαταθήκη: όποιος παρακολουθήσει την ειδησεογραφία της μετέπειτα περιόδου (από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 ως και σήμερα) θα διαπιστώσει αβίαστα τη σχεδόν μόνιμη εγρήγορση στην οποία βρίσκεται το κίνημα

⁴⁰⁷ Πάντως, μόλις το 22% των μη γηγενών (μεταναστών) είχε γνώση του Νόμου, ενώ ακόμα και μεταξύ αυτών που είχαν υψηλό βαθμό πρόσβασης σε μέσα επικοινωνίας το ποσοστό δεν ξεπερνούσε το 40% (IFES, 2003, σ.16)· αυτό υποδεικνύει πως κύριος λόγος της μειωμένης ενημέρωσης ήταν η ελλιπής πληροφόρηση από τις αρχές (κεντρικές και περιφερειακές) και τα μέσα ενημέρωσης.

αυτοδιάθεσης, καθώς και την οργανωτική του μεγέθυνση (ζητήματα τα οποία συζητάμε στην επόμενη ενότητα). Επιπλέον, οι εξελίξεις αυτές, και κυρίως η δυνατότητα - έστω ελεγχόμενης - δημόσιας άρθρωσης αιτημάτων, έχουν επιτρέψει να καταστεί ο στόχος της *merdeka*, της ελευθερίας δηλαδή, κοινή επιδίωξη (έστω απώτερη) σχεδόν όλων των Παπούα (Somba, 2009β). Επειδή η ρητή διεκδίκηση ανεξαρτησίας ενέχει ακόμα ρίσκο για τους συμμετέχοντες σε συλλογικές δράσεις, η αξίωση αναθεώρησης της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής του 1969 και διενέργειας νέου δημοψηφίσματος έχει καταστεί η κεντρική διεκδίκηση του κινήματος αυτοδιάθεσης κατά τα τελευταία χρόνια. Ακόμα και οι Παπούα που υποστηρίζουν την αυτονομία, μιλούν τη γλώσσα του γηγενούς εθνικισμού και επιδιώκουν την άσκηση αυτοκυβέρνησης στο όνομα του έθνους (Webster, 2001)· αυτή η επιδίωξη, όπως έχουμε πει, αποτελεί το κεντρικό γνώρισμα του εθνικισμού και των αποσχιστικών επιδιώξεων. Το κίνημα των Παπούα, λοιπόν, είναι αποσχιστικό σύμφωνα με τον ορισμό που έχουμε υιοθετήσει, εφόσον επιδιώκει την αυτοκυβέρνηση είτε στα πλαίσια καθεστώτος αυτονομίας είτε μέσω της ανεξαρτησίας.

Χαρακτηριστικά του εθνικισμού και της ταυτότητας των Παπούα: από τις φυλές στη φυλή

Αναλύσαμε μέχρι τώρα σε αυτή την ενότητα τις κύριες εξελίξεις στη Δ. Παπούα από το 1945 ως σήμερα, τις βασικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν στην περιοχή τόσο από τους Ολλανδούς αποικιοκράτες όσο και από την ινδονησιακή κυβέρνηση, καθώς και τα προεξάρχοντα χαρακτηριστικά των κοινωνικών συνθηκών και δομών της περιοχής και του πληθυσμού. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης θίξαμε σε διάφορα σημεία το ζήτημα της εθνικιστικής/αποσχιστικής δράσης, το οποίο όμως θα εξετάσουμε λεπτομερέστερα στην επόμενη ενότητα. Εδώ θα συστηματοποιήσουμε και θα εμπλουτίσουμε τις πληροφορίες που έχουμε δώσει για το κεντρικό θέμα αυτής της ενότητας, αυτό του εθνικισμού και της συλλογικής ταυτότητας των Παπούα.

Καταρχήν, μπορεί κανείς να εντοπίσει - με βάση τη σύνοψη του Richard Chauvel (2005, σ.1-2) και την ως τώρα ανάλυση που έχουμε κάνει - *τέσσερις κύριες πηγές του εθνικισμού των Παπούα*:

- 1) *Την αποικιακή πολιτική των Ολλανδών*· αυτή αποσκοπούσε ηθελημένα, όπως είδαμε, να καλλιεργήσει μια διακριτή, μη ινδονησιακή ταυτότητα μεταξύ του πληθυσμού. Η προώθηση της εκπαίδευσης και η δημιουργία του Συμβουλίου της Νέας Γουινέας είναι ενδεικτικά αυτής της επιδίωξης και οδήγησαν στη συγκρότηση μιας γηγενούς ελίτ με εθνικά χαρακτηριστικά, καθότι για πρώτη φορά οι τοπικές/φυλετικές προσδέσεις έμπαιναν σε δεύτερη μοίρα προς όφελος μιας

ευρύτερης, υπερ-τοπικής και εδαφικής ταυτότητας. Επιπροσθέτως, οι αποικιακές πολιτικές με έμμεσο τρόπο κατέστησαν δυνατή την ανάδυση ενός κοινωνικού σώματος δεκτικού στο εθνικιστικό μήνυμα, το οποίο άρχισε να αρθρώνεται πιο εύγλωττα με τη συγκρότηση ενός ρητά εθνικιστικού κόμματος (Parna) και τις απαρχές οργανωτικής και ιδεολογικής συγκρότησης ενός εθνικιστικού κινήματος (Πολιτικό Μανιφέστο, 1^η Εθνική Συνέλευση). Η παραμέληση της Δ. Παπούα στα πλαίσια των Ολλανδικών Αν. Ινδιών και η κατοπινή εξαίρεσή της από την απο-αποικιοποίηση συνετέλεσαν επίσης στην απουσία κοινών εμπειριών και δεσμών με τους Ινδονήσιους, είτε αυτές αφορούσαν τη συγκρότηση της «ινδονησιακής» ελίτ στα αποικιακά σχολεία είτε την κρίσιμη περίοδο του εθνικού/αντι-αποικιακού αγώνα και της κρατικής συγκρότησης. Όπως παρατηρεί ο Wimmer (2008α, σ.996-7), τα δίκτυα πολιτικών συμμαχιών που συγκροτούνται κατά την πρώιμη φάση της εθνοκρατικής συγκρότησης είναι τα πλέον σημαντικά για τον καθορισμό των ορίων του έθνους, για το ποιοι θα αποτελούν μειονότητες κλπ.⁴⁰⁸ το ότι οι Παπούα απουσίαζαν τελείως από αυτή την πρώιμη φάση αποτελεί πιθανότατα μια αιτία της πλημμελούς ενσωμάτωσής τους στο ινδονησιακό έθνος.

- 2) *Τη διαδικασία ενσωμάτωσης στο ινδονησιακό κράτος*: η πολιτική τύχη της Δ. Παπούα κρίθηκε χωρίς την οποιαδήποτε ουσιαστική συμμετοχή των κατοίκων της. Η επικράτηση της Ινδονησίας στη διένεξη με την Ολλανδία, με την καθοριστική τελικά παρέμβαση των ΗΠΑ, καθώς και η διενέργεια ενός προαποφασισμένης έκβασης δημοψηφίσματος το 1969 δημιούργησαν αίσθημα βαθιάς αδικίας σε μεγάλο μέρος των γηγενών και αρνητικά συναισθήματα απέναντι στην ινδονησιακή κυβέρνηση.
- 3) *Τις πολιτικές της Νέας Τάξης*: αυτές, όπως αναλυτικά παρουσιάσαμε, συνίσταντο στον στενό έλεγχο από την κεντρική κυβέρνηση και την καταστολή, στην οικονομική εκμετάλλευση και την άνιση ανάπτυξη, καθώς και στις πολιτισμικές διακρίσεις (συχνά με ρατσιστικό περιεχόμενο) οι οποίες στην πράξη απέκλειαν τους Παπούα από το εθνικό σώμα. Οι πολιτικές αυτές του καθεστώτος Σουχάρτο έστρεψαν αποφασιστικά πλέον τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού εναντίον του ινδονησιακού κράτους: η έντονη αυτή δυσaráσκεια εκφράστηκε ως σχεδόν

⁴⁰⁸ Ο Wimmer αντιπαραβάλλει τα παραδείγματα των ΗΠΑ και της Βραζιλίας: στις ΗΠΑ οι μαύροι δεν μετείχαν στις πολιτικές συμμαχίες και τα πελατειακά δίκτυα των πρώτων δεκαετιών, ενώ στη Βραζιλία συνέβη το αντίθετο. Αποτέλεσμα ήταν στις ΗΠΑ να κυριαρχήσει (για πολλές δεκαετίες) μια φυλετική πρόσληψη του έθνους, όπου οι μη λευκοί ουσιαστικά αποκλείονταν, κάτι που δε συνέβη στην περίπτωση της Βραζιλίας (Wimmer, 2008α, σ.996-7).

πάνδημη υποστήριξη στην προοπτική της «ελευθερίας» (*merdeka*), δηλαδή ανεξαρτησίας πολιτικής, οικονομικής, τρόπου ζωής κλπ, την οποία προπαγάνδιζε με τη δράση της η οργάνωση OPM.

- 4) *Τη δημογραφική ανατροπή και την κυριαρχία των μεταναστών*: παρά το ότι οι ανταγωνισμοί μεταξύ των γηγενών και των μεταναστών δεν διολίσθησαν στην μεγάλης κλίμακας βία που εκδηλώθηκε σε άλλες περιοχές, η μεγαλύτερη πολιτική και οικονομική ισχύς των μεταναστών δημιούργησε στους Παπούα την πικρή αίσθηση ότι δεν είναι «κύριοι της γης τους», αίσθηση που επιτείνεται από τον φόβο πως σύντομα θα είναι (αν δεν είναι ήδη) και αριθμητική μειονότητα.

Βεβαίως, τα παραπάνω δε φανερώνουν από μόνα τους πολλά για τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του εθνικισμού των Παπούα και της ταυτότητας που επιχειρήσε να συγκροτήσει. Μπορούμε καταρχήν να προσδιορίσουμε *τρία βασικά γνωρίσματα του εθνικισμού των Παπούα*, για την ακρίβεια δύο αλληλένδετα σταθερά στοιχεία του προσανατολισμού του και δύο διαδικασίες μετασχηματισμού του:

- α) ο *αντι-ινδονησιακός και παν-...* χαρακτήρας του: εξαρχής ο εθνικισμός των Παπούα, ακόμα και όταν περιοριζόταν στις τάξεις μιας μικρής ελίτ, επεδίωκε να ενώσει τους γηγενείς κατοίκους και τις εκατοντάδες φυλές ολόκληρης της Δ. Παπούα – ή ακόμα και ολόκληρου του νησιού της Νέας Γουινέας σε κάποιες περιπτώσεις, όπως είδαμε – σε μια κοινή, υπέρτερη ταυτότητα. Μπορεί να μην αποτέλεσε ένα παν-εθνικιστικό κίνημα με την αυστηρή έννοια ενός εθνικισμού που υπερβαίνει κρατικά σύνορα ή/και ενσωματώνει επιμέρους κινήματα, όμως η εμφάνισή του και, κυρίως, η επιτυχία του ήταν σύμφυτη με την απόσπαση της αφοσίωσης μελών διαφορετικών φυλετικών κοινοτήτων – διασκορπισμένων σε μια τεράστια έκταση, που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες και ως και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια (σε ορισμένες περιπτώσεις, δεκαετίες) κατά κανόνα αγνοούσαν τον κόσμο έξω από την άμεση εμπειρία τους ή την ύπαρξη μιας οντότητας με το όνομα «Δυτική Νέα Γουινέα» – σε έναν κοινό πολιτικό στόχο, στο όνομα ενός νέου συλλογικού υποκειμένου, των «Παπούα». Υπό αυτή την έννοια, ο εθνικισμός των Παπούα θα μπορούσε ενδεχομένως να χαρακτηριστεί «παν-εθνοτικός», «παν-ιθαγενής» ή «παν-φυλετικός» (*pan-tribal*)⁴⁰⁹. Η παν-Παπούα ταυτότητα άρχισε, όπως είδαμε, να

⁴⁰⁹ Τους όρους αυτούς δεν τους χρησιμοποιούμε αυστηρά, άλλωστε δεν έχουμε συναντήσει στη βιβλιογραφία αναφορά σε τέτοιους τύπους εθνικισμού. Την αναφορά στην ανάπτυξη μιας «παν-εθνοτικής συνείδησης» στη Δ. Παπούα – προφανώς υπό την έννοια ότι οι εκατοντάδες φυλές συνιστούν εθνοτικές ομάδες ή εθνοτικές κατηγορίες – την κάνει ο Upton (2009, σ.26). Τον όρο «παν-ιθαγενές συναίσθημα» τον αναφέρει ο Smith (1997, σ.54), εννοώντας τα ενιαία κινήματα ιθαγενών σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Νέα Ζηλανδία,

συγκροτείται από την πρώτη μεταπολεμική περίοδο μεταξύ των λιγοστών γηγενών που σπούδαζαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση· ήταν η ταυτότητα αυτή – αν και όχι ακόμα εμπεδωμένη και μαζική – που αποτέλεσε τη βάση επί της οποίας οικοδομήθηκε το εθνικιστικό κίνημα κατά τα τελευταία χρόνια της αποικιοκρατίας, και ήταν οι φορείς της, η σχετικά μορφωμένη ελίτ δηλαδή, που ηγήθηκαν του κινήματος (Chauvel, 2008, σ.39, 41-2, McGibbon, 2006, σ.11).

Μια βασική προϋπόθεση συγκρότησης μιας παν-Παπούα ταυτότητας, μιας θετικής ταυτότητας δηλαδή, ήταν η ύπαρξη αντι-ινδονησιακών αισθημάτων σε ευρέα στρώματα του γηγενούς πληθυσμού· δε θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι η ταυτότητα των Παπούα ξεκίνησε και αναπτύχθηκε ως αρνητική ταυτότητα, και συγκεκριμένα αντι-ινδονησιακή. Ο αντι-ινδονησιακός χαρακτήρας του εθνικισμού των Παπούα, πολύ περισσότερο δε του αποσχιστικού κινήματος, παραμένει έντονος ως σήμερα. Τα αντι-ινδονησιακά αισθήματα υπήρχαν ήδη, όπως είπαμε, από την περίοδο της αποικιοκρατίας, καθώς η πλειοψηφία των υπαλλήλων της αποικιακής διοίκησης ήταν Ινδονήσιοι (ή *Amberi*, όπως αποκαλούνταν τότε στη Δ. Παπούα). Βέβαια, είδαμε πως υπήρξαν και ουκ ολίγοι υποστηρικτές της ινδονησιακής προοπτικής – στα πλαίσια της ολλανδο-ινδονησιακής διένεξης – μεταξύ των γηγενών· ο αριθμός τους πάντως μειώθηκε δραματικά μετά την εξαναγκαστική ενσωμάτωση της περιοχής στο ινδονησιακό κράτος και τα τραυματικά βιώματα της πλειοψηφίας των γηγενών από τις κυβερνήσεις της Νέας Τάξης. Ο αντι-ινδονησιακός χαρακτήρας του εθνικισμού των Παπούα, που βασίστηκε στις ιστορικά ετεροβαρείς σχέσεις εξουσίας μεταξύ των γηγενών και των Ινδονήσιων, τροφοδοτήθηκε και από (ή επενδύθηκε με) τις εθνοτικού και κυρίως φαινοτυπικού τύπου διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων (Bell *et al*, 1986, σ.545, Chauvel, 2005, σ.26, Saltford, 2000, σ.78, Upton, 2009, σ.121). Η αντι-ινδονησιακές στάσεις, λοιπόν, οι οποίες έτεμναν τις φυλετικές κοινότητες (εκτός από λίγες εξαιρέσεις, όπως στο νησί Serui), αποτέλεσαν ένα στοιχείο συσπείρωσης των γηγενών και παράγοντα συγκρότησης μια κοινής, παν-Παπούα ταυτότητας. Πάντως, όπως θα δούμε λίγο παρακάτω, ενώ μπορούμε να μιλάμε για αντι-ινδονησιακό

πληθυσμών οι οποίοι πριν τον ερχομό των ευρωπαίων εποίκων δεν ανήκαν στην ίδια κοινωνική και πολιτισμική μονάδα (δεν είχαν κοινή ταυτότητα). Τέλος, ο όρος «παν-φυλετικός», ο οποίος ίσως θα περιέγραφε ακριβέστερα τον χαρακτήρα του εθνικισμού των Παπούα, αναφέρεται από τους Vaughn (2006, σ.14) και Kingsnorth (2009), όχι όμως για να περιγράψουν το γηγενές κίνημα αλλά κάποιες γηγενείς οργανώσεις, στις οποίες συμμετέχουν εκπρόσωποι ή επιμέρους οργανώσεις από διαφορετικές φυλές. Ο Horowitz (1975, σ.126) αναφέρει τον όρο «υπερ-φυλές» (*super-tribes*), ο οποίος χρησιμοποιείται κυρίως στο αφρικανικό πλαίσιο, για να υποδηλώσει ευρύτερες «συσσωματώσεις» προηγούμενως διακριτών, μικρότερων «εθνοτικών ομάδων».

προσανατολισμό του εθνικισμού των Παπούα, δε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπάρχει μια συμπαγής, ομοιόμορφη στάση· ακριβέστερα, θα πρέπει να μιλάμε για διαφορετικής έντασης και εστίασης αντι-ινδονησιακές στάσεις. Βλέπουμε λοιπόν πως η αλληλοσυμπληρωματική σχέση μεταξύ του παν-Παπούα και του αντι-ινδονησιακού χαρακτήρα του γηγενούς εθνικισμού παραπέμπει στις δίδυμες διαδικασίες της απενεργοποίησης και ενεργοποίησης ορίων.

- β) ο χαρακτήρας του μετεξελίχθηκε *από ελίτ σε μαζικός*· βεβαίως, κάθε *επιτυχημένος* εθνικισμός ακολουθεί αυτή την τροχιά, όμως δε θα πρέπει να θεωρείται εκ των προτέρων αυτονόητη. Στην περίπτωση των Παπούα, η μαζικοποίηση της εθνικής συνείδησης συνιστούσε και τη διάχυσή της από τα παράλια (απ' όπου προέρχονταν κατά κανόνα οι ελίτ λόγω της εντονότερης εκεί παρουσίας της αποικιακής διοίκησης) προς τα ορεινά ενδότερα της περιοχής (Bell *et al*, 1986, σ.545, Chauvel, 2005, σ.4, Osborne, 1986, σ.53, Savage, 1978, σ.990, Webster, 2001). Βεβαίως, η διάχυση μιας γηγενούς εθνικής συνείδησης αποτελεί διαδικασία η οποία είναι ακόμα εν εξελίξει. Μπορεί κανείς να υποθέσει ότι τα κύρια *εμπόδια* που έπρεπε να υπερκεράσει το εθνικιστικό μήνυμα ήταν: *Πρώτον*, το γεγονός πως, όντας κίνημα υποτελούς ομάδας, σήμαινε πως δεν μπορούσε να υποστηριχθεί και να προπαγανδιστεί από κάποιον θεσμό, με εξαίρεση ίσως τα τελευταία χρόνια της αποικιακής περιόδου· επιπροσθέτως η ίδια η δημόσια εκδήλωση του εθνικού συναισθήματος (για να μην αναφερθούμε στις πτυχές της οργάνωσης και της πολιτικής δράσης) καταστέλλονταν με βιαιότητα από το καθεστώς της Νέας Τάξης. *Δεύτερον*, το κάλεσμα για αφοσίωση σε μια εθνική ταυτότητα όλων (και μόνον) των Παπούα εκ των πραγμάτων έπρεπε να αντιμετωπίσει δύο ανταγωνιστικές μορφές ταύτισης: στη μεγαλύτερη κλίμακα, αυτήν του ινδονησιακού έθνους και σε μικρότερη κλίμακα, αυτές που παρέπεμπαν στις τοπικές/φυλετικές κοινότητες. Η πρώτη δεν έμελλε να αποτελέσει σοβαρό ανταγωνιστή μετά το 1969, δεδομένης της αντι-ινδονησιακής στάσης των περισσότερων Παπούα· οι δεύτερες όμως παρέμεναν ιδιαίτερα ισχυρές, συχνά υπονομεύοντας την εμπέδωση μιας ευρύτερης γηγενούς ταυτότητας. Πρέπει να σημειώσουμε πως αυτές οι διαφορετικές μορφές και κλίμακας ταυτότητες δεν είναι εγγενώς ασύμβατες μεταξύ τους· έχοντας υπόψη πως οι κοινωνικές ταυτότητες είναι «καταστασιακές», όπως έχουμε πει, μπορεί κανείς να φανταστεί ότι είναι περισσότερο συναφής σε ορισμένα κοινωνικά πεδία η τοπική/φυλετική ταυτότητα και αλλού η ταυτότητα των Παπούα. Το ερώτημα βέβαια παραμένει ποια ταυτότητα είναι η ισχυρότερη στο πολιτικό επίπεδο και τις

σχέσεις των γηγενών με την κεντρική κυβέρνηση που πρωτίστως μας ενδιαφέρει εδώ. Πέρα από τις εκτιμήσεις των περισσότερων αναλυτών και παρατηρητών, που συγκλίνουν, όπως είδαμε, στη σταδιακή επικράτηση της ταυτότητας των Παπούα, σύμφωνα με μια από τις ελάχιστες έρευνες που ευθέως έθεσαν αυτό το ζήτημα, το 2006 το 52% των ερωτώμενων γηγενών αναγνώριζαν *πρωτίστως* τους εαυτούς τους ως «Παπούα», 30% πρωτίστως ως μέλη της φυλετικής τους ομάδας και 14% ως Ινδονήσιους⁴¹⁰. Παρά το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό της «ινδονησιακής» στάσης, είναι ενδιαφέρον πως μια σημαντική μειοψηφία (το 42% έναντι του 52%) θεωρούσε τη γηγενή κουλτούρα «αναπόσπαστο κομμάτι» της ινδονησιακής, εμμέσως δηλαδή ένα σημαντικό κομμάτι ακόμα και αυτών που δήλωναν πρωτίστως Παπούα αναγνώριζε τις δύο ταυτότητες ως συμβατές (TAPOL, 2006γ).

Το ποσοστό όμως αυτών που παρέμεναν προσδεδεμένοι στην ιδιαίτερη, φυλετική τους ταυτότητα κάθε άλλο παρά ασήμαντο είναι· ενδεικτικά, σύμφωνα με σχετικά πρόσφατα εκδοθέν βιβλίο, ήταν μόλις κατά τη δεκαετία του 1990 που τα μέλη της φυλής Dani, μιας από τις τρεις μεγαλύτερες στη Δ. Παπούα, αυτοπροσδιορίστηκαν ως Παπούα και συνέδεσαν τις δικές τους δοκιμασίες και εμπειρίες από την ινδονησιακή εξουσία με τις πολιτικές επιδιώξεις του εθνικιστικού κινήματος με τον «παν-Παπούα» χαρακτήρα (Feith, 2008). Η μαζικοποίηση λοιπόν μιας παν-Παπούα ταυτότητας, αν και η τελευταία φαίνεται να έχει απήχηση στην πλειοψηφία των γηγενών, παραμένει εντούτοις μια συνεχιζόμενη διαδικασία. Θέτοντάς το με τους όρους των μηχανισμών που εξετάζει η εργασία, η συγκρότηση της ταυτότητας των Παπούα αποτελεί μια ως σήμερα εξελισσόμενη διαδικασία *απενεργοποίησης* των ορίων που ορίζουν τις διάφορες φυλές και κοινότητες, και *ενεργοποίησης* του ορίου που χωρίζει τους «Παπούα» από τους «Ινδονήσιους». Παρουσιάζοντας τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς που λειτουργούν αντίρροπα σε αυτή τη διαδικασία, μπορούμε γενικά να πούμε πως υπάρχουν δύο επίπεδα διαιρέσεων εντός της κοινότητας των γηγενών: Το *πρώτο* αφορά στους «παραδοσιακούς» ανταγωνισμούς και τις αντιπαλότητες μεταξύ γειτονικών φυλών για ζητήματα που σχετίζονται με τη γη και άλλες διακοινοτικές διενέξεις. Ακόμα και

⁴¹⁰ Βεβαίως, τα αποτελέσματα αυτά δεν μπορούν να εκληφθούν από μόνα τους ως απολύτως ασφαλή· η έρευνα φαίνεται αξιόπιστη και χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση· όμως το δείγμα είναι σχετικά μικρό, περίπου 325 άτομα (TAPOL, 2006γ). Σύμφωνα με άλλη έρευνα που διενεργήθηκε έναν χρόνο νωρίτερα, όμως, το 55% των ερωτώμενων δήλωναν ότι αισθάνονταν περισσότερο Ινδονήσιοι παρά Παπούα (βλ. B. A. King, 2006, σ.8)· πάντως, η συγκεκριμένη έρευνα έχει επικριθεί για το ότι δε διακρίνει μεταξύ γηγενών και μη γηγενών συμμετεχόντων, κάτι που δυσχεραίνει ασφαλώς την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων (TAPOL, 2006γ).

σήμερα ξεσπούν συγκρούσεις μεταξύ γειτονικών φυλών, συχνά με αφορμή προσωπικές αντιδικίες που κλιμακώνονται σε βία, η οποία κάποιες φορές καταλήγει ακόμα και σε διψήφιο αριθμό νεκρών⁴¹¹. Οι ανταγωνισμοί όμως μεταξύ μελών διαφορετικών γηγενών φυλών δεν περιορίζονται στα παραδοσιακά πλαίσια, αλλά τροφοδοτούνται και από τις μεταβολές που επέφερε η κρατική διείσδυση και καπιταλιστική ανάπτυξη στην περιοχή. Για παράδειγμα, μετά τη βία που ξέσπασε το 1996 από γηγενείς ενάντια στη Freeport, η εταιρεία αποφάσισε τη διάθεση του 1% των ετήσιων εσόδων της σε προγράμματα ανάπτυξης υποδομών των γηγενών κοινοτήτων· αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των εντάσεων μεταξύ διαφορετικών φυλών σχετικά με την κατανομή των πόρων⁴¹² (McGibbon, 2004β, σ.33-4). Επιπλέον, η λειτουργία του ορυχείου της Freeport προκάλεσε την πληθυσμιακή έκρηξη της κοντινής πόλης Timika, στην οποία συνέρρευσαν για ανεύρεση εργασίας όχι μόνο μετανάστες από άλλες περιοχές της χώρας αλλά και από άλλες περιοχές της Δ. Παπούα. Η περιοχή λοιπόν έγινε πεδίο πολλαπλών ανταγωνισμών και συγκρούσεων: γηγενών εναντίον Freeport και «Ινδονήσιων» μεταναστών, αλλά και γηγενών εναντίον των νεοφερμένων Παπούα (για λόγους που αφορούν κυρίως τα δικαιώματα στη χρήση γης και τις θέσεις εργασίας), όπως και γηγενών εναντίον άλλων γηγενών (για την κατανομή των πόρων της Freeport) (McGibbon, 2004β, σ.32-4). Σε αυτό το πλαίσιο οι ανταγωνισμοί μεταξύ των Παπούα στην περιοχή της Timika έχουν καταλήξει ακόμη και σε θανάσιμη βία μεταξύ μελών διαφορετικών φυλών (Makur, 2007, McBeth, 2006). Το δεύτερο, ευρύτερο επίπεδο διαίρεσης μεταξύ των Παπούα είναι μεταξύ των «παραλιακών» και των «ορεινών» φυλών. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα μέλη πολλών παραλιακών φυλών (κυρίως στη βόρεια ακτή του νησιού), όπως η Biak, ευνοήθηκαν από την πιο μακροχρόνια και εντατική παρουσία ιεραποστολών και αποικιακών αρχών, η οποία σήμαινε (εκτός των άλλων) και αυξημένες εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Αυτό μεταφράστηκε σε προνομιακή πρόσβαση σε θέσεις της διοίκησης, όχι μόνο κατά την αποικιακή περίοδο αλλά και αργότερα (McGibbon, 2004β, σ.34-5, 2006, σ.28). Η σχετικά μορφωμένη ελίτ των παραλίων ήταν, όπως είπαμε, οι «πρώτοι Παπούα» και αποτέλεσαν την ηγεσία του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος (Chauvel, 2008, σ.39). Οι διαιρέσεις και ανταγωνισμοί μεταξύ

⁴¹¹ Ενδεικτικά, περιστατικά θανάσιμης βίας μεταξύ διαφορετικών φυλών εκδηλώθηκαν τον Ιανουάριο και τον Μάρτιο του 1997, τον Αύγουστο του 2004 (MAR, 2010) και τον Μάιο του 2010 (Makur, 2010).

⁴¹² Κάτι παρόμοιο συνέβη και στην περίπτωση της εκμετάλλευσης φυσικού αερίου από την BP στα βορειοδυτικά του νησιού (Hummel, 2005).

παραλιακών και ορεινών φυλών έχουν αποτυπωθεί και στο πολιτικό επίπεδο, είτε μέσω της συγκρότησης διαφορετικών οργανώσεων (π.χ. κόμματα της δεκαετίας του 1950 ή πιο πρόσφατα σε επίπεδο φοιτητικών εθνικιστικών οργανώσεων) (ICG, 2009, σ.3, Penders, 2002, σ.409, 421-2) είτε μέσω της εκδήλωσης αντιπαλοτήτων όταν συνυπήρχαν εντός ενιαίων οργανώσεων (π.χ. στην OPM και το Presidium) (King, 2004, σ.51, McGibbon, 2006, σ.37, Rumbiak, 2001). Η ελίτ των παραλίων συνεχίζει να υπερεκπροσωπείται στην ηγεσία των οργανώσεων των Παπούα, σίγουρα όχι όμως στον βαθμό που αυτό συνέβαινε παλιότερα. Τέλος, μια ακόμη εστία ανταγωνισμών μεταξύ των γηγενών (τόσο ελίτ όσο και των ευρύτερων στρωμάτων), που παρουσιάστηκε σχετικά πρόσφατα, έχει να κάνει με την προαναφερθείσα αύξηση των διοικητικών μονάδων (επαρχιών, περιφερειών) καθώς και των αρμοδιοτήτων και των πόρων τους (van den Broek, 2005, σ.93).

Από τη μία, οι «εσωτερικοί» ανταγωνισμοί αυτοί δυνητικά υπονομεύουν το εγχείρημα του εθνικισμού των Παπούα, καθότι αντιστρατεύονται τον πυρήνα του, ακριβώς δηλαδή τη συγκρότηση μιας παν- Παπούα ταυτότητας. Απ' την άλλη, σε ένα γενικό επίπεδο, η ύπαρξη τέτοιων ανταγωνισμών στη βάση τοπικών ή και «εθνοτικών» ιδιαίτερων ταυτοτήτων παρατηρείται και σε άλλες περιπτώσεις, χωρίς να συνεπάγεται αναγκαστικά την αδυναμία του υπέρτερου εθνικισμού· η περίπτωση του ίδιου του ινδονησιακού εθνικισμού είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Σε ειδικότερο επίπεδο, είδαμε πως η πλειοψηφία των γηγενών φαίνεται να προτάσσει την ταυτότητα του «Παπούα» παρά αυτήν της φυλής τους (Upton, 2009, σ.462)· επιπλέον, ακόμα και αυτοί που παραμένουν προσδεδεμένοι στην ιδιαίτερη φυλετική κοινότητα, φαίνεται ότι μοιράζονται με τους υπόλοιπους γηγενείς την αντιπαλότητα προς την ινδονησιακή κυβέρνηση, καθώς και το όραμα της ελευθερίας.

γ) *η προσθήκη έντονων εθνοτικών χαρακτηριστικών στον αρχικά εδαφικό-πολιτικό εθνικισμό των Παπούα* (Chauvel, 2005, σ.3-4, McGibbon, 2006, σ.8). Και πάλι, το χαρακτηριστικό αυτό δεν είναι καθόλου ασυνήθιστο, αφού όπως είπαμε στο κεφάλαιο περί εθνικισμού, όλοι οι εθνικισμοί ενσωματώνουν «πολιτικά» και «εθνοτικά» στοιχεία. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως όλοι οι εθνικισμοί είναι ίδιοι, καθώς, πρώτον, τα πολιτικά και εθνοτικά στοιχεία δεν έχουν την ίδια βαρύτητα, αλλά συνήθως κάποιο υπερτερεί προσδιορίζοντας έτσι τον χαρακτήρα του εθνικισμού για μια δεδομένη περίοδο (όχι δηλαδή εξ ορισμού μόνιμα)· έτσι, μπορούμε να μιλάμε π.χ. για τον «πολιτικό» χαρακτήρα του ινδονησιακού εθνικισμού, χωρίς όμως να σημαίνει πως απουσιάζουν παντελώς οι εθνοτικές

αναφορές (αν και, πράγματι, η κυρίαρχη ινδονησιακή εθνικιστική ιδεολογία έχει ελάχιστες τέτοιες αναφορές). Δεύτερον, υπάρχουν διαφορές τόσο ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενο των πολιτικών και εθνοτικών στοιχείων όσο και ως προς τη διαδρομή του εκάστοτε εθνικισμού. Ο εθνικισμός των Παπούα είδαμε πως αρχικά είχε εδαφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά, κατά βάση λόγω της αποικιακής κληρονομιάς, όπως ακριβώς συνέβη και με τον ινδονησιακό εθνικισμό (Webster, 2001): η οριοθέτηση του αποικιακού συνόρου στον 141^ο μεσημβρινό δημιούργησε τις προϋποθέσεις ανάδυσης μιας εδαφικά προσδιορισμένης πολιτικής κοινότητας, ενώ η εξαιρετικά περιορισμένη ενσωμάτωση της Δυτικής Νέας Γουινέας στο ολλανδικό αποικιακό κράτος και – κυρίως – η εξαίρεσή της από την αποαποικιοποίηση των υπόλοιπων Ολλανδικών Αν. Ινδιών ενίσχυσε αυτή την προοπτική.

Η πρώιμη γηγενής ελίτ συγκροτήθηκε, όπως αναλύσαμε, στα πλαίσια της κοινής εκπαιδευτικής εμπειρίας και των ευρύτερων εξελίξεων, που οριοθετούσαν τη Δ. Νέα Γουινέα ως πολιτική οντότητα διακριτή τόσο από το ανατολικό μέρος του νησιού όσο και (πρωτίστως) από την Ινδονησία. Ήταν η κοινή αποικιακή εμπειρία και η κοινή εκπαίδευση κυρίως τα στοιχεία που αρχικά τους ένωσαν· αντιθέτως, οι αναφορές σε στοιχεία μιας κοινής κουλτούρας ή καταγωγής ήταν ακόμη εξαιρετικά περιορισμένες. Ο εδαφικός-πολιτικός χαρακτήρας του πρώιμου εθνικισμού των Παπούα μπορεί να συναχθεί από διάφορες όψεις της δημόσιας παρουσίας του: το Πολιτικό Μανιφέστο του 1961 προσδιορίζει, όπως είδαμε, το συλλογικό όνομα του λαού και τα σύμβολά του (σημαία, ύμνος) και εν συνεχεία διεκδικεί το δικαίωμα στην εθνική αυτοδιάθεση όχι στο όνομα της εθνικής ιδιαιτερότητας αλλά «στη βάση της επιθυμίας του λαού μας για ανεξαρτησία» (βλ. Chauvel, 2005, σ.22-3). Είναι δηλαδή η κοινή βούληση για πολιτική ανεξαρτησία που συγκροτεί το λαό ως έθνος, σύμφωνα με τη διατύπωση του Μανιφέστου, και όχι το αντίστροφο (δηλαδή νομιμοποίηση της διεκδίκησης ανεξαρτησίας μέσω της εθνικής αξίωσης εθνικής υπόστασης)· θα έλεγε κανείς πως εμμέσως και, πιθανότατα, ανεπίγνωστα το πρώιμο εθνικιστικό κίνημα ευθυγραμμιζόταν με τη μεταπολεμικά επικρατούσα άποψη περί αυτοδιάθεσης, δηλαδή προέτασσε όχι τον εθνικό χαρακτήρα της ομάδας αλλά την ύπαρξη ενός εδαφικά προσδιορισμένου, αποικιοκρατούμενου λαού. Επιπλέον, οι στίχοι του τραγουδιού που επιλέχθηκε ως ο εθνικός ύμνος των Παπούα – γραμμένοι το 1925 από έναν Ολλανδό ιεραπόστολο (Chauvel, 2008, σ.57, *σημ.27*) – απεικονίζουν το έθνος των (Δυτικών) Παπούα «ως μια γεωγραφική

και εδαφική οντότητα παραλιακών, πεδινών και ορεινών τοπίων» (Glazerbrook, 2008, σ.2-3). Αντηχήσεις ενός εδαφικού εθνικισμού εντοπίζει κανείς και στο «Προσωρινό Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Δυτικής Παπούα», που εκδόθηκε μετά τη διακήρυξη ανεξαρτησίας από την ηγεσία της OPM το 1971: στο πρώτο άρθρο του ορίζει πως «[η] δημοκρατία της Δυτικής Παπούα περιλαμβάνει ολόκληρη την επικράτεια, παλαιότερα γνωστή ως Ολλανδική Νέα Γουινέα». Η ίδια η διακήρυξη της ανεξαρτησίας ξεκινάει καλώντας όχι το έθνος των Παπούα, αλλά «όλους τους Παπούα» μιας οριοθετημένης επικράτειας: «από το Numbay στο Merauke, από το Sorong στο Baliem και από το Biak στο νησί Adi» (Osborne, 1985, σ.56). Βεβαίως, μπορεί κανείς να εντοπίσει και «εθνοτικά» στοιχεία στην πρώιμη φάση του εθνικισμού των Παπούα: για παράδειγμα, η σημαία του εθνικιστικού κινήματος ήταν παρόμοια, όπως είπαμε, με αυτήν του μεσσιανικού κινήματος *Koreri*, που είχε εκδηλωθεί κυρίως στο νησί Biak. Αν και υιοθετήθηκαν τα χρώματα της ολλανδικής σημαίας, το αστέρι της σημαίας συμβολίζει το «Πρωινό Αστέρι»⁴¹³ που απαντάται σε μύθους του Biak και άλλων περιοχών και ταυτόχρονα χρησιμοποιείται ως μεταφορά για τον Χριστό στη Βίβλο (Glazerbrook, 2008, σ.22). Συνδυάζει, με άλλα λόγια, η σημαία - ή για την ακρίβεια μια κυρίαρχη ερμηνεία του συμβολισμού και της σημασίας της - το πολιτικό στοιχείο (αναφορά στην Ολλανδική Νέα Γουινέα) με στοιχεία γηγενών συμβόλων (και δη μιας φυλετικής κοινότητας που πρωτοστάτησε στο πρώιμο εθνικιστικό κίνημα) και αναφορές στη νέα θρησκεία των γηγενών.

Ο πυρήνας, πάντως, της *εθνοτικής* διάστασης του γηγενούς εθνικισμού δεν ήταν τόσο οι αναφορές σε γηγενείς μύθους και σύμβολα, όσο στην κοινή *φυλετική ταυτότητα* όλων των γηγενών (φυλετική, εδώ με την έννοια του *racial* και όχι του *tribal*). Οι φυλετικές ταυτότητες, όπως έχουμε επιχειρηματολογήσει στο τρίτο κεφάλαιο, μπορούν βάσιμα να θεωρηθούν ως υποκατηγορία των εθνοτικών· επιπλέον, όπως παρατηρεί ο Kaufmann (2000, σ.1102), η φυλή αποτελεί έναν από τους πιο ισχυρούς δείκτες εθνοτικής ταυτότητας. Η εθνοτική διάσταση του εθνικισμού των Παπούα είναι σχετικά ιδιόμορφη, καθώς, πέρα από το κυρίαρχο φυλετικό περιεχόμενό της (α), χαρακτηρίζεται από το ασθενές «πολιτισμικό» στοιχείο της (με εξαίρεση ίσως τη χριστιανική πίστη) (β) και τη στήριξη όχι σε μύθους εθνοτικής καταγωγής και μακραίωνης συνέχειας αλλά σε μια «λαϊκή μνήμη» που αναφέρεται σε γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος (γ). Σε

⁴¹³ «Πρωινό Αστέρι» (*Bintang Kejora*) είναι το όνομα που το εθνικιστικό κίνημα έχει δώσει στη σημαία του.

συνάφεια με τον χαρακτήρα του εθνικισμού των Παπούα, η εθνική ταυτότητα που αυτός οικοδόμησε βασίστηκε αφενός σε μια αίσθηση φυλετικής διαφοράς από τους Ινδονήσιους και αφετέρου στη συγκρότηση μιας κοινής συλλογικής μνήμης (στην οποία και πάλι οι Ινδονήσιοι και η Ινδονησία κατείχαν τη θέση του Άλλου) (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.658). Τα τρία προαναφερθέντα στοιχεία, τα οποία ασφαλώς διαπλέκονται μεταξύ τους, τα αναλύουμε διαδοχικά αμέσως παρακάτω.

Η προσθήκη μιας φυλετικής διάστασης στην παν-Παπούα ταυτότητα που επικαλούνταν το εθνικιστικό κίνημα, πέρα από την ένταξη σε μια κοινή αποικιακή οντότητα και την κοινή (μολονότι σύντομη) πολιτική εμπειρία, ήταν μια διαδικασία που ξεκίνησε από τα πάνω, τουλάχιστον σύμφωνα με τις διαθέσιμες πηγές, και προσιδιάζει σε αυτό που ο Tilly (2004, σ.218) στα πλαίσια ανάλυσης των κοινωνικών ορίων ονομάζει μηχανισμό της «επιβολής» (*imposition*): τη χάραξη από τις αρχές κοινωνικών ορίων «εκεί που προηγουμένως δεν υπήρχαν». Η επίκληση από τους Ολλανδούς της πολιτισμικής και φυλετικής διαφοράς μεταξύ των Παπούα και του υπόλοιπου πληθυσμού ως βασικού λόγου για τη συνέχιση της αποικιακής εξουσίας στην περιοχή και τη χωριστή άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση συνιστά ακριβώς μια - ρηματική έστω - χάραξη ενός ορίου από έναν «κατεστημένο» δρώντα με θεσμική, πολιτική ισχύ. Η πιθανότητα δημιουργίας ενός «μελανησιακού» κράτους σε ολόκληρη τη Νέα Γουινέα, που εξέτασαν όπως είπαμε οι Ολλανδοί, ενίσχυσε τον συσχετισμό μεταξύ φυλετικής ταυτότητας και αυτοδιάθεσης, άρα εμμέσως και της εθνικής ταυτότητας (McGibbon, 2006, σ.8). Σημαντικότερη για την εμπέδωση μιας αίσθησης φυλετικής ομοιότητας (με τους άλλους γηγενείς) και διαφοράς (από τους Ινδονήσιους) ήταν η εμπειρία από τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης. Πέρα από το ότι η εμπειρία αυτή αποτέλεσε την πρώτη ύλη για τη διαμόρφωση μιας συλλογικής μνήμης, όπως θα δούμε παρακάτω, οι πρακτικές του ανεπίσημου αλλά διάχυτου ρατσισμού (όπως τις αναλύσαμε παραπάνω), συνδεδεμένες με τα αντι-ινδονησιακά αισθήματα που τροφοδοτήθηκαν από την καταστολή και την αίσθηση εκμετάλλευσης, οδήγησαν στην ενίσχυση της αίσθησης φυλετικής διαφοράς μεταξύ των γηγενών και, σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμα και στην εκδήλωση ενός αντι-ρατσισμού (Webster, 2001). Μεταφέροντας τα συμπεράσματα από συνεντεύξεις με μαχητές του «κινήματος αντίστασης» (OPM), ο Kivimäki (2006, σ.10-11) αναφέρει ότι όχι μόνο οι «Ινδονήσιοι» περιγράφονται με μια σειρά από αρνητικά χαρακτηριστικά (εριστικοί, αλαζόνες, αυταρχικοί, φανατικοί), κάτι σύνηθες άλλωστε όταν πρόκειται για «εικόνες του εχθρού», αλλά

και ότι αυτός ο «ινδονησιακός χαρακτήρας» αποδιδόταν στην ασιατική τους καταγωγή: η πρόσληψη του εθνικού Άλλου, δηλαδή, κυριαρχούνταν από φυλετικά στερεότυπα. Η συγκρότηση και ενίσχυση μιας φυλετικής ταυτότητας μεταξύ των γηγενών κατά την περίοδο της Νέας Τάξης μπορεί να κατανοηθεί μέσα από έναν έτερο μηχανισμό που αναφέρει ο Tilly (2004, σ.218), αυτόν τον της «συνάντησης», ο οποίος, όπως αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο, μπορεί να θεωρηθεί ως υπο-μηχανισμός της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων». Οι Παπούα είχαν μεν επαφές με τους *Amberi* κατά την αποικιακή περίοδο, όμως μετά το 1969 αυτές έγιναν πολύ πιο συστηματικές· ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη ως προς αυτό ήταν η αθρόα μετανάστευση στην περιοχή, η οποία τους έφερε με διάφορους τρόπους σε άμεση επαφή με τους «Ινδονήσιους», όπως τους αποκαλούν (διαχωρίζοντας έτσι τον εαυτό τους από το ινδονησιακό έθνος), κάτι που ενίσχυσε τα αισθήματα ταύτισης και αλληλεγγύης μεταξύ τους (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.669-70, Upton, 2009, σ.462). Επιπλέον, η θετική αποδοχή μιας φυλετικής ταυτότητας από τους γηγενείς μπορεί να εξηγηθεί μέσα από εκείνες τις στρατηγικές συγκρότησης εθνοτικών ορίων, που ο Wimmer ονομάζει στρατηγικές «μεταξίωσης» (*transvaluation*), αυτές δηλαδή που στοχεύουν στην αλλαγή μιας δεδομένης εθνοτικής ιεραρχίας: οι Παπούα μέσω της προβολής μιας μελανησιακής καταγωγής είτε διεκδίκησαν την ισότητα (με τους Ινδονήσιους) όσον αφορά στην κοινωνική θέση και την πολιτική ισχύ είτε επιχείρησαν να εξέλθουν από τη θέση του αποκλεισμένου και περιφρονημένου αντιστρέφοντας την ιεραρχία και διατρανώνοντας την ηθική ή/και πολιτισμική τους ανωτερότητα⁴¹⁴ (Wimmer, 2008γ, σ.1037). Η εντεινόμενη έμφαση στη φυλετική καταγωγή από το εθνικιστικό κίνημα των Παπούα φανερώνεται ίσως από τα κριτήρια της ιδιότητας του πολίτη ενός γηγενούς κράτους που προτείνονται από δύο κείμενα διαφορετικών εποχών: στο «Προσωρινό Σύνταγμα» της OPM του 1971 αναφέρεται πως την ιδιότητα του πολίτη θα είχαν «οι αυτόχθονες Παπούα» καθώς και όσοι συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα της ανεξαρτησίας (Provisional Constitution of the Republic of West Papua, 1971)· σχεδόν τριάντα χρόνια μετά, κείμενο της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης αναφέρει πως, όταν δημιουργηθεί ανεξάρτητο κράτος στη Δ. Παπούα, την υπηκοότητα θα αποκτήσουν «αυτόματα» όλοι οι έχοντες «Παπούα ή μελανησιακή καταγωγή», ενώ το καθεστώς για τους κατοίκους με διαφορετική εθνοτική καταγωγή θα ρυθμιζόταν

⁴¹⁴ Την πρώτη εκ των δύο αυτών στρατηγικών «μεταξίωσης» ο Wimmer (2008γ, σ.1037) την ονομάζει «αντιστάθμιση» (*equalization*) και τη δεύτερη «κανονιστική αντιστροφή» (*normative inversion*).

ξεχωριστά με νόμο (King, 2004, σ.58). Το επί δεκαετίες μέλος της ηγετικής ομάδας της OPM John Ondawame δήλωνε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 πως οι «Δυτικοί Παπούα» μοιράζονται την ίδια κουλτούρα και τα ίδια φυλετικά χαρακτηριστικά με άλλους Μελανήσιους που απέκτησαν δικό τους κράτος, χαρακτηριστικά τα οποία «τους διαφοροποιούν ριζικά από τους 'Ινδονήσιους'» και τα οποία δικαιολογούν τη συγκρότηση χωριστού έθνους και κράτους (King, 2004, σ.34). Ο γηγενής ιερέας και διανοούμενος Neles Tebay ορίζει τους «ιθαγενείς Παπούα» ως «τους Παπούα με μελανησιακή φυλετική καταγωγή» (2009, σ.22). Η υπογράμμιση της φυλετικής καταγωγής, λόγω του ότι αυτή βασίζεται σε φαινοτυπικές διαφορές, είχε ως αποτέλεσμα τη στερεοποίηση της διαφοράς μεταξύ Παπούα και υπόλοιπων Ινδονήσιων και συχνά τη φυσικοποίησή της, τη θέασή της μέσα από ένα ουσιοκρατικό πρίσμα (π.χ. βλέπε Chauvel, 2005, σ.52, The Economist, 2010, Zöllner, 2005, σ.22-3)⁴¹⁵. Αυτή η τάση φανερώνεται και από τα κριτήρια που έθεσε η MRP για το ποιος θεωρείται «ιθαγενής Παπούα»: οι εξουσίες της MRP στα πλαίσια της Ειδικής Αυτονομίας ήταν εξαιρετικά περιορισμένες· παρ' όλα αυτά απαιτείται η έγκριση από την πλευρά της των υποψηφίων για τη θέση του κυβερνήτη, όπως είδαμε, έγκριση η οποία σε μεγάλο βαθμό έγκειται στη βεβαίωση της ιθαγενούς καταγωγής τους. Ενόψει των εκλογών του 2006 η πλειοψηφία της MRP απέρριψε τον πιο ελαστικό ορισμό της γηγενούς ταυτότητας – ο οποίος δεχόταν ως ιθαγενή οποιονδήποτε αναγνωριζόταν ως τέτοιος από μια γηγενή κοινότητα εθιμικού δικαίου – και υιοθέτησε τον ορισμό που έδινε έμφαση στην εξ αίματος καταγωγή: σύμφωνα με τον ορισμό αυτόν ως ιθαγενής Παπούα θεωρούνταν όποιος ανήκε στη μελανησιακή φυλή, είχε γονείς Παπούα, ανήκε σε μια από της φυλές της περιοχής και μιλούσε μια τοπική γλώσσα⁴¹⁶ (ICG, 2006α, σ.8-9). Δεδομένης της υπόστασης της MRP ως ενός γηγενούς θεσμού, η έμφαση στη φυλετική (μελανησιακή) διάσταση της ταυτότητας των Παπούα αποκτά

⁴¹⁵ Για παράδειγμα δύο μαχητές του OPM μιλώντας για τις διαφορές τους από «αυτούς τους Ινδονήσιους» (με τους οποίους θεωρούν πως δεν έχουν «τίποτα κοινό») αναφέρονται όχι μόνο στο χρώμα του δέρματος και τα μαλλιά τους αλλά και στη διαφορετική κουλτούρα και γλώσσα τους (The Economist, 2010), παραβλέποντας ως προς το τελευταίο τρία πράγματα: την ύπαρξη εκατοντάδων γηγενών γλωσσών, την ύπαρξη δεκάδων γλωσσών στην υπόλοιπη Ινδονησία, καθώς και ότι η *lingua franca* που χρησιμοποιούν οι ίδιοι είναι η «ινδονησιακή». Βεβαίως, από τη σκοπιά της μελέτης του εθνικισμού των Παπούα, σημαντική είναι όχι η ουσιοποίηση της διαφοράς από το Ινδονησιακό έθνος αλλά και η πεποίθηση για την ύπαρξη ενός χωριστού συλλογικού εθνικού υποκειμένου («η Ινδονησία μπορεί να είναι μια δημοκρατία, αλλά όχι για εμάς τους Παπούα») και ακόμα και μιας κοινής συλλογικής κουλτούρας (The Economist, 2010).

⁴¹⁶ Η MRP εφάρμοσε παρόμοιο ορισμό της ιθαγενούς ταυτότητας και το 2009 ως προς τους υποψηφίους για αιρετές θέσεις κατώτερες του κυβερνήτη (αν και το Υπουργείο Εσωτερικών έκρινε τελικά πως η έγκριση της MRP για αυτά τα αξιώματα δεν προβλεπόταν από τον Νόμο περί Ειδικής Αυτονομίας) (ICG, 2010β, σ.2-3).

αυξημένη ισχύ και νομιμοποίηση.

Το δεύτερο γνώρισμα της εθνοτικής διάστασης του εθνικισμού των Παπούα είναι το γεγονός ότι το «πολιτισμικό» στοιχείο δεν είναι ιδιαίτερα έντονο. Σε διαφοροποίηση από τα εθνικιστικά κινήματα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, που περιγράφει ο Hroch, δεν προηγήθηκε η πολιτισμική καλλιέργεια της εθνικιστικής κινητοποίησης, δεν υπήρξε με άλλα λόγια μια προπαρασκευαστική φάση Α. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι τυπικό στις περιπτώσεις των εθνικισμών του Τρίτου Κόσμου, σύμφωνα με τον Emerson: η πολιτική διάσταση και διεκδίκηση είναι που εμφανίζεται πρώτη και έπεται η «πολιτισμική ανακάλυψη»⁴¹⁷ (Webster, 2001). Επιπλέον, είδαμε πως ο Smith επισημαίνει ως χαρακτηριστικό των αποσχιστικών κινήματων σε μετα-αποικιακά κράτη το ότι η συγκρότηση και διάχυση μιας δημώδους, εθνοτικής κουλτούρας (διαδικασία «πολιτικοποίησης δια της κουλτούρας») δεν προηγείται της διαδικασίας της «λαϊκής κινητοποίησης», αλλά εξελίσσεται παράλληλα και μέσα από αυτή· είναι δηλαδή μέσα από τον ίδιο τον πολιτικό, εθνικό αγώνα που σφυρηλατείται μια εθνική κουλτούρα με εθνοτικό (κατά τον Smith) περιεχόμενο. Πέρα λοιπόν από το γεγονός ότι ο εθνικισμός των Παπούα, έχοντας από το ξεκίνημά του κυρίαρχα τα πολιτικά χαρακτηριστικά, προέβαλλε εξαρχής, ακόμα και όταν η απήχησή του περιοριζόταν σε μια μικρή ελίτ, την προοπτική της αυτοκυβέρνησης, υπήρξαν και κάποιοι ειδικότεροι λόγοι για την καθυστερημένη εκδήλωση ενός «πολιτισμικού εθνικισμού», δηλαδή, πιο συγκεκριμένα, της καλλιέργεια, και προβολής μιας παν-Παπούα κουλτούρας (ή αλλιώς, της «πολιτισμικής» διάστασης της παν-Παπούα ταυτότητας): ένας πρώτος ειδικός λόγος ήταν το ότι ως τις αρχές της δεκαετίας του 1960 υπήρχε, όπως είπαμε, σχεδόν παντελής έλλειψη γηγενών με πανεπιστημιακή μόρφωση, οι οποίοι θα μπορούσαν να διαδραματίσουν τον ρόλο των «διανοουμένων» (Zöllner, 2005, σ.31). Δεν υπήρχε δηλαδή μια κρίσιμη μάζα ερευνητών, φιλολόγων, λαογράφων, καλλιτεχνών κλπ. που θα καλλιεργούσαν, θα επαν-ανακάλυπταν ή θα επινοούσαν μια ενιαία γηγενή κουλτούρα· ο ρόλος τέτοιων διανοουμένων παραμένει σχετικά περιορισμένος ως σήμερα, σύμφωνα με μια άποψη (van den Broek, 2005, σ.91). Ένα δεύτερο εμπόδιο για τη μορφοποίηση μιας τέτοιας κουλτούρας ήταν η

⁴¹⁷ Το κίνημα των Παπούα, σύμφωνα με τον Webster (2001), σε καμία φάση δεν απαρνήθηκε τη γηγενή παράδοση υιοθετώντας έναν εθνικισμό νεωτεριστικής κόπιας, όπως έκανε η πλειοψηφία των εθνικισμών του Τρίτου Κόσμου. Ο Zöllner (2005, σ.31) παρουσιάζει την αντίθετη εικόνα, πάντως, λέγοντας πως για κάποιες δεκαετίες πολλοί γηγενείς, μέλη της ελίτ ή/και συμμετέχοντες στο εθνικιστικό κίνημα, θεωρούσαν τις παραδοσιακές κουλτούρες εμπόδιο για την κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο (επηρεαζόμενοι μάλιστα ως προς αυτό από την ινδονησιακή ιδεολογία της ανάπτυξης).

πανσπερμία των τοπικών παραδόσεων: σε όλες τις περιπτώσεις είναι ο πολιτισμικός εθνικισμός που οικοδομεί μια ενιαία κουλτούρα μέσα από πολλαπλές προϋπάρχουσες πολιτισμικές παραδόσεις (έστω και αν μία είναι συνήθως κυρίαρχη), όμως στην περίπτωση των Παπούα η πολιτισμική και γλωσσική ετερογένεια ήταν πραγματικά εξαιρετικά υψηλή. Ο εθνικισμός των Παπούα λοιπόν πρώτα βρήκε απήχηση σε σχετικά μορφωμένα στρώματα που απασχολούνταν στη διοίκηση, αργότερα σε φοιτητές και εντέλει σε διανοούμενους που του προσέδωσαν και μια «πολιτισμική» υφή, ενδυναμώνοντας έτσι την παν-Παπούα πολιτική ταυτότητα, της οποίας κύριο συνεκτικό στοιχείο ήταν η αντίδραση στην ινδονησιακή εξουσία⁴¹⁸ (Webster, 2001). Οι «πολιτισμικοί εθνικιστές» αυτοί ασχολήθηκαν με τις όψεις της κουλτούρας, που στην τυπολογία του Leerssen (2006, σ.571-2) αναφέρονται ως «υλική κουλτούρα» και «φολκλόρ»: η πλευρά της καλλιέργειας της γλώσσας και του γραπτού λόγου φαίνεται πως παρέμεινε υπανάπτυκτη. Η πολιτισμική άνθηση εκδηλώθηκε εντονότερα στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές του 1980, όταν δεκάδες ομάδες στις οποίες ηγούνταν ή συμμετείχαν νεαροί απόφοιτοι πανεπιστημίων καταπιάστηκαν με τη γηγενή τέχνη και μουσική.

Εξέχουσα συμβολή σε αυτό το κίνημα είχε ο γηγενής ανθρωπολόγος Arnold Ar, ο οποίος ήταν υπεύθυνος του μουσείου του Πανεπιστημίου Cendrawasih. Εκεί συνέλεγε τεχνουργήματα από διάφορες περιοχές και φυλές της Δ. Παπούα. Επίσης, κατέγραφε τραγούδια και χορούς από ολόκληρη τη Δ. Παπούα, τα οποία διέδιδε μέσω της εβδομαδιαίας ραδιοφωνικής εκπομπής του και μέσα από παραστάσεις της μουσικο-χορευτικής ομάδας που είχε ιδρύσει. Η συμβολή του Ar – του οποίου η δράση ενόχλησε τόσο τις ινδονησιακές αρχές, που τελικά δολοφονήθηκε από μέλη των ειδικών δυνάμεων το 1984 – δεν περιοριζόταν μόνο στη διάσωση και αναπαραγωγή των γηγενών πολιτισμικών παραδόσεων, αλλά συνετέλεσε προς την κατεύθυνση συγκρότησης μιας ενιαίας παν-Παπούα κουλτούρας, ενός κοινού πολιτισμικού υπόβαθρου για όλους τους γηγενείς (Webster, 2001, Zöllner, 2005, σ.31-2). Αποσπώντας στοιχεία από τις γηγενείς παραδόσεις και εντάσσοντάς τα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι πολιτισμικές δραστηριότητες όπως αυτές του Ar

⁴¹⁸ Βεβαίως, και ο πολιτικός εθνικισμός έχει πολιτισμική διάσταση, όπως είπαμε στο κεφ.4, το «πολιτικό» δηλαδή δεν αντιδιαστέλλεται με το «πολιτισμικό»: ο «εδαφικού» χαρακτήρα ύμνος του εθνικιστικού κινήματος των Παπούα, για παράδειγμα, αποτελούσε προφανώς ένα πολιτισμικό σύμβολο. Μιλώντας για την εκδήλωση ενός «πολιτισμικού» εθνικισμού στη Δ. Παπούα, ουσιαστικά οι διάφοροι αναλυτές αναφέρονται στην τόνωση της εθνοτικής διάστασης του γηγενούς εθνικισμού ή αλλιώς στην εθνοτικοποίηση και εθνικοποίηση των γηγενών πολιτισμικών παραδόσεων.

ουσιαστικά επαν-ερμήνευαν τις τοπικές κουλτούρες ως συμπληρωματικά μέρη ενιαίου όλου, μιας κοινής εθνικής ταυτότητας. Γενικότερα, σύμφωνα με τον Webster, η πολιτισμική καλλιέργεια αυτής της περιόδου στη Δ. Παπούα επηρεάστηκε από ένα ευρύτερο ρεύμα μιας πολιτισμικής μελανησιακής αναβίωσης, το οποίο ήταν ορατό και σε άλλα νησιά του νοτιοδυτικού Ειρηνικού. Δεν επρόκειτο για ένα ενιαίο, παν-μελανησιακό κίνημα, ούτε το αίτημα για δημιουργία ενός μελανησιακού κράτους τύγχανε σημαντικής υποστήριξης⁴¹⁹. επρόκειτο περισσότερο για παράλληλα κινήματα που είχαν κοινή αναφορά σε μια μελανησιακή κουλτούρα ή έναν «μελανησιακό δρόμο». Στην περίπτωση της Δ. Παπούα οι τοπικές κουλτούρες και οι παραδόσεις των φυλών, εμβαπτιζόμενες μέσα σε μια ευρύτερη μελανησιακή κουλτούρα ενίσχυσαν την – ως τότε έντονου εδαφικο-πολιτικού χαρακτήρα – εθνική ταυτότητα των Δυτικών Παπούα (Bell *et al*, 1986, σ.551-2, Webster, 2001).

Το εγχείρημα δημιουργίας μιας ενιαίας κουλτούρας της Δ. Παπούα υποβοηθήθηκε αθέλητα και από την ίδια την ινδονησιακή πλευρά. Σε ένα ακόμα παράδειγμα του μηχανισμού της «επιβολής» ή της εξωτερικής κατηγοριοποίησης, η χρήση μιας συλλογικής ονομασίας για τους γηγενείς («Ιριανοί» αποκαλούνταν ως το 1999) και η αναγνώριση – έστω επιφανειακή και φολκλορική ως την πτώση της Νέας Τάξης (Kirksey, 2002) – μιας γηγενούς κουλτούρας από τις ινδονησιακές κυβερνήσεις ενίσχυσε την εικόνα μιας ενιαίας κουλτούρας ολόκληρης της Δ. Παπούα ακόμα και μεταξύ των γηγενών (Siahaan, 2006). Σε ένα ενδιαφέρον παράδειγμα λιγότερο επίσημης, σχεδόν «καθημερινής» κατασκευής της ταυτότητας ο Nugroho αναφέρεται στα μαγαζιά σουβενίρ της Jayapura, όπου οι μετανάστες έμποροι πουλάνε διάφορα παραδοσιακά αντικείμενα από πολλές περιοχές της Δ. Παπούα· συχνά μάλιστα, εμπνεόμενοι από τις τοπικές παραδόσεις, δημιουργούν (ή «επινοούν») οι ίδιοι και παράγουν μαζικά τέτοια τεχνουργήματα, υποτίθεται «παραδοσιακά» αντικείμενα «των Παπούα». Η δραστηριότητα αυτή έχει διάφορες προεκτάσεις σχετικά με το ζήτημα της κουλτούρας των Παπούα: Πρωτίστως αποτελεί μια ινδονησιακή ερμηνεία της γηγενούς κουλτούρας, ερμηνεία η οποία, πέρα από τις αξιολογικές κρίσεις που ενέχει γι' αυτήν (ως «εξωτική» ή «οπισθοδρομική»), την αναπαριστά ως ενιαία και συμπαγή· η ίδια η ύπαρξη αυτών

⁴¹⁹ Το συγκεκριμένο αίτημα, όμως, είχε διατυπωθεί· μάλιστα στη Δ. Παπούα είχε ιδρυθεί οργάνωση με διακηρυγμένο σκοπό την ανεξαρτησία της «Δυτικής Μελανησίας», υπό την ηγεσία του Thomas Wanggai (King, 2002, σ.93, Webster, 2001).

των καταστημάτων, όπου τα αντικείμενα από διάφορες κοινότητες προβάλλονται ως αντιπροσωπευτικά δείγματα μιας γηγενούς παράδοσης, ενισχύουν αυτή την αναπαράσταση. Περισσότερο σημαντικό, όμως, είναι το ότι και οι ίδιοι οι γηγενείς υιοθετούν αυτή την εικόνα. Το πιο περιζήτητο σουβενίρ είναι ένα «καπέλο» (*headdress*), μια πιο περίτεχνη εκδοχή των «φτερών» που φοράνε οι ιθαγενείς της Αμερικής, το οποίο έχει γίνει διεθνές πολιτισμικό σύμβολο των Παπούα (π.χ. σε πολιτισμικές εκθέσεις και αποστολές), όμως στην πραγματικότητα δεν αποτελεί *ακριβή* αναπαραγωγή κανενός ενδύματος καμιάς από τις εκατοντάδες γηγενείς φυλές· παρ' όλα αυτά, οι γηγενείς το κρεμούν στους τοίχους των σπιτιών τους και οι παραδοσιακοί ηγέτες το φορούν σε διάφορες εκδηλώσεις, υιοθετώντας το ως σύμβολο μιας παν-Παπούα ταυτότητας (Nugroho, 2008). Ενδεικτικά, ένας από τους γηγενείς εκκλησιαστικούς ηγέτες σε δημόσια δήλωσή του, με την οποία καλεί τους γηγενείς να «επιστρέψουν στην αυθεντική τους κουλτούρα [...] ως Παπούα», τους προτρέπει να «επαν-υιοθετήσ[ουν] το παραδοσιακό [τους] καπέλο» (InfoParua, 2007).

Τέτοιες εκκλήσεις είναι ενδεικτικές της απόπειρας διαφόρων ηγετών της γηγενούς κοινωνίας να ενισχύσουν ένα αίσθημα κοινής κουλτούρας και να συγκροτήσουν ένα πλαίσιο πολιτισμικής αναφοράς κοινό για όλους τους γηγενείς· η δράση του Benny Wenda αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα ακτιβιστή (Robinson, 2009a). Αυτό το εγχείρημα ίσως διευκολύνεται από την κατάσταση που επικρατεί μετά το 1998 και την αναγνώριση ορισμένων πολιτισμικών δικαιωμάτων των Παπούα από τον Νόμο περί Ειδικής Αυτονομίας. Η MRP έχει τα εχέγγυα να αναχθεί σε κεντρικό θεσμό της παν-Παπούα κουλτούρας· ο χαρακτήρας κάποιων από τα πρώτα ζητήματα με τα οποία ασχολήθηκε μετά τη συγκρότησή της υποδεικνύουν τη συνειδητοποίηση αυτού του ρόλου από την πλευρά των μελών της⁴²⁰ (Somba, 2006a). Όλες οι περιγραφείσες πρακτικές και διαδικασίες, είτε προέρχονται από το εσωτερικό της Δ. Παπούα είτε από εξωτερικούς παράγοντες (την κυβέρνηση, περιφερειακά πολιτισμικά ρεύματα), συντελούν στη συγκρότηση μιας κοινής κουλτούρας για όλους τους γηγενείς της Δ. Παπούα. Τέτοιες δραστηριότητες έθεσαν σε λειτουργία τον μηχανισμό απενεργοποίησης/ενεργοποίησης ορίων.

Παρ' όλα αυτά, όπως εξ αρχής έχουμε δηλώσει, τα πολιτισμικά σύμβολα και

⁴²⁰ Οι προαναφερόμενες αντιδράσεις των γηγενών, μετά την πολύ πρόσφατη ίδρυση και δεύτερης MRP στην *περιφέρεια* της Δυτικής Παπούα, υποδηλώνουν ανησυχία για την απώλεια αυτού του ρόλου και γενικότερη αποδυνάμωση του κινήματος αυτοδιάθεσης.

αναφορές της ταυτότητας των Παπούα δεν έχουν, ακόμα, ιδιαίτερη ισχύ· ενδεικτική ως προς αυτό είναι η απουσία μιας γηγενούς «εθνικής» γλώσσας, καθώς τον ρόλο της *lingua franca* μεταξύ των Παπούα επιτελεί η επίσημη ινδονησιακή γλώσσα⁴²¹. Κεντρικό στοιχείο της ταυτότητας των Παπούα, πέρα από την εδαφικο-πολιτική της διάσταση, παραμένει η κοινή φυλετική καταγωγή. Ενδεχομένως αυτό να συμβαίνει γιατί τα φαινοτυπικά χαρακτηριστικά, στα οποία παραπέμπει η φυλετική ταυτότητα, είναι πιο εύκολο να εδραιωθούν στη συνείδηση των γηγενών, όντας ορατά, απ' ό,τι τα στοιχεία μιας κοινής κουλτούρας, τα οποία απαιτούν μια διεργασία επιλογής, σύνθεσης, ανάδειξης, προπαγάνδισης κλπ, ελλείψει μάλιστα ενός κρατικού θεσμού που να αναλάβει την επιστασία της. Το στοιχείο της κουλτούρας με τη μεγαλύτερη ίσως απήχηση μεταξύ των γηγενών και ένας σημαντικός (αν και όχι ο καθοριστικός, όπως θα δούμε) κρίκος είναι η χριστιανική πίστη. Όπως έχουμε αναφέρει, άνω του 95% των Παπούα είναι χριστιανοί, αν και ανήκουν σε διαφορετικά δόγματα και Εκκλησίες. Η χριστιανική πίστη έχει καταστεί σημαντικό συστατικό της ταυτότητας των Παπούα ή ακόμα και όχημα διάχυσής της, ενώ θεωρείται περίπου αναπόσπαστο κομμάτι της μελανησιακής πολιτισμικής ταυτότητας (Bell *et al*, 1986, σ.547, Chauvel, 2003β, σ.15-6). Η σημαντικότητα της χριστιανικής πίστης και των Εκκλησιών ως οργανώσεων ίσως οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι οι ιεραποστολές ήταν σε πολλές περιπτώσεις η πρώτη επαφή των γηγενών με τον «έξω κόσμο» και σίγουρα αυτές που δημιούργησαν τις πρώτες υποδομές υγείας και εκπαίδευσης· ως προς την εκπαίδευση, σε σημαντικό βαθμό παραμένει ως σήμερα στα χέρια ιεραποστολών και Εκκλησιών (Chauvel, 2003β, σ.15, van den Broek, 2005, σ.105-6). Η σημασία των Εκκλησιών για τους Παπούα φανερώνεται και σε δύο σχετικά πρόσφατες έρευνες κοινής γνώμης, σύμφωνα με τις οποίες οι γηγενείς σέβονται τους θρησκευτικούς θεσμούς πολύ περισσότερο από τις υπόλοιπες κατηγορίες θεσμών (IFES, 2003, σ.12-13) ή θεωρούν ότι οι θρησκευτικές οργανώσεις αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντά τους καλύτερα (TAPOL, 2006γ). Σε σχέση με το εθνικιστικό κίνημα που μας ενδιαφέρει εδώ, μετά το 1998 υπάρχουν αρκετοί θρησκευτικοί ηγέτες στα ηγετικά κλιμάκια του ειρηνικού κινήματος αυτοδιάθεσης, ιδίως στην οργάνωση *Presidium*. Επίσης, πολλές εκκλησιαστικές οργανώσεις και οι επικεφαλής τους είναι ιδιαίτερα ενεργοί σε ζητήματα ανθρωπίνων

⁴²¹ Βεβαίως, η περίπτωση του εθνικισμού των Παπούα δεν είναι καθόλου μοναδική ως προς αυτό. Η ίδια η *bahasa Indonesia*, όπως είπαμε, δεν «ανήκει» σε κάποια εθνοτική ομάδα της Ινδονησίας, ενώ κανείς μπορεί να σκεφτεί πολλούς εθνικισμούς που χρησιμοποιούν τη γλώσσα των «κατακτητών τους» (από πολλούς αφρικανικούς εθνικισμούς ως τον ιρλανδικό).

δικαιωμάτων (Chauvel, 2003β, σ.16). Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η εκστρατεία «Παπούα, Ζώνη Ειρήνης» (McGibbon, 2004β, σ.31,41, Tebay, 2005, σ.22-3).

Το τρίτο χαρακτηριστικό της εθνοτικής διάστασης που προσέλαβε ο εθνικισμός των Παπούα είναι ότι δε βασίζεται στην αναφορά σε ένα μακραίωνα παρελθόν, σε μια αίσθηση ιστορικής συνέχειας ή σε έναν μύθο ενιαίας εθνοτικής καταγωγής· η έννοια της καταγωγής υπάρχει μεν, όμως αυτή δεν εντοπίζεται ιστορικά αλλά φυλετικά. Ο εθνικισμός των Παπούα «δεν αναζητεί την εθνική γνησιότητα στην αρχαιότητα», αλλά επικεντρώνει στο *πρόσφατο παρελθόν*, δηλαδή στις – τραυματικές για τη μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών – εμπειρίες και μνήμες από την ενσωμάτωση στο ινδονησιακό κράτος και τις πολιτικές της Νέας Τάξης (Chauvel, 2005, σ.3)· είναι αυτές ακριβώς οι εμπειρίες και μνήμες που είναι τόσο σημαντικές για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας των Παπούα (Webster, 2001).

Στις προφορικές παραδόσεις της Δ. Παπούα μπορεί κανείς να εντοπίσει διάφορους μύθους καταγωγής και αρχαιότητας, οι οποίοι συνήθως απηχούν τις παραδοσιακές θρησκείες, αλλά έχουν ενσωματώσει και χριστιανικά στοιχεία κατά τις πιο πρόσφατες δεκαετίες. Οι μύθοι αυτοί, όμως, έχουν αυστηρά τοπική και φυλετική (*tribal*) διάσταση: αφορούν συγκεκριμένες φυλές ή ακόμα αναφέρονται στον τόπο όπου κάθε φυλή διαβίωε ως κοιτίδα του ανθρωπίνου γένους· σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει ένας μύθος κοινής εθνοτικής καταγωγής, που να αναφέρεται σε όλους τους κατοίκους της Δ. Παπούα ή της Νέας Γουινέας, κάτι που συνιστά για τον Smith (όπως είδαμε) γνώρισμα των εθνοτικών ομάδων (Kirsch, 2002, σ.67-8, Zöllner, 2005, σ.18-9). Πέρα από την έλλειψη κοινών γενεαλογικών μύθων, η ίδια η συγκρότηση και εξιστόρηση ενός εκτεταμένου κοινού παρελθόντος καθίσταται δυσχερής για τους Παπούα εθνικιστές. Αυτό οφείλεται στην έλλειψη ενός κοινού κράτους ή κοινής πολιτικής ιστορίας, καθώς και στην έλλειψη γραπτών πηγών που να χρησιμεύσουν ως πρώτη ύλη για την κατασκευή ενός κοινού παρελθόντος. Η κοινή ιστορία των γηγενών της Δ. Παπούα ξεκινάει ουσιαστικά τα μεταπολεμικά χρόνια και ιδίως από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα, όταν ολοκληρώθηκε η υπαγωγή της περιοχής σε κρατική δικαιοδοσία.

Τι σημαίνει αυτή η έλλειψη από θεωρητικής σκοπιάς; Από την πλευρά των πλέον εργαλειακών μεταξύ των μοντερνιστικών θεωριών του εθνικισμού, μια τέτοια έλλειψη δεν είναι καθοριστική, καθώς ένα μακρινό παρελθόν θα μπορούσε να επινοηθεί, εφόσον ήταν αναγκαίο. Από τη σκοπιά του εθνοσυμβολισμού και ειδικά

του Smith, η μη διαθεσιμότητα ενός εθνοτικού παρελθόντος – ή ο ελλιπής και αμφισβητήσιμος χαρακτήρας του – θέτει κάποια σημαντικά εμπόδια στην κατασκευή ενός ισχυρού εθνικισμού, καθώς δυσχεραίνει το έργο της επανανακάλυψης και αναβίωσης της εθνοτικής ταυτότητας από τους διανοούμενους και την ιντελιγκέντσια (Smith, 2000, σ.233): «[χ]ωρίς τον μύθο της καταγωγής, η επιβίωση της *ethnie* – για οποιοδήποτε χρονικό διάστημα – είναι δύσκολη» (Smith, 2000, σ.41). Η ανάκληση ενός πρόσφατου ή όχι καλά τεκμηριωμένου παρελθόντος θεωρείται γενικότερα από τον Smith γνώρισμα κυρίως εθνοτικών *κατηγοριών* και σπανιότερα των (περισσότερο πολιτισμικά και συνειδησιακά ανεπτυγμένων) εθνοτικών *κοινοτήτων*: οι πρώτες συνήθως «το μόνο που έχουν στη διάθεσή τους για συλλογική χρήση είναι μια πρόσφατη ιστορία καταπίεσης και αγώνων», όπως ακριβώς συμβαίνει στην περίπτωση των Παπούα· είναι προφανές, όμως, πως για τον Smith ομάδες με τέτοια χαρακτηριστικά απέχουν πολύ από το να θεωρηθούν έθνος (Smith, 2000, σ.232).

Συμπερασματικά, οι μοντερνιστικές θέσεις δε δίνουν ιδιαίτερη σημασία στον ρόλο που διαδραματίζει το παρελθόν και το περιεχόμενό του, ενώ η εθνοσυμβολιστική προσέγγιση του Smith το θεωρεί πολύ πιο σημαντικό στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας, όμως υποβαθμίζει ή αρνείται τη σημασία του πρόσφατου παρελθόντος, κάτι που συνδέεται με την έμφαση που αποδίδει στην αίσθηση αυθεντικότητας και συνέχειας και στους μύθους καταγωγής. Ο εθνικισμός των Παπούα δεν είχε διαθέσιμους μύθους καταγωγής (ούτε έχει «επινοήσει» ως σήμερα έναν τέτοιο), δεν έχει αναζητήσει έμπνευση σε ένα μακρινό, ηρωικό παρελθόν ούτε έχει ιδιοποιηθεί την ιστορία άλλων ομάδων (η αναφορά σε μια μελανησιακή ταυτότητα δεν έχει τέτοια χαρακτηριστικά). Η μόνη ίσως αναφορά σε ένα μακρινό παρελθόν αφορά την επιθυμία για μια ορισμένη αποκατάσταση της παραδοσιακής σχέσης των γηγενών κοινοτήτων με τη γη τους και μια επιστροφή της αίσθησης ότι ορίζουν τον τρόπο ζωής τους. Το εθνικιστικό κίνημα πάντως δεν εκφράζει μια τέτοια αντι-νεωτερική τάση· χαρακτηριστικό είναι πως δεν στρέφεται ενάντια στις ολλανδικές αποικιοκρατικές πρακτικές, δεν αναπολεί δηλαδή μια εξιδανικευμένη προ-αποικιακή αγνότητα, αλλά εναντίον των ινδονησιακών πολιτικών που ουσιαστικά ακύρωσαν τα «υπεσχημένα» οφέλη της νεωτερικής εξουσίας (αυτοδιάθεση, πρόοδος κλπ.). Γι' αυτό, λοιπόν, οι μνήμες από το πρόσφατο «ινδονησιακό» παρελθόν είναι σημαντικές για τον εθνικισμό των Παπούα. Το ότι η προσέγγιση του Smith παρουσιάζει μια αδυναμία να εξηγήσει τη

δυναμική του εθνικιστικού κινήματος των Παπούα, με δεδομένη την απουσία συσχετισμού του με ένα μακρινό παρελθόν, δεν σημαίνει πως η αναζήτηση έμπνευσης, αναγνώρισης, αυθεντικότητας, νομιμοποίησης και αίσθησης περηφάνιας – οι οποίες θεωρούνται από τον Smith και άλλους ως οι λειτουργίες που επιτελούν οι διάφοροι μύθοι περί μακρινού παρελθόντος (Coakley, 2004, σ.539, Smith, 1997, σ.41, 55) – απουσιάζει από τον γηγενή εθνικισμό· αυτό που υποστηρίζουμε είναι πως τέτοιες συλλογικές ανάγκες ενσωματώνονται στις μνήμες και αναπαραστάσεις του πρόσφατου παρελθόντος. Παραφράζοντας τον Calhoun (1997, σ.34-5), θα λέγαμε πως το παρελθόν και η ιστορία δεν αντλούν τη δύναμή τους από την παλαιότητά τους αλλά από τη διαθεσιμότητα και αμεσότητά τους.

Οι μνήμες του πρόσφατου παρελθόντος, στις οποίες αναφερόμαστε, μπορούν να θεωρηθούν οι *προσωπικές αναμνήσεις βιωμένων γεγονότων καθώς και συλλογικές αναπαραστάσεις κοινών εμπειριών και βιωμάτων*· εδώ προφανώς αναφερόμαστε στη συλλογική διάσταση της μνήμης (D.S.A. Bell, 2003, σ.65-7). Με βάση αυτόν τον ορισμό, η μνήμη διακρίνεται από τον μύθο, αν και όπως είδαμε στο κεφ.3 οι δύο αυτές μορφές αναπαράστασης του παρελθόντος αλληλεπιδρούν· για παράδειγμα, οι μύθοι βασίζονται συνήθως σε κάποια μνήμη, αλλά και η μνήμη μπορεί να λειτουργήσει υπονομευτικά έναντι κυρίαρχων μύθων (D.S.A. Bell, 2003, σ.65). Το γεγονός ότι η μνήμη βασίζεται σε βιωμένα γεγονότα σημαίνει ότι τα περιθώρια αυθαιρεσίας είναι κατά κανόνα μικρότερα απ' ό,τι στην περίπτωση των μύθων, όμως και η συλλογική μνήμη είναι ιδιαίτερα επιλεκτική, καθώς υπηρετεί συγκεκριμένα συμφέροντα, αξίες και πολιτικές επιδιώξεις (εν προκειμένω του εθνικιστικού κινήματος των Παπούα)· όπως ο Gillis (1994, σ.3) σημειώνει, η μνήμη αναπαράγει μια ταυτότητα, αλλά επίσης το τι «θυμούνται» συγκεκριμένες ομάδες (και τι ξεχνούν) προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την ταυτότητα αναφοράς. Εν συνεχεία, μπορούμε να υπενθυμίσουμε εδώ πως στην περίπτωση των Παπούα (όπως και των Ορόμο) αναφερόμαστε σε «λαϊκή» παρά σε «επίσημη» μνήμη⁴²².

Ποιο είναι το περιεχόμενο του πρόσφατου παρελθόντος το οποίο χρησιμοποιείται για τη συγκρότηση μιας λαϊκής μνήμης; Ως προς αυτό δε χρειάζεται να επεκταθούμε, καθότι το έχουμε αναλύσει στις προηγούμενες σελίδες: είναι η ολλανδική υπόσχεση για αυτοδιάθεση, η συγκρότηση του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος την περίοδο 1960-1962, η καθοριστική, όπως αποδείχτηκε, για το

⁴²² Τη διάκριση αυτή, που εισηγήθηκε ο Gillis (1994), την έχουμε αναλύσει εν συντομία στο κεφ.3.

μέλλον της Δ. Παπούα Συμφωνία της Νέας Υόρκης και οι συνακόλουθες εξελίξεις, με κορυφαία την ψευδεπίγραφη Πράξη Ελεύθερης Επιλογής, καθώς και οι καθημερινές εμπειρίες καταστολής, διακρίσεων, οικονομικής και περιβαλλοντικής εκμετάλλευσης κατά την περίοδο της Νέας Τάξης. Είναι σαφές πως στις συλλογικές αναπαραστάσεις και τη μνήμη των Παπούα (ή τουλάχιστον αυτές που προβάλλει το εθνικιστικό κίνημα) το πρόσφατο παρελθόν αποτελεί μια αλληλουχία τραυμάτων, με μόνιμο δράστη την Ινδονησία και θύμα τους ίδιους. Η συγκροτούμενη συλλογική μνήμη, δηλαδή, περιέχει μοτίβα όμοια με αυτά των μύθων που ο Schörfli (1997) κατατάσσει ως «δοκιμασίες» και «άδικης μεταχείρισης».

Πώς όμως διαχέεται η αφήγηση του πρόσφατου παρελθόντος από το κίνημα αυτοδιάθεσης και πώς συγκροτείται η λαϊκή μνήμη στη Δ. Παπούα; Μπορούμε εν συντομία να υποδείξουμε τέτοιες πρακτικές και τρόπους:

- *Τελετές μνήμης*: έχουμε ήδη αναφέρει πως η 1^η Δεκεμβρίου γιορτάζεται από τους ακτιβιστές του εθνικιστικού κινήματος ως επέτειος της «διακήρυξης ανεξαρτησίας» του 1961· όπως είπαμε, τέτοια διακήρυξη δεν υπήρξε τότε (άρα πρόκειται περί ενός «μύθου»), παρά μόνο η πρώτη επίσημη ύψωση της σημαίας. Σε κάθε περίπτωση, οι εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα κάθε χρόνο υπενθυμίζουν το πόσο κοντά έφτασαν οι Παπούα στην απόκτηση δικού τους κράτους, καθώς και εμμέσως υποδεικνύουν την ινδονησιακή κυβέρνηση ως υπεύθυνη για τη ματαίωση αυτής της εξέλιξης. Ταυτόχρονα, όπως και σε άλλες περιπτώσεις αποσχιστικών/αυτονομιστικών κινήματων – π.χ. το Κεμπέκ και η περιοχή Jura της Ελβετίας (Roehner και Rahilly, 2002, σ.188, 190) – αυτή η επέτειος αποτελεί αφορμή για συλλογική πολιτική δράση. Μια άλλη περίπτωση εκδηλώσεων μνήμης, αρκετά πρόσφατων και με πολύ ασθενέστερο συμβολισμό, είναι οι προαναφερθείσες συγκεντρώσεις προς τιμήν του δολοφονηθέντος προέδρου του Presidium Theys Eluay.
- *Αξίωση για επανόρθωση της ιστορίας*: μια από τις κεντρικές αξιώσεις του κινήματος αυτοδιάθεσης είναι η αναγνώριση των αδικιών που θεωρεί ότι διέπραξε διαχρονικά εναντίον των γηγενών της Δ. Παπούα η ινδονησιακή κυβέρνηση. Ιδιαίτερα μετά την πτώση του καθεστώτος της Νέας Τάξης άρχισαν να προβάλλουν δημόσια και με αυξανόμενη ένταση αυτή την αξίωση και να διατυπώνουν μια αφήγηση της ιστορίας της περιοχής διαφορετική από την επίσημη ινδονησιακή. Κορυφαία αδικία και αιχμή της εναλλακτικής ιστορίας που προβάλλει το κίνημα (και ασπάζεται η μεγάλη πλειοψηφία των

γηγενών) είναι η Πράξη Ελεύθερης Επιλογής, αφού εκτός του αποδεδειγμένα νόθου χαρακτήρα της θεωρείται και πηγή των μετέπειτα δεινών. Αν και η ινδονησιακή πλευρά αποδέχτηκε επίσημα τη διάπραξη αδικιών εναντίον των Παπούα, τις περιορίζει στην αντιμετώπισή τους από το καθεστώς Σουχάρτο και την υπανάπτυξη της περιοχής· σε καμία περίπτωση δεν αναγνωρίζει (τόσο στον επίσημο λόγο όσο και στα σχολικά βιβλία) παρατυπίες στη διενέργεια του «δημοψηφίσματος» του 1969 (Upton, 2009, σ.220), κάτι που, αν συνέβαινε, θα αποδυνάμωνε σημαντικά τη νομιμοποιητική (και την ίδια τη νομική) βάση της κυριαρχίας της στη Δ. Παπούα. Οι γηγενείς, πάντως, διεκδίκησαν επανεξέταση της πρόσφατης ιστορίας τόσο κατά τη 2^η Εθνική Συνέλευση όσο και (όπως αναφέραμε) κατά τη διαβούλευση του Νόμου περί Ειδικής Αυτονομίας· επίσης, είπαμε πως σε πολλές πορείες και συγκεντρώσεις τους το αίτημα της αναθεώρησης της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής είναι κυρίαρχο (Ballard, 1999, σ.153-4, Robinson, 2009β, Tebay, 2000, Widjojo, 2009).

- *Πολιτισμικά σχήματα*: Τα «πολιτισμικά» (κατά τον Petersen [2002]) ή «γνωστικά» (κατά τους Brubaker *et al* [2004]) σχήματα αποτελούν συμπυκνωτές πληροφοριών, εμπειριών, ιστοριών, μνημών κλπ, τα οποία μόλις ενεργοποιηθούν, βοηθούν στη διατύπωση ερμηνειών και τη διαμόρφωση στάσεων, όπως είδαμε στο κεφ.5. Στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα, η πλειοψηφία των γηγενών υιοθέτησε μια επιφυλακτική ή και εχθρική στάση απέναντι στην προοπτική της Ειδικής Αυτονομίας, σε μεγάλο βαθμό διότι ενεργοποιήθηκε η καχυποψία τους από προηγούμενες ανεκπλήρωτες διακηρύξεις της κυβέρνησης και διότι η όλη διαδικασία παραλληλίστηκε από πολλούς με τη ματαίωση της υπόσχεσης για αυτοδιάθεση τη δεκαετία του 1960. Σε ένα άλλο παράδειγμα, η δολοφονία του Eluay το 2001 παρομοιάστηκε από μια τοπική εφημερίδα με την αντίστοιχη του ανθρωπολόγου και «πολιτισμικού εθνικιστή» Arnold Ar το 1984 (και στις δύο περιπτώσεις με δράστη τις ειδικές δυνάμεις) (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.34-5).
- *Φημολογία*: Σύμφωνα με τον ανθρωπολόγο Stuart Kirsch, η «φημολογία» (*rumour*) αποτελεί ένα βασικό μέσο αναπαράστασης και αφήγησης της πολιτικής πραγματικότητας στη Δ. Παπούα. Επιπλέον, η φημολογία αποτελεί ένα είδος ανεπίσημου και ανώνυμου πολιτικού σχολιασμού και ταυτόχρονα

μια ερμηνεία των εξουσιαστικών σχέσεων και των ανισοτήτων, ένα είδος «όπλου των φτωχών» κατά Scott (Kirsch, 2002, σ.57, 69). Η έννοια αυτή είναι πρόσφορη για να κατανοήσει κανείς πώς η λαϊκή μνήμη διαμορφώνεται, γίνεται αφήγηση και διαχέεται, δεδομένης της απουσίας ενός πολιτικού θεσμού, που θα επιτελεί αυτές τις λειτουργίες, και του χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης και «κοινωνικής επικοινωνίας» της πλειοψηφίας των γηγενών. Ο Kivimäki, για παράδειγμα, αναφέρεται σε μια ευρείας κυκλοφορίας ιστορία μεταξύ των Παπούα, σύμφωνα με την οποία ο (Υπ. Εξωτερικών επί Σουκάρνο) Subandrio κατά τη διάρκεια συνομιλιών με την Ολλανδία σχετικά με τη Δ. Παπούα δήλωσε ρητά πως η Ινδονησία δεν ενθουσιαζόταν με την ιδέα να κυβερνήσει την περιοχή, αλλά ενδιαφερόταν πρωτίστως για τους φυσικούς της πόρους. Αυτή η ιστορία – ενδεικτική μεν των αντιλήψεων που έχουν διαμορφωθεί στη Δ. Παπούα την περίοδο της ινδονησιακής διακυβέρνησης – δεν έχει ωστόσο επιβεβαιωθεί από καμιά αρχειακή πηγή (Kivimäki, 2006, σ.10)⁴²³.

Οι παραπάνω τρόποι, πρακτικές και δράσεις συντελούν στη συγκρότηση, διάχυση και αναπαραγωγή όχι μόνο μιας γηγενούς λαϊκής μνήμης στη Δ. Παπούα στη βάση των εμπειριών του πρόσφατου παρελθόντος, αλλά και της ίδιας της εθνικής ταυτότητας.

Είδαμε, λοιπόν, στις προηγούμενες σελίδες τα χαρακτηριστικά του γηγενούς εθνικισμού που αναπτύχθηκε στη Δ. Παπούα. Μπορεί κάποιες συνθήκες ανάδυσής του και η πρώιμη ελίτ να αποτέλεσαν παράγωγο εμπρόθετων ολλανδικών πολιτικών, όμως η εξέλιξή του, ιδιαίτερα μετά το 1965, όταν απέκτησε αποσχιστική εκδήλωση και άρχισε να μαζικοποιείται, δεν επιτρέπει τη θεώρησή του ως «τεχνητού» εθνικισμού. Ο εθνικισμός των Παπούα ενσωματώνει χαρακτηριστικά από διαφορετικούς τύπους εθνικισμού, το συγκεκριμένο περιεχόμενο και ο συγκεκριμένος συνδυασμός των οποίων διαμορφώνει τον ιδιότυπο χαρακτήρα του. Τα δύο σταθερά χαρακτηριστικά του εθνικισμού των Παπούα ήταν ο αντι-ινδονησιακός χαρακτήρας του και ο παν-(εθνοτικός/ιθαγενής/φυλετικός) προσανατολισμός του. Κατά τα άλλα, σημειώθηκαν διάφορες μεταβολές: ξεκίνησε ως – τυπικά – αντι-αποικιακός εθνικισμός μιας μικρής παραλιακής ελίτ, η οποία μοιραζόταν μια εδαφικο-πολιτική ταυτότητα· ο εθνικισμός των Παπούα άνηθε, όμως, ως αποσχιστικός εθνικισμός, απέκτησε απήχηση σε πολύ ευρύτερα

⁴²³ Άλλα παραδείγματα φημολογιών με απήχηση μεταξύ των Παπούα είναι ο μύθος ότι η ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων HIV/AIDS στη Δ. Παπούα οφείλεται σε «κυβερνητική συνωμοσία να εξολοθρευτούν οι γηγενείς» (Butt, 2005, σ.412), καθώς και η παρόμοια πεποίθηση πολλών ότι για το ξέσπασμα μιας επιδημίας χολέρας υπεύθυνοι ήταν οι Ινδονήσιοι στρατιώτες που δηλητηρίασαν το νερό τους (The Guardian Weekly, 2009).

στρώματα (κοινωνικά και γεωγραφικά), ενώ οι αντι-ινδονησιακές και παν-Παπούα συμπαραδηλώσεις του επενδύθηκαν με ένα ιδιότυπο εθνοτικό, φυλετικού χαρακτήρα, φορτίο. Οι διαδικασίες της *μαζικοποίησης* και *εθνοτικοποίησης* δεν ήταν μόνο παράλληλες, αλλά και - μπορεί κανείς βάσιμα να θεωρήσει - αιτιωδώς συνδεδεμένες: η ενίσχυση της φυλετικής διάστασης συνετέλεσε (μαζί με άλλους παράγοντες, με κύριο την έντονη δυσaráσκεια από τις πολιτικές της Νέας Τάξης) στην ευκολότερη ταύτιση με μια παν-Παπούα κοινότητα και την πολιτική διεκδίκηση της ανεξαρτησίας στο όνομά της. Η απτή και εύληπτη αναφορά σε μια μελανησιακή καταγωγή (σε αντίστιξη πάντα με τους «Ασιάτες» Ινδονήσιους) διευκόλυνε τη μετατόπιση της αφοσίωσης των γηγενών από τις ιδιαίτερες ταυτότητες σε μια πλατύτερη και μεγαλύτερης κλίμακας ταυτότητα, εν προκειμένω τη μετατόπιση *από τις φυλές (tribes) στη φυλή (race)*: από τη στιγμή που έγινε δυνατή η σύνδεση με μια ταυτότητα που υπερέβαινε την τοπική, άμεση εμπειρία, με μια «φαντασιακή κοινότητα» με άλλα λόγια, η πρόσληψη εθνικού χαρακτήρα από αυτή την υπέρτερη ταυτότητα ήταν - βάσει του δεδομένου ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου - περίπου αναμενόμενη. Με αυτό εννοούμε πως δεδομένης α) της βίαιης - για την πλειοψηφία των γηγενών - επαφής με τη νεωτερικότητα και τις μορφές εξουσίας της κατά τα πρώτα χρόνια της ινδονησιακής κυριαρχίας, β) της ύπαρξης ενός εθνικιστικού κινήματος ήδη τα τελευταία χρόνια της αποικιοκρατίας από τα μέλη μιας μικρής μειοψηφίας γηγενών, καθώς και γ) της πολιτικής κατάτμησης του μελανησιακού πολιτισμικού χώρου και του ίδιου του νησιού της Νέας Γουινέας, η ταύτιση με τη μελανησιακή/φυλετική ταυτότητα αφ' εαυτής ούτε μεγάλη σημασία είχε ούτε αποτελούσε μια δραστική απάντηση στις ανάγκες των γηγενών της Δ. Παπούα. Επαναπροσδιοριζόμενη όμως στα εδαφικά πλαίσια της Δ. Παπούα, σε έναν πληθυσμό με - σύντομη έστω - κοινή πολιτική εμπειρία και σε αντίστιξη με έναν Άλλο, η φυλετική ταυτότητα απέκτησε συγκεκριμένο περιεχόμενο και συγκεκριμένα κοινωνικά όρια, ενώ ταυτόχρονα υπήρχε διαθέσιμο το όχημα με το οποίο μπορούσε να διεκδικήσει έναν θεωρητικά εφικτό συλλογικό πολιτικό στόχο: την αυτοδιάθεση και την ανεξαρτησία. Η μελανησιακή ταυτότητα λοιπόν δεν απεμπολήθηκε, αλλά προσαρμόστηκε στα εδαφικά/διοικητικά όρια της Δ. Παπούα και την ιδιαίτερη πολιτική εμπειρία των γηγενών κατοίκων της, ενισχύοντας το εθνικιστικό κίνημα: απέκτησε, με άλλα λόγια, συγκεκριμένο περιεχόμενο, καθότι συνδέθηκε με προσδιορισμένα εδαφικά όρια, φορτίστηκε με κοινωνική σημασία και αίσθηση διαφορετικότητας (μέσω της αντιπαραβολής με μια μη μελανησιακή, ινδονησιακή ταυτότητα) και προσέλαβε πολιτική έκφραση (μέσω της διεκδίκησης «ελευθερίας» και αυτοδιάθεσης).

Σχετικά με τα χαρακτηριστικά της *ταυτότητας* των γηγενών της Δ. Παπούα, έχουμε ήδη αναφέρει αρκετά στοιχεία στην ως τώρα ανάλυση του εθνικισμού. Έχουμε πει, επίσης, πως στη

συγκρότησή της εμπλέκονται μια σειρά από διαδικασίες, όπως της «επιβολής», της «συνάντησης» και, πάνω απ' όλα, της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων. Εδώ θα σταθούμε σε δύο σημεία: α) στον χαρακτήρα της ταυτότητας (εθνικός, εθνοτικός) και β) σε κάποια επιμέρους γνωρίσματά της και στο κατά πόσον αυτά συνθέτουν μια συμπαγή ταυτότητα.

Ξεκινώντας από το πρώτο, ισχύει καταρχήν αυτό που είχαμε σημειώσει στο κεφ.3, ότι οι ταυτότητες των ομάδων που εξετάζει η εργασία κινούνται στη γκρίζα ζώνη μεταξύ έθνους και εθνοτικής ομάδας (όπως συμβαίνει συνήθως σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινήματων). Με βάση τα γνωρίσματα του έθνους (όπως τα έχει καταγράψει ο Smith) που έχουμε παραθέσει στον πίνακα 9, η ταυτότητα των Παπούα «πληροί» τα κριτήρια του «αυτοπροσδιορισμού» και των «ιστορικών μνημών», όμως όχι και των «κοινών μύθων». Τα υπόλοιπα τρία «πολιτικά» κριτήρια («δημόσια κουλτούρα», «κατοχή ιστορικού εδάφους», «κοινοί κανόνες και έθιμα»), τα οποία παραπέμπουν στην άσκηση αυτοκυβέρνησης, δεν απουσιάζουν εντελώς, αλλά δεν πληρούνται σε βαθμό τέτοιο, που να καθιστούν αδιαμφισβήτητο τον χαρακτηρισμό των Παπούα ως έθνους· η παραχώρηση αυτονομίας θεωρητικά ενίσχυσε αυτά τα κριτήρια, όπως η διαίρεση σε δύο περιφέρειες υπονόμευσε αυτή την τάση. Ως προς τα κριτήρια της εθνοτικής ομάδας (που παρατίθενται στον ίδιο πίνακα) μπορούμε με σχετική ασφάλεια να πούμε πως πληρούνται όλα, εκτός του «μύθου κοινής καταγωγής»: «αυτοπροσδιορισμός», «κοινές μνήμες», «κάποια στοιχεία κοινής κουλτούρας», «πρόσδεση σε ένα έδαφος», «ορισμένη αίσθηση αλληλεγγύης». Πάντως, το στοιχείο της κοινής καταγωγής – σημαντικό όπως έχουμε τονίσει για την έννοια της εθνοτικότητας – δεν απουσιάζει· η διαφορά είναι πως δεν έχει γενεαλογικό περιεχόμενο αλλά φυλετικό. Θα μπορούσε, πάντως, να αναρωτηθεί κάποιος βάσιμα τι είδους εθνοτική ομάδα είναι κάποια που συνίσταται από εκατοντάδες επιμέρους φυλές, με διαφορετική γλώσσα και παράδοση· η απάντηση είναι πως οι Παπούα όντως συγκροτούν μια εθνοτική ομάδα, όμως ενός συγκεκριμένου τύπου: αυτού που ο Donald Horowitz (1975) έχει αποκαλέσει «*αμάλαγμα*». Τέτοιες ομάδες συγκροτούνται όταν διάφορες μικρότερης κλίμακας ομάδες συνενώνονται και η παραγόμενη – ευρύτερη – κοινότητα αποκτά νέα χαρακτηριστικά μέσα από τη σύνθεση των επιμέρους· αυτή η διαδικασία συγκρότησης είναι της μορφής $A+B \gg \Gamma$. Σε διαφοροποίηση με τη διαδικασία «αμαλγαματοποίησης», η άλλη διαδικασία «σύντηξης» ή «αφομοίωσης» που εντοπίζει ο Horowitz, αυτή της «ενσωμάτωσης», συνίσταται στην απορρόφηση ουσιαστικά μικρότερων ομάδων σε μία μεγαλύτερη ή υπέρτερη, είναι δηλαδή της μορφής $A+B \gg A$ (Horowitz, 1975, σ.115-7, 124). Κάποια άλλα χαρακτηριστικά των εθνοτικών αμαλγαμάτων, τα οποία ισχύουν και στην περίπτωση των Παπούα (αλλά και των Ορόμο, όπως θα δούμε παρακάτω), είναι τα εξής, σύμφωνα με τον Horowitz (1975):

- Απαντώνται κυρίως σε χώρες τις Ασίας και της Αφρικής· τέτοιες ομάδες είχαν

«ασθενή ή καθόλου αίσθηση συλλογικής συνείδησης 50 ή 100 χρόνια πριν» (σ.117). Συχνά τέτοιου τύπου εθνοτικές ομάδες αναδύονται μέσα από - μερικώς σχεδιασμένες, μερικώς αθέλητες – αποικιακές πολιτικές, τις οποίες έχουμε αναφέρει στο κεφ.4. Οι κυριότερες εξ αυτών ήταν η ταξινόμηση των εθνοτικών ομάδων, διαδικασία η οποία συχνά περιελάμβανε την (αυθαίρετη) συνένωση μικρότερων ομάδων σε μια ενιαία ή μεγαλύτερη, καθώς και η χάραξη διοικητικών ορίων· αυτές τις αποικιακές πρακτικές μπορεί κανείς να τις παρατηρήσει και στην περίπτωση της Δ. Παπούα. Ο Horowitz, πάντως, δε φαίνεται να θεωρεί τέτοιες ομάδες αναγκαστικά τεχνητές· σημειώνει μάλιστα πως τα διοικητικά σύνορα δεν είναι εντέλει και «τόσο επιφανειακή βάση για την εθνοτική ταυτότητα» (σ.133-4). Θα προσθέταμε πως η αυθαίρετη χάραξη διοικητικών ορίων συμβαίνει σε πολλές περιπτώσεις και εκτός του αποικιακού κόσμου· το γεγονός πως αυτή η διαδικασία συνέβη πιο πρόσφατα, δεν συνεπάγεται πως οι προκύπτουσες ομάδες είναι αναγκαστικά τεχνητές ή περισσότερο τεχνητές από πολλές άλλες. Σε κάθε περίπτωση, η αρχικά αυθαίρετη συγκρότηση μιας συλλογικότητας μέσω της επιβολής από πάνω δεν συνεπάγεται αναγκαστικά πως παραμένει εσαεί πλαστός ή τεχνητός ο χαρακτήρας της και ότι στην πορεία δεν παράγει αυθεντική ταύτιση και αφοσίωση (Wimmer, 2008a, σ.980), όπως στην περίπτωση των Παπούα.

- Η «πολιτισμική αλλαγή ακολουθεί ή συνοδεύει την αλλαγή ταυτότητας παρά προηγείται αυτής» (σ.124). Αυτό ισχύει απόλυτα και στην περίπτωση των Παπούα, αφού είδαμε πως η πολιτισμική καλλιέργεια και η συγκρότηση μιας κοινής κουλτούρας ακολούθησε ή, πάντως, δεν προηγήθηκε της ανάδυσης μιας παν-Παπούα ταυτότητας (έστω και μεταξύ μιας μειοψηφίας αρχικά).
- Η διαμόρφωση μιας νέας κοινής κουλτούρας είναι μια διαρκής διαδικασία (σε καμία περίπτωση αναγκαστικά επιτυχημένη), η οποία περιλαμβάνει την εύρεση ενός ελάχιστου κοινού παρανομαστή, την εναρμόνιση των επιμέρους διαφορών, την άμβλυνση ορισμένων διαχωριστικών γραμμών και την όξυνση άλλων (σ.124-5, 127). Η περιγραφή αυτή του Horowitz συνάδει με τον μηχανισμό ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων, που είδαμε ότι ενεργοποιήθηκε στην περίπτωση της συγκρότησης μιας κοινής κουλτούρας των Παπούα, της καλλιέργειας ή και «επινόησης» κοινών πολιτισμικών συμβόλων και ιδιαίτερα της ανάδειξης της φυλετικής ταυτότητας (μελανησιακής καταγωγής) ως κοινού, συνεκτικού στοιχείου που ένωνε όλους τους γηγενείς ανεξαρτήτως τοπικής πρόσδεσης.

- Η διαδικασία της αμαλγαματοποίησης είναι περισσότερο «μηχανική» κατά τον Horowitz (π.χ. ακολουθεί τη χάραξη νέων πολιτικών ορίων), σε αντίθεση με τον πιο εργαλειακό, εμπρόθετο χαρακτήρα της διαδικασίας «ενσωμάτωσης». Αυτό συνδέεται με το ότι η νέα ταυτότητα που δημιουργείται δεν απαλείφει τελείως τους παλαιότερους δεσμούς (σ.138-9). Στην περίπτωση των Παπούα είδαμε ότι, αν και υπήρχε το στοιχείο του σχεδιασμού από τον ολλανδικό παράγοντα, τελικά η μαζικοποίηση και, άρα, η επιτυχής συγκρότηση μιας παν-Παπούα ταυτότητας αποτελεί διαδικασία που εξελίσσεται ως σήμερα· παρότι αυτή η μαζικοποίηση σήμανε την αποδυνάμωση των ιδιαίτερων, τοπικών ταυτοτήτων, αυτές, όπως είπαμε, δεν καταργήθηκαν και συνεχίζουν να είναι συναφείς σε διάφορες περιστάσεις.

Οι Παπούα, λοιπόν, συγκροτούν μια «εθνοτική ομάδα» υπό τη μορφή ενός εθνοτικού αμαλγάματος. Πράγματι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μια «τυπική» εθνοτική ομάδα, όμως το εθνοτικό στοιχείο είναι με πολλούς τρόπους παρόν στη διαδικασία της αμαλγαματοποίησης. Οι διάφορες φυλετικές κοινότητες (*tribes*) είχαν χαρακτηριστικά εθνοτικών ομάδων (ιδιαίτερη γλώσσα, θρησκεία, έθιμα, μύθους καταγωγής) ή έστω εθνοτικών κατηγοριών· η νέα παν-Παπούα ταυτότητα που συγκροτήθηκε βασίστηκε πρωτίστως στη φυλετική (*racial*) ομοιότητα, αλλά και δευτερευόντως σε μια νέα κοινή θρησκεία καθώς και στην εν εξελίξει ανάδειξη και καλλιέργεια κοινών πολιτισμικών στοιχείων. Όλα αυτά της προσδίδουν έναν σαφή εθνοτικό χαρακτήρα. Άλλωστε, επαναλαμβάνουμε, η φυλετική ταυτότητα αποτελεί υποκατηγορία του εθνοτικού φαινομένου. Ο εθνοτικός χαρακτήρας της ταυτότητας των Παπούα μας επιτρέπει να μιλάμε για την *εθνοτική* κινητοποίηση του αποσχιστικού κινήματος που διεξάγεται στο όνομά της.

Το δεύτερο σημείο, στο οποίο στεκόμαστε, σχετίζεται αφενός με την αποσαφήνιση ορισμένων χαρακτηριστικών της ταυτότητας των Παπούα (με βάση τις προτάσεις των Abdelal *et al*) και αφετέρου με την απόπειρα αποτίμησης του κατά πόσον είναι συμπαγής η ταυτότητα αυτή, κατά πόσον είναι σταθερά ή όχι τα όριά της, ποιες και πόσο έντονες είναι οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις και εντάσεις της κλπ. Αυτή η αποτίμηση είναι απαραίτητη, αν θέλουμε να αποφύγουμε την - συνηθισμένη, όπως έχουμε αναλύσει - ουσιοποίηση και υποστασιοποίηση μιας ταυτότητας ή «ομάδας», εν προκειμένω αυτής των Παπούα. Όπως έχουμε αναφέρει στο κεφάλαιο περί ταυτοτήτων, οι Abdelal *et al* και ο Wimmer είναι μεταξύ αυτών που έχουν εισηγηθεί τρόπους αποφυγής αυτής της υποστασιοποίησης. Οι Abdelal *et al* (2006, σ.696-700) έχουν εντοπίσει τέσσερα βασικά συστατικά του περιεχομένου κάθε ταυτότητας, όπως είδαμε, και εν συνεχεία προτείνουν την εξέταση του «βαθμού συμφωνίας κάθε ομάδας» αναφορικά με

καθένα από αυτά τα συστατικά (διάσταση της «διαμφισβήτησης»). Θα επιχειρήσουμε να εφαρμόσουμε την πρότασή τους στην περίπτωση της ταυτότητας των Παπούα:

- α) Το πρώτο συστατικό που αναφέρουν οι συγγραφείς είναι οι *καταστατικοί κανόνες* μιας ταυτότητας, οι οποίοι ρυθμίζουν τη συμμετοχή ή μη σ' αυτήν. Συνάγεται πως μια κύρια λειτουργία που επιτελούν αυτοί οι κανόνες είναι ο προσδιορισμός των *ορίων* της ταυτότητας, τα οποία με τη σειρά τους καθορίζουν την *αναγνώριση* ενός δρώντα ως μέλους της μιας ή άλλης ταυτότητας (Abdelal *et al*, 2006, σ.696-7).

Ως προς τα όρια της ταυτότητας των Παπούα, είναι σαφές από την παραπάνω ανάλυση πως κυρίαρχος παράγοντας προσδιορισμού τους είναι αυτός της μελανησιακής καταγωγής. Αν αυτό είναι το κύριο *κριτήριο* της ταυτότητας των Παπούα, τα *indicia* της, όπως θα έλεγε ο Horowitz (1975, σ.119-20), είναι τα χαρακτηριστικά όλων των Μελανησίων, σύμφωνα με τις ερμηνείες των ίδιων των γηγενών: το *σκούρο δέρμα και τα σγουρά μαλλιά*, σε αντίστιξη με το ανοιχτό δέρμα και τα ίσια μαλλιά των «Ασιατών» Ινδονήσιων (Chauvel, 2005, σ.15, Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.191). Συχνά, αν και όχι πάντα, «οι διαφορές στη φυσική εμφάνιση είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιηθούν για να χαραχτούν όρια, επειδή είναι εύκολο να τις αναγνωρίσει κανείς» (Wimmer, 2008α, σ.978-9).

Ένας παράγοντας που εν δυνάμει μπορεί να υπονομεύσει τη συλλογική ταυτότητα των γηγενών της Δ. Παπούα, και άρα την ισχύ του φυλετικού (*racial*) ορίου, είναι οι προσδέσεις στην τοπική κοινότητα ή φυλή. Πράγματι, όπως είδαμε, για μια σημαντική μειοψηφία τέτοιοι δεσμοί παραμένουν οι πλέον σημαντικοί· καταλήξαμε, πάντως, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, πως η παν- Παπούα ταυτότητα έχει επιτύχει να καταστεί η κυρίαρχη και πρωταρχική μεταξύ των γηγενών, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις σχέσεις με την κεντρική κυβέρνηση (που είναι και το σημαντικότερο αναφορικά με την αποσχιστική διένεξη).

Ένα άλλο κριτήριο, που θα μπορούσε θεωρητικά να ανταγωνιστεί τη μελανησιακή ταυτότητα στον καθορισμό του ταυτοτικού ορίου, είναι η χριστιανική πίστη. Όμως, η χριστιανική πίστη δεν μπορούσε να αποτελέσει το καθοριστικό διαφοροποιητικό στοιχείο της ταυτότητας των Παπούα: όπως έχουμε πει, εκτός του ότι υπάρχει μια μειονότητα της τάξης του 5% μουσουλμάνων γηγενών, περίπου το 30% των μεταναστών που ζουν στη Δ. Παπούα είναι επίσης χριστιανοί. Αυτοί αποτελούν συχνά μαζί με τους γηγενείς μέλη του ίδιου εκκλησιάσματος και γενικώς έχουν αναπτυχθεί σε κάποιον βαθμό σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ τους. Επιπλέον, παρά τον φόβο ισλαμοποίησης που υπάρχει σε στρώματα της γηγενούς ηγεσίας, η

μετριοπαθής στάση των εκκλησιαστικών ηγετών και η σχετικά αρμονική τους σχέση με τους ηγέτες της μουσουλμανικής κοινότητας λειτουργούν αποσβεστικά αναφορικά με τις σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων (κατά περιόδους συγκρουσιακές σε άλλα νησιά του ινδονησιακού αρχιπελάγους) (Bell *et al*, 1986, σ.547, Chauvel, 2003β, σ.16, King, 2004, σ.57). Συμπερασματικά, εφόσον η σύμπτωση των κατηγοριών «Παπούα» και «χριστιανοί» δεν είναι δυνατή, η χριστιανική πίστη, αν και σημαντική για το *περιεχόμενο*, για την εσωτερική διάσταση της ταυτότητας των Παπούα, δεν είναι το ίδιο σημαντική για τη *σχεσιακή* της διάσταση, για τον καθορισμό του ταυτοτικού ορίου δηλαδή. Περισσότερο εύλογη, αν και όχι φυσική, ήταν η αντιστοίχιση - στον εθνικιστικό λόγο του κινήματος και αργότερα στην αντίληψη της μεγάλης πλειοψηφίας των γηγενών - των διαχωριστικών γραμμών γηγενείς (Παπούα) - μετανάστες (Ινδονήσιοι) απ' τη μία και Μελανήσιοι-Ασιάτες απ' την άλλη. Αυτή η επιτυχής αντιστοίχιση εξηγεί τη σημασία της φυλετικής διάστασης για τη συγκρότηση και αναπαραγωγή μιας διακριτής (από την ινδονησιακή πρωτίστως) ταυτότητας των Παπούα. Φυσικά, ακόμα και ορισμένα μέλη της κοινότητας των μεταναστών έχουν γίνει αποδεκτοί ως «Παπούα», παρόλο που δεν μοιράζονται τα ίδια φαινοτυπικά χαρακτηριστικά με τους γηγενείς, όπως ο πανεπιστημιακός και μέλος του κινήματος αυτοδιάθεσης Agus Sumule. Όμως είναι χριστιανός, έχει μεγαλώσει στο νησί και - το κυριότερο ίσως - υποστηρίζει ένθερμα την ιδέα της ανεξαρτησίας. Κάποιοι ηγέτες των γηγενών, όπως ο Benny Giay, υποστηρίζουν μια «πολυφυλετική» (*multiracial*) ταυτότητα, η οποία θα παρέχει τη δυνατότητα συμμετοχής και σε άλλους Ινδονήσιους (ουσιαστικά στους μετανάστες στην περιοχή)(King, 2004, σ.56, 58). Παρά την ύπαρξη τέτοιων εναλλακτικών οραματισμών της εθνικής ταυτότητας των Παπούα και την περιστασιακή αποδοχή περισσότερο «βολονταριστικών» - ή και «εδαφικών» (Zöllner, 2005, σ.24) - κριτηρίων στην αναγνώριση κάποιου ως «Παπούα», το περισσότερο άκαμπτο φυλετικό όριο παραμένει ο κυρίαρχος προσδιοριστικός παράγοντας.

- β) Το δεύτερο συστατικό της ταυτότητας είναι οι «*κοινωνικοί σκοποί*, οι οποίοι αναφέρονται στους στόχους που μοιράζονται τα μέλη μιας ομάδας» (Abdelal *et al*, 2006, σ.696, *έμφαση δική μου*). Προφανώς τα κοινωνικά υποκείμενα έχουν κάποιες επιδιώξεις σχετικές με την εκάστοτε συλλογική ταυτότητα, της οποίας είναι φορείς· οι επιδιώξεις αυτές τροφοδοτούνται και από την αυτοεικόνα της κάθε ομάδας, από τους «καταστατικούς κανόνες» της δηλαδή (Abdelal *et al*, 2006,

σ.696). Ο αυτοπροσδιορισμός των Παπούα ως ομάδας πολιτισμικά και φυλετικά διακριτής από τους Ινδονήσιους, ως χωριστού έθνους, τροφοδοτεί άμεσα τη βασική επιδίωξη των Παπούα, δηλαδή την «ελευθερία» και τη συγκρότηση χωριστού κράτους. Ο γενικός στόχος της απελευθέρωσης από την ινδονησιακή εξουσία είναι κάτι που συμμερίζεται η μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών, ακόμα και μεταξύ των πλέον απομονωμένων στρωμάτων. Πολλοί αναλυτές που έχουν επισκεφτεί την περιοχή αναφέρουν πως ακούγανε συχνά – εν είδει σλόγκαν – τη φράση «είμαστε όλοι OPM», που προφανώς υποδηλώνει στήριξη του στόχου της «απελευθέρωσης» (*merdeka*) (King, 2004, σ.36, Kivimäki, 2006, σ.30, Webster, 2001). Η προαναφερθείσα έρευνα κοινής γνώμης του 2003 μεταφέρει μια λιγότερο ομοιογενή εικόνα, καθώς αναφέρει πως το 75% των γηγενών έχει γνώση του στόχου της ανεξαρτησίας, ποσοστό που θα ανέμενε κανείς, με βάση τις αναφορές στη βιβλιογραφία, ότι θα ήταν ακόμη μεγαλύτερο⁴²⁴. Σε κάθε περίπτωση, είναι ενδιαφέρον το εύρημα πως η επίγνωση του γηγενούς εθνικιστικού στόχου δε συσχετίζεται αρνητικά με τον βαθμό απομόνωσης μιας κοινότητας: αντιθέτως, όσο χαμηλότερη είναι η πρόσβαση σε μέσα επικοινωνίας, τόσο αυξάνεται ο βαθμός επίγνωσης. Η κατανόηση του περιεχομένου της ανεξαρτησίας και η σημασία που αποδίδεται σ' αυτήν ποικίλλει μεταξύ των γηγενών: οι περισσότεροι θεωρούν πως συνεπάγεται ένα «ανεξάρτητο έθνος», εξίσου πολλοί την ερμηνεύουν ως τη δυνατότητα να κυβερνούν τους εαυτούς τους, λιγότεροι ως «ίση μεταχείριση» κλπ. (IFES, 2003, σ.17). Αυτοί οι διαφορετικοί τρόποι ερμηνείας του περιεχομένου της ανεξαρτησίας είναι απόλυτα συμβατοί μεταξύ τους· περισσότερο σημαντικές ως προς τη διάσταση της «διαμφισβήτησης» θα μπορούσαν να είναι οι διαφωνίες που έχουν αναδυθεί κυρίως μετά την πτώση της Νέας Τάξης, και αφορούν, πρώτον, τη βίαιη ή μη μορφή αγώνα και, δεύτερον, τη στάση απέναντι στην Ειδική Αυτονομία και το αν αυτή αποτελεί σκαλοπάτι ή τροχοπέδη για την ανεξαρτησία (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.660, Reuters, 2009). Θα αναφερθούμε και παρακάτω σε αυτές τις εντάσεις, συνηθισμένες σε πολλά κινήματα ανεξαρτησίας, όμως εδώ μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής: ως προς το πρώτο, οι «μάζες» των γηγενών συμμετείχαν με ιδιαίτερη θέρμη στις ειρηνικές διαμαρτυρίες του κινήματος, χωρίς πιθανότατα να αποκλείουν εκ προοιμίου τη δράση της OPM, ενώ στο επίπεδο των ηγεσιών, όπου το ζήτημα τέθηκε πιο επιτακτικά, φαίνεται ότι τελικά διευθετήθηκε από την επίσημη

⁴²⁴ Εξίσου απροσδόκητα χαμηλό είναι το μόλις 42% των μεταναστών στη Δ. Παπούα που γνώριζε πως υπάρχει τέτοια πολιτική διεκδίκηση από την πλευρά των γηγενών (IFES, 2003, σ.17).

αποκήρυξη της βίας – σε ρητορικό επίπεδο τουλάχιστον – από την OPM το 2006 (Lintner, 2009, Scoor, 2006). Ως προς το δεύτερο ζήτημα, και πάλι αφορούσε περισσότερο το επίπεδο της ηγεσίας και ευρύτερα των ελίτ, καθότι τα ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού εναντιώνονται στην Ειδική Αυτονομία. Όμως, σε κάθε περίπτωση τον στόχο της ανεξαρτησίας και – κυρίως – της *merdeka* δεν τον απαρνούνται ακόμα και οι ελίτ που στηρίζουν την Ειδική Αυτονομία, έστω ως απώτερο σκοπό. Γενικά, όπως θα δούμε και παρακάτω, υπό τη σκέπη του αιτήματος της *merdeka* ενεργοποιείται ο μηχανισμός της «γεφύρωσης πλαισίων», καθότι συνυπάρχουν διάφορες επιδιώξεις, οραματισμοί και ιδεολογικά πλαίσια. Συμπερασματικά, παρότι υπάρχουν αναπόφευκτες εσωτερικές διαφοροποιήσεις ως προς τα μέσα και τη στρατηγική του αγώνα, πρώτον, αυτές δεν είναι έντονες σε βαθμό διαίρεσης του κινήματος αυτοδιάθεσης και, δεύτερον, σε ένα γενικό επίπεδο ο στόχος της απελευθέρωσης (*merdeka*) παραμένει αποδεκτός από τη μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών.

- γ) Το τρίτο συστατικό της ταυτότητας, κατά τους Abdelal *et al*, είναι οι *αντιλήψεις για τον Άλλο*, οι απόψεις δηλαδή για τις άλλες ομάδες (2006, σ.696-9). Ουσιαστικά το συστατικό αυτό αφορά στη σχεσιακή διάσταση της ταυτότητας και στο πώς αυτή προσλαμβάνεται από τους φορείς της ή, με άλλα λόγια, στην αναπαράσταση της διαφοράς. Ως προς αυτό το συστατικό, μπορούμε να πούμε, με βάση τα ήδη αναφερθέντα περί αντι-ινδονησιακού προσανατολισμού του γηγενούς εθνικισμού και του αρχικά αρνητικού (αντι-ινδονησιακού) χαρακτήρα της παν-Παπούα ταυτότητας, πως για τη συντριπτική πλειοψηφία των γηγενών ο Άλλος είναι η «Ινδονησία» ή/και οι «Ινδονήσιοι». Πέρα από αυτή τη γενική διαπίστωση, έχουμε επισημάνει πως θα πρέπει να μιλάμε για διαφορετικής έντασης και προσανατολισμού αντι-ινδονησιακές στάσεις. Κυρίαρχο στοιχείο των αντι-ινδονησιακών στάσεων είναι ότι στρέφονται εναντίον της *κυβέρνησης*, θεωρώντας την υπεύθυνη για τα δεινά των Παπούα· όπως είπαμε παραπάνω, σχεδόν όλοι οι ηγέτες και ακτιβιστές του κινήματος αυτοδιάθεσης θεωρούν την κυβέρνηση αποικιοκρατική, λόγω των πολιτικών και οικονομικών πρακτικών της⁴²⁵. Μάλιστα η

⁴²⁵ Σε αυτό το σημείο μπορούμε να παραθέσουμε τα (φαινομενικά) αντιφατικά ευρήματα δύο ερευνών κοινής γνώμης: Σε αυτήν του 2003 οι περισσότεροι γηγενείς κάτοικοι της Δ. Παπούα εμφανίζονται να μην επιδεικνύουν έλλειψη σεβασμού απέναντι σε κρατικούς θεσμούς. Συγκεκριμένα, μόλις το 12-15% - αν και υπερτριπλάσιο από το 2-4% των μεταναστών - δε σέβεται την αστυνομία και τον στρατό, τους κατασταλτικούς δηλαδή βραχίονες της κυβέρνησης και βασικούς αυτουργούς της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή. Το χαμηλό ποσοστό απόρριψης αυτών των κρατικών θεσμών δεν σημαίνει βέβαια και θετική στάση απέναντί τους· στο ερώτημα ποιους θεσμούς σέβονται περισσότερο, οι γηγενείς αναφέρουν μόλις σε

«φυλετικοποίηση» (*racialization*) της εθνοτικής διαφοράς, η οποία παρατηρείται και στον εθνικιστικό λόγο των Παπούα, διευκολύνει τη διατύπωση του επιχειρήματος πως οι πολιτικές της Τζακάρτα δεν είναι απλά καταπιεστικές αλλά και αποικιοκρατικές (Kivimäki, 2006, σ.9). Παρ' όλα αυτά, όπως είδαμε παραπάνω, φαίνεται πως για μια σεβαστή μειοψηφία των γηγενών το να αισθάνεται κάποιος Παπούα δεν είναι ασύμβατο με το να ανήκει στην ινδονησιακή κοινότητα· αυτό – στον βαθμό που η προαναφερθείσα έρευνα αποτυπώνει με σχετική πιστότητα τις αντιλήψεις των Παπούα – σηματοδοτεί έναν διαχωρισμό μεταξύ της ινδονησιακής κυβέρνησης και των πολιτικών της απ' τη μία και της ινδονησιακής εθνικής κοινότητας (της «Ινδονησίας» ή των «Ινδονήσιων») απ' την άλλη. Μια άλλη εστία διαφοροποίησης των αντι-ινδονησιακών στάσεων των γηγενών αποτελεί το ζήτημα των μεταναστών: για κάποιους, όπως για μαχητές της OPM, οι μετανάστες αποτελούν αντίπαλο και στόχο, όπως ο στρατός και η εταιρεία Freeport (Kivimäki, 2006, σ.9, *The Economist*, 2010)· ένας από τους στρατιωτικούς διοικητές της οργάνωσης, πάντως, διαχωρίζει τους «φιλήσυχους και ανεκτικούς» Ινδονήσιους από το «απολίτιστο», «μη δημοκρατικό» ινδονησιακό κράτος (AWPA, 2003). Την περίοδο της διεξαγωγής της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης (2000) διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις σχετικά με τους μετανάστες, οι οποίες κυμαίνονταν από την καθολική απόρριψή τους, την επιθυμία συμπόρευσης με κάποιους εξ αυτών (τους «καλούς», τους χριστιανούς) μέχρι, σπανιότερα, την εκδήλωση φιλικών στάσεων προς όλους τους μετανάστες. Η άτυπη αυτή διαβούλευση συνδεόταν με διαφορετικές αντιλήψεις περί του χαρακτήρα του έθνους των Παπούα και της κοινωνίας που θα προέκυπτε σε μια μελλοντική ανεξάρτητη Δ. Παπούα: οι – πλειοψηφικές – περισσότερο εθνοτικο-κεντρικές εξ αυτών, οι οποίες τόνιζαν την εντοπιότητα ή τη μελανησιακή καταγωγή ως βασικό κριτήριο του να λογίζεται κάποιος ως Παπούα, εξέφραζαν κατά κανόνα πιο αρνητικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες, κυρίως τους εποίκους (King, 2004, σ.56-9). Συμπερασματικά, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις των στάσεων των γηγενών, για τη μεγάλη τους πλειοψηφία η «Ινδονησία» αποτελεί τον Άλλον στα επίπεδα της πολιτικής/εθνικής

ποσοστό 12% (σε αντίθεση με το 36% των μεταναστών) την κυβέρνηση της περιφέρειας (η στάση τους απέναντι στον στρατό ή την κεντρική κυβέρνηση δεν αναφέρονται στην έκθεση της έρευνας) (IFES, 2003, σ.12-13). Στην έρευνα του 2006 περίπου το 46% των γηγενών θεωρούσε πως οι δυνάμεις καταστολής δεν δημιουργούσαν αίσθηση ασφάλειας, όμως το 43% είχε αντίθετη άποψη. Παρόμοιος διχασμός εμφανίζεται και σε μια άλλη ερώτηση, που πιθανόν αποτελεί δείκτη των στάσεων απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση: το 52% των Παπούα δήλωναν πως δεν αισθάνονταν «ελεύθεροι» (ή «πολύ ελεύθεροι»), σε αντίθεση με το 45% που δήλωναν ότι αισθάνονταν «πολύ» ή «σχετικά ελεύθεροι» (TAPOL, 2006γ).

αντιπαράθεσης, της κοινωνικής/οικονομικής δυσπραγίας και της φυλετικής διαφοράς.

- δ) Το τέταρτο συστατικό των ταυτοτήτων είναι τα *ερμηνευτικά σχήματα* που αναπτύσσει μια ομάδα για να κατανοήσει τον εαυτό της και τον κόσμο. Τέτοια ερμηνευτικά σχήματα περιλαμβάνουν τις κοσμοαντιλήψεις, την «οντολογία και επιστημολογία μιας ομάδας», τις αυτοεικόνες, τις προτεραιότητες και τους προσανατολισμούς, τις ερμηνείες του παρόντος και του παρελθόντος, του εαυτού και του άλλου, κλπ. (Abdelal *et al*, 2006, σ.699). Αυτό το συστατικό είναι αρκετά γενικό και περιλαμβάνει αρκετά στοιχεία· σε ένα εξίσου γενικό επίπεδο μπορούμε να πούμε πως η εθνική αυτοεικόνα αποτελεί μια συγκεκριμένη κοσμοαντίληψη, όπως σημειώνουν οι Abdelal *et al* (2006, σ.699). Η πίστη μεταξύ των Παπούα πως συγκροτούν ένα έθνος, και πιο συγκεκριμένα ένα έθνος χωρίς κράτος, αποτελεί αυτή καθαυτή μια συγκεκριμένη εικόνα του συλλογικού εαυτού, η οποία περιλαμβάνει την αυτο-κατηγοριοποίηση των Παπούα ως μελών του κόσμου των εθνών. Μια άλλη, αντίστοιχη, αυτοεικόνα είναι η αντίληψη των Παπούα πως αποτελούν μέλη μιας ευρύτερης πολιτισμικής/φυλετικής κατηγορίας, των Μελανήσιων, η οποία είναι διαφορετική από αυτή των Ασιατών. Η εικόνα των Παπούα ως θυμάτων ξένων δυνάμεων (κατά τη δεκαετία του 1960) και κυρίως των Ινδονήσιων, αποτελεί επίσης κεντρικό σημείο της συλλογικής τους μνήμης και της αφήγησής τους για το πρόσφατο παρελθόν, όπως είδαμε λίγο παραπάνω. Στον βαθμό που μια συλλογική ταυτότητα έχει εμπεδωθεί μεταξύ των γηγενών της Δ. Παπούα – και είδαμε πως υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι κάτι τέτοιο όντως ισχύει – τέτοιες «εθνικού» χαρακτήρα κοσμοαντιλήψεις, αφηγήσεις και αξίες θα αντικαθιστούν τις αντίστοιχες των τοπικών και φυλετικών κοινοτήτων.

Στη δική του πρόταση ο Wimmer εισηγείται την αποφυγή της υποστασιοποίησης των εθνοτικών ομάδων, μέσω της εξέτασης τριών μεταβλητών των εθνοτικών ορίων. Από τις μεταβλητές αυτές εξαρτάται το αν κάποια εθνοτικά όρια μπορούν να θεωρηθούν σταθερά ή ρευστά. Θα επιχειρήσουμε να εκτιμήσουμε τα χαρακτηριστικά και τις «τιμές» αυτών των μεταβλητών στην περίπτωση των Παπούα:

- 1) Η πρώτη μεταβλητή αφορά στην «*πολιτική σημασία*» (*political salience*) των εθνοτικών ορίων· ο Wimmer θεωρεί ότι αυτή είναι υψηλή, όταν οι πολιτικοί σχηματισμοί, οι διάφορες ενώσεις και οργανώσεις και η πολιτική δράση οργανώνονται στη βάση της εθνοτικής ταυτότητας. Αντιθέτως, όταν οι πολιτικές συμμαχίες έχουν πολυ-εθνοτική βάση, τότε η πολιτική σημασία των εθνοτικών

ορίων είναι σε χαμηλά επίπεδα (Wimmer, 2008α, σ.976). Στην περίπτωση των Παπούα, η πολυπρόσωπη εθνικιστική δράση σίγουρα διεξάγεται στη βάση της εθνοτικής ταυτότητας, είτε μιλάμε για τη δράση της OPM είτε για αυτήν του μη βίαιου κινήματος αυτοδιάθεσης (αν και στο *Presidium* προβλεπόταν η συμμετοχή και της κοινότητας των μεταναστών). Ο ίδιος εθνοτικά Παπούα χαρακτήρας είναι εμφανής και στις «μεγάλες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών», τις οποίες ο Wimmer περιλαμβάνει στην ανάλυσή του, αν και δεν έχουν ρητά πολιτικό χαρακτήρα (2008α, σ.976), και οι οποίες συγκροτήθηκαν κυρίως μετά την πτώση της Νέας Τάξης. Η πολιτική σημασία του ορίου Παπούα-«Ινδονήσιων» επιβεβαιώνεται και με βάση δύο ρεύματα της βιβλιογραφίας που αναφέρει ο Wimmer (2008α, σ.977-9): το πρώτο θεωρεί πως η ύπαρξη φαινοτυπικών διαφορών (όπως αυτών στη Δ. Παπούα) ενισχύουν (και) πολιτικά τα εθνοτικά όρια, ενώ το δεύτερο ρεύμα, αυτό του εθνοτικού ανταγωνισμού που έχουμε αναλύσει στο κεφ.5, τονίζει πως αποκτούν πολιτική σημασία τα όρια μεταξύ εκείνων των εθνοτικών ομάδων που ανταγωνίζονται στην αγορά εργασίας (όπως συμβαίνει σε κάποιες περιπτώσεις μεταξύ γηγενών και μεταναστών στη Δ. Παπούα). Όμως, υπάρχουν δύο διαστάσεις της πολιτικής δράσης στη Δ. Παπούα που αδυνατίζουν το εθνοτικό όριο. Η πρώτη έχει να κάνει με τους ανταγωνισμούς μεταξύ των Παπούα, ιδιαίτερα μετά την εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας. Αυτή η διάσταση εξηγείται καλύτερα από το τρίτο θεωρητικό ρεύμα που αναφέρει ο Wimmer (2008α, σ.977) και ονομάζει «καταστασιακό» (*situationalist*): αυτό προβλέπει πως ανάλογα με το πολιτικό επίδικο η έμφαση μετατοπίζεται από τη μία ταυτότητα στην άλλη. Για ζητήματα, επί παραδείγματι, που αφορούν στην κατανομή πόρων μεταξύ περιφερειών και επαρχιών οι τοπικές ή/και φυλετικές ταυτότητες θα ενισχύονται. Η δεύτερη διάσταση αφορά στην κομματική δράση: Λόγω της απαγόρευσης (ουσιαστικά) ίδρυσης τοπικών κομμάτων, οι γηγενείς γίνονται μέλη και ψηφίζουν τα εθνικά κόμματα, όπως ακριβώς οι υπόλοιποι κάτοικοι της χώρας (και της Δ. Παπούα). Αν και φαίνεται πως σε κάποιες περιπτώσεις οι τοπικοί ηγέτες των κομμάτων έχουν υιοθετήσει σε έναν βαθμό τη δυσaráσκεια και τις αξιώσεις των γηγενών έναντι της κεντρικής κυβέρνησης, όπως π.χ. αναφορικά με το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας (όπως είδαμε παραπάνω), σε γενικές γραμμές αυτό το χαρακτηριστικό του ινδονησιακού πολιτικού συστήματος αποτρέπει σε έναν βαθμό την εκδήλωση εθνοτικά προσδιορισμένης πολιτικής δράσης και αποδυναμώνει την πολιτική ισχύ του εθνοτικού ορίου. Συμπερασματικά, από τη σύνθεση των

παραπάνω δεδομένων μπορεί να συναγάγει κανείς πως ο βαθμός πολιτικής σημασίας του εθνοτικού ορίου Παπούα-Ινδονήσιων κινείται σε μεσαία προς υψηλά επίπεδα.

- 2) Η δεύτερη μεταβλητή αφορά στην «κλειστότητα» (*social closure*) του εθνοτικού ορίου. Υψηλός βαθμός κλειστότητας ενός εθνοτικού ορίου σημαίνει πως δεν είναι εύκολο για κάποιον «ξένο» να το διαβεί και πως έχει συνέπειες για την καθημερινή ζωή, καθώς συνδέεται με την μονοπώληση πόρων από μια ομάδα. Στο άλλο άκρο του συνεχούς, υπάρχουν εθνοτικά όρια τα οποία είναι διαπερατά και δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία για την κατανομή πόρων. Υψηλός βαθμός κλειστότητας, επιπλέον, σημαίνει πως τα εθνοτικά όρια είναι ευκρινή και αδιαμφισβήτητα: το ποιος είναι οι διαθέσιμες εθνοτικές ομάδες και το ποιος ανήκει πού είναι περίπου αυτονόητο για όλους. Σε συνθήκες βίαιων συγκρούσεων, μάλιστα, τα εθνοτικά όρια γίνονται ακόμα περισσότερο ευδιάκριτα και συμπαγή (Wimmer, 2008α, σ.980-82). Με βάση το περιεχόμενο που δίνει ο Wimmer σε αυτή τη μεταβλητή, μπορούμε με αρκετή βεβαιότητα να πούμε πως το εθνοτικό όριο μεταξύ Ινδονήσιων και Παπούα έχει υψηλό βαθμό κλειστότητας: δεδομένου ότι η ετερογένεια τόσο μεταξύ των γηγενών όσο και μεταξύ των μεταναστών έχει υποβαθμιστεί με τη συγκρότηση δύο ευρύτερων «εθνοτικών» (ή «εθνικών» για τους γηγενείς) κατηγοριών, των «Παπούα» και των «Ινδονήσιων», και δεδομένου επιπροσθέτως του φυλετικού/φαινοτυπικού προσδιορισμού αυτού του ορίου, η απάντηση στο «ποιος είναι Παπούα» και «ποιος είναι Ινδονήσιος» είναι μάλλον προφανής για τα μέλη και των δύο κοινοτήτων⁴²⁶. Η αποσχιστική σύγκρουση στην περιοχή, έστω χαμηλής έντασης, και η πολιτική κινητοποίηση των γηγενών, καθώς και η κρατική βία που έχει ασκηθεί με θύματα κυρίως αυτούς, έχουν σαφώς οξύνει την εθνοτική διαφοροποίηση και καταστήσει δυσχερή την αλλαγή ταυτότητας, τη σημαντική μετατόπιση του εθνοτικού ορίου ή την αγνόηση της εθνοτικής ταυτότητας. Τέλος, η μονοπωλιακή ή προνομιακή πρόσβαση των Ινδονήσιων σε μια σειρά από οικονομικούς και πολιτικούς πόρους (όπως έχουμε δει) - αυτό περίπου που ο Tilly (2003α, σ.10) ονομάζει ως μηχανισμό της «απόκρυψης ευκαιριών» (*opportunity hoarding*) - ενισχύει και συντηρεί την κλειστότητα των εθνοτικών ορίων· έστω κι

⁴²⁶ Φυσικά, για άτομα με μικτή καταγωγή η διαδικασία της αυτο-ταξινόμησης και ετερο-ταξινόμησης είναι πολύ πιο σύνθετη και καθόλου αυτονόητη. Σύμφωνα με τον Zöllner (2005, σ.23-4), οι μικτοί γάμοι αυξάνονται στη Δ. Παπούα· δεδομένου όμως πως αυτοί λαμβάνουν χώρα σχεδόν αποκλειστικά σε αστικές περιοχές και πως πάνω από το 80% των γηγενών ζουν στην ύπαιθρο, η σημασία τους για τον καθορισμό των εθνοτικών κριτηρίων δεν πρέπει να είναι σημαντική.

αν η ινδονησιακή πλευρά στον δημόσιο λόγο της αποσιωπά την εθνοτική διαφορά, οι διακρίσεις εις βάρος των γηγενών ή ακόμα και ο άρρητος ρατσισμός εναντίον τους συντελεί στη θωράκιση του εθνοτικού ορίου και στην αναπαραγωγή της κυρίαρχης θέσης της.

- 3) Η τρίτη μεταβλητή του εθνοτικού ορίου σχετίζεται με τον βαθμό *πολιτισμικής διαφοροποίησης* που εμπεριέχουν τα εθνοτικά όρια. Ο Wimmer αναφέρει ότι όπου τα εθνοτικά όρια ακολουθούν μεγάλες πολιτισμικές ρηγματώσεις, στις οποίες εμμέσως πλην σαφώς περιλαμβάνει και τις φυλετικές διαιρέσεις, τότε ο βαθμός πολιτισμικής διαφοροποίησης είναι υψηλός, κάτι που κατά κανόνα ενδυναμώνει το εθνοτικό όριο. Πάντως, ο Wimmer τονίζει πως μια τέτοια σύμπτωση κάθε άλλο παρά συχνή είναι, όπως και το να συγκροτηθούν ισχυρά εθνοτικά όρια ακόμα και σε περιπτώσεις που όχι μόνο δεν συμπίπτουν με βαθιές πολιτισμικές διαιρετικές τομές, αλλά που η ομάδα χαρακτηρίζεται από έντονη πολιτισμική ετερογένεια (2008α, σ.982-4). Η αποτίμηση του εθνοτικού ορίου στη Δ. Παπούα στη βάση αυτής της μεταβλητής δεν είναι τόσο εύκολη. Αφενός οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων» είναι σίγουρα σημαντικές, αν και προφανώς δεν υπάρχει κάποιος ασφαλής τρόπος να μετρηθούν, ιδιαίτερα αν συμπεριλάβει κανείς τη φαινοτυπική διαφορά. Αφετέρου οι πολιτισμικές διαφορές στο *εσωτερικό* των δύο κατηγοριών είναι επίσης σημαντικές, ειδικά μεταξύ των Παπούα με τις εκατοντάδες γλώσσες και φυλετικές ομάδες. Σχετικά με το αν οι διαφορές στο εσωτερικό της γηγενούς κοινότητας *γίνονται αντιληπτές* ως μικρότερες απ' ό,τι εκείνες μεταξύ γηγενών και «Ινδονήσιων» η απάντηση θα ήταν θετική, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη την εν εξελίξει συγκρότηση μιας παν-Παπούα κουλτούρας, την πίστη σε μια κοινή μελανησιακή καταγωγή και ένα κοινό μελανησιακό πολιτισμικό υπόστρωμα. Έχουμε να κάνουμε δηλαδή όχι με «αντικειμενικές» διαφορές, αλλά περισσότερο με μια διαδικασία προσθήκης «πολιτισμικών διακριτικών» που ενισχύουν το εθνοτικό όριο (Wimmer, 2008α, σ.983, 1002). Συμπερασματικά, θεωρούμε πως ο βαθμός πολιτισμικής διαφοροποίησης που σηματοδοτεί το όριο μεταξύ γηγενών και Ινδονήσιων στη Δ. Παπούα κινείται σε μεσαία/ μεσαία προς υψηλά επίπεδα.

Οι τρεις παραπάνω μεταβλητές καθορίζουν το κατά πόσον τα εθνοτικά όρια είναι μάλλον σταθερά ή μάλλον ρευστά (ή τοποθετούνται σε ενδιάμεσες θέσεις του συνεχούς σταθερότητας/ρευστότητας). Με βάση τις εκτιμήσεις που έχουμε κάνει για τις τρεις μεταβλητές, μπορούμε να πούμε πως τα εθνοτικά όρια στη Δ. Παπούα μεταξύ των γηγενών και των

«Ινδονήσιων» έχουν *σχετικά υψηλό βαθμό σταθερότητας*. Η σχετικά πρόσφατη συγκρότηση μιας ενιαίας ταυτότητας μεταξύ των γηγενών, η πολιτισμική ετερογένεια στο νησί (αλλά και μεταξύ των διαφόρων ομάδων που συγκροτούν την κατηγορία «Ινδονήσιοι» στη Δ. Παπούα) και οι συνεχιζόμενες (αν και με πτωτική τάση) εσωτερικές εντάσεις δε δικαιολογούν την αποτίμηση των εθνοτικών ορίων ως απόλυτα σταθερών και παγιωμένων. Από την άλλη, η εντεινόμενη έμφαση στη φαινοτυπική διαφορά και η ίδια η αποσχιστική σύγκρουση δεν επιτρέπουν σε κάποιον να θεωρήσει ως ρευστή και μη σημαντική (*non consequential*) την εθνοτική διαφορά· και οι δύο αυτοί παράγοντες θωρακίζουν και παγιώνουν παρά ρευστοποιούν την εθνοτική ταυτότητα. Ο σχετικά υψηλός βαθμός που θεωρούμε ότι λαμβάνουν οι τρεις μεταβλητές στην περίπτωση της Δ. Παπούα (περισσότερο υψηλός αναφορικά με την «κλειστότητα» και λιγότερο αναφορικά με την «πολιτική σημασία» και την «πολιτισμική διαφοροποίηση») έχει ως συνέπεια, με βάση το μοντέλο του Wimmer, τη συνδυαστική τους δράση και την αμοιβαία ενδυνάμωσή τους, η οποία απολήγει σε υψηλότερους βαθμούς σταθερότητας των εθνοτικών ορίων. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι τα εθνοτικά όρια είναι αναγνωρίσιμα, ότι αναδύονται «εθνοτικά ρεπερτόρια σκέψης και δράσης», ότι η εθνοτική πολιτική δράση ενδυναμώνει τα συναισθήματα εθνοτικής ταύτισης και αλληλεγγύης, ότι οι άνθρωποι μεταφράζουν ή ερμηνεύουν τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις τους σε εθνοτικούς όρους, ότι η εθνοτική ταυτότητα έχει σημαντικές συνέπειες, τόσο σε συλλογικό όσο και σε ατομικό επίπεδο, ότι, τελικά, η εθνοτική ταυτότητα γίνεται πιο «πυκνή» (*thicker*) (Wimmer, 2008α, σ.884-5, 1003). Τα παραπάνω ισχύουν σε μεγάλο βαθμό στη Δ. Παπούα, όπως και η πρόβλεψη του μοντέλου του Wimmer (2008α, σ.1002) ότι υψηλοί βαθμοί «κλειστότητας» και «πολιτισμικής διαφοροποίησης» συνδέονται με έντονη *πολιτική ανισότητα*⁴²⁷.

Τόσο το μοντέλο του Wimmer όσο και των Abdelal *et al* μας βοήθησαν 1) να αναδείξουμε τις δυναμικές συγκρότησης μιας κοινής γηγενούς ταυτότητας υπό το «σχεσιακό» πρίσμα των ορίων και να αποφύγουμε τη θεώρηση των Παπούα ως μιας απόλυτα συμπαγούς οντότητας που λειτουργεί ως ενιαίος δρων και που η διαμόρφωσή της και τα όριά της προϋπάρχουν της αποσχιστικής διένεξης ή και την προκάλεσαν, και 2) να τεκμηριώσουμε πως παρ' όλες τις εσωτερικές εντάσεις και πολλαπλότητες α) έχει συγκροτηθεί μεταξύ των γηγενών μια κατά το

⁴²⁷ Για την ακρίβεια ο Wimmer θεωρεί ότι η ύπαρξη πολιτικών ανισοτήτων σε περιβάλλον πολιτισμικής ετερογένειας είναι που οδηγεί σε ένταση της «κοινωνικής κλειστότητας» και «πολιτισμικής διαφοροποίησης», κυρίως από την πλευρά ισχυρών ομάδων που θέλουν να διαφυλάξουν τη θέση τους (π.χ. μέσω προβολής άκαμπτων κριτηρίων για συμμετοχή στην ομάδα τους και της εμπρόθετης προσθήκης πολιτισμικών διακριτικών). Στην περίπτωση της Δ. Παπούα, πάντως, βλέπουμε πως η αδύναμη ομάδα, οι Παπούα, είναι που τονίζουν εξίσου, αν όχι περισσότερο, την εθνοτική διαφορά. Η περίπτωση της Δ. Παπούα δεν συνάδει, επίσης, με την πρόβλεψη του μοντέλου του Wimmer (2008α, σ.2001) πως, όταν η τοποθεσία και το περιεχόμενο των εθνοτικών ορίων δεν είναι αντικείμενο έντονης διαμφισβήτησης («υψηλό πολιτισμικό *consensus*»), όταν θεωρούνται δηλαδή περίπου δεδομένα, τότε η πολιτική τους σημασία δεν είναι υψηλή.

μάλλον ή ήττον κυρίαρχη «αφήγηση» αναφορικά με την ταυτότητά τους (τα όριά της, τους στόχους που διατυπώνονται στο όνομά της κλπ.) και β) η παν-Παπούα ταυτότητα και, για την ακρίβεια, οι πολιτισμικές, κοινωνικές και πολιτικές συνυφάνσεις της έχουν αποκτήσει μια κάποια σταθερότητα.

Αποσχιστική δράση και μηχανισμοί κινητοποίησης

Σε αυτή την τρίτη ενότητα θα εστιάσουμε στο κατεξοχήν ζητούμενο της εργασίας, δηλαδή στην εξέταση της αποσχιστικής κινητοποίησης ως σύνδεσης ελίτ και μαζών σε από κοινού διεκδικητικές δράσεις· ως τρόπο σύνδεσης ελίτ και μαζών έχουμε προτείνει πέντε μηχανισμούς, τη λειτουργία (ή μη λειτουργία), το περιεχόμενο και τον συγκεκριμένο συνδυασμό των οποίων θα εξετάσουμε εδώ. Όπως έχουμε προαναγγείλει, η ανάλυση των μηχανισμών κινητοποίησης θα χωριστεί σε δύο περιόδους, αυτήν της Νέας Τάξης και εκείνη της περιόδου εκδημοκρατισμού. Η περιοδολόγηση αυτή κρίνεται απαραίτητη, όχι μόνο επειδή αναφέρεται σε διαφορετικά πολιτικά καθεστώτα, αλλά και λόγω των - απορρεουσών - διακριτών μορφών αποσχιστικής κινητοποίησης: κατά την πρώτη περίοδο αυτή είχε χαρακτηριστικά (χαμηλής έντασης) ανταρτοπόλεμου, ενώ κατά τη δεύτερη περίοδο παρατηρείται συνδυασμός μορφών κινητοποίησης, με κυριότερη αυτή της συλλογικής, κινηματικής δράσης.

Παρά τις επιμέρους διαφορές, βεβαίως, η σύγκρουση στη Δ. Παπούα παρουσιάζει κάποια σταθερά χαρακτηριστικά. Καταρχήν, βασιζόμενοι στην παρατήρηση των Bonay και McGrogy (2004, σ.440) μπορούμε να πούμε πως η διένεξη (όχι πάντοτε βίαιη) στη Δ. Παπούα έχει τέσσερις διαστάσεις: α) την αποσχιστική σύγκρουση, σε οποιαδήποτε μορφή της, μεταξύ του οργανωμένου τμήματος του εθνικιστικού κινήματος και της ινδονησιακής κυβέρνησης, β) τη μονομερή κρατική καταστολή και βία της κυβέρνησης εναντίον γηγενών πολιτών και άμαχων πληθυσμών, γ) τη «δομική βία» που συνίσταται στον πολιτικό αποκλεισμό, την οικονομική και οικολογική εκμετάλλευση και τις πολιτισμικές διακρίσεις εναντίον των Παπούα (ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Νέας Τάξης), και δ) τις συγκρούσεις και ανταγωνισμούς μεταξύ γηγενών και μεταναστών. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην πρώτη διάσταση της διένεξης, στην αποσχιστική/ εθνικιστική, όμως έχουμε ήδη αναφερθεί λιγότερο ή περισσότερο αναλυτικά και στις υπόλοιπες διαστάσεις, θεωρώντας πως όχι μόνο είναι απαραίτητες για την κατανόηση της ανάδυσης και δυναμικής της αποσχιστικής κινητοποίησης, αλλά και πως εντέλει οι διαστάσεις αυτές ενσωματώνονται στο - προεξάρχον - αποσχιστικό κομμάτι της διένεξης· η αποσχιστική

επιδίωξη και σύγκρουση έχει καταστεί το «κυρίαρχο πλαίσιο» (*master frame*) μέσα από το οποίο κατανοούνται οι υπόλοιπες διαστάσεις.

Το κεντρικό διακύβευμα της αποσχιστικής σύγκρουσης είναι, προφανώς, το ποιος δικαιούται να ασκεί την κυριαρχία – και σε ποιον βαθμό, εφόσον συμπεριλαμβάνουμε και την απόκτηση αυτονομίας – στη Δ. Παπούα. Βεβαίως, σε κάθε διένεξη οι αντιπαρατιθέμενοι δρώντες αντιλαμβάνονται διαφορετικά το περιεχόμενο του συγκρουσιακού διακυβεύματος. Αναφορικά με την οπτική της ινδονησιακής πλευράς, κύριοι δρώντες της οποίας είναι φυσικά η κεντρική κυβέρνηση (και σε μικρότερο βαθμό η περιφερειακή κυβέρνηση κατά την περίοδο της Νέας Τάξης) και οι δυνάμεις ασφαλείας, μπορούμε να αναφερθούμε σε τουλάχιστον τέσσερα διαχρονικά στοιχεία της, που έχουν υποδείξει οι Kivimäki και Thorning (2002, σ.654-7), τα οποία επιπροσθέτως δικαιολογούν τη χρήση κατασταλτικής βίας: α) την κυρίαρχη εδαφική εθνικιστική ιδεολογία, η οποία επιτάσσει πως η Δ. Παπούα είναι οργανικό, νόμιμο έδαφος της Ινδονησίας και άρα δεν μπορεί να απολεσθεί (όπως κάθε άλλο τμήμα της επικράτειάς της)· β) μια πιο «εργαλειακή» θέαση, η οποία αντιτάσσεται στην αποσχιστική διεκδίκηση, όχι μόνο γιατί αμφισβητεί την ενότητα του ινδονησιακού εθνικού κράτους αλλά υπό τον φόβο ότι μπορεί να προκαλέσει φαινόμενο ντόμινο· γ) τη θεώρηση των Παπούα ως πρωτόγονων και τις ρατσιστικές στάσεις αρκετών Ινδονήσιων, συμπεριλαμβανομένων πολλών μελών του στρατού και της αστυνομίας, όπως είδαμε, οι οποίες αφενός απαξίωναν το κίνημα και αφετέρου νομιμοποιούσαν την (κατά)χρηση βίας και την καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων· δ) την αντίληψη πως ο ρόλος των δυνάμεων ασφαλείας στη Δ. Παπούα αφορά στην προάσπιση της νομιμότητας και της τάξης. Επομένως, η βία των δυνάμεων ασφαλείας στη Δ. Παπούα θεωρείται διαφορετική από εκείνη των ανταρτών Παπούα, εμπίπτουσα στην κρατική αρχή της μονοπώλησης της νόμιμης βίας, κάτι που υπαινίσσεται πως δεν μπορεί η κρατική βία να περιοριστεί ή να ελεγχθεί. Στα παραπάνω θα προσθέταμε μια πιο πρόσφατη αντίληψη που προβάλλεται από την ινδονησιακή κυβέρνηση και τις κεντρικές ελίτ και η οποία αναγνωρίζει και δείχνει μια κάποια κατανόηση για τα αποσχιστικά αισθήματα στη Δ. Παπούα, ερμηνεύει όμως τα αίτια της αποσχιστικής σύγκρουσης αποκλειστικά στη βάση της υπανάπτυξης. Αναφορικά με την πλευρά των Παπούα, οι διάφοροι δρώντες συγκλίνουν σε μια δική τους κοινή οπτική και κατανόηση της σύγκρουσης. Κυρίαρχα στοιχεία σε αυτή την οπτική, σύμφωνα με τους Kivimäki και Thorning (2002, σ.658-9), είναι α) η θεώρηση της ενσωμάτωσης στο ινδονησιακό κράτος ως μιας διαδικασίας άδικης, έξωθεν καθοριζόμενης και άνωθεν επιβαλλόμενης, και β) η πρόσληψη της ινδονησιακής διακυβέρνησης ως «αποικιοκρατικής», δηλαδή ως κατάφωρα καταπιεστικής σε όλα τα επίπεδα (πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό) και επιπλέον ασκούμενης από μία «ομάδα» εθνικά και φυλετικά ξένα. Σε αυτή την αντίληψη περιλαμβάνεται ο φόβος της

πολιτισμικής ή ακόμα και φυσικής εξόντωσης του γηγενούς πληθυσμού («ιαβανοποίηση», «γενοκτονία») (McGibbon, 2004β, σ.3), καθώς και η ανησυχία για την πληθυσμιακή αλλοίωση της περιοχής λόγω της αθρόας μετανάστευσης. Η σύγκρουση, λοιπόν, για τους γηγενείς είναι, εκτός από ζήτημα αυτοδιάθεσης, και ζήτημα συλλογικής επιβίωσης και διατήρησης του τρόπου ζωής τους. Οι κυρίαρχες αυτές αντιλήψεις μεταξύ των γηγενών νομιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό τον ένοπλο αγώνα εναντίον της κυβέρνησης.

Ως προς τη διάσταση της βίας η σύγκρουση στη Δ. Παπούα φαίνεται ότι βρίσκεται στο ενδιάμεσο δύο κατηγοριών συλλογικής βίας της τυπολογίας που έχει προτείνει ο Charles Tilly (2003α): Αφενός μπορεί κανείς να εντοπίσει στοιχεία της σύγκρουσης που παραπέμπουν στην κατηγορία της «συντονισμένης καταστροφής» (*coordinated destruction*), στην οποία ο Tilly περιλαμβάνει τους «ανταρτοπολέμους» και τις «συγκρούσεις χαμηλής έντασης» και στην οποία εντοπίζει ως μια βασική αιτία τον μηχανισμό της «απόκρυψης ευκαιριών», ο οποίος είπαμε πως διαφαίνεται και στην περίπτωση της Δ. Παπούα. Δεδομένης, όμως, της συντριπτικής ανισότητας ισχύος μεταξύ των δύο πλευρών και του μεγάλου αριθμού θυμάτων μεταξύ των γηγενών, μπορεί κανείς να εντάξει τη σύγκρουση στη Δ. Παπούα στην υποκατηγορία των «εκστρατειών εξολόθρευσης»: το διακύβευμα σε τέτοιες περιπτώσεις συλλογικής βίας για τον ισχυρό δρώντα είναι η εμπέδωση, πέραν πάσης αμφισβήτησης, της άσκησης αποκλειστικής εδαφικής εξουσίας, ενώ για τον αδύναμο δρώντα είναι η «συλλογική επιβίωση» (Tilly, 2003α, σ.104-5). Αφετέρου η σύγκρουση της Δ. Παπούα φαίνεται να εμπίπτει στην κατηγορία συλλογικής βίας που ο Tilly ονομάζει «σποραδικές επιθέσεις» (*scattered attacks*), στην οποία εντάσσονται και οι περιπτώσεις δολιοφθοράς και επιθέσεων σε κρατικούς δρώντες. Η σύγκρουση στη Δ. Παπούα φαίνεται να είναι ιδιαίτερα συναφής με την υποκατηγορία της «αντίστασης», η οποία παραπέμπει σε συνθήκες όπου το ένα μέρος υπερέχει θεαματικά του άλλου όσον αφορά την ισχύ, όμως το αδύναμο μέρος δε μένει άπραγο, αλλά απαντά στις απαιτήσεις του ισχυρού προκαλώντας «διαλείπουσες, διασκορπισμένες ζημιές». Η κατασταλτική δράση δυνάμεων ασφαλείας, όπως των ινδονησιακών, ενάντια σε «πρόσωπα, αντικείμενα και δραστηριότητες που στηρίζουν τη συλλογική επιβίωση ενός πληθυσμού» αποτελεί μια από τις συνθήκες που προκαλούν την αντίσταση, σύμφωνα με τον Tilly (2003α, σ.171-2, 174) . Η περίπτωση της σύγκρουσης της Δ. Παπούα θα παρέπεμπε ευθέως σε αυτή την κατηγορία συλλογικής βίας, αν ο Tilly δεν τόνιζε ότι οι «σποραδικές επιθέσεις» προκύπτουν μέσα από αρχικά μη βίαιες αλληλεπιδράσεις και από δρώντες που δεν αποτελούν «ειδικούς της βίας» (στρατό, αστυνομία, ένοπλες αντιστασιακές ομάδες κλπ.) (Tilly (2003α, σ.172-3). Πιθανότατα, λοιπόν, οι «αυθόρμητες» εξεγέρσεις που εκδηλώθηκαν στη Δ. Παπούα κατά τη δεκαετία του 1960 και το 1977 (όπως θα δούμε λίγο παρακάτω), καθώς και η μαχητική, μη ένοπλη δράση της μετά

Σουχάρτο περιόδου να εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία· η αποσχιστική ένοπλη δράση της OPM και η σύγκρουσή της με τον στρατό, όμως, δεν μπορεί να υπαχθεί χωρίς επιφυλάξεις σε αυτή την κατηγορία συλλογικής βίας. Συμπερασματικά, λοιπόν, η σύγκρουση στη Δ. Παπούα θα μπορούσε να τοποθετηθεί στο πεδίο τομής της «οργανωμένης καταστροφής» και των «σποραδικών επιθέσεων»⁴²⁸.

Έχοντας κάνει αυτές τις γενικές, εισαγωγικές παρατηρήσεις για την αποσχιστική σύγκρουση στη Δ. Παπούα, θα εξετάσουμε χωριστά τις δύο φάσεις αποσχιστικής κινητοποίησης και τον ρόλο των προτεινόμενων μηχανισμών.

1^η φάση: η οργάνωση OPM, ένοπλη αποσχιστική δράση και συμβολική κινητοποίηση

Η ένοπλη δράση της οργάνωσης OPM αποτέλεσε την κύρια έκφανση της αποσχιστικής κινητοποίησης από τα πρώτα χρόνια της ινδονησιακής παρουσίας στη Δ. Παπούα ως την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο, ενώ η οργάνωση έχει διατηρήσει την παρουσία της και κατά τα επόμενα χρόνια ως τις μέρες μας. Βεβαίως, η OPM δεν μπορεί να ταυτιστεί απόλυτα με «το ευρύτερο κίνημα, δηλαδή τον εθνικισμό των Δυτικών Παπούα», όπως παρατηρούν οι Bell *et al* (1986, σ.547). Σύμφωνα με την ορολογία που πρότειναν οι McCarthy και Zald (1977, σ.1217-20), ο εθνικισμός των Παπούα αποτελεί το «Κοινωνικό Κίνημα» και η OPM μια από τις «Κινηματικές Οργανώσεις» (*Social Movement Organizations*). Κατά την περίοδο που εξετάζουμε (1962-1998), εμφανίστηκαν βεβαίως και άλλες οργανώσεις ή σχηματισμοί που εξέφρασαν εθνικιστικές ιδέες και επιδίωξαν να μιλήσουν στο όνομα του έθνους των Παπούα⁴²⁹. Οι οργανώσεις αυτές φαίνεται όμως πως δεν απέκτησαν ποτέ σημαντική απήχηση, εκτός από το «Κίνημα για την Ελεύθερη Μελανησία» με επικεφαλής τον Thomas Wanggai. Η απήχηση του πιθανότητα οφείλεται στο ότι αποτελούσε μια εναλλακτική στο πρόγραμμα της OPM: αφενός υποστήριζε την ίδρυση όχι χωριστού κράτους στη Δ. Παπούα αλλά ενός ευρύτερου Μελανησιακού κράτους που θα περιέκλειε τη Δ. Παπούα, την ΠΝΓ και το Βανουάτου, και αφετέρου ήταν αντίθετο στη χρήση βίας (ICG, 2006β, σ.5-6, MAR, 2010). Η θέση της OPM, πάντως, ως κατεξοχήν συμβόλου του αγώνα των Παπούα και του εθνικιστικού τους κινήματος δεν αμφισβητήθηκε την περίοδο που αναλύουμε από άλλον οργανωτικό φορέα. Προφανώς,

⁴²⁸ Οι δύο κατηγορίες αυτές πράγματι τέμνονται στην ταξινόμηση του Tilly (2003α, σ. 15, 110).

⁴²⁹ Τέτοιες οργανώσεις ήταν το «Κίνημα για την Ελευθερία της Δ. Παπούα» (MAR, 2010), η «Εθνικιστική Οργάνωση των Παπούα» (GENAPAN) (Chauvel, 2005, σ.91, υποσημ.25) το «Μελανησιακό Σοσιαλιστικό Κόμμα» (Osborne, 1985, σ.104), το «Εθνικό Μέτωπο των Παπούα» (Kirksey και Roemajaauw, 2002, σ.192), οι οργανώσεις PAVO και WPVF (MAR, 2010), ο «Σύνδεσμος των Φοιτητών της Δυτικής Παπούα» (Osborne, 1986, σ.58). Οι περισσότερες εξ αυτών, πάντως, εκτός από την τελευταία, δραστηριοποιούνταν κυρίως εκτός της Δ. Παπούα, κυρίως στην Ολλανδία και την ΠΝΓ, από μέλη της διασποράς των Παπούα.

όπως έχουμε συζητήσει στο εισαγωγικό κεφάλαιο, δεν πρέπει η δράση και η ιδεολογία μιας οργάνωσης να ανάγεται αυτομάτως στην ευρύτερη ομάδα που επιδιώκουν να αντιπροσωπεύουν· στην περίπτωση του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα, πάντως, ο κίνδυνος αβάσιμης ταύτισής του με τη δράση της κύριας οργάνωσής του (OPM) περιστέλλεται, λόγω του ότι το σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό της αποσχιστικής δράσης τελέστηκε υπό τη σημαία (ή επίκληση) του OPM και λόγω της ένθερμης υποστήριξης του γηγενούς πληθυσμού στον στόχο αλλά και (κατά πάσα πιθανότητα) τα μέσα του αγώνα της OPM (τα σημεία αυτά αναλύονται και παρακάτω). Πριν την ανάλυση της λειτουργίας των πέντε μηχανισμών θα προβούμε πρώτα σε μια σύντομη επισκόπηση της ιστορίας της OPM και μετά στην παρουσίαση των *κεντρικών χαρακτηριστικών της οργάνωσης*: δράσεις και ρεπερτόρια, οργανωτική δομή, ηγεσία, ιδεολογία, πόροι (αριθμός μαχητών, οπλισμός, χρηματοδότηση, εξωτερική βοήθεια, εσωτερική νομιμοποίηση)⁴³⁰. Τα χαρακτηριστικά αυτά θα μας βοηθήσουν στην αποτίμηση της λειτουργίας των πέντε μηχανισμών και στη διερεύνηση της σύνδεσης ελίτ-«μαζών» στην αποσχιστική κινητοποίηση.

Ιστορική διαδρομή της OPM

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι καταβολές της OPM εντοπίζονται στις τοπικές εξεγέρσεις που ξέσπασαν στη Δ. Παπούα ήδη από τα πρώτα χρόνια της ινδονησιακής εξουσίας. Δεν υπάρχει επίσημη ημερομηνία ή πράξη ίδρυσης της οργάνωσης, όμως η σύστασή της τοποθετείται στο 1965 στην περιοχή Arfak (στη βορειοδυτική χερσόνησο), με πρωτεργάτη τον Johan Ariks, ηγέτη της τοπικής εξέγερσης, εκ των παλαιότερων μελών της μορφωμένης ελίτ και ηγετών του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος (Webster, 2001, McGibbon, 2006, σ.26, Penders, 2002, σ.154-7). Την περίοδο αυτή και ως τη διεξαγωγή της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής το όνομα OPM χρησιμοποιούνταν ολοένα και πιο συχνά από τους γηγενείς εξεγερμένους. Σε προηγούμενη ενότητα έχουμε περιγράψει τις διάφορες εξεγέρσεις που εκδηλώθηκαν στην περιοχή, οι οποίες είχαν πρωτίστως αντι-ινδονησιακό χαρακτήρα (και όχι ακόμα έντονα εθνικιστικό) και οι οποίες ήταν συνδυασμός παραδοσιακών «αγροτικών» εξεγέρσεων και «πολιτικής» αντίθεσης στη διαφαινόμενη ενσωμάτωση στο ινδονησιακό κράτος (όπως φανερώνεται από τη συμμετοχή μελών του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος και γηγενών υπαλλήλων της διοίκησης). Η OPM, λοιπόν, ήταν δημιούργημα αυτής της περιόδου αναταραχών

⁴³⁰ Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν εν πολλοίς τη λίστα έξι χαρακτηριστικών των «ένοπλων ομάδων», που προτείνουν οι Shultz *et al* (2004, σ.47-52), ήτοι: 1) ηγεσία, 2) μέλη (*rank and file*), 3) οργανωτική δομή, λειτουργίες και πόροι, 4) ιδεολογία, 5) στρατηγική και τακτικές, 6) διασυνδέσεις με άλλους δρώντες. Την ανάλυση των περισσότερων εξ αυτών των χαρακτηριστικών προτείνει, όπως είδαμε, η προσέγγιση «προαπαιτούμενων κινητοποίησης» του Barany (βλέπε κεφ. 5), ενώ κάποια εξ αυτών (οργάνωση, ιδεολογία, ηγεσία, εξωτερική διάσταση) προτείνει και ο Premdas (1990, σ.23-4) ως απαραίτητα για τη μελέτη των αποσχιστικών κινήματων.

και τοπικών εξεγέρσεων, όμως «σε καμία περίπτωση δεν ήταν ο υποκινητής ή συντονιστής όλης της αντι-ινδονησιακής δραστηριότητας»· είχε αρχίσει όμως να γίνεται το «σύμβολο της αντίστασης» και να αποτελεί τον συνδετικό κρίκο, κυρίως συμβολικά και ιδεολογικά και σπανίως οργανωτικά και επιχειρησιακά, των διαφόρων εθνικιστικών πυρήνων (Osborne, 1985, σ.45). Αυτά τα χαρακτηριστικά – έντονος πολιτικός συμβολισμός, αδύναμη οργανωτική ισχύς – έμελλε να αποτελέσουν κυρίαρχα στοιχεία της OPM, τα οποία εξηγούν ταυτόχρονα δύο αντιφατικές πλευρές της: τη μικρή δύναμη και αποτελεσματικότητά της απ' τη μία και τη μεγάλη διάρκεια και μαζική υποστήριξη απ' την άλλη.

Η επίσημη ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία το 1969 σηματοδότησε και τη μετάβαση της δράσης από τις τοπικές εξεγέρσεις στον χαμηλής έντασης ανταρτοπόλεμο. Ηγετικές μορφές της οργάνωσης ήταν οι Seth Rumkorem και Jacob Prai, οι οποίοι κατέφυγαν στη ζούγκλα του νησιού στα τέλη της δεκαετίας του 1960-αρχές 1970. Εκεί οργάνωσαν μικρές ομάδες μαχητών, οι οποίες με κύριο πεδίο δράσης την ορεινή ενδοχώρα και τα σύνορα με την ΠΝΓ (στο έδαφος της οποίας συχνά έβρισκαν καταφύγιο) εμπλέκονταν σε σποραδικές αψιμαχίες με τον ινδονησιακό στρατό. Οι ομάδες των δύο ηγετών σχεδόν εξαρχής δρούσαν αυτόνομα και σταδιακά η αντιπαλότητα μεταξύ τους εντεινόταν· από το 1976-1977 συγκροτήθηκαν σε οργανωτικά διακριτές φράξιες και σε κάποιες περιπτώσεις η εσωτερική αντιπαράθεση εξελίχθηκε σε ένοπλη σύγκρουση. Εξίσου διαιρεμένη ήταν και η κοινότητα των Παπούα που διαβιούσε στο εξωτερικό, αποτελούμενη κυρίως από αυτο-εξόριστους της δεκαετίας του 1960 και πρόσφυγες που είχαν βρει καταφύγιο στην ΠΝΓ (πρωτίστως λόγω της δράσης του στρατού ενάντια στην OPM) και η οποία ανήκε στους ένθερμους οπαδούς της ανεξαρτησίας της Δ. Παπούα. Πολλοί από τους «πολιτικούς» ηγέτες του εθνικισμού των Παπούα και της OPM, ειδικότερα, ανήκαν στη διασπορική και προσφυγική κοινότητα. Οι δύο αντίπαλες φράξιες της OPM ενώθηκαν ξανά το 1984 (αλλά οι αντιπαλότητες στην εκτός Δ. Παπούα ηγεσία αποδείχθηκαν ισχυρότερες)· πάντως ποτέ η OPM δεν απέκτησε ισχυρές οργανωτικές δομές ούτε ισχυρή ηγεσία που να ασκεί αποτελεσματικό κεντρικό έλεγχο (Bell *et al*, 1986, σ.548, McGibbon, 2006, σ.27, Osborne, 1986, σ.56, 60). Γενικότερα, μπορούμε να κατατάξουμε την OPM στην κατηγορία των πολιτικών δρώντων που στο *DOC* αναφέρονται ως «διεκδικητές» (βλέπε κεφάλαιο 1).

Παρά την οργανωτική αδυναμία και τις εσωτερικές έριδες, η OPM κατάφερε να διασφαλίσει την παρουσία της ως σήμερα και να προβάλει έτσι μια αίσθηση συνέχειας καθώς και αταλάντευτης προσήλωσης στον κεντρικό αποσχιστικό στόχο, την απελευθέρωση από την ινδονησιακή εξουσία και την ίδρυση μιας ανεξάρτητης Δ. Παπούα. Παρότι η απειλή που προέβαλλε έναντι του ινδονησιακού κράτους και του καθεστώτος της Νέας Τάξης ήταν εξαιρετικά χαμηλή, ήταν σε θέση κατά την περίοδο που εξετάζουμε να προβεί σε κάποιες

ενέργειες που είχαν την αποδοχή και συμμετοχή όλων των συστατικών ομάδων της. Μια πρώτη τέτοια ήταν η διακήρυξη ανεξαρτησίας της Δ. Παπούα από τον Rumkorem την 1^η Ιουλίου 1971, μέσω του ραδιοφωνικού πομπού του καταληφθέντος φυλακίου της μεθοριακής περιοχής Waris. Παρότι το ακροατήριο της διακήρυξης αποτελούνταν περισσότερο από μέλη του ινδονησιακού στρατού, η συμβολική σημασία της πράξης ήταν φυσικά υψηλή για το ευρύτερο εθνικιστικό κίνημα και αποτέλεσε σημείο αναφοράς για όλες τις τοπικές διοικήσεις και φράξιες της OPM. Εξίσου μεγάλης υποστήριξης έτυχε και το «Προσωρινό Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Δυτικής Παπούα», το οποίο εκδόθηκε την ίδια χρονιά, ενώ τα σύμβολα που χρησιμοποιούσε η OPM απέκτησαν σχεδόν καθολική αποδοχή: αυτά ήταν η σημαία και ο ύμνος του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος, καθώς και το έμβλημα που απεικόνιζε ένα από τα πιο συνήθη πτηνά της Νέας Γουινέας και τη ρήση «Ένας Λαός, Μία Ψυχή» (Osborne, 1985, σ.56, 58, 1986, σ.55).

Εκτός από τη συμβολικού χαρακτήρα διακήρυξη ανεξαρτησίας, σημαντικότερα γεγονότα της αποσχιστικής δράσης κατά την περίοδο που εξετάζουμε ήταν οι εξεγέρσεις του 1977 και του 1984. Αναφορικά με την πρώτη, αυτή δεν αποτελούσε σχεδιασμένη ή ενορχηστρωμένη ενέργεια της OPM αλλά το ξέσπασμα μιας σειράς από τοπικές εξεγέρσεις, οι οποίες εξαπλώθηκαν γρήγορα μετά τον Απρίλιο του 1977 και εκδηλώθηκαν κυρίως στα ορεινά ενδότερα της Δ. Παπούα. Βαθύτερη αιτία, σύμφωνα με τους Budiardjo και Liong, ήταν η δυσφορία των ορεινών κοινοτήτων από τις πολιτικές βίαιου εκσυγχρονισμού της κυβέρνησης αλλά και η λειτουργία του ορυχείου της Freerort για ορισμένες εξ αυτών. Η πυροδότηση των εξεγέρσεων φαίνεται ότι προήλθε από την πίεση των αρχών προς τις γηγενείς κοινότητες να συμμετάσχουν στις εθνικές εκλογές του Μαΐου του 1977, και δη ψηφίζοντας το καθεστωτικό κόμμα Golkar. Πέρα από την άρνηση να συμμετάσχουν στην εκλογική διαδικασία, οι δράσεις των εξεγερμένων περιελάμβαναν επιθέσεις εναντίον φυλακίων και στρατιωτικών σωμάτων και την κατάληψη ή δολιοφθορά αεροδιαδρόμων (συχνά των μόνων τρόπων «σύγχρονης» σύνδεσης με τις δύσβατες ορεινές περιοχές). Οι ένοπλες ομάδες της OPM προφανώς προσπάθησαν να εκμεταλλευθούν αυτή την ευκαιρία και συμμετείχαν στις συγκρούσεις με τις μονάδες ασφαλείας· οι συνθήκες εξέγερσης επέτρεψαν, απ' ό,τι φαίνεται, στην OPM να έρθει σε επαφή και να κερδίσει την υποστήριξη διάφορων ορεινών φυλών και κοινοτήτων. Η εξέγερση κατεστάλη στο τέλος του 1977, αν και η OPM επιχείρησε να την αναζωπυρώσει με στοχευμένες ενέργειές της κατά το πρώτο μισό του 1978. Η καταστολή από τις ινδονησιακές δυνάμεις χαρακτηρίστηκε από ιδιαίτερη βιαιότητα και περιελάμβανε ακόμη και βομβαρδισμούς, οι οποίοι φυσικά εξόντωσαν και «αμάχους», ενώ ανάγκασαν κάποιες χιλιάδες κατοίκων να βρουν καταφύγιο στην ΠΝΓ. Η χρήση του εδάφους της νεοσύστατης τότε ΠΝΓ από ομάδες της OPM ανησύχησε την ινδονησιακή πλευρά, η οποία πίεζε την κυβέρνηση της ΠΝΓ να συνεργαστούν

στην καλύτερη επιτήρηση των (ανύπαρκτων ουσιαστικά) συνόρων και σε πιο σκληρή στάση απέναντι στην OPM και τους συμπαθούντες πρόσφυγες. Η σύλληψη του Prai το 1978 από δυνάμεις ασφαλείας της ΠΝΓ (τελικά του χορηγήθηκε άσυλο από τη Σουηδία) ήταν ενδεικτικό αυτής της πίεσης. Τέλος, η εξέγερση του 1977 περιελάμβανε και την πρώτη μεγάλης κλίμακας επίθεση του ένοπλου κινήματος ενάντια σε εγκαταστάσεις της Freeport (Budiardjo και Liong, 1988, σ.64, 67, May, 1980, σ.721-3, McGibbon, 2006, σ.30, Osborne, 1985, σ.65-72). Τα χρόνια μετά την εξέγερση του 1977 η στάση της ινδονησιακής κυβέρνησης απέναντι στην OPM σκλήρυνε: οι σποραδικές επιθέσεις των ομάδων της αντιμετωπιζόνταν με αντίποινα δυσανάλογης ισχύος (βομβαρδισμοί, εκκαθαριστικές επιχειρήσεις), που προκάλεσαν αρκετά θύματα μεταξύ αμάχων· στο πολιτικό επίπεδο η παρενέργεια ήταν η όξυνση των αντι-ινδονησιακών στάσεων και η αύξηση της υποστήριξης προς την OPM, κάτι που κατά την άποψη του Osborne ενδεχομένως δε θα συνέβαινε, αν ο στρατός αγνοούσε τις «ελάσσονες προκλήσεις» της αποσχιστικής οργάνωσης (Budiardjo και Liong, 1988, σ.70-71, Osborne, 1985, σ.58).

Η «εξέγερση» του 1984 αποτέλεσε μια σαφώς προσχεδιασμένη ενέργεια της OPM με τη συμμετοχή και των δύο αντίπαλων ομάδων, οι οποίες ήταν σε τροχιά επανένωσης (λόγω και του ότι οι δύο ηγέτες τους είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τη Δ. Παπούα). Βασική επιδίωξη ήταν να προκληθεί μαζικός ξεσηκωμός του γηγενούς πληθυσμού μετά τη συντονισμένη επίθεση και δολιοφθορά σε εγκαταστάσεις της πρωτεύουσας Jayapura (όπως το αεροδρόμιο, το λιμάνι, μονάδες ηλεκτρικής ενέργειας) και την απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων από τις φυλακές. Το σχέδιο ήταν σημαντικό από την άποψη της κινητοποίησης, καθότι αποτελούσε συνέργεια των αντάρτικων σωμάτων της OPM, του αστικού δικτύου ακτιβιστών, φοιτητών και διανοουμένων, καθώς και γηγενών στρατιωτών και αξιωματικών, οι οποίοι εκδήλωσαν την επιθυμία να λιποτακτήσουν και να ενωθούν με τις δυνάμεις των ανταρτών· μπορεί κανείς, δηλαδή, να εντοπίσει τον μηχανισμό της «μεσιτείας» σε αυτή τη διαδικασία, όπως και στην απροσχεδίαστη εξέγερση του 1977. Στην πράξη, πάντως, το σχέδιο αποτέλεσε παταγώδη αποτυχία για την OPM με ευρύτερες αρνητικές συνέπειες. Η αποτυχία οφείλεται όχι μόνο στον κακό επιχειρησιακό σχεδιασμό αλλά και στο ότι οι ινδονησιακές υπηρεσίες έλαβαν γνώση του σχεδίου πριν εκδηλωθούν οι σημαντικότερες ενέργειες (μόνο ελάσσονες εκδηλώθηκαν στη Jayapura αλλά και στις περιοχές Biak, Sorong και Manokwari). Οι δυνάμεις του στρατού βρήκαν αφορμή για τη διενέργεια ευρύτερων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων στη μεθόριο με την ΠΝΓ, οι οποίες προκάλεσαν πρωτοφανές προσφυγικό κύμα (τουλάχιστον 11.000 γηγενών) προς τη γειτονική χώρα. Το γεγονός αυτό, πάντως, προσέλκυσε για πρώτη φορά το διεθνές ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα στη Δ. Παπούα· φαίνεται ότι η OPM είχε προεξοφλήσει μια τέτοια εξέλιξη,

προωθώντας τη φυγή διαφόρων κοινοτήτων στην ΠΝΓ. Στο πολιτικό και επιχειρησιακό επίπεδο, πάντως, τα γεγονότα αυτά έβλαψαν την OPM: καταρχήν, αποτέλεσαν μια σημαντική στρατιωτική ήττα για την οργάνωση και κατέστησαν ξεκάθαρο ότι τέτοιες ενέργειες, που θα οδηγούσαν σε άμεση αντιπαράθεση με τις ινδονησιακές δυνάμεις, ήταν καταδικασμένες σε αποτυχία. Επιπλέον, αποδυναμώθηκε σημαντικά το δίκτυο ακτιβιστών και υποστηρικτών της Jayapura, το οποίο ήταν από τα πλέον εύρωστα, λόγω του κύματος συλλήψεων εναντίον υπόπτων ως συμπαθούντων της OPM (Bell *et al*, 1986, σ.548, Budiardjo και Liong, 1988, σ.71-2, McGibbon, 2006, σ.30-31, Osborne, 1985, σ.98-100, 1986, σ.59-60). Τα γεγονότα του 1984 φαίνεται ότι σηματοδότησαν κάποιες αλλαγές στην OPM: επήλθε ένα *modus vivendi* μεταξύ των διαφόρων ομάδων και διοικήσεων, που απέτρεψε την εμφάνιση βίαιων συγκρούσεων στο εσωτερικό της OPM, ενώ από το είδος των ενεργειών της οργάνωσης φάνηκε ότι οι ηγέτες της συμβιβάστηκαν με την ιδέα της συντριπτικής ανισορροπίας ισχύος και περιορίστηκαν σε μεμονωμένες επιθέσεις, οι οποίες όμως θα μπορούσαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και να δημοσιοποιήσουν τον αγώνα τους και τις συνθήκες στη Δ. Παπούα (McGibbon, 2006, σ.31). Το πιο γνωστό από αυτά τα περιστατικά ήταν η απαγωγή και ομηρία μιας ερευνητικής ομάδας 24 Ινδονήσιων και Ευρωπαίων (κάποιοι από το Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ) , η οποία διήρκεσε από τον Ιανουάριο ως τον Μάιο του 1996· οι τελευταίοι έξι Ευρωπαίοι όμηροι ελευθερώθηκαν μετά από επιχείρηση του ινδονησιακού στρατού, όμως δύο Ινδονήσιοι όμηροι σκοτώθηκαν από την ομάδα της OPM (Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.196, MAR, 2010).

Δράσεις και ρεπερτόρια

Στην ιστορική επισκόπηση, που μόλις κάναμε, καθώς και σε προηγούμενες σελίδες έχουμε αναφερθεί στο είδος της δράσης και τα ρεπερτόρια του αποσχιστικού κινήματος. Η γενική κατηγορία στην οποία εντάσσεται η δράση της OPM είναι αυτή της «ένοπλης εξέγερσης» (*insurgency*), με κυρίαρχες τις τακτικές ανταρτοπολέμου. Οι δράσεις της OPM και οι βασικοί στόχοι αφορούσαν κυρίως: *επιθέσεις* σε εγκαταστάσεις του στρατού και της αστυνομίας, *ενέδρες* σε περιπολίες του στρατού, επιθέσεις (και *δολιοφθορές*) σε οικονομικές εγκαταστάσεις, επιθέσεις σε οικισμούς εποίκων, *απαγωγές* (McGibbon, 2006, σ.31, Premdas και Nyamekye, 1979, σ.70). Σε συνδυασμό με τις λιγοστές εξεγέρσεις που μπόρεσαν να εκδηλωθούν (και σε έναν βαθμό μόνο μπορούν να συσχετιστούν με την OPM) μπορούμε να πούμε πως τα ρεπερτόρια της αποσχιστικής δράσης κατά την περίοδο της Νέας Τάξης ανήκουν πράγματι στην ειδικότερη κατηγορία των «εχθροπραξιών χαμηλής έντασης», με

κυρίαρχη υποκατηγορία τις «ένοπλες επιθέσεις κατά αρχών» (βλέπε πίνακα 15)⁴³¹. Προσπαθήσαμε με βάση δύο χρονολόγια (Cookson, 2004, MAR, 2010) να σχηματίσουμε μια εικόνα για τη συχνότητα, το είδος και τους στόχους των κυριότερων ενεργειών της ένοπλης αποσχιστικής δράσης κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Μια πρώτη επισήμανση που πρέπει να κάνουμε προκαταβολικά είναι πως ο πίνακας *δεν περιλαμβάνει τις διάφορες, μικρής κλίμακας, σποραδικές αλλά τακτικές συγκρούσεις μεταξύ ομάδων της OPM και των σωμάτων ασφαλείας*, είτε αυτές αφορούν ενέδρες από την πλευρά των ανταρτών είτε «τυχαίες» συναντήσεις που κατέληξαν σε ένοπλη αντιπαράθεση. Μια δεύτερη – αυτονόητη, αλλά απαραίτητη – επισήμανση είναι πως ο παρακάτω πίνακας είναι ενδεικτικός και επιχειρεί να αποτυπώσει κάποιες τάσεις και γενικά χαρακτηριστικά, δεν αποτελεί δηλαδή παρά έναν υποτυπώδη κατάλογο συγκρουσιακών γεγονότων. Η περιορισμένη πληροφόρηση και ενημέρωση για τα τεκταινόμενα στην περιοχή καθόλη τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης αποτελεί έναν από τους λόγους που πρέπει να μας κάνουν επιφυλακτικούς τόσο για το ακριβές περιεχόμενο των ενεργειών όσο και για την υποβάθμιση του αριθμού των καταγεγραμμένων ενεργειών.

Πίνακας 19. **Ένοπλες αποσχιστικές ενέργειες στη Δυτική Παπούα (1965-1998)**

Επιθέσεις σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις και προσωπικό (11)	Επιθέσεις σε οικονομικές εγκαταστάσεις (9)	Απαγωγές και κράτηση ομήρων (7)	Άλλες ένοπλες εθνικιστικές ενέργειες (& μεικτές περιπτώσεις) (14)
Ιούλιος 1965 Ιούλιος 1965 Ιανουάριος 1967 Απρίλιος 1969 Ιούνιος 1973 Απρίλιος 1977 Απρίλιος 1977 Απρίλιος 1977 Ιούνιος 1977 Οκτώβριος 1977 Νοέμβριος 1995	Μάιος 1965 Μάιος 1971 Ιούλιος 1977 Οκτώβριος 1981 Οκτώβριος 1981 Οκτώβριος 1984 Απρίλιος 1985 Αύγουστος 1996 Απρίλιος 1997	Μάιος 1978 Σεπτέμβριος 1978 Μάρτιος 1986 Απρίλιος 1986 Δεκέμβριος 1990 Νοέμβριος 1995 Ιανουάριος-Μάιος 1996	αρχές 1967 Ιανουάριος 1968 Φεβρουάριος 1968 Οκτώβριος 1981 Μάρτιος 1983 (?) 1983 Φεβρουάριος 1984 Φεβρουάριος 1984 Μάρτιος 1984 Αύγουστος 1984 Νοέμβριος 1985 Μάρτιος 1988 Οκτώβριος 1995

Πηγές: Cookson, 2004, MAR, 2010.

⁴³¹ Πάντως, ο Ayres με βάση τα στοιχεία της βάσης δεδομένων MAR κατατάσσει στην πέμπτη θέση της επταβάθμιας τακτικής κλίμακας τη σύγκρουση στη Δ. Παπούα («ενδιάμεσης έντασης ανταρτοπόλεμος»), καταγράφοντας 18.000 νεκρούς σε μάχες για την περίοδο 1963-1996 (Ayres, 2000, σ.118-9). Αυτή η κατάταξη πάντως έρχεται σε αντίθεση με τη συνήθη θεώρηση της σύγκρουσης στη Δ. Παπούα ως «ήσσονος», πιθανότατα γιατί η εκτίμηση των νεκρών *σε μάχες* είναι υπερβολική (αν και ο συνολικός αριθμός νεκρών είναι πιθανότατα μεγαλύτερος, όπως έχουμε δει).

Κάποιες πρόσθετες παρατηρήσεις που ίσως διευκολύνουν την κατανόηση του πίνακα και αποπειρώνται κάποιες ερμηνείες είναι οι εξής:

- Ο συνολικός αριθμός αποσχιστικών ενεργειών για την περίοδο που μελετάμε είναι 41. Σχεδόν όλες (εκτός από 3-4 περιπτώσεις, όπου δεν διευκρινίζεται η ταυτότητα των δρώντων) επιχειρήθηκαν από κάποια ομάδα της OPM.
- Οι ενέργειες της OPM που έλαβαν χώρα στα πλαίσια πολλαπλών τοπικών εξεγέρσεων (1965-1969, Απρίλιος-Ιούνιος 1977), τις οποίες δεν ενορχήστρωσε η ίδια, είναι 13. Αν εξαιρέσουμε αυτές τις ενέργειες, καθώς και τις 3 που έλαβαν χώρα κατά την αποτυχημένη εξέγερση του Φεβρουάριου του 1984, αντιστοιχεί κατά έτος λιγότερο από μια σημαντική ενέργεια. Παρότι, όπως είπαμε, δεν συμπεριλαμβάνουμε τις περισσότερες «καθημερινές» αψιμαχίες μεταξύ OPM-στρατού και υποψιαζόμαστε ότι ο αριθμός των ενεργειών είναι στην πραγματικότητα μεγαλύτερος, τα στοιχεία στηρίζουν την κοινά αποδεκτή στη σχετική βιβλιογραφία διαπίστωση πως η δράση της OPM, αν και χαρακτηρίστηκε από διάρκεια και κάποια περιοδικότητα (ήταν δηλαδή υπό μία έννοια «παρατεταμένη»), δεν συνιστούσε σοβαρή απειλή για τον ινδονησιακό στρατό, εκτός ίσως από την περίπτωση των δύο εξεγέρσεων και ενός ή δύο περιστατικών απαγωγών που απέκτησαν διεθνή δημοσιότητα (όπως αυτή που διήρκεσε από τον Ιανουάριο ως τον Μάιο του 1996). Από μια άποψη, αν λάβει κανείς υπόψη τον φτωχότατο οπλισμό της OPM (οι περισσότεροι μαχητές χρησιμοποιούσαν τόξα παρά σύγχρονα όπλα, όπως θα δούμε), η αραιή αλλά συστηματική παρενόχληση των στρατιωτικών δυνάμεων και οι σπάνιες επιτυχίες της μπορούν να θεωρηθούν ως επίτευγμα· οι Premdas και Nyamekye (1979, σ.69) αναφέρουν πως οι ενέδρες των μαχητών της OPM οδήγησαν για κάποια περίοδο τον στρατό να αναστείλει τις περιπολίες στις ζούγκλες της Δ. Παπούα. «Ποσοτικά», πάντως, οι στρατιωτικές μονάδες που επιχειρούσαν στη Δ. Παπούα ήταν πολύ λιγότερες απ' αυτές που καταδίωκαν το ένοπλο αποσχιστικό κίνημα FRETILIN στο Αν. Τιμόρ (Bell *et al*, 1986, σ.546, Premdas, 1985, σ.1061).
- Σχεδόν όλες οι ενέργειες της OPM έλαβαν χώρα εκτός αστικών κέντρων. Στις πηγές που βασίστηκε αυτός ο πίνακας δεν μπορεί κανείς να εντοπίσει πάνω από 5 μη βίαιες δράσεις με μαζική συμμετοχή (ύψωση σημαίας, πορεία, συγκέντρωση) στις πόλεις της Δ. Παπούα. Συνδυαστικά οι δύο αυτές παρατηρήσεις επιβεβαιώνουν ότι το αυταρχικό καθεστώς της Νέας Τάξης απέτρεπε μέσω της απαγόρευσης και καταστολής κάθε ειρηνική ή/και μαζική διαμαρτυρία με περιεχόμενο «αποσχιστικό»,

αφήνοντας έτσι περιθώριο μόνο για ένοπλη (αντάρτικη) δράση στην αχανή και συχνά δύσβατη ύπαιθρο της Δ. Παπούα, την οποία εκ των πραγμάτων δεν μπορούσε να ελέγχει απόλυτα. Μια ενδιαφέρουσα εξέλιξη, που ίσως φανερώνει τη σταδιακή αποδυνάμωση του καθεστώτος από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και προαναγγέλλει τη γεωγραφική και ποιοτική μεταμόρφωση της αποσχιστικής κινητοποίησης των Παπούα κατά την μετά Σουχάρτο περίοδο, είναι η εκδήλωση 4 περιπτώσεων βίαιων συγκρούσεων (οι τρεις θανατηφόρες) μεταξύ γηγενών διαδηλωτών και δυνάμεων ασφαλείας σε πόλεις της Δ. Παπούα μεταξύ Μαρτίου 1996 και Αυγούστου 1997⁴³².

Οργανωτική δομή Αν οι κινηματικές – και ευρύτερα οι πολιτικές – οργανώσεις μπορούν να ταξινομηθούν ως προς τη δομή τους ως ιεραρχικές, συγκεντρωτικές ή γραφειοκρατικές απ’ τη μία ή ως αποκεντρωμένες/δίκτυακές απ’ την άλλη, όπως έχουμε σημειώσει στο εισαγωγικό κεφάλαιο, τότε χωρίς αμφιβολία η OPM μπορεί να θεωρηθεί ως παράδειγμα οργάνωσης με χαλαρή, μη ιεραρχική δομή. Κατά τους Kirksey και Roemajauw (2002, σ.190) η OPM είναι «ένας πολιτισμικός θεσμός παρά μια γραφειοκρατία», και μάλιστα σ’ αυτή την «ευέλικτη οργανωτική δομή» αποδίδουν τη διάρκεια της οργάνωσης. Συναφώς, κατά τους Bell *et al* (1986, σ.546-7) η OPM είναι «περισσότερο κίνημα παρά οργάνωση», της οποίας η διάρκεια παρέχει «συμβολική συνέχεια» στο εθνικιστικό κίνημα, ενώ κατά τον Kivimäki (2006, σ.30) είναι «περισσότερο ιδέα ή μια ομπρέλα της αντίστασης των Παπούα παρά μια οργάνωση»· απ’ την άλλη, όμως, σωστά και οι δύο αυτές μελέτες επισημαίνουν ότι αδύναμη οργάνωση συνεπάγεται και δυσχέρειες στην πολιτική και στρατιωτική δράση. Η OPM διέθετε οργανωτικές δομές τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό (Premdas και Nyamekye, 1979, σ.68). Πάντως, πρέπει εξ αρχής να τονίσουμε πως η διάρθρωση αυτών των δομών καθώς και ο ακριβής ρόλος και η λειτουργία των διαφόρων οργάνων είναι κάτι που σπανίως περιγράφεται στη σχετική βιβλιογραφία, ενδεικτικό πιθανότατα της έλλειψης ενός στοιχειωδώς συμπαγούς οργανωτικού σκελετού.

Ξεκινώντας από τη δομή της OPM στη Δ. Παπούα, αυτή είχε στο επίκεντρό της την αντάρτικη δράση. Οι Bell *et al* (1986, σ.547) αναφέρονται στην ύπαρξη – πέραν των αντάρτικων ομάδων - αστικών δικτύων μελών και υποστηρικτών της OPM· οι εθνικιστικοί αυτοί πυρήνες ήταν προφανώς μυστικοί, όμως φαίνεται ότι δεν είχαν σημαντικά περιθώρια δράσης.

⁴³² Στις δύο περιπτώσεις αφορμή υπήρξαν περιστατικά συνδεόμενα με το ορυχείο της Freeport, στην τρίτη ο περίεργος θάνατος του εθνικιστή ηγέτη Wanggai στη φυλακή και στην τέταρτη οι αδιαφανείς διαδικασίες πρόσληψης δημοσίων υπαλλήλων στην πόλη Nabire.

Επιπλέον, δεν προκύπτει με σαφήνεια από τη βιβλιογραφία ποια ήταν η ακριβής θέση τους στη δομή της οργάνωσης, ποιος ο ρόλος τους, ποιες και πόσο στενές ήταν οι σχέσεις τους με τις αντάρτικες ομάδες (ή τους πυρήνες στην Ευρώπη και την ΠΝΓ) κλπ. (κάποιες γενικές βιβλιογραφικές αναφορές τις συζητάμε παρακάτω στα πλαίσια του μηχανισμού της *μεσιτείας*). Μπορεί κανείς να κάνει κάποιες υποθέσεις επ' αυτών των ερωτημάτων, όμως από την έλλειψη αρκετών και κατατοπιστικών αναφορών στη βιβλιογραφία μπορεί κανείς να συμπεράνει πως αυτά τα αστικά δίκτυα ούτε ιδιαίτερα πολυπληθή ήταν ούτε διαδραμάτισαν κάποιον σημαντικό ρόλο στην αποσχιστική κινητοποίηση. Επιστρέφοντας, λοιπόν, στις αντάρτικες ομάδες και τη δομή τους, παρατηρούμε ότι σε πιο πρόσφατες μελέτες σημειώνεται πως η OPM αποτελείται από έξι διοικήσεις (ICG, 2006β, σ.4, NSAG, 2008, Scoop, 2006)· άλλοι αναφέρονται στην ύπαρξη επτά ή τεσσάρων διοικήσεων (Lintner, 2009). Αναφερόμενος στην αρχή της δεκαετίας του 1990 ο Elmslie (2002, σ.49, 55), καταγράφει την ύπαρξη οκτώ στρατιωτικών διοικήσεων. Ενδεικτικά, σημειώνουμε πως το GAM στο Ατσέχ κατά την τρίτη και πιο μαζική φάση του (1999-2005) ήταν οργανωμένο σε 17 διοικήσεις σε μια περιοχή που αντιστοιχεί περίπου στο 1/8 της Δ. Παπούα (Ross, 2005, σ.49). Επιπλέον, δεν είναι πάντοτε όλες οι διοικήσεις της OPM ενεργές, ενώ, όπως έχουμε πει, οι πλέον δραστήριες είναι αυτές κοντά στα σύνορα με την ΠΝΓ και στα ενδότερα ορεινά. Η χωροθέτηση των διοικήσεων ακολουθούσε τις τότε διοικητικές διαιρέσεις της περιοχής (Elmslie, 2002, σ.55). Σε κάθε περίπτωση, οι διοικήσεις αυτές δρούσαν εν πολλοίς ανεξάρτητα η μία από την άλλη και σημείο αναφοράς τους ήταν ο εκάστοτε τοπικός διοικητής, πρόσωπο που κατά κανόνα προερχόταν από κάποια τοπική φυλή και απολάμβανε κάποιου κύρους (ICG, 2006β, σ.4, NSAG, 2008). Βεβαίως το ζήτημα της κεντρικής διοίκησης και ηγεσίας της οργάνωσης τέθηκε σε διάφορες περιπτώσεις· η αντιπαλότητα (που κλιμακώθηκε σε ένοπλη σύγκρουση σε κάποιες περιπτώσεις) μεταξύ των ομάδων του Rumkorem και του Prai είχε στο επίκεντρό της τη διεκδίκηση της ηγεσίας του κινήματος.

Όπως προαναφέρθηκε, οι δύο φράξιες είχαν αποκτήσει ιδιαίτερα οργανωτικά χαρακτηριστικά ως το 1976-77. Η ομάδα του Rumkorem ονομαζόταν Victoria και ο στρατιωτικός της βραχίονας «Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός» (TPN)· η ονομασία αυτή διατηρείται ως σήμερα από το ένοπλο τμήμα της OPM, αν και στην πραγματικότητα δεν υπάρχει σχεδόν καμία οργανωτική διαφοροποίηση μεταξύ OPM και TPN. Επίσης, ο Rumkorem ίδρυσε το 1971 μια δεκαμελή «Προσωρινή Επαναστατική Κυβέρνηση», στην οποία τυπικά συμμετείχαν μέλη της διασπορικής και προσφυγικής κοινότητας. Η ομάδα του Prai, από την άλλη, ονομαζόταν PEMKA («Αποκατάσταση της Δικαιοσύνης») και ο στρατιωτικός της βραχίονας «Ομάδα Εθνικής Απελευθέρωσης» (PAPENAL). Στα πρότυπα της φράξιας του Rumkorem ο Prai προχώρησε στη σύσταση μιας τρόπον τινά επαναστατικής κυβέρνησης, της «De facto

Κυβέρνησης της Δυτικής Παπούα» (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.659). Αν και ο Rumkorem είχε συγκροτήσει νωρίτερα την ομάδα του, η PEMKA του Prai φαίνεται ότι ήταν ισχυρότερη στα τέλη της δεκαετίας 1970-αρχές 1980: σύμφωνα με τον ίδιο τον Rumkorem διέθετε 1.600 μαχητές (έναντι 500 της Ομάδας Victoria), ενώ διέθετε μεγαλύτερη υποστήριξη μεταξύ της διασποράς στην Ευρώπη (ο εκ των επιφανέστερων ηγετών του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος Nicholaas Jouwe είχε οριστεί επικεφαλής της επαναστατικής κυβέρνησης της PEMKA) (Osborne, 1985, σ.64, 1985, σ.56-61). Μετά την αναγκαστική φυγή των δύο ηγετών οι δύο φράξιες συνέχισαν τη χωριστή δράση τους για ένα διάστημα, αν και πλέον αναδιοργανωμένες, αποδυναμωμένες και χωρίς να εμπλέκονται σε μεταξύ τους βίαιες συγκρούσεις. Περιέργως, παρά τον κίνδυνο του διχασμού, οι δύο φράξιες διέθεταν χαρακτηριστικά που η OPM δεν απέκτησε: ισχυρή ηγεσία και μια στοιχειωδώς στιβαρή οργανωτική υπόσταση και διάρθρωση. Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 διάφοροι διεκδίκησαν την ηγεσία (ή ισχυρίστηκαν πως την κατέλαβαν) της τύποις συγκροτημένης Κεντρικής Διοίκησης. Ο Elmslie αναφέρει ότι το 1992 διενεργήθηκαν μάλιστα εκλογές μεταξύ μελών και υποστηρικτών της OPM στη Δ. Παπούα και τα στρατόπεδα προσφύγων στην ΠΝΓ για την ηγεσία της οργάνωσης. Ο αριθμός των 9.000 συμμετεχόντων που δόθηκε από την OPM δεν είναι αμελητέος, εφόσον ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Νικητής των εκλογών αναδείχθηκε ο John Somer, ο οποίος ορίστηκε Πρόεδρος της OPM και Γενικός Διοικητής της στρατιωτικής πτέρυγας (Elmslie, 2002, σ.49-50). Ο ίδιος συνέχισε να υπογράφει ως Ανώτατος Διοικητής σε διάγγελμά του περίπου 10 χρόνια μετά (AWPA, 2003). Πάντως το γεγονός πως τυπικά υπήρχε θέση Ανώτατου Διοικητή δεν συνεπάγεται σε καμία περίπτωση πως υπήρχε αποτελεσματικός κεντρικός έλεγχος και αυστηρή κάθετη ιεραρχική δομή στην OPM· πιο σημαντική ήταν η απουσία συντονισμού. Μόλις το καλοκαίρι του 2006 διάφοροι διοικητές της OPM (πιθανότατα όχι παραπάνω από δέκα) συναντήθηκαν στην ΠΝΓ με σκοπό τη συγκρότηση ενιαίας διοικητικής δομής (Scoop, 2006). Λίγους μήνες μετά διενεργήθηκε η «Πρώτη Εθνική Συνέλευση» της OPM, όπου ορίστηκε νέος Ανώτατος Διοικητής ο Titus Murib· ταυτόχρονα ορίστηκε πληθώρα νέων θέσεων και οργάνων (Αναπληρωτής Ανώτατος Διοικητής, Πρόεδρος και Αντιπρόεδρος «Στρατιωτικού Συμβουλίου», Αρχηγός και Υπαρχηγός «Επιτελείου») (SPM News, 2006). Μια έκθεση της ICG (2010α, σ.5) σημείωνε πως ο τίτλος «Ανώτατος Διοικητής» αποτελούσε «μια κάπως παραπλανητική ονομασία δεδομένης της έντονα αποκεντρωμένης φύσης της οργάνωσης». Η αδικαιολόγητη δημιουργία τόσων θέσεων με ηχηρούς τίτλους σε μια μικρή και αδύναμη οργάνωση, σε συνδυασμό με τη ρητή απόφαση τήρησης ισορροπιών στην κατανομή τους μεταξύ «παραλιακών» και «ορεινών» περιοχών (SPM News, 2006), υποδεικνύει ότι αυτή η πρόσφατη απόφαση αποτελεί προσπάθεια αντιμετώπισης εσωτερικών ανταγωνισμών, αυτόνομων στρατηγικών και έλλειψης συντονισμού,

όχι μέσω δημιουργίας μιας ενιαίας δομής αλλά μέσω της συγκρότησης μιας εν πολλοίς συλλογικής ηγεσίας και ενός συνασπισμού στη βάση κοινού συμφέροντος. Το γεγονός πως οι συναντήσεις του 2006 περιγράφονται ως «ιστορικές» (Scoop, 2006) ή θεωρούνται από την ίδια την οργάνωση ότι σηματοδοτούν «ένα νέο κεφάλαιο» (SPM News, 2006) υποδεικνύει τη διαχρονική έλλειψη - τουλάχιστον ως πολύ πρόσφατα - μιας παγιωμένης και σαφώς προσδιορισμένης οργανωτικής διάρθρωσης, ενός μόνιμου κέντρου συντονισμού, λήψης και επιβολής αποφάσεων και μιας ισχυρής, νομιμοποιημένης ηγεσίας⁴³³.

Ποιοι ήταν οι λόγοι του φραξιονισμού (μέσα της δεκαετίας 1970 – μέσα δεκαετίας 1980) και των γενικότερων εσωτερικών ανταγωνισμών εντός της OPM; Ίσως είναι σημαντικό να δώσουμε κάποιες σύντομες απαντήσεις, καθώς οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί ασφαλώς συνδέονται με τη μη συγκεντρωτική δομή της OPM και συνετέλεσαν στην οργανωτική ισχνότητά της. Το ότι αυτό συνέβη στην περίπτωση της OPM, πρέπει να σημειώσουμε, δε σημαίνει βέβαια ότι μια οριζόντια, δικτυακή δομή είναι αναγκαστικά αποτέλεσμα εσωτερικών ανταγωνισμών ούτε ότι αναγκαστικά οι εσωτερικές έριδες και διαπάλες - συχνές άλλωστε σε πολλές κινηματικές οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένων των εθνικιστικών και απελευθερωτικών – προδικάζουν μια χαλαρή οργανωτική δομή. Όσον αφορά την OPM, λοιπόν, οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί τόσο σε αυτή την περίοδο όσο και αργότερα δε φαίνεται να έχουν – ούτε καν να επενδύονται με - ιδεολογικές προεκτάσεις. Στην περίπτωση των Rumkorem και Prai διάφοροι έχουν υπαινιχθεί την ύπαρξη τέτοιων διαφορών, όμως οι αναφορές είναι αντικρουόμενες: κάποιες αναφέρουν τον ένα ως πιο «αριστερό», «ριζοσπάστη» ή «φιλο-κομμουνιστή» και κάποιες τον άλλο (May, 1980, σ.724, McGibbon, 2006, σ.27, Premdas, 1985, σ.1061, Premdas και Nyamekye, 1979, σ.70, Savage, 1978, σ.991). Η αλήθεια είναι πως ο Rumkorem υποστήριζε κάποια περίοδο την ανάγκη να αποταθεί η οργάνωση μόνο για την προμήθεια όπλων στο σοβιετικό μπλοκ· η διαφωνία του Prai, ο οποίος υποστήριζε την «αυτάρκεια», ήταν ο λόγος ή η αφορμή που διέρρηξε τις ήδη τεταμένες σχέσεις τους (Osborne, 1985, σ.55, 1986, σ.56). Στην πραγματικότητα οι ιδεολογικές διαφορές των δύο ηγετών ήταν ελάχιστες· η ιδεολογία τους έχει περιγραφεί «μετριοπαθής», «αντι-κομμουνιστική» και - καταχρηστικά ίσως - «χριστιανο-δημοκρατική», με την έννοια της μεγάλης σημασίας που είχε γι' αυτούς η χριστιανική πίστη καθώς και μια γενική δέσμευση για τη δημιουργία μιας δημοκρατίας, όταν η Δ. Παπούα απελευθερωνόταν (Budiardjo και Liong, 1988, σ.65, Osborne, 1985, σ.52, 54,

⁴³³ Ένα πρόσφατο παράδειγμα, που φαίνεται να επιβεβαιώνει τη συνέχιση αυτών των ανεπαρκειών, είναι ότι σε ανακοίνωση κεντρικού οργάνου της οργάνωσης, όπου ανακοινώνεται ο αντικαταστάτης του φονευθέντα από τις ινδονησιακές δυνάμεις διοικητή Kelly Kwalik, υποδεικνύεται τρεις φορές η συμμόρφωση των τοπικών δυνάμεων με την απόφαση (WPNCL, 2010α).

Premdas, 1985, σ.1061, Premdas και Nyamekye, 1979, σ.70). Γενικότερα, η έλλειψη συμπαγών ιδεολογικών ρευμάτων στο εσωτερικό της OPM (όπως θα δούμε και λίγο παρακάτω) δεν δικαιολογεί την απόδοση των εσωτερικών ανταγωνισμών σε διαφορετικές ιδεολογίες. Οι προσωπικές αντιπαλότητες έπαιξαν κάποιον ρόλο για την αντιπαλότητα τόσο μεταξύ των Rumkorem και Prai όσο και μεταξύ άλλων διοικητών της OPM (Budiardjo και Liong, 1988, σ.65). Ο Bohane (2008) αποδίδει τις προσωπικές αντιδικίες στα πλαίσια του αποσχιστικού κινήματος στις παραδοσιακές μορφές και δομές ηγεσίας («*Melanesian 'Big Man' Politics*»). Αν και οι περισσότεροι διοικητές και ηγέτες της OPM ήταν σχετικά μορφωμένοι (βλέπε παρακάτω) και γενικώς ανήκαν στα «μοντέρνα» στρώματα του πληθυσμού, φαίνεται πως οι παραδοσιακές αξίες περί ηγεσίας και η παραδοσιακή αυτονομία των τοπικών κοινοτήτων ήταν παράγοντες που δρούσαν ανασχετικά στην αποδοχή υπαγωγής σε μια οργάνωση με ιεραρχική δομή και κεντρικό έλεγχο και ευνοούσαν την ανεξάρτητη, παράλληλη δράση. Κάποιον ρόλο επίσης έπαιξαν και οι φυλετικές διαιρέσεις (Budiardjo και Liong, 1988, σ.65). Θεωρητικά η OPM ως εθνικιστική οργάνωση θα έπρεπε να ανήκει στους κατεξοχήν εκφραστές μιας κοινής παν-Παπούα ταυτότητας. Παρ' όλα αυτά, όπως έχουμε πει, στα πρώτα βήματά του ο γηγενής εθνικισμός βασίστηκε στις διάχυτες αντι-ινδονησιακές στάσεις παρά σε μια «θετική» αίσθηση ταυτότητας. Έτσι, φαίνεται ότι η OPM, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια της δράσης της, είχε ως στοιχείο συνοχής πρωτίστως την αντίθεση στην ινδονησιακή εξουσία και την επιθυμία για απελευθέρωση ολόκληρης της Δ. Παπούα. Αυτό σήμαινε βέβαια πως οι εσωτερικές, πολιτισμικές διαιρέσεις υποβαθμιζόνταν, όμως η ισχύς των τοπικών, φυλετικών προσδέσεων δεν είχε ελαττωθεί σημαντικά. Η ομάδα του Rumkorem, για παράδειγμα, απαρτιζόταν αρχικά από μαχητές που προέρχονταν κυρίως από το νησί Biak (Osborne, 1985, σ.65, 1986, σ.54). Πάντως, κάποια χρόνια αργότερα τόσο η ομάδα Victoria όσο και PEMKA απέκτησαν περισσότερο πλουραλιστική - ως προς τη φυλετική κοινότητα καταγωγής των μελών τους - σύσταση (Osborne, 1985, σ.94). Αναγκαστικά, πάντως, οι κατά τόπους διοικήσεις της OPM συνδέονταν (για λόγους στελέχωσης, υποστήριξης και κάλυψης) με τις φυλετικές ομάδες στην περιοχή δράσης τους και σε έναν βαθμό απηχούσαν την ιδιαίτερη ταυτότητα και επιδιώξεις τους· επιπλέον, κάθε μεγάλη φυλή έχει και τον δικό της «ήρωα» στην OPM (Rumbiak, 2001). Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν εν μέρει την υπόθεση του Gates (2002, σ.127) πως η μεγάλη γεωγραφική έκταση ευνοεί τη διάσπαση μιας ένοπλης οργάνωσης, συνήθως στη βάση εθνοτικών ή ιδεολογικών διαφορών (ιδιαίτερα ελλείπει υλικών ανταμοιβών)⁴³⁴.

⁴³⁴ Στην περίπτωση της OPM δεν είχαμε διάσπαση, αλλά φραξιονισμό και κατακερματισμό της οργανωτικής δομής· επιπλέον, ο κατακερματισμός αυτός ήταν εν μέρει εθνοτικός, με την έννοια ότι ακολουθούσε σε έναν βαθμό τις φυλετικές (*tribal*) διαφορές.

Επανερχόμενοι στο καθαυτό ζήτημα της οργανωτικής δομής της OPM, είπαμε πως αυτή εκτεινόταν όχι μόνο εντός της Δ. Παπούα αλλά και στο εξωτερικό. Και σε αυτούς τους οργανωτικούς σχηματισμούς, πάντως, δεν μπορεί να διακρίνει κανείς εύκολα μια μόνιμη και σταθερή οργανωτική διάρθρωση ούτε να εντοπίσει την ακριβή σχέση με την OPM. Στις περισσότερες περιπτώσεις επρόκειτο για πυρήνες και δίκτυα που προωθούσαν τον στόχο της ανεξάρτητης Δ. Παπούα, οι οποίοι συχνά (αλλά όχι πάντα) ήταν σε επαφή με την OPM ή κάποια ομάδα αυτής. Συνήθως οι επαφές αυτές είχαν τον χαρακτήρα (ρευστών και μεταβαλλόμενων) συμμαχιών και σπανιότερα αποκτούσαν και κάποια πιο επίσημη σύνδεση με την OPM. Οι τρεις χώρες στις οποίες υπήρχαν τέτοιοι πυρήνες ήταν: α) η Ολλανδία, όπου το κίνημα κυριαρχούνταν από την πρώιμη εθνικιστική ελίτ, που είχε εγκαταλείψει τη Δ. Παπούα μετά το 1962, και ήταν χωρισμένο σε δύο κύριους - πολιτικά «συντηρητικούς» - οργανωτικούς σχηματισμούς· β) η Σενεγάλη, όπου λειτουργούσε - παρά το μικρό μέγεθος της κοινότητας των Παπούα - επίσημο γραφείο συνδεδεμένο με την «Προσωρινή Επαναστατική Κυβέρνηση» του Rumkorem με επικεφαλής επίσης ένα μέλος της πρώιμης εθνικιστικής ελίτ⁴³⁵, και γ) η ΠΝΓ, όπου ζούσε η μεγαλύτερη κοινότητα, κυρίως σε προσφυγικούς καταυλισμούς, από την οποία φαίνεται ότι εξαρτιόταν και μεγάλο μέρος της πληροφόρησης για τα τεκταινόμενα στη Δ. Παπούα. Στα πλαίσια αυτής της κοινότητας, μέλη της οποίας ήταν μαχητές της OPM, είχαν δημιουργηθεί διάφορες ομάδες και σχηματισμοί, οι οποίοι εμπλέκονταν τόσο στους ανταγωνισμούς των αντίπαλων ομάδων στη Δ. Παπούα όσο και - όπως φαίνεται - στις επιχειρήσεις και ευρύτερες δραστηριότητες της οργάνωσης. Για κάποιο διάστημα λειτουργούσε και μια μαρξιστικού προσανατολισμού ομάδα εντός της προσφυγικής κοινότητας. Η σύνθεση αυτής της κοινότητας ήταν ρευστή, καθότι η παραμονή των περισσότερων στο έδαφος της Δ. Παπούα ήταν πρόσκαιρη (May, 1980, σ.724-5, Osborne, 1985, σ.32, 1986, σ.54, 62-3). Μπορούμε να προσθέσουμε και τη λειτουργία «γραφείου» της OPM στο Βανουάτου, αρχικά με υπεύθυνο τον Rex Rumakiek και πιο πρόσφατα τον J.O. Ondawame (πρώην συνεργάτη του Prai), ο οποίος (αυτο-)προβάλλεται ως ο εκπρόσωπος της OPM στο εξωτερικό (King, 2004, σ.48, Osborne, 1985, σ.93). Οι ανταγωνισμοί και αντιπαλότητες στο εσωτερικό της διασπορικής και προσφυγικής κοινότητας συνεχίζονται ως σήμερα (π.χ. Lintner, 2009), αν και ήταν περισσότερο οξείες κατά τη δεκαετία του 1970, ιδιαίτερα στην ΠΝΓ, εντείνοντας έτσι και τον φραξιονισμό στο εσωτερικό των αντάρτικων ομάδων (66, Osborne, 1986, σ.63).

Συμπερασματικά, η δομή της OPM δεν συνίστατο σε έναν κάθετα οργανωμένο σχηματισμό

⁴³⁵ Η πρωτοβουλία να δημιουργηθεί γραφείο στη Σενεγάλη πρέπει να συνδέεται με τη διαδικασία «φυλετικοποίησης» της ταυτότητας των Παπούα. Ο Osborne (1985, σ.32) αναφέρει πως το γραφείο της Σενεγάλης ανέπτυξε δεσμούς με κινήματα άλλων «μαύρων λαών», συμπεριλαμβανομένων των Αφρο-αμερικανών.

με ισχυρό κεντρικό έλεγχο αλλά σε μια παράλληλη διάταξη χαλαρά συνδεδεμένων ομάδων. Ποιες ήταν οι αιτίες και τι μπορεί να σήμαινε αυτό όχι μόνο για την αποτελεσματικότητα της δράσης της αλλά και για την ίδια τη διαδικασία της κινητοποίησης που μας ενδιαφέρει πρωτίστως εδώ; Ως προς τις αιτίες, κάποιες τις έχουμε ήδη αναφέρει και υπαινιχθεί και άλλες τις αναλύουμε λίγο παρακάτω. Τέτοιες αιτίες, άλλες λιγότερο και άλλες περισσότερο σημαντικές, ήταν: α) ο φραξιονισμός που εκδηλώθηκε σχετικά νωρίς, β) οι φυλετικές διαιρέσεις και τοπικοί ανταγωνισμοί στο εσωτερικό της γηγενούς κοινωνίας, γ) η απουσία οργανωτικής εμπειρίας και «τεχνογνωσίας», καθώς και η έλλειψη προϋπαρχουσών ισχυρών οργανώσεων, στις οποίες θα μπορούσε να στηριχθεί η OPM (αυτό που με όρους κοινωνικών μηχανισμών θα χαρακτηρίζαμε αδύναμη *ιδιοποίηση οργανωτικών δομών*), δ) η έλλειψη οργανωτικών πόρων, και κυρίως χρηματοδότησης, ε) η απουσία ευρέως νομιμοποιημένης ηγεσίας, στ) η απουσία μιας συνεκτικής ιδεολογίας, ζ) η κρατική καταστολή και η συντριπτική ισχύς του ινδονησιακού στρατού, και η) αυτό που ο McGibbon εύστοχα ονόμασε «τυραννία της γεωγραφίας» της Δ. Παπούα· από τη μία, η μεγάλη απόσταση από το κέντρο – τα 630 χλμ περίπου απόστασης από την Τζακάρτα καθιστούν τη σύγκρουση της Δ. Παπούα την πιο απομακρυσμένη από την πρωτεύουσα σύγκρουση της βάσης δεδομένων που χρησιμοποιούν οι Buhaug *et al* (2009, σ.557) – και ο ορεινός και δύσβατος χαρακτήρας της περιοχής αποτελούν γεωγραφικούς παράγοντες που ευνοούν την εκδήλωση ανταρτοπολέμου γενικότερα και ένοπλης αποσχιστικής δράσης ειδικότερα (*βλέπε πίνακα 16*)· από την άλλη, όμως, η πραγματικά αχανής έκταση της Δ. Παπούα και το συχνά αφιλόξενο περιβάλλον – οι ίδιοι δηλαδή παράγοντες που έκαναν δυνατή την ανάδυση της αποσχιστικής δράσης – αποτέλεσαν ανασχετικούς παράγοντες όχι μόνο της *αποτελεσματικότητας* της δράσης αλλά και της οργανωτικής ανάπτυξης της OPM που εξετάζουμε εδώ· το «απαγορευτικά ορεινό έδαφος και τα έλη στα πεδινά [...] εμπόδισαν την οργανωτική ανάπτυξη» της οργάνωσης, δυσχεραίνοντας μεταξύ άλλων την επικοινωνία μεταξύ ομάδων και διοικήσεων και, άρα, καθιστώντας τιτάνιο το έργο του κεντρικού συντονισμού (McGibbon, 2006, σ.29-30).

Αναφορικά με το ποιαν επίπτωση μπορεί να είχε η χαλαρή, αποκεντρωμένη δομή της OPM στη διαδικασία της κινητοποίησης και διεξαγωγής της συλλογικής δράσης, είναι κάτι που θα αποτιμήσουμε συνολικότερα στα πλαίσια της εξέτασης των μηχανισμών, μπορούμε όμως εδώ να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις. Πρώτον, η χαλαρότητα και η ισχνότητα της οργανωτικής δομής δεν συνεπάγεται αυτόματα και χαλαρότητα ή ισχνότητα της πολιτικής συνοχής. Πολλές οργανώσεις «μη κρατικών δρώντων» συνίστανται σε οριζόντια, αυτόνομα δίκτυα, χωρίς κεντρικό έλεγχο, τα οποία διατηρούν την κοινή τους δέσμευση σε έναν πολιτικό στόχο και μια πολιτική ατζέντα (Duyvensteyn, 2007, σ.7). Στην περίπτωση της OPM, ο κοινός αντίπαλος και η

επιδίωξη της απελευθέρωσης και ανεξαρτησίας διασφάλισαν πράγματι μια σημαντική πολιτική συνοχή, η οποία άλλωστε μας επιτρέπει να μιλάμε για μια - έστω αδύναμη - οργάνωση. Δεύτερον, φαίνεται να υφίσταται μια ευρεία συμφωνία στη βιβλιογραφία ως προς το ότι οι μεν οργανώσεις με συγκεντρωτική, ιεραρχική δομή τείνουν να είναι ισχυρότερες και πιο αποτελεσματικές (πχ. μέσω ευχερέστερης συσσώρευσης υλικών και θεσμικών πόρων), οι δε αποκεντρωμένες οργανώσεις διαθέτουν καλύτερες προοπτικές «κινητοποίησης από τα κάτω», δηλαδή μαζικής συμμετοχής και προσέλκυσης μελών και υποστηρικτών (Jenkins, 1983, σ.542). Έχει υποστηριχθεί, όμως, πως αυτό το υποτιθέμενο πλεονέκτημα των αποκεντρωμένων οργανώσεων εξανεμίζεται ή εξασθενεί σημαντικά από το γεγονός πως οι χαλαρές δομές τους και ο πλημμελής κεντρικός συντονισμός που τις χαρακτηρίζει τις δυσκολεύει να «διαχειριστούν» ή να υποστηρίξουν κινητοποίηση μεγάλης κλίμακας (Jenkins, 1983, σ.542). Στην περίπτωση της OPM αυτή η αδυναμία ήταν καταφανής. Ακόμα όμως και στον θεωρητικώς «προνομιακό» τομέα τέτοιου τύπου οργανώσεων, την αμεσότερη επαφή με τα ευρύτερα στρώματα και την κινητοποίησή τους, η OPM δεν ήταν ιδιαίτερα επιτυχημένη· πέτυχε μεν να κερδίσει την υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας των γηγενών, όμως δεν κατάφερε να τους κινητοποιήσει πολιτικά και να στρατολογήσει ικανό αριθμό μαχητών. Η οργανωτική αδυναμία της συνεπαγόταν πως δεν μπορούσε να παράσχει υλικές ανταμοιβές, παρά μόνον άυλες σε έναν βαθμό, στους μαχητές της, ούτε να επιβάλει ποινές στους «λιποτάκτες», στοιχεία σημαντικά κατά τον Gates (2002, σ.115-6) για την προσέλκυση και διατήρηση ικανής δύναμης σε περιπτώσεις ένοπλων εξεγέρσεων. Επιπλέον, η «ελαστική» δομή της OPM και ο χαρακτήρας της ως «πολιτισμικού θεσμού» παρά ως μιας ιεραρχικής, «βεμπεριανής» οργάνωσης επέτρεψαν πράγματι τη διαρκή παρουσία της ως σήμερα (Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.190). Ο αποκεντρωμένος, υποτυπώδης χαρακτήρας της δομής της σήμαινε πως μπορούσε σχετικά εύκολα να αναδυθεί, να υποχωρήσει σε στιγμές πίεσης και να επανεμφανιστεί· το κόστος λειτουργίας της ήταν χαμηλό. Ταυτόχρονα, το γνώρισμα αυτό δεν καθιστούσε εύκολη την εξάρθρωσή της, ακόμα και σε περίπτωση ενός αποφασιστικού πλήγματος, όπως πιθανόν να συνέβαινε σε μια συγκεντρωτική, ιεραρχική οργάνωση. Ενώ, όμως, η ελαστική δομή της επέτρεψε τον *παρατεταμένο* χαρακτήρα της δράσης της, δημιούργησε σοβαρά εμπόδια στην αποτελεσματικότητα και τη μαζικότητα της δράσης της, δυσχεραίνοντας έτσι και τη σύνδεση μεταξύ της ηγεσίας και του ενεργού πυρήνα με τα ευρύτερα, ανενεργά στρώματα. Ως προς το τελευταίο, όμως, η οργανωτική της διάρθρωση ήταν μόνο ένας από τους ανασχετικούς παράγοντες, τους οποίους θα αναλύσουμε παρακάτω.

Ηγεσία Στην ως τώρα ανάλυση έχουμε αναφερθεί στο πρόβλημα της ηγεσίας που

αντιμετωπίζει διαχρονικά η OPM, πρόβλημα το οποίο προκαλούνταν κυρίως από τον φραξιονισμό και τους γενικότερους ανταγωνισμούς τόσο εντός της Δ. Παπούα όσο και στις κοινότητες και οργανώσεις του εξωτερικού. Προφανώς είναι σχεδόν αδύνατο η ηγεσία μιας ομάδας να απολαμβάνει καθολικής αποδοχής από τα ενεργά και περιφερειακά μέλη της, όμως είναι νομιμοποιημένη, όταν αναδεικνύεται μέσα από ευρέως αποδεκτές (αν όχι θεσμοθετημένες) διαδικασίες ή όταν συντρέχουν άλλοι (λιγότερο «δημοκρατικοί») παράγοντες όπως η χαρισματικότητά της, η ακαταμάχητη ισχύς της, η αποτελεσματικότητά της, η δυνατότητά της να κατανέμει οφέλη ή/και να συγκροτεί πελατειακές σχέσεις, η υποστήριξή της από ισχυρούς εξωτερικούς δρώντες, κλπ. Στην περίπτωση της OPM καμιά από αυτές τις εναλλακτικές δεν πραγματώθηκε, με αποτέλεσμα να μην είναι υπερβολή να πει κανείς πως σχεδόν σε καμία φάση της πορείας της η οργάνωση, και το αποσχιστικό κίνημα γενικότερα, δεν απέκτησε νομιμοποιημένη ηγεσία. Όπως έχει εύστοχα συνοψιστεί, «ένας αριθμός πολιτικών και στρατιωτικών προσώπων έχει διεκδικήσει την ηγεσία της αντίστασης στο παρελθόν λειτουργώντας εν πολλοίς αυτόνομα» (Bohane, 2008). Λόγω της οργανωτικής της ισχύος και χαλαρότητας η OPM δεν διέθετε τις θεσμοθετημένες διαδικασίες εκείνες, που θα επέτρεπαν τη νομιμοποιημένη ανάδειξη και αλλαγή ηγεσίας, ούτε κεντρικά όργανα, τα οποία θα διασφάλιζαν τον σεβασμό των όποιων αποφάσεων, ακόμα και όταν τέτοιες διαδικασίες εφαρμόστηκαν περιστασιακά (όπως το 1992 με την εκλογή του Somer). Απ' την άλλη, οι ελλείψεις σε χρήματα, όπλα και εξωτερική υποστήριξη δεν επέτρεψαν τη νομιμοποίηση ή επιβολή μιας ηγεσίας μέσω των άλλων οδών που αναφέραμε. Ενώ, λοιπόν, υπήρξαν διάφοροι ηγέτες με μερική ή τοπική απήχηση - Rumkorem, Prai, Nyaro, Somer και πιο πρόσφατα οι διοικητές Murib, R. Yoweni, M. Wenda, G. Tabuni και Kwalik - κανείς δεν κατάφερε να κερδίσει και να διατηρήσει για κάποιο σεβαστό διάστημα την αποδοχή ολόκληρης της οργάνωσης, και πολύ περισσότερο να την ταυτίσει με το πρόσωπό του (όπως για παράδειγμα ο Οτσαλάν) και να προβάλει πειστικά τον εαυτό του ως εκπρόσωπο όλων των Παπούα. Ούτε τα επιφανή μέλη της διασποράς στο εξωτερικό, όπως ήταν οι Jouwe, Markus και Victor Kaisiero στην Ολλανδία, κατάφεραν να συγκροτήσουν μια ενωμένη ηγετική ομάδα, όπως η εξόριστη ηγεσία του GAM στη Σουηδία, ή να κινητοποιήσουν τη διεθνή κοινή γνώμη, όπως έκανε ο Χοσέ Ράμος-Χόρτα της οργάνωσης FRETILIN για λογαριασμό του Αν. Τιμόρ (Bell *et al*, 1986, σ.547, McGibbon, 2006, σ.26).

Μια επιπλέον αιτία για την απουσία μιας νομιμοποιημένης και σταθερής ηγεσίας της OPM ήταν η αναγκαστική εγκατάλειψη της Δ. Παπούα από αρκετούς στρατιωτικούς ηγέτες. Ο Prai, όπως είπαμε, έφυγε το 1978 και έπειτα από ένα διάστημα στην ΠΝΓ κατέληξε στη Σουηδία, ενώ ο Rumkorem αναγκάστηκε να φύγει το 1982 και τελικά εγκαταστάθηκε και αυτός στην Ευρώπη

(το 1984 του χορηγήθηκε μάλιστα προσωρινό άσυλο από την Ελλάδα) (Budiardjo και Liong, 1988, σ.64, Osborne, 1986, σ.59). Αν και συνήθως δεν αποστασιοποιούνταν από το κίνημα, σταδιακά έχαναν την επαφή τους με τα τεκταινόμενα στη Δ. Παπούα· με άλλα λόγια, δημιουργούνταν χάσμα μεταξύ αυτού του (καθόλου αμελητέου) τμήματος της ηγεσίας και των «μαζών» (είτε μιλάμε για τους Παπούα γενικά είτε για τα ενεργά μέλη του αποσχιστικού κινήματος) (McGibbon, 2006, σ.30, 34).

Αυτό που μπορούμε να προσθέσουμε αναφορικά με την ηγεσία της OPM είναι κάποια στοιχεία σχετικά με την κοινωνική προέλευσή της. Εδώ επιβεβαιώνεται η θέση των θεωριών εθνικισμού πως οι ηγέτες των εθνικιστικών κινήματων προέρχονται κατά κανόνα από τα πιο μορφωμένα και δυναμικά στρώματα. Στο ευρύτερο αποσχιστικό κίνημα και την OPM συμμετείχαν, πρώτα πρώτα, μέλη της πρώιμης, μορφωμένης στα αποικιακά σχολεία ελίτ, που περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα, δηλαδή της πρώιμης κατώτερης ιντελιγκέντσας από τις τάξεις της οποίας προήλθε η πρώτη εθνικιστική ηγεσία (Webster, 2001). Πολλά από τα μέλη αυτής της ελίτ είχαν καταφύγει στο εξωτερικό (κυρίως στην Ολλανδία)· τέτοιοι ήταν ο N. Jouwe (Hakim, 2009, Schouten, 2009), ο Markus Kaisiepo (Vlasblom, 2010) και ο Ruben Maury (Lintner, 2009). Εκτός από αυτή την ελίτ με τις ρίζες στην ολλανδική περίοδο, η ηγεσία της OPM στελεχώθηκε κυρίως με «μορφωμένα μέλη της νεότερης γενιάς» (Bell et al, 1986, σ.546), ή με τις «μορφωμένες μικρο-αστικές ελίτ», όπως τις αποκαλεί ο Savage (1978, σ.995). Οι Rumkorem και Prai ανήκαν φυσικά σε αυτή τη νεότερη ελίτ. Ο Rumkorem δούλευε αρχικά ως λογιστής στα γραφεία της KLM στο Biak. Ανήκε στο τμήμα των γηγενών που υποδέχτηκε θετικά την Ινδονησιακή εξουσία το 1962· μάλιστα εισήλθε σε στρατιωτική ακαδημία στην Ιάβα και αποφοιτώντας ως ανθυπολοχαγός κατατάχθηκε στην υπηρεσία πληροφοριών. Σύντομα, όμως, όπως συνέβη και με τη συντριπτική πλειοψηφία των φιλικά διακείμενων ή ουδέτερων γηγενών, η φιλο-ινδονησιακή στάση του μεταβλήθηκε σε αντίθεση προς την ινδονησιακή παρουσία στη Δ. Παπούα και μέχρι (ουσιαστικά) να λιποτακτήσει από τον ινδονησιακό στρατό του είχαν επιβληθεί διάφορες ποινές (Osborne, 1985, σ.51). Το παρελθόν του Prai ταιριάζει περισσότερο στο προφίλ ενός μέλους της εθνικιστικής ιντελιγκέντσας: εξαρχής αντίθετος με την ενσωμάτωση στην Ινδονησία, ήταν από τους πρώτους φοιτητές (εν προκειμένω Νομικής) του Πανεπιστημίου του Cendrawasih στη Δ. Παπούα. Ήδη από τα τέλη του 1962 ίδρυσε με άλλους, και μετέπειτα έγινε πρόεδρος της, μια φοιτητική εθνικιστική οργάνωση (το «Κίνημα της Νεολαίας των Παπούα») και γενικώς συμμετείχε ενεργά στην παράνομη εθνικιστική δραστηριότητα της δεκαετίας του 1960 μέχρι να ενωθεί με την ομάδα του Rumkorem (Osborne, 1985, σ.53). Εκτός από τους δύο ισχυρότερους ηγέτες, υπήρχαν και άλλα μέλη της ηγεσίας της OPM με παρόμοια κοινωνικά χαρακτηριστικά: απόφοιτοι δευτεροβάθμιας - αλλά

πλέον και *τριτοβάθμιας* - εκπαίδευσης, που είχαν ζήσει σε αστικά κέντρα, πολλές φορές εκτός Δ. Παπούα ή και εκτός Ινδονησίας, και οι οποίοι συχνά εργάζονταν προηγουμένως ως δημόσιοι υπάλληλοι. Αυτοί ανήκαν τόσο στην πρώτη γενιά της OPM (αυτήν των Rumkorem και Prai) – όπως ήταν/είναι ο Nyaro, ο Bemey, ο Rumakiek (Osborne, 1985, σ.94, 1986, σ.57-8), ο R. Yoweni (Bohane, 2008), ο Somer (King, 2004, σ.173), ο Ondawame (West Papua Point, 2007) – αλλά και τη λίγο μεταγενέστερη – όπως ο Kwalik (Haluk, 2009) και ο Keemong (WPNCL, 2010α).

Ιδεολογία Έχει επισημανθεί ότι η OPM δεν ανέπτυξε μια «ξεκάθαρη ή πειστική» ιδεολογία (Premdas, 1986, σ.1061) ούτε ποτέ εξέδωσε «ένα λεπτομερειακό πολιτικό πρόγραμμα, αλλά περιοριζόταν σε γενικές δηλώσεις για την αντι-αποικιακή φύση του αγώνα της» (Budiardjo και Liong, 1988, σ.66). Αυτές οι παρατηρήσεις είναι σωστές, καθώς πράγματι η «εθνική θεωρία» της OPM – δηλαδή το μέρος εκείνο της ιδεολογίας που αναφέρεται στον συστηματικά καλλιεργημένο, δημόσιο λόγο που εκφέρει η ηγεσία (Λέκκας, 1995) – δεν ήταν ιδιαίτερα επεξεργασμένη. Αν οι «συλλογικές αξιώσεις» (*collective claims*) μπορούν να διακριθούν σε «αξιώσεις ταυτότητας», «αξιώσεις υπόληψης» (*standing claims*) και «προγραμματικές αξιώσεις» (Tilly και Tarrow, 2006, σ.16-7), τότε αυτές της OPM ανήκουν κυρίως (αλλά όχι αποκλειστικά) στην πρώτη κατηγορία, σε αυτές δηλαδή που ανακοινώνουν την ύπαρξη ενός δρώντα. Η αδυναμία του προγραμματικού ιδεολογικού λόγου είχε ορισμένες αρνητικές συνέπειες για το αποσχιστικό κίνημα, όμως θεωρούμε πως δεν επηρέασε αρνητικά την *απήχηση* του εθνικιστικού/αποσχιστικού μηνύματος μεταξύ των γηγενών. Αντιθέτως, θα τολμούσε να πει κανείς πως η ιδεολογική ασάφεια ευνόησε την έκφραση πολλαπλών αφηγήσεων και κατανοήσεων και την ενεργοποίηση του μηχανισμού της γεφύρωσης πλαισίων γύρω από την έννοια της «απελευθέρωσης» (*merdeka*).

Εκτός από αυτή καθαυτή την αδυναμία της «θεωρίας» της OPM, εμφανής ήταν και η μη συστηματική άρθρωσή της και η αδυναμία της να βρει απήχηση σε ευρύτερα ακροατήρια. Αυτή η παρατήρηση γίνεται, καθότι *υπάρχουν* κείμενα τα οποία μπορεί κανείς να θεωρήσει ως πολιτικό πρόγραμμα της OPM και τα οποία περιγράφουν με – πράγματι αδρό - τρόπο ένα ιδεολογικό στίγμα. Το κυριότερο από αυτά τα κείμενα είναι το «Προσωρινό Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Δυτικής Παπούα» (1971), στου οποίου τη σύνταξη ο Osborne (1985, σ.55) υπαινίσσεται πως πρωτοστάτησαν μέλη της διασπορικής και προσφυγικής κοινότητας. Το προοίμιο του «Προσωρινού Συντάγματος» ξεκινάει με αναφορά στον «Παντοδύναμο Θεό» (χωρίς όμως να αναφέρεται ρητά στη χριστιανική πίστη), δηλώνει πως το μελλοντικό κράτος θα βασίζεται στην «Αδελφική Αγάπη», αλλά και ότι θα διασφαλίζει τα «θεμελιώδη Ανθρώπινα

Δικαιώματα – Ελευθερία, Δημοκρατία και Δικαιοσύνη». Γενικότερα, τα 129 άρθρα του παραπέμπουν σε ένα πολίτευμα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ενώ διακρίνονται επίσης τα κλασικά ιδεώδη των εθνικιστικών κινημάτων (λαϊκή κυριαρχία, προστασία γηγενούς κουλτούρας). Επίσης, προσδιορίζονται τα ειδικά χαρακτηριστικά του πολιτεύματος και οι λειτουργίες των οργάνων του (Πρόεδρος, Γερουσία, Ανώτατο Δικαστήριο). Επιπλέον, ο Rumkorem σε συνέντευξή του το 1971 αναφέρεται στο πρόγραμμα ανάπτυξης τοπικών κοινοτήτων, με έμφαση στις δράσεις αλφαριθμητισμού και αγροτικής εκπαίδευσης, το οποίο ήδη εφαρμόζε η OPM στις περιοχές υπό τον έλεγχό της και το οποίο θα αποτελούσε κεντρικό μέλημα ενός μελλοντικού ανεξάρτητου κράτους. Στην ίδια συνέντευξη ο Rumkorem αναφέρει ότι το οικονομικό σύστημα θα είναι εκείνο της μεικτής οικονομίας (Budiardjo και Liong, 1988, σ.66). Είκοσι περίπου χρόνια μετά ο ηγέτης της OPM John Somer έγραψε ένα κείμενο δεκατριών σημείων, τα περισσότερα εκ των οποίων συμπίπτουν με βασικές διατάξεις του «Προσωρινού Συντάγματος»: ελευθερία έκφρασης, αντιπροσωπευτική κυβέρνηση (αν και δε γίνεται ρητή αναφορά στον ρόλο των κομμάτων, όπως και στο «Προσωρινό Σύνταγμα»), καθολική εκπαίδευση και υγεία, μεικτή οικονομία, ευκαιρίες εργασίας και στέγασης, αναδασμός και αναγνώριση του παραδοσιακού συστήματος έγγειας ιδιοκτησίας, αναγνώριση του δικαιώματος στη θρησκευτική πίστη, την κουλτούρα και την ταυτότητα, «φιλελεύθερη» εξωτερική πολιτική και αλληλεγγύη σε άλλους καταπιεσμένους λαούς (Elmslie, 2002, σ.51-2). Τα παραπάνω σκιαγραφούν μια «μετριοπαθή» - όπως τη χαρακτήρισαν οι Budiardjo και Liong (1988, σ.65) - ιδεολογία των Rumkorem και Prai, μια συνάρθρωση βασικών εθνικιστικών και δημοκρατικών αρχών. Ο Savage σε άρθρο του 1978 (σ.991) εντοπίζει την υιοθέτηση μιας «αντικαπιταλιστικής, αντιιμπεριαλιστικής ρητορείας» και μιας «σοσιαλιστικής ανάλυσης» από την «ηγεσία του εθνικιστικού κινήματος». Πάντως κάτι τέτοιο δε φαίνεται να ισχύει, με βάση τη σχετική βιβλιογραφία· ο Osborne αναφέρεται στην επιδίωξη ορισμένων μαχητών για μελλοντική εγκαθίδρυση ενός συστήματος «μελανησιακού σοσιαλισμού», εννοώντας κυρίως «παραδοσιακές μεθόδους λήψης αποφάσεων». Ταυτόχρονα, όμως, ακόμα και όσοι υποστήριζαν τέτοιες ιδέες «αντετίθεντο στην κομμουνιστική ιδεολογία» (Osborne, 1985, σ.54). Παρά την ύπαρξη κάποιων πυρήνων με σοσιαλιστικές ιδέες στο εσωτερικό και τις παρυφές της OPM, η οργάνωση (και το κίνημα ευρύτερα) δεν απέκτησε ποτέ σοσιαλιστικό ή κομμουνιστικό ιδεολογικό προσανατολισμό. Γενικότερα, παρά την ύπαρξη κάποιων γενικών κατευθυντήριων ιδεολογικών αρχών και τα ψήγματα άρθρωσης ενός προγραμματικού λόγου, η OPM δεν απέκτησε ποτέ μια συμπαγή ιδεολογική γραμμή ούτε στο εσωτερικό της παρατηρήθηκαν ποτέ σημαντικές διεργασίες ιδεολογικής ζύμωσης. Διαβάζοντας κανείς τη βιβλιογραφία, δεν αποκομίζει την αίσθηση πως ακόμα και αυτός ο αδύναμος ιδεολογικός/προγραμματικός λόγος είχε κάποια

σημαντική απήχηση, όχι μόνο στο ευρύτερο ακροατήριο και τα μέλη του αποσχιστικού κινήματος αλλά και σε ηγετικές φιγούρες της OPM. Σε μια συνέντευξή του ο Goliat Tabuni, ένας από τους πιο δραστήριους στρατιωτικούς διοικητές της OPM κατά την τελευταία εικοσαετία, διατυπώνει στόχους που «περιορίζονται» στην εκδίωξη της ινδονησιακής εξουσίας, τον έλεγχο των μεγάλων επιχειρήσεων και την (ανεξέλεγκτη) άσκηση της εξουσίας από την OPM («θα λέμε ναι και όχι σε προέδρους και κυβερνήσεις») (Richards και Kingsnorth, 2002). Δύο ήταν οι αρνητικές συνέπειες που σχετίζονται με το ζήτημα που συζητάμε εδώ. α) Η έλλειψη μιας επεξεργασμένης «θεωρίας» ήταν από τους παράγοντες που δυσχέραναν τη συγκρότηση μιας συμπαγούς οργανωτικής δομής: χωρίς την αναφορά σε ένα ισχυρό ιδεολογικό πλαίσιο, το οποίο θα συνέδεε τους σκοπούς με συγκεκριμένα μέσα (είδος και μεθοδολογία δράσεων, συμπεριφορές και ρόλους μελών, οργάνων και ηγετών), καθίστατο ακόμα δυσκολότερη η συγκρότηση μιας δομής με κεντρικό έλεγχο και συντονισμό. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Gates (2002, σ.114, 119) η συνεκτική ιδεολογία αποτελεί ένα από τα μέσα με τα οποία οι οργανώσεις που εμπλέκονται σε ένοπλη εξέγερση μπορούν να προσελκύσουν μαχητές και να διατηρήσουν την αφοσίωσή τους, ιδιαίτερα όταν στερούνται της ικανότητας παροχής υλικών ανταμοιβών ή/και επιβολής ποινών (όπως ίσχυε για την OPM). Εν συνεχεία, β) κατά τον Premdas (1986, σ.1061-2), η ιδεολογική ασάφεια της OPM αποτέλεσε εμπόδιο στο να δεχτεί τη στήριξη είτε από το δυτικό είτε από το σοβιετικό μπλοκ (στα πλαίσια των ψυχροπολεμικών ανταγωνισμών). Θα συμφωνούσαμε πως η μη υιοθέτηση ενός – χαλαρού έστω – σοσιαλιστικού προσανατολισμού ελαχιστοποίησε όντως τις όποιες πιθανότητες υποστήριξης από κομμουνιστικά κράτη. Όσον αφορά, όμως, τα δυτικά κράτη δεν υφίστατο περίπτωση υποστήριξης του αγώνα της OPM, ανεξαρτήτως ιδεολογίας· θα έλεγε κανείς μάλιστα πως το αδρό ιδεολογικό στίγμα της OPM ήταν συμβατό με τις δυτικές φιλελεύθερες αρχές, όμως η αταλάντευτη στήριξη της Δύσης και πρωτίστως των ΗΠΑ στο καθεστώς Σουχάρτο καθιστούσε εξαρχής σχεδόν αδύνατη κάθε παροχή βοήθειας προς την OPM.

Πάντως, παρά την πρόκληση τέτοιων επιμέρους δυσχερειών, θεωρούμε πως η απουσία μιας καλά επεξεργασμένης ιδεολογίας δεν εμπόδισε την OPM στην επίτευξη του πρωταρχικού στόχου της – αν και φυσικά αυτό δεν αποτελούσε ικανή συνθήκη συλλογικής δράσης – δηλαδή της ισχυρής υποστήριξης του γηγενούς πληθυσμού στην αποσχιστική επιδίωξη. Ενώ δηλαδή η απουσία επεξεργασμένης ιδεολογίας είχε αρνητικά αποτελέσματα για την *εσωτερική συνοχή* της οργάνωσης, δεν δυσχέρανε το εγχείρημα εξασφάλισης υποστήριξης από τον ευρύτερο πληθυσμό. Εξάλλου, θα πρέπει να παρατηρήσουμε πως τα εθνικιστικά κινήματα γενικότερα, όπως και τα ανταποικιακά-απελευθερωτικά, δεν διακρίθηκαν για την επεξεργασμένη «θεωρία» τους και τον εξειδικευμένο προγραμματικό τους λόγο. Τουναντίον, η εθνικιστική ιδεολογία έχει

επικριθεί συχνά για την ασάφεια ή απλοϊκότητά της. Στην περίπτωση, όμως, ομάδων που διεκδικούν δικό τους εθνικό κράτος ή ύπαρξη ενός απλού, ασαφούς προγράμματος, το οποίο θα εστιάζει στον στόχο της ανεξαρτησίας και θα αφήνει τα υπόλοιπα ανοιχτά (τους όρους επίτευξής της, την οργάνωση της πολιτικής εξουσίας και των σχέσεων παραγωγής) είναι κάτι μάλλον απαραίτητο για τη μαζική υποστήριξη και κινητοποίηση ενός πληθυσμού. Όσο πιο εκτεταμένη είναι η προσθήκη ιδεολογικών αιχμών στον εθνικιστικό λόγο και όσο πιο άμεση η αναφορά σε ένα αναγνωρίσιμο ιδεολογικό πλαίσιο, τόσο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού θα αποξενώνεται ή θα εναντιώνεται στο εθνικιστικό κίνημα· η ισχύς του, δηλαδή, *ceteris paribus* θα περιορίζεται. Η OPM τήρησε αυτή την αρχή και πέτυχε να κερδίσει το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του γηγενούς πληθυσμού με το μέρος της προβάλλοντας τον απλό και κατανοητό στόχο της *merdeka* («ελευθερία» ή «απελευθέρωση»). Σε μια κοινωνία χωρίς την ένταση της λειτουργικής διαφοροποίησης που επιφέρει η νεωτερικότητα και σε έναν πληθυσμό που μόλις πρόσφατα ήρθε σε επαφή με νεωτερικές δομές εξουσίας, οργάνωσης και ιδεολογίας, η διατύπωση του αποσχιστικού στόχου με όρους εξειδικευμένων πολιτικών ιδεολογιών μάλλον θα έβρισκε ελάχιστη απήχηση. Στην ίδια συνέντευξη που αναφέραμε λίγο παραπάνω, ενώ ο Tabuni δεν μπόρεσε να σκιαγραφήσει το πολιτικό σχέδιο και όραμα της OPM, δήλωνε: «Θέλουμε ελευθερία [...]. Μόνο γι' αυτήν αγωνιζόμαστε» (Richards και Kingsnorth, 2002). Η OPM και το εθνικιστικό/αποσχιστικό κίνημα γενικότερα πέτυχε να συναρθρώσει διάφορες εκδοχές και ερμηνείες της ελευθερίας, οι οποίες ανταποκρίνονταν στις – εν πολλοίς κοινές – εμπειρίες των γηγενών από το πρόσφατο παρελθόν και κυρίως την περίοδο της Νέας Τάξης. Αυτή την επιτυχημένη συνάρθρωση θα τη δούμε αναλυτικότερα στη συζήτηση για τον μηχανισμό της *γεφύρωσης πλαισίων*· εδώ θα περιοριστούμε απλά να σημειώσουμε τα κυριότερα ιδεολογικά «πλαίσια» τα οποία συνάρθρωσε η OPM (όχι βέβαια με την ορολογία που παραθέτουμε εδώ) και τα οποία παρέπεμπαν σε διαφορετικές εκφάνσεις της ανάγκης για «απελευθέρωση»: «βίαιη ενσωμάτωση στην Ινδονησία» – «πολιτισμικός ιμπεριαλισμός» – «απώλεια ταυτότητας» – «κλοπή της γης» – «πολιτική καταπίεση» (Premdas, 1986, σ.1062).

Πόροι Εδώ θα εστιάσουμε σε διάφορες πτυχές της ισχύος της OPM (και σε μικρότερο βαθμό του αποσχιστικού κινήματος ευρύτερα), τις οποίες μπορούμε να ομαδοποιήσουμε ως «πόρους» (*resources*)· αυτοί μπορούν να διακριθούν σε ανθρώπινους (*μέγεθος οργάνωσης/αριθμός μαχητών*), στρατιωτικούς (*οπλισμός*), υλικούς (*χρηματοδότηση*) και πολιτικούς (*εξωτερική βοήθεια και εσωτερική νομιμοποίηση*). Παρακάτω τους παρουσιάζουμε διαδοχικά:

- *Μέγεθος οργάνωσης/αριθμός μαχητών*: Η εκτίμηση του αριθμού των μαχητών της

OPM αποτελεί ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα, κυρίως λόγω της αντικρουόμενης προπαγάνδας μεταξύ της ινδονησιακής κυβέρνησης και της OPM και της δυσκολίας εξακρίβωσης των εκατέρωθεν θέσεων (Elmslie, 2002, σ.54, McGibbon, 2006, σ.28). Οι ισχυρισμοί της ίδιας της OPM ποικίλλουν: Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 καθώς και λίγο μετά την κατασταλείσα εξέγερση του 1977 διάφορα στελέχη της μιλούσαν για δύναμη 5.000 μαχητών (Osborne, 1985, σ.45, 64). Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ενώ (όπως είδαμε) ο Rumkorem υπολόγιζε τη συνδυασμένη δύναμη της δικής του ομάδας και του Prai σε περίπου 2.000, ανεβάζει τον συνολικό αριθμό μαχητών της OPM μεταξύ 30.000 και 50.000 (Osborne, 1986, σ.61)· παρόμοιας τάξης μέγεθος φαίνεται πως επικαλούνταν και άλλοι ηγέτες της OPM (McGibbon, 2006, σ.28), ενώ στις αρχές της δεκαετίας του 2000 ο διοικητής Matthias Wenda υπαινισσόταν έναν αριθμό κοντά στις 20.000 (Martinkus, 2002, σ.19). Από την άλλη, η ινδονησιακή πλευρά τοποθετεί μονίμως το μέγεθος της OPM σε μερικές εκατοντάδες μαχητές (McGibbon, 2006, σ.28). Ο στόχος της προφανώς είναι να παρουσιάσει την OPM ως περιθωριακή οργάνωση, με περιορισμένη απήχηση μεταξύ των γηγενών· το δεύτερο προφανώς δεν ισχύει, όμως η εκτίμηση των ινδονησιακών αρχών για το μέγεθος της OPM φαίνεται να βρίσκεται εγγύτερα στην πραγματικότητα, τουλάχιστον μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Σύμφωνα με τον McGibbon (2006, σ.28) ο πιο αξιόπιστος αριθμός μαχητών της OPM (με βάση άλλες δευτερογενείς αναφορές) ήταν μεταξύ 400 και 600⁴³⁶. Μια άλλη σχετικά πρόσφατη μελέτη αναφέρεται σε 1.600 μέλη της OPM, συμπεριλαμβανομένων όμως και αυτών που δεν συμμετέχουν στην ένοπλη δράση και τα αντάρτικα σώματα (Bonay και McGrory, 2004, σ.440)⁴³⁷. Πάντως, ο Premdas (1985, σ.1061) σημείωνε πως πέρα από τον μικρό πυρήνα των «μόνιμων» ανταρτών υπήρχε και ένα «εκτεταμένο δίκτυο» περιστασιακών μαχητών «διαθέσιμο για γρήγορη κινητοποίηση, το οποίο ενδεχομένως φτάνει τις μερικές χιλιάδες». Την ύπαρξη τέτοιων εφεδρικών πυρήνων της OPM αναφέρει και ο McGibbon (2006, σ.28) είκοσι χρόνια αργότερα. Πιθανότατα αυτοί οι εφεδρικοί μαχητές προέρχονταν από τους διαμένοντες στους καταυλισμούς προσφύγων στο έδαφος της ΠΝΓ

⁴³⁶ Ο McGibbon πιθανότατα στηρίζεται και στον Premdas (1985, σ.1061, Premdas και Nyamekye, 1979, σ.69), ο οποίος παραθέτει ακριβώς αυτούς τους αριθμούς.

⁴³⁷ Μια επίσης σχετικά πρόσφατη μελέτη, που αποκλίνει σημαντικά από αυτούς τους υπολογισμούς, είναι του Elmslie (2002, σ.53-60). Βασιζόμενος σε στατιστικά στοιχεία και μια σειρά από – όχι πάντοτε στέρεες – υποθέσεις, καταλήγει πως οι 44.000 νεαρών ανδρών που «λείπουν» από την απογραφή του 1990 αποτελούν «παθητικά ή ενεργά μέλη της OPM»· αυτοί δεν απογράφηκαν, κατά τον Elmslie, ακριβώς γιατί είναι εκτός «κυβερνητικού ελέγχου», βρίσκονται στη ζούγκλα κρυβόμενοι ή/και συμμετέχοντες στη δράση της OPM.

(Osborne, 1986, σ.60), από μέλη των παράνομων αστικών δικτύων (π.χ. φοιτητές) που ενώνονταν για ορισμένο διάστημα με κάποια αντάρτικη ομάδα ή από τις - ορεινές και μεθοριακές κατά κανόνα - περιοχές όπου κυρίως δρούσε η OPM. Ειδικά για την τελευταία κατηγορία θα πρέπει να ήταν σχετικά εύκολη η μετάβαση στην κατάσταση του μαχητή της OPM και αντιστρόφως. Το μέγεθος της σταθερής δύναμης της OPM δεν φαίνεται ότι κατά το μεγαλύτερο διάστημα της ύπαρξής της ξεπερνούσε το φάσμα των 500-1500 μαχητών. Αυτό το μέγεθος είναι πολύ μικρό και αποτελεί πιθανότατα τη βασικότερη αιτία της στρατιωτικής ισχύος της OPM. Σύμφωνα με τον Gates (2002, σ.112), οι ομάδες που εμπλέκονται σε ένοπλη εξέγερση (*rebel groups*) απαιτούν δύναμη που συνήθως κινείται μεταξύ των 500 και των 5.000 μαχητών· το μέγεθος της OPM κινούνταν στα χαμηλά επίπεδα αυτού του φάσματος και επιπλέον οι έντονες ελλείψεις σε οπλισμό και χρηματικούς πόρους (όπως αναλύουμε αμέσως παρακάτω) επέτειναν σημαντικά αυτή την αδυναμία. Η δυνατότητα κινητοποίησης επαρκών εφεδρειών φαίνεται, πάντως, παράγοντας που θα μπορούσε να αυξήσει την ισχύ της OPM. Το GAM, για παράδειγμα, κατά την πιο μαζική φάση του διέθετε 2.000-3.000 τακτικούς μαχητές, αριθμός όχι δραματικά μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο της OPM⁴³⁸. ταυτόχρονα, όμως, κατάφερε να κινητοποιήσει σε εφεδρικά και βοηθητικά σώματα άλλους 13.000-24.000 γηγενείς, φτάνοντας έτσι να ελέγχει ως το 80% των χωριών του Ατσέχ (Ross, 2005, σ.47-9). Δεν είναι σαφές αν η OPM έχει την ικανότητα να κινητοποιήσει έναν παραπλήσιο αριθμό εφεδρικών μαχητών, όμως εκ του αποτελέσματος και λαμβάνοντας υπόψη τις σχεδόν μηδαμινές αναφορές επ' αυτού, φαίνεται ότι η ικανότητα αυτή ήταν περιορισμένη.

Επιχειρώντας μια προκαταρκτική εξήγηση του μικρού και κατά τα φαινόμενα φθίνοντος μεγέθους της OPM, μπορούμε να πούμε τα εξής: κατά τη δεκαετία του 1960 οι διάφορες τοπικές εξεγέρσεις που ξεσπούσαν περιοδικά στην περιοχή κινητοποίησαν σχετικά μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, όπως και η εξέγερση του 1977· δρώντας στα πλαίσια αυτών των εξεγέρσεων η OPM, προφανώς οικοδόμησε στενή σχέση με τους εξεγερθέντες, μπόρεσε να στρατολογήσει μερικούς ή να τους προσμετρήσει όλους – αυθαίρετα, αλλά ευλογοφανώς – ως μαχητές της. Άλλωστε, στα πλαίσια των χαλαρών, ημι-επίσημων και ημι-ανεξάρτητων δομών της OPM, τα

⁴³⁸ Ούτε ο οπλισμός του GAM ήταν αποφασιστικά καλύτερος από αυτόν της OPM (Ross, 2005, σ.49)· βεβαίως, το πλεονέκτημα του GAM σε σχέση με την OPM ήταν πως δρούσε σε ένα έδαφος σχεδόν οκτώ φορές μικρότερο της Δ. Παπούα.

όρια μεταξύ των «μελών» της και των λοιπών εξεγερθέντων ήταν μάλλον δυσδιάκριτα. Μετά την καταστολή της εξέγερσης του 1977, όπως και των επιθέσεων που σχεδιάστηκαν από την OPM το 1984, δεν φαίνεται να παρουσιάστηκαν άλλες ευκαιρίες για εκδήλωση μαζικής εξέγερσης· το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την αδυναμία εδραίωσης ελέγχου σε μια περιοχή (και άρα και επί του πληθυσμού της), τη γενικότερη πενία σημαντικών στρατιωτικών επιτυχιών από την πλευρά της OPM⁴³⁹, την πάγια οργανωτική ισχύνη της οργάνωσης (η οποία συνεπαγόταν και την αδυναμία της να στρατολογήσει και να διατηρήσει στις τάξεις της ικανό αριθμό μαχητών, όπως έχουμε πει), τη σοβαρότατη έλλειψη σε όπλα και υλικούς πόρους και την αδιαμφισβήτητη υπεροχή του ινδονησιακού στρατού (την οποία φρόντιζε τακτικά να επιδεικνύει μέσω της καταστολής και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων), φαίνεται πως αποτέλεσε παράγοντα απαγορευτικό για τη συμμετοχή γηγενών στην OPM. Καταλληλότερη εξήγηση ως προς αυτό θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μέσω των μηχανισμών κινητοποίησης που εξετάζουμε.

- **Οπλισμός:** Αν για τον αριθμό των «μελών»/μαχητών της OPM οι εκτιμήσεις δεν μπορεί να είναι ιδιαίτερα ασφαλείς, υπάρχει γενικότερη συμφωνία πως η OPM μαστίζεται διαχρονικά από έλλειψη όπλων (Elmslie, 2002, σ.60, McGibbon, 2006, σ.28). Το 1979 οι Premdas και Nyamekye (σ.69) αναφέρονται στην ύπαρξη μόλις 63 όπλων (της εποχής του Β' Π.Π.), ενώ το 1986 οι Bell *et al* (σ.546) υπολογίζουν σε όχι περισσότερα από 100 τα σύγχρονα όπλα της OPM· πιο πρόσφατα ο Martinkus (2002, σ.18) αναφέρεται στην ύπαρξη 300-500 όπλων, ο Elmslie (2002, σ.61) σε 400⁴⁴⁰ και ο McGibbon (2006, σ.28) σε 150 όπλα, αρκετά εκ των οποίων χρονολογούνται από την περίοδο των Ολλανδών. Ακόμα και αν υιοθετήσει κανείς τις υψηλότερες από αυτές τις εκτιμήσεις, είναι σαφές πως ο οπλισμός της OPM είναι εξαιρετικά φτωχός και μάλλον απαρχαιωμένος, ενώ επιπλέον παρατηρείται έλλειψη σε πολεμοφόδια. Ο σταθερά χαμηλός αριθμός των όπλων που διέθετε η OPM υποδηλώνει δύο άλλες αδυναμίες: πρώτον, ότι παρά τις διάφορες απόπειρες η OPM έχει σχεδόν πλήρως αποτύχει να προμηθευτεί όπλα από παράνομα δίκτυα. Οι όποιες προσπάθειες έγιναν - σχεδόν αποκλειστικά μέσω της μοναδικής χερσαίας

⁴³⁹ Όπως σημειώνει ο Gurr (1970, σ.354), η επίδειξη στρατιωτικού χαρακτήρα δραστηριότητας δημιουργεί την αίσθηση πως ο ένοπλος αγώνας είναι πραγματοποιήσιμος και μπορεί να είναι επιτυχής, κάτι που αυξάνει την απήχησή του· αυτό δεν φαίνεται να συνέβη στην περίπτωση της OPM σε βαθμό ικανοποιητικό.

⁴⁴⁰ Ο Elmslie αναπαράγει τον ισχυρισμό του (τυπικά) τότε ηγέτη της OPM Somef πως κατασκεύαζαν και οι ίδιοι όπλα χρησιμοποιώντας αντλίες νερού. Πάντως δεν προσδιορίζεται η ποσότητα αυτών των αυτοσχέδιων όπλων (Elmslie, 2002, σ.60).

οδού, της ΠΝΓ, και πρωτίστως μέσω προσφύγων υποστηρικτών της OPM – είχαν πενιχρά αποτελέσματα. Η εξάρτηση της ΠΝΓ από την-πρώην αποικιοκρατική δύναμη- Αυστραλία και η φιλο-ινδονησιακή στάση της τελευταίας κατά την περίοδο της Νέας Τάξης (βλέπε παρακάτω περί «εξωτερικής βοήθειας» γι' αυτά τα ζητήματα) δημιουργούσαν ένα εξαιρετικά σφιχτό περιφερειακό περιβάλλον για την προμήθεια όπλων από την OPM (Elmslie, 2002, σ.61, Martinkus, 2002, σ.17, McGibbon, 2006, σ.28-9, Osborne, 1985, σ.106). Δεύτερη αδυναμία της OPM ήταν πως προφανώς αποτύγχανε να εξασφαλίσει οπλισμό (και πολεμοφόδια) μέσω της δεύτερης διαθέσιμης οδού, της αρπαγής τους από τις ινδονησιακές δυνάμεις ασφαλείας (Bell *et al*, 1986, σ.546)⁴⁴¹. Αναγκαστικά, λοιπόν, η «ένοπλη» δράση της OPM έπρεπε να βασίζεται σε παραδοσιακά όπλα: *τόξα και βέλη* (McGibbon, 2006, σ.28, Premdas, 1985, σ.1061). Αυτά επαρκούσαν για να διενεργηθούν μικρής κλίμακας, αιφνιδιαστικές επιθέσεις και αποτέλεσαν πηγή όχλησης για τον στρατό· επιπλέον, ήταν όπλα που σχεδόν όλοι οι γηγενείς ήξεραν να χειρίζονται και αυτό πιθανώς διευκόλυνε την περιστασιακή, εφεδρική δράση μελών των ορεινών κοινοτήτων. Από την άλλη, είναι αυτονόητο πως με τέτοιο οπλισμό η OPM δεν μπορούσε να αποτελέσει σοβαρή απειλή για τον ινδονησιακό στρατό⁴⁴².

- *Χρηματοδότηση*: Η OPM αντιμετώπιζε επίσης προβλήματα ως προς την εξασφάλιση υλικών πόρων (χρημάτων), απαραίτητων φυσικά για την οργάνωση και διεξαγωγή του αγώνα (αγορά οπλισμού, επιμελητεία, λειτουργία οργάνωσης, στρατολόγηση, κλπ) (Elmslie, 2002, σ.62, McGibbon, 2006, σ.29). Μπορούμε να αναφερθούμε σε τρεις κύριες πηγές εσόδων, στις οποίες μπορούν να στραφούν οργανώσεις που εμπλέκονται σε ανταρτοπόλεμο (Collier και Hoeffler, 2002, σ.6): Η πρώτη αφορά τη «φορολόγηση» ή την με άλλον τρόπο απόσπαση χρημάτων ή αγαθών από τον πληθυσμό και τις εταιρείες που εμπίπτουν στη ζώνη ελέγχου τους. Στην περίπτωση της OPM, το ότι δεν κατάφερε ποτέ να παγιώσει τον έλεγχό της σε μια περιφέρεια αποτέλεσε ανασχετικό παράγοντα προσπορισμού. Στην καλύτερη περίπτωση, υπήρχαν απομακρυσμένες περιοχές όπου η απουσία των δυνάμεων ασφαλείας

⁴⁴¹ Οι Braithwaite *et al* (2010, σ.28) αναφέρουν πως, στα πλαίσια της έξαρσης της «ανομικής» συμπεριφοράς εντός του στρατού κατά το πρώτο διάστημα μετά την πτώση του Σουχάρτο, κάποιοι στρατιωτικοί πούλησαν όπλα σε διάφορες πολιτοφυλακές και οργανώσεις διαφόρων τύπων, συμπεριλαμβανομένης της OPM. Την πληροφορία αυτή, η οποία δεν εξειδικεύεται ποσοτικά από τους συγγραφείς, δεν την έχουμε συναντήσει αλλού· ακόμα και αν αληθεύει, δε φαίνεται πάντως ότι μετέβαλε σημαντικά το πενιχρό οπλοστάσιο της OPM.

⁴⁴² Το κομβικό πρόβλημα της έλλειψης οπλισμού το αντιλαμβάνεται φυσικά και η ίδια η OPM. Ενδεικτικό της αγωνίας των ηγετών της οργάνωσης είναι ότι σε συναντήσεις τους με δημοσιογράφους και ερευνητές οι διοικητές της OPM Wenda και Tabuni προσπάθησαν να διερευνήσουν αν αυτοί μπορούσαν να τους προμηθεύσουν με όπλα (Martinkus, 2002, σ.16-7, Richards και Kingsnorth, 2002).

επέτρεπε τη σχετικά ανεμπόδιστη παρουσία της OPM· όμως, το μόνο που φαίνεται να διασφάλιζαν οι αντάρτικες ομάδες της OPM από τις απομακρυσμένες ορεινές κοινότητες ήταν κάποια εφόδια (πιθανότατα κυρίως τρόφιμα) (McGibbon, 2006, σ.29). Η ένδεια αυτών των κοινοτήτων, άλλωστε, δεν άφηνε περιθώρια για άλλου είδους υλική βοήθεια. Υπάρχουν, επίσης, αναφορές για ομάδα της OPM που για κάποιο διάστημα λάμβανε περιοδική οικονομική βοήθεια από μια μεγάλη εταιρεία υλοτομίας (προφανώς για να αποφύγει επιθέσεις στις εγκαταστάσεις και το προσωπικό της) (ICG, 2007, σ.6-7). Πάντως, φαίνεται ότι αυτή η περίπτωση ήταν μάλλον μεμονωμένη. Η δεύτερη πηγή εσόδων είναι αυτή της εκμετάλλευσης φυσικών πόρων. Ο πλούτος της Δ. Παπούα σε φυσικούς πόρους καθιστά ειρωνικό, όπως παρατηρεί ο Elmslie (2002, σ.63), το γεγονός πως η OPM είναι μια τόσο φτωχή οργάνωση. Η ύπαρξη πλούσιων φυσικών πόρων σε μια περιοχή (ή χώρα) ευνοεί την εκδήλωση ένοπλων εξεγέρσεων γενικότερα και αποσχιστικών ειδικότερα, σύμφωνα με διάφορες θεωρίες και ιδιαίτερα αυτήν του Collier περί «επιτευξιμότητας» (βλέπε κεφ.5 και πίνακα 16). Όμως, αν και το ζήτημα της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων δεν είναι άσχετο με τη σύγκρουση στη Δ. Παπούα, στην περίπτωση αυτή η θεωρία του Collier δεν επιβεβαιώνεται, καθώς η OPM δεν εκμεταλλεύτηκε με κάποιον τρόπο («απόσπαση», «ληλάτηση») φυσικούς πόρους, για να χρηματοδοτήσει την έναρξη ή/και τη συνέχιση της δράσης της (και να προσελκύσει/διατηρήσει ικανό αριθμό μαχητών)⁴⁴³. Αν και η OPM είχε υπολογίσει το ενδεχόμενο προσφυγής σε αυτή την πηγή χρηματοδότησης (Elmslie, 2002, σ.63), φαίνεται πως η μικρή ισχύς της οργάνωσης καθιστούσε απαγορευτικό το να εμπλακεί στην εκμετάλλευση του συγκεκριμένου είδους των φυσικών πόρων της περιοχής (χρυσός, χαλκός, πετρέλαιο) ή τη λεηλάτηση της δραστηριότητας των (μεγάλων) εταιρειών που τους εκμεταλλεύονταν. Η προστασία που ο στρατός παρείχε σε τέτοιες εταιρείες αποτέλεσε άλλον έναν απαγορευτικό παράγοντα. Η μόνη σχετική δραστηριότητα που μπορεί να εμπίπτει σε αυτή τη μορφή χρηματοδότησης είναι η εικαζόμενη εμπλοκή ομάδων της OPM στην καλλιέργεια και εμπορία κάνναβης, με σκοπό την προμήθεια όπλων· οι αναφορές αυτές, πάντως, δεν φαίνεται να επιβεβαιώνονται (ή πρόκειται για εξαιρετικά περιορισμένη δραστηριότητα) (Elmslie, 2002, σ.62-3, McGibbon, 2006, σ.29). Η τρίτη πιθανή

⁴⁴³ Ο Ross αναλύει τη σύγκρουση στο Ατσέχ ελέγχοντας τη θεωρία του Collier· το συμπέρασμά του είναι πως, σε μια εξίσου πλούσια σε φυσικούς πόρους με τη Δ. Παπούα περιοχή, το GAM δεν ξεκίνησε τη δράση του βασιζόμενο σε απόσπαση εσόδων από τις βιομηχανίες εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, αλλά εν μέρει στήριξε τη μετέπειτα δράση του σε αυτή την πηγή χρηματοδότησης (Collier, 2005, σ.51-3).

πηγή εσόδων αφορά στην οικονομική συνδρομή από το εξωτερικό· όμως (όπως θα δούμε και λίγο παρακάτω) καμιά ξένη κυβέρνηση ή ισχυρή οργάνωση δεν παρείχε χρηματοδότηση στην OPM, κάτι που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει την έλλειψη και αδυναμία συσσώρευσης πόρων (McGibbon, 2006, σ.29, Savage, 1978, σ.991). Μια εναλλακτική μορφή χρηματοδότησης από το εξωτερικό, όχι σπάνια σε περιπτώσεις αποσχιστικών και απελευθερωτικών κινημάτων (*όπως των Ορόμο*), είναι η συνδρομή των μελών της διασποράς· όμως, η διασπορική και προσφυγική κοινότητα των Παπούα ποτέ δεν κατάφερε να προσφέρει σημαντική οικονομική στήριξη στις ένοπλες ομάδες της OPM, είτε μέσω ιδίων πόρων είτε μέσω κινητοποίησης διεθνούς αλληλεγγύης (Elmslie, 2002, σ.63, McGibbon, 2006, σ.29). Σε αντίθεση με την OPM, το GAM κατά τη μαζική, τρίτη φάση του κατάφερε να εξασφαλίσει έσοδα και από τις τρεις προαναφερόμενες πηγές (στον έναν ή άλλο βαθμό), πετυχαίνοντας έσοδα της τάξης των 130.000 δολλαρίων τον μήνα (Ross, 2005, σ.48).

- *Εξωτερική βοήθεια*: Ένα επιπλέον πρόβλημα της OPM κατά την περίοδο της Νέας Τάξης ήταν η έλλειψη σημαντικής υποστήριξης, τόσο οικονομικής/υλικής (όπως είπαμε) όσο και πολιτικής, από κάποια ξένη κυβέρνηση ή κάποιον ισχυρό διεθνή δρώντα (οργάνωση, οργανισμό ή υπερεθνικό δίκτυο). Υπήρχαν βέβαια οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι οποίες προσπαθούσαν να δημοσιοποιήσουν τις παραβιάσεις του ινδονησιακού στρατού και τις γενικότερες συνθήκες διαβίωσης στη Δ. Παπούα, όπως η οργάνωση TAPOL που έδρευε στη Μ. Βρετανία και ασχολούνταν με την Ινδονησία· εδώ αναφερόμαστε πρωτίστως σε βοήθεια από ξένες κυβερνήσεις, παράγοντα ο οποίος θεωρείται σημαντικός για την εκδήλωση και συνέχιση της αποσχιστικής δράσης (*βλέπε πίνακα 16*) και σε κάποιες περιπτώσεις έχει αποβεί καθοριστικός για την εξέλιξη και έκβαση της αποσχιστικής σύγκρουσης⁴⁴⁴ (Heraclides, 1991, σ.50). Όπως είπαμε, η υποστήριξη των δυτικών κρατών προς το καθεστώς Σουχάρτο –όπως και η προηγηθείσα ενεργή στήριξη από τις ΗΠΑ της ινδονησιακής αξίωσης στη Δ. Παπούα έναντι της Ολλανδίας - απέκλειαν το ενδεχόμενο βοήθειας προς την OPM, ενώ ο μη σοσιαλιστικός προσανατολισμός της οργάνωσης μείωνε και τις πιθανότητες βοήθειας από το σοβιετικό μπλοκ (αν υποθέσουμε ότι είχε σημαντικό γεωπολιτικό ενδιαφέρον για την περιοχή). Θα περίμενε κανείς πως η Ολλανδία, με βάση την - καθοριστική για την ανάδυση του

⁴⁴⁴ Όπως ήταν, ενδεικτικά, στην περίπτωση της «απόσχισης» του Μπαγκλαντές ο ρόλος της Ινδίας ή στα *de facto* κράτη της Αμπαζίας, της Νότιας Οσετίας και της Υπερδνειστερίας ο ρόλος της Ρωσίας.

πρώιμου εθνικισμού των Παπούα - πολιτική της κατά τη μεταπολεμική περίοδο, θα υποστήριζε με κάποιον τρόπο τον αγώνα της ΟΡΜ. Όμως, μετά την ταραχώδη αποχώρησή του από τη Δ. Παπούα το ολλανδικό κράτος έπαψε σχεδόν ολοκληρωτικά να ασχολείται με τα τεκταινόμενα στην περιοχή (κάτι όχι ιδιαίτερα σύνηθες για πρώην αποικιοκρατική δύναμη) και ευθυγραμμίστηκε πλήρως με τις προτεραιότητες της βορειοατλαντικής συμμαχίας στη Νοτιοανατολική Ασία. Το μόνο που μπορεί να αναφερθεί σχετικά ήταν η φιλοξενία μιας μικρής κοινότητας Παπούα και η ανοχή στην – όχι ιδιαίτερα «ενοχλητική» - δράση των οργανώσεών της υπέρ της ανεξαρτησίας της Δ. Παπούα. Ποια ήταν η στάση του τρίτου «πόλου» της ψυχροπολεμικής περιόδου, δηλαδή των μετα-αποικιακών κρατών; Ούτε μεταξύ τους μπορεί να βρει κανείς συνεπείς υποστηρικτές του αποσχιστικού αγώνα της ΟΡΜ. Όπως σημειώνει ο Savage (1978, σ.992), είναι ένα ζήτημα η υποστήριξη του ανταποικιακού αγώνα εναντίον μιας ευρωπαϊκής δύναμης και άλλο η στήριξη μιας αποσχιστικής οργάνωσης εναντίον μιας χώρας του «Τρίτου Κόσμου» (και μάλιστα πρωτεργάτη επί Σουκάρνο του κινήματος των Αδεσμεύτων). Εκτός του ότι πολλά κράτη φοβούνταν πως η δημόσια υποστήριξη τέτοιων ομάδων θα έθετε σε κίνδυνο μελλοντικά και τη δική τους εδαφική ακεραιότητα, σε επίπεδο αρχών η απόσχιση ήταν πλήρως απονομιμοποιημένη στα πλαίσια της μεταπολεμικής διεθνούς τάξης (για τους λόγους που έχουμε διεξοδικά αναλύσει στο κεφάλαιο 7). Σε αυτά τα πλαίσια η ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία φάνταζε πλήρως εναρμονισμένη με την πρακτική της αποαποικιοποίησης και το *uti possidetis*, σε αντίθεση με την περίπτωση του Αν. Τιμόρ που θεωρήθηκε παράνομη εισβολή (Bel/ et al, 1986, σ.547). Αν λάβουμε υπόψη μας πως η διαβλητή και παράνομη διαδικασία της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής έγινε ευρύτερα γνωστή μετά την πτώση του Σουχάρτο, είναι πολύ πιθανό πως για τα περισσότερα κράτη η τυπική διενέργεια δημοψηφίσματος το 1969 (σε συνδυασμό με το ευρύτερο κανονιστικό και πολιτικό πλαίσιο) καθιστούσε την ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία καθ' όλα νόμιμη⁴⁴⁵. Στην περίπτωση, λοιπόν, του αποσχιστικού αγώνα των Παπούα και πιο συγκεκριμένα της ΟΡΜ, ισχύουν αρκετοί παράγοντες από αυτούς που ο Ηρακλείδης καταγράφει ως αποτρεπτικούς της υποστήριξης ενός αποσχιστικού κινήματος: αδύναμα επιχειρήματα περί αυτοδιάθεσης, καταφανής στρατιωτική

⁴⁴⁵ Άλλωστε, υπενθυμίζουμε πως η Γ.Σ. του ΟΗΕ ενέκρινε την έκθεση του απεσταλμένου του Γενικού Γραμματέα σχετικά με τη διενέργεια της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής με 84 ψήφους υπέρ, 30 αποχές και καμία αρνητική ψήφο (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.20).

αδυναμία της αποσχιστικής οργάνωσης, συμμόρφωση με τις διεθνείς νόρμες περί μη επέμβασης και εδαφικής ακεραιότητας, φόβος για ενθάρρυνση τυχόν εσωτερικών μειονοτήτων· τέλος, και ίσως πιο σημαντικό, εξέλειπαν οι λόγοι συμφέροντος που θα καθιστούσαν ελκυστική μια βοήθεια προς την ΟΡΜ, είτε μιλάμε για ευρύτερα γεωπολιτικά συμφέροντα είτε για στενότερα συμφέροντα που σχετιζόνταν με οικονομικά ή στρατιωτικά οφέλη, καθώς και με λόγους εσωτερικής πολιτικής (Heraclides, 1991, σ.50-52). Ειδικά η τελευταία κατηγορία συμφερόντων αφορά ιδιαιτέρως σεκράτη όμορα, της ίδιας περιφέρειας· ενώ στο κέρασ της Αφρικής οι αντιπαλότητες μεταξύ των κυβερνήσεων ευνόησαν τη στήριξη αποσχιστικών οργανώσεων, συμπεριλαμβανομένης της OLF, στην περίπτωση της ΝΑ Ασίας, όπως είπαμε, δεν συνέβη κάτι τέτοιο.

Η κατηγορία κινήτρων που δεν αναφέραμε ως τώρα αφορά σε «συναισθηματικούς» παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να ωθήσουν μια κυβέρνηση να υποστηρίξει ένα αποσχιστικό κίνημα (Heraclides, 1991, σ.52)· αυτοί φαίνεται να ήταν οι μοναδικοί παράγοντες που οδήγησαν στην εκδήλωση μιας κάποιας υποστήριξης στον αγώνα των Παπούα. Η υποστήριξη αυτή προερχόταν από τα κράτη της «Μελανησίας» ή ακόμα και της ευρύτερης γεωγραφικής-πολιτισμικής ζώνης του «Νότιου Ειρηνικού» (Fry, 1997). Πάντως, πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πως δεν επρόκειτο πάντοτε για υποστήριξη από την πλευρά των κυβερνήσεων, αλλά από οργανώσεις και ευρύτερα από την κοινωνία των πολιτών· ακόμα και όταν κάποια κυβέρνηση υποστήριζε το δικαίωμα των Παπούα για αυτοδιάθεση, επρόκειτο για κράτη πολύ μικρά, αδύναμα και με ελάχιστη επιρροή (π.χ. το Βανουάτου). Η δε υποστήριξη τους ήταν κατά κανόνα πολιτική και όχι υλική. Η χώρα που ενεπλάκη περισσότερο στην αποσχιστική σύγκρουση της Δ. Παπούα, λόγω γεωγραφικής γειτνίασης, ήταν η Παπούα – Νέα Γουινέα (ΠΝΓ)· αν και η ΠΝΓ δεν επιδίωξε αυτή την εμπλοκή, τελικά αναγκάστηκε να τηρήσει στάση αρνητική προς την ΟΡΜ. Το δίλημμα που αντιμετώπισαν οι κυβερνήσεις της ΠΝΓ αποτελούσε κλασική περίπτωση σύγκρουσης εθνοτικών δεσμών και *realpolitik*. Απ' τη μία, ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού, ιδιαίτερα οι διανοούμενοι και οι κοινότητες που ζούσαν κοντά στη μεθόριο, θεωρούσαν τους γηγενείς του δυτικού μέρους του νησιού πολιτισμικά και φυλετικά όμοιους. Ακόμα και ο πρωθυπουργός της χώρας Somare δήλωσε το 1984 πως με τους Δυτικούς Παπούα οι κάτοικοι της ΠΝΓ ήταν «αδέρφια» και πως τους «χώριζε μόνο η ιστορία». Η ύπαρξη τέτοιων εθνοτικών δεσμών μεταφράστηκε και σε υποστήριξη του αγώνα για αυτοδιάθεση και της ΟΡΜ

από μεγάλο μέρος του πληθυσμού της χώρας (Bell *et al*, 1986, σ.541 Premdas,1985, σ.1057, 1071, Premdas και Nyamekye, 1979, σ.66-7). Από την άλλη, όμως, λόγοι εθνικής (δηλαδή κρατικής) ασφάλειας επέτασσαν στην κυβέρνηση της ΠΝΓ να ακολουθήσει διαφορετική πολιτική, όπως συμπλήρωνε και στην ίδια δήλωσή του ο Somare. Οι λόγοι αυτοί ήταν κυρίως δύο: Πρώτον, η χρήση του εδάφους της ΠΝΓ από την ΟΡΜ ως καταφύγιου ή ως βάσης είχε οδηγήσει την ινδονησιακή κυβέρνηση να ασκήσει έντονες πιέσεις στην ΠΝΓ για καλύτερο έλεγχο των συνόρων και καταστολή της ΟΡΜ. Η πίεση αυτή, καθώς και η εισχώρηση ινδονησιακών δυνάμεων στην ΠΝΓ κατά την καταδίωξη ομάδων της ΟΡΜ, συνιστούσε απειλή για την ΠΝΓ. Αυτό γίνεται περισσότερο κατανοητό, αν συνυπολογιστεί πως το 1975, που η ΠΝΓ απέκτησε την ανεξαρτησία της, το καθεστώς Σουχάρτο είχε εισβάλει στο Αν. Τιμόρ· το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη συντριπτική υπεροπλία του ινδονησιακού στρατού, δημιουργούσε ένα αίσθημα απειλής στην κυβέρνηση της ΠΝΓ και τον φόβο του ινδονησιακού επεκτατισμού. Δεύτερον, η ΠΝΓ εξαρτιόταν οικονομικά από την Αυστραλία, την πρώην αποικιοκρατική δύναμη· το γεγονός αυτό επέτρεψε στην Αυστραλία να ασκεί πολιτική επιρροή στην ΠΝΓ και περίπου να της υποδείξει το ποια πολιτική θα ακολουθούσε απέναντι στην Ινδονησία και το ζήτημα της ΟΡΜ. Έχοντας η ίδια υιοθετήσει μια φιλική – έως κατευναστική – στάση απέναντι στο καθεστώς της Νέας Τάξης, η Αυστραλία πίεσε την ΠΝΓ να ακολουθήσει ανάλογη πολιτική και να συναινέσει στις απαιτήσεις της Τζακάρτα (Savage, 1978, σ.993-4, Premdas, 1985, σ.1056-7, 1071-2). Με κίνδυνο να προκαλέσουν τη λαϊκή δυσaráσκεia, οι κυβερνήσεις της ΠΝΓ επέλεξαν για τους παραπάνω λόγους να συνεργαστούν με την Ινδονησία. Μπορεί η διωκτική και κατασταλτική δράση της ΠΝΓ να μην ικανοποιούσε πάντα την Τζακάρτα και να εμφανίστηκαν προστριβές μεταξύ των δύο κυβερνήσεων, όμως συνεργάστηκαν σε κοινές στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών εκατέρωθεν των συνόρων, υπέγραψαν συνοριακή συμφωνία το 1979 και η ΠΝΓ επαναπροωθούσε την πλειοψηφία των προσφύγων που εισέρχονταν περιοδικά στο έδαφός της· άλλωστε, όπως είδαμε, οι Rumkorem και Prai από δυνάμεις της ΠΝΓ συνελήφθησαν (αν και τους επετράπη η αναζήτηση ασύλου σε άλλη χώρα) (Premdas, 1985, σ.1056, 1063-5, 1072, Premdas και Nyamekye, 1979, σ.67).

Συμπερασματικά, για όλους τους παραπάνω λόγους αλλά και λόγω του «περιθωριακού» χαρακτήρα της περιοχής για τη διεθνή πολιτική και την κοινή

γνώμη, ο αποσχιστικός αγώνας της OPM στη Δ. Παπούα όχι μόνο είχε ελάχιστη διεθνή υποστήριξη, αλλά καλυπτόταν από ένα πέπλο άγνοιας και αδιαφορίας.

- *Εσωτερική νομιμοποίηση*: Η μαζική υποστήριξη των γηγενών προς τον στόχο της απόσχισης, δηλαδή της «απελευθέρωσης» από την ινδονησιακή εξουσία, ήταν (και είναι) ο ισχυρότερος πολιτικός πόρος που είχε στη διάθεσή της η OPM. Πέρα από τους ιστορικούς και πολιτικούς λόγους που έχουμε διεξοδικά αναλύσει, η εδαφική συγκέντρωση μιας ομάδας (ιδιαίτερα όταν αυτή αποτελεί την πλειοψηφία), όπως οι Παπούα, ευνοεί την νομιμοποίηση του αποσχιστικού στόχου, σύμφωνα με την προαναφερθείσα ανάλυση της Toft (2001), λόγω της υψηλής συναισθηματικής σημασίας που αποδίδεται στη «γη» της ομάδας και λόγω των πολιτικών αξιώσεων που αυτό το δέσιμο τροφοδοτεί. Σχεδόν όλες οι μελέτες και εκθέσεις σχετικά με τη Δ. Παπούα αναφέρονται στη «διάχυτη», «εκτεταμένη» και «σχεδόν καθολική» υποστήριξη των Παπούα όχι μόνο για τον στόχο του εθνικιστικού κινήματος, αλλά και συγκεκριμένα προς την OPM ως τη μοναδική εστία γηγενούς αντίστασης στην ινδονησιακή εξουσία (Bell et al, 2004, σ.31, Budiardjo και Liong, 1988, σ.63, 73, King, 2004, σ.31, McGibbon, 2006, σ.30, Premdas, 1985, σ.1062). Βεβαίως, η υποστήριξη προς την οργάνωση δε θα μπορούσε να είναι καθολική, όπως η (προαναφερθείσα) ρήση «είμαστε όλοι OPM» υπαινίσσεται: νεότερες έρευνες φαίνεται να υποδεικνύουν - όπως είπαμε στα πλαίσια της συζήτησης των συστατικών της ταυτότητας των Παπούα - πως υπάρχει μια μειοψηφία που δεν υποστηρίζει (ή δεν είναι επαρκώς ενημερωμένη σχετικά με) τον εθνικιστικό στόχο. Οι Bell et al (1986, σ.547) αναφέρουν ότι τμήμα της ελίτ που απασχολούνταν στην κρατική διοίκηση είχε υιοθετήσει μια επιφυλακτική ή «πραγματοστική» στάση απέναντι στον αποσχιστικό αγώνα· εν πολλοίς αναφέρονται στο ζήτημα της «διπλής αφοσίωσης» της γηγενούς ελίτ, που έχουμε θίξει παραπάνω, το οποίο όμως δε θα πρέπει αυτομάτως να μεταφράζεται ως θέση ενάντια στην προοπτική της απόσχισης ή ενάντια στον αγώνα της OPM. Υπήρξαν, πάντως, και τέτοιες αντιδράσεις μεταξύ της μορφωμένης ελίτ αναφορικά με συγκεκριμένα είδη δράσης («ρεπερτόρια») της OPM, όπως οι απαγωγές, οι οποίες θεωρούσαν πως επέτρεπαν τον στιγματισμό της γηγενούς αντίστασης ως «τρομοκρατίας» (McGibbon, 2006, σ.31). Από μόνη της πάντως αυτή η αντίθεση δεν συνιστά αντίθεση στην αποσχιστική επιδίωξη, ούτε καν στην ανάγκη ένοπλης δράσης. Η μοναδική περίπτωση σαφούς, οργανωμένης αντίθεσης στον ένοπλο αγώνα προερχόταν από την οργάνωση «Κίνημα για την Ελεύθερη Μελανησία», όπως είπαμε. Γενικά, απ' ό,τι συνάγεται από τη

βιβλιογραφία, η αμφισβήτηση του «ένοπλου» δρόμου εμφανίστηκε κατά την επόμενη περίοδο της ανάλυσής μας, μετά την πτώση του Σουχάρτο. Η αμφισβήτηση αυτή προφανώς υπήρχε σε κάποιον βαθμό και κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, όμως φαίνεται πως δεν εκδηλώθηκε με τρόπο που να δημιουργήσει σοβαρό ρήγμα εντός του ευρύτερου κινήματος ή μεταξύ ελίτ και «μαζών». Αυτό εμφανίστηκε όταν πλέον με τη διαδικασία εκδημοκρατισμού και το άνοιγμα των πολιτικών ευκαιριών παρουσιάστηκε η εναλλακτική της διενέργειας στοιχειωδώς ελεύθερης συλλογικής εθνικιστικής κινητοποίησης. Μπορούμε να πούμε, λοιπόν, πως κατά την περίοδο της Νέας Τάξης η λαϊκή υποστήριξη προς τον αποσχιστικό στόχο της OPM ήταν ευρύτατη, ενώ ως προς τα μέσα του αγώνα λιγότερο συμπαγής αλλά πιθανότατα πλειοψηφική.

Έχοντας ολοκληρώσει την επισκόπηση των χαρακτηριστικών της OPM, μπορούμε να αποτιμήσουμε αν πληροί τα κριτήρια του αποσχιστικού κινήματος, που έχει προτείνει ο Ηρακλείδης και έχουμε αναφέρει στο κεφ.2, ή θα πρέπει να θεωρήσουμε πως αποτελεί αποσχιστικό «μέτωπο». Το πρώτο κριτήριο αναφέρεται στη νομιμοποίηση τόσο του στόχου όσο και των μέσων του αγώνα από τον ευρύτερο πληθυσμό στο όνομα του οποίου δρα η αποσχιστική οργάνωση· όπως μόλις αναφέραμε, η OPM απολάμβανε αυτής της υποστήριξης και ως προς τις δύο διαστάσεις της. Το δεύτερο κριτήριο αφορά στο κατά πόσον η αποσχιστική δράση συνιστά μια «αξιόπιστη απειλή» προς την κυβέρνηση. Ο μόνος λόγος που θα μπορούσε να αποτρέψει κάποιον από το να θεωρήσει την OPM ως μη αξιόπιστη απειλή είναι το γεγονός της επίμονης, παρατεταμένης δράσης της. Το χαρακτηριστικό αυτό, παράδοξο ίσως με βάση τις ελλείψεις, ανεπάρκειες και αντιξοότητες που είχε να αντιμετωπίσει η OPM, μπορεί να εξηγηθεί με βάση τρεις παράγοντες που αναφέρουν τόσο ο McGibbon (2006, σ.29) όσο και ο Webster (2007, σ.93): α) την υποστήριξη από τον γηγενή πληθυσμό και ιδιαίτερα τις ορεινές κοινότητες, οι οποίες κάλυπταν τις στοιχειώδεις ανάγκες των αντάρτικων ομάδων, β) τη βιωματική γνώση της ζούγκλας από τους μαχητές που τους επέτρεπε την εύκολη προσαρμογή και μετακίνηση σε ένα κατά τα άλλα συχνά αφιλόξενο περιβάλλον, και γ) την ουσιαστική ανυπαρξία των συνόρων με την ΠΝΓ που επέτρεπε στην OPM τη χρήση τους εδάφους της γειτονικής χώρας ως καταφύγιου (παρά τη - στρατιωτική και άλλη - συνεργασία μεταξύ των δύο κρατών). Παρ' όλα αυτά, με βάση τα όσα είπαμε, ιδιαίτερα όσον αφορά το μέγεθος και τον οπλισμό της οργάνωσης, τα οποία είναι σημαντικότερα για την εκτίμηση της *στρατιωτικής* ισχύος της, η OPM δεν αποτελεί σοβαρή απειλή για την ακεραιότητα του ινδονησιακού κράτους, δεν έχει θέσει παρά σε λίγες περιπτώσεις υπό αμφισβήτηση τη διατήρηση του κυβερνητικού ελέγχου σε ολόκληρη την περιφέρεια και, παρά το ότι έχει αναγκάσει τον στρατό να διατηρεί

περισσότερες από το αναμενόμενο δυνάμεις στην περιοχή (κατηγοριοποιώντας τη μάλιστα για μια δεκαετία ως «Ζώνη Ειδικών Επιχειρήσεων») και να υπόκειται σε περιστασιακές απώλειες, δεν έχει καταστήσει το κόστος καταστολής και διατήρησης της τάξης στη Δ. Παπούα υπέρμετρο⁴⁴⁶. Αυτές οι παρατηρήσεις γίνονται περισσότερο κατανοητές, αν παρουσιάσουμε κάποια αριθμητικά στοιχεία για την παρουσία του στρατού στη Δ. Παπούα. Την περίοδο 1967-1972 αναπτύχθηκαν συνολικά 60.000 Ινδονήσιοι στρατιώτες στη Δ. Παπούα, σύμφωνα με τους Bonay και McGrory (2004, σ.440). Δεν υπάρχουν πολλές αναφορές για το μέγεθος των στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή για την περίοδο της Νέας Τάξης, όμως βάσιμα εικάζει κανείς πως επρόκειτο για κάποιες δεκάδες χιλιάδες, δεδομένων και των συχνών, μεγάλης κλίμακας στρατιωτικών επιχειρήσεων στην περιοχή⁴⁴⁷. κατά τη δεκαετία του 2000 οι «οργανικές» θέσεις του στρατού στη Δ. Παπούα ήταν περίπου 12.000, ενώ ο στρατός διατηρούσε (όπως και τις προηγούμενες δεκαετίες) τη δυνατότητα ανάπτυξης εφεδρικών δυνάμεων μερικών χιλιάδων σε περιοχές όπου παρουσιάζονταν εντάσεις (κυρίως στη Δ. Παπούα και το Ατσέχ) (Bonay και McGrory, 2004, σ.440, ICG, 2006β, σ.2-3, B. A. King, 2006, σ.11, Vaessen, 2008). Είναι προφανές, λοιπόν, πως η OPM των 1.000-2.000 (στην καλύτερη περίπτωση) μαχητών, διάσπαρτων σε μικρές ομάδες εντός μιας γεωγραφικά τεράστιας περιοχής, με απαρχαιωμένα όπλα και τόξα δεν αποτελούσε σημαντική απειλή για έναν σύγχρονο – και μάλιστα καλά οπλισμένο, ισχυρό – στρατό μερικών δεκάδων χιλιάδων (και συνολικά εκατοντάδων χιλιάδων).

Συμπερασματικά, λοιπόν, αν και με τη «χαλαρή», τρέχουσα σημασία του όρου μπορούμε να συνεχίσουμε να θεωρούμε πως στη Δ. Παπούα υφίσταται ένα «αποσχιστικό κίνημα» από την περίοδο της Νέας Τάξης και ως σήμερα, με βάση την τεχνική έννοια του όρου που έχουμε

⁴⁴⁶ Ένα εύλογο ερώτημα που πιθανώς αναδύεται εδώ είναι το πώς δικαιολογείται ο τόσο υψηλός αριθμός νεκρών (ακόμα και αν λάβει κανείς ως βάση τη χαμηλότερη εκτίμηση των περίπου 15.000), εφόσον η αποσχιστική δράση δε συνιστούσε (και δε συνιστά) σοβαρή απειλή. Θα μπορούσε κανείς να υποδείξει τρεις - όχι αναγκαστικά αλληλοαποκλειόμενες - αιτίες: Πρώτον, η εκτίμηση περί μη ισχυρής απειλής αποτελεί κρίση εξωτερικών παρατηρητών (αναλυτών, ερευνητών, οργανώσεων κλπ.)· είναι πιθανό, όμως, οι ινδονησιακές κυβερνήσεις και ο στρατός να προσελάμβαναν ανυστερόβουλα την αποσχιστική απειλή ως μεγαλύτερη απ' ό,τι «πραγματικά» είναι. Αυτή η «λανθασμένη» κρίση μπορεί να απορρέει από την εθνικιστική ιδεολογία ή από μια συγκεκριμένη ερμηνεία του ρόλου τους. Δεύτερον, είναι πιθανόν, όπως έχει υποστηριχθεί, ο ινδονησιακός στρατός να υπερέβαλλε συνειδητά περί της σοβαρότητας της αποσχιστικής απειλής, ώστε να δικαιολογήσει την ισχύ και τον κεντρικό ρόλο του στα πλαίσια της Νέας Τάξης, αλλά και για να διατηρήσει και να ενισχύσει τα κέρδη του από την προστασία που προσέφερε σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπως είδαμε. Τρίτον, μπορεί η έντονα κατασταλτική και φονική δράση του στρατού να μη βασιζόταν στην υπερεκτίμηση της αποσχιστικής απειλής, αλλά στην υπερέκταση μιας συγκεκριμένης στρατηγικής και στη διατράνωσή της έναντι πιθανών στασιαστών: η διασάλευση της δημόσιας τάξης ή/και η απειλή ενάντια στην εδαφική ακεραιότητα του κράτους θα καταστέλλοταν αμείλικτα και χωρίς υπολογισμό του κόστους σε ανθρώπινες ζωές. Σύμφωνα με τη Walter (2006), οι κυβερνήσεις χωρών με πολλές εθνοτικές ομάδες – και άρα αρκετούς υποψήφιους για μελλοντική εκδήλωση αποσχιστικών τάσεων – είναι πιο πιθανό να αντιδράσουν άτεγκτα σε περιπτώσεις αποσχιστικών προκλήσεων, ακριβώς (και) για να αποτρέψουν φαινόμενα ντόμινο στο εσωτερικό τους.

⁴⁴⁷ Όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, οι κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις εκδηλώνονταν με συχνότητα τριών ετών (Kivimäki, 2006, σ.12-13).

υιοθετήσει στην εργασία πρέπει να θεωρήσουμε την αποσχιστική δράση στην περιοχή «αποσχιστικό μέτωπο» μάλλον, καθότι δεν πληροί το κριτήριο της αξιόπιστης απειλής. Πρέπει να σημειώσουμε, όμως, πως αυτό δεν οφείλεται στην έλλειψη λαϊκής υποστήριξης προς την OPM ή στο ότι η οργάνωση αυτή αποτελούσε όχημα μιας περιθωριακής ή εξτρεμιστικής ομάδας, η δράση της οποίας αφορούσε λίγους· το ακριβώς αντίθετο συνέβαινε. Ο εθνικισμός των Παπούα αποτελεί μια ισχυρή πολιτική δύναμη με ευρύτατη και έντονη απήχηση μεταξύ των γηγενών· όμως, ιδίως κατά την περίοδο της Νέας Τάξης που εξετάζουμε εδώ, υπολειπόταν στον τομέα της μαζικής κινητοποίησης και αποτελεσματικότητας. Ο χαρακτηρισμός «μέτωπο» οφείλεται στις δυσχέρειες που απέτρεψαν την OPM να αποκτήσει σημαντική πολιτικο-στρατιωτική ισχύ και μεγάλο μέγεθος⁴⁴⁸. Οι δυσχέρειες αυτές ήταν - πρωτίστως - «εξωγενείς» (αυταρχικό καθεστώς, συντριπτική υπεροπλία στρατού και εκτεταμένη κατασταλτική δράση του εναντίον του γηγενούς πληθυσμού, έλλειψη εξωτερικής βοήθειας και μη ευνοϊκό διεθνές περιβάλλον, αχανής έκταση και δύσβατος χαρακτήρας της Δ. Παπούα), αλλά και «ενδογενείς» (χαλαρή οργανωτική δομή και έλλειψη κεντρικού συντονισμού, φραξιοτισμός, αποτυχία συσσώρευσης υλικών πόρων και οπλισμού). Ο χαρακτηρισμός «μέτωπο» δεν πρέπει να θεωρήσουμε πως καθιστά άτοπη τη μελέτη των μηχανισμών αποσχιστικής κινητοποίησης που έχουμε υποδείξει· η ανάλυση των πέντε μηχανισμών ακολουθεί αμέσως παρακάτω.

Οι πέντε μηχανισμοί κινητοποίησης Όπως έχουμε δηλώσει εξαρχής, θα εξετάσουμε την αποσχιστική κινητοποίηση ως μια διαδικασία, η ενεργοποίηση της οποίας είναι συνώνυμη της επιτυχούς σύνδεσης ελίτ και «μαζών» σε από κοινού διεκδικητική δράση. Χωρίς τη σύνδεση αυτή (πάντα στα πλαίσια διατύπωσης διεκδικητικών αιτημάτων) ουσιαστικά δεν υφίσταται κινητοποίηση, τουλάχιστον με την έννοια της *συλλογικής* δράσης. Η εργασία αναμένει πως η σύνδεση ελίτ και «μαζών» δεν γίνεται πρωτίστως μέσω επίκλησης ιδεολογιών, ενεργοποίησης συναισθημάτων, σκλήρυνσης των εθνοτικών ορίων, χειραγώγησης, προσφοράς ή προσδοκίας προσωπικών ωφελημάτων· δεν εισηγούμαστε πως όλα τα παραπάνω δεν λαμβάνουν χώρα κατά τον έναν ή άλλο βαθμό και τρόπο, αλλά πως εντάσσονται στα πλαίσια ευρύτερων σχεσιακών

⁴⁴⁸ Φαντάζει πάντως παράδοξο, βάσει της οργανωτικής και στρατιωτικής ισχύος και της αναποτελεσματικότητας της OPM, το ότι πληροί σχεδόν όλα τα κριτήρια μιας αποτελεσματικής εθνικιστικής/εθνοτικής οργάνωσης που έχει προτείνει ο Brass (1991, σ.48-50, Özkirimli, 2000, σ.113-4): είχε καταφέρει να *ταυτιστεί* με τους Παπούα ως ομάδα (και δεν τους εκπροσωπούσε απλά), συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας των Παπούα, διέθετε συνέχεια, η πρωτοκαθεδρία της μεταξύ των άλλων οργάνωσεων δεν αμφισβητήθηκε ποτέ. Το μόνο κριτήριο που δεν πληρούσε ήταν ο έλεγχος «κοινοτικών πόρων» (πρωτίστως οργανωτικών). Μια εξήγηση που μπορούμε να δώσουμε αναφορικά με αυτό το παράδοξο είναι πως τα κριτήρια που θέτει ο Brass, με εξαίρεση το τελευταίο στο οποίο υπολειπόταν η OPM, αναφέρονται περισσότερο στη διάσταση της εκπροσώπησης και νομιμοποίησης (τα οποία όντως διέθετε η OPM, όπως είπαμε) και λιγότερο σε αυτές της πολιτικής ισχύος και της ικανότητας για συντονισμό συλλογικής δράσης.

μηχανισμών όπου ελίτ και μάζες αλληλεπιδρούν (όχι φυσικά από θέσεις ισότητας). Είναι μέσα από συνδυασμούς σχεσιακών μηχανισμών που παράγεται ή όχι η αποσχιστική (εν προκειμένω) κινητοποίηση.

Στην περίπτωση των Παπούα, δύο αντιφατικές πιθανότητες έχουν καταγραφεί ως προς τη σύνδεση ελίτ και «μαζών». Απ' τη μία, έχει διατυπωθεί η άποψη από τον Savage (1978, σ.995) – την οποία έχουν αποδεχθεί και άλλοι (Osborne, 1986, σ. 53) – πως στα πλαίσια της OPM συντελέστηκε η σύνδεση και συμμαχία μεταξύ των «μορφωμένων μικρο-αστικών ελίτ» και των «πρωτο-αγροτικών μαζών», τη στιγμή που η πρώτη φάση του γηγενούς εθνικισμού ήταν υπόθεση αποκλειστικά της μικρής γηγενούς ελίτ. Αυτή η σύνδεση όντως επετεύχθη, απ' την άλλη, όμως, γεννιούνται αμφιβολίες για την έκταση, την ένταση και την αποτελεσματικότητά της, το κατά πόσον δηλαδή παρήγαγε παρατεταμένη συλλογική δράση. Η μαζικοποίηση των εθνικιστικών και αποσχιστικών αισθημάτων που υπαινίσσεται ο Savage είναι πράγματι γεγονός, όπως έχουμε πει, και εξέλιξη για την οποία πρέπει το μεγαλύτερο μέρος να πιστωθεί στην OPM· το ζήτημα όμως είναι πως αυτά τα συναισθήματα και στάσεις δε μετουσιώθηκαν σε μαζικό πολιτικό αγώνα και δε συνοδεύτηκαν από εξίσου μαζική κινητοποίηση. Με άλλα λόγια δεν επετεύχθη μια από τις βασικές προκλήσεις των κινηματικών οργανώσεων, ήτοι – όπως σημειώσαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο – να μετατρέψουν ικανό τμήμα των συμπαθούντων, των ανοργάνωτων και των μη πολιτικοποιημένων στρωμάτων σε ενεργούς δρώντες, ώστε να καταστήσουν το κίνημα πραγματικά μαζικό. Οι εξωγενείς και ενδογενείς δυσχέρειες, που αναφέραμε λίγο παραπάνω και συνδέονται με τα «χαρακτηριστικά» της OPM, αποτελούν τα βασικά συστατικά της εξήγησης του γιατί συνέβη αυτό· τα συστατικά αυτά εμπερικλείονται στους πέντε αιτιακούς μηχανισμούς που εξετάζουμε, όμως δεν είναι από μόνα τους οι αιτίες της αναιμικής και μη επιτυχημένης – ήτοι ανεπαρκώς μαζικής και μη αποτελεσματικής – κινητοποίησης (σύνδεσης ελίτ-μαζών) κατά την περίοδο της Νέας Τάξης. Όπως έχουμε πει, η επιτυχία ή μη της κινητοποίησης εξηγείται σε αυτή την εργασία με όρους μηχανισμών και όχι μεταβλητών, παρότι οι δεύτερες είναι απαραίτητες για την κατανόηση της λειτουργίας των πρώτων. Τους μηχανισμούς που εξετάζουμε θα προσπαθήσουμε να τους αποτιμήσουμε με τον τρόπο που έχουν προτείνει οι συγγραφείς του *DOC*, ήτοι προσπαθώντας να εκτιμήσουμε – πέρα από την τυπική παρουσία ή απουσία τους – την *ένταση*, τη *συχνότητα*, την *εστία εκδήλωσής* τους και τον *αντίκτυπό* τους (McAdam *et al*, 2008, σ.310).

- *Συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών*: Όπως έχουμε πει, πρόκειται για έναν γνωστικό μηχανισμό κρίσιμο, διότι μεσολαβεί μεταξύ των ευκαιριών και απειλών που «αντικειμενικά» εμφανίζονται σε μια πολιτική συγκυρία, απ' τη μία, και της διεκδικητικής δράσης, απ' την άλλη. Η επιτυχής ερμηνεία μιας πολιτικής συγκυρίας

ως κατάλληλης για συλλογική δράση - είτε διότι (κατά τους διεκδικητές) ανοίγονται ευκαιρίες είτε διότι επίκειται επιδείνωση της κατάστασης - κινητοποιεί πληθυσμούς ως τότε απαθείς, μη ενεργούς ή ανήμπορους να δράσουν (McAdam *et al*, 2001, σ.43 ++). Οι κάθε λογής «ελίτ» έχουν θεωρητικά περισσότερες πιθανότητες να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στα πλαίσια αυτού του μηχανισμού, αφού η ισχύς, η θέση και το κύρος τους συνεπάγονται πως οι δικές τους ερμηνείες για το τι συνιστά ευκαιρία ή απειλή θα έχουν κατά κανόνα μεγαλύτερο αντίκτυπο. Βεβαίως, οι ερμηνείες των ελίτ μπορεί να είναι πολλαπλές και ανταγωνιστικές μεταξύ τους· και φυσικά μπορεί να μη συναντήσουν την απαιτούμενη απήχηση. Επίσης, σε περιπτώσεις όπως της καθεστωτικής αλλαγής του 1998 στην Ινδονησία, η ένταση και καταλυτικότητα των γεγονότων συνεπάγονται πως η συλλογική απόδοση ευκαιριών ή/και απειλών αποτελεί περισσότερο σύγκλιση υποκειμενικών αντιλήψεων παρά μιας αφήγησης από τα πάνω. Κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, πάντως, δε φαίνεται να ενεργοποιήθηκε αυτός ο μηχανισμός με τρόπο που να πυροδοτήσει την υφέρπουσα έντονη δυσaráσκεια και το εθνικό αίσθημα των Παπούα· για την ακρίβεια, ήταν τα χαρακτηριστικά του καθεστώτος της Νέας Τάξης που κατέστησαν δυσχερή την ενεργοποίηση αυτού του μηχανισμού. Αυτό είναι κρίσιμο σημείο, καθότι ο μηχανισμός που αναλύουμε εδώ βασίζεται μεν στην υποκειμενική πρόσληψη και νοηματοδότηση της πολιτικής συγκυρίας από τους δρώντες, όμως θα πρέπει να έχουν προϋπάρξει κάποια γεγονότα, που να σηματοδοτούν μια κάποια αλλαγή στη «δομή πολιτικών ευκαιριών». Βεβαίως, αυτά τα γεγονότα δεν οδηγούν αναγκαστικά σε απόδοση ευκαιριών/απειλών ούτε προδιαγράφουν έναν συγκεκριμένο τρόπο ερμηνείας· όμως «κάτι» πρέπει να έχει προηγηθεί, με βάση το οποίο θα γίνει η «απόδοση», αλλιώς αυτή δεν θα είναι επιτυχημένη.

Το καθεστώς της Νέας Τάξης, λοιπόν, δεν άφηνε πολλά περιθώρια να συμβούν τέτοιες αλλαγές, που θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για να ενεργοποιηθεί ο συγκεκριμένος μηχανισμός. Αυτό συνέβαινε για δύο βασικούς λόγους: Πρώτον, επαναλαμβάνοντας όσα έχουμε πει σε άλλα σημεία, όπως κάθε αυταρχικό (ή «ισχυρό μη δημοκρατικό») καθεστώς ανεχόταν ένα εξαιρετικά περιορισμένο φάσμα συλλογικών δράσεων, εξωθώντας ουσιαστικά την όποια μαχητική διεκδίκηση στην παρανομία και τη χρήση βίας. Στην πραγματικότητα η Νέα Τάξη περιόρισε σημαντικά - μέσω και αύξησης της κρατικής βίας - και τη συλλογική βία (που ήταν διάχυτη κατά την περίοδο της Κατευθυνόμενης

Δημοκρατίας του Σουκάρνο) στα τρία αποσχιστικά κινήματα (Δ. Παπούα, Ατσέχ, Αν. Τιμόρ). Η αύξηση της κρατικής βίας και καταστολής που επέφερε η Νέα Τάξη σηματοδότησε ουσιαστικά τη συγκρότηση μιας νέας «δομής πολιτικών ευκαιριών» (ΔΠΕ), η οποία (όπως κάθε τέτοια δομή) επηρέασε με διαφορετικό τρόπο δρώντες διαφορετικού είδους: οι ομάδες «ακτιβιστών» - δηλαδή δρώντων όπως η OPM που «συγκροτήθηκαν μέσα από τη συγκρουσιακή δράση και υφίστανται πρωτίστως ως πολιτικοί δρώντες» - κατά κανόνα πλήττονται περισσότερο από την κρατική καταστολή (Tilly και Tarrow, 2006, σ.7,9). Επιπλέον, τα αυταρχικά καθεστώτα, επειδή ακριβώς είναι «ισχυρά» (*high-capacity*), έχουν υψηλό βαθμό σταθερότητας και οι όποιες αλλαγές και ανακατατάξεις στα ανώτερα κλιμάκια κατά κανόνα δεν διαχέονται στην ευρύτερη κοινωνία ούτε μπορούν να χρησιμοποιηθούν από μη «κατεστημένους» πολιτικούς δρώντες, αυτούς δηλαδή που στην προαναφερθείσα ταξινόμηση του *DOC* αναφέρονται ως «διεκδικητές» και «υποκείμενα» (McAdam *et al*, 2001, σ.12)· για την ακρίβεια, όταν τέτοιες αλλαγές διαχυθούν, τότε το καθεστώς απειλείται με κατάρρευση, όπως συνέβη με τη Νέα Τάξη το 1998. Πιθανότατα μια ενδελεχής μελέτη του χρονικού της Νέας Τάξης να απεκάλυπτε γεγονότα που θα μπορούσαν να αποσταθεροποιήσουν νωρίτερα το καθεστώς· η γενική εικόνα όμως που αναμφίβολα αναδύεται από τη βιβλιογραφία είναι ενός εξαιρετικά σταθερού και συμπαγούς – σχεδόν «στάσιμου» - καθεστώτος, με ομοιόμορφη λειτουργία. Οι αλλαγές που είδαμε ότι συνήθως σηματοδοτούν τη μεταβολή στη ΔΠΕ (διάσπαση ελίτ, αστάθεια των εξουσιαστικών συμμαχιών, αυξημένη πολιτική πρόσβαση, αποδυνάμωση κατασταλτικής ισχύος) δεν εμφανίστηκαν κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, μην αφήνοντας έτσι πολλά περιθώρια σε διεκδικητές, όπως το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα, να διαγνώσουν τη διάνοιξη πολιτικών ευκαιριών.

Ο δεύτερος λόγος που συνέτεινε προς αυτό ήταν τα ειδικότερα χαρακτηριστικά της Νέας Τάξης ως προς την κυρίαρχη εθνική ιδεολογία, την αντιμετώπιση των εθνοτικών και τοπικών ταυτοτήτων και την εδαφική οργάνωση της εξουσίας· αυτά τα ζητήματα δεν αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο από το σύνολο των αυταρχικών καθεστώτων και αφορούν τη ΔΠΕ ειδικότερα όσον αφορά τις διάφορες εθνοτικές ομάδες και τα αποσχιστικά κινήματα. Το καθεστώς της Νέας Τάξης ήταν ιδιαίτερα άτεγκτο και σε αυτά τα ζητήματα, κάτι που έχουμε αναλύσει διεξοδικά στο πρώτο μέρος· χαρακτηριστικά του ήταν: α) η επιβολή και θεσμοποίηση μιας συγκεκριμένης εθνικής αφήγησης (*Pancasila*) και η

ποινικοποίηση κάθε εναλλακτικής απεικόνισης του έθνους (εθνοτικής, ισλαμικής, κομμουνιστικής), β) η αποθάρρυνση και καταστολή κάθε απόπειρας πολιτικοποίησης των εθνοτικών/τοπικών ταυτοτήτων, ακόμα και η απαγόρευση εγγραφής στη δημόσια ατζέντα ζητημάτων που άπτονταν των εθνοτικών σχέσεων, γ) η αυστηρή προσήλωση στη συγκεντρωτική άσκηση της εξουσίας και η αντιμετώπιση κάθε νύξης για διεύρυνση της τοπικής αυτονομίας ως απειλής για την εδαφική ακεραιότητα. Τα παραπάνω κάνουν πιο κατανοητή την προσφυγή της OPM (όπως και των GAM και FRETILIN) στον ανταρτοπόλεμο, καθώς και την προβολή της απόσχισης ως του μοναδικού στόχου, εφόσον η ικανοποίηση ακόμα και των πλέον μετριοπαθών διεκδικήσεων για αναγνώριση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας και παραχώρηση κάποιων αρμοδιοτήτων αυτοκυβέρνησης απορρίπτονταν από το καθεστώς Σουχάρτο.

Αναφορικά με τον μηχανισμό της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών, μπορούμε καταρχήν να πούμε πως η επιλογή της «ένοπλης» δράσης αποτέλεσε κατά κάποιον τρόπο παράγωγο αυτού του μηχανισμού, εφόσον αυτή η μορφή αγώνα ήταν η μοναδική δίοδος που οι εθνικιστές Παπούα θεώρησαν εφικτή. Ταυτόχρονα, η δράση της OPM μπορεί να απέρρεε από την κατανόηση της ενσωμάτωσης στην Ινδονησία και της εμπειρίας της εξουσίας της Νέας Τάξης ως μιας μόνιμης «απειλής» (από την καταστολή, την οικονομική εκμετάλλευση, την αθρόα έλευση μεταναστών). Πάντως, αυτές οι δύο κατανοήσεις της «ευκαιρίας» και «απειλής» είχαν περισσότερο μόνιμο χαρακτήρα· όμως, ο μηχανισμός της «απόδοσης» αναφέρεται πρωτίστως σε ερμηνείες δρώντων που εκδηλώνονται ως αντίδραση συγκεκριμένων πολιτικών συγκυριών και - πρωτίστως - αλλαγών (ή επικείμενων αλλαγών). Ο μηχανισμός αυτός είναι πιθανότερο να έχει ενεργοποιηθεί σε περιστάσεις επίτασης της συγκρουσιακής δράσης· στην περίπτωση της αποσχιστικής κινητοποίησης στη Δ. Παπούα, μόνο σε δύο περιπτώσεις – το 1977 και το 1984 – μπορούμε να θεωρήσουμε πιθανή την επιτυχή ενεργοποίηση της απόδοσης ευκαιριών/απειλών. Δεν προκύπτει από τη σχετική βιβλιογραφία συσχετισμός μεταξύ της διάγνωσης διευρυμένων πολιτικών ευκαιριών, είτε αυτές αφορούσαν την Ινδονησία είτε το διεθνές περιβάλλον, και απόπειρας εντατικοποίησης της αποσχιστικής δράσης από την OPM ή άλλες οργανώσεις και ομάδες. Εκτός από τις δύο προαναφερόμενες συγκυρίες, πιθανόν ο μηχανισμός να ενεργοποιήθηκε προς το τέλος της περιόδου Σουχάρτο (το 1996-1997), όπου είδαμε ότι εμφανίστηκαν πρωτοφανείς για την περιοχή μορφές σύγκρουσης (συγκρούσεις μεταξύ διαδηλωτών και δυνάμεων

ασφαλείας σε πόλεις)· αυτά τα περιστατικά πιθανότατα συνδέονται με τις ενδείξεις αποδυνάμωσης του καθεστώτος και άρα μεταβολής της ΔΠΕ. Γενικότερα, πάντως, μπορούμε να πούμε πως ο μηχανισμός της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών ενεργοποιήθηκε σπάνια, η έντασή του ήταν χαμηλή όπως και η αποτελεσματικότητά του (ή ο αντίκτυπός του). Στην προαναφερθείσα διπλή αιτία σχετικά με τα χαρακτηριστικά της Νέας Τάξης και τη δομή πολιτικών ευκαιριών που εγκαθίδρυσε, μπορούμε να προσθέσουμε δύο επιπλέον «ενδογενείς» πιθανές αιτίες της αδύναμης έντασης αυτού του μηχανισμού. Η πρώτη αφορά το ότι η ΟΡΜ, όντας μια αδύναμη σε ισχύ και οργανωτικά ισχνή οργάνωση, δεν μπόρεσε μέσω της δράσης της να μετασχηματίσει την υφιστάμενη ΔΠΕ και να παράξει (ή να προκαλέσει) η ίδια πολιτικές ευκαιρίες (Maiz, 2003, σ.202, Saxton, 2004, σ.26). Η δεύτερη πιθανή ενδογενής αιτία αφορά στον ρόλο των ελίτ: η ηγεσία της ΟΡΜ και των σχηματισμών στο εξωτερικό προερχόταν κυρίως από τη μορφωμένη ελίτ, όμως η πλειοψηφία της γηγενούς ελίτ είχε ενσωματωθεί σε μεσαίες και ανώτερες θέσεις της τοπικής γραφειοκρατίας. Μπορεί, όπως είδαμε, η αφοσίωση των περισσότερων μελών της στο ινδονησιακό κράτος να μην ήταν ισχυρή και να απέρρεε από «πραγματοστικούς» υπολογισμούς, όμως η ίδια η θέση τους συνεπαγόταν πως δεν μπορούσαν να εμπλακούν ή θεωρούσαν αδιέξοδη την ένοπλη αποσχιστική δράση. Ευρισκόμενοι εκτός της ένοπλης κινηματικής διαδικασίας, τουλάχιστον με την έννοια της ενεργού συμμετοχής, δεν ήταν «προδιατεθειμένοι» ή «πολιτικά συντονισμένοι» στο να διαγνώσουν την ανάδυση πολιτικών ευκαιριών ή απειλών που θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί ο ένοπλος αποσχιστικός αγώνας (ενδεχομένως να έπρατταν αυτό για άλλες μορφές δράσης, οι οποίες ήταν, όμως, όπως είπαμε, σχεδόν εκ προοιμίου καταδικασμένες). Αν όντως στον μηχανισμό της «απόδοσης» οι ελίτ διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, η στάση αυτή της πλειοψηφίας της γηγενούς ελίτ στη Δ. Παπούα ίσως εν μέρει εξηγεί την ισχνή εμφάνιση του μηχανισμού αυτού κατά την περίοδο της Νέας Τάξης.

- *Γεφύρωση πλαισίων*: Πρόκειται για τον δεύτερο γνωστικό μηχανισμό, ο οποίος ενεργοποιήθηκε με πολύ μεγαλύτερη ένταση και επιτυχία από αυτόν της «συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών», όπως έχουμε αναφέρει προηγουμένως. Όπως έχουμε πει, δεν αντιλαμβανόμαστε τον μηχανισμό αυτόν με τον στενά εργαλειακό και στρατηγικό τρόπο που υπαινισσόταν η αρχική διατύπωσή του· εστιάζουμε σε αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφόρων «πλαισίων» και στη - συχνά απροσχεδίαστη ή και ανεπίγνωστη - διυποκειμενικότητα που αναδύεται από τη

σύνθεσή τους. Η ιδιαίτερη συμβολή των ελίτ και των οργανώσεων θεωρούμε πως έγκειται περισσότερο στην κωδικοποίηση και άρθρωση αυτής της σύνθεσης παρά στον σχεδιασμό και «ενορχήστρωση» της «γεφύρωσης». Η περίπτωση της πρώτης φάσης του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα συνάδει απόλυτα με αυτή την κατανόηση του μηχανισμού· παρόλο που η ηγεσία της OPM και των εθνικιστικών πυρήνων και οργανώσεων του εξωτερικού επιχείρησαν φυσικά να συναιρέσουν διάφορα παράπονα, ερμηνείες και εμπειρίες των γηγενών σε ένα ενιαίο αφηγηματικό και ιδεολογικό πλαίσιο, οι προσπάθειές τους συναντούσαν αντικειμενικές δυσκολίες να φτάσουν στον ευρύτερο πληθυσμό (απόσταση, δυσχέρειες στην επικοινωνία, χαμηλά επίπεδα αλφαριθμητισμού και πρόσβασης σε μέσα ενημέρωσης). Η «γεφύρωση πλαισίων» ήταν περισσότερο αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεων και κοινών εμπειριών, με την OPM να διαδραματίζει ρόλο κωδικοποίησης και σύνθεσης· το αποτέλεσμα δεν ήταν ένας ιδεολογικός λόγος με τη στενή έννοια, μια «θεωρία», αλλά ένα πλουραλιστικό πλην επαρκώς συνεκτικό πλαίσιο. Η «γεφύρωση πλαισίων» ενεργοποιήθηκε σε δύο επίπεδα, σε αυτό των «παραπόνων» και της δυσaráσκειας (*grievances*) και σε εκείνο των «στόχων».

Όσον αφορά το επίπεδο των παραπόνων, η πολύμορφη δυσaráσκεια των γηγενών μπορεί να συμπυκνωθεί στη ρήση «δεν είμαστε κύριοι της γης μας», όπως έχουμε σημειώσει παραπάνω. Όπως συμβαίνει με την πλαισίωση σχεδόν όλων των εθνικιστικών και αποσχιστικών κινήματων (π.χ. Gagnon, 1996, σ.2, 4, Ganguly, 2005, σ.472-3, Grove, 2001), αυτή των Παπούα κυριαρχούνταν από αναφορές σε αδικίες, στερήσεις και δοκιμασίες (που παρέπεμπαν, όμως, στο πρόσφατο και όχι στο μακρινό παρελθόν). Σε αυτό το επίπεδο μπορεί κανείς να διαγνώσει δύο από τις στρατηγικές πλαισίωσης που έχουμε αναφέρει: τον προσδιορισμό του «προβλήματος» και την κατάδειξη των αιτιών του (Maiz, 2003, σ.200). Η «αφήγηση» της OPM και του ευρύτερου εθνικιστικού κινήματος είχε περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα και εστίαζε σε «μεγάλα» ζητήματα που αφορούσαν το σύνολο των γηγενών της Δ. Παπούα. Το ένα σκέλος αφορούσε, όπως έχουμε πει, στην «άδικη» ενσωμάτωση στο ινδονησιακό κράτος, και το άλλο στην περιγραφή της ινδονησιακής εξουσίας ως αποικιοκρατικής (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.658-9). Μέσα από τα δύο αυτά ευρέα και ρωμαλέα πλαίσια μπορούσαν να αρθρωθούν και άλλα παράπονα διαφόρων ειδών, που αφορούσαν λίγο ή πολύ ολόκληρη τη γηγενή κοινωνία και παρέπεμπαν σε ειδικότερα πλαίσια: εγκατάλειψη από τη διεθνή κοινότητα, καταστολή και παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων - ασφυκτικός

έλεγχος από την Τζακάρτα - διαφθορά των κρατικών αξιωματούχων («πολιτική καταπίεση»), αυταρχική επιβολή εθνικής συνείδησης - υποτιμητικές και ρατσιστικές συμπεριφορές από κρατικά όργανα ενάντια στους γηγενείς και τις παραδόσεις τους («πολιτισμικός ιμπεριαλισμός», «απώλεια ταυτότητας»), οικονομική υποβάθμιση και εκμετάλλευση φυσικών πόρων εις βάρος των γηγενών κοινοτήτων και του φυσικού περιβάλλοντος («κλοπή της γης») (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.668-71, Premdas, 1985, σ.1062). Επιπλέον, εκφράζονταν με λιγότερο «επίσημο» τρόπο επιμέρους παράπονα, με περισσότερο ειδικό ή τοπικό χαρακτήρα, από άλλα τμήματα της γηγενούς κοινωνίας - πέρα δηλαδή από οργανώσεις, σχηματισμούς και άτομα που συνδέονταν με το αποσχιστικό κίνημα και την ΟΡΜ. Οι γηγενείς που ζούσαν στις πόλεις ήταν αυτοί που εντονότερα βίωσαν την αθρόα μετανάστευση στην περιοχή, που οδήγησε μέσα σε μερικές δεκαετίες στην «ινδονησιοποίηση» των αστικών κέντρων· οι λιγότερο μορφωμένοι εξ αυτών υπήρξαν θύματα του άνισου ανταγωνισμού με τους μετανάστες εμπόρους και μισθωτούς, ενώ οι μορφωμένες ελίτ είδαν τους εαυτούς τους να αποκλείονται από τις ανώτατες θέσεις της τοπικής (και εθνικής) διοίκησης και να ανακόπτεται η πορεία «παπουανοποίησης» της περιόδου των Ολλανδών. Η πλειοψηφία των γηγενών που ζούσαν στην «ύπαιθρο» σε μικρές κοινότητες ένωσαν να απειλούνται από τις επιχειρήσεις του στρατού (συχνά με το πρόσχημα της αντιμετώπισης της αποσχιστικής απειλής), καθώς και, σε αρκετές περιπτώσεις, από την αναγκαστική μετακίνηση από τη γη τους προς χάρη διαφόρων «αναπτυξιακών» προγραμμάτων (στα οποία απασχολούνταν, επιπλέον, κυρίως μετανάστες, όπως π.χ. στο ορυχείο της Freeport) (Elmslie, 2002, σ.186). Δεν είχε η δυσaráσκεια των γηγενών την ίδια βάση σε κάθε περίπτωση, τουλάχιστον αρχικά· για αρκετές κοινότητες των ορεινών περιοχών αυτή απέρρεε σε μεγάλο βαθμό από την «εισβολή» μιας υπέρτερης εξουσίας στο έως τότε σχετικά απομονωμένο και αυτορρυθμιζόμενο περιβάλλον τους, κάτι με το οποίο ήταν περισσότερο εξοικειωμένοι οι κάτοικοι των μικρών πόλεων και γενικότερα των παραλίων (και άρα οι ελίτ), που είχαν εντονότερη επαφή με τις δομές της νεωτερικής εξουσίας από την αποικιακή περίοδο. Σταδιακά, όμως, ξεπερνώντας το ξάφνιασμα της νεωτερικής, κρατικής εξουσίας, οι ορεινές κοινότητες συνειδητοποιούσαν το ίδιο πράγμα με τους υπόλοιπους γηγενείς: δεν μπορούσαν να απολαύσουν τα ωφέληματα που «υποσχόταν» η νεωτερικότητα, τουλάχιστον όχι όπως οι μετανάστες που ζούσαν στις πόλεις (ή οι «Ινδονήσιοι», γενικώς, ή οι άλλοι «λαοί»). Η δυσaráσκεια που προερχόταν από τη συνειδητοποίηση των διακρίσεων

και η έντονη αίσθηση αδικίας («σχετικής στέρησης», με θεωρητικούς όρους) από τις συνθήκες διαβίωσής τους και την καθημερινή επαφή τους με το κράτος αποδίδονταν από τους γηγενείς – ανεξάρτητα από τις διαφορετικές μορφές που μπορεί να προσελάμβανε αυτή η δυσарέσκεια – σε έναν παράγοντα: την «Ινδονησία» ή τους «Ινδονήσιους». Θεωρώντας αυτούς ως αιτία για τα καθημερινά δεινά τους, ήταν εύκολο να συνδεθούν με τον λόγο της εθνικιστικής ηγεσίας και της OPM (που αναφερόταν πρωτίστως στη «μεγαλύτερη εικόνα»), ο οποίος κατονόμαζε τον ίδιο υπαίτιο για την πολιτική καθυπόταξη των Παπούα και την εκ νέου αποικιοποίησή τους: το ινδονησιακό κράτος.

Θεωρούμε, λοιπόν, πως στο επίπεδο της ερμηνείας της πραγματικότητας επετεύχθη γεφύρωση μεταξύ της δυσарέσκειας των «μαζών» και εκείνης των ελίτ, μεταξύ της εμπειρίας των παραλιακών και εκείνης των (περισσότερο «παραδοσιακών») ορεινών κοινοτήτων, μεταξύ «τοπικών» ή «μερικών» και «εθνικών» παραπόνων (Kalyvas, 2003, σ.485), μεταξύ «καθημερινών» και οικονομικών/επαγγελματικών ζητημάτων με το πολιτικό ή εθνικό ζήτημα. Επιπλέον, θεωρούμε πως επετεύχθη αυτό που ο Hroch ονομάζει «συσχετισμό των συγκρούσεων συμφερόντων με το έθνος»: εννοούμε πως συγκρούσεις όπως αυτές μεταξύ γηγενών κοινοτήτων και επιχειρήσεων, γηγενών και μεταναστών στην αγορά εργασίας, γηγενών ελίτ και «Ινδονήσιων» στην τοπική γραφειοκρατία (Chauvel, 2005, σ.86) «εθνικοποιήθηκαν», πλαισιώθηκαν με εθνικούς (ή εθνοτικούς) όρους και γίνονταν (πλέον) αντιληπτές ως μέρος της ευρύτερης εθν(οτ)ικής σύγκρουσης μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων». Η συγκρότηση μιας κοινής ταυτότητας είχε αμφίδρομη σχέση με τη λειτουργία αυτού του μηχανισμού: αφενός η γεφύρωση πλαισίων ενίσχυσε τη συγκροτούμενη παν-Παπούα ταυτότητα και αφετέρου η μαζικοποιούμενη αίσθηση μιας κοινής ταυτότητας, αρχικά στη βάση της κοινής (πρόσφατης) ιστορίας και πολιτικής πραγματικότητας και πολύ περισσότερο με τη σταδιακή ενίσχυση της αίσθησης φυλετικής ομοιότητας (και διαφοράς από τους υπεύθυνους των δεινών, τους Ινδονήσιους), διευκόλυνε τη σύνθεση και συνάρθρωση διαφορετικών γηγενών πλαισίων, αφηγήσεων και εμπειριών. Η εθνικιστική ηγεσία, όπως και μέλη της γηγενούς ελίτ, σίγουρα έπαιξαν τον «στρατηγικό ρόλο» που ο Lecours (2000, σ.113) περιγράφει αναφορικά με την «πλαισίωση», ήτοι τον ορισμό μιας κατάστασης ως άδικης και - προπάντων - τον συσχετισμό της κατάστασης αυτής με μια ιδιαίτερη ταυτότητα. Παρ' όλα αυτά θεωρούμε πως ο ρόλος αυτός δεν ήταν καθοριστικός και πως σε κάθε περίπτωση

δεν αποσκοπούσε στη χειραγώγηση των ευρύτερων στρωμάτων· αντιθέτως, απηχούσε και αναπαρήγαγε τις εμπειρίες και τα παράπονά τους, συντελώντας στην κωδικοποίηση και διευκολύνοντας τη συνάρθρωσή τους σε ένα εθνικιστικό πλαίσιο.

Η γεφύρωση πλαισίων ήταν επιτυχής και στο δεύτερο επίπεδο, αυτό των στόχων του αποσχιστικού κινήματος, και είχε στο επίκεντρό της, όπως έχουμε πει, την έννοια της *merdeka*, δηλαδή της «απελευθέρωσης» ή «ελευθερίας». Σε αυτό το επίπεδο μπορεί να εντοπίσει κανείς τις στρατηγικές πλαισίωσης που αφορούν στον «καθορισμό στόχων» - αυτόν της *merdeka* εν προκειμένω - και στον «προσδιορισμό νόμιμων δρώντων ως εθνικών πρωταγωνιστών» - δηλαδή της OPM (Maiz, 2003, σ.200). Επιπλέον, μια λειτουργία της πλαισίωσης που μπορεί κανείς να διακρίνει στο επίπεδο της στοχοθεσίας είναι ότι αποτελεί κάλεσμα σε δράση, προσδιορίζοντας συγκεκριμένα μέσα και μορφές αγώνα· έχοντας δηλαδή ορίσει το πρόβλημα και τις αιτίες του, οι εθνοτικές και εθνικιστικές (όπως και γενικότερα οι κινηματικές) οργανώσεις αναδεικνύουν την αναγκαιότητα της συλλογικής δράσης ως (μοναδικής) θεραπείας των δεινών του πληθυσμού αναφοράς (Levinger και Lytle, 2001, σ.178-9, 190, Oberschall, 2000, σ.989). Στην περίπτωση του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα, η OPM επιχείρησε ασφαλώς να προβάλει ως θεραπεία στη δυσαρέσκεια και την «αποικιακή» συνθήκη των γηγενών τον στόχο της απελευθέρωσης, και το έκανε επιτυχημένα· λιγότερο επιτυχημένος ήταν ο προσδιορισμός και η δικαιολόγηση των μέσων πάλης, όπως και ο προσδιορισμός των πιθανοτήτων επιτυχίας τους⁴⁴⁹. Επιπλέον, σε διαφοροποίηση από τα περισσότερα εθνικιστικά κινήματα, αυτό των Παπούα δεν συνέδεε την αναγκαιότητα του αγώνα με την επιταγή αναβίωσης και αποκατάστασης ενός ένδοξου μακρινού παρελθόντος (Coakley, 2004, σ.551-3, Levinger και Lytle, 2001, σ.178-9, 186, 188) αλλά αποκλειστικά με την ανάγκη ανατροπής ενός ανυπόφορου παρόντος (χωρίς αυτό να στερήσει δύναμη από τη συγκεκριμένη πλαισίωση). Επιπλέον, πρέπει να τονίσουμε ότι η γεφύρωση πλαισίων και ειδικότερα ο ρόλος της ηγεσίας σ' αυτήν περιοριζόταν από τους διαθέσιμους πολιτισμικούς πόρους αλλά και από το πολιτικό πλαίσιο και τη δομή πολιτικών ευκαιριών του καθεστώτος, όπως και από τα διαθέσιμα (λιγοστά στην περίπτωση των Παπούα) μέσα επικοινωνίας (McAdam *et al*, 2001, σ. 44)· αυτό ίσχυε τόσο στο επίπεδο των «παραπόνων» όσο και (πιο έντονα) στο επίπεδο της πλαισίωσης των στόχων του

⁴⁴⁹ Ο προσδιορισμός των πιθανοτήτων επιτυχίας συγκεκριμένων στόχων εντάσσεται στην προαναφερόμενη στρατηγική πλαισίωσης που αφορά στη στοχοθεσία (Maiz, 2003, σ.200).

κινήματος.

Η έννοια της *merdeka*, λοιπόν, αποτελεί το κυρίαρχο, οργανωτικό πλαίσιο – ή το κύριο σημαίνον – του αποσχιστικού κινήματος. Η κεντρική σημασία που αποδόθηκε στην έννοια ήταν αυτή της πολιτικής ανεξαρτησίας και της ίδρυσης χωριστού κράτους· αυτή ήταν σίγουρα η σημασία που πρόβαλλε η OPM και η ευρύτερη εθνικιστική ηγεσία (Chauvel, 2005, σ.5), εννοιολόγηση η οποία ήταν μάλλον επιτυχής, αν κρίνουμε από την πρωτεύουσα σημασία που δίνουν οι γηγενείς στην πολιτική ανεξαρτησία σε μια σχετικά πρόσφατη έρευνα γνώμης (IFES, 2003, σ.17). Όμως, η έννοια της «απελευθέρωσης» επενδύθηκε και με άλλες σημασίες χωρίς (στις περισσότερες περιπτώσεις) η μία να αποκλείει την άλλη. Εκτός από τον στόχο της ανεξαρτησίας, η *merdeka* έχει ενσαρκώσει την «επιθυμία για ίση ανάπτυξη, περιβαλλοντική αειφορία [και] λύτρωση» (Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.191)· η *merdeka* δεν νοείται μόνον ως απελευθέρωση από την πολιτική καταπίεση και την εξουσία του ινδονησιακού κράτους αλλά και από τη «φτώχεια και την άγνοια» (Chauvel, 2005, σ.4). Η έννοια της *merdeka* έχει αποτελέσει το κεντρικό σημείο αναφοράς διαφόρων νεωτερικών ιδεολογιών, θρησκευτικών λόγων καθώς και γηγενών αξιακών πλαισίων. Από τα νεωτερικά πλαίσια κυρίαρχο ήταν αυτό του εθνικισμού, βεβαίως, του οποίου την εκδήλωση, από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, και τα χαρακτηριστικά έχουμε διεξοδικά αναλύσει παραπάνω. Επιπλέον, είδαμε πως στο επίπεδο της ηγεσίας (πρωτίστως), οι εθνικιστικές ιδέες συναρθρώθηκαν με ιδέες «φιλελεύθερης» δημοκρατικής διακυβέρνησης, έστω σε διακηρυκτικό επίπεδο (Προσωρινό Σύνταγμα, θέσεις ηγετών της OPM). Η ιδεολογία του εθνικισμού συναρθρώθηκε, επίσης, με σοσιαλιστικές ιδέες, αν και η συνάρθρωση αυτή δεν είχε ιδιαίτερη απήχηση. Περισσότερο σημαντική ήταν η πλαισίωση της έννοιας της *merdeka* με τον χριστιανικό λόγο. Θρησκευτικές αναφορές υπήρχαν στον ίδιο το λόγο και το συμβολικό πλαίσιο του αποσχιστικού κινήματος (Webster, 2007, σ.93), ενώ και στον λόγο πολλών γηγενών εκκλησιαστικών ηγετών, οι οποίοι απολάμβαναν, όπως είπαμε, ευρείας νομιμοποίησης, μπορούσε να βρει κανείς θετικές αναφορές στην έννοια της *merdeka* (Kirksey, 2002, σ.87-91). Σε αυτό το πλαίσιο ο λόγος περί *merdeka* δεν αναφέρεται ρητά σε πολιτική ανεξαρτησία, αλλά προσλαμβάνει χαρακτηριστικά μιας «θεολογίας απελευθέρωσης», που προσδοκά την ειρήνη, τη δικαιοσύνη, την αξιοπρέπεια και την «ηθική σωτηρία» (Chauvel, 2005, σ.4, Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.191). Μια διακριτή πλαισίωση της *merdeka* είναι αυτή που

έχει τις ρίζες της σε παραδοσιακές γηγενείς αντιλήψεις και κατανοήσεις· κατά κύριο λόγο αυτές συνδέονται με μεσσιανικές πεποιθήσεις και *cargo cults*, οι οποίες με τη σειρά τους αποτελούσαν υβριδικά σχήματα γηγενών θρησκευτικών πεποιθήσεων και κοσμολογιών με χριστιανικά στοιχεία. Στα πλαίσια των γηγενών μεσσιανικών πεποιθήσεων – τις οποίες επίσης ενσωμάτωσε η OPM (Webster, 2007, σ.93) – η διαδικασία επίτευξης της *merdeka* προσλαμβάνεται με μυστικιστικούς, πνευματικούς και σχεδόν αποκαλυπτικούς όρους· η ίδια η έννοια γίνεται αντιληπτή ως έλευση μιας ουτοπίας, η οποία συνίσταται όχι μόνο στην πολιτική απελευθέρωση αλλά και την υλική αφθονία, την κοινωνική αρμονία, τη συλλογική ευτυχία, κλπ. (Elmslie, 2002, σ.187, Kirksey, 2002, σ.86-91, Webster, 2001). Στα πλαίσια αυτών των πεποιθήσεων εντάσσεται και η «αναβίωση» (δηλαδή η άντληση έμπνευσης και η αναπαραγωγή συμβολικών στοιχείων) από διάφορες ομάδες, συχνά στενά συνδεδεμένες με το αποσχιστικό κίνημα, του μεσσιανικού, «πρωτο-εθνικιστικού» κινήματος *Koreri* (King, 2004, σ.40, Kirksey, 2002, σ.87, Osborne, 1985, σ.99). Τέλος, στο πλαίσιο των παραδοσιακών γηγενών αντιλήψεων εντάσσεται και η επιθυμία ορισμένων κοινοτήτων και στρωμάτων όχι απλά να απαλλαγούν από την ινδονησιακή εξουσία, αλλά από κάθε κρατική και άλλη υπέρτερη ρυθμιστική εξουσία, σύμφωνα με τον Kirksey (2002, σ.5, 49, 95). Συμπερασματικά, είδαμε ότι η έννοια της *merdeka* έχει μεν συνδεθεί πρωτίστως με την ιδέα της εθνικής ανεξαρτησίας των Παπούα, όμως έχει εμπλακεί σε μια πολλαπλότητα άλλων εννοιολογήσεων και ευρύτερων συνυφάνσεων. Το κρίσιμο στοιχείο είναι πως αυτές οι ερμηνείες και ιδεολογικές πλαισιώσεις του στόχου της *merdeka* δεν νοούνται (από τους ίδιους τους γηγενείς δρώντες) ως ανταγωνιστικές ή ασύμβατες μεταξύ τους (Kirksey, 2002, σ.85), στοιχείο που επιτρέπει την επιτυχή «γεφύρωσή» τους. Παρόλο που από «αναλυτική», έξωθεν σκοπιά μπορεί κανείς να εντοπίσει αντιφάσεις, έλλειψη επεξεργασίας και συνοχής, αυτό που έχει σημασία είναι ότι όλες αυτές οι εννοιολογήσεις, πολιτικές και «πνευματικές», νεωτερικές και παραδοσιακές, προερχόμενες τόσο από «ελίτ» και ηγεσίες όσο και από τη «βάση», συνυπάρχουν αρμονικά. Αυτή η συνύπαρξη ίσως απεικονίζει και τη φάση μετάβασης που διέρχεται η γηγενής κοινωνία από τον «παραδοσιακό» στον νεωτερικό κόσμο. Όσο μας αφορά εδώ, η γεφύρωση αυτή επέτρεψε τη μαζική απήχηση του στόχου της *merdeka* που προπαγάνδιζε το εθνικιστικό κίνημα, και από αυτή την άποψη κρίνεται άκρως επιτυχημένη.

Αναφορικά, λοιπόν, με τον μηχανισμό της «γεφύρωσης πλαισίων», μπορούμε

να πούμε πως, παρότι η ενεργοποίησή του δεν ήταν υψηλής έντασης, καθότι ήταν μάλλον απούσα από τη δημόσια σφαίρα και λειτούργησε περισσότερο συσσωρευτικά, ήταν όμως διάχυτη και εντέλει αποτελεσματική (υψηλό επίπεδο) .

- *Ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων*: Μετά την εξέταση των δύο «γνωστικών» μηχανισμών, θα στραφούμε στην ανάλυση των τριών «σχεσιακών» μηχανισμών. Υπενθυμίζουμε ότι ο μηχανισμός της ενεργοποίησης ορίων αναφέρεται ουσιαστικά στην ενίσχυση ενός προϋπάρχοντος ορίου, γύρω από το οποίο οργανώνεται ο μεγαλύτερος όγκος των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (συμπεριλαμβανομένων των συγκρουσιακών) μέσω της επίταξης της κατηγορικής διάκρισης «εμείς-αυτοί»: ο δίδυμος μηχανισμός της «απενεργοποίησης» αναφέρεται στην ακριβώς αντίστροφη διαδικασία, δηλαδή στη μείωση της διαφοράς μεταξύ των σχέσεων εντός και κατά μήκος του ορίου (Tilly, 2003α, σ.84, 2004, σ.223). Στην περίπτωση της σύγκρουσης στη Δ. Παπούα το όριο αυτό ήταν μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων». Βεβαίως, το όριο αυτό προϋπήρχε μεν της περιόδου που εξετάζουμε (1969-1998), όμως ήταν σχετικά πρόσφατο: ουσιαστικά άρχισε να αναδύεται από την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αι. με την άφιξη στελεχών της αποικιακής διοίκησης που προέρχονταν από άλλα νησιά των Ολλανδικών Α. Ινδιών, τους οποίους οι γηγενείς κατηγοριοποίησαν συλλογικά ως *Amberi*, και ενισχύθηκε με τον διαχωρισμό της Δ. Παπούα από την τύχη της υπόλοιπης αποικίας το 1949. Σε αυτή τη διαδικασία εγκαθίδρυσης νέου ορίου μπορούμε να διακρίνουμε τον μηχανισμό που ο Tilly (2003α, σ.78-9) αποκαλεί «ενσωμάτωση» (*incorporation*). Η απενεργοποίηση ορίων ήταν εξίσου σημαντική στην περίπτωση της Δ. Παπούα, καθώς σήμανε τη χαλάρωση και αποδυνάμωση των ορίων που χώριζαν τις ευάριθμες γλωσσικές και φυλετικές κοινότητες της περιοχής (προς όφελος του νέου, μεγαλύτερης κλίμακας ορίου). Μπορεί κανείς να διακρίνει στην περίπτωση που εξετάζουμε και τους μηχανισμούς της «κλιμάκωσης βάσει δικτύου» και «ενεργοποίησης βάσει κοινωνικού περιβάλλοντος», τους οποίους αναφέραμε κατά τον εμπειρικό και εννοιολογικό προσδιορισμό της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης» στο εισαγωγικό κεφάλαιο. Οι δύο μηχανισμοί - νοούμενοι εδώ ως υπο-μηχανισμοί ή συνέπειες της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων - μπορούν να φωτίσουν το πώς η ενίσχυση της κλειστότητας δύο ταυτοτήτων, εν προκειμένω «Παπούα» και «Ινδονήσιων», μπορεί να πυροδοτήσει μια αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία διευκόλυνσης της σύγκρουσης, η οποία οδηγεί σε αναπροσδιορισμό των αναδυόμενων συγκρούσεων ως συγκρούσεων μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων» (και όχι π.χ. ως

επαγγελματικών ανταγωνισμών), κάτι που ενισχύει περαιτέρω το ταυτοτικό όριο, κ.ο.κ. Η ενεργοποίηση του ορίου «Παπούα»/«Ινδονήσιων» προσδιόρισε την ομάδα αναφοράς των «ευκαιριών και απειλών» («ευκαιρίες και απειλές όχι γενικώς, αλλά για τους *γηγενείς της Δ. Παπούα*»), το ποιες πλαισιώσεις θα μπορούσαν να γεφυρωθούν (π.χ. διακριτή ιστορία ενσωμάτωσης στην Ινδονησία, χριστιανικός λόγος, φυλετική «διαφορά»), καθώς και μεταξύ ποιων δρώντων και επί ποιου ελάχιστου κοινού παρανομαστή θα μπορούσε να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός της μεσιτείας («μπορούμε να ενωθούμε σε κοινή δράση, γιατί είμαστε όλοι Παπούα»).

Σχετικά με τον μηχανισμό της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων έχουμε αναφερθεί αρκετές φορές στην ως τώρα ανάλυση· θα επιχειρήσουμε μια σύνοψη. Ο μηχανισμός αυτός ενεργοποιήθηκε, εμπρόθετα και μη, αρκετό διάστημα πριν την εκδήλωση της αποσχιστικής δράσης. Ως συμβατική εκκίνησή του μπορούμε να θεωρήσουμε τη συγκρότηση μιας γηγενούς ελίτ, διαδικασία που απέρρευε από τη συνειδητή στόχευση των Ολλανδών να δημιουργήσουν μια ιδιαίτερη ταυτότητα στην περιοχή, διακριτή από την ινδονησιακή. Σε συνδυασμό με τις άλλες πρακτικές και πολιτικές των Ολλανδών και τις συνέπειές τους – επιχειρηματολογία Ολλανδών περί διαφορετικής φυλετικής ταυτότητας των Παπούα, που δικαιολογούσε χωριστή άσκηση του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση, δημιουργία γηγενών πολιτικών θεσμών, συγχρωτισμός μικρών τμημάτων του πληθυσμού μέσα από τη συμμετοχή στις μοντέρνες δομές παραγωγής, τη διαβίωση στα μικρά αστικά κέντρα, την κοινή εκπαίδευση και εργασία στην αποικιακή διοίκηση – άρχισε να δημιουργείται μια κοινή γηγενής ταυτότητα υπέρτερη των τοπικών προσδέσεων, η οποία όμως μέχρι την αποχώρηση των Ολλανδών αφορούσε κυρίως μια μικρή, σχετικά μορφωμένη ελίτ και ορισμένους πληθυσμούς των παραλίων. Η συγκρότηση από αυτά τα στρώματα κομματικών σχηματισμών και, κυρίως, του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος σήμανε την απαρχή της ενεργού και εμπρόθετης γηγενούς δράσης προς την κατεύθυνση της ενεργοποίησης ενός ευρύτερου ορίου και την απενεργοποίηση των ειδικότερων. Η άφιξη της ινδονησιακής εξουσίας τη δεκαετία του 1960 σηματοδότησε πιο emphaticά την έναρξη ισχυροποίησης του ορίου μεταξύ γηγενών και Ινδονήσιων: Ενώ μέχρι τότε υπήρχε σεβαστό τμήμα του γηγενούς πληθυσμού με φιλο-ινδονησιακές στάσεις, τα πρώτα δείγματα γραφής της ινδονησιακής εξουσίας και η μεθόδευση του νόθου δημοψηφίσματος εξέθρεψαν σαφείς αντι-ινδονησιακές πολιτικές στάσεις στην πλειοψηφία του πληθυσμού. Οι στάσεις αυτές μαζικοποιήθηκαν περαιτέρω και παγιώθηκαν μέσα από τις γηγενείς εμπειρίες από

τις πρακτικές και πολιτικές της Νέας Τάξης, όπως πολιτικός αυταρχισμός και «αυταρχικός εκσυγχρονισμός», κρατική καταστολή και παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκμετάλλευση φυσικών πόρων από ξένες εταιρείες και την Τζακάρτα, σφετερισμός της γης των γηγενών κοινοτήτων, άνιση ανάπτυξη (χαμηλό βιοτικό και αναπτυξιακό επίπεδο των γηγενών παρά τον μεγάλο πλούτο που παρήγαγε η περιοχή), πρακτικές πολιτισμικού «ελέγχου» και «καταναγκαστικής κυριαρχίας», αλλά και αποκλεισμός από την ινδονησιακή εθνική κοινότητα λόγω διακρίσεων και ρατσιστικών στάσεων. Ιδιαίτερη μνεία αναφορικά με την ενεργοποίηση ορίου πρέπει να γίνει στο ζήτημα των μεταναστών: Η αθρόα και ραγδαία έλευσή τους, καθώς και η κυρίαρχη οικονομική θέση που σχεδόν αμέσως κατέλαβαν, δημιούργησαν αρνητικά συναισθήματα στην πλειοψηφία των γηγενών. Επιπλέον, οι δύο «κοινότητες» συγκρότησαν σχεδόν χωριστές, «στεγανοποιημένες» κοινωνίες: οι μεν γηγενείς εξακολουθούσαν να ζουν κατά πλειοψηφία στην ύπαιθρο, ενώ οι μετανάστες κυρίως στα αστικά κέντρα, όπου μέσα σε είκοσι χρόνια έγιναν η πλειοψηφία· επιπλέον, στο οικονομικό πεδίο οι ταξικές και επαγγελματικές διαχωριστικές γραμμές συνέπιπταν κατά το μάλλον ή ήττον με τα εθνοτικά όρια. Η αντι-ινδονησιακή στάση των γηγενών εκδηλώθηκε πολιτικά μέσα από το αποσχιστικό κίνημα και την OPM. Παρά τις εσωτερικές έριδες της οργάνωσης, σε έναν βαθμό υποδαυλιζόμενες και από φυλετικές (*tribal*) διαιρέσεις, και την οργανωτική και στρατιωτική ισχύότητά της, η OPM συμβόλιζε την κοινή αντίσταση των γηγενών ενάντια σε αυτό που εκείνοι αντιλαμβάνονταν ως αυταρχική, άδικη, αποικιοκρατική ινδονησιακή εξουσία. Η OPM πέτυχε να κερδίσει την υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας των γηγενών και να νομιμοποιηθεί ως ο κύριος εκπρόσωπός τους - ανεξάρτητα από τοπικές, πολιτισμικές και φυλετικές προσδέσεις - μέσα από την επιτυχή άρθρωση του στόχου της *merdeka*, δηλαδή της έκφρασης της επιθυμίας για «απελευθέρωση» (μέσω, όπως είδαμε, και της ευδόκιμης «γεφύρωσης» διαφορετικών κατανοήσεων αυτής της επιδίωξης) (Kirksey και Roemajauw, 2002, σ.191, Webster, 2001). Η ρητορική και η γενικότερη στάση της OPM που αναγόρευε την Ινδονησία σε υπέρτατο εχθρό των Παπούα, αποτελούσε φυσικά παράγοντα μόνιμης ενεργοποίησης του ορίου καθώς και απενεργοποίησης των τοπικών προσδέσεων. Επιπλέον, ό ίδιος ο βίαιος χαρακτήρας της σύγκρουσης, έστω και αν αυτή ήταν χαμηλής έντασης, λειτουργούσε προς την ίδια κατεύθυνση: οι επιχειρήσεις του στρατού με πρόσχημα ή όχι την αποσχιστική δράση είχαν ως αποτέλεσμα χιλιάδες νεκρών, εκτοπισμένων και προσφύγων, κάτι που φυσικά

επέτεινε τις αντι-ινδονησιακές στάσεις και την παγίωση της διάκρισης «εμείς»/«αυτοί»: για την πλειοψηφία των γηγενών οι ινδονησιακές δυνάμεις ασφαλείας και η κυβέρνηση (άλλα όχι με την ίδια ένταση ο «ινδονησιακός λαός» συλλήβδην) αποτελούσαν πλέον όχι μόνο τον «άλλο», αλλά τον «εχθρό».

Όλα όσα έχουμε αναφέρει ως τώρα υπαινίσσονται πως η ενεργοποίηση του ορίου «Παπούα»/«Ινδονήσιων» είχε κατά βάση πολιτικό χαρακτήρα. Πράγματι, η παν-Παπούα ταυτότητα κατά τις πρώτες δεκαετίες της συγκρότησής της βασιζόταν στην αντι-ινδονησιακή πολιτική στάση, τη διακριτή (πρόσφατη) πολιτική ιστορία της περιοχής καθώς και στην παραπομπή σε μια εδαφικού τύπου κοινότητα. Την περίοδο που εξετάζουμε, όμως, εκκίνησε και μια διαδικασία «εθνοτικοποίησης» του γηγενούς εθνικισμού και της ταυτότητας που προπαγάνδιζε. Όπως είδαμε, η εθνοτικοποίηση αυτή συνίστατο σε μια διαδικασία «αμαλγαματοποίησης», συναίρεσης δηλαδή των ιδιαίτερων πολιτισμικών, γλωσσικών και φυλετικών (*tribal*) ταυτοτήτων, ή αλλιώς μετάβασης από μικρές εθνοτικές *κατηγορίες* σε μια ευρύτερη, υπέρτερη εθνοτική *ομάδα*. Η συγκρότηση μιας κοινής, παν-Παπούα κουλτούρας ήταν (και είναι) απαραίτητο στοιχείο της διαδικασίας αμαλγαματοποίησης: στη συγκρότηση αυτή συμβάλλουν όχι μόνο με συνειδητό (και ασυνειδητό τρόπο) γηγενείς δρώντες και ακτιβιστές αλλά και εμμέσως οι αντιλήψεις περί ενιαίας γηγενούς κουλτούρας από τις ινδονησιακές αρχές και τους μετανάστες. Πέρα από το εγχείρημα της κατασκευής μιας κοινής κουλτούρας, η διαδικασία αμαλγαματοποίησης βασίστηκε πρωτίστως σε ένα χαρακτηριστικό πολύ πιο προφανές και ευχερές: τα όμοια φαινοτυπικά χαρακτηριστικά των γηγενών, τα οποία είναι διαφορετικά από τα «ασιατικά» των «Ινδονήσιων». Η καλλιέργεια και προβολή μιας κοινής φυλετικής ταυτότητας μπορεί να ανιχνευτεί στις αντιλήψεις των Ολλανδών, τις ανεπίσημες ρατσιστικές στάσεις πολλών Ινδονήσιων αξιωματούχων και μεταναστών, καθώς και στο πολιτισμικό ρεύμα μελανησιακής αναβίωσης σε νησιά του Ν. Ειρηνικού. Έτσι, λοιπόν, το ταυτοτικό όριο μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων» ενισχύθηκε αποφασιστικά από την προσθήκη ενός φυλετικού (*racial*) χαρακτήρα: πλέον, το όριο αυτό συνέπιπτε (ιδιαίτερα από τη σκοπιά των Παπούα) με την κατηγορική διάκριση «Μελανήσιων» (ή «μαύρων») και «Ασιατών». Η φυλετική πρόσληψη μιας διαφοράς συντελεί στην προβολή του ορίου ως φυσικού και απόλυτου, λόγω ακριβώς της μη αντιστρεψιμότητας της φαινοτυπικής διαφοράς (ιδιαίτερα σε κοινωνίες με περιορισμένη φυλετική πρόσμιξη, όπως η Δ. Παπούα). Η «φυλετικοποίηση» του ορίου σήμαινε πως όχι

μόνον οι εσωτερικές πολιτισμικές εντάσεις «απενεργοποιούνταν», αλλά και πως η «αντίπαλη» κατηγορία των Ινδονήσιων, κατά τα άλλα κατατετμημένη από πολλαπλές εθνοτικές και πολιτισμικές διαιρετικές τομές, παρουσιαζόταν περισσότερο συμπαγής – από τη σκοπιά των Παπούα πρωτίστως, διότι επισήμως οι διάφοροι δρώντες της ινδονησιακής πλευράς αρνούνταν τη σημασία της φυλετικής διαφοράς.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε καταρχήν πως δεν υπήρχε τίποτα το εγγενές που οδηγούσε στην ενεργοποίηση του ορίου μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων». η ενεργοποίηση αυτή οφείλεται εν πρώτοις σε ιστορικούς παράγοντες και πολιτικές διευθετήσεις, που έφεραν αντιμέτωπες τις δύο κατηγορίες (πρωτίστως δια της ανάδυσης διάχυτων αντι-ινδονησιακών πολιτικών στάσεων μεταξύ των γηγενών), και επιπροσθέτως στην ενσυνείδητη ενίσχυση της διαφοράς (και με φυλετικούς όρους) από την OPM, την εθνικιστική ηγεσία, το αποσχιστικό κίνημα και εντέλει το μεγαλύτερο τμήμα του γηγενούς πληθυσμού. Αυτή η ενσυνείδητη ενίσχυση σχετιζόταν τόσο με την ανάγκη δημιουργίας και προάσπισης μιας θετικής, γηγενούς ταυτότητας όσο και με την («εργαλειακή») ανάγκη νομιμοποίησης του στόχου της αυτοκυβέρνησης. Η απενεργοποίηση των ορίων στο εσωτερικό της γηγενούς κοινότητας ήταν περισσότερο «αναμενόμενη» διαδικασία, δεδομένης της δυσκολίας διατήρησης επί μακρόν, σε συνθήκες «νεωτερικότητας», τέτοιας μικρής κλίμακας πολιτισμικών ταυτοτήτων, όπως είναι αυτές των φυλών της Δ. Παπούα. Βεβαίως, δεν ήταν σε καμιά περίπτωση αυτονόητο το ποιο υπέρτερο όριο θα ενεργοποιούνταν, όπως είπαμε· επιπλέον, δεν ήταν προδιαγεγραμμένος ο ρυθμός της απενεργοποίησης. Στην περίπτωση της Δ. Παπούα, με βάση τις περισσότερες δευτερογενείς αναφορές αλλά και μια σχετικά πρόσφατη κοινωνική έρευνα (όπως είδαμε), η πλειοψηφία των γηγενών ταυτίζεται πρωτίστως με την κατηγορία των «Παπούα» παρά με την ιδιαίτερη κοινότητα καταγωγής τους. Βεβαίως, για σεβαστό τμήμα του πληθυσμού οι τοπικές προσδέσεις συνεχίζουν να έχουν μεγαλύτερη σημασία· αυτό όμως είναι μάλλον αναμενόμενο και σε κάθε περίπτωση φαίνεται ότι η διαδικασία της αποδυνάμωσης των ιδιαίτερων ταυτοτήτων δεν είναι αντιστρέψιμη, ανεξαρτήτως ρυθμού. Άλλωστε, ο μηχανισμός της απενεργοποίησης (όπως και η διαδικασία της αμαλγαματοποίησης) δεν έγκειται στην πλήρη απάλειψη των προηγούμενων ορίων αλλά στην αποδυνάμωσή τους, στη μείωση της ικανότητάς τους να οργανώνουν κατά το μεγαλύτερο μέρος τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Στην Δ. Παπούα τα

στεγανά μεταξύ των φυλετικών κοινοτήτων αποδυναμώνονται ολοένα και περισσότερο μέσα από διαδικασίες, όπως η (έστω όχι θεαματική) αστικοποίηση, η εκπαίδευση (Webster, 2001) και ο ίδιος ο πολιτικός αγώνας. Αυτή η αποδυνάμωση, άλλωστε, επέτρεψε την ενεργοποίηση του ορίου «Παπούα»/Ινδονήσιων», το οποίο βάσει των τριών μεταβλητών που αναλύσαμε («κλειστότητα», «πολιτισμική διαφοροποίηση», «πολιτική σημασία») το έχουμε αποτιμήσει ως «σχετικά σταθερό». Ενώ κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια στη Δ. Παπούα υπήρχαν εκατοντάδες, εν πολλοίς απομονωμένες φυλές, σχεδόν πενήντα χρόνια αργότερα, κατά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο, μπορούμε με ασφάλεια να πούμε πως είχε συγκροτηθεί η φαντασιακή κοινότητα των Δυτικών Παπούα μέσα από διεργασίες και αλλαγές ηθελημένες και αθέλητες, που αποτυπώνονται μέσα από τον μηχανισμό ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων.

Η ενεργοποίηση του διδύμου αυτού μηχανισμού, λοιπόν, κατά την περίοδο που εξετάζουμε δεν ήταν έντονη, καθώς - όπως και στην περίπτωση της γεφύρωσης πλαισίων - η λειτουργία της ήταν αφανής, υπόγεια και επενέργησε σωρευτικά, στη μακρά διάρκεια· ταυτόχρονα όμως ήταν διάχυτη, διαρκής και εν πολλοίς αποτελεσματική (μεσαίο προς υψηλό επίπεδο).

- *Κοινωνική ιδιοποίηση*: Όπως έχουμε πει, ο μηχανισμός αυτός εστιάζει στη χρήση των οργανώσεων και, ευρύτερα, οργανωσιακών πόρων κατά την κινηματική διαδικασία και την καινοτόμο διεκδικητική δράση. Η πρώτη, κεντρική, διάσταση αυτού του μηχανισμού δεν αφορά στη χρησιμοποίηση οργανωτικών δομών αυτών καθ' αυτών, αλλά στην ιδιοποίηση των δικτύων και των δεσμών που υφίστανται στα πλαίσια οργανώσεων, αλλά και ευρύτερα «κοινωνικών χώρων»· οι οργανώσεις και οι κοινωνικοί χώροι αυτοί συχνά δεν έχουν σχέση με τη συλλογική και διεκδικητική δράση, μπορεί δηλαδή να μην έχουν πολιτικό χαρακτήρα. «Σκοπός» αυτής της ιδιοποίησης από τους διεκδικητές είναι η απόκτηση μιας κοινωνικής/οργανωτικής βάσης. Για να συμβεί αυτό, όμως, για να επιτύχει δηλαδή η ιδιοποίηση μιας κοινωνικής βάσης, απαιτείται και ο αναπροσανατολισμός της προς την κατεύθυνση της ριζοσπαστικοποίησης και της διεκδικητικής δράσης· αυτή η διεργασία αντιστοιχεί στη δεύτερη - περισσότερο γνωστικού και ιδεολογικού χαρακτήρα - διάσταση του μηχανισμού κοινωνικής ιδιοποίησης.

Η αποτίμηση της «κοινωνικής ιδιοποίησης» για αυτή την περίοδο είναι ίσως δυσκολότερη σε σχέση με τους υπόλοιπους μηχανισμούς, διότι ο μηχανισμός επιτάσσει την ύπαρξη αρκετών πληροφοριών σχετικά με αλληλεπιδράσεις εντός

συγκεκριμένων κοινωνικών χώρων και οργανώσεων, οι οποίες όμως δεν είναι διαθέσιμες σε σημαντικό βαθμό στη σχετική βιβλιογραφία. Έχοντας κάνει αυτή την παρατήρηση, μπορούμε καταρχήν να πούμε πως ο βασικός «κοινωνικός χώρος» που θεωρητικά θα μπορούσε το αποσχιστικό κίνημα και η OPM να «ιδιοποιηθεί» είναι οι γηγενείς κομματικοί μηχανισμοί που συγκροτήθηκαν τη δεκαετία του 1950, το πρώιμο εθνικιστικό κίνημα, καθώς και οι γηγενείς πολιτικοί θεσμοί που εγκαθίδρυσαν οι Ολλανδοί λίγο πριν αποχωρήσουν. Ένα πρώτο χαρακτηριστικό αυτού του χώρου είναι η έλλειψη μαζικότητας, δηλαδή ο κατά βάση ελιτίστικος χαρακτήρας του· η συμμετοχή και στα τρία επιμέρους τμήματα που αναφέραμε περιοριζόταν στον κύκλο της πρώιμης γηγενούς ελίτ (της «κατώτερης ιντελιγκέντσας»), ενδεχομένως και στους κατώτερους γηγενείς υπαλλήλους της αποικιακής διοίκησης. Ο ελιτίστικος χαρακτήρας τους συνεπάγεται πως δεν υπήρχαν ιδιαίτερα εκτεταμένα δίκτυα και μεγάλος αριθμός μελών, που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το αποσχιστικό κίνημα. Όσον αφορά την ηγεσία, σημαντικό μέρος αυτής, όπως είπαμε, μετανάστευσε στην Ολλανδία (όπως οι Jouve και Kaisiepo) (Schouten, 2009)· από εκεί συνήψαν δεσμούς με το αποσχιστικό κίνημα και την OPM, μέσω και της σύστασης διασπορικών οργανώσεων, όμως από μόνη της η απόσταση (αλλά και οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί, η έλλειψη συντονισμού) σήμαινε πως δεν μπορούσαν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο. Εντύπωση προκαλεί η έλλειψη αναφορών στη βιβλιογραφία σχετικά με τη στελέχωση της OPM από μέλη του Parna, του Εθνικιστικού Κόμματος. Στην πιο λεπτομερή ανάλυση των πρώτων δύο δεκαετιών της OPM, αυτήν του Robin Osborne (1985), το Parna αναφέρεται μόλις τρεις φορές, χωρίς να μνημονεύεται κάποια σχέση του με την OPM. Τρεις από τους επιφανέστερους ηγέτες του μάλιστα (οι E. Bonay, H. Wayoi και F. Kirihiu) υιοθέτησαν αρχικά μια «πραγματιστική» στάση απέναντι στην ινδονησιακή εξουσία, πιστεύοντας στην πιστή εφαρμογή της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης, και οι ινδονησιακές αρχές τους τοποθέτησαν σε σημαντικές διοικητικές και πολιτικές θέσεις. Αργά ή γρήγορα, όμως, διαπίστωσαν τις ινδονησιακές προθέσεις και αντέδρασαν· το αποτέλεσμα ήταν οι δύο πρώτοι εξ αυτών να διωχθούν ή να φυλακιστούν (Chauvel, 2005, σ.47, 74-5). Γενικότερα, είναι σημαντική η αναφορά του Chauvel (2005, σ.86) αναφορικά με την πρώιμη γηγενή ελίτ, πως «λίγοι [εξ αυτών] πήραν την απόφαση να 'βγουν στη ζούγκλα' και να ενωθούν με τον αγώνα της OPM ενάντια στην ινδονησιακή εξουσία, παρά το ότι είχαν συνταχθεί με το ιδανικό της ελευθερίας». Άλλωστε, όπως έχουμε πει, το

μεγαλύτερο μέρος της πρώιμης γηγενούς ελίτ ενσωματώθηκε στην κρατική διοίκηση, κάτι που αποτέλεσε τη μοναδική διέξοδο επαγγελματικής αποκατάστασης και καταξίωσης (γι' αυτές τις θέσεις προορίζονταν άλλωστε και από το αποικιακό εκπαιδευτικό σύστημα). Το γεγονός της ενσωμάτωσης δεν αναίρεσε το ότι η πλειοψηφία αυτών συνέχισε να ταυτίζεται με τον εθνικιστικό στόχο, κάτι που φανερώθηκε από τον ενεργό ρόλο που έπαιξαν στο εθνικιστικό κίνημα μετά την πτώση του Σουχάρτο και το άνοιγμα των πολιτικών ευκαιριών (Chauvel, 2005, σ.85-6)· σήμαινε, όμως, αποχή από τον αποσχιστικό αγώνα. Συμπερασματικά, η εθνικιστική ενεργοποίηση της πρώιμης γηγενούς ελίτ, η οποία αποτέλεσε το μεγαλύτερο τμήμα του «εθνικιστικού» χώρου κατά τα τελευταία χρόνια της αποικιοκρατίας, διακόπηκε με την αποχώρηση των Ολλανδών. Είτε λόγω της μετανάστευσης/εξορίας, είτε λόγω πολιτικών διώξεων, είτε – πρωτίστως – λόγω της «πραγματιστικής» ενσωμάτωσης στην κρατική γραφειοκρατία, η εθνικιστική δράση της ελίτ, με την εξαίρεση ενός μικρού, κατά τα φαινόμενα, τμήματός της, δεν συνεχίστηκε στα πλαίσια της OPM, αποτρέποντας έτσι τη δυνατότητα ιδιοποίησης των – έστω όχι μαζικών – δικτύων και οργανωτικών δομών που είχαν συγκροτήσει. Τον μηχανισμό της κοινωνικής ιδιοποίησης μπορεί να τον εντοπίσει κανείς μόνο στην υιοθέτηση των συμβόλων και των στοχεύσεων του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος από την OPM και το αποσχιστικό κίνημα.

Μπορούμε να αναφερθούμε και σε δύο άλλες εστίες πιθανής ενεργοποίησης του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης: η πρώτη αφορά τις Εκκλησίες, οι οποίες, όπως έχουμε αναφέρει, έχουν «χρησιμοποιηθεί» σε αρκετά εθνικιστικά (και ευρύτερα κοινωνικά) κινήματα ως δίαυλος απόκτησης οργανωτικής/κοινωνικής βάσης. Στην περίπτωση της Δ. Παπούα, είδαμε πως οι Εκκλησίες απολαμβάνουν υψηλής απήχησης και ορισμένοι εκ των ηγετών τους μάλιστα τήρησαν θετική στάση απέναντι στην ιδέα της *merdeka*. Εν γένει, όμως, πρέπει να σημειώσουμε πως οι περισσότεροι εκκλησιαστικοί ηγέτες δεν στήριζαν τον ένοπλο αγώνα και εστίαζαν στην προστασία του γηγενούς πληθυσμού από την κρατική βία· ακόμα και η συστηματική ενασχόληση των Εκκλησιών με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων φαίνεται ότι εκδηλώθηκε μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Zöllner, 2005a, σ.30). Αυτά τα στοιχεία εξηγούν ίσως γιατί δεν έχει παρατηρηθεί ιδιοποίηση των εκκλησιαστικών δομών και οργανώσεων από το αποσχιστικό κίνημα· και εδώ, η όποια λειτουργία της «κοινωνικής ιδιοποίησης» αφορούσε στο επίπεδο των αξιών, ιδεών και συμβόλων, καθότι το κίνημα χρησιμοποιούσε στον

λόγο του χριστιανικά σχήματα (πιθανόν για να ενδυναμώσει την απήχησή του στον πληθυσμό). Η δεύτερη εστία αφορά τις γηγενείς μορφές οργάνωσης των διαφόρων κοινοτήτων (φυλών)· για να αποτιμηθεί το κατά πόσον η OPM τις χρησιμοποίησε, θα πρέπει να υπάρχει πληροφόρηση για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, κάτι ιδιαίτερα δυσχερές λόγω του μεγάλου αριθμού των γηγενών φυλών και των διαφορών στην εσωτερική τους οργάνωση. Μπορεί να πιθανολογήσει κανείς πως οι διάφορες τοπικές διοικήσεις της OPM χρησιμοποίησαν τέτοιες γηγενείς «δομές» και δίκτυα, με σκοπό τον εφοδιασμό και την προσέλκυση μαχητών· όμως η ένταση και ο αντίκτυπος μιας τέτοιας διεργασίας δεν φαίνονται να είναι υψηλού βαθμού. Μπορεί κανείς να παρατηρήσει την ενεργοποίηση του μηχανισμού της «κοινωνικής ιδιοποίησης» αναφορικά με το γηγενές μεσσιανικό κίνημα *Koreri*, το οποίο αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για το αποσχιστικό κίνημα, ενώ είδαμε πως κάποιες πρακτικές του αναβιώθηκαν (σε συμβολικό επίπεδο) από ομάδες σχετιζόμενες με το κίνημα. Γενικότερα, πάντως, πέρα από αυτές τις επιμέρους περιπτώσεις «κοινωνικής ιδιοποίησης», ο κερματισμός των γηγενών φυλών και η έλλειψη ευρύτερων, δια-κοινοτικών δικτύων και θεσμών μάλλον δυσχέραναν τη λειτουργία του μηχανισμού που εξετάζουμε εδώ.

Από τη βιβλιογραφία προκύπτουν μόνο τρεις σαφείς περιπτώσεις «κοινωνικής ιδιοποίησης» με εντονότερη οργανωτική και στελεχιακή διάσταση. Η πρώτη αφορά στην ίδια τη γέννηση της OPM μέσα από τις πολυάριθμες τοπικές αντι-ινδονησιακές/αντι-κυβερνητικές εξεγέρσεις, που εκδηλώθηκαν λίγο μετά την ανάληψη της διοίκησης της Δ. Παπούα από τις ινδονησιακές αρχές. Η δεύτερη αφορά στη σύνδεση της OPM στην αρχική – επίσης – φάση της με μέλη του «Σώματος Εθελοντών Παπούα» (PVK), του γηγενούς (παρα)στρατιωτικού σώματος που είχαν συστήσει οι Ολλανδοί το 1960 στα πλαίσια της παπουανοποίησης αλλά πρωτίστως της κλιμακούμενης διένεξης με την Ινδονησία· μέλη του Σώματος – το οποίο είχε κάποια στελεχιακή συνέχεια με το «Τάγμα των Παπούα» που είχε συσταθεί προς το τέλος των Β' Παγκοσμίου Πολέμου από τους Ολλανδούς – είχαν πάρει ενεργό μέρος σε επιχειρήσεις εναντίον των μικρών αποστολών παρείσδυσης του ινδονησιακού στρατού. Με την επίσημη ανάληψη της διοίκησης της περιοχής από την Ινδονησία τον Μάιο του 1963, το Σώμα διαλύθηκε. Όντας ανενεργοί, αυτοί οι «ειδικοί της βίας»⁴⁵⁰ (Tilly, 2003α, σ.35), ακολούθησαν δύο δρόμους: λίγοι εξ

⁴⁵⁰ Σε αυτή την κατηγορία μπορούμε να συμπεριλάβουμε και γηγενή μέλη των αστυνομικών δυνάμεων που είδαμε ότι συμμετείχαν σε κάποιες από τις τοπικές αντι-ινδονησιακές εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1960.

αυτών ενσωματώθηκαν στον ινδονησιακό στρατό, πολλοί περισσότεροι, όμως, όχι απλά έλαβαν μέρος στις αντι-ινδονησιακές εξεγέρσεις που άρχισαν να εκδηλώνονται στην περιοχή, αλλά συμμετείχαν ενεργά στη «συγκρότηση» της OPM⁴⁵¹ (Kirksey, 2002, σ.42, PACE, Webster, 2001, Zöllner, 2005β). Σύμφωνα με μία αναφορά, ο αριθμός των μελών του Σώματος Εθελοντών που συγκρότησαν τον αρχικό στρατιωτικό πυρήνα της OPM έφτανε τους 1000· όμως, είναι άγνωστο πόσοι εξ αυτών παρέμειναν και μετά την πρώτη φάση της οργάνωσης⁴⁵²(Zöllner, 2005β). Από τα στοιχεία που έχουμε αναφέρει προηγουμένως δεν φαίνεται, επίσης, τα μέλη του Σώματος Εθελοντών να ήταν μια σημαντική πηγή εξασφάλισης οπλισμού, κάτι που θα αποτελούσε σημαντική «ιδιοποίηση» για ένα ένοπλο κίνημα. Οι δύο πρώτες περιπτώσεις, λοιπόν, «κοινωνικής ιδιοποίησης» αφορούσαν αποκλειστικά στην αρχική φάση της δράσης της OPM (δεκαετία 1960). Η τρίτη περίπτωση «κοινωνικής ιδιοποίησης» αφορά στις «καλά συντονισμένες παράνομες ομάδες» που είχαν συσταθεί στη Δ. Παπούα μετά την έλευση των Ινδονήσιων και παρέμειναν ενεργές τουλάχιστον κατά τη δεκαετία του 1960. Η πιο σημαντική εξ αυτών («Λάτρες της Πατρίδας») διέθετε οργάνωση νεολαίας και εξέδιδε δύο εφημερίδες. Οι ομάδες αυτές οργάνωσαν επίσης διάφορες συγκεντρώσεις ενάντια στη διαδικασία διεξαγωγής της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής, κάτι που προκάλεσε την κατασταλτική αντίδραση των δυνάμεων ασφαλείας. Οι οργανώσεις αυτές, σύμφωνα με τον Osborne που αναφέρει τις παραπάνω πληροφορίες (1986, σ.54), υποστήριξαν τη δράση της OPM, αν και δεν αναφέρονται ρητά σε οργανωτικές ή στελεχιακές σχέσεις. Πάντως, φαίνεται και από άλλες πηγές, που έχουμε προαναφέρει, πως υπήρχε σύνδεση της OPM με παράνομες οργανώσεις των αστικών κέντρων (αν και αυτές ήταν αδύναμες και μικρού μεγέθους). Άλλωστε, είδαμε πως ο ίδιος ο Jacob Prai προερχόταν από μια τέτοια οργάνωση που δραστηριοποιούνταν στο πανεπιστήμιο.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, καταλήγουμε πως α) η έλλειψη μαζικότητας του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος και του ευρύτερου πολιτικοποιημένου χώρου (τις δομές και δυναμικές των οποίων θα μπορούσε θεωρητικά να χρησιμοποιήσει το

⁴⁵¹ Μπορεί κανείς να εικάσει τους λόγους αυτής της επιλογής των μελών του Σώματος Εθελοντών: η ολλανδική εκπαίδευση που είχαν λάβει συνεπαγόταν μια αντι-ινδονησιακή στάση και πιθανότατα υποστήριξη του στόχου μιας ανεξάρτητης Δ. Παπούα· επιπλέον, υπήρχε δυσανεξία από την απώλεια μιας επαγγελματικής θέσης με κύρος στην αποικιακή κοινωνία της Δ. Παπούα (PACE).

⁴⁵² Ο Zöllner (2005β) σε προσωπική συνέντευξη μας μετέφερε πως οι ινδονησιακές αρχές προσέφεραν αμνηστία στα πρώην μέλη του Σώματος Εθελοντών Παπούα, ώστε να αποσυρθούν από την ένοπλη εξέγερση· χωρίς να αναφερθεί στον αντίκτυπο αυτής της πρότασης, φαίνεται πως κάποιοι όντως ανταποκρίθηκαν.

αποσχιστικό κίνημα), β) η διακοπή της ενεργού εθνικιστικής δράσης της πρώιμης γηγενούς ελίτ (για τους λόγους που εξηγήσαμε), και γ) τα ειδικά χαρακτηριστικά των Εκκλησιών και των γηγενών θεσμών, ήταν παράγοντες που δεν επέτρεψαν την επιτυχημένη ενεργοποίηση του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης. Σε αυτούς μπορούμε να προσθέσουμε δ) το αυταρχικό πολιτικό περιβάλλον, το οποίο σήμαινε πως όχι μόνον η δράση της OPM ήταν παράνομη (κάτι ούτως ή άλλως αναμενόμενο), αλλά κυρίως προκαλούσε δυσχέρεια σύστασης οργανώσεων με γηγενή χαρακτήρα χωρίς την έγκριση του καθεστώτος, είτε επρόκειτο για κομματικού, είτε ευρύτερα πολιτικού, είτε ακόμα και πολιτισμικού τύπου οργάνωση. Αυτό καθιστούσε δυσκολότερη την «κοινωνική ιδιοποίηση» κατά την περίοδο της Νέας Τάξης. Από τους τρεις τύπους δικτύων που αναφέρουν, όπως είδαμε στο κεφ.1, οι Della Porta και Diani (1999, σ.112) και οι οποίοι παρατηρούνται σε περιπτώσεις κινήσεων, δηλαδή α) δίκτυα που συνδέουν κινηματικές οργανώσεις μέσω μηχανισμών συντονισμού, β) δίκτυα που συνδέουν κινηματικές οργανώσεις μέσω κοινών μελών, και γ) δίκτυα που επιτρέπουν τη στρατολόγηση ακτιβιστών μέσω πρότερων δεσμών και μορφών συμμετοχής, οι δύο πρώτοι τύποι δεν υφίσταντο καν σε αυτή τη φάση του αποσχιστικού κινήματος, ενώ για τους λόγους που αναφέραμε δεν κατέστη δυνατή η κοινωνική ιδιοποίηση των δικτύων του τρίτου τύπου (δηλαδή κατά βάση του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος).

Το συνδυαστικό αποτέλεσμα των τεσσάρων παραπάνω παραγόντων ήταν η χαμηλής έντασης, περιορισμένη τοπικά και χρονικά (κυρίως στην πρώιμη περίοδο) και εντέλει όχι ιδιαίτερα αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης (χαμηλό επίπεδο). Το γεγονός αυτό αποτέλεσε, όπως έχουμε πει, μια από τις αιτίες της οργανωτικής (αλλά και στρατιωτικής) ισχνότητας της OPM· η οργανωτική αδυναμία με τη σειρά της συνεπαγόταν μειωμένη ικανότητα της OPM να χρησιμοποιήσει (εφόσον παρουσιαζόταν η δυνατότητα) τους πόρους και τις δομές άλλων οργανώσεων, δικτύων και θεσμών, δημιουργώντας έτσι έναν φαύλο κύκλο. Η ενεργοποίηση του μηχανισμού αφορούσε κυρίως στη διάσταση της ιδεολογίας και των συμβόλων· αναφορικά όμως με την ιδιοποίηση οργανωτικών δομών, δεσμών και πόρων, δικτύων και μελών/ακτιβιστών προς όφελος της αποσχιστικής δράσης, τα αποτελέσματα ήταν μάλλον πενιχρά. Εκτός από την οργανωτική αδυναμία, φαίνεται ότι η OPM υστερούσε και σε έναν άλλο τομέα: αν και είχε κερδίσει την υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού σχετικά με τον εθνικιστικό στόχο της «απελευθέρωσης», φαίνεται ότι δεν μπορούσε να

«πείσει» μια κρίσιμη μάζα του πληθυσμού για την αναγκαιότητα συμμετοχής στην ένοπλη διεκδικητική δράση. Όπως έχουμε πει, αυτή η δεύτερη «πολιτικο-ιδεολογική» διάσταση του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης είναι εξίσου σημαντική: ακόμα και αν μια οργάνωση πετύχει να κερδίσει πρόσβαση σε οργανωτικούς πόρους και σε μεγάλο αριθμό ατόμων ενταγμένων σε οργανώσεις και δίκτυα (κάτι που δεν κατάφερε η OPM), αυτά δεν θα σημαίνουν πολλά, αν δεν τεθούν στην υπηρεσία της διεκδικητικής δράσης, αν δηλαδή πρωτίστως δεν ριζοσπαστικοποιηθεί μια κρίσιμη μάζα και δεν προσανατολιστεί προς τη συμμετοχή σε μη συμβατική, συλλογική δράση. Η OPM, λοιπόν, και το αποσχιστικό κίνημα γενικότερα, δεν κατόρθωσαν να συγκροτήσουν μέσω της «κοινωνικής ιδιοποίησης» μια επαρκώς ισχυρή «κοινωνική/οργανωτική βάση» και να τη «χρησιμοποιήσουν» στον αποσχιστικό αγώνα. Χωρίς μια τέτοια βάση δυσχεραίνονταν σημαντικά η διαδικασία σύνδεσης ελίτ-«μαζών» στην αποσχιστική κινητοποίηση.

- *Μεσιτεία*: Ο τελευταίος μηχανισμός που εξετάζουμε είναι αυτός της μεσιτείας, ο οποίος αναφέρεται στη σύνδεση προηγούμενων ασύνδετων δρώντων ή και πολιτικών χώρων. Αυτός ο μηχανισμός θεωρείται από τους πλέον σημαντικούς από τους συγγραφείς του *DOC* και παραπέμπει με πιο άμεσο τρόπο από τους υπόλοιπους τέσσερις στη διαδικασία της σύνδεσης ελίτ-«μαζών»: για την ακρίβεια, η λειτουργία του εμπερικλείει αυτούς τους μηχανισμούς, όπως έχουμε πει στο εισαγωγικό κεφάλαιο. Η ανάδυση νέων – μεγαλύτερων – δρώντων και οργανώσεων, η σύμπληξη πολιτικών συμμαχιών, η ενσίσχυση του συντονισμού της διεκδικητικής δράσης αποτελούν ενδείξεις ή εκδηλώσεις της ενεργοποίησης της μεσιτείας. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να αποτιμήσουμε την ύπαρξη και την ένταση τέτοιων πιθανών εκδηλώσεων της «μεσιτείας» στα πλαίσια της OPM και του ευρύτερου αποσχιστικού κινήματος.

Ενεργοποίηση του μηχανισμού της μεσιτείας προφανώς και καταγράφεται στη Δ. Παπούα την περίοδο που εξετάζουμε: η ίδια η ανάδυση μιας – χαλαρής και αποκεντρωμένης έστω – οργάνωσης όπως η OPM, δηλαδή ενός νέου συλλογικού δρώντα, αποτελεί σημάδι ενεργοποίησης του μηχανισμού. Επίσης προφανής είναι η εκδήλωση της «μεσιτείας» εντός της OPM, καθώς η οργάνωση στελεχωνόταν τόσο από εκπροσώπους της σχετικά μορφωμένης, «αστικής» ελίτ όσο και από μέλη των ευρύτερων «αγροτικών» στρωμάτων: γενικότερα, η OPM μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη της συγκρότησης μιας (οιονεί εθνικής) συμμαχίας πλατιών στρωμάτων των γηγενών ως αντίδραση στην κοινή απειλή που αποτελούσε κατ' αυτούς η

ινδονησιακή εξουσία και οι πρακτικές της (Osborne, 1986, σ.54, Savage, 1978, σ.995). Το ερώτημα, βεβαίως, είναι κατά πόσον ήταν έντονη και αποτελεσματική αυτή η ενεργοποίηση της «μεσιτείας» και ποιος ο αντίκτυπός της στην κεντρική διάσταση της κινητοποίησης και δράσης. Μπορεί κανείς να βρει στη βιβλιογραφία περιορισμένες αναφορές σχετικές με τη δημιουργία συνδέσεων μεταξύ διακριτών πολιτικών δρώντων (όπως μεταξύ ηγεσίας/ ελίτ και «μαζών») και χώρων. Σύμφωνα με μια αναφορά, τα πιο μορφωμένα στρώματα που ζούσαν (και ζουν) στις πόλεις διατηρούν δεσμούς με τις μικρές κοινότητες καταγωγής τους (Hummel, 2005)· δεδομένου πως ήταν τα στρώματα αυτά που πρώτα συντάχθηκαν με τον εθνικιστικό στόχο και συνέχισαν να αποτελούν τους κύριους εκφραστές του, μπορούμε να υποθέσουμε πως τέτοιοι δεσμοί βοήθησαν στη μαζικοποίηση του εθνικισμού στη Δ. Παπούα. Δεδομένου, πάντως, πως πρόκειται για ήδη υφιστάμενους δεσμούς, δεν πρόκειται για τον μηχανισμό της μεσιτείας (καθότι αυτός αναφέρεται σε νέες συνδέσεις) αλλά για αυτό που στο DOC αναφέρεται ως «διάχυση» (δηλαδή, «τη μετάδοση πληροφοριών δια μέσου καθιερωμένων γραμμών αλληλεπίδρασης») (McAdam *et al*, 2001, σ.333). Οι Manning και Rumbiak (1989, σ.56) αναφέρονται στη συμμαχία παραδοσιακών ηγετών με μέλη της μορφωμένης ελίτ στην ευρύτερη περιοχή της Jayapura στη βάση της εναντίωσής τους στην «ιδιοποίηση γης» από τους εποίκους. Επιπλέον, ο Elmslie (2002, σ.52) αναφέρεται σε περιπολίες «πολιτικής εκπαίδευσης» από μέλη και μαχητές της OPM με αποδέκτη τις ορεινές κοινότητες· εφόσον μια τέτοια δραστηριότητα ήταν συστηματική, συνέβαλε όντως στη δημιουργία νέων δεσμών μεταξύ «ηγεσίας», ή απλώς ενεργών δρώντων, και των ευρύτερων ανενεργών στρωμάτων. Αναφορικά με τη σύναψη δεσμών του ένοπλου κινήματος με τους παράνομους πυρήνες των αστικών κέντρων, κάποιοι αναλυτές αποτιμούν τους δεσμούς αυτούς ως ισχυρούς (Budiardjo και Liong, 1988, σ.72, Osborne, 1985, σ.52, 79, 1986, σ.55)· ο King (2004, σ.44) προσθέτει πως ήταν ομάδες φοιτητών που λειτούργησαν ως διαμεσολαβητές μεταξύ των δύο χώρων. Από την άλλη, όμως, υπάρχουν και άλλοι που αμφισβητούν την ισχύ αυτών των δεσμών και την ικανότητα συντονισμού της δράσης μεταξύ των δύο εστιών του αποσχιστικού κινήματος (Bell *et al*, 1986, 547). Κρίνοντας από την αδύναμη δράση της OPM, ιδιαίτερα μάλιστα στα αστικά κέντρα, αυτή η επιφυλακτική άποψη φαίνεται να είναι βάσιμη. Άλλωστε, είδαμε πως η OPM είχε πρόβλημα συντονισμού μεταξύ των ιδίων των αντάρτικων ομάδων της. Η πλέον φιλόδοξη προσπάθεια συντονισμένης δράσης

από την πλευρά της οργάνωσης εκδηλώθηκε, όπως είπαμε, στις αρχές του 1984· τότε έφερε «για πρώτη φορά» σε επαφή τις δυνάμεις της με «διανοομένους των πόλεων» και γηγενείς λιποτάκτες από τον ινδονησιακό στρατό (McGibbon, 2006, σ.30), κάτι που συνεπάγεται ενεργοποίηση του μηχανισμού της μεσιτείας. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση η ενεργοποίησή της δεν συνοδεύτηκε και από αποτελεσματική δράση.

Αναφορικά με τους υπόλοιπους μηχανισμούς που εξετάζουμε, μπορούμε εκ του αποτελέσματος να διαπιστώσουμε πως, καταρχήν, οι «μεσίτες» του ευρύτερου αποσχιστικού κινήματος - η ίδια η OPM συλλογικά, ομάδες φοιτητών και άλλων υποστηρικτών στις πόλεις, φίλα προσκείμενα στο κίνημα (αν και όχι ενεργά) μέλη της πρώιμης ή της μετέπειτα γηγενούς ελίτ, αρχηγοί φυλών - δεν κατόρθωσαν να διαδώσουν και να καταστήσουν πειστική μια ερμηνεία περί ευκαιριών ή απειλών, που να καθιστούν επιτακτική τη συλλογική δράση. Περιορισμένη επιτυχία είχαν, επίσης, αναφορικά με τη χρησιμοποίηση υφιστάμενων (και τη συγκρότηση νέων) δικτύων και οργανωτικών πόρων στην αποσχιστική δράση, καθώς και με τη δημιουργία μιας επαρκούς κοινωνικής/οργανωτικής βάσης. Περισσότερο επιτυχημένη ήταν η δράση των «μεσιτών» σχετικά με την ενεργοποίηση του ορίου «Παπούα»-«Ινδονήσιοι»· ενώ προηγουμένως (κατά την αποικιακή περίοδο) μόνο μια μικρή ελίτ είχε αποκτήσει μια παν-Παπούα ταυτότητα, με την ενεργοποίηση του ορίου αυτού η συνείδηση αυτή διαχύθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και η συμβολή των εθνικιστών «μεσιτών» ήταν σημαντική (όπως βέβαια και άλλων παραγόντων και διεργασιών) ως προς αυτή την εξέλιξη. Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε τον μηχανισμό της «απόδοσης ομοιότητας», τον οποίο, όπως είπαμε, οι συγγραφείς του *DOC* θεωρούν συνοδευτικό της «μεσιτείας» και ο οποίος αναφέρεται στην «αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ δρώντων από διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους ως αρκετά όμοιων, ώστε να δικαιολογείται η κοινή δράση» (McAdam *et al*, 2001, σ.334). Σίγουρα μπορεί κανείς να εντοπίσει τη λειτουργία αυτού του μηχανισμού στη Δ. Παπούα· η ανάδυση αίσθησης ομοιότητας μεταξύ μελών διαφορετικών πολιτισμικών-εθνοτικών κατηγοριών, αρχικά στη βάση της κοινής πολιτικής εμπειρίας και αργότερα σε αυτή της φυλετικής καταγωγής, σίγουρα διευκόλυνε την ανάδυση συνδέσεων, συμμαχιών και κοινής δράσης. Πάντως, εδώ μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η λειτουργία αυτού του μηχανισμού εμπεριέχεται στην «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων». Τέλος, η αποτελεσματική ενεργοποίηση του μηχανισμού της γεφύρωσης πλαισίων,

υποδεικνύει τη συμβολή διαφόρων «διαμεσολαβητών» στη συνάρθρωση παραπόνων, μνημών, ιδεολογιών και κατανοήσεων του στόχου της *merdeka*. Συναφές είναι εδώ να σημειώσουμε την επιτυχή «συσχέτιση με το έθνος» διαφόρων «τοπικών» συγκρούσεων και «μερικών» προβλημάτων, όπως ήταν, για παράδειγμα, η λειτουργία του ορυχείου της Freerport και η δέσμευση παραδοσιακών γαιών για διάφορα «αναπτυξιακά» προγράμματα, ζητήματα τα οποία είχαν σημαντική θέση τόσο στη ρητορική όσο και στη δράση της OPM (Kivimäki, 2006, σ.28, McGibbon, 2006, σ.21-2, Webster, 2001). Στη «συσχέτιση» αυτή μπορεί κανείς να εντοπίσει τον «μηχανισμό της συμμαχίας» μεταξύ τοπικών και κεντρικών δρώντων, συγκρούσεων, ταυτοτήτων και συμφερόντων, ο οποίος οδήγησε στην κοινή δράση (Kalyvas, 2003, σ.476, 2006, σ.382-3)· ο μηχανισμός αυτός, όπως έχουμε πει, αποτελεί έκφανση του μηχανισμού της μεσιτείας.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως η λειτουργία του μηχανισμού της μεσιτείας στα πλαίσια της OPM και του ευρύτερου κινήματος έχει δύο πρόσημα, επιβεβαιώνοντας ουσιαστικά αυτό που διαφάνηκε από την ανάλυση των άλλων μηχανισμών: Ήταν επιτυχής αναφορικά με τη ενεργοποίηση ορίων και την ανάδυση μιας νέας συλλογικής ταυτότητας («Παπούα») και ενός νέου δρώντα, ο οποίος κέρδισε την υποστήριξη του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού και αξίωσε με επιτυχία (για το διάστημα που συζητάμε) την αποκλειστική εκπροσώπησή του. Από την άλλη, η «μεσιτεία» δεν ήταν τόσο αποτελεσματική σχετικά με τον συντονισμό της δράσης και την προσέλευση ικανού αριθμού ενεργών μελών/μαχητών. Ενώ πέτυχε δηλαδή η σύνδεση ελίτ/ηγεσίας-«μαζών» στο επίπεδο της ταυτότητας και του εθνικιστικού στόχου (*merdeka*), αυτή *δεν μετουσιώθηκε σε από κοινού διεκδικητική, μαχητική δράση*. Συνολικά, λοιπόν, η αποτελεσματικότητα του μηχανισμού αυτού κυμάνθηκε σε χαμηλό προς μεσαίο επίπεδο.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, θεωρούμε καταρχήν πως οι πέντε μηχανισμοί που επιλέξαμε μπορούν ικανοποιητικά να εξηγήσουν την ένταση (και αποτελεσματικότητα) της αποσχιστικής κινητοποίησης στη Δ. Παπούα κατά την περίοδο της Νέας Τάξης (συγκεκριμένα μεταξύ 1965-1998). Η αποτίμηση της αποσχιστικής κινητοποίησης αυτής της περιόδου θα είναι, βεβαίως, πληρέστερη και αποτελεσματικότερη, όταν τη συγκρίνουμε με την αντίστοιχη της περιόδου μετά την πτώση της Νέας Τάξης, καθώς και με το αποσχιστικό κίνημα των Ορόμο. Επιπλέον, θα πρέπει να τονίσουμε ξανά πως η λειτουργία των πέντε μηχανισμών ξεχωριστά και η συνδυαστική τους δράση δεν νοείται αποκομμένη από την ιστορία και τα δεδομένα (πολιτισμικά, γεωγραφικά, κλπ.) της περιοχής, τη σύνθεση και τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της, καθώς

και τα χαρακτηριστικά του αποσχιστικού κινήματος και της OPM πιο συγκεκριμένα· όλα αυτά επιχειρήσαμε να τα αναλύσουμε στις προηγούμενες ενότητες. Θεωρούμε πάντως, σύμφωνα με τις κονστρουκτιβιστικές και σχεσιακές επιστημολογικές παραδοχές που έχει υιοθετήσει η εργασία, πως αυτοί οι παράγοντες δεν μπορούν αφ' εαυτών να εξηγήσουν τα χαρακτηριστικά της αποσχιστικής κινητοποίησης ως δομικές συνθήκες ή μεταβλητές, αλλά ενταγμένοι σε μηχανισμούς. Τα συμπεράσματα, λοιπόν, από την ανάλυση των πέντε μηχανισμών είναι, αφενός, πως η λειτουργία της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων» και της «γεφύρωσης πλαισίων» ήταν διάχυτη, έντονη και αποτελεσματική, και, αφετέρου, πως η λειτουργία της «απόδοσης ευκαιριών/απειλών», της «κοινωνικής ιδιοποίησης» και της «μεσιτείας» ήταν αποσπασματική, λιγότερο ή περισσότερο ασθενής και εντέλει αναποτελεσματική. Ο συγκεκριμένος συνδυασμός των πέντε μηχανισμών συνάδει με τον χαρακτηρισμό της αποσχιστικής κινητοποίησης στη Δ. Παπούα ως «*συμβολικής*»: το αποσχιστικό κίνημα θεωρείται πως είναι ένα ισχυρό «σύμβολο αντίστασης», παρέχει «συμβολική διάρκεια» και αποτελεί μια «συμβολική πρόκληση» για το ινδονησιακό κράτος, δεν είναι όμως και αποτελεσματικό στρατιωτικά και πολιτικά (Bell *et al*, 1986, σ.546-7, McGibbon, 2006, σ.30, Webster, 2001). Οι δύο μηχανισμοί που αποτιμήθηκαν ως αποτελεσματικοί αναφέρονται σε συγγενείς διαστάσεις της κινητοποίησης, όπως είναι αυτές των ταυτοτήτων, των αντιλήψεων και των επιδιώξεων. Η σύνδεση αναφορικά με αυτές τις διαστάσεις μεταξύ α) των διαφόρων φυλών, β) πολιτικά ενεργών και αδρανών στρωμάτων, και γ) ελίτ και μαζών ήταν όντως επιτυχής. Αυτό σημαίνει πως πληρούνται οι δύο πρώτοι από τους τρεις παράγοντες που αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο (σχετικά με τα ζητήματα της νομιμοποίησης, εκπροσώπησης και μαζικής συμμετοχής σε εθνικιστική συλλογική δράση): η ευρεία απήχηση της ιδεολογίας και στόχευσης του αποσχιστικού κινήματος, καθώς και η πλατιά υποστήριξη της δράσης του. Όμως, ο τρίτος παράγοντας, αυτός της συμμετοχής των «μαζών» στην αποσχιστική δράση δεν ικανοποιείται για την περίοδο που εξετάζουμε. Με αυτόν τον παράγοντα συνδέονται οι τρεις αναποτελεσματικοί - ή μη επαρκώς αποτελεσματικοί για κινητοποίηση μεγάλης κλίμακας - μηχανισμοί. Η αποτυχία α) χρησιμοποίησης υφιστάμενων δικτύων και οργανωτικών πόρων, β) συγκρότησης μιας κοινωνικής/οργανωτικής βάσης, γ) δημιουργίας νέων συνδέσεων και συμμαχιών στο επίπεδο της κινητοποίησης και ενεργού, μαζικής, οργανωμένης και μαχητικής πολιτικής συμμετοχής (στο οποίο αναφέρονται οι μηχανισμοί της κοινωνικής ιδιοποίησης και μεσιτείας), καθώς και η αδυναμία δημιουργίας μιας πλατιάς συνειδητοποίησης για την αναγκαιότητα και επιτευξιμότητα της διεκδικητικής δράσης («ιδιοποίηση ευκαιριών/απειλών»), συνεπάγονταν τη χαμηλή ένταση και μαζικότητα (και εμμέσως και την περιορισμένη αποτελεσματικότητα) της αποσχιστικής κινητοποίησης στη Δ. Παπούα. Ενώ δηλαδή η επιτυχία των μηχανισμών που λειτουργούσαν στο

επίπεδο των ταυτοτήτων και αντιλήψεων δημιουργούσε την αναγκαία βάση για συλλογική αποσχιστική δράση, η ικανότητα για αποτελεσματική σύνδεση ηγεσιών/ελίτ και «μαζών» παρέμεινε λανθάνουσα και δεν μετουσιώθηκε σε υψηλό βαθμό σε από κοινού, μαχητική δράση.

2^η φάση: ειρηνικό κίνημα αυτοδιάθεσης και συλλογική κινητοποίηση

Η δεύτερη περίοδος του αποσχιστικού κινήματος που εξετάζουμε είναι αυτή του εκδημοκρατισμού, στην οποία εισήλθε η Ινδονησία μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο το 1998. Δεν είναι εύκολο να ταξινομήσουμε το καθεστώς της Ινδονησίας κατ' αυτή τη μεταβατική περίοδο, γνωστή ως «Reformasi», με βάση την προαναφερθείσα τυπολογία του Tilly (2003a): πιθανότατα βρίσκεται κατά μήκος της διαδρομής από «ισχυρό μη δημοκρατικό» σε «ισχυρό δημοκρατικό» καθεστώς. Άρα η Ινδονησία ακολουθεί αυτό που στο *DOC* αποκαλούν «δρόμο του ισχυρού κράτους» προς τη δημοκρατία, στον οποίο εμπίπτουν κράτη που αύξησαν από τα πρώτα στάδια της συγκρότησής τους την ισχύ τους και πέρασαν από φάση αυταρχικής διακυβέρνησης, πριν εισέλθουν σε διαδικασία εκδημοκρατισμού⁴⁵³ (McAdam *et al*, 2001, σ.270-71). Σύμφωνα με τους δείκτες δημοκρατίας του Freedom House και του προγράμματος Polity IV (2008), το καθεστώς της Ινδονησίας σήμερα πληροί τις προϋποθέσεις που θέτουν, ώστε να χαρακτηρίζεται «πλήρως ελεύθερο» και «δημοκρατικό», αντίστοιχα, μετά από ένα σύντομο πέρασμα από τον ενδιάμεσο τύπο καθεστώτος («μερικώς ελεύθερο» και «*anocracy*», αντιστοίχως). Η καθεστωτική αλλαγή σηματοδότησε και μια σημαντική μεταμόρφωση του αγώνα των Παπούα για εθνική αυτοδιάθεση: ενώ η ένοπλη δράση δεν εγκαταλείφθηκε, ο κυρίαρχος χαρακτήρας της αποσχιστικής κινητοποίησης είναι πλέον αυτός της «μη βίαιης», *συλλογικής δράσης*. Αυτή η δεύτερη φάση της αποσχιστικής κινητοποίησης των Παπούα παραπέμπει στην κυρίαρχη πρόσληψη του «κοινωνικού κινήματος» (δηλαδή ενός μαζικού κινήματος διαμαρτυρίας). Μεταφορικά θα λέγαμε πως το κίνημα πέρασε σε τακτικό επίπεδο από τον «πόλεμο ελιγμών» στον «πόλεμο θέσεων». Ο χαρακτηρισμός «μη βίαιη» που αποδίδουμε στην κινητοποίηση αναφέρεται φυσικά στην εμπρόθετη μη χρήση βίας ως μέσου πάλης – ή ως κυρίαρχου μέσου πάλης, δεδομένης της εξακολούθησης της δράσης της OPM - από την πλευρά του κινήματος. Συλλογική βία, όμως, παρατηρείται στη Δ. Παπούα στα πλαίσια της διένεξης και έχει, όπως σημειώσαμε, τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας που ο Tilly ονομάζει «σποραδικές επιθέσεις», και ιδιαίτερα της υποκατηγορίας της «αντίστασης». Η συλλογική βία αναδύεται μέσα

⁴⁵³ Αντιθέτως, ο «δρόμος του αδύναμου κράτους» αναφέρεται σε μια σχετικά πρώιμη ανάπτυξη αντιπροσωπευτικών θεσμών και καθυστερημένη ενίσχυση της κυβερνητικής ισχύος: τα κράτη που εμπίπτουν σε αυτόν τον ιδεατό τύπο εκδημοκρατισμού δεν γνώρισαν αυταρχική διακυβέρνηση (π.χ. Ελβετία) (McAdam *et al*, 2001, σ.269-73).

από τη δυναμική αρχικά «μη βίαιων αλληλεπιδράσεων» μεταξύ των συμμετεχόντων στις εθνικιστικές συλλογικές δράσεις και τις δυνάμεις καταστολής. Η μεταμόρφωση της αποσχιστικής κινητοποίησης δεν αφορά μόνο στα μέσα πάλης και τη σαφή άνοδο του επιπέδου ενεργού συμμετοχής των ευρύτερων στρωμάτων, αλλά εξίσου και στην ανάδυση νέων δρώντων και νέων οργανώσεων. Είναι αυτή την περίοδο που για πρώτη φορά επί ινδονησιακής διακυβέρνησης οι Παπούα συγκροτούνται *και αναγνωρίζονται* – παρά τους συνεχιζόμενους περιορισμούς και τη δυσθυμία της κεντρικής πολιτικής ελίτ της Ινδονησίας – ως πολιτικό υποκείμενο. Σχετικά ελεύθερη πολιτική έκφραση και συγκρότηση γηγενών πολιτικών δρώντων υπήρξε και κατά την τελευταία περίοδο της αποικιοκρατίας· όμως αυτή αφορούσε μια μικρή γηγενή ελίτ. Κατά την τελευταία περίοδο η είσοδος σε μια διαδικασία εκδημοκρατισμού κατέστησε δυνατή την έκφραση της πολιτικής συνειδητοποίησης από τις πλατύτερες μάζες των γηγενών· έτσι, με βάση την ταξινόμηση πολιτικών δρώντων του *DOC*, μπορούμε να πούμε πως μεγάλα τμήματα των γηγενών πέρασαν από την κατηγορία των «υποκειμένων» σε εκείνη των «διεκδικητών» (δηλ. σχετικά αδύναμων αλλά συγκροτημένων πολιτικών δρώντων).

Εκτός από τη συγκρότηση πληθώρας γηγενών οργανώσεων με πολιτικό χαρακτήρα, οι οποίες αποτελούν μέρος του ευρύτερου εθνικιστικού κινήματος, παρατηρείται και άνθηση «παραδοσιακών» και μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες ασχολούνται με την προάσπιση και προαγωγή πολιτισμικών πρακτικών και παραδόσεων, με διάφορες πτυχές των υποβαθμισμένων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών στην περιοχή ή ακόμα και με συνέπειες της αποσχιστικής σύγκρουσης και την «οικοδόμηση ειρήνης». Εκτός, λοιπόν, από τη δυνατότητα σχετικά ελεύθερης πολιτικής έκφρασης και τη συνακόλουθη επίταση της πολιτικής κινητοποίησης, μπορεί κανείς επιπλέον να παρατηρήσει στη Δ. Παπούα μετά το 1998 και μια άνθηση της «κοινωνίας των πολιτών», χωρίς ακόμα αυτή να είναι ισχυρή (Bonay και McGrory, 2004, σ.448-53). Η τελευταία παρατήρηση συνδέεται και με ένα γενικότερο «άνοιγμα» της Δ. Παπούα προς τον υπόλοιπο κόσμο. Η πληροφόρηση για τα τεκταινόμενα στην περιοχή είναι ευκολότερη και πληρέστερη, λόγω αφενός του ότι το αποσχιστικό κίνημα της περιοχής έπαψε να θεωρείται ταμπού και εισήλθε σε έναν βαθμό στην εθνική ειδησεογραφία και δημόσια ατζέντα, και αφετέρου λόγω των νέων μέσων επικοινωνίας και κυρίως του διαδικτύου: καθημερινά ηλεκτρονικά ενημερωτικά δελτία από διάφορες οργανώσεις, δύο μηνιαίες ηλεκτρονικές εκθέσεις με τις εξελίξεις στην περιοχή⁴⁵⁴, παραγωγή σημαντικού αριθμού εκθέσεων και επιστημονικών εργασιών διαθέσιμων στο διαδίκτυο⁴⁵⁵, ηλεκτρονικές λίστες και

⁴⁵⁴ Αυτές εκδίδονται από τις οργανώσεις Australia West Papua Association και West Papua Advocacy Team αντίστοιχα.

⁴⁵⁵ Βλέπε για παράδειγμα τις διάφορες εκθέσεις του International Crisis Group (ICG), καθώς και τις

πολυάριθμες ιστοσελίδες συντελούν στη διάχυση της πληροφόρησης και τη σύναψη δεσμών μεταξύ των ακτιβιστών αλλά και μεταξύ αυτών και της διασπορικής κοινότητας, των ξένων ανθρωπιστικών οργανώσεων και οργανώσεων αλληλεγγύης, των παρατηρητών και ερευνητών κλπ. Τα παραπάνω δεν σημαίνουν, πάντως, πως η ινδονησιακή κυβέρνηση δεν εξακολουθεί να επιδιώκει να ελέγχει τη ροή πληροφόρησης και τη δράση των διαφόρων οργανώσεων, γηγενών και ξένων, στην περιοχή (όπως σημειώσαμε στο πρώτο μέρος).

Αναφορικά με τα γεγονότα αυτής της περιόδου, μπορούμε να συνοψίσουμε όσα αναφέραμε στο πρώτο μέρος: Η διαδικασία της καθεστωτικής αλλαγής δημιούργησε μετά από δεκαετίες την ευκαιρία για αυτενεργό πολιτική δράση και συλλογική κινητοποίηση σε ποικιλώνυμους πολιτικούς δρώντες και διεκδικητές στην Ινδονησία, συμπεριλαμβανομένων των Παπούα. Ιδιαίτερα η θετική στάση του προέδρου Wahid, κατά την πρώτη φάση της (σύντομης) θητείας του, δημιούργησε ελπίδες σε μεγάλο τμήμα του γηγενούς πληθυσμού και επέτρεψε την πολιτικοποίηση και κινητοποίησή του από το αναγεννημένο εθνικιστικό κίνημα. Ο ελεύθερος εορτασμός της επετείου της 1^{ης} Δεκεμβρίου και η ύψωση της σημαίας του εθνικιστικού κινήματος αποτέλεσαν ορόσημα μιας πολιτικής αλλαγής. Η διενέργεια της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης και η συγκρότηση ενός νέου οργανωτικού οχήματος, που φιλοδοξούσε να εκπροσωπήσει όλους τους Παπούα, του Presidium, αποτέλεσαν κορύφωση της μαζικής κινητοποίησης. Αντιπρόσωποι από όλες τις επαρχίες της Δ. Παπούα, επιστρέφοντας από την Εθνική Συνέλευση μετέφεραν το κλίμα και τις αποφάσεις της στους συντοπίτες τους και διοργάνωσαν μαζικές συγκεντρώσεις (ICG, 2001, σ.13, McGibbon, 2004α, σ.40). Η διάνοιξη πολιτικών ευκαιριών και η κάμψη της καταστολής επέτρεψαν όχι μόνο τη δημόσια έκφραση της δυσaréσκειας και των τραυματικών εμπειριών από τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης και την εκδήλωση της «διάχυτης, ξεκάθαρης και ανυποχώρητης υποστήριξης» της ανεξαρτησίας της Δ. Παπούα από τις ευρύτερες μάζες των γηγενών (ICG, 2001, σ.14) – στάσεις που παρέμεναν αφανείς για την κεντρική ελίτ κατά την περίοδο της Νέας Τάξης - αλλά και, για πρώτη φορά, την *ενεργό συμμετοχή* και κινητοποίηση μεγάλου αριθμού γηγενών στις επίσημες και ανεπίσημες δραστηριότητες του κινήματος αυτοδιάθεσης (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.14). Το κλίμα ευφορίας, αυξημένων (συχνά ανεδαφικών) προσδοκιών και πολιτικής ενεργοποίησης διακόπηκε απότομα, όπως είδαμε, μετά το δεύτερο μισό του 2000. Ο φόβος του μεγαλύτερου τμήματος των κεντρικών ελίτ από την εκδήλωση του εθνικιστικού συναισθήματος στη Δ. Παπούα, κάτι άλλωστε πρωτοφανές μετά τη μακροχρόνια αναγκαστική σιωπή επί Νέας Τάξης, καθώς και η αμφισβήτηση του Wahid ήταν στοιχεία που οδήγησαν στην εντεινόμενη καταστολή

των εθνικιστικών δράσεων. Η ανάληψη της προεδρίας από τη Sukarnoputri το καλοκαίρι του 2001 και η δολοφονία του προέδρου του Presidium Theys Eluay από μέλη των ειδικών δυνάμεων τον Νοέμβριο του ίδιου έτους σφράγισαν οριστικά το άνοιγμα των πολιτικών ευκαιριών και τη σύντομη «Άνοιξη των Παπούα». Ταυτόχρονα, η δολοφονία του Eluay φέρνει και τη σημαντική αποδυνάμωση του Presidium, μόλις ενάμιση χρόνο μετά την ίδρυσή του (ICG, 2006β, σ.7, Zöllner, 2005β). Το *momentum* που σηματοδότησε η περίοδος από τα τέλη του 1998 ως το καλοκαίρι του 2000 δεν επαναλήφθηκε· ταυτόχρονα, όμως, η περίοδος αυτή άφησε μια σημαντική πολιτική και συμβολική παρακαταθήκη. Το γηγενές κίνημα συνέχισε να προβάλλει τον στόχο της *merdeka*, εξειδικεύοντάς τον όμως σε ένα βασικό αίτημα: τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, ώστε να αποκατασταθεί η αδικία του 1969. Το σημαντικότερο πολιτικό γεγονός μετά το 2001 ήταν, όπως είπαμε, η παραχώρηση Ειδικής Αυτονομίας, στα πλαίσια της οποίας προωθήθηκε και η διάσπαση της περιφέρειας σε δύο. Η πλειοψηφία του κινήματος αυτοδιάθεσης, και ειδικά της βάσης, τάχθηκε ενάντια στην παραχώρηση αυτονομίας· η πλειοψηφία των Παπούα εμφανίζεται οπωσδήποτε αντίθετη στη διαίρεση της περιφέρειας και δυσανεκτή από την επιφανειακή εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, ιδιαίτερα ως προς τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την εξουσία των πολιτικών οργάνων με γηγενή χαρακτήρα (βασικά της MRP). Στο επίπεδο της ηγεσίας και των ελίτ το ζήτημα της αυτονομίας δημιούργησε νέες διαιρέσεις και επέτεινε άλλες που είχαν εμφανιστεί από την αρχή αυτής της περιόδου σχετικά με τη στρατηγική του εθνικιστικού κινήματος, αν και οι διαιρέσεις αυτές δε δημιούργησαν εντέλει σοβαρά ρήγματα στο εσωτερικό του κινήματος.

Τα περισσότερα από τα παραπάνω ζητήματα τα εξετάζουμε αναλυτικότερα παρακάτω. Θα προσθέσουμε εδώ κάποια ζητήματα σχετικά με τον ρόλο της OPM μετά το 1998: Είναι γεγονός ότι η ίδια η ανάδυση πολυάριθμων νέων οργανώσεων με πολιτικό και, ειδικότερα, εθνικιστικό χαρακτήρα συνεπαγόταν πως η OPM έχασε το μονοπώλιο της πολιτικής εκπροσώπησης των Παπούα, που απολάμβανε κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, αν και συνεχίζει να παραμένει στο συμβολικό τουλάχιστον επίπεδο ένα ισχυρότατο σημείο αναφοράς για το εθνικιστικό κίνημα. Η σχέση της οργάνωσης με το μαζικό, μη βίαιο κίνημα αυτοδιάθεσης υπήρξε προβληματική, αν και όχι μονοσήμαντα εχθρική. Το μεγαλύτερο τμήμα της ηγεσίας του μη βίαιου κινήματος κράτησε αρχικά κάποιες αποστάσεις από την OPM και τις μεθόδους της. Παρ' όλα αυτά, η OPM συμμετείχε αρχικά με εκπρόσωπό της στο Presidium, αναστέλλοντας για ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα την ένοπλη δράση· όμως, λίγο μετά την επανεμφάνιση της κρατικής καταστολής διάφοροι διοικητές της OPM απέσυραν την υποστήριξή τους από την οργάνωση. Πιθανότατα για την OPM η εξέλιξη αυτή αποτελούσε επιβεβαίωση της θέσης της πως το ινδονησιακό κράτος ποτέ δε θα συνδιαλεγόταν με τους Παπούα ούτε θα ανεχόταν τη μαζική

κινητοποιήσής τους, κάτι που νομιμοποιούσε τη συνέχιση της ένοπλης δράσης ως της πλέον πρόσφορης. Η OPM, πράγματι, συνέχισε τα πρώτα χρόνια της φάσης εκδημοκρατισμού (*Reformasi*) τη δράση της, με την ίδια σποραδικότητα (εκτός από την πρώιμη φάση, όπως θα δούμε) και χαμηλή αποτελεσματικότητα που τη χαρακτήριζαν και κατά την προηγούμενη περίοδο (ICG, 2001, σ.14, King, 2004, σ.47-8, Richards και Kingsnorth, 2002). Όμως, μετά το 2005 φαίνεται ότι σημειώθηκε μια μεταστροφή στη στρατηγική και τους στόχους της: χωρίς να καταργήσει τους ένοπλους σχηματισμούς της⁴⁵⁶, η OPM διακήρυξε τη διακοπή του ένοπλου αγώνα και συντάσσεται πλέον – στο ρητορικό τουλάχιστον επίπεδο, καθότι, αν και η ένοπλη δράση της φαίνεται να έχει σημαντικά ελαττωθεί, δεν είναι εντελώς βέβαιο πως έχει οριστικά διακοπεί⁴⁵⁷ – με τον στόχο της διενέργειας διαλόγου με την ινδονησιακή κυβέρνηση (υπό διεθνή διαιτησία) (Budiardjo, 2005, Scoop, 2006, SPM News, 2006, Webster, 2007, σ.96, WPNCL, 2010α). Επιπλέον, η OPM πρωτοστάτησε στη συγκρότηση μιας οργάνωσης-ομπρέλας, της WPNCL (βλέπε παρακάτω), στην οποία συμμετέχουν και διάφορες άλλες γηγενείς εθνικιστικές οργανώσεις, που δεν υιοθετούν μεν την ένοπλη δράση ως μέσο πάλης τη δεδομένη συγκυρία, όμως δεν αντιτίθενται σε αυτήν αξιωματικά ή, παρ' όλα αυτά, θεωρούν την OPM σημαντικό κεφάλαιο του εθνικισμού των Παπούα. Η μεταστροφή αυτή της OPM μπορεί να αποδοθεί σε παράγοντες όπως: α) η συνειδητοποίηση πως είναι ανάγκη να συμπράξει με τις νέες εθνικιστικές οργανώσεις που αναδύθηκαν και να υιοθετήσει τους στόχους και τη στρατηγική τους, η οποία φαίνεται να έχει παγιωθεί σταδιακά ως η ενδεδειγμένη μεταξύ του γηγενούς πληθυσμού· ενδεχομένως, αυτή η στρατηγική αναπροσαρμογή να θεωρήθηκε ως ο μόνος τρόπος να διεκδικήσει ξανά την αδιαμφισβήτητη ηγεσία του κινήματος· β) η συνειδητοποίηση της αναποτελεσματικότητας του ένοπλου αγώνα, εφόσον μάλιστα δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει εξωτερικούς συμμάχους ή οπλισμό· το γεγονός πως οι διεθνείς οργανώσεις αλληλεγγύης φαίνεται να στηρίζουν το μη ένοπλο κίνημα ίσως αποτέλεσε ένα επιπλέον κίνητρο⁴⁵⁸.

⁴⁵⁶ Μάλιστα, αρκετά πρόσφατα το ένοπλο τμήμα της OPM μετονομάστηκε, σύμφωνα με μια αναφορά, από «Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός» (TPN) σε «Επαναστατικός Στρατός της Δυτικής Παπούα» (TRPB) (Economist, 2010).

⁴⁵⁷ Αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία που περιέχει μια αναλυτική έκθεση του ινδονησιακού στρατού, η οποία διέρρευσε στην – και δημοσιοποιήθηκε μόλις τον Αύγουστο του 2011 από την – ερευνητική ομάδα *West Papua Project* του Πανεπιστημίου του Σύδνεϋ (βλ. *Anatomy of Papuan Separatists*, 2011, σ.8-40).

⁴⁵⁸ Μπορούμε να αναφερθούμε εδώ στις τελετές που διοργάνωσαν οι ινδονησιακές αρχές, μία τουλάχιστον εξ αυτών με παρουσία υπουργού, όπου πρώην μαχητές της OPM αποκήρυξαν τη δράση τους και ορκίστηκαν πίστη στην «Ενιαία Δημοκρατία της Ινδονησίας». Ως αντάλλαγμα η κυβέρνηση υποσχέθηκε να τους παραχωρήσει νεόκτιστα σπίτια. Ο αριθμός τέτοιων μαχητών ξεπερνούσε τους 100, αν και φαίνεται ότι προέρχονταν από συγκεκριμένες διοικήσεις της OPM κοντά στα σύνορα με την ΠΝΓ (Somba, 2008δ). Το γεγονός αυτό, αν και αποτελεί μια συμβολική νίκη της κυβέρνησης, δεν φαίνεται να σηματοδοτεί μια γενικότερη τάση μείωσης των μαχητών της OPM. Στην προαναφερθείσα έκθεση του ινδονησιακού στρατού, η οποία πιθανότατα περιέχει στοιχεία ως το έτος 2009 (Elmslie *et al*, 2011, σ.10), ο αριθμός των μαχητών της OPM υπολογίζεται στους

Έχοντας αναφερθεί εισαγωγικά σε όλα αυτά, θα αναλύσουμε κάποιες πτυχές της αποσχιστικής κινητοποίησης, πριν εξετάσουμε τη λειτουργία των πέντε μηχανισμών, όπως κάναμε και αναφορικά με την περίοδο της Νέας Τάξης. Οι πτυχές αυτές είναι: *δράσεις και ρεπερτόρια, οργανώσεις και οργανωτικές δομές, ιδεολογία, ηγεσία και ελίτ, και πόροι* (μέγεθος του κινήματος, χρηματοδότηση, εξωτερική βοήθεια και συμμαχίες, εσωτερική νομιμοποίηση).

Δράσεις και ρεπερτόρια Όπως έχουμε επανειλημμένα αναφέρει, η περίοδος της δημοκρατικής μετάβασης έχει σηματοδοτήσει την άνοδο της διεκδικητικής και συλλογικής δράσης στη Δ. Παπούα (όπως και γενικότερα στην Ινδονησία). Αν και δε συντάσσουμε έναν κατάλογο συγκρουσιακών γεγονότων, κάτι που πραγματικά θα απαιτούσε εκατοντάδες αναφορές, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τη δράση του κινήματος αυτοδιάθεσης στη Δ. Παπούα. Καταρχήν, μπορεί κανείς να εντοπίσει *διάφορους «κύκλους κινητοποίησης» ή «συγκρουσιακά επεισόδια»* αυτή την περίοδο:

- Ο πρώτος κύκλος κινητοποίησης, ο οποίος ήταν ο πλέον πυκνός σε εθνικιστικές δράσεις και ο πιο σημαντικός από πολιτικής σκοπιάς, περιλαμβάνει κατά βάση την περίοδο της «Άνοιξης των Παπούα»: ξεκινάει το καλοκαίρι του 1998 και ολοκληρώνεται λίγους μήνες μετά την επανεμφάνιση της καταστολής (τέλη 2000) (ICG, 2003, σ.5, Tebay, 2003, σ.130).
- Επόμενο, βραχύβιο, ξέσπασμα συγκρουσιακών δράσεων έλαβε χώρα το διάστημα μετά τη δολοφονία του Eluay, τον Νοέμβριο του 2001 (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.34).
- Αν και μεσολάβησαν κάποιες περίοδοι με σχετική διεκδικητική πυκνότητα – για παράδειγμα, το 2003 με αφορμή τη δρομολογημένη διαίρεση της περιφέρειας (Ploughshares, 2005), και το φθινόπωρο του 2005 με αφορμή τη συγκρότηση της MRP (Somba, 2005β, 2005γ) – το πιο έντονο (και «γνήσιο») συγκρουσιακό επεισόδιο μετά το 2000 ήταν αυτό που διήρκεσε από τον Φεβρουάριο ως τον Απρίλιο του 2006. Ξεκίνησε ως αψιμαχία μεταξύ γηγενών παράνομων «χρυσωρύχων» και της εταιρείας Freeport, η οποία γρήγορα κλιμακώθηκε σε μαχητική διαμαρτυρία σε διάφορες περιοχές της Δ. Παπούα με αίτημα το κλείσιμο του ορυχείου· η συγκρουσιακή δράση των γηγενών όμως ενσωμάτωνε ευρύτερα παράπονα για τον ρόλο του στρατού, την εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, αλλά και την ίδια την παραμονή της Δ. Παπούα στο ινδονησιακό κράτος (άρα, παρατηρεί

1130, κοντά δηλαδή στο μέσο μέγεθος της οργάνωσης (όπως είδαμε παραπάνω) (*Anatomy of Papuan Separatists*, 2011, σ.6)

κάνει εν προκειμένω μια παραδειγματική λειτουργία του μηχανισμού της *γεφύρωσης πλαισίων*). Το επεισόδιο κλιμακώθηκε με τις ταραχές στην πόλη Aberura, όπου πρωτίστως συμμετείχαν φοιτητές, οι οποίες κατέληξαν στον θάνατο τεσσάρων ανδρών των δυνάμεων ασφαλείας, τον τραυματισμό δεκάδων διαδηλωτών και τη συνακόλουθη αύξηση της καταστολής ενάντια σε οργανώσεις και ακτιβιστές. Σχετιζόμενη με τα γεγονότα αυτά φαίνεται να είναι η ένοπλη (και θανατηφόρα) επίθεση ενάντια σε στρατιωτικό φυλάκιο, πιθανότατα από ομάδα της OPM (BBC News, 2006β, ICG, 2006α, σ.16-7, Rukmantara, 2006, Somba, 2006β, Perlez, 2006, TAPOL, 2006β).

- Ως «κινηματικός κύκλος» μπορούν να λογισθούν μια σειρά από συγκεντρώσεις και πορείες που έλαβαν χώρα τους πρώτους μήνες του 2009, ενόψει των βουλευτικών εκλογών του Απριλίου⁴⁵⁹. Οι διεκδικητές εξέφραζαν πρωτίστως την αντίθεσή τους στην Ειδική Αυτονομία και ταυτόχρονα προέβαλλαν τη δική τους εναλλακτική, τη διενέργεια δημοψηφίσματος με το ερώτημα της ανεξαρτησίας. Πάντως, φαίνεται πως η δράση αφορούσε μια μαχητική μεν αλλά μικρή ομάδα «ριζοσπαστών», κυρίως φοιτητών· επιπλέον το κάλεσμά τους για αποχή από τις εκλογές είχε μικρή απήχηση (Cenderawasih Pos, 2009γ, Gelling, 2009, ICG, 2010α, σ.ι, 6-7). Την ίδια ακριβώς περίοδο (κάτι που καθιστά πολύ πιθανή την εκδοχή του συντονισμού με τις προαναφερθείσες δράσεις) έλαβε χώρα μια αλληλουχία πέντε επιθέσεων της OPM στην επαρχία της Puncak Jaya (κυρίως εναντίον στρατιωτικών φυλακίων, *βλέπε παρακάτω τον πίνακα 20*)· αν και όλες φαίνεται ότι προέρχονταν από μια συγκεκριμένη ομάδα της οργάνωσης (αυτήν του Goliat Tabuni), αποτελούν τις σημαντικότερες ενέργειες μετά τη διακήρυξη της παύσης της ένοπλης δράσης από την OPM το 2005-2006⁴⁶⁰ (Cenderawasih Pos, 2009ε, The Jakarta Post, 2009α, 2009β).
- Ο φόνος ενός ακόμα ηγέτη του αποσχιστικού κινήματος από τις δυνάμεις ασφαλείας (ενώ προσπαθούσε να διαφύγει τη σύλληψη, σύμφωνα με την

⁴⁵⁹ Παράλληλα, εντός της περιόδου αυτής (συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 2009) επισκέφτηκε την Τζακάρτα και τη Δ. Παπούα ο Ν. Jouwe - εκ των επιφανέστερων μελών της πρώιμης εθνικιστικής ηγεσίας και του κινήματος της διασποράς και θεωρούμενος από κάποιους πνευματικός ηγέτης (ή και ιδρυτής) της OPM - για πρώτη φορά μετά τη φυγή του στην Ολλανδία το 1963· η επίσκεψή του έδωσε αφορμή για συγκεντρώσεις ακτιβιστών, ορισμένες εκ των οποίων τον καλωσόριζαν και άλλες διαμαρτύρονταν για την άμβλυνση της αντι-ινδονησιακής στάσης του (Gelling, 2009, Hakim, 2009, Schouten, 2009, Somba, 2009α).

⁴⁶⁰ Μπορούμε να προσθέσουμε εδώ και ένα ακόμα (κάπως ασυνήθιστο) περιστατικό που έλαβε χώρα τον Μάιο του 2009: την κατάληψη του αεροδιαδρόμου στην περιοχή Kapeso από μέλη ενός μεσαιωνικού κινήματος και, υποτιθέμενα, από μια νεοσύστατη ομάδα της OPM, η οποία έληξε μετά από κάποιες μέρες με την επίθεση του στρατού και τον θάνατο τριών ατόμων (Christanto, 2009, ICG, 2010α, σ.16-8, Thompson, 2009).

αστυνομία) πυροδότησε έναν βραχύβιο κύκλο κινητοποίησης στα τέλη Δεκεμβρίου του 2009· επρόκειτο για τον Kelly Kwalik, έναν από τους επιφανέστερους στρατιωτικούς διοικητές της OPM για πάνω από 30 χρόνια. Η είδηση του θανάτου του προκάλεσε το ξέσπασμα διαμαρτυριών (συγκεντρώσεις, πορείες, κατάληψη αεροδρομίου, φθορές σε αστυνομικό τμήμα) για τη δράση των δυνάμεων ασφαλείας, ιδιαίτερα στην πόλη Timika κοντά στο ορυχείο της Freeport, επίκεντρο της ευρύτερης περιοχής όπου δραστηριοποιούνταν ο Kwalik⁴⁶¹. Η κηδεία του προσείλκυσε εκατοντάδες γηγενών και έγινε αφορμή για εκδήλωση των εθνικιστικών αισθημάτων του πληθυσμού (Makur, 2009α, 2009β, Makur και Somba, 2009, Tempo Interactive, 2009α, 2009β, The Sydney Morning Herald, 2009).

- Μια ακόμη διεκδικητική περίοδος που αποτελεί κύκλο κινητοποίησης είναι αυτή του Ιουνίου-Ιουλίου 2010. Η κινητοποίηση αυτής της περιόδου είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάδυση μιας νέας οργάνωσης (του FORDEM), που προέβαλλε ως αιχμή της διεκδίκησης την «επιστροφή» της Ειδικής Αυτονομίας στην Τζακάρτα. Οι δύο σημαντικότερες δράσεις - *έκαστη* με 3.000-5.000 συμμετέχοντες σύμφωνα με τους πιο συντηρητικούς υπολογισμούς (και περίπου 20.000 κατά τους διοργανωτές και μερικά μέσα ενημέρωσης) – ήταν η πορεία της 18^{ης} Ιουνίου από το κτίριο της MRP προς εκείνο της τοπικής βουλής, η συγκέντρωση στην τοπική βουλή και η μονοήμερη κατάληψή της την 8^η Ιουλίου. Σύμφωνα με τον MacLeod η καινοτομία αυτού του κύκλου κινητοποίησης ήταν η άσκηση πίεσης των διεκδικητών όχι μόνο προς την κεντρική και τοπική κυβέρνηση αλλά και τη γηγενή «θεσμική» ηγεσία (MRP, μέλη τοπικής βουλής) (ICG, 2010β, σ.1-2, 5-8, MacLeod, 2010).

Βεβαίως, εκτός από αυτούς τους κύκλους κινητοποίησης όλα αυτά τα χρόνια έχουν διεξαχθεί δεκάδες συγκεντρώσεις και πορείες. Τα δύο κύρια πλαίσια διεκδίκησης ήταν α) η διεξαγωγή δημοψηφίσματος μετά από διάλογο μεταξύ της γηγενούς κοινωνίας και εμπλοκή της διεθνούς κοινότητας (π.χ. Free West Papua, 2008, Cenderawasih Pos, 2009β, Reuters, 2008, 2009, Somba και Makur, 2010, The Jakarta Globe, 2010, The Jakarta Post, 2005α), και β) η αντίθεση στην Ειδική Αυτονομία, είτε αυτή αφορούσε συνολικά την Αυτονομία ως μέσο διευθέτησης της

⁴⁶¹ Ο Kwalik προερχόταν από τη φυλή των Amungme, η γη των οποίων συνορεύει με το ορυχείο της Freeport και έχει πληγεί από τη λειτουργία του. Ίσως το γεγονός αυτό εξηγεί την ύπαρξη και άλλων ηγετών του αποσχιστικού κινήματος με καταγωγή από την ίδια φυλή, όπως ο J. Ondowame (ιστορικό «πολιτικό» στέλεχος της OPM και υπεύθυνος στο γραφείο της οργάνωσης στο Βανουάτου) και ο T. Beanal (δεύτερος πρόεδρος του Presidium και γενικότερα εκ των τριών-τεσσάρων επιφανέστερων ηγετών του κινήματος αυτοδιάθεσης μετά το 1998, όπως θα δούμε λίγο παρακάτω) (Haluk, 2009, WPNCCL, 2010α).

σύγκρουσης, είτε αφορούσε την πλημμελή εφαρμογή της, είτε συγκεκριμένες πτυχές της (π.χ. διαίρεση της περιφέρειας), είτε συνδυασμό των παραπάνω· ενδεικτικά, η πορεία τουλάχιστον 10.000 χιλιάδων Παπούα στη Jayapura τον Αύγουστο του 2005 ή άλλες (λιγότερο μαζικές) διαδηλώσεις τον Απρίλιο-Μάιο του 2007, τον Μάρτιο-Απρίλιο του 2008 ακριβώς αυτή τη δυσарέσκεια εξέφραζαν (Hasan, 2008, RNZI, 2008, Scoop, 2007, Somba, 2008γ, Webster, 2007, σ.96). Εκτός από τις δύο αυτές βασικές διεκδικήσεις, οι διάφορες εκδηλώσεις του κινήματος αυτοδιάθεσης έχουν προβάλει και άλλα αιτήματα και έχουν υπηρετήσει και άλλους σκοπούς (συχνά μερικότερους), όπως, για παράδειγμα, τη διεκδίκηση του παλιού εξοπλισμού της Freeport, ώστε να τον χρησιμοποιήσουν γηγενείς, την αντίθεση στη χρήση του όρου «ανατρεπτικά στοιχεία» από αξιωματούχους ακόμα και για την πλέον ειρηνική διεκδίκηση, τη μνημόνευση περιστατικών κρατικής βίας εναντίον γηγενών (ακόμα και εξαιρετικά πρόσφατων, μετά το 1998), την αντίθεση στη δράση ή την ίδια την παρουσία του στρατού στη Δ. Παπούα, το αίτημα για απελευθέρωση γηγενών που συνελήφθησαν για την πολιτική δράση τους (BBC News, 2006α, Cenderawasih Pos, 2009δ, Detic, 2006, Makur, 2006, Kompas, 2009).

Το μεγαλύτερο μέρος των προαναφερθεισών διεκδικητικών δράσεων λάμβανε χώρα στην πρωτεύουσα της περιφέρειας Jayapura· πραγματοποιούνταν, όμως, και διάφορες δράσεις σχεδόν σε κάθε μικρή και μεγάλη πόλη της Δ. Παπούα, στις οποίες συχνά συμμετείχαν και κάτοικοι των κοντινών μικρότερων κοινοτήτων. Επίσης, δεν έλειπαν και οι συγκεντρώσεις σε άλλες πόλεις της Ινδονησίας όπου σπούδαζαν φοιτητές από τη Δ. Παπούα. Ο ρόλος των φοιτητικών οργανώσεων φαίνεται, μάλιστα, ότι ήταν αρκετά σημαντικός αναφορικά με τη διοργάνωση των διαφόρων εκδηλώσεων διαμαρτυρίας. Σχετικά με τα ρεπερτόρια του κινήματος μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής: Η συνηθέστερη μορφή ήταν αυτή της πορείας που κατέληγε στο τοπικό κοινοβούλιο ή την έδρα του κυβερνήτη της περιφέρειας. Οι διαδηλωτές, κάποιοι εξ αυτών σε μοτοσικλέτες και άλλοι φορώντας παραδοσιακές ενδυμασίες, φώναζαν συνθήματα κρατώντας πλακάτ και πανό· συχνά αυτά ήταν γραμμένα στα αγγλικά, ειδικά όταν επρόκειτο για συγκεντρώσεις που προέβαλλαν τον κεντρικό στόχο της διεξαγωγής δημοψηφίσματος, κάτι που παραπέμπει σε μια προσπάθεια δημοσιοποίησης του αγώνα τους και προσέλκυσης διεθνούς αλληλεγγύης. Άλλες δράσεις με πιο «εθνικιστικό» και «γηγενή» χαρακτήρα ήταν η ύψωση της σημαίας του εθνικιστικού κινήματος (πράξη που επισείει την κατηγορία της «προδοσίας» ή «στάσης» και διώκεται με χρόνια φυλάκισης, όπως έχουμε πει), η διοργάνωση τελετών μνήμης, η δημόσια προσευχή και φυσικά ο εορτασμός επετείων (κυρίως της 1^{ης} Δεκεμβρίου, αλλά, για παράδειγμα, και της Παγκόσμιας Ημέρας Ιθαγενών Λαών). Στις περισσότερες μαχητικές δράσεις συμπεριλαμβάνονται οι καθιστικές διαμαρτυρίες, το κλείσιμο δρόμων κοντά σε κυβερνητικά κτίρια ή τη Freeport, οι συγκρούσεις με τις αστυνομικές

δυνάμεις, ο λιθοβολισμός κυβερνητικών κτιρίων ή η απόπειρα κατάληψής τους (China Post, 2005, Somba, 2005γ, The Jakarta Post, 2009γ). Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε πως η συλλογική κινητοποίηση αυτής της περιόδου συνδυάζει «συμβατικές» και «μαχητικές» δράσεις, δηλαδή τις δύο πρώτες κλίμακες αποσχιστικής δράσης που παραπέμπουν σε «μη βίαιες τακτικές» (βλέπε πίνακα 15) και στην κατηγορία των «μη βίαιων αποσχιστικών συγκρούσεων» (βλέπε πίνακα 14). Η ένταση των διαδηλώσεων του κινήματος αυτοδιάθεσης κατατάσσεται από τη βάση δεδομένων Minorities At Risk (MAR, 2009) στην τρίτη θέση («μικρές διαδηλώσεις») της πενταβάθμιας κλίμακας για το 2005 και στην τέταρτη θέση («μεσαίες διαδηλώσεις», συνολικής συμμετοχής από 10.000 ως 100.000) για το 2006. Με βάση τα όσα έχουμε πει παραπάνω, η ένταση της συλλογικής δράσης για τα έτη 1999 και 2000 θα κατατασσόταν στην ανώτερη κλίμακα («μεγάλες διαδηλώσεις»).

Εκτός από τις «μη βίαιες τακτικές», όμως, αυτή την περίοδο εκδηλώθηκαν και «βίαιες τακτικές» από την OPM. Η οργάνωση, όπως έχουμε πει, μετά το 2005-2006 έχει διακηρύξει πως απέχει από την ένοπλη δράση και προκρίνει τη διέξοδο του διαλόγου και του δημοψηφίσματος⁴⁶². όμως εκδηλώθηκαν και μετά από αυτή τη μεταβολή της επίσημης θέσης της κάποιες ένοπλες ενέργειες, αν και αυτές προέρχονταν από μια συγκεκριμένη ομάδα και πραγματοποιήθηκαν σε μια συγκεκριμένη συγκυρία. Το αν αυτές αποτελούν μια μεμονωμένη παρέκκλιση μένει να αποδειχθεί· παρατηρώντας την ειδησεογραφία από τη Δ. Παπούα, συναντά κανείς περιπτώσεις όπου οι ινδονησιακές αρχές κατηγορούν την OPM για ορισμένες ενέργειες (π.χ. για μια σειρά ένοπλων περιστατικών κοντά στο ορυχείο της Freeport το καλοκαίρι του 2009), όμως η οργάνωση αρνείται να αναλάβει την ευθύνη και πολλοί τις αποδίδουν σε προβοκάτσια του ινδονησιακού στρατού (ICG, 2010α, σ.18-24). Στον παρακάτω πίνακα περιλαμβάνονται οι ένοπλες ενέργειες της OPM για την περίοδο από τον Μάιο του 1998 ως τον Απρίλιο του 2009.

Πίνακας 20. **Ένοπλες αποσχιστικές ενέργειες στη Δ. Παπούα (05/1998 – 04/2009)**

Επιθέσεις σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις και προσωπικό (8)	Επιθέσεις σε οικονομικές εγκαταστάσεις (2)	Επιθέσεις σε εποίκους και μετανάστες (άτομα και εγκαταστάσεις) (4)	Άλλες ένοπλες εθνικιστικές ενέργειες (3)
Ιούλιος 1999	Ιανουάριος 2001	Ιούνιος 1998	Οκτώβριος 2004

⁴⁶²Για του λόγου το αληθές, η βάση δεδομένων MAR κατατάσσει την ένοπλη αποσχιστική δράση της OPM για το 2006 μόλις στην πρώτη θέση της επταβάθμιας κλίμακας ένοπλης εξέγερσης (MAR, 2009), ενώ, όπως είπαμε, την κατέταξε στην πέμπτη θέση της ίδιας κλίμακας (αν και αυτό φαντάζει υπερβολικό) την περίοδο της Νέας Τάξης (Ayres, 2000, σ.118).

Φεβρουάριος 2000 Ιούλιος 2001 Αύγουστος 2001 Απρίλιος 2006 Ιανουάριος 2009 Μάρτιος 2009 Μάρτιος 2009	Οκτώβριος 2004	Μάρτιος 1999 Μάιος 1999 Νοέμβριος 2003	Φεβρουάριος 2009 Μάρτιος 2009

Πηγές: Cenderawasih Pos, 2009ε, GTD, 2010β, MAR, 2010, The Jakarta Post, 2009α, 2009β

- Μια πρώτη επισήμανση που πρέπει να κάνουμε είναι πως, όπως και στον πίνακα για την περίοδο 1969-1998, καταγράφουμε μόνο τις ενέργειες της OPM και όχι τις αψιμαχίες και απροσχεδίαστες μικρής έντασης εχθροπραξίες που εκδηλώνονται μεταξύ ομάδων της OPM και του ινδονησιακού στρατού.
- Ο συνολικός αριθμός των ενεργειών είναι 17· με βάση τις 41 ενέργειες σε διάστημα 30 ετών που καταγράψαμε για την προηγούμενη περίοδο, η συχνότητα των ενεργειών είναι ελαφρώς μεγαλύτερη για την περίοδο της δημοκρατικής μετάβασης (περίπου 1,5 ενέργειες κατ' έτος, έναντι 1,3 για την περίοδο 1969-1998).
- Σχεδόν οι μισές από το σύνολο των ενεργειών (8) εκδηλώθηκαν μεταξύ Ιουνίου 1998 και Αυγούστου 2001. Αυτή η τριετία περιλαμβάνει το άνοιγμα των πολιτικών ευκαιριών και την επιστροφή της καταστολής, η οποία παγιώνεται με την ανάληψη της προεδρίας από την Sukarnoputri το καλοκαίρι του 2001. Αν και ο αριθμός των ενεργειών παραμένει συνολικά σε επίπεδα χαμηλά, που δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, μπορούμε να σημειώσουμε πως η συγκεκριμένη χρονική κατανομή (σχεδόν τριπλάσιες ενέργειες κατ' έτος για την τριετία 1998-2001 σε σχέση με τις υπόλοιπες χρονιές), πρώτον, επιβεβαιώνει την υπόθεση περί αύξησης της συλλογικής βίας στην αρχική φάση της δημοκρατικής μετάβασης και, δεύτερον, φαίνεται να υποδεικνύει την ενεργοποίηση του μηχανισμού της *απόδοσης ευκαιριών και απειλών*. Μετά από αυτό το χρονικό σημείο, οι ενέργειες της OPM (εκτός από δύο) εκδηλώνονται σε πολύ συγκεκριμένες στιγμές: τον Οκτώβριο του 2004 και τον Ιανουάριο-Μάρτιο του 2009.
- Ως προς τους στόχους των επιθέσεων, παρατηρούμε πως η πλειονότητα των ενεργειών της OPM συνεχίζει να στρέφεται ενάντια στον στρατό, οι απαγωγές σχεδόν εξαφανίζονται (μόνον αυτή του Ιανουαρίου 2001 περιλαμβάνει, εκτός της επίθεσης, και κράτηση ομήρων), ενώ αντιθέτως αυξάνονται (τουλάχιστον στο πρώτο μισό της περιόδου) οι επιθέσεις εναντίον στόχων που έχουν να κάνουν με

τους εποίκους και μετανάστες στη Δ. Παπούα. Η βάση δεδομένων MAR καταγράφει αυτή την τάση, καθώς κατατάσσει την ένταση της «διακοινοτικής» σύγκρουσης στην τρίτη θέση της εξαβάθμιας κλίμακας για το έτος 2004 και στη δεύτερη θέση για το 2005 (MAR, 2009).

Οργανώσεις και οργανωτικές δομές Εδώ θα παρουσιάσουμε τις κυριότερες οργανώσεις από αυτές που αναδύθηκαν στη Δ. Παπούα μετά το 1998 και οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στο στενό και ευρύτερο πεδίο του κινήματος αυτοδιάθεσης. Αναλυτικότερη θα είναι η παρουσίαση για το Presidium, καθώς, αν και η περίοδος της ισχύος του ήταν βραχύβια, σηματοδοτεί την ποιοτική αλλαγή που συντελέστηκε στο αποσχιστικό κίνημα.

- *FORERI και Ομάδα των 100*: Όπως σημειώσαμε στην προηγούμενη ενότητα, πρόκειται για τους δύο φορείς (και όχι οργανώσεις *per se*) οι οποίοι αναδύθηκαν ως κύριοι εκπρόσωποι της γηγενούς κοινωνίας (και όχι στενά του κινήματος) κατά την πρώτη φάση της δημοκρατικής μετάβασης. Το FORERI (Φόρουμ Συμφιλίωσης του Λαού της Ίριαν Τζάγια) συγκροτήθηκε από μέλη των γηγενών διανοουμένων, εκκλησιαστικών ηγετών και επικεφαλής διαφόρων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και πολιτισμικών ομάδων· ο φορέας αυτός αποτέλεσε τον επίσημο συνομιλητή της κεντρικής κυβέρνησης και προέβαλε τα διάφορα προβλήματα και τη δυσανεμία της γηγενούς κοινωνίας, χωρίς να υπεισέλθει στο «εθνικό» ζήτημα, όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω. Ήταν η Ομάδα των 100, η οποία ουσιαστικά προήλθε από τους κόλπους του FORERI, που διά του επικεφαλής της Thom Beanal σε συνάντηση με τον πρόεδρο Habibie στις αρχές του 1999 έθεσε ανοιχτά το ζήτημα της ενσωμάτωσης της Δ. Παπούα στην Ινδονησία και αξίωσε την έναρξη διαδικασιών για τη δημιουργία χωριστού κράτους. Οι δύο αυτοί φορείς, λοιπόν, αποτέλεσαν εν πολλοίς οχήματα των διαφόρων στρωμάτων της γηγενούς ελίτ, χωρίς να έχουν συγκροτήσει μια κοινωνική βάση ή να έχουν διανοίξει ισχυρούς διαύλους με το αποσχιστικό κίνημα· παρ' όλα αυτά, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του εκπροσώπου των Παπούα και του συνομιλητή με την Τζακάρτα εξέφρασαν - στο ανώτατο πολιτειακό επίπεδο και, για πρώτη φορά μετά από τριάντα χρόνια, δημόσια - τους εθνικιστικούς πόθους των γηγενών της Δ. Παπούα (Bhakti *et al*, 2009, σ.12-13, ICG, 2001, σ.10-11, 2006β, σ.6, King, 2004, σ.43, 47).
- *Presidium*: Σε επίπεδο ηγεσίας, το Presidium - ο πλήρης τίτλος του είναι το «Presidium του Συμβουλίου των Παπούα» (PDP) - αποτέλεσε σε μεγάλο βαθμό συνέχεια του FORERI και της Ομάδας των 100 (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.28,

ICG, 2001, σ.12). Σε διαφοροποίηση, όμως, από αυτούς τους φορείς, το Presidium ήταν εκείνη η οργάνωση η οποία απέκτησε σαφέστερα εθνικιστικά χαρακτηριστικά και η οποία επιχείρησε να εγκαθιδρύσει ισχυρούς οργανωτικούς δεσμούς με τα ευρύτερα στρώματα της γηγενούς κοινωνίας και ειδικότερα με την εν δυνάμει «βάση» του εθνικιστικού κινήματος. Με άλλα λόγια, το Presidium αποτέλεσε ένα εγχείρημα σύνδεσης της νέας εθνικιστικής ηγεσίας, που προήλθε από τους κόλπους της ελίτ, με τους ως τότε ανενεργούς, πολιτικά σιωπηλούς υποστηρικτές της OPM και του ευρύτερου εθνικιστικού κινήματος της περιόδου της Νέας Τάξης.

Το Presidium, όπως έχουμε αναφέρει, αναδύθηκε μέσα από τη διαβούλευση γηγενών ηγετών (της «Mubes») τον Φεβρουάριο του 2000, και τα οργανωτικά του χαρακτηριστικά παγιώθηκαν με τη 2^η Εθνική Συνέλευση του Μαΐου-Ιουνίου του ίδιου έτους. Η οργάνωση, λοιπόν, αυτή απέκτησε εξ αρχής έναν «εθνικό» χαρακτήρα, ως όργανο ουσιαστικά της Εθνικής Συνέλευσης που είχε αναλάβει να προωθήσει την απόφασή της *για διεκδίκηση ανεξαρτησίας μέσω διεθνών συνομιλιών* (με τη συμμετοχή των Παπούα, της Ινδονησίας και της Ολλανδίας υπό την αιγίδα του ΟΗΕ) *και διεξαγωγής δημοψηφίσματος* (ICG, 2001, σ.15). Ταυτόχρονα ήταν δημιουργήμα της πλέον ευνοϊκής πολιτικής συγκυρίας. Ως προς την οργανωτική δομή του, το Presidium αποτελούνταν από ένα «Συμβούλιο» 22 μελών, το οποίο ήταν η κατά κάποιον τρόπο εκτελεστική γραμματεία της οργάνωσης. Σε αυτό το όργανο, το οποίο εν πολλοίς αποτελούσε την ηγεσία της οργάνωσης, συμπεριλήφθηκαν αντιπρόσωποι απ' όλο το φάσμα της ελίτ· αν και οι ορεινές φυλές υποεκπροσωπούνταν σε σχέση με τις παραλιακές, στο Συμβούλιο συμμετείχαν διανοούμενοι, εκκλησιαστικοί ηγέτες, μουσουλμάνοι Παπούα, ακτιβιστές διαφόρων οργανώσεων, «παραδοσιακοί» αρχηγοί κλπ. Αρχικά προβλέφθηκε η θέση δύο προέδρων του Συμβουλίου, στις οποίες αναδείχθηκαν οι Theys Eluay και Thom Beanal, επιλογή που σε έναν βαθμό αποτελούσε και άσκηση εξισορρόπησης μεταξύ παραλιακών και ορεινών φυλών⁴⁶³. Στα πλαίσια της Εθνικής Συνέλευσης, όμως, ο Eluay πέτυχε να επιβάλει τον εαυτό του ως μοναδικό πρόεδρο της οργάνωσης, περιορίζοντας τον Beanal στη θέση του αντιπροέδρου. Συνεχίζοντας αναφορικά με τη δομή του Presidium, το Συμβούλιο ήταν υπόλογο στο «Πάνελ» (*Panel*), το οποίο ήταν το θεσμικό ισοδύναμο μιας νομοθετικής συνέλευσης - εφόσον το Presidium είχε ανεπισήμως αποκτήσει *status* μιας εν

⁴⁶³ Ο Eluay καταγόταν από τη φυλή Sentani, η οποία ζει κοντά στην Jayapura. Ο Beanal, απ' την άλλη, κατάγεται από την ορεινή φυλή των Amungme.

αναμονή κυβέρνησης (King, 2004, σ.61) - ή, πιο συμβατικά, μιας κεντρικής επιτροπής· το Πάνελ αποτελούνταν από 200 (και αργότερα 500) αντιπροσώπους των 14 επαρχιών του νησιού αλλά και των απόδημων Παπούα. Ιδιαίτερα σημαντική ως προς την κατεύθυνση της συγκρότησης μιας κάθετης δομής με κοινωνική γείωση ήταν η σύσταση τοπικών Πάνελ, κυρίως σε επίπεδο επαρχίας· η σύνθεσή τους ήταν ολιγομελής (απ' ό,τι φαίνεται αποτελούνταν από 5 ως 20 μέλη), όμως ως σκοπό τους είχαν τη σύνδεση του Presidium με τον ευρύτερο πληθυσμό και τη δημιουργία μιας ευρείας βάσης υποστηρικτών (ICG, 2001, σ.12-13, Indonesia Commission, 2003, σ.105-6, King, 2004, σ.34, Kivimäki, 2006, σ.32, Zöllner, 2005β).

Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένα ακόμα σώμα στα πλαίσια του Presidium, όχι όμως ενταγμένο στην οργανωτική δομή που μόλις περιγράψαμε, αλλά παράλληλα προς αυτήν: επρόκειτο για τη Satgas Papua (τη «Στρατιωτική Δύναμη των Παπούα» σε ελεύθερη μετάφραση), η οποία αποτελούσε ένα είδος πολιτοφυλακής (*militia*), μια οργανωτική μορφή όχι άγνωστη στην ινδονησιακή πολιτική (McGibbon, 2004β, σ.29). Η δύναμη αυτή δεν ήταν οπλισμένη παρά με κλομπ και σε κάποιες περιπτώσεις με παραδοσιακά όπλα. Έστω κι έτσι, όμως, σε συνδυασμό με τις ομοιόμορφες μαύρες στολές τους που έφεραν το σήμα της σημαίας του εθνικιστικού κινήματος, δημιουργούσαν στους Παπούα την εικόνα μιας γηγενούς αστυνομικής δύναμης και συνέβαλλαν στην τόνωση της εθνικιστικής ευφορίας και στην αίσθηση ότι ο στόχος της απελευθέρωσης δεν ήταν μακριά. Βασικός ρόλος του σώματος αυτού ήταν η περιφρούρηση της Mubes και της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης – μάλιστα με την ανοχή των αρχών – και άλλων εκδηλώσεων του κινήματος σε όλη τη Δ. Παπούα, αν και σε κάποιες περιπτώσεις φαίνεται ότι ενεπλάκη και σε συγκρούσεις γηγενών και μεταναστών. Η δομή της ήταν εξίσου κάθετη με των Panel· σημαντική ήταν η δημιουργία των Posko («φυλακίων») που είχαν δημιουργηθεί σε αρκετές περιοχές της Δ. Παπούα, τα οποία λειτουργούσαν όχι μόνο στα πλαίσια της λειτουργίας της Satgas Papua αλλά και ως χώρος συνάντησης και ζύμωσης του ευρύτερου κινήματος (ICG, 2001, σ.12-13, King, 2004, σ.39, 45-6, 51-2, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.661-2, Stanley, 2001, Zöllner, 2005β). Πιθανότατα και λόγω αυτών των οργανωτικών δομών, η Satgas Papua πέτυχε να προσελκύσει μεγάλο αριθμό μελών, νέων σε ηλικία: ο King (2004, σ.46) μιλάει για

ως και 10.000 μέλη και ο Martinkus (2002, σ.26) για 5.000⁴⁶⁴.

Η φάση της εντατικής δραστηριότητας του Presidium ήταν εξαιρετικά βραχύβια: συγκροτήθηκε αρχές του 2000 και ήδη έξι μήνες μετά είχε ξεκινήσει η καταστολή του (όπως και του κινήματος ευρύτερα), ενώ τον Νοέμβριο του ίδιου έτους πέντε μέλη του φυλακίστηκαν για κάποιους μήνες. Η δολοφονία του ηγέτη της οργάνωσης Eluay σηματοδότησε την αποφασιστική αποδυνάμωσή του. Η κρατική καταστολή στράφηκε εξίσου και προς τη Satgas Parua, οι εμφανίσεις της οποίας έκτοτε ήταν σποραδικές· πάντως, υπάρχουν αναφορές πως μετά την καταστολή της ως και 2.500 μέλη της εκπαιδεύτηκαν σε στρατόπεδο της OPM (King, 2005, σ.46, 53, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.662). Το Presidium συνεχίζει να υφίσταται, σαφώς όμως είναι πολιτικά και οργανωτικά αποδυναμωμένο (Bohane, 2008)· τα τελευταία χρόνια σπανίως αναφέρεται στην ειδησεογραφία από τη Δ. Παπούα. Σε έναν βαθμό αυτή η αποδυνάμωση φαίνεται ότι οφείλεται σε εσωτερικές αντιδικίες που εμφανίστηκαν ήδη από το φθινόπωρο του 2000. Αφενός, αυτές αφορούσαν τη λανθάνουσα αντιπαλότητα μεταξύ Eluay και Beanal και κυρίως των («ορεινών») υποστηρικτών του δεύτερου εναντίον του πρώτου, λόγω και των διασυνδέσεών του με το προηγούμενο καθεστώς Σουχάρτο (*βλέπε παρακάτω επ' αυτού*). Αφετέρου, είχαν να κάνουν με την αντίδραση ριζοσπαστικών ομάδων στο γεγονός ότι η ηγεσία συναίνεσε στον περιορισμό των δράσεων ενόψει του εορτασμού της 1^{ης} Δεκεμβρίου, όπως της είχε ζητηθεί από τις ινδονησιακές αρχές. Παρ' όλα αυτά, η βασικότερη αιτία της αποδυνάμωσης της οργάνωσης ήταν η βίαιη καταστολή της δράσης της, ο εκφοβισμός πολλών μελών της και εντέλει η φυσική εξόντωση του ηγέτη της. Ήταν σαφές ότι η κυβέρνηση δε θα επέτρεπε πλέον την απροκάλυπτη εθνικιστική ιδεολογία, τη μαχητική πολιτική δράση και την οργανωτική μεγέθυνση του Presidium, το οποίο θεωρούσε πλέον ύψιστη απειλή (ICG, 2001, σ.18, 2006β, σ.7, King, 2004, σ.51, 61-2, McGibbon, 2004α, σ.40-41). Μπορούμε να σημειώσουμε πως η κατάπνιξη του Presidium επιβεβαιώνει εξ

⁴⁶⁴ Υπάρχουν, όμως, και κάποιες «σκιές» σχετικά με τη δράση της Satgas Parua: κατ' αρχάς, πολλοί τη θεωρούσαν περίπου προσωπικό στρατό του Eluay, καθότι διοικούσαν από τον γιο του και χρηματοδοτούνταν από τον στενό συνεργάτη του - αμφιλεγόμενο λόγω της σχέσης του με τη Νέα Τάξη - Y. Raweyai (King, 2004, σ.51-3). Επιπλέον, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις πως η Satgas Parua παρείχε ασφάλεια σε «τοπικές κοινότητες ή επιχειρήσεις» με ανταλλάγματα σε χρήμα ή σε είδος (King, 2004, σ.61, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.661-2). Πιο σημαντική είναι η αναφορά του King (2004, σ.53) πως η Satgas Parua έλαβε εκπαίδευση από αξιωματικούς του ινδονησιακού στρατού πιστούς στον πρώην πρόεδρο Σουχάρτο και στα πλαίσια της διαπάλης τους με τη ρεφορμιστική ομάδα του στρατού. Πιθανόν οι διασυνδέσεις του Eluay (όπως θα δούμε παρακάτω) και του Raweyai με το πρώην καθεστώς να έπαιξαν ρόλο ως προς αυτή την εξέλιξη. Πάντως, παρά αυτή την πιθανή σχέση, η Satgas Parua δε γλίστρωσε από την καταστολή του κινήματος αυτοδιάθεσης και του Presidium συγκεκριμένα, που εκδηλώθηκε μετά τα μέσα του 2000.

αντιδιαστολής τους λόγους που επέτρεψαν τη συνεχή δράση της OPM για δεκαετίες: η εξουδετέρωση, πολιτική και φυσική (φυλάκιση μελών του Συμβουλίου, δολοφονία Eluay), της ηγεσίας μιας οργάνωσης με συγκεντρωτική δομή (έστω όχι εδραιωμένης) και κεντρική ηγεσία υπήρξε καθοριστική για την πολιτική και οργανωτική αποδυνάμωσή της. Αντιθέτως, η OPM με την αποκεντρωμένη, ισχνή δομή διατήρησε τη δράση της (έστω και αν αυτή σχεδόν ποτέ δεν έφτασε την ένταση και δυναμική εκείνης του Presidium κατά την περίοδο της ακμής του), ακόμα και όταν οι δύο επιφανέστεροι ηγέτες της κατέφυγαν στην Ευρώπη. Επιπλέον, ο μη ένοπλος χαρακτήρας της δράσης του Presidium κατέστησε σχετικά εύκολη την καταστολή του, σε αντίθεση με την περίπτωση της OPM, η οποία λόγω του ίδιου του αντάρτικου χαρακτήρα της και της γεωγραφικής διασποράς των δυνάμεών της ήταν πιο δύσκολο να καθυποταχθεί πλήρως.

Η γρήγορη κατάπνιξη της δράσης του Presidium, πάντως, δεν αναιρεί το γεγονός πως ήταν η μοναδική οργάνωση η οποία απέκτησε μια στοιχειωδώς συμπαγή, κάθετη δομή, μια κεντρική ηγεσία και μια πλατιά βάση υποστηρικτών, που συμμετείχαν στις δράσεις της (ICG, 2001, σ.13). Σε επίπεδο οργάνωσης αυτό δεν το είχε κατορθώσει – έστω πρόσκαιρα – ούτε το πρώιμο εθνικιστικό κίνημα, ούτε η OPM, ούτε και έμελλε να το κατορθώσει άλλη οργάνωση έκτοτε.

- *«Παραδοσιακές»/«φυλετικές» οργανώσεις*: Η κυριότερη από τις οργανώσεις που μπορούμε να κατατάξουμε ως «παραδοσιακές», λόγω του ότι μιλούν στο όνομα των διαφόρων φυλετικών κοινοτήτων της Δ. Παπούα και επιδιώκουν την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους, είναι το «Εθνικό Συμβούλιο των Παπούα» (DAP). Δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι το DAP ή οι περισσότερες από τις άλλες «παραδοσιακές» οργανώσεις είναι αποκομμένες από το κίνημα αυτοδιάθεσης ή ότι η ηγεσία τους δε μετέχει στη νέα εθνικιστική ελίτ: τουναντίον, ειδικά ως προς την ηγεσία του το DAP αποτελεί σε μεγάλο βαθμό συνέχεια του FORERI, της Ομάδας των 100 και του Presidium. Η ίδρυση του DAP (μέσα 2002) αποτέλεσε το όχημα μέσα από το οποίο μεγάλο τμήμα της ηγεσίας του Presidium μπόρεσε να ανασυγκροτηθεί, πλέον όχι στα πλαίσια μιας ανοιχτά πολιτικής οργάνωσης αλλά μιας με περισσότερο «πολιτισμικό» και «παραδοσιακό» χαρακτήρα. Φαίνεται ότι το DAP αποτελεί τον σημαντικότερο κληρονόμο του Presidium - επιπλέον λόγω και του παν-Παπούα, οιονεί εθνικού χαρακτήρα του - κάτι που αποτελεί αίσθηση και μεγάλου μέρους των γηγενών. Ως προς τις διαφορές τους, το DAP έχει λιγότερο έντονο και όχι τόσο εμφανή πολιτικό και εθνικιστικό χαρακτήρα, προφανώς και για να μην έχει την

τύχη του Presidium· η οργάνωση δεν θέτει ευθέως το ζήτημα της ανεξαρτησίας, όμως προβάλλει την αναγκαιότητα του διαλόγου καθώς και του σεβασμού και της αναγνώρισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γηγενών, ενώ έχει απορρίψει την Ειδική Αυτονομία. Μπορεί το DAP να μην έχει κερδίσει την πλατιά αποδοχή και ενθουσιώδη υποστήριξη του Presidium, όμως έχει υψηλό κύρος και σημαντική επιρροή μεταξύ των γηγενών. Σε αυτό πιθανότατα συντελεί και η προσπάθεια που κάνει για να συνδεθεί και οργανωτικά με τη γηγενή κοινωνία, αν και η δομή του δεν έχει τα συμπαγή χαρακτηριστικά της αντίστοιχης του Presidium (ο φόβος της καταστολής πιθανότατα έχει συντελέσει σε αυτό)· παρ' όλα αυτά, το DAP συγκαλεί κάθε χρόνο συνέλευση με εκπροσώπους και από τις 253 φυλές της Δ. Παπούα, ενώ έχει συγκροτήσει και τοπικά «εθιμικά» συμβούλια σε διάφορες περιοχές⁴⁶⁵, φιλοδοξώντας – και συχνά επιτυγχάνοντας – να φτάσει μέχρι το επίπεδο του χωριού. Αυτό σε ορισμένες περιπτώσεις του έχει επιτρέψει την κινητοποίηση χιλιάδων ατόμων (π.χ. πορεία 12 Αυγούστου 2005) (ICG, 2006β, σ.7, Indonesia Commission, 2003, σ.107, Kivimäki, 2006, σ.32-3, E. van den Broek, 2005, Zöllner, 2005β).

Από τις υπόλοιπες παραδοσιακές/φυλετικές οργανώσεις (π.χ. MAMTA, LMA) ξεχωρίζει η DEMMAK, η οποία απαρτίζεται πρωτίστως από μέλη της φυλής Dani (από τις μεγαλύτερες του νησιού) και επιχειρεί να εκπροσωπήσει συνολικά τις ορεινές φυλές⁴⁶⁶. Η DEMMAK υιοθέτησε εξ αρχής (2000) μια αταλάντευτη θέση υπέρ της ανεξαρτησίας της Δ. Παπούα· ο επικεφαλής της Benny Wenda, αδερφός του εκ των διοικητών της OPM Matthias Wenda, συνελήφθη το 2002, απέδρασε από τη φυλακή και πήρε πολιτικό άσυλο στη Βρετανία, απ' όπου συνεχίζει τη δράση του (ICG, 2010α, σ.5-6, Indonesia Commission, 2003, σ.106, King, 2004, σ.64).

- **Φοιτητικές οργανώσεις:** Οι φοιτητές αναδύθηκαν ως ένα από τα πιο δυναμικά και ριζοσπαστικά στρώματα του κινήματος αυτοδιάθεσης. Ανάμεσα στις διάφορες φοιτητικές οργανώσεις που αναδύθηκαν κατά τα πρώτα χρόνια της δημοκρατικής μετάβασης (π.χ. βλέπε Yuliawati και Levi, 2008) πρωταγωνιστικό ρόλο φαίνεται ότι διαδραμάτισε η AMP (Συμμαχία Φοιτητών Παπούα). Σε μια κατεξοχήν ένδειξη του μηχανισμού απόδοσης ευκαιριών η AMP ιδρύθηκε μόλις δέκα μέρες μετά την πτώση

⁴⁶⁵ Η προαναφερθείσα μυστική αναφορά του ινδονησιακού στρατού καταγράφει την ύπαρξη 20 τέτοιων συμβουλίων σε ολόκληρη τη Δ. Παπούα (*Anatomy of Papuan Separatists*, 2011, σ.50). Ο ίδιος ο πρόεδρος του DAP πάντως το 2008 έκανε λόγω για επτά τοπικά συμβούλια (Yuliawati και Levi, 2008).

⁴⁶⁶ Μια έκθεση της ICG (2006β, 7, υποσημ.43) αναφέρει πως η DEMMAK συγκροτήθηκε ως αντίδραση στον «παραλιακό» χαρακτήρα της ηγεσίας του Presidium.

του καθεστώτος Σουχάρτο από Παπούα που φοιτούσαν στην Τζακάρτα. Τους επόμενους μήνες κατάφερε να κινητοποιήσει φοιτητές σε πολλά πανεπιστήμια της χώρας συντονισμένη με τα γεγονότα στη Δ. Παπούα. Όμως η πρώτη διάσπαση δεν άργησε να έρθει: καθώς τον τόνο στην οργάνωση έδιναν εξ αρχής φοιτητές από ορεινές φυλές, οι οποίοι ταυτόχρονα έτειναν να είναι και πιο «ριζοσπάστες», πολλοί συνάδελφοί τους με καταγωγή από τα παράλια δυσανασχέτησαν και ίδρυσαν άλλες οργανώσεις (με κυριότερη την FNMP). Η περίοδος 2000-2004 σηματοδοτεί τη ριζοσπαστικοποίηση της οργάνωσης: αφενός, συνήψε σχέσεις με την OPM (χωρίς η ίδια να μετέχει στην ένοπλη πάλη), αν και αυτές δε μετουσιώθηκαν σε συντονισμένη δράση· αφετέρου, μέλη της AMP έλαβαν «πολιτική εκπαίδευση» από το αριστερό ινδονησιακό κόμμα PRD, κάτι που επηρέασε τον ιδεολογικό της λόγο προς αυτή την κατεύθυνση (έμφαση σε «καπιταλισμό», «νεο-αποικιοκρατία» κλπ.). Μια σειρά από γεγονότα, όμως, οδήγησαν στη μεταστροφή της AMP προς τη συγκρότηση ευρύτερων (οργανωτικά και ιδεολογικά) συμμαχιών με σκοπό την επίτευξη μαζικότερης κινητοποίησης. Η σημαντικότερη από αυτές ήταν το «Μέτωπο PEPERA», στο οποίο συμμετείχαν και μη φοιτητικές/νεανικές οργανώσεις, όπως η προαναφερθείσα DEMMAK. Σε όλες τις παραπάνω φάσεις και μετασχηματισμούς της, πάντως, στόχος της AMP ήταν η ευθεία αμφισβήτηση της ενσωμάτωσης στην Ινδονησία, με ιδιαίτερη έμφαση στη διεθνοποίηση του στόχου της ανεξαρτησίας και του νέου δημοψηφίσματος (ICG, 2006β, σ.6, 2010α, σ.2-5, Indonesia Commission, 2003, σ.108).

Ως το 2007 η δράση της AMP και του Μετώπου PEPERA είχε εξασθενήσει, αποτέλεσμα και της κρατικής καταστολής. Το κενό σε αυτόν τον κινηματικό χώρο ήρθε να καλύψει μια νέα συμμαχική οργάνωση με παρόμοια χαρακτηριστικά, η «Εθνική Επιτροπή της Δυτικής Παπούα» (KNPB): Τα μέλη της ήταν κυρίως φοιτητές ή απόφοιτοι πανεπιστημίων, προέρχονταν κυρίως από ορεινές κοινότητες, ενώ η ιδεολογική τους θέση είχε αριστερό πρόσημο. Στόχος τους παρέμενε το δημοψήφισμα, όμως θεωρούσαν πως ο διάλογος με την ινδονησιακή κυβέρνηση ήταν άκαιρος· πρώτα έπρεπε να εξασφαλιστούν διεθνείς συμμαχίες, και ο τρόπος ήταν η περισσότερο μαχητική δράση (εναντίον της κυβέρνησης και της Freeport), που θα προσέλκυε ενδιαφέρον για τα δεινά των γηγενών. Η KNPB επίσης ήταν σε επαφή με την OPM. Η οργάνωση πράγματι ενεπλάκη σε μαχητικές και βίαιες δράσεις, κυρίως πριν τις βουλευτικές εκλογές του Απριλίου 2009. Το μέγεθος της οργάνωσης είναι μάλλον μικρό, όμως οι στόχοι της και τα παράπονα που

διατυπώνει έχουν μεγάλη απήχηση μεταξύ των γηγενών (The Economist, 2010, ICG, 2010α, σ.ι, 5-7, KNPB, 2010).

- *Οργανώσεις-ομπρέλες*: Η πληθώρα νέων οργανώσεων που αναδύθηκαν την περίοδο που εξετάζουμε και η ανάγκη συντονισμού της δράσης του εθνικιστικού κινήματος οδήγησαν στη συγκρότηση ευρύτερων συνασπισμών, στα πρότυπα μιας οργάνωσης-ομπρέλας. Εδώ εξετάζουμε τις δύο σημαντικότερες από αυτές τις οργανώσεις, τη WPNA και τη WPNCL (Elmslie *et al*, 2011, σ.14). Η πρώτη σημαντική οργάνωση-ομπρέλα που συγκροτήθηκε ήταν η «Εθνική Αρχή της Δυτικής Παπούα» (WPNA), η οποία εμφανίστηκε το 2002⁴⁶⁷. Κινητήρια δύναμή της ήταν η οργάνωση Bintang 14 («14 Αστέρια»), η οποία αποτελούσε άμεση συνέχεια του «Κινήματος για την Ελεύθερη Μελανησία», που υπήρχε ήδη από την δεκαετία του 1980 (όπως είδαμε). Στην WPNA συμμετείχαν, όμως, και ορισμένοι διοικητές της OPM, όπως και ηγέτες εκκλησιαστικών, φοιτητικών και «κοινοτικών» οργανώσεων, τόσο από τη Δ. Παπούα όσο και από την προσφυγική κοινότητα της ΠΝΓ. Η WPNA αποτέλεσε, λοιπόν, την πρώτη σημαντική απόπειρα οργανωτικής συμμαχίας μεταξύ πολιτικών οργανώσεων, του ένοπλου κινήματος και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών (ICG, 2006β, σ.6, Iqbal, 2008, Yuliawati και Levi, 2008).

Η WPNCL («Εθνική Συμμαχία για την Απελευθέρωση της Δυτικής Παπούα») συστεγάζει ίδιου τύπου οργανώσεις με την WPNA, όμως είναι πιο ευρεία σε συμμετοχή και πιο σημαντική πολιτικά. Η πρώτη συνδιάσκεψη που οδήγησε στη σύστασή της έγινε τον Δεκέμβριο του 2005· μια δεύτερη, όμως «ιδρυτική» συνδιάσκεψη έγινε και τον Απρίλιο του 2008. Προφανώς, για κάποιον λόγο η αρχική συμμαχία, παρόλο που υπογράφηκε «Μνημόνιο Κατανόησης» μεταξύ των συμμετεχόντων, δεν ευοδώθηκε στο επίπεδο της δράσης και κρίθηκε αναγκαία η επανίδρυση της συμμαχίας. Και στις δύο συγκυρίες, πάντως, οι συναντήσεις έλαβαν χώρα εκτός της Ινδονησίας (η πρώτη στην ΠΝΓ και η δεύτερη στο Βανουάτου), ενώ ο αριθμός των συμμετεχουσών οργανώσεων ήταν 28. Σε αυτές περιλαμβάνονται (με στοιχεία του 2007) αρκετές από τις οργανώσεις που έχουμε παρουσιάσει, όπως το Presidium, η DEMMAK, οι φοιτητικές οργανώσεις AMP, Μέτωπο PEPERA και FNMP, καθώς και η ίδια η WPNA· τον τόνο όμως δίνει πρωτίστως η συμμετοχή της OPM (και του ένοπλου βραχίονά της, ο οποίος μνημονεύεται ξεχωριστά). Μάλιστα,

⁴⁶⁷ Το πρώτο όνομά της ήταν «Εθνικό Μέτωπο Ανεξαρτησίας της Δυτικής Παπούα» και το 2005 μετονομάστηκε σε WPNA (Iqbal, 2008).

προκαλεί εντύπωση ότι η (τριμελής) Γραμματεία της WPNCL, όπως ορίστηκε το 2008, προέρχεται από τους κόλπους της OPM: πρόεδρος της ορίστηκε ο στρατιωτικός διοικητής Richard Yoweni, ενώ αντιπρόεδρος και γενικός γραμματέας της συμμαχικής οργάνωσης ορίστηκαν οι R. Rumakiek και J. Ondowame αντίστοιχα, οι οποίοι είναι οι εκπρόσωποι της OPM στο γραφείο του Βανουάτου, όπου ορίστηκε και η έδρα της WPNCL. Το «αντάλλαγμα» σε αυτή την κυριαρχία της OPM στο επίπεδο της ηγεσίας φαίνεται πως ήταν η αποκήρυξη της ένοπλης δράσης από την πλευρά της: η WPNCL είναι προσανατολισμένη προς την επίτευξη της αυτοδιάθεσης των Παπούα με μη βίαια μέσα, και η OPM, τουλάχιστον επισήμως, είναι πλήρως ευθυγραμμισμένη με αυτή την επιλογή. Από το 2005 η WPNCL κάνει λόγο για «ειρηνική αντίσταση», ενώ διακηρύσσει την αξίωσή της για διάλογο με την ινδονησιακή κυβέρνηση στο ανώτατο επίπεδο (με τη διαμεσολάβηση της διεθνούς κοινότητας), ο οποίος θα οδηγήσει στη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Ταυτόχρονα, όμως, θέτει και περισσότερο «ενδιάμεσους» στόχους που δεν παραπέμπουν στην επίτευξη πολιτικής ανεξαρτησίας, αλλά στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των γηγενών, τον πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων τους και την ενίσχυση της αυτόνομης λήψης αποφάσεων υπό την ινδονησιακή διακυβέρνηση. Τέλος, μπορούμε να σημειώσουμε πως η WPNCL επιδιώκει ρητά να παρουσιαστεί ως ο κατεξοχήν εκφραστής όλων των Παπούα, κάτι αναμενόμενο, αν σκεφτεί κανείς ότι περιλαμβάνει τόσο την OPM όσο και μερικές από τις σημαντικότερες πολιτικές οργανώσεις του μη βίαιου κινήματος αυτοδιάθεσης· αυτή η αξίωση δε φαίνεται να γίνεται δεκτή από όλους, όπως από την προαναφερθείσα και προσφάτως συσταθείσα KNPB, η οποία την κατηγορεί για έλλειψη επαφής με τις μάζες των γηγενών (Aceh-Eye, 2008, APSN, 2007, Bohane, 2008, InfoPapua, 2005, Iqbal, 2008, Kingsbury, 2008, KNPB, 2010, Pacific Concerns Resource Centre, 2005, RNZI, 2008β, Webb, 2007, WPNCL, 2007, 2008, 2010β).

Μια ακόμα πολυσυλλεκτική οργάνωση που φαίνεται ότι έχει εισέλθει δυναμικά στον πολιτικό χώρο του κινήματος αυτοδιάθεσης είναι το προαναφερθέν FORDEM («Δημοκρατικό Φόρουμ των Ενωμένων Παπούα»), το οποίο οργάνωσε τις μαζικές διαδηλώσεις ενάντια στην Ειδική Αυτονομία το καλοκαίρι του 2010. Το FORDEM προήλθε από τη συστράτευση ακτιβιστών από διάφορες οργανώσεις, πολλοί εκ των οποίων συμμετείχαν επίσης στο «Δίκτυο Ειρήνης»· δεν είναι, πάντως, σαφές αν αυτοί εκπροσωπούν τις οργανώσεις τους σε μια συμμαχική οργάνωση ή αν πρόκειται για σύσταση νέας οργάνωσης (ICG, 2010β, σ.5).

Είδαμε, λοιπόν, τα βασικά χαρακτηριστικά των κυριότερων «Κινηματικών Οργανώσεων» που συγκροτήθηκαν στη Δ. Παπούα μετά το 1998 και απαρτίζουν το αναγεννημένο εθνικιστικό κίνημα. Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε ακόμα και σε άλλες οργανώσεις και γηγενείς φορείς που, αν και δεν έχουν ξεκάθαρο κινηματικό προσανατολισμό και δεν προωθούν ρητά την αυτοδιάθεση των Παπούα, ασχολούνται εντατικά, με τον έναν ή άλλον τρόπο, με την πολιτική κατάσταση στη Δ. Παπούα και τη διένεξη με την κεντρική κυβέρνηση, οπότε ανήκουν στον ευρύτερο γηγενή οργανωτικό χώρο: τέτοιες είναι η MRP, η οποία, αν και έχει περιορισμένες αρμοδιότητες, αποτελεί το μοναδικό συλλογικό θεσμικό όργανο με γηγενή χαρακτήρα, οι διάφορες Εκκλησίες, οι οποίες μιλούν πολύ πιο ανοιχτά για ζητήματα δικαιωμάτων και μέσω της εκστρατείας «Παπούα, Ζώνη Ειρήνης» προωθούν τον διάλογο και τον περιορισμό της βίας, καθώς και η σημαντικότερη γηγενής οργάνωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ELSHAM.

Η ορμητική οργανωτική μεγέθυνση του εθνικιστικού κινήματος μετά το 1998 – σαφής ένδειξη αυξημένης πολιτικής ενεργοποίησης/κινητοποίησης του πληθυσμού και ανάδυσης νέων πολιτικών δρώντων – είχε τουλάχιστον δύο συνέπειες σχετικά με την αποσχιστική κινητοποίηση: Πρώτον, εκ των πραγμάτων η OPM δεν μπορούσε να προβάλλει ανεμπόδιστα την αξίωση εκπροσώπησης όλων των γηγενών. Η ανάδυση τόσων οργανώσεων αναμενόμενα οδηγεί στη διαμόρφωση ενός πεδίου αντιμαχιών ανάμεσα σε διαφορετικές κατανοήσεις του έθνους και – κάτι που είναι πιο συναφές στην περίπτωση της Δ. Παπούα – ανάμεσα σε αυτούς που επιδιώκουν να εκπροσωπήσουν το έθνος (Hossay, 2001, σ.179-80). Η συγκρότηση συμμαχικών οργανώσεων υποδεικνύει αφενός ότι αυτές οι αντιμαχίες δεν είναι αναγκαστικά αξεπέραστες ή έντονες, όμως η ίδια η συγκρότησή τους καθίσταται αναγκαία λόγω της ύπαρξης κάποιων διαφορών. Πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτή η πρώτη «συνέπεια» δεν συνεπάγεται αναγκαστικά την αποδυνάμωση του εθνικιστικού κινήματος· παρόλο που (όπως θα δούμε και παρακάτω) αυτές οι διαφοροποιήσεις και ανταγωνισμοί εκδηλώθηκαν σε έναν βαθμό στη Δ. Παπούα μεταξύ διαφόρων πολιτικών δρώντων – γιατί φυσικά οι ανταγωνισμοί δε σχετίζονται πρωτίστως με τις οργανώσεις *per se*, αλλά με τις πολιτικές, ιδεολογικές και άλλες διαφορές αυτών που εκπροσωπούν και αυτών που έχουν ως ηγεσία – δεν θεωρούμε ότι ήταν τόσο σημαντικές ώστε να πλήττουν σοβαρά το αποσχιστικό κίνημα. Ακριβώς αυτό το καθεστώς «δια-οργανωσιακών σχέσεων» – όταν δηλαδή κάποιες κινηματικές οργανώσεις εστιάζουν στα ίδια ζητήματα και ανταγωνίζονται, καθώς διεκδικούν την ίδια κοινωνική βάση, χωρίς όμως αυτό να οδηγεί σε σημαντική διάρρηξη των σχέσεών τους ή να αποτρέπει την πολιτική σύμπραξή τους σε διάφορες περιστάσεις – ονομάζουν «ανταγωνιστική συνεργασία» οι Della Porta και Diani⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ Η «ανταγωνιστική συνεργασία» και ο «φραξιονισμός», όταν ο ανταγωνισμός φτάνει σε τέτοια επίπεδα, που να καθίσταται αδύνατη η συνεργασία των οργανώσεων, είναι οι δύο κατηγορίες της τυπολογίας των Della

(1999, σ.125-6). Θα έλεγε κανείς πως αυτές οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις και αντιμαχίες σηματοδοτούσαν περισσότερο τη ζωτικότητα και δυναμική του μετά από δεκαετίες εντατικής κατάπνιξης. Δεύτερον, η μεγέθυνση από μόνη της σήμαινε βελτίωση στον τομέα της οργανωτικής διάστασης. Όμως, είδαμε ότι μόνο το *Presidium* στην αρχή αυτής της περιόδου κατάφερε να συγκροτήσει πρόσκαιρα κάποιες συμπαγείς οργανωτικές δομές σε ολόκληρη τη Δ. Παπούα, και αργότερα το DAP, σε μικρότερο όμως βαθμό. Οι οργανώσεις-ομπρέλες ως σήμερα δεν φαίνεται να το έχουν καταφέρει αυτό και οι υπόλοιπες οργανώσεις δεν έχουν παν-Παπούα χαρακτήρα. Η μεγάλη έκταση της Δ. Παπούα και η δυσχέρεια στην επικοινωνία, αν και έχει αμβλυνθεί σε σχέση με πριν, αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες· το ίδιο προφανώς και κάποια ενδογενή χαρακτηριστικά του κινήματος (π.χ. εσωτερικές διαιρέσεις, φυλετικές και άλλες), όπως και η γενικότερη έλλειψη υλικών πόρων. Ο κυριότερος όμως παράγοντας που εμποδίζει τη συγκρότηση εύρωστων οργανώσεων είναι η στάση της κυβέρνησης: Όπως έχουμε πει στην προηγούμενη ενότητα, παρότι η βιαιότητα και το εύρος της καταστολής έχει σαφώς μειωθεί, αυτή παραμένει μια πραγματικότητα· η Ινδονησία μεταμορφώθηκε από ένα αυταρχικό, εθνικιστικό καθεστώς σε ένα καθεστώς που βρίσκεται μεν στη φάση εκδημοκρατισμού, όμως έχει διατηρήσει τα εθνικιστικά χαρακτηριστικά του. Πράγματι, πλέον επιτρέπεται η σύσταση οργανώσεων με εθνικό χαρακτήρα, γίνεται ανεκτή σε έναν βαθμό η συλλογική πολιτική δράση και διαμαρτυρία στο όνομα μιας ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας (π.χ. διαδηλώσεις ενάντια στη δράση των δυνάμεων ασφαλείας και την Ειδική Αυτονομία, στα πλαίσια των οποίων διατυπώνονται παραπλεύρως και πιο σαφή εθνικιστικά αιτήματα, όπως η διεξαγωγή δημοψηφίσματος)· όμως, δεν επιτρέπεται η ίδρυση κόμματος με γηγενή χαρακτήρα, ενώ η ανοιχτή έκφραση εθνικιστικών ιδεών και ακόμα περισσότερο η συλλογική, πολιτική δράση με ρητή αναφορά σ' αυτές (π.χ. ύψωση σημαίας, εορτασμός 1^{ης} Δεκεμβρίου) εξακολουθεί να διώκεται ποινικά ως προδοσία, όπως έχουμε αναφέρει. Η στάση αυτή της ινδονησιακής κυβέρνησης είναι όμοια με πολλών άλλων κυβερνήσεων που, παρότι εν γένει δημοκρατικές στον έναν ή άλλο βαθμό, εξαιρούν τα «εθνικά» ζητήματα (μειονοτικό, εθνικό, μεταναστευτικό) από τη δημοκρατική πολιτική. Τα πεδία αυτά αποτελούν συχνά ανθεκτικούς θύλακες αυταρχισμού. Η ινδονησιακή κυβέρνηση, συναφώς, αντιμετωπίζει το ζήτημα της Δ. Παπούα – όχι πλέον αποκλειστικά, αλλά πρωτίστως – ως ζήτημα εθνικής ασφάλειας. Οι προηγούμενες παρατηρήσεις επιβεβαιώνονται από τη μυστική αναφορά του ινδονησιακού στρατού σχετικά με το αποσχιστικό κίνημα: σύμφωνα με τους Elmslie *et al* (2011) το κίνημα

Porta και Diani, οι οποίες αναφέρονται σε περιπτώσεις που οι οργανώσεις απευθύνονται στα ίδια κοινωνικά στρώματα και πολιτικά ακροατήρια. Οι δύο άλλες κατηγορίες της τυπολογίας «δια-οργανωσιακών σχέσεων» είναι η «μη ανταγωνιστική συνεργασία» και η «ουδετερότητα», οι οποίες περιγράφουν καταστάσεις που οι κινήματικές οργανώσεις στοχεύουν σε διαφορετική κοινωνική βάση (Della Porta και Diani, 1999, σ.124-7).

αυτοδιάθεσης έχει να αντιμετωπίσει όχι μόνο – ή όχι πρωτίστως – τη φυσική καταστολή αλλά τον εκφοβισμό, ένα αναπάντεχα εκτεταμένο δίκτυο πληροφοριοδοτών (αρκετοί εκ των οποίων είναι γηγενείς) και τις πρακτικές «ψυχολογικού πολέμου» από την πλευρά των δυνάμεων ασφαλείας⁴⁶⁹. Σε αυτό το πλαίσιο, η δημιουργία συμπαγών εθνικιστικών οργανώσεων παραμένει δύσκολο και επικίνδυνο εγχείρημα.

Ιδεολογία Έχουμε ήδη αναφερθεί σε στοιχεία της ιδεολογίας του εθνικιστικού κινήματος μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο και θα αναφερθούμε και παρακάτω στα πλαίσια της εξέτασης της ηγεσίας του κινήματος καθώς και του μηχανισμού της γεφύρωσης πλαισίων. Εδώ θα σταθούμε σε κάποιες κεντρικές παρατηρήσεις.

Κατ' αρχάς, ενώ η έννοια της *merdeka* παραμένει ο ιδεολογικός φάρος του εθνικιστικού κινήματος, ιδιαίτερα μεταξύ των υποστηρικτών και των ευρύτερων στρωμάτων, δεν μονοπωλεί πλέον τον ιδεολογικό λόγο και τη συνθηματολογία των νέων οργανώσεων και των εθνικιστικών ελίτ. Αναφορικά με το σκέλος της «εθνικής θεωρίας», αν ο υποτυπώδης προγραμματικός λόγος της OPM είχε ως αναφορά το «Σύνταγμα» του 1971, το εθνικιστικό κίνημα της περιόδου εκδημοκρατισμού έχει ως αναφορά τις αποφάσεις της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης των Παπούα (2000). Η Συνέλευση, όπως αναφέραμε, έθεσε ως ύψιστο στόχο την άσκηση της εθνικής αυτοδιάθεσης για τους Παπούα μέσω της διεξαγωγής νέου δημοψηφίσματος. Στο πλαίσιο αυτό δόθηκε έμφαση στην αμφισβήτηση της Συμφωνίας της Νέας Υόρκης και, κυρίως, του τρόπου διεξαγωγής της ψευδεπίγραφης Πράξης Ελεύθερης Επιλογής του 1969. Πρέπει να τονιστεί πως η Συνέλευση προσδιόρισε κατά πλειοψηφία ως στόχο του κινήματος την ανεξαρτησία και μόνο, απορρίπτοντας την ιδέα της αυτονομίας που είχε ήδη ξεκινήσει να συζητείται παρασκηνιακά. Επιπλέον, η Συνέλευση προσδιόρισε και τα μέσα πάλης: η «μετριοπαθής» πλειοψηφία της αποφάσισε πως ο αγώνας θα ήταν «ειρηνικός» και δημοκρατικός, θα επικέντρωνε στη μη βίαιη διαμαρτυρία και στην απαίτηση για διάλογο με την ινδονησιακή κυβέρνηση και τη διεθνή κοινότητα, διάλογο ο οποίος θα οδηγούσε στη διεξαγωγή δημοψηφίσματος (Tebay, 2003, σ.31, von Strokirch, 2001, Zöllner, 2005β). Η επιλογή του δημοψηφίσματος ως κεντρικού στόχου πιθανότατα ενισχύθηκε από τη διενέργεια δημοψηφίσματος στο Αν. Τιμόρ το 1999· η επίτευξη συμφωνίας ειρήνης στο Ατσέχ το 2005 με διεθνή διαμεσολάβηση είναι πιθανόν, επίσης, να ενίσχυσε την αντίληψη μεταξύ των ηγετών των διαφόρων κινηματικών οργανώσεων περί της

⁴⁶⁹ Μια από τις πιο ανώδυνες εκφάνσεις του ψυχολογικού πολέμου είναι τα ανώνυμα μηνύματα που λαμβάνουν γνωστοί ακτιβιστές και ηγέτες του κινήματος, στα οποία διαβάλλονται (π.χ. για διαφθορά) συγκεκριμένες οργανώσεις ή προσωπικότητες του κινήματος (ICG, 2010β, σ.9).

ορθότητας της επιλογής τους⁴⁷⁰. Η έμφαση στη διεκδίκηση όχι γενικώς της *merdeka* - μιας έννοιας που σημασιολογικά είναι εγγύτερα στον ένοπλο αγώνα και την απόσχιση (και χρησιμοποιούσε το ίδιο το αντι-αποικιακό ινδονησιακό κίνημα ενάντια στους Ολλανδούς) – αλλά της διεξαγωγής δημοψηφίσματος εξηγείται εν μέρει και από το ότι η τελευταία φαντάζει λιγότερο απειλητική, ως θεσμική και συμπεφωνημένη διαδικασία. Επιπλέον, η επιλογή αυτή πρέπει να βασίστηκε στη συνειδητοποίηση πως η ένοπλη πάλη ούτε αποτελεσματική ήταν ούτε διεθνή υποστήριξη είχε προσελκύσει.

Πέρα από αυτές τις παρατηρήσεις, βλέπουμε πως τα προγραμματικά στοιχεία του εθνικιστικού λόγου - οι «προγραμματικές αξιώσεις» του κινήματος - ήταν πιο ευκρινή και εξειδικευμένα σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, τουλάχιστον ως προς την περιγραφή των στόχων και τη σύνδεση των τελευταίων με ρητώς προσδιορισμένα μέσα. Στόχος ήταν η ανεξαρτησία, μέσο επίτευξής της ήταν η διεξαγωγή δημοψηφίσματος και μέσο πίεσης για την ευόδωση της τελευταίας ο ειρηνικός αγώνας, ο διάλογος με την Τζακάρτα και η διαμεσολάβηση διεθνών παραγόντων (κυρίως του ΟΗΕ). Ο McGibbon (2004α, σ.40) παρατηρεί ότι το Presidium – κατεξοχήν εκφραστής των παραπάνω στόχων της Εθνικής Συνέλευσης – «απέτυχε να προσδιορίσει μια ξεκάθαρη πολιτική στρατηγική για να διατηρήσει την πολιτική πρωτοβουλία»· ακόμα και αν αυτό ισχύει στο επίπεδο της πολιτικής πράξης, δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι στο επίπεδο του σχεδιασμού το εθνικιστικό κίνημα απέκτησε για πρώτη φορά ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα με προσδιορισμένα στάδια υλοποίησης και μέσα πάλης (και με κάποιες εκ πρώτης όψεως πιθανότητες επιτυχίας). Επιπλέον, το συγκεκριμένο εθνικό πρόγραμμα στόχων και μέσων/στρατηγικών πέτυχε να γίνει ευρέως αποδεκτό, καθώς δεν υιοθετήθηκε μόνο από το Presidium αλλά και από τις περισσότερες οργανώσεις. Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε το DAP, η DEMMAK, οι φοιτητικές οργανώσεις, ακόμα και αυτές που υιοθετούν περισσότερο μαχητικές δράσεις και θεωρούνται πιο «ριζοσπαστικές» (παλαιότερα η AMP, πιο πρόσφατα η KNPB), η WPNCL, η μεγαλύτερη οργάνωση-ομπρέλα, και από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και η OPM, η οποία έκτοτε διακηρύττει την προσήλωσή της στον μη βίαιο αγώνα (Arnaz και Sihalo, 2010, Kivimäki, 2006, σ.32, Pacific Concerns Resource Centre, 2005, Scoop, 2006, Tebay, 2009, σ.14-5, Webb, 2007, WPNCL, 2010α, 2010β, KNPB, 2010). Στη γενικότερη τάση υπέρ του ειρηνικού αγώνα συνετέλεσε και η στάση των διαφόρων Εκκλησιών, αναφορικά κυρίως με τις σχέσεις γηγενών και μεταναστών και με την εκστρατεία «Παπούα, Ζώνη Ειρήνης» (McGibbon, 2004β, σ.31, 40-41, Tebay, 2009, σ.15-7). Επιπλέον, σχεδόν όλες οι οργανώσεις

⁴⁷⁰ Πάντως, η ινδονησιακή κυβέρνηση φαίνεται εξαιρετικά αρνητική να εμπλέξει διεθνείς δρώντες στην περίπτωση της Δ. Παπούα – όπως ο ίδιος ο πρόεδρος Υudhoyono δήλωσε αμέσως μετά την υπογραφή της συμφωνίας ειρήνης του Ατσέχ (RNZI, 2005) – λόγω κυρίως της διεθνοποίησης του ζητήματος της Δ. Παπούα τη δεκαετία του 1960 (B. A. King, 2006, σ.16).

αναφέρονταν σε κοινά παράπονα και πηγές δυσαρέσκειας, τα οποία εν πολλοίς παρέμεναν όμοια με αυτά της περιόδου της Νέας Τάξης. Βεβαίως, υπήρχαν διαφοροποιήσεις και διαφωνίες εντός του ευρύτερου κινήματος αυτοδιάθεσης· αυτές σε μικρό βαθμό αφορούσαν τον απώτερο στόχο της απελευθέρωσης και αυτοδιάθεσης, αν και για κάποιους ακόμα και εντός της WPNCL η *merdeka* νοείται ως απελευθέρωση από την καταπίεση και όχι αναγκαστικά ως απόσχιση (Kingsbury, 2008). Μια πρώτη βασική πηγή αντιπαράθεσης ήταν αυτή που αφορούσε τον ένοπλο ή μη χαρακτήρα του αγώνα· από τη στιγμή όμως που η OPM συντάχθηκε με την επιλογή του ειρηνικού κινήματος αυτοδιάθεσης, η διαίρεση αυτή δεν υφίσταται, τουλάχιστον εμφανώς. Μια δεύτερη πηγή εσωτερικών διαφοροποιήσεων και συγκρούσεων αφορά στη στάση απέναντι στην Ειδική Αυτονομία. Την αντιπαράθεση αυτή, η οποία εκδηλώθηκε κυρίως στο επίπεδο των ελίτ, την εξετάζουμε αμέσως παρακάτω. Εδώ μπορούμε να πούμε πως η πλειοψηφία του κινήματος φαίνεται να απορρίπτει την Ειδική Αυτονομία, καθώς θεωρεί πως δεν αποτελεί στάδιο προς την ανεξαρτησία αλλά ενταφιασμό της.

Ηγεσία και ελίτ Η ηγεσία του κινήματος αυτοδιάθεσης προερχόταν πρωτίστως από τη μορφωμένη κατά την περίοδο της Νέας Τάξης ελίτ των πόλεων (Chauvel, 2007, σ.49). Επιπροσθέτως, μέσα από την ανάλυση των οργανώσεων του κινήματος είδαμε πως οι ηγεσίες προέρχονταν και από άλλα στρώματα, όπως οι Εκκλησίες, οι φοιτητές, οι τοπικές κοινότητες και φυλές (DAP), αλλά φυσικά και από τον χώρο του ένοπλου κινήματος (OPM). Ως προς την πρώτη κατηγορία, όπως έχουμε πει, οι γηγενείς ελίτ στη Δ. Παπούα από την περίοδο της αποικιοκρατίας ως σήμερα έχουν κυρίως «γραφειοκρατικό» χαρακτήρα. Κατά την περίοδο της Νέας Τάξης η δημόσια διοίκηση αποτέλεσε τη μόνη επαγγελματική διέξοδο για τα σχετικά μορφωμένα και «δυναμικά» στρώματα. Στα πλαίσια αυτής της γραφειοκρατικής εμπειρίας δημιουργήθηκε και το πρόβλημα της «διπλής αφοσίωσης» αυτών των στρωμάτων, τα οποία έπρεπε να ισορροπήσουν μεταξύ της συμμόρφωσης στο καθεστώς και της πρόσδεσης στη γηγενή κοινωνία και τις πολιτικές επιδιώξεις της· αυτό όμως, τελικά, δεν εμπόδισε πολλούς εξ αυτών να συμμετάσχουν ενεργά στο αναγεννημένο εθνικιστικό κίνημα, βοηθώντας φυσικά της καθεστωτικής αλλαγής και των συνεπειών που είχε για τη δυνατότητα πολιτικής συμμετοχής. Ο γραφειοκρατικός χαρακτήρας της γηγενούς ελίτ όχι απλά διατηρήθηκε, αλλά ενισχύθηκε μετά το 1998. Οι κύριες αιτίες γι' αυτό εντοπίζονται στους νόμους περί αυτονομίας (1999, 2001), οι οποίοι μεταξύ άλλων α) οδήγησαν όχι μόνο στη δημιουργία μιας δεύτερης περιφέρειας αλλά και στη σύσταση νέων επαρχιών, κάτι που σχεδόν διπλασίασε τον συνολικό αριθμό τους στη Δ. Παπούα, και β) μέσω της πρόβλεψης (στην Ειδική Αυτονομία) περί *ceteris paribus* προτίμησης των γηγενών σε διάφορες θέσεις έδωσαν τη δυνατότητα να αυξηθεί και το ποσοστό των

γηγενών στη δημόσια διοίκηση. Σύμφωνα με μια μελέτη, το 80% των 3.000 νέων διοικητικών θέσεων που δημιουργήθηκαν καταλήφθηκαν από γηγενείς· αυτή η εξέλιξη δεν είναι άσχετη με τους ανταγωνισμούς και τις αντιπαραθέσεις που εκδηλώθηκαν εντός της γηγενούς ελίτ αναφορικά με το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας (κάτι που αναλύουμε λίγο παρακάτω) (McGibbon, 2004β, σ.49-52). Κάποιες τελευταίες εισαγωγικές παρατηρήσεις που μπορούμε να κάνουμε, πριν εξετάσουμε κάποια ειδικότερα θέματα της διάστασης «ηγεσία και ελίτ», είναι 1) πως η ηγεσία ή, για την ακρίβεια, οι διάφορες ηγεσίες του κινήματος αυτοδιάθεσης απέκτησαν έναν σχετικά συμπαγή χαρακτήρα: Όπως είδαμε, από το FORERI και την Ομάδα των 100 πέρασαν στο Presidium και εν συνεχεία, όταν αυτό αποδυναμώθηκε, συνέχισαν στο DAP είτε/και την MRP (ICG, 2006α, σ.7, 2006β, σ.7). Επιπλέον, 2) πως η γηγενής ελίτ αυτής της περιόδου και οι ηγεσίες του κινήματος που προήλθαν από τους κόλπους της ήταν πιο μορφωμένες από την πρώιμη ελίτ· αν και ως ποσοστό του γηγενούς πληθυσμού ήταν πολύ μικρό (περίπου 1% όπως έχουμε πει), υπήρχε πλέον μια μάζα αποφοίτων πανεπιστημίου, οπότε ολοκληρώθηκε η συγκρότηση των στρωμάτων, που ο Smith (και άλλοι, όπως έχουμε αναφέρει στο πρώτο κεφάλαιο) θεωρεί σημαντικά για τα εθνικιστικά κινήματα, δηλαδή των διανοουμένων⁴⁷¹ και της ιντελιγκέντσας. Ίσως αυτός είναι ένας από τους λόγους της πολιτικής αναγέννησης και της οργανωτικής μεγέθυνσης του εθνικιστικού κινήματος, καθώς και της συγκρότησης μιας κινηματικής στρατηγικής.

Θα σταθούμε λίγο στην παρουσίαση των δύο επιφανέστερων ηγετών του κινήματος κατά την αρχική φάση της περιόδου που εξετάζουμε, των Eluay και Beanal. Είναι ενδιαφέρον ότι και οι δύο δεν συνάδουν απόλυτα με τα χαρακτηριστικά της εθνικιστικής ηγεσίας που μόλις περιγράψαμε. Δεν ήταν από τους πλέον μορφωμένους, ενώ επιπλέον είχαν κάποια «παραδοσιακά» χαρακτηριστικά, καθότι ήταν «αρχηγοί» φυλών, ο Eluay των Sentani, όπως είπαμε, και ο Beanal των Amungme, κοινότητας που διαβιοί στην περιοχή του ορυχείου της Freeport. Ίσως, όμως, αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά να τους έφερναν εγγύτερα στις «μάζες» των γηγενών και να εξηγούν την απήχυσή τους. Ο Beanal, ο οποίος δεν ανήκε καν στη γραφειοκρατική ελίτ, ήταν επικεφαλής της οργάνωσης LEMASA, που αγωνιζόταν για τα συμφέροντα των Amungme έναντι της Freeport. Μαζί με άλλους η LEMASA μήνυσε το 1997 τη Freeport στα αμερικανικά δικαστήρια για παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντική καταστροφή. Ο δικαστικός αγώνας δεν ευοδώθηκε, όμως η Freeport άρχισε να ανταποκρίνεται στις ανησυχίες των τοπικών κοινοτήτων και να διαθέτει κάποια ποσά σε

⁴⁷¹ Για έναν κατάλογο γηγενών διανοουμένων από διάφορους χώρους (πανεπιστήμια, Εκκλησίες, ΜΚΟ, πολιτική), οι οποίοι αποτελούν μέρος του ευρύτερου κινήματος αυτοδιάθεσης, βλέπε McGibbon, 2004β, σ.58, υποσημ.11.

προγράμματα ανάπτυξης και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής τοποθέτησε τον Beanal ως μέλος του διοικητικού συμβουλίου της. Το γεγονός αυτό δημιούργησε κάποια δυσарέσκεια για τον Beanal⁴⁷², όμως όχι ικανή να υπονομεύσει σοβαρά τα «εθνικιστικά διαπιστευτήριά» του (Hummel, 2005, ICG, 2001, σ.12-13, King, 2004, σ.37-8, Zöllner, 2005β).

Τέτοια διαπιστευτήρια απουσίαζαν από τον Theys Eluay· αντιθέτως, η πολιτική διαδρομή του παρέπεμπε περισσότερο σε υποστηρικτή της ινδονησιακής διακυβέρνησης και - ακόμα χειρότερα (για τους εθνικιστές γηγενείς) - σε άνθρωπο του καθεστώτος Σουχάρτο. Πράγματι, ενώ πολλά μέλη της γραφειοκρατικής ελίτ είχαν παρελθόν αναπόφευκτα συνδεδεμένο με τη Νέα Τάξη, η περίπτωση του Eluay ήταν από τις πλέον αμφιλεγόμενες (Chauvel, 2003β, σ.17). Κατ' αρχάς, ήταν ανάμεσα στους 1025 που ψήφισαν υπέρ της ενσωμάτωσης στην Ινδονησία κατά την πράξη Ελεύθερης Επιλογής· από μόνο του, όμως, αυτό δεν θα σήμαινε πολλά, δεδομένων των προαναφερθεισών συνθηκών υπό τις οποίες διεξήχθη το δημοψήφισμα. Ο Eluay υπηρέτησε δεκαπέντε χρόνια (1977-1992) στο τοπικό κοινοβούλιο ως μέλος του καθεστωτικού Golkar και ήταν πρόεδρος για χρόνια του συμβουλίου των φυλετικών κοινοτήτων της Δ. Παπούα, το οποίο είχε συγκροτήσει το καθεστώς. Επιπλέον, έβριθαν οι αναφορές και φήμες για τις αγαστές σχέσεις του με τον στρατό, κάτι που τροφοδότησε αιτιάσεις για εμπλοκή του σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερα σκοτεινός ήταν ο ρόλος του συνεργάτη του Y. Raweyai, ο οποίος χρηματοδοτούσε τη δράση της Satgas Parua, όπως είπαμε, αλλά και την πολιτική δραστηριότητα του Eluay κατά την περίοδο της εμπλοκής του στο κίνημα αυτοδιάθεσης. Ο Raweyai υπήρξε ηγετικό στέλεχος (σε εθνικό επίπεδο) της νεολαίας του κόμματος Golkar, ενώ φέρεται να διατηρούσε και στενές σχέσεις με την ίδια την οικογένεια Σουχάρτο. Οι πηγές των χρημάτων που διέθετε στον Eluay φέρονταν να εκτείνονται από τον στρατό ως την εγκληματική δραστηριότητα (ICG, 2001, σ.12, King, 2004, σ.37-9, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.660-61, Martinkus, 2002, σ.26). Η ανάληψη της ηγεσίας του κινήματος αυτοδιάθεσης από τον Eluay είναι παράδοξη και δυσερμήνευτη με βάση τα παραπάνω: η θεαματική μεταστροφή του Eluay ξεκίνησε τον Μάιο του 1998, εβδομάδες μόλις μετά την πτώση του Σουχάρτο, όταν συνελήφθη για οργάνωση «αποσχιστικής» εκδήλωσης. Έκτοτε, ο Eluay εμφανιζόταν ως διαπρύσιος υποστηρικτής της ανεξαρτησίας της Δ. Παπούα, ξεσηκώνοντας τις μάζες των γηγενών με «λαϊκίστικες» υποσχέσεις για επικείμενη απελευθέρωση και άμεση διακήρυξη της ανεξαρτησίας (κάτι που πολλοί γηγενείς ηγέτες θεωρούσαν εξαιρετικά παρακινδυνευμένο και στο οποίο τελικά δεν προέβη). Ο ίδιος

⁴⁷² Όπως πιθανόν και το ότι, όπως μας ανέφερε ο Hummel (2005) σε προσωπική συνέντευξη, ζούσε σε σπίτι που του είχε παραχωρηθεί από τη Freeport.

δικαιολογούσε τη μετάλλαξή του στη βάση της αλλαγής του πολιτικού περιβάλλοντος που επέτρεπε τον πολιτικό αγώνα, κάτι που επί Νέας Τάξης θα συνιστούσε αυτοκτονία· σε πιο προσωπικό τόνο απολογήθηκε: «τότε ήμουν ο Σαούλ, τώρα είμαι ο Παύλος» (King, 2004, σ.37). Στη 2^η Εθνική Συνέλευση κατάφερε να επιβληθεί ως μοναδικός πρόεδρος του Presidium. Οι λόγοι της ανάδειξής του περιλαμβάνουν την επιτυχία του να δημιουργήσει κλίμα ενθουσιασμού ανάμεσα στους γηγενείς με τον μαξιμαλιστικό λόγο του και τον χαρισματικό χαρακτήρα του, το κύρος του ως αρχηγού φυλής, αλλά και το γεγονός πως εξασφάλιζε κάποια χρηματοδότηση, τις πηγές της οποίας πολλοί γηγενείς ήταν διατεθειμένοι να παραβλέψουν (ακόμα και ο Beanal). Κάποιοι προσθέτουν έναν επιπλέον λόγο της απήχησης του Eluay, ο οποίος παραπέμπει στον μηχανισμό της μεσιτείας: την ικανότητά του να συνομιλεί με διάφορα στρώματα της γηγενούς κοινωνίας (ICG, 2001, σ.12, King, 2004, σ.38-9), κάτι που του επέτρεψε να αποτελέσει «μια γέφυρα μεταξύ των αρχηγών φυλών, της ελίτ των πόλεων, [αλλά] και των μαχητών της OPM» (Martinkus, 2002, σ.26). Ενδεχομένως, θα προσθέταμε, για κάποιους γηγενείς ο Eluay, έχοντας καλή σχέση με το ινδονησιακό κατεστημένο, θεωρήθηκε καταλληλότερος και αποτελεσματικότερος - τη δεδομένη στιγμή και στα πλαίσια της απόφασης για ειρηνικό αγώνα - από έναν «σεσημασμένο» εθνικιστή. Σε κάθε περίπτωση, αρκετοί ήταν, κυρίως μεταξύ των διανοουμένων, που εξακολουθούσαν να θεωρούν τη στάση του ύποπτη και ομορπορουνιστική και να νιώθουν άβολα με την ανάδειξή του στην ηγεσία του κινήματος. Στην πραγματικότητα ο Eluay πέτυχε να ενώσει όλους τους Παπούα μετά τη δολοφονία του από τις ειδικές δυνάμεις και την ανάδειξή του σε μάρτυρα (King, 2004, σ.37, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.660-61, Zöllner, 2005β). Έκτοτε και παρά την ύπαρξη διαφόρων επιφανών ηγετών, με κυριότερο ίσως τον Beanal, δεν εμφανίστηκε άλλος που να διεκδικήσει την ηγεσία του κινήματος.

Το επόμενο ζήτημα το οποίο θα παρουσιάσουμε αφορά στις διαιρέσεις και διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της γηγενούς ελίτ, που ενεπλάκη στον έναν ή άλλο βαθμό στο κίνημα αυτοδιάθεσης και από την οποία προήλθε το μεγαλύτερο μέρος της ηγεσίας του. Τις διαιρέσεις αυτές μάλλον δύσκολα θα μπορούσαμε να τις ονομάσουμε «ιδεολογικές» με τη στενή έννοια του όρου, δηλαδή την αναφορά σε διακριτά ιδεολογικά συστήματα· μπορούμε να τις θεωρήσουμε όμως «πολιτικές», με την επισήμανση πως αυτές αφορούσαν πρωτίστως διαφορετικές απόψεις επί της στρατηγικής του κινήματος. Μια διαίρεση που αναδύθηκε κατά την αρχική φάση αυτής της περιόδου συνδέεται με την επιλογή μεταξύ ένοπλης πάλης, που υποστήριζε κυρίως η OPM, και ειρηνικού αγώνα. Όπως είδαμε, στη 2^η Εθνική Συνέλευση επικράτησε η δεύτερη τάση, αυτή των «μετριοπαθών», όπως τους ονομάζει η Von Strokirch (2001)· αυτή η απόφαση σηματοδότησε τη μεταμόρφωση του αποσχιστικού κινήματος στη Δ.

Παπούα, το οποίο πέρασε από την ένοπλη εξέγερση (ανταρτοπόλεμο) στο ειρηνικό κίνημα διαμαρτυρίας (αν και η OPM είδαμε ότι συνέχισε τη δράση της επισήμως ως το 2005-2006). Όμως, εσωτερικές εντάσεις και διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν και εντός της πλειοψηφίας που προέκρινε τον μη βίαιο αγώνα: η βασική διαίρεση ήταν μεταξύ των «ριζοσπαστών», «μαχητικών», «αδιάλλακτων» ή «σκληροπυρηνικών» απ' τη μία και των «διπλωματών» ή «πραγματοπιστών» απ' την άλλη (ICG, 2001, σ.14, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.659). Η πρώτη τάση, η οποία αρχικά εκπροσωπούσαν κυρίως από το Presidium κατά το βραχύβιο αλλά ορμητικό διάστημα της ακμής του, προέβαλλε την άμεση και άνευ εκπνώσεων ανεξαρτησία. Η δεύτερη τάση, εκπροσωπούμενη κυρίως από γηγενείς αξιωματούχους (στο τοπικό κοινοβούλιο και σε ανώτερες διοικητικές θέσεις) και εκκλησιαστικούς ηγέτες, τηρούσε μια πιο επιφυλακτική στάση και κατηγορούσε την ηγεσία του Presidium για ανευθυνότητα και καλλιέργεια ανεδαφικών προσδοκιών. Η τάση αυτή δεν απαρνούνταν τον στόχο της απελευθέρωσης, όμως τα μέλη της α) θεωρούσαν πως παρά τις αδιαμφισβήτητες πολιτικές αλλαγές και τη χαλάρωση της πολιτικής καταστολής, η ανεκτικότητα των κεντρικών ινδονησιακών ελίτ απέναντι στην αποσχιστική συλλογική δράση είχε όρια (η επιστροφή της καταστολής μετά τα μέσα του 2000 επιβεβαίωσε αυτόν το φόβο) και άρα απαιτούνταν πιο προσεκτικά βήματα, και/ή β) πίστευαν πως η γηγενής κοινωνία δεν ήταν ακόμα έτοιμη να αποκτήσει ανεξάρτητο κράτος (λόγω της κυριαρχίας των μεταναστών στην οικονομία και τη διοίκηση, της ανεπάρκειας της τοπικής διοίκησης και της υπανάπτυξης των πολιτικών θεσμών, του χαμηλού βιοτικού και εκπαιδευτικού επιπέδου των γηγενών) (ICG, 2001, σ.14-5). Οι πραγματοποιητές, λοιπόν, πρέσβευαν μια κλιμακωτή πορεία προς την ανεξαρτησία, κάτι που αναπόφευκτα σήμαινε παραμονή για κάποιο διάστημα στο ινδονησιακό κράτος και προσπάθεια ανάπτυξης και ενδυνάμωσης της γηγενούς κοινωνίας εντός αυτού (Webster, 2007, σ.93). Πάντως, σύμφωνα με έκθεση της ICG (2001, σ.15), και οι δύο τάσεις εντός του ειρηνικού κινήματος αυτοδιάθεσης μοιράζονταν τον στόχο της ανεξαρτησίας· οι διαφορές τους αφορούσαν στον χρόνο επίτευξής της, την επιτευξιμότητά της και τα μέσα πάλης. Η προώθηση της λύσης της Ειδικής Αυτονομίας από την κεντρική κυβέρνηση, πάντως, φαίνεται ότι διατάραξε αυτό το *consensus* ως προς τη στόχευση ή, σωστότερα ίσως, εξώθησε στην επιφάνεια διαφορετικές στοχεύσεις που ως τότε ήταν λανθάνουσες.

Οι εντάσεις που προκάλεσε στο εσωτερικό των ελίτ και της ηγεσίας του κινήματος το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας (2001) ήταν πολλαπλές και πιο σημαντικές· για την ακρίβεια, φάνηκε πως θα προκαλούσε βαθιά ρήγματα που θα επηρέαζαν αρνητικά το κίνημα. Αρχικά η αντίθεση που αναδύθηκε ήταν μεταξύ των πιο «αδιάλλακτων» εθνικιστών και του τμήματος της «μετριοπαθούς» ελίτ που, όπως είδαμε, έδειξε έμπρακτο ενδιαφέρον για τη θέσπιση του Νόμου

και συνέβαλε στη διαμόρφωση του περιεχομένου του. Στους πολέμιους της Ειδικής Αυτονομίας περιλαμβάνονταν το *Presidium*, το οποίο ακολουθούσε τη σχετική κατεύθυνση που είχε λάβει από τη 2^η Εθνική Συνέλευση, τα περισσότερα ηγετικά στελέχη των διασπορικών κοινοτήτων, η πλειοψηφία των φοιτητικών οργανώσεων (π.χ. η AMP), κάποιες ριζοσπαστικές ΜΚΟ, ενώ αρνητικά εκδηλώθηκε λίγο μεταγενέστερα και το DAP. Φυσικά εναντίον της Ειδικής Αυτονομίας ήταν εξ αρχής οι διοικητές της ΟΡΜ και τα «πολιτικά» στελέχη της που βρίσκονταν εκτός Δ. Παπούα (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.40, ICG, 2003, σ.6, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.660). Αναφορικά με το αντίπαλο στρατόπεδο, μια έκθεση του ICG (2003, σ.6) εντοπίζει τρεις ομάδες γηγενών ελίτ που υποστήριξαν αρχικά την Ειδική Αυτονομία: 1) τους «μετριοπαθείς διανοούμενους και πολιτικούς», οι οποίοι είδαν την Ειδική Αυτονομία ως ευκαιρία για αυξημένο έλεγχο των γηγενών σε πολιτικά και οικονομικά ζητήματα και μέσω διευθέτησης ή έστω άμβλυνσης της αποσχιστικής διένεξης· αυτή η ομάδα αποτελούνταν από ακαδημαϊκούς, εκκλησιαστικούς ηγέτες, αρκετές ΜΚΟ, γηγενείς αντιπροσώπους στο εθνικό κοινοβούλιο, την ηγεσία του τοπικού (περιφερειακού) κοινοβουλίου και των τοπικών οργανώσεων κάποιων κομμάτων, καθώς και διάφορες (παλαιότερες και νεότερες) πολιτικές προσωπικότητες (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.39-40)· 2) τους «πραγματοστές» εθνικιστές, οι οποίοι χωρίς να παύουν να αποσκοπούν στην απώτερη ανεξαρτησία της Δ. Παπούα, θεωρούσαν την Ειδική Αυτονομία ως ένα μέσο ενδυνάμωσης των γηγενών θεσμών, κάτι που ήταν απαραίτητο ως μεταβατικό στάδιο που θα εξασφάλιζε τη βιωσιμότητα ενός μελλοντικού κράτους· 3) τις «επαρχιακές» ελίτ των πόλεων εκτός της πρωτεύουσας Jayapura, οι οποίες είδαν την Ειδική Αυτονομία ως ευκαιρία αύξησης της ισχύος τους (μέσω κυρίως της δημιουργίας νέων επαρχιών στις οποίες θα προσετίθεντο επιπλέον αρμοδιότητες και θα διετίθεντο περισσότεροι πόροι). Από τις τρεις αυτές ομάδες μόνον η πρώτη αντιλαμβανόταν την Ειδική Αυτονομία ως σκοπό και άρα ήταν πιο ειλικρινής στις προθέσεις της· άλλωστε μέλη αυτής της «ομάδας» είχαν συμμετάσχει στη σύνταξη του σχεδίου νόμου. Πάντως, το σημαντικό τμήμα των ελίτ που συντάχθηκε με την επιλογή της Ειδικής Αυτονομίας, ιδίως η πρώτη και δεύτερη ομάδα που ήταν περισσότερο ενεργοί στο κίνημα αυτοδιάθεσης, έπαιρναν ένα υψηλό πολιτικό ρίσκο, όπως παρατηρούν οι Chauvel και Bhakti (2004, σ.32-3), καθώς η πλειοψηφία των γηγενών ήταν αρνητικά διακείμενη στην Ειδική Αυτονομία, όπως έχουμε πει, μετά την εκτόξευση των προσδοκιών τους κατά την περίοδο της «Άνοιξης των Παπούα». Επιπλέον, με αυτή τους τη στάση έθεταν σε κίνδυνο την ενότητα του κινήματος αυτοδιάθεσης, καθώς δημιουργήθηκαν όροι ρήξης μεταξύ ελίτ και «μαζών».

Οι πολιτικές εξελίξεις, όμως, που διαφαίνονταν κατά την προετοιμασία και ψήφιση της Ειδικής Αυτονομίας τελικά δεν πραγματοποιήθηκαν. Βασική αιτία ήταν η κωλυσιεργία της

κυβέρνησης να εφαρμόσει πλήρως την Ειδική Αυτονομία και, ιδιαίτερα, το Προεδρικό Διάταγμα του 2003, που ενάντια στις ίδιες τις διατάξεις του νόμου προέβλεπε τη διάσπαση της Δ. Παπούα σε παραπάνω περιφέρειες. Η στάση αυτή της κυβέρνησης, έδειξε έλλειψης ουσιαστικής πολιτικής δέσμευσης σε πολιτικές συνεταιρικής άσκησης διακυβέρνησης, καθώς και δυσκολίας απεμπλοκής από μια νοοτροπία πολιτικού συγκεντρωτισμού, δυσaráεστησε μεγάλο τμήμα της γηγενούς κοινωνίας, μεταξύ των οποίων και των δύο πρώτων από τις προαναφερθείσες τρεις ομάδες των ελίτ που είχαν στηρίξει την Ειδική Αυτονομία. Η απογοήτευση και οι αντιδράσεις ήταν μάλιστα εντονότερες μεταξύ της πρώτης ομάδας· προφανώς, έχοντας πιστέψει σε αυτή την πολιτική και έχοντας συμβάλει ενεργά στη διαμόρφωσή της, παρά το κόστος που αυτό είχε, τώρα ένιωθαν εξαπατημένοι από την κεντρική κυβέρνηση, διαπιστώνοντας ότι αυτή δεν ήταν διατεθειμένη να προχωρήσει σε μια πλήρη και ειλικρινή εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας. Στην απόφαση για διαίρεση της περιφέρειας αντέδρασαν ακόμη το περιφερειακό κοινοβούλιο και ο κυβερνήτης J. Solossa· εξίσου αντίθετος ήταν και ο επόμενος κυβερνήτης, B. Suebu. Η πλειοψηφία, λοιπόν, της «κεντρικής» ή «κατεστημένης» γηγενούς ελίτ στράφηκε ενάντια στη διαίρεση της περιφέρειας, αλλά, γενικότερα, στην ακρωτηριασμένη και πλημμελή εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας (π.χ. Cenderawasih Pos, 2009γ), σε βαθμό που κάποιοι αναλυτές να μιλούν για «ριζοσπαστικοποίησή» της. Μάλιστα σε έκθεση του ICG (2006α, σ.10-11, 15) αναφέρεται πως στο δεύτερο μισό του 2005 μέλη της γηγενούς ελίτ, που είχαν στηρίξει αρχικά την αυτονομία, καθώς και το ίδιο το τοπικό κοινοβούλιο με επιστολές του, «απείλησαν» τον ίδιο τον πρόεδρο Υυdhογοπο πως θα στήριζαν δημόσια τον στόχο της ανεξαρτησίας και της διενέργειας δημοψηφίσματος, αν δεν αναστελλόταν η παράτυπη διενέργεια εκλογών στη νέα περιφέρεια της Δυτικής Ίριαν Τζάγια (κάτι που πέτυχαν τη δεδομένη στιγμή). Πάντως, κάποιοι αντέδρασαν έντονα, όχι τόσο γιατί διαφωνούσαν με αυτή καθαυτή τη δημιουργία νέων περιφερειών, αλλά για τον παράνομο τρόπο με τον οποίο αυτό αποφασίστηκε, μεθόδευση η οποία ουσιαστικά δεν λάμβανε υπόψη της τις απόψεις των γηγενών⁴⁷³. Με βάση τα παραπάνω, είναι σαφές πως η κυβερνητική απόφαση για τη διάσπαση της περιφέρειας σηματοδότησε την υπονόμηση της πρώτης ίσως μεγάλης ευκαιρίας για σύμπλευση της κεντρικής κυβέρνησης με τμήμα (έστω) της ελίτ των Παπούα και – κατά προέκταση – για τη διαμόρφωση μιας πιο ισοβαρούς – και άρα εν δυνάμει – ομαλής σχέσης μεταξύ κέντρου και Δ. Παπούα (AFP, 2006α, Chauvel και Bhakti, 2004, σ.33, 37, 39-40, ICG, 2003, σ.13, Kaisiepo, 2006, McGibbon, 2004α, σ.58-9, 2006,

⁴⁷³ Όπως έχουμε αναφέρει, ο νόμος περί ειδικής Αυτονομίας όριζε ότι η πιθανή διαίρεση της περιφέρειας θα έπρεπε να έχει απαραίτητα τη σύμφωνη γνώμη της MRP, του γηγενούς θεσμικού οργάνου που ο ίδιος νόμος προέβλεπε και το οποίο δεν είχε καν συσταθεί όταν εξεδόθη το προεδρικό Διάταγμα.

σ.51, Poulgrain, 2006). Η απόφαση για δημιουργία νέων περιφερειών, πάντως, βρήκε υποστηρικτές μεταξύ της γηγενούς ελίτ· αυτοί εντοπίζονταν κυρίως στην τρίτη από τις προαναφερθείσες ομάδες, τις «επαρχιακές» ελίτ, οι οποίες πίεζαν για τη διάσπαση της περιφέρειας και τη δημιουργία νέων επαρχιών πριν την έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος. Τα κίνητρά τους ήταν ίδια με αυτά που αναφέραμε παραπάνω σχετικά με την Ειδική Αυτονομία· ενθαρρυμένες μάλιστα από την απόφαση, κάποιες από αυτές τις ελίτ κινητοποίησαν γηγενείς στη διεκδίκηση δημιουργίας νέων περιφερειών. Επιπλέον, εντός αυτής της κατηγορίας των ελίτ εκδηλώθηκαν επιμέρους ανταγωνισμοί για τη διαχείριση των πόρων και την προσέλκυση επενδύσεων (ICG, 2003, σ.11-13, McBeth, 2008, McGibbon, 2004α, σ.59-60, 2006, σ.48-51).

Η κατάσταση στο εσωτερικό της εθνικιστικής ελίτ και ηγεσίας μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000 είναι σε έναν βαθμό διαφοροποιημένη σε σχέση με τις συνθήκες των πρώτων 2-3 χρόνων αυτής της περιόδου. Το ζήτημα της μορφής πάλης θεωρητικά είναι διευθετημένο, μετά και την εγκατάλειψη της ένοπλης πάλης από την OPM. Βεβαίως, διαφορές σε επιμέρους στρατηγικές συνεχίζουν να υφίστανται· ενδεικτικά, πρόσφατα ένα τμήμα του κινήματος γύρω από τη «φοιτητική» οργάνωση KNPB αντιτάχθηκε στην προοπτική του διαλόγου με την Τζακάρτα και προέκρινε την απευθείας πίεση στη διεθνή κοινότητα για διενέργεια δημοψηφίσματος, μέσω της κατάδειξης πως η Δ. Παπούα βρίσκεται σε κρίση· οι πιο μαχητικές δράσεις αυτού του «ριζοσπαστικού» τμήματος σε πρόσφατες συλλογικές εκδηλώσεις αποτελούν μέρος αυτής της στρατηγικής (ICG, 2010α, σ.5-7). Τέτοιου είδους διαφοροποιήσεις, πάντως, δεν φαίνονται ιδιαίτερα σοβαρές. Πέρα από το ζήτημα των μέσων πάλης, πιθανότατα υπάρχει συμφωνία και αναφορικά με τον χρόνο υλοποίησης της ανεξαρτησίας· σε αντίθεση με την πρώιμη μετά Σουχάρτο περίοδο, κατά την οποία ο ενθουσιασμός ήταν διάχυτος και όχι εντελώς έωλος, σήμερα φαντάζει δύσκολο να θεωρούν κάποιοι ηγέτες του κινήματος πως η ανεξαρτησία ή η διενέργεια δημοψηφίσματος αποτελούν εγχειρήματα εύκολα που θα εκπληρωθούν σύντομα. Παρ' όλα αυτά, το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας μπορεί δυνητικά να πλήξει τον ικανοποιητικό βαθμό ομοψυχίας που παρατηρείται στο επίπεδο των εθνικιστικών ελίτ αλλά και μεταξύ ελίτ και μαζών. Αυτή η σύμπτωση είναι επισφαλής· βασίζεται στη διάχυτη, με εξαίρεση τις «επαρχιακές» ελίτ, αντίδραση στην Ειδική Αυτονομία και με τη συνεχιζόμενη δυσαρέσκεια για τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των γηγενών, τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εις βάρος τους, την επικείμενη μειονοτικοποίησή τους (καθώς συνεχίζεται η αύξηση των μεταναστών) και τη γενικότερη καθήλωσή τους στο εθνικό περιθώριο. Μπορεί, πράγματι, μικρό τμήμα των γηγενών ελίτ να τηρεί μια σαφή φιλο-ινδονησιακή στάση (ICG, 2001, σ.14, King, 2004, σ.35), όπως κάποιοι αντιπρόσωποι στο περιφερειακό και εθνικό κοινοβούλιο ή οι «επαρχιακές» ελίτ, όμως στο εσωτερικό του μεγαλύτερου τμήματος της ελίτ, που υιοθετεί «εθνικιστικές» στάσεις,

υπάρχουν διαφοροποιήσεις, οι οποίες στην παρούσα συγκυρία υποβαθμίζονται (στα πλαίσια της αντι-κυβερνητικής διαμαρτυρίας επί των προαναφερόμενων πηγών δυσαρέσκειας, με αιχμή το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας). Κάποιοι εξ αυτών αντιτίθενται αξιωματικά και συλλήβδην στην ιδέα της αυτονομίας και εστιάζουν αποκλειστικά στην ανεξαρτησία (π.χ. Wenda, 2005). Άλλοι διαμαρτύρονται για την προσχηματική εφαρμογή της από την κεντρική κυβέρνηση (ιδιαίτερα σε ό,τι έχει να κάνει με τη διάσταση της αυτοκυβέρνησης), όμως κατά τα άλλα θεωρούν την ιδέα μιας διευρυμένης και ουσιαστικής αυτονομίας ως την επιθυμητή, πιστεύοντας εκτός των άλλων ότι η Ινδονησία ποτέ δε θα αποδεχθεί οικειοθελώς την απώλεια της περιοχής ή τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος· με άλλα λόγια, πρεσβεύουν πως η «εσωτερική αυτοδιάθεση» είναι ο ρεαλιστικός και ταυτόχρονα επιθυμητός στόχος του κινήματος⁴⁷⁴. Τέλος, υπάρχει μια τρίτη, ενδιάμεση τρόπον τινά, κατηγορία που αποδέχεται την ουσιαστική και βελτιωμένη αυτονομία ως πρώτο βήμα προς την ανεξαρτησία. Αυτές οι τρεις στάσεις προς το παρόν συνυπάρχουν χωρίς να δημιουργούνται σοβαρές διαιρέσεις· όμως μελλοντικά μπορεί να εκδηλωθούν πολιτικά με πολύ εντονότερο τρόπο και να προκαλέσουν προβλήματα στη συλλογική δράση. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, μπορούν και οι τρεις να θεωρηθούν ως «εθνικιστικές» και «αποσχιστικές» στάσεις, με βάση τους ορισμούς των εννοιών που έχουμε υιοθετήσει: και οι τρεις αποσκοπούν στην άσκηση αυτοκυβέρνησης, «εσωτερικής» ή «εξωτερικής», από ένα (αυτοπροσδιοριζόμενο) εθνικό υποκείμενο.

Πόροι Εδώ θα εστιάσουμε διαδοχικά σε τέσσερις πτυχές των κινηματικών πόρων: το μέγεθος του κινήματος αυτοδιάθεσης, τις πηγές χρηματοδότησής του, την εξωτερική βοήθεια και τις συμμαχίες και, τέλος, την εσωτερική νομιμοποίησή του.

- *Μέγεθος*: Ο αριθμός των συμμετεχόντων στο κίνημα αυτοδιάθεσης ήταν σαφώς πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο στην ένοπλη πάλη της OPM. Τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των δύο μορφών κινητοποίησης σχετίζονται άμεσα με αυτή την αύξηση, όπως φυσικά και τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των δύο καθεστώτων: κατά την περίοδο του εκδημοκρατισμού και παρ' όλα όσα έχουμε αναφέρει για τη συνεχιζόμενη καταστολή του γηγενούς κινήματος, σαφώς διευρύνθηκε ο κύκλος των συλλογικών δράσεων που γίνονταν ανεκτές από την κυβέρνηση, κάτι που επέτρεψε την ενεργό συμμετοχή χιλιάδων Παπούα. Για παράδειγμα, στη 2^η Εθνική

⁴⁷⁴ Φυσικά αυτή η θέση φαντάζει ως η πλέον βάσιμη και δείχνει να αντιλαμβάνεται καλύτερα τη διεθνή - αλλά και την ινδονησιακή - πραγματικότητα. Επιπλέον, το ζήτημα των αριθμητικά ίσων με τους γηγενείς μεταναστών (οι οποίοι σύντομα θα αποτελούν την πλειοψηφία) καθιστά πολύ πιο δύσκολη την προοπτική μιας ανεξάρτητης Δ. Παπούα· ακόμα και αν όλα τα άλλα εμπόδια ξεπεραστούν, η τύχη 1,5-2 εκ. μεταναστών θα αποτελεί τεράστιο πρόβλημα.

Συνέλευση η Von Strokirch (2001) αναφέρει πως συμμετείχαν 3.000 γηγενείς, ο Tebay (2003, σ.131) αναφέρεται σε 5.000 συμμετέχοντες, ενώ οι Mote και Rutherford (2001, σ.128) ανεβάζουν τον αριθμό των αντιπροσώπων και αυτόβουλων παρατηρητών των εργασιών στους 21.000⁴⁷⁵. Στις διάφορες εκδηλώσεις, πορείες, συγκεντρώσεις του κινήματος είδαμε πως συμμετείχαν - ανάλογα με την αφορμή, την πολιτική συγκυρία, τη στάση της κυβέρνησης, την τοποθεσία κλπ - από μερικές εκατοντάδες ως και λίγες δεκάδες χιλιάδες γηγενών. Η εκτίμηση του αριθμού των μελών των δεκάδων κινηματικών οργανώσεων που αναδύθηκαν αυτή την περίοδο, πάντως, είναι ακόμα δυσκολότερη από την αντίστοιχη για τον αριθμό της OPM, μόνο και μόνο λόγω του αριθμού τους. Η έλλειψη τέτοιων στοιχείων συνδέεται άμεσα με το ότι οι περισσότερες από αυτές τις οργανώσεις δε συγκρότησαν συμπαγείς οργανωτικές δομές, με την πρόσκαιρη εξαίρεση του Presidium και σε έναν βαθμό του DAP. Αυτό, σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη καταστολή, σήμαινε ότι ήταν δύσκολο για τις οργανώσεις να διατηρούν μητρώα μελών, για παράδειγμα, ή ακόμα περισσότερο να τα δημοσιοποιήσουν. Η μοναδική (πιθανότατα) εκτίμηση του αριθμού των ενεργών μελών προέρχεται από τον φορέα που είναι ο πλέον άμεσα ενδιαφερόμενος και περισσότερο πιθανό να διαθέτει μια τέτοια πληροφόρηση, ήτοι τις μυστικές υπηρεσίες του ινδονησιακού στρατού: στην έκθεσή τους που διέρρευσε πρόσφατα αναφέρεται ότι ο αριθμός των μελών των διαφόρων οργανώσεων του κινήματος αυτοδιάθεσης στη Δ. Παπούα και το εξωτερικό ανέρχεται στις περίπου 17.000 (*Anatomy of Papuan Separatists*, 2001, σ.45-6). Οι ερευνητές που μελέτησαν την έκθεση θεωρούν πως, αν και η εκτίμηση αυτή δεν τεκμηριώνεται ικανοποιητικά, είναι αρκετά πιθανόν να είναι ενδεικτική (Elmslie *et al*, 2001, σ.7,9).

- *Χρηματοδότηση*: Η εξασφάλιση υλικών πόρων είναι σημαντική όχι μόνο για την ένοπλη δράση αλλά και για την πιο συμβατική «κινηματική» δράση, όπως αυτή στη Δ. Παπούα μετά το 1998. Στη βιβλιογραφία δεν συναντά κανείς αναφορές για τη χρηματική συνδρομή των μελών των οργανώσεων, των συμμετεχόντων στις διάφορες δράσεις τους ή του ευρύτερου ακροατηρίου (οπαδών και συμπαθούντων) τους. Θεωρητικά, η πολιτική ενεργοποίηση περισσότερων Παπούα (σε σχέση με την περίοδο της Νέας Τάξης) θα συνεπαγόταν και εξασφάλιση περισσότερων πόρων· απ' την άλλη, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των γηγενών μάλλον δεν άφηνε

⁴⁷⁵ Ο αριθμός αυτός φαίνεται ότι προέρχεται από την εκτίμηση της ίδιας της Συνέλευσης, όπως καταγράφεται στο κείμενο των αποφάσεών της (βλέπε Free West Papua, 2000).

περιθώρια για σημαντική ενίσχυση. Σε τέτοιες περιπτώσεις ειδικά, η θεωρία κινητοποίησης πόρων προβλέπει πως σημαντικό ρόλο παίζει η συσσώρευση πόρων από εξωτερικούς δρώντες, που έχουν στη διάθεσή τους περισσότερους πόρους· και από αυτή την πιθανή πηγή χρηματοδότησης, πάντως, δεν φαίνεται να υπήρξε σημαντική εισροή. Το Presidium φαίνεται ότι ήταν η οργάνωση που τα κατάφερε καλύτερα σε αυτό το επίπεδο. Εκτός από την - αμφιλεγόμενης προέλευσης - χρηματοδότηση της Satgas Parua από τον Raweyai, υπενθυμίζουμε πως η διεξαγωγή της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης είχε χρηματοδοτηθεί από την ίδια την κεντρική κυβέρνηση μετά από πρωτοβουλία του προέδρου Wahid. Επιπλέον, μια μελέτη αναφέρει πως το Presidium συγκέντρωνε χρήματα από διάφορες γηγενείς οργανώσεις αλλά και επιχειρήσεις (Indonesia Commission, 2003, σ.105). Η τελευταία πηγή αναφέρεται και από τον Kirksey, όμως προσθέτει πως αυτή η μορφή χρηματοδότησης ήταν ακανόνιστη και πως, εν γένει, το Presidium δεν διέθετε μια «σταθερή πηγή εσόδων» (Kirksey, 2002, σ.46). Φαίνεται πως μετά την καταστολή και πολιτική αποδυνάμωσή του το Presidium απώλεσε και το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησής του. Για τις υπόλοιπες οργανώσεις δυσκολεύεται κανείς να βρει αναφορές σε πηγές χρηματοδότησης· μια έκθεση του ICG (2006, σ.6) αναφέρει πως το (φοιτητικό) Μέτωπο PEPERA χρησιμοποιούσε το διαδίκτυο για την οικονομική ενίσχυσή του, κυρίως από υποστηρικτές σε άλλες χώρες (καθότι το κίνημα δεν διέθετε σημαντικούς πολιτικούς συμμάχους ή συμπαθούντες στο εσωτερικό της χώρας). Η ύπαρξη ορισμένων οργανώσεων και δικτύων αλληλεγγύης στο εξωτερικό, οι οποίες χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για προβολή και ενημέρωση, πιθανότατα να αποτελεί μια πηγή οικονομικής βοήθειας προς διάφορες κινηματικές οργανώσεις στη Δ. Παπούα· όμως, τα ποσά αυτά δεν πρέπει να είναι σημαντικά, δεδομένου ότι αυτές οι οργανώσεις πρέπει πρωτίστως να εξασφαλίσουν τη δική τους δράση. Η απουσία ισχυρών εξωτερικών συμμάχων (κυβερνήσεων ή διεθνικών δρώντων), όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, σηματοδοτούσε την απουσία σημαντικής οικονομικής ενίσχυσης από το εξωτερικό. Συμπερασματικά, εκτός ίσως από το Presidium για ένα μικρό χρονικό διάστημα, το κίνημα αυτοδιάθεσης είναι μόνο σε λίγο καλύτερη μοίρα από την (πενιχή) οικονομική κατάσταση της OPM κατά την προηγούμενη περίοδο· η χρηματοδότησή του είναι περιορισμένη, ακανόνιστη και σχεδόν σίγουρα ανεπαρκής.

- *Εξωτερική βοήθεια και συμμαχίες*: Είδαμε πως κατά την περίοδο της Νέας Τάξης ο αγώνας της OPM και γενικότερα το ζήτημα της Δ. Παπούα παρέμεναν σχεδόν

άγνωστα. Μετά τη δεκαετία του 1960 - όταν η πολιτική τύχη της περιοχής αποτέλεσε αντικείμενο όχι μόνο της ολλανδο-ινδονησιακής διένεξης αλλά και εμπλοκής των ΗΠΑ και του ΟΗΕ - η Δ. Παπούα επανήλθε στην αφάνεια, από πλευράς διεθνούς ειδησεογραφίας και διεθνούς πολιτικής (σε αντίθεση, για παράδειγμα, με το γειτονικό Αν. Τιμόρ). Τέσσερις παράγοντες, με αύξουσα σημαντικότητα, συνετέλεσαν στην εκδήλωση εντονότερου διεθνούς ενδιαφέροντος μετά το 1998: α) η λήξη του Ψυχρού Πολέμου, η οποία είχε ως συνέπεια μια κάποια μείωση της γεωστρατηγικής σημασίας της Ινδονησίας για τη Δύση, β) η καθεστωτική αλλαγή στην Ινδονησία, γεγονός που από μόνο του προσείλκυσε διεθνές ενδιαφέρον και σηματοδότησε την αύξηση της πληροφόρησης για τις εξελίξεις στη χώρα, γ) η ανεξαρτητοποίηση του Αν. Τιμόρ και όλα τα γεγονότα που προηγήθηκαν, με σημαντικότερα την αποστολή δύναμης του ΟΗΕ στην περιοχή μετά την αιματηρή δράση του ινδονησιακού στρατού και την ανθρωπιστική κρίση που αυτή προκάλεσε, και δ) η για πρώτη φορά εμφανής και μαζική εκδήλωση του εθνικιστικού κινήματος στη Δ. Παπούα. Μπορούμε να πούμε πως σε γενικές γραμμές το διεθνές ενδιαφέρον για τη Δ. Παπούα αφορούσε στις συνθήκες διαβίωσης των γηγενών και, κυρίως, την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τις δυνάμεις ασφαλείας· σε αυτό το πλαίσιο υπήρχαν οργανώσεις ή και κυβερνήσεις που υποστήριζαν την έναρξη ουσιαστικού διαλόγου μεταξύ γηγενών και κυβέρνησης, καθώς και την εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, όμως, η στήριξη προς τους περισσότερο «εθνικιστικούς» στόχους του κινήματος αυτοδιάθεσης (ανεξαρτησία, δημοψήφισμα) ήταν σχετικά περιορισμένη. Τελειώνοντας αυτές τις εισαγωγικές παρατηρήσεις, σημειώνουμε πως η αποκλειστική εστίαση σε εξωτερικούς δρώντες γίνεται, διότι το κίνημα των Παπούα δεν κατόρθωσε να συγκροτήσει ισχυρές συμμαχίες με εσωτερικούς δρώντες, ακόμα και με το κίνημα του Ατσέχ. Εξαιρεση αποτελεί η αρχική περίοδος της προεδρίας Wahid, κατά την οποία ο ίδιος ο πρόεδρος της χώρας έτεινε ευήκοα ώτα στη δυσарέσκεια των Παπούα και με ορισμένες κινήσεις υψηλού συμβολισμού (αλλά και χρηματοδότηση της 2^η Εθνικής Συνέλευσης) έδειξε ακόμα και να ενστερνίζεται κάποια από τα αιτήματα του γηγενούς κινήματος· όμως, η περίοδος αυτή έμελλε να αποτελέσει μια παρένθεση ενός περίπου έτους στη στάση των κρατικών ελίτ. Η κυρίαρχη («κοσμική» εθνικιστική) στάση απέναντι στη Δ. Παπούα φαίνεται ότι είχε την αποδοχή του ευρύτερου πληθυσμού: σε έρευνα που διενεργήθηκε μεταξύ κατοίκων της Τζακάρτα την περίοδο της κορύφωσης της κινητοποίησης στη Δ. Παπούα

(2000) η μεγάλη πλειοψηφία ήταν αρνητική απέναντι στο κίνημα αυτοδιάθεσης και υποστήριζε τη θέση της κυβέρνησης για διατήρηση του ενιαίου χαρακτήρα του κράτους (ICG, 2001, σ.18). Το δημοκρατικό κίνημα της περιόδου φαίνεται ότι αγνοούσε σε μεγάλο βαθμό τα τεκταινόμενα στη Δ. Παπούα, εκτός από κάποιες οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Stanley, 2001), ή, όπως είδαμε, κάποιες μικρές φοιτητικές οργανώσεις. Τα επόμενα χρόνια το ζήτημα της Δ. Παπούα εισήλθε στη δημόσια ατζέντα και μπορεί κανείς να εντοπίσει απόψεις που επέκριναν την κυβέρνηση για τον τρόπο εφαρμογής της Ειδικής Αυτονομίας και τη δράση του στρατού. Όμως, όπως είναι εν πολλοίς αναμενόμενο, τέτοια κριτική πολύ σπάνια έθιγε το ζήτημα της ενσωμάτωσης της Δ. Παπούα, τη δεκαετία του 1960, και τη διεκδίκηση νέας έκφρασης της συλλογικής βούλησης των Παπούα (ICG, 2006β, σ.7-8). Συμπερασματικά, *το κίνημα αυτοδιάθεσης στερούνταν ισχυρών συμμάχων, εσωτερικών και εξωτερικών.*

Είναι γεγονός ότι η επίσημη υποστήριξη της διεκδίκησης μιας νέας, αμερόληπτης άσκησης του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση από τους Παπούα, περιορίζεται σε κάποια μικρά κράτη του Ειρηνικού (Βανουάτου, Ναούρου, Τουβαλού) (ICG, 2006β, σ.8). Το 2000 στο Φόρουμ των Νήσων του Ειρηνικού εκπρόσωποι του Presidium συμμετείχαν ως μέλη της αντιπροσωπείας του κράτους Ναούρου, ενώ το κράτος αυτό μαζί με το Βανουάτου υποστήριξαν τους Παπούα στη σύνοδο του Ο.Η.Ε. το 2000. Τα επόμενα χρόνια, όμως, η συμμετοχή αντιπροσωπείας των Παπούα στο Φόρουμ δεν κατέστη εφικτή για λόγους όπως η αντίθεση της Αυστραλίας και της ΠΝΓ, η κυβερνητική αλλαγή στο Ναούρου, η συμμετοχή της Ινδονησίας σε κάποιες διασκέψεις κλπ. Ανάλογη αντίδραση της ΠΝΓ, η οποία θεωρεί συντελεσμένη την αυτοδιάθεση των Παπούα, εμπόδισε τη συμμετοχή αντιπροσωπείας από τη Δ. Παπούα σε συναντήσεις του διακυβερνητικού οργανισμού των μελανησιακών κρατών (Melanesian Spearhead Group) (ICG, 2001, σ.16, Jones, 2005α, 2005β, RNZI, 2008γ). Πέρα από τις τρεις αυτές κυβερνήσεις, λοιπόν, καμιά άλλη κυβέρνηση ή διεθνής οργανισμός δεν υποστηρίζει το αίτημα των Παπούα για αυτοδιάθεση (ICG, 2006β, σ.8). Οι λόγοι της μη υποστήριξης από ξένες κυβερνήσεις είναι παρόμοιοι με αυτούς που ίσχυαν και κατά την πρώτη φάση του κινήματος: μπορεί το επιχείρημα περί αυτοδιάθεσης να ήταν ισχυρότερο πλέον (μετά και την εντεινόμενη αναγνώριση της διαβλητότητας της Πράξης Ελεύθερης Επιλογής, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω) και να συνέτρεχαν «συναισθηματικοί» λόγοι για τα «μελανησιακά» κράτη, όμως οι αιτίες που

αφορούσαν την απουσία σημαντικών συμφερόντων και την τήρηση των διεθνών αρχών συνέχισαν να υφίστανται.

Ωστόσο, το αίτημα αυτό έχει κάποια διεισδυτικότητα σε ιεραρχικά χαμηλότερους πολιτικούς δρώντες (κυρίως βουλευτές). Το 2005 τριάντα επτά μέλη του αμερικάνικου Κογκρέσου πρώτα υπέγραψαν επιστολή προς την αμερικανίδα Υπουργό Εξωτερικών και τον Γ.Γ. του ΟΗΕ ζητώντας τους να στηρίξουν το δικαίωμα των Παπούα στην αυτοδιάθεση (επιπλέον, από τον δεύτερο την αναθεώρηση του ρόλου του ΟΗΕ στη διαδικασία που οδήγησε στην Πράξη Ελεύθερης Επιλογής) και εν συνεχεία επιχείρησαν να συμπεριλάβουν ανάλογη παράγραφο σε νομοσχέδιο. Αν και αυτό δεν επετεύχθη, το αίτημά τους και η φρασεολογία που μετήλθαν αποτέλεσαν ευθεία στήριξη στην εθνικιστική διεκδίκηση των Παπούα, κάτι που προκάλεσε ενθουσιασμό μεταξύ των γηγενών, σύμφωνα με αναφορές (και τα ακριβώς αντίθετα συναισθήματα στην κυβέρνηση) (Associated Press, 2005, ICG, 2006β, σ.8, The Jakarta Post, 2005β, West Papua Report March 2005). Παρόμοιου περιεχομένου ήταν η επιστολή που έστειλαν 88 βουλευτές της ιρλανδικής βουλής (σχεδόν τα μισά μέλη της) στον Γ.Γ. του ΟΗΕ το 2004 (ICG, 2006β, σ.8) και η γραπτή δήλωση μικρού αριθμού ευρωβουλευτών τον Νοέμβριο του 2006 (Free West Papua, 2006). Στη Βρετανία το 2006 συγκροτήθηκε διακομματική κοινοβουλευτική ομάδα (*all-party parliamentary group*) για τη Δ. Παπούα με συμμετοχή 20 βουλευτών. Στην Αυστραλία, δύο μικρά κόμματα (Πράσινοι, Αυστραλοί Δημοκράτες) έχουν υποστηρίξει την αυτοδιάθεση των Παπούα (ICG, 2006β, σ.8). Το 2008 ιδρύθηκε η οργάνωση «International Parliamentarians for West Papua» (IPWP) με σκοπό τον συντονισμό της δράσης μελών διαφόρων κοινοβουλίων προς την κατεύθυνση της «δίκαιης επίλυσης» της σύγκρουσης μέσω της «ελεύθερης και δημοκρατικής» άσκησης του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση⁴⁷⁶. Η συγκρότηση της οργάνωσης έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από τους ακτιβιστές του κινήματος στη Δ. Παπούα· ως σήμερα περίπου 60 βουλευτές από διάφορες χώρες έχουν υπογράψει τη διακήρυξη της οργάνωσης⁴⁷⁷ (IPWP, 2008α, 2008β, Robinson, 2009, Tebay, 2009, σ.11). Οι παραπάνω κινήσεις υποστήριξης της διεκδίκησης εθνικής αυτοδιάθεσης μπορεί να μην είναι αμελητέες,

⁴⁷⁶ Παρόμοιους στόχους έχει και η οργάνωση «International Lawyers for West Papua» (ILWP) που ιδρύθηκε το 2009 (Robinson, 2009).

⁴⁷⁷ Στην ιστοσελίδα της οργάνωσης φαίνονται οι υπογραφές βουλευτών από τη Βρετανία (οι οποίες είναι και οι περισσότερες, καθώς εκεί εδρεύει η οργάνωση), τη Σουηδία, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, την Τσεχία, την ΠΝΓ, το Βανουάτου, την Ολλανδία, τη Φιλανδία, την Ελβετία και τη βουλή της Σκωτίας (IPWP, 2008β).

όμως πολιτικά είναι μάλλον περιθωριακές, υπό την έννοια ότι δεν υιοθετούνται από οργανισμούς και κυβερνήσεις, οι οποίες δεν αμφισβητούν την εδαφική ακεραιότητα της Ινδονησίας (όπως άλλωστε απαιτούν οι μεταπολεμικές διεθνείς νόρμες). Παρ' όλα αυτά, η πολιτική στήριξη αυτή ενσωματώνει ένα επιχείρημα, το οποίο τη μετά Σουχάρτο περίοδο έχει αποκτήσει ευρύτερη αποδοχή, αν και όχι με επίσημο τρόπο από πολιτικές ηγεσίες: ότι δηλαδή η διαδικασία που οδήγησε στην ενσωμάτωση της Δ. Παπούα στην Ινδονησία ήταν κατάφωρα χαλκευμένη και στρεβλή. Ενδεικτικά, έχουμε ήδη αναφερθεί στην ολλανδική έκθεση, μετά από παραγγελία του ίδιου του ολλανδικού κοινοβουλίου, η οποία καταλήγει πέραν πάσης αμφιβολίας στο παραπάνω συμπέρασμα. Παλαιότεροι αξιωματούχοι του ΟΗΕ που είχαν εμπλακεί με κάποιον τρόπο στην Πράξη Ελεύθερης Επιλογής την έχουν χαρακτηρίσει «συγκάλυψη» (ICG, 2006β, σ.8). Επιπλέον, η βρετανίδα υπουργός Symons σε κοινοβουλευτική ομιλία της το 2004 παραδέχτηκε πως κατά την Πράξη Ελεύθερης Επιλογής οι συμμετέχοντες «εν πολλοίς εξαναγκάστηκαν» να ψηφίσουν την ενσωμάτωση στην Ινδονησία (Samuelson, 2008). Η παραδοχή αυτή ενδυναμώνει τη βάση της επιχειρηματολογίας του εθνικιστικού κινήματος και αντιστοίχως υπονομεύει την πάγια ινδονησιακή θέση πως οι Παπούα έχουν ασκήσει νόμιμα και αμετάκλητα το δικαίωμα στην εθνική αυτοδιάθεση· η έντονη ενόχληση των ινδονησιακών κυβερνήσεων από την ανακίνηση αυτού του ζητήματος και η άρνησή τους να τεθεί σε διαβούλευση υποδεικνύουν και τον ζωτικό χαρακτήρα της ερμηνείας αυτού του ιστορικού ζητήματος.

Εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις διεθνούς εμπλοκής στην αποσχιστική διένεξη της Δ. Παπούα, διάφοροι εξωτερικοί δρώντες έχουν ασχοληθεί εξίσου – ή και περισσότερο – με άλλες πτυχές της σύγκρουσης, κυρίως τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας. Ενδεικτικά, σε επίπεδο κυβερνήσεων, ο πρωθυπουργός της Ν. Ζηλανδίας, μετά από συνάντησή του με εκπρόσωπο του Presidium στα τέλη του 2000, προσφέρθηκε να αναλάβει ρόλο διαμεσολαβητή στα πλαίσια της ενθάρρυνσης του διαλόγου μεταξύ Παπούα και κεντρικής κυβέρνησης, για τη διερεύνηση μιας λύσης αυτονομίας. Έξι μήνες μετά, καθώς ανέκαμψε η καταστολή στη Δ. Παπούα, ο Αυστραλός υπουργός Εξωτερικών δήλωσε ότι επάνοδος στις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που είχαν σημειωθεί λίγα χρόνια πριν στο Αν. Τιμόρ θα «εξόργιζαν» τη διεθνή κοινότητα, ενώ εκπρόσωπος της κυβέρνησης των ΗΠΑ δήλωνε πως η υποστήριξη προς την εδαφική ακεραιότητα της Ινδονησίας δεν συνεπαγόταν αποδοχή της

σκληρής καταστολής στο Ατσέχ και τη Δ. Παπούα (ICG, 2001, σ.16). Αυτή η στάση έναντι της Ινδονησίας από τις ΗΠΑ και την Αυστραλία - δύο εκ των σημαντικότερων συμμάχων της Ινδονησίας κατά την περίοδο της Νέας Τάξης - πρέπει να κατανοηθεί στα πλαίσια της διατάραξης των σχέσεων τους μετά τα γεγονότα στο Αν. Τιμόρ, η οποία διήρκεσε μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 2000· και στις δύο περιπτώσεις ζητήματα που σχετίζονταν με τη Δ. Παπούα και το αποσχιστικό κίνημα έπαιξαν ρόλο στη διατήρηση των επιδεινωμένων σχέσεων κατ' αυτό το διάστημα⁴⁷⁸. Ακόμα και μετά, όμως, την αποκατάσταση των διμερών σχέσεων της Ινδονησίας με τις ΗΠΑ και την Αυστραλία, οι δύο αυτές χώρες συνέχιζαν να θέτουν σε διάφορες περιστάσεις ζητήματα, όπως η εκτεταμένη παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων (σε αρκετές περιπτώσεις αφορούσαν γηγενείς της Δ. Παπούα, π.χ. φυλακίσεις ακτιβιστών) και η ατιμωρησία των δραστών, η ελλιπής εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, οι περιορισμοί στην πρόσβαση μέσων

⁴⁷⁸ Οι ΗΠΑ περιόρισαν τη στρατιωτική συνεργασία τους με τον ινδονησιακό στρατό αρχικά το 1991, μετά την γνωστή ως «σφαγή του Dili» στο Αν. Τιμόρ, ενώ επέβαλαν πλήρες εμπάργκο όπλων και παύση της στρατιωτικής βοήθειας/συνεργασίας μετά τα γεγονότα του 1999 στην ίδια περιοχή. Σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της διμερούς κρίσης έπαιξε η δολοφονία το 2002 δύο αμερικανών δασκάλων που εργάζονταν στη Freeport (συγκεκριμένα δίδασκαν σε σχολείο της εταιρείας για τα παιδιά των αμερικανών εργαζομένων της). Τελικά το ινδονησιακό δικαστήριο καταδίκασε μια ένοπλη ομάδα γηγενών (συνδεδεμένη με την OPM υποτίθεται), παρότι τόσο οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο και αναφορές των ίδιων των αμερικανικών υπηρεσιών έκαναν λόγο για ανάμειξη στελεχών του ινδονησιακού στρατού. Σε κάθε περίπτωση το ζήτημα για κάποια χρόνια ήταν ψηλά στην ατζέντα των ΗΠΑ σχετικά με την Ινδονησία και η απαίτηση για δικαστική διερεύνησή του χρησιμοποιήθηκε ως μοχλός πίεσης για την άρση του εμπάργκο. Πράγματι, η αποκατάσταση των αμερικανο-ινδονησιακών στρατιωτικών σχέσεων (στα τέλη του 2005) ανακοινώθηκε λίγο μετά την περάτωση της δίκης για το περιστατικό. Πάντως, η αποκατάσταση αυτή φαίνεται να σχετίζεται περισσότερο με την καταστολή της δράσης ισλαμιστικών τρομοκρατικών ομάδων από την ινδονησιακή κυβέρνηση και τη σχετιζόμενη σημασία που είχε η χώρα (κατά τις ΗΠΑ) για τον «πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία» (Kirksey και Harsono, 2008, Lloyd Parry, 2005, Powell, 2005, Republika, 2004, Siboro και Hotland, 2005). Αναφορικά με την Αυστραλία, η κυβέρνηση της χώρας διέκοψε τις στρατιωτικές σχέσεις με τις ειδικές δυνάμεις της Ινδονησίας μετά τη δράση τους στο Αν. Τιμόρ το 1999· επιπλέον, η Αυστραλία ήταν ο κύριος διεθνής εισηγητής της πρότασης για διενέργεια δημοψηφίσματος και συμμετείχε με τα περισσότερα στρατεύματα στην ειρηνευτική δύναμη που έστειλε ο ΟΗΕ στην περιοχή. Το πρώτο μισό του 2006 σημαδεύτηκε από τη σημαντική κρίση στις αυσταλο-ινδονησιακές σχέσεις, λόγω της υπόθεσης 43 γηγενών από τη Δ. Παπούα οι οποίοι έφτασαν με βάρκα στις ακτές της Αυστραλίας ζητώντας πολιτικό άσυλο. Η ινδονησιακή κυβέρνηση εξ αρχής ζήτησε να σταλούν πίσω οι αιτούντες άσυλο, θεωρώντας ότι το αντίθετο θα σήμαινε αποδοχή από τις αυστραλιανές αρχές των καταγγελιών τους, ότι διατρέχουν κίνδυνο λόγω της πολιτικής δράσης τους. Ακόμα και η απόφαση των αρμόδιων αυστραλιανών αρχών να χορηγηθεί στους 43 προσωρινή άδεια παραμονής εξόργισε την ινδονησιακή κυβέρνηση, που θεώρησε την απόφαση αμφισβήτηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ινδονησίας, και ο πρόεδρος Υυδχογοπο ανακάλεσε τον πρέσβη της χώρας από την Καμπέρα. Τελικά, οι σχέσεις εξομαλύνθηκαν σύντομα και οι δύο χώρες υπέγραψαν τη νέα στρατιωτική συμφωνία, που είχε ήδη δρομολογηθεί και διεκόπη από τις παραπάνω εξελίξεις. Στη συμφωνία περιλαμβάνεται και ρητή δέσμευση, έπειτα από απαίτηση της Ινδονησίας, περί μη αμφισβήτησης της εδαφικής ακεραιότητας του άλλου κράτους και μη υποστήριξης ατόμων που δρουν με τέτοιους σκοπούς. Η αναφορά αυτή, όπως πολλοί αναλυτές παρατήρησαν, αφορά σχεδόν αποκλειστικά τη Δ. Παπούα και εμμέσως δεσμεύει ή έστω αποτρέπει τις αυστραλιανές αρχές από μελλοντική αποδοχή αιτημάτων χορήγησης ασύλου σε Παπούα (Allard, 2006α, 2006β, Fernandes, 2006, Forbes, 2006, Powell, 2005, The Age, 2006, Walters, 2006, White, 2006).

ενημέρωσης στη Δ. Παπούα⁴⁷⁹ (Australian Department of Foreign Affairs and Trade, 2009, U.S. Embassy [Jakarta], 2008).

Η επικέντρωση στη στάση κυβερνήσεων και άλλων θεσμικών φορέων γίνεται επειδή είναι αυτοί οι δρώντες που δυνητικά μπορούν να παίξουν σημαντικότερο ρόλο σε περιπτώσεις αποσχιστικών κινήσεων, όπως της Δ. Παπούα. Πάντως, δε θα πρέπει να παραγνωριστεί ο ρόλος διαφόρων οργανώσεων του εξωτερικού που στήριξαν τις διεκδικήσεις των Παπούα με τον έναν ή άλλο τρόπο⁴⁸⁰, των οργανώσεων δηλαδή που σύμφωνα με την ορολογία της θεωρίας κινητοποίησης πόρων ανήκουν στους «συνειδητούς οπαδούς» του κινήματος. Οι οργανώσεις αυτές έχουν συμβάλει σημαντικά στη δημοσιοποίηση του ζητήματος της Δ. Παπούα και αρκετές από τις προαναφερθείσες κινήσεις βουλευτών οφείλονται στη δική τους ενημέρωση και πίεση. Αυτές οι οργανώσεις μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες: Πρώτον, στις οργανώσεις αλληλεγγύης που στηρίζουν όλο το εύρος των διεκδικήσεων του κινήματος των Παπούα, συμπεριλαμβανομένης αυτής περί εθνικής αυτοδιάθεσης (Bonay και McGrory, 2004, σ.449). Αυτές οι οργανώσεις συνεργάζονται με δίκτυα της κατά τόπους διασπορικής κοινότητας των Παπούα ή τις συμπεριλαμβάνουν στις δομές τους. Οι σημαντικότερες οργανώσεις ή «εκστρατείες» που δραστηριοποιούνται σε διάφορες χώρες είναι οι West Papuan Action Network (WPAN) και Free West Papua Campaign, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε «δυτικές» κυρίως χώρες, όπως η Βρετανία, η Ιρλανδία, η Ολλανδία, το Βέλγιο, η Γερμανία, οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Νέα Ζηλανδία· ισχυρή επίσης είναι η Australia West Papua Association (AWPA), η οποία έχει παραρτήματα σε μια σειρά από πόλεις της Αυστραλίας, χώρας με σημαντικό αριθμό υποστηρικτών, σχετικά μεγάλη διασπορική κοινότητα και η οποία επιδεικνύει μεγάλο δημοσιογραφικό και ερευνητικό ενδιαφέρον για τις πολιτικές συνθήκες στη Δ. Παπούα. Μια δεύτερη κατηγορία οργανώσεων, κυρίως ΜΚΟ, έχουν κυρίως

⁴⁷⁹ Όπως έχουμε πει, οι απαγορεύσεις και περιορισμοί πρόσβασης στη Δ. Παπούα αφορούσαν όχι μόνο ξένα ΜΜΕ αλλά και ξένες οργανώσεις (ανθρωπιστικές, ανθρωπίνων δικαιωμάτων), ακόμα και ξένους αξιωματούχους και διπλωμάτες. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ως προς το τελευταίο αυτή την περίοδο αποτελεί η επίσκεψη του Επὶ Faleomanaega (τέλη 2007), του εκπροσώπου της Αμερικανικής Σαμόα στη Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ, ο οποίος είχε πρωτοστατήσει στις προαναφερθείσες κινήσεις στήριξης του κινήματος των Παπούα από μέλη του αμερικανικού Κογκρέσου· ο Faleomanaega ήταν ο πρώτος Αμερικανός βουλευτής που επισκεπτόταν τη Δ. Παπούα μετά από περίπου δέκα χρόνια. Λίγους μήνες πριν συναντήθηκε με τον Ινδονήσιο πρόεδρο στην Τζακάρτα και συζήτησαν για την κατάσταση στη Δ. Παπούα, όμως τότε η κυβέρνηση του είχε αρνηθεί την είσοδο στην περιοχή για λόγους (εθνικής) ασφάλειας (Dhyatmika και Tjahjono, 2007).

⁴⁸⁰ Για κάποια συγκεντρωτικά στοιχεία σχετικά με τέτοιες οργανώσεις, βλέπε τις ιστοσελίδες Free West Papua (<http://www.freewestpapua.org/index.php/links/solidarity>) και West Papua Action Network, US (<http://wpan.wordpress.com/>).

θεματική εστίαση (π.χ. ανθρώπινα δικαιώματα, περιβάλλον) και όχι γεωγραφική, δηλαδή δεν ασχολούνται αποκλειστικά με τη Δ. Παπούα (αλλά π.χ. ευρύτερα με την Ινδονησία ή τους ιθαγενείς λαούς). Κάποιες τέτοιες οργανώσεις είναι οι TAPOL (Βρετανία), ETAN (ΗΠΑ), Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk (Γερμανία), Friends of Peoples Close to Nature, Survival International, Mines and Communities. Κάποιες από αυτές τις οργανώσεις συχνά συντονίζουν τη δράση τους με τις οργανώσεις της πρώτης κατηγορίας, πρωτίστως, όμως, προβάλλουν μέσω δελτίων τύπου, ιστοσελίδων, ηλεκτρονικών λιστών, λεπτομερών εκθέσεων επιμέρους ζητήματα (παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στέρηση πολιτικών ελευθεριών, ρόλος Freeport και άλλων μεγάλων εταιρειών εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, απειλή ιθαγενούς τρόπου ζωής) και δε στηρίζουν ανοιχτά την επιδίωξη της εθνικής αυτοδιάθεσης (χωρίς φυσικά – στις περισσότερες περιπτώσεις – να διάκινεται αρνητικά προς αυτήν). Η ινδονησιακή κυβέρνηση θεωρεί συλλήβδην όλες αυτές τις διεθνείς οργανώσεις ως υποστηρικτές της απόσχησης της Δ. Παπούα (Kingsbury, 2006), κάτι που βεβαίως την εξυπηρετεί στο να παρακάμπτει τις συγκεκριμένες καταγγελίες για εγκληματική συμπεριφορά των δυνάμεων ασφαλείας, πολιτικές διώξεις, διαφθορά, ανεξέλεγκτη οικονομική εκμετάλλευση κλπ· γενικώς, είναι εξαιρετικά καχύποπτη απέναντι στις έξωθεν «παρεμβάσεις», θεωρώντας σχεδόν κάθε έκφραση ανησυχίας και κριτικής από το εξωτερικό (από επιστημονικές έρευνες ως τις προαναφερθείσες παρεμβάσεις βουλευτών από διάφορες χώρες) ως ανάμειξη σε εσωτερικά της ζητήματα και αμφισβήτηση της εδαφικής της ακεραιότητας⁴⁸¹.

Συμπερασματικά, η μετά Σουχάρτο περίοδος του εθνικιστικού κινήματος της Δ. Παπούα χαρακτηρίζεται από α) τη σημαντική αύξηση του διεθνούς ενδιαφέροντος για τα τεκταινόμενα στη Δ. Παπούα, β) τη συγκρότηση ενός καθόλου αμελητέου δικτύου πολιτικής αλληλεγγύης σε διάφορες «δυτικές» χώρες, τόσο στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών όσο και «χαμηλών» πολιτικών

⁴⁸¹ Αυτή η στάση της ινδονησιακής κυβέρνησης επιβεβαιώνεται από την διαρρεύσασα μυστική αναφορά του στρατού. Σε αυτήν υπάρχουν πλήρεις λίστες βουλευτών από διάφορες χώρες, που έχουν υπογράψει ψηφίσματα ή επιστολές διαμαρτυρόμενοι για την κατάσταση στη Δ. Παπούα, πανεπιστημιακοί ερευνητές και δημοσιογράφοι που έχουν ασχοληθεί με διάφορες πτυχές του ζητήματος, επικεφαλής οργανώσεων αλληλεγγύης ή άλλες προσωπικότητες που έχουν επικρίνει την πολιτική καταπίεση και την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ· σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις οι παραπάνω κατηγοριοποιούνται συλλήβδην ως «υποστηρικτές των αποσχιστών Παπούα», κάτι που προφανώς είναι ανακριβές (*Anatomy of Papuan Separatists*, 2011, σ.57-62, Elmslie *et al*, 2011, σ.15). Αυτή η κατηγοριοποίηση είναι ενδεικτική της κυρίαρχης ινδονησιακής αντίληψης όχι μόνο για τον ρόλο εξωτερικών δρώντων σε σχέση με τη διένεξη στη Δ. Παπούα, αλλά και για την ευρύτερη αντιμετώπιση του ζητήματος ως πρωτίστως ζητήματος εθνικής ασφάλειας και κρατικής ακεραιότητας.

κύκλων, γ) την εντατικότερη παρακολούθηση (*monitoring*) των τεκταινομένων από ΜΚΟ διαφόρων προσανατολισμών και την πίεση που αυτές ασκούν στην ινδονησιακή κυβέρνηση μέσω της δημοσιοποίησης και στηλίτευσης διαφόρων πρακτικών και παραλείψεων της, και δ) την αδύναμη στήριξη της διεκδίκησης εθνικής αυτοδιάθεσης από το κίνημα των Παπούα εκ μέρους κυβερνήσεων και διεθνών οργανισμών, παρά τη διευρυνόμενη αναγνώριση του αθέμιτου τρόπου ενσωμάτωσης της περιοχής στην Ινδονησία και της καταστρεπτικής για τους γηγενείς διακυβέρνησης της Νέας Τάξης.

- *Εσωτερική νομιμοποίηση*: Είδαμε λίγο παραπάνω τις πολιτικές στάσεις που διαμορφώθηκαν εντός των ελίτ των Παπούα αυτή την περίοδο · είπαμε πως η μεγάλη πλειοψηφία των ελίτ υιοθετεί εθνικιστικές στάσεις, με την ευρύτερη έννοια (ανεξαρτησία ή εκτεταμένη αυτονομία), και έχει με τον έναν ή άλλο τρόπο εμπλακεί στο κίνημα αυτοδιάθεσης. Εδώ θα εξετάσουμε εν συντομία τις στάσεις που διαμορφώθηκαν στο εσωτερικό των ευρύτερων στρωμάτων των γηγενών απέναντι στο κίνημα, αν και ο εντοπισμός λεπτών διαφοροποιήσεων, όπως στην περίπτωση των ελίτ, είναι σαφώς δυσκολότερος. Θα πρέπει να ξεκινήσουμε αυτή την εξέταση από τη βασική διαπίστωση που κάνουν ή υπαινίσσονται σχεδόν όλες οι έρευνες και μελέτες της σχετικής βιβλιογραφίας, ότι δηλαδή η πολύ μεγάλη πλειοψηφία του γηγενούς πληθυσμού είναι σαφώς αρνητικά διακείμενη απέναντι στην ινδονησιακή εξουσία και επιθυμεί την ανεξαρτησία της Δ. Παπούα. Η αντίληψη αυτή μαζικοποιήθηκε, όπως είδαμε, κατά την περίοδο της Νέας Τάξης, στη βάση της εξωτερικά καθορισμένης και τελικά έκνομης ενσωμάτωσης της περιοχής στην Ινδονησία και, πρωτίστως, μετά τις τραυματικές εμπειρίες από τη διακυβέρνηση του καθεστώτος Σουχάρτο. Έχουμε ήδη αναφερθεί στη μοναδική (απ' ό,τι φαίνεται) δημοσκοπήση που έχει αποπειραθεί να αποτιμήσει την υποστήριξη των Παπούα προς τον στόχο της ανεξαρτησίας, από την οποία προκύπτει με έμμεσο και επισφαλή τρόπο ένα ποσοστό της τάξης του 75%⁴⁸². Επιπλέον, η ορμητική πολιτική κινητοποίηση των γηγενών κατά την περίοδο του ανοίγματος των πολιτικών ευκαιριών, αλλά και η επανεμφανιζόμενη σε συχνά διαστήματα συλλογική δράση του κινήματος, η οποία φαίνεται να είναι σχετικά μαζική υπό τις δεδομένες

⁴⁸² Όπως έχουμε σημειώσει, η σχετική ερώτηση δεν αναφέρεται ρητά στην υποστήριξη της ανεξαρτησίας αλλά στη γνώση της ύπαρξης αυτού του στόχου (IFES, 2003, σ.17). Σε διάφορους, πάντως, πρέπει να έχει δημιουργηθεί η εντύπωση ότι το εύρημα της έρευνας αφορά στη στοίχιση πίσω από τον εθνικιστικό στόχο· για παράδειγμα, ο Hummel (2005) σε προσωπική συνέντευξη μας ανέφερε πως το «75% των Παπούα είναι υπέρ της ανεξαρτησίας», έχοντας προφανώς κατά νουν αυτή τη δημοσκοπήση.

πολιτικές συνθήκες, αποτελούν ενδείξεις μιας πλατιάς υποστήριξης προς τον εθνικιστικό στόχο. Βεβαίως, αυτό δεν μπορεί να αποδειχθεί πέραν κάθε αμφιβολίας, καθώς υπάρχει το ενδεχόμενο – όπως άλλωστε σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις συλλογικής κινητοποίησης – η ένταση, η πυκνότητα και η μαχητικότητα της μαζικής διεκδικητικής δράσης να μην έχει αναγκαστικά την υποστήριξη της κοινωνικής πλειοψηφίας (εν προκειμένω των γηγενών της Δ. Παπούα), αλλά να αποτελεί έκφραση ενός μειοψηφικού πλην ριζοσπαστικοποιημένου τμήματός της. Αν και η παρακολούθηση της βιβλιογραφίας και της ειδησεογραφίας γύρω από τη Δ. Παπούα δεν οδηγεί σε ένα τέτοιο συμπέρασμα, θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε κατά το δυνατόν αυτό το ερώτημα διερευνώντας τη νομιμοποίηση και απήχηση της εθνικιστικής ηγεσίας, καθώς και την ύπαρξη διαφοροποιήσεων εντός των γηγενών «μαζών» σχετικά με την ανεξαρτησία ή την αυτονομία.

Αναφορικά με το *Presidium*, είδαμε πως υπήρχε κάποια δυσαρέσκεια λόγω της υποεκπροσώπησης των ορεινών φυλών· επιπλέον, ο *Eluay*, αν και φαίνεται ότι στηριζόταν από την πλειοψηφία της οργάνωσης και των υποστηρικτών του ευρύτερου κινήματος, είχε αντιπάθειες τόσο μεταξύ των διανοουμένων όσο και μεταξύ ορισμένων από τις ορεινές φυλές. Πέρα από αυτές τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, πάντως, η ηγεσία του *Presidium*, δηλαδή το 22μελές Συμβούλιό του, πρώτον, προήλθε από δύο μαζικές «εθνοσυνελεύσεις», οι οποίες ήταν συνειδητά πλουραλιστικές στη σύνθεσή τους (βλέπε παρακάτω στον μηχανισμό της *μεσιτείας*), και, δεύτερον, εξέφρασε τη σχεδόν ομόθυμη βουλή τους για επιδίωξη της ανεξαρτησίας. Έτσι, η ανάδειξή της μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες με πλατιά συμμετοχή (είπαμε ότι στη 2^η Εθνική Συνέλευση συμμετείχαν τουλάχιστον 3.000-5.000) και η αντιστοίχησή της με το λαϊκό αίσθημα στο επίπεδο των επιδιώξεων σήμαιναν πως η ηγεσία του *Presidium* ήταν εν πολλοίς νομιμοποιημένη και απολάμβανε σημαντικής στήριξης (ICG, 2001, σ.14, King, 2004, σ.38). Επιπλέον, ένας τρίτος παράγοντας που συνετέλεσε στην ενίσχυση της νομιμοποίησης του *Presidium* ήταν πως αποτελούσε μια οργάνωση με εθνικό χαρακτήρα (ICG, 2001, σ.14)· παρότι σε ένδειξη καλής θέλησης προβλεπόταν και η συμμετοχή εκπροσώπων των μεταναστών στην οργάνωση (McGibbon, 2004β, σ.31), το *Presidium* απαρτιζόταν σχεδόν αποκλειστικά από γηγενείς. Αποτελούσε – στη συνείδηση όλων – οργάνωση των Παπούα, ενώ ήταν η πρώτη *νόμιμη πολιτική* οργάνωση με εθνικά χαρακτηριστικά από τη στιγμή που η ινδονησιακή κυβέρνηση άρχισε να διοικεί τη Δ. Παπούα. Σε αντίθεση με τον γηγενή χαρακτήρα

του Presidium, η τοπική βουλή εκείνη την περίοδο αποτελούνταν κατά πλειοψηφία από μετανάστες (ο πληθυσμός των οποίων τότε ήταν περίπου 35%) (ICG, 2001, σ.14)· αλλά και το 2008, από τους έντεκα εκπροσώπους της περιφέρειας στην εθνική συνέλευση μόλις τέσσερις είχαν γεννηθεί στη Δ. Παπούα⁴⁸³ (McBeth, 2008). Η εμπεδωμένη από την περίοδο της Νέας Τάξης κυριαρχία των μεταναστών στην τοπική βουλή, η ραγδαία αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού, που πλέον προσέδιδε επίφαση αντιπροσωπευτικότητας στην πολιτική ισχύ τους, καθώς και τα θεσμικά εμπόδια στη συγκρότηση τοπικών κομμάτων, είναι παράγοντες που εξηγούν σε μεγάλο βαθμό γιατί οι πολιτικές στάσεις και διεκδικήσεις των Παπούα δεν εκδηλώθηκαν μέσα από θεσμικούς και κομματικούς διαύλους αλλά μέσα από εθνοτικές οργανώσεις, όπως το Presidium (αργότερα το DAP και η WPNCL). Απόκλιση ηγεσίας/ελίτ και «μαζών» παρατηρούνταν όχι ως προς τον στόχο αλλά ίσως ως προς τον προσδοκώμενο χρόνο επίτευξης, καθώς οι ακτιβιστές και υποστηρικτές εμφανίζονταν ενθουσιώδεις και απόλυτοι για την επικείμενη επίτευξη της ανεξαρτησίας· πρέπει να ήταν, όμως, σχετικά πιο απομακρυσμένοι πολιτικά από το τμήμα των γηγενών ελίτ που περιγράψαμε ως «πραγματιστές».

Η πολιτική της Ειδικής Αυτονομίας με όσα ακολούθησαν (κυρίως αναφερόμαστε στη διαίρεση της περιφέρειας) δημιούργησε κάποιες εντάσεις μεταξύ των ευρύτερων στρωμάτων των γηγενών, που στηρίζαν το κίνημα αυτοδιάθεσης, και κυρίως μεταξύ των στρωμάτων αυτών και των ελίτ (ή τμήματος των ελίτ)· εν γένει, πάντως, δεν έχει δημιουργηθεί κάποιο σοβαρό χάσμα μεταξύ ελίτ και μαζών, όπως θα δούμε. Κατ' αρχάς, έχουμε αναφέρει πως για την πλειοψηφία των ακτιβιστών και υποστηρικτών του κινήματος η αυτονομία συνιστούσε εξ αρχής έναν επώδυνο συμβιβασμό, με βάση τις προσδοκίες που είχαν καλλιεργηθεί κατά την «Άνοιξη των Παπούα»· επιπλέον, θεωρούσαν - βασιζόμενοι στην κυρίαρχη γηγενή κατανόηση της εμπειρίας της ινδονησιακής διακυβέρνησης ως μιας ιστορίας εξαπάτησης και καταπίεσης - ότι η Τζακάρτα δεν ήταν ειλικρινής στις προθέσεις της. Ακόμη, είδαμε πως η αντίδραση στην Ειδική Αυτονομία και τις διάφορες πτυχές της έχει αποτελέσει την πλαisiώση πολλαπλών συλλογικών δράσεων διαμαρτυρίας και διεκδίκησης στη Δ. Παπούα. Η δυσaráσκεia των γηγενών αποτυπώνεται και σε μια έρευνα του 2006: πέντε χρόνια μετά την ψήφιση του Νόμου, μόλις το 14% των γηγενών δήλωνε ευχαριστημένο από την εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, σε

⁴⁸³ Στο τοπικό (δηλαδή περιφερειακό) κοινοβούλιο ο αριθμός των γηγενών και των μεταναστών αντιπροσώπων ήταν περίπου ίσος, κάτι που προσέγγιζε τη σύνθεση του συνολικού πληθυσμού της περιφέρειας.

αντίθεση με το 75% των δυσареσθημένων (TAPOL, 2006γ). Βέβαια, η μη ικανοποίηση από την *εφαρμογή* της Ειδικής Αυτονομίας δεν σημαίνει αυτομάτως και απόρριψή της επί της αρχής (για να μην αναφερθούμε στην αυτονομία γενικώς ως λύση και πολιτική). το 60% που στην ίδια έρευνα απάντησε ότι δεν προσδοκά βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής του μέσα από την Ειδική Αυτονομία - έναντι ενός υπολογίσιμου 35% με αντίθετη άποψη - ίσως αποτελεί καλύτερο δείκτη της αξιακής/πολιτικής στάσης απέναντι στην Ειδική Αυτονομία (TAPOL, 2006γ). Πάντως, ακόμα και κάποιοι που θεωρούν πως αρχικά μεγάλο μέρος των γηγενών έτρεφε υψηλές προσδοκίες από την Ειδική Αυτονομία και ήταν θετικά διακείμενο συνομολογούν πως η εφαρμογή της έχει στρέψει την πλειοψηφία του πληθυσμού εναντίον της (Hummel, 2005, Timmer, 2005, σ.5-7). Ενώ αυτή η διαπίστωση δεν φαίνεται να αμφισβητείται, δεν είναι δυνατόν, με τα στοιχεία που έχουμε, να εκτιμήσουμε πόσοι από αυτούς που αντιτίθενται στην Ειδική Αυτονομία ορμώνται από αντίθεση σε οποιαδήποτε λύση που υπολείπεται της ανεξαρτησίας και πόσοι από δυσaréσκεια για την προσημαστική εφαρμογή της και τη χαμηλή αποτελεσματικότητά της στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης για τους γηγενείς. αντιθέτως, είδαμε πως στην περίπτωση των ελίτ ήταν ευκολότερο να διακρίνουμε τις διαφορετικές στάσεις που διαμορφώθηκαν. Παρά την πλειοψηφική αντίθεση στην Ειδική Αυτονομία, μπορεί να εντοπίσει κανείς συμπεριφορές γηγενών που υποδηλώνουν υποστήριξη προς πτυχές της Ειδικής Αυτονομίας ή έστω όχι συλλήβδην απόρριψής της. Ενδεικτικά, πέρα από τα ευρήματα της προαναφερθείσας δημοσκοπήσης, σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις το 2003 σημειώθηκαν θανατηφόρες συγκρούσεις μεταξύ υποστηρικτών και πολέμιων της ίδρυσης της περιφέρειας της «Κεντρικής Ίριαν Τζάγια» (η οποία τελικά δεν πραγματοποιήθηκε) (BBC News, 2003, Chauvel και Bhakti, 2004, σ.40). επιπλέον, το ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές για την ανάδειξη του κυβερνήτη της «Δυτικής Ίριαν Τζάγια» το 2006 ήταν πάνω από 70%, παρά την (φτωχά οργανωμένη) απόπειρα αποχής από τη διαδικασία που είχαν επιχειρήσει κάποιοι τοπικοί ηγέτες (έπαρχοι, η τοπική οργάνωση του DAP) (ICG, 2006α, σ.15). Επιπροσθέτως, είναι δύσκολο να εκτιμήσει κανείς πόσοι από τους γηγενείς, και ιδιαίτερα από αυτούς που υποστηρίζουν ενεργά το κίνημα αυτοδιάθεσης συντάσσονται με τις εθνικιστικές επιδιώξεις του και πόσοι ερμηνεύουν τη *merdeka* ως απαλλαγή από την πολιτική καταπίεση ή/και υιοθετούν μια πιο «πολιτισμική» στάση απέναντι στη γηγενή ταυτότητα, χωρίς όμως να επιθυμούν την ανεξαρτησία (Kingsbury, 2008, The

Jakarta Post, 2008β).

Την πρώτη περίοδο της Ειδικής Αυτονομίας τα πιο ριζοσπαστικά τμήματα των υποστηρικτών του κινήματος, αυτών δηλαδή που ήταν εκ θέσεως αντίθετοι στην αυτονομία, ήρθαν σε ρήξη με τα τμήματα των ελίτ που αρχικά είχαν στηρίξει ενεργά αυτή την πολιτική (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.32-3, Kivimäki και Thorning, 2002, σ.660). Η γρήγορη υπαναχώρηση της κεντρικής κυβέρνησης από τις εξαγγελίες της και η παρελκυστική τακτική της, όμως, απέτρεψαν την παγίωση μιας τέτοιας διαίρεσης μεταξύ ελίτ και «μαζών», κάτι που, όπως είδαμε, συνέβη αντιστοίχως και στο εσωτερικό των ελίτ. Βεβαίως, συνέχισε να υπάρχει μια λανθάνουσα ένταση μεταξύ κάποιων πιο «σκληροπυρηνικών» οργανώσεων (κυρίως φοιτητικών) και στρωμάτων απλών υποστηρικτών, απ' τη μία, και των περισσότερο «διαλλακτικών» ή «μετριοπαθών» τμημάτων της ηγεσίας, από την άλλη· σε λίγες περιπτώσεις εκδηλώθηκε έντονη ιδεολογική διαφωνία ή και σημειώθηκαν προπηλακισμοί ενάντια σε μέλη της MRP, του σώματος που προέβλεπε η Ειδική Αυτονομία, και του τοπικού κοινοβουλίου (ICG, 2006α, σ.16, 2010β, σ.1, 5-7, Somba, 2006γ). Όμως, η κοινή αντίθεση των περισσότερων γηγενών στην πολιτική της Ειδικής Αυτονομίας, παρά τις διαφορετικές αφετηρίες αυτής της αντίθεσης, συνετέλεσε στην κοινή δράση ελίτ και «μαζών»· μάλιστα, η δράση ενάντια στην αυτονομία επέτρεψε κατά κάποιον τρόπο την επανεκκίνηση της συλλογικής κινητοποίησης - η οποία είχε αποδυναμωθεί σημαντικά το διάστημα 2001-2003 μετά την επιστροφή της καταστολής - καθώς επρόκειτο για ένα ζήτημα λιγότερο αιχμηρό από αυτό του δημοψηφίσματος και το οποίο έθεταν και εξωτερικοί δρώντες, όπως είδαμε. Η πολυσυλλεκτική και πλατιά κινητοποίηση ενάντια στην Ειδική Αυτονομία αποτέλεσε ευκαιρία και όχημα διατύπωσης και άλλων παραπόνων (δράση στρατού και παραβίαση δικαιωμάτων, Freeport), αλλά και του ίδιου του αιτήματος για νέο δημοψήφισμα, διεκδίκηση η οποία, όταν εκφραζόταν μεμονωμένα, ενείχε μεγαλύτερους κινδύνους καταστολής.

Όσα αναφέραμε παραπάνω ενδεχομένως δημιουργούν την εντύπωση ενός αποσχιστικού κινήματος με εσωτερικές πολιτικές διαφοροποιήσεις, αν μη τι άλλο, σε βαθμό εντονότερο από την περίοδο της Νέας Τάξης. Τέτοιες διαφοροποιήσεις όντως υπήρξαν, όμως: 1) Είναι απολύτως «φυσιολογικό» να παρατηρούνται, δεδομένου ότι η πολιτική ενεργοποίηση και κινητοποίηση πλατιών στρωμάτων, ιδιαίτερα δε όταν αυτής προηγήθηκαν δεκαετίες εντατικής καταπίεσης και πολιτικής φήμωσης, αναπόφευκτα θα οδηγούσε σε διαμόρφωση διακριτών τάσεων και

πολλαπλών οργανώσεων. Άλλωστε, εσωτερικές διαμάχες υπήρχαν και την περίοδο της ένοπλης δράσης, όπως είδαμε· όμως εκείνες αφορούσαν τις σχετικά ολιγομελείς φράξιες της OPM, ενώ τώρα μεγεθύνονται από το γεγονός πως αφορούν ένα πολύ πιο πολυπληθές κίνημα και πως λόγω και των πολιτικών συνθηκών είναι πολύ περισσότερο ορατές στον εξωτερικό παρατηρητή. Επιπλέον, όπως είδαμε στο κεφ.4, κατά τον Hroch ένα χαρακτηριστικό της φάσης μαζικοποίησης των εθνικιστικών κινήματων (κάτι που συνέβη αποφασιστικά μετά το 1998 στην περίπτωση των Παπούα), δηλαδή της «Φάσης Γ», είναι και η εσωτερική διαφοροποίησή τους σε διακριτές πολιτικές τάσεις. Στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα η διαφοροποίηση αυτή δεν πήρε καν τα συμπαγή ιδεολογικά χαρακτηριστικά που προβλέπει ο Hroch (συντηρητική vs «προοδευτική» τάση). Επιπροσθέτως, 2) οι διαμάχες αυτές δεν απέκτησαν – τελικά – μεγάλη ένταση ούτε επηρέασαν σημαντικά τη μαζικότητα του κινήματος και την (όποια) πολιτική ισχύ του. Είναι ειρωνικό για την ινδονησιακή κυβέρνηση πως, ενώ η πολιτική της αυτονομίας φάνηκε προς στιγμήν να πετυχαίνει τον στόχο της διάσπασης του κινήματος, τελικά, υπαναχωρώντας από την πλήρη και ουσιαστική εφαρμογή της, οδήγησε στην επανασύνδεση του κινήματος και την αναθέρμανση των αντι-ινδονησιακών στάσεων ακόμα και μεταξύ αυτών που πίστεψαν τη διστακτική μεταβολή πολιτικής. Η μεγάλη πλειοψηφία των γηγενών εξακολουθούν να υιοθετούν εθνικιστικές στάσεις και να υποστηρίζουν το γηγενές κίνημα αυτοδιάθεσης· για τους περισσότερους εξ αυτών, όπως φαίνεται, στόχος είναι η πλήρης «απελευθέρωση», η ανεξαρτησία, ενώ για κάποιους η απόκτηση μιας ευρείας και ουσιαστικής εδαφικής αυτονομίας στα πλαίσια μιας ενιαίας περιφέρειας.

Μπορούμε, πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των πέντε μηχανισμών για τη μετά Σουχάρτο περίοδο, να συνοψίσουμε τις βασικές διαπιστώσεις αναφορικά με διαστάσεις του κινήματος αυτοδιάθεσης, αντιπαραβάλλοντάς τις και με τις αντίστοιχες της περιόδου Σουχάρτο και της ένοπλης δράσης. Ως προς τις *δράσεις*, λοιπόν, είδαμε πως ο κυρίαρχος χαρακτήρας τους είναι αυτός της μη βίαιης διαμαρτυρίας (συμβατικής ή μαχητικής), αν και παράλληλα, ως το 2005, εκδηλώθηκαν και ένοπλες επιθέσεις από την OPM· ο όγκος των διεκδικητικών δράσεων αυτής της περιόδου είναι εντυπωσιακά μεγαλύτερος από εκείνες της περιόδου Σουχάρτο. Ως προς τις *οργανώσεις*, παρότι οι ινδονησιακές αρχές πέτυχαν να καταστείλουν τη δράση της ισχυρότερης εξ αυτών, του Presidium, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη ραγδαία αύξηση στη δημιουργία γηγενών οργανώσεων παντοειδούς χαρακτήρα. Ως προς την *ιδεολογία*, ο στόχος της *merdeka* συγκεκριμενοποιήθηκε – χωρίς να χάσει τον γενικό και ευρύ χαρακτήρα

του - στη διεκδίκηση ανεξαρτησίας μέσω διενέργειας νέου, δίκαιου δημοψηφίσματος· ο στόχος αυτός συνδέθηκε άμεσα με τη συγκεκριμενοποίηση των μέσων πάλης, ήτοι της ειρηνικής διαμαρτυρίας. Όμως, αν και η συγκεκριμένη αυτή ερμηνεία της *merdeka* φαίνεται και η κυρίαρχη, η εισαγωγή της πολιτικής της αυτονομίας οδήγησε στην ανάδυση μιας εναλλακτικής ερμηνείας, κάτι που δεν συνέβη κατά την προηγούμενη περίοδο. Ως προς τις *ηγεσίες και τις ελίτ*, είδαμε πως σε αντίθεση με την περίοδο της Νέας Τάξης οι γηγενείς ελίτ συμμετείχαν σε σημαντικό βαθμό στο κίνημα αυτοδιάθεσης, συχνότατα από ηγετικές θέσεις. Η διαφορά αυτή, βεβαίως, οφείλεται κυρίως στην απομείωση της καταστολής, τη διάνοιξη των πολιτικών ευκαιριών και το χαμηλότερο - αν και υπαρκτό - προσωπικό κόστος από τη συμμετοχή σε τέτοιου είδους πολιτικές δραστηριότητες. Απ' την άλλη, η περισσότερο ενεργός και πιο μαζική συμμετοχή έφερε πρόσκαιρα και εσωτερικές πολιτικές διαφοροποιήσεις, κυρίως αναφορικά με το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας, οι οποίες όμως αργότερα αμβλύθηκαν λόγω του προσχηματικού τρόπου εφαρμογής της. Ως προς την κατηγορία των *πόρων* του κινήματος, η αθροιστική επίδραση των συνιστωσών της διαγράφει την - μεσαίας έντασης - ενίσχυσή τους σε σχέση με τη σχεδόν απόλυτη ένδεια του κινήματος κατά την περίοδο της Νέας Τάξης: Ως προς το αριθμητικό μέγεθος του κινήματος, αυτό είδαμε πως ήταν πολύ μεγαλύτερο τη μετά το 1998 περίοδο. Η χρηματοδότηση του κινήματος ήταν μόνον οριακά πιο ενισχυμένη (εκτός ίσως από το *Presidium* κατά τη βραχεία ακμή του, που πέτυχε να εξασφαλίσει κάποιους υλικούς πόρους). Ως προς τις πολιτικές συμμαχίες, αυτές παρέμειναν ισχυρότατες αναφορικά με εσωτερικούς δρώντες, ενώ αναφορικά με εξωτερικούς δρώντες η στήριξη από κυβερνήσεις παρέμεινε σχεδόν μηδαμινή, αν και αισθητά αυξημένη σε κύκλους χαμηλότερων ιεραρχικά πολιτικών φορέων (κυρίως βουλευτών) και οργανώσεων αλληλεγγύης. Τέλος, αναφορικά με την εσωτερική νομιμοποίηση του κινήματος θεωρούμε πως το ισοζύγιο υποδεικνύει παρόμοια επίπεδα με αυτά της προηγούμενης περιόδου: από τη μία η προοπτική αυτονομίας απέκτησε κάποιους οπαδούς, από την άλλη όμως ο στόχος της ανεξαρτησίας, πρώτον, εξειδικεύτηκε (ως διεκδίκηση δημοψηφίσματος) και, δεύτερον, η απήχυσή του κατέστη περισσότερο ορατή μέσω των συλλογικών, διεκδικητικών δράσεων. Συνολικά, λοιπόν, διαπιστώνουμε μια ενδυνάμωση των διαφόρων διαστάσεων ή μεταβλητών του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα κατά τη μη ένοπλη δράση του, που αναπτύχθηκε σε συνθήκες δημοκρατικής μετάβασης. Στην επόμενη υποενότητα θα εξετάσουμε πώς αυτές οι μεταβλητές εντάσσονται στα πλαίσια των πέντε μηχανισμών κινητοποίησης.

Οι πέντε μηχανισμοί κινητοποίησης

Υπάρχουν αρκετές αναφορές στη βιβλιογραφία για τη Δ. Παπούα που αναφέρονται όχι μόνο στην αυξημένη συμμετοχή των

γηγενών στην εθνικιστική κινηματική διαδικασία στη διάρκεια αυτής της περιόδου, αλλά και συγκεκριμένα στην *πετυχημένη κινητοποίησή τους από τη νέα εθνικιστική ηγεσία και ελίτ*, που αναδύθηκε μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο μέσα από τη 2^η Εθνική Συνέλευση και το Presidium (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.28, 51, ICG, 2001, σ.14, King, 2004, σ.66). Οι αναφορές αυτές, λοιπόν, περιγράφουν αυτό που έχουμε εξειδικεύσει στην εργασία ως «σύνδεση ελίτ και 'μαζών' σε από κοινού δράση». Στη συνέχεια θα διερευνήσουμε αν η λειτουργία των πέντε μηχανισμών και ο συνδυασμός τους μπορούν να εξηγήσουν ικανοποιητικά αυτή την επιτυχημένη σύνδεση ελίτ-«μαζών». Όπως και για την πρώτη περίοδο, θα αποτιμήσουμε τους πέντε μηχανισμούς σε σχέση με την *ένταση*, τη *συχνότητα*, την *εστία εκδήλωσης* και τον *αντίκτυπο* (αποτελεσματικότητα) του καθενός.

- *Συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών*: Ως προς τη λειτουργία του μηχανισμού αυτού κατά την περίοδο της δημοκρατικής μετάβασης έχουμε αναφερθεί εκτεταμένα τόσο στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου όσο και, κυρίως, στην προηγούμενη ενότητα (*βλέπε την υποενότητα «Η 'Άνοιξη των Παπούα' και η περίοδος του εκδημοκρατισμού»*). Από την ανάλυση αυτή προκύπτει αβίαστα πως η έκρηξη της διεκδικητικής δράσης στην Ινδονησία συνολικά και τη Δ. Παπούα ειδικότερα οφείλεται πρωτίστως στο ότι ποικιλώνυμοι πολιτικοί δρώντες έσπευσαν να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν μέσα από την πολιτειακή αλλαγή και την άμεσα συνυφασμένη με αυτή μεταβολή της δομής πολιτικών ευκαιριών (ΔΠΕ)· με άλλα λόγια ο *χρόνος εκδήλωσης* και η *ένταση* της διεκδικητικής δράσης – αλλά και σε έναν βαθμό τα ρεπερτόρια δράσης και το ίδιο το πολιτικό περιεχόμενό της – συνδέονται αιτιακά με την ενεργοποίηση του μηχανισμού της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών. Η ενεργοποίηση αυτή είναι ιδιαίτερα έντονη και εμφανής κατά τη μεταβατική περίοδο, η οποία για τη Δ. Παπούα εκτείνεται ως τα τέλη του 2000 ή, το αργότερο, τα τέλη του 2001 με τη δολοφονία του προέδρου του Presidium. Παρακάτω θα επαναλάβουμε συνοπτικά τα σημεία που υποδεικνύουν την ενεργοποίηση αυτού του μηχανισμού κατά την πρώτη φάση και θα επιχειρήσουμε να αποτιμήσουμε τη λειτουργία του για το υπόλοιπο αυτής της περιόδου. Υπενθυμίζουμε πως έχουμε διακρίνει σε μια ΔΠΕ που αναφέρεται γενικότερα στο καθεστώς και σε μία που αφορά πιο συγκεκριμένα τις διάφορες εθντικές ομάδες και αποσχιστικά κινήματα της Ινδονησίας· αυτή την περίοδο μπορεί κανείς να εντοπίσει και μια ΔΠΕ ειδικότερα για τη Δ. Παπούα, δεδομένου, εκτός των άλλων, πως η αντιμετώπιση των τριών αποσχιστικών κινήματων από την κεντρική κυβέρνηση δεν ήταν ενιαία κατά τη μετά Σουχάρτο

περίοδο.

Η μεταβατική περίοδος που εκτείνεται από το 1996 – όταν παρατηρούνται οι πρώτες ενδείξεις αποσταθεροποίησης του καθεστώτος και αρχίζει η σαφής επίταση της διεκδικητικής δράσης του ευρύτερου κινήματος εκδημοκρατισμού (βλέπε GTD, 2010a) – ως και τα πρώτα χρόνια της *Reformasi* συγκεντρώνει, με βάση όσα αναφέραμε στο πρώτο μέρος, αρκετά χαρακτηριστικά από αυτά που σηματοδοτούν αλλαγές στη ΔΠΕ: διάσπαση των ελίτ (ρήξη κυβέρνησης-τμήματος στρατού), αλλαγές στις κυβερνητικές συμμαχίες (αποδυνάμωση του καθεστωτικού Golkar, ενίσχυση του PDI-P της Sukarnoputri, ανάδειξη στην προεδρία ενός μετριοπαθούς ισλαμιστή όπως ο Wahid μέσω της – βραχύβιας έστω – συμμαχίας του κόμματός του με το κοσμικό PDI-P), αυξημένη πρόσβαση στην πολιτική συμμετοχή που επέτρεψε την ανάδυση νέων δρώντων, συγκρότηση συμμαχιών με – ή υποστήριξη από – ισχυρούς, «κατεστημένους» πολιτικούς δρώντες, περιστολή της κρατικής κατασταλτικής δράσης (ή αποδυνάμωση της κρατικής ικανότητας για καταστολή) και ταυτόχρονη διεύρυνση των ανεκτών πολιτικών δραστηριοτήτων (Tilly και Tarrow, 2006, σ.8-9, Tarrow, 1994, σ.86). Οι «πρωτοπόροι» της συλλογικής δράσης, αυτοί δηλαδή οι οποίοι πρώτοι διερεύνησαν το κόστος της συλλογικής δράσης στις νέες, ρευστές ακόμη, συνθήκες και «έδωσαν το παράδειγμα» σε άλλους δρώντες⁴⁸⁴, προέρχονταν από το «κεντρικό» δημοκρατικό κίνημα· η αύξηση του αριθμού των «διεκδικητών» και η εντατικοποίηση της δράσης τους και του μεταξύ τους συντονισμού – αυτό που στο DOC κατονομάζεται ως «μετατόπιση κλίμακας», μια εκ των κομβικών διαδικασιών σε περιπτώσεις συγκρουσιακών επεισοδίων (McAdam *et al*, 2001, σ.331-3) – συμπαρέσυρε και τα εθνοτικά/αποσχιστικά κινήματα της περιφέρειας. Στο Ατσέχ η μαζική κινηματική δράση – παράλληλη μεν, αλλά διακριτή από την ένοπλη δράση του GAM – κορυφώθηκε την άνοιξη του 1999 με μια συγκέντρωση ενός εκατομμυρίου ανθρώπων που ζητούσαν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος (Webster, 2007, σ.91). Η άρθρωση μιας τέτοιας διεκδίκησης, η οποία εμφανίστηκε, όπως είπαμε, και στη Δ. Παπούα, διευκολύνθηκε και ενισχύθηκε από την ήδη δρομολογημένη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στο Α. Τιμόρ. Όπως έχουμε εξηγήσει, η περίπτωση του Αν. Τιμόρ είχε κάποια ιδιάζοντα χαρακτηριστικά, καθώς ποτέ δεν αναγνωρίστηκε διεθνώς ως νόμιμο ινδονησιακό έδαφος· παρ' όλα αυτά η εξέλιξη αυτή σηματοδότησε με

⁴⁸⁴ Αυτή η διεργασία παραπέμπει στον μηχανισμό της «μίμησης» (*emulation*)(McAdam *et al*, 2001, σ.335).

εμφατικό τρόπο μια σημαντική αλλαγή στη δομή πολιτικών ευκαιριών των εθνικιστικών/αποσχιστικών κινήματων, τουλάχιστον για τους ίδιους τους συμμετέχοντες στα κινήματα του Ατσέχ και της Δ. Παπούα. Εστιάζοντας στην περίπτωση του κινήματος αυτοδιάθεσης στη Δ. Παπούα, παρατηρούμε ότι αυτή η συλλογική απόδοση ευκαιριών από τις εξελίξεις στο Αν. Τιμόρ ενισχύθηκε και από κάποιες συγκεκριμένες πολιτικές και πρωτοβουλίες της κεντρικής κυβέρνησης που έχουμε απαριθμήσει παραπάνω: οι γηγενείς ελίτ έπαιξαν πράγματι έναν ειδικό ρόλο στην ενεργοποίηση του μηχανισμού της απόδοσης ευκαιριών, όχι όμως μέσω της προβολής μιας ιδιαίτερης αφήγησης αλλά επιδεικνύοντας με τη δράση τους την ευνοϊκή αλλαγή στη ΔΠΕ και αρθρώνοντας δημόσια την πλατιά απαίτηση των γηγενών για αυτοδιάθεση (ICG, 2001, σ.14). Όπως παρατηρεί ο Whitmeyer (2002, σ.333) για τέτοιες περιπτώσεις, οι ελίτ δε *δημιούργησαν* τον μαζικό εθνικισμό, αλλά ευνόησαν την *εκδήλωσή του* μέσω της «απομάκρυνσης των κυρώσεων», της παροχής πληροφόρησης και της δημιουργίας οργανωτικών οχημάτων. Επιπλέον, φαίνεται ότι ήταν κρίσιμη η επιλογή που έκανε εξ αρχής η πλειοψηφία της γηγενούς ελίτ υπέρ του μη ένοπλου αγώνα (επιλογή όχι άσχετη με την «απόδοση ευκαιριών», όπως θα δούμε λίγο παρακάτω)· αυτό το αναφέρουμε, καθώς υπάρχουν ενδείξεις πως σημαντικό τμήμα των ευρύτερων στρωμάτων που ενεργοποιήθηκαν πολιτικά δεν είχαν διαμορφώσει συγκεκριμένη στάση αναφορικά με τη μορφή πάλης και φαίνονταν διατεθειμένοι να συμμετάσχουν στον ένοπλο αγώνα της OPM (Kivimäki και Thorning, 2002, σ.666). Ήταν η γηγενής εθνικιστική ελίτ που συναντήθηκε, μέσω του FORERI, με ινδονήσιους αξιωματούχους στην Τζακάρτα και λίγο αργότερα, μέσω του επικεφαλής της Ομάδας των 100 Thom Beanal, διατύπωσε το επιχείρημα πως οι Παπούα είναι ήδη (από το 1961) κυρίαρχο έθνος, μπροστά στον ίδιο τον ινδονήσιο πρόεδρο· μια τέτοια πρωτοφανής ενέργεια πρέπει να αποτέλεσε ένα ηχηρό μήνυμα για τους Παπούα, τουλάχιστον τους πιο ενεργούς πολιτικά, πως η διεκδίκηση της ανεξαρτησίας ήταν όχι μόνο ανεκτή από τις αρχές και άρα δυνατή, αλλά συγκέντρωνε και πιθανότητες επιτυχίας⁴⁸⁵. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτούργησαν και οι πρωτοβουλίες του προέδρου Wahid να μετονομάσει την περιφέρεια σε «Παπούα», να επιτρέψει τον εορτασμό της επετείου της 1^{ης} Δεκεμβρίου και να χρηματοδοτήσει τη διεξαγωγή της 2^{ης} Εθνικής

⁴⁸⁵ Ενδεικτικό ίσως της απήχησης της ενέργειας αυτής είναι πως το κείμενο της δήλωσης της Ομάδας των 100 συμπεριλαμβάνεται στην απόφαση της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης των Παπούα ως ένα από τα κείμενα τα οποία στοιχειοθετούν την εθνική κυριαρχία της Δ. Παπούα (βλέπε Free West Papua, 2000).

Συνέλευσης.

Οι αλλαγές στη ΔΠΕ - τόσο σε επίπεδο πολιτεύματος, όσο και αναφορικά με την αποσχιστική και εθνοτική κινητοποίηση στην Ινδονησία και τη Δ. Παπούα ειδικότερα – δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για διαφόρων ειδών μεταβολές στο αποσχιστικό κίνημα των Παπούα, οι οποίες εμμέσως επηρέασαν και την ενεργοποίηση της «απόδοσης ευκαιριών». Μια τέτοια μεταβολή ήταν, καταρχήν, η ανάδυση μιας νέας εθνικιστικής οργάνωσης, του Presidium, κάτι που συναντάται και σε άλλες περιπτώσεις εθνικιστικών κινήματων μετά από περιπτώσεις σημαντικών πολιτικών ανακατατάξεων (Brass, 1991, σ.56). Το Presidium ανήκει στην (προαναφερθείσα) κατηγορία των πολιτικών δρώντων, που στο DOC αναφέρονται ως «διεκδικητές», αλλά και στη συναφή κατηγορία, που οι Tilly και Tarrow (2006, σ.7, 9) ονομάζουν «ακτιβιστές», οι οποίοι παρουσιάζονται σε συνθήκες συγκρουσιακής δράσης και οι οποίοι «αναδύονται και εξαφανίζονται» ανάλογα με τις αλλαγές στη ΔΠΕ: το Presidium δημιουργήθηκε με τη διάνοιξη των πολιτικών ευκαιριών και αποδυναμώθηκε ραγδαία από τα τέλη του 2000, όταν συντελέστηκε το «κλείσιμό» τους με την επιστροφή της καταστολής. Επιπλέον, η ευνοϊκή αλλαγή της ΔΠΕ επέτρεψε όχι μόνο τη συγκρότηση «ακτιβιστών», αλλά και τη συμμετοχή στον αγώνα και άλλων κατηγοριών δρώντων, οι οποίοι κατά κανόνα είχαν πιο χαλαρή σχέση με τη μαζική διεκδίκηση (συμπεριλαμβανομένων των ελίτ που κατά την προηγούμενη περίοδο δεν μετείχαν ενεργά στην ΟΡΜ και το κίνημα)⁴⁸⁶. κατ' αυτόν τον τρόπο η «απόδοση ευκαιριών» μπόρεσε όντως να καταστεί «συλλογική». Μια άλλη μεταβολή αφορά στην ίδια τη μορφή πάλης και τα ρεπερτόρια δράσης (Tilly και Tarrow, 2006, σ.9, 17-8): η μείωση του κόστους κινητοποίησης, που προήλθε από τη διάνοιξη της ΔΠΕ και η οποία εντοπίζεται στην αντίληψη πολλών Παπούα εκείνη την περίοδο περί αποδυνάμωσης του ινδονησιακού κράτους (Chauvel και Bhakti, 2004, σ.51), εκτός του ότι κατέστησε τον στόχο της αυτοδιάθεσης πιο εφικτό στα μάτια των υποστηρικτών του, έκανε περισσότερο «ελκυστική» την ειρηνική, μαζική διαμαρτυρία.

Η άμεση και έμμεση επίδραση της διάνοιξης πολιτικών ευκαιριών είχε ως αποτέλεσμα την ενεργοποίηση του μηχανισμού της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών· η ενεργοποίηση αυτή πιστοποιείται από τη δημιουργία νέων πολιτικών

⁴⁸⁶ Αυτές οι κατηγορίες πολιτικών δρώντων ταξινομούνται από τους Tilly και Tarrow (2006, σ.7, 9), όπως έχουμε σημειώσει στο εισαγωγικό κεφάλαιο, ως α) «κατεστημένα συμφέροντα», και β) «διαλείποντες δρώντες».

υποκειμένων, την πολιτικοποίηση μεγάλου τμήματος της γηγενούς κοινωνίας και τη ραγδαία πυκνωση της εθνικιστικής διεκδικητικής δράσης. Η «απόδοση ευκαιριών» ήταν σε μεγάλο βαθμό μια αυθόρμητη αντίδραση στην κατάρρευση του αυταρχικού καθεστώτος, αλλά είχε και «στρατηγική» διάσταση· πέρα από τη δράση των ελίτ, πολλοί ακτιβιστές δήλωναν σε συνεντεύξεις τους εκείνη την περίοδο στους Kivimäki και Thorning (2002, σ.666-7) πως ήταν σημαντικό να δράσουν άμεσα, τη στιγμή που το κράτος ήταν αδύναμο και διάφοροι διεθνείς παράγοντες είχαν στραμμένη την προσοχή τους στη χώρα.

Ο μηχανισμός της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών από το κίνημα αυτοδιάθεσης στη Δ. Παπούα «απενεργοποιήθηκε» με την απότομη εντατικοποίηση της καταστολής, η οποία διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα από το καλοκαίρι του 2000 ως το χειμώνα του 2001-2. Όμως, το «κλείσιμο» της ΔΠΕ δεν ήταν ολοσχερές, καθώς το ίδιο διάστημα (εντός του 2001) η κεντρική κυβέρνηση προώθησε την πολιτική της Ειδικής Αυτονομίας. Ακολουθώντας τη διάκριση του Maiz (2003, σ.196-7, 201-7) σε «ανεπίσημη» και «επίσημη» ΔΠΕ αναφορικά με εθνικιστικά κινήματα, μπορούμε να πούμε πως, ενώ διακόπηκαν οι πολιτικές και πρωτοβουλίες του Wahid που διευκόλυναν την ορμητική εκδήλωση του κινήματος των Παπούα, στο θεσμικό (επίσημο) επίπεδο υπήρξαν εξελίξεις που θεωρητικά συνιστούσαν δημιουργία νέων πολιτικών ευκαιριών. Αυτή η εξέλιξη, συμβατή με την πολιτική «μαστίγιου και καρότου» που επιχείρησαν οι ινδονησιακές κυβερνήσεις από το 2001, προκάλεσε αντιφατικές αντιδράσεις στους γηγενείς: για το μεγαλύτερο τμήμα των υποστηρικτών και σημαντικό τμήμα της ηγεσίας του κινήματος και των ελίτ αποτέλεσε ξαφνική ματαίωση των προσδοκιών που είχαν γεννηθεί, αν και αρχικά δεν μπορούμε να μιλάμε για «απόδοση απειλής», διότι ως το 2003 η καταστολή πέτυχε την ύφεση της διεκδικητικής δράσης. Για ένα τμήμα της ελίτ, πάντως, είδαμε πως η Ειδική Αυτονομία δε θεωρήθηκε απλώς ευκαιρία αλλά μια πολιτική στη διαμόρφωση της οποίας συνέβαλαν ενεργά. Πάντως, δε φαίνεται πως οι ελίτ αυτές επιχείρησαν να κινητοποιήσουν σε συλλογική δράση τους γηγενείς προς υποστήριξη της προοπτικής της αυτονομίας· άλλωστε, σχετικά σύντομα δυσανεστήθηκαν από την παρελκυστική τακτική της Τζακάρτα και συμμαχησαν με αυτούς που στον έναν ή άλλο βαθμό είχαν ταχθεί εξ αρχής εναντίον της αυτονομίας. Κατά την υπόλοιπη περίοδο που εξετάζουμε, δηλαδή από το 2003 ως το 2010, είδαμε πως οι διεκδικητικές δράσεις του κινήματος αυτοδιάθεσης συνεχίστηκαν, αν και ποτέ δεν έφτασαν την πυκνότητα και την ένταση της πρώτης

φάσης (1998-2000)· το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τον μηχανισμό της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών. Αφενός ένα κομμάτι της κινητοποίησης αφορά τη «σταθερή» διαμαρτυρία ενάντια στην Ειδική Αυτονομία, τη διεκδίκηση δημοψηφίσματος, τη δράση του στρατού, κλπ· πρόκειται δηλαδή περί συλλογικών διεκδικήσεων, οι οποίες έχουν εγγραφεί στην κεντρική ατζέντα του κινήματος αυτοδιάθεσης και η εκδήλωσή τους έχει κάποια περιοδικότητα, η οποία λίγο δείχνει να μεταβάλλεται. Κάτι τέτοιο δεν μαρτυρεί την ενεργοποίηση της «συλλογικής απόδοσης ευκαιριών ή απειλών». Αφετέρου, μπορούμε να θεωρήσουμε πως οι διάφοροι κύκλοι κινητοποίησης και τα συγκρουσιακά επεισόδια μαρτυρούν τη λειτουργία αυτού του μηχανισμού: κυρίως οι κύκλοι αυτοί ξεκίνησαν ως αντίδραση σε κάποια αρνητική εξέλιξη (θάνατοι Eluay και Kwalik, απόφαση για διαίρεση περιφέρειας, διένεξη γηγενών με τη διοίκηση της Freeport), οπότε μπορούν να συνδεθούν με την «απόδοση απειλής», αλλά στις περιπτώσεις πριν τις εκλογές του Απριλίου του 2009 και του καλοκαιριού του 2010 μπορούν να συνδεθούν με την «απόδοση ευκαιριών». Η αποτελεσματικότερη ενεργοποίηση του μηχανισμού μετά το 2003 φαίνεται ότι επιτεύχθηκε κατά τους πρώτους μήνες του 2006, όπως υποδεικνύεται από τη διάχυση και κλιμάκωση της διεκδικητικής δράσης· μάλιστα, φαίνεται ότι αρχικά επρόκειτο για «απόδοση απειλών» και εν συνεχεία για «απόδοση ευκαιρίας» για συλλογική δράση. Επιπλέον, α) η εντατικοποίηση της συλλογικής διεκδικητικής δράσης σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο της συγκρουσιακής ύφεσης, καθώς και β) η συνέχιση της μαζικής, ειρηνικής δράσης ως μοναδικού διαθέσιμου τρόπου διεκδίκησης για το γηγενές κίνημα μαρτυρούν μια υπό ευρεία έννοια ενεργοποίηση της «απόδοσης ευκαιρίας». Η ύπαρξη θεσμικών εμποδίων στη σύσταση τοπικών/εθνοτικών κομμάτων σήμαινε πως η συμμετοχή στην εθνική πολιτική σκηνή στη βάση της ιδιαίτερης ταυτότητας - κάτι που από ορισμένους θεωρείται μέσο «εκτόνωσης» της φυγόκεντρης εθνοτικής κινητοποίησης (Lecours, 2000, σ.112-3, Maiz, 2003, σ.206-7) - δεν αποτελούσε επιλογή για τους Παπούα. Η παροχή αυτονομίας μπορούσε θεωρητικά να αποτελέσει μια εναλλακτική οδό διοχέτευσης της πολιτικής δράσης των Παπούα και μερικής έστω ικανοποίησης της δυσaráσκειάς τους· όμως η απροθυμία των κεντρικών ινδονησιακών ελίτ για συνεταιρική άσκηση διακυβέρνησης και οι παλινδρομήσεις στην εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας σήμαιναν πως δεν ήταν ουσιαστικά διαθέσιμη ούτε αυτή η «εναλλακτική πολιτική αρένα» (Özkirimli, 2000, σ.115). Επανερχόμενοι σ' αυτόν καθ'αυτόν τον μηχανισμό της απόδοσης

ευκαιριών/απειλών, μπορούμε να πούμε πως ενεργοποιήθηκε σε ορισμένες περιπτώσεις μετά το 2003, όμως με εξαίρεση έναν ή δύο κύκλους κινητοποίησης δε συνοδεύτηκε από εντατική και πυκνή/παρατεταμένη συλλογική δράση. Αυτό σε σημαντικό βαθμό οφείλεται και στην κατασταλτική δράση των αρχών, η οποία μπορεί να μην έφτασε τα επίπεδα της Νέας Τάξης, όμως ήταν εντονότερη από την αντίστοιχη της περιόδου 1998-2000· φαίνεται ότι η κυβέρνηση είναι αποφασισμένη να μην επιτρέψει την επανάληψη του επιπέδου εθνικιστικής κινητοποίησης στη Δ. Παπούα εκείνης της περιόδου. Βέβαια, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να έχουμε υπόψη πως η ενεργοποίηση του συγκεκριμένου μηχανισμού δεν είναι ιδιαίτερα συχνή· μπορεί να παρουσιάζονται κατά διαστήματα ευκαιρίες για διεκδικητική δράση, όμως οι πολιτικές συγκυρίες που οδηγούν σε διάχυτη, ραγδαία εντεινόμενη και «ασυνήθιστα» μαζική κινητοποίηση (όπως αυτή των ετών 1998-2000 στη Δ. Παπούα) είναι σχετικά σπάνιες. Στην περίπτωση της Δ. Παπούα αυτό μπορεί να οφείλεται στη σχετική σταθεροποίηση του καθεστώτος από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 2000, η οποία συνδέεται και με τη γενικότερη κάμψη της διεκδικητικής δράσης στη χώρα μετά το 2001-2002 (GTD, 2010α).

Συνοψίζοντας λοιπόν τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η «συλλογική απόδοση ευκαιριών» από τα τέλη του 1998 ως τα μέσα του 2000 υπήρξε εξαιρετικά εντατική, διάχυτη σε ολόκληρη τη Δ. Παπούα και σε ευρύτατα στρώματα του γηγενούς πληθυσμού της και εντέλει εξαιρετικά αποτελεσματική, όπως υποδηλώνεται από τη μαζική και πυκνή κινητοποίηση που εκδηλώθηκε εκείνα τα χρόνια. Ουσιαστικά ο μηχανισμός περιγράφει το διάχυτο αίσθημα ελπίδας, που δημιουργήθηκε μετά την κατάρρευση της Νέας Τάξης, και τη μετουσίωσή του σε πολιτική πράξη και διεκδικητική δράση. Κατά την υπόλοιπη περίοδο, η ενεργοποίηση του μηχανισμού ήταν σποραδική και χωρο-χρονικά περιορισμένη, αν και σε κάθε περίπτωση εντατικότερη από την περίοδο Σουχάρτο. Μπορούμε να παρατηρήσουμε πως κατά τη δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος ο μηχανισμός της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών έχει τη μορφή «σπирάλ ευκαιριών», δηλαδή – όπως είπαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο – αλληλουχιών από πλαισιακές αλλαγές οι οποίες οδηγούσαν σε ερμηνείες, ανταγωνιστικές ερμηνείες οι οποίες τροφοδοτούσαν πράξεις που μετέβαλλαν τη ΔΠΕ, κ.ο.κ· το αποτέλεσμα είχε τη μορφή «διαστελλόμενων και συστελλόμενων ευκαιριών» (McAdam *et al*, 2001, σ.243). Πιο συγκεκριμένα, η αρχική «απόδοση ευκαιρίας» από τους Παπούα οδήγησε σε διεκδικητική εντατικοποίηση, η οποία με τη σειρά της όξυνε την

«αίσθηση απειλής» (*threat perceptions*) στους κύκλους των κεντρικών πολιτικο-στρατιωτικών ελίτ, εξέλιξη που τροφοδότησε την επανάκαμψη της καταστολής, την «απόδοση απειλής» από το αποσχιστικό κίνημα, και τη συγκρουσιακή ύφεση, η οποία ξεπεράστηκε μόνο μετά από κάποιες μεταβολές στη ΔΠΕ (αποχώρηση Sukarnoputri από την προεδρία το 2004, συμφωνία ειρήνης στο Ατσέχ το 2005), που οδήγησαν σε εκ νέου «απόδοση ευκαιρίας». Πάντως, η σημασία της ενεργοποίησης του μηχανισμού τα χρόνια 1998-2000 θεωρούμε πως υπερβαίνει τα όρια της συγκεκριμένης συγκυρίας, ίσως όχι τόσο όσον αφορά την πολιτική πράξη και δράση, όσο στο επίπεδο των αντιλήψεων: η εμπειρία της συμμετοχής σε συλλογική διεκδικητική δράση οδήγησε στην πολιτικοποίηση ευρέα στρώματα της γηγενούς κοινωνίας και σε μια νέα συνειδητοποίηση ότι μια τέτοιου τύπου πολιτική δράση είναι εφικτή, τους ώθησε στο να συνεχίσουν να την επιδιώκουν και τους προσανατόλισε, συνειδητά ή ασυνείδητα, στο να διαγνώσουν νέες πολιτικές ευκαιρίες. Συνολικά, λοιπόν, για την περίοδο της δημοκρατικής μετάβασης η αποτελεσματικότητα του μηχανισμού κρίνουμε πως κυμάνθηκε σε μεσαία προς υψηλά επίπεδα.

- *Γεφύρωση πλαισίων*: Για την πρώτη φάση του αποσχιστικού κινήματος είδαμε πως η «γεφύρωση πλαισίων» ήταν μαζί με την «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» οι μηχανισμοί που είχαν πιο εντατική λειτουργία. Στο επίπεδο των παραπόνων είδαμε πως η διάχυτη στους γηγενείς δυσaráσκεια από τις κυβερνητικές πολιτικές και πρακτικές καθώς και η ανάδειξη ενός κοινού υπαίτιου για τα επιμέρους δεινά των διάφορων γηγενών κοινοτήτων και στρωμάτων της «Ινδονησίας» επέτρεψαν τη δημιουργία μιας ενιαίας ερμηνείας και πλαισίωσης. Στο επίπεδο των στόχων υπό την έννοια της *merdeka* συναιρέθηκαν οι διάφορες εκδοχές της καθολικής επιθυμίας των Παπούα για απελευθέρωση και αυτεξουσιότητα. Η δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος που εξετάζουμε εδώ κληρονόμησε μεγάλο μέρος αυτών των αντιλήψεων και επιθυμιών. Άλλωστε, αρκετές από αυτές εκδηλώθηκαν – ή/και καταγράφηκαν από τους ερευνητές – μόλις τα πρώτα χρόνια μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο. Μια σημαντική διαφορά της δεύτερης από την πρώτη φάση του αποσχιστικού κινήματος είναι πως λόγω της σχετικής χαλάρωσης της πολιτικής καταστολής και, δευτερογενώς, λόγω της πολιτικοποίησης των γηγενών κατέστη δυνατή η δημόσια άρθρωση των παραπόνων των Παπούα και των στόχων του κινήματος αυτοδιάθεσης. Εν συνεχεία, η οργανωτική άνθηση και η εντατικοποίηση της πολιτικής συγκρότησης κατ’ αυτή την περίοδο σήμαιναν ότι η στρατηγική

διάσταση του μηχανισμού ήταν εντονότερη σε σχέση με την πρώτη φάση. Κατά την περίοδο της Νέας Τάξης υπήρχε μόνο η παράνομη ΟΡΜ (και κάποιοι οργανωτικοί πυρήνες στο εξωτερικό), η οποία, όπως είπαμε, συναντούσε τεράστια πολιτικά και άλλα εμπόδια στην επικοινωνία με τον γηγενή πληθυσμό και τη διεξαγωγή πολιτικής προπαγάνδας. Πλέον υπήρχαν πολλαπλές οργανώσεις σε διάφορες πόλεις (και όχι αποκλειστικά στην ύπαιθρο όπως η ΟΡΜ), συχνά «στελεχωμένες» με μέλη της γηγενούς διανοήσης και «ιντελιγκέντσιας», οι οποίες λειτουργούσαν σε ένα όχι φιλικό, αλλά πάντως ευνοϊκότερο πολιτικό περιβάλλον, και διέθεταν καλύτερη πρόσβαση σε μέσα ενημέρωσης. Ως εκ τούτου, ενώ τα πλαίσια προέρχονταν από τις γηγενείς κοινότητες και ομάδες και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, το φιλτράρισμα και η επεξεργασία της συνάρθρωσής τους ήταν εντονότερα από πριν· κυρίως δε όσον αφορά τις οργανώσεις-ομπρέλες η συνάρθρωση αυτή έχει σχεδόν βέβαια και έναν εμπρόθετο χαρακτήρα. Η πρόσφατη (2010) συγκρότηση του FORDEM, για παράδειγμα, αποτέλεσε μεταξύ άλλων μια εμπρόθετη προσπάθεια σύνδεσης των επιμέρους γηγενών παραπόνων και συνάρθρωσής τους με «συνεκτικό τρόπο» (ICG, 2010β, σ.5). Η σημασία του ρόλου οργανώσεων, ηγεσιών και ελίτ ως προς αυτόν τον μηχανισμό είναι, λοιπόν, μεγαλύτερη από πριν. Πέρα από αυτές τις αλλαγές, η μεταβολή στη ΔΠΕ επηρέασε και το ίδιο το περιεχόμενο των πλαισίων των γηγενών. Αυτό ήταν αναμενόμενο να συμβεί, εφόσον τα ιδεολογικά, αξιακά και συμβολικά πλαίσια δεν είναι στατικά και απaráλλακτα αλλά αποτελέσματα κοινωνικής κατασκευής· αυτό σημαίνει πως είναι προϊόν αλληλεπίδρασης μεταξύ ιστορικών κληρονομιών και πολιτισμικών κρυσταλλώσεων, από τη μία, και νέων ερμηνειών, που προκύπτουν από πολιτικές αλλαγές και κοινωνικές ανακατατάξεις, απ' την άλλη. Εν προκειμένω, η διάνοιξη των πολιτικών ευκαιριών κατά την περίοδο 1998-2000 και η πολιτική της Ειδικής Αυτονομίας ήταν οι πολιτικές εξελίξεις που είχαν τον σημαντικότερο αντίκτυπο στις πλαισιώσεις των διαφόρων δρώντων εντός του κινήματος αυτοδιάθεσης.

Αναφορικά με τη διάσταση των «παραπόνων», μπορούμε να πούμε πως σε μεγάλο βαθμό αναφέρονταν στις ίδιες εστίες δυσαρέσκειας με την περίοδο της Νέας Τάξης· για την ακρίβεια, τα παράπονά τους συνδέονταν σε μεγάλο βαθμό με τις τραυματικές εμπειρίες από την εποχή του καθεστώτος Σουχάρτο, εμπειρίες οι οποίες προφανώς προσδιόρισαν τα ερμηνευτικά πλαίσια με τα οποία οι γηγενείς κατανοούσαν τις νέες συνθήκες. Με άλλα λόγια, τα παράπονά των γηγενών τροφοδοτούνταν από αυτό που πριν ονομάσαμε «λαϊκή μνήμη του πρόσφατου

παρελθόντος». Στα βασικότερα παράπονα, όπως αυτά εκφράστηκαν στον λόγο διαφόρων οργανώσεων και ηγετών του κινήματος, στις ίδιες τις διεκδικήσεις της συλλογικής δράσης, αλλά και σε κοινωνικές έρευνες, περιλαμβάνονταν: η «παράνομη» ενσωμάτωση στην Ινδονησία, ο ανεξέλεγκτος ρόλος του στρατού και η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή/και η διεξαγωγή γενοκτονίας κατά την περίοδο της Νέας Τάξης (παράπονο που τροφοδοτήθηκε και από τις προαναφερθείσες επιστημονικές έρευνες που δημοσιεύτηκαν αυτή την περίοδο), η ελλειμματική λειτουργία της δημοκρατίας στη Δ. Παπούα, η διαφθορά της τοπικής διοίκησης, η φτώχεια, το χαμηλό επίπεδο των υποδομών εκπαίδευσης και υγείας στις κοινότητες των γηγενών, η οικονομική εκμετάλλευση και συνακόλουθη περιβαλλοντική καταστροφή των φυσικών πόρων της περιοχής (με προμετωπίδα τη λειτουργία του ορυχείου της Freeport), τα υψηλά επίπεδα ανεργίας μεταξύ των γηγενών σε συνδυασμό με την κυριαρχία των μεταναστών στην οικονομική σφαίρα, η αύξηση του αριθμού των μεταναστών εξ αιτίας της οποίας κινδυνεύουν να γίνουν οι Παπούα «μειονότητα στην ίδια [τους] τη γη», οι ανεπίσημες και ημι-επίσημες πολιτισμικές διακρίσεις εις βάρος τους και η υποτίμηση (ή ανεπαρκής αναγνώριση) της κουλτούρας τους (APSN, 2007, Free West Papua, 2007, ICG, 2010α, σ.1, InfoPapua, 2007, TAPOL, 2006β, The Economist, 2010, WPNCL, 2008). Παρατηρούμε, λοιπόν, ίδιες ή παρόμοιες αναφορές με εκείνες της προηγούμενης φάσης, που παραπέμπουν σε ιστορική αδικία, πολιτική στέρηση, οικονομική εκμετάλλευση και πολιτισμικό αποκλεισμό. Για ένα τμήμα της ηγεσίας του αποσχιστικού κινήματος, με κυριότερο την OPM, αυτή η πολλαπλή κυριαρχία επί των γηγενών κατανοούνταν με βάση το σχήμα ή πλαίσιο της «αποικιοκρατίας» (Kivimäki, 2006, σ.9-10, WPNCL, 2008). Ανεξάρτητα όμως από το αν αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο είχε μαζική απήχηση, για το κίνημα αυτοδιάθεσης και την πλειοψηφία των γηγενών α) οι παραπάνω δυσπραγίες γίνονταν αντιληπτές ως συνδεόμενες («δεν είμαστε κύριοι της γης μας»), β) αποδίδονταν στον ίδιο υπαίτιο, την «Ινδονησία» και πιο συγκεκριμένα στην ινδονησιακή κυβέρνηση, και γ) συνδέονταν με την ιδιαίτερη, κοινή ταυτότητα των γηγενών, η οποία, όπως έχουμε πει, βασιζόταν ολοένα και περισσότερο στην αίσθηση της φυλετικής ιδιαιτερότητας (Kivimäki, 2006, σ.9-10). Το «αποικιακό» πλαίσιο, λοιπόν, ή «πλαίσιο των αδικιών και δεινών» γεφυρώνεται με το «φυλετικό» πλαίσιο, με την ιδιαίτερη και ριζικά

διαφορετική (κατά τους γηγενείς) πολιτισμική τους ταυτότητα και φυλετική καταγωγή από αυτή των «Ινδονήσιων»⁴⁸⁷ (The Economist, 2010, InfoPapua, 2007). Έχοντας αναφέρει τα παραπάνω, πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι το κυριότερο νέο πλαίσιο παραπόνων που αναδύθηκε αυτή την περίοδο αφορούσε στην αντίθεση του κινήματος αυτοδιάθεσης προς την πολιτική της αυτονομίας ή προς διάφορες παραμέτρους της (μη) εφαρμογής της, με κύριες τη διαίρεση της περιφέρειας, την καθυστερημένη και υπονομευθείσα λειτουργία της MRP και τη μη σύσταση της «Επιτροπής Αλήθειας και Συμφιλίωσης», που θα εξέταζε τον ρόλο των προηγούμενων κυβερνήσεων (ουσιαστικά αυτών του Σουχάρτο) αναφορικά με την ενσωμάτωση και διακυβέρνηση της περιοχής (APSN, 2007, Free West Papua, 2007, Somba, 2008δ, The Economist, 2010, WPNCL, 2008). Τέλος, μπορούμε να σημειώσουμε πως, ενώ η δυσaréσκεια των περισσότερων γηγενών παρέμενε σε υψηλά επίπεδα, διότι οι όποιες βελτιώσεις από την καθεστωτική αλλαγή και την παραχώρηση αυτονομίας κρίθηκαν ασήμαντες ή/και μακριά από τις προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν κατά την περίοδο «Άνοιξη των Παπούα» (1998-2000), για ένα μέρος τουλάχιστον των ελίτ η «παπουανοποίηση» της περιφερειακής και επαρχιακής γραφειοκρατίας που επήλθε με την Ειδική Αυτονομία σήμαινε την άμβλυνση ή απάλειψη μιας τουλάχιστον σημαντικής αιτίας δυσaréσκειας, αυτής δηλαδή που είχε να κάνει με την επαγγελματική αποκατάσταση και την κοινωνική θέση. Παρά αυτή την επιμέρους μεταβολή, η γεφύρωση πλαισίων αναφορικά με τα «παράπονα» ήταν επιτυχής: στην πλειοψηφία των γηγενών έβρισκε απήχηση η συνάρθρωση σε ένα κοινό ιδίωμα αντιλήψεων και ερμηνειών σχετικά με τον προσδιορισμό της δυσaréσκειάς τους και των αιτιών αυτής.

Αναφορικά πάντως με τη διάσταση των «στόχων» η «γεφύρωση πλαισίων» συνάντησε μεγαλύτερες δυσχέρειες, αν και γενικώς δεν μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε ανεπιτυχή. Οι δυσχέρειες αυτές αφορούσαν και τις δύο στρατηγικές πλαισίωσης, στον έναν ή άλλο βαθμό, που εμπλέκονται σε αυτή τη διάσταση: ως προς τον προσδιορισμό των «νόμιμων» εκπροσώπων του έθνους, η οργανωσιακή μεγέθυνση του κινήματος αναπόφευκτα επέφερε και τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων οργανώσεων για το ποια θα εκπροσωπήσει το κίνημα και τους Παπούα ευρύτερα. Κατά την αρχική φάση της διάνοιξης των

⁴⁸⁷ Ενδεικτικό αυτής της γεφύρωσης είναι ένα πανό σε συγκέντρωση στην πόλη Manokwari, που έγραφε: «η μελανησιακή φυλή απαιτεί δημοψήφισμα» (Kompas, 2009).

ευκαιριών το Presidium φάνηκε να υπερισχύει, με τη σιωπηρή μάλιστα ανοχή της OPM. Μετά την πολιτική και οργανωτική παράλυσή του δεν αναδύθηκε κάποια άλλη κυρίαρχη οργάνωση στη θέση του, κάτι που δημιούργησε συνθήκες ανταγωνισμού, για παράδειγμα μεταξύ της OPM και της φοιτητικής AMP, της DAP και της θεσμικής MRP. Πάντως, δε φαίνεται αυτός ο ανταγωνισμός – όχι άγνωστος και κατά την πρώτη φάση με τις φράξιες που είχαν δημιουργηθεί εντός της OPM και των διασπορικών κοινοτήτων – να προσέλαβε μεγάλες διαστάσεις· μάλιστα κατά τα τελευταία χρόνια η πολυσυλλεκτική WPNCL, στην οποία συμμετέχει και η OPM, διεκδικεί με αξιώσεις την εκπροσώπηση του κινήματος. Οι δυσχέρειες υπήρξαν μεγαλύτερες αναφορικά με τη στρατηγική πλαισίωσης που αφορά στον καθορισμό των στόχων του κινήματος και των πιθανοτήτων επιτυχίας τους, αλλά - θα προσθέταμε - και των μέσων πάλης. Με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει παραπάνω, είναι σαφές πως για κάποια περίοδο το δίλημμα «ανεξαρτησία ή αυτονομία» ήταν υπαρκτό· αν και η πλειοψηφία των ευρύτερων στρωμάτων παρέμενε υπέρμαχος της ανεξαρτησίας, οι ελίτ και η ηγεσία του κινήματος αυτοδιάθεσης διαιρέθηκαν προσωρινά.

Ξεκινώντας από τους υποστηρικτές της ανεξαρτησίας και ιδεολογικούς αντιπάλους της αυτονομίας, μπορούμε καταρχήν να σημειώσουμε ότι αναπτύχθηκαν εσωτερικές εντάσεις και στο εσωτερικό αυτής της ομάδας αναφορικά με τα μέσα πάλης· οι εντάσεις αυτές όμως αμβλύθηκαν μετά και τη διακήρυξη της OPM για διακοπή της ένοπλης δράσης. Κατά τα άλλα, η έννοια της *merdeka* παρέμεινε, απ' τη μία, η βασική κατευθυντήρια αρχή και το σύνθημα που εξακολουθούσε να διεγείρει ευρείες μάζες γηγενών. Η έννοια της απελευθέρωσης συνέχισε, όπως και την προηγούμενη περίοδο, να πλαισιώνεται από διακριτές κατανοήσεις και λόγους (ιδέες περί δημοκρατίας και λαϊκής κυριαρχίας, χριστιανικές αλλά και μεσσιανικές αντιλήψεις) (βλέπε π.χ. Feith, 2008, King, 2004, σ.46 Iqbal, 2008), καθώς και από προσδοκίες για οικονομική ανάπτυξη, ισότητα, τερματισμό της εκμετάλλευσης και της φτώχειας, ακόμα και για απαλλαγή από κάθε καταπιεστική εξουσία και επιστροφή στην αυτορρυθμιζόμενη ζωή των κοινοτήτων. Απ' την άλλη, όμως, τουλάχιστον ως προς την αμιγώς πολιτική της διάσταση η έννοια της *merdeka* απέκτησε ένα πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο κατ' αυτή τη φάση του αποσχιστικού κινήματος. Το «καταστατικό» κείμενο των οπαδών της ανεξαρτησίας ήταν η απόφαση της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης (Ιούνιος 2000)· εκεί,

αφού γίνεται επίκληση σε διάφορα κείμενα και διεθνείς κανονιστικές αρχές⁴⁸⁸, διακηρύσσεται ότι η Δ. Παπούα είναι κυρίαρχη «ως λαός και κράτος από την 1^η Δεκεμβρίου 1961» και διατυπώνεται ο στόχος του δημοψηφίσματος (μετά από διάλογο με την Ινδονησία και την Ολλανδία υπό την αιγίδα του ΟΗΕ) με σκοπό την αναγνώριση αυτής της κυριαρχίας (Free West Papua, 2000). Αυτός ο στόχος (δημοψήφισμα μέσω συνομιλιών και ειρηνικού αγώνα) συνάντησε, όπως είδαμε, την ευρεία αποδοχή των κινηματικών οργανώσεων και εντέλει και της ίδιας της OPM. Δεδομένου ότι το κίνημα αυτοδιάθεσης θεωρούσε ότι το αποτέλεσμα ενός πιθανού δημοψηφίσματος θα ήταν αναμφίβολα υπέρ της ανεξαρτησίας (προσδοκία πέρα για πέρα βάσιμη), μπορούμε να πούμε πως ο στόχος του δημοψηφίσματος αποτέλεσε την κυρίαρχη ερμηνεία της *merdeka*, γύρω από την οποία αρθρώθηκαν και τα υπόλοιπα πλαίσια⁴⁸⁹.

Όμως, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο στόχος της, μέσω του δημοψηφίσματος, ανεξαρτησίας, άρχισε να φαντάζει ανεδαφικός σε διάφορα τμήματα των γηγενών ελίτ - κάποια εκ των οποίων εμπλέκονταν ενεργά και σε οργανώσεις του κινήματος αυτοδιάθεσης - τα οποία στράφηκαν με ιδιαίτερη θέρμη και διάθεση συμμετοχής στην εφαρμογή μιας λύσης εκτεταμένης αυτονομίας. Οι εντάσεις, πρωτίστως στους κόλπους των ελίτ, μεταξύ των υποστηρικτών της «εξωτερικής» και εκείνων της «εσωτερικής» αυτοδιάθεσης ήταν ορατές, ιδιαίτερα μετά την καταστολή του Presidium (Chauvel, 2005, σ.85). Το «καταστατικό» κείμενο των υποστηρικτών της αυτονομίας ήταν πρόταση νόμου (περί αυτονομίας), που οι ίδιοι διαμόρφωσαν. Αυτό το προσχέδιο νόμου επιχειρούσε να αντιμετωπίσει πολλά από τα παράπονα των γηγενών και απηχούσε σε μεγάλο βαθμό εθνικιστικές αντιλήψεις· ευδιάκριτος στόχος αυτών που το συνέγραψαν ήταν να αναγνωριστεί η ιδιαίτερη *εθνική*

⁴⁸⁸ Πέρα από την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης για τις αποικίες, γίνεται επίκληση ακόμα και στο προοίμιο του ινδονησιακού Συντάγματος, το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα των λαών στην ανεξαρτησία από την ξένη κατοχή· γίνεται επίσης επίκληση και σε μια αναφορά στον περίφημο «λόγο των τριών λαϊκών εντολών του Σουκάρνο» περί διάλυσης του «κράτους-μαριονέτας» που είχαν εγκαθιδρύσει οι Ολλανδοί στη Δ. Παπούα (Free West Papua, 2000).

⁴⁸⁹ Ένα ανάγλυφο παράδειγμα γεφύρωσης διαφόρων πλαισίων - του «αποικιοκρατικού», του ταυτοτικού, της *merdeka*, του χριστιανικού κ.α. - αποτελεί η δήλωση του τότε (2003) Ανώτατου Διοικητή της OPM John Somer. Σε αυτή τη δήλωση συνδέει την κοινή ταυτότητα («παιδιά της Δ. Παπούα» - παράδειγμα ενεργοποίησης του μηχανισμού ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων) με τις αδικίες και τα δεινά που υπέστησαν οι γηγενείς και οι «ήρωες και μάρτυρες του έθνους», όπως ακριβώς ο «Ιησούς στον Γολγοθά». Το μεγαλύτερο δεινό στο οποίο εστιάζει είναι η μεταχείριση από το «αποικιοκρατικό, μη δημοκρατικό, φασιστικό» ινδονησιακό καθεστώς, και η βάρβαρη δράση του στρατού (την οποία όμως διακρίνει από τον «φιλήσυχο και ανεκτικό λαό της Ινδονησίας»). Ενδιαφέρον είναι πως αντιστρέφει τον λόγο περί «πρωτόγονων» Παπούα, μιλώντας για «απολίτιστες» πρακτικές του στρατού που παραπέμπουν στη «Λίθινη Εποχή». Εντέλει συνδέει τη γηγενή ταυτότητα και τις αδικίες που υπέστησαν οι Παπούα με την ανάγκη για δημοκρατία, ειρήνη και ανεξαρτησία (AWPA, 2003).

ταυτότητα των Παπούα και να δημιουργηθούν θεσμοί εκτεταμένης αυτοκυβέρνησης σε ζητήματα πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά. Αυτές οι στοχεύσεις μαρτυρούνται από διάφορα βασικά άρθρα του προσχεδίου τα οποία συνοπτικά επαναλαμβάνουμε (καθότι τα έχουμε καταγράψει στην παραπάνω συζήτηση του ζητήματος της Ειδικής Αυτονομίας): χρήση των «εθνικών» συμβόλων των Παπούα, συναπόφαση της περιφερειακής με την τοπική κυβέρνηση σχετικά με τον όγκο των στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή, δημιουργία μιας «άνω» περιφερειακής βουλής με αποκλειστικά γηγενή σύνθεση και ουσιαστικές αρμοδιότητες (MRP), διαχείριση του μεγαλύτερου όγκου των εσόδων από την εκμετάλλευση φυσικών πόρων, επικράτηση του εθιμικού δικαίου στη χρήση γης, σύσταση ειδικής επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων· πρέπει να σταθούμε στην πρόταση για σύσταση μιας «Επιτροπής Αποκατάστασης της ιστορίας», η οποία θα εξέταζε τη διαδικασία ενσωμάτωσης της Δ. Παπούα στην Ινδονησία και, αν την έκρινε παράνομη (από τη σκοπιά της εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης), θα απαιτούσε από το εθνικό κοινοβούλιο να λάβει μέτρα προς επίλυση του ζητήματος (van den Broek, 2003, σ.76-82). Ολόκληρο το προσχέδιο, λοιπόν, εμφορείται από στοχεύσεις που, αν και αναφέρονται σε μια διευθέτηση εντός του ινδονησιακού πλαισίου, έχουν σαφές εθνικιστικό πρόσημο· η τελευταία πρόταση - αν και διατυπωμένη με συγκρατημένο και ασαφή ως προς την προτεινόμενη «λύση» τρόπο - υποδεικνύει μάλιστα πως ο στόχος της ανεξαρτησίας δεν είχε εγκαταλειφθεί πλήρως και η αποσιώπησή του οφειλόταν όχι σε ιδεολογική μεταστροφή αλλά πρωτίστως σε πολιτικό πραγματισμό. Ο στόχος, λοιπόν, της αυτονομίας μπορεί να κατανοηθεί ως άλλη μια ερμηνεία της *merdeka*: εν προκειμένω, ως εκτεταμένη αυτοκυβέρνηση και απελευθέρωση από την πολιτική καταπίεση και την οικονομική εκμετάλλευση, εντός όμως του ινδονησιακού κράτους.

Παρ' όλα αυτά, η περιορισμένη αποδοχή των προτάσεων των γηγενών στο τελικό κείμενο του νόμου όσον αφορά τα πολιτικά και πολιτισμικά θέματα, αλλά πρωτίστως η γεμάτη παρατυπίες και παλινωδίες εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας οδήγησαν το μεγαλύτερο μέρος των ελίτ, που αρχικά την είχε στηρίξει, να εναντιωθεί στην κεντρική κυβέρνηση. Μετά το 2003 και την απόφαση για διαίρεση της περιφέρειας, είδαμε πως οι «κεντρικές» ή «κατεστημένες» γηγενείς ελίτ συνέπλευσαν εκ νέου στην αντίθεσή τους προς την κυβερνητική πολιτική, ανεξάρτητα από το ποια εκ των τριών κυρίων στάσεων υιοθετούσαν (υπέρ της ανεξαρτησίας, υπέρ της ουσιαστικής αυτονομίας, υπέρ της αυτονομίας ως πρώτου

βήματος προς την ανεξαρτησία). Αντίστοιχη σύμπλευση παρατηρήθηκε μεταξύ των διαφόρων κινηματικών οργανώσεων. Αυτή η κοινή αντίθεση στις κυβερνητικές πολιτικές και πρακτικές τροφοδότησε τη συνάρθρωση διαφόρων επιμέρους στοχεύσεων και επιδιώξεων και γενικότερων επιθυμιών. Τέτοιες είναι η ουσιαστική αυτοκυβέρνηση, η δικαιοσύνη, η ειρήνευση (παύση της κυβερνητικής βίας), η διεξαγωγή διαλόγου με την κυβέρνηση, η επανόρθωση της ιστορίας (έστω με τη μορφή αναγνώρισης των αδικιών και εγκλημάτων της περιόδου Σουχάρτο), η «πλήρης και ελεύθερη δημοκρατική συμμετοχή», η διοικητική επανένωση της Δ. Παπούα (ακύρωση της διάσπασης της περιφέρειας), η εν γένει αποτελεσματικότερη και ουσιαστικότερη εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας, η αποστρατιωτικοποίηση της περιοχής, η παύση των πολιτικών διώξεων και φυλακίσεων, η ελεύθερη πρόσβαση διεθνών οργανώσεων και μέσων ενημέρωσης, το κλείσιμο της Freeport ή η ριζική βελτίωση του τρόπου λειτουργίας της, η ανακοπή του ρεύματος μετανάστευσης, η προστασία της γηγενούς κουλτούρας (ελεύθερη άσκηση των πολιτισμικών και θρησκευτικών πρακτικών) (APSN, 2007, AWP, 2003, Balalrd, 1999, Free West Papua, 2007, ICG, 20010β, σ.7, InfoPapua, 2007, Somba, 2008δ, Tebay, 2000, Tempo Interactive, 2008, WPNCL, 2008). Προκύπτει, λοιπόν, πως έχει ενεργοποιηθεί μια διαδικασία συνάρθρωσης διαφόρων διεκδικήσεων και στόχων – αυτό που εδώ κωδικοποιούμε ως «γεφύρωση πλαισίων» – η οποία δεν αγγίζει το «εθνικό» δίλημμα (ανεξαρτησία ή αυτονομία), αλλά απηχεί τις διαχρονικές και ταυτόχρονα επιτακτικές συλλογικές ανάγκες των γηγενών για πολιτική ελευθερία, αυτοθέσμιση και έλεγχο επί των άμεσων πτυχών του συλλογικού βίου, ανθρώπινη ασφάλεια, οικονομική ανάπτυξη, πολιτισμική αναγνώριση και ισοτιμία (στοιχεία που τονίζει η προσέγγιση της «παρατεταμένης κοινωνικής σύγκρουσης»). Η υιοθέτηση της ειρηνικής διαμαρτυρίας και του στόχου του δημοψηφίσματος μέσω συνομιλιών σίγουρα διευκολύνει αυτή τη συνάρθρωση. Πάντως, όπως έχουμε αναφέρει, η πολιτική συμμαχία αυτή και η συνδεδεμένη «γεφύρωση πλαισίων» είναι επισφαλής και εξαρτάται σημαντικά και από την εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας από την κεντρική κυβέρνηση· τυχόν βελτίωση στην εφαρμογή της ή και διεύρυνσή της (κατά τα πρότυπα του Ατσέχ με τη συμφωνία του 2005) θα μεταβάλουν τη ΔΠΕ και πιθανότατα θα απομακρύνουν τους υποστηρικτές της αυτονομίας από εκείνους της ανεξαρτησίας. Η συνέχιση ή μη μιας αποτελεσματικής «γεφύρωσης» πλαισίων θεωρούμε πως εξαρτάται από την πολιτική ισχύ της «εθνικιστικής πραγματιστικής» στάσης, αυτής δηλαδή που αποδέχεται την αυτονομία ως πρώτο βήμα προς τον

απώτερο στόχο της ανεξαρτησίας: αν αυτή η στάση είναι πλειοψηφική ή επαρκώς ισχυρή, τότε θα πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη συνάρθρωση πλαισίων ανεξαρτήτως της κυβερνητικής προσέγγισης της Ειδικής Αυτονομίας (και εφόσον δεν προκύψουν άλλες σημαντικές μεταβολές).

Συμπερασματικά, λοιπόν, η λειτουργία του μηχανισμού της γεφύρωσης πλαισίων φαίνεται ότι υπήρξε εντατική, διάχυτη και πυκνή κατά τη δεύτερη φάση του κινήματος αυτοδιάθεσης. Η καθεστωτική αλλαγή επέτρεψε τη δημόσια – αν και υπό περιορισμούς – άρθρωση των διαφόρων πλαισίων (παραπόνων και στόχων) και κατέστησε πιο καθαρό το περιεχόμενό τους, κάτι που διευκόλυνε και την εμπρόθετη συνάρθρωσή τους. Απ' την άλλη, όμως, ο πολλαπλασιασμός και η δημόσια άρθρωση διακριτών πλαισίων ανέδειξε και τις διαφορές τους, οι οποίες παρέμεναν αφανείς ή υποβαθμίζονταν κατά την περίοδο της αυταρχικής διακυβέρνησης και της καταστολής της πολιτικοποίησης των γηγενών. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας προκάλεσε κάποιες διαφοροποιήσεις, δυσχεραίνοντας έτσι τη «γεφύρωση πλαισίων», ιδιαίτερα αναφορικά με τη διάσταση των «στόχων». Έτσι, ως προς την αποτελεσματικότητα (ή τον αντίκτυπο) του ο μηχανισμός αυτός είχε διακυμάνσεις: ήταν υψηλή κατά την περίοδο 1998-2000, χαμηλή από το 2000 ως περίπου την απόφαση για διαίρεση της περιφέρειας (2003) και έκτοτε ικανοποιητική (μεσαίο προς υψηλό επίπεδο), αν και επισφαλής, όπως εξηγήσαμε.

- *Ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων*: Η λειτουργία αυτού του μηχανισμού σε αυτή τη φάση παρουσιάζει τις περισσότερες ομοιότητες από κάθε άλλον σε σχέση με τη λειτουργία τους στην προηγούμενη φάση. Είδαμε κατά την ανάλυση της πρώτης φάσης του αποσχιστικού κινήματος ότι η «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων», η οποία συνδέεται με τη δημιουργία μιας παν-Παπούα ταυτότητας, ήταν αποτέλεσμα τόσο αθέλητων, μακροχρόνιων διεργασιών, από την περίοδο της αποικιοκρατίας ήδη, όσο και εμπρόθετων στοχεύσεων, από τους ίδιους τους Ολλανδούς, αργότερα από το πρώιμο εθνικιστικό κίνημα και στη συνέχεια από την OPM. Έχοντας αυτά ως δεδομένα – αλλά και όσα είπαμε κατά την εξέταση της συγκρότησης του εθνικισμού των Παπούα, ο οποίος αποτελεί ουσιαστικά και την ιστορία ενεργοποίησης του ορίου «Παπούα»-«Ινδονήσιων» και απενεργοποίησης των φυλετικών ορίων μεταξύ των πολυάριθμων γηγενών κοινοτήτων – θα εστιάσουμε στη λειτουργία αυτού του μηχανισμού κατά τη δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος.

Κατ' αρχάς, η ίδια η έκρηξη της συλλογικής εθνικιστικής δράσης μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο αποτέλεσε από μόνη της έναν σημαντικό παράγοντα εκ νέου ενεργοποίησης του ορίου «Παπούα»/«Ινδονήσιων». Όπως είπαμε και στο κεφάλαιο περί ταυτοτήτων, η πολιτική δράση και η συλλογική κινητοποίηση αποτελούν εξαιρετικά δυναμικά πεδία, που επηρεάζουν τις συλλογικές ταυτίσεις και τα κοινωνικά όρια, συγκροτώντας, ενδυναμώνοντας ή μεταβάλλοντάς τα. Στην περίπτωση των Παπούα, με την ανάδυση του μαζικού κινήματος αυτοδιάθεσης, ήταν η πρώτη φορά που ευρύτερα στρώματα των γηγενών ενεπλάκησαν σε παρατεταμένη, συλλογική, νεωτερική πολιτική δράση⁴⁹⁰. η κινητοποίηση αυτή δεν οδήγησε στη χάραξη νέων ορίων ούτε μετέβαλε σημαντικά το περιεχόμενο ή τη θέση των υπαρχόντων, αλλά τα ενδυνάμωσε, κυρίως κάνοντάς τα περισσότερο εμφανή. Η ιδιαίτερη ταυτότητα των Παπούα απέκτησε για πρώτη φορά *δημόσιο* χαρακτήρα μέσα από τον πολιτικό αγώνα των γηγενών, κάτι που συνέτεινε στην ενεργοποίηση – πιο ειδικά, στον *τονισμό* και την «*επισήμανση*» – του προϋπάρχοντος ορίου. Εκτός των παραπάνω, η «πολιτική σημασία» – μία εκ των τριών μεταβλητών των εθνοτικών ορίων που έχουμε αναλύσει – του ορίου «Παπούα»/«Ινδονήσιοι»- ενισχύθηκε κατ' αυτή την περίοδο, καθότι η πολιτική δράση – από την πλευρά των γηγενών τουλάχιστον – οργανώθηκε με βάση την εθνοτική ταυτότητα· οι διάφορες πολιτικές οργανώσεις – το Presidium, το DAP, η AMP και η WPNCL, για να μείνουμε στις σημαντικότερες – έχουν σχεδόν αποκλειστικά γηγενή σύνθεση και αρθρώνουν διεκδικήσεις στο όνομα των Παπούα. Οι σχέσεις των γηγενών με τους μετανάστες είδαμε ότι οξύνθηκαν επικίνδυνα για κάποιο διάστημα, όπως μαρτυρείται από επιθέσεις της OPM, και κυρίως την αιματηρή επίθεση γηγενών (με συμμετοχή της Satgas Papua) στη Wamena τον Οκτώβριο του 2000. Μετά την επίθεση αυτή ο τοπικός αστυνομικός διοικητής ενθάρρυνε τις κοινότητες των μεταναστών να συγκροτήσουν ομάδες «αυτοάμυνας»· πράγματι, συγκροτήθηκαν σε διάφορες πόλεις της Δ. Παπούα διάφορες «φιλο-ινδονησιακές», «πατριωτικές» πολιτοφυλακές αποτελούμενες από μετανάστες πρωτίστως (αλλά σε μια τουλάχιστον περίπτωση και από μουσουλμάνους Παπούα), οι οποίες είχαν την υποστήριξη του στρατού,

⁴⁹⁰ Όπως έχουμε πει, η κινητοποίηση προς τα τέλη της αποικιακής περιόδου αφορούσε μόνο τις ελίτ, ενώ κατά την περίοδο της Νέας Τάξης αφενός η δράση της OPM δεν ήταν ιδιαίτερα μαζική (λόγω της ίδιας της φύσης του ανταρτοπολέμου και, κυρίως, της έντονης καταστολής της διεκδικητικής πολιτικής δραστηριότητας από το καθεστώς) και αφετέρου οι διάφορες μαζικές εξεγέρσεις που σημειώθηκαν (τις δεκαετίες του 1960 και 1970) ήταν βραχύβιες και είχαν περισσότερο τοπικό και «παραδοσιακό» χαρακτήρα.

κυμαινόμενη από την ανοχή και την περιστασιακή συνεργασία μέχρι την ενεργό προώθηση της συγκρότησής τους και την εκπαίδευση των μελών τους (King, 2002, σ.121, Kivimäki, 2006, σ.22-3, McGibbon, 2004β, σ.28-30). Παρότι αυτές οι πολιτοφυλακές δεν είχαν διαλυθεί ως πολύ πρόσφατα (ICG, 2010β, σ.4, 6, Kivimäki, 2006, σ.27), δεν φαίνεται να έχουν αναπτύξει αξιοσημείωτη ή συστηματική δραστηριότητα (τουλάχιστον έναντι του κινήματος αυτοδιάθεσης)· το γεγονός αυτό συνδέεται με το ότι η διαφαινόμενη κλιμάκωση της έντασης στη βάση της σύμπτωσης των διαιρετικών τομών γηγενείς/μετανάστες και χριστιανοί/μουσουλμάνοι δεν οδήγησε εντέλει σε «οριζόντιες» συγκρούσεις ανάλογες με αυτές που σημειώθηκαν σε άλλα νησιά του ινδονησιακού αρχιπελάγους, λόγω και της κατευναστικής στάσης των ελίτ των δύο κοινοτήτων (όπως έχουμε αναφέρει)⁴⁹¹. Παρότι, λοιπόν, δεν κλιμακώθηκε σε βία η αντιπαλότητα γηγενών και μεταναστών (παρά μόνο πρόσκαιρα και αποσπασματικά), παρατηρούμε ενεργοποίηση και ενδυνάμωση του εθνοτικού ορίου στο πολιτικό πεδίο. Γηγενείς και μετανάστες συνυπήρχαν σε κάποιες ΜΚΟ και σε εκκλησιαστικές οργανώσεις και, αναφορικά με την πιο στενή πολιτική σφαίρα, στα πολιτικά κόμματα· όμως, με δεδομένη την αδυναμία ουσιαστικής λειτουργίας γηγενών κομμάτων, το εθνοτικό όριο στο πεδίο του κομματικού ανταγωνισμού είναι εξ ορισμού απενεργοποιημένο ή, σωστότερα, αφανές. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με το μέγεθος και την εθνοτική σύνθεση των κομμάτων, ώστε να διαπιστώσουμε τον βαθμό συμμετοχής των γηγενών σε αυτά, ενώ εκείνα τα εκλογικά αποτελέσματα που είναι διαθέσιμα αναφέρονται αποκλειστικά στο σύνολο του πληθυσμού της Δ. Παπούα και δεν επιτρέπουν την εκτίμηση της εκλογικής συμπεριφοράς των γηγενών συγκεκριμένα· αυτό σημαίνει πως δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε αν ψηφίζουν συστηματικά συγκεκριμένα κόμματα, κάτι που πιθανόν θα υποδείκνυε εθνοτικό προσδιορισμό της ψήφου⁴⁹². Το μόνο στοιχείο που εντοπίσαμε σχετικά με τη στάση των γηγενών απέναντι στα

⁴⁹¹ Ιδιαίτερα ανησυχητική ήταν απόπειρα του Eurico Guterres, διαβόητου και καταδικασμένου για την παραστρατιωτική δράση του στο Αν. Τιμόρ, να συστήσει πολιτοφυλακή στην ορεινή πόλη Timika το 2003, καθώς και η διείσδυση στην περιοχή μελών της ισλαμιστικής πολιτοφυλακής Laskar Jihad, που είχε δράσει κυρίως στις γειτονικές Μολούκες νήσους. Η απόπειρα του πρώτου ήταν τελικά ανεπιτυχής, ενώ η δράση της δεύτερης ήταν μάλλον βραχύβια, αφού η οργάνωση φέρεται να έχει εξαρθρωθεί σε εθνικό επίπεδο από τις ινδονησιακές δυνάμεις ασφαλείας (οι οποίες αρχικά είχαν ευνοϊκή στάση απέναντί της)· ειδικά στη Δ. Παπούα φαίνεται ότι συνάντησε και την αντίδραση της μουσουλμανικής κοινότητας (Braithwaite *et al*, 2010, σ.105-6, Kivimäki, 2006, σ.22, McGibbon, 2004β, σ.29-30).

⁴⁹² Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η εκλογική συμπεριφορά στην κέλτικη περιφέρεια, όπως καταγράφεται στο μοντέλο του Michael Hechter, η οποία στρεφόταν μαζικά προς το Εργατικό και Φιλελεύθερο κόμμα (δηλαδή η ψήφος προς το Συντηρητικό κόμμα απέκλινε σημαντικά από το εθνικό τους ποσοστό).

κόμματα είναι πως, σύμφωνα με έρευνα του 2006, το 67% αυτών θεωρούσε πως τα κόμματα δε ενδιαφέρονταν για τις ανάγκες τους (έναντι 22% που είχε θετική άποψη). Ελλείπει στοιχείων για τις αντίστοιχες στάσεις των μεταναστών δεν μπορούν να εξαχθούν βάσιμα συμπεράσματα σχετικά με αυτή τη διαφαινόμενη έλλειψη εμπιστοσύνης· σε συνδυασμό, όμως, με την έλλειψη αναφορών στη σχετική βιβλιογραφία για εντατική συμμετοχή των γηγενών στην κομματική δραστηριότητα, μπορούμε να υποθέσουμε πως πράγματι το πρώτιστο πεδίο πολιτικής συμμετοχής για τους γηγενείς είναι οι διάφορες οργανώσεις του κινήματος αυτοδιάθεσης, πεδίο στο οποίο η διάκριση «Παπούα»/«Ινδονήσιοι» παραμένει ισχυρή.

Η «πολιτική σημασία» του εθνοτικού ορίου συνδέεται και με τις άλλες δύο διαστάσεις του: την «κλειστότητα» και την «πολιτισμική διαφοροποίηση». Ως προς αυτές τις διαστάσεις έχουμε δει πως σημαντική στην περίπτωση της παν-Παπούα ταυτότητας ήταν η καλλιέργεια μιας κοινής γηγενούς κουλτούρας, η οποία έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην κοινή φυλετική (μελανησιακή) καταγωγή και το κοινό μελανησιακό υπόβαθρο. Μέσω αυτής της διεργασίας προστέθηκαν «πολιτισμικά διακριτικά» στην κοινή εδαφική και πολιτική (πρωτίστως αντι-ινδονησιακή) ταυτότητα των γηγενών, τα οποία παρέπεμπαν πρωτίστως στη φαινοτυπική ομοιότητά τους, χαρακτηριστικό που τους διαφοροποιούσε από τους «Ασιάτες» Ινδονήσιους. Η προσθήκη αυτής της πολιτισμικής και φυλετικής διάστασης έχουμε πει πως έπεται της εδαφικο-πολιτικής κατανόησης της παν-Παπούα ταυτότητας, την οποία προέβαλλε κυρίως το πρώιμο εθνικιστικό κίνημα των Παπούα. Η κατασκευή της ήταν συνδυαστικό αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων: της επισήμανσης της φυλετικής διαφοράς από τους Ολλανδούς, των στενότερων αλληλεπιδράσεων μεταξύ γηγενών και «Ινδονήσιων» μετά το 1963, των «φολκλορικών» ινδονησιακών αντιλήψεων και κατηγοριοποιήσεων περί μιας ενιαίας κουλτούρας των Παπούα, των ανεπίσημων ρατσιστικών στάσεων πολλών Ινδονήσιων, της καλλιέργειας μιας μελανησιακής ταυτότητας από τους γηγενείς «πολιτισμικούς εθνικιστές»· το αποτέλεσμα ήταν, μετά την πτώση του καθεστώτος Σουχάρτο, όταν οι παραπάνω διεργασίες και οι αντιλήψεις που είχαν διαμορφώσει έγιναν πιο ορατές, η ύπαρξη μιας ενιαίας παν-Παπούα ταυτότητας να θεωρείται περίπου δεδομένη, τόσο από τους Ινδονήσιους όσο και από τους γηγενείς, αλλά και από εξωτερικούς παρατηρητές (ερευνητές, δημοσιογράφους, οργανώσεις). Αναφορικά με το κίνημα αυτοδιάθεσης, σε κάθε εκδήλωση, πολιτική δράση και κείμενο η

ύπαρξη μιας συμπαγούς εθνοτικής κατηγορίας, των «Παπούα», θεωρείται αυτονόητη· τις περισσότερες φορές δεν δηλώνεται καν, προκύπτει από τα συμφραζόμενα ως κάτι το συντελεσμένο και φυσικό. Μπορούμε εδώ να αναφερθούμε σε κάποιες περιπτώσεις του εθνικιστικού λόγου των Παπούα, στις οποίες η ύπαρξη μιας κοινής κουλτούρας και μιας κοινής φυλετικής καταγωγής προβάλλεται πιο έντονα και σηματοδοτεί την ενεργοποίηση του μηχανισμού της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων: Είδαμε παραπάνω πως κατά τη 2^η Εθνική Συνέλευση η ταυτότητα των Παπούα ανάγεται στη «μελανησιακή καταγωγή», ενώ ο εκ των ηγετών της OPM Ondowame προσέθετε πως η καταγωγή αυτή τους «διαφοροποιούσε ριζικά» από τους Ινδονήσιους (King, 2004, σ.34, 58). Ο ηγέτης της οργάνωσης Free West Papua στη Βρετανία, Benny Wenda, απηχεί μια παρόμοια «αρχεγονική» πρόσληψη της γηγενούς ταυτότητας, την οποία αντιπαραβάλλει με την ινδονησιακή: κατηγορεί τον κυβερνήτη της περιφέρειας Suebu πως με την πολιτική του «φοράει τη στολή του εχθρού όλων [ημών] των Παπούα, της Ινδονησίας», παρότι οι «πρόγονοί του είναι Παπούα» και «γεννήθηκε Παπούα» (Wenda, 2007). Ο τότε ανώτατος διοικητής της OPM John Somer έκανε έκκληση στα «παιδιά της Δυτικής Παπούα» να τιμήσουν και να ακολουθήσουν το παράδειγμα των «ηρώων και μαρτύρων του έθνους» (AWPA, 2003). Σε μια εκδήλωση εορτασμού της επετείου της 1^{ης} Δεκεμβρίου ο ηγέτης της φοιτητικής KNPB, Buchtar Tabuni, δήλωσε πως οι Παπούα είναι ένα «διακριτό έθνος Μελανήσιων και όχι Μαλαισιανών, όπως η Ινδονησία» (ICG, 2010α, σ.7), ενώ ο παρουσιαστής ενός πολιτιστικού φεστιβάλ στη Jayapura το 2005 διατράνωνε επευφημούμενος απ' τους παρευρισκόμενους: «είμαστε ένα· είμαστε διαφορετικοί απ' τους Ινδονήσιους· έχουμε μαύρο δέρμα και κατσαρά μαλλιά· δεν θα διασπαστούμε· είμαστε όλοι Παπούα» (Upton, 2009, σ.49). Ο επιφανής εκκλησιαστικός ηγέτης Socratez S. Yoman, αφού κατηγοριοποιεί τους γηγενείς στους «μελανήσιους λαούς του Ειρηνικού», τους καλεί «να επιστρέψουν στην αυθεντική κουλτούρα τους, τη δική τους γλώσσα, ώστε να επαν-ανακαλύψουν την ταυτότητά τους ως Παπούα» (InfoPapua, 2007).

Πέρα από τον λόγο και τη δράση των κινηματικών οργανώσεων, η αναγνώριση μιας ιδιαίτερης ενιαίας κουλτούρας προσέλαβε και μια επίσημη, θεσμική διάσταση κατ' αυτή την περίοδο. Ο ίδιος ο νόμος περί Ειδικής Αυτονομίας θεωρούσε δεδομένη την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης γηγενούς κουλτούρας, στην οποία μάλιστα αναγνώρισε κάποια συλλογικά δικαιώματα (οσοδήποτε περιορισμένα κι αν

ήταν αυτά από τη σκοπιά των Παπούα), όπως η συγκρότηση της MRP και η διστακτική και ασαφής εισαγωγή θετικών διακρίσεων προς όφελος των γηγενών (όπως π.χ. στη δημόσια διοίκηση). Επιπλέον, είδαμε πως η MRP, στα πλαίσια της αρμοδιότητάς της να κρίνει την «εντοπιότητα» των υποψήφιων για τη θέση του κυβερνήτη, προέβη σε μια στενή, σχεδόν εθνο-φυλετική ερμηνεία του «γηγενούς» (μέλος της μελανησιακής φυλής, γονείς Παπούα, γνώση μιας από τις γλώσσες των φυλών).

Όλα τα παραπάνω ενδυνάμωναν ήδη διαμορφωμένες στάσεις, οι οποίες κατανοούσαν τη διαφορά μεταξύ «Παπούα» και «Ινδονήσιων», στη βάση της φυλετικής ταυτότητας και με τρόπο ουσιοκρατικό, ως φυσική και μόνιμη⁴⁹³. αυτές οι απόψεις που κατανοούσαν ως ασύμβατες τις δύο ταυτότητες και ως απόλυτο το εθνικό όριο είναι μεν οι κυρίαρχες εντός του κινήματος αυτοδιάθεσης, όμως δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε πως αντιπροσωπεύουν το σύνολο των Παπούα. Πιθανότατα είναι πλειοψηφικές εντός της ευρύτερης γηγενούς κοινωνίας, όμως υπάρχουν και εναλλακτικές κατανοήσεις, όπως υποδεικνύεται από τα προαναφερθέντα αποτελέσματα μιας έρευνας του 2006· υπενθυμίζουμε πως, ενώ το 96% δήλωνε περήφανο για την ταυτότητα των Παπούα και μόλις το 14% δήλωναν πρωτίστως «Ινδονήσιοι» (το 52% αυτοπροσδιορίζονταν ως «Παπούα» και το 30% ταυτίζονταν πρωτίστως με τη φυλή τους), για το 42% η «κουλτούρα των Παπούα» θεωρούνταν «αναπόσπαστο κομμάτι της ινδονησιακής κουλτούρας», έναντι του 52% που δε συμφωνούσαν με αυτή τη θέση (TAPOL, 2006γ). Τα ποσοστά αυτά, τα οποία θα πρέπει να θεωρήσουμε απλώς ενδεικτικά⁴⁹⁴, φαίνεται να υποδεικνύουν πως έχει συγκροτηθεί ένας σκληρός «εθνικός» πυρήνας, στον οποίο παραπέμπει αυτό το 52% της έρευνας, ο οποίος έχει εσωτερικεύσει τις ιδέες του γηγενούς εθνικισμού περί μιας ενιαίας παν-Παπούα ταυτότητας και πλήρους ασυμβατότητάς της με την ινδονησιακή ταυτότητα. Όμως υπάρχει μια σεβαστή μειοψηφία – στην οποία συμπεριλαμβάνονται, εκτός από τους λίγους που θεωρούν εαυτούς πρωτίστως Ινδονήσιους, και εκείνοι που ταυτίζονται πρωτίστως με τη φυλή (*tribe*) τους – αυτών που ακόμα και η αποδοχή της φυλετικής (*racial*) ιδιαιτερότητας δεν τους εμποδίζει να θεωρούνται μέλη της, ούτως ή άλλως,

⁴⁹³ Βλέπε για παράδειγμα Chauvel, 2005, σ.52, The Economist, 2010, Zöllner, 2005, σ.22-3.

⁴⁹⁴ Και αυτό διότι, όπως έχουμε αναφέρει, το δείγμα είναι σχετικά μικρό (325 άτομα), ενώ δεν υπάρχουν άλλες ανάλογες έρευνες, ώστε μέσω της αντιπαραβολής να προκύψουν ασφαλέστερα συμπεράσματα.

πολυσυνλεκτικής και πολυεθνοτικής ινδονησιακής φαντασιακής κοινότητας⁴⁹⁵. Το τμήμα αυτό του πληθυσμού δε φαίνεται να ανταποκρίνεται στην ενεργοποίηση ενός άκαμπτου ορίου του τύπου «εμείς» (Παπούα)/«αυτοί» (Ινδονήσιοι), που προωθεί το πιο ριζοσπαστικό τμήμα του κινήματος αυτοδιάθεσης (αυτό που επιδιώκει αποκλειστικά την ανεξαρτησία), καθώς αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους και στις δύο κατηγορίες (αν και συνήθως σε κάποια περισσότερο)· όμως η στάση τους αυτή δε φαίνεται να είναι η κυρίαρχη ούτε είναι καθοριστική στο επίπεδο της πολιτικής, που οργανώνεται με βάση την αντίθεση «Παπούα»/ «Ινδονήσιων».

Μέχρι τώρα έχουμε αναφερθεί περισσότερο στη διάσταση της ενεργοποίησης παρά της απενεργοποίησης ορίων. Η διαδικασία αυτή, η οποία εν προκειμένω αναφέρεται πρωτίστως στην εξασθένηση των διαχωριστικών γραμμών μεταξύ των διαφόρων γηγενών φυλών προς όφελος μιας παν-Παπούα ταυτότητας, παραμένει ακόμα εν εξελίξει (π.χ. Robinson, 2009α). Εκτός του ότι αρκετοί γηγενείς συνεχίζουν να ταυτίζονται πρωτίστως με την ιδιαίτερη φυλή τους, είδαμε πως η ευρύτερη διαίρεση μεταξύ «ορεινών» και «παραλιακών» φυλών εκδηλώθηκε σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και εντός του κινήματος αυτοδιάθεσης (King, 2004, σ.55, Rumbiak, 2001), π.χ. στο Presidium και τη φοιτητική AMP. Επιπλέον, είδαμε πως συνεχίστηκαν οι εσωτερικές εντάσεις και στο μικρότερο επίπεδο, όπως μαρτυρούν τα προαναφερθέντα παραδείγματα «παραδοσιακών» συγκρούσεων - κάποιες από τις οποίες ήταν θανατηφόρες - μεταξύ γειτονικών φυλών, αλλά και νέοι ανταγωνισμοί που δημιουργήθηκαν με την είσοδο των φυλών στο πεδίο των σύγχρονων οικονομικών σχέσεων (π.χ. στην πόλη Timika όπου συνέρρευσαν για δουλειά). Μια επιπλέον έκφανση των εσωτερικών ανταγωνισμών που συνδέεται και με τα δύο επίπεδα είναι η διαμάχη μεταξύ επαρχιακών ελίτ και των οπαδών τους σχετικά με τη χάραξη νέων επαρχιών και την προνομιακή προσέλκυση πόρων και αναπτυξιακών προγραμμάτων. Γενικώς, η αύξηση των αρμοδιοτήτων και των πόρων για τις περιφέρειες και τις επαρχίες, που έχουν επιφέρει οι πολιτικές της αποκέντρωσης και της Ειδικής Αυτονομίας, είναι *πιθανόν* να τροφοδοτήσουν εντονότερους ανταγωνισμούς μεταξύ διοικητικών μονάδων, εφόσον αντιστοιχηθούν με συγκεκριμένες φυλές· αυτό είναι μάλλον δύσκολο να επιτευχθεί σε επίπεδο επαρχιών (δεδομένης της πανσπερμίας και του μικρού μεγέθους των

⁴⁹⁵ Μπορούμε να εικάσουμε πως στο πολιτικό επίπεδο αυτό το τμήμα του πληθυσμού θα είναι καταρχήν θετικά διακείμενο απέναντι στην πολιτική της αυτονομίας (χωρίς να υπολογίζουμε το πώς τελικά εφαρμόστηκε).

φυλών), όμως υπάρχουν ήδη ενδείξεις πως υφίσταται σε ορισμένες περιπτώσεις μια τέτοια «φυλετικοποίηση» (εδώ με την έννοια του *tribal*) πολιτικών και οικονομικών ανταγωνισμών στο εσωτερικό των επαρχιών ή μεταξύ ακόμα κατώτερων διοικητικών μονάδων (*kecamatan*) (ICG, 2010β, σ.2). Ένα σημαντικότερο ίσως ερώτημα που αναδύεται, εν προκειμένω, είναι το αν η συγκρότηση της δεύτερης περιφέρειας (και η πιθανή δημιουργία και νέων) οδηγήσει στην εξασθένηση της παν-Παπούα ταυτότητας και την ενίσχυση των περιφερειακών ταυτοτήτων· στον βαθμό πάντως που η εθνοτική/φυλετική διάσταση της παν-Παπούα ταυτότητας έχει όντως καταστεί ισχυρή και δεδομένης της ιδιαίτερης ιστορίας ενσωμάτωσης της περιοχής στην Ινδονησία και του μακροχρόνιου εθνικιστικού αγώνα, μια τέτοια εξέλιξη δεν φαντάζει ιδιαίτερα πιθανή, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα. Πέρα από τις συνεχιζόμενες σε έναν βαθμό εσωτερικές εντάσεις και τις πιθανές μελλοντικές εξελίξεις, δεν έχουμε ενδείξεις ότι την περίοδο που εξετάζουμε σημειώθηκε αντιστροφή της τάσης για εμπέδωση μιας ευρύτερης, παν-Παπούα ταυτότητας· αντιθέτως, θεωρούμε ότι η τάση αυτή είναι δύσκολα αναστρέψιμη και σε κάθε περίπτωση η επίταση της συλλογικής διεκδίκησης που παρατηρούμε αυτή την περίοδο εδραίωσε περαιτέρω την αίσθηση της κοινής μοίρας όλων των γηγενών της Δ. Παπούα.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, κρίνουμε πως η λειτουργία του μηχανισμού ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων ήταν, όπως και κατά την προηγούμενη φάση, έντονη, διαρκής, διάχυτη και σε σημαντικό βαθμό αποτελεσματική (μεσαίο προς υψηλό επίπεδο).

- *Κοινωνική ιδιοποίηση*: Αυτός ο μηχανισμός είδαμε ότι κατά την πρώτη, ένοπλη φάση του αποσχιστικού κινήματος είχε εξαιρετικά αδύναμη λειτουργία. Σε συνθήκες έντονου αυταρχισμού και με αποκλεισμό σχεδόν κάθε έκφρασης πολιτικοποίησης της γηγενούς ταυτότητας, η OPM δεν κατάφερε να «ιδιοποιηθεί» τα δίκτυα, τις οργανωτικές δομές και την κοινωνική βάση του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος (εκτός του «Σώματος Εθελοντών Παπούα»), πρωτίστως διότι αυτό αφορούσε μια μικρή ελίτ (δεν διέθετε μαζική βάση δηλαδή), η οποία μετά την αποχώρηση των Ολλανδών διέκοψε εκούσα άκουσα την ενεργό πολιτική δράση της (για τους συγκεκριμένους λόγους που παραθέσαμε). Επιπλέον, δεν φαίνεται ότι η OPM κατάφερε να ιδιοποιηθεί τα γηγενή - π.χ. τα φυλετικά (*tribal*) - δίκτυα ή τις εκκλησιαστικές οργανώσεις (από τις ελάχιστες ίσως νόμιμες οργανωτικές δομές με πρωτίστως γηγενή σύνθεση). Μόνο σε επίπεδο συμβολικών και ιδεολογικών πόρων

παρατηρήθηκε μια ενεργοποίηση της «κοινωνικής ιδιοποίησης», όμως αυτό το επίπεδο παραπέμπει εξίσου και στη «γεφύρωση πλαισίων». Κατά τη δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος που εξετάζουμε εδώ, η οργανωτική μεγέθυνση που παρατηρήθηκε ήταν ραγδαία και εντυπωσιακή, ενώ, όπως είδαμε, σημειώθηκε και μια σχετική αύξηση στην κατηγορία των «πόρων» (ιδιαίτερα αναφορικά με το «μέγεθος» και αρκετά λιγότερο αναφορικά με τη «χρηματοδότηση» και τις «εξωτερικές συμμαχίες»). Όμως αυτή η βελτίωση δεν οδήγησε γραμμικά ή/και αυτόματα στην εντατική λειτουργία του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης. Θα αναλύσουμε τη λειτουργία αυτού του μηχανισμού με βάση τις δύο διαστάσεις του: α) την περισσότερο «ακραιφνή» του λειτουργία που αφορά στην ιδιοποίηση κοινωνικών χώρων (δηλαδή των δρώντων, αλληλεπιδράσεων, δικτύων, δεσμών, συμβόλων που αυτοί εμπερικλείουν) με σκοπό τη διεξαγωγή της πολιτικής κινητοποίησης και τη συγκρότηση μιας κοινωνικής/οργανωτικής βάσης, και β) την «πολιτικο-ιδεολογική» διάσταση που αφορά στην ανάδυση νέων ερμηνειών, που καλούν σε αναπροσαρμογή της συλλογικής ταυτότητας και αναπροσανατολισμό των στοχεύσεων του εκάστοτε κοινωνικού χώρου, αναπροσαρμογή η οποία συνάδει με - ή ευνοεί - την αναδυόμενη συλλογική, καινοτόμο διεκδικητική δράση.

Ξεκινώντας από αυτή τη δεύτερη διάσταση, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της κεντρικής, «οργανωτικής» διάστασης, μπορούμε να πούμε πως σε αυτή τη δεύτερη φάση του κινήματος ήταν σαφώς περισσότερο εμφανής σε σχέση με την πρώτη. Ουσιαστικά αυτή η αλλαγή συνδέεται με την ενεργοποίηση του μηχανισμού της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών. Η κατάρρευση του καθεστώτος, η έκρηξη της διεκδικητικής και κινηματικής δράσης παντού στην Ινδονησία, το δημοψήφισμα στο Αν. Τιμόρ και - πρωτίστως - οι διάφορες πρωτοβουλίες της κεντρικής κυβέρνησης αναφορικά με τη Δ. Παπούα, δημιούργησαν ένα κλίμα ευφορίας και πίστης πως η πολυπόθητη «απελευθέρωση» επέκειτο· σε ένα τέτοιο κλίμα είναι σχεδόν βέβαιο πως σημαντικά τμήματα του γηγενούς πληθυσμού πείστηκαν για την αναγκαιότητα της πολιτικής ενεργοποίησης και συμμετοχής στη διεκδικητική δράση, όπως έχουμε δει. Κατεξοχήν παράδειγμα αυτού του αναπροσανατολισμού ήταν η γηγενής ελίτ, η οποία, όπως έχουμε πει, πέρασε από την «παθητικότητα» και τον πραγματιστικό συμβιβασμό της περιόδου Σουχάρτο στην ενεργό συμμετοχή. Αυτή η αυξημένη συμμετοχή ήταν ιδιαίτερα εμφανής κατά την «Άνοιξη των Παπούα» (1998-2000). Ειδικά, λοιπόν, κατά την πρώτη φάση της περιόδου της δημοκρατικής μετάβασης επετεύχθη χωρίς ιδιαίτερο κόπο από τους ηγέτες του κινήματος μια μεταστροφή της

διάθεσης του πληθυσμού από τον φόβο και την εσωτερίκευση της δυσaréσκειας στη δημόσια εκδήλωσή της και την πίστη πως ο κίνδυνος της καταστολής είχε εκλείψει (ή μειωθεί σημαντικά). Αυτή η ριζοσπαστικοποίηση και ενταθείσα διάθεση για συμμετοχή στον αγώνα για πολιτική αλλαγή, αποτέλεσε αναγκαία – αλλά όχι και ικανή – συνθήκη για την κοινωνική ιδιοποίηση κοινωνικών χώρων, δικτύων και στρωμάτων από το κίνημα αυτοδιάθεσης.

Περνώντας σε αυτή τη διάσταση, θα εξετάσουμε τον βαθμό ιδιοποίησης κοινωνικών χώρων τόσο κατά τον πρώτο, υψηλής διεκδικητικής έντασης και πυκνότητας, συγκρουσιακό κύκλο (1998-2000) όσο και κατά το υπόλοιπο της περιόδου. Ξεκινώντας με τους πολιτικούς χώρους τους οποίους μπορούσε να εκμεταλλευτεί πολιτικά και οργανωτικά το κίνημα αυτοδιάθεσης, είναι προφανές ότι το πρώιμο κίνημα αυτοδιάθεσης δεν αποτελούσε ιδιαίτερα πρόσφορο πεδίο, στο οργανωτικό και στελεχιακό επίπεδο. Τα λίγα μέλη του που παρέμεναν ενεργά βρίσκονταν ως επί το πλείστον στη Δ. Ευρώπη· μερικοί εξ αυτών φαίνεται, πάντως, ότι συμμετείχαν (τουλάχιστον) στις δύο «εθνοσυνελεύσεις» των αρχών του 2000 (King, 2004, σ.41, 46). Το κίνημα αυτοδιάθεσης, όμως, μπόρεσε να ιδιοποιηθεί το πρώιμο εθνικιστικό κίνημα στο συμβολικό και ιδεολογικό επίπεδο: η σημαία που αυτό «επινόησε» συνέχισε να αποτελεί σύμβολο του αγώνα, ενώ στο κείμενο αποφάσεων της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης (Free West Papua, 2000) μνημονεύεται τόσο το Πολιτικό Μανιφέστο του 1961, το οποίο αποτέλεσε την επίσημη διακήρυξη του γηγενούς εθνικισμού, όσο και η 1^η Δεκεμβρίου του ίδιου έτους ως η μέρα που το «έθνος των Παπούα» απέκτησε την κυριαρχία του. Περισσότερο προφανής πολιτικός χώρος, στον οποίο θα μπορούσε να αναζητήσει δίκτυα και υποστηρικτές το κίνημα αυτοδιάθεσης, ήταν η OPM. Η οργάνωση αυτή είχε συγκροτήσει λιγότερο ή περισσότερο χαλαρούς δεσμούς με κάποιες γηγενείς κοινότητες, ενώ διέθετε μερικές χιλιάδες ενεργούς και πρώην μαχητές και μια σειρά ηγετικών στελεχών. Ο ισχυρότερος «πόρος» της, όμως, ήταν η απήχησή της, το έρεισμά της, το γεγονός πως είχε καταστεί συνώνυμο και σύμβολο της γηγενούς αντίστασης ενάντια στην ινδονησιακή εξουσία και πως είχε αφήσει μια παρακαταθήκη αγώνα. Είναι βέβαιο πως το κίνημα αυτοδιάθεσης προσπάθησε να κερδίσει πολιτική υποστήριξη και να οικοδομήσει μια κοινωνική βάση κεφαλαιοποιώντας την αντι-ινδονησιακή και εθνικιστική συνείδηση, που είχε μαζικοποιηθεί κατά την περίοδο Σουχάρτο, και μετασχηματίζοντάς τη σε ενεργό δράση πλέον, προς την κατεύθυνση της μαζικής διαμαρτυρίας. Ενώ λοιπόν παρατηρείται ιδιοποίηση στο επίπεδο των συμβόλων και

της ταυτότητας, αυτή η διεργασία ήταν λιγότερο αποτελεσματική στο οργανωτικό και στελεχιακό επίπεδο, για διάφορους λόγους. Κατ' αρχάς, ενώ εκπρόσωπος της OPM συμμετείχε μετά τη «Mubes» (Φεβρουάριος 2000) στο Presidium, η σύμπλευση αυτή - που ενδεχομένως να επέτρεπε την ιδιοποίηση πόρων - αποδείχτηκε βραχύβια· από τα τέλη του 2000 η ηγεσία της OPM απέσυρε την υποστήριξή της από το Presidium και επιχείρησε, με αρκετά «επιθετικό» κάποιες φορές τρόπο, να ανακτήσει την ηγεμονία της, αμφισβητώντας, μετά την επάνοδο της καταστολής, τη μορφή αγώνα που είχε επιλέξει το Presidium (King, 2004, σ.47-8, 62, 66). Εν συνεχεία, παρά την ύπαρξη κάποιων δικτύων μαχητών και υποστηρικτών, η οργανωτική δομή της OPM ήταν υπέρμετρα ισχνή και χαλαρή ώστε να αποτελέσει πόρο για το κίνημα αυτοδιάθεσης· επιπλέον, η δομή αυτή και τα δίκτυα εντοπιζόνταν κυρίως στην ύπαιθρο και όχι στα αστικά κέντρα, όπου πρωτοξεκίνησε το κίνημα αυτοδιάθεσης. Τέλος, πέρα από την αμφιθυμία της OPM για ένταξη στις δομές του Presidium, υπήρχε, όπως είπαμε, μεγάλο κομμάτι του κινήματος αυτοδιάθεσης που ήθελε να αποστασιοποιηθεί από τις πρακτικές της OPM.

Εφόσον, λοιπόν, για την οικοδόμηση μιας κοινωνικής βάσης το κίνημα αυτοδιάθεσης δε βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην ιδιοποίηση πρότερων *πολιτικών οργανώσεων* (δηλαδή την OPM και το λιγότερο γνωστό «Κίνημα για την Ελεύθερη Μελανησία») και τη μετατροπή τους σε όχημα διεκδίκησης, πού αποδίδεται ο μαζικός χαρακτήρας του κινήματος αυτοδιάθεσης και του Presidium συγκεκριμένα; Θεωρούμε ότι η μαζική συμμετοχή αυτή οφείλεται σε έναν συνδυασμό δημιουργίας νέων οργανωτικών δομών και στήριξης σε προϋπάρχοντα *ανεπίσημα* δίκτυα. Όπως έχουμε πει, εκτός από την κοινωνική ιδιοποίηση, η άλλη κύρια διέξοδος οργανωτικής συγκρότησης που έχουν τα κινήματα είναι η δημιουργία νέων οργανώσεων. Στη 2^η Εθνική Συνέλευση, για παράδειγμα, συγκεντρώθηκαν για πρώτη φορά αντιπρόσωποι από ολόκληρη τη Δ. Παπούα και συγκρότησαν μια νέα οργάνωση (Presidium) με εσωτερικές δομές μάλλον πρωτόγνωρες για τα δεδομένα της περιοχής. Η οδός της δημιουργίας νέων οργανώσεων, βέβαια, απαιτεί κατά κανόνα τη διαθεσιμότητα περισσότερων πόρων (και φυσικά την επιτυχή κινητοποίησή τους στην υπηρεσία του κινήματος). Το κίνημα αυτοδιάθεσης, κατά την αρχική φάση της δημοκρατικής μετάβασης, υπερέβη αυτό το πρόσκομμα μέσω του διεκδικητικού ξεσπάσματος που προκάλεσαν τα καταλυτικά γεγονότα της κατάρρευσης ενός υπερτριακονταετούς καθεστώτος και της εκκίνησης της πορείας

εκδημοκρατισμού · με άλλα λόγια, επρόκειτο για μια πολιτική συγκυρία σπάνια και ιδιαίτερη, η οποία σχεδόν πάντοτε συνοδεύεται από έκρηξη της συλλογικής δράσης (με την παρεμβολή του μηχανισμού της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών) και η οποία φέρνει ορμητικά στο προσκήνιο νέες *δυνάμεις* και νέους δρώντες. Κάτι τέτοιο συνέβη και στη Δ. Παπούα την περίοδο 1998-2000 (King, 2004, σ.41). Επιπλέον, η περίοδος συγκρότησης του *Presidium* ήταν ίσως η μοναδική που το κίνημα είχε στη διάθεσή του κάποιους χρηματικούς πόρους· υπενθυμίζουμε την αμφιλεγόμενης προέλευσης χρηματοδότηση από τον συνεργάτη του Eluay καθώς και την καθόλου αμελητέα επιδότηση της 2^{ης} Εθνικής Συνέλευσης από την ίδια την κυβέρνηση μετά από προσωπική πρωτοβουλία του προέδρου Wahid. Εν συνεχεία, η διαδικασία δημιουργίας νέων οργανώσεων δεν συντελείται σε κοινωνικό κενό· ενώ το *Presidium* δε βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην OPM για τη συγκρότηση μιας κοινωνικής/οργανωτικής βάσης, αυτό το εγχείρημα πρέπει να διευκολύνθηκε από ανεπίσημα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία (όπως έχουμε σημειώσει στο κεφ. 1 στη συζήτηση περί του μηχανισμού κοινωνικής ιδιοποίησης) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη «στρατολόγηση» ακτιβιστών. Στην περίπτωση του κινήματος στη Δ. Παπούα μπορούμε να επισημάνουμε τα πιο εμφανή από τα ανεπίσημα δίκτυα που διευκόλυναν τη συμμετοχή σε αυτό, ήτοι αυτά της γηγενούς ελίτ, που επαγγελματικά ήταν σε μεγάλο βαθμό συγκεντρωμένα στην τοπική γραφειοκρατία. Η μετάβαση αρκετών μελών αυτού του στρώματος από την παθητική στην ενεργό στήριξη του γηγενούς εθνικισμού είναι σχεδόν βέβαιο ότι διευκολύνθηκε από την ύπαρξη τέτοιων δικτύων. Επιπροσθέτως, ο εθνοτικός (εν προκειμένω γηγενής) παρά δι-εθνοτικός χαρακτήρας των περισσότερων δικτύων, στα οποία συμμετείχαν οι Παπούα, επιβεβαίωσε και ενίσχυσε - όπως συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις (Maiz, 2003, σ.209) - τον εθνοτικό χαρακτήρα της κινητοποίησης⁴⁹⁶.

Κατά τα πρώτα χρόνια του κινήματος αυτοδιάθεσης η «κοινωνική ιδιοποίηση» παρατηρήθηκε περισσότερο στο συμβολικό και ιδεολογικό επίπεδο. Αναφορικά με την ιδιοποίηση κοινωνικών χώρων, αυτή αφορούσε κυρίως ανεπίσημα - παρά πολιτικά ή οργανωσιακά - δίκτυα, μέσω των οποίων συμμετείχαν στο κίνημα νέοι δρώντες, που πείστηκαν ότι η συλλογική διεκδικητική δράση ήταν πραγματοποιήσιμη, αναγκαία και με μεγάλες πιθανότητες επιτυχίας. Σε σχέση με τα τριών τύπων δίκτυα, που αναφέραμε στο κεφάλαιο 1 αλλά και κατά την ανάλυση

⁴⁹⁶ Σε αυτού του τύπου τη διεργασία αναφέρεται ο μηχανισμός της «κλιμάκωσης βάσει δικτύων», τον οποίο παραπάνω προσδιορίσαμε ως υπο-μηχανισμό της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων».

της λειτουργίας του μηχανισμού κατά την πρώτη φάση του αποσχιστικού κινήματος, στα πρώτα αυτά χρόνια της δεύτερης φάσης παρατηρούμε (όπως ακριβώς και κατά την πρώτη φάση) τη μερική ιδιοποίηση μόνο της τρίτης κατηγορίας δικτύων, που σχετίζονται με τη συγκρότηση κοινωνικής βάσης μέσω πρότερων δεσμών. Όμως, μετά την πρώιμη περίοδο της δεύτερης φάσης – η οποία μπορούμε να θεωρήσουμε σχηματικά πως έληξε με τη δολοφονία του Eluay τον Νοέμβριο του 2001 – το κίνημα αυτοδιάθεσης είχε στη διάθεσή του πλέον και δίκτυα των δύο άλλων τύπων, ήτοι δίκτυα που συνέδεαν κινηματικές οργανώσεις μέσω α) μηχανισμών συντονισμού και β) κοινών μελών και στελεχών. Θεωρούμε πως τα δίκτυα αυτά συγκροτήθηκαν *μέσα από την ίδια τη συλλογική δράση* – κάτι όχι ασύνηθες σε περιπτώσεις κινητοποίησης, όπως είπαμε στο κεφάλαιο 1 – των ετών 1998-2000, η οποία, όπως έχουμε πει, ήταν ιδιαίτερα έντονη και μαζική. Με τη συμμετοχή στις διεργασίες ενός κινήματος, δημιουργούνται νέες δίοδοι επικοινωνίας, συνδέονται διαφορετικές κινηματικές «περιοχές», οικοδομούνται νέες σχέσεις, που εντείνουν την αίσθηση κινηματικής ταυτότητας. Ειδικό ρόλο στη συγκρότηση νέων οργανωτικών δικτύων παίζουν τα άτομα που είναι μέλη σε πολλαπλές κινηματικές οργανώσεις· αυτοί παίζουν τον ρόλο των «μεσιτών», και γενικότερα στις παραπάνω διεργασίες μπορεί εύκολα κανείς να εντοπίσει πτυχές του μηχανισμού της *μεσιτείας*. Επιπλέον, τα δίκτυα που συνδέουν κινηματικές οργανώσεις υπό μία έννοια αποτελούν τα ίδια πόρους του κινήματος, ιδιαίτερα όπου οι υλικοί πόροι σπανίζουν (όπως στην περίπτωση της Δ. Παπούα). Μπορούμε, επιπλέον, να επισημάνουμε πως μετά το 2001, μετά τη σοβαρή απίσχναση του *Presidium* δηλαδή, δεν αναδύθηκε κάποια άλλη οργάνωση που να έχει ηγεμονική θέση εντός του κινήματος αυτοδιάθεσης, αλλά συνυπήρχαν διάφορες με μικρότερη ή μεγαλύτερη πολιτική επιρροή και απήχηση. Αυτή η εξέλιξη δεν συνιστά αφ' εαυτής εξασθένηση του ευρύτερου κινήματος· μάλιστα, όπως επισημαίνουν οι Dianí και Bison (2004, σ.283), στα κοινωνικά κινήματα η συλλογική δράση ως επί το πλείστον δεν περιορίζεται ή συντονίζεται στα πλαίσια συγκεκριμένων οργανώσεων – σε διαφοροποίηση από άλλες μορφές συλλογικής δράσης – αλλά εντοπίζεται σε «πυκνά δια-οργανωσιακά δίκτυα», όπου οι οργανώσεις, διατηρώντας την αυτονομία τους, εμπλέκονται σε «παρατεταμένες ανταλλαγές πόρων κατά την επιδίωξη κοινών στόχων». Αυτή η παρατήρηση φαίνεται να ισχύει και στην περίπτωση του κινήματος αυτοδιάθεσης στη Δ. Παπούα, αν και δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι για την πυκνότητα των δια-οργανωσιακών δεσμών, και

υπαινίσσεται τη λειτουργία του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης (μέσω της «ανταλλαγής πόρων») ⁴⁹⁷.

Με βάση την παραπάνω συζήτηση μπορούμε εδώ να αναφερθούμε σε πτυχές του κινήματος αυτοδιάθεσης που διευκόλυναν ή σηματοδότησαν την ενεργοποίηση του μηχανισμού κοινωνικής ιδιοποίησης. Ξεκινώντας από την περίοδο της «Άνοιξης των Παπούα» (1998-2000), κατά την οποία θεωρούμε πως τέθηκαν οι βάσεις για τη μετέπειτα κοινωνική ιδιοποίηση, μπορούμε κατ' αρχάς να αναφερθούμε στη 2^η Εθνική Συνέλευση, όπου συνέρρευσαν χιλιάδες γηγενείς δίνοντας έτσι την ευκαιρία για σύσφιγξη σχέσεων, οικοδόμηση δεσμών και τόνωση της συλλογικής, αλλά και της κινηματικής ταυτότητας. Επιπλέον, στη «Mubes» λίγους μήνες πριν είχε αποφασιστεί το Συμβούλιο του Presidium να αποτελεί μια συλλογική ηγεσία, όπου θα αντιπροσωπεύονταν διακριτές συνιστώσες ή στρώματα του κινήματος και της γηγενούς κοινωνίας, όπως παραδοσιακοί ηγέτες, εκπρόσωποι των εκκλησιών, φοιτητές, «επαγγελματίες» κλπ. *(βλέπε επ' αυτού παρακάτω στον μηχανισμό της μεσιτείας)*. Εν συνεχεία, τα «φυλάκια» (Posko) που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια της Satgas Parua αποτέλεσαν, όπως είπαμε, σημεία συνάντησης και ζύμωσης ακτιβιστών και υποστηρικτών. Περνώντας σε ακραιφνώς δια-οργανωσιακά δίκτυα, μπορούμε να αναφερθούμε στη σύναψη δεσμών της φοιτητικής AMP με την OPM (αν και δεν οδήγησαν σε συντονισμένη δράση). Επιπλέον, είδαμε ότι η OPM ουσιαστικά «ιδιοποιήθηκε» την οργανωτική βάση της Satgas Parua, όταν αυτή δέχθηκε ισχυρό πλήγμα από τις δυνάμεις καταστολής, εκπαιδεύοντας εκατοντάδες ή και χιλιάδες πρώην μέλη της. Ένα σημαντικό παράδειγμα που παραπέμπει σε ιδιοποίηση στελεχιακού δυναμικού (και συγκρότηση δικτύων μέσω κοινών μελών) είναι η σε μεγάλο βαθμό επικάλυψη των ηγετικών κλιμακίων διαφόρων οργανώσεων· η ηγεσία του Presidium αποτέλεσε συνέχεια του FORERI και της Ομάδας των 100, ενώ την ηγεσία αυτή «ιδιοποιήθηκε» λίγο αργότερα το DAP και την MRP. Ο Thom Beanal, ενδεικτικά, υπήρξε ο πρώτος επικεφαλής του DAP και ταυτόχρονα παρέμενε και στο Presidium, όπου είχε διατελέσει αντιπρόεδρος και πρόεδρος (Kivimäki, 2006, σ.33). Στο επίπεδο της βάσης του Presidium και της λαϊκής υποστήριξης που απολάμβανε, είδαμε πως το DAP προσπάθησε να την «ιδιοποιηθεί» με κάποια επιτυχία. Το πιο σαφές παράδειγμα ενεργοποίησης του

⁴⁹⁷ Το κίνημα αυτοδιάθεσης της Δ. Παπούα ικανοποιεί και τα άλλα δύο χαρακτηριστικά των «κοινωνικών κινήματων» κατά τους Dianí και Bison (2004, σ.282-4), ήτοι τον «συγκρουσιακό» (παρά «συναινετικό») χαρακτήρα της δράσης και την ισχυρή συλλογική (παρά στενά οργανωσιακή) ταυτότητα.

μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης αποτελούν οι συμμαχικές οργανώσεις ή οργανώσεις-ομπρέλες που αναδύθηκαν στα πλαίσια του κινήματος αυτοδιάθεσης, όπως ήταν η WPNA, η KNPB, το FORDEM και η WPNCL. Η συγκρότησή τους – που αποτελεί απόληξη των δικτύων δια-οργανωσιακού συντονισμού που δημιουργήθηκαν μέσα από την κοινή δράση – επιτρέπει την «ιδιοποίηση» των υποστηρικτών, ακροατηρίων και πόρων της καθεμιάς από τις συνιστώσες οργανώσεις. Πιο σημαντική απ' αυτές είναι η WPNCL, όχι μόνο γιατί φαίνεται να απαρτίζεται από τις περισσότερες οργανώσεις (27), αλλά και γιατί σε αυτές συμπεριλαμβάνεται η OPM, η οποία, παρά τις οργανωτικές αδυναμίες της ως ένοπλη, δύναμη έχει πολλά να προσφέρει σε επίπεδο δικτύων (εντός και εκτός της Δ. Παπούα), υποστήριξης από κοινότητες της υπαίθρου (πρωτίστως) και πολιτικού κεφαλαίου. Εν συνεχεία, η στήριξη σε οργανώσεις που ονομάσαμε κατά την ανάλυση της πρώτης φάσης του αποσχιστικού κινήματος «γηγενείς μορφές οργάνωσης», δηλαδή δίκτυα με βάση τις φυλές ή και ευρύτερες ταυτότητες, μπορεί να εντοπιστεί σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στις έχουσες περισσότερο «ορεινό» χαρακτήρα οργανώσεις DEMMAK και AMP ή την φοιτητική οργάνωση των «παραλιακών» φυλών FNMP.

Ως ένα τελευταίο παράδειγμα επισημαίνουμε ότι ο κινηματικός χώρος εν γένει «ιδιοποιήθηκε» κατά κάποιον τρόπο τις εκκλησιαστικές οργανώσεις, τον πιο νομιμοποιημένο ίσως θεσμό μεταξύ των γηγενών, σύμφωνα με μια κοινωνική έρευνα (IFES, 2003, σ.12). Κατά τον Chauvel (2007, σ.49) οι εκκλησιαστικοί ηγέτες, δρώντας ηθελημένα ή μη ως «μεσίτες», αποτέλεσαν τον σύνδεσμο μεταξύ της εθνικιστικής ηγεσίας των πόλεων και των απομονωμένων γηγενών κοινοτήτων, μεταφέροντας πληροφορίες για τις πολιτικές εξελίξεις μέσω του εκτενέστατου δικτύου ενοριών, που καλύπτει ολόκληρη τη Δ. Παπούα, και των εκκλησιαστικών οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων· σύμφωνα με το King (2004, σ.41-2), οι σημαντικότερες εκκλησίες στη Δ. Παπούα ήταν σαφώς ευνοϊκά διακείμενες προς τον εθνικό αγώνα, αν και κατά κανόνα επιφυλακτικές ως προς τη μαχητική συλλογική δράση (υπό τον φόβο των αντιποίνων). Επιπλέον, ο Kivimäki (2006, σ.72, *υποσημ.*12) αναφέρει πως, μετά την επάνοδο της καταστολής και το κλείσιμο πολλών οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι εκκλησιαστικές οργανώσεις – ως θεσμοί που δυσκολότερα πλήττονται από την κρατική καταστολή (γενικότερα,

αλλά και στην Ινδονησία πιο ειδικά⁴⁹⁸), κάτι που, όπως είδαμε, τις έχει καταστήσει συχνά αντικείμενο «ιδιοποίησης» από διαφόρων ειδών κινήματα – έγιναν από τους κύριους εκφραστές των παραπόνων των γηγενών. Θα προσθέταμε πως η προαναφερθείσα εκστρατεία «Παπούα, Ζώνη Ειρήνης», στην οποία συμπράττουν διάφορες εκκλησιαστικές οργανώσεις και δίκτυα, αποτελεί σημαντική ένδειξη αυτής της δράσης. Παρατηρούμε, λοιπόν, μια μεταστροφή στον προσανατολισμό των εκκλησιαστικών οργανώσεων σε σχέση με το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου Σουχάρτο, υπό την έννοια της περισσότερο ενεργού σύμπραξης ή υποστήριξης του μαζικού κινήματος διαμαρτυρίας, καθώς και τη χρησιμοποίηση εμμέσως των οργανωτικών δομών, των συμβόλων και του κύρους τους από το κίνημα αυτοδιάθεσης· τα δύο αυτά χαρακτηριστικά παραπέμπουν ευθέως στον μηχανισμό της κοινωνικής ιδιοποίησης.

Η παραπάνω ανάλυση περιγράφει άνευ αμφιβολίας μια εντατικοποίηση της λειτουργίας του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης σε σχέση με την πρώτη φάση του αποσχιστικού κινήματος. Πέρα από αυτή τη διαπίστωση μέσω της σύγκρισης, δεν είναι εύκολο να αποτιμηθεί με απόλυτους όρους αν η λειτουργία αυτού του μηχανισμού είναι όντως εντατική. Είναι βέβαιο πως τα χαρακτηριστικά που προσέλαβε το κίνημα αυτοδιάθεσης και η ορμητική, μαζική έναρξή του δημιούργησαν *προϋποθέσεις* για την ενεργοποίηση αυτού του μηχανισμού, όμως τα παραδείγματα που παραθέσαμε μάλλον δεν μπορούν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα περί μιας υψηλής αποτελεσματικότητας ενεργοποίησης, ελλείψει μιας ριζικής και καταλυτικής κοινωνικής ιδιοποίησης μιας οργάνωσης ή κοινωνικού χώρου, όπως στην περίπτωση των εκκλησιών της αφρο-αμερικάνικης κοινότητας από το κίνημα δικαιωμάτων στις ΗΠΑ (δεκαετία 1960) ή, ίσως, των διαφόρων επιστημονικών κέντρων μελέτης «εθνοτικών» γλωσσών από τα εθνοτικά κινήματα που αναδύθηκαν στη Σοβιετική Ένωση (τέλη δεκαετίας 1980 – αρχές 1990) (Gorenburg, 2003, σ.9-10). Στην περίπτωση του κινήματος στη Δ. Παπούα η «κοινωνική ιδιοποίηση» ενεργοποιείται περισσότερο σταδιακά και συσσωρευτικά. Συμπερασματικά, λοιπόν, η λειτουργία του μηχανισμού ήταν μεσαιάς έντασης, αυξανόμενης συχνότητας και σχετικά υψηλής διάχυσης· η αποτελεσματικότητα

⁴⁹⁸ Στο *DOC* οι συγγραφείς αναφέρουν πως οι εκκλησιαστικές οργανώσεις κατά την περίοδο του Σουχάρτο κατάφεραν να διασωθούν από τον στενό κυβερνητικό έλεγχο και την «κορπορατοποίηση» που υπέστησαν οι περισσότερες κατηγορίες κοινωνικών οργανώσεων, κάτι που τους επέτρεψε να γίνουν οχήματα άρθρωσης διαφόρων αιτημάτων· το γεγονός αυτό εξηγεί πώς έγιναν κέντρα κινητοποίησης κατά τη διάρκεια των «οριζόντιων», κοινοτικών συγκρούσεων στις Μολούκες νήσους μετά την πτώση του καθεστώτος (McAdam *et al*, 2001, σ.330).

(αντίκτυπός) του, λοιπόν, θεωρούμε πως κινήθηκε σε μεσαία επίπεδα, αν και φαίνεται να έχει τάσεις ενίσχυσης.

- *Μεσιτεία*: Ο τελευταίος μηχανισμός που εξετάζουμε είναι αυτός της μεσιτείας, ο οποίος, όπως έχουμε πει, θεωρείται από τους πλέον σημαντικούς για την ανάδυση συγκρουσιακής δράσης μεγάλης κλίμακας. Χωρίς την ενεργοποίηση αυτού του μηχανισμού, χωρίς δηλαδή τη δημιουργία νέων συνδέσεων μεταξύ δρώντων και κοινωνικών χώρων, που οδηγούν σε πλατύτερη και καλύτερα συντονισμένη κινητοποίηση, η συλλογική δράση δύσκολα διαχέεται εκτός του αρχικού πεδίου ανάδυσης ή, ακόμα και αν αυτό συμβεί, δύσκολα αποκτά παρατεταμένο χαρακτήρα και χαρακτηριστικά ενός ευρύτερου εγχειρήματος πολιτικής ή κοινωνικής αλλαγής. Η ασθενής λειτουργία αυτού του μηχανισμού κατά την προηγούμενη φάση του αποσχιστικού κινήματος - τουλάχιστον όσον αφορά τη δημιουργία μιας μαζικής κοινωνικής βάσης, τη δημιουργία πλατιών πολιτικών συμμαχιών και τον συντονισμό της συλλογικής δράσης - αποτελεί βασική αιτία της έλλειψης συμπαγούς σύνδεσης ελίτ/«μαζών» στο επίπεδο της πολιτικής κινητοποίησης (και άρα αιτία της απουσίας μαζικής διεκδικητικής δράσης). Η «μεσιτεία» αποκτά πρόσθετη σημασία για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, αφού είναι αυτός ο μηχανισμός που παραπέμπει περισσότερο άμεσα στο ζήτημα της σύνδεσης ελίτ/ «ηγεσιών» και «μαζών» και, επιπλέον, επειδή εμπερικλείει και τους τέσσερις υπόλοιπους μηχανισμούς και ταυτόχρονα ενεργοποιείται στα πλαίσια του καθενός εξ αυτών. Για την ακρίβεια, έχουμε αναφερθεί στα πλαίσια της ως τώρα ανάλυσης, ρητά ή μη, σε διεργασίες που παραπέμπουν σε ενεργοποίηση του μηχανισμού της μεσιτείας. Εδώ θα τις επαναλάβουμε εν συντομία, προσπαθώντας να αναλύσουμε με συνεκτικό τρόπο τη λειτουργία της «μεσιτείας»⁴⁹⁹.

Η ίδια η διάνοιξη των πολιτικών ευκαιριών που σηματοδότησε η δημοκρατική μετάβαση αποτέλεσε ευνοϊκή συνθήκη για την ενεργοποίηση του μηχανισμού, καθώς έδωσε τη δυνατότητα σε πολιτικούς δρώντες ή σε κοινωνικές κατηγορίες που δεν είχαν καν συγκροτηθεί ως τέτοιοι («υποκείμενα» στην ορολογία του *DOC*) να συναντηθούν στην πολιτική αρένα και να συνάψουν νέους δεσμούς (βεβαίως, εξίσου πιθανή ήταν και η αντίθετη περίπτωση, δηλαδή της ανάδυσης νέων ανταγωνισμών και συγκρούσεων). Στη Δ. Παπούα η διαδικασία της προσέγγισης και σύνδεσης φαίνεται ότι ξεκίνησε (ή προσέλαβε πρώτα οργανωσιακή μορφή) στο

⁴⁹⁹ Γι' αυτόν το λόγο στην ανάλυση του μηχανισμού που ακολουθεί εισάγουμε μόνο τις βιβλιογραφικές παραπομπές που δεν έχουν αναφερθεί παραπάνω.

επίπεδο των ελίτ: Το FORERI και η Ομάδα των 100 αποτέλεσαν οχήματα σύμπραξης των διαφόρων γηγενών ελίτ, από τους αρχηγούς φυλών ως τους πανεπιστημιακούς, τους εκκλησιαστικούς ηγέτες και φυσικά τη «γραφειοκρατική» ελίτ, τα στρώματα δηλαδή που έπαιξαν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ενεργοποίηση της «συλλογικής ιδιοποίησης ευκαιριών». Ιδιαίτερα μετά την εκλογή του Wahid στην προεδρία της χώρας, το καλοκαίρι του 1999, αυτές οι συνδέσεις μπόρεσαν να επεκταθούν και στα υπόλοιπα στρώματα μέσα από τη μαζικοποίηση και εντατικοποίηση της διεκδικητικής δράσης (π.χ. κατά τους μαζικούς εορτασμούς της 1^{ης} Δεκεμβρίου). Σημαντικότερες, όμως, από τη σκοπιά της οργανωσιακής και πολιτικής σύνδεσης ευρύτερων γηγενών στρωμάτων ήταν οι δύο «εθνοσυνελεύσεις» που διεξήχθησαν στο πρώτο μισό του 2000 (η «Mubes» και η 2^η Εθνική Συνέλευση). Η Mubes προσδιόρισε εννιά κοινωνικούς «πυλώνες» του κινήματος αυτοδιάθεσης, δηλαδή εννιά κοινωνικά στρώματα ή κατηγορίες δρώντων που θα έπρεπε να αντιπροσωπευθούν - όπως και έγινε - στο Συμβούλιο του Presidium. Αυτοί οι πυλώνες ήταν: «θρησκεία» (δηλαδή κυρίως εκπρόσωποι των Εκκλησιών), «παραδοσιακές κοινότητες», «επαγγελματίες» (δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι, διανοούμενοι), «φοιτητές», «νεολαία», «γυναίκες», «πρώην πολιτικοί κρατούμενοι», «ομάδα πολιτικού διαλόγου» (ήταν οι σχηματισμοί των ελίτ που είχαν σειρά επαφών με την κεντρική πολιτική ελίτ στην Τζακάρτα) και «διαμορφωτές της ιστορίας» (αναφορά κυρίως σε εξέχουσες προσωπικότητες του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος) (King, 2004, σ.41-7). Αυτή η πρόβλεψη αποτελεί παράδειγμα εμπρόθετης οργανωσιακής σύζευξης διαφόρων δρώντων ή δικτύων. Η μαζικής συμμετοχής 2^η Εθνική Συνέλευση αποτέλεσε το κορυφαίο ίσως δείγμα μιας διεργασίας σύνδεσης και συντονισμού των γηγενών υπό έναν ενιαίο κινηματικό φορέα. Επιπλέον, συνετέλεσε στη συνάρθρωση διαφόρων αιτημάτων υπό τον κεντρικό στόχο του δημοψηφίσματος («γεφύρωση πλαισίων»), ενώ αποτέλεσε και ευκαιρία και επιβεβαίωσης των κοινών ιστορικών εμπειριών του πρόσφατου παρελθόντος και της κοινής μοίρας που ένωνε τους γηγενείς («ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» και ο υπο-μηχανισμός της απόδοσης ομοιότητας), κάτι που διευκόλυνε και τη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της *από κοινού δράσης*. Οι συμμετέχοντες, επιστρέφοντας στους τόπους καταγωγής τους, ανέλαβαν τον ρόλο του αγγελιοφόρου των συλλογικών στόχων που καθορίστηκαν στη Συνέλευση και αποτέλεσαν τους διαμεσολαβητές μεταξύ της ηγεσίας και των γηγενών μαζών. Εν συνεχεία, είδαμε πως ο Theys Eluay

αναδείχθηκε στην ηγεσία του Presidium, πιθανότατα διότι είχε την ικανότητα να συνδέει διαφορετικούς δρώντες και να συναρθώνει τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις τους. Το ίδιο το Presidium αποτελούσε ένα είδος «συλλογικού μεσίτη», καθώς το καθοδηγητικό του όργανο, το Συμβούλιο, επεδίωκε, όπως είπαμε, να είναι αντιπροσωπευτικό τουλάχιστον των ελίτ, ενώ ταυτόχρονα είχε ξεκινήσει τη συγκρότηση μιας κάθετης οργανωτικής δομής, μέσω της ίδρυσης τοπικών γραφείων/οργανώσεων («Panel»). Η συγκρότηση αυτή δεν ολοκληρώθηκε, λόγω του ισχυρού κατασταλτικού πλήγματος που δέχθηκε η οργάνωση, όμως πιθανότατα κατάφερε να κληρονομήσει κάποια ανεπίσημα δίκτυα· η μερικώς επιτυχημένη προσπάθεια του DAP να δημιουργήσει παρόμοια οργανωτική δομή πιθανόν να «ιδιοποιήθηκε» αυτά τα δίκτυα. Επιπλέον, τα «φυλάκια» (Posko) της Satgas Papua αποτέλεσαν, όπως είπαμε, εστίες συνάντησης μεταξύ διαφόρων δρώντων και διάχυσης των εθνικιστικών διεκδικήσεων, καθώς και πολιτικά εργαστήρια πολιτικής κινητοποίησης ευρύτερων στρωμάτων, κάτι που διευκόλυνε την οργανωτική και πολιτική σύνδεσή τους με το κίνημα αυτοδιάθεσης και την ηγεσία του (ICG, 2003, σ.2, van den Broek, 2005, σ.85). Επιπροσθέτως, ρόλο συλλογικού μεσίτη έπαιξαν, όπως είδαμε, και πολλές Εκκλησίες: οι λειτουργοί τους ανέλαβαν στις κοινότητες της υπαίθρου τον καθοδηγητικό ρόλο που είχαν στις πόλεις οι μορφωμένες ελίτ, «που αντικατέστησαν την OPM ως ηγέτες του εθνικιστικού κινήματος μετά το 1998» (Chauvel, 2007, σ.49).

Βεβαίως, η διεργασία της σύνδεσης διαφορετικών χώρων σε από κοινού δράση είχε να υπερβεί διάφορα εμπόδια, με πρώτο αυτό της καταστολής. Άλλωστε τα παραπάνω παραδείγματα αναφέρονται στα πρώτα χρόνια της δημοκρατικής μετάβασης, την περίοδο δηλαδή της σχετικής εξασθένησης της κρατικής καταστολής, η οποία όμως επανέκαμψε (στη Δ. Παπούα) με την άνοδο της Sukarnoputri στην προεδρία το καλοκαίρι του 2000. Θεωρούμε πάντως, με βάση και τα όσα έχουμε πει στην ανάλυση του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης, πως οι *νεοπαγείς* δεσμοί και τα δίκτυα που αναπτύχθηκαν αυτά τα χρόνια της κινηματικής ανάτασης άφησαν σημαντική παρακαταθήκη σε διάφορα επίπεδα: σε αυτό της πολιτικής συνειδητοποίησης και ωρίμανσης, στο καθαυτό της πολιτικής οργάνωσης και δράσης, σε εκείνο της κινηματικής «τεχνογνωσίας» κλπ. Ένας δεύτερος παράγοντας που δυσχέρανε – περισσότερο πολιτικά παρά οργανωτικά – τη σύνδεση γηγενών δρώντων και «χώρων» σε κοινή δράση ήταν η πολιτική της αυτονομίας και οι διαιρέσεις που αυτή προκάλεσε στο εσωτερικό του κινήματος,

ιδίως στο επίπεδο της ηγεσίας (και των γηγενών ελίτ ευρύτερα). Ο Chauvel (2007, σ.38) παρατηρεί πως «οι ελίτ και πολιτικές οργανώσεις στην [Δ.] Παπούα ήταν πολύ περισσότερο ενωμένες το 2000, με ένα φαινομενικά κυρίαρχο Presidium, παρά το 2005-2006». Αυτό οφείλεται πρωτίστως στις διαφωνίες σχετικά με το ζήτημα της αυτονομίας αλλά ίσως και σε μια σειρά από άλλες διχογνωμίες και προστριβές, που «φυσιολογικά» εγείρονται σε ένα κίνημα μετά την αρχική ορμητική φάση του. Το ζήτημα της αυτονομίας και των συνεπειών του για το κίνημα αυτοδιάθεσης το έχουμε αναλύσει διεξοδικά· βασικότερο συμπέρασμα είναι πως μετά από ένα διάστημα σοβαρών αποκλίσεων, οι οποίες όμως δε φαίνεται ότι ποτέ εξέλαβαν τον χαρακτήρα ρήξης⁵⁰⁰, η ίδια η προσχηματική εφαρμογή της Ειδικής Αυτονομίας συνένωσε πάλι το μεγαλύτερο μέρος των γηγενών ελίτ μαζί με την πλειοψηφία των «μαζών», που ούτως η άλλως διέκριντο εξ αρχής (ή στράφηκαν γρήγορα) εναντίον της αυτονομίας, εναντίον των κυβερνητικών πολιτικών. Η κύρια διαίρεση πλέον στο επίπεδο των ελίτ είναι μεταξύ των «επαρχιακών» ελίτ, που έχουν υποστηρίξει τη διαίρεση της περιφέρειας και γενικά την εφαρμογή του νόμου, και των πολυπληθέστερων «κεντρικών», «κατεστημένων» γηγενών ελίτ, που αντιδρούν στην Ειδική Αυτονομία, είτε αξιωματικά και συλλήβδην είτε διότι επιθυμούν την ουσιαστική εφαρμογή του νόμου (στη διαμόρφωση του οποίου οι ίδιοι είχαν συνεισφέρει). Η έκθεση της ICG (2010β, σ.2) σημειώνει πως παρά την αντίθεση μεταξύ επαρχιακών και κεντρικών ελίτ υπάρχουν ακόμα «πολλά κοινά παράπονα, σχετικά με τις διακρίσεις, τις ανεκπλήρωτες υποσχέσεις και τις αδικίες του παρελθόντος»⁵⁰¹. Αν αυτό ισχύει για σχεδόν όλους τους Παπούα ανεξαρτήτως στάσης απέναντι στην αυτονομία και το εθνικό ζήτημα, ισχύει πολύ παραπάνω για το κίνημα αυτοδιάθεσης και το μεγαλύτερο μέρος των κεντρικών ελίτ, που στελεχώνουν τις ηγετικές θέσεις των οργανώσεών του ή κινούνται πέριξ αυτού· όπως είδαμε, έχει επιτευχθεί μια ορισμένη γεφύρωση πλαισίων, η οποία αποκλείει τις επιμέρους απόψεις σχετικά με το δίλημμα αυτονομία (ως τελική λύση) ή ανεξαρτησία και η οποία συνεχεται από την αναφορά σε κοινά παράπονα του παρόντος και του πρόσφατου παρελθόντος (Freeport, στρατός, μετανάστευση,

⁵⁰⁰ Για παράδειγμα, ακόμα και την περίοδο της έντασης των διαφορών (λίγο μετά την ψήφιση της Ειδικής Αυτονομίας, το 2001 δηλαδή) συμμετείχαν στην *ad hoc* διαδικασία του «Καθολικού Διαλόγου των Παπούα» (*All-Inclusive Papuan Dialogue*) τόσο υποστηρικτές της ανεξαρτησίας όσο και της αυτονομίας (Indonesia Commission, 2003, σ.108).

⁵⁰¹ Μάλιστα, στην αμέσως επόμενη πρόταση οι συντάκτες της έκθεσης προβλέπουν πως «όσο περισσότερο αρνείται η Τζακάρτα να τα συζητήσει [τα παράπονα των γηγενών], τόσο θα ισχυροποιούνται οι 'ακραίες' φωνές».

διαίρεση περιφέρειας, ιστορικές αδικίες) και την επιθυμία για ουσιαστική αυτοδιάθεση (εξωτερική ή εσωτερική). Αυτή η γεφύρωση πλαισιώνει υποδηλώνει και τη σύνδεση/συντονισμό διαφορετικών πολιτικών στρατοπέδων εντός του κινήματος - συγκεκριμένα: της α) αμιγώς αποσχιστικής στάσης, β) της «πραγματοστικής» στάσης, και γ) της στάσης υπέρ μιας ουσιαστικής, διευρυμένης αυτονομίας - σε από κοινού συλλογική δράση, η οποία, όπως είδαμε, μάλλον εντείνεται μετά το 2006. Αυτή η σύνδεση αποτυπώνεται και στις οργανώσεις-ομπρέλες (WPNCCL, KNPB, FORDEM), που συστήθηκαν ουσιαστικά τα τελευταία χρόνια (με εξαίρεση την αδύναμη WPNA που ιδρύθηκε το 2002), δηλαδή μετά το 2006, που ο Chauvel παρατηρούσε αποδυνάμωση της ενότητας του κινήματος. Η συγκρότηση αυτών των οργανώσεων - παρότι μεταξύ τους υφίστανται κάποιες διαφορές και ένας βαθμός ανταγωνισμού - συνιστά σαφή ενίσχυση της λειτουργίας του μηχανισμού της μεσιτείας· για την ακρίβεια, αυτές οι οργανώσεις αποτελούν τους κατεξοχήν «συλλογικούς μεσίτες» και συντονιστές της κοινής πολιτικής δράσης. Η επίσημη αποκήρυξη της ένοπλης δράσης από την OPM από το 2005 σηματοδότησε το τέλος ή την αναστολή μιας δευτερεύουσας διαφοροποίησης εντός του κινήματος (αυτής που είχε να κάνει με τη μορφή αγώνα), ενώ η συμμετοχή της στην WPNCCL διευρύνει την γκάμα των δρώντων που συμμετέχουν στην κοινή εθνικιστική δράση και - ως εκ τούτου - ενισχύει τόσο συμβολικά όσο και πολιτικά τον αντίκτυπο του εγχειρήματος σύνδεσης, συντονισμού και συμμαχίας των διαφόρων κινηματικών οργανώσεων (αυτό δηλαδή που περιγράφει ο μηχανισμός της μεσιτείας).

Με βάση τα παραπάνω, δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με την παρατήρηση πως ο ειρηνικός αγώνας των Παπούα που αντικατέστησε την ένοπλη δράση της OPM είναι «χαλαρά συντονισμένος» (West Papua Report January 2009), εκτός και αν «συντονισμός» νοείται μόνο μέσω της ύπαρξης μιας κυρίαρχης οργάνωσης. Ακόμα και αν είναι έτσι, το γηγενές κίνημα πλησίασε στο να αποκτήσει μια τέτοια οργάνωση, το Presidium, για ένα πολύ μικρό διάστημα. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, αυτό που αναφέρουμε ως «μεσιτεία» δεν ανάγεται στενά στο ζήτημα του συντονισμού, αν και όντως αποτελεί κρίσιμο στοιχείο· περιλαμβάνει και διεργασίες που απολήγουν στη συγκρότηση νέων πολιτικών και οργανωτικών δεσμών, επίσημων ή ανεπίσημων, που εντείνουν την αίσθηση ενός κοινού πολιτικού σκοπού (μεταξύ δρώντων με συναφείς στοχεύσεις, αλλά στην πράξη αποκομμένων ως τότε από επιλογή ή αδυναμία λόγω καταστολής) και δημιουργούν τη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας μιας κοινής, συλλογικής, μαχητικής δράσης. Όλα τα παραπάνω

θεωρούμε πως συνέβησαν στη Δ. Παπούα μετά το 1998, και ιδιαίτερα α) από το 1998 ως το 2000 κα β) από το 2006 και εντεύθεν. Η επιτυχής ενεργοποίηση της «μεσιτείας» σε αυτή τη φάση του αποσχιστικού κινήματος εξαρτάται – στον βαθμό που η προτεινόμενη περιοδολόγηση είναι σωστή – όχι μόνον από την ένταση της καταστολής, αλλά και την ικανότητα του κινήματος να θέτει έναν κοινό στόχο παρά την ύπαρξη εσωτερικών διαφοροποιήσεων· το 1998-2000 αυτός ο στόχος ήταν η απελευθέρωση και το δημοψήφισμα, κατόπιν το δίλημμα ανεξαρτησία ή αυτονομία δυσχέρανε την προβολή μιας συλλογικής επιδίωξης, ενώ μετά το 2006 αυτή τείνει να παγιώνεται ως η αξίωση για «αυτοδιάθεση» (εξωτερική ή εσωτερική). Εδώ, λοιπόν, διαπιστώνουμε όχι απλώς τη συσχέτιση της «μεσιτείας» με τη «γεφύρωση πλαισίων» αλλά σχεδόν τη συνδιακύμανσή τους, καθώς και στην περίπτωση της «γεφύρωσης» διαγνώσαμε παρόμοιες αυξομειώσεις στη λειτουργία της⁵⁰². Αυτό σχετίζεται και με το ότι οι δύο μηχανισμοί παραπέμπουν σε όμοιες διεργασίες και όμοια αποτελέσματα, δηλαδή σε συνδέσεις, συμπράξεις, συναρθρώσεις, συνεργίες και συνθέσεις, η μεν στο επίπεδο της πολιτικής δράσης, η δε σε εκείνο των ιδεολογιών και ερμηνειών. Συνολικά, λοιπόν, η λειτουργία του μηχανισμού της μεσιτείας ήταν μάλλον εντατική, σχετικά υψηλής διάχυσης (δηλαδή τόσο στο επίπεδο των ελίτ όσο και των μαζών, τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο) αλλά διακεκομμένη (όχι συνεχής ή πολύ συχνή για το σύνολο της περιόδου που εξετάζουμε εδώ)· συμπερασματικά, η αποτελεσματικότητά της συνολικά για την περίοδο από το 1998 ως σήμερα κινείται στο μεσαίο προς υψηλό επίπεδο.

Συνοψίζοντας όσα είπαμε για τη λειτουργία των πέντε μηχανισμών κατά τη δεύτερη αυτή φάση του κινήματος αυτοδιάθεσης, η βασική παρατήρηση που προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση – και την οποία συζητούμε λίγο εκτενέστερα στη συνέχεια – είναι πως παρατηρείται εντατικοποίηση της λειτουργίας και αύξηση της αποτελεσματικότητας των τριών μηχανισμών που αφορούν περισσότερο άμεσα την πολιτική ενεργοποίηση, συμμετοχή και κινητοποίηση, δηλαδή των μηχανισμών της απόδοσης ευκαιριών/απειλών, της κοινωνικής ιδιοποίησης και της μεσιτείας. Ταυτόχρονα, οι μηχανισμοί που συνδέονται περισσότερο με τη διάσταση των ταυτίσεων και των αντιλήψεων, δηλαδή αυτοί της ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων και της γεφύρωσης πλαισίων, παρέμειναν σε σχετικά υψηλά επίπεδα αποτελεσματικότητας, παρά τη

⁵⁰² Υπενθυμίζουμε ότι η αποτελεσματικότητα της «γεφύρωσης πλαισίων» εκτιμήσαμε πως ήταν ιδιαίτερα υψηλή κατά το διάστημα 1998-2000, αρκετά εξασθενημένη το επόμενο διάστημα λόγω των διαφωνιών που προκάλεσε το ζήτημα της Ειδικής Αυτονομίας, και από το 2003 και έπειτα επανέρχεται σε σχετικώς υψηλά επίπεδα.

μικρή κάμψη του τελευταίου μηχανισμού σε σχέση με την πρώτη φάση (που εξηγούμε αμέσως παρακάτω). Άρα, σε αυτή τη φάση πληρούνται, στον έναν ή άλλο βαθμό, και οι τρεις παράγοντες που αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο: ήτοι, η *απήχηση της ιδεολογίας* του αποσχιστικού κινήματος (ή των αποσχιστικών οργανώσεων), η *υποστήριξη* μεγάλου μέρους του πληθυσμού προς τη *δράση* του – δύο παράγοντες που παραπέμπουν στο κριτήριο της «νομιμοποίησης στόχων και μέσων», που θέτει, όπως είδαμε, ο Ηρακλείδης (Heraclides, 1991, 1997β) και πληρούνταν και κατά την προηγούμενη φάση – και η *μαζική συμμετοχή* στην αποσχιστική δράση.

Επιστρέφοντας στα συμπεράσματα από την ανάλυση των μηχανισμών, μπορούμε να επισημάνουμε πως σε αυτή τη φάση μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις υποπεριόδους της αποσχιστικής κινητοποίησης. Το διάστημα 1998-2000 («Άνοιξη των Παπουά») αποτελεί την πρώτη υποπερίοδο, η οποία μάλιστα αποτελεί ένα κατεξοχήν «συγκρουσιακό επεισόδιο» με βάση τον ορισμό του *DOC* και η οποία χαρακτηρίστηκε από κινηματική έξαρση, μαζική συμμετοχή και εθνικιστικό ενθουσιασμό. Σε αυτό το διάστημα τα διάφορα τμήματα των ελίτ έσπευσαν να εκμεταλλευτούν τη διάνοιξη των πολιτικών ευκαιριών και συμμάχησαν δημιουργώντας πρωτο-οργανωτικά σχήματα. Γρήγορα ακολούθησαν και σημαντικά στρώματα των γηγενών μαζών, τα οποία συμμετείχαν στις διάφορες διεργασίες του νεοπαγούς κινήματος αυτοδιάθεσης, το οποίο μέσα από συλλογικές διαδικασίες δημιούργησε το *Presidium* ως οργανωτικό του όχημα. Από την ανάλυση των μηχανισμών προκύπτει πως *όλοι τους εκτός της «κοινωνικής ιδιοποίησης»* ενεργοποιήθηκαν με ιδιαίτερη ένταση και έφτασαν σε υψηλά επίπεδα αποτελεσματικότητας σε αυτή την υποπερίοδο. Η δεύτερη υποπερίοδος ήταν ένα διάστημα ταχείας ύφεσης της κινηματικής δραστηριότητας, η οποία πρωτίστως οφειλόταν στην επάνοδο της καταστολής· ένα δεύτερο στοιχείο που έκαμψε το σφρίγος και την ενότητα του κινήματος ήταν οι διαιρέσεις που προκάλεσε στο εσωτερικό του η παραχώρηση αυτονομίας. Το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν πως η σύνδεση ελίτ και μαζών υπονομεύθηκε πολλαπλώς: οι οργανωτικοί και πολιτικοί δεσμοί μεταξύ ελίτ και «μαζών» (αλλά και στο εσωτερικό αυτών των ομάδων), που είχαν συγκροτηθεί κυρίως μέσα από τις δομές του *Presidium*, αποδυναμώθηκαν (λόγω της κατ' ουσίαν εξάρθρωσης της οργάνωσης)· στο επίπεδο των ερμηνειών και της ιδεολογίας η συνάρθρωση που είχε επιτευχθεί (με αιχμή τη διεκδίκηση δημοψηφίσματος) εξασθένησε σημαντικά, τόσο στο εσωτερικό των ελίτ όσο και μεταξύ «μαζών» (που κατά πλειοψηφία αντιτάχθηκαν στην προοπτική της αυτονομίας) και ελίτ, σημαντικό τμήμα των οποίων υποστήριξε αρχικά την Ειδική Αυτονομία. Σε αυτό το δεύτερο διάστημα, είδαμε πως ο μηχανισμός της «απόδοσης ευκαιριών» απενεργοποιήθηκε, ενώ μειώθηκε και η αποτελεσματικότητα τόσο της «μεσιτείας» όσο και της «γεφύρωσης πλαισίων».

Η απόφαση για διαίρεση της περιφέρειας το 2003 αποτέλεσε το κομβικό σημείο για την αντιστροφή του κλίματος· η τρίτη υποπερίοδος που σηματοδότησε τη σταδιακή επανάκαμψη της διεκδικητικής δράσης – όχι στα επίπεδα της πρώτης υποπεριόδου όμως – ξεκίνησε στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 2000. Είδαμε ότι περίπου από τότε άρχισαν να δημιουργούνται μια σειρά από οργανώσεις-ομπρέλες, ώστε να επιτευχθεί καλύτερος συντονισμός της δράσης (κάτι που ενδεχομένως να επιχείρησε να αντισταθμίσει την έλλειψη - παρά τον οργανωσιακό πλουραλισμό - κάποιας οργάνωσης με εύρωστη εσωτερική δομή), αλλά και να διαμορφώνεται ένα κοινό πλαίσιο διεκδικήσεων (μετά την αποστασιοποίηση σημαντικής μερίδας της ελίτ από τη στήριξη της αυτονομίας και τη συνακόλουθη συνάρθρωση μιας σειράς κοινών αιτημάτων που παρέκαμπταν το – υποβόσκον - δίλημμα αυτονομία ή ανεξαρτησία). Όπως αναφέραμε, σε αυτή την τελευταία υποπερίοδο εντάθηκε η αποτελεσματικότητα τόσο της «μεσιτείας» όσο και της γεφύρωσης πλαισίων, όπως υποδεικνύουν οι προαναφερθείσες κύριες εξελίξεις σε αυτό το διάστημα, αλλά και επιπλέον διότι συμμετείχε σε κάποιες από τις διεργασίες του κινήματος και η OPM, έχοντας αποδεχθεί πλέον (έστω πρόσκαιρα) το φαινομενικά παγιωμένο *consensus* μεταξύ των κινηματικών οργανώσεων, ελίτ και «μαζών» υπέρ του μη ένοπλου αγώνα. Ταυτόχρονα, η «συλλογική απόδοση ευκαιριών και απειλών» άρχισε να ενεργοποιείται ολοένα και πιο συχνά με διάφορες αφορμές, ενώ, όπως είδαμε, ενισχύθηκε και η αποτελεσματικότητα της «κοινωνικής ιδιοποίησης» στη βάση των νέων δικτύων, δεσμών και αλληλεπιδράσεων που σφυρηλατήθηκαν κατά το διάστημα 1998-2000.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις υποδεικνύουν ότι η λειτουργία των μηχανισμών συνάδει με την περιγραφή των βασικών εξελίξεων των τριών υποπεριόδων. Πιο συγκεκριμένα υποδεικνύουν έναν *συσχετισμό και μια συνδιακύμανση* μεταξύ της μαζικής, αποσχιστικής συλλογικής δράσης και της λειτουργίας αρκετών από τους μηχανισμούς που εξετάζουμε· όμως, θα πρέπει να υπενθυμίσουμε πως ο συσχετισμός ή η συνδιακύμανση δεν υποδηλώνουν αναγκαστικά ύπαρξη μιας αιτιακής σχέσης, αν και είναι αναγκαίες προϋποθέσεις αυτής. Τη σύγκριση της λειτουργίας των πέντε μηχανισμών στην πρώτη και τη δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος την επιχειρούμε λίγο παρακάτω, στα συμπεράσματα του κεφαλαίου. Εδώ, επωφελούμενοι από τον εντοπισμό τριών κινηματικών υποπεριόδων σε αυτή τη φάση (κάτι που βοηθάει στην αναλυτική αποτύπωση της δυναμικής φύσης της κινητοποίησης), θα επιχειρήσουμε να αποτιμήσουμε την αποτελεσματικότητα των πέντε μηχανισμών σε καθεμιά από αυτές· έτσι, θα δημιουργήσουμε περισσότερες παρατηρήσεις (*observations*) της λειτουργίας των μηχανισμών, κάτι που διευκολύνει την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων από τη συγκριτική ανάλυση. Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε την εκτίμησή μας – με βάση την ανάλυση που έχουμε κάνει για τη δεύτερη φάση του κινήματος

αυτοδιάθεσης - για την *αποτελεσματικότητα* κάθε μηχανισμού σε καθεμιά από τις τρεις υποπεριόδους. Η μεταβλητή της «αποτελεσματικότητας» (ή «αντίκτυπου») ενσωματώνει τις άλλες τρεις διαστάσεις, που είπαμε ότι πρότειναν ως κριτήρια αποτίμησης της λειτουργίας των σχεσιακών μηχανισμών οι McAdam, Tarrow και Tilly (2008, σ.310), αλλά κατά βάση προσδιορίζεται από τη γενικότερη ανάλυση που κάναμε προηγουμένως για τον κάθε μηχανισμό ξεχωριστά· ουσιαστικά, *ο βαθμός «αποτελεσματικότητας» αναφέρεται στο κατά πόσον ο μηχανισμός παρήγαγε στη συγκεκριμένη περίπτωση τα αποτελέσματα που η θεωρία υποθέτει ότι παράγει*. Με βάση την αποτίμηση που κάναμε στην παραπάνω ανάλυση περί «χαμηλών», «μεσαίων», «μεσαίων προς υψηλών» κλπ. επιπέδων αποτελεσματικότητας, δημιουργούμε μια απλή 5βάθμια τακτική (*ordinal*) κλίμακα, όπου ο κάθε αριθμός παραπέμπει σε ένα επίπεδο αποτελεσματικότητας. Πρέπει να επισημάνουμε ότι οι τιμές που αποδίδουμε είναι ενδεικτικές, καθώς δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για την αποτελεσματικότητα κάθε μηχανισμού σε όλες τις υποπεριόδους· αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι η αποτύπωση κάποιων τάσεων. Επιπλέον, παραβάλλουμε τον βαθμό αποτελεσματικότητας των μηχανισμών με την ένταση της κινητοποίησης και τον βαθμό σύνδεσης ελίτ και μαζών· για αυτόν το σκοπό δημιουργούμε μια δεύτερη τακτική κλίμακα τριών διαβαθμίσεων («σχετικά χαμηλή», «σχετικά υψηλή», «ιδιαίτερα υψηλή»).

Πίνακας 21. **Αποτελεσματικότητα μηχανισμών κατά τη δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος**

Υποπερίοδος	Ένταση συλλογικής κινητοποίησης	Βαθμός σύνδεσης ελίτ-μαζών	Μηχανισμοί				
			Συλλογική απόδοση ευκαιριών/ απειλών	Γεφύρωση πλαισίων	Ενεργοποίηση/ Απενεργοποίηση ορίων	Κοινωνική ιδιοποίηση	Μεσιτεία
1998-2000	++	+	5	5	5	2	5
2001-2005	–	–	2	2	3	2	2
2006-	+	+	4	4	4	4	4

Ένταση κινητοποίησης και βαθμός σύνδεσης ελίτ-μαζών: (–) σχετικά χαμηλό επίπεδο (+) σχετικά υψηλό επίπεδο
(++) ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο

Επίπεδο αποτελεσματικότητας μηχανισμών: (1) χαμηλό (2) χαμηλό προς μεσαίο (3) μεσαίο (4) μεσαίο προς υψηλό (5) υψηλό

Με βάση την παραπάνω ανάλυση και τον πίνακα που τη συνοψίζει, κρίνουμε πως οι πέντε μηχανισμοί μπορούν να αποτιμήσουν ικανοποιητικά την ένταση και τα χαρακτηριστικά της αποσχιστικής κινητοποίησης και σε αυτή τη δεύτερη φάση του κινήματος των Παπούα. Θεωρούμε δηλαδή πως η αποτελεσματικότητα των πέντε μηχανισμών και ο τρόπος με τον οποίο αυτοί συνδυάζονται, εντός του συγκεκριμένου πολιτικού πλαισίου της δημοκρατικής μετάβασης

στην Ινδονησία, μπορούν να εξηγήσουν την εκδήλωση ή μη εκδήλωση της αποσχιστικής κινητοποίησης, μπορούν να εξηγήσουν - με βάση τον υποδηλωτικό ορισμό που έχουμε δώσει για την κινητοποίηση - το πότε ελίτ και «μάζες» επιτυγχάνουν να συνδεθούν σε από κοινού διεκδικητική δράση.

Γ. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάσαμε το αποσχιστικό κίνημα των γηγενών της Δ. Παπούα. Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου αναφερθήκαμε στην εθνική και κρατική συγκρότηση της Ινδονησίας, καθώς και στις κυρίαρχες αντιλήψεις και πρακτικές των κυβερνήσεων απέναντι σε ζητήματα όπως ο εθνοτικός πλουραλισμός της χώρας, οι σχέσεις κέντρου - περιφέρειας, οι εθνοτικές και αποσχιστικές συγκρούσεις, ζητήματα που θεωρούμε απαραίτητα για την ιστορική και κοινωνικο-πολιτική πλαισίωση του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα. Στο δεύτερο μέρος εστιάσαμε στην αποσχιστική σύγκρουση στη Δ. Παπούα· στις πρώτες ενότητες αυτού του μέρους εστιάσαμε στην ιστορική διαδικασία συγκρότησης του εθνικισμού των Παπούα, φαινόμενο που λόγω του πολιτισμικού/φυλετικού (*tribal*) κερματισμού της περιοχής και της σχεδόν παντελούς έλλειψης επαφών με νεωτερικές διαδικασίες ως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έχρηζε εξήγησης. Οι αποικιακές πολιτικές των Ολλανδών μετά το 1945 - στο πλαίσιο της κλιμακούμενης διένεξής τους με την Ινδονησία αναφορικά με το πολιτικό καθεστώς της Δ. Παπούα - είδαμε πως αποτέλεσαν κομβικό παράγοντα συγκρότησης μιας πρωτο-εθνικής, εδαφικής ταυτότητας μεταξύ της μικρής γηγενούς ελίτ. Οι υπόλοιπες «πηγές» του εθνικισμού των Παπούα είδαμε πως ήταν η έξωθεν καθορισμένη και παράτυπη ενσωμάτωσή της στην Ινδονησία, οι πρακτικές πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής κυριαρχίας που άσκησαν οι κυβερνήσεις της Νέας Τάξης, και η ταχεία εισροή μεταναστών από άλλες περιοχές της Ινδονησίας, διαδικασία που ενέτεινε τους πολλαπλούς αποκλεισμούς των Παπούα και έχει μεταβάλει ριζικά την πληθυσμιακή σύσταση της περιοχής. Επιπλέον, αναλύσαμε τα

χαρακτηριστικά του γηγενούς εθνικισμού και της συλλογικής ταυτότητας που κατασκεύασε. Είδαμε πως δύο παράλληλες «κινήσεις» ήταν βασικές ως προς αυτή τη διάσταση: η μετάβαση από έναν εθνικισμό των ελίτ σε έναν μαζικό εθνικισμό, καθώς και το πέρασμα από έναν αμιγώς πολιτικο-εδαφικό εθνικισμό (αντι-ινδονησιακό και παν-Παπούα) σε έναν εθνικισμό που επιπροσθέτως απέκτησε και έναν «παν-εθνοτικό», συγκεκριμένα φυλετικό (*racial*) χαρακτήρα. Ο γηγενής εθνικισμός, λοιπόν, έχει τόσο πολιτικές και εδαφικές όσο και εθνοτικές αναφορές, πράγμα που εξηγεί σε σημαντικό βαθμό την απήχησή του. Έχοντας προσδιορίσει τα διάφορα πλαίσια και δομικά χαρακτηριστικά (ή τις «αρχικές συνθήκες») της περίπτωσης, η τελευταία ενότητα εστίασε σε αυτό καθαυτό το αποσχιστικό κίνημα, χωρίζοντάς το σε δύο φάσεις: η πρώτη ξεκινάει από το 1965, όταν και εκδηλώθηκαν οι πρώτες αντι-ινδονησιακές εξεγέρσεις και «συγκροτήθηκε» η OPM, και διαρκεί ως την κατάρρευση του καθεστώτος της Νέας Τάξης (1998). Σε αυτή την πρώτη φάση η αποσχιστική δράση είχε τα χαρακτηριστικά ένοπλης εξέγερσης, υιοθετώντας τακτικές ανταρτοπολέμου· αυτή η μορφή αντίστασης ήταν ουσιαστικά η μόνη επιλογή για τους γηγενείς, που επέλεξαν να δράσουν πολιτικά εναντίον της ινδονησιακής κυβέρνησης. Αν και εξαιρετικά αδύναμη οργανωτικά και ελάχιστα απειλητική στρατιωτικά, η OPM είχε ευρύτατη αποδοχή ως η μοναδική πολιτική φωνή και εστία αντίστασης των γηγενών. Η απήχησή της οφείλεται και στη μαζικοποίηση του αντι-ινδονησιακού και εθνικιστικού αισθήματος που γιγαντώθηκε αυτή την περίοδο λόγω των τραυματικών εμπειριών από τη διακυβέρνηση της Νέας Τάξης, αλλά ταυτόχρονα ανατροφοδότησε και η ίδια αυτή την εξέλιξη. Η δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος ξεκίνησε το 1998 και εκτείνεται ως σήμερα· η είσοδος της Ινδονησίας σε τροχιά εκδημοκρατισμού ήταν καθοριστικός παράγοντας για τη μεταμόρφωση της αποσχιστικής δράσης, της οποίας η κύρια έκφανση είναι το ειρηνικό κίνημα διαμαρτυρίας. Πάντως, αυτή η νέα μορφή συλλογικής δράσης που ξεκίνησε απ' τις πόλεις συνυπήρχε τουλάχιστον ως το 2005-2006 με την ένοπλη δράση της OPM, η οποία έκτοτε με απόφαση της οργάνωσης έχει μειωθεί σημαντικά. Ο δημόσιος και μαζικός χαρακτήρας της εθνικιστικής δράσης, ο οργανωσιακός πλουραλισμός, η ανάδειξη νέων δρώντων είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της δεύτερης φάσης, αν και η αρχική ορμητική περίοδός του δεν επαναλήφθηκε· τα επίπεδα της καταστολής ενάντια στο κίνημα είναι σχετικά υψηλά, αν και σαφώς χαμηλότερα από την περίοδο της αυταρχικής διακυβέρνησης. Τέλος, το ζήτημα της αυτονομίας είναι από τα πλέον κεντρικά της δεύτερης φάσης και προκάλεσε διχογνωμίες και διαιρέσεις – για ένα διάστημα σοβαρές – στο εσωτερικό του ευρύτερου κινήματος. Κατά την ανάλυση των δύο φάσεων του αποσχιστικού κινήματος, πρώτα διερευνήσαμε τον ρόλο διαφόρων παραγόντων (ή μεταβλητών) της κινηματικής δράσης (ρεπερτόρια και ένταση συλλογικής δράσης, οργανώσεις, ιδεολογία, ηγεσία, μέγεθος και όγκος συμμετοχής,

χρηματοδότηση, εξωτερική βοήθεια και συμμαχίες, εσωτερική νομιμοποίηση). Αυτή η διερεύνηση ήταν απαραίτητη, ώστε να μελετήσουμε τη *λειτουργία* και το *περιεχόμενο* των μηχανισμών καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί *συνδυάζονται* σε καθεμιά από τις δύο φάσεις. Η ανάλυση των πλαισιακών και δομικών χαρακτηριστικών (ινδονησιακό κράτος και πολιτικές, ιστορία – πολιτικό περιβάλλον – οικονομικές και κοινωνικές δομές – πολιτισμικές μεταβλητές στη Δ. Παπούα) καθώς και των περισσότερο σταθερών – για κάθε φάση – χαρακτηριστικών του αποσχιστικού κινήματος επέτρεψε την ένταξη της μελέτης των μηχανισμών σε συγκεκριμένα πολυεπίπεδα πλαίσια. Αυτό δεν συνεπάγεται στατικότητα στην ανάλυση, αλλά υπενθύμιση πως οι αιτιώδεις μηχανισμοί που χρησιμοποιούμε – οι οποίοι αποτελούν, όπως έχουμε πει, «έννοιες διαδικασίας», που έχουν σκοπό την αποτύπωση αλληλεπιδράσεων – λειτουργούν εντός πολλαπλών πλαισίων, διαλέγονται με αυτά (αλλά) και προσδιορίζονται και περιορίζονται από αυτά. Πρόθεση της ανάλυσής μας ήταν η αποτύπωση της διαδικασίας της αποσχιστικής κινητοποίησης με τρόπο που αναδεικνύει τον *σχεσιακό* και *δυναμικό* χαρακτήρα της.

Αναφορικά με τις προοπτικές επίλυσης ή διευθέτησης της αποσχιστικής διένεξης στη Δ. Παπούα, μπορούμε καταρχήν να παρατηρήσουμε πως ο στόχος της απελευθέρωσης μέσω της διενέργειας ενός νέου δημοψηφίσματος φαίνεται να προσελκύει την πλειοψηφία των γηγενών, ιδιαίτερα των «μαζών». Όμως η προοπτική αυτή δεν φαντάζει ιδιαίτερα πιθανή· αν και από πλευράς ιστορικής αλήθειας η επιχειρηματολογία του γηγενούς κινήματος για διεξαγωγή νέου δημοψηφίσματος (καθότι εκείνο του 1969 ήταν χαλκευμένο) είναι βάσιμη, η ινδονησιακή κυβέρνηση δε φαίνεται ότι θα ενδώσει σύντομα σε αυτή την απαίτηση. Δεν το έκανε ούτε στην περίπτωση του κινήματος του Ατσέχ, που στην τελευταία φάση του υπήρξε πολύ πιο απειλητικό στρατιωτικά από αυτό των Παπούα. Εκτός αυτού, το γεγονός ότι πολύ σύντομα η πλειοψηφία των κατοίκων της Δ. Παπούα δεν θα είναι εθνοτικά γηγενείς, αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την ευόδωση του αποσχιστικού στόχου. Υπό τις δεδομένες συνθήκες καλύτερη και πιο ρεαλιστική επιλογή θα ήταν η ικανοποίηση των πηγών δυσaráσκειας των γηγενών εντός του ινδονησιακού πλαισίου. Μεγάλο μέρος των παραπόνων τους αφορά στις συνθήκες διαβίωσης, τη φτώχεια και την πολιτική καταπίεση, ζητήματα που μπορούν να αντιμετωπιστούν (ειδικά το τελευταίο), αν υπάρχει ειλικρινής πολιτική βούληση από την Τζακάρτα. Η δυσaráσχεια που αφορά στα ζητήματα ταυτότητας και αυτοκυβέρνησης μπορεί να ικανοποιηθεί μέσω της ενίσχυσης των πολιτικών πτυχών της αυτονομίας, π.χ. διευρύνοντας τις αρμοδιότητες της τοπικής κυβέρνησης και επιτρέποντας τη σύσταση και λειτουργία γηγενών κομμάτων. Η τελευταία πρόταση περιλαμβάνεται στη νέα, διευρυμένη αυτονομία που παραχωρήθηκε στο Ατσέχ το 2005. Η ύπαρξη αυτού του προηγούμενου και το γεγονός πως η πολιτική διαμαρτυρία των γηγενών δεν

δείχνει σημάδια κάμψης ίσως αναγκάσουν κάποια στιγμή την κεντρική κυβέρνηση να προβεί σε μια αντίστοιχη δέσμευση για πιο ουσιαστική «συνεταιρική διακυβέρνηση» στη Δ. Παπούα.

Μετά από αυτή τη σύνοψη, στο υπόλοιπο αυτού του τελευταίου μέρους θα κάνουμε αρχικά κάποιες παρατηρήσεις για τη λειτουργία – και την επεξηγηματική ισχύ – των πέντε μηχανισμών συγκρίνοντας τις δύο φάσεις του αποσχιστικού κινήματος των Παπούα· βεβαίως, η συνολική αποτίμηση της αναλυτικής και επεξηγηματικής αξίας των μηχανισμών για τη μελέτη της αποσχιστικής κινητοποίησης θα γίνει στο τελικό κεφάλαιο της εργασίας, αφού μελετήσουμε και τη λειτουργία τους αναφορικά με το αποσχιστικό κίνημα των Ορόμο. Εν συνεχεία, θα προσπαθήσουμε να αποτιμήσουμε ποιες από τις θεωρίες εθνικισμού, εθνοτικής κινητοποίησης και απόσχισης μπορούν πιο πειστικά να εξηγήσουν την εκδήλωση αποσχιστικών τάσεων στη Δ. Παπούα, διερεύνηση που αποτελεί – όπως έχουμε δηλώσει – το δευτερεύον ερώτημα της εργασίας.

Συγκριτική εξέταση των πέντε μηχανισμών

Θα ξεκινήσουμε τη συγκριτική **ανάλυση** των μηχανισμών κινητοποίησης δημιουργώντας έναν πίνακα που συνοψίζει την αποτελεσματικότητά τους κατά την πρώτη και δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος. Χρησιμοποιούμε δύο κλίμακες «μέτρησης» της αποτελεσματικότητας, όμοιες με αυτές του προηγούμενου πίνακα: στην πρώτη κλίμακα η αποτελεσματικότητα αναπαρίσταται ως διχοτομημένη μεταβλητή («σχετικά χαμηλό επίπεδο» ή «σχετικά υψηλό επίπεδο») ενώ στη δεύτερη ως τακτική (*ordinal*) μεταβλητή («χαμηλό επίπεδο» [1], «χαμηλό προς μεσαίο επίπεδο» [2], κ.ο.κ.), κάτι που επιτρέπει – έστω ενδεικτικά – την εξειδίκευση του βαθμού αποτελεσματικότητας. Οι διάφορες «τιμές» που δίνουμε στις μεταβλητές βασίζονται φυσικά στην ανάλυση που έχουμε κάνει για κάθε μηχανισμό ξεχωριστά. Οι τιμές των μηχανισμών κατά τη δεύτερη φάση είναι ο μέσος όρος των τριών υποπεριόδων (βλέπε πίνακα 21) στρογγυλοποιημένος.

Πίνακας 22. **Αποτελεσματικότητα μηχανισμών στις δύο φάσεις του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα**

Φάση	Ένταση συλλογικής	Βαθμός σύνδεσης	Μηχανισμοί

	κινητοποίησης	ελίτ-μαζών	Συλλογική απόδοση ευκαιριών/απειλών	Γεφύρωση πλαισίων	Ενεργοποίηση/ Απενεργοποίηση ορίων	Κοινωνική ιδιοποίηση	Μεσιτεία
Πρώτη (1965-1998)	-	-	- (1)	+	+	-	-
Δεύτερη (1998-)	+	+	+	+	+	+	+
			(4)	(4)	(4)	(3)	(4)

(-) σχετικά χαμηλό επίπεδο (+) σχετικά υψηλό επίπεδο

(1) χαμηλό επίπεδο (2) χαμηλό προς μεσαίο επίπεδο (3) μεσαίο επίπεδο (4) μεσαίο προς υψηλό επίπεδο (5) υψηλό επίπεδο

Πριν συζητήσουμε την αποτελεσματικότητα των πέντε μηχανισμών στις δύο φάσεις του αποσχιστικού κινήματος όπως τη συνοψίζει ο πίνακας, θα κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις σχετικές με το ερευνητικό πλαίσιο και τα ερωτήματα της εργασίας.

- Αρχικά, θα εξηγήσουμε γιατί στον πίνακα παρουσιάζεται εκτός των μηχανισμών τόσο η ένταση της συλλογικής κινητοποίησης όσο και ο βαθμός σύνδεσης ελίτ και «μαζών. Το πρωταρχικό ερευνητικό ζητούμενο της εργασίας είναι να εξηγήσουμε το πώς και – μέσω αυτού – το γιατί εκδηλώνεται η συλλογική αποσχιστική κινητοποίηση. Αυτή επέχει θέση εξαρτημένης μεταβλητής. Όμως, προσδιορίζοντας περαιτέρω την έννοια της συλλογικής κινητοποίησης, η οποία είναι αρκετά αφηρημένη, προχωρήσαμε στον υποδηλωτικό ορισμό της ως *διαδικασίας με την οποία ελίτ και «μάζες» συνδέονται σε από κοινού δράση*· σε αυτόν ακριβώς τον ορισμό παραπέμπει η μεταβλητή του πίνακα «βαθμός σύνδεσης ελίτ και μαζών», η οποία – λόγω του παραπάνω ορισμού – ισοδυναμεί με την «ένταση της συλλογικής κινητοποίησης». Περιλαμβάνουμε και τις δύο μεταβλητές, ουσιαστικά για να ελέγξουμε αν ο υποδηλωτικός ορισμός που έχουμε δώσει έχει βάση και μετά την εμπειρική ανάλυση της περίπτωσης των Παπούα, από την οποία μάλιστα έχουν προκύψει δύο «παρατηρήσεις» σχετικά με την αποσχιστική κινητοποίηση. Την «ένταση της συλλογικής κινητοποίησης» τη «μετρήσαμε» με βάση τις βιβλιογραφικές και πρωτογενείς αναφορές σχετικά με τον όγκο της συλλογικής δράσης (βλέπε «δράσεις και ρεπερτόρια»). Ο «βαθμός σύνδεσης» προκύπτει από τις τιμές που έχουμε δώσει στους πέντε μηχανισμούς. Άρα, με βάση διαφορετικές «μετρήσεις» καταλήγουμε στα ίδια συμπεράσματα, κάτι που μας επιτρέπει να επιβεβαιώσουμε πως πράγματι η «σύνδεση ελίτ και μαζών σε από κοινού δράση» αποτελεί επιτυχή υποδηλωτικό ορισμό της «συλλογικής κινητοποίησης».
- Κάποιες πιθανές εύλογες ενστάσεις αφορούν στο κατά πόσον είναι επιστημονικά

δόκιμη α) η σύγκριση της λειτουργίας των μηχανισμών σε δύο «περιπτώσεις» με αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά και, κυρίως, β) η εξαγωγή συμπερασμάτων εξ αυτής. Μια πρώτη ένσταση που μπορεί να εγερθεί αφορά το ζήτημα της *βίας*: το αποσχιστικό κίνημα της Δ. Παπούα κατά την πρώτη φάση του ήταν ένοπλο, ενώ κατά τη δεύτερη έχει χαρακτηριστικά κινήματος διαμαρτυρίας· προφανώς μιλάμε για μορφές κινητοποίησης με δεδομένες διαφορές. Το πόσο σημαντικές είναι αυτές οι διαφορές, δηλαδή το πόσο σημαντική είναι η αυτόνομη επίδραση της βίας - και πιο συγκεκριμένα της «εθνοτικής» - στον χαρακτήρα της συλλογικής κινητοποίησης φαίνεται πως είναι επιστημονικά διαμφισβητούμενο. Σύμφωνα με μία άποψη, όπως την εκφράζουν οι Brubaker και Laitin (1998, σ.426), η «εθνοτική» βία έχει τη δική της δυναμική και η εκδήλωσή της θα πρέπει να προβληματοποιείται (γιατί π.χ. παρουσιάζεται σε κάποιες περιπτώσεις εθνοτικών συγκρούσεων και όχι σε όλες; Πότε εκδηλώνεται και πότε παύει;). Αυτό συνδέεται, συμπληρώνουν οι Brubaker και Laitin, με το ότι η βία δεν αποτελεί (απλώς) μια εντονότερη μορφή σύγκρουσης αλλά μια *ποιοτικά* διαφορετική μορφή σύγκρουσης. Η άποψη αυτή θέτει κάποια καίρια ερωτήματα, όμως θα πρέπει να διευκρινίσουμε πως οι Brubaker και Laitin στο άρθρο τους (1998) αναφέρονται βασικά σε «οριζόντια», μαζική βία μεταξύ μελών εθνοτικών ομάδων· στη Δ. Παπούα είδαμε πως τέτοιου τύπου βία εκδηλώθηκε μόνο σε λίγες περιπτώσεις (σε αντίθεση με άλλες περιοχές της χώρας) κατά τα πρώτα χρόνια της μετά Σουχάρτο περιόδου. Κατά τα άλλα, η βία της OPM είχε τα χαρακτηριστικά στοχευμένων, επιλεκτικών επιθέσεων μιας ένοπλης οργάνωσης· οι στόχοι ή τα θύματά της επιλέγονταν μεν με εθνοτικά ή «εθνικά» κριτήρια, όμως στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων επρόκειτο για μέλη των ενόπλων δυνάμεων ή υπαλλήλους της Freerport. Έχοντας κατά νουν αυτή την παρατήρηση, ακολουθούμε μια δεύτερη άποψη σχετικά με τη σχέση βίαιης και μη βίαιης κινητοποίησης, κατά την οποία οι υπαρκτές διαφορές βίαιων και μη βίαιων μορφών κινητοποίησης δε θα πρέπει να υπερτονίζονται: η έννοια της «συγκρουσιακής πολιτικής» περιλαμβάνει και τις δύο αυτές μορφές κινητοποίησης, οι οποίες διέπονται από παρόμοιες αιτιολογίες, διεργασίες και μηχανισμούς (Saxton, 2004, σ.26, 30). Ο Tilly (2003α, σ.12-13, 53) επισημαίνει σχετικά πως υπάρχει μια «γκρίζα ζώνη» μεταξύ των δύο φαινομένων και πως η εκδήλωση ή μη της βίας οφείλεται σε «απρόβλεπτους συνδυασμούς ησσόνων αιτιών» στα πλαίσια κατά τα άλλα κοινών διαδικασιών. Συναφώς, ο Beissinger (1998, σ.402) επισημαίνει πως η βία σε περιπτώσεις εθνικιστικής κινητοποίησης προκύπτει ενδεχομενικά μέσα από

μια αλληλουχία γεγονότων, τα οποία εξαρτώνται από τις αλληλεπιδράσεις των δρώντων και το θεσμικό περιβάλλον. Εξετάζοντας μια επιμέρους διάσταση του ζητήματος που συζητάμε εδώ, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως εκ των πραγμάτων τα ένοπλα κινήματα δεν μπορούν να διαθέτουν μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων στις δράσεις τους, σε αντίθεση με τα ειρηνικά κινήματα διαμαρτυρίας, οπότε ο συλλογικός χαρακτήρας της κινητοποίησης και η έννοια των «μαζών» έχει διαφορετική σημασία. Αυτό φαίνεται να ισχύει για τον αριθμό μαχητών των ένοπλων οργανώσεων, ο οποίος κατά τον Gates (2002, σ.112) κυμαίνεται κατά κανόνα μεταξύ 500 και 5.000 (όπως είπαμε). Πάντως, υπήρχαν την περίοδο της ένοπλης δράσης της OPM και ορισμένες ένοπλες αποσχιστικές οργανώσεις, των οποίων ο αριθμός των μαχητών έφτασε κάποια στιγμή τις κάποιες δεκάδες χιλιάδες, όπως το PKK, το MNLF στις Φιλιππίνες, τα TPLF και EPLF στην Αιθιοπία και πιο πρόσφατα οι διάφορες ομάδες των Τσετσένων⁵⁰³. Ακόμα, όμως, και αν είναι ασυνήθιστες αυτές οι περιπτώσεις, είδαμε πως το GAM στο Ατσέχ, αν και είχε σχετικά μικρό αριθμό μαχητών (ως 3.000), διέθετε πολλαπλάσιους (ως και άνω των 20.000) που συμμετείχαν εφεδρικά και βοηθητικά στις δραστηριότητες της οργάνωσης. Η OPM είδαμε πως δεν κατάφερε σε σημαντικό βαθμό να συγκροτήσει τέτοιες υποστηρικτικές οργανωτικές δομές και να συνδεθεί έστω χαλαρά με μια οργανωτική βάση εφέδρων, μυστικών πυρήνων κλπ. Συμπερασματικά, αν και είναι δυσκολότερο για τις ένοπλες οργανώσεις να προσελκύσουν και να συντονίσουν μεγάλους αριθμούς μαχητών, υπάρχουν και άλλες δυνατότητες οργανωτικής και πολιτικής σύνδεσης με ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού (δε μιλάμε εδώ για ανενεργούς υποστηρικτές)· άρα, αν και πρέπει να λάβουμε υπόψη τις δεδομένες δυσκολίες που έχουν οι ένοπλες οργανώσεις και δη οι αδύναμες όπως η OPM, δεν μπορούμε *a priori* να αποκλείσουμε τη δυνατότητα σύγκρισης στη βάση της έλλειψης μαζικότητας.

Περισσότερο βάσιμη είναι η ένσταση πως η σύγκριση δυσχεραίνεται από τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του ινδονησιακού καθεστώτος μεταξύ πρώτης και δεύτερης φάσης. Είδαμε πως ο τύπος καθεστώτος προσδιορίζει τη δομή πολιτικών ευκαιριών, η οποία με τη σειρά της καθορίζει ποιες συλλογικές δράσεις και τι είδους ρεπερτόρια είναι ανεκτά και ποια όχι. Το καθεστώς της Νέας Τάξης είδαμε πως

⁵⁰³ Το PKK έφτασε να έχει περίπου 10.000 μαχητές, (Ciment και Jacoby, 2007, σ.910), το MNLF περίπου 30.000 (MacMichael, 2007, σ.660), το TPLF περίπου 20.000 μαχητές (Skutsch, 2007, σ.177), το EPLF περίπου 50.000 (Markakis, 1996, σ.474) και οι ένοπλες ομάδες των Τσετσένων περίπου 10.000 (Skutsch και Perry, 2007, σ.875).

άφηνε ελάχιστα περιθώρια για συλλογική δράση, ενώ οι κυβερνήσεις κατά την περίοδο της δημοκρατικής μετάβασης σαφώς περισσότερα. Αυτό όντως αποτελεί μια κρίσιμη παράμετρο (και) για τη μορφή κινητοποίησης που υιοθέτησε το κίνημα αυτοδιάθεσης μετά το 1998, και αποτελεί ένδειξη πως οι διαφορές μεταξύ της προ και της μετά το 1998 περιόδου οριοθετούν διαφορετικούς τύπους καθεστώτων. Με άλλα λόγια, δεν είναι εύκολο να απομονωθεί («ελεγχθεί») η επίδραση του είδους καθεστώτος στη μορφή της συλλογικής δράσης αλλά και στην ίδια την ενεργοποίηση των μηχανισμών κινητοποίησης· αυτό μπορεί σε έναν βαθμό να επιτευχθεί μέσα από τη σύγκριση της ένοπλης φάσης του κινήματος των Παπούα με την ένοπλη αποσχιστική δράση των Ορόμο, καθώς έλαβαν και τα δύο χώρα σε συνθήκες αυταρχικής διακυβέρνησης. Η παραπάνω παρατήρηση, πάντως, δεν συνεπάγεται πως δεν μπορούμε να συγκρίνουμε το είδος και την ένταση της επίδρασης που έχουν τα δύο διαφορετικών τύπων καθεστώτα στους μηχανισμούς που έχουμε επιλέξει, την ενεργοποίηση ή μη ενεργοποίηση ποιων εξ αυτών επηρεάζουν περισσότερο κλπ. Επιπλέον, μπορούμε να υπενθυμίσουμε πως, αν και το ινδονησιακό καθεστώς μετά το 1998 εισήλθε σε διαδικασία εκδημοκρατισμού, αυτή η διαδικασία φυσικά δεν ήταν αυτόματη ή χωρίς παλινδρομήσεις (αν και φαίνεται ότι ήταν ταχύτερη από άλλων χωρών)· ειδικά σε σχέση με το αποσχιστικό κίνημα της Δ. Παπούα (και του Ατσέχ ως ένα σημείο) η καταστολή δεν ελαττώθηκε στο επίπεδο που αυτό συνέβη στην υπόλοιπη χώρα, καθώς η κληρονομιά της «σιδηράς γροθιάς» σε ζητήματα εδαφικής ακεραιότητας έχει ακόμα ισχυρά ερείσματα στην κοσμική, εθνικιστική κρατική ελίτ και λόγω του ότι ο στρατός διατήρησε σε αυτές τις περιοχές τμήμα της αυτονομίας που απολάμβανε επί Νέας Τάξης. Είδαμε παραπάνω ότι και το ειρηνικό κίνημα αυτοδιάθεσης έχει ως σήμερα να αντιμετωπίσει τακτικές καταστολής και εκφοβισμού από τις τακτικές δυνάμεις ασφαλείας· απ' την άλλη, η - έστω συγκρατημένη - διεύρυνση των ανεκτών πολιτικών δραστηριοτήτων σηματοδότησε αναμφίβολα μια ποιοτική αλλαγή καθοριστική για την εκδήλωση του μαζικού κινήματος.

Μπορούμε τώρα, με βάση τα όσα συνοψίζει ο πίνακας 22 και έχοντας κατά νουν τις παραπάνω παρατηρήσεις, να αποπειραθούμε τη διατύπωση κάποιων συμπερασμάτων για τη λειτουργία των μηχανισμών στις δύο φάσεις του αποσχιστικού κινήματος. Κατ' αρχάς, εφαρμόζοντας τη λογική της μεθόδου της διαφοράς του Mill (ή του «σχεδιασμού μέγιστης ομοιότητας», βλέπε πίνακα 8) και με βάση τη διχοτομημένη μεταβλητή («σχετικά χαμηλό» ή «σχετικά υψηλό» επίπεδο αποτελεσματικότητας) είναι προφανές ότι οι μηχανισμοί της

συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών και της μεσιτείας φαίνεται να είναι καθοριστικοί για την εκδήλωση εντατικής συλλογικής δράσης: ενώ η αποτελεσματικότητα της «γεφύρωσης πλαισίων» και της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων» παρέμεινε στα σχεδόν ίδια (υψηλά) επίπεδα, αυτή της «συλλογικής απόδοσης» και της «μεσιτείας» μεταβλήθηκε από χαμηλή σε υψηλή, ακολουθώντας τη διακύμανση της έντασης της συλλογικής δράσης. Συνδιακύμανση παρατηρείται και στην περίπτωση του μηχανισμού της κοινωνικής ιδιοποίησης, όμως η αποτελεσματικότητά του δε φτάνει σε υψηλά επίπεδα, οπότε μπορεί να θεωρηθεί κατά τι λιγότερο σημαντικός από τους άλλους δύο. Μια στενή, συσχετιστική κατανόηση της αιτιότητας θα πρέσβευε πως η «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων» και η «γεφύρωση πλαισίων» δεν έχουν σημασία για την εξήγηση της εκδήλωσης συλλογικής κινητοποίησης στη Δ. Παπούα. Όμως, δεν μπορούμε να υιοθετήσουμε αυτή την οπτική: Απ' τη μία, η συγκεκριμένη λειτουργία των μηχανισμών υποδεικνύει το αυτονόητο, ότι δηλαδή η οικοδόμηση μιας ισχυρής παν-Παπούα ταυτότητας («ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων») και η συνάρθρωση εμπειριών και συμφερόντων, παραπόνων και στοχεύσεων («γεφύρωση πλαισίων») δεν αρκούσε (όπως δεν αρκεί ποτέ) για την εκδήλωση διεκδικητικής δράσης. Τούτων λεχθέντων, θεωρούμε πως η αποτελεσματική λειτουργία των δύο αυτών μηχανισμών αποτέλεσε αναγκαία συνθήκη για την εκδήλωση της κινητοποίησης. Χωρίς μια ισχυρή ταυτότητα, χωρίς τη συνειδητοποίηση από την πλευρά των γηγενών ότι η δυσарέσκειά τους έχει κοινή αιτιολογία, χωρίς την πλειοψηφική στοίχιση πίσω από έναν κοινό στόχο (αυτόν της *merdeka*, όσο διαφορετικά και αν αυτός εννοιολογούνταν), θα ήταν δύσκολη η αποτελεσματική πολιτική/κινηματική σύνδεση διαφόρων δρώντων («μεσιτεία»), καθώς δεν θα υπήρχε το απαραίτητο αντιληπτικό και ταυτοτικό υπόστρωμα, που θα καθιστούσε διανοητή και πραγματοποιήσιμη αυτή τη σύνδεση. Για τον ίδιο λόγο, ακόμα και αν η «συλλογική ιδιοποίηση» ενεργοποιούνταν, το υποκείμενο της κινητοποίησης μπορεί να ήταν διαφορετικό, π.χ. η κάθε φυλή ξεχωριστά ή οι «ορεινές» φυλές, και όχι οι «Παπούα». Απ' την άλλη, είδαμε ότι στη δεύτερη φάση του αποσχιστικού κινήματος η αποτελεσματικότητα των δύο μηχανισμών που συζητούμε εδώ, της «γεφύρωσης πλαισίων» και της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων», δεν παρέμεινε σε σταθερά επίπεδα, αλλά ελαττώθηκε κατά τη δεύτερη υποπερίοδο, συμβάλλοντας έτσι στην κινηματική ύφεση (βλέπε πίνακα 21): άρα, έχουμε ενδείξεις ότι και αυτοί οι δύο μηχανισμοί συνδέθηκαν αιτιακά με τις αυξομειώσεις της έντασης της κινητοποίησης, αποτελώντας μαζί με άλλους μηχανισμούς από κοινού ικανές συνθήκες της κινηματικής επίτασης κατά την τρίτη υποπερίοδο της δεύτερης φάσης.

Πριν προχωρήσουμε με τα υπόλοιπα συμπεράσματα, ίσως πρέπει να ερμηνεύσουμε το ότι η αποτελεσματικότητα της «γεφύρωσης πλαισίων» είναι η μοναδική που μειώνεται οριακά κατά

τη δεύτερη φάση. Κατά την περίοδο της Νέας Τάξης η λειτουργία του μηχανισμού δεν ήταν έντονη, όπως είπαμε, για διάφορους λόγους: επειδή τα παράπονα και οι στόχοι των γηγενών δεν μπορούσαν να αρθρωθούν δημόσια, όπως και επειδή η πρόσβαση σε μέσα ενημέρωσης και επικοινωνίας ήταν ιδιαίτερα χαμηλή. Η λειτουργία του ήταν αφανής και σταδιακή, εντεινόταν μέσα από την εμπειρία της ινδονησιακής κυριαρχίας, η οποία, αν και είχε διαφορετικής μορφής και έντασης συνέπειες (π.χ. λιγότερο σοβαρές για τους πληθυσμούς των πόλεων, οι οποίοι δεν ήταν το ίδιο εκτεθειμένοι στη δράση του στρατού με τις κοινότητες των ορεινών), γινόταν αισθητή από όλους τους γηγενείς. Σε αυτό το πλαίσιο η επιθυμία για «απελευθέρωση» ήταν η μοναδική διέξοδος και ελπίδα για την πλειοψηφία των Παπούα. Η δημοκρατική μετάβαση επέτρεψε απ' τη μία μια περισσότερο ελεύθερη και δημόσια άρθρωση των γηγενών παραπόνων και επιδιώξεων, διευκολύνοντας έτσι την ταχύτερη και πιο ορατή «γεφύρωσή» τους: απ' την άλλη, όμως, η συγκρότηση πολλαπλών πολιτικών δρώντων είχε και μια άλλη συνέπεια, που ήταν η *δημόσια* άρθρωση των επιμέρους διαφοροποιήσεων. Το ζήτημα της αυτονομίας, όπως είδαμε, προκάλεσε τις εντονότερες διχογνωμίες, οι οποίες ανάγονταν εντέλει και στο βασικό δίλημμα μεταξύ ανεξαρτησίας και πολιτικής ενδυνάμωσης εντός του ινδονησιακού πλαισίου. Με άλλα λόγια, η μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης και η εντεινόμενη πολιτικοποίηση γέννησε αναπόφευκτα και αποκλίνουσες ερμηνείες και επιδιώξεις. Πάντως, όπως είδαμε, αυτές δεν υπονόμισαν αποφασιστικά το ενιαίο πλαίσιο παραπόνων και διεκδικήσεων του κινήματος αυτοδιάθεσης, παρά για ένα ορισμένο διάστημα (τη δεύτερη υποπερίοδο της δεύτερης φάσης).

Ως προς την «ενεργοποίηση/απενεργοποίηση ορίων», κρίνουμε ικανοποιητική την αποτελεσματικότητά της (μεσαίο προς υψηλό επίπεδο), δεν τη θεωρούμε όμως την υψηλότερη δυνατή. Κατά την πρώτη φάση η αποτελεσματικότητά της ήταν αργά αλλά σταθερά εντεινόμενη (όπως της «γεφύρωσης πλαισίων»). Κύρια δυσχέρεια που έπρεπε να υπερνικήσει ήταν οι παραδοσιακές ταυτίσεις προς τις φυλές, κάτι που επετεύχθη σε μεγάλο βαθμό - αλλά όχι ολοσχερώς - μέσα από την κοινωνική κατασκευή μιας αντι-ινδονησιακής και φυλετικής (*racial*) παν-Παπούα ταυτότητας. Κατά τη δεύτερη φάση η λειτουργία της δεν ήταν τόσο ομαλή και μονοσήμαντη (βλέπε και πίνακα 21), καθώς η αυξημένη πυκνότητα και το περιεχόμενο των πολιτικών εξελίξεων είχαν αντίρροπες επιδράσεις στη λειτουργία του μηχανισμού: απ' τη μία, η ίδια η ορμητικότητα και μαζικότητα της κινητοποίησης κατά την πρώτη υποπερίοδο, όπως και η πρόσκαιρη όξυνση των σχέσεων γηγενών - μεταναστών, οδήγησαν στην αύξηση της αποτελεσματικότητας του μηχανισμού, όμως, απ' την άλλη, οι πολιτικές διαφορές αναφορικά με το ζήτημα της αυτονομίας και οι τοπικές αντιμαχίες που πυροδότησε σε ορισμένες περιπτώσεις (μέσω της διαίρεσης της περιφέρειας και πολλών επαρχιών) την αποδυνάμωσαν. Το συνδυαστικό αποτέλεσμα ήταν ο συνολικός βαθμός αποτελεσματικότητάς της να παραμείνει σε

ίδια επίπεδα με αυτά της πρώτης φάσης.

Περνώντας στους τρεις μηχανισμούς που έδειξαν να έχουν εντονότερη άμεση επίδραση στην αποτελεσματικότερη σύνδεση ελίτ και μαζών, θα ξεκινήσουμε με την παρατήρηση των McAdam, Tarrow και Tilly (2008, σ.325), ότι οι μηχανισμοί της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών/απειλών και της κοινωνικής ιδιοποίησης αποτελούν «κλειδιά» για την *εκκίνηση* της διαδικασίας της κινητοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, αποτελούν δύο θεμελιώδεις αναγκαίες συνθήκες για την εκκίνηση της διεκδικητικής δράσης, οι οποίες είναι: η ανάδυση μιας κοινής, διάχυτης σε μια ομάδα, κατανόησης για το τι συνιστά ευκαιρία ή/και απειλή για συλλογική δράση, και ο έλεγχος μιας «κοινωνικής/οργανωτικής βάσης» (ή αλλιώς «πόρων και αριθμών»). Ως προς τη «συλλογική απόδοση ευκαιριών» οι παρατηρήσεις τους επιβεβαιώνονται στο ακέραιο στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα· κατά την πρώτη φάση ο συμπαγής έλεγχος του καθεστώτος της Νέας Τάξης στο πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο μέσα από ένα πλέγμα καταστολής, πελατειακών σχέσεων και ταχείας ανάπτυξης δεν άφηνε παρά ελάχιστα περιθώρια για αυτόνομη πολιτική δράση, πόσω μάλλον για διεκδικητική και συλλογική, όχι μόνο στο αποσχιστικό κίνημα των Παπούα αλλά και συνολικά στη χώρα. Η μόνη διέξοδος για το εθνικιστικό κίνημα στη Δ. Παπούα ήταν ο ανταρτοπόλεμος, αν και οι δυνάμεις ασφαλείας δεν είχαν ιδιαίτερο πρόβλημα να διατηρήσουν σε χαμηλά επίπεδα τη δραστηριότητά του. Η κατάρρευση του καθεστώτος δημιούργησε σχεδόν αυθόρμητα, όπως διεξοδικά έχουμε αναλύσει, μια πλατιά διυποκειμενική αντίληψη περί πολιτικής ευκαιρίας απ' άκρου σ' άκρο της Ινδονησίας. Φυσικά η Δ. Παπούα δεν εξαιρέθηκε από αυτή τη διεργασία και η απότομη, *συλλογική* (όχι μόνο από τις ελίτ δηλαδή) και πολύ αποτελεσματική ενεργοποίηση της «συλλογικής απόδοσης ευκαιρίας» συνετέλεσε ίσως όσο κανείς άλλος μηχανισμός στο διεκδικητικό ξέσπασμα της πρώτης υποπεριόδου της δεύτερης φάσης (βλέπε πίνακα 21). Ο μηχανισμός αυτός φαίνεται ότι σχετίζεται περισσότερο άμεσα από κάθε άλλον με τις αλλαγές στο πολιτικό σύστημα και τη δομή πολιτικών ευκαιριών· αυτό φάνηκε όχι μόνο κατά την περίοδο της καθεστωτικής μεταβολής αλλά και κατά την επιστροφή της καταστολής στη Δ. Παπούα, που προκάλεσε απότομη απενεργοποίηση του μηχανισμού (ή την ενεργοποίηση της «απόδοση απειλής», χωρίς όμως να πυροδοτηθεί κινηματική αντίδραση) αλλά και την - χαμηλότερης αποτελεσματικότητας από την πρώτη υποπερίοδο - επαν-ενεργοποίησή του μετά α) την αποχώρηση από την προεδρία της Sukarnoputri (2004), η οποία εφάρμοσε τη σκληρότερη πολιτική έναντι του κινήματος της Δ. Παπούα από κάθε άλλον πρόεδρο της περιόδου εκδημοκρατισμού, και β) την υπογραφή της συμφωνία ειρήνης στο Ατσέχ (2005), εξέλιξη που πιθανότατα δημιούργησε κάποιες προσδοκίες στο κίνημα αυτοδιάθεσης της Δ. Παπούα. Ως προς τον δεύτερο μηχανισμό που αναφέρουν οι McAdam, Tarrow και Tilly, πάντως,

αυτόν της «κοινωνικής ιδιοποίησης», η λειτουργία του στη Δ. Παπούα δεν επικυρώνει την υπόθεσή τους· το παράδοξο είναι ότι επιβεβαιώνεται το *αποτέλεσμα* της ενεργοποίησης του μηχανισμού, δηλαδή η συγκρότηση μιας κοινωνικής/οργανωτικής βάσης. Όπως έχουμε εξηγήσει, κατά το πρώτο διάστημα της δεύτερης φάσης αυτό επιτεύχθηκε μέσα από τις ασυνήθιστες συνθήκες της καθεστωτικής αλλαγής, που επέτρεψαν την πολιτική ενεργοποίηση μεγάλων τμημάτων των γηγενών· η ενεργοποίηση αυτή ήταν αποτέλεσμα περισσότερο της λειτουργίας της «απόδοσης ευκαιρίας» - με την οποία, πάντως, έχουμε πει ότι σχετίζεται η δεύτερη «πολιτικο-ιδεολογική» διάσταση της «κοινωνικής ιδιοποίησης» - που ώθησε πολλούς σε *αυθόρμητη* πολιτική συμμετοχή, και σε έναν βαθμό των υφιστάμενων *ανεπίσημων* δικτύων. Όμως, δεν προκύπτει κάποια σημαντική ιδιοποίηση ενός πολιτικού χώρου ή μιας οργάνωσης, καθότι αυτά ήταν σχεδόν ανύπαρκτα ή εξαιρετικά αδύναμα και φτωχά σε κάθε λογής πόρους (εδώ αναφερόμαστε στην OPM) κατά την προηγούμενη περίοδο της Νέας Τάξης. Ο μηχανισμός της «κοινωνικής ιδιοποίησης» ενεργοποιήθηκε, πάντως, κατά τη δεύτερη φάση, αλλά κλιμακωτά και χωρίς να επηρεάζεται από τις αλλαγές στην πολιτική συγκυρία (*βλέπε* πίνακα 21). Ενώ δεν αποτέλεσε σημαντική αιτία του διεκδικητικού ξεσπάσματος των ετών 1998-2000, ήταν παράγωγο αυτής, καθώς σε αυτή τη βραχεία περίοδο δημιουργήθηκαν πολιτικοί και κοινωνικοί δεσμοί και δίκτυα, τα οποία ιδιοποιήθηκαν εν συνεχεία οι νέες οργανώσεις που ξεπήδησαν μετά την αποδυνάμωση του Presidium. Η εμπλοκή εκκλησιαστικών οργανώσεων σε διεργασίες του αποσχιστικού κινήματος και οι οργανώσεις-ομπρέλες που δημιουργήθηκαν κατά την τρίτη, κυρίως, υποπερίοδο αποτελούν δείγμα αυτής της εντεινόμενης αποτελεσματικότητας της «κοινωνικής ιδιοποίησης».

Τελευταίο εξετάζουμε τον μηχανισμό της μεσιτείας· κατά την πρώτη φάση του κινήματος η λειτουργία του ήταν εξαιρετικά ασθενική, λόγω κυρίως της αδυναμίας της OPM να μετασχηματίσει την ευρύτερη απήχηση και νομιμοποίηση, που απολάμβανε, σε πολιτική συμμαχία και οργανωτική σύνδεση με μια κρίσιμη μάζα του πληθυσμού. Ένας επιπλέον λόγος ήταν η «ιδιώτευση» της πρώιμης γηγενούς ελίτ λίγο μετά την ενσωμάτωση της περιοχής στο ινδονησιακό κράτος· αυτή η εξέλιξη στέρησε από το αποσχιστικό κίνημα τη συνδρομή ενός ολιγάριθμου μεν αλλά του πλέον πολιτικοποιημένου και μυημένου στην εθνικιστική ιδεολογία γηγενούς στρώματος. Επιπλέον, κατέστησε δυσχερή την «ιδιοποίηση» του πρώιμου εθνικιστικού κινήματος. Ο μηχανισμός της μεσιτείας ήταν περισσότερο αποτελεσματικός στο ιδεολογικό επίπεδο, δηλαδή εν πολλοίς στη γεφύρωση πλαισίων, την επισήμανση του ορίου γηγενείς-«Ινδονήσιοι» και τη σταδιακή εξασθένηση των εσωτερικών διαιρετικών τομών. Το αυταρχικό πολιτικό περιβάλλον ήταν, αυτονόητα, ένας παράγοντας που επέτεινε - αν δεν προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό - τις παραπάνω αδυναμίες. Η σημασία του πολιτικού

περιβάλλοντος για τη λειτουργία της «μεσιτείας» φάνηκε και κατά την αρχική περίοδο της δημοκρατικής μετάβασης: η διάνοιξη των πολιτικών ευκαιριών και η συνακόλουθη μαζικοποίηση του κινήματος αυτοδιάθεσης δημιούργησε ένα ιδανικό πολιτικό περιβάλλον για την ανάπτυξη νέων συνδέσεων, συνεργασιών και συμπράξεων μεταξύ των παλαιότερων και των – πολυπληθέστερων – νεότερων πολιτικών δρώντων που αναδύθηκαν. Ο μηχανισμός αρχικά αναδύθηκε στους κόλπους των γηγενών ελίτ, όμως γρήγορα επεκτάθηκε και στο επίπεδο των «μαζών» μέσα από τις συλλογικές διαδικασίες του νεοπαγούς κινήματος και τις δομές του Presidium. Εκτός από αυτή την οργάνωση, σημαντικοί «συλλογικοί μεσίτες» υπήρξαν οι εκκλησιαστικές οργανώσεις και οι οργανώσεις-ομπρέλες, στη σημαντικότερη από τις οποίες συμμετέχει και η OPM μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Η αύξηση της αποτελεσματικότητας του μηχανισμού της μεσιτείας αναμφίβολα επηρέασε θετικά σε μεγάλο βαθμό την εντατικοποίηση και τη μαζικότητα της συλλογικής δράσης κατά τη δεύτερη φάση συνολικά· η σημασία του μηχανισμού επιβεβαιώθηκε κατά τη δεύτερη υποπερίοδο, αυτήν της κινηματικής ύφεσης, όταν εξαιτίας της παραχώρησης αυτονομίας αλλά και της αύξησης της καταστολής αποδυναμώθηκαν οι πολιτικές συμμαχίες της πρώτης υποπεριόδου. Το περιεχόμενο του μηχανισμού κατά την τρίτη υποπερίοδο, όταν ενισχύθηκε εκ νέου, διαφέρει από αυτό της πρώτης, κυρίως γιατί πλέον πρόκειται για μια περισσότερο συνειδητή συμμαχία διαμορφωμένων διακριτών πολιτικών τάσεων παρά για τη συνάντηση ορμητικών ρευμάτων σε μια κοινή κοίτη.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως η υψηλή αποτελεσματικότητα των πέντε μηχανισμών κατά τη δεύτερη φάση εξηγεί ικανοποιητικά την επίταση και μαζικοποίηση της αποσχιστικής δράσης. Οι μηχανισμοί της συλλογικής απόδοσης ευκαιριών και της μεσιτείας είχαν σημαντικότερη επίδραση *ως προς την αρχική εκδήλωση, την εκκίνηση* της κινητοποίησης, και αυτό γιατί προκάλεσαν την πολιτική ενεργοποίηση μεγάλων τμημάτων του γηγενούς πληθυσμού προς την κατεύθυνση της διεκδικητικής δράσης, επιτρέποντας έτσι τη σύναψη νέων πολιτικών δεσμών και την ανάδυση νέων, πλατιών πολιτικών υποκειμένων. Η χαμηλή αποτελεσματικότητά τους κατά την πρώτη φάση του κινήματος εξηγεί σε μεγάλο βαθμό γιατί αυτό δεν κατέστη μαζικό και πολιτικά ισχυρό. Υπενθυμίζουμε πως δεν εννοούμε την «αποτελεσματικότητα» της κινητοποίησης ως την επίτευξη πολιτικών στόχων, αλλά ως την επιτυχή σύνδεση σημαντικών στρωμάτων του πληθυσμού σε κοινή διεκδικητική δράση, ως επιτυχή σύνδεση δηλαδή των ελίτ και ηγεσιών με μια κοινωνική βάση («μάζες»). Αν θέλουμε να υποδείξουμε ποιος εξωγενής παράγοντας είχε τη σημαντικότερη επίδραση στην εντονότερη ενεργοποίηση και αποτελεσματικότερη λειτουργία των μηχανισμών κατά τη δεύτερη φάση - καθότι έχουμε πει πως οι μηχανισμοί δεν λειτουργούν αυτόνομα, αλλά η ενεργοποίησή τους προκύπτει μέσα από αλλαγές στο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον - ο παράγοντας αυτός θα

ήταν η καθεστωτική μεταβολή στην Ινδονησία, η σημαντική αλλαγή στη δομή πολιτικών ευκαιριών δηλαδή.

Αιτιολογικές θεωρίες της απόσχισης και εθνοτικής κινητοποίησης

Σε αυτή την τελευταία ενότητα θα επιχειρήσουμε να αποτιμήσουμε την επεξηγηματική ισχύ των διαφόρων θεωριών από τα πεδία του εθνικισμού, της εθνοτικής κινητοποίησης και των αποσχιστικών κινημάτων (τις οποίες αναλύσαμε στα πρώτα κεφάλαια της εργασίας) στην περίπτωση του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα. Όπως έχουμε σημειώσει αρκετές φορές, η μεγάλη πλειοψηφία των θεωριών αυτών προσανατολίζεται στον εντοπισμό γενικών αιτιακών – συνήθως αναγκαίων – συνθηκών που ευνοούν την ανάδυση των εθνοτικών και αποσχιστικών επιδιώξεων. Με άλλα λόγια, οι θεωρίες και προσεγγίσεις αυτές κατά κανόνα δεν προβλέπουν το πώς εκδηλώνεται και διεξάγεται η κινητοποίηση, αλλά προσδιορίζουν τις δομικές συνθήκες, τις κοινωνικές διευθετήσεις και διαδικασίες ή πιο ειδικούς παράγοντες που καθιστούν ιδιαίτερα πιθανή την πολιτική εκδήλωση των αποσχιστικών επιδιώξεων. Σε αρκετά σημεία αυτού του κεφαλαίου αναφερθήκαμε σε κάποιες από αυτές τις θεωρίες, καθώς πέρα από τις γενικές υποθέσεις που διατυπώνουν, περιέχουν χρήσιμες επισημάνσεις για την ανάδυση του εθνικισμού, τον ρόλο των ελίτ, την κατασκευή των ταυτοτήτων κλπ. Εδώ θα επαναλάβουμε σύντομα κάποιες από αυτές τις αναφορές και θα εξετάσουμε κάποιες από τις υπόλοιπες βασικότερες θεωρίες και προσεγγίσεις. Όσες παρατηρήσεις κάνουμε εδώ ισχύουν και για τις δύο φάσεις του κινήματος (εκτός και αν δηλώσουμε ρητά το αντίθετο), αφού εδώ το εκλαμβάνουμε ως μια ενιαία περίπτωση εκδήλωσης αποσχιστικών επιδιώξεων.

Ξεκινώντας από τις *θεωρίες εθνικισμού* (για σύνοψή τους βλέπε *πίνακα 10*) και τον Smith, ο σημαντικός – πλην όμως όχι χειραγωγικός – ρόλος που αποδίδει στο στρώμα της «ιντελιγκέντσιας» επιβεβαιώνεται στην περίπτωση του εθνικισμού των Παπούα: η συγκρότηση μιας τάξης διανοουμένων και μιας ανώτερης ιντελιγκέντσιας κατά την περίοδο της Νέας Τάξης (ενώ κατά την αποικιοκρατική περίοδο η γηγενής ελίτ είχε χαρακτηριστικά «κατώτερης» ιντελιγκέντσιας) ευνόησε πράγματι την ανάδυση συλλογικής κινητοποίησης (επιτυχούς σύνδεσης ελίτ μαζών) μετά το 1998· αυτές οι ελίτ ηγήθηκαν του ειρηνικού κινήματος, όμως δεν χειραγώγησαν τις «μάζες» για να συμμετάσχουν, αφού, και να το ήθελαν, δε διέθεταν επαρκείς πόρους (οργανωτικούς, πολιτικούς, υλικούς) για να το επιτύχουν. Κατά κανόνα εξέφρασαν τη συσσωρευμένη λαϊκή δυσαρέσκεια από την περίοδο Σουχάρτο και συνέδεσαν

επιτυχώς τα δικά τους παράπονα (και συμφέροντα) με εκείνα των ευρύτερων στρωμάτων. Αυτό που δεν επιβεβαιώνεται, όμως, είναι η κεντρική θέση του Smith ότι ο τρόπος με τον οποίο η ιντελιγκέντσια και οι διανοούμενοι δημιουργούν το έθνος είναι η εθνοτική αναβίωση· στην περίπτωση των Παπούα δεν υπήρχε καν διαθέσιμο ένα τέτοιο κοινό εθνοτικό παρελθόν ή ένα ενιαίο συμβολικό ρεπερτόριο και γι' αυτό από ένα σημείο και μετά δόθηκε έμφαση από το εθνικιστικό κίνημα στο πρόσφατο παρελθόν. Η έλλειψη μιας τέτοιας αναβίωσης δεν μείωσε τις πιθανότητες λαϊκής απήχησης του γηγενούς εθνικισμού, αντίθετα απ' ό,τι προβλέπει ο Smith σε τέτοιες περιπτώσεις. Πάντως, η θέση του περί εθνικής συγκρότησης μέσω μιας διαδικασίας «λαϊκής κινητοποίησης» δεν είναι άσχετη με την περίπτωση των Παπούα· η – για πρώτη φορά – *μαζική* κινητοποίηση των Παπούα μετά την πτώση του Σουχάρτο εμφανίστηκε μετά τον εθνικισμό των ελίτ (όπως προβλέπει ο Smith) και μια περίοδο μαζικοποίησης της εθνικής συνείδησης. Επιπλέον, πληρούνται κάποιοι από τους παράγοντες που ο Smith εντόπισε (όχι υπό τη μορφή θεωρίας πάντως) ως σημαντικούς για την εκδήλωση εθνοτικών αποσχιστικών κινήματων σε μετα-αποικιακά κράτη, όπως οι αυταρχικές κρατικές πολιτικές και η επιβολή ενός υπερ-εθνοτικού εθνικισμού, καθώς και η μονίμως μειονεκτική θέση μιας ομάδας σε συνθήκες εθνοτικού πολιτικού ανταγωνισμού. Περνώντας στις μοντερνιστικές θεωρίες, είδαμε ότι η ανάλυση του Benedict Anderson για το πώς οι κοινές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές εμπειρίες των ελίτ στο αποικιακό πλαίσιο οδηγούν στη συγκρότηση μιας ιδιαίτερης, εδαφικής εθνικής ταυτότητας βρίσκει απόλυτη εφαρμογή στην περίπτωση των Παπούα (και συγκεκριμένα της συγκρότησης μιας πρώιμης γηγενούς ελίτ). Από την ανάλυση του Gellner ιδιαίτερη εφαρμογή βρίσκει στην περίπτωση των Παπούα ο πρώτος από τους τρεις τύπους εθνικισμού που εντοπίζει· σε αυτή την περίπτωση (των «ανατολικών» εθνικισμών) ο εθνικισμός εκδηλώνεται λόγω της σύμπτωσης τριών διαιρετικών τομών: της πολιτισμικής, της πολιτικής και της «εκπαιδευτικής». Η ομάδα που εκδηλώνει εθνικισμό αντιμετωπίζει την «απόλυτη στέρηση», καθώς είναι ταυτόχρονα πολιτικά υπεξούσια, πολιτισμικά διαφορετική από την κυρίαρχη ομάδα και αντιμετωπίζει προβλήματα αναφορικά με την πρόσβαση στην υψηλή κουλτούρα (της κυρίαρχης ομάδας), βιώνει δηλαδή «φραγμούς στην επικοινωνία», που δεν της επιτρέπουν την ισότιμη συμμετοχή στην απαιτητική βιομηχανική κοινωνία. Εν συνεχεία, η βασική θέση του Nairn βρίσκει κάποια εφαρμογή στην περίπτωση των Παπούα: ο εθνικισμός τους ήταν και μια αντίδραση στην άνιση ανάπτυξη της Δ. Παπούα και την κυριαρχία του κέντρου. Από τη θεωρία του Hroch επισημάνουμε παραπάνω ως σημαντική τη θέση του ότι ο συσχετισμός κοινωνικών συγκρούσεων με το έθνος είναι βασικός παράγοντας για την ανάδυση του εθνικισμού. Αυτή η συσχέτιση είδαμε πως επετεύχθη στα πλαίσια της «γεφύρωσης πλαισίων» κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της Νέας Τάξης. Κατά τα άλλα, το σχήμα των τριών φάσεων που προτείνει δεν

παραπέμπει στην περίπτωση του γηγενούς εθνικισμού της Δ. Παπούα, καθώς η πολιτισμική καλλιέργεια, Φάση Α κατά Hroch, εμφανίστηκε αργότερα (όπως συνήθως συμβαίνει σε περιπτώσεις εθνοτικών «αμαλγαμάτων»).

Περνώντας στις *πρωτεύουσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης* (για σύνοψη των θεωριών και προσεγγίσεων κινητοποίησης βλέπε *πίνακα 12*), η βασική θέση των αναπτυξιακών θεωριών, ότι ο (μειονοτικός) εθνικισμός αναδύεται σε συνθήκες περιφερειακής υπανάπτυξης και πλημμελούς εθνικής αφομοίωσης, περιγράφει ως γενικό πλαίσιο την περίπτωση του εθνικιστικού κινήματος των Παπούα· βεβαίως, η πάγια αδυναμία αυτών των θεωριών να προβλέψουν ότι τέτοιου είδους δομικές ανισότητες και ανεπάρκειες δεν υπόκεινται σε μηχανιστική εξαφάνιση ισχύει και εδώ. Οι θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας έχουμε ήδη δει πως εξηγούν ιδιαίτερα ικανοποιητικά τις δομικές διευθετήσεις στη Δ. Παπούα. Η θεωρία του Hechter – αν παραβλέψουμε α) τις πολύ ειδικές προϋποθέσεις που θέτει και οι οποίες δημιουργούν προβλήματα για την εξαγωγή συμπερασμάτων ακόμα και στις περιπτώσεις της κέλτικης περιφέρειας που ο ίδιος εξετάζει, και β) το γεγονός πως η Δ. Παπούα δεν έχει μια σύγχρονη βιομηχανική οικονομία ούτε έντονους ταξικούς δεσμούς με τη στενή έννοια – βρίσκει ιδιαίτερη εφαρμογή εδώ, καθώς οι γηγενείς αποτελούν τόσο την πολιτισμικά μειονοτική όσο και την οικονομικά αδύναμη (ή υπανάπτυκτη) ομάδα. Κατ' ουσίαν, λοιπόν, υφίσταται πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας· σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η Δ. Παπούα είναι μια εθνοτική περιφέρεια, τότε μπορεί να θεωρηθεί μια «εσωτερική αποικία», την οποία εκμεταλλεύεται το πλουσιότερο και πολιτισμικά κυρίαρχο κέντρο καθώς και τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας που καταλαμβάνουν τις ανώτερες θέσεις στον πολιτισμικό καταμερισμό της εργασίας. Υπό αυτή την έννοια, η «εθνοτική αντίδραση» των Παπούα είναι «αναμενόμενη». Το άλλο μοντέλο πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας, αυτό της Bonacich, είδαμε πως μπορεί να δια φωτίσει όχι την εκδήλωση αποσχιστικών τάσεων αλλά τον άνισο ανταγωνισμό μεταξύ γηγενών και μεταναστών στο οικονομικό επίπεδο. Συνεχίζοντας με την τρίτη οικογένεια πρωτευουσών θεωριών εθνοτικής κινητοποίησης, αυτήν του «εθνοτικού ανταγωνισμού», μπορούμε να πούμε πως επιβεβαιώνεται η επισήμανσή τους ότι οι νεωτερικές διαδικασίες ευνοούν την ανασύνταξη των εθνοτικών ταυτοτήτων σε μεγαλύτερη κλίμακα και την πολιτικοποίησή τους (κάτι που και ο Smith υπογραμμίζει). Ο μηχανισμός της «ενεργοποίησης/απενεργοποίησης ορίων», που οδήγησε στη μετατόπιση της κυρίαρχης ταύτισης «από τις φυλές στη φυλή» ή, αλλιώς, σε μια παν-Παπούα ταυτότητα, καθώς και η πολιτική κινητοποίηση στο όνομα της ταυτότητας αυτής σε αυτές τις διεργασίες παραπέμπουν. Κατά τα άλλα, όμως, η κεντρική θέση των θεωριών αυτών, ότι ο εθνοτικός ανταγωνισμός εντείνεται, όταν μειώνονται οι ανισότητες και αποδυναμώνονται οι «παραδοσιακές» διαιρετικές τομές, δεν ισχύει στην περίπτωση της Δ. Παπούα. Αντιθέτως, οι

σταθερές ανισότητες μεταξύ «Ινδονήσιων» και «Παπούα» (και στο οικονομικό πεδίο, στο οποίο αποδίδουν πρώτιστη σημασία οι προσεγγίσεις εθνοτικού ανταγωνισμού) όχι μόνο δεν απέτρεψαν την εκδήλωση της κινητοποίησης των τελευταίων, αλλά επιπλέον την τροφοδότησαν και ενδεχομένως την όξυναν. Η «εργασιακή» συγκέντρωση των γηγενών στις κατώτερες θέσεις της δομής απασχόλησης διευκόλυνε - όπως συμβαίνει σε ανάλογες περιπτώσεις (Pinard, 1992, σ.474) - τη διαμόρφωση κοινών παραπόνων, την ενίσχυση μιας κοινής συλλογικής ταύτισης και τη σύσφιγξη των δεσμών, κάτι που ευνόησε και τη δημιουργία των ανεπίσημων δικτύων, που συνετέλεσαν στην κινητοποίηση της περιόδου 1998-2000. Τα παραπάνω ενισχύουν την εκτίμηση πως οι θεωρίες πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας είναι περισσότερο συμβατές με τις συνθήκες ανάδυσης του αποσχιστικού κινήματος της Δ. Παπούα. Επιστρέφοντας στη θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού, θεωρούμε ότι είναι αμφίσημη η θέση (των Nagel και Olzak) πως η «εθνο-περιφερειακή» κινητοποίηση είναι πιθανότερη σε πιο ανεπτυγμένες και βιομηχανικές περιφέρειες παρά στις πιο υπανάπτυκτες: αν θεωρήσουμε το ιδιαίτερα υψηλό περιφερειακό ΑΕΠ της Δ. Παπούα (τρίτο στην Ινδονησία το 2004) ως δείκτη ανάπτυξης, τότε η πρόβλεψη αυτή επιβεβαιώνεται· ισχύει το αντίθετο, όμως, αν προσμετρήσουμε, όπως νομίζουμε ότι πρέπει, το ότι αυτοί που κινητοποιούνται είναι οι γηγενείς κάτοικοι της, το βιοτικό επίπεδο των οποίων είναι από τα χαμηλότερα στην Ινδονησία. Η θέση της θεωρίας εθνοτικού ανταγωνισμού, ότι οι ανταγωνισμοί μεταξύ εθνοτικών ομάδων για πεπερασμένους πόρους εντείνονται, όταν αποδυναμώνονται οι πολιτισμικές ιεραρχίες, δεν μπορεί να ελεγχθεί, καθότι κάτι τέτοιο ως τώρα δεν έχει παρατηρηθεί στη Δ. Παπούα· όμως, σαφώς διαψεύδονται οι συσχετιζόμενες παραδοχές της, πως η ύπαρξη εθνοτικών ιεραρχιών αποτρέπει την εθνοτική κινητοποίηση, καθώς και πως οι ιεραρχίες αυτές υποχωρούν με την επικράτηση των νεωτερικών διαδικασιών.

Από τις πολυάριθμες *δευτερεύουσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης* που έχουμε καταγράψει, θα σταθούμε επιλεκτικά σε λίγες. Θεωρούμε πως αυτές που ομαδοποιήσαμε ως «προσεγγίσεις εθνοτικής κυριαρχίας και ελέγχου» μπορούν σε έναν βαθμό να εξηγήσουν την πολιτική καταδυνάστευση και τον αποκλεισμό που βιώνουν οι Παπούα από μια πολιτισμικά διαφορετική κυρίαρχη «ομάδα». Από τις «προσεγγίσεις ορθολογικής επιλογής» θα σταθούμε σε αυτήν της επιτευξιμότητας, που διατύπωσαν οι Collier και Hoeffler. Η έμφαση που δίνουν στην ανάγκη εξασφάλισης πόρων για τη διενέργεια ένοπλης εθνοτικής κινητοποίησης μπορεί να εξηγήσει γιατί η OPM δεν μπόρεσε ποτέ να αποτελέσει αξιόπιστη απειλή για την ινδονησιακή κυβέρνηση· όμως, δεν μπορεί να ερμηνεύσει όχι μόνο την εκδήλωση αλλά και τη μεγάλη διάρκεια της ένοπλης δράσης παρά την έλλειψη πόρων. Παρόμοιες παρατηρήσεις μπορεί να κάνει κάποιος και για τη θεωρία κινητοποίησης πόρων, η οποία ανήκει στις «*θεωρίες*

συλλογικής δράσης και κοινωνικών κινημάτων». Αντιστρόφως, οι «προσεγγίσεις κινητοποίησης χωρίς πόρους» μπορούν μεν ευκολότερα να εξηγήσουν την ανάδυση της αποσχιστικής κινητοποίησης, όμως όχι και τον ασθενικό χαρακτήρα της (κατά την πρώτη φάση). Από τις «πλουραλιστικές προσεγγίσεις» ιδιαίτερα χρήσιμες είναι οι «προσεγγίσεις προαπαιτούμενων κινητοποίησης» και η προσέγγιση «διαφορικής μεταχείρισης» του Gurr, καθώς επισημαίνουν παράγοντες όχι δομικούς αλλά περισσότερο συνυφασμένους με την ικανότητα συλλογικής κινητοποίησης (συλλογική ταυτότητα, ιδεολογία, οργανώσεις, πολιτικές ευκαιρίες κλπ.). Τέτοιους παράγοντες συμπεριλάβαμε και εμείς στην ανάλυση του κινήματος των Παπούα, όμως το πρόβλημα των συγκεκριμένων προσεγγίσεων είναι πως αντιλαμβάνονται με στατικό τρόπο αυτές τις μεταβλητές και όχι ενταγμένες σε μια δυναμική διαδικασία όπως η κινητοποίηση.

Τέλος, ως προς τις *θεωρίες απόσχισης* μπορούμε καταρχήν να πούμε πως στην περίπτωση του κινήματος των Παπούα πληρούνται μια σειρά από τις μεταβλητές που επισημαίνουν οι ποσοτικές έρευνες μεγάλου N: η εδαφική συγκέντρωση των Παπούα, η διακριτή πολιτισμική τους ταυτότητα, η καταπάτηση της πρότερης αυτονομίας (εν προκειμένω δρομολογημένης ανεξαρτησίας) της περιοχής, η καταπίεση που υφίστανται και η διάχυτη δυσaráσκειά τους, η αφθονία σε φυσικούς πόρους της περιοχής, η ορεινή γεωγραφία της, η μεγάλη απόστασή της απ' το κέντρο. Κάποιες από αυτές τις μεταβλητές αναφέρονται όχι σε αναγκαίες συνθήκες της αποσχιστικής επιδίωξης αλλά της ίδιας της αποσχιστικής κινητοποίησης. Όμως, χωρίς την ένταξη σε ένα ευρύτερο θεωρητικό ή ερμηνευτικό πλαίσιο η συμβολή της καθεμιάς μεμονωμένα ή σε παράλληλη σύνδεση με άλλες δεν έχει μεγάλη επεξηγηματική ισχύ. Εντέλει, πρέπει να σταθούμε ιδιαιτέρως στην τυπολογία του Horowitz· θεωρούμε πως το αποσχιστικό κίνημα των Παπούα εμπίπτει στον τύπο «υπανάπτυκτης ομάδας σε ανεπτυγμένη περιφέρεια», αν και κατά τον Horowitz σπάνια τέτοιες ομάδες εκδηλώνουν αποσχιστικές τάσεις. Κάποια χαρακτηριστικά και στάσεις που αποδίδει ο Horowitz (1985, σ.254-9) σε τέτοιες ομάδες φαίνεται να αντιστοιχούν και στην περίπτωση των Παπούα : αν και ως σήμερα οι Παπούα ήταν η αριθμητική πλειοψηφία στην περιοχή (κάτι που κατά τον Horowitz συμβαίνει σπάνια σε αντίστοιχες περιπτώσεις), δεν ήταν οι πολιτικά κυρίαρχοι, φοβούνται την κυριαρχία της «ανεπτυγμένης» ομάδας, επιδιώκουν τον έλεγχο των εσόδων από την εκμετάλλευση των πόρων της περιοχής, όμως δεν συναρτούν την επιθυμία για απόσχισή με το πιθανό οικονομικό κόστος ή όφελος για αυτούς .

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να διακρίνει κάποια κοινά στοιχεία στις θεωρίες και προσεγγίσεις εκείνες, που θεωρούμε ότι μπορούν να εξηγήσουν περισσότερο ικανοποιητικά τις δομικές συνθήκες που ευνοούν τις αποσχιστικές διαθέσεις των Παπούα, δηλαδή αυτές των

Hechter, Gellner⁵⁰⁴, Horowitz και δευτερευόντως των Bonacich και Nairn. Όλες τους θεωρούν πιθανότερη την απόσχιση, α) όταν συμπίπτουν μια σειρά από διαιρετικές δομές, και β) όταν μια εθνοτική ομάδα βρίσκεται, σε καθεμιά από τις απορρέουσες ιεραρχίες, στη θέση του αδύναμου. Αυτός ο βασικός πυρήνας που διατρέχει τις προαναφερόμενες θεωρίες συμπίπτει και με σχετικά πρόσφατες αναλύσεις και προσεγγίσεις, οι οποίες θεωρούν πως η ύπαρξη «οριζόντιων ανισοτήτων» - δηλαδή πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών ή/και πολιτισμικών ανισοτήτων μεταξύ πολιτισμικά προσδιορισμένων ομάδων⁵⁰⁵ - αποτελεί σημαντική αιτία πολιτικών ανταγωνισμών και συγκρούσεων· μάλιστα, όσο περισσότεροι τύποι ανισότητας συμπίπτουν, τόσο πιθανότερη είναι η πολιτική κινητοποίηση των πολιτισμικών ομάδων που βιώνουν τέτοιες ανισότητες (G. Brown, 2005, Østby, 2008, σ.144, 157, Stewart, 2007, σ.411-12, 421-4, Stewart *et al*, 2005, σ.3-8, Yang, 2003, σ.3-4, 26). Συνολικά, λοιπόν, οι παραπάνω θεωρίες και προσεγγίσεις θεωρούν πως, όταν μια εθνοτικά διακριτή και εδαφικά συγκεντρωμένη ομάδα είναι πολιτισμικά μειονοτική, πολιτικά υπεζούσια και οικονομικά αδύναμη, όπως οι Παπούα, τότε η εκδήλωση αποσχιστικού κινήματος από τις τάξεις της καθίσταται ιδιαίτερα πιθανή.

⁵⁰⁴ Την ικανοποιητική επεξηγηματική ισχύ των θεωριών του Hechter και του Gellner στην περίπτωση των Παπούα επισημαίνει και ο Upton (2009, σ.482-4). Σε θεωρητικό επίπεδο, οι Fearon και Laitin (2000β, σ.2) παρατηρούν πως οι θεωρίες των Gellner και Hechter περιλαμβάνονται σε αυτές τις «μοντερνιστικές» θεωρίες, που εξηγούν τα αποσχιστικά κινήματα ως «το αποτέλεσμα πολιτισμικών φραγμών στην ανοδική οικονομική κινητικότητα», ενώ ο Ganguly (2005, σ.470-71) κατατάσσει και τη θεωρία του Gellner στο μοντέλο αντιδραστικής εθνοτικότητας του Hechter.

⁵⁰⁵ Οι «οριζόντιες» ανισότητες διακρίνονται – και από μία άποψη αποτελούν υποκατηγορία – των «κάθετων» ανισοτήτων, δηλαδή των ανισοτήτων μεταξύ ατόμων (μελών μιας συγκεκριμένης κοινωνίας) (Stewart *et al*, 2005, σ.3, 5-7).

Κεφάλαιο 9. ΤΟ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΟΡΟΜΟ

Οι αποσχιστικές τάσεις των Ορόμο οριοθετούνται συμβατικά με την ίδρυση του OLF, του «Απελευθερωτικού Μετώπου των Ορόμο» (Oromo Liberation Front) το 1973, και την έναρξη των επιχειρήσεών του το 1976. Επειδή όμως η ανάλυσή μας στοχεύει να εξηγήσει, εκτός από τους μηχανισμούς της κινητοποίησης, τη σύνδεση της συγκεκριμένης μορφής κινητοποίησης με προϋπάρχουσες, ή και αναδυόμενες, κοινωνικές δομές, συνθήκες και πρακτικές, θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστεί ιστορικά η διαμόρφωση της αιθιοπικής κοινωνίας, με έμφαση στους παράγοντες εκείνους που παρουσιάζονται ως πιο καθοριστικοί για το περιεχόμενο της αποσχιστικής κινητοποίησης των Ορόμο. Κάποια κεντρικά ερωτήματα που επιβάλλουν μια τέτοια ευρύτερη ιστορική ανάλυση είναι: Γιατί εμφανίζεται το OLF τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και ποια η σχέση του με την καθεστωτική αλλαγή; Πού οφείλονται τα συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά της σχετικά ομοιογενούς ηγετικής του ομάδας (αλλά και των περισσότερων απλών μελών του); Υπήρξε το OLF, και, αν ναι, σε ποιον βαθμό και με ποιον τρόπο, φορέας συνέχειας και σύνδεσης με προγενέστερες μορφές συλλογικής δράσης και διεκδίκησης των Ορόμο; Πώς επηρεάστηκε το ιδεολογικό και αξιακό πλαίσιο της οργάνωσης από τους παραπάνω παράγοντες;

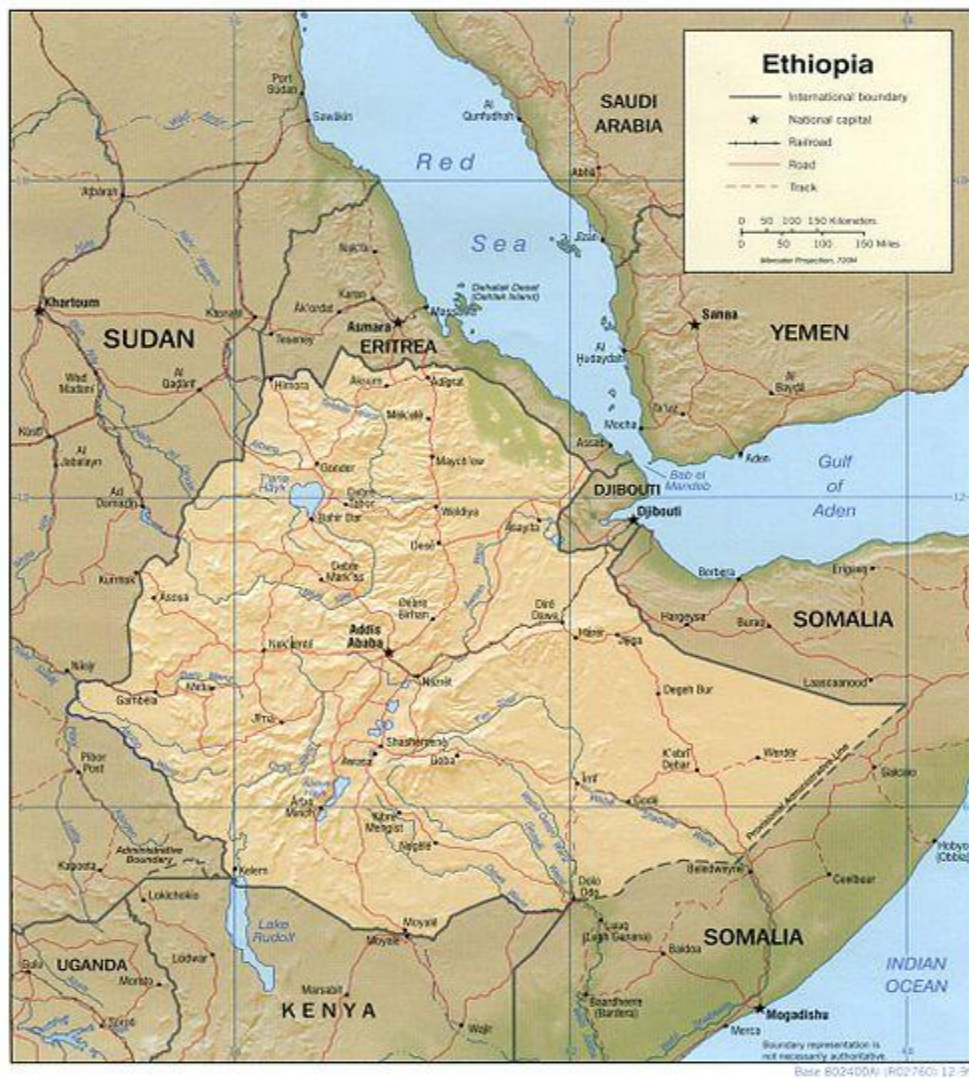
Πρώτα θα παρουσιάσουμε σύντομα την εξέλιξη της κρατικής εξουσίας στην Αιθιοπία, εξέλιξη η οποία στις περισσότερες μελέτες παρουσιάζεται ως μια λίγο ή πολύ ενιαία διαδικασία με διάρκεια περίπου 2000 χρόνια. Έμφαση βεβαίως θα δοθεί στην περίοδο μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οπότε αρχίζει και παγιοποιείται γεωγραφικά και πολιτικά το αιθιοπικό κράτος. Η κατανόηση των χαρακτηριστικών της αιθιοπικής πολιτικοοικονομικής τάξης, όπως αυτή διαμορφώθηκε έως την ανατροπή του αυτοκράτορα Χαϊλέ Σελασιέ το 1974, επιτρέπει και την κατάλληλη αποτίμηση της αποσχιστικής κινητοποίησης των Ορόμο. Οι διαδικασίες και τα διακυβεύματα που παρουσιάζονται ως ιδιαιτέρως κρίσιμα ως προς αυτό είναι:

- Οι ατελείς προσπάθειες *εκσυγχρονισμού* του κράτους από διαδοχικούς αυτοκράτορες και οι συνέπειες που αυτές είχαν για τις σχέσεις εξουσίας, τις συλλογικές ταυτότητες και την ανάδειξη νέων κοινωνικών ομάδων. Στα πλαίσια της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού θα μελετηθούν ειδικότερα:
- το ζήτημα της *ιδιοκτησίας γης*, το οποίο σύμφωνα με σχεδόν όλους τους μελετητές ουσιαστικά καθόριζε και ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τον έλεγχο της πολιτικής

αρχής (*authority*) και τις σχέσεις εξουσίας· το ζήτημα αυτό συνεχίζει ακόμη και σήμερα, με μειωμένη παρ' όλα αυτά ένταση, να κατέχει κεντρικό ρόλο στην πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας·

- το εθνικό ζήτημα, το οποίο αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ των πολυάριθμων «εθνοτικών» ομάδων, τη θέση τους μέσα στο πολιτικό σύστημα, τον βαθμό ενσωμάτωσής τους και τις εκάστοτε πολιτικές διευθετήσεις που ακολουθήθηκαν.

Χάρτης 4. **Αιθιοπία**

A. ΑΙΘΙΟΠΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Τα όρια της αιθιοπικής ιδιαιτερότητας

Έχει επικρατήσει να χαρακτηρίζεται η Αιθιοπία ως μια μοναδική περίπτωση αφρικανικής χώρας, ιδιαίτερα μέχρι την κατάρρευση της μοναρχίας. Ο χαρακτηρισμός αυτός βασίζεται σε δύο κυρίως παράγοντες : Πρώτον, στη διατήρηση, για πολλούς αιώνες, οργανωμένης πολιτικής εξουσίας μεγάλης κλίμακας στις «ιστορικές» ορεινές (*highland*) περιοχές της χώρας, στον αιθιοπικό Βορρά (Clapham, 1988, σ.20). Στην «ορεινή Αιθιοπία» περιλαμβάνονται οι βόρειες και βορειοδυτικές περιοχές του σημερινού κράτους, καθώς και μέρος της σημερινής Ερυθραίας. Τα εδάφη αυτά κατοικούνται για πολλούς αιώνες από δύο εθνοφυλετικές ομάδες κατά κύριο λόγο, τους Αμχάρα και τους Τιγκράι. Η διατήρηση αυτής της αυτονομίας ίσως επιτεύχθηκε και λόγω της παραδοσιακής απομόνωσης της χώρας από τα τεκταινόμενα της αφρικανικής ηπείρου για αιώνες, η οποία άρχισε να αναστρέφεται τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Hess, 1966, σ.523, Markakis, 1974, σ.2). Η απομόνωση αυτή οφείλεται μερικώς και σε γεωγραφικούς παράγοντες καθώς και σε κάποια αίσθηση ιδιαιτερότητας ή και ανωτερότητας,⁵⁰⁶ που ένιωθαν έναντι των υπόλοιπων αφρικανών οι σημιτικής προέλευσης Αμχάρα, η κυρίαρχη εθνοπολιτισμική ομάδα της Αιθιοπίας, που κατοικούσε στην ορεινή Αιθιοπία. Πάντως, μεγαλύτερη σημασία για τη διατήρηση της κρατικής συνέχειας και απομόνωσης είχε ο θρησκευτικός παράγοντας: Ο χριστιανισμός υιοθετήθηκε πολύ νωρίς από τους Αμχάρα και τους Τιγκράι, από τους πρώτους αιώνες μ.Χ. Πέρα από το ότι αυτές οι ομάδες συγκρότησαν μια από τις πρώτες χριστιανικές εκκλησίες, η χριστιανική θρησκεία όχι μόνο διατήρησε την κυρίαρχη θέση της και μετά την έλευση του Ισλάμ (σε αντίθεση π.χ. με τους Αιγυπτίους), αλλά και θεσμοποιήθηκε και θωράκισε τον ρόλο της μέσω της συμμαχίας της με το αυτοκρατορικό κράτος και της νομιμοποίησης που του προσέφερε. Αυτή η οργανική διασύνδεση κράτους και εκκλησίας άντεξε όσο πουθενά αλλού στην Υποσαχάρια Αφρική (Markakis, 1974, σ.388) και παρέμεινε σχεδόν άρρηκτη μέχρι τα τελευταία χρόνια της εξουσίας του Σελασιέ. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αιθιοπίας αποτέλεσε μέσω των πολλαπλών λειτουργιών της βασικό πυλώνα στήριξης και εμπέδωσης της αυτοκρατορικής πολιτικής τάξης (Tareke, 1991, σ.63) και συνετέλεσε αποφασιστικά στη

⁵⁰⁶ Ο Robert Hess αναφέρει ότι ενόψει μιας παναφρικανικής συνάντησης στην Αντίς Αμπέμπα το 1963 ο ραδιοφωνικός σταθμός της πρωτεύουσας προέτρεψε όλους τους κατοίκους «να μην αποκαλούν τους αφρικανούς αδελφούς τους με τα ίδια προσβλητικά επίθετα που συνήθως χρησιμοποιούσαν για τους νέγρους πληθυσμούς των νότιων και δυτικών μεθορίων της Αυτοκρατορίας» (1966, σ.528).

διατήρηση ενός βαθμού κρατικής συνέχειας και ιδιαιτερότητας.

Δεύτερος, και ίσως πιο καθοριστικός παράγοντας, είναι ότι η Αιθιοπία ποτέ δεν αποτέλεσε αποικία ευρωπαϊκής δύναμης, εκτός από το βραχύ διάστημα 1936-1941 που βρέθηκε υπό ιταλική κατοχή. Το αποικιακό παρελθόν, εκτός από χαρακτηριστικό γνώρισμα σχεδόν όλων των σύγχρονων αφρικανικών κρατών (με την εξαίρεση της Αιθιοπίας και της Λιβερίας), ουσιαστικά έχει σημαδέψει ανεξίτηλα την αφρικανική ήπειρο, και παρ' όλες τις τοπικές ιδιαιτερότητες και ιστορικές ιδιομορφίες και εμπειρίες έχει κληροδοτήσει παρόμοια προβλήματα και διακυβεύματα στα αφρικανικά κράτη. Ο ίδιος ο χάρτης της Αφρικής, όπως είναι σήμερα διαμορφωμένος, έχει ουσιαστικά δημιουργηθεί με βάση τον αποικιακό διαμελισμό. Αν λοιπόν δεχθεί κανείς την εκτίμηση ότι η αποικιακή κληρονομιά συνεχίζει ακόμα και σήμερα να επηρεάζει τόσο έντονα τα αφρικανικά κράτη, αλλά και την Αφρική ολόκληρη ως περιφέρεια (Young, 1991, σ.20), τότε καθίσταται μάλλον προφανής η αιθιοπική μοναδικότητα. Αν και υπήρξαν και κάποια άλλα αφρικανικά κράτη με αξιοσημείωτη πολιτική παράδοση και οργάνωση πριν την αποικιακή καθυπόταξή τους, όπως το Μαρόκο και η Αίγυπτος αλλά και το Μπουρούντι, η Μαδαγασκάρη και η Μποτσουάνα (Young, 1991, σ.19), αυτή αναγκαστικά διακόπηκε από την αποικιακή έλευση. Χωρίς να υποθέτουμε την ύπαρξη μιας απόλυτα ομαλής και απαρέγκλιτης πολιτειακής ιστορίας, παρ' όλα αυτά δεν μπορεί εύκολα να αμφισβητηθεί η ύπαρξη μιας συνέχειας στην Αιθιοπία (Markakis, 1974, σ.391). Η ένταση της αποαποικιοποίησης, η οποία έγινε με τον έναν ή άλλο τρόπο αισθητή στα υπόλοιπα αφρικανικά κράτη, στα πλαίσια της οποίας αναπτύχθηκαν και τα σύγχρονα αφρικανικά εθνικιστικά κινήματα, δεν επηρέασε σημαντικά την Αιθιοπία (Markakis, 1974, σ.1). Ο Clapham (1988, σ.20) ισχυρίζεται ότι, ενώ σ' αυτές τις χώρες (όπως άλλωστε και στην Ινδονησία) οι έννοιες του *κράτους* και του *έθνους* ουσιαστικά μεταφυτεύτηκαν από τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις στις αποικίες, στην περίπτωση της Αιθιοπίας έχουν σε μεγάλο βαθμό «εσωτερικά σημεία αναφοράς». Θα μπορούσε κανείς να γενικεύσει αυτή την παρατήρηση και να ισχυριστεί ότι η μακραίωνη πολιτική οργάνωση και κυριαρχία καθώς και η σχετική απομόνωση της Αιθιοπίας από τα τεκταινόμενα στην Αφρική οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα πολιτικά φαινόμενα και οι εξελίξεις ήταν αποτέλεσμα πρωταρχικά ενδογενών διαδικασιών και δομών, που είχαν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα. Ειδικότερα όσον αφορά τις δι-εθνотικές σχέσεις και τη βάσιμη παρατήρηση, ότι οι εθνотικές ή φυλετικές (*tribal*) συγκρούσεις σε πολλά αφρικανικά κράτη είναι σε μεγάλο βαθμό παρεπόμενο των αποικιακών πολιτικών και ιεραρχικών εθνотικών σχέσεων⁵⁰⁷, στην περίπτωση της Αιθιοπίας ήταν

⁵⁰⁷ Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, επειδή ίσως είναι και το πιο αιματηρό, είναι αυτό της σύγκρουσης στη Ρουάντα (και της ηπιότερης αλλά μεταξύ των ίδιων εθνотικών ομάδων στο Μπουρούντι) μεταξύ Χούτου και Τούτσι. Υπό την αποικιακή διοίκηση των Βέλγων η διάκριση μεταξύ των δύο ομάδων *θεσμοποιήθηκε* και

αποτέλεσμα εσωτερικών διεργασιών και σχέσεων εξουσίας. Αυτό βέβαια δεν υπονοεί ότι η αντιμετώπιση των διαφόρων ομάδων από το αιθιοπικό κράτος ήταν «καλύτερη» ή πιο δίκαιη. Δε θα πρέπει δηλαδή να συναχθεί ότι το αιθιοπικό αυτοκρατορικό κράτος, επειδή διατήρησε την ανεξαρτησία του από τους αποικιοκράτες, είχε δημιουργήσει πιο ισόρροπες πολιτικές δομές ή είχε συγκροτήσει μια πιο στέρεη οικονομική και αναπτυξιακή βάση⁵⁰⁸. Ο Christopher Clapham αναφέρει ότι λίγο πριν την επανάσταση του 1974 (που ανάτρεψε τον Σελασιέ) η Αιθιοπία ήταν «πιθανόν το ισχυρότερο κράτος και μάλλον το φτωχότερο» στην Αφρική (1988, σ.243). Εκτός από το βιοτικό επίπεδο, όμως, η Αιθιοπία - και αυτό ίσως είναι ισχυρότερη ένδειξη του είδους των κρατικών πολιτικών και δομών που είχε συγκροτήσει - είχε το 1970 υψηλότερα ποσοστά αναλφαβητισμού απ' ό,τι τα περισσότερα κράτη-πρώην αποικίες της Υποσαχάριας Αφρικής: ο μέσος όρος αναλφάβητων στην περιοχή ήταν 72.2%, ενώ στην Αιθιοπία αυτοί έφταναν το 87,1% του πληθυσμού⁵⁰⁹ (ιστοσελίδα UNESCO, 2002). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ο ισχυρισμός περί μοναδικότητας της Αιθιοπίας απέναντι στα άλλα αφρικανικά κράτη θα πρέπει να μετριάσει για την περίοδο μετά την επανάσταση του 1974.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν και κάποιοι συγγραφείς οι οποίοι δεν συμμερίζονται -στον έναν ή άλλο βαθμό- την άποψη περί ιδιαιτερότητας του αιθιοπικού κράτους και, συνεπακόλουθα, περί περιορισμένης δυνατότητας σύγκρισής του με τα άλλα αφρικανικά κράτη. Ο λόγος για τον οποίο οδηγούνται σε μια τέτοια αμφισβήτηση είναι ότι χρησιμοποιούν μια νεομαρξιστική ανάλυση, η οποία σε γενικές γραμμές εστιάζει στην εκμετάλλευση που δημιουργούνταν και

παγιώθηκε, μέσω π.χ. της έκδοσης ταυτοτήτων, όπου έπρεπε να δηλωθεί και η εθνοτική καταγωγή, Τούτσι, Χούτου ή άλλη, ενώ επιβλήθηκε ουσιαστικά και ιεραρχική δομή η οποία εξασφάλιζε προνομιακή θέση στους Τούτσι. Αν και οι Τούτσι κατείχαν κυρίαρχη θέση και πριν την αποικιοποίηση, η επίσημη τυποποίηση και θεσμοποίηση που επέβαλλαν οι αποικιακές πολιτικές ήταν σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνες για τη διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου τρόπου πολιτικής σκέψης και δράσης των γηγενών πληθυσμών, σύμφωνα με τον οποίο οι διεθνοτικές σχέσεις νοούνταν σχεδόν αποκλειστικά με όρους κυριαρχίας και ανισότητας. Αν και στην ανεξάρτητη Ρουάντα οι Χούτου ήταν αυτοί που ανήλθαν στη θέση του κυρίαρχου, ουσιαστικά ακολούθησαν το πνεύμα των αποικιακών πολιτικών και πρακτικών (ιστοσελίδα Minorities at Risk, 2006. Prunier, 2001, σ.109-13).

⁵⁰⁸ Η Αιθιοπία στα μάτια πολλών Αφρικανών αλλά και άλλων κατείχε, για κατανοητούς λόγους, πολύ υψηλή θέση ως το τελευταίο ανεξάρτητο αφρικανικό έθνος. Αυτό το κύρος κατάφερε να το διατηρήσει και μετά την αποαποικιοποίηση και το κεφαλαιοποίησε στην περίπτωση του παναφρικανισμού, πρωτοστατώντας μετά από αμφιταλαντεύσεις στην ίδρυση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας, η έδρα του οποίου άλλωστε βρίσκεται στην Αντίς Αμπέμπα (Hess, 1966, σ. 527-8). Άλλη μια- ιδιάζουσα - εκδήλωση θαυμασμού για την Αιθιοπία ως σύμβολο ανεξαρτησίας και αντίστασης στην ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, καθώς και για τον αυτοκράτορα Σελασιέ ως ενσάρκωση της μαύρης υπερηφάνειας ήταν το θρησκευτικό κίνημα του Ρασταφαρισμού, το οποίο γνώρισε άνθηση από τις αρχές του αιώνα στην Τζαμάικα (Ras Tafari ήταν το όνομα του Σελασιέ πριν στεφθεί αυτοκράτορας).

⁵⁰⁹ Παρά την εκστρατεία αλφαβητισμού που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του καθεστώτος Derg, η Αιθιοπία παραμένει στις χαμηλότερες θέσεις όσον αφορά την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού: σύμφωνα με τους υπολογισμούς της UNESCO για το 1994 ο μέσος όρος εγγράμματων στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής ήταν 53,1% ενώ στην Αιθιοπία έφταναν το 27% (βλέπε <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=201> και <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=210>)

διατηρούνταν μέσω των σχέσεων παραγωγής και τονίζει τις «αποικιακού» τύπου πολιτικές και δομές που επέβαλλαν οι κυρίαρχες εθνοτικές ομάδες της Αιθιοπίας στους κατακτημένους πληθυσμούς. Παράλληλα, τείνει να υποβαθμίζει εσωτερικές διεργασίες (ή έστω τον αυτόνομο ρόλο τους), όπως τη διαμορφωτική λειτουργία των συγκεκριμένων πολιτισμικών, τοπικών και ιστορικών ιδιαιτεροτήτων της Αιθιοπίας. Ο Edmond Keller σημειώνει ότι «η Αιθιοπία δεν απέφυγε την αποικιακή περίοδο», με τη διαφορά ότι στη θέση των Ευρωπαίων υπήρχαν οι «στρατιωτικά ανώτεροι Αμχάρα και Τιγκρέ», οι οποίοι επιβλήθηκαν επί των άλλων πληθυσμών. Η Αιθιοπία λοιπόν χαρακτηρίζεται από αυτό που ονομάζει «γεγονός της κατάκτησης» (*fact of conquest*), το οποίο αποτελεί κοινό της γνώρισμα με την αποικιοκρατούμενη Αφρική (Keller, 1981, σ.523). Ταυτόχρονα ο Keller εντοπίζει και μια δεύτερη εξωγενή διαδικασία, κοινή στα αφρικανικά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Αιθιοπίας: αυτή της ενσωμάτωσης στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα, μιας ενσωμάτωσης όμως η οποία δε μεταμόρφωσε ριζικά τον παραδοσιακό/ φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής, με αποτέλεσμα μια μακροχρόνια συνύπαρξη προ-νεωτερικών και καπιταλιστικών δομών⁵¹⁰ (1981, σ. 521-3).

Με συναφή επιχειρήματα οι Holcomb και Ibssa υπογραμμίζουν τον ρόλο εξωγενών (οικονομικών) παραγόντων, οι οποίοι έδρασαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης Αιθιοπίας και τους εντοπίζουν χρονικά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα θεωρούν ότι ήταν τα θέλητρα της διεξαγωγής εμπορίου με ευρωπαϊκές δυνάμεις που ώθησαν τους Αμχάρα ηγεμόνες να κατακτήσουν τις περιοχές που βρίσκονταν στα νότια τους, οι οποίες σε σημαντικό ποσοστό κατοικούνταν από τις διάφορες φυλές των Ορόμο. Οι περιοχές αυτές κρίνονταν απαραίτητες για τη διεξαγωγή εμπορίου από και προς τα βρετανοκρατούμενα και γαλλοκρατούμενα λιμάνια του Κέρατος της Αφρικής. Η χρησιμοποίηση από την πλευρά των Αμχάρα σύγχρονου ευρωπαϊκού οπλισμού ήταν καθοριστική για την κατάκτηση των σημερινών νότιων περιοχών της χώρας, τις οποίες διοίκησαν σαν να ήταν αποικίες τους (Holcomb και Ibssa, 1990, σ. 282-4). Αυτό που ουσιαστικά ισχυρίζονται τόσο οι Holcomb και Ibssa όσο και ο Keller είναι ότι η Αιθιοπία ως κρατική και γεωγραφική οντότητα είναι ουσιαστικά το αποτέλεσμα των επεκτατικών πολιτικών από την πλευρά των Αμχάρα και Τιγκράι ελίτ. Υπαινίσσονται λοιπόν ότι ο ισχυρισμός περί συνέχειας μπορεί να οδηγήσει στην εσφαλμένη εντύπωση περί «φυσικότητας» ενός αιθιοπικού έθνους και κράτους, του οποίου η πορεία στον χρόνο και η διαμόρφωση έγιναν απρόσκοπτα και αναίμακτα.

Τέλος, ο Μαρκάκης, αν και αποδέχεται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αιθιοπικής πολιτικοοικονομικής τάξης, όπως για παράδειγμα τον ρόλο της εκκλησίας και τη συγκεκριμένη

⁵¹⁰ Αυτή η προβληματική συνύπαρξη θεωρείται από πολλούς και ως μία από τις κεντρικές αιτίες της υπανάπτυξης στην Αφρική.

κοινωνική διαστρωμάτωση της ορεινής Αιθιοπίας, σημειώνει (το 1974) ότι αυτή η ιδιαιτερότητα χρησιμοποιήθηκε ιδεολογικά, για να νομιμοποιήσει τον κρατικό εθνικισμό και το αυτοκρατορικό καθεστώς του Σελασιέ καθαυτό. Ακόμη, ισχυρίζεται ότι το γεγονός ότι η Αιθιοπία είναι αναπτυσσόμενο κράτος ή ότι στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην ικανότητα της πολιτικής ηγεσίας για την επίτευξη των βασικών οικονομικοκοινωνικών λειτουργιών, όπως δηλαδή και τα άλλα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής, επιτρέπει μια συγκριτική ανάλυση, και δη ταξική (Markakis, 1974, σ. 2-4).

Η προσέγγιση του Μαρκάκη ίσως αποτελεί βάση για μια ισορροπημένη και ψύχραιμη εκτίμηση της αιθιοπικής μοναδικότητας. Σαφώς, λοιπόν, οι δομές στον αιθιοπικό νότο ευνοούσαν και εν πολλοίς εξυπηρετούσαν την κυριαρχία των βόρειων εθνοφυλετικών ομάδων, Αμχάρα κυρίως και Τιγκράι, οι οποίες είχαν και τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας. Η ένταση της εκμετάλλευσης που, όπως θα δούμε στη συνέχεια, υπέστη η συντριπτική πλειοψηφία των κατακτημένων πληθυσμών, μεταξύ των οποίων και οι Ορόμο, θα μπορούσε να παραλληλιστεί με αυτή των αφρικανών υπό την αποικιοκρατία. Επιπροσθέτως, ο πυρήνας της αιθιοπικής κοινωνικοοικονομικής τάξης, που όπως αναφέρει ο Clapham (1988, σ.31) βασιζόταν στην εκμετάλλευση των αγροτών-ακτημόνων και αποσκοπούσε στη διατήρηση μιας κρατικής δομής, η οποία λειτουργούσε προς όφελος μιας αστικής μορφωμένης ελίτ και υποστηριζόταν από εξωτερικές συμμαχίες⁵¹¹, αποτελεί μέρος κοινής εμπειρίας με την μετα-αποικιακή Αφρική».

Όμως ταυτόχρονα υπάρχουν και κοινωνικά χαρακτηριστικά τα οποία διαφοροποιούν την αμχαρική κυριαρχία από την ευρωπαϊκή: καταρχήν, πάλι κατά τον Clapham, η ίδια η ταυτότητα των Αμχάρα ήταν πολύ χαλαρά οριοθετημένη, πιθανότατα γιατί σε αντίθεση με πολλές άλλες αφρικανικές ομάδες δεν αποτελούσαν φυλή (*tribe*), η οποία τυπικά διαρθρώνεται με βάση την καταγωγή (*descent*). Η ταυτότητα των Αμχάρα, όπως διαμορφώθηκε μέσα στον χρόνο, έδινε βαρύτητα σε ένα ορισμένο πρότυπο κοινωνικο-πολιτισμικής συμπεριφοράς και τρόπου ζωής, στην ορθόδοξη θρησκεία και στην αμχαρική γλώσσα, κυρίως σ' αυτή κατά τον Baxter: αυτά ήταν στοιχεία επαρκή για να χαρακτηριστεί κάποιος ως Αμχάρα (Baxter, 1978, σ.288). Η ταυτότητα των Αμχάρα χαρακτηριζόταν από ελαστικότητα, κάτι που τελικά ευνοούσε την αφομοίωση ατόμων και από διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, αρκεί φυσικά να υιοθετούσαν τα παραπάνω πολιτισμικά χαρακτηριστικά (γλώσσα, θρησκεία) (Clapham, 1988, σ. 23-5). Εφόσον γινόταν αυτό, θεωρούνταν ισότιμα μέλη της αμχαρικής κοινότητας και φυσικά απολάμβαναν τα οφέλη που απέρρεαν από την κυρίαρχη θέση αυτής της ομάδας (άλλωστε αυτό αποτελούσε και το ισχυρότερο κίνητρο ένταξης). Βεβαίως, ίσως είναι απαραίτητο να σημειώσουμε εδώ ότι δεν

⁵¹¹ Ο Clapham εννοεί τις ΗΠΑ, που από τη δεκαετία του '50 έως την πτώση της μοναρχίας ήταν ο προστάτης του αιθιοπικού κράτους.

είχαν όλα τα μέλη των άλλων ομάδων ίδιες ευκολίες πρόσβασης στην κυρίαρχη αμχαρική κουλτούρα: εννοείται ότι οι ελίτ είχαν περισσότερες ευκαιρίες- και κίνητρα- να εισέλθουν στην κυρίαρχη ομάδα.

Αυτό που όμως θα πρέπει να υπογραμμίσουμε εδώ είναι ότι η αμχαρική ταυτότητα δεν ήταν αδιαπέραστη, ούτε αποτελούσε ένα ομοιογενές κλειστό σύνολο. Σύμφωνα με την τυποποίηση πολιτισμικών κωδίκων σε αρχέγονους, παραδοσιακούς και οικουμενικούς, που κάνουν οι Eder *et al*, η κουλτούρα των Αμχάρα έχει κάποια χαρακτηριστικά *οικουμενικής* ταυτότητας: Αν και θεωρούσε τους ξένους ως κατώτερους, ήταν - τουλάχιστον θεωρητικά - προσβάσιμη στον καθένα. Το πολιτισμικό σύνορο δηλαδή δεν ήταν άκαμπτο, δεδομένου ότι κάποιος αποδεχόταν και συμμορφωνόταν με τις αξίες και πρακτικές της κυρίαρχης ομάδας, όπως είπαμε. Η τάση για επιθετική ή και βίαιη εξάπλωση που χαρακτηρίζει τις οικουμενικές ταυτότητες (σύμφωνα πάντα με τους Eder *et al*) υπήρχε και στην περίπτωση των Αμχάρα. Το ίδιο ισχύει και για μια άλλη πρακτική, η οποία λειτουργεί ως αντίβαρο στη σχετικά εύκολη ενσωμάτωση: την εσωτερική πολιτισμική στρωματοποίηση των μελών της ομάδας σε κέντρο και περιφέρεια, όπου η πρόσβαση στο πολιτισμικό κέντρο είναι ελεγχόμενη και περιορισμένη σε λίγους (Eder *et al*, 2002, σ.26). Ο Clapham αναφέρει ότι η Αιθιοπία «ενσάρκωνε ένα αίτημα οικουμενικής κυριαρχίας», το οποίο συνδεόταν με το γεγονός ότι αποτελούσε μια *αυτοκρατορία*⁵¹² (1988, σ.23). Ο επεκτατικός-αφομοιωτικός χαρακτήρας της αμχαρικής ταυτότητας, διευκολυνόταν από τον ρευστό, τις περισσότερες φορές, χαρακτήρα ταυτοτήτων των άλλων «ομάδων», όπως των Ορόμο (Clapham, 1988, σ. 26). Το αποτέλεσμα πάντως, σύμφωνα με τον Gebru Tareke, ήταν ότι οι κυρίαρχες ομάδες στην Αιθιοπία αποδείχθηκαν πολύ πιο επιτυχημένες στην αφομοίωση των κατακτημένων πληθυσμών απ' ό,τι οι Ευρωπαίοι, όπως οι Γάλλοι και Πορτογάλοι, στις αφρικανικές αποικίες τους (Tareke, 1991, σ. 72). Μεταξύ άλλων, ήταν πολύ πιο δύσκολο για τους Αφρικανούς να αφομοιωθούν σε μια ουσιαστικά εντελώς ξένη κουλτούρα, και ούτως ή άλλως οι Ευρωπαίοι δεν επιδίωξαν κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατικής παρουσίας τους στην Αφρική την αφομοίωσή τους, κάτι που οφείλεται (ή συνδέεται) και στις γνωστές ρατσιστικές ιδέες περί ανωτερότητας, που αποτελούσαν κυρίαρχη αντίληψη, ειδικά κατά τον 19^ο αιώνα. Εντέλει, στην Αιθιοπία η σχέση «ανώτερου-κατώτερου» είχε μόνο πολιτισμικό περιεχόμενο, ενώ για τους Αφρικανούς υπό αποικιακή εξουσία η υπέρβαση, εκτός από το πολιτισμικό, και του φυλετικού (*racial*) ορίου που τόνιζαν οι κυρίαρχοι Ευρωπαίοι ήταν ουσιαστικά αδύνατη (Tareke, 1991, σ. 72).

⁵¹² Για τον Clapham η Αιθιοπία αποτελούσε πάντοτε μια πολυεθνική πολιτική κοινότητα, αν και αποδεχόταν ότι ο πολιτισμικός και «σε έναν βαθμό» εθνοτικός πυρήνας της δομήθηκε με βάση τους Αμχάρα. Τη θέση των Αμχάρα στην Αιθιοπία την παραλληλίζει με αυτή των Άγγλων στο Ηνωμένο Βασίλειο (1988, σ.23).

Ο Tareke αναφέρει ότι υπάρχουν δύο αντιπαρατιθέμενες απόψεις σχετικά με τον αποικιακό ή μη χαρακτήρα του αιθιοπικού αυτοκρατορικού κράτους : Η μία τονίζει τον καταπιεστικό-αποικιακό χαρακτήρα των πολιτικών και δομών, ενώ ταυτόχρονα αντιλαμβάνεται οποιαδήποτε συλλογική μορφή αντίδρασης ή αντίστασης ως αυτόματα αντι-αποικιακή. Ουσιαστικά αυτή η άποψη υποθέτει ότι οι κατακτημένες ομάδες ήταν ήδη συγκροτημένα έθνη, των οποίων οι ταυτότητες ήταν συμπαγείς ή έστω αρκετά συνειδητοποιημένες ως προς τη ριζική αντίθεσή τους με αυτή των Αμχάρα και Τιγκράι. Οι προσεγγίσεις αυτές συνδυάζονται συχνά με τη μαρξιστική ανάλυση, τείνουν προς μια ουσιοκρατική θεώρηση των εθνοτικών ταυτοτήτων και έτσι οδηγούνται στο να αποδίδουν *αυτονόητο* και φυσικό χαρακτήρα στην αντίσταση εναντίον των Αμχάρα (π.χ. Holcomb και Ibssa, 1990, Jalata, 2001, 2003). Κατ' αυτόν τον τρόπο αδυνατούν να εκτιμήσουν τον ρευστό και διαφοροποιούμενο *χαρακτήρα* της αντίστασης, ο οποίος ανάλογα με την περίπτωση και τη χρονική και πολιτική συγκυρία αποκτούσε ταξικό, περιφερειακό, τοπικό, εθνικιστικό ή ακόμα και θρησκευτικό περιεχόμενο, ή συνδυασμό των παραπάνω⁵¹³. Παρομοίως, η επιστημολογικά ουσιοκρατική θέση συσκοτίζει την προσπάθεια ανάδειξης των εκάστοτε συγκεκριμένων παραγόντων και μηχανισμών, που μπορούν να εξηγήσουν εντέλει τα διάφορα περιφερειακά και εθνικιστικά κινήματα που αντιπαρατέθηκαν αρχικά με το αυτοκρατορικό κράτος και κλιμάκωσαν τη δράση τους κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης του Derg (1974-1991). Ο Tareke πάντως επισημαίνει ότι αυτή η συλλογική-εθνική συνειδητοποίηση έκανε την εμφάνισή της μόνο από τη δεκαετία του 1960, με την εξαίρεση ίσως των Σομαλών, και μεταξύ του ολιγάριθμου αστικού πληθυσμού. Η δεύτερη άποψη αντιλαμβάνεται την αυτοκρατορική εξάπλωση όχι ως αποικιακή καθυπόταξη αλλά ως ενσωμάτωση πληθυσμών με ιστορικές συγγένειες. Βεβαίως, ούτε αυτή η προσέγγιση ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα, καθώς παραγνωρίζει τον βίαιο τρόπο της ενσωμάτωσης, τον αυταρχικό χαρακτήρα της διοίκησης και φυσικά τον συγκεκριμένο εθνοπολιτισμικό προσδιορισμό των κυρίαρχων ομάδων (που βεβαίως δεν είναι ασύμβατος με τις αφομοιωτικές πρακτικές τους) (Tareke, 1991, σ.71).

⁵¹³ Ίσως το καταλληλότερο παράδειγμα εξέγερσης που αναδεικνύει την ανάγκη διερεύνησης *συγκεκριμένων* παραγόντων και μηχανισμών, σε αντίθεση με την υπόθεση ενός ενιαίου νομολογικού μοντέλου για ολόκληρη την Αιθιοπία, που θα βασίζεται στο άκαμπτο δίπολο αποικισμός/ εθνικιστική (ή ταξική) αντίσταση, είναι αυτή στην περιοχή Bale, η οποία μάλιστα διήρκεσε από το 1963 ως το 1970. Όπως διεισδυτικά την αναλύει ο Gebre Tareke (1991, σ. 125-59), η εξέγερση απέκτησε *πολυσήμαντο* περιεχόμενο. Ενώ είχε και αγροτικό, άρα κατά κάποιον τρόπο «ταξικό», χαρακτήρα, αυτός διαπλεκόταν και οριζόταν από τις τοπικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες: τη συμμετοχή στην εξέγερση δύο εθνοτικών ομάδων, Ορόμο και Σομαλών - οι οποίες, αν και συνεργαζόμενες και με κοινά χαρακτηριστικά, δεν ταυτίζονταν πάντα στις συλλογικές τους επιδιώξεις-, τον σομαλικό αλτρωτισμό και τον ρόλο της σομαλικής κυβέρνησης, τη συμμετοχή, εκτός των απλών αγροτών, και ντόπιων γαιοκτημόνων, που προωθούσαν τα δικά τους ιδιαίτερα αιτήματα, τη σύζευξη όλων των παραπάνω παραγόντων και ομάδων την οποία επέφερε η κοινή μουσουλμανική θρησκεία. Αντιθέτως, η ουσιοκρατική προσέγγιση των Holcomb και Ibssa απεικονίζει την εξέγερση του Bale αφοριστικά και μονοσήμαντα ως μια εθνικιστική εξέγερση των Ορόμο αγροτών ενάντια στο αιθιοπικό (αμχαρικό) αποικιακό κράτος (1990. σ.293-4).

Θα υιοθετήσουμε την - εναλλακτική στις δύο παραπάνω απόψεις - ερμηνεία του Tareke, ο οποίος ακολουθεί ένα νεο-μαρξιστικό πλαίσιο ανάλυσης και επιλέγει μια ισορροπημένη θέση, η οποία α) αναδεικνύει μεν τον καταναγκαστικό χαρακτήρα των σχέσεων εξουσίας και την αναπαραγωγή της ανισότητας, ιδιαίτερα στην περίπτωση του αιθιοπικού Νότου, β) αποφεύγει όμως να μιλήσει για τυπικό αποικιοκρατικό καθεστώς (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ήταν λιγότερο ή περισσότερο άδικο) ή για την ύπαρξη ξεκάθαρης και δομικής ταύτισης μεταξύ εθνοτικής καταγωγής και κοινωνικής τάξης, για μια κατάσταση δηλαδή «εθνοτικού καταμερισμού της εργασίας». Για τον Tareke, η κατάσταση μετά την κατάκτηση «θα πρέπει να ιδωθεί ως μια *αντιφατική σύνθεση* στην οποία και οι κυριαρχούμενοι και οι κυρίαρχοι προέβησαν σε πολιτισμικές διευθετήσεις ενσωμάτωσης» (1991, σ.71, έμφαση δική μου). Άλλα δύο τελευταία σημεία που ενδυναμώνουν την άποψή μας ότι το αιθιοπικό κράτος λόγω ιστορικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων δεν πρέπει να εξομοιωθεί με τα αποικιακά καθεστώτα, χωρίς να αρνούμαστε την ύπαρξη παρόμοιων χαρακτηριστικών και συνθηκών, είναι ότι: α) Όπως ίσως έχει υπονοηθεί έως τώρα, και θα αναλυθεί λεπτομερέστερα παρακάτω, το αιθιοπικό κράτος δεν είχε, μέχρι την κατάρρευση της μοναρχίας τουλάχιστον, ενιαίο κοινωνικοοικονομικό σύστημα. Το σκηνικό στις «ιστορικές» περιοχές της κεντρικής και βόρειας Αιθιοπίας, όπου κατοικούσαν κυρίως οι Αμχάρα και οι Τιγκράι, ήταν αρκετά διαφορετικό από αυτό που θίξαμε παραπάνω, του κατακτημένου αιθιοπικού Νότου. Ακόμα και εντός των δύο παραπάνω σχηματικών γεω-πολιτικών κατηγοριών υπάρχουν σημαντικές τοπικές διαφοροποιήσεις και παραλλαγές, ειδικότερα στην περίπτωση του φυλετικά και κοινωνικά κατακερματισμένου Νότου. Εν συνεχεία, β) το αιθιοπικό αυτοκρατορικό κράτος δεν διαφοροποιούνταν μόνο ως προς το ζήτημα των δι-εθνοτικών σχέσεων και οικονομικών δομών από τα αποικιακά καθεστώτα, αλλά και ως προς το μοντέλο διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα, ο Clapham αναφέρει ότι η εξουσία του αυτοκράτορα ήταν πιο άμεση, ιδιαίτερα την περίοδο του Σελασιέ· παρά τις ορισμένες εξαιρέσεις, όπως στην περιοχή των Τιγκράι μέχρι το 1960, όπου η εξουσία τοπικών ηγεμόνων έγινε ανεκτή και εργαλειοποιήθηκε από την κεντρική διοίκηση, «δεν αναπτύχθηκε μια αποικιακού τύπου ιδεολογία έμμεσης διακυβέρνησης» (Clapham, 1988, σ.203).

Κρατική υπόσταση και οργάνωση στον αιθιοπικό χώρο

Στην παραπάνω διαπραγμάτευση περί ιστορικών και κρατικών ιδιαιτεροτήτων της Αιθιοπίας θίχτηκαν παραπλεύρως κάποιες από τις δομές, καταστάσεις και συνθήκες που κατά

καιρούς επικράτησαν. Σ' αυτό το σημείο θα επιχειρήσουμε μια σύντομη ιστορική παρουσίαση της εξέλιξης των κρατικών δομών στην περιοχή, που οδήγησαν στο σημερινό κράτος της Αιθιοπίας, χωρίς βεβαίως να ισχυριζόμαστε ότι η εξιστόρηση αυτή σκοπεύει να αναπαραστήσει μια συνεκτική αφήγηση ενός «αιθιοπικού έθνους».

Ένα σταθερό στοιχείο της κρατικής οργάνωσης ήταν η οικονομική της βάση, δηλαδή ο συνδυασμός της *γεωργικής παραγωγής* στις «ιστορικές» ορεινές περιοχές των Αμχάρα και Τιγκράι και του *εμπορίου* που διενεργούνταν μεταξύ του εσωτερικού της Αφρικής και των λιμανιών της Ερυθράς Θάλασσας (Clapham, 1988, σ.20). Και ενώ η γεωργία παρέμεινε μια σταθερή δραστηριότητα, ο βαθμός πρόσβασης στο διεθνές εμπόριο παρουσίασε διαφοροποιήσεις και διαβαθμίσεις, κάτι που μας επιτρέπει να του αποδώσουμε έναν βαθμό αιτιολογικής ισχύος, όσον αφορά τις εξελίξεις και ιστορικές τομές στον αιθιοπικό χώρο.

Πρόδρομος των μετέπειτα κρατικών μορφωμάτων θεωρείται το Βασίλειο του Αζούμ, το οποίο κατείχε τα εδάφη που κατοικούν σήμερα οι Τιγκράι, τόσο στην Αιθιοπία όσο και στην Ερυθραία, καθώς και μέρος των παραθαλάσσιων περιοχών της Ερυθράς Θάλασσας. Περίπου τον 5^ο αιώνα μ.Χ. το βασίλειο εκχριστιανίζεται υπό την επιρροή της Κοπτικής Εκκλησίας της Αλεξάνδρειας, ενώ την ίδια περίοδο συντελείται και η σταδιακή εξάπλωσή του προς τα νότια με την κατάκτηση του μεγαλύτερου μέρους του αιθιοπικού υψιπέδου και την επιβολή ταυτόχρονα της χριστιανικής θρησκείας. Πάντως η εξάπλωση αυτή παρεμποδίστηκε από τη λίγο μεταγενέστερη, τον 7^ο μ.Χ. αιώνα, ταχεία επικράτηση του Ισλάμ, το οποίο έφτασε μέσω της αραβικής χερσονήσου και γεωγραφικά «περικύκλωσε» το χριστιανικό βασίλειο. Μέχρι τότε το βασίλειο είχε αρκετές επαφές και συναλλαγές με τον αρχαίο μεσογειακό κόσμο, ακόμα και με το Βυζάντιο, οι οποίες όμως περιορίστηκαν σημαντικά με την εξάπλωση του Ισλάμ. Η περίφημη «αιθιοπική απομόνωση» ξεκινάει από αυτή τη θρησκευτική διαφοροποίηση, η οποία συνετέλεσε και στη διατήρηση και αναπαραγωγή μιας αίσθησης ιδιαιτερότητας. Πάντως μέχρι τον 9^ο αιώνα το διοικητικό κέντρο του βασιλείου μεταφέρεται νοτιότερα, προς τη σημερινή αμχαρική ενδοχώρα· τα εκκλησιαστικά μνημεία της περιόδου μαρτυρούν την αυξημένη κρατική ισχύ και ικανότητα του βασιλείου. (Clapham, 1988, σ. 20, Hess, 1966. σ.444).

Από τον 10^ο ως τα μέσα του 13^{ου} αιώνα το Βασίλειο του Αζούμ πέρασε στην κυριαρχία της εκχριστιανισμένης δυναστείας των Zagwe. Διάδοχη δυναστεία ήταν η «Σολομωνική», η οποία θεωρείται ότι διατηρήθηκε στον αυτοκρατορικό θρόνο μέχρι και τον Σελασιέ. Στην πραγματικότητα υπήρξαν περίοδοι κατά τις οποίες η κεντρική εξουσία ήταν είτε εξαιρετικά αποδυναμωμένη είτε ανύπαρκτη, ενώ η διαδοχή στον θρόνο υπάκουε σε πολύ χαλαρούς κληρονομικούς κανόνες. Η πολιτική εξουσία συγκεντρώθηκε στην περιοχή της Shoa (ή Shewa), απ' όπου προερχόταν η συγκεκριμένη δυναστεία και στην οποία βρίσκεται και η σύγχρονη

πρωτεύουσα (από το 1887) Αντίς Αμπέμπα. Αυτό που έχει περισσότερο ενδιαφέρον είναι ότι η Σολομωνική δυναστεία ήταν η πρώτη που προσπάθησε - και κατάφερε σε σημαντικό βαθμό - να νομιμοποιήσει την κυριαρχία της χρησιμοποιώντας έναν θρησκευτικής αναφοράς μύθο, σύμφωνα με τον οποίο η δυναστεία καταγόταν από τον βασιλιά Σολομώντα του Ισραήλ και τη Βασίλισσα του Σαββά⁵¹⁴ (Clapham, 1988, σ. 20 και Hess, 1966, σ.446). Η αιθιοπική Ορθόδοξη Εκκλησία συνετέλεσε σημαντικά στην αναπαραγωγή και νομιμοποίηση αυτού του μύθου με το να διατρανώνει την αρχαία - και σχεδόν θεική- καταγωγή της αυτοκρατορικής δυναστείας. Οι αυτοκράτορες παρουσιάζονταν ως εκλεκτοί του Θεού και η εξουσία τους προβαλλόταν ως ιερή. Αυτό το μήνυμα, πολύ κοντινό προς την ευρωπαϊκή «ελέω Θεού» μοναρχία, λειτούργησε φυσικά ως η κυρίαρχη ιδεολογία που αποσκοπούσε να διατηρήσει και να αναπαραγάγει την υφιστάμενη κοινωνική τάξη και τις σχέσεις εξουσίας. Όπως επισημαίνει και ο Tareke άλλωστε, η μονοπωλιακή χρήση της βίας από το κράτος και τα διάφορα κατασταλτικά μέσα άμεσου ελέγχου του πληθυσμού είναι φαινόμενα μοντέρνα και ιδίως του 20^{ου} αιώνα, οπότε «η ιδεολογία ήταν πιθανότατα το κύριο όπλο των αρχουσών τάξεων» (1991, σ.67). Παράλληλα όμως μπορεί να εντοπίσει κανείς σε αυτόν το μύθο την απαρχή μιας (ασυνείδητης ίσως τότε) εθνογένεσης. Σύμφωνα με τον Anthony Smith ο «μύθος της κοινής καταγωγής» αποτελεί ένα από τα συστατικά συγκρότησης εθνοτικών ταυτοτήτων (Smith, 2001, σ.39)· γενικότερα, έχουμε δει ότι η υποκειμενική πίστη σε μια κοινή καταγωγή έχει υποδειχθεί από πολλούς μελετητές ως κεντρικό γνώρισμα των εθνοτικών κοινοτήτων. Ο μύθος αυτός, που απαντάται και σε πολλές εθνικές μυθολογίες και αφηγήσεις, δικαιώνει την αυτονόητη ομοιότητα των μελών της ομάδας, η οποία παρουσιάζεται έτσι σαν μια εκτεταμένη οικογένεια, και αποτελεί τη βάση του ισχυρισμού περί ιστορικής συνέχειας, η απαρχή της οποίας τοποθετείται πολύ πίσω στον χρόνο και συνδέεται με ένα κομβικό γεγονός.

Εκτός από αυτή την κυρίαρχη ιδεολογία, η οποία έγινε εφικτή μέσω της στενής σύμπραξης κράτους και εκκλησίας, ένα άλλο παραδοσιακό χαρακτηριστικό της αυτοκρατορικής τάξης ήταν η συμμετρική σχέση μεταξύ δύναμης και εξουσίας, που πηγάζαν από τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις και την κρατική αρχή (state authority). Ουσιαστικά δηλαδή, όπως επισημαίνει ο Μαρκάκης, η συγκεκριμένη ιεραρχική δομή της *κρατικής* εξουσίας αντανakλούσε πιστά και τη διάρθρωση της εξουσίας στην αιθιοπική κοινωνία (1974, σ.8-9). Ο Clapham συμπληρώνει την εικόνα προσφέροντας μια πολιτισμική εξήγηση- αν και δηλώνει ότι τέτοιες προσεγγίσεις έχουν συχνά αβέβαιη αιτιολογική ισχύ- σύμφωνα με την οποία η αμχαρική συλλογική οργάνωση και

⁵¹⁴ Ενδεικτικό της σημασίας που απέκτησε αυτός ο μύθος είναι ότι ο αυτοκράτορας που επεξέτεινε τα εδάφη της Αιθιοπίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και προώθησε σημαντικά τις διαδικασίες κρατικού εκσυγχρονισμού, ο Μενελίκ ο δεύτερος, πήρε το όνομά του από τον μυθικό ιδρυτή της δυναστείας, τον γιο του Σολομώντα και της Βασίλισσας του Σαββά, Μενελίκ τον πρώτο.

κατά συνέπεια και οι συλλογικές και ατομικές συμπεριφορές χαρακτηρίζονταν από μια πίστη στην αξία της ιεραρχίας και στη χρησιμότητα και αναγκαιότητα της εξουσίας (1988, σ.21).

Ένα γεγονός που επηρέασε τις εξελίξεις τόσο στην ευρύτερη περιοχή όσο και στην αιθιοπική αυτοκρατορία ήταν η εισροή από τον 16^ο αιώνα και μετά, από τα νότια του αιθιοπικού κράτους, των φυλών των Ορόμο. Οι πολυθεϊστές Ορόμο δεν αποτελούσαν μόνο κίνδυνο για την ορθόδοξη Αιθιοπία αλλά και για τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς που ζούσαν στις παρυφές της. Η εξάπλωση των Ορόμο σημαδεύτηκε και από την εξόντωση ή αφομοίωση μεγάλου μέρους των αυτοχθόνων ομάδων που κατοικούσαν σε περιοχές της σημερινής νότιας Αιθιοπίας. Ταυτόχρονα, ένα σημαντικό μέρος των Ορόμο εγκαταστάθηκε στις νότιες περιοχές του αιθιοπικού οροπεδίου, στην περιοχή της Shoa, το πολιτικό κέντρο δηλαδή της αυτοκρατορίας, ή και ακόμα βορειότερα, στην αιθιοπική ενδοχώρα. Αυτή η γεωγραφική διασπορά των Ορόμο οδήγησε ή συνέτεινε στην εσωτερική διαφοροποίησή τους, καθώς οι διάφορες φυλές επηρεάστηκαν από τα διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα που συνάντησαν στους τόπους εγκατάστασής τους (Markakis, 1990, σ.18). Οι Hess και Keller αναφέρουν ότι η αριστοκρατία των Ορόμο έφτασε να ασκεί σημαντική επιρροή στην πρωτεύουσα και την αυτοκρατορική αυλή, εκτός των άλλων και μέσω των γάμων με μέλη της αμχαρικής ελίτ και του εκχριστιανισμού της. Η ελίτ των Ορόμο χρησιμοποιήθηκε μάλιστα συχνά από τον εκάστοτε αυτοκράτορα ως αντίρροπη δύναμη στην αμχαρική ελίτ (Hess, 1966, σ.456 και Keller, 1980, σ.525). Σε κάθε περίπτωση πάντως, γεγονός είναι ότι σταδιακά η εμβέλεια της εξουσίας του αυτοκράτορα άρχισε να φθείρεται σημαντικά λόγω της αύξησης της αυτοτελών διεκδικήσεων διάφορων τοπικών ηγεμόνων τόσο, ώστε η περίοδος από το 1769 έως το 1855, η ονομαζόμενη «Εποχή των Πριγκήπων», να χαρακτηριστεί από την ουσιαστική απουσία της κεντρικής αυτοκρατορικής εξουσίας (Clapham, 1988, σ.21).

Διαμόρφωση του σύγχρονου αιθιοπικού κράτους

Το 1855 σηματοδοτεί την έναρξη μιας περιόδου που λήγει με την επανάσταση του 1974 και την κατάρρευση της μοναρχίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συγκροτείται το σύγχρονο αιθιοπικό κράτος, ενώ το κύριο χαρακτηριστικό της είναι οι διάφορες διαδικασίες *εκσυγχρονισμού* στη δημόσια διοίκηση και οργάνωση αλλά και στον τομέα της παραγωγής. Η εκσυγχρονιστική διαδικασία, όπως θα δούμε στην επόμενη υποενότητα, προερχόταν από την αξίωση των αυτοκρατόρων για διείσδυση και συστηματοποίηση της κεντρικής εξουσίας σε όλη την περιφέρεια. Το ορθολογιστικό εγχείρημα αυτό ήταν διαδικασία αντίστοιχη με αυτή που οδήγησε στη δημιουργία των μοντέρνων κρατών στην Ευρώπη, χωρίς όμως να στεφθεί από

ανάλογη επιτυχία. Χωρίς να σκοπεύουμε σε εξήγηση του φαινομένου, σημειώνουμε ότι, αν και ο εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης και του στρατού απέφερε συγκεκριμένα αποτελέσματα, το εκσυγχρονιστικό εγχείρημα φαίνεται να υπονομεύθηκε από την ουσιαστική ανυπαρξία μιας πολιτικής κοινότητας, καθώς και από την αδυναμία ή αποτυχία διαμόρφωσης σύγχρονων οικονομικών δομών και δραστηριοτήτων⁵¹⁵. Εντέλει, ήταν αυτές οι ίδιες διεργασίες εκσυγχρονισμού που γέννησαν κοινωνικές ανακατατάξεις και αντιπαραθέσεις, οι οποίες δεν ήταν ίσως εκτεταμένες - με την έννοια ότι αφορούσαν ένα μάλλον μικρό κομμάτι του πληθυσμού - αλλά παρ' όλα αυτά ικανές να επιφέρουν την κατάρρευση του μοναρχικού καθεστώτος.

Το 1855 κατάφερε να επιβληθεί στους διάφορους τοπικούς ηγεμόνες και να στεφθεί αυτοκράτορας ο Θεόδωρος (Tewodros), προερχόμενος από τις κατώτερες βαθμίδες της αριστοκρατικής τάξης. Ο Θεόδωρος ήταν ο αυτός που έδωσε ξανά στην Αιθιοπία μια ενιαία κρατική υπόσταση, ενώ ταυτόχρονα συνέλαβε και προσπάθησε να επιβάλει ένα φιλόδοξο σχέδιο γεωγραφικής εξάπλωσης και ενδυνάμωσης του κράτους. Αν και τα επιτεύγματά του ήταν πολύ κατώτερα των προσδοκιών του, εντούτοις μπορεί να θεωρήσει κανείς ότι έθεσε τις ιδεολογικές και πολιτικές συντεταγμένες, στις οποίες κινήθηκαν και οι διάδοχοί του, δημιουργώντας έτσι το σύγχρονο αιθιοπικό κράτος. Προσπάθησε να στερήσει από τους τοπικούς άρχοντες τη βάση της εξουσίας τους διορίζοντας ο ίδιος τους διοικητές των διαφόρων περιοχών, απόπειρα η οποία είχε μερική εμβέλεια και προσωρινά αποτελέσματα. Κατά τη διάρκεια της μοναρχίας του έλαβαν χώρα και οι πρώτες επαφές του κράτους με ευρωπαϊκές δυνάμεις, αν εξαιρέσει κανείς μια σύντομη περίοδο πορτογαλικής ανάμειξης στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Προφανώς τα ευρωπαϊκά κράτη ανέμεναν συγκεκριμένα οφέλη από αυτές τις επαφές, όπως στην περίπτωση της Ιταλίας, η οποία στα τέλη του αιώνα έφτασε να επιδιώκει την αποικιακή καθυπόταξη της Αιθιοπίας. Πάντως ο Θεόδωρος κατάφερε να επωφεληθεί, καθώς: 1) ξεκίνησε τη δημιουργία σύγχρονου επαγγελματικού κρατικού στρατού με τη βοήθεια και ευρωπαϊών ειδικών και την προμήθεια ευρωπαϊκού οπλισμού, και 2) εξασφάλισε τη διπλωματική αναγνώριση του κράτους του από ευρωπαϊκές δυνάμεις. Διάδοχός του ήταν ο Yohannes (1872), ο οποίος προερχόταν από την εθνοτική ομάδα των Tigrai και ο οποίος κέρδισε τον θρόνο έχοντας επιβληθεί επί των άλλων τοπικών αρχόντων. Αν και στη συνέχεια οι κατά τόπους ηγεμόνες κατάφεραν να ενδυναμώσουν τη θέση τους, ο Yohannes συνέχισε τις πολιτικές στρατιωτικής ενίσχυσης και γεωγραφικής εξάπλωσης (ιδιαίτερα προς τον νότο) του προκατόχου του. Ταυτόχρονα υπερασπίστηκε το

⁵¹⁵ Κάτι το οποίο πέτυχε για παράδειγμα η Ιαπωνία, χώρα η οποία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα διήνυε επίσης φάση αυτοκρατορικού εκσυγχρονισμού· κάποιοι Ευρωπαίοι, ιδιαίτερα μετά τη στρατιωτική νίκη της Αιθιοπίας ενάντια στην Ιταλία, θεωρούσαν εντυπωσιασμένοι ότι η Αιθιοπία θα μπορούσε να παίξει στην Αφρική ρόλο ανάλογο με αυτόν της Ιαπωνίας στην Άπω Ανατολή (Hess, 1966, σ. 461).

κράτος από τις επιθέσεις των Αιγυπτίων και Σουδανών και τις πρώτες επεκτατικές απόπειρες των Ιταλών (Keller, 1981, σ.526-7 και Clapham, 1988, σ.27).

Το 1889 ο Yohannes σκοτώθηκε σε μια από τις εκστρατείες του και αυτοκράτορας χρίστηκε ο Μενελίκ (Menelik), με βάση τη συμφωνία που είχε επιτευχθεί με τον Yohannes πριν τον θάνατο του τελευταίου. Ο Μενελίκ ήταν ηγεμόνας (έχοντας μάλιστα τον τίτλο του βασιλιά) της περιοχής Shoa και είχε αποκτήσει σημαντική δύναμη, ώστε σε μεγάλο βαθμό να δρα αυτόνομα ή και διασπαστικά σε σχέση με τον αυτοκράτορα, συνάπτοντας, για παράδειγμα, ξεχωριστές συμφωνίες με τους Ιταλούς – στις οποίες μεταξύ άλλων υποσχόταν ουδετερότητα σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ της Ιταλίας και της αβησσυνιακής αυτοκρατορίας – και προσαρτώντας νότιες περιοχές, όπως τη Wollo, υπό τη διοίκησή του (Keller, 1981, σ.527-8). Γενικά ο Μενελίκ συνέχισε τις παράλληλες πολιτικές εξάπλωσης και κεντρικής οργάνωσης του αιθιοπικού κράτους των προκατόχων του. Ήταν πάντως αυτός που κατόρθωσε να πραγματοποιήσει τις πολιτικές αυτές τόσο εκτεταμένα όσο ποτέ, έστω και βραχυπρόθεσμα σε κάποιες επιμέρους διαστάσεις τους, καθώς και να εισαγάγει για πρώτη φορά κρίσιμες πολιτικές, όπως η απευθείας φορολόγηση από το κράτος· έτσι, μάλλον δικαιολογημένα θεωρείται ο κατεξοχήν θεμελιωτής της σύγχρονης Αιθιοπίας.

Στο επίπεδο της γεωγραφικής εξάπλωσης, ο Μενελίκ έδωσε νέα ώθηση στην κατάκτηση περιοχών που βρίσκονταν νότια του αιθιοπικού κράτους. Με τις κατακτήσεις της περιόδου 1890-1906 το αιθιοπικό κράτος παγιώθηκε γεωγραφικά στα σημερινά του σύνορα, χωρίς δηλαδή την Ερυθραία. Αυτή η περίοδος σηματοδοτεί και την ολοκληρωτική καθυπόταξη και ενσωμάτωση των Ορόμο, όπως και πολλών άλλων εθνοφυλετικών ομάδων, στην Αιθιοπία. Το αιθιοπικό κράτος σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα εξελίχθηκε από πολιτισμικά ομοιογενή κοινωνία σε μια κοινωνία που χαρακτηριζόταν από υψηλή γλωσσική, εθνοτική και πολιτισμική ποικιλομορφία (ή ανομοιογένεια). Οι Αβησσύνιοι, δηλαδή οι Αμχάρα και οι Τιγκράι, αποτελούσαν πλέον αριθμητική μειοψηφία. Η κρατική εξάπλωση λοιπόν σηματοδοτεί και την απαρχή της δημιουργίας του λεγόμενου «εθνικού προβλήματος» της Αιθιοπίας. Ακόμα μεγαλύτερο επίτευγμα – στρατιωτικά αλλά και συμβολικά – από την εξάπλωση του κράτους ήταν για τον Μενελίκ η υπεράσπισή της Αιθιοπίας από τις ιταλικές αποικιοκρατικές επιδιώξεις. Αφετηρία της ιταλο-αιθιοπικής διένεξης αποτελεί η συνθήκη του Wichale (ή Ucciali), η οποία υπογράφηκε το 1889, λίγες μόνο βδομάδες μετά την ανακήρυξη του Μενελίκ σε αυτοκράτορα. Η ερμηνεία ενός άρθρου της συνθήκης από τους Ιταλούς με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρουσιάζεται η Αιθιοπία ουσιαστικά ως προτεκτοράτο τους, προκάλεσε τον πόλεμο στα τέλη του 1895. Λίγους μήνες μετά ο στρατός του Μενελίκ κατάφερε να νικήσει τους Ιταλούς στην Adowa, σε μια μάχη που διασφάλισε και εδραίωσε το αιθιοπικό κράτος, «περιόρισε» τις ιταλικές

επιδιώξεις μόνο στην Ερυθραία και ταυτόχρονα λειτούργησε ως σύμβολο μιας μεγαλειώδους και πρωτόγνωρης νίκης, όχι απλά της Αιθιοπίας ενάντια στην Ιταλία, αλλά ενός αφρικανικού κράτους ενάντια στους ευρωπαίους αποικιοκράτες (Keller, 1981, σ.528-9 και Hess, 1966, σ.460).

Σύμφωνα με τη γνωστή θέση του Tilly, τα σύγχρονα ευρωπαϊκά (εθνικά) κράτη είναι το μη εσκεμμένο αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ της διεξαγωγής πολέμου, της οικονομικής εκμετάλλευσης και της συσσώρευσης κεφαλαίου (Tilly, 1994, σ.138-40, Wantchekon, 2004, σ.30). Αποδίδοντας κάπως σχηματικά αυτή την προσέγγιση, μπορούμε να πούμε ότι το ζητούμενο της επιτυχημένης διενέργειας πολέμου οδήγησε στην ανάγκη για καλό οπλισμό και επαγγελματικό στρατό· το κόστος συντήρησής του καθώς και η τάση για (αποικιακή) εξάπλωση, κατέστησαν απαραίτητη τη δημιουργία μιας ευρύτερης και πιο συστηματοποιημένης φορολογικής βάσης, η οποία σταδιακά διευρυνόταν περαιτέρω· η ανάγκη εξασφάλισης και διαχείρισης των φορολογικών πόρων ήταν από τους βασικούς λόγους συγκρότησης μιας αποτελεσματικής κρατικής διοίκησης και οργάνωσης, της οποίας κεντρικοί πυλώνες ήταν η μόνιμη, επαγγελματική γραφειοκρατία και η εμπέδωση της μονοπωλιακής χρήσης της βίας από το κράτος. Οι δημιουργηθείσες ανάγκες για έλεγχο, τάξη, απόσπαση πόρων, όπως σημειώνει ο Sorensen, απαίτησαν την ύπαρξη ενός βαθμού νομιμοποίησης, «χωρίς την οποία η απόσπαση θα έπρεπε να επαφίεται στον καταναγκασμό, ο οποίος όμως εξασθενεί παρά ενδυναμώνει τη δυνατότητα για διενέργεια πολέμου» (Sørensen, 2001, σ.341). Η διαδικασία αυτή, αν και δεν εξελίχθηκε τόσο γραμμικά όσο παρουσιάζεται εδώ, επέφερε εντέλει ένα κράτος, το οποίο εξάπλωσε τις δραστηριότητες και λειτουργίες του σε όλες τις σφαίρες της συλλογικής ζωής και το οποίο συστηματοποίησε και εργαλειοποίησε τις πολιτικές του (McAdam *et al*, 2001, σ. 78). Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι η Αιθιοπία (από το 1855, και ιδιαίτερα από τον Μενελίκ και έπειτα) αποτέλεσε ένα από τα ελάχιστα κράτη της Αφρικής και του «Τρίτου Κόσμου» γενικότερα που ακολούθησαν αυτό το συγκεκριμένο μοντέλο κρατικής συγκρότησης. Η διενέργεια πολέμου, δηλαδή, οριζόμενη ως «επίθεση κατά αντιπάλων εκτός της κατοχυρωμένης επικράτειας», πυροδότησε τη διαδικασία κρατικής συγκρότησης (Sørensen, 2001, σ.346). Αν και σε όλες τις περιπτώσεις αυτή η διαδικασία, η οποία αποτέλεσε βασικό διαμορφωτή της νεωτερικότητας, συνάντησε αντιστάσεις και αντιδράσεις συχνότατα βίαιες και χαρακτηρίστηκε από παλινδρομήσεις και αντιφάσεις, στην περίπτωση της Αιθιοπίας δεν κατάφερε, λόγω δομών αλλά και επιλογών, να επικρατήσει. Ο βασικός λόγος είναι ότι εφαρμόστηκε μάλλον αποσπασματικά και συχνά χωρίς αποφασιστικότητα, καταλήγοντας έτσι σε μια μακρόσυρτη διαδικασία που δεν κατόρθωσε να προβεί σε εκτεταμένη και ριζική αναμόρφωση των κοινωνικών δεδομένων και να κερδίσει κρίσιμη αποδοχή από τον πληθυσμό.

Οι πολιτικές εκσυγχρονισμού του Μενελίκ και οι συνέπειές τους στην αιθιοπική κοινωνία έχουν ως αφετηρία τους την προσπάθεια του Μενελίκ για *εδραίωση της κρατικής κυριαρχίας* σε όλη την περιφέρεια, με το βάρος φυσικά να πέφτει στις σχετικά πρόσφατα κατακτηθείσες νότιες επαρχίες. Βασικό συστατικό της απόπειρας αυτής ήταν να περιορίσει τις δυνατότητες περιφερειακών ισχυρών αξιωματούχων να αμφισβητήσουν την εξουσία του· ενδεικτικό ως προς αυτό είναι ότι δεν απένειμε σε κανέναν τον τίτλο του *negus* (βασιλιά), τον οποίον είχε απονείμει στον ίδιο ο Yohannes (Hess, 1966, σ.462). Ταυτόχρονα, τοποθετήθηκαν ως διοικητές στις επαρχίες του Νότου ανώτεροι στρατιωτικοί, οι οποίοι προέρχονταν στην πλειοψηφία τους από την περιοχή της Shoa, απ' όπου και ο ίδιος ο Μενελίκ δηλαδή, και οι οποίοι ήταν απόλυτα πιστοί στον αυτοκράτορα. Αν και αυτός ο κεντρικός «διορισμός» αποτελεί ένδειξη προσπάθειας για δημιουργία ορθολογικής, επαγγελματικής γραφειοκρατίας, το εγχείρημα υπονομεύθηκε από το γεγονός ότι στους νέους διοικητές - οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στις *ketemas*, τις πόλεις οι οποίες αποτέλεσαν τα διοικητικά και στρατιωτικά κέντρα των επαρχιών - αποδόθηκαν δικαιώματα εκμετάλλευσης ή και ιδιοκτησίας μεγάλων εκτάσεων γης. Για το ζήτημα της εκμετάλλευσης γης στον Νότο και τη σύνδεσή του με το θέμα των εθνοτικών σχέσεων θα μιλήσουμε λίγο παρακάτω· αρκεί πάντως εδώ να πούμε ότι με τον τρόπο αυτόν άρχισε να συγκροτείται μια νέα τάξη, αυτή των «στρατιωτικών αποικιοκρατών» (Clapham, 1988, σ.30). Με την εξέλιξη αυτή ουσιαστικά επήλθε μια λειτουργιστική συγκέντρωση των διοικητικών ανώτερων θέσεων και ενός μεγάλου μέρους της γαιοκτησίας στο ίδιο κοινωνικό στρώμα. Ακόμη, αν και, όπως αναφέραμε, ο Μενελίκ έκανε προσπάθεια για δημιουργία *φορολογικού συστήματος*, αυτή υπονομεύθηκε από τη φεουδαρχικής λογικής πρόβλεψη να διατηρεί το κάθε επίπεδο διοίκησης ένα μέρος των εσόδων. Τελικά, ο διοικητής της επαρχίας έπρεπε να αποδώσει τα 2/3 των εσόδων στην κεντρική διοίκηση (Keller, 1981, σ. 530). Η νέα διοικητική οργάνωση των περιφερειών έγινε απαραίτητη και λόγω του γεγονότος ότι στις νότιες επαρχίες ευδοκίμούσε η καλλιέργεια καφέ, ενός προϊόντος που έγινε γρήγορα η κύρια εξαγωγή της χώρας και συνεπακόλουθα το όχημα για τη συμμετοχή στο *παγκόσμιο εμπόριο*. Κάποιες άλλες καινοτομίες του Μενελίκ ήταν η δημιουργία το 1907 υπουργικού συμβουλίου, καθώς και η «αποστολή» νέων στο εξωτερικό για σπουδές, οι οποίοι, μόλις θα επέστρεφαν, θα επάνδρωναν τη γραφειοκρατία. Δημιουργήθηκαν έτσι οι προϋποθέσεις για την ανάδυση μιας μορφωμένης ελίτ. Όπως αναφέρει ο Clapham (1988, σ.29), η διαδικασία επαγγελματοποίησης και εκσυγχρονισμού του στρατού πυροδότησε και όλες τις άλλες διαδικασίες, όπως τις καταγράφει το παράδειγμα του Tilly, και κυρίως τη διοικητική και γραφειοκρατική εξάπλωση.

Μπορεί να διαπιστώσει κανείς δύο καίριες τομές όσον αφορά το αιθιοπικό κράτος από την περίοδο του Θεόδωρου: Πρώτον, και οι τρεις αυτοκράτορες δεν είχαν καμία συγγενική σχέση

μεταξύ τους. Ο καθένας επιβλήθηκε των ανταγωνιστών του και ανήλθε στον θρόνο. Άρα, ως προς το ζήτημα της ανέλιξης σε θέσεις εξουσίας, κυρίαρχο ρόλο έπαιζε πλέον η αποτελεσματική απόκτηση, επιβολή και διατήρηση της πολιτικής δύναμης και όχι η δυναστικού τύπου διαδοχή. Η εξουσία, λοιπόν, τουλάχιστον έως και την ανέλιξη του Μενελίκ ήταν δυνητικά προσβάσιμη σε κάθε ισχυρό παράγοντα. Δεύτερον, η περίοδος από το 1855 και μετά σηματοδοτεί, σύμφωνα με τον Clapham (1988, σ.26-8), τη διαδικασία μετάβασης της Αιθιοπίας από μοναρχία σε «εκσυγχρονιζόμενη απολυταρχία» (*modernising autocracy*) (διαδικασία κοινή και σε άλλες παλιές αυτοκρατορίες, όπως η Περσία, η Ταϊλάνδη και η Ιαπωνία). Θα παρατηρούσαμε, συναφώς, πως το αιθιοπικό αυτοκρατορικό κράτος προσελάμβανε μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα χαρακτηριστικά αυτού που η Skocpol (1976) έχει ονομάσει «εκσυγχρονιζόμενη αγροτική γραφειοκρατία» (*modernizing agrarian bureaucracy*): η «αγροτική γραφειοκρατία» ορίζεται ως μια «αγροτική κοινωνία, όπου ο κοινωνικός έλεγχος εξαρτάται από έναν καταμερισμό εργασίας και έναν συντονισμό της προσπάθειας μεταξύ ενός ημι-γραφειοκρατικού κράτους και μιας ανώτερης τάξης γαιοκτημόνων» (Skocpol, 1976, σ.178). Τέτοια κρατικά μορφώματα (όπως αυτά της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Κίνας, κατά την προεπαναστατική περίοδό τους), συμπληρώνει η Skocpol, αντιμετωπίζουν «τεράστιες δυσκολίες στο να αντεπεξέλθουν» στις απαιτήσεις του εκσυγχρονισμού, κυρίως διότι η εκσυγχρονιστική διαδικασία απειλεί την τάξη των γαιοκτημόνων, που αποτελεί βασικό στήριγμα τέτοιων κρατικών διευθετήσεων, ενώ παράλληλα είναι «εγγενώς ευάλωτα σε αγροτικές εξεγέρσεις» (1976, σ.178-81, 209).

Περίοδος Σελασιέ: ο ανολοκλήρωτος εκσυγχρονισμός

Τον Μενελίκ διαδέχθηκε στον θρόνο ο εγγονός του, Iyasu, ο οποίος όμως αποπέμφθηκε μόλις τρία χρόνια αργότερα. Αυτοκράτειρα έγινε η κόρη του Μενελίκ Zawditu, με αντιβασιλιά και διάδοχο του θρόνου τον μόλις 24 χρονών τότε Ρας Ταφάρι, ο οποίος είχε μόνο μακρινή συγγένεια με την οικογένεια του Μενελίκ. Το 1930 διαδέχεται τη Zawditu και με το όνομα Χαϊλέ Σελασιέ θα παραμείνει αυτοκράτορας, με εξαίρεση την περίοδο της ιταλικής κατοχής 1936-1941, μέχρι το 1974, οπότε και ανατράπηκε. Υπό τον Σελασιέ, ο οποίος αναδείχθηκε σε πολιτική προσωπικότητα διεθνούς κύρους και αποδείχθηκε επιδέξιος και αποτελεσματικός ηγέτης στο εσωτερικό, η Αιθιοπία προχώρησε περισσότερο αποφασιστικά από ποτέ στις διαδικασίες εκσυγχρονισμού. Παρ' όλα αυτά, αν και παραδοσιακές ομάδες, όπως η αριστοκρατία στον Βορρά, και θεσμοί, όπως η εκκλησία, έχασαν μέρος της επιρροής τους, φαίνεται ότι διατήρησαν αρκετή δύναμη, ώστε να μην επιτρέψουν την ολοκλήρωση και παγίωση του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος του Σελασιέ (όπως «προβλέπει» η Skocpol). Βεβαίως, δεν

απέτυχε μόνο λόγω της αντίστασης των παραδοσιακών δυνάμεων, αλλά και επειδή ο ίδιος ο Σελασσιέ επέμεινε να διατηρήσει τον προσωποπαγή και αυτοκρατορικό χαρακτήρα του αιθιοπικού κράτους. Αν και ο Clapham (1988, σ.32) χαρακτηρίζει την άσκηση εξουσίας από μέρους του ως όχι απολυταρχική, γεγονός παραμένει ότι η χώρα δεν απέκτησε ποτέ οργανωμένο πολιτικό ανταγωνισμό και κομματικό σύστημα. Η συνύπαρξη παραδοσιακών και σύγχρονων δομών και πρακτικών δεν ικανοποιούσε τελικά ούτε τα παραδοσιακά προνομιάτα ούτε τις νέες ελίτ που δημιουργήθηκαν αυτή την περίοδο. Οι νέες ελίτ δεν κατάφεραν, ή δεν τους επιτράπηκε, να κεφαλαιοποιήσουν την ανερχόμενη κοινωνικοοικονομική τους θέση με την απόκτηση πολιτικής δύναμης (Markakis, 1974, σ.390). Αυτή είναι ίσως η σπουδαιότερη αιτία για το ότι αυτοί που ανέτρεψαν το καθεστώς το 1974 προέρχονταν από τους κόλπους των «εκσυγχρονισμένων» ελίτ. Αν και δε θα ήταν δόκιμο να θεωρήσουμε ότι αιτία της δυσφορίας τους ήταν ξεκάθαρα η ανυπαρξία αντιπροσωπευτικών θεσμών και ότι υποκινούνταν από μια δημοκρατική ιδεολογία (Clapham, 1988, σ.39), δεν μπορούμε παρά να υποθέσουμε ότι επιθυμούσαν μια αυξημένη συμμετοχή στα κέντρα εξουσίας και λήψης αποφάσεων. Σύμφωνα με τη Levi, και σε συσχέτισμό με το προαναφερθέν μοντέλο του Tilly, ιστορικά οι υπήκοοι των κρατών - και ιδιαίτερα οι νέες τάξεις που αναδείχθηκαν κατά τη νεωτερικότητα - αποδέχτηκαν την επιβολή άμεσης φορολογίας με αντάλλαγμα την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων, κάτι που δε συνέβη στην Αιθιοπία (Wantchekon, 2004, σ.30). Στην Ιαπωνία, για παράδειγμα, η μοναρχία και οι γαιοκτήμονες αναγκάστηκαν υπό το βάρος των κοινωνικών αλλαγών που επέφερε η διαδικασία εκσυγχρονισμού να προχωρήσουν στην παραχώρηση συνταγματικής δημοκρατίας (Keller, 1981, σ.547), έστω και αν αυτή παγιώθηκε μόνο μετά τον Β΄ Π. Π.

Ακολουθώντας τη γνωστή ταξινόμηση καθεστώτων από τους Linz και Stepan σε δημοκρατικά, ολοκληρωτικά, μετα-ολοκληρωτικά, αυταρχικά και «σουλτανισμούς» (*sultanism*), μπορούμε να κατατάξουμε την Αιθιοπία υπό τον Σελασσιέ στην τελευταία κατηγορία, με τη διαφοροποίηση ότι δεν υπήρξε η ακραία κρατική βία και τρομοκρατία, καθώς και η διαφθορά που συχνά χαρακτηρίζει αυτά τα καθεστώτα (Linz and Stepan, 1996, σ. 51-4). Το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η απεριόριστη προσωπική εξουσία του ηγέτη, στα πλαίσια της οποίας καταργείται παντελώς η διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας. Σε αντίθεση με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, η εξουσία δε νομιμοποιείται από μια καλά επεξεργασμένη - και συνήθως έχουσα τελεολογική διάσταση - ιδεολογία ούτε παραπέμπει σε αυτήν· αντιθέτως χαρακτηρίζεται από αυτοαναφορικότητα, καθώς μοναδική πηγή νομιμοποίησής της είναι ο ίδιος ο ηγέτης. Όπως και στα αυταρχικά καθεστώτα, οι «σουλτανισμοί» μπορούν να επιτρέψουν έναν σχετικά εκτεταμένο κοινωνικό και οικονομικό πλουραλισμό, μόνο που αυτός υπόκειται στην

απρόβλεπτη και δυναμική παρέμβαση από τη δεσποτική εξουσία. Ο πολιτικός πλουραλισμός είναι εξαιρετικά περιορισμένος, ενώ απουσιάζουν το κράτος δικαίου και η διακριτή λειτουργία των θεσμών. Ουσιαστικά η επαγγελματική σταδιοδρομία ή η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη είναι εφικτές μόνο μέσω της υποστήριξης και πίστης προς τον ηγέτη (ή την ανοχή εκ μέρους του). Όπως αναφέρει ο Weber, από τον οποίο δανείζονται τον όρο *sultanism* οι Linz και Stepan, τα δεσποτικά καθεστώτα διακρίνονται από το παραδοσιακού τύπου σύστημα εξουσίας, όμως δεν αποτελούν ορθολογιστικά συστήματα, καθώς τα μη παραδοσιακά στοιχεία τους, όπως για παράδειγμα η δημόσια διοίκηση, υπόκεινται αποκλειστικά και μόνο στη «διακριτική ευχέρεια» του ηγέτη (Weber, 1978 αναφέρεται στο Linz and Stepan, 1996, σ. 51). Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά απαντώνται στον έναν ή άλλο βαθμό στην Αιθιοπία επί Σελασσιέ. Κάποια αποσπάσματα από τον Clapham ενδυναμώνουν τη διαπίστωση αυτή:

Αποφάσεις κάθε είδους έπρεπε να φτάσουν στον αυτοκράτορα για επίσημη έγκριση.... [Ε]γινε αδύνατο για κάθε πολιτικό να δημιουργήσει προσωπική πολιτική βάση, ή ακόμα και προσωπική φήμη, πέρα απ' αυτήν που του παρεχόταν από τον αυτοκράτορα....[Ε]νας από τους βασικούς κανόνες του συστήματος ήταν ότι κάθε αξιέπαινη εξέλιξη έπρεπε να παρουσιαστεί ως αποτέλεσμα της προσωπικής σοφίας και καλοσύνης του αυτοκράτορα (Clapham, 1988, σ.32).

Θα παρουσιάσουμε σύντομα τις διάφορες παραμέτρους της εκσυγχρονιστικής προσπάθειας του Σελασσιέ, καθώς και την ανάδυση νέων κοινωνικών στρωμάτων που προέκυψαν μέσα από τις διεργασίες της και πρωτοστάτησαν στην ανατροπή του καθεστώτος. Ο Markakis αναδεικνύει την ύπαρξη τριών αλληλένδετων μακρο-διαδικασιών που χαρακτήρισαν την περίοδο Σελασσιέ, χωρίς να σημαίνει ότι αυτές ευοδώθηκαν ή προωθήθηκαν ικανοποιητικά: τον « συγκεντρωτισμό του κυβερνητικού συστήματος, την εθνική ολοκλήρωση και την ανάπτυξη μέσω του εκσυγχρονισμού» (Markakis, 1974, σ.9). Κάποιες πολιτικές που εφάρμοσε ο Σελασσιέ στα πλαίσια των παραπάνω διαδικασιών είναι οι ακόλουθες: καταρχάς, μόλις έναν χρόνο μετά την ενθρόνισή του προχώρησε στην ανακήρυξη της συνταγματικής μοναρχίας. Αν και τα δύο νομοθετικά-συμβουλευτικά σώματα που δημιουργήθηκαν είχαν μόνον εκείνες τις αρμοδιότητες που επέτρεπε ο αυτοκράτορας (και αποτελούνταν μόνον από μέλη της αριστοκρατίας και των τοπικών αρχηγών), το σύνταγμα πέτυχε να αποδυναμώσει αισθητά τον ρόλο της εκκλησίας, κυρίως στο ιδεολογικό επίπεδο. Η εκκλησία αποτελούσε έναν από τους μεγαλύτερους γαιοκτήμονες στην Αιθιοπία, καθώς έφτασε να έχει πριν το 1974 υπό την ιδιοκτησία της περίπου το 20% της καλλιεργήσιμης γης (Mehary, 1986, σ.158). Ταυτόχρονα, αποτέλεσε για αιώνες τον κυρίαρχο πόλο νομιμοποίησης της αυτοκρατορικής τάξης. Πλέον τον ρόλο αυτόν θα τον έπαιζε το σύνταγμα της χώρας. Περαιτέρω, ο Σελασσιέ δημιούργησε τον πρώτο πραγματικά επαγγελματικό στρατό στην ιστορία της χώρας, με την καθοριστικότατη βέβαια βοήθεια του

μεταπολεμικού πάτρωνα της χώρας, των ΗΠΑ, οι οποίες την περίοδο 1952-1974 χορήγησαν στρατιωτική βοήθεια ύψους 200 εκ. δολαρίων. Είναι όμως αξιοπρόσεκτο ότι ο Σελασσιέ συνήψε συμφωνίες στρατιωτικής βοήθειας και με άλλα κράτη, όπως τη Σουηδία, το Ισραήλ, την Ινδία, ακόμα και τη Σοβιετική Ένωση. Ο στρατός αυτός έφτασε το 1960 να είναι ο μεγαλύτερος στην Αφρική με 45.000 άνδρες. Ο ισχυρός στρατός του χρησίμευσε καθοριστικά στην κατάπνιξη εσωτερικών ένοπλων εξεγέρσεων από το 1960 και μετά, όπως αυτή στην περιοχή Bale και το αποσχιστικό κίνημα του ELF (Eritrean Liberation Front). Ως προς τον αντίκτυπο που είχε στο εσωτερικό πεδίο της εκσυγχρονιστικής αναδιαμόρφωσης, πρέπει να αναφερθεί ότι ο επαγγελματικός και καλά εξοπλισμένος στρατός συνετέλεσε σημαντικά στην αποδυνάμωση του αυτόνομου στρατιωτικού ρόλου, και συνεπακόλουθα και του πολιτικού, των διοικητών των επαρχιών (Clapham, 1988, σ.28, Keller, 1981, σ. 532). Ιδιαίτερα επλήγη η αυτόνομη δράση των τοπικών ηγετών στις παραδοσιακές βόρειες περιοχές της χώρας, όταν για παράδειγμα με διάταγμα του 1942 τους απαγορεύτηκε να διατηρούν ιδιωτικούς στρατούς (Tareke, 1991, σ.81).

Ο Σελασσιέ προσπάθησε και με άλλα μέσα να περιορίσει τη δύναμη της παραδοσιακής αριστοκρατικής τάξης. Άλλωστε, αυτό κρινόταν απαραίτητο, δεδομένου ότι πολιτική του πυξίδα ήταν η διατήρηση της μοναρχίας, μέσω όμως της «κατασκευής μιας αποτελεσματικής γραφειοκρατικής αυτοκρατορίας και της δημιουργίας νέων τάξεων που θα βοηθούσαν στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας» (Keller, 1981, σ. 547). Τελικά, αν και τα νέα αυτά στρώματα πράγματι δημιουργήθηκαν, ο Σελασσιέ δεν κατόρθωσε να αποδυναμώσει πλήρως την παραδοσιακή αριστοκρατία των γαιοκτημόνων και σε αρκετές περιπτώσεις αναγκάστηκε να ευθυγραμμιστεί με τα συμφέροντά της. Κεντρικό ρόλο στην καπιταλιστική οικονομική ανάπτυξη που οραματιζόταν είχε η *εμπορευματοποίηση της γεωργίας*. Αυτό φυσικά απαιτούσε την ενίσχυση του θεσμού της ιδιωτικής ιδιοκτησίας της γης, που όμως στην Αιθιοπία είχε παραδοσιακά ελάχιστη παρουσία. Το ζήτημα της γης θα το προσεγγίσουμε στην αμέσως επόμενη ενότητα πιο αναλυτικά, μπορούμε όμως να πούμε ότι στην Αιθιοπία υπήρξε ένα εξαιρετικά περίπλοκο σύστημα διαχείρισης της γης, το οποίο παρουσίαζε σημαντικές διαφορές ανάμεσα στον Βορρά και τον Νότο και το οποίο βασιζόταν σε μια σειρά από δικαιώματα γαιοκτησίας και γαιοχρησίας, τα οποία χορηγούσε ο μονάρχης. Σταδιακά αλλά αποφασιστικά μόνο κατά την τελευταία δεκαετία της εξουσίας του ο Σελασσιέ κατήργησε αυτά τα παραδοσιακά γαιοκτηματικά δικαιώματα αντικαθιστώντας τα με ένα θεσμικό πλαίσιο ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Αυτό, αν και δυσaráεστησε σε κάποιον βαθμό μέλη της παραδοσιακής ανώτερης τάξης, δε σηματοδότησε - ή δεν πρόλαβε να σηματοδοτήσει - ευρύτερες, δομικού τύπου αλλαγές στην αγροτική παραγωγή, καθώς πάλι η ίδια ολιγάριθμη ομάδα εκμεταλλευόταν το

συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της, ενώ και οι τεχνολογικοί νεωτερισμοί είχαν περιορισμένη εξάπλωση (Keller, 1981, σ. 537, Markakis, 1974, σ.4-5).

Το ζήτημα του φορολογικού συστήματος συνδέεται με τη γενικότερη δημοσιονομική και οικονομική πολιτική που επεδίωκε να εφαρμόσει ο Σελασσιέ, δηλαδή τη διεύρυνση της παραγωγικής (αγροτικής) βάσης μέσω της αντικατάστασης των παραδοσιακών μορφών γαιοκτησίας με θεσμούς ιδιωτικής ιδιοκτησίας της γης. Ήλπιζε έτσι ότι θα συστηματοποιούνταν και θα ομογενοποιούνταν το ζήτημα της ιδιοκτησίας γης (το οποίο λόγω της απουσίας συστηματικής απογραφής, γινόταν ακόμα πιο περίπλοκο), θα αυξανόταν η φορολογική βάση και τα έσοδα και θα διευκολυνόταν η ανάπτυξη. Το αγροτικό πρόβλημα, λοιπόν, ήταν ο ρυθμιστής των ευρύτερων διακυβευμάτων. Πάντως οι φορολογικές μεταρρυθμίσεις που επιχείρησε ο Σελασσιέ, οι οποίες για πρώτη φορά επέβαλλαν φόρους που αποδίδονταν απευθείας στο κράτος και όχι μέσω φεουδαρχικού τύπου διαμεσολαβήσεων, ουσιαστικά απέτυχαν, λόγω κυρίως της αντίστασης των γαιοκτημόνων και της διστακτικότητας ή αδυναμίας του αυτοκράτορα να τις φέρει εις πέρας. Η πρώτη περίοδος φορολογικών μεταρρυθμίσεων (1941-1960) πέτυχε να αποδυναμώσει σε έναν βαθμό τους γαιοκτήμονες του Βορρά. Η εξέγερση στις περιοχές των Τιγκράι το 1942 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σ' αυτή τη μεταρρύθμιση. Όμως ενισχύθηκε ιδιαίτερα η θέση των γαιοκτημόνων στις νότιες περιοχές, οι οποίοι ουσιαστικά απέφευγαν τον μεγαλύτερο όγκο των φόρων με το να τους μεταθέτουν στους ενοικιαστές της γης τους, στο φτωχότερο δηλαδή κομμάτι του πληθυσμού. Την ίδια πρακτική ακολούθησε και η εκκλησία στα κτήματά της. Εκτός του ότι ήταν εξόφθαλμα κοινωνικά άδικη, η μεταρρύθμιση απέτυχε να δημιουργήσει μεγαλύτερα κρατικά έσοδα και να ενισχύσει την ανάπτυξη. Μετά το αποτυχημένο εναντίον του πραξικόπημα το 1960, ο Σελασσιέ εξήγγειλε νέο γύρο ευρύτερων μεταρρυθμίσεων, που φαινομενικά θα λειτουργούσαν υπέρ της συντριπτικά μεγάλης μάζας των μικροκαλλιεργητών και των άκληρων. Ο Tareke ισχυρίζεται ότι στόχος δεν ήταν η αναδιανομή της γης, αλλά η αύξηση των εσόδων για την αντιμετώπιση των αναγκών του αυξανόμενου αστικού πληθυσμού και την εξισορρόπηση των κρατικών δαπανών, αφενός, και η ενδυνάμωση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, αφετέρου. Σε κάθε περίπτωση τα μέτρα προέβλεπαν πλήρη κατάργηση των παραδοσιακών προνομίων γαιοκτησίας, εκτός όμως της εκκλησίας, και ένα για πρώτη φορά προοδευτικό φορολογικό σύστημα, το οποίο φορολογούσε επί των εισοδημάτων και όχι επί της έκτασης γης. Το αποτέλεσμα ήταν η ριζική αντίθεση των γαιοκτημόνων στον Νότο αυτή τη φορά, αντίθεση η οποία έφτασε σε άρνηση καταβολής των φόρων, δολοφονίες φοροσυλλεκτών και τοπικές εξεγέρσεις, όπως αυτή στο Gojam το 1968· ενδεικτικό είναι ότι εντέλει η κυβέρνηση αναγκάστηκε να αναστείλει τον φορολογικό νόμο σε αυτή την περιοχή. Η θέση των καλλιεργητών στον Νότο επιδεινώθηκε

ακόμα περισσότερο, καθώς πολλοί λόγω αδυναμίας να πληρώσουν τους φόρους έχαναν τη γη τους. Ιστορικά οι γαιοκτήμονες ταυτίζονταν σε μεγάλο βαθμό με τις μοναρχικές δομές και υποστήριζαν το αυτοκρατορικό σύστημα· παρ' όλα αυτά, σε διάφορες περιόδους δεν έλειψαν και τα αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των γαιοκτημόνων και του αυτοκρατορικού κράτους, κυρίως όσον αφορά τη διανομή του αγροτικού πλεονάσματος. Εννοείται ότι με τα μέτρα του Σελασσιέ η αντιπαλότητα αυτή οξύνθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε δεν εκδηλώθηκε καμιά κίνηση από τους γαιοκτήμονες σε υποστήριξη του αυτοκράτορα και της κυβέρνησής του κατά την εξέγερση του 1974 (η οποία έλαβε χώρα μόνο σε αστικά κέντρα) (Tareke, 1991, σ.80-85).

Ο Σελασσιέ όμως απέτυχε εξίσου, τουλάχιστον την τελευταία περίοδο της βασιλείας του, να ικανοποιήσει την ελίτ της ανερχόμενης μεσαίας τάξης. Ήταν μέλη αυτής της μορφωμένης τάξης των πόλεων, η οποία είχε δημιουργηθεί από τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού της χώρας και στην οποία ήλπιζε ο Σελασσιέ να στηριχθεί, που άρχισαν όχι απλά να εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για το καθεστώς, αλλά και τελικά το ανέτρεψαν. Προπομπός της ανατροπής του 1974, όπως φαίνεται εκ των υστέρων, ήταν το αποτυχημένο πραξικόπημα του 1960. Φαίνεται όμως ότι και ο ίδιος ο Σελασσιέ αντιλήφθηκε τη δυσαρέσκεια της μεσαίας τάξης και ίσως η απόπειρα που έκανε τη δεκαετία του '60 για κατάργηση των παραδοσιακών προνομίων να ήταν ένδειξη της προσπάθειάς του να την εξευμενίσει. Το πραξικόπημα του 1960 είχε χαρακτηριστικά στρατιωτικής συνωμοσίας και ξεκίνησε από την Αυτοκρατορική Φρουρά, μια επίλεκτη στρατιωτική μονάδα, όταν ο αυτοκράτορας έλειπε σε επίσημη επίσκεψη στη Βραζιλία. Άτυποι επικεφαλής του πραξικοπήματος ήταν ο ίδιος ο αρχηγός της Φρουράς και ο αδερφός του, πρώην διοικητής επαρχίας, ενώ είχαν κερδίσει και τη συνεργασία του αρχηγού της Ασφάλειας. Η ένοπλη αυτή στάση φάνηκε αρχικά να πετυχαίνει, και μόνο τρεις μέρες αργότερα επενέβη αποφασιστικά ο στρατός για να την καταπνίξει. Το πολιτικό της πρόγραμμα ήταν μάλλον θολό και όχι καλά επεξεργασμένο, ενώ προσωπικά, ιδιοτελή συμφέροντα καθώς και η δυσαρέσκεια της Αυτοκρατορικής Φρουράς απέναντι στον Σελασσιέ έπαιξαν σημαντικό ρόλο ως κίνητρα συμμετοχής. Όμως δεν έλειψαν φιλολαϊκές ή ακόμα και σοσιαλιστικής έμπνευσης αναφορές εκ μέρους των πρωταγωνιστών της ενάντια στην αυτοκρατορική εξουσία, καθώς και για ανάγκη δημιουργίας λαϊκής κυβέρνησης και εθνικοποίησης της γης. Πιο σημαντικό όμως από τα αίτια ή τις ιδεολογικές αναφορές του πραξικοπήματος ήταν η θετική αποδοχή του από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ήταν ότι τις πρώτες μέρες της απόπειρας και ενώ φαινόταν να έχει ισχυρές πιθανότητες επιτυχίας, φοιτητές από το πανεπιστήμιο της Αντίς Αμπέμπα προέβησαν σε δημόσια στήριξη του, δηλώνοντας ότι η νέα κυβέρνηση θα απάλλαζε τους πολίτες από την καταπίεση του αυτοκρατορικού καθεστώτος (Hess, 1966, σ.506-9).

Οι φοιτητές ήταν από τις κοινωνικές ομάδες που πρωτοστάτησαν σε διαμαρτυρίες κατά την περίοδο μέχρι την πτώση του καθεστώτος. Ο Σελασσιέ είχε κάνει σημαντικές προσπάθειες να δημιουργήσει ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα στην Αιθιοπία. Ενδεικτικό είναι ότι διατηρούσε το αξίωμα του υπουργού Παιδείας για πολλά χρόνια, ενώ αρκετοί φοιτητές πήγαιναν με κρατικές υποτροφίες για σπουδές στο εξωτερικό⁵¹⁶. Η ειρωνεία, θα έλεγε κανείς, της υπόθεσης είναι ότι η πλειοψηφία των φοιτητών αυτών υιοθέτησαν μαρξιστικές απόψεις και από τις τάξεις τους προήλθαν πολλά στελέχη των μετεπαναστατικών μαρξιστικών κομμάτων και εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων. Το OLF στελεχώθηκε σε μεγάλο βαθμό από αυτή την ομάδα και από πολλές απόψεις μπορεί να θεωρηθεί ως ένα από τα οργανωτικά και ιδεολογικά κληροδοτήματα του φοιτητικού κινήματος. Ο Clapham (1988, σ.33) ισχυρίζεται ότι οι φοιτητές μπορεί να διαδύλωναν με συνθήματα όπως «γη στους καλλιεργητές», όμως είχαν περιορισμένη αντίληψη των συνθηκών της υπαίθρου και κυρίως εξέφραζαν μια τάση αντίθεσης και δυσaréσκειας προς το καθεστώς παρά συγκεκριμένα αιτήματα (1988, σ.33). Φοιτητές και πρώην φοιτητές ήταν δραστήριοι όχι μόνον εντός του χώρου τους, αλλά έδειχναν σημάδια ευρύτερης πολιτικής ενεργοποίησης, όταν για παράδειγμα βοηθούσαν στην οργάνωση και ιδεολογική συγκρότηση του νεότευκτου εργατικού κινήματος (Hess, 1966, σ.484). Τέτοιες διεργασίες σηματοδοτούσαν και την ενίσχυση διαφόρων μαρξιστικών ρευμάτων εντός του φοιτητικού κινήματος. Η κλιμάκωση των διαμαρτυριών των φοιτητών προκάλεσαν εντέλει τη βίαιη καταστολή τους, όταν ο στρατός επενέβη στην πανεπιστημιούπολη της Αντίς Αμπέμπα τον Δεκέμβριο του 1969 (Γεωργούλης και Χουλιάρας, 1995, σ.24-5). Ο Keller διακρίνει ένα ευρύτερο κλίμα σύγκρουσης ιδεών μετά το 1965 μεταξύ των «φεουδαρχικών» αξιών των παραδοσιακών τάξεων και των αξιών των νέων τάξεων, τις οποίες αντιλαμβάνεται ως αστικοδημοκρατικές (κάτι με το οποίο μάλλον θα διαφωνούσε ο Clapham) (Keller, 1981, σ.541).

Μια δεύτερη κοινωνική/επαγγελματική ομάδα που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις ήταν οι αξιωματικοί του στρατού. Κάποια από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, που εξηγούν την αντικαθεστωτική ιδεολογία που εδραιώθηκε εντέλει στις τάξεις τους, ιδιαίτερα στις χαμηλότερες βαθμίδες ήταν: α) Το γεγονός ότι, με εξαίρεση τους ανώτερους ιεραρχικά, δεν προέρχονταν μόνο από την παραδοσιακή αριστοκρατία αλλά και από άλλες τάξεις. β) Λόγω του ότι ο αιθιοπικός στρατός επάνδρωνε κάποιες βαθμίδες αξιωματικών με κληρωτούς, υπήρχαν στον στρατό πολλοί απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που είχαν, ουσιαστικά, υποχρεωθεί να υπηρετήσουν. Η εκπαίδευση που έλαβαν στον στρατό ήταν ισοδύναμη της πανεπιστημιακής,

⁵¹⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Σελασσιέ συναντιόνταν με τους φοιτητές κατά την αναχώρηση και άφιξή τους από τις σπουδές τους (Clapham, 1988, σ.33).

ενώ πολλοί από αυτούς είχαν εκπαιδευτεί και από αμερικάνους ειδικούς, τόσο στην Αιθιοπία όσο και στις ΗΠΑ. Ταυτόχρονα, είχε δημιουργηθεί μια δυσaráσκεια προς το αυτοκρατορικό κράτος που τους έστελνε να υπηρετήσουν σε απομακρυσμένες περιοχές. γ) Πολύ πιο ουσιαστικός παράγοντας ήταν οι «κοινωνικοί και διαπροσωπικοί δεσμοί»⁵¹⁷ με τους φοιτητές» (Clapham, 1988, σ.34). Το 1966 ο Hess έγραφε ότι «οι αξιωματικοί του στρατού έχουν οικογενειακούς δεσμούς, τοπικές γνωριμίες και κοινές σχολικές εμπειρίες με την αστική διάνοηση» (σ.502). Δεσμοί αυτού του τύπου, όπως αναφέρει και ο Tarrow, διευκολύνουν και προωθούν την ανάπτυξη αισθημάτων και σχέσεων *αλληλεγγύης*, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό κάθε κινήματος και οργανωμένης συλλογικής δράσης (Tarrow, 1994, σ.138). Μια άλλη ευκαιρία σύσφιγξης των σχέσεων και πύκνωσης των δεσμών με τους φοιτητές ήταν ο ίδιος ο χώρος του πανεπιστημίου, όπου αξιωματικοί παρακολουθούσαν απογευματινά μαθήματα, πολλά από αυτά σε αντικείμενα όπως τα οικονομικά, όπου οι συζητήσεις παρήγαγαν ιδεολογική ζύμωση. Έτσι λοιπόν αυτός ο τομέας της κοινωνικής σφαίρας, δηλαδή η συνάντηση των φοιτητών και των αξιωματικών, αποτελεί το πεδίο όπου πρέπει να εστιάσει κανείς, αν θέλει να εξηγήσει τις μετέπειτα εξελίξεις. Οι δεσμοί, οι διαδράσεις μεταξύ των δύο ομάδων αποτελούν το σημαντικότερο μέρος των *προϋπαρχόντων δικτύων* που αναζητούμε στην περίπτωση της κινητοποίησης των Ορόμο και της συγκρότησης του OLF. Άρα, στις απραπάνω διεργασίες των τελευταίων ετών της εξουσίας του Σελασιέ μπορεί κανείς να διακρίνει στοιχεία μιας σειράς μηχανισμών, όπως της «κοινωνικής ιδιοποίησης», της «γεφύρωσης πλαισίων» και της «μεσιτείας»· στις διεργασίες αυτές κεντρικοί δρώντες ήταν οι φοιτητές και το φοιτητικό κίνημα, οι οποίοι ανέλαβαν τον κρίσιμο ρόλο του διαμεσολαβητή ή «μεσίτη».

Τα γεγονότα του 1974 οδήγησαν στην εγκαθίδρυση ενός στρατιωτικού καθεστώτος, αν και κατά τον Clapham δεν αποτελούσε μια τυπική μορφή πραξικοπήματος, όπως ίσως αυτό του 1960, αλλά ήταν μια σειρά από απεργίες και διαδηλώσεις, στις οποίες σταδιακά συμμετείχαν διάφορες κοινωνικές ομάδες, και όπου φυσικά η ανάμειξη διαφόρων ομάδων στρατιωτικών - με τελικό κυρίαρχο το Derg- αποδείχτηκε καθοριστική. Ουσιαστικά ο Clapham (1988, σ.38-40) περιγράφει ένα καθεστώς αβεβαιότητας κατά τη διάρκεια της πολύμηνης αναταραχής, ως προς τις επιλογές των κύριων δρώντων και την τελική έκβαση. Το Derg (που σημαίνει «επιτροπή» στην αμχαρική γλώσσα), «μια ομάδα στρατιωτικών, αστυνομικών και ανδρών της πολιτοφυλακής», παρενέβη συλλαμβάνοντας τον Σελασιέ και ανώτερους αξιωματούχους του καθεστώτος στις 12 Σεπτεμβρίου 1974. Η εδραίωσή του, όμως, άρχισε να φαντάζει βέβαιη έναν

⁵¹⁷ Σύμφωνα με τον Tilly οι κοινωνικοί δεσμοί ορίζονται ως «μια διαρκής σειρά από κοινωνικές συναλλαγές, στις οποίες οι συμμετέχοντες προσδίδουν κοινές αντιλήψεις, μνήμες, προσδοκίες, κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις» (1995).

χρόνο αργότερα, με την εκτέλεση του Σελασσιέ και, λίγο αργότερα, και άλλων υψηλά ιστάμενων αξιωματούχων του καθεστώτος του (Γεωργούλης και Χουλιάρης, 1995, σ.25)· το καθεστώς του Derg, πάντως, επικράτησε οριστικά επί διαφόρων ανταγωνιστικών μαρξιστικών-λενινιστικών οργανώσεων, που είχαν αναδυθεί, μόνο το 1977-8. Πάντως, αν και δεν υπήρχε οργανωμένο πολιτικό πρόγραμμα για την επόμενη μέρα, μπορεί κανείς εκ των υστέρων να συσχετίσει τον χαρακτήρα και την (μαρξιστική) ιδεολογία του νέου καθεστώτος με τις προεπαναστατικές διεργασίες στον χώρο των φοιτητών και των αξιωματικών, και να θεωρήσει ότι αυτές τους «κατηύθυναν» προς συγκεκριμένες και όχι άλλες επιλογές, όχι με την έννοια ενός σχεδίου αλλά μέσω του αξιακού και πολιτικού πλαισίου που είχαν οι ίδιοι οι παράγοντες διαμορφώσει.

Η αβεβαιότητα που χαρακτήρισε την όλη διαδικασία, τουλάχιστον μέχρι την επίσημη εκθρόνιση του Σελασσιέ τον Σεπτέμβρη του 1974, επιβεβαιώνει την εκτίμηση των McAdam, Tarrow και Tilly ότι οι «κύκλοι της κινητοποίησης» και οι επαναστάσεις μπορούν να θεωρηθούν ως μέρος του ίδιου continuum, ανήκουν δηλαδή στην ίδια κατηγορία, αυτήν της συγκρουσιακής πολιτικής. Η διαφορά τους έγκειται στο «κατά πόσο απειλούν τις υπάρχουσες δομές εξουσίας» (McAdam et al, 1996). Η «επανάσταση» του 1974 μπορεί να θεωρηθεί με όρους του DOC ως ένα κατεξοχήν «συγκρουσιακό επεισόδιο». Η διαδικασία κινητοποίησης, που στην πορεία της απέκτησε χαρακτηριστικά επανάστασης, ξεκίνησε από μια ανταρσία *στρατιωτών και υπαξιωματικών* στην επαρχία Sidamo, οι οποίοι διαμαρτύρονταν για τις συνθήκες διαβίωσης. Οι εξεγερθέντες συνέλαβαν τους ανώτερους αξιωματικούς, που πήγαν να ερευνήσουν την κατάσταση, και έτσι η ανταρσία απέκτησε πολιτική βαρύτητα, η οποία παγιωποιήθηκε με τις πρώτες απεργίες και διαδηλώσεις *φοιτητών και δασκάλων* στην πρωτεύουσα για μια σειρά από δικά τους αιτήματα. Ακολούθησαν περισσότερες επαγγελματικές ομάδες, ενώ σημειώθηκαν και άλλες ανταρσίες, κάποιες από τις οποίες ενθαρρύνθηκαν από μέλη της αριστοκρατίας, που ήθελαν να επιτύχουν την αντικατάσταση του τότε πρωθυπουργού. Το φαινόμενο της *διάσπασης των ελίτ* είναι, όπως έχουμε πει, μια από τις ενδείξεις για την *αλλαγή στη δομή των πολιτικών ευκαιριών*, η οποία με τη σειρά της σηματοδοτεί το άνοιγμα ενός νέου κύκλου κινητοποίησης. Παρατηρούμε ότι ο κύκλος κινητοποίησης στην Αιθιοπία ξεκίνησε σαν ένα συνονθύλευμα από επιμέρους και ασύνδετες διεκδικήσεις ενός ευρέος φάσματος πολιτικών δρώντων. Οι «πρωτοπόροι» διεκδικητές (*early risers*), όπως έχουμε πει, προετοιμάζουν το έδαφος για τους υπόλοιπους, καθώς δοκιμάζουν τα όρια της κρατικής αντίδρασης. Όταν αυτή δεν είναι ιδιαίτερα έντονη και αποφασιστική, τότε προκαλείται *διάχυση των ευκαιριών* και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ριζικές αλλαγές στις επιδιώξεις των πολιτικών παραγόντων, καθώς και στη δομή των κοινωνικών συμμαχιών και σχέσεων εξουσίας (Tarrow, 1994, σ.154-6). Αν και η

κοινωνική αλλαγή δεν συμβαίνει πάντα όταν παρατηρείται συλλογική κινητοποίηση, μάλιστα θα έλεγε κανείς ότι επέρχεται σπάνια, αυτή πραγματοποιήθηκε στην περίπτωση της Αιθιοπίας. Τα μέτρα φιλελευθεροποίησης που πρότεινε η νέα αυτοκρατορική κυβέρνηση σηματοδότησαν περισσότερο την αδυναμία της να αντιμετωπίσει τη διαμορφωνόμενη νέα κατάσταση και πυροδότησαν τη γενίκευση των διεκδικήσεων ακόμα και μεταξύ των μουσουλμανικών πληθυσμών του Νότου (κυρίως), οι οποίοι ανήκαν στα πλέον δυσπραγούντα και αποκλεισμένα (από οικονομική και πολιτισμική άποψη) στρώματα. Η μετάβαση προς μια επαναστατική πλέον κατάσταση σηματοδοτήθηκε από τη γενικότερη κινητοποίηση αλλά και αβεβαιότητα όλων των πολιτικών παραγόντων, από τον «κατακερματισμό της κρατικής εξουσίας» και εντέλει από τη «ριζική αλλαγή των σχέσεων εξουσίας (όπου οι διεκδικητές γίνονται κυρίαρχοι της εξουσίας)», και την αλλαγή καθεστώτος (McAdam *et al*, 1996). Η επαναστατικοποίηση και πολιτικοποίηση του κύκλου κινητοποίησης, που ταυτόχρονα έδωσε και ένα πιο ευκρινές ιδεολογικό στίγμα στις διεκδικήσεις, προήλθε από τις τάξεις του στρατού, και ιδιαίτερα της αεροπορίας, οι οποίες προώθησαν ως στόχο «την κατάλυση της μοναρχίας και την ίδρυση ριζοσπαστικού ή και επαναστατικού καθεστώτος» (Clapham, 1988, σ. 39). Η συγκρότηση του Derg, το οποίο αποτέλεσε συνέχεια προηγούμενων συντονιστικών επιτροπών μεταξύ των στρατιωτικών, ήταν αποφασιστικής σημασίας για την επαναστατική αλλαγή, καθώς προσέφερε μια αρκετά ισχυρή - και απαραίτητη σε αυτές τις περιπτώσεις- οργανωτική βάση.

Η επανάσταση του 1974 ήταν, όπως προαναφέραμε, αποτέλεσμα της κινητοποίησης ομάδων που ζούσαν στα αστικά κέντρα πρωτίστως. Μεταξύ αυτών των στρωμάτων ενεργοποιήθηκε ο μηχανισμός της μεσιτείας - αλλά και ο συναφής της «διαμόρφωσης διαταξικού συνασπισμού» που αναφέρεται στο *DOC* (McAdam, 2001, σ.276) - καθώς συγκροτήθηκε ένας συνασπισμός φοιτητών, στρατιωτών και αξιωματικών, δασκάλων και άλλων επαγγελματικών ομάδων, με την υποστήριξη και ενός μέρους της παραδοσιακής ελίτ. Τέτοιες, φαινομενικά ετερόκλητες, συμμαχίες είδαμε ότι αποτελούν γνώρισμα επιτυχημένων επαναστάσεων και άλλων, μεγάλης κλίμακας, συγκρουσιακών επεισοδίων. Ριζοσπαστικά στοιχεία του στρατού και της μορφωμένης ελίτ κατάφεραν να υπερισχύσουν και να αποτυπώσουν την ιδεολογική και πολιτική τους επιλογή, η οποία θα πρέπει να θεωρηθεί αντιπροσωπευτική μόνον ενός μικρού μέρους του πληθυσμού. Ενδεικτικά, το σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών στο πανεπιστήμιο το 1974 δεν ξεπερνούσε τις 6.500, σύμφωνα με στοιχεία της UNESCO, ήτοι περίπου 20 ανά 100.000 κατοίκους⁵¹⁸. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι ο μεγάλος αριθμός των φτωχών καλλιεργητών που ζούσαν στην ύπαιθρο δεν ήταν

⁵¹⁸ Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από αναζήτηση στη βάση στατιστικών δεδομένων της UNESCO (βλέπε http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx?IF_ActivePath=P,55&IF_Language=eng).

δυσανεστημένος με το αυτοκρατορικό καθεστώς. Η δυσανεσκεια αυτή δεν εκδηλωνόταν μόνο με ταξικούς όρους, π.χ. μέσω των αγροτικών εξεγέρσεων, αλλά ολοένα και περισσότερο και με πολιτισμικούς και εθνοτικούς. Ο Clapham αναφέρει ως άξονες, γύρω από τους οποίους κινήθηκε η λαϊκή δυσανεσκεια, τα διακυβεύματα της κεντρικής πολιτικής εξουσίας και της οικονομικής πρωτοκαθεδρίας, αλλά κυρίως αυτά της «εθνικής ενότητας και της εθνοτικής ταυτότητας» (1988, σ.39). Ο Σελασιέ ακολούθησε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, και ιδιαίτερα μετά το 1950, μια αφομοιωτική και ομογενοποιητική πολιτική, η οποία βεβαίως συμπορευόταν με τον στόχο του συγκεντρωτικού κράτους. Μια από τις βασικές πολιτικές αφομοίωσης ήταν αυτή της ενίσχυσης και πριμοδότησης της αμχαρικής ως κυρίαρχης γλώσσας στην εκπαίδευση και τη δημόσια ζωή. Ο Σελασιέ, είτε λόγω λανθασμένης εκτίμησης και άγνοιας είτε λόγω συνειδητής απόφασης, υποτίμησε και δεν αναγνώρισε έμπρακτα τον υψηλό βαθμό εθνοπολιτισμικής ετερότητας που χαρακτήριζε τη χώρα. Χαρακτηριστική ίσως είναι η στάση του απέναντι στην Ερυθραία, η οποία ενσωματώθηκε στην Αιθιοπία με τη σύμφωνη γνώμη του ΟΗΕ και την αμέριστη συμπαράσταση των ΗΠΑ. Ενώ αρχικά προβλεπόταν ομοσπονδιακό καθεστώς για την περιοχή, σχετικά γρήγορα αυτό καταλύθηκε με την επιβολή άμεσου ελέγχου από την Αντίς Αμπέμπα, ενώ και τα αμχαρικά προωθήθηκαν εις βάρος των τοπικών γλωσσών (*τιγκράι και αραβικής*). Έτσι, ενώ αρχικά ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού υποστήριζε την ενσωμάτωση στην Αιθιοπία, η συμπεριφορά του κράτους ουσιαστικά ενέτεινε τη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας στην Ερυθραία και τροφοδότησε τα αποσχιστικά αισθήματα (Abbay, 2004, σ.595-601). Τη δεκαετία του '60, λοιπόν, αρχίζουν να μορφοποιούνται τα εθνικά αισθήματα διαφόρων πληθυσμών, μεταξύ των οποίων και των Ορόμο, διαδικασία η οποία οδήγησε στα αποσχιστικά και εθνικιστικά κινήματα των μέσων της δεκαετίας του '70, στα πλαίσια της εκτεταμένης και ευρείας κινητοποίησης που πυροδότησε η επανάσταση.

Αγροτικό ζήτημα: παραγωγικές σχέσεις και κοινωνικοοικονομική τάξη

Η κατανόηση των συγκεκριμένων κοινωνικών δομών και του χαρακτήρα της κρατικής διαμόρφωσης στην Αιθιοπία μέχρι το 1974 θα ήταν ελλιπής, εάν δεν αναφερόμαστε, έστω επιφανειακά και περιγραφικά, στο αγροτικό ζήτημα. Με δεδομένο ότι μέχρι και σήμερα το 85%

περίπου του πληθυσμού διαμένει στην ύπαιθρο και απασχολείται στον αγροτικό τομέα⁵¹⁹, η εξέταση του αγροτικού ζητήματος ουσιαστικά αποτελεί και παρουσίαση της ίδιας της αιθιοπικής κοινωνίας. Βεβαίως αυτή δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι βασιζόταν σε ένα και μοναδικό μοντέλο παραγωγικών σχέσεων, καθότι, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, η χώρα χαρακτηριζόταν μέχρι την επανάσταση - με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και κοινωνικούς κώδικες να συνεχίζουν να υφίστανται ως σήμερα - από τη διαιρετική τομή Βορράς-Νότος. Κοινό χαρακτηριστικό σε όλη τη χώρα αποτελούσε βέβαια το είδος της αγροτικής παραγωγής, το οποίο, όπως και σε πολλές άλλες περιοχές της Αφρικής (αλλά και στην περίπτωση των γηγενών της Δ. Παπούα, όπως είδαμε), είναι η *καλλιέργεια αυτοκατανάλωσης (subsistence agriculture)*. Ως «Βορρά» εννοούμε τις ιστορικές περιοχές των αιθιοπικών υψιπέδων, που κατοικούνταν κυρίως από τους αβησσυνιακούς πληθυσμούς Αμχάρα και Τιγκράι (αλλά και από σημαντικό αριθμό Ορόμο). Ως «Νότος» θεωρούνται οι νότιες και νοτιοανατολικές περιοχές της χώρας, οι οποίες, με αποκορύφωμα την περίοδο Μενελίκ, κατακτήθηκαν και ενσωματώθηκαν στο αιθιοπικό κράτος. Πρόκειται λοιπόν για κοινωνικογεωγραφικούς και πολιτισμικούς προσδιορισμούς, καθώς Βορράς και Νότος αντιπροσώπευαν διαφορετικά κοινωνικά συστήματα και διαφορετικές σχέσεις εξουσίας μεταξύ διακριτών εθνοτικών ομάδων. Αυτές οι διαφορές απαλείφονταν με μάλλον αργούς ρυθμούς, και τα συγκεντρωτικά μέτρα του Σελασιέ, που προαναφέραμε, εφαρμόστηκαν μόλις στα μέσα της δεκαετίας του '60.

Μπορεί η κοινωνικοοικονομική τάξη της Αιθιοπίας να καταταχθεί σε μια συγκεκριμένη κατηγορία; Δεομένης της αδύναμης καπιταλιστικής και πολιτειακής ανάπτυξης, η ερώτηση αυτή περιορίζεται στο αν η Αιθιοπία αποτελούσε ένα φεουδαρχικό σύστημα ή όχι. Και σε αυτό το ζήτημα, όπως και σε αυτά σχετικά με την αιθιοπική ιδιαιτερότητα ή το αν αποτελούσε αποικιοκρατικό καθεστώς, η απάντηση της βιβλιογραφίας δεν είναι ξεκάθαρη ή ενιαία. Από τη μια φαίνεται πέραν αμφισβήτησης ότι κάποιες κοινωνικές διευθετήσεις μπορούν να χαρακτηριστούν μόνον ως φεουδαρχικές, από την άλλη όμως συνολικά η αιθιοπική κοινωνία παρουσίαζε αποκλίσεις από το τυπικό μοντέλο της φεουδαρχίας. Ο Clapham (1988, σ.22) αναφέρει ότι η ύπαρξη μιας ιεραρχικής οργάνωσης των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων, η οποία εντέλει βασιζόταν στον «έλεγχο της καλλιεργήσιμης γης και της αγροτικής εργασίας» - εννοείται από μια ολιγάριθμη αριστοκρατική αυτοκρατορική τάξη - παραπέμπει σαφώς σε φεουδαρχικές δομές. Από την άλλη όμως, η οικονομική δύναμη δε νομιμοποιούνταν μέσω της κληρονομικότητας των προνομίων ή των τίτλων. Όπως προαναφέραμε, ήταν η πρόσβαση στην

⁵¹⁹ Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με την κατανομή του εργατικού δυναμικού αφορούν το 2009 και δείχνουν ότι το 85% ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία (ιστοσελίδα CIA World Factbook, 2011). Επίσης στην προαναφερόμενη διαδικτυακή βάση δεδομένων της UNESCO αναφέρεται ότι το 84% του πληθυσμού είναι «αγροτικός» (στοιχεία 2005).

κρατική αρχή και η απόκτηση πολιτικού αξιώματος το κλειδί για τη διεκδίκηση αυτοκρατορικών τίτλων και γαιοκτηματικών προνομίων. Η πρόσβαση στην άρχουσα κοινωνική ομάδα ήταν θεωρητικώς ανοιχτή στον οποιονδήποτε, δε δημιουργήθηκε δηλαδή μια «κάστα» που διαιώνιζε τον εξουσιαστικό ρόλο της μέσω ενός συμπαγούς πλέγματος τίτλων, προνομίων και θεσμών. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν τίτλοι, προνόμια, κοινωνικές συμβάσεις και διευθετήσεις που ευνοούσαν μια άρχουσα τάξη, αλλά ότι η πρόσβαση σε αυτά δεν ήταν *a priori* αδύνατη και η διατήρηση και αναπαραγωγή τους (από τα ίδια πρόσωπα και οικογένειες) ήταν σχετικά επισφαλής. Κατά τον Clapham, λοιπόν, τα προνόμια που σχετίζονταν με τη γη απέρρεαν από «περίπλοκους συνδυασμούς κληρονομιάς, πολιτικού αξιώματος και προσωπικής διεκδίκησης» (1988, σ.22).

Ο Tareke διατυπώνει μια κάπως διαφορετική ανάγνωση του κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Αν και συμφωνεί ότι η Αιθιοπία δεν χαρακτηρίστηκε από την ύπαρξη μιας «πολεμικής άρχουσας τάξης και κληρονομικών φέουδων», παρ' όλα αυτά τείνει να υποδεικνύει τον φεουδαρχικό χαρακτήρα του συστήματος λόγω της ύπαρξης μιας σχέσης παραγωγής, όπου η έγγεια αριστοκρατία «οικειοποιούνταν το σύνολο ή ένα μέρος του αγροτικού πλεονάσματος», που παρήγαγε η συντριπτική πλειοψηφία των αγροτών (Tareke, 1991, σ.58). Η συγκεκριμένη παραγωγική διεύθυνση, καθώς και ο εκμεταλλευτικός και εξαναγκαστικός χαρακτήρας της, κατατείνουν κατά τον Tareke στη φεουδαρχική ιδιοσυστασία του αιθιοπικού συστήματος. Όμως, αν και χρησιμοποιεί σε όλο το βιβλίο του τον όρο «φεουδαρχικός», για να περιγράψει το οικονομικό σύστημα, σε αρκετές περιπτώσεις σημειώνει ορισμένες «ανωμαλίες» που δυσχεραίνουν, θα παρατηρούσε κανείς, την απροβλημάτιστη κατάταξή του ως μιας τυπικής φεουδαρχίας. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι το μοντέλο όπου οι «πλούσιοι γαιοκτήμονες είχαν υπό τον *άμεσο* έλεγχό τους έναν τεράστιο και άκληρο πληθυσμό[....]αποτελούσε σπάνιο φαινόμενο στην Αιθιοπία», σε αντίθεση με τα ευρωπαϊκά, λατινοαμερικάνικα και ασιατικά φεουδαρχικά συστήματα (1991, σ.58, έμφαση δική μου). Επιπροσθέτως, υπογραμμίζει ότι η άρχουσα τάξη κατάφερνε μεν να οικειοποιείται μέρος του πλεονάσματος που παραγόταν σε μια έκταση γης, όμως πολύ σπάνια αυτή η γη ήταν υπό την ιδιοκτησία της· το παραδοσιακό αιθιοπικό σύστημα, αυτό δηλαδή του Βορρά και πολύ λιγότερο του Νότου, χαρακτηριζόταν από την επικράτηση της μικρής ιδιοκτησίας. Αυτή η σημαντική ιδιομορφία επέτρεψε βέβαια τη συγκρότηση μιας ισχυρής αριστοκρατίας, η οποία είχε συμφέρον από τη διαιώνιση μιας *κατηγορικής ανισότητας* όσον αφορά την αγροτική παραγωγή, που την πετύχαινε μέσω πρακτικών που παραπέμπουν στους μηχανισμούς της «εκμετάλλευσης» και της «απόκρυψης

των ευκαιριών»⁵²⁰ (Tilly, 2003, σ.10). η αριστοκρατία όμως αυτή δεν εξελίχθηκε σε μια φεουδαρχική τάξη ανεξάρτητη από τον μονάρχη (Tareke, 1991, σ.58, 66).

Άλλος ένας βασικός λόγος που δυσκολεύει την κατάταξη της Αιθιοπίας ως φεουδαρχίας είναι και τα διαφορετικά συστήματα κατοχής της γης που επικράτησαν σε Βορρά και Νότο. Ακόμα και αυτή η διάκριση σε Βορρά/Νότο, αν και χρήσιμη για αναλυτικούς σκοπούς, είναι σχηματική, καθώς σε καμιά περίπτωση δε θα πρέπει να νοηθούν ως συμπαγείς και εσωτερικά ομοιογενείς κατηγορίες. Ο Mehary αναφέρει ότι σε ορισμένες περιοχές της χώρας συνυπήρχαν πάνω από 100 διαφορετικοί τύποι κατοχής της γης· παρ' όλα αυτά μπορεί να γίνει μια κατηγοριοποίηση σε τέσσερις βασικούς τύπους κατοχής της γης, δηλαδή 1) οικογενειακή (*kinship*) γη, 2) κοινοτική (*village*) γη, 3) ιδιωτική γη, 4) εκκλησιαστική και κυβερνητική γη (Mehary, 1986, σ.135).

Αγροτικές σχέσεις στον Βορρά

Οι βόρειες περιοχές, που κατοικούνταν κυρίως από τους Αμχάρα και τους Τιγκράι, ανήκουν κυρίως στην πρώτη αλλά και στη δεύτερη κατηγορία, δηλαδή η καλλιέργεια γης οργανωνόταν με βάση τους οικογενειακούς/συγγενικούς και κοινοτικούς δεσμούς. Οι παραγωγικές σχέσεις διαρθρώνονταν με βάση δύο βασικά προνόμια ή δικαιώματα. Το πρώτο αποκαλούνταν *rist*, το οποίο ήταν ουσιαστικά ένα κληρονομικού τύπου δικαίωμα στη χρήση (καλλιέργεια) και την επικαρπία γης. Η συλλογική κατοχύρωση μιας έκτασης γης από τα μέλη μιας φατρίας ή μιας κοινότητας βασιζόταν στην καταγωγή τους από τον ιδρυτή της. Όποιος λοιπόν μπορούσε να εδραιώσει γενεαλογικά την καταγωγή του (είτε μέσω του πατέρα είτε μέσω της μητέρας του) σε μια κοινότητα και τον ιδρυτή της, δικαιούνταν πρόσβαση σε καλλιεργήσιμη γη. Το δικαίωμα αυτό και πρακτικά συνέβαλε στη σχεδόν ολοκληρωτική απουσία άκληρων γεωργών, κάτι που δε συνέβη στον Νότο. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η καλλιέργεια υπό καθεστώς *rist* δε συνεπαγόταν και ιδιοκτησία της γης από τους αγρότες· η κατάσταση μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιόμορφη, τουλάχιστον με βάση κριτήρια του θεσμού της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, καθώς το *rist* ήταν μεν ουσιαστικά αναφαίρετο, εφόσον είχε εδραιωθεί, ο δικαιούχος μπορούσε να νοικιάσει το χωράφι του σε τρίτο πρόσωπο, όμως δεν μπορούσε ούτε να το υποθηκεύσει ούτε πολύ περισσότερο να το πουλήσει (Keller, 1981, σ.535, Tareke, 1991, σ.64). Όπως σημειώνει ο Tareke, το μοντέλο αυτό ενείχε σαφώς μια διάσταση δικαιοσύνης,

⁵²⁰ Ο Tilly ορίζει αυτόν τον μηχανισμό ως την κατάσταση όπου «μέλη ενός κατηγορικά οριοθετημένου δικτύου αποκτούν πρόσβαση σε έναν πόρο ο οποίος είναι πολύτιμος, ανανεώσιμος, υποκείμενος σε μονοπωλιακή χρήση, υποστηρικτικός δικτυακών δραστηριοτήτων και ενισχυμένος από το *modus operandi* του δικτύου» (2003, σ.10).

ωστόσο δεν προωθούσε την ισότητα μεταξύ των αγροτών. Η έκταση την οποία κάθε αγρότης ή οικογένεια καλλιεργούσε διέφερε σημαντικά από περίπτωση σε περίπτωση. Ακόμη, το γεγονός ότι η πρόσβαση στη γη δικαιολογούνταν με βάση κριτήρια καταγωγής και συγγένειας σήμαινε ότι ένας αγρότης μπορούσε να διεκδικήσει κομμάτια γης σε διάφορες περιοχές ή κοινότητες. Αυτό προκάλεσε κατακερματισμό της καλλιεργήσιμης γης και σταδιακά επέφερε και αισθήματα ανασφάλειας και αβεβαιότητας στους καλλιεργητές. Τα προβλήματα αυτά δυσχέραιναν κάθε απόπειρα για ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής, ενώ και σε συνδυασμό με την υπερεντατική καλλιέργεια, και από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα την αύξηση του πληθυσμού και την περιοδική ξηρασία, προκάλεσαν σημαντικές δυσκολίες στην επιβίωση πολλών αγροτικών νοικοκυριών (Getu, 1987, σ.163, Mehary, 1986, σ.163).

Μια από τις «λειτουργίες» του *rist* ήταν ότι μέσω του ουσιαστικά καθολικού και αναφαίρετου χαρακτήρα του αποτέλεσε κάτι σαν ελάχιστη εξασφάλιση των αγροτών από τις υποχρεώσεις και καταναγκασμούς που προέκυπταν από το δεύτερο προνόμιο κατοχής γης, το *gult*. Το προνόμιο αυτό είχε πολύ λιγότερους «δικαιούχους» και διευκόλυνε τη δημιουργία σχέσεων εξάρτησης και εκμετάλλευσης, που προσομοίαζαν με αυτές των τυπικών φεουδαρχικών κοινωνιών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτό όντως συνέβη, όπως θα δούμε παρακάτω. Το *gult* αποτελούσε την οικονομική διευθέτηση στην οποία βασιζόταν η απόσπαση και ιδιοποίηση του αγροτικού πλεονάσματος από την άρχουσα τάξη και τον αυτοκράτορα. Το *gult* λοιπόν αποδιδόταν από το αυτοκρατορικό κράτος συνήθως σε μέλη της τοπικής αριστοκρατίας. Με βάση αυτό οι προνομιούχοι αποκτούσαν δικαιοδοτική εξουσία επί μιας συγκεκριμένης έκτασης γης και των αγροτών που κατοικούσαν εκεί. Το κύριο όφελος που αποκόμιζαν ήταν η απόσπαση φόρων (*tributes*) από τους αγρότες, υπό τη μορφή πληρωμής, αγαθών αλλά και καταναγκαστικής εργασίας· υποχρέωση των αρχόντων ήταν να διατηρούν την τάξη και ασφάλεια στην περιοχή της δικαιοδοσίας τους και να προωθούν ένα μέρος των αποσπώμενων εσόδων στον αυτοκράτορα (Tolo, 1998, σ.73). Σε αυτό το σημείο απαραίτητες είναι μερικές επισημάνσεις: Κατ' αρχάς, σε πολλές περιπτώσεις τα προνόμια *rist* και *gult* συνυπήρχαν στην ίδια έκταση γης, με άλλα λόγια ένας αγρότης μπορεί να καλλιεργούσε το κτήμα που δικαιούνταν με βάση το *rist*, αλλά ήταν υποχρεωμένος να πληρώνει φόρους με βάση το *gult*. Είναι λοιπόν σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι το *gult* δε συνεπαγόταν ιδιοκτησία μιας συγκεκριμένης έκτασης από τους αριστοκράτες αλλά αποκλειστικά το δικαίωμα απόσπασης φόρων. Δεύτερον, το *gult*, αν και συνήθως χορηγούνταν εφ' όρου ζωής στους δικαιούχους, μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις μπορούσε να κληροδοτηθεί στους απογόνους τους, οπότε και αποκαλούνταν *riste gult* (Mehary, 1986, σ.144-5). Θεωρητικά τουλάχιστον, το γεγονός αυτό εμπόδιζε τη δημιουργία και αναπαραγωγή μιας κλειστής έγγειας αριστοκρατικής τάξης. Σε κάθε

περίπτωση, πάντως, ισχύει η διαπίστωση του Tareke ότι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της κοινωνικοοικονομικής τάξης στις αβησσυνιακές περιοχές ήταν «η συλλογή φόρων, και όχι η παρουσία γαιοκτησίας (*landlordism*)» (1991, σ.64)

Αγροτικές και κοινωνικές διευθετήσεις στον Νότο

Οι αγροτικές σχέσεις στον Νότο απέκτησαν μια ιδιαίτερη μορφολογία και ένα διαφορετικό περιεχόμενο από αυτές στον Βορρά. Διαμορφώθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν δηλαδή ολοκληρώθηκε η κατάκτηση των περιοχών αυτών από τον αυτοκράτορα Μενελίκ. Το «γεγονός της κατάκτησης» πιθανότατα δε σήμανε και τη δημιουργία μιας αποικιακής κοινωνίας, όπως είδαμε παραπάνω ότι υποστηρίζει ο Keller· παρ' όλα αυτά οι Αβησσύνιοι ακολούθησαν ιδεοληψίες και νοοτροπίες, όπως ο πατερναλισμός και η αίσθηση ανωτερότητας, που προσομοιάζαν μ' αυτές των ευρωπαίων αποικιοκρατών (Tareke, 1991, σ.71). Αυτό που είναι πιο ουσιαστικό είναι ότι οι Αβησσύνιοι είχαν πέρα από κάθε αμφιβολία το *status* κυρίαρχων, ενώ η γη και οι άνθρωποι των κατακτημένων περιοχών αντιμετωπίστηκαν στον έναν ή άλλο βαθμό με εκμεταλλευτική διάθεση. Το γεγονός της κατάκτησης αυτό καθεαυτό δημιούργησε τις *προϋποθέσεις* για τη δημιουργία ενός συστήματος δομικής ανισότητας, όπου τάξη και εθνοπολιτισμική ομάδα συνέπιπταν: οι Αβησσύνιοι στη θέση των πολιτικά και οικονομικά κυρίαρχων, ενώ οι διάφοροι κατακτημένοι πληθυσμοί - μεταξύ των οποίων και οι Ορόμο - στη θέση των υποτελών. Πρέπει λοιπόν, απ' τη μία, να αναγνωρίσει κανείς ότι η κατάκτηση ευνοούσε τη διαμόρφωση σχέσεων εξουσίας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Από την άλλη όμως θα ήταν επιστημολογικά εσφαλμένο να θεωρήσουμε προδιαγεγραμμένο, αναμενόμενο ή «ιστορικά αναγκαίο» το συγκεκριμένο περιεχόμενο που έλαβε η κοινωνική διευθέτηση στον Νότο. Όπως αναφέραμε και στη συζήτηση στην αρχή αυτού του κεφαλαίου σχετικά με τον αποικιακό χαρακτήρα του αιθιοπικού κράτους, θα πρέπει να αποφευχθεί ο άκαμπτος και ταυτόχρονα απλοϊκός δυϊσμός μεταξύ «Αβησσύνιων αποικιοκρατών» και «αποικιακών υποκειμένων»· η αντίσταση στην αβησσυνιακή κυριαρχία μπορεί να θεωρηθεί ως ένα πολύ πιθανό ενδεχόμενο, όμως όχι και αυτονόητη ή, πολύ περισσότερο, ενιαία, ομοιογενής και καθολική. Ομοίως, συνδέοντας τη συγκεκριμένη συζήτηση με τα θεωρητικά μοντέλα εθνοτικής κινητοποίησης, δε θα πρέπει να θεωρήσουμε πέραν κάθε αμφιβολίας τη συγκρότηση μιας διευθέτησης στον Νότο που ανταποκρίνεται ξεκάθαρα στην υπόθεση ενός πολιτισμικού (ή εθνοτικού) καταμερισμού της εργασίας. Όπως θα δούμε, υπάρχουν πράγματι κάποια χαρακτηριστικά που δυσχεραίνουν αυτή την κατάταξη, καθώς καταδεικνύουν μια πιο περίπλοκη και πολυδιάστατη διευθέτηση των αγροτικών και κοινωνικών σχέσεων.

Η πιο κατάλληλη σύνοψη της προ του 1974 κατάστασης στον Νότο και της αναδιάταξης των αγροτικών σχέσεων έρχεται από τον Μαρκάκη:

Η επιβολή μιας βόρειας ομάδας γαιοκτημόνων, η μετατροπή της τοπικής ελίτ σε μια τάξη γαιοκτημόνων και η συνακόλουθη υποβάθμιση ενός μεγάλου μέρους των νότιων αγροτών σε κολίγους (*tenants*) είναι οι μεγαλύτερες αλλαγές που επήλθαν από αυτή τη διαδικασία (Markakis, 1974, σ.6).

Πάντως πρέπει σαφώς να υπογραμμιστεί ότι η παραπάνω περιγραφή αποτυπώνει μόνο τις γενικές τάσεις και διαδικασίες· όπως και ο ίδιος ο Μαρκάκης αναγνωρίζει (1974, σ.112), στον Νότο συνυπήρχαν πολλοί τύποι κατοχής της γης, γεγονός που δυσχεραίνει τις γενικεύσεις. Μπορούμε όντως να πούμε ότι δημιουργήθηκαν τρεις τάξεις, όπως διαφαίνεται και στο παραπάνω απόσπασμα: 1) Οι βόρειοι γαιοκτήμονες, στην πλειοψηφία τους στρατιώτες και έποικοι (οι αποκαλούμενοι *neftegna*)· μέλη αυτή της τάξης διοικούσαν τις κατακτημένες περιοχές. 2) Μέλη της τοπικής - πρώην κυρίαρχης- αριστοκρατίας, οι οποίοι διατήρησαν ή απέκτησαν προνόμια, σε διαφοροποιημένο όμως βαθμό από περιοχή σε περιοχή. Αυτοί ονομάστηκαν *balabat* και εκτός της προνομιακής πρόσβασης στη γη και τα δικαιώματα συλλογής φόρων έπαιζαν και τον ρόλο του διαμεσολαβητή μεταξύ του ντόπιου πληθυσμού και της κρατικής διοίκησης. Παρ' όλα αυτά, σε κάποιες περιπτώσεις διατήρησαν για ένα διάστημα εκτεταμένες διοικητικές αρμοδιότητες αυτόνομες, αν και υποτελείς, από το αιθιοπικό κράτος. 3) Η μεγάλη μάζα των ντόπιων αγροτών, οι *gabbar*· και σε αυτή την κατηγορία υπήρξαν εσωτερικές διαφοροποιήσεις, τόσο ως προς τα δικαιώματά τους στη γη αλλά κυρίως όσον αφορά τη φυλετική (*tribal*) και εθνοτική τους καταγωγή. Πάντως μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι παρ' όλη την εσωτερική πολυδιάσπαση αυτής της ομάδας, ως σύνολο υφίσταντο εντονότερη εκμετάλλευση σε σχέση με τους αγρότες του Βορρά και τα δικαιώματά τους στη γη ήταν πιο επισφαλή, καθώς συχνά τα έχαναν εξολοκλήρου, σε βαθμό που η κατάσταση ορισμένων εξ αυτών να πλησιάζει αυτήν του δουλοπάροικου (Tareke, 1991, σ.68). Μπορούμε εδώ παρενθετικά να σημειώσουμε ότι αυτή ακριβώς η κοινωνική, και ως έναν βαθμό εθνοπολιτισμική, ιεραρχία και ο εντατικός και πιο άμεσος χαρακτήρας της εκμετάλλευσης της μεγάλης μάζας των ντόπιων αγροτών από μια μικρή, και κατά το μεγαλύτερο μέρος της «ξένη» ελίτ, οδήγησε πολλούς συγγραφείς να προσπαθήσουν να εξηγήσουν τις κοινωνικές διεργασίες στον Νότο με όρους ταξικού ανταγωνισμού και εθνοτικού καταμερισμού της εργασίας, θεωρητικά μοντέλα δηλαδή που δύσκολα μπορούν να εφαρμοστούν στην εξέταση των αγροτικών σχέσεων στον Βορρά.

Κεντρική πρακτική, η οποία προσδιόρισε αποφασιστικά τον χαρακτήρα των αγροτικών σχέσεων στον Νότο, όπως περιγράφηκε παραπάνω, ήταν η εκτεταμένη απαλλοτρίωση

(*expropriation*) της γης από το αυτοκρατορικό κράτος. Η απαλλοτριωμένη γη αποδόθηκε με βάση διάφορα προνόμια προσωρινά ή μόνιμα, όπως *gult*, *riste gult*, *maderia*, *semon*, σε διάφορους δικαιούχους, όπως στρατιώτες, εποίκους από τον Βορρά, στη ντόπια αριστοκρατία, στον κλήρο, ενώ σημαντικό μέρος της διατηρήθηκε από το παλάτι και το κράτος (Markakis, 1974, σ.108-111). Ο Tolo αναφέρει ότι συχνά οι «δυτικοί» σχολιαστές παρερμηνεύουν το περιεχόμενο της *απαλλοτρίωσης* στον αιθιοπικό νότο, λόγω του ότι κρίνουν με βάση την «ευρωπαϊκή» έννοια της ιδιοκτησίας. Στην πραγματικότητα, συνεχίζει, οι δικαιούχοι δεν απέκτησαν την ίδια τη γη, αλλά το δικαίωμα να συλλέγουν συνεισφορές από τους παραγωγούς αγρότες που ζούσαν σ' αυτή (Tolo, 1998, σ.83). Αυτή η παρατήρηση, αν και όντως δείχνει να ανταποκρίνεται στις συνθήκες κατά την αρχική περίοδο, δε φαίνεται να βρίσκει σύμφωνους άλλους συγγραφείς, οι οποίοι τονίζουν ότι σταδιακά ένα μεγάλο μέρος της καλλιεργήσιμης γης στον Νότο δεν ήταν απλά εκμεταλλεύσιμη από τους δικαιούχους των προνομίων, αλλά πέρασε με διάφορους τρόπους στην προσωπική, μόνιμη ιδιοκτησία τους. Ο Mehary (1986, σ.147) αναφέρει ότι η *ιδιωτική* γη στον Νότο, η τρίτη κατηγορία στην κατάταξη που προαναφέραμε, γνωστή ως γη *gabbar*, έφτασε να αποτελεί περίπου το 46% του συνόλου· οι ιδιοκτήτες είχαν το δικαίωμα να την ενοικιάσουν και να την πουλήσουν. Κατά τον Keller, το 1974 το 65% του πληθυσμού ολόκληρης της χώρας ζούσαν ως καλλιεργητές κολίγοι σε περιοχές με καθεστώς ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Συγκεκριμένα στον – πολυπληθέστερο – Νότο σταδιακά οι παραγωγικές σχέσεις διαρθρώθηκαν με βάση την αντίθεση γαιοκτημόνων- κολίγων⁵²¹. οι τελευταίοι αντιπροσώπευαν το 50-75% του πληθυσμού (Keller, 1981, σ.536). Η κυρίαρχη αλλαγή λοιπόν στον Νότο, αν και δεν μπορεί κανείς να μιλήσει για καθολικότητα του φαινομένου, ήταν η μετατροπή των ντόπιων σε *gabbar*, σε «αγρότες δηλαδή που καλλιεργούσαν γη απαλλοτριωμένη από το κράτος, έχασαν οποιαδήποτε δικαιώματα είχαν στη γη τους και υποβαθμίστηκαν στο *status* του κολίγου», που δούλευαν στις εκτάσεις των *neftegna* (Markakis, 1974, σ.112).

Θα πρέπει σ' αυτό το σημείο να αναφερθούμε σε κάποια γνωρίσματα που συνθέτουν μια πιο περίπλοκη εικόνα του οικονομικοκοινωνικού συστήματος στον Νότο. Κατ' αρχάς, οι επαρχίες του Νότου διαφοροποιούνταν ως προς την έκταση της απαλλοτρίωσης της γης και τον βαθμό αυτονομίας που διατήρησαν οι ντόπιες ελίτ. Στις περιοχές που ο αιθιοπικός στρατός συνάντησε ισχυρή αντίσταση, ο Μενελίκ απαλλοτρίωσε τα δύο τρίτα της γης και τη μοίρασε σε δικαιούχους που προέρχονταν κυρίως από την περιοχή της Shoa. Πολλοί απ' αυτούς τους εποίκους μάλιστα ανήκαν σε κάποιες φυλές Ορόμο, οι οποίες είχαν εγκατασταθεί, όπως έχουμε

⁵²¹ Αυτό που ο Arne Tolo ονομάζει «*neftennya-gabbar system*» (1998, σ.71).

προαναφέρει, σε αβησσυνιακές περιοχές. Οι ηγεμόνες των περιοχών αυτών αντιμετωπίστηκαν με σκληρότητα, όπως και οι γηγενείς πληθυσμοί σε πολλές περιπτώσεις (Mehary, 1986, σ.168, Tareke, 1991, σ.70). Απ' την άλλη, υπήρξαν ηγεμόνες και ελίτ που ανταποκρίθηκαν στην «προσφορά» του Μενελίκ να διατηρήσουν τη θέση τους καθιστάμενοι, όμως, υποτελείς του· κάτι τέτοιο συνέβη, για παράδειγμα, στην επαρχία Jimma, περιοχή με συμπαγείς πληθυσμούς Ορόμο μέχρι και σήμερα. Σ' αυτές τις περιοχές οι τοπικοί άρχοντες διατήρησαν σε σημαντικό βαθμό την αυτονομία τους, ακόμα και μέχρι τη δεκαετία του 1940, οπότε ο Σελασιέ ενέτεινε τις προσπάθειές του για τη δημιουργία συγκεντρωτικού κράτους⁵²². Πέρα απ' αυτό, αποδόθηκαν στις τοπικές ελίτ σημαντικές εκτάσεις γης, ενώ συνολικά η απαλλοτρίωση της γης περιορίστηκε. Η μεταχείριση σε αυτές τις περιπτώσεις φαίνεται ότι γινόταν ακόμα ευνοϊκότερη, εάν οι ντόπιες ελίτ ενστερνίζονταν τον χριστιανισμό. Η προσχώρηση στο ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα ήταν ένα σημαντικό πολιτισμικό βήμα (το άλλο ήταν η υιοθέτηση της αμχαρικής γλώσσας) για την ενσωμάτωση στην κυρίαρχη ομάδα των Αμχάρα. Ο Μαρκάκης αναφέρει ότι σε περιοχές που κατοικούνταν πρωταρχικά από Ορόμο, όπως οι επαρχίες Shoa, Wallega και Illubabor, η διάκριση μεταξύ Ορόμο⁵²³ και Αμχάρα είχε αποδυναμωθεί λόγω του γεγονότος ότι πολλοί Ορόμο είχαν αποδεχθεί τον χριστιανισμό (Markakis, 1974, σ. 104-5, 136).

Αυτή η εσωτερική διαφοροποίηση στον Νότο, όσον αφορά τον βαθμό της απαλλοτρίωσης της γης και του ελέγχου από την κεντρική διοίκηση, καθώς και την έκταση της αυτονομίας και ενσωμάτωσης των ντόπιων ελίτ, δημιουργεί κάποια αναλυτικά προβλήματα στις μελέτες που αντιλαμβάνονται τον Νότο ως μια απόλυτα συμπαγή κατηγορία. Ταυτόχρονα, τίθενται ως έναν βαθμό σε αμφισβήτηση εκείνες οι αναλύσεις, καθώς και η άποψη των Ορόμο εθνικιστών, ότι στον Νότο οι Αμχάρα ήταν οι κυρίαρχοι και οι Ορόμο οι καταπιεζόμενοι, οικονομικά και πολιτισμικά. Ενώ δεν μπορεί να αρνηθεί κάποιος την επικυρίαρχη θέση των Αμχάρα, είδαμε ότι κάποιοι από τους *neftegna* - τους βόρειους εποίκους οι οποίοι αναπαριστούν στον εθνικιστικό λόγο των Ορόμο (αλλά και άλλων εθνοτήτων) τον Άλλο, τον ταξικό και εθνικό εχθρό - ήταν Ορόμο ως προς την καταγωγή· επιπροσθέτως κάποιες Ορόμο ελίτ ήταν πρόθυμες να ενσωματωθούν στην αμχαρική κουλτούρα. Αυτό που τίθεται περισσότερο σε αμφισβήτηση είναι η απεικόνιση των σχέσεων Αμχάρα-Ορόμο ως ιστορικά και αμετάβλητα συγκρουσιακών, κάτι που προϋποθέτει άλλωστε και την ύπαρξη διαμορφωμένων συμπαγών εθνικών ταυτοτήτων,

⁵²² Ακόμα και μετά απ' αυτή την περίοδο, μέλη των παραδοσιακών αρχουσών οικογενειών τοποθετούνταν στη θέση του διοικητή της περιφέρειας ή της επαρχίας, όπως συνέβη για παράδειγμα στις περιοχές Jimma και Wallega (Markakis, 1974, σ.104-5).

⁵²³ Ο Μαρκάκης στο κείμενο χρησιμοποιεί τον όρο *Galla*, όπως δηλαδή κατά κύριο λόγο αποκαλούνταν οι Ορόμο στη βιβλιογραφία μέχρι και τη δεκαετία του '70. Ο όρος αυτός εγκαταλείφθηκε, γιατί ήταν έντονα φορτισμένος με υποτιμητικές υποδηλώσεις, όπως ισχυρίζονται οι Ορόμο.

ενώ είδαμε ότι σε κάποιες επαρχίες οι Ορόμο ελίτ εντάχθηκαν σχετικώς ομαλά στο αιθιοπικό αυτοκρατορικό κράτος.

Ένα δεύτερο βασικό γνώρισμα της αγροτικής κοινωνίας στον Νότο, που ενισχύει τις παραπάνω διαπιστώσεις, είναι ο ίδιος ο ρόλος της ντόπιας ελίτ, των *balabat*. Ήδη έχουμε αναφέρει ότι οι ελίτ αυτές κατάφεραν να διατηρήσουν ή και να κερδίσουν νέα προνόμια μέσα από τη συνεργατική διάθεση που επέδειξαν προς το Παλάτι (Keller, 1981, σ.536). Ενώ τα ανώτερα στρώματα των παλαιών γηγενών ελίτ σε πολλές περιπτώσεις απώλεσαν τη θέση τους μετά την αιθιοπική κατάκτηση από τη νεοφερμένη αβησσυνιακή ελίτ, τα μεσαία και κατώτερα αυτά στρώματα διατήρησαν έναν σημαντικό βαθμό επιρροής και στις νέες συνθήκες, γεγονός που επέφερε μια συνέχεια στην κοινωνική οργάνωση, πιθανόν επιδιωκόμενη από το ίδιο το αιθιοπικό κράτος. Η συνέχεια αυτή αναπαράχθηκε μέσω του κληρονομικού χαρακτήρα του τίτλου και των προνομίων των *balabat*. Η τάξη αυτή ανέπτυξε σταδιακά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, πάντως αποτέλεσε απαραίτητο σύμμαχο της ανώτερης, αβησσυνιακής κατά το μεγαλύτερο μέρος, τάξης για την επιβολή και εδραίωση της κυριαρχίας της. Σε μεγάλο βαθμό η ομάδα αυτή ενσωματώθηκε πολιτισμικά στην κυρίαρχη αβησσυνιακή κουλτούρα. Οι αρμοδιότητες των *balabat* περιελάμβαναν τη συλλογή φόρων, τη μεταβίβαση των κρατικών εντολών, τη διατήρηση της τάξης, τη συλλογή πληροφοριών κλπ: οτιδήποτε δηλαδή είχε να κάνει με τη λειτουργία της κρατικής διοίκησης και τη διεκπεραίωση των κρατικών πολιτικών στο χαμηλό και μεσαίο επίπεδο (Markakis, 1974, σ. 106-7, 136, Tareke, 1991, σ.70). Αν λοιπόν κανείς συνυπολογίσει τον ρόλο των ντόπιων *balabat*, οδηγείται να απορρίψει: α) τις ταξικές αναλύσεις που βλέπουν στον Νότο μια σύγκρουση αποκλειστικά μεταξύ δύο τάξεων, των γαιοκτημόνων και των αγροτών, κολίγων στην πλειοψηφία τους· β) τις προσεγγίσεις που θεωρούν ότι οι κοινωνικές σχέσεις και η συλλογική βία, εξεγέρσεις και ένοπλα κινήματα στον Νότο αιτιολογούνταν με βάση την εθνο-πολιτισμική αντίθεση βόρειων «αποικιοκρατών» και γηγενών πληθυσμών· προσεγγίσεις δηλαδή που βλέπουν μια καθολική αντιπαράθεση μεταξύ διαμορφωμένων, εσωτερικά ομοιογενών εθνικών (ή εθνοτικών) ομάδων, π.χ. Αμχάρα εναντίον Ορόμο.

Εθνο-πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας και αποσχιστική κινητοποίηση των Ορόμο

Η παραπάνω ανάλυση αποσκοπεί στο να καταδείξει μια συγκεκριμένη πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων στον Νότο. Κατά προέκταση - και όσον αφορά το ζήτημα που μας απασχολεί εδώ, την αποσχιστική κινητοποίηση των Ορόμο - η συγκεκριμένη παρουσίαση αμφισβητεί αναλύσεις της κινητοποίησης των Ορόμο που τη θεωρούν, ρητά ή υποδηλωτικά, ως

αντίδραση σε μια εθνο-πολιτισμικού χαρακτήρα διευθέτηση της εργασίας. Πιο απλά θεωρούν ότι η *σύμπτωση τάξης και έθνους* δημιούργησε τις αποσχιστικές τάσεις. Αν και η εργασία έχει ως κεντρικό ζητούμενο την ανάλυση του *πώς* διαμορφώθηκε και διενεργήθηκε η κινητοποίηση, σίγουρα αξίζει να διερευνηθεί και το *γιατί*. Είναι καταρχήν βάσιμο να πιθανολογήσει κάποιος ότι το γεγονός ότι οι Αβησσύνιοι ήταν η κυρίαρχη, πολιτικά και πολιτισμικά, ομάδα, σε συνδυασμό με το ότι μέλη της αποτελούσαν την άρχουσα τάξη, αποτελεί εν πολλοίς την αιτία της αποσχιστικής αντίδρασης διαφόρων εθνοτικών ομάδων, μεταξύ των οποίων και των Ορόμο. Από τα μοντέλα εθνοτικής κινητοποίησης που παρουσιάσαμε στο κεφάλαιο 5, σίγουρα αυτό του Hechter ανταποκρίνεται σε διευθετήσεις, όπου οι ταξικές και εθνοτικές/πολιτισμικές κατηγορίες συμπίπτουν. Στην περίπτωση των Ορόμο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ακόμα και αν δεχτεί κανείς την ύπαρξη μιας κοινής εθνοτικής συνείδησης, η πολιτικοποίησή της εμφανίζεται σχετικά αργά, τις δεκαετίες του '60 και του '70. Όσον αφορά την ταξική συνείδηση των Ορόμο αγροτών, ο Tareke αναφέρει ότι συνολικά η ταξική συνείδηση των αγροτών του Νότου ήταν πολύ αδύναμη και είναι δύσκολο να εκτιμήσει κανείς την ανεξάρτητη επιρροή της στη συλλογική δράση. Ο λόγος ήταν οι πολλαπλές ταυτότητες του πληθυσμού, εθνοτικές, τοπικές, θρησκευτικές, οι οποίες έτεμναν τις ταξικές διαχωριστικές γραμμές. Η αλληλεγγύη μεταξύ των αγροτών ήταν συνήθως πρόσκαιρη και αποσπασματική και αυτή εκδηλωνόταν μόνο στο τοπικό επίπεδο, δεν γενικευόταν δηλαδή, ώστε να επηρεάσει σημαντικά τις κοινωνικές διαδικασίες (Tareke, 1991, σ.73, 78-9). Επιπροσθέτως, δεν υπήρχε μια οριοθετημένη εδαφική περιφέρεια που να κατοικούνταν αποκλειστικά από τους Ορόμο, ώστε να μπορούν να τη διεκδικήσουν ως έδαφός τους, λόγω της εκτεταμένης διασποράς των Ορόμο πληθυσμών, ακόμα και σε περιοχές του αιθιοπικού Βορρά, καθώς και λόγω της συνύπαρξής τους με τις δεκάδες άλλες εθνότητες του αιθιοπικού Νότου.

Παρ' όλα αυτά θα μπορούσε κάποιος εύλογα να υποστηρίξει ότι, ακόμα και αν δεν πληρούνται οι τυπικές προϋποθέσεις του μοντέλου του Hechter, μπορεί κανείς να υιοθετήσει μια λιγότερο αυστηρή προσέγγιση του μοντέλου, που θα μπορεί να εξηγήσει τις αποσχιστικές τάσεις των Ορόμο. Με άλλα λόγια δεν μπορεί κάποιος να αρνηθεί ότι μέλη των Αμχάρα είχαν τον έλεγχο της εξουσίας και της οικονομίας, η αμχαρική κουλτούρα ήταν η κυρίαρχη, ενώ οι Ορόμο είχαν κατακτηθεί, το δικό τους σύστημα κοινωνικής οργάνωσης, το *gada(a)*, είχε καταλυθεί, ενώ η πλειοψηφία τους δούλευε ως κολίγοι στα χωράφια των βόρειων γαιοκτημόνων. Ανεξάρτητα δηλαδή από τα συγκεκριμένα προαπαιτούμενα που θέτει ο Hechter, είχε δημιουργηθεί μια εκμεταλλευτική, ιεραρχική σχέση σε επίπεδο οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό. Πέρα από τις παραπάνω ενστάσεις που διατυπώσαμε, όσον αφορά δηλαδή τον διαφοροποιημένο έλεγχο από το αιθιοπικό κράτος, την ένταση της εκμετάλλευσης και της

αβησσυνιακής παρουσίας και τον ρόλο των ντόπιων ελίτ, μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής: 1) Κατ' αρχάς, η διαπίστωση περί ισχυρού συσχετισμού τάξης και έθνους στον Νότο δεν είναι καθολική: για παράδειγμα ο Μαρκάκης υιοθετεί αυτόν τον ισχυρισμό (1990, σ.261), αλλά ο Tareke αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «[δεν] υπήρχε άμεσος συσχετισμός μεταξύ τάξης και εθνοτικής καταγωγής: πολλοί γηγενείς ήταν πλούσιοι και ισχυροί σε αντίθεση με φτωχούς και κακότυχους εποίκους» (1991, σ.72). Επιπλέον, 2) σύμφωνα με τον Μαρκάκη, ο χαρακτήρας της αβησσυνιακής εξουσίας δεν ήταν ιδιαίτερα σκληρός και καταπιεστικός ούτε κατέστρεψε ολοσχερώς την εσωτερική οργάνωση των κατακτημένων ομάδων. Παρομοίως, δε θα πρέπει να φανταστούμε κάποια ιδιαίτερα έντονη ανισότητα στον τρόπο ζωής μεταξύ γαιοκτημόνων και αγροτών-κολίγων. Αυτό οφείλεται στον αυτοκαταναλωτικό χαρακτήρα της αγροτικής παραγωγής, ο οποίος δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια για κέρδος, οπότε η ακραία ανισότητα ήταν πρακτικά αδύνατη. Τέλος, «η γη σε μια τέτοια οικονομία έχει λίγη αξία, εάν δεν καλλιεργείται, και συνεπακόλουθα ο κολίγος έχει κάποια διαπραγματευτική δύναμη» (Markakis, 1974, σ.138). Ακόμη, 3) η θέση περί εθνοτικού καταμερισμού εργασίας δεν μπορεί να εξηγήσει συνολικά τα αποσχιστικά κινήματα της χώρας. Για παράδειγμα στην Ερυθραία, όπου εμφανίστηκε το πρώτο ισχυρό αποσχιστικό κίνημα τη δεκαετία του 1960, η αγροτική διευθέτηση έμοιαζε περισσότερο με αυτήν του Βορρά, παρά με εκείνην του Νότου. Το επιχείρημα περί «εσωτερικής αποικιοκρατίας» δεν ισχύει ούτε στην περίπτωση των Τιγκράι και της αποσχιστικής οργάνωσης TPLF (Clapham, 1988, σ.205). Θα μπορούσε κάποιος, βέβαια, να υποστηρίξει ότι στην περίπτωση των Ορόμο μπορεί να έχει επεξηγηματική ισχύ. Το επιχείρημα που μάλλον δεν αφήνει πολλά περιθώρια αμφισβήτησης είναι ότι οι αποσχιστικές τάσεις των Ορόμο, όπως και άλλων εθνοτικών ομάδων όπως οι Afar, οι Sidama, οι Σομαλοί, πρωτοεμφανίστηκαν ή εντάθηκαν αποφασιστικά *μετά* την κατάλυση των ημι-φεουδαρχικών αγροτικών σχέσεων στον Νότο από την επαναστατική κυβέρνηση του Derg. Το 1975 το Derg προέβη σε ριζοσπαστική αγροτική μεταρρύθμιση, απαλλοτριώνοντας (χωρίς αποζημίωση) την ιδιωτική ιδιοκτησία, καταργώντας τα εναπομείναντα προνόμια και εθνικοποιώντας το σύνολο της γης. Ο Makonen Getu την κατατάσσει ως «επαναστατική αναδιανεμητική αγροτική μεταρρύθμιση», παρόμοια με αυτές που έγιναν σε σοσιαλιστικά κράτη όπως η ΕΣΣΔ, η Κούβα, η Νότια Κορέα και το Βιετνάμ. Η γη διαμοιράστηκε στους αγρότες, με μέγιστη έκταση τα 10 εκτάρια· εννοείται ότι δεν ήταν υπό την ιδιοκτησία τους, αλλά είχαν μόνο δικαιώματα επικαρπίας. Αν και η μεταρρύθμιση δεν πέτυχε τους διακηρυγμένους σκοπούς της, όπως αύξηση της παραγωγής και του αγροτικού εισοδήματος, η οποία θα προκαλούσε εντέλει και ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα, σαφέστατα κατήργησε τις ιεραρχικές εκμεταλλευτικές σχέσεις μεταξύ προνομιούχων/γαιοκτημόνων και κολίγων· η πρώην άρχουσα τάξη των γαιοκτημόνων βίωσε μια ριζική απομείωση της

οικονομικής και πολιτικής της δύναμης (Getu, 1987, σ.30-1 και 64-7). Επιπροσθέτως, για πρώτη φορά η σύγχρονη Αιθιοπία απέκτησε ενιαίο γεωργικό καθεστώς, εξαλείφοντας τις διαφορές Βορρά-Νότου, τουλάχιστον όσον αφορά αυτό το ζήτημα. Ακόμα, λοιπόν, και αν αποδεχθεί τελικά κανείς την ύπαρξη εθνοτικού καταμερισμού της εργασίας, αυτός έπαψε να υφίσταται το 1975 με την «επίλυση» του αγροτικού ζητήματος. Μάλιστα είναι πολύ σημαντικό να σημειώσουμε εδώ ότι οι Ορόμο αγρότες, όπως και οι υπόλοιποι στον Νότο, ήταν από τους άμεσα ωφεληθέντες της μεταρρύθμισης. Αυτός είναι ο λόγος που το Derg απολάμβανε εκτεταμένης υποστήριξης στον Νότο και μεταξύ των Ορόμο κατά τα πρώτα χρόνια του νέου καθεστώτος (Clapham, 1988, σ.215, Markakis, 1974, σ.261). Με δεδομένο ότι το OLF αλλά και οι άλλες μικρότερες αποσχιστικές οργανώσεις των Ορόμο δραστηριοποιήθηκαν ακριβώς αυτά τα πρώτα χρόνια, έχουμε ισχυρές ενδείξεις ότι ο εθνοτικός καταμερισμός εργασίας στον Νότο μάλλον δεν αποτελεί εξήγηση της αποσχιστικής κινητοποίησης των Ορόμο· ενδεχομένως όμως να συνέβαλε στην ανάπτυξη εθνικιστικών ιδεών στο εσωτερικό τους.

Στην ενότητα αυτή αναλύσαμε το αγροτικό ζήτημα της Αιθιοπίας, ανάλυση η οποία μας οδήγησε να διερευνήσουμε και ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο και τη σχέση τάξης και έθνους. Περαιτέρω, κάναμε μια απόπειρα να διερευνήσουμε τη σχέση της παραπάνω προβληματικής με το ζήτημα της αποσχιστικής κινητοποίησης των Ορόμο. Είδαμε ότι μέχρι το 1974 η χώρα χαρακτηριζόταν από το δίπολο Βορράς – Νότος. Στον Βορρά η ταξική διάσταση της κοινωνικής διευθέτησης ήταν αποδυναμωμένη λόγω 1) της σχετικής πολιτισμικής ομοιογένειας και εγγύτητας του πληθυσμού, 2) ενός βαθμού κοινωνικής κινητικότητας, και 3) του οικογενειακού μοντέλου στη χρήση της γης (Markakis, 1974, σ.5). Στον Νότο οι προϋποθέσεις για ένταση του ταξικού ανταγωνισμού ήταν θεωρητικά πιο ισχυρές, καθώς ένα σημαντικό – ίσως το μεγαλύτερο – κομμάτι του πληθυσμού έχασαν τα προνόμιά τους στη γη και αναγκάστηκαν να δουλεύουν ως κολίγοι στην ιδιόκτητη γη γαιοκτημόνων, συχνότατα αβησσυνιακής καταγωγής. Όμως οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις στις επαρχίες του Νότου, ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ντόπιων ελίτ και η πολιτισμική ποικιλομορφία των αγροτών φαίνεται ότι δυσχέραναν τη συντονισμένη, συλλογική, «ταξική» δράση (Tareke, 1991, σ.80). Το γεγονός αυτό, η ραγδαία αλλαγή στις αγροτικές σχέσεις μετά τη μεταρρύθμιση του Derg, καθώς και η υποστήριξη της αλλαγής από τους Ορόμο, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, μας ωθούν να αναζητήσουμε σε άλλες διαδικασίες την εξήγηση για την αποσχιστική κινητοποίησή τους. Θα στραφούμε στη συνέχεια στην ανάλυση του άλλου ιστορικού προβλήματος του σύγχρονου αιθιοπικού κράτους, του εθνικού, καθώς και στις εξελίξεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του σοσιαλιστικού καθεστώτος και της πρώτης περιόδου μετάβασης στη δημοκρατία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbay, Alemseged (2004) «Diversity and State-building in Ethiopia», *African Affairs*, 103:413, σ.593-614.
- Aberbach, David (2008) «Byron to D'Annunzio: From Liberalism to Fascism in National Poetry, 1815-1920», *Nations and Nationalism*, 14:3, σ.478-497.
- Abdelal, Rawi *et al* (2006) «Identity as a Variable», *Perspectives on Politics*, 4:4, σ.695-711.
- Αγγελόπουλος, Γιώργος (2005) «Γλωσσάρι Αγγλικών Όρων», στο Banks, Markus *Εθνοτισμός*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Adebanwi, Wale (2004) «The Press and the Politics of Marginal Voices: Narratives of the Experiences of the Ogoni of Nigeria», *Media, Culture & Society*, 26:6, σ.763-783.
- Adler, Emanuel (2005) *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations*, London: Routledge.
- Alimi, Eitan Y. (2007) «The Dialectic of Opportunities and Threats and Temporality of Contention: Evidence from the Occupied Territories», *International Political Science Review*, 28:1, σ.101-123.
- Almond, Gabriel και Genco, Stephen (1990) «Clouds, Clocks and the Study of Politics», στο Almond, Gabriel A (επιμ.) *Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science*, Newbury Park: Sage.
- Alrasid, Harun (2003) «Local Government in Indonesia: The Case of Papua», στο *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?*, Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung, Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk.
- Amal, Ichlasul (1994) «The Dilemmas of Decentralisation and Democratisation», στο Bourchier, David (επιμ.) *Democracy in Indonesia: 1950's and 1990's*, Clayton, Vic.: Monash University.
- Ambrosio, Thomas (2001) *Irredentism: Ethnic Conflict and International Politics*, Westport, Conn.: Praeger.
- Anatomy of Papuan Separatists* (2011), μυστική αναφορά του ινδονησιακού στρατού που δημοσιοποιήθηκε από την ερευνητική ομάδα West Papua Project του Πανεπιστημίου του Σύδνεϋ,
http://sydney.edu.au/arts/peace_conflict/docs/Kopassus_Anatomy_of_Papuan_Separatists.pdf
- Ancelevici, Marcos (2002) «Organizing against Globalization: The Case of ATTAC in France», *Politics & Society*, 30:3, σ.427-463.
- Άντερσον, Μπένεντικτ (1997) *Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις Απαρχές και τη*

Διάδοση του Εθνικισμού, Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

Anderson, Benedict (2001) «Western Nationalism and Eastern Nationalism: Is There a Difference that Matters?», *New Left Review*, 9, σ.31-42.

Anderson Paul, Rachel (2000) «Grassroots Mobilization and Diaspora Politics: Armenian Interest Groups and the Politics of Collective Memory», *Nationalism & Ethnic Politics*, 6:1, σ.24-47.

Anti-Slavery Society (1990) *West Papua: Plunder in Paradise*, London.

Aspinall, Edward και Berger, Mark T. (2001) «The Break-up of Indonesia? Nationalisms After Decolonization and the Limits of the Nation-State in the Post-Cold War Southeast Asia», *Third World Quarterly*, 22:6, σ.1003-24.

Aspinall, Edward (2007) «The Construction of Grievance: Natural Resources and Identity in a Separatist Conflict», *Journal of Conflict Resolution*, 51:6, σ.950-972.

Ayres, R. William (2000) «A World Flying Apart? Violent Nationalist Conflict and the End of the Cold War», *Journal of Peace Research*, 37:1, σ.105-117.

Azar, Edward, (1990) «Protracted International Conflicts: Ten Propositions», στο Burton, John και Dukes, Frank (επιμ.) *Conflict: Readings in Management and Resolution*, Houndmills: Macmillan.

Balibar, Etienne (1988) «La Forme Nation: Histoire et Ideologie», στο Balibar, Etienne και Wallerstein, Immanuel *Race, Nation, Classe: Les Identités Ambiguës*, Paris: Éditions La Découverte.

Ballard, Chris (1999) «Blanks in the Writing: Possible Histories of West New Guinea», *The Journal of Pacific History*, 34:2, σ.149-155.

(2002) «West Papua», *The Contemporary Pacific*, 14:2, σ.467-476.

Banks, Marcus (2005) *Εθνοτισμός: Ανθρωπολογικές Κατασκευές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Banton, Michael (2008) «Ethnic Conflict», στο *Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society*, Sage Publications, http://sage-ereference.com/ethnicity/Article_n186.html.

Barany, Zoltan (2002) «Ethnic Mobilization Without Prerequisites: The East European Gypsies», *World Politics*, 54, σ. 277-307.

Barker, Richard W. (1998) *Indonesia in Crisis*, East-West Center Asia-Pacific Issues N° 36, <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/api036.pdf>.

Baracco, Luciano (2004) «Sandinista Anti-imperialist Nationalism and the Atlantic Coast of Nicaragua: Sandinista-Miskitu Relations, 1979-81», *Nationalism and Ethnic Politics*, 10:4, σ.625-655.

Baswedan, Anies Rasyid (2004) «Political Islam in Indonesia: Present and Future Trajectory»,

Asian Survey, 44:5, σ.669-690.

- Bartolini, Stefano (2000) *The Class Cleavage: The Political Mobilization of the European Left, 1860-1980*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bates, Stephen R. και Jenkins, Laura (2007) «Teaching and Learning Ontology and Epistemology in Political Science», *Politics*, 27:1, σ.55-63.
- Bauer, Otto (1996 [1975]) «The Nation», στο Woolf, Stuart (επιμ.) *Nationalism in Europe 1815 to the Present*, London: Routledge.
- Bauman, Zygmunt (1990) *Thinking Sociologically*, Oxford: Blackwell.
- Baxter, P.T.W (1978) «Ethiopia's Unacknowledged Problem: the Oromo», *African Affairs*, 77:308, σ.283-296.
- Becker, Howard (1967) «Whose Side Are We On?», *Social Problems*, 14:3, σ.239-247.
- Beissinger, Mark R. (1998) «Nationalist Violence and the State: Political Authority and Contentious Repertoires in the Former USSR», *Comparative Politics*, 30:4, σ.401-422.
- Belanger, Sarah and Pinard, Maurice (1991) «Ethnic Movements and the Competition Model: Some Missing Links», *American Sociological Review*, 56:4, σ.446-457.
- Bell, David V. J. (1973) *Resistance and Revolution*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Bell, Ian, Herb, Faith και Hatley, Ron (1986) «The West Papuan Challenge to Indonesian Authority in Irian Jaya: Old Problems, New Possibilities», *Asian Survey*, 26:5, σ.539-556.
- Bell, Duncan S. A. (2003) «Mythscape: Memory, Mythology, and National Identity», *British Journal of Sociology*, 54:1, σ.63-81.
- Benner, Erica (2001) «Is There a Core National Doctrine?», *Nations and Nationalism*, 7:2, σ.155-174.
- Bennett, Andrew και George, Alexander L. (1997) «Process Tracing in Case Study Research», παρουσίαση στο «MacArthur Foundation Workshop on Case Study Methods», October 17-19, <http://users.polisci.wisc.edu/kritzer/teaching/ps816/ProcessTracing.htm>.
- Besançon, Marie (2005) «Relative Resources: Inequality in Ethnic Wars, Revolutions and Genocides», *Journal of Peace Research*, 42:4, σ.393-415.
- Bhavnani, Ravi (2006) «Ethnic Norms and Interethnic Violence: Accounting for Mass Participation in the Rwandan Genocide», *Journal of Peace Research*, 43:6, σ.651-669.
- Bhakti, Ikrar Nusa, Yanuarti, Sri και Nurhasim, Mochamad (2009) *Military Politics, Ethnicity and Conflict in Indonesia*, CRISE Working Paper No. 62, <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper62.pdf>.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*, Sage: London.

- Bishai, Linda S. (2004) *Forgetting Ourselves: Secession and the (Im)possibility of Territorial Identity*, Lanham: Lexington Books.
- Bonacich, Edna (1972) «A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market», *American Sociological Review*, 37:5, σ.547-559.
- Bonay, Yohanis G. και McGrory, Jane (2004) «West Papua: Building Peace Through an Understanding of Conflict», στο Heijams, Annelies, Simmonds, Nicola και van den Veen, Hans (επιμ.) *Searching for Peace in Asia Pacific: An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*, Boulder: Lynne Rienner.
- Bourchier, David (2000) «Habibie's Interregnum: Reformasi, Elections, Regionalism and the Struggle for Power», στο Manning, Chris (επιμ.) *Indonesia in Transition: Social Aspects of Reformasi and Crisis*, Singapore: ISEAS; London: ZED.
- Bourchier, David και Hadiz, Vedi R. (2003) «Introduction», στο Bourchier, David και Hadiz, Vedi R. (επιμ.) *Indonesian Politics and Society: A Reader*, London: Routledge Curzon.
- Braithwaite, John, Braithwaite, Valerie, Cookson, Michael και Dunn, Leah (2010) *Anomie and Violence: Non-truth and Reconciliation in Indonesian Peacebuilding*, Canberra: ANU E Press, http://epress.anu.edu.au/anomie/pdf_instructions.html.
- Brass, Paul R. (1991) *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*, New Delhi: Sage Publications.
- Breuilly, John (1994) «The Sources of Nationalist Ideology», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- (1996) «Reflections on Nationalism», στο Woolf, Stuart (επιμ.) *Nationalism in Europe 1815 to the Present*, London: Routledge.
- (2001) «The State and Nationalism», στο Guibernau, Montserrat και Hutchinson, John (επιμ.) *Understanding Nationalism*, Cambridge: Polity Press.
- Brown, David (1988) «From Peripheral Communities in Ethnic Nations: Separatism in Southeast Asia», *Pacific Affairs*, 61:1, σ.51-77.
- (1999) «Are There Good and Bad Nationalisms?», *Nations and Nationalism*, 5:2, σ.281-302.
- Brown, Graham (2005) *Horizontal Inequalities, Ethnic Separatism, and Violent Conflict: The Case of Aceh, Indonesia*, Human Development Report Office Occasional Paper, http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2005/papers/HDR2005_Brown_Graham_28.pdf
- Brubaker, Rogers (1994) «Rethinking Nationhood: Nation as Institutionalized Form, Practical Category, Contingent Event», *Contention*, 4:1, σ.3-14.
- (1996) *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in New Europe*,

Cambridge: Cambridge University Press.

(1998) «Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism», στο Hall, John A. (επιμ.) *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

(2002) «Ethnicity without Groups», *European Journal of Sociology*, 43:2, σ. 163-189.

(2003) «Neither Individualism Nor 'Groupism': A Reply to Craig Calhoun», *Ethnicities*, 3:4, σ. 553-557.

(2004) «Ethnicity without Groups», στο Wimmer, Andreas, Goldstone, Richard J., Horowitz, Donald L., Joras, Ulrike και Schetter, Conrad (επιμ.) *Facing Ethnic Conflicts: Toward a New Realism*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Brubaker, Rogers και Cooper, Frederik (2000) «Beyond 'Identity'», *Theory and Society*, 29:1, σ.1-47.

Brubaker, Rogers και Laitin, David D. (1998) «Ethnic and Nationalist Violence», *Annual Review of Sociology*, 24, σ.423-52.

Bruntige, Elizabeth, King, Winter, Vahali, Priyeha, Vladeck, Stephen και Yuan, Xiang (2004) *Indonesian Human Rights Abuses in West Papua: Application of the Law of Genocide to the History of Indonesian Control*, Report by the Allard K. Lowenstein International Human Rights Clinic, Yale Law School, [http://www.law.yale.edu/documents/pdf/intellectual life/west papua final report.pdf](http://www.law.yale.edu/documents/pdf/intellectual%20life/west%20papua%20final%20report.pdf).

Buchanan, Allen (1991) *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Boulder: Westview Press.

Budiardjo, Carmel και Liong, Liem Soei (1988) *West Papua: The Obliteration of a People*, Thornton Heath, Surrey: TAPOL.

Buhaug, Halvard και Gleditsch, Kristian Skrede (2008) «Contagion or Confusion? Why Conflicts Cluster in Space», *International Studies Quarterly*, 52:2, σ.215-233.

Buhaug, Halvard, Gates, Scott και Lujala, Päivi (2009) «Geography, Rebel Capability, and the Geography of Civil Conflict», *Journal of Conflict Resolution*, 53:4, σ.544-569.

Buhaug, Halvard και Gates, Scott (2002) «The Geography of Civil War», *Journal of Peace Research*, 39:4, σ.419-433.

Burton, Michael G. και Highley, John (1987) «Elite Settlements», *American Sociological Review*, 52:3, σ.295-307.

Butt, Leslie (2005) «'Lipstick Girls' and 'Fallen Women': AIDS and Conspiratorial Thinking in Papua, Indonesia», *Cultural Anthropology*, 20:3, σ.412-442.

Γέμπος, Πέτρος (1987) *Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών: Μεταθεωρία και Ιδεολογική Κριτική των Επιστημών του Ανθρώπου*, Αθήνα: Παπαζήσης.

- Γεωργούλης, Σταμάτης Χρ. και Χουλιάρας, Αστέρης Κ. (1995) *Κράτη και Εθνότητες στο Κέρασ της Αφρικής: Προβλήματα, Προοπτικές, Σχέσεις με την Ελλάδα*, Αθήνα: Γνώση.
- Calhoun, Craig (1997) *Nationalism*, Buckingham: Open University Press.
- (2003α) «'Belonging' in the Cosmopolitan Imaginary», *Ethnicities*, 3:4, σ.532-553.
- (2003β) «The Variability of Belonging: A Reply to Rogers Brubaker», *Ethnicities*, 3:4, σ.558-568.
- (2007) *Nations Matter: Culture, History, and the Cosmopolitan Dream*, London: Routledge.
- Cassese, Antonio (1995) *Self-determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Caspersen, Nina (2006) «Ethnonationalism», στο *Encyclopedia of Governance*, Sage Publications, http://sage-ereference.com/governance/Article_n172.html.
- Castles, Stephen (2000) *Ethnicity and Globalization: From Migrant Worker to Transnational Citizen*, London: Sage.
- Cederman, Lars-Erik, Buhaug, Halvard Ketil Rød, Jan (2009) «Ethno-Nationalist Dyads and Civil War: A GIS-Based Analysis», *Journal of Conflict Resolution*, 53:4, σ.496-525.
- Cederman, Lars-Erik, Wimmer, Andreas και Min, Brian (2010) «Why Do Ethnic Groups Rebel? New Data and Analysis», <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/wimmer/> (δημοσιεύτηκε στο *World Politics*, 62:1, σ.87-119).
- ιστοσελίδα Center for Systemic Peace (2010) *Major Episodes of Political Violence 1946-2010*, <http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>.
- Chauvel, Richard (2003α) *The Land of Papua and the Indonesian State: Essays on West Papua (volume one)*, Working Paper 120, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University.
- (2003β) *The Land of Papua and the Indonesian State: Essays on West Papua (volume two)*, Working Paper 121, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University.
- (2005) *Constructing Papuan Nationalism: History, Ethnicity and Adaptation*, Washington, D.C.: East-West Center Washington, <http://www.eastwestcenter.org/stored/pdfs/PS014.pdf>.
- (2007) «Refuge, Displacement and Dispossession: Responses to Indonesian Rule and Conflict in Papua», στο Hedman, Eva-Lotta E. (επιμ) *Dynamics of Conflict and Violence in Papua, Indonesia*, RSC Working Paper No. 42, Oxford: University of Oxford, σ.32-51, <http://users.ox.ac.uk/~rspnet/PDFs/RSCworkingpaper42.pdf>.
- (2006) «Violence and Governance in West Papua», στο Coppel, Charles A. (επιμ.) *Violent*

Conflicts in Indonesia: Analysis, Representation, Resolution, London: Routledge.

(2008) «Papuan Political Imaginings of the 1960s: International Conflict and Local Nationalism», στο Drooglever, P.J. (επιμ.), *Papers Presented at the Seminar on the Act of Free Choice*, The Hague: Institute of Netherlands History, http://www.inghist.nl/Onderzoek/tijding/bijdragen/Papuan_political_imaginings/chauvel.pdf.

Chauvel, Richard και Bhakti, Ikrar Nusa (2004) *The Papua Conflict: Jakarta's Perceptions and Policies*, Washington D.C.: East-West Center Washington, <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/PS005.pdf>.

Chernichenko, Stanislav V. και Kotliar, Vladimir S. (2003) «Ongoing Global Debate on self-determination and Secession: Main Trends», στο Dahlitz, Julie (επιμ.) *Secession and International Law*, New York and Geneva: United Nations.

Chai, Sun-Ki (1996) «A Theory of Ethnic Group Boundaries», *Nations and Nationalism*, 2:2, σ.281-307.

Chandra, Kanchan Laitin, David (2002) «A Framework for Thinking About Identity Change», paper prepared for presentation at the Laboratory in Comparative Ethnic Processes (LiCEP) 5, May11 2002, <http://www.yale.edu/macmillan/ocvprogram/licepl/5/chandra-laitin/chandra-laitin.pdf>

Chatterjee, Partha (1993) *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse*, London: Zed Books.

Checkel, Jeffrey T. (2005) *It's the Process Stupid! Process Tracing in the Study of European and International Politics*, ARENA Working Papers, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2005/papers/wp05_26.pdf

Christie, Clive J. (1996) *A Modern History of Southeast Asia: Decolonization, Nationalism and Ethnicity*, London: Tauris Academic Studies.

ιστοσελίδα CIA The World Factbook (2004) *Indonesia* <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/id.html>.

(2011) *Ethiopia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html>.

Ciment, James και Jacoby, Tim (2007) «Turkey: Kurdish War Since 1984», στο Ciment, James (επιμ.) *Encyclopedia of Conflicts Since World War II*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Clapham, Christopher (1988) *Transformation and Continuity in Revolutionary Ethiopia*, Cambridge: Cambridge University Press.

Clegg, Stewart (1989) *Frameworks of Power*, London: Sage.

Clement, Caty (2005) «The Nuts and Bolts of State Collapse: Common Causes and Different Patterns?», Working paper της ερευνητικής ομάδας COMPASS,

<http://www.compassss.org/Clement2005.pdf>.

Coakley, John (2004) «Mobilizing the Past: Nationalist Images of History», *Nationalism and Ethnic Politics*, 10:4, σ.531-560.

Collier, David (1993) «The Comparative Method», στο Finitfer, Ada W. (επιμ.) *Political Science: The State of the Discipline II*, Washington, D.C.: American Political Science Association.

Collier, David και Mahon, James E. (1993) «Conceptual 'Stretching' Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis», *The American Political Science Review*, 87:4, σ.845-855.

Collier, David και Mahoney, James (1996) «Insights and Pitfalls: Selection Bias in Qualitative Research», *World Politics*, 49:1, σ.56-91.

Collier, Paul και Hoeffler, Anke (2002) *Greed and Grievance in Civil War*, CSAE Working Paper, <http://www.csae.ox.ac.uk/workingpapers/pdfs/2002-01text.pdf>.

Collier, Paul, Hoeffler, Anke και Rohner, Dominic (2006) *Beyond Greed and Grievance: Feasibility and Civil War*, CSAE Working Paper, <http://www.csae.ox.ac.uk/workingpapers/pdfs/2006-10text.pdf>

Comaroff, John Stern, P.C (1994) «New Perspectives on Nationalism and War», *Theory and Society*, 23:1, σ.35-45.

Connolly, William E. (1991) *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Connor, Walker (1972) «Nation-Building or Nation-Destroying?», *World Politics*, 24:3, σ.319-355.

(1994) *Ethnonationalism: the Quest for Understanding*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

(2001) «Homelands in a World of States», στο Guibernau, Montserrat και Hutchinson, John (επιμ.) *Understanding Nationalism*, Cambridge: Polity Press.

(2004α) «The Timelessness of Nations», *Nations and Nationalism*, 10:1/2, σ.35-47.

(2004β) «A Few Cautionary Notes on the History and Future of Ethnonational Conflicts», στο Wimmer, Andreas, Goldstone, Richard J., Horowitz, Donald L., Joras, Ulrike και Schetter, Conrad (επιμ.) *Facing Ethnic Conflicts: Toward a New Realism*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Conversi, Daniele (1995) «Reassessing Current Theories of Nationalism: Nationalism as Boundary Maintenance and Creation», *Nationalism and Ethnic Politics*, 1:1, σ.73-85.

(2000) «Central Secession: Towards a New Analytical Concept? The Case of Former Yugoslavia», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26:2, σ.333- 355.

(2002) «Resisting Primordialism and Other -isms: In Lieu of Conclusions», στο Conversi, Daniele (επιμ.) *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism*, London: Routledge (διαθέσιμο στο <http://easyweb.easynet.co.uk/conversi/ResistingPrim2004.pdf>).

(2007) «Homogenisation, Nationalism and War: Should We Still Read Ernest Gellner?», *Nations and Nationalism*, 13:3, σ.371-394.

Cookson, Michael (2004) *Chronology of Papua*, Papuaweb, <http://www.papuaweb.org/chrono/index.html>.

Cox, Robert W. (1981) «Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory», *Millenium: Journal of International Studies*, 10:2, σ.126-155.

(1996) «A Perspective on Globalization», στο Mittelman, James H. (επιμ.) *Globalization: Critical Reflections*, Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers

Crawford, Beverly (1998) «The Causes of Cultural Conflict: An Institutional Approach», στο Crawford, Beverly και Lipschutz, Ronnie D. (επιμ.) *The Myth of "Ethnic Conflict": Politics, Economics, and "Cultural" Violence*, University of California International and Area Studies Digital Collection, Research Series #98, <http://repositories.cdlib.org/uciaspubs/research/98>

Crotty, Michael (1998) *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*, London: Sage.

Csergo, Zsuzsa (2008) «Do We Need a Language Shift in the Study of Nationalism and Ethnicity? Reflections on Rogers Brubaker's Critical Scholarly Agenda», *Nations and Nationalism*, 14:2, σ.393-398.

Darmaputera, Eka (1988) *Pancasila and the Search for Identity and Modernity in Indonesian Society: A Cultural and Ethical Analysis*, Leiden: E.J. Brill.

Davenport, Christian (2005) «Repression and Mobilization: Insights from Political Science and Sociology», στο Davenport, Christian, Johnston, Hank και Mueller, Carol (επιμ.) *Repression and Mobilization*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

DeFelice, E. Gene (1986) «Causal Inference and Comparative Methods», *Comparative Political Studies*, 19:3, σ.415-437.

Dekker, Henk (2001) «Nationalism, its Conceptualisation and Operationalisation», στο Phaler, Karen και Orkeny, Antal (επιμ.) *Ethnic Minorities and Inter-ethnic Relations in Context: a Dutch Hungarian Encounter*, Aldershot: Ashgate.

Delanty, Gerard και O'Mahony, Patrick (2002) *Nationalism and Social Theory: Modernity and the Recalcitrance of the Nation*, London: Sage.

Delcourt, Barbara (2006) «Sovereignty», στο *Encyclopedia of Governance*, Sage Publications, http://sage-ereference.com/governance/Article_n510.html.

- Δεμερτζής, Νίκος (1995) «Ο Εθνικισμός ως Ιδεολογία», στο συλλογικό τόμο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Demetriou, Chares (2009) «The Realist Approach to Explanatory Mechanisms in Social Science: More than a Heuristic?», *Philosophy of the Social Sciences*, 39:3, σ.440-462.
- Denzin, Norman K. και Lincoln, Yvonna S. (1998) «Entering the Field of Qualitative Research» στο Denzin, Norman K. and Lincoln, Yvonna S. (επιμ.) *The Landscape of Qualitative Research: Theories and Issues*, Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Desai, Raj και Eckstein, Harry (1990) «Insurgency: The Transformation of Peasant Rebellion», *World Politics*, 42:4, σ.441-465.
- Deutsch, Anthony (2005) «West New Guinea Vote to Join Indonesia in 1969 Was "a Sham," Dutch Research Finds», *Associated Press Worldstream*, November 15, <http://www.highbeam.com/doc/1P1-115279630.html>.
- De Vos, George A. (1995) «Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation», στο De Vos, George A. και Romanucci-Ross, Lola (επιμ.) *Ethnic Identity: Creation, Conflict and Accommodation*, Walnut Creek: Altamira Press.
- Diani, Mario και Bison, Ivano (2004) «Organizations, Coalitions, and Movements», *Theory and Society*, 33:3-4, σ. 281-309,
- Di Lellio, Anna και Schwander-Sievers, Stephanie (2006) «The Legendary Commander: The Construction of an Albanian Master-narrative in Post-war Kosovo», *Nations and Nationalism*, 12:3, σ.513-529.
- Dion, Douglas (1997) «Competition and Ethnic Conflict: Artifactual?», *Journal of Conflict Resolution*, 41:5, σ.638-648.
- Dittmer, Lowell (2002) «The Legacy of Violence in Indonesia», *Asian Survey*, 42:4, σ.541-544.
- Dogan, Mattei (1994) «The Decline of Nationalisms within Western Europe», *Comparative Politics*, 26:3, σ.281-305.
- (2003) «Introduction: Diversity of Elite Configurations and Clusters of Power Across Nations», στο Dogan, Mattei (επιμ.) *Elite Configurations at the Apex of Power*, Leiden: Brill.
- (2009) «Strategies in Comparative Sociology», στο Sasaki, Masamichi (επιμ.) *New Frontiers in Comparative Sociology*, Leiden: Brill.
- Dowding, Keith (2006) «Three-Dimensional Power: A Discussion of Steven Lukes' Power: A Radical View», *Political Studies Review*, 4:2, σ.136-145.
- Drakulic, Slobodan (2008) «Whence Nationalism?», *Nations and Nationalism*, 14:2, σ.221-239.

- Drury, Beatrice (1994) «Ethnic Mobilisation: Some Theoretical Considerations», στο Rex, John και Drury, Beatrice (επιμ.) *Ethnic Mobilisation in a Multi-cultural Europe*, Aldershot: Avebury.
- Dugard, John (2003) «A Legal Basis for Secession: Relevant Principles and Rules», στο Dahlitz, Julie (επιμ.) *Secession and International Law*, New York and Geneva: United Nations.
- (Dutch) Ministry of Home Affairs και Ministry of Foreign Affairs (1962 ???) *Report on Netherlands New Guinea for the Year 1961*, <http://www.papuaweb.org/dlib/nngg/1961-report.PDF> (Appendixes, <http://www.papuaweb.org/dlib/nngg/1961-apx.PDF>).
- (Dutch) Ministry of Affairs Overseas και Ministry of Foreign Affairs (1961 ??), *Report on Netherlands New Guinea for the Year 1960*, Photo Appendix (<http://www.papuaweb.org/dlib/nngg/1960-apx-photos.PDF>).
- Duyvensteyn, Isabelle (2007) «Non-State Actors and the Resort to Violence: Terrorism and Insurgency Strategies Compared», εισήγηση στο σεμινάριο *Transnational and Non-State Armed Groups*, Cambridge, 9-10 Μαρτίου, http://www.tagsproject.org/_data/global/images/Duyvesteyn.pdf.
- Eckstein, Harry (2000) «Case Study and Theory in Political Science», στο Gomm, Roger, Hammersley, Martyn και Foster, Peter (επιμ.) *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*, London: Sage.
- Eder, Klaus, Giesen, Berndt, Schmidtke, Oliver, και Tambini, Damian (2002) *Collective Identities in Action: A Sociological Approach to Ethnicity*, Aldershot: Ashgate.
- Effendy, Baktiar (2003) *Islam and the State in Indonesia*, Singapore: ISEAS.
- Eklöf, Stefan (2002) *Power and Political Culture in Suharto's Indonesia: The Indonesian Democratic Party (PDI) and the Decline of the New Order*, Copenhagen: NIAS Press.
- Elbadawi, Ibrahim, Hegre, Håvard και Milante, Gary J. (2008) «The Aftermath of Civil War», *Journal of Peace Research*, 45:4, σ.451-459.
- Elling, Rasmus Christian (2008) «State of Mind, State of Order: Reactions to Ethnic Unrest in the Islamic Republic of Iran», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:3, σ.481-501.
- Ellingsen, Tanja (2000) «Colorful Community or Ethnic Witches' Brew?: Multiethnicity and Domestic Conflict During and After the Cold War», *Journal of Conflict Resolution*, 44:2, σ.228-249.
- Elmslie, Jim (1995) *Irian Jaya in the 1990's: Economic Expansion and West Papuan Nationalism*, Μεταπτυχιακή διατριβή (MA thesis), Πανεπιστήμιο του Σύδνεϋ, <http://www.papuaweb.org/dlib/s123/elmslie/ma.html>.
- (2002) *Irian Jaya Under the Gun: Indonesian Economic Development versus West Papua Nationalism*, Honolulu: University of Hawai'i Press.
- (2010) *West Papuan Demographic Transition and the 2010 Indonesian Census: "Slow*

Motion Genocide" or Not?, CPACS Working Paper, Sydney: University of Sydney, http://sydney.edu.au/arts/peace_conflict/docs/working_papers/West_Papuan_Demographics_in_2010_Census.pdf.

Elmslie, Jim, Webb-Gannon, Camellia King, Peter (2011) *Anatomy of an Occupation: The Indonesian Military in West Papua*, West Papua Project, CPACS, University of Sydney, http://sydney.edu.au/arts/peace_conflict/docs/Anatomy_for_print.pdf.

Elson, R.E. (2002) «In Fear of the People: Suharto and the Justification of State-Sponsored Violence Under the New Order», στο Colombijn, Freek και Lindblad, J. Thomas (επιμ.) *Roots of Violence in Indonesia: Contemporary Violence in Historical Perspective*, Leiden: KITLV Press.

Elster, Jon (1998) «A Plea for Mechanisms», στο Hedström, Peter και Swedberg, Richard (επιμ.) *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Emirbayer, Mustafa και Goodwin, Jeff (1994) «Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency», *The American Journal of Sociology*, 99:6, σ.1411-1454.

Enloe, Cynthia (1996) «Ethnic Soldiers», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.

Ercegovac, Peter Anthony (1999) *Competing National Ideologies, Cyclical Responses: The Mobilisation of the Irish, Basque and Croat National Movements to Rebellion Against the State*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Σύδνεϋ, <http://nationalismproject.org/articles/Pero/title.html>.

Eriksen, Thomas Hylland (1991) «Ethnicity versus Nationalism», *Journal of Peace Research*, 28:3, σ.263-278.

(1993) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, London: Pluto Press.

(2004) «Place, Kinship and the Case for Non-ethnic Nations», *Nations and Nationalism*, 10:1/2, σ.49-62.

Etherington, John Robert (2007) «Nationalism, Exclusion and Violence: A Territorial Approach», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 7:3, σ.24-44.

Etzioni, Amitai (1968) «Mobilization as a Macrosociological Conception», *The British Journal of Sociology*, 19:3, σ.243-253.

Falleti, Tulia G. και Lynch, Julia F. (2009) «Context and Causal Mechanisms in Political Analysis», *Comparative Political Studies*, 42:9, σ.1143-1166.

Fearon, James D. (1991) «Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science», *World Politics*, 43:2, σ. 169-195.

Fearon, James D. (2004) *Ethnic Mobilization and Ethnic Violence*, Working Paper, <http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/ethreview.pdf>.

- Fearon, James D. και Laitin, David D. (2000α) «Violence and the Social Construction of Ethnic Identity», *International Organization*, 54:4, σ.845-877.
- (2000β) *Ordinary Language and External Validity: Specifying Concepts in the Study of Ethnicity*, LiCEP Working Paper, <http://www.yale.edu/macmillan/ocvprogram/licep/2/fearon/fearon-laitin.pdf>
- (2003) «Ethnicity, Insurgency, and Civil War», *American Political Science Review*, 97:1, σ.75-90.
- Feldman, Alice (2001) «Transforming Peoples and Subverting States: Developing a Pedagogical Approach to the Study of Indigenous Peoples and Ethnocultural Movements», *Ethnicities*, 1:2, σ.147-178.
- Fenton, Steve (2004) «Beyond Ethnicity: The Global Comparative Analysis of Ethnic Conflict», *International Journal of Comparative Sociology*, 45:3-4, σ.179-194.
- Ferrazzi, Gabrielle (2000), «Using the "F" Word: Federalism in Indonesia's Decentralization Discourse'», *Publius* 30:2, σ.63-85.
- Frie, Roger (1997) *Subjectivity and Intersubjectivity in Modern Philosophy and Psychoanalysis: A Study of Sartre, Binswanger, Lacan and Habermas*, Lanham: Rowman & Littlefield
- Frey, M. (2003), «The Indonesian Revolution and the Fall of the Dutch Empire», στο Frey, Marc, Pruessen, Ronald W. και Yong, Tan Tai (επιμ.) *The Transformation of Southeast Asia: International Perspectives on Decolonization*, Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Fishman, Joshua (1996) «Ethnicity as Being, Doing and Knowing», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.
- Flyvbjerg, Bent (2006) «Five Misunderstandings About Case-Study Research», *Qualitative Inquiry*, 12:2, σ. 219-245.
- Foster, Charles (2003) «Indonesia and West Papua», *Contemporary Review*, 282, http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_1645_282/ai_98184515/?tag=mantle_skin;content.
- Fox, Jefferson και Swamy, Paul (2008) «Introduction: Natural Resources and Ethnic Conflict in Asia Pacific», *Asia Pacific Viewpoint*, 49:1, σ.1-11.
- Fox, Jon E. (2006) «Consuming the Nation: Holidays, Sports and the Production of Collective Belonging», *Ethnic and Racial Studies*, 29:2, σ.217-236.
- Franck, Thomas M. (1997) «Tribe, Nation, World: Self-Identification in the Evolving International System», *Ethics & International Affairs*, 11, σ.151-169.
- Freeman, Michael (1996) «Democracy and Dynamite: the Peoples' Right to Self-determination», *Political Studies*, 44:4, σ.746-761.

- (1998) «The Priority of Function over Structure, a New Approach to Secession», στο Lehning, Percy B. (επιμ.) *Theories of Secession*, London: Routledge.
- (1999) «The Right to Self-determination in International Politics: Six Theories in Search of a Policy», *Review of International Studies*, 25:3, σ.355-370.
- Frie, Roger (1997) *Subjectivity and Intersubjectivity in Modern Philosophy and Psychoanalysis: A Study of Sartre, Binswanger, Lacan and Habermas*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Frendreis, John P. (1983) «Explanation of Variation and Detection of Covariation: The Purpose and Logic of Comparative Analysis», *Comparative Political Studies*, 16:2, σ. 255-272.
- Fry, Greg (1997) «The South Pacific 'Experiment': Reflections on the Origins of Regional Identity», *The Journal of Pacific History*, 32:2, σ.180-202.
- Fuller Collins, Elizabeth (2002) «Indonesia: A Violent Culture?», *Asian Survey*, 42:4, σ.582-605.
- Gagnon, V. P. (1996) *Ethnic Conflict as Demobilizer*, Institute for European Studies Working Paper, no. 96.1, Cornell University, <http://www.ithaca.edu/gagnon/articles/demob/index.htm>.
- Ganguly, Rajat (2005) «Poverty, Malgovernance and Ethnopolitical Mobilization: Gorkha Nationalism and the Gorkhaland Agitation in India», *Nationalism and Ethnic Politics*, 11:4, σ.467-502.
- Gates, Scott (2002) «Recruitment and Allegiance: The Microfoundations of Rebellion», *Journal of Conflict Resolution*, 46:1, σ.111-130.
- Geertz, Clifford (1994) «Primordial and Civic Ties», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Gellner, Ernest (1981) «Nationalism», *Theory and Society*, 10:6, σ.753-776.
- (1992) *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- (1994) *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals*, London: Hamish Hamilton.
- Getu, Makonen (1987) *Socialism, Participation and Agricultural Development in Post-revolutionary Ethiopia*, Stockholm: Almquist & Wiksell.
- Ghosal, Baladas (2004) «Democratic Transition and Political Development in Post-Soeharto Indonesia», *Contemporary Southeast Asia*, 26:3, σ.500-529.
- Gilligan, Chris (2007) «The Irish Question and the Concept 'Identity' in the 1980s», *Nations and Nationalism*, 13:4, σ.599-617.
- Gillis, John R. (1994) «Introduction: Memory and Identity, the History of a Relationship», στο Gillis, John R. (επιμ.) *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Githens-Mazer, Jonathan (2008) «Locating Agency in Collective Political Behaviour: Nationalism, Social Movements and Individual Mobilisation», *Politics*, 28:1, σ.41-49.
- Glazer, Nathan και Moynihan, Daniel P. (1975) «Introduction», στο Glazer, Nathan και Moynihan, Daniel P. (επιμ.) *Ethnicity: Theory and Experience*, Cambridge, Mass. and London: Harvard University Press.
- Glazerbrook, Diana (2008) *Permissive Residents: West Papuan Refugees Living in Papua New Guinea*, Canberra: ANU E Press, <http://epress.anu.edu.au/anthropology/permissive/pdf/prelims.pdf>.
- Gleditsch, Nils Petter et al (2002) «Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset», *Journal of Peace Research*, 39:5, σ.615-637.
- Glenny, Misha (2001) «The Yugoslav Catastrophe» στο Chiot, Daniel και Seligman, Martin E.P. (επιμ.) *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences, and Possible Solutions*, Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Global Terrorism Database (2010α) «Indonesia: Incidents», <http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?country=93>.
- (2010β) «Free Papua Movement (OPM): Incidents», <http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?perpetrator=1878>.
- Global Witness (2005) *Paying for Protection: The Freeport Mine and the Indonesian Security Forces*, <http://www.globalwitness.org/sites/default/files/import/Paying%20for%20Protection.pdf>
- Glover, Jonathan (1997) «Nations, Identity, and Conflict», στο McKim, Robert και McMahan, Jeff (επιμ.), *The Morality of Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Goldstone, Jack A. (1980) «Theories of Revolution: The Third Generation», *World Politics*, 32:3, σ.425-453.
- (2004) «More Social Movements or Fewer? Beyond Political Opportunity Structures to Relational Fields», *Theory and Society*, 33:3/4, σ.333-365.
- Goertz, Gary και Levy, Jack S. (2005) «Causal Explanations, Necessary Conditions, and Case Studies», στο Goertz, Gary και Levy, Jack S. (επιμ.) *Causal Explanations, Necessary Conditions, and Case Studies: World War I and the End of the Cold War*, http://www.compass.org/goertz_levy2005.pdf.
- Gomez-Reino, Marga (1998) *Territorial Identities in a New Europe: The Rise of Lega Nord in Northern Italy*, Columbia International Affairs Online (CIAO) Working Paper <http://www.ciaonet.org/wps/gom01/gom01.html>.
- Gomm, Roger, Hammersley, Martyn και Foster, Peter (2000) «Case Study Generalization», στο Gomm, Roger, Hammersley, Martyn και Foster, Peter (επιμ.) *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*, London: Sage.

- Goodwin, Jeff και Horowitz, Ruth (2002) «Introduction: The Methodological Strengths and Dilemmas of Qualitative Sociology», *Qualitative Sociology*, 25:1, σ.33-47.
- Goswami, Manu (2002) «Rethinking the Modular Nation Form: Toward a Sociohistorical Conception of Nationalism», *Comparative Studies in Society and History*, 44:4, σ.770-799.
- Gould, Roger V. (1991) «Multiple Networks and Mobilization in the Paris Commune, 1871», *American Sociological Review*, 56:6, σ.716-729.
- Gourevitch, Peter Alexis (1979) «The Reemergence of "Peripheral Nationalisms": Some Comparative Speculations on the Spatial Distribution of Political Leadership and Economic Growth», *Comparative Studies in Society and History*, 21:3, σ.303-322.
- Gregory, Isabelle Vella (2005) «Cults», στο *Encyclopedia of Anthropology*, Sage Publications, http://www.sage-ereference.com/anthropology/Article_n210.html
- Grosby, Steven (1996) «The Inexpungeable Tie of Primordiality», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.
- Grove, Andrea (2001) «Theory, Perception, and Leadership Agency: A Multiple Processing Model of Nationalist Mobilization», *Nationalism and Ethnic Politics*, 7:2, σ.1-32.
- Guba, Egon G. και Lincoln, Yvonna S. (1998) «Competing Paradigms in Qualitative Research», στο Denzin, Norman K. and Lincoln, Yvonna S. (επιμ.) *The Landscape of Qualitative Research: Theories and Issues*, Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Guibernau, Montserrat (1996) *Nationalisms: The Nation-state and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge: Polity Press.
- (2004) «Anthony D. Smith on Nations and National Identity: a Critical Assessment», *Nations and Nationalism*, 10:1/2, σ.125-141.
- Gurr, Ted Robert (1970) *Why Men Rebel*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- (1995) *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace.
- (2000) *Peoples versus States: Minorities at Risk in the New Century*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace.
- Guzzini, Stefano (2000) «A Reconstruction of Constructivism in International Relations», *European Journal of International Relations*, 6:2, σ.147-182.
- Hale, Henry E. (2004α) «Explaining Ethnicity», *Comparative Political Studies*, 37:4, σ.458-485.
- (2004β) «Divided We Stand: Institutional Sources of Ethnofederal State Survival and Collapse», *World Politics*, 56:2, σ.165-93.

(2008) *The Foundations of Ethnic Politics: Separatism of States and Nations in Eurasia and World*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hamilton, Mark (2006) «New Imaginings: The Legacy of Benedict Anderson and Alternative Engagements of Nationalism», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 6:3, σ.73-89.

Hannum, Hurst (1990) *Autonomy, Sovereignty, and Self-determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Haq, Farhat (1995) «Rise of the MQM in Pakistan: Politics of Ethnic Mobilization», *Asian Survey*, 35:11, σ. 990-1004.

Hara, Abubakar E. (2001) «The Difficult Journey of Democratization in Indonesia», *Contemporary Southeast Asia*, 23:2, σ.307-320.

Harbom, Lotta και Wallensteen, Peter (2009) «Armed Conflicts, 1946-2008», *Journal of Peace Research*, 46:4, σ.577-587.

Harbom, Lotta, Melander, Erik και Wallensteen, Peter (2008) «Dyadic Dimension of Armed Conflict, 1946-2007», *Journal of Peace Research*, 45:5. σ.697-710.

Harrison, Simon (2003) «Cultural Difference as Denied Resemblance: Reconsidering Nationalism and Ethnicity», *Comparative Studies on Society and History*, 45:2, σ.343-361.

Hastings, Andrian (1997) *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hay, Colin (1995) «Structure and Agency» στο Marsh, David και Stoker, Gerry (επιμ.) *Theory and Methods in Political Science*, London: Macmillan.

(1997) «Divided by a Common Language: Political Theory and the Concept of Power», *Politics*, 17:1, σ.45-52.

Hearn, Jonathan (2007) «National Identity: Banal, Personal and Embedded», *Nations and Nationalism*, 13:4, σ.657-674.

Heater, Derek (1999) *What is Citizenship?*, Cambridge: Polity Press.

Hechter, Michael (1974) «The Political Economy of Ethnic Change», *American Journal of Sociology*, 79:5, σ.1151-1178.

(1978) «Group Formation and the Cultural Division of Labor», *American Journal of Sociology*, 84:2, σ.293-318.

(1985) «Internal Colonialism Revisited», στο Tiryakian, Edward A. και Rogowski, Ronald (επιμ.) *New Nationalisms of the Developed West: Toward Explanation*, Boston: Allen and Unwin.

(2000a) *Containing Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.

(2000β) «Nationalism and Rationality», *Journal of World-Systems Research*, 6:2, σ.308-329.

(2004) «Containing Ethnonationalist Violence», στο Wimmer, Andreas, Goldstone, Richard J., Horowitz, Donald L., Joras, Ulrike και Schetter, Conrad (επιμ.) *Facing Ethnic Conflicts: Toward a New Realism*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Hedström, Peter και Swedberg, Richard (1998) «Social Mechanisms: An Introductory Essay», στο Hedström, Peter και Swedberg, Richard (επιμ.) *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hellberg, Ivar (1999) «The Crucial Role of Indonesian Armed Forces», *RUSI Journal*, 144:4, σ.50-56.

Hellman, Jörgen (2003) *Cultural Politics in New Order Indonesia*, Copenhagen: NIAS.

Henrard, Kristin (2004) «Relating Human Rights, Minority rights and Self-Determination to Minority Protection», στο Schneckener, Ulrich και Wolff, Stefan (επιμ.) *Managing and Settling Ethnic Conflicts*, London: Hurst & Company.

Ηρακλείδης, Αλέξης (2005) *Διεθνής Κοινωνία: Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας: Μια Εισαγωγή*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Heraclides, Alexis (1991) *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, London: Frank Cass.

(1992) «Secession, Self-Determination and Non-Intervention: In Quest of a Normative Symbiosis», *Journal of International Affairs*, 45:2, σ.399-422.

(1994) «Secessionist Conflagration: What Is to Be Done?», *Security Dialogue*, 25:3, σ.283-293.

(1997α) «Ethnicity, Secessionist Conflict and the International Society: Towards Normative Paradigm Shift», *Nations and Nationalism*, 3:4, σ. 493-520.

(1997β) «The Ending of Unending Conflicts: Separatist Wars», *Millenium: Journal of International Studies*, 26:3, σ.679-707.

(2002) «Partition, Autonomy, Secession: Three Roads to Separatism», *Cahiers d' etudes sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien*, 34:2, σ.149-170.

Hernawan, Budi J. (2009) *Terror, Resistance and Trauma in Papua (Indonesia)*, Issues Paper N° 14, Centre for International Governance and Justice, Australian National University, http://cijj.anu.edu.au/cijj/link_documents/Publications/JBudi.pdf.

Hess, Robert L. (1966) «Ethiopia» στο Carter, Gwendolen M. (επιμ.) *National Unity in Eight African States*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

Hewitt, J. Joseph (2010) «Trends in Global Conflict, 1946-2007», στο Hewitt, J. Joseph,

Wilkenfeld, Jonathan και Gurr, Ted Robert, *Peace and Conflict 2010: Executive Summary*, http://www.cidcm.umd.edu/pc/executive_summary/exec_sum_2010.pdf.

Hobsbawm, Eric (1983α) «Introduction: Inventing Traditions», στο Hobsbawm, Eric και Ranger, Terence (επιμ.) *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1983β) «Mass-producing Traditions: Europe, 1870-1914», στο Hobsbawm, Eric και Ranger, Terence (επιμ.) *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1992) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth and Reality*, Cambridge: Cambridge University Press.

(1996) «Ethnic Nationalisms in the Late Twentieth Century», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.

Hoey, Brian A. (2003) «Nationalism in Indonesia: Building Imagined and Intentional Communities through Transmigration», *Ethnology*, 42:2, σ.109-127.

Hoffman, Mark (1987) «Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate», *Millenium: Journal of International Studies*, 16:2, σ.231-250.

Holcomb, Bonnie K. και Ibssa, Sisai (1990) *The Invention of Ethiopia: The Making of a Dependent Colonial State in Northeast Africa*, Trenton, NJ: Red Sea Press.

Holzgrefe, J.L. (2003) «The Humanitarian Intervention Debate», στο Holzgrefe, J.L. και Keohane, Robert O. (επιμ.) *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press.

Horowitz, Donald L. (1975) «Ethnic Identity», στο Glazer, Nathan και Moynihan, Daniel P. (επιμ.) *Ethnicity: Theory and Experience*, Cambridge, Mass. and London: Harvard University Press.

(1985) *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

(2003) «The Cracked Foudations of the Right to Secede», *Journal of Democracy*, 14:2, σ.5-17.

Hossay, Patrick (2001) «Methodological Madness: Why Accounting for Nationalism and Many Other Political Phenomena Is Difficult for Social Scientists», *Critical Sociology*, 27, σ.163-191.

Hroch, Miroslav (1996) «Από το Εθνικό Κίνημα στην Εθνική Ολοκλήρωση», στο Hroch, Miroslav και Todorova, Maria *Εθνικό Κίνημα και Βαλκάνια*, Αθήνα: Θεμέλιο.

(1998) «Real and Constructed: the Nature of the Nation», στο Hall, John A. (επιμ.) *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Human Rights Watch (2009) *"What Did I Do Wrong?": Papuans in Merauke Face Abuses by Indonesian Special Forces*, <http://www.hrw.org/en/reports/2009/06/24/what-did-i-do-wrong>.
- Huntington, Samuel P. (1965) «Political Development and Political Decay», *World Politics*, 17:3, σ.386-430.
- Hutchinson, John (2004) «Myth Against Myth: The Nation as Ethnic Overlay», *Nations and Nationalism*, 10:1/2, σ.109-123.
- (2005) *Nations as Zones of Conflict*, London: Sage.
- INCORE (2004) *War Lords to Peace Lords: Political Leadership in Conflicted Societies*, <http://www.incore.ulst.ac.uk/research/projects/wlpl/>.
- Indonesia Commission (2003) *Peace and Progress in Papua*, Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org/world/indonesia-commission-peace-progress-papua-center-preventive-action-report/p8281>.
- Indonesia Human Development Report (2004) *The Economics of Democracy: Financing Human Development in Indonesia*, Jakarta: BPS-Statistics Indonesia; BAPPENAS; UNDP Indonesia, http://undp.or.id/pubs/ihdr2004/ihdr2004_full.pdf.
- Indonesian Ministry of Foreign Affairs (1954) *West Irian and the World*, Djakarta.
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC) (2010) *Indonesia/Papua: Papuans Displaced by Military Operations in the Central Highlands Remain Unassisted*, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/%28httpDocuments%29/F5C7237E5804FF12C12577FF002DD2AC/\\$file/Indonesia+-+Papua+Overview+-+13+October+2010.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/%28httpDocuments%29/F5C7237E5804FF12C12577FF002DD2AC/$file/Indonesia+-+Papua+Overview+-+13+October+2010.pdf).
- International Crisis Group (ICG) (2001) *Indonesia: Ending Repression in Irian Jaya*, Asia Report N° 23, http://www.icg.org/library/documents/report_archive/A400414_20092001.pdf.
- (2002) *Indonesia: Resources and Conflict in Papua*, Asia Report, N° 39, <http://www.crisisweb.org/home/index.cfm?id=1449&l>.
- (2003) *Dividing Papua: How Not to Do It*, Asia Briefing Paper 9, <http://unhcr.org/refworld/country,COI,ICG,,IDN,,3efee05a7,0.html>.
- (2006) *Papua: The Dangers of Shutting Down Dialogue*, Asia Briefing N° 47, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-east-asia/indonesia/b47_papua_the_dangers_of_shutting_down_dialogue.ashx.
- (2006β) *Papua: Answers to Frequently Asked Questions*, Asia Briefing N° 53, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-east-asia/indonesia/b53_papua_answers_to_frequently_asked_questions.pdf.
- (2007) *Indonesian Papua: A Local Perspective on the Conflict*, Asia Briefing N° 66, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-east->

[asia/indonesia/b66 indonesian papua a local perspective on the conflict.pdf](#).

(2010α) *Radicalization and Dialogue in Papua*, Asia Report N° 188, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-east-asia/indonesia/188 radicalisation and dialogue in papua.ashx>.

(2010β) *Indonesia: The Deepening Impasse in Papua*, Asia Briefing N° 108, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-east-asia/indonesia/B108%20Indonesia%20-%20The%20Deepening%20Impasse%20in%20Papua.ashx>.

International Foundation for Election Systems (IFES) (2003) *Papua Public Opinion Survey*, http://www.ifes.org/publication/f9142e799420621ae2c846440ac840f8/Papua_Summary_Report_Final.pdf.

Ιστοσελίδα International Parliamentarians for West Papua (IPWP) (2008α) «Documents». <http://www.ipwp.org/pages/documents.html>.

(2008β) «The West Papua Declaration», http://www.ipwp.org/index.php?option=com_content&view=article&id=10&Itemid=10.

Isaacs, Harold R. (1975) *Idols of the Tribe: Group Identity and Political Change*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Jackson, Peter και Penrose, Jan (1993) «Placing 'Race' and Nation», στο Jackson, Peter και Penrose, Jan (επιμ.) *Constructions of Race, Place and Nation*, London: UCL Press.

Jackson Preece, Jennifer (1998) *National Minorities and the European Nation-States System*, Oxford: Oxford University Press.

Jalali, Rita και Lipset, Seymour Martin (1993) «Racial and Ethnic Conflicts: A Global Perspective», *Political Science Quarterly*, 107:4, σ.585-606.

Jalata, Asafa (2001) «Ethnonationalism and the Global 'Modernising' Project», *Nations and Nationalism*, 7:3, σ.385-405.

(2003) «Comparing the African American and Oromo Movements in the Global Context», *Social Justice*, 30:1, σ.67-111.

Jenkins, Craig J. (1983) «Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements», *Annual Review of Sociology*, 9, σ.527-553.

Jenkins, Craig J. και Perrow, Charles (1977) «Insurgency of the Powerless: Farm Worker Movements (1946-1972)», *American Sociological Review*, 42:2, σ.249-268.

Jenkins, Richard (1997) *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*, London: Sage Publications.

Jenne, Erin K. Saideman, Stephen M. και Lowe, Will (2007) «Separatism as a Bargaining Posture: The Role of Leverage in Minority Mobilization», *Journal of Peace Research*, 44:5,

σ.539-558.

Johnston, Hank (2006) «'Let's Get Small': The Dynamics of (Small) Contention in Repressive States», *Mobilization*, 11:2, σ.195-212.

Kahin, George McTurnan (2003) *Nationalism and Revolution in Indonesia*, Ithaca, N.Y.: Southeast Asia Program Publications, Cornell University.

Kahn, Robert A. (2008) «The Danish Cartoon Controversy and the Exclusivist Turn in European Civic Nationalism», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:3, σ.524-542.

Kaisiepo, Manuel (2003 [1993]) «The Trouble in Irian Jaya», στο Bouchier, David και Hadiz, Vedi R. (επιμ.) *Indonesian Politics and Society: A Reader*, London: Routledge Curzon.

Kaldor, Mary (2004) «Nationalism and Globalization», *Nations and Nationalism*, 10:1/2, σ.161-177.

Kälin, Walter (2004) «Decentralized Governance in Fragmented Societies: Solution or Cause of New Evils?», στο Wimmer, Andreas, Goldstone, Richard J., Horowitz, Donald L., Joras, Ulrike και Schetter, Conrad (επιμ.) *Facing Ethnic Conflicts: Toward a New Realism*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Kalyvas, Stathis N. (2003) «The Ontology of 'Political Violence': Action and Identity in Civil Wars», *Perspectives on Politics*, 1:3, σ.475-494.

(2006) *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kasfir, Nelson (1979) «Explaining Ethnic Political Participation», *World Politics*, 31:3, σ.365-388.

Καστοριάδης, Κορνήλιος (2000) *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία.

Kaufmann, Eric (2000) «Liberal Ethnicity: Beyond Liberal Nationalism and Minority Rights», *Ethnic and Racial Studies*, 23:6, σ.1086-1119.

(2008) «The Lenses of Nationhood: An Optical Model of Identity», *Nations and Nationalism*, 14:3, σ.449-477.

Kaufmann, Eric και Haklai, Oded (2008) «Dominant Ethnicity: From Minority to Majority», *Nations and Nationalism*, 14:4, σ.743-767.

Kaufman, Stuart J. (1996) «Spiraling to Ethnic War: Elites, Masses, and Moscow in Moldova's Civil War», *International Security*, 21:2, σ.108-138.

Kavalski, Emilian και Zolkos, Magdalena (2008) «Approaching the Phenomenon of Federal Failure», στο Kavalski, Emilian και Zolkos, Magdalena (επιμ.) *Defunct Federalisms: Critical Perspectives on Federal Failure*, Aldershot: Ashgate.

Keating, Michael και McGarry, John (2001) «Introduction», στο Keating, Michael και McGarry, John (επιμ.) *Minority Nationalism and the Changing International Order*, Oxford: Oxford

University Press.

- Keller, Edmond (1981) «Ethiopia: Revolution, Class, and the National Question», *African Affairs*, 80:321, σ.519-549.
- Kemp. Walter A. (2004) «The Business of Ethnic Conflict», *Security Dialogue*, 35:1, σ.43-59.
- Khosla, Deepa (2005) «Self-Determination Movements and Their Outcomes», στο Marshall, Monty G. και Gurr, Ted Robert *Peace and Conflict 2005: A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Conflicts, and Democracy*, College Park, MD: Center for International Development and Conflict Management, [http://www.cidcm.umd.edu/publications/papers/peace and conflict 2005.pdf](http://www.cidcm.umd.edu/publications/papers/peace_and_conflict_2005.pdf).
- King, Blair A. (2006) *Peace in Papua: Widening a Window of Opportunity*, Council Special Report No. 14, The Centre for Preventive Action, Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org/indonesia/peace-papua/p10442>.
- King, Gary, Keohane, Robert O., και Verba, Sidney (1994) *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- King, Peter (2002) «Morning Star Rising? Indonesia Raya and the New Papuan Nationalism», *Indonesia*, 73, σ.89-127.
- King, Peter (2004) *West Papua and Indonesia since Suharto: Independence, Autonomy or Chaos?*, Sydney: University of New South Wales Press.
- Kingsbury, Damien (1998) *The Politics of Indonesia*, Melbourne: Oxford University Press.
- (2000) «The Reform of the Indonesian Armed Forces», *Contemporary Southeast Asia*, 22:2, σ.302-321.
- Kirksey, S. Eben (2002) *From Cannibal to Terrorist: State Violence, Indigenous Resistance and Representation in West Papua*, διατριβή M.Phil, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, διαθέσιμο στο <http://www.papuaweb.org/dlib/s123/kirksey2/rk.html>.
- Kirksey, S. Eben και Harsono, Andreas (2008) «Criminal Collaborations? Antonius Wamang and the Indonesian Military in Timika», *South East Asia Research*, 16:2, σ.165-197.
- Kirksey, S. Eben και Roemajauw, J.A.D. (2002) «The Wild Terrorist Gang: The Semantics of Violence and Self-determination in West Papua», *Oxford Development Studies*, 30:2, σ.189-202.
- Kirsch, Stuart (2002) «Rumour and Other Narratives of Political Violence in West Papua», *Critique of Anthropology*, 22:1, σ.53-79.
- (2007) «Representations of Violence, Conflict and Displacement in West Papua», στο Hedman, Eva-Lotta E. (επιμ) *Dynamics of Conflict and Violence in Papua, Indonesia*, RSC Working Paper No. 42, Oxford: University of Oxford, σ.52-68, <http://users.ox.ac.uk/~rspnet/PDFs/RSCworkingpaper42.pdf>.

- Kivimäki, Timo (2006) *Initiating a Peace Process in Papua: Actors, Issues, Process, and the Role of the International Community*, Washington, D.C.: East-West Center Washington, <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/PS025.pdf>.
- Kivimäki, Timo και Thorning, Ruben (2002) «Democratization and Regional Power Sharing in Papua/Irian Jaya», *Asian Survey*, 42:4, σ.651-672.
- Knop, Karen (2004) *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kolstø, Pål (2008) «Nationalism, Ethnic Conflict, and Job Competition: non-Russian Collective Action in the USSR under Perestroika», *Nations and Nationalism*, 14:1, σ.151-169.
- Kooistra, Mieke (2001) *Indonesia: Regional Conflicts and State Terror*, Minorities Right Group Report, London: Minorities Rights Group International, <http://www.minorityrights.org/1024/reports/indonesia-regional-conflicts-and-state-terror.html>.
- Kuzio, Taras (2002) «The Myth of the Civic State: A Critical Survey of Hans Kohn's Framework for Understanding Nationalism», *Ethnic and Racial Studies*, 25:1, σ.20-39.
- Kymlicka, Will (1999) «Misunderstanding Nationalism», στο Beiner, Ronald (επιμ.), *Theorizing Nationalism*, Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Lachmann, Richard και Pichardo, Nelson A. (1994) «Making History from Above and Below: Elite and Popular Perspectives on Politics», *Social Science History*, 18:4, σ.497-504.
- Laclau, Ernesto (1994) «Introduction», στο Laclau, Ernesto (επιμ.), *The Making of Political Identities*, London: Verso.
- Laclau, Ernesto και Zac, Lilian (1994) «Minding the Gap: The Subject of Politics», στο Laclau, Ernesto (επιμ.) *The Making of Political Identities*, London: Verso.
- Lagerberg, Kees (1979) *West Irian and Jakarta Imperialism*, London: Hurst.
- Laitin, David και Wildavsky, Aaron (1988) «Political Culture and Political Preferences», *American Political Science Review*, 82:2, σ.589-597.
- Lake, David A. και Rothchild, Donald (1996) «Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflict», *International Security*, 21:2, σ.41-75.
- (1998) «Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict», στο Lake, David A. και Rothchild, Donald (επιμ.) *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion and Escalation*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Landau, Loren B. (2006) «Power», στο *Encyclopedia of Governance*, Sage Publications, http://sage-ereference.com/governance/Article_n417.html.
- Larrain, Jorge (2006) «Changes in Chilean Identity: Thirty Years After the Military Coup», *Nations and Nationalism*, 12:2, σ.321-338.

- Lecours, André (2000) «Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration», *Nationalism and Ethnic Politics*, 6:1, σ.103-124.
- (2005) «Structuring Nationalism», στο Lecours, André (επιμ.) *New Institutionalism*, Toronto: Toronto University Press.
- Leerssen, Joep (2006) «Nationalism and the Cultivation of Culture», *Nations and Nationalism*, 12:4, σ.559-578.
- Lee, Terence (2009) «The Armed Forces and Transitions from Authoritarian Rule: Explaining the Role of the Military in 1986 Philippines and 1998 Indonesia», *Comparative Political Studies*, 42:5, σ.640-699.
- Legge, J.D. (1961) *Central Authority and Regional Autonomy in Indonesia*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Leifer, Eric M. (1981) «Competing Models of Political Mobilization: The Role of Ethnic Ties», *American Journal of Sociology*, 87:1, σ.23-47.
- Λέκκας, Παντελής (1995) «Η Συγκρότηση της Εθνικιστικής Ιδεολογίας: Εθνική Θεωρία και Εθνικό Φρόνημα», στο συλλογικό τόμο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Lekas, Padelis E. (2005) «The Greek War of Independence from the Perspective of Historical Sociology», *The Historical Review*, 2, σ.161-183.
- Leith, Denise (2003) *The Politics of Power: Freeport in Suharto's Indonesia*, Honolulu: University of Hawaii, Press.
- Levinger, Matthew και Lytle, Paula Franklin (2001) «Myth and Mobilisation: The Triadic Structure of Nationalist Rhetoric», *Nations and Nationalism*, 7:2, σ.175-194.
- Λιάκος, Αντώνης (2005) *Πώς Στοχάστηκαν το Έθνος Αυτοί που Ήθελαν να Αλλάξουν τον Κόσμο;*, Αθήνα: Πόλις.
- Lichbach, Mark (1995) «The 5% Rule», *Rationality and Society*, 7:1, σ.126-128.
- (2005) «How to Organize Your Mechanisms: Rresearch Programs, Stylized Facts, and Historical Narratives», στο Davenport, Christian, Johnston, Hank και Mueller, Carol (επιμ.) *Repression and Mobilization*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lieberson, Stanley (2000) «Small N's and Big Conclusions», στο Gomm, Roger, Hammersley, Martyn και Foster, Peter (επιμ.) *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*, London: Sage.
- Lijphart, Arend (1966) *The Trauma of Decolonization: The Dutch & West New Guinea*, New Haven: Yale University Press.
- (1971) «Comparative Politics and the Comparative Method», *The American Political*

Science Review, 65:3, σ.682-693.

Linz, Juan J. και Stepan, Alfred (1996) *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-communist Europe*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

Liong, Liem Soei (2007) «West Papua: The Flawed Integration into Indonesia», στο Hedman, Eva-Lotta E. (επιμ.) *Dynamics of Conflict and Violence in Papua*, Indonesia, RSC Working Paper No. 42, Oxford: University of Oxford, σ.69-71, <http://users.ox.ac.uk/~rspnet/PDFs/RSCworkingpaper42.pdf>.

Little, Daniel (1998) *Microfoundations, Method and Causation*, New Brunswick, N.J.: Transaction.

Llobera, Josep R. (1999) *Recent Theories of Nationalism*, Barcelona: ICPS.

Lloyd, Grayson (2000) *Indonesia's Future Prospects: Separatism, Decentralisation and the Survival of the Unitary State*, Current Issues Brief 17, Australian Parliament Library, <http://www.aph.gov.au/library/pubs/CIB/1999-2000/2000cib17.htm>.

Lloyd Parry, Richard (2005) «US Resumes Arms Trading with Islam's 'Voice of Moderation'», *The Times*, November 24, http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_americas/article595319.ece.

Lyon, Alynna J. και Uçarer, Emek M.(2001) «Mobilizing Ethnic Conflict: Kurdish Separatism in Germany and the PKK», *Ethnic and Racial Studies*, 24:6, σ.925-948.

Lustick, Ian (1979) «Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism versus Control», *World Politics*, 31:3, σ.325-344.

Mackie, J.A.C. (1980) «Integrating and Centrifugal Factors in Indonesian Politics Since 1945», στο Mackie, J.A.C. (επιμ.) *Indonesia: The Making of a Nation*, Canberra: Research School of Pacific Studies.

MacMichael, David (2007) «Philippines: Moro Uprising, 1970s-1980s», στο Ciment, James (επιμ.) *Encyclopedia of Conflicts Since World War II*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Magnis-Suseno, Franz (2002) «Underlying Factors of Conflicts between Ethnic and Religious Groups in Indonesia: Prevention and Resolution», στο Bamualim, Chaider S. et al (επιμ.) *Communal Conflicts in Contemporary Indonesia*, Jakarta: Pusat Bahasa dan Budaya, IAIN Syarif Hidayatullah.

Mahoney, James και Goertz, Gary (2004) «The Possibility Principle: Choosing Negative Cases in Comparative Research», Working paper της ερευνητικής ομάδας COMPASS, http://www.compass.org/Mahoney_Goertz2004.pdf.

Maiz, Ramon (2003) «Politics and the Nation: Nationalist Mobilization of Ethnic Differences», *Nations and Nationalism*, 9:2, σ.195-212.

Majstorovic, Steven (1995) «Politicized Ethnicity and Economic Inequality: A Subjective

Perspective and a Cross-National Examination», *Nationalism and Ethnic Politics*, 1:1, σ.33-53.

(1997) «Ancient Hatreds or Elite Manipulation? Memory and Politics in the Former Yugoslavia», *World Affairs*, 159:4, σ.170-182.

Malagodi, Mara (2008) «Forging the Nepali Nation through Law: A Reflection on the Use of Western Legal Tools in a Himalayan Kingdom», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:3, σ.433-452.

Malešević, Siniša (2004) «'Divine Ethnies' and 'Sacred Nations': Anthony D. Smith and the Neo-Durkhemian Theory of Nationalism», *Nationalism and Ethnic Politics*, 10:4, σ.561-593.

Malley, Michael (2002) «Political Centralization and Social Conflict in Indonesia», Giannakos, S. A. (επιμ.) *Ethnic Conflict: Religion, Identity and Politics*, Athens: Ohio University Press.

Manning, Chris και Rumbiak, Michael (1989) *Economic Development, Migrant Labour and Indigenous Welfare in Irian Jaya*, Canberra: National Centre for Development Studies, Research School of Pacific Studies, Australian National University.

Μαραντζίδης, Νίκος (2001) *Γιασσάιν Μιλλέτ, Ζήτω το Έθνος: Προσφυγιά, Κατοχή και Εμφύλιος: εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά στους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους του Δυτικού Πόντου*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Markakis, John (1974) *Ethiopia: Anatomy of a traditional Polity*, Oxford: Clarendon Press.

(1990) *National and Class Conflict in the Horn of Africa*, London: Zed Books Ltd.

(1996) «The Horn of Africa», *Review of African Political Economy*, 70, σ.469-474.

Martigny, Vincent (2008) «The Importance of Culture in Civic Nations: Culture and the Republic in France», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:3, σ.543-559.

Martinkus, John (2002) «Paradise Betrayed: West Papua's Struggle for Independence», *Quarterly Essay*, 7, σ.1-84.

Masters, Edward (1999) *Indonesia's 1999 Elections: A Second Chance for Democracy*, CIAO Working Papers.

Matthew, Anthony (2000) «Bougainville and Papua New Guinea: Complexities of Secession in a Multi-ethnic Developing State», *Political Studies*, 48:4, σ.724-744.

Mavratsas, Caesar (1999) «Towards a Sociology of Knowledge of Greek-Cypriot Nationalism», *Nations and Nationalism*, 5:1, σ.91-104.

May, R.J. (1980) «Irian Jaya: West Papuan Nationalism in 1979», στο Mackie, J.A.C. (επιμ.) *Indonesia: The Making of a Nation*, Canberra: Research School of Pacific Studies.

Mayall, James (1990) *Nationalism and International Society*, Cambridge: Cambridge University

Press.

Mayntz, Renate (2004) «Mechanisms in the Analysis of Social Macro-Phenomena», *Philosophy of the Social Sciences*, 34:2, σ.237-259.

McAdam, Doug, Tarrow, Sidney και Tilly, Charles (1996) *Towards an Integrated Perspective on Social Movements and Revolution*, CIAO Working Paper, Columbia University, <http://www.ciaonet.org/wps/tic04/tic04.html>.

(2001) *Dynamics of Contention*, Cambridge: Cambridge University Press.

(2008) «Methods for Measuring Mechanisms of Contention», *Qualitative Sociology*, 31:4, σ.307-331.

McAll, Christopher (1990) *Class, Ethnicity and Social Inequality*, Montréal: McGill-Queen's University Press.

McCarthy, John D. και Zald, Mayer N. (1977) «Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory», *American Journal of Sociology*, 82:6, σ.1212-1241.

McGibbon, Rodd (2004α) *Secessionist Challenges in Aceh and Papua: Is Special Autonomy the Solution?*, East-West Center Policy Studies 10, Washington, D.C.: East-West Center Washington, <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/PS010.pdf>.

(2004β) *Plural Society in Peril: Migration, Economic Change and the Papua Conflict*, East-West Center Policy Studies 13, Washington, D.C.: East-West Center Washington, <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/PS013.pdf>.

(2006) *Pitfalls of Papua: Understanding the Conflict and its Place in Australia-Indonesia Relations*, Lowy Institute Paper 13, Long Bay: Longueville Media, <http://www.lowyinstitute.org/Publication.asp?pid=475>.

McGregor, Russell (2006) «The Necessity of Britishness: Ethno-cultural Roots of Australian Nationalism», *Nations and Nationalism*, 12:3, σ.493-511.

McKenna, Thomas M. (1996) «National Ideas and Rank-and-file Experience in The Muslim Separatist Movement in the Philippines», *Critique of Anthropology*, 16:3, σ.229-256.

McMahon, Robert J. (1981) *Colonialism and Cold War: The United States and the Struggle for Indonesian Independence*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

McPhail, Clark και McCarthy, John (2005) «Protest Mobilization, Protest Repression, and Their Interaction», στο Davenport, Christian, Johnston, Hank και Mueller, Carol (επιμ.) *Repression and Mobilization*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

McVey, Ruth (1996) «Building Behemoth: Indonesian Constructions of the Nation-State», στο Lev, Daniel S. και McVey, Ruth (επιμ.) *Making Indonesia*, Ithaca, N.Y.: Southeast Asia Program, Cornell University Press.

McWhinney, Edward (2007) *Self-Determination of Peoples and Plural-ethnic States in*

Contemporary International Law: Failed Nations, Nation-building and the Alternative, Federal Option, Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Meadwell, Hudson (1989) «Ethnic Nationalism and Collective Choice Theory», *Comparative Political Studies*, 22:2, σ.139-154.

Medrano, Juan Diez (1994) «The Effects of Ethnic Segregation and Ethnic Competition on Political Mobilization in the Basque Country, 1988», *American Sociological Review*, 59:6, σ.873-889.

Mees, Ludger (2004) «Politics, Economy, or Culture? The Rise and Development of Basque Nationalism in the Light of Social Movement Theory», *Theory and Society*, 33:3/4, σ.311-331.

Mehary, Zewdie (1986) *Structural Change, Institutional and Socio-economic Factors Affecting Agricultural Capital Formation in Ethiopia*, Giessen : Ges. fuer Wirtschafts - u. Regionalsoziologi.

Miall, Hugh, Ramsbotham, Oliver και Woodhouse, Tom (2004) *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformations of Deadly Conflict*, Cambridge: Polity.

Mill, John Stuart (2009 [1882]) *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, e-Book του Project Gutenberg, <http://www.gutenberg.org/files/27942/27942-pdf.pdf>.

Miller, David (1995) *On Nationality*, Oxford: Oxford University Press.

ιστοσελίδα Minorities At Risk (2006) *Assessment for Tutsis in Rwanda*, <http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessment.asp?groupId=51701>.

(2009) *Assessment for Papuans in Indonesia*, <http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessment.asp?groupId=85005>.

(2010) *Chronology for Papuans in Indonesia*, <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=85005>.

Monahan, Michael J. (2006) «Race, Colorblindness, and Continental Philosophy», *Philosophy Compass*, 1:6, σ.547-563.

Moore, Margaret (2001) *The Ethics of Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.

Morgan, Rhiannon (2004) «Advancing Indigenous Rights at the United Nations: Strategic Framing and its Impact on the Normative Development of International Law», *Social & Legal Studies*, 13:4, σ.481-500.

Morin, Simon Patrice (2003) «Popular Participation since the Special Autonomy Law for the Province of Papua Came into Effect», στο *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?*, Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung, Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk.

Morrow, Raymond A. (1994) *Critical Theory and Methodology*, London: Sage.

- Μοσχονάς, Ανδρέας (1998) *Τάξεις και Στρώματα στις Σύγχρονες Κοινωνίες (τόμος 1, Ερμηνευτικές προσεγγίσεις)*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Mote, Octovianus και Rutherford, Danilyn (2001) «From Irian Jaya to Papua: The Limits of Primordialism in Indonesia's Troubled East», *Indonesia*, 72, σ.115-140.
- Motyl, Alexander J. (1992) «The Modernity of Nationalism: Nations, States and Nation-States in the Contemporary World», *Journal of International Affairs*, 45:2, σ.307-323.
- Mouffe, Chantal (2004) *Το Δημοκρατικό Παράδοξο*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Μπαλιμπάρ, Ετιέν (1993) *Τα Όρια της Δημοκρατίας*, Αθήνα: Πολίτης.
- Murithi, Tim (2009) «The African Union's Transition from Non-Intervention to Non-Indifference: An Ad Hoc Approach to the Responsibility to Protect?», *Internationale Politik und Gesellschaft*, 12:1, σ.90-106, http://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-2009-1/08_a_murithi_us.pdf.
- Murty, Komanduri S. και Vyas, Aswin G. (2005) «Cultural Traits», στο *Encyclopedia of Anthropology*, Sage Publications, http://www.sage-reference.com/anthropology/Article_n215.html.
- Musgrave, Thomas (1997) *Self-determination and National Minorities*, Oxford: Oxford University Press.
- Nagel, Beverly (1986) «Gypsies in the United States and Great Britain: Ethnic Boundaries and Political Mobilization», στο Olzak, Susan και Nagel, Joane (επιμ.) *Competitive Ethnic Relations*, Orlando: Academic Press.
- Nagel, Joane (1986) «The Political Construction of Ethnicity», στο Olzak, Susan και Nagel, Joane (επιμ.) *Competitive Ethnic Relations*, Orlando: Academic Press.
- Nagel, Joane και Olzak, Susan (1982) «Ethnic Mobilization in New and Old States: An Extension of the Competition Model», *Social Problems*, 30:2, σ.127-143.
- Nairn, Tom (1977) *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-nationalism*, London: NLB.
- (1998) «The Curse of Rurality: Limits of Modernisation Theory», στο Hall, John A. (επιμ.) *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Neuman, Lawrence (1994) *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Boston: Allyn and Bacon.
- New Guinea Institute of Rotterdam (1958) *Handbook on Netherlands New Guinea 1958*, Rotterdam.
- Newman, Saul (1991) «Does Modernization Breed Ethnic Political Conflict?», *World Politics*, 43:3, σ.451-478.

- Nielsen, Francois (1985) «Towards a Theory of Ethnic Solidarity in Modern Societies», *American Sociological Review*, 50:2, σ.133-149.
- Nielsen, Kai (1999) «Cultural Nationalism, Neither Ethnic nor Civic», στο Beiner, Ronald (επιμ.) *Theorizing Nationalism*, Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Nielsson, Gunnar P. (1985) «States and 'Nation-Groups': A Global Taxonomy», στο Tiryakian, Edward A. και Rogowski, Ronald (επιμ.) *New Nationalisms of the Developed West: Toward Explanation*, Boston: Allen and Unwin.
- Norman, Wayne (2006) *Negotiating Nationalism: Nation-building, Federalism and Secession in the Multinational State*, Oxford: Oxford University Press.
- Ιστοσελίδα NSAG (Transnational and Non-State Armed Groups) (2008) «Free Papua Movement (OPM)», (ανεργή διαδικτυακή διεύθυνση).
- Oberschall, Anthony (2000) «The Manipulation of Ethnicity: From Cooperation to Violence and War in Yugoslavia», *Ethnic and Racial Studies*, 23:6, σ.982-1001.
- O'Leary, Brendan (2001) «Nationalism and Ethnicity: Research Agendas on Theories of Their Sources and Their Regulation», στο Chirot, Daniel και Seligman, Martin E. P. (επιμ.) *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences, and Possible Solutions*, Washington D.C.: American Psychological Association.
- (2004) «Federations and the Management of Nations: Agreements and Arguments with Walker Connor and Ernest Gellner», στο Conversi, Daniele (επιμ.) *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism*, London: Routledge.
- Ollapally, Deepa και Cooley, Alexander (1996) «Identity Politics and the International System», *Nationalism and Ethnic Politics*, 2:4, σ.479-499.
- Olzak, Susan (1983) «Contemporary Ethnic Mobilization», *Annual Review of Sociology*, 9, σ.355-374.
- (1998) «Ethnic Protest in Core and Periphery States», *Ethnic and Racial Studies*, 21:2, σ.187-217.
- Olzak, Susan και Shanahan, Suzanne (1996) «Deprivation and Race Riots: An Extension of Spilerman's Analysis», *Social Forces*, 74:3, σ.931-961.
- Olzak, Susan και Tsutsui, Kiyoteru (1998) «Status in the World System and Ethnic Mobilization», *Journal of Conflict Resolution*, 42:6, σ.691-720.
- Onuf, Nicholas (2002) «Institutions, Intentions and International Relations», *Review of International Studies*, 28, σ.211-228.
- Oommen, T.K. (1997) «Introduction: Conceptualizing the Linkage Between Citizenship and National Identity», στο Oommen, T.K. (επιμ.) *Citizenship and National Identity: from Colonialism to Globalism*, New Delhi: Sage.

ιστοσελίδα O.P.M., <http://www.converge.org.nz/wpapua/opm.html>.c

Osborne, Robin (1985) *Indonesia's Secret War: The Guerilla Struggle in Irian Jaya*, Sydney: Allen & Unwin.

(1986) «OPM and the Quest for West Papuan Unity», στο May, R.J. (επιμ.) *The Indonesia-Papua New Guinea Border and West Papuan Nationalism*, Bathurst, Australia: Brown.

Osha, Sanya (2006) «Birth of the Ogoni Protest Movement», *Journal of Asian and African Studies*, 41:1/2, σ.13-38.

Østby, Gudrun (2008) «Polarization, Horizontal Inequalities and Violent Civil Conflict», *Journal of Peace Research*, 45:2, σ.143-162.

Øyen, Else (1992) «Comparative Research as a Sociological Strategy», στο Øyen, Else (επιμ.) *Theory and Practice in International Social Research*, London: Sage.

Özkirimli, Umut (2000) *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Houndmills: Palgrave.

(2003) «The Nation as an Artichoke? A Critique of Ethnosymbolist Interpretations of Nationalism», *Nations and Nationalism*, 9:3, σ.339-355.

Palan, Ronen (2000) «A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations», *Review of International Studies*, 26:4, σ.575-598.

Papua Cultural Heritage Foundation (PACE) «The Papua Volunteers Corps», [http://www.papuaerfgoed.org/en/The Papua Volunteers Corps](http://www.papuaerfgoed.org/en/The_Papua_Volunteers_Corps).

Patomaki. Heikki (2001) «The Challenge of Critical Theories: Peace Research at the Start of the New Century», *Journal of Peace Research*, 38:6, σ.723-737.

Pearson, Frederick S. (2001) «Dimensions of Conflict Resolution in Ethnopolitical Disputes», *Journal of Peace Research*, 38:3, σ.275-287.

Pellet, Alain (1992) «The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples», *European Journal of International Law*, 3:1, σ.178-185, <http://207.57.19.226/journal/Vol3/No1/art12-13.pdf>.

Πεσμαζόγλου, Στέφανος (2007) «Η Μυθολογική Θεμελίωση του Νεο-ελληνικού Κράτους», στο *Μύθοι και Ιδεολογήματα στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Penders, C. L. M. (2002) *The West New Guinea Debacle: Dutch Decolonisation and Indonesia, 1945-1962*, Adelaide: Crawford House Publishing, <http://www.papuaweb.org/dlib/bk/penders2002/index.html>.

Petersen, Roger D. (2002) *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred and Resentment in Twentieth Century Eastern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Petersoo, Pille (2007) «Reconsidering Otherness: Constructing Estonian Identity», *Nations and Nationalism*, 13:1, σ.117-133.
- Pinard, Maurice (1992) «The Dramatic Reemergence of the Quebec Independence Movement», *Journal of International Affairs*, 45:2, σ.471-497.
- ιστοσελίδα Ploughshares (2005) Indonesia – West Papua (Irian Jaya) (1969-2004), <http://www.ploughshares.ca/content/indonesia-west-papua-irian-jaya-1969-2004>.
- ιστοσελίδα Polity IV (2008) «Country Report 2008: Indonesia», <http://www.systemicpeace.org/polity/Indonesia2008.pdf>.
- Posen, Barry (1993) «The Security Dilemma and Ethnic Conflict», *Survival*, 35:1, σ.27-47.
- Pouwer, Jan (1999) «The Colonisation, Decolonisation and Recolonisation of West New Guinea», *The Journal of Pacific History*, 34:2, σ.157-180.
- Premdas, Ralph R. (1985) «The Organisasi Papua Merdeka in Irian Jaya: Continuity and Change in Papua New Guinea's Relations with Indonesia», *Asian Survey*, 25:10, σ.1055-1074.
- (1990) «Secessionist Movements in Comparative Perspective», στο Premdas, Ralph R., de A. Samarasinghe, S.W.R. και Anderson, Alan B. (επιμ.) *Secessionist Movements in Comparative Perspective*, St. Martin's Press: New York.
- Premdas, Ralph R. και Nyamekye, Kwasi (1979) «Papua New Guinea 1978: Year of the OPM», *Asian Survey*, 19:1, σ.65-71.
- Preston, P. W. (1997) *Political/Cultural Identity: Citizens and Nations in a Global Era*, London: Sage.
- (2007) «Freedom from 'Britain': A Comment on Recent Elite-Sponsored Political Cultural Identities», *The British Journal of Politics and International Relations*, 9:1, σ.58-64.
- ιστοσελίδα Prevent Conflict (2004) *West Papua/ Irian Jaya: Overview* http://www.preventconflict.org/portal/main/maps_wpapua_overview.php.
- Provisional Constitution of the Republic of West Papua (1971)
- Prunier, Gérard (2001) «Genocide in Rwanda», στο Chirot, Daniel και Seligman, Martin E. P. (επιμ.) *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences, and Possible Solutions*, Washington D.C.: American Psychological Association.
- Purdekova, Andrea (2008) «Building a Nation in Rwanda? De-ethnicisation and its Discontents», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:3, σ.502-523.
- Rabow-Elding, Susanna (2008) «The Relevance of Kohn's Dichotomy to the Russian Nineteenth-Century Concept of Nationalism», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:3, σ.560-578.

- Radan, Peter (2000) «Post-Secession International Borders: A Critical Analysis of the Opinions of the Badinter Arbitration Commission», *Melbourne University Law Review*, 24:1, <http://www.austlii.edu.au/au/journals/MULR/2000/3.html>.
- Ragin, Charles (1977) «Class, Status, and "Reactive Ethnic Cleavages": The Social Bases of Political Regionalism», *American Sociological Review*, 42, σ.438-450.
- (1979) «Ethnic Political Mobilization: The Welsh Case», *American Sociological Review*, 44, σ.619-635.
- (1986) «The Impact of Celtic Nationalism on Class Politics in Scotland and Wales», στο Olzak, Susan και Nagel, Joane (επιμ.) *Competitive Ethnic Relations*, Orlando: Academic Press.
- (1987) *The Comparative Method*, Berkeley, California: University
- (1989) «New Directions in Comparative Research», στο Kohn, Melvin L. (επιμ.) *Cross-national Research in Sociology*, Newbury Park, Calif: Sage.
- (1994) *Constructing Social Research*, Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Rees, Susan J., van de Pas, Remco, Silove, Derrick και Kareth, Moses (2008) «Health and Human Security in West Papua», *Medical Journal of Australia*, 189:11/12, σ.641-643, http://www.mja.com.au/public/issues/189_11_011208/ree10420_fm.html#0_i1091964.
- Renan, Ernest (1996 [1947]) «What is a Nation?», στο Woolf, Stuart (επιμ.) *Nationalism in Europe 1815 to the Present*, London: Routledge.
- Reus-Smit, Christian (2001) «Constructivism» στο Burchill, Scott *et al* (επιμ.) *Theories of International Relations*, New York: Palgrave.
- Rex, John (1959) «The Plural Society in Sociological Theory», *British Journal of Sociology*, 10:2, σ.114-124.
- (1994) «Ethnic Mobilisation in Multi-cultural Societies», στο Rex, John και Drury, Beatrice (επιμ.) *Ethnic Mobilisation in a Multi-cultural Europe*, Aldershot: Avebury.
- Reynal-Querol, Marta (2002) «Ethnicity, Political Systems and Civil Wars», *Journal of Conflict Resolution*, 46:1, σ.29-54.
- Richards, Chris και Kingsnorth, Paul (2002) «They Walk on the Leaves of Trees», *New Internationalist*, 344, <http://www.newint.org/features/2002/04/05/walk/>.
- Ricklefs, M.C. (1993) *A History of Modern Indonesia Since c. 1300*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Riggs, Fred W. (1995) «Ethnonational Rebellions and Viable Constitutionalism», *International Political Science Review*, 16:4, σ.375-404.
- Rihoux, Benoît και Ragin, Charles (2004) «Qualitative Comparative Analysis (QCA): State of

the Art and Prospects», άρθρο προετοιμασμένο για ανακοίνωση στο Ετήσιο Συνέδριο της APSA, Σικάγο, 2-5 Σεπτεμβρίου 2004,
<http://www.asu.edu/clas/polisci/cqrm/APSA2004/RihouxRagin.pdf>.

Robinson, W.S. (1951) «The Logical Structure of Analytic Induction», *American Sociological Review*, 16:6, σ.812-818.

Roe, Paul (1999) «The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a 'Tragedy'?», *Journal of Peace Research*, 36:2, σ.183-202.

Roehner, Bertrand M. και Rahilly, Leonard J. (2002) *Separatism and Integration: A Study in Analytical History*, Lanham: Rowman & Littlefield.

Rogowski, Ronald (1985) «Causes and Varieties of Nationalism: A Rationalist Account», στο Tiryakian, Edward A. και Rogowski, Ronald (επιμ.) *New Nationalisms of the Developed West: Toward Explanation*, Boston: Allen and Unwin.

Rönquist, Ralf (1999) «Identity and Intra-State Ethnonational Mobilisation», στο Wiberg, Hakan και Scherrer, Christian P. (επιμ.) *Ethnicity and Intra-State Conflict*, Ashgate: Sydney.

Ross, Michael L. (2005) «Resources and Rebellion in Aceh, Indonesia», στο Collier, Paul και Sambanis, Nicholas (επιμ.) *Understanding Civil War: Evidence and Analysis*, Washington, D.C.: The World Bank.

Roosa, John (2007) «Finalising the Nation: The Indonesian Military as the Guarantor of National Unity», *Asia Pacific Viewpoint*, 48:1, σ.99-111.

Ruggie, John Gerrard (1998) *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, London: Routledge.

Rumbiak, John (2003) «Human Rights in Papua – Some Remarks», στο *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?*, Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung, Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk.

Rushton, J. Philippe (2005) «Ethnic Nationalism, Evolutionary Psychology and Genetic Similarity Theory», *Nations and Nationalism*, 11:4, σ.489-507.

Saideman, Stephen M. (2002) «Discrimination in International Relations: Analyzing External Support for Ethnic Groups», *Journal of Peace Research*, 39:1, σ.27-50.

Saltford, John (2000) «United Nations Involvement with the Act of Self-determination in West Irian (Indonesian West New Guinea) 1968 to 1969», *Indonesia*, 69, σ.71-92,
http://cip.cornell.edu/DPubS?service=Repository&version=1.0&verb=Disseminate&view=body&content-type=pdf_1&handle=seap.indo/1106943310#.

Saltford, John (2003) *The United Nations and the Indonesian Takeover of West Papua: The Anatomy of a Betrayal*, London: Routledge Curzon.

Sambanis, Nicholas (2004) «What Is Civil War? Conceptual and Empirical Complexities of an

Operational Definition», *Journal of Conflict Resolution*, 48:6. σ.814-858.

(2006) «Globalization, Decentralization, and Secession: A Review of the Literature and Some Conjectures», <http://pantheon.yale.edu/~ns237/index/research/Globalization.pdf>, δημοσιευμένο στο Ranis, Gustav, Cameron, David και Zinn, Annalisa (επιμ.) *Globalization and Self-Determination: Is the Nation-State under Siege?*, New York: Routledge.

Sambanis, Nicholas και Zinn, Annalisa (2006) «From Protest to Violence: Conflict Escalation in Self-Determination Movements», αδημοσίευτη εργασία, <http://pantheon.yale.edu/~ns237/index/research/SD.pdf>.

Samuelson, Richard (2008) «Briefing», ιστοσελίδα International Parliamentarians for West Papua, http://www.ipwp.org/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=3.

Sarup, Madan (1996) *Identity, Culture and the Postmodern World*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Savage, Peter (1978) «Nationalist Liberation Struggle in West Irian: From Millenarianism to Socialist Revolution», *Asian Survey*, 18:10, σ.981-995.

Saxton, Gregory D. (2004) «Structure, Politics, and Ethnonationalist Contention in Post-Franco Spain: An Integrated Model», *Journal of Peace Research*, 41:1, σ.25-46.

(2005) «Repression, Grievances, Mobilization, and Rebellion: A New test of Gurr's Model of Ethnopolitical Rebellion», *International Interactions*, 31:1, σ.87-116.

Sartori, Giovanni (2004) *Σημασιολογία, Έννοιες, Συγκριτική Μέθοδος*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Schatzberg, Michael (1981) «Ethnicity and Class at the Local Level: Bars and Bureaucrats in Lisala, Zaire», *Comparative Politics*, 13:4, σ.461-478.

Scherrer, Christian P. (1999) «Towards a Comprehensive Analysis of Ethnicity and Mass Violence: Types, Dynamics, Characteristics and Trends», στο Wiberg, Hakan και Scherrer, Christian P. (επιμ.) *Ethnicity and Intra-state Conflict*, Ashgate: Sydney.

Schiller, A. Arthur (1955) *The Formation of Federal Indonesia*, The Hague: W. Van Hoeve Ltd.

Schlee, Günther (2002) «Introduction. Approaches to 'Identity' and 'Hatred': some Somali and other perspectives», στο Schlee, Günther (επιμ.) *Imagined Differences: Hatred and the Construction of Identity*, Münster, Hamburg: LIT Verlag.

Schneckener, Ulrich (2004) «Models of Ethnic Conflict Regulation: The Politics of Recognition», στο Schneckener, Ulrich και Wolff, Stefan (επιμ.) *Managing and Settling Ethnic Conflicts*, London: Hurst & Company.

Schöpflin, George (1997) «The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths», στο Hosking, Geoffrey και Schöpflin, George (επιμ.) *Myths and Nationhood*, London: Hurst & Company.

Scott, James C. (1985) *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press.

(1990) *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven: Yale University Press.

Σερντεδάκης, Νίκος (1998) «Οι Βασικές Θέσεις της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων: Μιά Κριτική Παρουσίαση», αναπαραγωγή στην ιστοσελίδα Κοινωνικά Κινήματα http://www.kinimata.gr/kinonika_kinimata/8eories_silogikis_drasis_kai_k/2_8eories_kinitopiisis_poron/2_8eories_kinitopiisis_poron.htm

Σεφεριάδης, Σεραφείμ (2004α) «Πολιτική Επιστήμη, Συγκριτική Πολιτική: Κρίση στην ΄Κανονική Επιστήμη΄;», εισαγωγή στο Sartori, Giovanni *Σημασιολογία, Έννοιες, Συγκριτική Μέθοδος*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

(2004β) «Γλωσσάριο», στο Sartori, Giovanni *Σημασιολογία, Έννοιες, Συγκριτική Μέθοδος*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

(2006) «Συγκρουσιακή Πολιτική, Συλλογική Δράση, Κοινωνικά Κινήματα: Μια Αποτύπωση», ιστοσελίδα Eurozine, <http://www.eurozine.com/pdf/2006-10-13-seferiades-el.pdf>, (αρχική δημοσίευση σε *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 27, σ.7-42).

(2010) «Η ΄Θετική Ευρετική΄ της Συγκρουσιακής Πολιτικής και κάποιες Καταβολές της: Πώς Διαβάζουμε τη Θεωρία;», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 35, σ.5-18.

Schofield, Janet Ward (2000) «Increasing the Generalizability of Qualitative Research», στο Gomm, Roger, Hammersley, Martyn και Foster, Peter (επιμ.) *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*, London: Sage.

Scott, James C. (1985) *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press.

(1990) *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven: Yale University Press.

Shaw, Malcolm N. (2005) «Self-Determination and the Use of Force», στο Ghanea, Nazila και Xanthaki, Alexandra (επιμ.) *Minorities, Peoples and Self-Determination*, Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Shaw, Paul R. και Wong, Yuwa (1987) «Ethnic Mobilization and the Seeds of Warfare: An Evolutionary Perspective», *International Studies Quarterly*, 31:1, σ.5-31.

Shehadi, Khamal (1993) *Ethnic Self-determination and the Break-up of States*, London: The International Institute for Strategic Studies/ Brassey's.

Shultz, Richard H., Farah, Douglas και Lochard, Itamara V. (2004) *Armed Groups: A Tier-One Security Priority*, INSS Occasional Paper 57, Colorado: USAF Institute for National Security Studies, <http://fletcher.tufts.edu/faculty/shultz/pdf/OCP57.pdf>.

- Silverman, David (1985) *Qualitative Methodology and Sociology*, Aldershot: Gower.
- Skocpol, Theda (1976) «France, Russia, China: A Structural Analysis of Social Revolutions», *Comparative Studies in Society and History*, 18:2, σ.175-210.
- (1994) *Social Revolutions in the Modern World*, Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Skocpol, Theda και Somers, Margaret (1980) «The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry», *Comparative Studies in Society and History*, 22:2, σ.174-197.
- Skutsch, Carl (2007) «Ethiopia: Civil War, 1978-1991», στο Ciment, James (επιμ.) *Encyclopedia of Conflicts Since World War II*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Skutsch, Carl και Perry, Luke (2007) «Russia: Chechen Uprising since 1994», στο Ciment, James (επιμ.) *Encyclopedia of Conflicts Since World War II*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Smaling, Adri (2003) «Inductive, Analogical and Communicative Generalization», *International Journal of Qualitative Methods*, 2:1, http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/2_1/html/smaling.html.
- Smith, Anna Marie (1994) «Rastafari as Resistance and the Ambiguities of Essentialism in the 'New Social Movements'», στο Laclau, Ernesto (επιμ.), *The Making of Political Identities*, London: Verso.
- Smith, Anthony D. (1982) «Nationalism, Ethnic Separatism and the Intelligentsia», στο Williams, Colin H. (επιμ.) *National Separatism*, Cardiff: University of Wales Press.
- (1985) «Ethnie and Nation in the Modern World», *Millennium: Journal of International Studies*, 12:2, σ.127-141.
- (1986) *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell.
- (1994) «The Crisis of Dual Legitimation», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony (επιμ.) *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- (1997) «The 'Golden Age' and National Renewal», στο Hosking, Geoffrey και Schöpflin, George (επιμ.) *Myths and Nationhood*, London: Hurst & Company.
- (1999) *Myths and Memories of the Nation*, Oxford: Oxford University Press.
- (2000) *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- (2001) *Nationalism: Theory, Ideology, History*, Cambridge: Polity Press.
- (2003) «The Poverty of Anti-nationalist Modernism», *Nations and Nationalism*, 9:3, σ.357-370.
- (2004a) *The Antiquity of Nations*, Cambridge: Polity.

(2004β) «History and National Destiny: Responses and Clarifications», *Nations and Nationalism*, 10:1/2, σ.195-209.

(2008α) «The Shifting Landscapes of Nationalism», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 8:2, σ.317-330.

(2008β) «The Limits of Everyday Nationhood», *Ethnicities*, 8:4, σ.563-573.

(2009) *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, London: Routledge.

Soekarno (1952) *Lahirnja Pantjasila: An Outline of the Five Principles of the Indonesian State*, Djakarta: Ministry of Information.

Sorens, Jason (2005) «The Cross-Sectional Determinants of Secessionism in Advanced Democracies», *Comparative Political Studies*, 38:3, σ.304-326.

(2006) «Secession and Democracy», αδημοσίευτο άρθρο, <http://www.acsu.buffalo.edu/~jsorens/introduction.pdf>.

Sørensen, Aage B. (1998) «Theoretical Mechanisms and the Empirical Study of Social Processes», στο Hedström, Peter και Swedberg, Richard (επιμ.) *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sørensen, Georg (2001) «War and State-Making: Why Doesn't It Work in the Third World?», *Security Dialogue*, 32:3, σ.341-354.

Stavrakakis, Yannis και Chrysoloras, Nikos (2006) «(I Can't Get No) Enjoyment: Lacanian Theory and the Analysis of Nationalism», *Psychoanalysis, Culture and Society*, 11, σ.144-163.

Stewart, Frances (2007) «Horizontal Inequalities and Conflict: An Introduction and Some Hypotheses», στο Stewart, Frances (επιμ.) *Horizontal Inequalities and Conflict: Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*, <http://www.crise.ox.ac.uk/copy/Oxford%20Policy%20Conference/HIs%20and%20Conflict%20-%20Chapter%201%20-%20Introduction.pdf>.

Stewart, Frances και Brown, Graham (2009) *Fragile States*, CRISE Working Paper No. 51, <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper51.pdf>.

Stewart, Frances, Brown, Graham και Mancini, Luca (2005) *Why Horizontal Inequalities Matter: Some Implications for Measurement*, CRISE Working Paper No. 19, <http://www.crise.ox.ac.uk/pubs/workingpaper19.pdf>.

Stinchcombe, Arthur L. (1998) «Monopolistic Competition as a Mechanism: Corporations, Universities and Nation-State in Competitive Fields», στο Hedström, Peter και Swedberg, Richard (επιμ.) *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Stone, John (1996) «Internal Colonialism», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.

- Stroschein, Sherrill (2011) «Microdynamics of Bilateral Ethnic Mobilization», *Ethnopolitics*, 10:1, σ.1-34.
- Subandrio (1957) *The West Irian Question 1950-1957*, Endang-Djakarta: Ministry of Foreign Affairs, Republic of Indonesia.
- Sumule, Agus (2003) «Social and Economic Changes in Papua since the Law on Special Autonomy Came Into Effect», στο *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?*, Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung, Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk.
- (2005) «Papuan People's Rights over Natural Resources and their Involvement in Modern Economy», στο Rathgeber, Theodor (επιμ.) *Economic, Social and Cultural Rights in West-Papua*, Wuppertal: Foedus Verlag.
- Suparlan, Parsudi (2002) «Ethnicity and Its Potential for Social Disintegration in Indonesia», στο Bamualim, Chaider S. et al (επιμ.) *Communal Conflicts in Contemporary Indonesia*, Jakarta: Pusat Bahasa dan Budaya, IAIN Syarif Hidayatullah.
- ιστοσελίδα Survival International (2010) *Papuan Tribes*, <http://www.survivalinternational.org/tribes/papuan>.
- Suryadinata, Leo (2002) *Elections and Politics in Indonesia*, Singapore: ISAE.
- Suryadinata, Leo, Arifin, Evi και Nurvidya Ananta, Aris (2003) *Indonesia's Population: Ethnicity and Religion in a Changing Political Landscape*, Singapore: ISEAS.
- Suter, Keith (1998) «Indonesia: The End of the Suharto Era», *Contemporary Review*, 273, September 1998.
- Sutherland, Claire (2006) «Calculated Conviction: Contemporary Nationalist Ideology and Strategy», *Studies in Ethnicity and Nationality*, 6:1, σ.70-90.
- Szegedy-Maszak, Mihály (1986) «The Idea of National Character: A Romantic Heritage», στο Boerner, Peter (επιμ.) *Concepts of National Identity: An Interdisciplinary Dialogue*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Taddjoedin, Mohammad Zulfan (2002) *Anatomy of Social Violence in the Context of Transition: The Case of Indonesia 1990-2001*, Working Paper 02/01 – E, United Nations Support Facility for Indonesian Recovery (UNSFIR): Jakarta, <http://www.conflictresolution.org/Zulfan%20-%20Anatomy%20of%20social%20violence%20-%20April%202002.pdf>.
- Tanamal, Agustina Iwanggin (2003) «Programs to Improve the Quality of Health and education in Papua under the Special Autonomy», στο *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?*, Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung, Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk.
- Tansey, Oisín (2006) *Process Tracing and Elite Interviewing: A Case for Non-probability Sampling*, Nuffield College Working Papers in Politics, <http://www.nuffield.ox.ac.uk/politics/papers/2006/tansey.pdf>

- Taras, Ray και Ganguly, Rajat (2002) *Understanding Ethnic Conflict: the International Dimension*, New York: Longman.
- Tareke, Gebru (1991) *Ethiopia: Power and Protest; Peasant Revolts in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarrow, Sidney (1994) *Power in Movement*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tebay, Neles (2003) «Human Rights in Papua: An Overview», στο *Autonomy for Papua: Opportunity or Illusion?*, Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung, Watch Indonesia! και West Papua Netzwerk.
- (2005) *West Papua: The Struggle for Peace with Justice*, London: Catholic Institute for International Relations.
- (2009) *Dialogue Between Jakarta and Papua: A Perspective from Papua*, Aachen: Missio, <http://www.international.ucla.edu/cseas/humanrights/pdf/Tebay-Writing-Sample1.pdf>.
- Thompson, Andrew και Fevre, Ralph (2001) «The National Question: Sociological Reflections on Nations and Nationalism», *Nations and Nationalism*, 7:3, σ.297-315.
- Thompson, Geoff (2009) «Three Killed in Papua Airstrip Raid», *ABC News*, June 8, <http://www.abc.net.au/news/2009-06-07/three-killed-in-papua-airstrip-raid-report/1706536>.
- Tilly, Charles (1994) «States and Nationalism in Europe 1492-1992», *Theory and Society*, 23, σ.131-146.
- (1995) *Durable Inequality*, CIAO Working Paper, Columbia University, <http://www.ciaonet.org/wps/tic02/>.
- (1997) *Social Movements as Political Struggle*, CIAO Working Paper, <http://www.ciaonet.org/wps/tic03/>.
- (2003α) *The Politics of Collective Violence*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2003β) «Political Identities in Changing Polities», *Social Research*, 70:2, http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_2_70/ai_107489505.
- (2004) «Social Boundary Mechanisms», *Philosophy of the Social Sciences*, 34:2, σ.211-236.
- Tilly, Charles και Goodin, Robert E. (2006) «It Depends», στο Goodin, Robert E. και Tilly, Charles (επιμ.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Oxford: New York: Oxford University Press.
- Tilly, Charles και Tarrow, Sidney (2006) «Identity Work and Political Processes in the Study of Contentious Politics», εισήγηση για το συνέδριο *Contentious Politics and Social Movements in the 21st Century*, Αθήνα, 24-26 Μαΐου 2006.

- Ting, Helen (2008) «Social Construction of Nation: A Theoretical Exploration», *Nationalism and Ethnic Politics*, 14:3, σ.453-482.
- Timmer, Jaap (2004) «West Papua in Review: Issues and Events, 2003», *The Contemporary Pacific*, 16:2, σ.409-419.
- (2005) *Decentralisation and Elite Politics in Papua*, Discussion Paper 2005/6, State Society and Governance in Melanesia Project, The Australian National University, http://ips.cap.anu.edu.au/ssgm/papers/discussion_papers/05_06_dp_timmer.pdf.
- Tiryakian, Edward και Nevitte, Neil (1985) «Nationalism and Modernity», στο Tiryakian, Edward και Rogowski, Ronald (επιμ.) *New Nationalisms of the Developed West: Toward Explanation*, Boston: Allen & Unwin.
- Tishkov, Valery (2004) *Chechnya: Life in a War-torn Society*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Tønnesson, Stein and Antlöv, Hans (2001), «Why Federalism Failed in Indonesia and Indochina but Triumphed in Malaya, 1945-50», εισήγηση στο συνέδριο *Decolonization and Transformation in Southeast Asia*, Σιγκαπούρη, 19-21 Φεβρουαρίου.
- Tolo, Arne (1998) *Sidama and Ethiopian: The Emergence of the Mekane Yesus Church in Sidama*, Uppsala: Uppsala Universitet.
- Tong, Raymond (1994) «Scottish Nationalism: A View from England», *Contemporary Review*, 265 (Νοέμβριος), σ.247-253.
- Transue, John E. (2007) «Identity Salience, Identity Acceptance, and Racial Policy Attitudes: American National Identity as a Uniting Force», *American Journal of Political Science*, 51:1, σ.78-91.
- Trefas, David (2006) «The Squaring of the Circle: The Reinvention of Hungarian History by the Communist Party in 1952», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 6:2, σ.27-39.
- ιστοσελίδα UCDP, (2010) http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/program_overview/
- UCDP/PRIO Λίστα Ένοπλων Συγκρούσεων 1946-2004,
http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/15/15860_Conflict_list_1946-2004.pdf.
- ιστοσελίδα UNESCO (2002) «Regional Adult Illiteracy Rate and Population by Gender», http://www.uis.unesco.org/en/stats/statistics/UIS_Literacy_Regional2002.xls (ανενεργός διαδικτυακός σύνδεσμος).
- UNESCO (2010) *Secondary Education Regional Information Base: Country Profile – Indonesia*, Bangkok: UNESCO Bangkok,
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190270e.pdf>.
- United Nations Development Program (UNDP) (2009) *Human Development Report 2009*, Houndmills, Basingstoke και New York: Palgrave Macmillan και UNDP,

http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf.

- Upton, Stuart (2009) *The Impact of Migration on the People of Papua, Indonesia: A Historical Demographic Analysis*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο New South Wales, http://www.papuaweb.org/dlib/s123/upton/_phd.pdf.
- Van den Berg, Axel (1998) «Is Sociological Theory too Grand for Social Mechanisms?», στο Hedström, Peter και Swedberg, Richard (επιμ.) *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Van den Berghe, Pierre (1996) «Does Race Matter?», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.
- van den Broek, Theo (2005) «Social Aspects in Papua», στο Rathgeber, Theodor (επιμ.) *Economic, Social and Cultural Rights in West-Papua*, Wuppertal: Foedus Verlag.
- van der Kroef, Justus (1951) «The Term Indonesia: Its Origin and Usage», *Journal of the American Oriental Society*, 71:3, σ.166-171.
- (1954) «Pantjasila: The National Ideology of New Indonesia», *Philosophy East and West*, 4:3, σ.225-51.
- (1955) «Minority Problems in Indonesia, II», *Far Eastern Survey*, 24:11, σ.165-171.
- van der Veur, Paul W. (1963) «West Irian in the Indonesian Fold», *Asian Survey*, 3:7, σ.332-337.
- (1964) «Questionnaire Survey among the Potential Papuan Elite in 1962 West New Guinea», *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 120:4, σ.424-460, <http://www.kitlv-journals.nl/index.php/btlv/article/viewFile/2691/3452>.
- van Dijk, Teun A. (2006) «Discourse and Manipulation», *Discourse & Society*, 17:3, σ.359-383.
- Van Evera, Stephen (2000) *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Van Klinken, Gerry (2007) *Communal Conflict and Decentralisation in Indonesia*, The Australian Centre for Peace and Conflict Studies, Occasional Papers Series [online], Number 7 <http://dev.issr.uq.edu.au/sites/default/files/7%20-%20Communal%20Conflict%20and%20Decentralisation%20in%20Indonesia%2C%20Gerry%20van%20Klinken.pdf>.
- Van Morgan, Sydney (2006) «Language Politics and Regional Nationalist Mobilization in Galicia and Wales», *Ethnicities*, 6:4, σ.451-475.
- Vanhanen, Tatu (1999) «Domestic Ethnic Conflict and Ethnic Nepotism: A Comparative Analysis», *Journal of Peace Research*, 36:1 σ.55-73.
- Vaughn, Bruce (2006) *Papua, Indonesia: Issues for Congress*, CRS Report for Congress, <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/2733.pdf>.

- Väyrynen, Raimo (1991) «To Settle or to Transform: Perspectives on the Resolution of National and International Conflicts», στο Väyrynen, Raimo (επιμ.) *New Directions in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation*, London: Sage.
- Vayrynen, Tarja (1999) «Socially Constructed Ethnic Identities: A Need for Identity Management», στο Scherrer, Christian P. και Wiberg, Hakan (επιμ.) *Ethnicity and Intra-state Conflict*, Aldershot: Ashgate.
- Verba, Sidney (1967) «Some Dilemmas in Comparative Research», *World Politics*, 20:1, σ.111-127.
- Vickers, Adrian (2005) *A History of Modern Indonesia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vlasblom, Dirk (2010) «Leading Advocate of Papuan Self-determination Dies», *Pacific Scoop*, February 5, <http://pacific.scoop.co.nz/2010/02/leading-advocate-for-west-papuan-self-determination-dies/>.
- Von Strokirch, Karin (2001) «The Region in Review: International Issues and Events, 2000», *The Contemporary Pacific*, 13:2, σ.509-528.
- Wallerstein, Immanuel (1988) «La Construction des Peuples: Racisme, Nationalisme, Ethnicité», στο Balibar, Etienne και Wallerstein, Immanuel *Race, Nation, Classe: Les Identités Ambiguës*, Paris: Éditions La Découverte.
- Walter, Barbara (2006) «Building Reputation: Why Governments Fight Some Separatists but Not Others», *American Journal of Political Science*, 50:2, σ.313-330.
- Wanandi, Jusuf (2002) «Indonesia: A Failed State?», *The Washington Quarterly*, 25:3, σ.135-146.
- Wantchekon, Leonard (2004) «The Paradox of 'Warlord' Democracy: A Theoretical Investigation», *American Political Science Review*, 98:1, σ.17-33.
- Weber, Max (1996 [1978]) «The Origins of Ethnic Groups», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Ethnicity*, Oxford; New York: Oxford University Press.
- Webster, David (2001) «'Already Sovereign as a People': A Foundational Moment in West Papuan Nationalism», *Pacific Affairs*, 74:4, σ.507-528.
- (2007) «From Sabang to Merauke: Nationalist Secession Movements in Indonesia», *Asia Pacific Viewpoint*, 48:1, σ.85-98.
- Weiss, Thomas G. (2004) «The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era», *Security Dialogue*, 35:2, σ.135-152.
- (2006) «R2P after 9/11 and the World Summit», *Wisconsin International Law Journal*, 24:3, σ.741-760.

- Welhengama, Gnanapala (2000) *Minorities' Claims: From Autonomy to Secession*. International Law and State Practice, Aldershot: Ashgate.
- Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wheatley, Steven (2005) *Democracy, Minorities and International Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wheeler, Nicholas (2000) *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford: Oxford University Press.
- White, Benjamin (2007) «The Nation-State Form and the Emergence of 'Minorities' in Syria», *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 7:1, σ.64-85.
- Whiteman, Gail (2009) «All My Relations: Understanding Relations of Justice and Conflict Between Companies and Indigenous Peoples», *Organization Studies*, 2009, 30:1, σ.101-120.
- Whitmeyer, Joseph M. (2002) «Elites and Popular Nationalism», *British Journal of Sociology*, 53:3, σ.321-341.
- Wickham-Crowley, Timoth P. (1994) «Elites, Elite Settlements and Revolutionary Movements in Latin America, 1950-1980», *Social Science History*, 18:4, σ.543-574.
- Wieland, Carsten (2001) «'Ethnic Conflict' Undressed: Patterns of Contrast, Interest of Elites, and Clientelism of Foreign Powers in Comparative Perspective - Bosnia, India, Pakistan», *Nationalities Papers*, 29:2, σ.207-241.
- Wimmer, Andreas (2004) «Dominant Ethnicity and Dominant Nationhood», στο Kaufmann, Eric (επιμ.) *Majority Groups and Dominant Minorities: Conceptualizing Dominant Ethnicity*, London: Routledge.
- (2006) «Ethnic Exclusion in Nationalizing States», στο Delanty, Gerard και Kumar, Krishan (επιμ.) *Handbook of Nations and Nationalism*, London: Sage.
- (2008α) «The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory», *American Journal of Sociology*, 113:4, σ.970-1022.
- (2008β) «Against Unilinearism: The Multiple Paths of Ethno-political Development», *Nations and Nationalism*, 14:4, σ.808-812.
- (2008γ) «Elementary Strategies of Ethnic Boundary Making», *Ethnic and Racial Studies*, 31:6, σ.1025-1055.
- Wimmer, Andreas, Cederman, Lars-Erik Min, Brian (2009) «Ethnic Politics and Armed Conflict: A Configurational Analysis of a New Global Data Set», *American Sociological Review*, 74:2, σ.316-37.
- Wimmer, Andreas και Glick Schiller, Nina (2002) «Methodological Nationalism and Beyond:

Nation-state Building, Migration and the Social Sciences», *Global Networks*, 2:4, σ.301-334.

Wimmer, Andreas και Min, Brian (2006) «From Empire to Nation-State: Explaining Wars in the Modern World, 1816-2001», *American Sociological Review*, 71:6, σ.867-897.

(2009) «The Location and Purpose of Wars Around the World: A New Global Dataset, 1816-2001», *International Interactions*, 35:4, σ.390-417.

Wing, John King, Peter (2005) *Genocide in West Papua? The Role of the Indonesian State Apparatus and a Current Needs Assessment of the Papuan People*, West Papua Project Report, University of Sydney και ELSHAM, Jayapura, http://sydney.edu.au/arts/peace_conflict/docs/WestPapuaGenocideRpt05.pdf.

With, Peter A. K. (1987) *Politics and Liberation: The Eritrean Struggle, 1961-1986*, Aarhus:University of Aarhus.

Wolf, Charles (1948) *The Indonesian Story: The Birth, Growth and Structure of the Indonesian Republic*, New York: The John Day Company.

Wolff, Stefan (2004) «Settling an Ethnic Conflict Through Power-Sharing: South Tyrol», στο Schneckener, Ulrich και Wolff, Stefan (επιμ.) *Managing and Settling Ethnic Conflicts*, London: Hurst & Company.

Wood, John R. (1981) «Secession: A Comparative Analytical Framework», *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 14:1, σ.107-134.

World Bank (2009) *Investing in the Future of Papua & West Papua: Infrastructure for Sustainable Development*, Jakarta: The World Bank Office Jakarta, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2009/10/22/000333037_20091022013323/Rendered/PDF/AAA420ESW0WHIT110papureport1english.pdf.

Worsley, Peter (1975) *The Third World*, London: Weidenfeld and Nicolson.

Χουλιάρης, Αστέρης (1997) *Η Κατάρρευση του Κράτους στην Αφρική: Τα Αίτια των Συγκρούσεων στη Λιβερία, τη Σομαλία και τη Ρουάντα*, Αθήνα: Στοχαστής.

Χριστόπουλος, Δημήτρης (2002) *Η Ετερότητα ως Σχέση Εξουσίας: Όψεις της Ελληνικής, Βαλκανικής και Ευρωπαϊκής Εμπειρίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική & ΚΕΜΟ.

Yalcin Mousseau, Demet (2001) «Democratizing With Ethnic Divisions: Source of Conflict?», *Journal of Peace Research*, 38:5, σ.547-567.

Yang, Tsung-Tao (2003) *Cleavage Patterns and Social Conflict: A Theory with an Application to Political Conflict over Fiscal Policy*, Berkeley: University of California, Department of Economics, http://emlab.berkeley.edu/users/webfac/bardhan/e271_f03/yang.pdf.

Yapko, E. K. M. (1999) «The African Concept of Uti Possidetis- Need for Change?», στο *Liber Amicorum Judge Mohammed Bedjaoui*, The Hague: Kluwer Law International.

- Yavuz, M. Hakan (2001) «Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey», *Nationalism and Ethnic Politics*, 7:3, σ.1-24.
- Yeros, Paris (1999) «Introduction: On the Uses and Implications of Constructivism», στο Yeros, Paris (επιμ.) *Ethnicity and Nationalism in Africa: Constructivist Reflections and Contemporary Politics*, London: Macmillan.
- Young, Crawford (1991) «The Heritage of Colonialism», στο Harbeson, John W. στο Rothchild, Donald (επιμ.) *Africa in World Politics*, Boulder:Westview Press.
- (1994) «The Colonial Constitution of African Nations», στο Hutchinson, John και Smith, Anthony D. (επιμ.) *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- Zerubavel, Eviatar (1996) «Social Memories: Steps to a Sociology of the Past», *Qualitative Sociology*, 19:3, σ.283-299.
- Zimmer, Oliver (2003) «Boundary Mechanisms and Symbolic Resources: Towards a Process-oriented Approach to National Identity», *Nations and Nationalism*, 9:2, σ.173-193.
- Žižek, Slavoj (1994) «Identity and Its Vicissitudes: Hegel's 'Logic of Essence' as a Theory of Ideology», στο Laclau, Ernesto (επιμ.), *The Making of Political Identities*, London: Verso.
- Zöllner, Siegfried (2005) «The Culture of the Papuans in Transition: The Threat Posed by Modernization-Javanization and Discrimination», στο Rathgeber, Theodor (επιμ.) *Economic, Social and Cultural Rights in West-Papua*, Wuppertal: Foedus Verlag.

Τύπος και ηλεκτρονικές πηγές

- ιστοσελίδα Aceh-Eye (2008) «Coalition for 'West Papua Liberation; Established in Vanuatu», April 23, http://www.aceh-eye.org/a-eye_news_files/a-eye_news_english/news_item.asp?NewsID=8801.
- Agence France-Presse (AFP) (2006α) «Indonesian Military Provokes Violence in Papua: Papuan Leader», April 11.
- (2006β) «Papua Separatists Mark 'Independence Day' in Indonesia», December 1.
- (2007) «Police Free 14 in Papua After Independence Event», December 1.
- (2008) «Indonesia Arrests 18 Papuans at Independence Rally», October 21.
- Allard, Tom (2006α) «Vanstone Refuses to Return Papuans», *The Sydney Morning Herald*, January 20, <http://www.smh.com.au/news/national/vanstone-refuses-to-return-papuans/2006/01/19/1137553712890.html>.

(2006β) «Indonesia Ups Ante on Papuans», *The Age*, February 4, <http://www.theage.com.au/news/national/indonesia-ups-ante-on-papuans/2006/02/03/1138958910122.html>.

Amnesty International (2004) «Indonesia: On the Fourth Anniversary of the Abepura Raids, Impunity Remains Entrenched in Papua», Public Statement ASA 21/052/2004, <http://www.amnesty.org/es/library/asset/ASA21/052/2004/es/9befed06-fa9b-11dd-999c-47605d4edc46/asa210522004en.pdf>.

Arnaz, Farouk and Sihalo, Markus Junianto (2010) «OPM Denies Responsibility for Ambush And Calls Police Accusation 'Baseless'», *The Jakarta Globe*, January 26, <http://www.thejakartaglobe.com/news/opm-denies-responsibility-for-ambush-and-calls-police-accusation-baseless/355047>.

Asia Pacific Solidarity Network (APSN) (2007) «West Papua Coalition Calls for End to More than Four Decades of Oppression», October 2, <http://www.asia-pacific-solidarity.net/southeastasia/westpapua/statements/2007/wpnc coalitioncallsforendtooppression 021007.htm>.

Associated Press (2005) «Support for West Papuan Separatism in Congress Clashes with U.S. Foreign Policy», August 11.

Australia West Papua Association (AWPA) Newsletter (December 2003) «Statement from John E K Somer Jendral of TPN, The OPM Supreme Commander», <http://www.zulenet.com/awpa/pages/wp47.html>.

[Australian] Department of Foreign Affairs and Trade (2009) «Reply to AWPA (Australian West Papua Association) Letter», January 23, <http://pauapress.wordpress.com/?s=australia+autonomy>.

BBC News (2003) «Papua Violence Continues», August 28, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3187683.stm>.

(2006α) «Papuans Storm Local Parliament», January 23, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4638878.stm>.

(2006β) «Papua Protest Leaves Four Dead», March 16, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4811768.stm>.

Belford, Aubrey (2008) «Tensions Rise as Traditions Die in Highlands of Indonesian Papua», *AFP*, December 15, <http://www.aubreybelford.com/articles/country/indonesia-country-articles/tensions-rise-as-traditions-die-in-highlands-of-indonesian-papua/>.

Budiardjo, Carmel (2005) «Can Susilo Be Taken at His Word on Papua?», *The Jakarta Post*, August 22, <http://www.asia-pacific-solidarity.net/southeastasia/indonesia/netnews/2005/ind 32v9.htm>.

(2008) «Arnold Ap and Theys Eluay: Political Assassinations Targeted West Papua's Culture and Political Identity», *Inside Indonesia*, 94:4, <http://www.insideindonesia.org/edition-94/arnold-ap-and-theys-eluay>.

Cenderawasih Pos (2009α) «Governor of Papua Introduces Free Primary Education and Health for Papuans», March 2, <http://www.westpapua.info/node/39>.

(2009β) «Papuans Rally in Call for a Referendum», March 11 (μετάφραση στα αγγλικά από TAPOL), <http://tapol.gn.apc.org/elections/digest10.html#L26>.

(2009γ) «Boycotting the Elections is No Solution», March 12 (μετάφραση στα αγγλικά από TAPOL), <http://tapol.gn.apc.org/elections/digest10.html#L27>.

(2009δ) «Uncen Students Rally in Jayapura», March 17 (μετάφραση στα αγγλικά από TAPOL).

(2009ε) «OPM Wounds Soldier in Puncak Jaya Army Commander Calls it a 'Human Rights' Violation», March 24 (μετάφραση στα αγγλικά από TAPOL), <http://lists.topica.com/lists/indonesia-act@igc.topica.com/read/message.html?sort=a&mid=813441758>.

China Post (2005) «Hundreds Demonstrate in Indonesia for an Independent Papua Province», December 1, <http://lists.topica.com/lists/indonesia-act@igc.topica.com/read/message.html?sort=d&mid=811706828>.

Christanto, Dicky (2009) «Police Aim to Free Papua Airstrip from OPM Control», *The Jakarta Post*, May 30, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/05/30/police-aim-free-papua-airstrip-opm-control.html>.

Creagh, Sunanda (2009) «Indonesia Orders ICRC out of Papua over Jail Visits», *Reuters*, April 23, <http://reliefweb.int/node/305742>.

Daily Telegraph (2004) «Violence Flares in West Papua», December 1.

Detik.com (2006) «Wearing Penis Gourds, Papuans Demand Release of Timika Detainees», January 23, http://www.asia-pacific-solidarity.net/southeastasia/indonesia/indoleft/2006/detik_papuansdemandreleaseofdetainees_230106.htm.

Dhyatmika, Wahyu και Tjahjono, E.P. (2007) «A String Bag for Eni», *Tempo Magazine*, 14:8, http://www.freewestpapua.org/index.php?option=com_content&task=view&id=454&Itemid=2.

ιστοσελίδα Election World (2004) «Elections in Indonesia», <http://www.electionworld.org/indonesia.htm>.

Feith, Annie (2008) «Christianity, Islam and Nationalism in Indonesia: A Study of the Dani People in West Papua», Book Reviews, *Inside Indonesia*, 91, <http://www.insideindonesia.org/edition-91/book-reviews>.

Fengler, Wolfgang, Chakeri, Jasmin και Sjahrir, Bambang Suharnoko (2005) «Is Papua Spending Its Fiscal Resources Wisely?», *The Jakarta Post*, November 16, <http://www.thejakartapost.com/news/2005/11/16/papua-spending-its-fiscal-resources->

[wisely.html](#).

Fernandes, Clinton (2006) «No More Fooling Around», *The New Matilda*, November, 15, <http://newmatilda.com/2006/11/15/no-more-fooling-around>.

Forbes, Mark (2006) «Indonesia Declares Issue of 42 Papuans Solved», *The Sydney Morning Herald*, May 16, <http://www.smh.com.au/news/world/indonesia-declares-issue-of-42-papuans-solved/2006/05/15/1147545269517.html>.

Ιστοσελίδα Free West Papua (2006) «Greens Launch Bid to a 'Free West Papua': Written Declaration Calls for Independence Referendum», November 29, <http://www.freewestpapua.org/index.php/news/147-greens-launch-eu-bid-to-free-west-papuwritten-declaration-calls-for-independence-referendum>.

(2008) «Papuan Separatist Groups Hold Rally in Indonesia's Manokwari», February 9, <http://www.freewestpapua.org/index.php/news/531-papuan-separatist-groups-hold-rally-in-indonesias-manokwari>.

Gelling, Peter (2009) «Unease in Papua over Leader's Return», *International Herald Tribune*, March 26, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940CE2DE1630F935A15750C0A96F9C8B63>.

Hakim, Zakki (2009) «Indonesia Hails Talks with Papuan Rebel Leader», *The Jakarta Post*, March 20, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/03/20/indonesia-hails-talks-with-papuan-rebel-leader.html>.

Haluk, Markus (2009) «Portrait of General Kelly Kwalik, Leader of the TPN/OPM in the Struggle to Free the People of Papua», *Scoop Pacific*, December 24, <http://pacific.scoop.co.nz/2009/12/kelly-kwalik-died-to-free-the-people-of-papua/>.

Hasan, Rofiqi (2008) «Papuan Students Oppose Special Autonomy, Call for Referendum», *Tempo Interactive*, April 22.

Hotland, Tony (2006) «West Irian Jaya Still in Limbo», *The Jakarta Post*, February 21.

Hyams, Keith (2001) «Petrol in Papua», *The Ecologist*, 31:5, σ.52-53.

Ιστοσελίδα InfoPapua (2005) «West Papua: Papuan Groups Form National Coalition», December 20, <http://www.infopapua.org/artman/exec/view.cgi?archive=36&num=246>.

(2007) «Statement by Socratez Sofyan Yoman, Chairman of the Alliance of Papuan Baptist Churches», April 13, <http://www.infopapua.org/artman/exec/view.cgi?archive=42&num=1372&printer=1>.

Iqbal, Farida (2008) «West Papuans Demand Their Freedom», *Green Left Weekly*, 770, <http://www.greenleft.org.au/node/40414>.

Jones, Lloyd (2005a) «West Papua a 'Window for Terrorists' Says Exile», *Australian Associated Press*, August 17.

(2005β) «West Papua Independence Protest at Forum», *Australian Associated Press*, October 28.

Kaisiepo, Manuel (2006) «The Half-hearted Autonomy», *Tempo Magazine*, 30:6.

Kearney, Marianne (2007) «UN Envoy Says Indonesian Torture Widespread», *The Financial Times*, November 26, <http://www.ft.com/cms/s/0/89a7e39c-9bed-11dc-bcd8-0000779fd2ac.html#axzz1Ojimd44B>.

Khalik, Abdul (2008) «Flag Raising Not 'Act of Separatism'», *The Jakarta Post*, September 19, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/10/16/039bintang-kejora039-separatist-movement-flag-raised-nabire.html>.

Kingsbury, Damien (2006) «The New Australia-Indonesia Security Treaty: What's In It for Us?», *Crikey*, November 8, <http://www.crikey.com.au/2006/11/08/the-new-australia-indonesia-security-treaty-whats-in-it-for-us/>.

(2008) «West Papua: Indonesia's Continuing Shame», *Crikey*, April 1, <http://www.crikey.com.au/2008/04/01/west-papua-indonesias-continuing-shame/>.

Kingsnorth, Paul (2009) «Rape of a Nation», *The Ecologist*, http://ecologist.testing.net-genie.co.uk/investigations/politics_and_economics/83777/rape_of_a_nation.html.

KNPB (West Papua National Committee)(2010) «KNPB Response on the Declaration of WPNCL», δημόσια δήλωση, January 30, <http://lists.topica.com/lists/indonesia-act@igc.topica.com/read/message.html?mid=813711831&sort=d&start=39393>.

Kompas (2004) «West Papuans Forbidden to Commemorate December 1», November 26.

(2008) «Papuan Separatist Groups Hold Rally in Indonesia's Manokwari», February 9 (μετάφραση στα αγγλικά από BBC Monitoring Service), <http://lists.topica.com/lists/indonesia-act@igc.topica.com/read/message.html?mid=813011437&sort=d&start=33316>.

(2009) «Stop Branding Us as Subversives, Say Papuans», February 26, http://papua.2see.nl/news_release/stop_branding_us_as_subversives_say_papuans.

Lintner, Bertil (2009) «Papuans Try to Keep Cause Alive», *The Jakarta Globe*, January 21, <http://www.thejakartaglobe.com/people/papuans-try-to-keep-cause-alive/305546>.

MacLeod, Jason (2010) «Papuan Struggle Enters New Phase», *Open Democracy*, July 26, <http://www.opendemocracy.net/jason-macleod/papuan-struggle-enters-new-phase>.

Makur, Marcus (2006) «Papuan Tribes Ask Freeport for Scraps to Improve Welfare», *The Jakarta Post*, November 29, <http://www.thejakartapost.com/news/2006/11/29/papuan-tribes-ask-freeport-scraps-improve-welfare.html>.

(2007) «Tribal Violence Kills Eight in Papua», *The Jakarta Post*, October 18, <http://www.thejakartapost.com/news/2007/10/18/tribal-violence-kills-eight-papua.html>.

(2009a) «Kelly Finally Buried After 2-day Hitch», *The Jakarta Post*, December 23, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/12/23/kelly-finally-buried-after-2day-hitch.html>.

(2009b) «Angry Supporters Throw Stones, Demand Papuan Rebel's Immediate Burial», *The Jakarta Post*, December 19, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/12/19/angry-supporters-throw-stones-demand-papuan-rebel%E2%80%99s-immediate-burial.html>.

(2010) «Rival Communities Clash in Timika», *The Jakarta Post*, May 25, <http://www.thejakartapost.com/news/2010/05/25/rival-communities-clash-timika.html>.

Makur, Marcus kai Somba, Nethy Darma (2009) «Hundreds Welcome Dead leader's Body», *The Jakarta Post*, December 19, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/12/19/hundreds-welcome-papuan-rebel039s-body.html>.

(2002b) «Indonesia in 2001: Restoring Stability in Jakarta», *Asian Survey*, 42:1, σ.124-132.

McBeth, John (2006) «Papua: Bows, Arrows and a Tense Gold Mine», *Asia Times*, September 8, <http://www.atimes.com/atimes/Southeast Asia/HI08Ae01.html>.

(2008) «Power Plays in the Slicing of Indonesian Papua», *The Straits Times*, March 17.

Mellish, Morgan (2006) «Papua Opens Doors for Donors», *Australian Financial Review*, February 29.

Munro, Jenny (2008) «Faith, Flags and Festivities: Images of Highlanders at Home and Abroad», *Inside Indonesia*, 94, <http://www.insideindonesia.org/edition-94/faith-flags-and-festivities>.

Nugroho, Iskandar (2008) «Inventing Papua», *Inside Indonesia*, 93, <http://www.insideindonesia.org/edition-93/inventing-papua-21091122>.

Nurhayati, Desy (2008) «Lemhannas Calls for Focus on Preventing Separatism», *The Jakarta Post*, September 23, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/09/23/lemhannas-calls-focus-preventing-separatism.html>.

Pacific Concerns Resource Centre (2005) «Press Sattement on West Papua», December 15, http://findarticles.com/p/articles/mi_hb6591/is_1_4/ai_n29450830/.

Perlez, Jane (2006) «General Take Over After Deadly Papua Riots», *International Herald Tribune*, March 17.

Perlez, Jane kai Bonner, Raymond (2005) «Below an Mountain of Wealth, a River of Waste», *The New York Times*, December 27, <http://www.nytimes.com/2005/12/27/international/asia/27gold.html>.

- Poulgrain, Greg (2006) «New Governor Against Papua Split», *The New Courier*, July 26.
- Powell, Sian (2005) «An Entrenched Culture», *The Australian*, January 25.
- Prijosusilo, Bramantyo (2008) «New Violence in Indonesia Over Papuan Independence», *New America Media*, August 17, http://news.newamericamedia.org/news/view_article.html?article_id=a72964c40d44d5af7f80bfa9a4891eef.
- Radio New Zealand International (RNZI) (2005) «Indonesian president Vows to Resolve Conflict in Papua in a Just and Dignified Way», August 16, <http://www.rnzi.com/pages/news.php?op=read&id=18727>.
- (2008α) «Australian Academic Says There's a Major Shift in Indonesia's Papua», March 3, <http://www.rnzi.com/pages/news.php?op=read&id=38361>.
- (2008β) «Summit of Papuan Leaders in Vanuatu Focusses on Self-determination for Papua», April 9, <http://www.rnzi.com/pages/news.php?op=read&id=39037>.
- (2008γ) «Indonesia Has Given Papua Self-determination, Says Somare», May 31, <http://www.rnzi.com/pages/news.php?op=read&id=40091>.
- Reuters (2008) «Several Thousand Papuans March for Independence», October 16, <http://uk.reuters.com/article/2008/10/16/uk-indonesia-papua-idUKTRE49F1ZB20081016>.
- (2009) «Thousands Rally in Indonesia's Papua, Demand Referendum», March 24, <http://uk.reuters.com/article/2009/03/24/idUKJAK460213>.
- Republika (2004) «Indonesia Says 'No' to US Conditions for Military Cooperation», November 23 (μετάφραση στα αγγλικά από BBC Monitoring Service), <http://lists.topica.com/lists/indonesia-act@igc.topica.com/read/message.html?sort=t&mid=810242062>.
- Robinson, Jennifer (2009α) «A Man on a Mission: From the Highlands of Papua to Exile in England, Benny Wenda is a Leader of his People», *Inside Indonesia*, 96, <http://www.insideindonesia.org/edition-96/a-man-on-a-mission>.
- (2009β) «West Papua 40 Years On: Reflecting on the Act of Free Choice and the Integration of West Papua in Indonesia», *Inside Indonesia*, 98, http://insideindonesia.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1262&Itemid=47.
- Rondonuwu, Olivia (2007) «Indonesia Exploiting Prejudices to Stay in Papua», *Australian Associated Press*, December 3.
- Rukmantara, Arie (2006) «NGOs Call for Moratorium on Mining Projects», *The Jakarta Post*, February 27, <http://www.thejakartapost.com/news/2006/02/27/ngos-call-moratorium-mining-projects.html>.

- Rumbiak, John (2001) «From the Ashes of Empire: Papua Needs a Clear Political Vision and Be Ready for the Long Haul», *Inside Indonesia*, 67, <http://www.insideindonesia.org/edition-67/from-the-ashes-of-empire-3007448>.
- Schouten, Elske (2009) «An Independence Fighter Returns Home to Papua – To Talk, Not Fight», *NRC.nl*, March 25, [http://vorige.nrc.nl/international/article2192206.ece/An independence fighter returns home to Papua - to talk, not fight](http://vorige.nrc.nl/international/article2192206.ece/An_independence_fighter_returns_home_to_Papua_-_to_talk,_not_fight).
- Scoop News (2006) «West Papuan Guerrillas Unify at Meeting in PNG», July 24, <http://www.scoop.co.nz/stories/WO0607/S00414.htm>.
- (2007) «West Papuan People Reject Special Autonomy», May 2, <http://www.scoop.co.nz/stories/WO0705/S00068/west-papuan-people-reject-special-autonomy.htm>.
- Siahaan, Benny Y.P. (2006) «Separatism in Papua: Perceptions or Misperceptions on Papuans», *The Jakarta Post*, 1 February.
- Siboro, Tiarma kai Hotland, Tony (2005) «U.S. Not the Only Arms Source, Analysts Say», *The Jakarta Post*, November 25, <http://www.thejakartapost.com/news/2005/11/25/us-not-only-arms-source-analysts-say.html>.
- Sijabat, Ridwan Max (2004) «Court Ruling Perpetuates Conflict in Papua», *The Jakarta Post*, November 18.
- Somba, Nethy Dharma (2004) «Papuan People Warned Against Celebrating Independence», *The Jakarta Post*, December 14, <http://www.thejakartapost.com/news/2004/12/14/papuan-people-warned-against-celebrating-independence.html>.
- (2005a) «Papua Rebel Leader Flies Flag in Jail», *The Jakarta Post*, December 3.
- (2005b) «Establishment of Papuan Council Runs into More Problems», *The Jakarta Post*, October 2, <http://www.thejakartapost.com/news/2005/10/01/establishment-papuan-council-runs-more-problems.html>.
- (2005c) «Protest Greets Council Inauguration», *The Jakarta Post*, November 1, <http://www.thejakartapost.com/news/2005/11/01/protest-greets-council-inauguration.html>.
- (2005d) «Papuan Residents Told Not to Celebrate 'Independence Day'», *The Jakarta Post*, December 1, <http://www.thejakartapost.com/news/2005/12/01/papua-residents-told-not-celebrate-039independence-day039.html>.
- (2006a) «Papua Assembly Submits Bill on Autonomy Funds», *The Jakarta Post*, November 4, <http://www.thejakartapost.com/news/2006/11/04/papua-assembly-submits-bill-autonomy-funds.html>.
- (2006b) «Four Die in Flare-Up Violence in Papua», *The Jakarta Post*, April 11,

<http://www.thejakartapost.com/news/2006/04/11/four-die-flareup-violence-papua.html>.

(2006γ) «Freeport Protests Hit Hotel, Politicians Flee», *The Jakarta Post*, March 15, <http://www.thejakartapost.com/news/2006/03/15/freeport-protests-hit-hotel-politicians-flee.html>.

(2007) «Papua, West Papua Agree to End Their Bickering», *The Jakarta Post*, February 21, <http://www.thejakartapost.com/news/2007/02/21/papua-west-papua-agree-end-their-bickering.html>.

(2008α) «Pro-independence Group Honors Theys», *The Jakarta Post*, November 13, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/11/13/proindependence-group-honors-theys.html>.

(2008β) «'Bintang Kejora' Separatist Movement Flag Raised in Nabire», *The Jakarta Post*, October 16, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/10/16/039bintang-kejora039-separatist-movement-flag-raised-nabire.html>.

(2008γ) «Papuan 'Fed Up' With Special Autonomy», *The Jakarta Post*, March 8, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/03/08/papuan-039fed-up039-with-special-autonomy.html>.

(2008δ) «Papuan Stage Major Rally Against Special Autonomy Law», *The Jakarta Post*, August 5, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/08/05/papuan-stage-major-rally-against-special-autonomy-law.html>.

(2009α) «Protesters, Supporters Greet OPM Founder», *The Jakarta Post*, March 23, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/03/23/protesters-supporters-greet-opm-founder.html>.

(2009β) «Independence Aspirations Persist Despite Autonomy», *The Jakarta Post*, August 22, <http://www.thejakartapost.com/news/2009/08/22/independence-aspirations-persist-despite-autonomy.html>.

(2011) «Rival MRP in West Papua Criticized», *The Jakarta Post*, June 10, <http://www.thejakartapost.com/news/2011/06/10/rival-mrp-west-papua-criticized.html>.

Somba, Nethy Dharma kai Makur, Markus (2010) «Thousands of Papuan Rally Again for Referendum», *The Jakarta Post*, July 9, <http://www.thejakartapost.com/news/2010/07/09/thousands-papuan-rally-again-referendum.html>.

SPM News (2006) «Press Release WPPRO: General Titus Murib Appointed Supreme Commander», November 23, <http://groups.yahoo.com/group/tribal-melanesia/message/3263>.

Stanley (2001) «But is it Democratic? Indonesian Democrats Have Mixed Feelings About Papua's Independence Drive», *Inside Indonesia*, 67, <http://www.insideindonesia.org/edition-67/but-is-it-democratic-3007463>.

TAPOL (The Indonesian Human Rights Campaign) (2005) «Sham Vote Thwarted West Papua's Self-Determination Dream: Dutch Report», November 15, <http://tapol.gn.apc.org/archive/pr051115.html>.

(2006α) «Curbs on Access to Papua Must be Lifted», February 13, <http://tapol.gn.apc.org/archive/pr060213.pdf>.

(2006β) «Papuan Confront Freeport», Tapol Bulletin n.182, <http://tapol.gn.apc.org/bulletin/2006-182.html>.

(2006γ) «Papuan Negative About Special Autonomy», Tapol Bulletin n.184, <http://tapol.gn.apc.org/bulletin/2006-184.html#survey>.

Tebay, Neles (2000) «3,000 Irian Representatives Meet to Rectify History», *The Jakarta Post*, May 29, <https://www.thejakartapost.com/news/2000/05/29/3000-irian-representatives-meet-039rectify039-history.html>.

Tempo Interactive (2008) «Papuan Students Oppose Special Autonomy, Call for Referendum», April 22 (μετάφραση στα αγγλικά από James Balowski), http://www.asia-pacific-solidarity.net/southeastasia/indonesia/indoleft/hold/tempo_papuanstudentsopposeotus_2_20408.htm.

(2009α) «Papuan Protest After Reported Killing of Separatist Leader», December 16, <http://www.tempointeractive.com/hg/nasional/2009/12/16/brk,20091216-214147,uk.html>.

(2009β) «Papuan Seize Airport in Protest Over Rebel Killing», December 18, <http://www.tempointeractive.com/hg/nasional/2009/12/18/brk,20091218-214474,uk.html>.

(2010) About «One Thousand Papuan Celebrate the Establishment of Lawyer International», January 27, <http://www.tempointeractive.com/hg/nasional/2010/01/27/brk,20100127-221726,uk.html>.

The Age (2006) «Indonesia Escalates Visa Row», April 3, <http://www.theage.com.au/news/world/indonesia-reviews-migration-deal/2006/04/03/1143916450960.html>.

The Economist (2006) «Indonesia's Armed Forces: Toothless, Ruthless and Hard to Reform», February 16, <http://www.economist.com/node/5531375>.

(2010) «Indonesia's Last Frontier», June 3, http://www.economist.com/world/asia/displaystory.cfm?story_id=16274331.

The Guardian Weekly (2009) «Indonesia's Death Zone», March 18.

The Jakarta Globe (2010) «Thousands Rally for Independence Referendum in Indonesia's Papua», July 8, <http://www.thejakartaglobe.com/home/thousands-rally-for-independence-referendum-in-indonesias-papua/384834>.

The Jakarta Post (2004) «Another Fine Mess in Papua», November 18.

(2005α) «Police, Pro-independence Demonstrators Clash in Papua», May 10.

(2005β) «Papua's Removal from U.S. Bill 'Welcome'», November 9.

(2007) «Freeport Strike», April 24,
<http://www.thejakartapost.com/news/2007/04/24/freeport-strike.html>.

(2008α) «House to Pass W. Papua Autonomy Bill», July 1,
<http://www.thejakartapost.com/news/2008/07/01/house-pass-w-papua-autonomy-bill.html>.

(2008β) «Editorial: Shooting Flag Carrier», September 22,
<http://www.thejakartapost.com/news/2008/09/22/editorial-shooting-flag-carrier.html>.

(2009α) «Armed Group Shoots Puncak Jaya Residents», February 27,
<http://www.thejakartapost.com/news/2009/02/27/armed-group-shoots-puncak-jaya-residents.html>.

(2009β) «Papua Police Offer Rp 10 Million Cash Reward», March 21,
<http://www.thejakartapost.com/news/2009/03/21/papua-police-offer-rp-10-million-cash-reward.html>.

The New York Times (2006) «Recklessness in Indonesia», January 9,
<http://www.nytimes.com/2006/01/09/opinion/09mon2.html>.

The Sydney Morning Herald (2009) «Papuan rebel Head Believed Killed», December 16,
<http://news.smh.com.au/breaking-news-world/papuan-rebel-head-believed-killed-20091216-kx7v.html>.

U.S. Embassy [Jakarta] (2009) «U.S. Embassy Statement on the Letter to President SBY from 40 Elected Members of the U.S. Congress», Δελτίο Τύπου, August 9,
<http://papuapress.wordpress.com/?s=congress+40+letter>.

Vaessen, Step (2008) «Papua: A War With No Enemy», *Al Jazeera*, May 29,
<http://english.aljazeera.net/NR/exeres/9DE4027A-CAE7-4DE9-9566-11BF05A5BFCF.htm>.

van den Broek, Evelien (2005) «Dewan Adat Papua, an Upcoming Power»,
<http://www.nieuwsbank.nl/papua-lobby/14vdbroek.pdf>.

Vaswani, Karishma (2010) «Indonesia Confirms Papua Torture», *BBC News*,
<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-11604361>.

Walters, Patrick (2006) «Security Pact With Indonesia Agreed», November 4, *The Australian*,
<http://www.theaustralian.com.au/news/nation/security-pact-with-jakarta-agreed/story-e6frg6nf-1111112487164>.

Webb, Sara (2007) «Papuan Independence Groups Seek Talks with Indonesia», *Reuters*,

October 1, <http://www.reuters.com/article/2007/10/01/indonesia-papua-idUSJAK13261020071001>.

Wenda, Benny (2005) «We Papuans Want Independence...Full Independence from Indonesia!», δημόσια δήλωση, September 18, <http://www.infopapua.org/artman/exec/view.cgi?archive=36&num=105&printer=1>.

(2007) «Governor Suebu: 'Hero of Environment' or Hero of Indonesia?», δημόσια δήλωση, October 23, <http://www.infopapua.org/artman/exec/view.cgi?archive=44&num=1557>.

ιστοσελίδα West Papua Point (2007) «Profile of Dr. John Otto Ondawame», <http://westpapuapoint.wordpress.com/2007/08/27/john-otto-ondawame/>.

West Papua Report (March 2005) «Members of U.S. Congress Call for U.N. Review of "Act of Free Choice"; Cite Ongoing Human Rights Abuses in West Papua as Reason for Opposing Resumption of U.S. Training to Indonesian Military (TNI)», <http://www.etan.org/issues/wpapua/rfk/05Maywpap.htm>.

(February 2008) «Indonesian Government Admits Extensive Lack of Development in West Papua, and Implicitly Failure of "Special Autonomy" Policies», <http://www.etan.org/issues/wpapua/0802wpap.htm>.

(January 2009) «Military Occupation of West Papua Continues Despite Absence of Security Threat», <http://www.etan.org/issues/wpapua/0901wpap.htm#Occupation>.

(August 2009) «Human Rights Watch Calls for Respect of Freedom of Speech, Release of Political Prisoners», http://www.etan.org/issues/wpapua/0908wpap.htm#Indonesian_Try_16.

(June 2010) «Amnesty International Annual Report», <http://www.etan.org/issues/wpapua/2010/1006wpap.htm>.

White, Hugh (2006) «The Looming Conflict Over West Papua», *The Age*, February 8, <http://www.theage.com.au/news/hugh-white/the-looming-conflict-over-west-papua/2006/02/07/1139074226589.html>.

Widjojo, Muridan S. (2009) «Negotiating the Past and Looking to the Future», *Inside Indonesia*, 98, http://insideindonesia.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1269&Itemid=47.

WPNCL (West Papua National Coalition for Liberation) (2007) Δελτίο Τύπου, November 19, <http://www.indymedia.org.nz/article/74637/west-papua-national-coalition-liberation>.

(2008) Δελτίο Τύπου, April 29, <http://www.scoop.co.nz/stories/WO0804/S00291.htm>.

(2010α) «General Jeek Milian Kemong Appointed to Replace General Kelly Kwalik», Δελτίο Τύπου, January 18, http://indigenouspeoplesissues.com/index.php?option=com_content&view=article&id=36

17:general-jeek-milian-kemong-appointed-to-replace-general-kelly-kwalik-in-west-papua&catid=58:oceania-indigenous-peoples&Itemid=80.

(2010β) «Declaration on Peaceful Dialogue», Δελτίο Τύπου, January 28, http://indigenouspeoplesissues.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3732:declaration-on-peaceful-dialogue-west-papua-national-coalition-for-liberation&catid=62:southeast-asia-indigenous-peoples&Itemid=84.

Yuliawati, Tjahjono E.P. και Levi, Cunding (2008) «'Flagging' Support for the Free Papua Organization?», *Tempo Magazine*, 17:9, http://www.faithbasednetworkonwestpapua.org/news_release/flagging_support_for_the_free_papua_organization.

Συνεντεύξεις

Hummel, Uwe (2005) συντονιστής του West Papua Netzwerk (Vereinten Evangelischen Mission). Συνέντευξη στις 6 Μαΐου 2005, Wuppertal, Γερμανία.

Zöllner, Siegfried (2005β) πρώην συντονιστής του West Papua Netzwerk (Vereinten Evangelischen Mission), πρώην μέλος ιεραποστολής στη Δ. Παπούα. Συνέντευξη στις 14 Μαΐου 2005, Wuppertal, Γερμανία.

